UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Hieronymi Dandini Cæsenatis E Societate Iesv De Corpore Animato Lib. VII.

Dandini, Girolamo

Parisiis, 1611

De Anima Lib. III.

urn:nbn:de:hbz:466:1-95641

Visual Library

HIERONIMI DANDINI

Cæsenatis, è Societate Iesu.

IN ARISTOTELIS DE ANIMA LIBROS.

COMMENTARII TOMVS III.

Qui tertij libri interpretationem continet.

PRÆFATIO.

Tertij libri principium vbi.

CVM ab eo loco, in quo Philosophus phantasię tractationem aggreditur, Magnus Albertus & Ægidius tertij libri principium fecerunt; perperam interiorem sensuum considerationem ita partiti sunt, vt de communi quidem sensu in secundo libro, de phantasia verò in tertio ageretur. Aut enim vtraq. secundo libro cõpræhendenda est, quẽadmodum iudicauit Auerroes, qui totam hanc peruestigationem sensuum sentientisque animæ propriam esse cum intelligeret, eo primùm loco tertium distinxit librum, vbi de intelligente parte disseritur. Aut certè vtraque cum tertio atque intelligentis animæ contemplatione coniungenda. Quod mihi quidem certè satius esse videtur. Tum quod Græcos omnes interpretes ita partitos fuisse animaduertam. Tùm quod magna omnino est interiorum horum sensuum cum intellectu cognatio: vt quamdiù hic degit in corpore, nil planè sine illis operetur: quin illis vtatur perpetuo; siue is in sola rerum cognitione versetur: siue actionem quoque respiciat. Quocirca nec de illius natura & operatione quatenus corporis actus est (quomodo consideratur hoc loco) dici poterat, nisi de phantasia simul & interiori sensu diceretur. Complures præterea erant, qui sensum ab intellectu, phantasiam à mente, non satis distinguerent. Siquidem opinio, inquit Philoponus, quæ intelligentis animæ est, magnam habet cum communi sensu & phantasia societatem & communionem: nec nisi ex mutua comparatione facile erat distinguere; neque prudentis fuisset Philosophi de illis agere, antequam distinctas facultates esse demonstrasset.

Superior igitur sentientis animæ explicatio nequaquam est omni ex parte perfecta. Sed ea duntaxat continet, quæ ad exteriores illos sensus pertinent, qui conspicui omnibus & manifesti sese offerunt. Cæterùm duo desiderantur. Alterum de interioribus sensibus, Alterum de motrice facultate. Vtrumque cum intelligente parte coniungitur. Hoc, quod homini quoque cum bestijs commune sit: & ideo postremo tractãdum loco; quod tum sentientem, tum intelligentem appetitum consequatur. Illud, vt à sensu intellectus separetur, simulque cum eo facilùs explicetur. Tum vero Simplicius tentia, vt quantumcumq. rationis vestigium in sensum veniat, ex hac copulata consideratione intelligatur. Quippe inter ea, quæ proxima sunt, aliquatenus esse communio: atque infimi supremum supremi infimo cognatum ferè reperias.

Et quidem Philoponus totius libri scopum atque institutum solam intelligentem animam, tum quoad substãtiam, tum quoad facultates, esse voluit. Nec item sensum: sed de hoc propterea solùm differt, vt intelligẽtes facultates à sentientibus distinguantur. In cuius viri oratione magnopere illud obiter obseruari volo, quod intelligentis animæ substantiam quæri affirmauit. Ex quo duo sunt consequentia. Alterum; huius quoque animæ substantiam ad naturalis Philosophi cognitionem pertinere: Alterum; eam esse hominis formantem formam veramque humanæ naturæ partem. Quemadmodũ enim separatarum mentium, quæ cœlestibus assistunt orbibus, substantiam Physicus nõ considerat, sed operationem solam & motum: quòd hæc operatio naturalis sit; non substantia. Ita si anima nostra corpori huic, quod gerimus, duntaxat assisteret, substantiam penitus abstracta esse; operationem solam & facultatem, non substantiam, naturæ contemplator Philosophus considerare posset. Existimo autem primariam quidem & præcipuam Aristotelis intentionem fuisse de intelligente eligentéq. anima dicere. Quod & ea præstantior est & diuinior: & vegetante ac sentiente ferè explicatis peruestiganda supererat; cum nihil hactenus de ea traditum fuerit. De intentionibus autem sensibus, partim per se, partim propter intellectum egit. Per se quidem; quoniam suscepta sentientis animæ consideratio nondum erat perfecta, hanc-

cta,hâncq. omnino partem postulabat. Propter intellectum autem ; quatenus considerationem hanc vidit non parùm prodesse;immò summopere ad intellectum cognoscendum atq. à sensu separandum, necessariam esse.Propterea enim tum considerationem vtrâq.copulauit atq. vno libro cõplecti voluit: tum de sensu priùs dixit, vt superiorẽ tractationem cõtinuaret,& inchoatam absolueret, ac demũ viam sibi & aditum ad intellectus cognitionem pararet. Tandem de motrice quoque facultate loquitur.

Verùm antequàm hæc aggrediatur,principio statim disputat ; Num alius sit exterior sensus,propter illos quinque de quibus in superiori libro disseruit. Ad quam disputationem hæ illũ causæ impulerunt. Cur disputet an alius sit exterior sensus. Primùm, vt hunc librũ cum superiori coniungeret: nullúmque fuisse prætermissum exteriorem sensum antea ostenderet , quàm ad interiores accederet. Deinde vt ita ad hosce sensus faceret sibi gradum; absolutam esse exteriorum explicationem demonstrans,quòd præter illos quinq.alius supersit nullus. Tum verò quòd scitu dignum problema esset atq. ad sensuum cognitionem spectans,neq.alibi cõmodiùs explicandum. Ad extremum (quod Philopono quoque placuit) vt inde mox cõmunis sensus , quo propria singulorum exteriorum sensilia diiudicentur,necessitatem colligeret. Nam vbi probatũ fuerit,præter illos quinque particularem alium sensum non esse; si hi cognoscere simul hæc omnia obiecta non possunt; consequens erit, cognitionem eam ad interiorem alium sensum pertinere. Quod verò habet Simplicius hoc idcircò disputari , vt quasi inductione intellectus à sensu discrimine considerato nullum sensum non consideratum fuisse demõstretur: videri sanè potest probabile. At illud nequaquam; Hoc vtile esse ad probandum, vnumquemq. sensum operationem suam percipere. Quoniam hic proprius fuit Simplicij error, de quo post dicendum erit. Nunc enim ad Aristotelis interpretationem accedere oportet.

PLVRES, QVAM QVINQVE exteriores sensus non esse.

CAPVT I.

TEXTVS.

Ὅτι δὲ οὐκ ἔστιν αἰσθητήριον παρὰ πάντα (λέγω δὲ οἷον ὄψιν ἀκοὴν, ὄσφρησιν, γεῦσιν, ἁφὴν) ὧδ' ἂν μᾶλλον τις πιστεύσειεν εἰ τοῦ παντὸς οὗ ἔστιν αἴσθησις ἁφὴ καὶ τοῦτο ἔχομεν αἰσθητὸν (πάντα γὰρ τὰ σώματα ἁπτὰ ἢ ἁπτὸν τούτῳ, τῇ ἁφῇ ἡμῶν αἰσθητὰ ὄντα) αἰσθητήριον τι εἶναι ἐκλείπει ὃς αἰσθήσεις , καὶ αἰσθητήριον ἂν ἡμῖν ἐκλείποιμεν.

Quòd autem non sit alius sensus præter quinque (dico autem hos, aspectum, auditum, odoratum, gustatum, tactum) ex his quispiam credat. Si enim cuiusuis , cuius est sensus tactus, & nunc sensum habemus (omnes namque tactilis, quatenus tactile est, affectiones tactu nobis sensiles sunt) necesse etiam (siquidem sensus quispiam deest) & sensorium aliquod nobis deesse.

COMMENTARIVS I.

Cur de sensuum numero maximè dubitetur.

CVr de sensibus hisce potissimùm dubitari possit , num plures sint; quàm de vegetantis animæ partis facultatibus; ea fortasse fuerit causa, quòd vegetantes facultates vitæ magis sunt atq. in viuẽtibus penè omnibus, tum animalibus, tum plantis, omnes simul cernuntur. Omnia quippe nutriuntur & augentur; vixque vllum reperias, quod simile sibi non gignat. At in sensibus, cùm in animalibus quibusdam solus tactus aut etiã obscurus gustatus quispiam; in alijs hic quoq.magis clarus; in alijs demum omnes simul obseruentur: in varietate plurima non immeritò quis dubitauerit.

Quo igitur modo quinarium numerũ probat ? inductione probari non potuisse inquit Simplicius, non quòd ea , vt Philopono visum est , necessariam concludendi vim non habeat. Habet enim si particularia omnia cõmemorentur, vt in 2. de priori analysi lib. cap. 29. cognoscitur. Sed quod plures animalium species ignotæ nobis sint : immo plures ignotæ,quã cognitæ. Verùm ratione vtitur, quæ partim ex cognoscendis obiectis ducitur; partim ex sensorijs,quibus anima vtitur, partim ex medijs,per quæ operatur sensus. Potuisset & ex actionibus, quibus facultates proximè definiuntur ac distinguuntur, & verò etiam tanquam ex effectu cognoscũtur, argumentari. Sed cùm harum ipsarum natura & distinctio ex obiectis hauriatur,ex his solis ratiocinari voluit. Facultates omnes à natura institutæ sunt propter obiecta & sensus propter sensilia cognoscenda animalibus tribui. At sensilium quinq.duntaxat genera sunt; eáq. omnia memoratis quinque sensibus cõpræhenduntur. Neq.igitur esse potest alius præter illos sensus. Ratiocinatio hæc non solùm principio illo nititur; Natura nihil facit frustra: Frustra autem esset alius sensus,si quinque hisce sensilia omnia cognoscũtur. Verùm multò magis illo,quod in tex. 33. lib. 2. positum est; Facultates sunt propter obiecta, per eáque constituuntur & distinguuntur. Quare ex intima ipsorum sensuum natura petitur: nec plures modò ostendit non esse frustraũe futuros ; sed omnino esse non posse. Quomodo quinarius numerus probetur.

Potissimùm autem ex omnibus sensibus tactum nominauit,quòd de eo præsertim in 2. lib. disputasset; Num vnus sit sensus an plures; Núm.q.vnico tactilia omnia persentiri possint. Quare dũ hoc loco nõ minùs tactilia cũcta illo vnico tactu,qui simul cũ quatuor reliquis sensibus quinariũ absoluit numerum,cõpræhendere nos affirmat,quàm sensibus ceteris sensilia reliqua;apertis verbis antecedentem illam disputationem terminare videtur , vnicúmque esse tactilium , omnium tactum respondere. Quod de speciei,non generis,vnitate intelligas. Quoniam de hac est sermo: eáq. est tum cæterorum sensuum, tum ipsi⁹ obiecti tactilis vnitas. Neq.enim si tactile non minùs,quàm aspectabile aut audibile, vnũ specie est obiectũ formale ; dici potest vnam specie facultatem minùs , quàm illa, constituere. Propterea Philosophũ opinor , cùm omnes tactilis affectiones tactu sentiri diceret, addidisse (quatenus tactile est) vt quoniam ex multiplici qualitatum contrarietate aduersus vnitatem tactus disputauerat, vnũ formale obiectũ significaret,ex quo vna circa multiplex materiale obiectũ facultas constitueretur. Immò Themistius argumentationem hanc vniuersam eò retulisse videtur, vt quoniam ex disputatione illa de tactus multitudine colligi videbatur plures , quàm quinq. esse sensus;ostendatur non ita esse : quoniam plura tactilia vnico sensu continentur. Vnitatem esse tactum.

Tactum etiam ex omnibus sensibus nominauit, quòd infimus is omnium sit & imperfectissimus. Vt ita quasi à minori ad maius argumentaretur si tactus , qui omnium imperfectissimus est , vnus cùm sit, tactilia omnia compræhendit ; multò magis aspectabilia , singulisque reliqui obiecta sua tota

cognoscent. Et ideò hypothetica oratione vsus est (si tactus tactilia omnia sentit) vt inde colligeretur, multò magis sua quæque obiecta potiores reliquos sensus comprehendere. Tum demum quoniam ex posteriori de ortu & interitu libro manifestum erat, tactiles omnes qualitates ad principes quatuor reuocari, quas à nobis omnes sentiri certum est. Neq. dubium facultatem principum illarum cognitricem eas etiam cognoscere, quæ ex illis oriuntur, modò tactiles sint. Sicut aspectus, qui cognoscit lumen, colores quoq. qui luminis participes sunt cõprehẽdit.

Hæc est prima Aristotelis ratio ex obiecto ducta. Sanè omnium optima maximéq. necessaria. Quam non parùm miror ab interpretibus præsertim Græcis & Auerroë aut obseruatam hoc loco non fuisse, aut certè minùs perpẽsam. Nam etsi post in tex. 132. illius mentio est apud Themistiũ, Simpliciũ, Auerroëm, Albertũ & S. Thomam: nunc tamen Themistius priora illa verba, quibus hæc argumentatio cõtinetur, aliò prorsus retulit. Simplicius ex animę nostræ perfectione, quæ in nobis de mortua nõ est, aut minùs ad sensilia omnia percipienda efficax, ratiocinari Philosophum credidit. Reliqui autem fere voluerunt esse quasi antecedens ratiocinationis illius, quæ posteriori huius orationis contextu ex sensorijs organisq. deducitur, quámq. alteram ego esse nõ dubito a priore diuersam. Si quis nobis deesset sensus, neq. memoratis illis quinq. sensilia omnia cognoscerentur, sensorium quoq. deesset aliquod: at sensoriũ nullũ deest, igitur nec vllus abest sensus, sed profectò quinario illo numero sens⁹ omnis absoluitur.

Simplicius tamen Aristotelem opinatus absolutiorem probationem fecisse, si aliquis, inquit, deest nobis sensus, aut id oritur ex defectu animæ, quòd imbecillis & demortua facta sit vita, vt sensibus omnibus potiri nequeat, aut ex corporis defectu, quòd organo quopiam priuatũ sit. Atqui omnia in nobis est perfectissima, vitáq. viuacissima, si quę sit in mortalibus: anima inquam & vita non rationalis modò & intelligens, quæ omniũ suprema est: sed vel ipsa sentiens, quæ tum motum habet de loco ad locum, non secundùm partem, vt ostrea, sed secundùm totum: eúmq. non incertum & vagum, quemadmodum vermes & pulices, sed certum, cõstantem, atq. ad omnes loci differentias planè perfectissimum. Tum verò cum intelligẽte coniuncta est & cum ea coaluit, eiq. parere & obsequi apta est: vnde non leuem cõsequuta est perfectionem, immò maximam ad omnes sensus exequendos vim & efficacitatem. Quare si hominis vita omnium optima quinque solùm fruitur sensibus, nullus planè alius est nec esse potest sensus.

Argumentum hoc etsi quibusdam minùs necessarium visum sit, magnã tamen ego vim probandi habere iudico, cum ex perfectione formę petatur, quę tum facultatum, tum operationum principiũ existit. Scimúsq. perfectiorem formam facultatum perfectiorum principium esse: ac rursum vbi eæ insunt, quæ superiores sunt & perfectiores, inferiores quoque & imperfectiores inesse. Quã ob causam Themistius textum enarrans 132. necessarium planè argumentum iudicauit. Et hoc loco Philoponus rationem hanc vnicam omnibus Aristotelis argumentationibus antepositit: iuréq. optimo tertiam eam licebit ponere ad id, quod nunc quæritur, ostendendum. Tametsi Aristotelem ea vti non reperio. Nisi hanc ob causam non vniuersè de omnibus animalibus, sed speciatim de nobis, hoc est de perfectissimis optimáq. animą præditis loquutus hoc loco sit. Verùm fortasse (nobis) dixit, hoc est perfectis omnibus animalibus, in quibus sensus omnes insunt. Quædam enim alia reperias, quæ sensus quosdã habent sine alijs. Et quamuis ex eo etiam postea naturus sit, quòd in animalibus perfectionibus sensus omnes insint; id tamen nõ ex animę perfectione colliget; sed ex eo, quòd omnia illis sensoria adsint.

Cæterùm ad argumentationem ex sensorijs ductam redeundum est. Quam dum ego perpẽso, interpretes cõplures video, vt ex duabus vnam tantùm conficiant, verborum Aristotelis sensum modo inuertere ac turbare. Priora enim illa, quibus tactu dicimur tactilia omnia sentire, tanquam antecedens ad subsequentem argumentationẽ efferunt Auerroës. Dimidiatam assumptionis propositionem Philoponus: qua interrupta tãquam obscura, anteponatur propositio: tum verò inchoata probatio absoluatur. Qua in re quantopere Philopõi orationem turbat & obscurat? Plurimùm autem torquet, dum verbis illis (si cuiusuis, cuius est sensus tactus, &c.) significari vult inesse in nobis sensorium, quod medio non vtatur. Non enim tam longo verborum circuitu fuisset vsus, vt id diceret: neq. illud ea verba sonant: sed nos tactu, quem habemus, tactilia omnia cõprehendere. Vt quiuis inde deduceret, aliũ citra tactilia sensum non esse; eodémq. modo non citra sensilia reliqua. Deinde dum propositione verbis illis interposita (necesse est, si sensus quispiam deest, & sensoriũ aliquod deesse) tandem in sequentem probationem iliam ait absolui; repetito eo, quod principio fuerat dictum, nos habere sensoriũ, quod medio non vtatur; additóq. sensorio, quod per medium sentiat; vt ita nullam nobis deesse sensoriũ ostendatur. Frustra & ineptè Philosophum facit bis eandem rem paucissimis verbis repetentem, non alio, quam inuolutæ & obscuræ orationis, fructu, quã apertam & explicatam facere potuisset. Deniq. S. Thomas parùm etiam accõmodatè & orationẽ perturbat, & primis verbis de organo sermonẽ esse dicit: Probatiq. animal, quod alicuius sensus organum habet, sensilia omnia sentire, quæ illo sentiri queunt argumento tactus, quo tactilia omnia sentimus. Est enim nusquam organũ, sed solus sensus, hoc est facultas verbis illis nominatur. Quòd si duę, vt diu, argumentationes separẽtur; & probandi vis etelcia, & apertissima est & maximè plana ratio. Primis videlicet verbis ex obiectis sensilibus probatione ducta. Deinde subiũcta altera, quæ ex sensorijs petitur; illis verbis (Necesse est, siquidẽ sensus quispiam deest, & sensoriũ aliquod nobis deesse). Hæc enim propositio est; cui subiungenda est assumptio (at sensorium nullum deest.)

Prior illa propositio absq. probatione accipitur, tanquã nota. Sed tribus modis ostẽditur à Philopono. Primũ quia sensus & sensoriũ correlata sunt. Deinde quoniã sensus est, quod vtitur; sensorium, quo vtitur: frustráq. alterũ sine altero esset. Demiq. quia sensus nunquã immediatè, sed per sensoriũ semper sensilia obiecta suscipit: quare vbi futurus est sensus, ibi sensorio quoque opus est. Quæ rationes probabiles sunt. Illę magis necessariè adhiberi poterãt. Tum quòd sensus organica facultas sit. Tum quòd singulos nobis cognitos, propterea quòd diuersam habent operationẽ, diuersúmq. ab obiecto motũ, manifestũ est singula sibi propria habere organa: ita in alijs quoq. oporteret esse, si alij præter illos essent. Et hæc quidem est propositionis confirmatio

De

De assumptione verò in sequenti commentario dicendum est. Verùm antea non inelegantem aliam verborum hactenus explicatorum interpretationem subijciam: qua propositæ argumentationes ambæ ad vnam in duas diuisam ita reuocantur. Si quis alius est sensus præter quinque omnibus notos, aut is eiusdem cum illis est rationis, aut diuersæ. Non eiusdem, quoniam sensibus hisce nobis notis sensilia omnia comprehendimus, aliúsque quiuis esset superuacaneus. Neque diuersæ, quia si is deesset nobis, illius quoque sensorium deesset: atqui sensorium nullum deest: neque igitur sensus vllus. Cæterùm eodem modo, quo antea, probandum superest sensorium nullum deesse.

TEXTVS.

καὶ ὅσων μὲν αὐτοὶ ἁπτόμενοι αἰσθανόμεθα, τῇ ἀφῇ αἰσθητὰ ἔστι, ὧν πρόσθεν ἔλεγεν· ὅσα δὲ δι' ἄλλου μεταξὺ, ἢ μὴ αὐτοῖς ἁπτομένοις, τοῖς ἁπλοῖς σώμασιν· λέγω δὲ οἷον ἀέρι καὶ ὕδατι.

Et quæcumque quidem ipsi tangentes sentimus, tactus est, quem habemus, sensilia sunt. Quæcumque verò per media, & non ipsa tangentes, simplicibus interiacentibus. Aere inquam, & aqua.

COMMENTARIVS II.

NOn solùm pauca hęc verba, sed integrum contextum, cuius ea principium sunt, retulit Sanctus Thomas ad id explicandum, quod ipse argumentationis superioris propositionem esse voluit: Quod habet aliquod organum sensus, id omnia ea sensilia cognoscit, quæ per illud organum sentiri possunt. Explicari autem exemplis & inductione: tum eorum, quæ sine externo medio, tum eorum, quæ per medium sentiuntur. Philoponus ad assumptionem confirmandam, ostendendúmque nullum nobis deesse sensorium: quia ex aëre solùm & aqua atque ex terra permista fieri sensoria possunt. Auerroës demum primam instituit ratione m ad probandum non esse plures sensus, eámque ex medijs desumptam. Quod probabilissimum omnium mihi videtur. Nam etsi duas in superiori contextu rationes significauit, vnã ex obiectis, alterã ex organis: neutram tamen explicabit, sed explicabit deinceps: eam præsertim, quæ est ex organis: quoniã hæc explicari nõ poterat, nisi antea de medijs fuisset sermo. Neq. Simplicium discrepantem reperio; dum probari ait, nec sensorium deesse, nec sensum. Per se enim ex medijs probatur non deesse sensum; deinde etiam nec sensorium, quatenus probatio altera: ex sensorijs ducta pendet ex hac, quæ est ex medijs.

Sic igitur argumentatur. Duo sunt sentiendi modi, aut tangendo obiectum, aut externo quopiam corpore intercepto. Vel si mauis, omnem sensum fieri per aliquod medium antea declaratum est. Iam medium aut externum est aut internum; omni scilicet alio remoto externo corpore. Hoc enim est, quod ait (quæcumque tangentes sentimus) quoniam id non significat sensum tactus ab alijs distinctum, sed sentiendi modum tactui gustatuiq. communem; quo hi duo sensus à tribus cæteris distinguuntur, qui non vt illi tangentes obiecta extremisque sensorij & organi simul positis; sed alio quopiã corpore interiecto, quasi interuallo inter ea facto, procul dissita obiecta persentiunt. Quare dum quæcumque tangentes sentimus, tactu, quem habemus, sentiri dicuntur; tactus nominatur, quatenus gustatum quoque, qui tactus quidam est, compræhẽdit. Mediũ internum non posse esse aërem neq. aquam; ratio illa persuasit in tex. III. lib. 2. Quia cùm sit pars animati corporis, quod solidũ esse oportet, solidum quidpiam & consistens esse debet: Multò minùs erit ignis. Tum propter eandem rationẽ. Tum verò etiã quoniam is agit potiùs & mouet, quàm patiatur & moueatur, alteriúsue actionem transmittat. Medij autem functio non agere, sed pati; non mouere, sed alterius motionem suscipere atque ad sensum traducere est. Immò ignis facillimus cùm sit & vehementissimus ad agendum, positus supra sensum aliorum omnium sensionem prohiberet. Adde etiam corrumpendi & perdendi nimiam vim habet. Sola supereſt ex simplicibus corporibus terra (cœleste siquidem corpus nihil ad rem.) Ea sane solida est & consistens. Sed quominùs sola & simplex possit esse medium, illud facit: non quòd immobilis prorsus sit, vt ait Simplicius. Quoniam etsi locali motu videatur immobilis; alteratione tamen, quæ ad hos sensus, qui interno vtuntur medio, magis pertinet, non item. Sed quòd crassum nimis & materiale corpus atque ad motus & impressiones obiectorum admittendas & reddendas difficilis prorsus existat. Medium verò facile sit & promptum ad omnem motum oportet. Si igitur ea futura sit medium; permista fuerit & cum reliquis corporibus temperata. Sic enim permouebitur facilè atque obiectorum redundantias suscipiet & reddet. Atque hoc est illius sensus medium, quod tangendo operatur. Medium autem externum non erit, nisi duplex elementum, aër & aqua; in quibus versamur & viuimus. Aut si quod sit corpus mistum; eatenus erit, quatenus horum simplicium alterum in eo abundat. Hæc sunt τὰ ἁπλᾶ σώματα, simplicia spatia seu interualla, quæ Philosophus dixit: nempe simplicia hæc corpora, quæ velut spatium quoddam & interuallum inter obiectum & sensorium interponuntur. Et ipsemet aërem & aquam nominauit. Non tamen absolutè & vt aërem & aquam. Quoniam, inquit Simplicius, non ea sola, sed similia quoque nonnulla sunt medium: vt fax, quæ est velut aër; & mista quædam, in quibus eorum elementorum alterum abundat; vt oleum, vinum, nebula. Hæc externa corpora reliquorum sensuum, qui non tangendo fiunt, medium existunt. Nam etsi ea quatenus eiusmodi sunt & secundùm suam naturam, non nisi vnius aut certè duorum, vt ipsa duo sunt, sensuum medium esse possint: Quatenus tamen aut ὀσφραντὰ sunt, aut ἀκουστὰ, aut ὁρατὰ, tribus sensibus, aspectui, auditui, odoratui, famulantur: eandémque ob causam, propter communem scilicet naturæ conditionem, eodem sensui ambo inseruiunt. Atqui præter hæc corpora nec sunt nec possint esse alia, quæ sentiendi medium existant. Neque hæc ipsa pluribus modis, quàm ijs, qui dicti sunt, cogitari possunt esse media: Aër & aqua media sunt externa, quatenus ὀσφραντὰ, ἀκουστὰ, & ὁρατὰ: & terra medium internum, quatenus ita temperata, vt caro aut simile quidpiam sit. Neque igitur plures sunt nec possunt esse sensus, quàm ij quinque, qui per hæc media nunc in animalibus operantur.

TEXTVS.

Ἔχει δὲ οὕτως, ὥστε εἰ μηδὲν ἓν εἶδος πλείω ἅμα ποιοῖτο ἐπιδεκτικὸν ἄλλων ὄντα τῷ γένει, ἀναίσκη τὸν ἔχοντα τὸ ποιοῦν αἰσθητήριον ἀμφοῖν αἰσθητικὸν εἶναι. οἷον εἰ ὀξὺ ἀέρος ὄντι τὸ αἰσθητήριον καὶ ἔστιν ὁ ἀὴρ καὶ γλυκὺ καὶ χρώας· εἰ δὲ πλείω τῷ αὐτῷ, οἷον χρόας καὶ ἀήρ. τὸ δ' ὕδωρ (ἄμφω γὰρ δῆλον ποιεῖ) καὶ ὁ τὸ ἕτερον αὖ τῶν ἐχων μόνον αἰσθήσεται τῷ δι' ἀμφοῖν.

Res autem ita habet: vt siquidem per vnum plura & inter se genere diuersa sensilia sint, necesse sit eum, qui huiusmodi sensorium habet, vtriusque sensitiuum esse. Quemadmodum si ex aëre sensorium est, & est aër tum soni tum coloris: si verò plura eiusdem, vt coloris & aër & aqua (ambo enim perspicua) & qui eorum alterum solum habet, quòd per vtrumque sentiet.

COMMENTARIVS III.

VEre à Philopono dictum est, maximam ijs habendam esse gratiam, qui horum verborum sententiam primi diuinarunt. Nam etsi consentire omnes videantur sententiâ esse; Per vnum & idem medium plures sensus operari posse pluráque obiecta sentire. Quorsum tamen hoc doceatur, nõ item consentiunt. Auerroës ex superiori argumentatione, qua sensus omnes positum est aut per carnem, aut per aërem aut aquam operari, deduci credidit, omne animal, quod aliquod ex his medijs habuerit, ea omnia sensilia cognoscere, quæ per illud mediũ cognosci possunt, siue vnum, siue plura genere diuersa sint. Vt ita ostenderet, tum determinatum numerum sensuum numero sensilium & mediorum, tum totidem in aquatilibus animalibus, quot in terrestribus & aëris inesse sensus. Alij, qui de sensorijs antea fuisse sermonem existimarunt, hæc Empedocli responderi maluerũt, quasi asserenti simile simili cognosci, vt in tex. 51. lib. 2. significatũ est. Et ideò siccitanti, si ex igne & terra per se fieri sensoria nequeunt, quomodo hæc corpora sentiuntur à nobis? Responderi autem, si per vnum medium sensilia plura cognoscũtur, vt per aërem colores & soni, cur non etiam ab vno sensu multa comprehendantur.

Sed verius mea quidem & Philoponi sententia duas interpretabimur obiectiones dilui, quæ aduersus superiorem argumentationem, quam is de organis explicauit, proponi à quopiã potuissent. Primùm enim quæsiuisset quispiam, si tria solùm sunt media, terra permista, aër, & aqua, cùm quinq. plane adsint nobis sensus, quomodo pars est sensuum & mediorum vel etiam sensoriorum numerus: aut quomodo nullum sensorium deest? Deinde dixisset, colores tum per aërem, tum per aquam sentiuntur, nec in diuersis modò animalibus, à terrestribus & volucribus per aërem, à piscibus per aquã, verùm ab ijsdem quoque, vt à nobis ipsis: eiusdem igitur sensus duo sunt media, neque idem est mediorum sensoriorumque & sensuum numerus.

Quamquam dum nullam ego dubitationis mentionem factam video, & illud orationis exordium lego (ἔχει δὲ οὕτως, Res autem ita habet) explicari potius opinor id, quod dictum fuerat, quàm dubitationem vllam aut dubitationis dilationem significari. Tametsi in rei cuiusuis dubiæ & obscurę interpretatione multiplicis semper dubitationis explicatio tacitè inuoluatur. Obscurum erat, quemadmodum cõmemoratis tribus medijs quinq. sensus cõstituantur. Propterea hoc exponens rem ita habere iubigit, vt intelligere nos oporteat per vnũ & idem corpus medium plura vel etiam diuersi generis sensilia obiecta sentiri posse. Per aërem enim aut aquam colores sentiuntur, soni, odores; pérque terreum medium qualitates tactiles & sapores. Quare diuersi genere sensilia dixit, vt ad rem Simplicius animaduertit, quæ ad diuersos pertinent sensus; quæque diuersa sunt non solùm genere qualitatis naturalis, sed genere quoque sensilis, vt sonus & color; quorum alter audibilis est, alter aspectabilis.

Neque sat scio, cur colorem Philoponus prodere dixerit appellatũ fuisse: nisi ea fuerit causa, quod de sensorijs, non de medijs sermonem esse crederet. Idcircò enim aërem intellexit non medium, sed sensorium: quòd non aspectus, sed odoratus organum aëris esse intelligeret, aspectus autem aquæ. Immo naribus non minùs, quàm auribus, insitum esse & inædificatum aërem, idem ipse autea affirmauerat. At nõ est, quòd Aristotelis orationem tam obtusam & inconsideratã faciamus. Quoniam licet particula (per) & medium & instrumentum, hoc est sensorium, suaui significare possit, & alijs in locis significet: nunc tamen de medio accipiendam esse, antecedens sermo testatur. Quo Philosophus tum quædam nos dixit sentire tangentes, alia per immixta media aërem aut aquam: tum verò non ex sensorijs, sed ex medijs ratiocinatus est ex eorum numero sensuum numerum inuestigando. Quæ ratiocinatio si præsenti oratione magis explicetur, deijsdem simirum medijs intelligatur oportet.

Sic igitur res habet: vt si per vnum medium apta sint plura vel etiam genere diuersa sentiri; id quoque quod huiusmodi sensorium habeat (hoc est sensorium huius sensus, qui per illud medium sentire potest: aut sensorium huiusmodi, quod medio illi cognatum sit, & siue qualitate siue natura pertinente) aptum sit vtrumque sentire. Quemadmodum si ex aëre sensorium est, hoc est aëri medio cognatum. Quod cùm duobus modis, vt dixi, esse possit; vt significaret vtrumque soni potiùs, quàm coloris; auditus inquam & aspectus exemplum posuit. Nam auditus quidem organum, quòd insitum continet aërem, natura ex aëre est. Aspectus autem natura ex aqua, qualitate ex aëre quoque: quoniam perspicuitas aëri & aquæ communis est. Quare verborum illorum (quemadmodum si ex aëre sensorium est, & est aër, tum soni, tum coloris) ordo mutandus est; vt superioribus exemplum respondeat, hoc intellectu: Quoniam per aërem, tum soni, tum color, plura sensilia genere diuersa sentiri apta sunt; sentiri quoque debent per sensorium, quod aëri cognatum sit. Sed si obiectum sit vnius generis, vnicum erit sensorium, vnico modo cognatum medio, aut natura, aut qualitate. Sin autem obiecta sint plura genere, plura quoque erunt sensoria obiectis illis & eorum sensibus respondentia. Omnia tamen vnico illi medio cognata; siue natura, vt audiendi sensorium; siue qualitate, vt aspectus aut etiam odoratus organa.

Ita profecto nullum nobis sensorium deest, paruque sensuum est sensoriorum & mediorum numerus. Quia dum plura generéque diuersa sensilia per idem medium sentiuntur, medium quidem est vnum corpus, sed alio atque alio modo diuersa obiecta

obiecta suscipit & transmittit. Non inqtam vt est aër aut aqua: sed colorem vt διαφανὲς, sonum vt διηχές, odorem vt διόσμον: siue aër sit, siue aqua. Terra item permista tactus & gustatus existit medium, quatenus alia atque alia ratione temperatur. Tactus quidem, quatenus ita temperatur, vt in omnium qualitatum mediocritate consistens apta sit omnium redundantiam suscipere. Gustatus autem, vt humorem paulò maiorem cum modica siccitate permistum habet. Nam ita sapores, qui in duabus illis qualitatibus consistunt, potest admittere: quod, si planè siccum esset aut humore nimio perfusum, non sentiret; vt in tex. 104. libri 2. dictum est. Quocirco etsi corpora media tria sint, aër, aqua, terra; quinque tamen media, totidémque sensoria & sensus existunt. B

Iam si contra res habeat, vt eiusdem obiecti plura videantur esse media, siue eiusdem, siue diuersorum animalium comparatione; quemadmodum cùm color & per aërem & per aquam aspicitur, non ita tamen est. Quoniam hæc non sunt medium, vt aër aut aqua sunt, sed vt perspicua apta suscipere lumen & colores traijcere; eandémque in vtroque corpore perspicuitatis naturã esse iam pridẽ in tex. 68. traditum est, cùm de aspectu ageretur. Quare qui eorum alterum solum habet, vt ex aqua oculum aspiciendi sensorium; aut ex aëre autem, quæ audiendi instrumentum est; vtrumque quodammodo habet. Et C ideò per vtrumque sentire potest; seu id, quod per vtrumque sentiri aptum est (tribus enim modis in diuersis codicibus hunc locum legimus. Quidam habent αἰσθητὰ δ' ἀμφοῖν; alij τῷ ἀμφοῖν; alij τῷ δ' ἀμφοῖν: quo postremo modo legit Philoponus) Per vtrumque inquam, aut id quòd per vtrumque sentire potest; propter communem illam qualitatem & conditionem, qua sentiendi media sunt aut sensoria: perspicuitatem inquam in colorum aspectu humiditatem & fluorem in sonorum auditu. Aut si vtrũque perspicuum sentiri legamus; eatenus intepretabimur, quatenus fuerit perspicuum terminatum, D & ideò coloratum aut etiam lucidum. Et in auditu similiter vtrumque sonare sentitur, aër & aqua; si sono vtrumque repleatur.

Ita his explicatis vtraque tollitur dubitatio, quam Aristoteli fortasse quispiam obiecisset. Explicatumque est, parem omnino esse mediorum, sensoriorum, & sensuum numerum: atque ex medijs verè ostensum fuit nullum nobis deesse sensorium, nec sensum; & ideò quinque duntaxat esse sensus.

Verùm in hac tota explicatione intelligendum est; posse quidem idem corpus obiectorum plurium cognoscẽdorum esse medium, etsi ea genere diuersa sint. Et per plura item corpora vnum & idem obiectum sentiri: horúmque vtrumque, tum in co- E dem animali, tum in diuersis. At neque vnum sensorium plura diuersi generis obiecta vnquam percipit, neque idem obiectum sensorijs pluribus compræhenditur; siue hæc in eodem, siue in diuersis animalibus considerentur. Nam etsi in oculi aqueo aut auris aëre diuersæ illæ insint qualitates & dispositiones, quibus aqua & aër media sunt, colores, sonos, & odores, suscipientia. Plura tamen alia præter corporis aptitudinem ad sentiendum requiruntur; sentiendique facultas, quæ in illo inest organo, vno quodam obiecti genere definita ac determinata est: atque illud ipsum sensorium, quatenus sensorium est, vnius sensus & vnius obiecti sensilis sen- A sorium est. Deinde quod in cuiusque sensus sensorio præcipuum esse intelligitur, non est simplex corpus, vt medium, aër & aqua: sed mistum quidpiam & animatum, quod vnius tantum obiecti susceptiuum est. Et vt aqueus ac vitreus oculi humores propter fluidam naturam apti fortasse sint ad sonos & odores suscipiendos: crystallinus tamen solidus & consistens ineptus est; neque solida & dura tunica cornea interposita qualitati vlli nisi soli lumini permittit aditum. Interior autem auris membrana coloribus & odoribus ineptissima est: nec locus lumini aut odorifero halitui peruius; sed solis pulsatur & pemouetur sonis.

Quamobrem qui hæc Philosophi verba, quibus per vnum plura & per plura vicissim vnum sentiri pronuntiauit, de sensorijs intellexerunt; in eorum expositione laborant plurimùm. Qui verò de medijs interpretati fuerint, facilè omnino, apertam, & superioribus maximè consentaneam sententiam reddent.

TEXTVS.

Τῶν δὲ ἁπλῶν, οἷς δύο τούτων αἰσθητήρια μονόν ἐστιν, ἐξ ἀέρος καὶ ὕδατος. ἡ μὲν γὰρ κόρη, ὕδατος. ἡ δὲ ἀκοὴ, ἀέρος. ἡ δὲ ὀσφρησις, ἐκ πέρατος τούτων.

Ex simplicibus autem duobus his solum sensoria sunt, ex aëre & aqua. pupilla enim aquæ, auditus verò aëris, odoratus autem alterius horum. Text. 134

COMMENTARIVS IV.

QVi superiorem sermonem de sensorijs intelligi voluerunt, probarique nullum nobis deesse sensorium; multò magis eodem hunc referunt, in quo apertis verbis de sensorijs agitur, eorúmque omnium inductio seu commemoratio continetur. Ego verò Auerrois sententiam plurimùm probo, ex medijs hactenus demonstratum fuisse plures quàm quinque sensus non esse: nuncque alteram ex sensorijs demõstrationem deduci. Quam Philosophus in principio quidem huius disputationis proposuit; si sensus, inquiens, deesset quispiam, necesse esset & aliquod sensorium deesse. Sed eam minimè explicauit; quòd explicationis argumentum ex medijs desumendum antea explicandum esset.

Non esse igitur plures sensus, quàm quinque ex eo concludit, quòd nec sunt nec possunt esse plura, quã quinque sensoria. Quæ deductio vnde vim habeat, *Non nisi quinque sensoria esse.* in com. 1. indicaui. Iam quinque duntaxat esse sensoria, facile erat absq. rationum momentis persuadere; sola scilicet eorũ cõmemoratione. Quia cùm de sensibus exterioribus sit sermo, exteriora item oportet esse sensoria, patentes ac manifestas cuius corporis nostri partes. In quo si oculos, aures, nares, linguã, & vniuersum corpus nominaueris; nihil planè supererit, quod vllius sensus particeps sit. Voluit tamen Philosophus rationem quoq. ostendere. Vidit autem maximam inter mediũ & sensorium coniunctionem esse, naturæq. aut certè qualitatis similitudinem: quoniam ab obiecto affici vtrumq. ac permoueri necesse est. Propterea superiori demonstratione plurimùm vtitur; ferécq. ex illa, quæ de medijs explicata est, posteriorem hanc de sensorijs colligit. Quod vel prima vox ostẽdit. Quod enim ait (ex sim-

plicibus) non solùm ait tanquam oppositũ terræ in tactu permistæ, quàm paulò post nominat. Verùm etiam velut accipiens interualla illa simplicia, quæ in antecedenti ratiocinatione dixerat intercedere; dum per externa media & non tangentes obiecta sentimus.

Ergò medium sensus aut internum est, aut externum. Internum & animali congenitum iam confectum est ex nullo simplici elemento constare posse, sed terram cum alijs permistam esse oportere. Externum verò duplex solùm existere, aërem aut aquam. Quoniam hæc sola mouentur facilè & transmittunt motum: atque cùm in his animalia omnia degant, facilè illis obuia sunt. Hoc si ita est, ex solis igitur hisce simplicibus, aëre aut aqua, sensoria esse possunt eorum sensuum, qui per externum medium sentiant. Siquidem inter sensorium & medium ea, quam diximus, futura cognatio est, & ipsa quoque sensoria à sensilibus omnibus pati ac moueri oportet. Quare cùm duo illa corpora tribus modis affecta trium duntaxat sensuum media esse queant, aspectus, auditus, odoratus, non nisi horum trium sensoria absoluent. Absoluant inquam, quoniam vt simplex elementum pars esse nequit aut membrum animati corporis; ita nec integrum sensorium fuerit. Hoc enim animata pars est membrumue, sed in eo contineri potest atque ad illius constitutionem quoquo modo concurrere. Propterea non dixit Philosophus duo hæc corpora esse sensoria; sed ex illis duobus sensoria esse. Quomodo autem ex illis sint & quorum sensuum, commemorando exponit.

Quomodo aspectus est aquæ, auditus aëris.

Pupilla enim est aquæ. Quoniam si pupillam cristallinum humorem intelligas, qui præcipuum existit videndi organum; is sanè velut congelata aqua tibi esse videbitur. Sin oculum totum; is præter hunc humorem duos alios magis aqueos continet, vitreum, & eum qui ab aquæ similitudine aqueus nuncupatur. Auditus verò aëris; quoniam vt in superioribus in tex. 83. traditum est, is incluſus semper atque auribus insitus continetur. Hæc tamen sola nequaquam sunt horum sensuum sensorium. Tum quod nec oculi humor est pura aqua, sed mistum corpus, in quo ea abundat: nec id, quod aure includitur, purum aëris elementum, sed animalis spiritus aëris persimilis. Tum quòd oculus & auris, quæ absoluta organa ad operandum idonea sunt alia præterea continent: ille tunicas plures; hæc membranam, qua præcipuè sentiuntur soni; & vtrobique adsunt. Et quamuis pupilla maximè videatur cristallinus humor esse; nunc tamen totum potiùs oculum eam significare credo: sicut etiam in tex. 10. superioris libri; cùm oculum tanquam integrum instrumentum operans pupillam esse dixit & aspectũ, hoc est corporis organum & animæ facultatem. Immò non tam propter cristallinum, qui propriè pupilla est, quàm propter circumiectum humorem aqueum, arbitror ego oculum dici esse aquæ. Nam præter maiorem vocis & naturæ similitudinem reipsa potest id, quod dicitur, ex humore hoc confirmari. Quippe si oculum pungas & perfores, effluit tibi aqua, non cristallinus, sed aqueus humor. Et certè vt auditus est aëris, non propter membranam, quæ primum est audiendi sensorium, sed propter proximum illi aërem, qui etsi medij vim quandam habeat, dum sonum ab externo aëre susçipit & ad membranam suauiùs transmittit: pars tamen quædam sensorij censetur, quoniam in eo continetur. Sic æquum est aspectum dicere esse aquæ, non tam propter humorem cristallinum, quàm propter circumfusum illi aqueum, qui medij item functionem exequitur, lumen & colorum motum excipiens primùm, deinde ad cristallinum trajciens: sed potiùs men oculi & integri operantis instrumenti existit. Et hæc quidem de his sensibus.

Pupilla quid.

Odoratus verò alterius horum esse dicitur, aëris aut aquæ. Quod si verum est, nequaquam id sit verum, quod Philoponus tum in commentario primo huius libri, tum in expositione tex. 101. libri superioris, non minùs in naribus, quàm in auribus aëre incluſum & inædificatum aërem scripsit contineri. Quoniam de solis auribus id ab Aristotele traditum est, in naribus nusquam agnoscitur. Quòd si enim dixerit spiritum persimilem aëri, præterquàm quod nullus ibi est perpetuò incluſus, cùm is in interpretatione tex. 122. primum sensuum omnium sensorium eum fecerit, non minùs, quàm odoratus & auditus, cæteri omnes sensus aëris essent. Deinde proprium odorandi sensorium idem ipse interpres in commentarijs ad tex. 97. 100. & 116. in processibus mammillaribus agnouit. Quos ego quidem certè non video quemadmodum insitum aërem habeat. Verùm si ita esset, non alterius horum, sed aëris duntaxat, sicut auditus, diceretur odoratus esse; aqua non item. Propterea vocem hanc (ἀκτῖνα) cogitat Philoponus ita interpretari, vt alterum solum, hoc est aërem, significet. At inter auditum & odoratum nihil discriminis assignasset Philosophus, si vtrius aëris vterque esset. Deinde id reliquis interpretibus aduersatur, qui vtrumque corpus intelligi uoluerunt. Siue vt Themistius, Auerroës, & S. Thomas, quòd animalia quædam odorantur in aëre, quædam in aqua. Siue, vt alij, quòd tum terrestria, tum aquatilia, per vtrumque medium persentant odores. Siue, vt Simplicius, vtroque modo. Siue demum, vt ego interpretor, quòd hic sensus ita capiti versetur, & quasi vtriusque naturæ particeps, indifferens sit & æquè, tum in eodem, tum in diuersis animalium generibus, per aërem & aquam operari possit. Et ideò sensorium quoque habeat quasi inter vtrumque medium elementique vtriusque particeps. Nam quod aliqui ejus organum dicunt in aquatilibus esse aquæ, in cæteris animalibus aëris; parum sapienter pronuntiatur. Quoniam vt obiectum idem est, quod ab vtrisque imitatur; eadémque facultas, quæ ex obiecto constituitur: ita idem necesse est sensorium esse, quo circa illud obiectum facultas operatur. Aristoteles autem, cùm in secundo libro difficultatem eam disputaret, cur animalia quædam respirando, alia sine respiratione odorentur; eorum sententiam, qui diuersum inquiebant ea odorandi sensum habere, hoc argumento confutauit in textu 99. quòd eosdem odores persentiant omnia. Quòd si ex diuerso operandi modo non licuit illis diuersam facultatem asserere; multò minùs ex diuerso medio, vbi eadem facultas est, diuersum organum poni potest. Præsertim quòd illud ipsum, quod de diuersis animalibus dicitur, de eodem quoque dicendum esset. Illud magis quam modò aëreum, modò aqueum organum habere: quia modò per aërem, modò per aquam odores comprehendit. Odoratus igitur alterius horum est, aut aëris, aut aquæ, & per vtrumque sentit

sentire potest. Tum propter sensorij humiditatem: humidissimum enim est, vt optimè ab odoribus, qui sicci magis sunt, permoueatur. Humiditas autem communis est & symbola duorum horum elementorum qualitas. Tum verò quoniam mammillares quidē processus, vt sunt cerebri pars frigida & humida, sic aquæ videntur esse non minùs, quàm cristallinus oculi humor. At ossa cribatoria, quæ illos antecedunt, implentur aëre, dum dilatantur; dúmque hic sensus operatur, organum aëre repletum habet. Ac demum nares, pars quædam organi, non minus, quàm aures, aëre semper copioso plenæ sunt. Quamquam aurium aër inclusus est, narium liber, singulisque momentis mutatur. Sed si auditus propter aërem illum ante membranam contentum, etsi animatus non sit, aëris esse dicitur; poterit etiam quoquo modo odoratus dici propter hunc, qui mammillares processus antecedit, & (vt ita loquar) pro foribus stat.

TEXTVS.

Τὸ δὲ πῦρ ἢ οὐδενὸς ἢ κοινὸν πάντων. οὐδὲν γὰρ αὐτῷ θρεπτικὸν, ἢ δεῖ γῆ ἢ οὐδατὸς, ἢ ἐν τῇ ἀέρι μάλιστα μέμικται ἰδίως. διὸ λείπεται τὰ μεταξὺ τῷ αἰσθητήριον εἶναι, ἔξω ὕδατος καὶ ἀέρος.

Ignis verò aut nullius, aut communis omnium. Nihil enim sine calore sensitiuum. Terra autem vel nullius, vel in tactu maximè permista est propriè. Itaque reliquum fuerit, nullum esse sensorium præter aquam & aërem.

COMMENTARIVS V.

IAm verò præter hæc tria sensoria, quæ dicta sunt plura esse non posse, quæ per externum operentur medium; siquidem ex Simplicibus hisce, aëre aut aqua, constare debeant; manifestum est. Quoniam si ea, vt sæpè dictum est, non nisi tribus modis medium esse possunt; neque etiam plurium, quàm trium, sensuum sensoria facient. Idcirco si plura fuerint, ex alijs constabunt corporibus; aut ex igne, aut ex terra, aut alio quopiam. Ex igne ostenditfieri nullum posse: quòd is aut nullius sit sensus, cùm potens plurimùm sit ad agendum minimèque ad patiendū, atque obiectorum motum susciendum & reddendum aptum. Immò maximam habeat vim corrumpendi & perdendi materiam, circa quam versetur. Quam ob causam non solùm nō est ad iuuandam sensum aptus, verùm etiam sensorio admodum magnopere aliorum omnium sensuum impediret, & verò etiam ipsum demoliretur sensum. Quòd si quando odoratus dicitur esse ignis, vt ab Auerroë in 9. lib. colliget cap. 36. non ratione organi, sed obiecti dicitur. Quoniam à calore excitatur odor ex odorifero cœpore, atq. in medio cū fumoso halitu ad odoratum multiplicatur. Aut certè hoc ipsum ignis elementum communem omnium sensuū est. Quod de substantia visus est Simplicius intellexisse; propterea quòd pars corporis nostri quælibet & ideò sensoria quoq. ex elementis omnibus concreta sunt. Neq. enim ignis elementaris, vt hic noster domesticus vstiuus est; neque tantopere abundat, vt sensionibus obesse quidquam possit. Reliqui de qualitate potiùs, hoc est calore, interpretati sunt. Quia cur omnium communis esset, rationem eam statim subiunxit; quòd sine calore nihil sentire possit. Nam sentire non potest, inquit Philoponus, id, quod non nutritur & coquit. Quippè sensorium ipsum viuat, nutriatur, alimentū coquat, & in suam naturam mutet necesse est, vt mox sentire queat. Neque absque spiritu, qui ex nutritione & alimento optimè cocto continenter gignitur, sensus vllus operatur. Nutritionem autem & coctionem omnem calor is esse opus nemo ignorat. Cæterum magis ad rem Themistius & Auerroës. Verè enim Philosophus de propria singulorū sensuum operatione loquitur; quam sine calore nō fieri certum est. Nam si organa fuerint calida, operantur optimè; sin frigida, vix vllam promere actionem valent: primo videlicet & maximè generali animæ instrumento calore destituta. Propterea calor is per totum corpus ab anima dispensatur, vt singulis organis portio eius obtingat, qua suę naturę & conditioni conuenienter operentur. Itaque quod ait, nihil sine calore sensitiuum esse; qui Simplicij sensum sequetur, ad actum primùm referet: qui aliorum, ad secundum. Ille sine igne inquiet sensitiuum, hoc est integrum sentiēdi principium, quod ex facultate & organo constans sentire aptum sit, constitui non posse. Hic absq. calore sensionis actū & operationem non promi affirmabit. Ille igneum calorem dicet ad cōstituendum sensorium requiri; hic vitalem atque ex animæ officina profectum ad illius vsum necessarium esse inculcabit.

Cur cōmunis omnium.

Ignis duplex.

At si calorem hunc interpretemur, sine quo non operatur anima; annon is est calor ille, quem natiuum & animæ proprium dicimus? Quid igitur is ad igneni; vt ex eo probetur in nostris organis dispersum ignem contineri? Sanè quod Philoponus & Simplicius duplicem distinguant ignem, vrentem vnum & corrumpentem, qui est domesticus hic noster, nullius planè sensus; alterum elementarem omnium communem, potiúsque viuificum aut propositæ dubitationi non satisfacit; propterea quod animæ calor ab elementari & igneo diuersus sit; aut si eiusdem esse naturæ illum velint (quod Themistius certè significauit) ne quaquam elementarem illum appellare oportuit. Ego verò longè diuersæ naturæ esse non dubito, atq. in superioribus demonstraui pluribus. Nunc quemadmodum igne nullius esse proprium, de substantia, non de calore, intelligitur: Sic eum esse omnium cōmunem accipiendum censeo; Hoc est in nullo tam immodicè abundare, vt vni alicui tanquā proprius tribui possit; sed in cunctis aliqua ex parte reperiri. Hoc consequentia item verba confirmant; quibus simplicem & puram terram statim addit nullius esse; sed permistam in tactum maximè esse propriè & speciatim, Purum quippe ac simplex in nullo sensu inesse, vtique conuenit elemento, aëri & aquæ: permistum autem inesse, omnibus, commune, conuenit igni, proprium vero tactui speciale est terræ. Quare vt terra secundum substantiā permista propria est tactus, sic eodem modo ignis omnibus cōmunis esse intelligi debet. Hoc nam q. antitheſis illa proprij & communis ostendit. Sed ratio, qua ignem probat omniū esse communem, quia nihil sine calore sentire potest, de naturali animæ, nō de elementari & igneo calore, acipienda est. Atque vt aspectus dicitur esse aquę, auditus aëris, odoratus horū alterius, tametsi in oculo non sit aqua, sed aqueus aut cristallinus humor, qui aqueum quidpiam sapit; neque in aure aër, sed animalis spiritus aëri nō nihil

affinis: neque demùm in odoratu aër nec aqua, sed quidpiam illi cognatum. Ita cùm in omnibus calor quidam vigeat, si non igneus, illi certè genere similis & idem, verè omnium communis esse ignis affirmatur.

Cur terra nullius sensus.

Cur autem pura & simplex terra nullius sit sensus, duplex est causa. Altera, quod pertinax nimiùm sit atque ad obiectorum motus suscipiendos difficilis. Quippe quæ nullum ex illis qualitatibus habet, quę ad lumen, colores, sonos, odores transmittendos opportunę sunt. Altera, quod crassissimum elementum ad sensum & cognitionem omnem ineptum prorsus existit. Siquidem animaliũ eę partes, in quibus illa plus æquo abundat, vt ossa, omni sensu priuantur. Eandémque ob causam nihil sentiunt plantæ, vt est in tex. 124. superioris lib. 2. & tex. 66. huius tertij. Si enim omnis cognitio eleuatione quapiam à materia perficitur; & ideò intellectus ad perfectissimè cognoscendum maximè comparatus est, quòd ab omni prorsus materia abiunctus subsistat. Sanè terra, quæ crassissimum & maximè omnium materiale corpus est, ad cognoscendum fuerit ineptissima. Quare etsi cum tenuioribus alijs minúsq. materialibus elementis permisceat, & ad sentiendum quoquo modo reddatur idonea, infimi tamen duntaxat & inter omnes plurimùm materialis sensus organum sit soliúsque tactus propria est.

Nunc enim nomine tactus gustatus quoque compræhẽditur; totiúsq. ille sensus significatur, qui tangendo sentit. Vt post sensoria proposita, quæ per medium operantur, integra fiat & absoluta omniũ commemoratio; ijs quoq. additis, quæ tangendo & sine medio externo sentiunt. Quapropter immeritò causatur Philoponus in medium hoc loco adductum tactum. Non enim solùm, vt ille inquit, de ijs sensibus agitur, qui per mediũ fiũt: sed de omnibus; vt omnes probet plures, quàm quinq. esse non posse. Quæ igitur addit, tactus & gustatus sensoria sunt; quia ambo, vt tangendo operantur, ita terrę sunt: quòd, cùm admouẽda illis obiecta sint, solida & cõsistentia esse debent; idq. multa & magis, quàm in sensorijs, perspicua terræ permistione. Cùm igitur hæc omnia in nobis insint, nullum sanè sensorium deest, neque sensuum numerus augeri potest.

Quod autem tandem concludit, nullum esse sensoriũ præter aquam & aërem; appositè monet Simplicius non esse ad prædicta omnia referendum: sed ad eos solos sensus, qui per externum operantur medium: non item ad id, quod de tactu dictum est. Is enim ab hac generali propositione quasi exemptus est, cùm illius propriam esse terram cum cæteris elementis permistam traditum est.

TEXTVS.

Ταῦτα δὲ καὶ νῦν ἔχει ἔνια ζῴων· πᾶσι γὰρ ἔστι αἰσθήσεις ἔχουσι τινὰς ὅσ' μὴ ἀπλᾶ, μηδὲ πεπηρωμένα φαίνεται τὸ καθ' αὑτὸ γένος· ἀναγκαῖον δὲ τοῖς ὄμμα ἔχουσι τοῖς ὀφθαλμοῖς.

Tex. 131. *Hæc autem & nunc quædam habent animalia. Omnes igitur sensus habentur à non imperfectis neque mutilatis. Videtur enim & talpa sub pelle habere oculos.*

COMMENTARIVS VI.

SVperior argumentatio ex sensorijs deducta nondum finem habuit. Atque vt tandem concludatur, præstat in pauca totam conferre. Si quis inquiebat, deesset nobis sensus, aliquod item sensorium deesset: at nullum sensorium deest: nullus igitur abest sensus. Propositio accepta est vt manifesta, propter organicam sensus naturam. Assumptionem argumento mediorum probauit. Omnis sensus per medium, aut externum, aut internum sentit: externum aut aër est aut aqua; internum terra permista. Ex aëre & aqua tria colliguntur sensoria; ex terra vnicum, caro: neque plura hic esse possunt. Siquidem præter hæc elementa & iguem sensorijs omnibus communem neq. vllius proprium, alia non supersunt. Propterea nunc totam huius superioris contextus sententiam tanquam propositionem accipiens assumptionem adiungit; Hæc omnia sensoria in animalibus quibusdam inesse. Ait enim vocem illam (Hæc) ad duo tantùm simplicia, aërem & aquam, proximo nominata referas cum Simplicio; vt illud quoque (& nunc) referendum esse significat: quasi diceret, terram permistam in omnibus vel imperfectissimis esse, manifestum est, quia omnium corpora solida sunt: sed in quibusdam reliqua item duo adsunt perinde tamen sentiunt omnia habebis. Vnde argumentationẽ totam concludit, omnia in illis sensoria contineri, nec vllum prorsus deesse. Ex quo consequens est, quinque duntaxat esse sensus, neque his plures esse posse.

Hæc animalia ea sunt, quæ perfecta & non mutilata censentur: quæ propterea quædam appellauit, quòd alia quædam imperfecta & mutilata sint. Miror hoc loco grauissimos interpretes, Themistium, Philoponum, & Simplicium, animalia perfecta motu loci definiuisse, motu inquam ordinato. Imperfectáque ea esse voluisse, quæ aut omnino non mouentur, aut certe non ordinatè. Minimèque veritum fuisse Philoponum affirmare, motum nobiliorem esse ac meliorem sensu: & ideò quoniam vbi est melius, ibi deterius quoque reperitur, animalia, quæ motum eum habent, sensus item omnes habere. Etenim quod ad hæc Aristotelis verba attinet, non motus, sed sensoriorum duntaxat fieri mentionem video: eáque animalia appellari perfecta, quæ sensoria omnia sensúsque omnes habent. Quod perfecti quoque notio confirmat, qua vt est in textu sexagesimo tertio, libri tertij Physicor. & textu vigesimo tertio, libri secundi, de Cœlo, perfectum id dicitur, cui nihil eorum deest, quæ illi ex natura sua conueniunt. Quod autem ad rem ipsam, si animal sensu, non motu, primùm constituitur, quemadmodum legimus in tex. 26. superioris libri, perfectum sane animal definendum illud fuerit, quod vi omni & facultate sentiendi præditum est. Deinde sensus antecedit, motus sequitur: & ideò perfecto & ordinato motu animalia perfecta mouentur, quia perfecta sentiendi virtute fruuntur. Et quædam mouentur, alia immobilia sunt, quòd illa sensus omnes habent, nec occurrentium

occursantium modò & ipsa tangentium obiectorum, sed distantium item ac remotorum, quæ non nisi motu persequi ac sibi comparare possunt. Hæc autem tactum solum & gustatum præsentium rerum, quas tangunt; hoc est imperfectissimos duntaxat sensus, qui per internum operantur medium, à natura obtinuerunt: Illa omnem prorsus sentiendi modum, tum per internum, tum per externum medium.

Motum porrò affirmare nobiliorem esse sensu, rationi prorsus aduersatur. Tum quia sensus facultas cognoscens est, quæ vniuerso genere melior multò est non cognoscente: primisque ac optimis substantijs cognitio tribuitur, non motus. Tum quia is immediatè intellectui famulatur, proximéque cum hac diuinissima facultate coniunctus est. Motus simul cum appetitu famulatur sensui; dum aut ad ea impellit, aut ab illis remouet ac retrahit, sensu cognita & appetitu concupita fuerint vel repudiata. Sanè sensus prior est motu. At in eodem solùm, non in diuerso, verum est, id, quod est priùs, imperfectius esse.

Qui verò solum hominem significari volunt, cùm omnes sensus dicitur à non imperfectis animalibus posse dideri; nullo modo audiendi sunt. Quoniam etsi homo perfectissimum sit, non solus tamen perfectum animal est. Neque de propria hominis perfectione loquendum erat, sed de perfectione animalis, vt animal est; hoc est de perfectione sentientis naturæ, quæ sensilibus omnibus absoluitur. Hæc verò solius hominis non est, sed aliorum complurium. Immò fortasse, vt illius interpretationem occasionem tolleret, non dixit (perfectis) sed (non imperfectis): vt ea omnia significaret, quæ cum omnes habeant sensus, imperfectam sentientem naturam adepta sunt. Atque hoc modo generalis magis & efficax probatio est; ex ijs desumpta, quæ animali & sentienti naturæ quatenus eiusmodi est, conueniunt. Quemadmodum imperfecta ea dicuntur, quæ Græci ζωόφυτα nominant; quibus nullus ineſt sensus, nec sensorium vllum, eorum quæ per externum mediũ operãtur; sed solus tactus aut gustatus eorúmque sensorium. Vt quod vox ipsa testatur, inter animalia & plantas ambigui & ancipitis generis videantur. Dum sentiunt quidem vt animalia; cúmque dilatantur & in seipsa contrahuntur, motum item obscurum habent. Immobilia tamen loco sunt, & quasi terræ ac scopulis adhærescunt, vt plantæ. Quare motus perfectionis quidem inditium fuerit, at non ipsa perfectio. Quæque incedere ac progredi videris, affirmare poteris perfectam habere sentientem naturam facultatibus suis omnibus præditam, quibus tum proxima, tum remota obiecta comprehendat.

Addit (neque mutilatis). Quod non ad speciem vniuersam, vt prior particula; sed ad indiuiduum refertur. Vt cuncta hæc sensoria sensúsque omnes in animalibus illis ineſse intelligas, quæ tum specie perfecta, tum indiuiduo non mutilata fuerint; hoc est aut in primo ortu oblæsa, aut post parte corporis quapiam & organo priuata: sed toto corpore & partibus membrisque omnibus optimè & naturæ suæ congruenter disposita.

Talpam vidit obijci sibi posse, quæ perfectorũ animalium genere continetur; nec tamen vno aliquo indiuiduo, sed specie tota carere oculis & aspectu videtur. Eam respondit sensorijs omnibus prædita esse. Quippe oculos etiam habet, sed pelle obductos ac tectos; ne dum terram fodit sibique cuniculos parat, læderentur à terra. Fortasse etiam à minori ad maius argumento vsus est. Nam si talpa, quæ in animalium perfectorum genere imperfecta & mutilata oculisq. priuata videtur, oculos tamen sub pelle habet: multò magis tum ipsa habebit reliqua cæterorum sensuum sensoria, tum verò animalia perfectiora sensorijs omnibus & sensibus prædita erunt. Cæterùm totum hunc locum idem ipse Philosophus in cap. 8. lib. 4. de animalium historia pulchrè interpretatus est. Nam cùm quinque sensus commemorasset; Homo, inquit, & quæcumque terrestrium animal gignunt; atque etiam quæ sanguinem habent & animal pariunt; omnia hos omnes sensus habere videmus; nisi quid læsum sit ac lacessitum: quale talparum genus, cui aspectus deest. Non enim oculos in aperto id habet. Cute tamen detracta, quæ crassiuscula obtenta luminum sedem opacat, oculi intus lacessiti imperfectique visuntur. Sed ita, vt eadem omnes partes habeant, quibus integri oculi constant. Habeant enim nigricantem illum orbiculum, & quod intra eum continetur, quòd pupillam vocant. Atque etiam albidæ portionis ambitum: sed non tàm liquidò, quàm oculi conspecti & eminentes. Nec in partem exteriorem hæc apparere possunt, propter obductæ cutis corpulentiam: quippe cùm natura inter procreandum lædatur, atque ita inchoatum opus relinquatur.

Ex quibus verbis quinque omnino istelliguntur. Primum, animalia perfecta non solum hominem esse, sed alia plurima, quæ sensus omnes habent. Deinde talpam item de genere perfectorum, esse, sed oblæsum animal ac lacessitum. Quam ob causam nunc quoque cùm perfecta & non mutilata animalia dixisset, talpam statim subiunxit, tanquam perfectum quidem, sed mutilatum animal. Tum verò eam oculos habere, at aspectu non item frui. Mox huius rei causam esse ineptitudinem sensorij. Inchoatum enim est minimèque absolutum & crassa obductum pelle, quæ luminis accessum prohibet. Postremo cuiusmodi oculi illi sint & quibus partibus constent. Verum enimvero an talpa quidquam omnino cernat, vniuersèque totum hunc locum in quo de sensuum in animalibus distributione agitur, operæ pretium fuerint paulo pluribus examinare.

DIGRESSIO I.

Quomodo animalibus distributi sint sensus.

QVinque sensus, aspectum, auditum, odoratum, gustatum, & tactum: non ineſse omnes in animalibus omnibus certum est. Tactum habent cuncta. Primus enim omnium est, quo animal primùm constituitur, & sine quo aliorum nullus potest consistere. Gustatum quoque aliquem, obscurum saltem & imperfectum: tum propter magnam cum tactu cognationem, qua is tactus quidam est, tum propter alimentum animalibus omnibus necessarium. Addidit Aristoteles in tex. 28. sit-

Gustatus alicuius in omnibus animalibus.

perioris libri, & tex. 63. & 64. huius tertij, & cap. 1. lib. de sensu & sensili. Quare si in cap. 2. lib. de somno & vigilia, & Themistius hoc loco, & Philoponus in comment. tex. 31. lib. 2. in imperfectis quibusdam animalibus, cuius generis spongiæ sunt & vrticæ marinæ, solum dixerint inesse tactum sine gustatu, id de magis perfecto ac distincto gustatu intelligendum erit. Paulo meliorem habent hunc sensum sine perfectioribus cæteris ostrea, conchæ, & similia, quæ motu priuata sunt. Atque ex eorum genere, quæ quoquo modo mouentur, Echinus marinus in cap. 8. lib. 4. de hist. numeratur.

Pisces audire & odorari.

Præter tactum & gustatum, odoratum quoque & auditum inesse piscibus, etsi non manifestum illorum organum, sed narium & aurium loco foramina quædam duntaxat in capite præseferant, multis eodem in loco demonstratur. Facto enim vel leui strepitu fugiunt: & ideo piscatores certis ac statis temporibus silent: alijs vero strepitum faciunt, quo aut eos in vnum locum congregent, aut in retia compellant. Escam vero minùs recentem vix attingunt, nec eodem escę genere capiuntur omnes, sed proprium sibi genus, vel in tenebris, solo videlicet odoratu dignoscunt & ad illud accurrunt. Immo odoribus interdum euocantur ex antris: nidoribus & sepiarum carũculis deustis, aut assatis polypis delectantur plurimùm. Contrà flutę, si vel piscium latura vel nauis sentina eijciatur, tanquam odorem sentientes, mirum in modum fugiunt. Suum prȩterea sanguinem odorari pisces videntur. Nam eo effuso abeunt. De aspectu dubium non est, cùm & patentes ostentent oculos, & accedentes homines cùm aspiciunt, recedant.

Apes quoque culices, formicas, & huiusmodi animacula, odorari ostendit: quoniam procul persentiunt: nec putidis vnquam floribus insident apes: & regem, inquit in lib. 9. cap. 40. si forte aberrauerit, odoratu sagaci persequuntur donec inuenant. Deinde sulphuris odore intereunt ex his multa, aut certè sulphuris originique odore abiguntur deseruntque cauernulas.

Denique in homine ac perfectioribus cæteris, tum terrestribus, tum volatilibus animalibus, certum est & sensus omnes adesse, & eorum organa efformata meliùs magisque distincta. De aspectu solùm & auditu duplex est difficultas. Altera de Talpa; Nam quidquam aspiciat. Altera de Ape; An audiendi sensu vtatur.

De talpæ oculis.

De Talpa non apud interpretes modo, sed apud Aristotelem item diuersa & penè dixerim pugnãtia reperias. Etenim dum hoc loco eam dixit habere oculos videndique sensorium, vt perfecta cætera habent; existimare visus est eam videndi quoque vsu potiri. Siquidem sensoria propter sensum dentur; frustràque sit illud organum, cuius nullus sit vsus. Quo argumento vsum illum sæpè fuisse in Digressione ad tex. 88. lib. 2. adnotaui. At in primo de historia libro cap. 9. & lib. 4. cap. 8. omnino eam negauit quidquam videre, aut perspicuos & ad videndum aptos, sed præssos, confusos, oblæsos, habere oculos; hoc est non tàm oculos, quàm oculorum loca, situm & descriptionem. Verùm cùm non vna & Simplex, sed duplex planè difficultas verbis hisce inuoluatur; vna de oculis; altera de aspiciendi facultate oculorúmque officio; de vtraque seorsim dicendum est.

De oculis vbique Philosophum affirmantem videre eos animali huic inesse, at minimè perfectos & absolutos. Namque hoc loco inter mutilata & oblæsa animalia talpam propterea censuit; quòd oculos quidem habeat, sed sub pelle positos opacáque. Et in lib. de historia loca potiùs oculorum, quàm oculos appellauit; quòd perspicui, aperti, & ad videndum apti nequaquam sint. Legimus tamen oculorum situm descriptionémque eandem esse, quæ in perspicuis cæterorũ animalium oculis ad naturalem suam functionem comparatis cernitur: pupillam inquam & circa eam albuginem humorem, ambientésque tunicas; & ijdem in locis proditum legimus, & detracta pelle confirmato. Minimè verò perfici potuerunt, natura imperfectum ostenderet esse genitalia membra, ealémque in vtroque sexu partes: Verùm in maribus eruptis foras, vehementiori propellente calore; in fœminis intus condita, propter imbecilliorem virtutem erumpere nequiuisse. Sic enim Talpæ quoque oculi intus formati ex ijsdémque humoribus & tunicis coagmentari exprimi foras à debiliori natura non potuerunt; similéque illorum oculis, qui gerunt vtero, remanserunt. Nam vt ij clausi sunt, & quibusdam etiam in lucem editi non statim aperiuntur; dentésque in gingiuis ad huc latentes perpetuò sunt talparum oculi.

Num verò quidquam omnino cernant, magna contentio est: Nec inter Aristotelis modò interpretes, sed inter alios item perueſtigatores naturæ. Celenus cœcum prorsus animal appellauit. Idem Plinio visum est in lib. 11. cap. 37. quam ob causam in lib. 30. cap. 3. duo mala scripsit huic animali naturam fecisse. Alterum, quòd perpetua cæcitate atra nebris damnauit. Alterum, quòd viuum sepelierit. Subscribunt Themistius, Auerroes, S. Thomas, & Philoponus, tum in expositione tex. 31. lib. 2. tum in comment. 1. huius; atque hoc demum loco, & in sua tabula M. Antonius Zimara. Neque ego repugnopere cõtradicam: quippe rem secus habere non facilè demonstratur. Frustra autem non respondebo datos oculos nihil visuros. Nam aut ad ornatum adiecti sunt, vt mammillæ maribus: aut vt talpam de genere perfectorum animalium esse intelligerem; aut quia ratione generis, quo talpa mus quidam est & perfectum animal, debebantur. Etsi impedita post natura fuerit; quòd speciei obscurum & opacum terræ locum habituræ non conueniret. Etenim scitum illud; Quod conuenit generi, speciei quoque conuenit; de attributis essentialibus intelligendum est. Quamquam fortasse cùm non sint tàm perfecti, vt operari queant; nequaquam vere dices eos esse frustra. Nam in tex. 62. lib. 2. Phys. frustra id dicitur, quod aptum erat consequi finem neque consequutum est. Denique haud quaquam absurdum esse respondebo, quidpiam in individuo esse frustra, modo in vniuersa specie non sit. Sane qui nascantur muti, surdi, aut cæci. An non frustra in illis sunt loquendi, audiendi, videndique instrumenta? Id tamen non reprehenditur; quoniam in vniuersa specie vsui sunt. At cur non etiã dicam frustra non esse in specie, id quod vsui generi sit? Sane in mulo adsunt organa omnia procreationi dicata,

& tamen sterile animal est, & infœcundum: neque accusamus naturam; quoniam in asino frustra non esse cernimus. Ita verò talpæ oculos frustra non esse intelligas: quia si non videt talpa, videt mus, sub quo genere illa continetur.

Verè autem dixisse videtur Themistius, videndi officium animali huic intra terram degenti necessarium esse non potuisse. Neq. enim ad quærendum cibum, aut procul aspiciendum quidquã. Quippe in obscuro loco per crassum & opacũ elementũ nihil vidisset. Et aut alimentum habet præsens & obuiũ; aut odoratu, qui magis, quàm aspectus, propter alimẽtum animalibus datus est: Aut certè auditu, quẽ Alberti testimonio & Plinij in lib. 10. cap. 69. acutissimum habet, satis superque venatur.

Ergo Aristoteles hoc loco probaturus sensoria omnia & sensus animalibus perfectis inesse, argumentũ sumpsit ex talpa, quæ cùm animal perfectũ sit ratione generis, mus videlicet quidam, oculos saltem habet. Quia cum videndi sensum rationes generis habere deberet, natura muris cuiusdã productionem aggressa oculos quoq. formare cæpit. At quoniam mutilata, & læsa visuq. orbata ratione speciei futura erat, ad eam declinans ab opere destitit, cœcũmq. animal fecit. Quare cum oculos habeat, qui animali illi debitum fuisse visum testantur, si absoluta perfecti animalis productio fuisset, sapienter deduxit, animalia perfecta & non mutilata sensibus cunctis ornata esse.

Verum hęc omnia tàm necessarijs rationibus non concluduntur, quin probabilibus argumentis liceat affirmare, non nuda & otiosa planè organa, sed exili item aliqua tenuiq. functione prædita talparum speciei inesse. Qualis inquit Simplicius, per obductam oculis tunicam esse potest; atq. in nobis, dum penè occludimus palpebras, esse solet; estq. in animalibus illis, quæ noctiuaga vocitantur. Et certè Aristotelem non temerè dixeris consentire. Dum enim animalia perfecta sensus omnes habere argumento talparum ostendit, quæ etsi mutilatæ sint & oblæsæ, oculos tamen obtinuerunt: Præterquàm quòd in t. 9. lib. 2. oculum sine visu homonymè oculum scripserat appellari; dum de sensu loqueretur, non erat purum, nudum, iners, & omni sensu carens instrumentum adferendum. Optimum verò fuerit argumentum; si in animali læso, etsi sensorium imperfectissimum sit, quia tamen sensorium est, aliquid sensus adest: multo magis in nõ mutilatis nec læsis omnes sensus erunt; ijsq. perfecti & viuaces. Quòd si in lib. de histor. visu carere dicat; eo modo dicit, quo oculos asserit non habere. Quare vt quodam modo, nõ simpliciter & detectos, conspicuos, atq. in aperto positos, vt animalia cætera, oculos ait habere; sed imperfectos & pelle occultatos; quæ tamen quoquo modo perspicua & ad recipiendum lumen idonea est; & ideo nequaquam eo in loco pilosa. Ita intelligere oportet visum illi quempiam obscurum & exilem, nõ acutum & perfectum, inesse nõ qui procul & remota obiecta (quod proprium aspectus officium est) sed qui proxima solùm suscipiat.

Diuersa oculorum in animalibus.

In vniuerso autem animalium genere ita comparatũ esse animaduertimus, vt quod in reliquis omnibus instrumentis euenit, pro diuersa oculorũ dispositione magis aut minùs aspiciendi virtus vigeat. In quibusdam perfectissimi sunt, & statim in lucem edita optimè cernunt: alijs primùm clausi; vt catelA lis, post aperiuntur & exactè vident: nec tamen propterea cœcos initio dicimus. Alijs semper detecti & absq. palpebris expositi, vt piscibus. Ne quartus deesset gradus, perpetuò clausis seu perspicua potiùs membrana obducti, ne illorum vsus omnino prohiberetur, facti sunt talpæ. Atq. hic perfectorum animalium extremus. Tum sequuntur imperfecta, quibus non tàm oculi quã oculorũ vestigia. Et quædam non videndo, sed offendicula tentando incedunt; vt limaces. Ita ab imperfectioribus ad perfectiora sensim natura progreditur.

Cur talpæ aspectus datus.

B At quorsum aspectus talpæ, tenebrosæ scilicet & opacæ regionis incolæ? An quia perfectum animal est, aspiciendiq. sensorio præditum? An non tàm vt videret, quàm vt videndi vsum & lucem fugeret? Nã cùm naturalis illius locus esset terra, maximéq. noxius aër, vt vitaret aërem seséq. intra terram contineret, inseruit natura lucis sensum, vt si quando prodiret ex terra, lucis læsionem sentiens sese illicò sub terram abderet. Cur vero tàm exilis ac tenuis visus? Triplicem tibi rationem in 10. de subtilitate libro Hieronymus Cardanus indicauit. Primam, ne sub terra tenebrosa degens, si acutum haberet, nihil videns nimium tristaretur. Alteram, quia si acri esset intuitu, molles haberet oculos, facileq. læderetur à terra: nec tamen in illis tenebris quidquã iucũdum cerneret. Tertiam, quod acuti aspectus finis est procul aspicere: ea degens sub terra nihil poterat procul videre. Quartam potiorem fuisse arbitror ineptitudinem ac ruditatem sensorij, crassámque obductam pellem.

C

Cur oculis eius obducta pellis.

Verùm quæ pellis huiusce necessitas? Ne, inquit, Philoponus, dum terram fodiens parat sibi cuniculos & cibum quærit, lumbricos, & herbarũ radices, excœcaretur facilè. Vel, quemadmodũ Alberto placuit; vt si quando animal habetationi tenebrosæ assuetum prodiret in lucem, splendorem, & vim lucis sustinere posset. Non est igitur horũ quoq. interpretum sententia omni visu priuatũ, si aut excœcari potest, aut sensum lucis habet. Tametsi idẽ ipse Albertus in 22. de animalibus libro cœcũ appellet animal, quod nõ oculos, sed oculorũ loca habeat. Verùm id propterea fortasse dictũ est, quod imperfectissimis oculis tenuissimóq. aspectu sit. Neq. hac de re quidquã est, quod cũ maiori nunc probabiliter disputẽ.

D

An formica videat.

De formica eadem non nullis dubitatio, An sensũ habeat aspiciendi. Cœcam planè facere non dubitauit in 9. de subtilitate lib. Cardanus. Quoniam, inquit, non adeo indigeret aspectu, cornibus auxiliantibus, quæ baculi loco sunt illi ad tentandam viam, velut & limacibus. Sed immeritò ità loquutus est: cùm eadem in hoc, quas in animalibus ijs, quæ vident, operationes obseruemus, & vero, quàm in permultis, admirabiliores: quas idem ipse auctor in 7. de rerũ varietate cap. 28. cõmemorat. Et in maioribus quoq. illius generis aperte satis oculos deprehendimus. De muscis alijsq. similibus sententia eadem. Et vniuersè nullũ animal volans cœcũ esse debuit, ne volans impingeret, læderetur, & caderet.

An apes audiant.

E Venio ad Apes, quas non solùm is auditu priuauit, sed Aristoteles quoq. ad initium primi libri metaph. & verbis eius permoti S. Thomas, & Augustinus Niphus. Verùs tamen eas audire, tum à Plinio in 11. lib. cap. 20. & Virgilio in 4. Georgicorum, & Alberto in 1. Metaph. alijsq. pluribus affirmatum est. Tum vero ab Aristotele ipso significatum in 9. historiæ

„ lib.cum in cap.40. de hoc animalium genere disse- A
„ ruisset plurima. Gaudere,inquit, plausu atq. sonitu
„ apes videntur : quapropter sonitu aëris aut fictilis
„ conuocari eas in alueum aiunt. Et quamquam rei
difficultatem indicans,incertum esse subiungat, an
audiant, & voluptatéue, an formidine id faciant:
audire tamen ostendit, cùm addit. Tempore matti-
„ tino silent omnes, donec vna gemino aut triplici
„ bombo excitet omnes. Tum vniuersæ ad opus pro-
„ uolant. Cúmq. redierint, primùm item tumultuãt,
„ paulatímq. minùs subinde strepunt,dum vna circũ-
„ uolitando susurret, quasi dormiendum præcipiat.
Tum repentè omnes conticescunt. Idem de signo,
„ quo ad migrandum excitantur,antea dixerat. Cum B
migrandum est, inquit, vox solitaria & peculiaris
quędam aliquot ante diebus intus mittitur. Quibus
omnibus verbis argumẽta quoq.continentur, qui-
bus animal huic auditum inesse demonstratur. Nã
cum eris sonitu conuocantur,aut voluptate permo-
uentur,quod plausu delectentur ac sonitu;aut com-
moti &agitati aëris formidine incitentur;(hoc enim
dixit dubitari posse) si commoti aëris formidine
mouerentur, longiùs potiùs auolarent, quam ad
eum,in quo fit sonus,aërq. plurimùm agitatur, ad-
uolarent locũ: præsertim cùm impulsus aër eas im-
pellat; non trahat, aut alliciat. Deinde si aëris illam
agitationem eæ persentirent, cuius nullũ nos pror- C
sus sensum habemus; exquisitior in illis, quã in no-
bis esset,tactus. At in tex.94.antea traditum est;ho-
minem inter animalia omnia exquisitissimum ha-
bere hũc sensum. Verùm solitaria & peculiaris vox,
quæ migrandũ indicit; vnius apis vox aut leuis su-
surrus, qui aut ad opus excitat, at somnũ præcipit;
quantam demum & quam sensilem aëris commo-
tionem faciant? Deniq. non aëris commotione aut
agitatione, sed plausu, sonitu, tinnitu, voce, bom-
bo,susurro,quæ omnia soni quidam sunt & ad audi-
tum referuntur, permoueri eæ dicuntur.

Neque verba illa, quæ in 1. Metaph. libro le- D
guntur, vrgent magnopere. Alberti enim extat
interpretatio in primis acommodata, & vera. Eo
loco sermonem non esse de auditu absolutè & vni-
uersè, quatenus sonorum sensus est: Sed vt percí-
pit sonum ad modum sermonis & nominum, quæ
conceptiones quasdam significent. Qui auditus, vt
disciplinæ principium est, sic in animalibus ijs solis
reperitur, quæ disciplinæ quoquo modo capacia
sunt, vt canes, simiæ, psitaci, & alia quædam;
quæ propijs compellata nominibus accurrunt,
alijsque & alijs vocibus auditis mouentur aliter aut
quiescunt. Hic apibus inesse negatur. Is autem,qui
est soni simpliciter & absolute, tum in animalibus
alijs perfectis, tum in apibus continetur. Atque ità E
Philosophi loca alioqui pugnantia conciliantur.

TEXTVS.

Ὥστε εἰ μὴ ἔστι τι ἕτερον ὅτι σῶμα, καὶ πάθος, ὁ μηδενὸς ὅτι ἁπλῶς ὄντος σώματος, οὐδὲμία ἂν ἐκλείποι αἴσθησις.

Tex.132. *Quare si non est aliud corpus & affectio, quæ nullius sit eorum quæ hic corporum, nullus vtique deficiat sensus.*

COMMENTARIVS VII.

IN sensuum quinario numero stabiliendo ere-
dendum non est Philosophum illud prætermi-
se,quod præcipuum ac potissimum esse poterat ad
sententiæ firmamentum. Ex medijs & sensoriis ar-
gumenta deducit. De obiectis, ex quibus maxime
constituuntur ac distinguuntur facultates, adhuc
ctenus loquutus est; præter id, quod principium
significasse, non item satis explicasse antea dixi.
Quocirca qui prima horum verborum vim per-
culli solam hic superioris argumentationis confir-
rijs deductæ conclusionem contineri autumant, vt
Philoponus; mea quidem sententia non parum er-
rant. Nec minùs Auerroes & Albertus; qui tenen-
duntaxat ex obiectis rationem proponi aiunt. Non
orationis principium deductionem quandam apte
tè significat. Melius quidem Themistius & S. Tho-
mas,tum ex sensorijs,tum ex obiectis deductionem
faciunt. Sed quomodo apud illos hæ distinctæ ra-
tiones fuerint ac seorsim explicatæ, non reperio.

Optimè verò cum Simplicio interpretabimur il-
conclusionem eorum esse, quæ de medijs & sen-
sorijs prædicta sunt. Particula enim (quare) vim ha-
bet concludẽdi. Tum verò addi aut certe in men-
riam reuocari atque absolui argumentum illud ex
obiectis ductum, cuius propositionem antea pos-
tam fuisse docui. Nam si præter nota quatuor ele-
menta,ignem,aërẽ,aquam,terram,ex quibus om-
sum est quomodo & quatenus sensuum medi-
sensoria constent; nullum est aliud corpus simplex
(quæ enim permista sunt, ex illis quatuor sunt con-
creta). Et rursum si quinque his sensibus,qui per-
ctis in animalibus insunt, omnia nobis obuia sen-
lia obiecta cognoscimus;nisi alia sit affectio, sensi-
úe qualitas præter eas,quę in hisce corporibus nostro
obuijs obseruantur; nullus profectò præter hos
quinque sensus esse potest,perfectisque animalibus
quæ illos habẽt,nullus deest. Aut si ità mauis ratio-
cinari. Si alius esset sensus, aliud quoque esset me-
dium, aliud sensorium, aliud obiectum: at nullum
est corpus, quod medium aut sensorium esse possit,
nec sensilis vlla qualitas, quæ sit obiectum: neque
igitur alius est sensus. Vt argumentatio sit à conse-
quentis destructione ad antecedentis destructionẽ.

Itaque quod corpus & affectionem Philoponus
corpoream affectionem interpretetur, quæ sensi-
rium facere queat; non probo, tanquam violentam
miniméque consentaneam interpretationem. Sed
vt corpus,& corporis affectionem Philosophus no-
minat, sic tanquam duo diuersa intelligo: corpus
aliud ab elementis quatuor, & affectionem qualí-
tatem sensilem,quæ insit corporibus, quæ hiclare,
hoc est nobis notis & obuijs,siue elementa sint,siue
elementis permista. Nam principes quidem qua-
tuor qualitates tactiles, & præter eas gratiæ & le-
uitas & aliæ quędam, elementorum sunt: colores
autem,odores,& sapores,mistorum corporum.

Verba illa (quæ hic) addita quidam putant,vt ce-
leste corpus excluderetur. Sed propterea illa loco-
quuntur, quod de sensorijs solùm arbitrentur esse
sermonem, ad quæ constituenda æternum illud
& impatibile corpus ineptum est. Cùm verò de
obiectis quoque ratiocinetur Philosophus, malo
corpora, quæ apud nos & nobis nota sunt: ha-

hac rerum vniuersitate continentur, intelligere: A
præter quæ & eorum qualitates nullum aliud sit aut
corpus aut qualitas, quæ aut sensoriũ aut obiectum
esse queat. Quamobrem cœleste quoque corpus
rectè Simplicius comprehendit; quoniam ipsum
sensile est, sensilésq. qualitates habet, lumen præsertim, quod oculis ipsis percipimus, cuiusque beneficio & ope inferiorum quoque corporum colores
cernimus.

Porrò non esse plura corpora, nec sensiles plures
qualitates, manifestum est. Nam præterea, quæ in
posteriori de ortu & interitu libro de quaternario
elementorum numero tradita sunt; si corpora
omnia examines, aut vnum sunt ex illis quatuor B
simplicibus, aut aliud ex illis permistum. Et rursum
si sensiles qualitates singulæ singulorum corporum
perquirantur, nullam reperias, quæ quinque sensuum aliquo non persentiatur. Propterea in huiusce
propositionis probatione immorandum sibi non
esseduxit Philosophus; cùm certum esset, nullam
obijci ab aduersario posse.

DIGRESSIO II.

Qua hæ Aristotelis argumentationes expenduntur.

SI vniuersa Aristotelis probatio hactenus explicata in summa capita referatur; ea triplici cõstat
argumentatione: quarum vna ex mediis, altera ex
sensoriis, tertia ex obiectis deducta est. Quibus si
addideris eam, quam ex vitæ nostræ perfectione
Simplicius hausit, quatuor omnino fuerint. Quæ
ex medio ducitur, principio duplici sustentatur.
Altero, sensum omnẽ operari per medium. Altero,
medium illud aptum & accommodatum esse debere ad suscipiendum sensuique reddendum motum
ab obiecto factum, si sentire est pati atq; ab obiecto
moueri. Quę verò ex sensoriis, tum ex eo vim ha- D
bet, quòd omnis sensus organica facultas est, nec sine organo operari potest: hinc ipsi sensus, quos
nouimus, singuli singula sibi propria sensoria obtinent. Tum ex eo, quòd inter cuiusque sensus sensorium & medium, per quod ad illud deducitur eius
obiectum, magnam oportet proportionem & conuenientiam esse. Quippe sensorium moueri debet
per medium, & eorum vtrumque sensilis obiecti
actum suscipere; qui per medium ad sensorium
traijciendus est. Quod nequaquam fieret, aut certè
non sine vi, nisi eiusdem essent aut naturæ aut qualitatis. Postremò (Simplicij) enim argumentationem,
etsi sua vi probandi non careat, nunc prætermittam)
ea, quæ ex obiectis ratiocinatur, principium illud E
sequitur; Facultates esse propter obiecta totámque
suam naturam & distinctionem ex illis sumere.

Ex quibus facilè quiuis intelligat, quàm sapienter
in hac re confirmanda summus Philosophus egerit;
quámque certis eam ac necessariis argumentis demonstrauerit. Quæ si cum Platonica argumentatione illa conferantur, quam in huius libri commentario primo Philoponus adfert, quantum demum
intererit? Nam quæ tandem est illa deductio? Quinq; sint simplicia corpora, elemẽta quatuor, & quintũ cœleste corpus: quinque item figuræ solidæ,
Pyramis, cubus, octo laterum, duodecim laterum,
& viginti laterum; Quinque igitur sunt sensus. Quis
sapientem philosophum ita colligentem ferat?
Quæ enim est istæc antecedentis & consequentis,
figurarum sensuúmque connexio? *Prima obiectio.*

Tribus tamen modis fuit Aristoteles reprehensus. Primùm à Iamblicho, vt in comment. primo
Simplicius testatur: quòd animalium inductione
numerum sensuum probauerit: cùm tamen animalia existant plurima, tum cœlestia, tum dæmones: quorum illa melioris sensus sint, quàm hæc
mortalia. Siquidem impatibili sensu, quique à seipso excitetur, prædita sint. Hi verò Platonicorum
sententia sensit item vtantur. Deinde à S. Thoma 2.
in prima Theologicæ summæ parte quæst. 78. art. 3.
quòd cùm facultates non sint propter sensoria aut
media, sed hæc potiùs propter illas; minùs accommodatè ex sensoriorum aut mediorum numero fa- 3.
cultatum numerus concludatur. Tum demum à
Hieronymo Cardano ad initium 13. de subtilitate
lib. quòd in vniuersa hac re demonstranda communibus assumptionibus vsus sit.

Iamblicho respondet Simplicius, Aristotelem *Ad primam.*
nequaquam inductione vsum fuisse, sed firma prorsus ratione ex vitæ perfectione sensoriisque posita.
Deinde cœlestium atque adeò dæmonum sensum
alteriùs ordinis esse, neque cum nostris hisce commemorandum. Sicut nec communem, qui in nobis
est, sensum cum exterioribus quinque numeramus,
etsi cum illis coniunctus sit. Tum verò illorum sen- C
sum minimè à nostris diuersum esse natura; cùm
circa eadem sensilia obiecta versetur. In qua responsione mirari primùm possumus tacitè quodammodo fuisse concessum cœlestium sensum impatibilem esse. Etenim omnis sensus, immò facultas
omnis cognoscendi, facultas patiendi est: cùm nil
aliud sit cognoscere, quàm in seipsum transferre
obiectum illiúsque formam sine materia suscipere.
Deinde illa duo non satis constare videntur: sensum illum cum nostris numerandum non esse: &
rursum eum à nostris minimè diuersum esse. Certè
si ille agendi solùm facultas est, non patiendi, D
quemadmodum noster, omnino ab eo diuersus est.
At negandum prorsus erit cœlestibus vllum aut dæmonibus inesse sensum, vt cap. 71. huius ipsius libri
pulchrè demonstrauit Themistius. Verùm hæc disputatio alio loco definita est. *Ad 2.*

Iam S. Thomæ argumentationi respondebo: etsi
sensoria propter facultates facta sint, quemadmodum id, quo vtimur, propter id fit, quòd ea vsurum
est: & vt etiam demus, media quoque propter
easdem per illa operaturas parata fuisse (licet id fortasse non omni ex parte verum sit.) Consuetum
tamen est Philosophis à posteriori & ex effectu ad
causam & id, quod prius est, ratiocinari. Sic enim
Aristoteles cùm à priori quasi argumentum principio sumpsisset ex sensilib. obiectis; vel, vt Simplicio
placuit, ex animæ vitæve perfectione, quæ sensuum
omnium principium existit: sapientissimè ex organis item, quæ notiora nobis sunt & sensibus ipsis
comprehenduntur, ad incognitos & latentes sensus
ratiocinatus est. Quæ argumentatio certissimo, vt
dixi, principio nititur; Sensum facultatem esse corporeã, quę sine corporis organo subsistere nequeat.
Vnde consequens est, nullum in animalib. sensum
esse posse, qui non habeat organum, & quidem sibi
proprium, quia si propria quædam & ab aliis diuersa
facultas sit; vt propriũ sibi habet operandi modum,
propriúmque obiectũ; ita proprium quoque quo
vtatur, organum habere debet. Ex medio etiam
optimum fuit argumentum, propter necessariam

inter medium & sensum connexionem, qua sensus omnis medium aliquod postulat. Quare si nullum aliud sit medium, verè licet concludere nec vllum alium esse sensum.

Ad 3. Postremò Cardani sententia iniqui planè aut minùs singula pensitantis iudicis est. Nam quo modo communib. assumptionib. vtatur is, qui ex obiecto de facultatib. in priori argumentatione, ac rursum ex organo & medio de facultate suapte natura organica, quæq; aliquo semper indigeat medio, ratiocinetur? Quid magis intimum & essentiale facultati, quàm obiectum? Quid facultati organicæ necessarium magis, quàm organum? Quid sensus magis proprium, quàm sensorium & medium? Immò quidquid præter hæc de sensu dixeris, extrinsecum erit, alienum erit, commune erit.

Sed age, quàm accommodatè quámque ex propriis, tum S. Thomas, tum Cardanus id demonstrẽt audiamus. Iamblicus enim aliena reprehendere satis sibi gloriosum duxit. Ergò ita S. Thomas ratiocinatur. Sensus facultas patiendi est, ab exteriori obiecto sensili immutari apta, & quidem immutatione spiritali per intentionalem obiecti speciem. Namq; si sola naturalis immutatio satis esset, plantæ quoq. & inanima corpora sentirent, dum alterantur. At spiritalis alteratio quinq. duntaxat modis fieri potest. Nam aut est sola spiritalis immutatio, vt in aspectu: aut si cum spiritali sit naturalis quoque ea est in obiecto, aut in organo. Si sit in obiecto, aut est cum motu locali, vt in auditu; cuius obiectum ex aëris percussione & motu gignitur: aut cum alteratione, vt in odoratu, cui odor alteratione excitatur. Sin autem sit in organo, hoc demum in tactu & gustatu euenit. Sed in tactu ea mutatio fit ab illa ipsa qualitate, quæ proprium illius obiectum est: In gustatu autem non à proprio illius obiecto, hoc est à sapore, sed ab adiuncta qualitate, humore scilicet, cum quo gustatur sapor. Neque præter has alia potest esse alteratio. Quinque igitur hi solùm sensus sunt.

S. Tho. ratio.

Confutatio. Quæ ratiocinatio plurimùm sanè illius auctori probata est, atque hoc loco in commentario ad tex. 135. repetita. Multis tamen modis peccare videtur. Primùm enim in re omnibus certa principium incertum ac dubium accipit, & vt permulti sentiunt, etiam falsum; Ab obiectis sensilibus intentionales effluere species. Cùm tamen ad rem certam magis ostendendam medio item omnibus certo & verò etiam certiore vti debuisset. Deinde sensus omnes vult per species hasce sentire. Cùm tamen in tactu & gustatu, plerúmq. etiã in odoratu & auditu, naturales ac reales qualitates in sensoriis suscipiantur: quæ cùm adsint, frustra intentionales cogitantur. Tum verò deductio illa (si sola naturalis immutatio satis esset, corpora omnia sentirent, dum alterantur) Aristoteli minimè consentanea est, qui in text. 124. lib. 2. non solùm plantas docuit non sentire, dum calefiant aut refrigerant, quòd oportuna corporis temperie prædita non sunt: Verùm etiã quòd principium & facultatem sentiendi non habeant. Multò minùs inanima corpora sentiunt, quæ nullã prorsus animæ partẽ obtinuerunt; Etsi intentionalis quoq. mutatio accedat: Quemadmodũ absque sensu species illæ in aëre suscipiuntur. Postea naturalẽ omnẽ immutationẽ immeritò aspectu præripit, qui à reali luminis qualitate afficitur, siue lucidum quid, siue coloratum videndum sit. Nihil sine lumine videtur: nec sine alteratione, actione, & passione producuntur colores. Neq; omittendum fuit medium, cùm naturalis immutationis partitio fieret. Non solùm enim in obiecto aut organo, sed & in medio ea fit, tũ locali motu in sono & odore, tũ alteratione in fumine quoq. Præterea alterationes illæ omnes localésq. motus nullam per se vim in sensibus constituendis habent, sed ex accidenti sunt. Etsi enim propterea requirantur, vt sensus obiectum producatur, aut etiam ad sensum perueniat: nihil tamen conferunt, vt obiectum sensile sit aut sensus ouspiam constituatur. Denique vt triplex facta est alteratio, sic triplex poni poterat localis motus, in obiecto, in organo, & in adiuncto quopiam. Interim medium taceam, in quo tum alterationem iam dixi, tum localem motum fieri. Quin etiam in obiecto simul & organo alterationem additam quispiam.

Iam verò ex fine Cardanus præclaram scilicet & diuinam quandam probationem instituit. Sensus, inquit, salutis nostræ gratia sunt. Quæ autem nobis occurrunt, si proxima sint & exteriùs incidant, eorum gratia tactus est. Si intus assumantur, ea oliuetis explorare satis est. Si autem remota existant occurrant autem, vt fugere possimus cùm directè obuiant, visu prænoscuntur: Cùm autem ex obliquo, aërem mouere coguntur & strepitum facere, quo ditus præficitur. Manifestum igitur est quinque sensibus nobis atque animalib. perfectioribus opus fuisse. Sextum autem si natura constituisset, id nulli futurum.

Principio dum ex solo fine argumentum petit sapientis philosophi, qui causas omnes perquirere debet, minùs absolutè officium explet. Dein intimas ipse causas prætermittens & extrinsecam solam & remotam perquirens, iniquè Aristotelem reprehendit, qui ex intimis rem eandem confecit. Ex formali inquam, cùm ex obiectis sensilibus, quibus facultatum natura constituitur ac definitur: & materiali, cùm ex organis, quæ facultatum subiectum & velut materia sunt, argumentatus est. Aut si tantopere placebat finis, an non Aristoteles, dum obiecta proposuit, propter quæ sensus condiderint & animalibus insiti, proximum & intimum finem persequutus est? Ita sanè iudicauit Auerroës in comment. 129. & firmissimam omnium rationem esse prædicauit. Hic enim finis vna & eadem rei est cum forma, vt est in textu 70. lib. 2. Physic. & text. 36. superioris huius operis libri. Vter igitur ex communibus & à rei natura remotis magis tibi videtur demonstrasse? Verùm omittenda non fuit delectatio. Nam propter hanc quoque animalibus conflatos fuisse sensus: ex eáque id, quod quærebat, perinde Cardanus confecisset. Quippe nullum est corporeæ delectationis genus, quod quinque istorum quopiam non percipiatur. Multo minùs prætermittendus intellectus, propter quem tanquam famuli & præcursores in homine animali supremo facti sunt sensus omnes, vt faciem illi quodã modo præferrent. Hique quinq. corporearum omnium rerũ cognitionem abundè illi subministrant. Verùm quatandem arte sensus quinque Cardanus colligit, cùm in argumentatione quatuor solùm nominasset, tactum, odoratum, aspectum, auditum; Nihil esse in consequenti colligendum, quod non fuerit in antecedenti positum, dialecticorum vbique subsellia perstrepunt. At gustatum à Cardano nominatum non video: quin potiùs excusum, cùm cibos odoratu satis explorari dixit. Atqui hoc ipsum falsum est.

est. Superuaneus enim & inutilis gustatus esset, cuius nullus alius est, quàm in cibis dignoscendis, vsus. Deinde cùm ingratum pernulta saporem habeant, quę suaue olent, odoratu ea explorare satis non est. Cum tactu eum comprehensum non fuisse duo testantur. Alterum, quòd tactum in exterioribus tantùm, quæ intus non assumuntur, occupatum esse voluit. Alterum, quòd si ibi gustatũ posuisset, non addidisset statim, odoratu cibos satis explorari. Vno verbo dicam. Plura sunt in huius hominis argumentatione peccata, quàm verba. Sed nimius sim, si persequar singula. Sat fuerit ad iactantiam temperandam pauca hoc loco attigisse. Quædam etiam in exercitatione aduersus ipsum 297. accurè Iulius Cæsar Scaliger significauit. Quare ad Aristotelis probationem, tum à calumniis vindicandam, tum verò explicandam, tot dicta sint. Neque enim profectò in animali vllo vel perfectissimo plura, quàm quinque exteriora sensoria figuræ & qualitatum insigni discrimine imaginaberis, oculos, aures, nares, linguam, & totum corpus.

TEXTVS.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῶν κοινῶν οἷόν τε αἰσθητήριόν τι ἴδιον εἶναι ἀφ' ἧς αἰσθανόμεθα κοινῶν, οἷον κινήσεως, στάσεως, σχήματος, μεγέθους, ἀριθμοῦ, ἑνός.

At verò neque communium potest esse sensorium aliquod proprium, quæ vnoquoque sensu ex accidenti sentimus. Vt motum, quietem, figuram, magnitudinem, numerum, vnum.

Text. 131.

COMMENTARIVS VIII.

PErinde est, siue nunc tacitæ obiectioni satis fieri dixeris, tollique responsionem, qua superiorem probationem infirmare quispiam potuisset, vt Themistio, Philopono, Simplicio, Alberto, & S. Thomæ placuit: siue quartam rationem addi, qua illud ipsum ostendat: Siue demum, vt Auerroi visum est, rationem eam absolui, quæ postremò ex sensilibus obiectis deducebatur. Etenim si diluatur obiectio, aut infirmetur responsio; ea esse poterat, necessarium esse alium sensum, non ad propria, sed ad communia sensilia cognoscenda: quia cùm hæc illis quinque, aut omnibus, aut certè pluribus, cognoscantur, nec tamen vllius specialia sint, alium esse oportet proprium illorum sensum. Quare ostendendum est, propter sensilia hæc communia sexto sensu opus non esse. Sin autem quarta ratiocinatio addatur, ea ex his ipsis communibus sensilib. petitur. Ac demum si inchoata ex obiectis ratio absoluatur, pars ea supereſt, qua communia hæc obiecta continentur. Atque vbi ostensum est sensilia propria alio non indigere sensu, quòd his quinque compræhendantur omnia; ostendendum relinquitur, neque communibus percipiendis necessarium eum esse. Itaque tantumdem semper conficitur.

Hæc autem fermè est argumenti explicatio. Si præter quinque opus est alio sensu; An vt sensilia communia percipiantur? Atque hæc nullius specialis & proprij sensus obiecta sunt: nullo igitur alio indigemus sensu. Communia sensilia quæ sint, quòq. modo à propriis distinguantur: in text. 63. & 64. traditum est. Sed nunc vnitatem addit eo loco non commemoratam: quæ tamen facilè ad numerum reducitur. Sensorium etiam prosensu nominat. Quia cùm sensus sensorio egeat, sensoriúmque propter sensum sit, atque antea ex sensorio ad sensum argumentum deductum sit, & ostensum parem esse sensuum & sensoriorũ numerum, nihil iam interest siue sensorium, siue sensum nominet. Quia si communium non potest vnum aliquod esse sensorium proprium, neque vnus fuerit sensus. Verùm antithesi illa, qua communibus opposuit proprium, assumptionis confirmationem vel ex ipsis vocibus haustam contineri arbitror. Tanta enim inter commune & proprium vocis ac naturæ contrarietas & pugna est, vt statim atque communia obiecta appellantur, eáque significantur, quæ non vno aliquo, sed pluribus aut omnibus sensibus cognoscuntur, vnusquisque intelligat nullum posse proprium esse illorum sensum; eúmque, qui communis obiecti sensum aut sensorium proprium dicat, pugnantia planè loqui, eiúsq. orationem seipsam destruere.

communia sensilia nullius sensus propria esse.

Quæ autem proximè adiuncta sunt verba (quæ vnoquoque sensu ex accidenti sentimus) apertam quidem magis haberent sententiam, si adesset negatio (non ex accidenti) vt in quibusdam Latinis codicibus adest. Atque probationis argumentum continerent: ea non posse esse vllius sensus propria; quoniam ita pluribus communia sunt, vt ab illis per se sentiantur: at si essent alterius sensus propria, ab hisce sensibus quinque ex accidenti sentirentur: siquidem vnius sensus obiectum ab altero non nisi ex accidenti sentitur. Verùm in exemplarib. Græcis negationem non reperio. Quare duobus modis ea verba accipientur. Nam vel cum antecedentibus coniunguntur, vel ab illis separantur. Si coniungantur, sententia erit; Communium nequit esse proprius sensus, quasi illa nunc his quinque sensib. ex accidenti sentiantur. Sin autem separentur, ita argumentaberis. Si sensilia communia proprij alicuius sensus sunt, nunc igitur quinque his sensib. ex accidenti sentiuntur: seu, Non potest sensilium communium esse proprius sensus, nisi ea quinque his sensibus ex accidenti sentiantur.

Duplex hic interpretandi modus magnopere diuersus est. Prior Themistij fuit & Simplicij: atque argumentum continet, quo fortasse quispiã ostenderet, proprio sensu obiectis communib. opus esse: quoniam si proprium non haberent, ex accidenti sensilia esse viderentur. Verùm huic responderetur, non idem esse obiectum commune, & ex accidenti, vt & antea expositum est, & rursum non multò post explicabitur: neq; si non sit obiectum alicuius sensus proprium, continuò sequi esse ex accidẽti. Nam inter vtrumq. intercedit id, quod pluribus quidem sensibus est commune, omnibus tamen per se, quia simul cum propriis afficit & permouet sensum. Potior est interpretatio posterior Philoponi & Auerrois, qua continetur altera dictæ iam assumptionis confirmatio: quippe in aliis quoque sensibus, quos nouimus, ita euenit, vt proprium vnius sensus obiectum comparatione alterius ex accidenti sensile sit: quòd non sit aptum mouere nisi vnum sensum, cuius propriũ obiectum est. Quare vt dum albor per se ab aspectu cernitur, ex accidendi sentitur sapor, aut odor cum albore cõiunctus, propriũq. gustatus aut odoratus obiectum: ita dum sensilia communia cum propriis iuncta sentirentur, ex accidenti ab his quinque sensibus sentirentur, si alterius cuiuspiam proprium obiectum forent. Neque in sensib. modò, sed in cæteris quoq. ita res habet; vt si

quidpiam sit vnius proprium, non nisi ex accidenti alterius sit. Nam si huius quoque proprium esset, prioris vtique illius non esset proprium: immò neutrius, sed vtique commune. Comunia porrò sensilia non ex accidenti, sed per se quinq. his sensibus sentiri, ex motu ostenditur, quem inferunt sensui. Quæ enim ex accidenti sentiri dicuntur, non ideò sentiri affirmantur, quòd sensum afficiant, sed quòd cum eo, quod afficit & per se sentitur, coniuncta sint. At communia omnia motu sentimus. Quia non solùm à calore permouetur aspectus noster, sed ab illius quoque magnitudine, figura, motu, quiete, numero. Nam aliter afficitur à magno aut paruo obiecto, aliter ab acuto vel obtuso, à moto aut quiescente, à pluribus vel vno. Atque hoc à propriis obiectis differunt, quòd hæc vnicum, illa plures sensus mouere queunt. Non igitur ex accidenti, sed per se sentiuntur. Ac rursum si per se sentiuntur, non ergò propria vllius sensus obiecta sunt. Ità tum ab iis, quæ ex accidẽti, tum ab iis, quæ propriè, sentiuntur communia sensilia differunt. Ab iis quidem, quæ ex accidenti, quòd communia per se sensilia sint. A propriis autem, tum quòd hæc vnico sensu, plurib. illa aut omnib. percipiuntur. Tum quòd etsi ambo per se comprehendantur, illa tamen primariò afficiunt sensum, hæc secundariò, velut modi & conditiones necessariò illis adiunctæ: pérque sensilia propria, tanquam causas: vt non tàm sentiri, quàm simul cum propriis sentiri dicenda sint.

Communia sensilia per se sentiri.

Per se sentiri quid sit.

Vniuersè autem sentiri per se nil aliud est, quàm ideò sentiri, quia sensus ab obiecto afficiatur permoueatúrque. Quod tribus modis fieri videtur. Primùm cogẽdo aut dissipando sensorium. Deinde actum suum, lumen, sonum, odorem, saporem, qualitatem tactilem, illi imprimendo. Postremò quatenus anima ab obiecto excitatur, prouocatur, atque ad actionem suam promendam determinatur. Sentiri verò ex accidẽti est, non idcircò sentiri, sed quòd cum eo, quod afficit aut mouet, coniunctum sit.

A B C D

TEXTVS.

Ταῦτα γὰρ πάντα κινεῖ αἰσθανόμεθα. οἷον μέγεθος κινεῖ. ὥστε καὶ τὸ σχῆμα μέγεθός τι καὶ τὸ σχῆμα. τὸ δὲ ἠρεμοῦν, τῷ μὴ κινεῖσθαι. ὁ δὲ ἀριθμὸς, τῷ ἀποφάσει, τῷ συνεχοῖς καὶ τοῖς ἰδίοις. ἑκάστη γὰρ αἴσθησίς ἐστιν αἰσθητοῦ.

Hæc enim omnia motu sentimus. Vt magnitudinem motu. Quare & figuram. Magnitudo enim quædam & figura. Quiescẽs autem eo, quòd non moueatur. Numerus autem negatione continui, & propriis. Vnus quisq. enim sensus vnum sentit.

E

COMMENTARIVS IX.

Communia sensilia per se sentiri.

VErùm ita esse, communia inquam non ex accidenti, sed per se sentiri, commemoratione explicatur. Magnitudo motu quopiam sentitur, quia cùm qualitas, quæ sensile proprium est, in magnitudine quapiam extensa semper consistat, dum qualitas extensa mouet, simul magnitudo tanquam illius modus mouet. Hunc enim motum nunc nominat: eum scilicet, qui ab obiecto infertur sensui. Quòd si magnitudo motum quempiam habet, habebit item figura, quæ magnitudo quædam est: magnitudo inquam hoc aut illo modo finita & terminata. Vnde intelliges magnitudinem non eam appellari, quæ in omnibus sensilibus propriis inest (quidquid Philoponus dicat) sed eam, quæ est in quantitate. Nam hæc sensile commune est, atque in hac sola consistit figura. Deinde non ineptè etiam obiter colliges, figuram esse idem re cum quantitate: quippe quæ tas quædam esse dicitur.

De quiete, quæ motus priuationem significat, dicturus maior. Quoniam priuatio & non ens agere nequit nec mouere sensum: sicut nec tenebræ obiectum mouent. Quam exponentes Auerroës & S. Thomas cùm quietem dixerunt ex motu comprehendi, sicut tenebræ ex luce, & vnaquæq. priuatio ex habitu: Plutarchum sequuti videntur, qui prior dixit sententiam; Quietem per comparationem ad oppositos motus cognosci. Sed animaduertendum poterant cognitionem hanc ratiocinatione solùm constare: neq; ad sensum sed ad intellectum pertinere. Deinde ita fore, vt quies nõ sit sensile per se: siquidem nulla priuatio mouet sensum: & ideò ipsomet Auerroë consentiente in comm. ex accidenti sentitur. Tum vero hunc motum non esse eum, de quo hic Philosophus loquitur. Non enim de illo agit, quo sensile corpus moueri potest: verùm de eo, quo sentiens ab illo afficitur, quòque omnia dixerat motu sentiri. Proptereà etiam opinor quietem eum non nominasse, sed quiescens: non inquam priuationem, sed corpus ipsum velut habitum motu priuatum. Quod nimirum afficit sensum. At quónam modo quiescens illud cognoscitur? Quatenus eodem semper modo & absque varietate ac (vt Philoponi vtar verbis) affectione nec aucta nec diminuta, mouet sensum. Quod enim mouetur, alio atque alio modo subinde mouet, illius motu affectione aucta vel diminuta. Itaque verba illa (quiescens autem, eo quod non moueatur) si cum Simplicio intelligas quiescẽs sentiri motu, non quo ipsum moueatur, sed quo sensum moueat; erunt erit sententia: neque rationem propriam, qualentiatur quies, indicabis. Optimè autem interpretaberis, rationémq. significabis; si quiescens sentiri dixeris, quod non moueatur, hoc est quod immotum permaneat & in eodem persistens loco eodem semper modo afficiat sensum. Ita tum exponitur modus, quo quiescens sentiatur: tum illius causa ostenditur. Modus est, eodem semper modo afficiendo; Causa, non moueri, sed in eodem stare loco: sensúsque eodem modo ab obiecto affectus illud sentit, vt in eodem loco quiescens. Fauet illud eiusdem lib. Phys. tex. 73. quo quiescere id dicitur, quod similiter se habet nunc & priùs. Non enim cùm de sensilibus obiectis est sermo quietem oportet intelligere priuationem motus; quia priuatio sensilis non est. Sed id, quod velut materia est; corpus scilicet permanens eodémque modo se habens, quod per dispositionem permanentem afficit sensum.

Iam numerus negatione continui cognosci dicitur. Negationis nomine priuationẽ ne intelligas, Auerroëm fortasse sequutus. Tum propter eandem causam, quæ in quiete dicta est. Tum quia, vt vnum, ita & numerus mouet sensum, ac per se sensilis est. Sed hîc quoque negatio materiam tibi significet, vnitatésque non continuatas nec inter se copulatas. Vt enim seorsim singule, quemadmodum homines singuli, equi, aut lapides; ita & omnes simul permouere sensum possunt. Hic est numerus, qui negatione cognoscitur: non quatenus vnitatum collectionem in vnam quandam formam & speciem numeri continuitatisve negationẽ significet: sed vt multæ vnitates sunt, multáq. sensilia corpora simul collecta & simul

simul sensum permouentia. Quocirca aptè Philoponus continui nomine vnitatem significari dixit. Nam & continuum vnum est; & vnum item, quod in sensilibus rebus consideratur, continuum. Et numerus negatione continui, hoc est vnitatis, cognoscitur; quatenus non ab vno, sed à pluribus disiunctis afficitur sensus. Sanè is vnũ & plura obiecta dignoscit; quia non eodem modo ab vno atque à pluribus mouetur. Qua in re persimiles sunt numerus & quies: & vtrumq. sensile quodam modo negatione dignoscitur; quatenus non eodem, sed alio modo afficiunt, quàm vnum & motus. Non tamen comparatione cum illis facta (quomodo enim comparet sensus?) sed diuersum sentiendo motum. Sicut & aspectus album & nigrum, & cæteri sensus plures obiectorum suorum partes cognoscunt; non comparatione vtentes, sed alium atque alium motum persentientes. Numerus quoque sit vnus; alio tamen modo est, quàm vnum illud, quod numeri principium aut pars existit. Hoc enim est vnum copulatione ac partium continuatione: numerus autem separatas & disiunctas habet partes, vnúsq. solùm collectione & accumulatione dicitur. Idcircò alio modo numerus, alio vnum afficiunt sensum. Hoc, vt vnum continuum; ille, vt vnum collectum & plura disiuncta. Atque vt ostenderet Philosophus numerum à sensu nõ cognosci vt collectione vnum est, sed vt planè disiuncta; secundùm materiam, non secundùm formam (forma quippe sola mente comprædĕditur) eum dixit continui negatione cognosci quia fit ex diuisione, quæ continuitatem soluit vnúmque in plura distrahit.

Numerus vt vnum.

Quodverò addidit (& propriis) sensilia propria, quæ cum communib. coniuncta sunt, significat. Aliúmq. indicat modum, quo numerus ac sensilia cõmunia cætera cognoscãtur. Is est cognitione propriorum. Quoniam enim propria per se primùm cognoscuntur, communia secundo loco; dum non solùm video decem, sed decem alba; alborum, quæ propriorum sẽsile sunt, cognitio magnopere iuuat ad numerum denarium, qui in illis est, cognoscendum. De magnitudine & figura idem principio dicere potuisset: sed maluit cum numero dicere. Tum quia numerus abstractior cæteris est; & cum duplex sit numerus, numerans, & numeratus, mouere voluit de numerato id intelligendum esse. Tum quia difficilius erat intelligere quemadmodum is negatione, quæ sua natura sensilis minimè est, sentiretur. Tum vero quia satius esse vidit proprium & specialẽ modum antea indicare, quo sensilia communia singula per se sentiantur & moueant: deinde omnium communem subiungere, quo prior ille proprius adiuuetur: quia nimirum cum propriis, quæ per se primùm mouent & sentiuntur, coniuncta sunt.

Denique postrema huius orationis verba (vnusquisque enim sensus vnum sentit) minùs accommodatè Philoponus retulit ad probandum, numerum sensibus omnibus sentiri: quoniam omnes sentiunt vnum, quod numeri principium est. Ex quo sit consequens, reliqua item esse sensilia cõmunia plurium saltem sensuum, non vllius propria. Verùm probatio hæc superuacanea erat, miniméque necessaria. Et ad illa potiùs proxima verba (ex propriis) referri debet. Neque vnum numeri principium significat: sed vnum genere obiectum vnius naturæ & formæ, & ideo vnius sensus proprium: vt aspectabile, aut audibile. Vnusquisque enim sensus vnius est obiecti proprij, à quo totam suam naturam habet. Vel etiam tactus, inquit Simplicius, vnius obiecti est, licet nomen vnum non habeamus, quo tactiles omnes qualitates simul nominemus; nisi tactile illud, quod à sensu deflexum est. Itaque tactus non minùs, quàm cæteri sẽsus, vnus fuerit. At quorsum hæc probatio? Tum vt explicaret, quo intellectu propria nominasset: nempe vt singulorum sensuum obiecta propria significaret. Tum vt ostenderet id, quod dixerat, ex propriis cognitionem communium adiuuari. Nam si ita sit, sicut singuli sensus communia percipiunt, ita singulis propria oportet adesse obiecta. Propterea hoc quoque sapienter adiunxit Philosophus. Ac simul etiam quid sit propriũ exposuit: quod scilicet vno tantùm sensu sentitur. Et proprium communi opponens, quid inter vtrumque interfit, pulchrè ostendit. Ac demum confirmat sextum sensum dari non posse, quia nullum illi obiectũ supereset: siquidem tum sensilia propria tum communia per se sentiuntur quinque illis notissimis sensibus. Si verò hæc ipsa sentire ille dicatur ex accidenti, genus hoc obiecti satis non est ad nouum sensum constituendum, sed opus est obiecto per se. Verùm de hoc pluribus in sequenti textu.

TEXTVS.

Ὥστε δῆλον, ὅτι ἀδύνατον ὑπάρχειν ἰδίου αἰσθητοῦ τῷ πάσῃ κινήσει. οὕτω γὰρ ἔσται, ἂν εἷς τις ὢν τὴν ὄψιν γλυκὺ αἰσθάνοιτο, ἅμα δὲ ὅτι ἀμφοῖν ἐχόντοιν τοῖν αἰσθητοῖν, ἃ ὅταν συμπέσωσιν γνωσόμεθα. εἰ δὲ μή, οὐδαμῶς· ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκὸς αἰσθανόμεθα. οἷον τὸν Κλέωνος υἱὸν, οὐχ ὅτι Κλέωνος υἱός, ἀλλ' ὅτι λευκὸς, τοῦτο δὲ συμβέβηκεν τῷ Κλέωνος εἶναι.

Quare manifestum, cuiusuis horum proprium sensum esse non posse, vt motus. Ita enim erit, vt nunc aspectu dulce sentimus. Hoc autem, quoniam vt insuper sensum habemus, quo cùm in vnum concurrunt, cognoscimus. Sin minus, nullo vtiq; modo, nisi ex accidenti sentiremus: quemadmodum Cleonis filium; non quia Cleonis filius, sed quia albus: hoc verò accidit Cleonis filium esse. Text. 34.

COMMENTARIVS X.

TVm ex postremis superiorib. verbis communium sensilium vnum aliquem proprium sensum esse non posse colligit. Vnusquisq. enim sensus est vnius cuiuspiam obiecti proprij: communia verò hæc omnino plura sunt, neque sub vna communi vlla natura continentur. Tum verò maximè ex antecedenti tota argumentatione, qua ostensum est, ea omnia ab hisce quinque sensibus, qui perfectis animalibus insunt, per se sentiri. Inde namque tum quia pluribus communia sunt, tum quia per se ab illis sentiuntur, velut conclusionem deducit, nullius illorum posse proprium aliquem sensum esse. Motúmq. ex omnib. tanquã exemplum memorat. Verùm vt priorẽ argumenti partẽ antea indicauit solùm, neque longiorẽ probationẽ adhibuit, quòd necessaria non esset: ita & nunc solùm dicit, cuiusvis horum, quæ videlicet communia omnibus aut certè plurib. sunt, vnum proprium sensum esse non posse. Etenim ipsa cõmunis & proprij antithesis ita esse satis ostẽdit. Posteriorẽ verò plurib. explicat. Nam si sextus communiũ sensus adesset, quinq. reliquis, quib, ea nunc cognoscimus, ex accidenti vtiq; sentirentur: quemadmodũ cùm dulce aspectu sentitur. Sane enim ex accidenti sentitur; quoniam tum coloris, tum dulcedinis, quæ cum colore in vno aliquo corpore, vt in melle, lacte, aut pomo, coniuncta est, sensum habemus.

Communia sensilia nullius sensus propria esse.

Plutarchus & cum eo Philoponus deesse dixerunt (primus) vt sensus sit: quoniam priùs vidimus colorẽ, dulcedinémq, gustauimus, si post idem corpus videremus, dulcedinem quoq. ex accidenti cognoscimus, etsi nihil agat gustatus. Ita Themistius item & Auerroës interpretantur sed Themistius & Philoponus cognitionem hanc sensui communi tribuunt. Parùm omnino ad rem, cùm nihil adhuc de illo probatum sit, déque solis nunc exterioribus disputetur. Ego nihil addo, nec antecedentem cognitionem requiro. Sed de simplici ac præsenti cognitione, qua nunc primùm aspectui proponatur corpus, in quo ambæ insint qualitates, interpretor. Atque cum Simplicio vtriusq. sensum intelligo aspectum, cuius color, & gustatum, cuius dulcedo propria obiecta sunt. Dum namque colorem per se tanquam proprium obiectum, quod sensum mouet, aspectu sentimus; dulcedinem quoque ex accidenti sentire dicimur: non quòd quidquam ea hunc afficiat sensum: sed quòd cùm ad alium sẽsum per se pertineat, cum proprio aspectus obiecto cõiuncta est. Ita nimirum communia etiam sensilia ex accidenti sentiremus, si proprium illa sensum haberent. Nec enim essent ampliùs obiecta per se communia, sed propria: idémq illis, quod cæteris propriis, eueniret. Aut si ita non esset, nullo nisi ex accidenti sentirentur.

Quæ verba aut cum Simplicio ad proximè dictum duorum propriorum sensilium concursum referas: nempe si ea per duorum concursum non cognoscamus, non fiet simul arborum cognitio; sed merè ex accidenti cognoscemus. Aut potiùs (vt ex consequentibus verbis, quibus idem repetit, colligitur) ad sensilium communium cognitionem, de qua proximè agebatur. Ea enim tunc, cùm non possent per se cognosci, non nisi ex accidenti cognoscerentur: Sicut dulce aspectu sentitur, hoc altero, qui supereſt, modo cognoscerentur, quo Cleonis filium videre dicimur: hoc enim non nisi ex accidenti dicitur. Nam per se quidem videtur album aut alio modo coloratum (hoc enim aspectus obiectum) at Cleonis filius non nisi ex accidenti: quoniam albo aut colori accidit esse Cleonis filiũ, quod mente quidẽ concipitur, sed nullo sensu per se cognosci potest.

Sensile ex accidenti duobus modis.

Ex quo loco tria magnopere intelligũtur. Primum est, sensile ex accidenti duob. modis dici: Aut quod huic vel illi sensui quatenus huiusmodi sunt accidat. Aut quòd absolutè & vniuersè accidat sensui. Huic vel illi sensui accidit id, quod sua quidem natura sensile est, at non ab hoc vel illo, sed alio sensu. Sensui autẽ vniuerso id, quod ad nullum pertinet sensum, sed mente sola comprehenditur. Vtrumq. Philosophi hæc verba continent, quæ tum dulce, tum Cleonis filium commemorant. Illud sensile sua natura est, & per se ad gustatum spectat: verùm aspectui alterive sensui accidit, dum propriis illorũ obiectis adiungitur. Hoc autem, siue substantiam significet, hoc est hominem, qui filius est; siue ipsam filiationis relationem; nullo sensu sensile est. Et ideo sensui vniuerso & absolute considerato accidit, si cum sensuum sensilib. obiectis coniungatur. Illud obiectum significat vnius sensus cum alio sensu comparatum: Hoc substantiam seu aliud quiduis, quod per se sensile non sit. Sensilia communia, etsi nullius sensus proprium obiectum sint, nulli tamen sensui accidunt: sed velut modi & conditiones generales cum omnium obiectis coniunctæ mouent omnes, atque ab omnibus per se secundo loco sentiuntur.

Alterum est, Philosophum hoc loco planiùs explicare, quid sit sensile ex accidenti, quam exposuerit in textu 95. libri secundi. Nam eo loco Diaris filium nominans, alterum duntaxat illum modum posuit. Quoniam cum nondum de singulis egisset sensib. sed solùm de sensili obiecto vniuerse disseruisset, illud solum ex accidenti sensile adfirmandum putauit, quod sensui accidit vniuerso, nec vllo modo sensile sua natura est. Nunc autem, postquam de sensibus in specie dixit, ac præsertim disputandum præter eos sit alius sensus, copiosiorem doctrinam tradidit, omnésq. modos exponens absolutos, quod antea inchoatum reliquerat.

Tertium & vltimum, non accidens modo distinguit. Aristotele dici accidere substantiæ, sed accidenti substantiã; cùm Cleonis filium, hoc est substantiã, accidere ait albo. Aut etiam vnum accidens alteri accidenti, si filiationis relationem intelligas. Quemadmodum accipi oporteat, in comm. ad text. 65. superiùs exposui: vnde multa, quæ ad hunc locum pertinent, petenda erunt, immo penè omnia huc transferenda.

Iam quod ad id attinet, quod nunc quæritur, si communium sensilium esset alius sensus proprius, aspectui & aliis sensibus ea essent ex accidenti sensilia. At vtro modo? Priori scilicet illo, quo id, quod est sua natura sensile sensuique. cuiuspiam proprium alicuius, alterius sensus obiecto accidit: sicut dulce aspectui sensile ex accidẽti est. Propterea enim hoc Philosophus exemplo vsus est, vt non solùm doceret, communia sensilia ex accidenti sensilia esse; sed etiã vtro modo forent, simul exponeret. Atque iam demonstratum est, ea per se sentiri ab omnibus hisce sensibus, quos habemus: præter eos igitur alius esse nequit eorum sensus proprius. Hoc enim est, quod ait.

TEXTVS.

ὧν δὲ καθ' αὑτὰ ἕκαστον ἴδιον καὶλιὰ, οὐ κατ' ἐπεβεβηκός, ὅτε ἔστιν ὄψις. οὐδαμοῦ γὰρ ἂν ἠσθανόμεθα, ἀλ' ὅτι ὄψει ὑπῆρτεν τὸν Κλέωνος υἱὸν ἡμᾶς ὁρᾶν.

Communium autem sensum habemus iam commune, non ex accidenti. Non igitur sunt propria. Nullo enim modo sentiremus: sed ita vt dictum est Cleonis filium nos videre.

COMMENTARIVS XI.

QVippe communem sensum non eum dicit, qui est interior ab exteriorib. hisce distinctus, velut illorum omnium iudex: quoniam nondum eum probauit nobis inesse. Sed exteriorum horum communitatem quandam; non ab illis distinctam, sed ex omnibus illis conflatam. Sicut inquam communia sensilia dicimus, quæ nullius sensus propria sunt; ita communem sensum appellat, hoc est non vnum aliquẽ sensum, sed omnes simul, qui obiecta illa percipiunt. Omnibus enim vis inest communia sensilia percipiendi. Communium igitur sensilium communem iam habemus sensum; quia non vno aliquo speciali, sed omnibus hisce notis sensibus communiter ea sentimus: idque non ex accidenti, sed per se & proprium motum. Quod ad illud consequens demoliendum pertinet, quo si sextus esset illorum proprius sensus, deducebatur fore, vt ea sensibus cæteris ex accidenti sentirentur. Quod vbi demonstrauit

molitus est, verè concludit, ea non esse vllius sensus propria, & ideò nullum esse alium sensum. Quoniam enim si ita esset, ea, vt dictum est, nullo modo sentirentur à nobis per se ac per motum in sensum factum: sed solùm ex accidenti, sicut Cleonis filium videmus.

Quæ verba superioribus aduersari videntur, quibus fore dixit, vt sentirentur sicut ab aspectu sentitur dulce. Sed quatuor modis respondere licet. Primùm dicere possumus, duos eum modos proposuisse, quibus ex accidenti quidpiam sentitur: & ita proposuisse, vt si prior aduersario non probaretur, alter, qui solus supererat, necessariò admittendus esset: sin minùs inquiens, nullo vtique modo, nisi quemadmodum Cleonis filium, sentiremus. Propterea nunc posteriorem hunc repetit, non quasi potiorem & veriorem, sed vt eum, qui à proteruo & insciente aduersario, qui meliorem repudiet, necessariò admittendus sit. Hoc verba illa significant (ita vt dictum est) eodem scilicet modo, quo Cleonis filium secundo loco proposui illi, qui dulcis aspectum non probasset. Deinde dicemus, duos ex accidenti sensilis modos nominatos fuisse: sed posteriorem solùm appellatum ex accidenti, quoniam absolutè & sensui vniuerso, non vni alicui sensui, accidit. Ideo cõmuniũ nunc inquiens non habere nos sensum ex accidẽti, modum illum repetit, quam ex accidenti nominauerat. Tum verò Cleonis filiũ affirmabimus tribus modis considerari posse. Primùm quatenus substantia quædã est, aut accidentib. quibusdam affectus, quæ sub nullum sensum cadunt; vt filiationis relatione: philosophiæ, musicæ, vel alterius disciplinæ aut artis habitu. Deinde quatenus pluribus sensilibus accidentibus constat, quæ diuersorum sensuum sunt, colore, odore, lenitate, asperitate, mollitudine, & qualitatibus aliis tactilibus. Postremò quatenus vtriusq. generis accidentium, tum sensilium, tum non sensilium, & verò etiam substantiæ, congeriem & cumulum habet. Quare respondebimus, eum antea quidem primo modo consideratum fuisse, vt alia sensilis ex accidenti acceptio doceretur. Nunc autem secundo vel tertio modo spectatum nominari. Si secundo, vt priorem illum modum magis accommodatum significaret; quo id vno sensu ex accidenti sentitur, quod alterius sensus proprium est. Sin tertio, vt simul & exemplo vnico modum vtrum, de antea significatum comprænderet; & vniuersè diceret, nullo modo nisi ex accidenti communia sensilia fore sensilia, vtrúmvis aduersarius modum elegisset. Quare vt Cleonis filium intuentes nihil per se videmus nisi colorem; ex accidenti autem primo modo odorẽ eius, lænitatem, mollitudinem, humiditatem, calorem, & huiusmodi alias sensiles qualitates: atq; adeò secundo modo hominem, filium, philosophum, musicum, statuarium. Ita magnitudinẽ cerneremus, figuram, motum, aut quietem, numerum, vel vnitatem.

Verùm illud tandem intelligendum est, probationem, quæ postremis illis verbis continetur (nullo enim modo sentiremus, sed ita vt dictum est Cleonis filium nos videre) non ad idem pertinere, vt Philoponus, Simplicius, Auerroës, S. Thomas, & alij crediderunt, ad quod antecedens verbis illis comprehensa referebatur. Quorsum enim eándem rem tam breui oratione repeteret? Sed antea quidem ostendit sensilium communium proprium sensum non esse, quia reliquis sensibus ex accidenti sentirentur. Nunc autem non hoc confirmat: sed id, quod postea subiunxit, sensilium communium communem nos habere sensum, non ex accidenti. Ad hoc enim probatio ea reuocanda est, non ad postrema & poxima verba (non igitur sunt propria.) Ac rursum communia illa sentiri non ex accidenti, nequaquam contra aduersarium probat, qui sensum illorum proprium poneret: sed absolutè & comparatione horum duntaxat quinque sensuum, quibus ea iam sentimus. Immò tanquam probatum supponit, nullum esse illorum proprium sensum. Probatio autem est; quoniam si ea ex accidenti sentiremus, sentiremus planè vt dictum est Cleonis filium nos videre: hoc est ex accidenti prorsus, sicut in textu 65. antea citato Diaris filium, hoc est consensu omnium substantiam, vel id quod nullo modo per se sensile est, ex accidenti dicebatur sentiri: quippe cùm alius non sit sensus, quo per se sentiantur, nequaquam sentiuntur à nobis, quemadmodum aspicitur dulce, sed vt Cleonis aut Diaris filius. Itaque cùm antea propositionem eam directè probasset, quoniam hæc sensilia mouent & afficiunt sensum: rursum nunc confirmauit ad absurdum deducendo, fore scilicet, vt ea non alio modo sentirentur, quam Cleonis filius videatur.

TEXTVS.

Τὰ δ' ἰδίλων ἴδῃ κ' συμβεβηκὸς αἰσθάνοιτ' ἂν αἰσθήσεις, οὐχ ἧ αἰ αὐταὶ, ἀλλ' ἡ μία, ὅταν ἅμα ἡ αἴσθησις ᾖ τῶν αὐτῶν γένηται. οἷ, ὅτι ἡ χολὴ πικρὰ καὶ ξανθή· οὐ γὰρ δὴ ἑτέρας γε τὸ εἰπεῖν, ὅτι ἄμφω ἕν. διὸ καὶ ἀπατᾶται, ὃ ἂν οἰηθῇ ξανθὸν, χολὴν οἰέσθαι εἶναι.

Quæ verò inuicem propria, ex accidenti sentiunt sensus, non quatenus ipsi, sed quatenus vnus; cùm simul in eodem sit sensus: velut quòd bilis amara & flaua. Non enim alterius dicere, quòd ambo vnum. Quare & decipitur: & si quid flauum fuerit, bilem esse putat.

COMMENTARIVS XII.

QVod Philoponus dixit, aliud exponi significatum eius, quod ex accidenti sentitur; Cùm vnius sensus obiectum ab alio sensu sentit? verè quidem dictum est. At quorsum id? Duplicem opinor fuisse causam. Alteram; quoniam cùm superioribus verbis illud proposuisset, ambigua & obscura visus est oratione vti. Nam cùm dulce dixit aspectu sentiri, non explicauit, an per se, an ex accidenti sentiatur. Et quispiam fortasse crederet per se sentiri. Præsertim quòd statim subiunxit (sin minùs, nullo vtique modo, nisi ex accidenti sentiremus) quasi prior ille modus ex accidenti non esset. Propterea docendum hoc fuit. Alteram, quia cùm sensilia propria à singulis ipsorum sensibus propriis comprehensi traditum lampridem fuerit: deinde verò etiam communia communi sensu ab omnibus sentiri: tertium nimirum sensilium genus, quæ ex accidenti dicuntur, supererat exponendum.

De Altera horum parte, quæ ſenſui accidit vniuerſo, ſuáq. natura ſenſilis non eſt: iam pronuntiauit, eam nullo modo ſentiri; hoc eſt illius cognitionem ad nullum pertinere ſenſum; ſed ad ſuperiorem quampiam virtutem, nempe ad mentem. Sola relinquitur ea pars, quæ non vniuerſo ſenſui, ſed huic vel illi accidit. Nam cùm ea ſit ſuapte natura ſenſilis, oſtendẽdum eſt, quónam modo & à quo ſenſu cognoſcatur; quæ've ſit illa virtus, quæ dum album cerno, dulce cum albo coniunctum perſentiat.

Propria igitur obiecta inuicem & mutuò ex accidenti ſentiuntur à ſenſib. illis, quorum obiecta non ſunt. Nempe ſi de propoſito exemplo ſit ſermo, guſtatus obiectum ab aſpectu, aſpectuſq. obiectum à guſtatu, ac eodẽ modo in cæteris obiectis ac ſenſib. At non quatenus eiuſmodi ſenſus ſunt natura inter ſe & obiecto diſtincti, aſpectus & guſtatus: quoniam hoc modo conſiderati, vt totã ſuam vim & naturam ex proprio ſuo acceperunt obiecto, ita nihil præter illud ſentire queunt: nec aſpectus niſi de colore iudicat, guſtatus de ſapore. Aliena verò neque per ſe, neque ex accidenti cognoſcunt. Sed quatenus vnus, hoc eſt, vt interpretantur Græci, quatenus in vnum communem ſenſum vniuntur. Quæ interpretatio mihi non parùm ſuſpecta eſt. Primùm quoniã nihil adhuc de illo communi ſenſu dictum eſt: & antequã de eius vſu & operatione dicatur, probandum eſt eum in animalib. ineſſe. Nunc autem de ſolis particularib. affirmatur, eos viciſſim vnum alterius obiectum ex accidenti ſentire. Deinde is non operatur quidquam, niſi quamdiu particulares ſenſus exteriores operantur. Quare ſi aſpectus & guſtatus ſimul operantur, opus illo non eſt ad vtrumque obiectum, albedinem & dulcedinem, perſentiendum; niſi cognoſcendum ſit album eſſe dulce. Sin autem ſolus aſpectus, non guſtatus, ſentiat, nihil omnino ſenſus communis de dulcedine iudicabit. Quod enim inter cæteros ait Philoponus, iudicium hoc ab eo ſenſu ex colore colligi; perfectò ratiocinatione indiget, ratiocinatióq. nulla in ſenſu. Denique ſi ita eſſet, non video, quo modo vnus ſenſus particularis, qui nihil aliud ageret, quàm proprium ſuum obiectum renuntiare communi, propterea dici poſſet alterius obiectum ax accidenti ſentire. Sed & ſenſui communi ab interpretib. hiſce tribuitur id ex accidenti, quod maximè illius proprium eſt & per ſe: cognoſcere inquàm album & dulce, eáque diſtinguere. Nam etſi Simplicius oſtendere conatus ſit, quo modo id cognoſcat per ſe: hæc tamen conſtare nequeunt. Sed aut ſenſilia propria non dicuntur ex accidenti ſenſilia propter ſenſus communis, ſed particularium ſolùm cognitionem, aut communis ſenſus illa cognitio ex accidenti eſt, non per ſe.

Veriùs multò Auerroës, quem poſt S. Thomas ſequutus eſt, cognitionem illam declarauit non eſſe vnius ſenſus, ſed duorũ ſimul circa ſua obiecta operantium. Eſt autem duorum, non quatenus diſtincti ſunt, & ſeorſim vnuſquiſque ſentire poſſet: ſed quatenus vnus quoad actum ſecundum ſenſionis, hoc eſt quatenus ſimul ſentiunt, aſpectus colorẽ, guſtatus ſaporẽ. Sed tamen ne hoc quidẽ exponit quemadmodum vnius ſenſus obiectum ab alio viciſſim ex accidenti ſentiatur. Equidem dum Ariſtotelis verba conſidero, interpretationẽ Alberti perſuaderi mihi ſentio; duos ſenſus non alio modo, quàm ſubiecto, vnum appellari. Itaque vnius ſenſus obiectum ab alio ſenſu ex accidenti ſentitur, quatenus ſenſilia eorum obiecta, vt color & ſapor, in eodem inſunt corpore. Inde namque fit, vt dum aſpectus colorem cernit, dulce cum colore coniunctum ex accidenti cernere videatur.

Sanè ita Philoſophus ipſe interpretatus eſt. Primùm vbi paulò ante dixit Cleonis filium ex accidenti videri, non quòd is videatur; ſed quod videatur album, cui accidit Cleonis filium eſſe. Quare dum propria quoq. ſenſilia mox ex accidenti ſentiri iungit, eodem modo intelligẽdum eſt ſentiri, quod vnum alteri accidat, in eodémq. ſubiecto conſtet. Siquidem quatenus ex accidenti ſentiuntur, conueniunt planè hi duo modi ſenſilis ex accidenti, eademque ob cauſam ex accidenti ſentiri dicuntur. Differunt autem in eo, quòd alter ſenſui, & ſibi per ſe vniuerſo accidit, nec vnquam per ſe ſentitur eſt: alter particulari ſenſui proprioque ac determinato ſenſili accidit, cùm alioqui alio ſenſu per ſe ſentiri poſſet. Deinde cùm ſtatim addit (cùm ſimul in eodem ſit ſenſus.) Hoc enim exponit quo intellectu ſenſum vnum nominaſſet. Atque vt oſtenderet (in eodem) ſubiectum ſignificare, in quo duo ſenſilia propria ſimul ſint, exemplum illius ſubiungit, amaræ ſimul & flauæ: quorum alterum guſtatus, alterum aſpectus obiectum eſt.

Ergò cauſa, cur obiecta propria, quę ſuapte natura per ſe ſenſilia ſunt, ex accidẽti ſentiantur inter ſe, ea eſt, quia nõ ſentiuntur quatenus huiuſmodi ſunt, ſed quatenus in eodem corpore cum alterius ſenſus obiecto coniuncta exiſtunt. Sentiuntur autem non à proprio eorum ſenſu (ſentirentur enim per ſe) ſed ab alterio illo ſenſu, cuius propriũ eſt id obiectum, cum quo ipſa coniuncta ſunt, dum is circa illud operatur. Amaritudo, ſi per ſe conſideretur, guſtus ſenſilis per ſe eſt. At ſi in bili cum flauore iungatur, ex accidẽti ſentitur ab aſpectu flauorẽ biliſi inueniente. Is circa flauorem quidem operatur quatenus ipſe, hoc eſt quatenus aſpectus eſt taliſque facultas eiuſmodi perceptrix obiecti. At circa amaritudinẽ non quatenus ipſe (eam enim per ſe ſentiret) ſed quatenus vnus, hoc eſt cum ſuo obiecto coniunctum habens alterius obiectum, coniunctè & ſimul vtrumq. ſentit, alterum per ſe, alterum ex accidenti.

Porrò hoc ita eſſe, argumento illo confirmat, quoniam non eſt alterius duntaxat horũ ſenſuum neque aſpectus, neque guſtatus, neque vllius omnino particularis ſenſus, dicere quòd ambo, flauor ſcilicet & amaritudo, vnum ſint, hoc eſt, in eodem ſubiecto reperiantur, & idem corpus flauum ſit & amarum. Sed hoc ad diuerſos pertinet ſenſus, ad aſpectum iudicare de colore, ad guſtatum de ſapore. Quoniam hæc propria ſunt illorum obiecta, nec facultas vlla niſi de ſuo obiecto iudicat. Ex quibus verbis rurſum intelligas, quomodo paulo ante ſenſum vnum nominauerit: nẽpe quod plurium obiecta in vno ſubiecto ſint. Siquidem apertè nunc vnum ſubiecto dicitur, cùm ambo vnum eſſe pronuntiantur. Etiãſi cognoſcas, quàm parùm ad rem tum hæc, tum antecedentia, de communi ſenſu à pleriſq. exponantur. Quod enim ait, (alterius) relationẽ ad alterum ſignificat: nec intelligi poteſt niſi de duorũ ſenſuũ nonnatorũ altero. Vt non alterius illorũ, ſed vtriuſq. ſimul velit eſſe iudicium illud, eámq. totam cognitionem, de qua loquutus eſt. Non eſſe autẽ illorũ alterius ſolùm id iudicare, oſtendit ex eo, quod ſæpe decipietur aſpectus, qui flauum dixerit amarũ eſſe aut bilem. Etenim fuerit interdum mel, quod flauum eſt; at dulce, non amarum. Atqui circa proprium ſuum ſubiectum non erat ſenſus.

Totam

Plurium sensuum coniuncta cognitio.

Totam igitur hanc commentationē concludens interiorem sensum fateor cognoscere posse & iudicare bilem flauam esse & amarā, lac album & dulce: idque tribus modis. Aut simul cum vtroq. exteriori sensu, aspectu & gustatu qualitates eas persentiētib. Aut eorum altero solùm operante: siue is aspectus sit colorem cernens, siue gustatus saporē dijudicās; alterius autē operatione antea aliquando facta. Aut demum neutro quidquā tunc agente, quemadmodum cùm absentis cibi appetitus commouetur. Verum has omnes cognitiones nihil adhunc locum arbitror pertinere. Tum quòd de exterioribus solùm sensibus, nondum de interiori illo, agitur: siue is sit, qui communis appellatur; siue phantasia; siue alius quiuis. Tum quòd cognitiones eæ omnes sunt per se; núncque de illa est sermo, quæ ex accidenti dicitur, quāque vnius exterioris sensus obiectum ab alio eiusdem generis sensu sentitur; atque id vicissim & mutuò, quemadmodum à me Philosophi verbis & sententiæ magis accōmodatè expositū est.

A

B

TEXTVS.

Ζητοῦσι δ' ἄν τις, διὰ τί ἕνεκα πλείους ἡμῖν αἰσθήσεις δεῖ γίνεσθαι μᾶλλον, ἢ ὅπως μὴ λανθάνῃ τὰ ἀκολουθοῦντα καὶ κοινά, οἷον κίνησις καὶ μέγεθος· καὶ ἀριθμός· εἰ γὰρ ἓν ὂν ὄψις μόνη καὶ ἀπὸ λευκοῦ, φανεῖεν ἂν μᾶλλον· καὶ δόξειεν αὐτὰ εἶναι πάντα ἕξει τὸ ἀκολουθεῖν ἑκάστοις ἅμα σχῆμα καὶ μέγεθος· τοῦτο δὲ ἕτερον ἀφ' ἑτέρου πάντα τὰ τοιαῦτα ὑπάρχει, δῆλον ποιεῖ, ὅτι διά τι ἕκαστον αἰσθητόν.

C

Quærat autem quispiam, cuius gratia plures sensus, sed non vnum solum, habemus? An vt ea, quæ consequuntur & communia non lateant? Vt motus, & magnitudo, & numerus. Si enim esset aspectus solus, isque albi, laterent vtique magis, & viderentur idem esse omnia, quòd simul vicissim sese consequantur color & magnitudo. Nunc autem cum in altero sensili cōmunia insunt, manifestum fuit, quòd aliud quid vnumquodque ipsorum.

D

COMMENTARIVS XIII.

PLana est & facilis horum verborū sententia. Sed dum quærit, cur non vnum solum, sed plures habeamus sensus, duobus modis accipi quæstio potest. Aut vniuersè & absolutè. Cur non vnicus, sed plures nobis, hoc est perfectis animalibus, tributi fuerint à natura sensus. Aut comparatione duntaxat communium sensilium: cur inquam plures circa illa versentur; & non vnus solus, quemadmodum circa propria. Themistius absolutam visus est accepisse: eiusq. sententiæ subscripserunt Albertus & S. Tho. Philoponus autē & Simplicius Plutarchum sequuti & post eos Auerroës ad cōmunia sensilia contractā. Sanè cùm de quinque sensibus egisset antea, postq. non esse plures demonstrasset; oportunum erat vniuersè dicere, cur non vnus, sed plures essent. Verùm dum ex communib. solis sensilib. multitudinis causam inuestigat & exponit, significare videtur se propterea solùm hoc explicare, quòd in antecedenti disputatione tradidisset non esse vnum aliquem proprium ac peculiarem, sed communem solùm quendam eorum sensilium sensum, qui plurium, immò omnium particulariū sensuum cognitione constat. Huius enim causam nunc quærit, cur non sit factus vnus propter illorum propriā cognitionē sensus, sed ea voluerit natura cōmuni solùm plurium sensuum comprehensione cognosci. Simulque exponit quomodo communem sensum antea nominauit.

E

Cur plures sensus.

Nam si absolutè & vniuersè rem considerasset, plures aliæ & efficaces magis causæ adferri poterāt. Non quidem ex instrumentis, vt Themistius credidit, quoniam instrumenta propter facultates facta sunt. Et quamuis nunc ex instrumentis facultates inuestigemus; facultatum tamen numerus causā fuit instrumentorum multitudinis, non contrà. Sed ex obiectis potissimùm, propter quæ fuerunt conditæ facultates. Quæ enim facultatib. cognoscenda sunt, plura omnino sunt genereque diuersa. Tum verò ex diuersis sentiēdi modis. Tum per externum medium, tum eo quoque omni remoto. Ex rebus sentiendis, quarum aliæ proximæ sunt nostrisque corporibus circumiectæ, aliæ procul discitæ. Ex animalium diuersitate; quorum alia aliis perfectiora melioréq. sentiente natura ac plurib. sensib. ornata esse oportuit. Atque ex huiusmodi aliis capitibus.

Cur plures communium sensilium sensus.

Nunc autem id solùm agens, quod dictum est: quæstionis quidem explicationem ex fine petēdam sibi esse duxit. Tum quòd eorum, quæ sunt propter finem, vt sensus & facultates propter operationem, ex fine reddenda est ratio. Tum quòd non de aliquo indiuidui cuiuspiam accidente, cuius causa aut ex materia aut ex agente adferri solet: verùm de specie atque adeò animalium genere vniuerso disputationem esse intelligeret: cuius ratio ex finali causa quærenda est, vt in cap. 1. lib. 5. de animalium procreatione idem ipse confirmat. Primam tamen & essentialem maximè causam indicauit. Quoniam enim facultates omnes propter obiecta factæ sunt, vt circa illa operentur; sensúsque propter obiectorum cognitionem: Naturam dixit instituisse, vt non vno aliquo proprio sensu, sed communiter multis communia hæc sensilia sentirentur; quò planiorem & magis certam illorum cognitionem haberemus.

Sensilia communia cur consequentia.

Porrò sensilia hæc appellat ἀκολουθοῦντα καὶ κοινά, consequentia & communia. Consequentia quidē; tum quia cum obiectis propriis coniuncta semper sunt. Et quasi ἀκόλουθοι, assectatores, comites, & asseclæ, adsunt illis perpetuò. Tum quia non per se primò, sed secundario cum obiectorum propriorum sensione comprehenduntur & quasi cognitionem illorum consequuntur. Communia verò, quòd non cum vno aliquo solo, sed cum pluribus immò omnibus sensilibus propriis reperiantur.

Quare dixit (vt non lateant consequentia & communia) quæ laterent fortasse & sensibus omnibus communia esse ignoraret, si vnò solo sentirentur sensu. Laterent inquam & minùs omninò, quàm propria, cognoscerentur. Quoniam minùs omnino sensilia sunt, quàm propria; sensúsque magis à proprio obiecto mouetur, quàm à communi: & magis illud cognoscit; neque circa illud errat, cùm erret persæpe circa commune, quòd minùs illud assequatur. Communia item esse ignorarentur: quoniam vnico sensu percepta illius propria esse existimarentur, necvlla communitas appareret. Denique tum laterent, tum communia esse ignorarentur: quia minùs planè, immò nullo modo à propriis distinguerentur, cùm ambo simul vnico sensu sentirentur.

Si enim color & magnitudo semper sint simul seseque vicissim consequuntur (quod aut de corporibus hisce sublunaribus & mistis intelligendum est: elementa item cōprehendendo, quæ aut nusquam

aut certè hîc apud nos pura & sincera non sunt: aut si de cœlesti quoque corpore accipiatur, coloris nomine lux etiam significatur.) Quomodo aspectus magnitudinem poterit à colore, commune à proprio, discernere? At dum cum altero itē sensili proprio, vt cum calore, tangitur magnitudo; & filo quidem aspectu color percipitur, solóque tactu calor, vtroque magnitudo; facile est commune dignoscere atque à proprio separare.

Propriorū certior quam communium cognitio.

Nihilominùs propriorum sensio exactior est & certior, quàm cōmunium: aspectus exquisitè magis ac certò cognoscit album, quàm magnitudinem; si singulos spectes sensus. Etenim mouentur magis & vehementiùs à proprijs, quàm àcōmunibus: eorūq. vis & natura ad propria sentienda per se primùm cōparata est. Quo fit, vt in cōmunib. erremus sæpè, in propriis vix vnquam. Immò obscurè ac leuiter communia à singulis percipiuntur, cùm distinctè ac perfectè sentiantur propria. Certè obscuritas hæc & imperfectio multitudine ac diuersitate sensuū quoquo modo compensantur, exactáq. ac certa euadit. Melior tamē adhuc est & exactior ea, quę propriorū. Quia dum plurium sensuum accedunt testimonia, omnia simul sumpta constant ex singulis, quæ per se obscura sunt & infirma. Quam ob causam cùm diceret, si solus esset aspectus, fore vt laterent nos hæc communia sensilia; non absolutè dixit, laterent, sed magis laterent; hoc est minùs cognoscerentur. Quia nunc quoque etsi plurib. percipiantur sensibus, non tamen tàm exactè, & clare, quàm ea, quæ propria sunt, comprehenduntur, illorúmq. comparatione quoquo modo latēt. At si solo vno sensu sentirētur, multò magis laterent, vixq; omnino cognoscerētur.

Sensilium communium cognitio an ratiocinatione egeat.

Et Simplicius quidem ratiocinatione opus esse dixit: neque negandum est, vt reliquarum omnium rerum, sic horum sensiliumcognitionē ea meliorem fieri. Satis tamen solis sensib. cognoscuntur, tum à nobis, tum à ratione carentib. animalib. Et si ratio, quæ Simplicium mouit, quia scilicet ea esse genus diuersū à propriis solo sensu non cognoscitur; quidquam valeret, ne propria quidē à propriis ipsorum sensibus absque ratiocinatione cognoscerentur.

Cur igitur tot adhibitis quasi testib. horum sensilium cognitionem in anima confirmari oportuerit, hæc fuit causa: quoniam ea per se ab vnico sensu obscura, imperfecta, nec distincta tradebatur. Aliam habes apud Philoponū ex Platonis septimo de Rep. & Timæo, vt ipse ait, desumptam. Nam ego illam iis in locis non reperio. ea est propter maiorem mathematicarum disciplinarum certitudinem. Circa magnitudinem enim & figuram versatur Geometria, circa numerum Arithmetica & Musica, circa motum & quietem Astronomia. Quasi verò bestiis hæ Mathematicæ disciplinæ perdiscendæ forent. Ita non minùs illæ, quàm nos, communia sensilia sensibus omnibus compræhendunt. Sed dum de sensibus & sensilibus est sermo, ne in homine quidem ad mathematicas hasce disciplinas, quæ ab omni sensu sensiliq. materia abstrahunt solámq. magnitudinem & numerum per se consideratum & abstractum velut intellectilem materiam contemplantur, minimè confugiendum est.

Quare vt huic commentario finem imponam, duo in verbis Philosophi adnotabis. Alterum ex omnibus sensilibus communibus antea memoratis tria hoc loco sola nominari, motum, magnitudinē, numerum: quoniā hæc præcipua sunt, ad quæ cætera reuocantur: quies ad motum, figura ad magnitudinem, vnitas ad numerū. Alterum, cùm de aspectu esset sermo, primùm nominari album, deinde quod accommodatè magis colorem. Animaduertit enim Philosophus, album & magnitudinē dignoscipotē atque distingui, etsi aspectu solo cognoscerentur magnitudo: quia cum nigro quoque, flauo, & aliis colorum speciebus reperiretur atque aspectu cerneretur. Eodémque argumento, quo nunc ab vniuerso propriorum obiectorum genere distinguitur, quia cum pluribus sentitur, distingueretur quoque à coloris speciebus & partib. Propterea aut album pro colore nominatum est, vt inquit Simplicius: post animaduerso hoc, quod dixi, argumento album in colorem mutauit. Verùm eodem argumento coloris voce non solus color, sed aspectabile omne intelligendū est: vt verum sit, si solus esset aspectus, lateret magnitudo nec posset à calore distingui. Nam si solus intelligatur color, qui lucida quoque astra & tertium illud innominatum genus, quod videtur in tenebris, cum magnitudine cerneret, cognoscere vtique posset & distinguere.

DIGRESSIO III.
De horum sensuum comparatione.

ERgò cùm hîc finem habeat de sensibus exterioribus disputatio, hanc ego vltimam adiicam clausulam: quinq. sanè exteriores esse sensus, eosque non in omnibus quidē animalibus, sed in perfectioribus saltem inesse; In imperfectissimis autem pōsse quosdam sine aliis reperiri: Tactum absque cæteris, gustatum cum solo tactu; tactum, gustatum, & odoratum sine auditu, & aspectu: hoc ab illorum modo separatos esse posse.

Iam eos rursum considerantes atque inter se comparantes, omniū maximè necessarium cognoscimus esse tactum, sine quo nec animal esse nec sustentari potest. Infimum tamen atque ignobilissimum propter obiecti conditione, quòd primæ qualitates simplicissimæ omnium sint & infimæ. Tum quòd nullum habeat certum atq; in corporis parte aliqua constitutum, vt cæteri sensus, sed incertum penè totum corpus disperſum, organum, quod inesse materialis sit sensus. Tum verò quia cōmunissimum omnium sit, quiq; in omnib. vel abiectissimis animalibus esse queat atque à sensib. cæteris, velut materia & dispositio necessaria, supponatur. Operatio autē alteratione reali perficitur qualitatibus, quæ similes sibi alias ex materiæ potestate educunt: modo scilicet materiali maximè & imperfecto; eiusque veluti organum ex qualitatib. eisdem componitur, quæ tactus obiectum: quam ob causam, vt in text. 118. dicebatur, excessum duntaxat quēdam illius non totam latitudinem, sentit. Secundum locum habet gustatus, qui tactus quidam est, sed ab imperfectionib. hisce liberior. Tertium odoratus his persimilis. Quartum auditus paulò quidem melior & eleuatior, sed qualibet calem requirat motū. Optimus omniū est aspectus. Nam & momento operatur, nec ab alteratione vlla vel locali motu pendet, minimúmq. patitur ab obiectis. Et ad maximam distantiam operatur; nec circa res modò sublunares & caducas, sed circa cœlestia quoque corpora; quæ nullo alio comprehenduntur sensu. Obiectum habet lumen, diuinissimam qualitatē ab inferioribus omnib. corporib. non pendentē: colorésq. qui inter secundas qualitates maximè perfectiones sunt. Sed & plurimorum nobis cognitionē adferrē, rerúmque plurimarum differentias manifestat, vt in proœmio metaphysicæ Philosophus loquitur.

Eis

Est enim omnium immaterialis maximè; quo & accidentia discernimus, & ea omnia, quæ nos ad cognoscendum perducant: nempe colores, quantitatem, figuram, numerum, motum, proportionem, & eiusmodi alia: dúmque vnum contrarium percipit, ab alterius ac plurium simul cognitione non impeditur. Accedit, quòd ad intellectum propiùs accedit, estque ad inueniendas nouas scientias aptissimus. Tum verò operando speciem quandam libertatis præ cæteris sensibus habere videtur. Oculis namque adiunctæ sunt palpebræ, quibus tegatur oculus, si cernere animal nolit: & adiecti complures musculi, quibus in quemcumq. libuerit intueri, partem oculus adducatur. Hoc verò organum quale tandem est? quàm præclarum? quàm multis instructum tunicis, humoribusque redundans? qualem figuram situmque habet in corpore? Figura quippe orbiculari est; atque in anteriori ac superiori parte collocatum. Quam ob causam hic sensus animali toti regendo quasi præest omnésq. illius actiones dirigit. Propterea nocte præsertim, & in tenebris timemus plurimùm; quòd huius optimi sensus præsidium nobis desit, quo dispiciamus omnia, vt vel singula caueamus; vel aggrediamur. Denique in præstantissimis & optimis rebus tutandis & conseruandis quàm maximè solicita solet esse natura: summámq. sensus huius dignitatem in eo demonstrauit, quòd illi conseruando adiumenta tàm multa adhibuit, cilia, supercilia, palpebras, poma, nasum, quæ omni ex parte ambiunt ac tutantur oculum. Vt merito in Timæo Plato sumptuosissimum nominauerit sensum; duósque oculos illius organa luciferos orbes instar duarum stellarum esse scripserit.

Itaque si maximè omnium necessarius est tactus, & præstantissimus aspectus; cum vtili iam contendit honestum, vt amoris nostri præripiat palmam. Sanè amore concupiscentiæ, qua non perfectionem atque præstantiam, sed solam vitæ necessitatem spectemus; præ cæteris amant animalia cuncta tactum & gustatum. Sunt enim ad vitam in primis necessarij, eáque spectant, quæ illam tuentur & fouent: & ideo animalibus fuerunt insiti, vt eorum conseruaretur vita. Quin hoc amore dixeris cæteros tres sensus nequaquam diligi, nisi vt illis duobus summopere necessariis famularentur. Quoniam tamen concupiscentiæ amor imperfectus est, nequaquam colligas absolutè hos duos sensus præ cæteris diligi. Quippe ab amore secundùm quid ad amorem simpliciter esset argumentatio. In bestiis fortasse, in quibus maximè concupiscentia viget, id verum sit. At homo meliore amicitiæ amore & propter se maximè omnium amatur aspectus: quia est ad cognoscendũ aptissimus, vt ad initium metaphysicæ confirmat Philosophus. Sic enim opus aggredi-
» tur. Omnes homines natura scire desiderãt. Signum
» autem est sensuum dilectio. Nam & absque vsu pro-
» pter seipsis amantur. Præ cæteris autem, qui per
» oculos fit. Non enim vt agamus solùm, verùm etiam
» nil acturi ipsum videre præomnibus aliis eligimus.
» Causa autem est, quòd sensuum hic vel maximè nos
» cognoscere quidquam facit, multásq. differentias manifestat. Est enim acutissimus & nobilissimo operatur modo, imaginationémque vehementissimè mouet. Quod quotidiana experientia testatur. Nam & facilius & crebriùs de rebus hoc sensu, quàm alio quouis, perceptis cogitamus: & firmius omnino hærent res visæ, eorúmq. phantasmata melius omnino formamus. Cuius rei causam reperies etiam in lib. de sensu & sensili cap. 1. Multas, inquit, differentias « & omnimodas aspectus annuntiat facultas; quia « corpora omnia colore participant; ita vt & communia maximè per hunc sentiantur, &c. «

Quòd si auditus eodem in loco ad percipiendas disciplinas aptissimus esse dicatur, passimq. disciplinæ sensus appelletur: eum duobus modis intelligendum est posse spectari. Aut enim consideratur comparatione obiecti proprij, qui est sonus: quo modo abiectus satis est sensus; cùm sonus perparùm ad scientiam conferat, aspectúsq. obiecta plurimùm prosint. Aut cõparatione humanæ vocis, quæ sensu illo percipitur, vt notiones formentur, quæ ad disciplinas perducunt. Ita auditus est disciplinæ sensus. Sed hoc iudicauit Philosophus ex accidẽti esse; quatenus id, quod auditu percipitur vocib. constat, quæ significatarum rerum notæ sunt. Aspectus autẽ per se ad cognoscendum deducit. Deinde auditus sanè ad disciplinas confert, quæ à docentib. aliis accipiuntur. At aspectus ad eas est potior, quę inuentione propria comparantur. Qui sciendi modus minùs quidem frequens est vsitatus; alteri tamẽ plurimùm præstat, eóq; primi scientiarum inuentores vsi sunt. Nobis verò propterea carior aspectus est, quàm auditus, quoniam suauior est, & carior ea cognitio, quam propria inuentione assequimur, quàm ea fit, quam ab aliis edocti discimus. Aristoteles etiam cœcos propterea dixit prudentiores esse surdis. Vt enim surdi plurima possint propria inuentione cognoscere, quòd aspectus plura suppeditet: cœci tamen fuerint prudentiores, pluráq. per doctrinam cognoscerent, quòd auditum habeant disciplinæ sensum, quo multò plura, citiùs, & minori cum labore cognoscentes prudentiores euadent. Prudentia enim experimentis multis terúmq. plurimarum auditione comparatur.

Auditus vt disciplinæ.

Cæci surdis prudentiores.

COMMVNIS SENSVS INVESTIGATIO. Cap. 2.

DE sentiente facultate vniuersè, déque sensibus exterioribus in specie hactenus dictum est. De interioribus iam dicendum. Arduum sanè opus ac perdifficile. Nam vt hi exteriorib. magnopere præstant; tum obiecti amplitudine atque operationis modo, cùm & præsentia & absentia cognoscant: tum melioris subiecto, quippe in animalibus perfectioribus maximè vigent: tum quòd & bestiarum & hominum vitam administrent penè totam ac regant: proximéq. ad intellectum accedant, immediatéque illi famulentur. Ita obscuriorem habent magisque reconditam cognitionem: cùm & obiectum, & operatio, & organum, & distinctio minus nobis conspicua sint.

Eos tamen præter exteriores in animalibus perfectioribus reperiri, testantur ea, quæ tum in nobis experimur, tum obseruamus in bestiis. Iudicamus enim de obiectis diuersorum sensuum exteriorum, colorémq. à sono aut odore differre animaduertimus: quod iudicium nullius est exterioris sensus, cum singuli suum duntaxat obiectum agnoscant. Neque intellectus, quòd non hominis proprium, sed cum bestiis commune sit. Idem ex somniis, & huiusmodi aliis concluditur. Quis lupum vel etiam remotum sentit, soláque illius vt inimici apprehensione magnopere commouetur.

Inesse in animalibus interiores sensus.

Nósq; ipsi cuiuspiam rei vel absentis imaginatione mira in nobis ipsis experimur. At nec rei absentis, nec amici aut inimici, cõuenientis aut non cõuenientis, cognitio ad exteriorẽ vllum pertinet sensum: & sensus tamen cognitio est; quæ in bestiis quoque repetitur: Præter exteriores igitur interior aliquis inest sensus sensionum harum principium. Interiorem autem dicimus, quòd non exteriùs vt cæteri in corporis edita ac manifesta parte, sed interiùs in recondito magis minimèq; conspicuo organo suam operationem perficiant. Maximè sanè animalib. cunctis necessariam: tum ad vitę conseruationem, quę sola presentium rerum per exteriores sensus cognitione non constaret: cùm opus persępè sit absentem & distantem cibum querere, atque ab aduersis & hostilibus rebus cauere. Tum verò ad actiones omnes exteriorum facultatum dirigendas intellectuique suppeditãda phantasmata, sine quib. suam promere operationem nequit. In homine autem animali omnium diuinissimo meliores omnino interiores hæ operationes existunt, quàm in bestiis sint; quòd & à meliori ac perfectiori principio oriantur, & adiunctum habeant intellectum. Aristoteles illarum considerationem ita aggreditur.

Interiores cur discantur.

A

B

TEXTVS.

C

Ἐπὶ δ' αἰσθανόμεθα ὅτι ὁρῶμεν ἢ ἀκούομεν, ἀναγκαῖον ἢ τὸ ὁρᾶν ἢ αἰσθάνεσθαι ὅτι ὁρᾷ, ἢ ἕτερον. ἀλλὰ καὶ αὐτὸ αἰσθητὸν τῶν ὁρατῶν, ἢ τὸ χρῶμα τοιοῦτον. ὥστε ἢ δύο τὰ αὐτὰ ἔσονται ἢ αὐτὸ αὑτῷ.

Text. 136 *Quoniam autem sentimus, quòd videmus & audimus, necesse est, aut aspectu sentire, quòd videt; aut altero. Atqui idem quoque erit visionis & subiecti coloris. Quare vtique aut duo eiusdem erunt, aut idem suiipsius.*

COMMENTARIVS XIIII.

D

DVm Philosophus disputat quónam sensu sentire nos sentiamus, an eo ipso, quo sentimus, an alio quopiam: id eum agere Philoponus credidit, vt cùm ostenderit ad obiecta sensilia, siue propria, siue communia, cognoscenda alio sensu præter quinque opus non esse, iam disputet, num fortasse necessarius ideò sit, vt sentire nos sentiamus. Sed antea de vno sensu, qui sextus esset, quæstionem fuisse, nunc autem omnino de quinque: An inquam decem sint sensus; quinque vt obiecta ipsa comprehendamus, ac rursum totidem, quib. priorum illorum operationes cognoscamus, aspiceréque audire, olfacere, gustare, & tangere, nos sentiamus.

E

Sanè qui hanc quoque disputationem ad eundem illum quinarium numerum confirmandum referat, non magnopere damnandus mihi videbitur. Is enim vtroque modo poterat confirmari: Tum ex sensilium omnium cognitione argumento ducto: tum ex illorum ipsorum quinque sensuum operationis ac sensionis comprehensione. Nullam tamen video de denario quęstionem esse: sed vniuersè proponi, num eodem an alio sensu sentire nos sentiamus. Deinde si alius sit, quæri, an vnus an plures. Quod ad interiorem sensum ab exteriorib. illis diuersum & tanquam illis communem inuestigandum nimirum pertinet, postquam de exterioribus eorúmque numero satis dictum est. Sic Auerroës, Albertus, S. Thomas, & alij intellexerunt, & ante illos Alexander in suo primo libro de anima. Id verò diuersis modis inuestigat. Altero ex singulorum illorum sensuum operationibus. Altero ex diuersorum obiectorum differentia & distinctione. Neutra enim harum cognitio particulariũm sensuum esse potest. Ergò de operationibus ita primùm ratiocinatur. Manifestum est & in seipso experitur vnusquisque nos non solùm videre colores, audire sonos, cæteráque obiecta percipere: verùm etiam harum omnium operationum sensum habere, visionésque nostras, auditiones, ac sensiones cæteras animaduertere. Aut igitur eas ijdem illi sensus percipiunt, quibus earum obiecta comprehendunt, vt visus quidem cernit, auditus, qui sonum audit, cernere & quoque & audire, suamque visionem aut auditionem, comprehendant. Aut id ab alio sensu cognoscitur. Hoc verò in vtramq. partem disputat, quam admodum in obscuris fere ac arduis quæstionibus consueuit, quo veritatem faciliùs assequatur.

Ac primùm eodem vtrumque sensu sentiri, tum sensile obiectum, tum sensionem eius, duobus modis argumentatur. Primùm obiecti sensilis sentiri non potest, quin obiectum ipsum sentiatur. Cùm enim videre nil aliud sit, quàm sentire colorem, quo modo cognoscatur visio, nisi simul comprehendatur color? si ergò alio sensu, quàm aspectu, colorem nos sentiamus aspicere, necesse est illud ipsum, tum visionem, tum colorẽ visionis obiectum comprehendere. Atqui eiusdem obiecti duos esse sensus; coloris scilicet, tum aspectum, tum alterum illum, quo aspectus sensio cognoscitur, abluimur est, Philoponi quidem iudicio, quoniam sensilia omnia essent communia, nullum proprium. Venire autem, tum quòd eorum alter superuacaneus foret; tum multò magis quòd sensus & facultates omnes constituuntur obiectis & distinguuntur: & ideò vnius obiecti non nisi vnus potest esse sensus.

Quod de eiusdem ordinis ac naturæ sensibus, déque obiectis eodem modo consideratis intelligas: Quemadmodum circa eundem colorem vt aspectabilem exteriorisilli duo eiusdẽmq. conditionis sensus versarentur. Alio qui interiores illi adiungantur, qui circa eadem exteriorum obiecta occuparentur. Et præterea intellectus, qui ea ipsa intelligit. Sed hæc diuersi sunt generis atque ordinis facultates, inter se ordinatæ, vt superiores & inferiores. Nec obiecta eodem, sed alio atque alio modo considerantur. Qui ergò absurdum hoc vitare voluerit, non ab alio, sed ab illo ipso sensu, qui obiectum sentit, sensionem quoque illius affirmare debebit comprehendi.

Hoc Philoponus, Auerroës, Albertus, & S. Thomas, tanquam alterum absurdum deducunt, quod duorum alterius optio detur. Ad ostendendum autem absurdum esse, eundem sensum suiipsius esse, minimè accommodata est Auerrois illa ratio, quia idem esset agens & patiens. Nam intellectus est suiipsius, dum in seipsum redit. Sed illa potius, quia sensus corporea organoq. alligata facultas est: & vt corpus propter adiunctã quantitatem & partes extra partes in seipsum contrahi & conuerti non potest, ita nec corporeum quidquam. Verum cùm argumentatio hæc tota probare contendat, eodem sensu tum obiectum tum sensionem sentiri: credendum potiùs est, posterius illud non deduci vt alterum absurdũ, sed vt argumentationis conclusionẽ, eodẽ vtrúmq. sensu sentiri. Nimirum vt absurdum illud vitetur, plures esse eiusdem obiecti sensus.

Posse

Sensilia vt obiecta & subiecta dicantur.

Posset autem hoc loco fortasse mirari quispiam; sensilia, quæ alibi Aristoteles ἀντικείμενα, hoc est A opposita seu obiecta appellare consueuit; aut quòd proponantur illi & ad sentiendum obiiciantur, ὑποκείμενα nūc & subiecta dixerit. Sic enim habet (τῆς ὄψεως καὶ τῆ ὑποκειμένη χρώματος, visionis & subiecti coloris). Sed ea fuit causa, quòd visionem tanquam formam, & colorem vt illius subiectum considerauit; cùm vtrumque tanquam integrum vnum obiectum aduentitio illi sensui considerandum proposuit. Nec mirum, si de nouo & peregrino sensu loquens, in eius obiecto appellando vocem mutauit.

Digressio. Non solum hominem sensiones suas sentire.

Cæterùm magis illud cõsiderandum est, quod habet Simplicius; propterea Philosophum quasi de nobis solùm loquentem, non item de animalibus cæteris, & antea dixisse (& nunc sensum habemus) & (tactu nobis sensiles sunt) & aliàs sæpiùs ad nos verba retulisse: & nunc etiam (quoniam autem sentimus, quòd videmus & audimus) tum quòd totus hic tertius liber ad humanam animam referatur. Tum quòd perfectissima sit in nobis sensitiua vita. Tum quòd (quod ad præsentem locum attinet) quia sentire, quòd sentiamus, solius hominis proprium est. In quo propter rationalis vitæ coniunctionem sensus quoque rationalis efficitur: & in se ipsum conuersus se ipsum seque sentire cognoscit. Et ideò Iamblichi quoque sentẽtia omonymè sensus nominatur, si cum bestiarum irrationali sensu comparetur.

Enimuerò siue rem ipsam examines, siue Aristotelis verba consideres; grauissimi alioqui interpretis lapsum agnosces. Quæ enim intentio libri sit, iam antea dictum est. Et ipsemet Simplicius, quam nunc absolutam & solam facit, primis statim suæ expositionis verbis præcipuam dixit. Deinde quæ de quinario sensuum numero, deque communi sensu & phantasia, docentur; non sunt hominis propria, sed cum animalibus cæteris communia, atque ad sentientem animam vniuersè pertinent. Quæ si de solo homine demonstrẽtur, non de subiecto primo & vniuerso demonstrabuntur: Errorque ille admittetur, qui in primo de posteriori analysi libro damnatur, cùm attributum generis vniuersi non de illo, sed de vna specie aliqua ostenditur: vt habere tres angulos duobus rectis æquales, non de triangulo vniuerso, sed de isoscele aut scaleno. Perfectissimam porrò in nobis esse sensitiuam vitam, verum est: & ideò fortasse ad nos superiùs verba sæpè conuertit, cùm de sexto sensu dissereret. Quoniam si is in nobis non sit, ne in cæteris quidem minùs perfectis animalibus fuerit. Nisi aut vnum de multis velut exemplum, vt sæpè fit, hoc etiam loco proposuerit: in re præsertim obscura, quam in nobis ipsis planiùs, quàm in cæteris, deprehendimus. Aut potiùs cùm nos nominauit, non speciẽ, sed genus, hoc est animalia cuncta perfecta sensibusque omnibus prædita significauerit.

Nequaquam enim id solius hominis proprium, sed cum bestiis commune. Quod fatebitur q

est' uiuis, qui tum operationes earum com- plures cum attentione magna & studio fieri obseruauerit; quòd quidpiam se cernere aliosue sensu percipere animaduertant. Tum verò eas videre, si impeditos habent sensus, conari magnopere expedire illos & aperire oculos, arrigere aures, admouere nares ac dilatare, vt acutiùs sentiant. Et quamuis noster sensus ex coniunctione & consortio rationalis vitæ melioris cuiusdam conditionis atque accidente perfectior euadat: natura tamen & essentia nõ mutatur. Quare synonimè cum bestiarum sensu nominatur. Quippe nil aliud sit, quàm sentientis animæ facultas huius vel illius obiecti sensilis perceptrix. Neque rationalis sit, nec in seipsum se se conuertit. Quia semper & vbique B materialis corporeæque animæ corporea facultas est. Nullumque corpus in se ipsum posse se se conuertere, Simplicius quoque consentit. Sanè præsens hæc disputatio eam ob causam ab Aristotele suscepta est, vt communis is sensus ab exterioribus diuersus ostẽderetur: qui tũ operationes & sensiones illorum cognosceret, tum obiecta diudicaret. Quod si nos soli sentiamus nos sentire, nequaquam id conficeretur. Quia responderi posset, intellectu id animaduerti. Multoque minùs, si ab eodem ipso sensu rationali facto & in se ipsum conuerso sentiri Simplicius dicat. At si vt res habet, ita Philosophi verba interpreteris; non homines modò, sed animalia quoque ratione carentia sentire C se sentire; tunc demum ad communem sensum tutò progredieris. Neque sine causa non dixit (cognoscimus) sed (sentimus, quòd videmus aut audimus) quæ vox de sensuum duntaxat cognitione dicitur. Significare namque voluit, & nos, & animalia cætera, sensu aliquo id compræhendere; vt inde præter particulares alium sensum colligeret. Et hæc quidem aduersus Simplicij interpretationem dicta fuerunt. De re ipsa verò plura non multò post subiiciam.

D

TEXTVS.

Ἔτι δ' εἰ ἐτέρα εἴη τῆς ὄψεως ἀΐδιος, ἢ εἰς ἄπειρον εἶσιν, ἢ αὐλήπτις ἔσται αὐτῆς. ὥστε ὅτι τῆς πρώτης τοῦτο ποιητέον.

Præterea autem si diuersus fuerit visionis sensus; aut in infinitum ibit, aut idem aliquis erit sui ipsius. Quare in primo hoc faciendum.

E

COMMENTARIVS XV.

Hæc altera est ratio, qua eodem sensu, tum obiectum, tum sensionem eius, compræhendi argumentatur. Et vt prior ad absurdum illud deducebat; fore, vt eiusdem obiecti plures essent sensus: ita posterior hæc absurdum alterum consequens esse ostendit, si diuersi dicantur esse sensus: Abitionem videlicet in infinitum. Nam si sensus, quo visionem sentimus, diuersus ab eo est, quo videtur color; is propria sanè actione quapiam atque operatione visionem prioris sensus percipiet.

Ea vel ab ipso sentitur, vel ab alio tertio sensu ab illo diuerso. Si ab alio; de illius rursum operatione quæram, à quónam sentiatur; & ita in infinitum ibimus, sensusque ponemus innumerabiles. Quod esse non potest: tum quia infinitum nullum est in natura: tum quia cùm in agentibus is ordo sit, vt nisi primum agat, agere vltimum nequeat; vbi non sit primum, nulla fuerit actio, nulla sensio. Sin verò ab illo ipso sensu sentitur; idem de primo sensu, quo colorem cernimus, poterat affirmari (Philoponus addendum putat statim, aut rectà) illum ipsum, tum obiectum sensile, tum sensionem suam sentire: neque opus erat temerè sensus multiplicare; cùm in omnibus natura quàm pauciſſimis delectetur, nec quidquam faciat non summopere necessarium.

Iam verò posterioris quoque illius sensus sensionem, qua aspectus visio sentitur, à nobis sentiri debere; conatus est probare Simplicius. Quod dum facit, assumit id, quod in quæstione versatur: vnusquisque, inquit, ex quinque sensibus id facit, hoc est sentire se cognoscit: multò igitur magis sensionem suam alter ille sentiet sensus, qui non tantùm sensilia percipit, sed ipsasmet eorum sensiones compræhendit. At hoc est, quod disputatur; num quinque sensus sensionem suam ipsimet sentiant, an verò alio sensu eas animalia percipiant. Ex perfectione potiùs illius sensus ducenda probatio fuit. Quia vt est superior & perfectior facultas, minusque materialis & corporea; siquidem obiectum minùs materiale & corporeum compræhendit; operationem inquam sensus, quæ etsi materialis & ipsa sit & quoquo modo corporea; minùs tamen, quàm obiectum, quod in materia prorsus & corpore cohæret, ac per actionem sensus immateriale quodam modo & incorporeum efficitur, dum illius forma sine materia & corpore in anima suscipitur: ita multò magis actionem habet, quæ à nobis obseruetur; aut certè non minùs, quàm deteriorum ac materialium magis sensuum operationes. Quare ipse quoque Simplicius communem sensum puriùs ac meliùs, quàm particulares cæteros, se ipsum dixit cognoscere: quoniam separabilem & abstractam naturam magis præ se fert.

A quàm videre: si igitur aspectu sentimus nos videre, aspectu nimirum videmus nos videre. At nihil videtur, nisi color aut id, quod colorem habet: si ergo ipsum videns, hoc est visio, qua formaliter videmus; aut aspectus ipse, qui visione videt, à nobis videtur; dum siue visionem ipsam, siue aspectum videntem videmus; necesse est ipsum coloratum esse. Atqui nullum colorem habet. Eodem igitur ipso aspectus sensu nullo modo sentiri potest.

Ratiocinationis huius propositionem sunt qui secus proponant; conuertentem potiùs accipientes; videre nil esse aliud, quàm aspectu sentire. Verùm quid opus sit Aristotelis verba mutare? Sic B enim legimus (aspectu sentire est videre). Quam propositionem ideò accepit, quia in priori argumentatione, aduersus quam hanc dubitationem proponit, confecerat nos aspectu sentire nos videre, singulosque sensus proprias eorum operationes percipere. Assumptio tum ex eo sumitur, quòd facultates ex obiectis constituuntur & distinguuntur, nec nisi circa suum obiectum operantur. Tum ex eo, quòd proprium aspectus obiectum est color: coloris voce lumen quoque intelligẽdo, quod veluti color est perspicui: atque adeò tertium illud innominatum genus, quod in tenebris solum cernitur. C

Cur verò colorem dixit, aut id, quod colorem habet? An quia non videtur color per se cohærens atque à corpore separatus, nec vspiam in natura ita subsistit: sed id, quod cernimus, color est in subiecto quopiam existens; coloratum inquam corpus. Quare cùm colorem nominasset, aut quasi emendauit sermonem, aut certè planiorem fecit. An indicare voluit, tum id, quod videtur; tum rationem, cur videatur? Videtur enim id, quod coloratum est: ratio autem, cur videatur, est color, qui in ipso est. An etiam consequentia respexit? Quippe accommodatè magis & apposite deducendum erat, D primum videns oportere habere colorem, hoc est coloratum esse; quàm esse colorem.

Additum verò est (primum) inquit Philoponus, vt primum sensile significaretur, quod qualitatem & formam realem habet. Ad distinctionem eius formæ, quæ in sensu sit sine materia; quæ quidem est prima, sed à prima illa profecta. Mauult Simplicius significare id, quod est per se. Quia etsi gustabile sit coloratum, gustabile tamen non est vt coloratum. Id autem aspectabile est quod per se colorem habet. Ego verò vocem eam magis opinor adiectam voci illi (videns) vt videns primum sit illud ipsum videns, quod nominatum fuerat. Sic Al- E bertus etiam intellexisse videtur, cùm videns primum interpretatus est, quod influit oculo visum, hoc est facultatem videndi, aut etiam visionem illam primam, qua obiectum sensile visum est. Etenim hanc deducit coloratam esse oportere, si ab eodem sensu, qui per illam primò videt obiectum, videri debeat. Aut etiam aspectum ipsum, qui prius vidit obiectum, necesse esse habere colorem, & post obiectum se ipsum quoque videntem visurus est.

Horum porrò neutrum coloratum esse, Philosophus non probauit, sed vt manifestum relinquit. Philoponus de operationibus interpretatus, eam hanc eas ob causam prodidit coloratas non esse, quoniã incorporeæ sunt; nihilq; coloratũ esse potest, nisi sit corpus. Quę causa prorsus est falsa. Nã & cor-

TEXTVS.

Ἔχει δ' ἀπορίαν· εἰ γὰρ τὸ τῇ ὄψει αἰσθάνεσθαί ὅτι ὁρᾷν, ὁρᾶται δὲ χρῶμα, ἢ τὸ ἔχον, εἰ ὁρᾷ τι τὸ ὁρῶν, καὶ χρῶμα ἕξει τὸ ὁρῶν πρῶτον.

Habet autem dubitationem. Si enim aspectu sentire est videre, videtur autem color aut habens; si viderit aliquid ipsum videns, colorem quoque habebit videns primum.

COMMENTARIVS XVI.

ADuersus eam quæstionis partem, quam probauit, dubitationem proponit quæ ad alteram quæstionis partem disputandam spectat; non eodem, sed alio sensu operationes eas cognosci. Etenim aspectu sentire nil aliud est,

& corporeæ animæ & facultatis operationes sunt; & per organum corporeum fiunt; & in eo susciptuntur & sustentantur; vt qualitates & accidentia ipsa, quæ corporea existimantur. Veriùs dixeris, neque sentientem facultatem neque sensionem coloratas esse; quòd animam consequantur, indéque substantiam suam accipiant, etsi speciem habeant ab obiecto. Et in homine saltem in sola eadem anima, non in organo aut colorato vllo corpore, susciptuntur. Quare vt anima nec est colorata, nec aspectabilis; ita nec facultas eius esse potest, nec operatio. Color enim corporis qualitas est ex elementorum permistione orta. Deinde facultas & obiectum sensile in eadem entium categoria differunt genere; operatio verò categoria quoque, neque est forma aliqua, sed solus actus secundus. Et cùm album & nigrum aliosque simul colores cernamus, plurimos & contrarios simul colores haberet. Postremò si corporis organum, quod ex elementis concretum est, maximeque videretur colore & aliis huiusmodi qualitatibus præditum esse posse; quia tamen eas susceepturum est, carere illis debet, vt in tex. 71. dictum est; oculique pupilla nullum colorem habet, nec auris vllum sonum; multò minùs facultas aut quæ ab illa producitur, actio habere possunt.

A

B

C

TEXTVS.

Φατέον πίγυν, ὅτι οὐχ ἓν τὸ τῇ ὄψει αἰσθάνεσθαι. καὶ γὰρ ὅταν μὴ ὁρῶμεν, τῇ ὄψει κείμεθα καὶ τὸ σκότος κατὰ τὸ φῶς· ἀλλ' οὐχ ὡσαύτως.

138. *Manifestum igitur, quòd non vnum ipsum aspectu sentire. Etenim quando non videmus, aspectu & tenebras & lumen diiudicamus. At non eodem modo.*

COMMENTARIVS XVII.

PRoposita nunc dubitatationem diluit. Idque duobus modis. Primùm negat aspectum esse solius coloris, neque omninò vno tantùm modo dici ait. Propterea quòd etiam cùm nihil videmus, sed sumus in tenebris, lumen & tenebras diiudicamus. Græcè est κέκριμθα, hoc est tanquam iudices de illis sententiam ferimus, atque has ab illo discernimus.

Responsionem hanc Philoponus moderationem potiùs quamdam dubitationis, quàm solutionem esse iudicauit. Quoniam cùm color per se videatur & ex accidenti tenebræ; non responderet quis sapienter, visionem tenebrarum esse. Lumen porrò, non colorem nominauit: vel vt planiùs ostenderet non esse vnum neque solius coloris ipsum aspectu sentire: minusque veram esse argumẽtationis propositæ assumptionem, Nihil videri nisi colorem aut id, quod colorem habeat. Velut subiungeret tenebras, quæ non colori, sed lumini aduersantur: modumque indicaret, quo ex cognoscantur: nempe ex lumine, tanquam ex habitu priuatio. Et Aristoteles quidem, quò res obscura & difficilis notior ac planior fieret in exemplo, generalem & vniuersam quæstionem ad particularem & specialem contraxit. Quod inquam ad sensum vniuersum pertinet, An eodẽ, an alio sensu sentire nos sentiamus; non solùm hoc loco, sed in superiori quoque oratione ad aspectum contraxit. Verùm vt antea quod de aspectu dicebatur, de aliis quoq; sensibus intelligendum fuit: & quod ad propositã dubitationem attinet, non visionem modò colorem fore, sed & auditionem sonoram, & odorationem odoriferam, & gustatum sapidum, & tactũ tactilem; si sensus se ipsum suamque sensionem sentiat. Ita nunc quæ de aspectu respondentur, de sensibus omnibus accipere oportet: auditu quoque sentire non esse vnum; quia quando non audimus, auditu & silentium & sonum diiudicamus: eodemque modo de cæteris.

D

De aspectu autem potissimùm tanquam primo, notissimo, & aliorum quasi regula, loquutus est. Possuntque verba duobus modis interdistingui. Aut enim distinctionis nota post verbum (videmus) apponi potest; hoc modo (etenim quando non videmus, aspectu & tenebras & lumen diiudicamus. Aut ea post vocem (aspectu) transferri. Neque magnopere diuersa sententia est. Licet enim eatenus mutari videatur, quatenus aspectui præiacta distinctione apertè mox subiungitur, tum in tenebris lumen ac tenebras dignosci, tum aspectu dignosci: Postposita verò, dubium videtur relinqui, cuiusnam facultatis iudicium illud sit. Cùm tamẽ principiò dictum sit, non esse vnum aspectu sentire; vbi mox multiplicitas distinguitur, de eodem ipso aspectu oratio tota intelligenda est. Ac Themistius quidem Aspectui distinctionem præposuisse videtur: mihique magis placet; quoniam hoc significari videtur id, quod statim subiungitur (at non eodem modo). Lumen namque per se aspectabile est vt proprium huius sensus obiectum, à quo is ita afficitur, vt ad sentiendum & proprium circa illud promendum actum permoueatur. Tenebræ autem ex accidenti, velut absentia & priuatio obiecti; quæ non per se, sed ex habitu; non ex motu in sensum facto; sed ex eo, quòd is nihil permoueatur; ac demum non per vllum sensionis actum ab aspectu circa illam editum, sed propterea quòd nihil cernat superiori facultate à nobis percipitur. Quoniam tamen superior hæc facultas priuationem eam non agnoscit, nisi dum aspectum alioqui ad operandum idoneum & paratum, immò & attentum & operari conantem, nihil videre nec ab obiecto moueri animaduertit; quoquo modo eam dicimus aspectu sentiri. At non eodem modo, quo lumen. Quia lumen verè & per se ab ipso compræhenditur, tenebræ non ab ipso, sed à superiori facultate: Non tamen sine ipso. Quia nisi illa ad aspectum se se conuerteret, eumque cognosceret nihil videre; omnino tenebras non perciperet. Verùm hac de re extat digressio ad tex. 71. superioris lib. in qua cognitionem eam ostendi nequaquam sensuum particularium esse; quòd reditum in se ipsum contineat, qui nulli corporeę facultati permittitur. Sed aut communis sensus, vt Aristoteles sanè credidit, quòd is velut communis iudex, tum obiectorum, tum actionum inferiorum sensuum particularium sit. Aut potiùs intellectus: quòd ratiocinationem aliquam contineat, qua ex eo, quòd sensus non moueatur, absentia & priuatio obiecti colligatur. Quod hoc loco Philoponus confirmabit; qui sensuum operationes à rationali anima putans aduerti, Aristotelem interpretatur eas dixisse à sensibus ipsis cognosci; non à sensu vt sen-

E

Tenebra vt cognoscãtur.

sus est, sed vt rationis instrumentum: sicut secu- A
rim dicimus fecisse thronum, quòd ea artificis
instrumentum fuit. Eodem enim modo priua-
tiones dicere possumus cognosci sensu velut ratio-
nis instrumento. Sed is, qui in operationibus co-
gnoscendis positiuum & operans instrumentum
erat; in priuationibus negatiuum erit; non operans
& ociosum. Verùm de huius loci sententia post
rursum considerandum erit.

Priuationes vt sensu cognoscantur.

TEXTVS.

Ἔτι δὲ καὶ τὸ ὁρᾶν ὅτι ὡς κεχρωμάτισται· τὸ γὰρ αἰσθητήριον, δεκτικὸν τῶν αἰσθητῶν ἄνευ τῆς ὕλης ἕκαστον.

Præterea autem & ipsum videns coloratum quoddam est. Vnumquodque enim sensorium susci-pere potest sensile sine materia.

COMMENTARIVS XVIII.

HÆc altera est dubitationis eiusdem solutio, qua eo concesso, quod in priori negauerat, aspectum solius coloris esse; respondet, ipsum C
viuens, hoc est, vt antea exposui, aut visionem aut aspectum videntem, vtcumque coloratum esse; & ideò si tenebræ, quæ integram priuationem significant, iudicantur aspectu, multò magis sensionem ipsam iudicari posse. Etenim vnumquodque sensorium potest sensile obiectum sine materia susci-pere; dumque actu sentit, re ipsa suscipit; fitque tale, quale est obiectum: in aspectu scilicet coloratum, in auditu sonorum, & in aliis eodem modo.

Qui locus ex iis fuerit explicandus, quæ habentur in commentario & digressione ad textum 121. vbi sensum omnem Philosophus dixit habere D
vim sensiles formas suscipiendi sine materia. Nam qui formas intentionales dicunt à sensilibus obiectis in sensuum organa immitti; fauentem quidem sibi Aristotelem hoc loco habere videntur, dum sensorium nominat tanquam sine materia formas suscipiens: sensorium tamen si organum interpreteris, minùs ad rem interpretaberis. Siquidem non de sensorio quæritur, an coloratum sit; sed de operatione ipsa sensuúe, qui operatur. Deinde si sensorium ipsum intellexisset Philosophus, non dixisset, vtcumque aut quodam modo illud coloratum esse aut sensile (quod enim de aspectu dicitur, de omnibus sensi- E
bus dicitur) quoniam præter colores manifestum est sensilia cætera multiplicari re ipsa atque in organo sensus suscipi, vel etiam lumen in oculo. Nec minùs vere & propriè afficiunt illud & nominant, quàm afficiant. & nominant corpora cætera, in quibus sunt. Non igitur quodam modo, sed absolutè eiusmodi sunt. Contrà verò illi ipsi, qui intentionales illas formas asserunt, passim docent, eas nequaquam afficere nec nominare, siue medium, siue organum, siue omnino corpus, in quo suscipiantur: quòd immateriales nimium sint & spiritales. Non solùm igitur non absolutè, sed ne vllo quidem modo ab illis organum coloratur. Cùm enim innumerabiles, vt inquiunt ipsi, colorum omnium vel contrariorum formas simul suscipiat, quo tandem colore coloratum esset? Nam quod aliqui dicunt, eas non afficere nec nominare, quia separabiliter insunt; leue est. Quia omnis forma vt se ipsam actumque suum dat subiecto, ita & nomen; siue diuturna sit, siue breuis temporis. Atque vt minùs mireris, me hoc loco sensorium interpretari sensum; Philoponum & Simplicium, & verò etiam Auerroëm consulas in expositione textus 146. vbi cùm Philosophus sensorium rursum nominasset, sensorium illi prosensu & facultate nominatum fuisse voluerunt.

Sensus porrò eiusque operatio colorata esse dicuntur, quatenus coloris formam, hoc est cogni- B
tionem ipsam quasi coloris formam suscipit sine materia, cum qua re ipsa subsistit. Atque vtà colore extra animam cohærente re ipsa & propriè corpus, in quo is est, coloratum dicitur: sic à cognitionis eius forma, tum sensio, tum sensus, quoquo modo, hoc est secundùm esse cognitum, appellari colorata possunt. Sēsio quidem, quatenus est idem re cum ea forma, quæ tum operatio dicitur, vtà sensu promitur; tum forma, vt obiecti comprehensio atque in cognoscentem facultatem traductio. Sensus autem, quatenus eam formam suscipit, quæ in eo remanens afficit illum & vtcumque nominat: sicut naturalis forma, quæ extra animam est, subiectum corpus, in quo ipsa reperitur.

At enim quid erat opus sensionem aut sensum hoc loco appellare sensorium? Propterea libuit appellare, quia ipsum videns nominauerat, hoeque perfectum quidpiam significat, quod operati possit. Operatur autem non solus sensus, cùm sit organicus; sed sensus cum organo: sensioque ipsa à sensu, qui vtitur organo, proficiscitur. Ipsum inquam videns non est solus aspiciendi sensus, nec sola pupilla; sed aspectus in pupilla existens, eaque ad aspiciendum vtens. Quare αἰσθητήριον hoc loco non tam sensorium & organum, quàm id totum, quod sentit; & vnūquodq; sensoriū vnumquodq; quod sentit, significare dixerim. Vt ita quod de videnti dixerat, de omni sentiente affirmaret; quæstionemque ab vniuerso genere ad speciem antea facilioris doctrinæ causa contractam, à specie ad genus rursum deduceret: ne quis fortasse id in solo videnti verum esse existimaret. Simulque rationem ostenderet, cur ipsum videns coloratū quodāmodo sit. Quia scilicet omne sentiens etsi realem illam formam, quæ in natura subsistit, ita vt est, non suscipiat; eam tamen quodam alio modo suscipit, dum cognitionis actione eleuat à materia & in se ipsam traducit, suscipiens illam absque materia. Et ideò ab illa quodam alio meliori ac nobiliori modo formatur atque afficitur.

TEXTVS.

Διὸ καὶ ἀπελθόντων τῶν αἰσθητῶν, ὑπάρχει αἰσθήσεις καὶ φαντασίαι ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις.

Quare & sensilibus remotis insunt & sensus & phantasiæ in sensoriis.

COMMEN-

COMMENTARIVS XIX.

HVnc locum minùs ad rem interpretatus est Auerroës; quòd mendosum haberet textum; neque (remotis sensilibus) legeret, sed (abstractis) hoc est sine materia in sensu receptis. Quasi absoluatur ratio, cur ipsum videns non absolutè, sed quasi coloratum sit. Quia videlicet cùm susceperit formam abstractam & sine materia, tunc non reales colores aut qualitates aliæ, sed sensus & phantasiæ fiunt.

Vera interpretatio est; ex eo, quod dictum est, visionem coloratam esse, atque à sensili forma sine materia susceptam quoquo modo affici sensum; hoc velut consequens colligi; Etsi amota fuerint sensilia obiecta, inesse tamen adhuc in sensoriis sensus & phantasias. Sensoria eadē modo, quo antea, pro sentientibus arbitror nominari. Mirorque magnopere hoc à plerisque de intentionalibus formis intelligi: cùm non illæ, sed sensus & phantasiæ, hoc est virtutum harum operationes inesse dicantur: quæ nimirum in solo organo stolido & non operante nequeunt esse. Immò in organis exteriorum sensuum, de quibus solis nunc est sermo, (cùm nondum probatum fuerit, præter eos interiorem alium inesse) formarum illarum patronis certum est id & peruulgatum: Eas ab obiecto, à quo prodeunt, vsque adeò pendere, vt sine illo ne minimum quidem subsistere valeant, sed eo rémoto statim pereant, tum in medio, tum in organo. Quomodo igitur obiecto remoto insunt in sentientibus sensus & phantasiæ? Nimirum quoniam sensionis actus formaque obiecti cognita & in sensu susceperta non statim aboletur. Maximè si vehementioris obiecti fuerit, quod cum magna vi, & applicatione sentientisque virtutis conatu perceptum fuerit. Ita sanè visum est Simplicio. „ Cùm enim, inquit, manifestior alicuius sit sensus, „ quædam remanet sensitiua actio in ipso imitans „ phantasiam. Remanet inquam post recessum sen„ silis, atque adeò non præterea mouentis sensó„ rium: adeò vt remaneat sensus post sensilium re„ cessum. Quod per colligantiam, quam habet cum phantasia, idem ille interpres affirmat. Et The„ mistius, ni fallor, idem sibi voluit, cùm ex interpre„ te illud scripsit; Rationes & formæ sensilium, quas „ sibi sensus tamquā copias aliquas comparauit, ob„ retinentur aliquandiu in nobis, & digredientibus quoque rebus externis moram in sensibus trahūt. Nam si eas sibi sensus comparauit, non sunt igitur ab obiectis immissæ, sed ab ipso productæ. Et quid tandem producit, nisi cognitionis actionem, velut rationem & formam obiectorum sensilium? Aut si ad organum id referatur; intelligendum est de obiecto re ipsa in eo susceptо: vt de lumine, sono, aliisque similibus. Quibus susceptis etsi lucidum aut sonorum corpus amoueatur, nescio quid tamen videre nobis & audire ad breue tempus videmur. Atque ita credi potest sensisse Philoponum, vbi eius rei causam in aspectu dixit esse perspicuum, quod post obiecti absentiam splendores quosdam ante aspectum imprimit & præfigurat. Rem enim totam in lumen conferre videtur. Id ipsum accidit in vehementi colore; vt in niuis albore; (vix autem in cæteris). Tum quia visorium spiritum disgregat; & donec is iterum colligatur, eodem modo videre videmur. Quod si ex intentionalibus illis formis eueniret, non minùs in coloribus mediis eueniret: cùm illi non minùs, quàm extremi, formas illas credantur immittere. Denique phantasia non interiorem illam facultatem de qua post agetur, nunc significat, vt Albertus putauit, & fauere Themistium dixeris. Cùm enim eam nobis inesse probatum nondum fuerit, de illius operatione dici non poterat. Sed visiones illas & apparitiones, quibus interdum sentire quidpiam sensibus videmur; Et obiectum, quod abest, quasi præsens sentitur.

Quomodo obiecto remoto quidpiā in sensu remaneat.

TEXTVS.

Ἡ δ' τῦ αἰσθητοῦ ἐνέργεια καὶ πάθος αἰσθήσεως, ἡ αὐτὴ μὲν ἔστι καὶ μία· τὸ δ' εἶναι αὐτοῖς οὐ ταὐτόν· λέγω δ', οἷον ψόφος· ὁ καθ' ἐνέργειαν, καὶ ἀκοὴ ἡ καθ' ἐνέργειαν· ἔστι γὰρ ἀκοὴ ἔχοντα μὲν ἀκούειν· καὶ τὸ ἔχον ψόφον, οὐ ἀεὶ ψοφεῖ. ὅταν δ' ἐνεργῇ τὸ δυνάμενον ἀκούειν, καὶ ψοφῇ τὸ δυνάμενον ψοφεῖν, τότε ἡ κατ' ἐνέργειαν ἀκοὴ ἅμα γίνεται καὶ ὁ κατ' ἐνέργειαν ψόφος. ὥστε καὶ φήσειεν ἄν τις, τὸ μὲν εἶναι ἀκουστὸν, τὸ δ' ψοφητόν.

Sensilis verò & sensus actus idem quidem est & vnus: T. 138
esse autem ipsius non idem. Dico autem, vt sonus, qui actu, & auditus qui actu. Est enim vt quis auditum habens non audiat, & habens sonum non semper sonet. Cùm autem operatur, operatur id, quod audire potest; & sonat, quod sonare aptum est, tunc auditus actu sit mul sit, & actu sonus. Quare dicat vtique aliquis alterum quidem auditionem esse, alterum autem sonationem.

COMMENTARIVS XX.

IN huius loci expositione dissentientes magnopere interpretes video. Minimè autem verisimilia loquutus videtur Simplicius, cùm hæc eò spectare dixit, vt cùm superioribus illis verbis (quoniam non videmus aspectu) & illis (sensilibus remotis) significatum sit, sensum, qui vim habet suscipiendi sensile sine materia, non semper esse actu; sed interdum actu, interdum potestate: nunc doceatur, quando tum sensile, tum sensus sint actu, & quando potestate; & quomodo vtrumque sit causa eius, quod actu.

Etenim nec antecedentia illa verba indicare hoc voluerunt, sensum interdum esse actu, interdum potestate: nec explicationem hanc desiderabant; cùm satis antea dictum de eo sit in ipso de sensu tractationis principio: neque sanè id prę se fert sermo hic, qui sequitur. Sed illud potiùs, quod Philopono placuit; postquam operationem & ipsum videns quodā modo coloratum esse ostendit quatenus coloris sensilis formam sine materia suscipit,

eum nunc vlteriùs progredi, addendo non solùm hoc ita esse, verùm etiam eundem & vnum esse vtriusque actum. Quod si S. Thomas referat ad probandum id, quod primum quærebatur, sensum sensionem suam sentire; quia si est idem vtriusque actus, dum obiectum sensile illiusque actum & immutationem percipit, suam simul operationem percipiet: leue prorsus argumentum fuerit. Quoniam etsi idem re ipsa sit actus, ratione tamen diuersus est. Quare responderi posset, eum re ipsa operationem suam, hoc est actum illum, qui re idem cum operatione est, sentire: at non formaliter, quatenus ipsius operatio est. Sicut quia idem re sunt actio, passio, & motus; qui vnum percipit, re quidem ipsa, non tamen formaliter percipit reliqua. Sin autem Philoponus ad illud confirmandum, quod dubitationem diluendo respondebatur; visionem quoque coloratam esse: quia non solùm coloris formam sine materia suscipit, sed etiam est idem re & vnum numero cum ipsius coloris actu: perquàm accommodata est interpretatio.

Quamquam alia quædam mihi venit in mentem. Fortasse enim probare Philosophus voluit aut planiùs facere id, quod pronuntiauit, sensum suscipere sensilem formam sine materia; atque ab illa ita formari, vt quoquo modo coloretur alioue sensili modo afficiatur. Quod fieri tradidit; quoniam idem est actus obiecti sensilis & ipsius sensus; licet ratione diuersus sit, quatenus in obiecto sensili secundùm suam naturam & cum materia reperitur; in sensu autem sine materia per cognitionis actionem. Et ideò non absolutè vt corpus, quod est extra animam; sed quodam modo coloratam dixit sensionem. Quia etsi re idem sit actus, non eodem tamen se habet modo.

Nec vereor dicere, Aristotelem ex superiori responsione visionem coloratam esse, quempiam vidisse suspicari aut obiicere sibi posse, ita fore vt sensio sensileque obiectum nil differant; duoque hæc confundantur, quæ tantopere distincta esse oportet. Propterea occurrisse, obiecti sensilis & sensus (sensum autem facultatem ipsam dicit) eundem quidem re & vnum numero esse actum, at ratione ac forma alium atque alium. Vnde quatenus idem & vnus est; vt obiectum, ita & visio colorata efficitur: quatenus autem alius & alius; illud obiecti naturam retinet, hæc actionis & sensionis vim. Quod dum facit, simul declarat, quomodo sensus dictus fuerit sensionem suam cognoscere. Nimirum non formaliter quatenus sensio est, sed vt est idem re cum obiecti actu & motione, quam is sanè comprehendit. Vt quasi significare videatur eam à particulari sensu ex accidenti sentiri. Sicut in tex. 134. sensile proprium vnius sensus ab alio sensu sentiri dicebatur; vt dulce aut amarum ab aspectu, quatenus cum colore vnum sunt. Sed ibi subiecti, hîc rei vnitas est ibi rei, hîc rationis diuersitas.

Quod ad communem sensum inuestigandum pertinet; quem Philosophus tum diuersa sensilia propria comparare ac diiudicare voluit; tum singulorum particularium sensuum actiones comprehendere: eaque per se cognoscere, quæ à particularibus sensibus, tum in obiectis, tum in actionibus ex accidenti sentiri dicuntur.

Denique cùm his omnibus intelligi voluit, quemadmodum sensus actione vnica, & obiectum sensile & sensionem suam persentiat. Propterea enim vtrumque simul comprehendit, quoniam vnus & idem est vtriusque actus, eademque re ipsa forma, tum obiecti sensilis actu, tum operantis sensus. Itaque paucissimis verbis hæc omnia spectat Philosophus: Vt magis ostendat visionem coloratam & cuiusuis sensus operationem sensilem esse: Vt doceat cur sensus à sensili forma sine materia susceptа vtrumque afficiatur: Vt explicet, quatenus obiectum sensile & sensio idem sint aut differant: Vt intelligamus, quo intellectu sensus dictus sit sensionem suam sentire. Ac demum vt euadat planum, quo modo actione vnica & obiectum & sensio simul sentiantur. Namque hæc omnia intelliguntur ex eo, quòd obiecti sensilis & sensus vnus est & idem re actus, ratione diuersus.

Id verò quemadmodum sit, exponit nobis reuocata in memoriam distinctione illa in superiori libro tradita, tum obiectum, tum sensum duobus modis considerari; aut actu, aut potestate. Vbi obiectū priùs, quàm sensum, nominat: quod & natura sit prius, & in hac ipsa, de qua agitur, difficultate antecedat. Siquidem prior est obiecti cognitio, quàm sensionis illius, qua obiectum cognitum est. Actum porrò secundum intelligas, quem ἐνέργειαν idcircò nominat, quæ operationem significat. Nam & obiectum in actu primo considerat, quatenus absoluta qualitas est in subiecto existens corpore; & in actu secundo, quatenus sensile est afficitque ac mouet sensum. Et sensus item in actu primo facultas quæpiam est in anima; & in actu secundo circa propositum obiectum operatur. Propterea hoc exponēs subiungit, sæpissimè fieri, vt audiendi sensum & facultatem habeat quispiam & nihil audiat; & id, quod habeat sonum, non sonet; auditui scilicet; ita vt audiatur. Sed & in sensu & in obiecto sit actus primus, quo sensus est sensus & obiectum qualitas quæpiam, sine secundo, quo sensus sentiat & obiectum sensile afficiat sensum. Quod quidem potestatem significat. Quia id, quod habet actum primum & secundo caret, quem habere potest; nimirum potestate ad illum est. Neque solus sensus propter obiecti attentionisue defectum non operans ad operandum aptus est: sed etiam sonus, qui in aëre spargitur, efficax sua natura est ad permouendum auditum; sique adesset, re ipsa permoueret. Quare si auditui occurrat sonus & sonus auditum quempiam pulset (hoc enim sibi vult illud (& sonat quod sonare aptum est) non productione soni sonantibus corporibus percussis; sed illa ipsius producti operatione, quæ soni quatenus audibilis est propria existit; qua scilicet audienti cuipiam sonat); Tunc vterque fit actu, sono auditum mouente audituque sonum comprehendente. Itaque sonus & auditus actus primi sunt, qui secundorum comparatione sensum & obiectum potestate faciunt. Sonare autem & audire actus secundi, quibus sensile & sensus actu esse & operari dicuntur.

Hicque actus secundus re vnus & idem est, quo vterque fit actu. Neque hic actus alius est, quàm iudicij sensus; quo tum sonus, tum auditus sunt actu; hic, quia iudicat; ille, quia iudicatur. Ratione autem distinguitur, sicut ascensus & descensus; quatenus est ab obiecto, & in sensu susceptus. Vt est ab obiecto, appellatur sonatio; vt in sensu susceptus,

susciptur, auditio. Vtraq; actus secũdus est: sed illa motionem ab obiecto in sensu factũ significat quę ad iudicandum excitat; hæc obiecti compræhensionem à sentiente virtute profectam atque in ea susceptam. Licet hoc ex iis explicare, quæ de actione & passione in 3. Phys. lib. tradita sunt & in proximo textu commemorabuntur. Nam vt hæ vnus & idem actus sunt, qui vt exit ab agente, actio; & vt in patiente susciptur, passio nominatur: ita prorsus de sonatione & auditione intelligendum est. Quippe sentire pati quoddam est; & obiectum comparatione sensus vim agentis habere creditur, à quo is è potestate traducatur ad actum; quemadmodum superioris libri textus 59. affirmauit. Quod tamen, vt eo loco admonui, non omnino, sed quoquo modo intelligas. Etenim in eodem ipso loco is, qui habet sensum, dicitur esse vt is, qui scientiæ habitu prędituς est. Quoniam habet actum primum, quo promere secundum valet. Et ideò sentire actu est sicut contẽplari: quoniã vt contẽplatio à sciẽtię habitu proficiscitur, ita sentire à sentiẽte facultate, quæ veluti habitus operandi est. Hoc tamen interest, quòd scientiæ habitu contemplari possis quando volueris; cùm per eum habitum intra te obiectũ contemplandũ habeas: sensus verò externo indigeat obiecto; & ideò nisi illud adsit, non sentit.

Sensionem nõ esse solã passionẽ

Quod propter, ea nunc libuit admonere, ne quis fortasse obiectum audiens vim agentis, sensumque vim patientis habere; sensionem existimaret nil aliud esse, quàm sensilis formæ susceptionem in sensu; non item vllam ipsius sensus operationem. Hoc enim non ita esse, tum textus ille 59. testatur; tum verò textus 127. vbi apertè legimus, odorari non solùm esse pati, sed agere. Hocque à non sentientibus distingui sentientia; quòd illa patiuntur quidem à sensilibus, at circa ea non agunt; hæc verò agunt, cognitionis scilicet actum secundum promendo. Et quoniam sensio in aliud non transit, sed in eo ipso susciptur, à quo producitur: sensus ipse agit & patitur; alio tamen atque alio modo, vt & in omni cognitione, & operatione immanente euenit. Obiectum autem quoquo modo agentis vim obtinet, quatenus mouet sensum atque ad agendum prouocat, nec nisi eo præsente agere potest sensus. Immò hoc loco dum sonationem obiecto, auditionem sensui dedit, præcipuam actionis vim in sensu posuit, & in obiecto quandam illius duntaxat prouocationem. Quid enim est auditio, nisi audibilis soni cognitio & compræhensio? Quid sonatio, nisi soni præsentatio, & quasi ad audiendum excitatio? quod ad vocum quidem vim attinet, vtraque actionem significat: sed sonatio actionem adducentem ac proponentem sonum vt audibile obiectum; auditio autem actionem propositum obiectum sentientem & compræhendentem. Quocirca audiendi non sunt illi, qui hunc actum ideò ratione diuersum dicunt, quòd vt est ab obiecto, est actio; vt est in sensu, est passio. Nam & in vtroque Philosophus actionis voce vsus est: & sentire non est solum pati, sed agere. Et si actionem obiecti in organum spectent, vt spectare videntur; ea non est ad rem; cùm de sensu eiusque sensione, non de organo, sit sermo: neque motus, qui fit in organo, idem actus est cum cognitione, quæ à sensu circa obiectum promitur.

Vt sonatio & auditio sint

Vtramque igitur, tum sonationem, tum auditionẽ, duobus modis considerare possumus. Vel vt motus & operationes quædam sunt; sonatio motus aëris sonique diffusio; auditio audientis virtutis operatio. Vel formaliter, vt ad sentiendum referuntur; sonatio velut audibilis obiecti, quatenus audibile est, præsentio, & auditoriæ facultatis vt auditoria est, excitatio: auditio, quatenus audibilis huius obiecti comprehensio & receptio. Sanè ad hunc locum prior consideratio non pertinet, sed posterior magis. Nam si prior accipiatur, duo sunt actus re distincti atque in diuerso subiecto; alter in aëre alióue corpore, aut etiam organo; alter in sensu. Et ita Philosophus quoque dixit, habens sonum non semper sonare, alterũmque actum sine altero reperiri. At si posterior intelligatur, verè vnus & idem re actus fuerit: sensus scilicet operatio & sensio, quæ vt audibilis obiecti comprehensio est, auditio dicitur; vt autẽ audibilis obiecti præsentatio aut auditus excitatio, sonatio appellatur.

vnus actus vel diuersi.

Itaque iam omnia illa, quæ quærebantur, facilè explicantur. Nam si ita habet, estque idem actus obiecti & sensus; verè dictum fuit, visionem ipsam vtrumque coloratam & sensionem sensilem esse: Verè sensilis forma in sensu sine materia susciptur eúmque format & afficit: Verè sensile & sensio quodam modo idem sunt, alio autem valde diuersa: Verè sensus quoquomodo sensionem suam percipit: Verè demum actione vnica & obiectum & sensio simul sentiuntur.

At enim inquit Philoponus de moderati tantùm sensilis sensione à Philosopho hæc dicta fuisse. Quoniam si in immoderato & excedẽte idem sensilis & sensus esset actus, idem seipsum corrumperet. Verùm cùm Philosophi oratio generalis sit; atque id, quod dicitur, ex ipsa sensionis natura nascatur; sensioni omni commune est. Neque idem corrumpit se ipsum. Quia quod corrumpitur non est sensus, sed illius organum; sensus autem sentiendo perficitur. Neque illud corrumpitur à sensu (quæ enim in eo corrumpendi vis? aut quomodo immanens & sua natura perficiens nullámque contrarietatem habens operatio materiam externam perdat & dissipet?) sed ab obiecto: nõ quatenus sensile est, quomodo idem illius & sensus actus est: sed quatenus naturales alias qualitates habet vehementiores, nimióue impetu pulsat, aut alio modo temperiem organi soluit.

Curam ditus exemplo viatur.

Magis ad rem adnotatum fuerit, ad explicandam generalem propositionem, sensilis & sensus eundem & vnum esse actum, eum neque sensu & sensili vniuersè vsum fuisse; neque ex colore & aspectu, quo velut primo & optimo sensu atque aliorum regula in superiori sermone vsus iam fuerat, exemplum adduxisse: sed ex auditu potiùs & sono eius obiecto. Quoniam vt ipsemet non multò post exponet, optimè vidit, nec in sensu vniuerso, nec in cæteris eius partibus, sed in auditu solo duplicem illam rationem nominari posse, qua eundem illum actum consideramus; & alteram ad sensum, alteram ad obiectum sensile agnoscimus pertinere. In auditu auditionem & sonationem dicimus. In cæteris ex parte sensus visionem, odorationem, & vniuersè sensionem appellabimus: At ex parte obiecti vix accommodatè nominabimus. Aliam quoque credo fuisse causam; quia sonus manifestum habet in auditu motum. Vt post in proximo contextu eundem probare posset esse actum; quoniam actio, & passio idem sunt & in eodem subiecto patiente.

TEXTVS.

Εἰ δ' ἔστιν ἡ κίνησις ἢ ποίησις καὶ τὸ πάθος ἐν τῷ κινουμένῳ, οὐδὲν ἧττον καὶ τοῦ φέροντος καὶ τοῦ ἀκολουθοῦντος κατ' ἐνέργειαν, ἐν τῷ κατὰ δύναμιν εἶναι. ἡ γὰρ τοῦ ποιητικοῦ καὶ κινητικοῦ ἐνέργεια ἐν τῷ πάσχοντι ἐγγίνεται.

Tex. 139. *Si autem est motus, & actio, & passio, in eo, quod sit; nec esse & sonum & auditum, qui est actu, in eo esse, qui est potestate. Agentis namque & mouentis actus in patiente imprimitur.*

COMMENTARIVS XXI.

OBscurum videbatur illud, eundem esse re ipsa sensilis & sensus actum, vt sonationem & auditionem; sólaque differre ratione. Idcircò ad illius explicationem pauca hæc confert; ex iis desumpta, quæ de actione & passione in 3. Phys. lib. tradita sunt. Etsi verò sentiendi actio maximè ac potissimùm sentientis facultatis sit, quæ propositum sibi obiectum comprehendit & in se ipsam cognoscendo transfert, formam & rationem illius absque materia in se ipsa efformans. Quoniam tamen obiectum item sensile quoquo modo agere existimatur; tum in organum, quod à sono pulsatur; tum in sensum, qui ab occurrente audibili excitatur & ad sentientem actionem edendam audibilisque formam & rationem effingendam prouocatur. Hoc nunc Philosophus accipit, quod ad propositam difficultatem pertinebat. Sensionem namque vt à sentiente facultate producitur, & in eadem susciputur, manifestum erat vnum & eundem esse actum; neque ad id, quod quærebatur, explicandum faciebat, quomodo scilicet sensio sit sensilis. Vt autem ab obiecto excitatur, huius sanè quæstionis explicationem continet.

Sed quomodo idem sit actus hæc obiecti excitatio & sensus comprehensio, non facile intelligitur. Planum autem euadet, si actionem quandam obiecti in sensum passionémque sensus ab obiecto in sensione primùm agnoscas. Tum verò consideres quemadmodum in vniuerso actionis & passionis genere sese res habeat. Quod enim in eo fuerit cõstitutum, de illius quoque specie intelligendum erit. Vniuersè actionem & passionem esse idem re sólaque ratione differre, in 3. citato lib. demonstratum est. Ambæ enim sunt eadem ipsa forma, quæ ab agente producitur atque in patiente susciputur: cùm agens non aliam ob causam agat, nisi quòd formam eam producat; vt ignis calorem; nec ob aliam patiatur patiens, nisi quòd eam susciat. Verùm ea forma duobus modis intelligitur: & quatenus exit ac pendet ab agente, vocatur actio; quatenus autem in patiente susciputur, passio. Eodem igitur modo sonationem & auditionem intelligas esse idem re cum obiecti sensilis, hoc est audibilis soni forma sine materia in sensu susceptа. Eámque formam vt est sono excitante ac mouente sensum producta, sonationem appellari: auditionem verò, vt in auditu susciputur, isque audibilis obiecti comprehensionem & formam susciпiēs patitur. Quòd si progrediaris vlteriùs, ac sensionem velut sensus actionem contempleris, eam rursus alio quodam modo vt actionem & passionem intelliges, etsi vnica sit actio. Nam vt à sensu promitur & ab eo tanquam agente pendet, nuncupatur actio; passio autem, quatenus cùm in aliud non transeat; in eo ipso susciputur, à quo prodiit. Et hæc quidem de actione & passione, tum vniuersè, tum in specie dicuntur verè atque ad hunc locum illustrãdum opportunè.

Philosophus tamen illud potiùs accepit, quod in eodem illo libro docuerat; atque ex eo consequùs erat, quod dictum est, actionem & passionem esse idem re. Non solùm inquam passionem, sed & actionem in patiẽte esse, non in agente. Nam cùm auditum pati à sono manifestum sit, eo aures pulsante; inde colligit, vt sonus in aure susciputur, sic sonationem in audiendi sensu susciпi. Atqui in eodem quoque est auditio, nimirum in eo, quod est potestate; quia omnis actus in subiecto apto & potente recipitur: & vt auris sensorium potestate est ad sonum, sic audiendi sensus, tum ad sonationem, tum ad auditionem; sitque actu, cùm in eo sensilis actus susciputur.

At quorsum præter actionem & passionem nominauit motum ad hanc probationem minimè necessarium? Multæ fortasse fuerunt causæ. Aut enim adiunxit motum, quòd actionem & passionem physicas & corrumpentes, quæ inter alteratrices qualitates versantur, adducens ad explicandã petficientem illam & minùs propriam alterationem, quæ in sensuum cognitione repetitur; motum vidit patere latius, vt ipsemet in tex. 45. prioris de ortu & interitu lib. scriptum reliquit, atque in pluribus generibus reperiri. Atque ita abundantem magis & copiosam fore probationem suam, si eum quoque proposuisset. Aut id propterea fecit, quòd argumentum illud, quod adferre parabat, commune motui, actioni, & passioni esse intellexit: nec minus motum esse in mobili, quàm actio & passio sint in patiente. Aut quoniam in 3. illo Phys. lib. vnde argumentum hoc petebatur, non modò de actione & passione, sed etiam de motu egisset: immò de motu magis & propter motum de actione & passione. Simúlque ibi docuisset, motum in mobili, actionemque & passionem in patiente esse. Aut demum quia dum de sensili & sensu loquimur, non solum dicimus sensile agere & sensum pati; sed etiam illud mouere & hunc moueri; vt ipsemet in superioribus vtroque modo loquutus est.

Quare nunc ita quasi argumentari voluit: siue motum, siue actionem & passionem appelles, motus est in mobili & actio in patiente: sonatio igitur & obiecti motus aut actio, est in auditu: atque idem est auditio: idem igitur actus sonatio est & auditio; sicut idem & mouentis & mobilis, agentis & patientis. Hæc est vna huius loci interpretatio; quæ ad illud confirmandum refertur, quod eundem dixerat esse actum sensilis & sensus actu.

Verùm alteram non minus accommodatam prætermittere nequaquam debeo, eámque aliis considerandam relinquam. Philosophum arbitror minimè voluisse probare eundem esse actum. Sed cum id in superiori contextu probasset, alterum addidisse, quod ad illud ipsum ostendendum pertineret, ad quod demonstrandum attulerat eundem esse actum. Illud autem erat, sen-

Actio & passio vt distinguãtur.

Obiecti & sensus idem actus isque in sensu.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

sum sensionem suam sentire. Atque ita nusquam à proposita quæstione digredietur. Nam antea quidem probauit illud ex eo, quòd sensilis & sensus est idem actus: nunc autem argumento altero confirmat; quia vtriusque actus in eodem existit subiecto, quod potestate est: neque sensilis actus est in ipso sensili, sed in sensu, qui est ad illum potestate. Sicut motus non est in mouente, sed in mobili; neque actio in agente, sed in patiente reperitur.

A

TEXTVS.

Διὸ ἐξ ἀνάγκη τὸ κινοῦν κινεῖσθαι.

Quare necesse non est mouens moueri.

B

COMMENTARIVS XXII.

AVerroës additū hoc fuisse putauit ad declarandū, in sensu reperiri, tū mouēs motū, tum mouens non motum. Etenim exteriores sensus ab obiectis mouentur, & ipsi rursum interiores virtutes mouent. Obiecta verò externa mouent quidem, sed à nullo mouentur. Verùm neque hoc Aristotelis verba præ se ferunt: neque sapientis viri fuisset de sensibus interioribus loqui, cùm adhuc sit incertum an vlli sint.

C

Appositè magis dixeris, id ex eo deduci, quòd traditum fuerat, mouentis atque agentis actum in mobili & patiente esse. Si enim ita est, aliqua profectò mouere possunt immota: quædamque agere & nihil pati. Quod accepta occasione & quasi præter institutum fuisse deductum, Philoponus quidem censuit: maximè tamen erat ad rem. Nam tum vniuersè id verum est, eam ob causam, quòd moueri dicimus id & pati, in quo mouentis motus agentisue actio suscipitur: hæcque non in mouente nec agente, sed in mobili & patiēte suscipitur. Quare nisi ab eo, quod mouetur aut patitur, moueatur vicissim aut patiatur mouēs & agens; mouebit solū & aget, non mouebitur nec patietur. Neque ex eo duntaxat, quòd mouet aliud aut agit, mouetur ipsum aut patitur. Tum verò sensilibus obiectis plurimum conuenit: Quæ ita in sensus agunt, vt eorum actus in sensibus suscipiantur, nec ab illis vicissim patiantur quidquam. Vt ita docuerit, sensilia quidem mouere sensus, sed vt mouentia immota: quippe sensus actio in eodem ipso suscipitur, in quo & obiecti operatio. Hoc verò etiam id confirmat, quod dictum est; motum & actionem in mobili & patiente esse, non in mouente & agente. Nam si in mouente forent & agente, omne mouens moueretur, omnéque agens pateretur: vel etiam primum illud, quod abstractum penitus, immobile, & impatibile esse certum est, & in 8. Phys. lib. demonstratum.

Obiecta sensilia mouent immota

D

E

TEXTVS.

Η μὲν οὖν τοῦ φυσικοῦ ἐνέργεια ὅτι φύσεως, ἢ φύσις. ἔστι τοῦ ἀκουστικοῦ, ἀκοή, ἢ ἄκουσις. διττὸν γὰρ ἡ ἀκοὴ καὶ διττὴν ὁ ψόφος· ὁδὶ μὲν λόγος καὶ ὀπὴ τὸ ἄλλην αἰσθησιν καὶ αἴσθησιν. ὥστε καὶ ἡ κίνησις καὶ ἡ πάθησις ἐν τῷ πάσχοντι, καὶ οὐκ ἐν τῷ ποιοῦντι, ὅταν καὶ ἡ τοῦ αἰσθητοῦ ἐνέργεια ἐν τῷ αἰσθητικῷ. ἀλλ' ἐπ' ἐνίων καὶ τὸ ὄνομάσαι, οἷον ἡ ψόφησις καὶ ἡ ἄκουσις· ἐπὶ δ' ἐνίων ἀνώνυμον διάκειται. ὄψεσις γὰρ λέγεται, ἢ τῆς ὄψεως ἐνέργεια· ἡ δὲ τοῦ χρώματος, ἀνώνυμος. καὶ γεῦσις, ἡ τοῦ γευστικοῦ. ἡ δὲ τοῦ χυμοῦ, ἀνώνυμος.

Sonatiui igitur actus sonus est aut sonatio; auditiui autem auditus aut auditio. Duplex enim est auditus & duplex sonus.

Eadem autem ratio & in aliis sensibus atque sensilibus. Sicut enim actio, & passio in patiente, non in agente; sic & sensilis actus in sensitiuo. Sed in quibusdam quidem nomen quoque positum est, vt sonatio & auditio: In quibusdam verò alterum caret nomine. Visus enim actus visio dicitur; coloris autem nomen non habet. Et gustatiui gustatio: saporis autem, nomine vacat. Tex. 140.

COMMENTARIVS XXIII.

QVæ verbis hisce habentur, nil aliud continent præter planam quandam & facilem superiorum explicationem. Primùm enim cùm de sono & auditu potissimùm loquutus sit; in eo consistens exemplo duplicem omnino concludit esse actum, tum sonatiui, tum auditiui; tum inquam illius corporis, quod percussum edere potest sonum; tum animalis, quod eum audire valet. Alterum primum, qui est veluti habitus & forma, qua operari & agere possunt; aut alterum agere, alterum pati: isque sonatiui quidem est sonus, quo auditiuo sonare potest: auditiui autem auditus, hoc est audiendi facultas, qua moueri à sono & eum audire valet. Alterum secundum, tanquam operationem ab habitu & forma profectam; sonatiui sonationem, qua re ipsa sonat auditui atque ad audiendum prouocat; & auditui auditionem, qua oblatum sibi audibilem sonum comprænhendit. Priori actu constant sensile & sensus, qui potestate dicuntur; posteriore, qui actu. Etenim duobus hisce modis & auditus & sonus considerantur. In actu primo & potestate ad secundum; quatenus auditus sensus est & animæ virtus ad operandum idonea, sonúsque sensilis quædam qualitas. Ac rursum in actu secundo, quatenus vterque operatur, sonus sonando, & auditus audiendo.

Obiecti & sensus duplex actus.

Quocirca audiendus non est Philoponus, dum auditum interpretatur operationem, auditionem autem apprænhensionem; sonúmque significare strepitum vult, qui fit in aure; & sonationem, passionem, quæ ex strepitu nascitur. Multò enim magis ad rem & superioribus consentaneum est actum primum & secundum intelligere: qui ita differant, vt alter diuersus sit, alter idem in sensili & sensu. Et secundus quidem totus in sensu

duntaxat suscipiatur : primus autem, tum in sensili sonus & qualitas, tum in sensu audiendi & sentiendi virtus. Certè Aristoteles cùm sonum & auditum nominauit, φόρον καὶ ἀκοὴν, quæ actum primum significant, tanquam potestate, quàm actu dicuntur, vt ex tex. 138. constat. Eásque voces ab iis diuersas esse, quæ operationem & actum secundum indicant, quæ sunt φάσις καὶ ἄκουσις, vt ita planiùs explicaret, de quo actu intelligenda sint illa duo, quæ affirmauit, eundem esse sensilis & sensus actum; eúmque non in sensili, sed in sentiente esse. De actu nimirum secundo, non de primo: déque sensili & sensu actu, non potestate, vtrumque affirmatum fuisse.

Deinde verò quoniam de sono duntaxat & auditu sermonem habuit; ne quis id solius huius sensus & sensilis proprium esse existimaret, eodem in cæteris quoque modo rem se habere; idémque de illis intelligendum esse subiungit. Eundem scilicet omnibus esse sensilis & sensus actum; eúmque in sensu inesse, non in sensili: sicut actio in patiente est, non in agente. Pro sensu autem sensitiuum dixit. Tum quia sensitiuum dixerat & auditiuum. Tum quia sensus ipse in sensitiuo est: neque vt est in 4. metaph. lib. tex. 14. vnum accidens alteri accidenti accidit, nisi quia vtrumque eidem accidit. Tum demum quia dum sensionem cum actione compararet; sicut actio suscipi dicebatur in patiente velut substantia quadam; sic æquum erat id, in quo suscipitur sensio, ad modum substantiæ vocéque substantiam significante proponere. Sensitiuum tamen quatenus sensitiuum est, hoc est quatenus sensu præditum est, intelligas. Quippe sensio primùm ac immediatè in sensu suscipitur, tum per sensum in sensitiuo quoque.

Sensitiuum pro sensu.

Ad extremum ne quis fortasse ea, quæ de audibilis & auditus actu accepit, eum etsi re vnicus sit, ratione tamen duplicem esse; sonationem, vt est ab audibili, auditionem, vt in auditu suscipitur; in cæteris sensibus quæritans nec facilè inueniens, omnino diceret rem in illis non ita habere: opportunè admonet, non rei, sed nominum & vocum diuersitatem esse: & in omnibus quidem sensibus vtramque illam rationem actionis sensilis & passionis sensus distingui ac mente concipi; at non item fortasse nominari posse. Nam in auditu sonationem & auditionem dicimus: in cæteris autem ex parte quidem sensus visionem, gustationem, odorationem, & tactionem, appellare licet; at ex parte coloris, saporis, odoris, & qualitatis tactilis, non est vox, qua conuenienter nominemus, sensilisque motionem exprimamus. A colore quispiam credat coloratione dici posse. At ea vox non immutationem sensus à sensili factam significat, sed realem illam, qua corpus quodpiam colore delinitur, coloratúmque efficitur. Et eandem ob causam, ni fallor, scripsit Philoponus, nec in sapore, qui χυμὸς dicitur, χύμωσιν appellari. Quòd hæc vox ad coquinariam pertineat; hoc est non spiritalem immutationem, qualis fit in sensu, significet, sed realem illam & materialem, quæ in condiendis cibis versatur.

A

B

C

D

E

TEXTVS.

Ἐπεὶ δ' ἅμα μὲν ὄντων ἀνάγκη ἀεὶ αἰσθητοῦ καὶ αἰσθητικοῦ, τὸ δ' εἶναι ἕτερον, ἀνάγκη ἅμα φθείρεσθαι τοῦ μὲν πρὸς τὸ αἰσθητήριον ἀκολουθοῦντος καὶ φορᾶς, καὶ χυμὸς δή, καὶ χρῶμα, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως· τὸ δὲ κατὰ δύναμιν ὑπάρχον, οὐκ ἀνάγκη.

Quoniam autem sensilis & sensitiui vnus quidem actus, esse verò alterum; necesse simul corrumpi & seruari eum, qui sic dicitur auditus & sonus. Et saporem item & gustatum, eodémque modo alia. Quæ autem potestate dicuntur, non necesse.

COMMENTARIVS XXIV.

QVæ hoc loco difficultas occurrit, non est in sermonis sententia; sed quo modo ea proponenda sit. Num inquam disputatio noua tentatur, an verò ex superiori habita quidpiam colligatur. Placuit S. Thomæ duarum quæstionum tractationem Philosophum deinceps aggredi. Alteramque propositis hisce verbis explicari, An sensus & sensilia corrumpantur simul & seruentur. Alteram in tex. 143. Cur sensilia quædam sensum perdant, alia delectent. Verùm nec orationis forma quæstionis nouæ propositionem præ se fert: neque satis ad rem videbatur: aut certè nihil erat necesse nunc eas quæstiones interponere.

Meliùs multò Græci, & Auerroës, atque Albertus ex iis, quæ tradita sunt, deduci iudicarunt, sensile actu & sensum actu simul esse & simul non esse; non item sensile & sensum potestate. Quamquam Philoponus parùm constanter loquutus est. Quippe qui in theoria textus 138. tanquam corollarium ex dictis collectum interpretatus sit. Póstque in adnotatione ad hunc locum primum quidem corollarium deduci dixerit; deinde verò alteram quæstionem esse, non corollarium. Mihi verò vel ipsa verborum series corollarium, non quæstionem, persuadet. Namque tum superiorem sententiam accipit, sensilis & sensitiui vnum & eundem esse actum. Tum ex ea colligit (quoniam inquit ita est:) Et rursum non sensum dicit, sed sensitiuum antea nominatum: cùm tamen non tam de sensitiuo, quàm de sensu loquatur: & ideò auditum statim & gustatum nominat) necesse esse simul perire & cõseruari sensũ actu & sensile actu: nec sensum actu esse posse, quin simul sit sensile actu, neque contrà: ac rursum eorum altero perempto alterum quoque illicò interire. Hoc autem non eo argumento ostendit, quod ex relatorum natura peti poterat, quæ simul esse & non esse dicuntur. Propterea quòd sensile quoque potestate, & sensitiuum potestate relationem significant. Quæ tamen ipse ait non esse necesse simul esse & non esse, sed posse vnum sine altero subsistere, alteróque perempto alterum esse in natura superstes. Sed eo potiùs, quod antecedens disputatio suppeditauit: quoniam sensilis actu & sensus actus vnus & idem re soláque ratione diuersus actus est. Nam si auditio sine sonatione esse nequit, cùm idem ipse auditionis actus sonationis item sit (est enim in auditu quatenus excitatus à sono: sicut passio sine actione

actione non est, quia nil aliud re ipsa est, quàm forma ab agente producta & in patiẽte susceptа) profectò non potest omnino auditus esse actu sine audibili sono actu. Et rursum vt non est actio sine passione; quia non producitur forma ab agente, nisi in subiecto aliquo patiente, ex cuius potestate illam educit: ita nec sonatio actu sine auditione, nec sonus actu sine auditu fuerit. Si igitur sit horum alterum, est quoque alterum; alteróque pereunte perit alterum.

Sensile potestate & sensus potestate nab sit.

In sensili potestate & sensu potestate secus habet. Quod Philoponus noluit ita accipi, vt hæc simul esse & non esse negentur. Quoniam, inquit, ea quoque ad aliquid sunt communique huius generis entium lege tenentur, vt simul natura sint & non sint. Sed interpretatus est non esse necesse ea esse idem re soláque ratione differre; quemadmodum de iis, quæ sunt actu, positum fuit. Verùm hoc Aristotelis verbis minimè consentaneum est. Omninóque intelligere oportet de sensili & sensu potestate id negari, quod de sensili & sensu actu fuerat affirmatum. De his affirmauerat proximis verbis, ea simul esse & non esse: de illis igitur negat necesse esse ea simul esse & non esse, seruari simul & perire. Quoniam enim diuersis constant actibus, sensile naturali qualitate soni, coloris, aut saporis; sensus facultate, quæ inest in anima; facile est vnum sine altero esse, vnóque destructo seruari alterum. Nam qualitates, quæ sensiles potestate dicuntur, in natura per se cohærent in corporibus, vt mox dicetur. Neque ideò sensiles potestate sunt, quòd à sensu quidquam accipiant: nec rursum sensiles actu euadunt à sensu aliquid accipiendo. Sed & sensiles potestate sunt suapte vi & conditione, fiúntque actu propterea solùm, quòd afficiant sensum; & ita immutent, vt ad actu sentiendum inducant. Denique tota huius loci sententia consentit optimè cum ea, quæ est in tex. 37. lib. 2. Phys. & ex ea tanquam generali magis confirmatur. Nam vt ibi vniuersè dixit causam actu operantem & effectum actu simul semper esse; causam autem potestate & effectum potestate non item. Ita hoc loco in specie de sensili & sensu affirmat. Quippe sensile mouentis cassæ vim habet, sensus autem ab eo mouetur.

A B C D E

Digressio IIII. Quatenus sensile & sensus simul sint.

QVod ab Aristotele dictum est, sensile & sensum potestate non esse simul; quemadmodum ea sunt, quæ actu operantur; propterea non paruam interpretibus difficultatem adfert, quòd non minùs, quàm hæc, illa relata sint. Verùm aperta extat in lib. categoriarum pronuntiata sententia; relatorum proprietatem illam, ea esse simul natura, in plurimis quidem veram esse, at non in omnibus; vt in scibili & scientia, sensili & sensu: hæc enim ab ipsomet Philosopho nominantur. Tum quia scibile & sensile priora sunt, quàm scientia & sensus. Tum quia illis quidem ablatis hæc quoque auferuntur, at non contrà. Tum quia quòd ad sensile & sensum attinet, tunc fit sensus, quando fit animal: sensile autem antecedit, quoniam antecedunt elementa, ex quibus animal constat, eáque sensilia corpora sunt. Itaque duo affirmare licet. Alterum est; scibile & sensile (perinde enim est de altero ac de vtroque loqui) duobus modis considerari posse: Tum re ipsa, quatenus naturæ quædam sunt, & res, quæ sciri aut sentiri queunt: Tum formaliter, vt scibile est aut sensile. Namque priori modo ne cætera quidem ralata simul sunt, quibus ea proprietas conuenire maximè existimatur; vt pater & filius, seruus & dominus, causa & causatum, & id genus alia. Posteriori autem, scientia quoque & scibile, sensus & sensile; siue actu, siue potestate spectentur, simul sunt. Siquidem scibile aut sensile actu dicuntur, quòd illud ab aliquo sciatur actu, hoc sentiatur. Potestate verò, quòd ab aliquo alterum sciri, alterum sentiri queat. Neque posteriori, sed priori intellectu Aristotelis illa verba interpretabimur.

Vt relata simul sint, vel non sint.

Verùm quoniam hoc non caret difficultate: cùm nulla futura sit scientia, nullus sensus potestate, si nullus sit homo, nullum animal: & tamen pleraque alia essent sua natura potestate scibilia & sensilia. Quippe & adessent naturæ proprietatibus suis affectæ, quæ de illis aptæ essent ostendi: & qualitates sensiles ad mouendos sensus idoneæ in corporibus cohærerent: essétque ex accidenti, si nullus intellectus nullúsue sensus foret, qui eas cognosceret: neque accedente intellectu aut sensu quidquam in rebus mutatur illisúe accedit, quo scibiles euadant aut sensiles. Alterum potiùs responderem; Verè proprietatem eam relatorum omnium non esse, sed illis fortasse conuenire, quæ in scholis secundum esse appellamus. Cùm enim aliam hæc naturam non habeant, quàm ad aliud referri, nisi ea, ad quæ referuntur, simul sint, omnino esse nequeunt. Illisque ablatis simul ipsa quoque perimuntur & concidunt. Nam si essent illis priora, siue tempore, siue natura; tota illorum natura non esset ad illa, sed absque illis vim obtinerent suam; neque relatum, sed absolutum quidpiam essent. Aut si ad aliud, quod tunc non subsistat, referantur, realis ea relatio non fuerit, sed rationis: quippe ea, quæ realis sit, rem quampiam existentem respicit. At relata, quæ secundùm dici vocantur, secus habent. Atque vt absoluta entia sunt, quæ non aduentitia relatione, sed aut se ipsis suáque natura respiciunt aliud: aut referri ad aliud existimantur, quòd aliud referatur ad ipsa, vt in tex. 20. lib. 5. Metaph. de vniuerso tertio relatorum genere legimus. Ita vt in natura subsistant, alio tanquam termino existente non indigent. Sed priora tempore; rursúmque eo, ad quod dicuntur, sublato posteriora esse possunt. Huius generis sunt scibile & sensile, mensura, & mensurabile, potestas & actus, atque adeò materia, quæ in tex. 26. lib. 2. Phys. inter relata numeratur, & alia his similia. Quemadmodum igitur actus prior est potestate, & materia prior forma, apta formari & perfici à forma; & si pereat forma, eadem tamen superstes est materia: licétque omnibus (quod Deus potest, vt Philosophi sapientiores decernunt) priuaretur formis, nec earum vlla in rerum natura existeret; eandem tamen haberet materia relationem formæque materia diceretur. Ita sanè scibilis quæpiam natura aut sensilis qualitas, quæ absolutæ sunt, cohærere in hac rerum vniuersitate possunt, etsi nondum inuenta scientia sit, aut comparatus sensus; rursúmque abolita scientia vel extincto sensu subsistere. Hócque siue actu, siue potestate hæc accipiantur: modò de actu primò sit

sermo, naturáque scibilis aut sensilis cum scientiæ A vel sensus habitu comparetur. Enimuerò de actu secundo verum omnino est Aristotelis decretum hoc loco promulgatum, sensile actu & sensum actu simul fieri & extingui; immò eundem vtriusque esse actum. Idemque de scibili & scientia intelligendum est.

Verùm ad rem nostram reuertamur. Atque hoc loco adnotemus, non sine causa Philosophum tam accuratè ostēdisse sensile actu & sensum actu idem esse. Quoniam præterquàm quòd ad præsentem disputationem pertinebat, proderat etiam plurimùm futuræ deinceps de intellectu contemplationi, cui potissimū tertius hic liber dicatus est. Cùm enim ex sensu intellectus naturam inuestigemus; B ex hoc, quod nunc de sensu docet, ad intellectum sibi viam parat. De quo post eodem modo affirmabit, intellectile actu & intellectum actu esse idem; intellectúmque intelligendo fieri omnia; ac rursum eum, dum intellectile contemplatur, se ipsum quoque contemplari.

TEXTVS.

Αλλ' οἱ πρότεροι φυσιολόγοι τοῦτο μὲ καλῶς ἔλεγον, οὐδὲν οἰόμενοι ὅτε λευκὸν, ὅτε μέλαν εἶναι ἄνευ ὄψεως, οὐδὲ χυμὸν ἄνευ γεύσεως· τὴ μὲ γὰρ ἔλεγον ὀρθῶς, τῇ δ' οὐκ ὀρθῶς. διχῶς γὰρ λεγομένης τ αἰσθήσεως καὶ τῶν αἰσθητῶν, τῶν μὲ κατ' δύναμιν, τ δὲ κατ' ἐνέργειαν, ὁπὰ τύπτον μὲ συμβαίνῃ τὸ λεχθὲν, ὁπὰ δ' τ ἑτέρων ὰ συμβαίνῃ. ἀλλ' ὀκεῖνοι ἁπλῶς ἔλεγον περὶ τ λεγομένων οὐχ ἁπλῶς.

Tex. 142. *Verùm priores Physiologi hoc non benè dicebant; nihil opinantes neque album, neque nigrum esse, sine aspectu, neque saporem absque gustatu. Nam partim quidem rectè inquiebant, partim autem non rectè. Cùm enim duobus modis sensus sensileque dicantur, hæc quidem potestate, illa verò actu; in his quidem euenit, quod dictum est; in aliis D autem non euenit. At illi simpliciter loquebantur de iis, quæ non simpliciter dicuntur.*

COMMENTARIVS XXV.

OCcasione ex postremis illis verbis accepta, quibus necessarium non esse dixit, vt sensile & sensus, quæ potestate dicuntur, simul sint; quorumdam philosophorum reprehendit errorem; qui cùm ante illum de natura loquuti fuissent, secus planè tradiderant. Sensiliáque omnia dixerant in sentiendo subsistere; nec minùs, quæ nos potestate dicimus, quàm ea, quæ actu consideramus, simul esse & simul non esse, simúlque cum sensu poni & auferri. Immò nullum esse potestate sensile, sed actu duntaxat; quódque potestate dicitur, nullo modo sensile esse. Itaque nullam in rebus veri-

Nihil esse nisi quod apparet. tatem ponebant, nullam sensilitatem; nullum colorem, nullum saporem, nec aliud quidquam eiusmodi, nullámue prorsus certam naturam; sed omnia in apparentia constare aiebant; rémque vnamquamque talem esse, qualis videtur. Nec quidquam esse album aut nigrum, dulce aut amarum; nisi quando aspectu aut gustatu ita iudicatur. Ex quo consequens erat, contrarios de eadem re colores & sapores affirmari posse; vt vni alba, alteri nigra; vni dulcis, alteri amara videtur. Ideóque cōtradicentia verè de illa pronuntiari posse; nec vquam mentiri quemquam. Democritæos Simplicius ita sensisse memorat. Sed Protagoreos fortassе veriùs Philoponus. Nam de Protagora non sōlùm ita testatur Ammonius quoque in librum categoriarum, vbi de relatis agitur: Verùm etiam in Theæteto & Protagorá Plato; atque ex Aristotele colligi potest in 4. lib. metaph. tex. 19. & deinceps, & lib. 10. tex. 5. & lib. 11. cap. 6. Tametsi Democritum quoque ita iudicasse, cognoscitur ex tex. 12. lib. 1. huius operis. Quo loco credi potest permotum fuisse Simplicium.

Cur ita illi errauerint, causa fuit, quòd actum primum & secundum non distinxerunt, vt in sensu, ita & in sensili. Idcircò nihil interesse putarunt inter sensum & sēsile actu, sensúmque & sensile potestate. De iis enim quæ actu sunt, verè dicitur, ea simul esse & non esse; sensiléque eiusmodi non esse, nisi dum sentitur: quia idem est sensilis & sensus actus. At de sensili & sensu potestate nequaquam dici potest: quoniam diuersis constant actibus: neque sensile potestate est per actum sensus, sed per sibi proprium actum, quo eiusmodi qualitas mouere sensum & ab ea sentiri apta est. Quare si sensus auferatur, sentiréue desinat; perit sensile actu, at non item sensile potestate. Quia perit quidem actus ille secundus, quo afficiebat & mouebat sensum: sed in corporibus superstes est actus primus qualitatis, qui afficere & mouere potest, si rursum accedat sensus. Et vt obiectum quoduis facultate, cuius obiectum existit, prius est: ita sensile, si sensum mouere debet, prius sensu esse oportet.

Neque videtur credibile Philosophos illos de rerum natura tam corruptè sensisse, támque ineptè pronuntiasse. Quin potiùs de sensilibus rebus ita fuisse loquutos, quòd eas continenter ac momentis omnibus mutari miniméque constantem naturam habere cernentes, fieri potiùs, quàm esse, illas dici oportere iudicarent: eáque solaverè ac propriè esse, quæ firmam & stabilem naturam haberent. Itaque sensilia dixerunt non esse, nisi dum sentiuntur: quòd mutentur illicò, aliáque statim euadant; vt quod vni nunc est album, alteri mox sit nigrum; quod nunc dulce, paulò post amarum. Exemplo fluuij, in quo bis eandem aquam non licet accipere, sed aliam subinde & aliam. Quòd si quid sit in rebus verum, quódque verè dici possit esse; id ignotum nobis esse inquiebant. Quoniam intellectilia & spiritalia entia ab omni mutatione & inconstantia libera nondum illi cognouerant, soláque sensilia admittebant.

Aristoteles verò de illorum sententia ita pronuntiat. Quadam ex parte sapienter illos philosophatos fuisse, quadā autem non item. Nam sensum & sensile duobus modis considerantur, actu & potestate. Si actu considerentur, verè ab illis dictum est: falsum autem, si potestate. In eo tamen excusari nequeunt, quòd hęc duo non distinxerunt; sed perinde ac si vno tantum modo dicerentur, de sensu & sensili absolutè pronuntiarunt.

TEXTVS.

TEXTVS.

Εἰ δ' ἡ συμφωνία φωνή τις ἐστὶν, ἡ δὲ φωνὴ ἀκοὴ ἐστὶν ὡς ἓν. ἡ ἔστιν ὡς οὐ χ ἓν τὸ αὐτὸ. λόγος ἡ συμφωνία. ἀνάγκη ἄρ, ἐπεὶ ἀκοὴ λόγον τινὰ εἶναι. ἡ δὲ τάσει καὶ βάρει ἕκαστον ἀντιβάλλον, καὶ τὸ ὀξὺ, καὶ τὸ βαρὺ, ἢ ἀκολουθοῦσιν ἢ ἐναντίοις ἢ ψεύδεσθαι, ἢ ἐν μέσοις ἢ ὅλοις, τὸ πρόσφορον λαμβάνειν, ἢ τὸ ζοφερὸν ἢ ἐν ὀσφρήσεσιν ἢ ἡδυσμοῖς, ἢ γλυκέα, καὶ πικρὰ, ὡς λόγου τινὸς ὄντος ἢ αἰσθήσεως. διὸ καὶ ἀθέα ἐστὶ, ὅταν ἀκριβῶσι κλιθῶσι καὶ ἀμιγῆ ὄντα [ἀμβ] εἰς τὸν λόγον· οἷον τὸ ὀξὺ, ἢ γλυκὺ, ἢ ἁλμυρόν· οὐδέν γὰρ τόπε. ὅλως δὲ μᾶλλον τὸ εἰκὸς τὸν, συμφωνία, ἢ τὸ ὀξὺ καὶ βαρύ. ἀσὴ δὲ τὸ διεμπαιὸν, ἢ λυπηρὸν· ἢ δὲ αἴσθησις, ὁ λόγος· ὑπερβάλλοντα δὲ, ἢ λυπεῖ, ἢ φθείρει.

Si autem concentus vox quædam est; vox autem & auditus vt vnum & vt non vnum idem; concentus autem ratio est: necesse & auditum rationem quandam esse. Et propterea exiperantis vnumquodque, tum acutum, tum graue, corrumpit auditum. Eodem autem modo & in saporibus gustatum, & in coloribus aspectum, quod valde splendidum aut tenebrosum. Et in odoratu fortis odor, & dulcis & amarus. Quasi ratio quædam sit sensus. Quocirca delectabilia quidem; quando quæ sincera sunt & impermista, ad rationem ducuntur; vt acutum, aut dulce, aut salsum. Delectabilia enim tunc. Vniuersè autem magis quod mistum, quàm acutum & graue, concentus. Tactus autem, quod calefieri vel refrigerari potest. Sensus verò ratio est. Exuperantia autem vel molesta sunt, vel corrumpunt.

Tex. 143.

COMMENTARIVS XVI.

ALtera hæc sancto Thomæ quæstio est, cur sensilia quædam corrumpant sensum, alia delectent. Reliquis alterum potiùs corollarium. Sed Themistius ex eo, quòd audibile actu & auditus actu idem sunt, haud pessimè dicere illos colligit, qui sensus affirmant rationes quasdam ac proportiones esse. At sensum esse rationem, non est id, quod colligitur: verùm hoc accipitur vt medium ad id, quod colligitur, ostendendum. Auerroës ex eo, quòd sensus actu, & sensile actu mutuam relationem significant, exponi causas plurium accidentium in sensu. Nempe eum esse de genere relationis, quatenus ratio quædam est & proportio; deque genere qualitatis, quatenus agendi facultas. Verùm considerare poterat, sensum non esse relatum nisi (vt loquuntur) secundum dici, re ipsa verò ens absolutum. Neque in genere relationis nisi eas relationes contineri, quarum esse est ad aliud referri. Deinde quomodo esse in aliquo genere, accidēs sensus nominari possit? Quæue hic generum relationis & qualitatis mentio?

Optimè autem Philoponus & Albertus ex antecedenti explicatione deduci volunt, cur sensilium redundantiæ destruant sensus. Huius namque rei ratio ex duobus pendet. Tum ex eo, quòd A sensilis & sensus actu vnus & idem est actus. Tum ex eo, quòd sensus ratio quædam sit & proportio in corpore. Quare ita ratiocinatur Philosophus. Concentus vox quædam est: siue vt aliqui dicunt quia non vox potestate, sed vox actu est: siue potiùs quia vox latiùs, quàm concentus, patet: & velut genus est, concentus autem quædam illius species. Sic enim in tex. quoque 87. superioris libri vocem dixit sonum quendam esse. Nimirum sonus patet latissimè & inanimis item corporibus ineſt; vox minùs & in solis animalibus reperitur; concentus minimè, qui non in omni voce, sed quadam duntaxat, quæ proportione constet, reperitur. Vocem tamen arbitror pro sono positam. Siquidem non minùs in instrumentis musicis, campanis, & eiusmodi aliis inanimis corporibus concentus sæpè quidam & proportio auditur. Nec minus, immò magis accommodatè ex sono, qui & generalè est auditus obiectum & ab eo sæpiùs hactenus nominatus, quàm ex voce, quæ pars illius est, generale argumentum licebat deducere. Sed vocem potiùs, quàm sonum, dixit; quòd optimus ac suauissimus idemque notissimus atque vsitatissimus concentus in humana voce sentiatur. Atqui vox & auditus partim vnum sunt & idem, partim diuersa. Vnum sanè & idem re ipsa, diuersa autem ratione, sicut vnum & idem vox & auditus actu; non vnum autem ea, quæ potestate considerantur. Quorum vtrumque cùm is, qui antecessit sermo non de voce sola, sed vniuersè de omni audibili sono demonstrauerit: Hæc ipsa verba testantur, vocem nunc pro sono nominari. Concentus igitur quoque eodem modo, quo vox aut sonus, vnus & idem actus est cum auditu actu. Hæc est prior ratiocinatio.

Concentus & vox vt differāt.

Ex hac statim deducitur altera. Concentus & auditus actu vnum & idem sunt: at concentus est ratio quædam & proportio: auditum igitur item rationem quandam & proportionem esse necesse est. Ad vnicam ratiocinationem ex tribus propositionibus constantem reuocare Simplicio placuit hoc modo: Auditus actu est vox actu; vox actu est concentus; omnis concentus est ratio; igitur auditus actus est ratio. Sed tum duarum proportionum ordinem mutauit; & quam Aristoteles primam posuit, secundam ipse commemorauit. Tum verò (quod grauius est) quod est attributum, fecit subiectum, & subiectum velut attributum accepit; idque in vtraque propositione. Nam in ea, quæ Aristoteli prior est, vox illi subiectum est, concentus attributum. Eadem Philopono sententia. Vtrumque arbitror sequutum Plutarchum. Ideoque orationis principium dixerunt legendum non esse (εἰ δ' ἡ συμφωνία) si autem concentus) quòniam articulus non attributo, sed subiecto præponi solet. Sed (εἰ δὴ, quoniam seu si sanè).

Mihi verò neutrum placet: neque vt sententiam peruertamus, corrumpenda quoque sunt verba. Ferè enim in exemplaribus omnibus priori modo articulum legimus voci (συμφωνία) præpositum: isque satis ostendit vocem eam subiectum propositionis esse, non attributum. Etenim naturalis magis propositio est, qua vox de concentu, genus de specie, superius de inferiori enuntietur; quàm contrà concentus de voce, species de genere, inferius de superiori. Nam quis hominem de

animali & non animal potiùs de homine enuntiet? Etsi enim addatur (quoddam) magis tamen naturalis est & scientiis accommodata propositio (homo est animal) quàm hæc (animal quoddam est homo) præsertim cùm tantumdem ex illa conficias. Addo propositionem illã vt falsam potuisse negari. Cùm enim illi vocem quandam interpretentur vocem actu; negari poterat, & verò neganda erat ea propositio absolutè pronuntiata (vox actu est concentus) Si quidem plurimæ voces actu immoderatæ sunt & excedentes. Et acutum & graue, quæ scilicet voces actu sunt, auditum dicuntur corrumpere.

Minùs etiam benè propositionem alteram accipit Simplicius. Cùm non dicat Aristoteles, auditum actu esse vocem actu, sed vocẽ & auditum esse vnũ: tum auditum, tum vocem accipiens vt subiectum, & vnum tanquam attributum. Aut igitur duplicem oportet argumentationem distinguere, aut si vna magis delectet, ex duplici eam hypothesi deduces: altera, Concentum esse vocem quandam: altera, Vocem & auditum actu eundem re actum esse. Ex quibus mox propositionem colliges; Concentus & auditus actu sunt vnum & idem: at concentus est ratio; igitur auditus item actu est ratio. Cuius sanè ratiocinationis argumentũ est concentus. Quo vélut medio termino auditũ esse rationem cõcluditur.

Sensus ut proportio.

Porrò concẽtum ait Philoponus appellari rationem, vt eum ostendat temperaturã non esse & permistionem auditus cum voce; sed proportione constare; non quidem sui ad se, sed ad auditum. Eodemque modo auditum esse rationem, non sui ad se, sed ad sonum & vocem. Sicut enim onus dicimus habere proportionem ad humerum & virtutem, qua feratur; sic inter obiectũ sensile & sensum proportio cernitur. Non. n. sensile actu & sensus permiscentur, sed re sunt idem & vnus actus. Et Simplicius quoque rationem interprætatus est medium inter extrema, vt nec excedat nec deficiat, sed mediocriter se ad sensum habeat.

Symphonia & concentus ἀμφω.

Itaque licet συμφωνία & concentus in plurium vocum, acutæ & grauis, modulatione proportioneq; mutua versari videatur, vt vox Græca ostendit, quæ plures simul voces; & item Latina, quę plures simul concinentes significat: non hanc tamen intelligere nunc oportet; sed eã potiùs, qua siue plures sint voces, siue vnica, consonat & concinit, non alteri voci, sed auditui. Hoc ita esse, multa testantur. Primùm, quod ratione hac & proportione vitiata corrumpi sensum tradit Philosophus: corrũpitur autem non solùm à pluribus simul, sed vel ab vnico excedente aut deficiente. Deinde quòd exuperans vnũquodq; siue graue sit, siue acutũ, hoc est vehemẽtior vnusquisque sonus, qui proportionem ad auditum non habeat, lædere dicitur. Tum verò quòd in omnibus aliis sensibus euenire idem affirmatur: si obiectũ sit nimis splendidum aut tenebrosum; si vehementior odor, saporque immodicè dulcis aut amarus; & omnino ab extremis lædi sensum. Nam si à dulci non corrumpatur, læditur certè ac dissoluitur; vt & à pingui.

Verùm alteram quoque proportionẽ, quæ in obiectis ipsis consideratur, acuti & grauis extremorũque colorum, odorum, saporum, & qualitatum tactilium permistione; Indicauit nobis Philosophus; cùm ea dixit (etsi contrà prorsus interpretatus sit Auerroës) absque læsione, immò cum delectatione sentiri; quæ sincera non sunt & impermista: vt acutum in sono, dulce & salsum in sapore. Salsum autem posuit pro amaro, quod opponitur dulci. Sed ad rationem, hoc est temperationem & mediocritatem ducta: vniuersèque quod mistum est & temperatum; vt in quo excessus omnis fractus est, magis concentum esse. Magis inquam acuti & grauis modulationem, quàm acutum aut graue, sincerum & purum. Et colores medij magis, quàm extremi: eodemque modo in sensilibus cæteris. Quæ cùm in se temperata fuerint, temperatè magis in sensum agentia; illi quoque concinent & proportionata erunt. Hinc artes illæ habuerunt ortum, quæ temperantes extrema sensus afficerent voluptate: ut pectum pictura, auditum musica, odoratum vnguentaria, gustatum coquinaria, tactum lauandi & texendi artes. Tactui enim inquit iucundum est, quod cualefieri potest aut refrigerari. Hoc est, non quod extremum est; quod visus esset significare, si calidum & frigidum absolutè nominasset. Sed quod ita permistum est, temperatum & fractũ, vt augeri facilè queat & intendi.

Hæc igitur obiectorum mediocritate in se ipsis & cum sensu proportione dissoluta, siue excedendo, siue deficiendo, id euenit, lædituꝛ ac dissoluitur sensus. Sicut inquit Auerroës, corrupta in corporibus nostris qualitatum proportione corrumpitur sanitas, quæ illorum temperatione ac mediocritate conseruabatur. Quæ item in numeris cernitur proportio, addita aut detracta, vel vnica vnitate, tollitur, nisi vtrique numero additio fiat aut detractio. Et ipsemet Aristoteles in tex. 121. eum, qui in musicis est concentus, dissolui prodidit, siquæ fidium vehementiùs pulsetur aut vox quæpiam plus æquo attollatur; & vniuersè omnis proportio soluitur, tum redundantia, tum defectu; tum ab eo, quod exuperet; tum ab eo, quod deficiat: similique & proportionato delectatur plurimùm & conseruatur. Quare vt extrema, quæ aut molesta sunt aut etiam corrumpunt, temperari possunt & ad mediocritatem duci, vt deinceps delectent: Sic ea, quæ temperata sunt & mediocria, excessu aut defectu dissoluentur & peribunt. Ita sanè in sensibus à sensilibus obiectis euenit. Cùm illi proportione quadam constent, tum obiecti sui comparatione; si quidem tantam vim tutem habent, quæ tantum & non vehementiorem motum sustinere valeat: tum in seipsis, cùm organo vtantur tali qualitatum temperatione facto. Dixi hac de re in commentario quoque certus 118. & 123. superioris libri, quæ non parum ad huius loci explicationem conferent. Tria nunc adnotabo. Primum; quod eo loco de sensorij proportione eiusque à vehementi obiecto corruptione dictum est, idem nunc planè de ipsomet affirmari sensu; eandemque ob causam: propter vehementiorem scilicet obiecti motum, quo tum organum immoderatè afficit, quatenus naturalis & realis qualitas; & sensum item quatenus sensile est. Alterum; in priore loco solam eam corruptionem commemorasse Philosophum, quæ fit à vehementi & exuperanti obiecto; & hic rursum vix nominare tenebrosum, totumque in redundantia insistere. Quoniam etsi defectu quoque ratio ac proportio dissoluatur; nonnisi sima tamen & maximè sensilis ea est, quæ per redundantiam euenit. Et verò etiam sentitur illicò & corrumpit. Nam qui solem aut ninem

aliudue

aliudúe nimis fulgidum vel album aspicit, læsionem statim sentit; quia patitur & immutatur ab obiecto. Quod verò per defectum corrumpitur, non nisi post multum tempus corrumpitur: quoniam non actione, sed cessatione & quiete nimia eneruatur, flaccescit, & perit. Vt qui diu in tenebricoso carcere aut spelunca fuerint, excœcantur, aut certè prodeuntes in lucem intueri illam non possunt. Spiritus enim qui ad operandum confluere solet ad oculum, vbi oculus ab operatione cessat, auertitur, atque à tenebris repellitur. Quare siccatur, refrigeratur & contrahitur opticus neruus, totusque oculus, & ineptus ad operandum euadit. Tertium ac postremum; In omnibus quidem sensibus ita, vt dictum est, euenire; atque vniuersè de omnibus à Philosopho fuisse traditum: eum tamen ab auditu ad alios sensus fecisse gradum, tum quòd in superioribus idem fecerat: Tum quòd propositiones ambæ, quæ ab eo ad ratiocinandum accipiebantur, in hoc potissimum sensu, non item in cæteris, manifestæ erant. Nam & concentus, hoc est συμφωνία, qui medius argumentationis terminus statuebatur, & à voce dicitur, & in voce conspicuè apparet. Et eumdem re diuersumque ratione sensilis & sensus actum esse in auditu magis cognoscitur, in quo sonatio & auditio nominantur; quàm in cæteris, in quibus obiecti operatio appellari satis non potest.

Digressio V. Nullum sensum sensionem suam sentire.

DVm propositis vtrinque argumentis, num eodem, an alio aliquo sensu sentire se animalia sentiant, disputauit Philosophus, dissensionem summam inter interpretes excitauit. Primùm enim in tex. 136. eodem sensu sentire probauit. Deinde in tex. 137. eodem sentire non posse: tum in tex. 138. posteriorem hanc argumentationem ita diluere aggressus est, vt nunquam apertè dixerit, num eodem an alio sensu sentiant. Sed solùm respondit, sensu sentire non esse vnum, sed pluribus modis dici, ipsumque sentiens quodam modo sensile esse; ac demum sensilis obiecti & sensus eundem re actum esse, dum actu operantur. Ex quibus manifestum est, nihil apertè & certò colligi posse.

Themistius & Simplicius ex eo, quod in tex. 138. aspectu dicimur sentire tenebras, hoc est nos non sentire, eodem quoque sensu colligunt nos sentire nos sentire. Tametsi hoc Simplicius humano solùm sensui tribuit, qui propter rationalis animæ coniunctionem rationalis quoquo modo factus potest in se ipsum se se conuertere.

Philoponus autem dubitationem propositam aduersus eam quæstionis partem, quæ alio id sensu sentiri probauerat, dilui mox audiens; eam planè existimauit de animalibus omnibus Philosopho fuisse sententiam. Subscribunt S. Thomas, Ægidius & alij nonnulli. Sed quibusdam placet alia quadam actione id fieri, qua post obiecti comprehensionem illud se comprehendisse sensus agnoscat. Alij eadem prorsus, qua directè obiectum, indirectè sensionem percipiat.

Sensum sensionē

Verùm ad concludendum, ab eodem sensu sensionem eius nullo modo sentiri; efficax argumentum est illud, quòd visio colorata non sit, nec auditio sonora, aut odorifera odoratio, gustatioúe sapida, aut tactio tactilis. Etenim sensus vnusquisque per obiectum suum constituitur, totaque illius operatio ab ea ita definitur, vt nullo modo limites eius egredi queat; nec cognoscere quidquam, quod obiecti naturam non participet. Habes hoc argumentum pluribus explicatum in commentario ad tex. 137. Nunc alterum addo, quod necessarium prorsus esse arbitror. Omnis sensio eiusmodi est operatio, quæ in externam materiam non transit, sed in eo ipso suscipitur, à quo proficiscitur. Ab illo igitur ipso sensu, à quo producitur & suscipitur, sentiri ea non potest, quin in se ipsum is conuertatur. At is nullo modo conuerti & contrahi potest. Nam vt sentiens anima materialis tota est & corporea, vt quæ ex materiæ gremio corporisque potestate eruta est; sic sensus omnis materialis item est, & corporeus. Neque materia, neque corpus vllum, neque omnino quidquam, quod materiale sit & corporeum suaque natura cum quantitate coniunctum, conuertere se se ac contrahere in se ipsum potest. Quoniam hoc non patitur quantitatis natura, quæ extensionem & partes extra partes significat. Spiritalium duntaxat & à materia separatarum mentium ea conditio est. Vereque deduxit Philoponus, si sensus conuerteret se se ad suam operationem cognoscendam, incorporeum eum futurum, separabilem, ac sempiternum. Itaque quantumcumque conetur oculus aut aspectus, se ipsum nequit aspicere; nec auris aut auditus audire; nec sensus reliqui seipsos sentire. Quia cùm alligati sint organo quanto & extenso, nec sine illo quidquam operari possint; quemadmodum organum in se ipsum non conuertitur, ita nec ipsi seipsos nec sensionem suam, quæ in ipsis aut etiam in eorum organis suscipitur, sentire vllo modo queunt: sed sentiri eam à superiore facultate oportet. Hoc argumento vsum in Charmide Platonem video; vt nullum sensum sui ipsius esse probaret: quoniam magnitudinem & multitudinem vim suam habere ad se ipsa penitus impossibile est, solamque scientiam quandam posse esse, quæ sui & aliorum scientia sit. Quæri præterea potest, num sensus sentire se sentiat, dum obiectum suum sentit, an post illius sensionem. Dum obiectum sentit, sensionem suam sentire non valet; quia duas simul operationes eum habere oporteret: quod ne mens quidem comprehendit. Eadem autem actione obiectum & illius sensionem qui eum sentire dixerit, minimè audiendus erit. Tum quia ne intellectui quidē hoc conceditur: atque in nobis ipsis experimur intellectiones plures fieri. Tum quia natura tota & vis illius actionis ea est, vt obiecti comprehensio sit. Etsi eadem actio, tum obiecti, tū ipsius sensionis cognitionem præstaret; nunquā sentiremus obiectum, quin sentire nos simul cognosceremus. At fit persæpè, vt hoc non cognoscamus. Et si id quoque assequi volumus, attentione noua conatuque animæ atque actione opus est. Sanè alia est entitas formalisque ratio sensionis, alia obiecti. Et obiectum quidem directè, sensio autem non nisi cognitione reflexa cognosci videtur: atque directum actum & reflexum non esse vnum & eundem nemo ignorat. Ita ostenditur nullum sensum sensionem suam cognoscere;

suā non sentire.

A quo sentiatur.

verùm hoc ad superiorem virtutem pertinere.

Hanc esse rationalem animam placuit olim quibusdam; siue, vt Plutarcho, infima illa parte, in qua est opinio, quæque communis maximè est ac rationalem cum irrationali coniugit. Siue, vt aliis, attentiua illa, quam φροντικὴν μέρος appellarunt: hanc rationali animæ præter intellectum, cogitationem, voluntatē, & electionē, addentes, quæ omnia ea, quæ in homine fiunt, quærat & animaduertat; facultatesque omnes percurrat, rationales, sentientes, vegetantes. Quorum sententiam hoc argumento confirmauit Philoponus; quòd vbi ratio circa aliquid fuerit occupata, etsi aspectus videat, quid tamen viderit nescimus: postquam ad se rediens, licet non videat, nunc inquit ipsum vidi. Verùm etsi in nobis id ratione, quæ suprema facultas est ac velut omnium princeps omnia circumspicit, animaduerti possit interdum: vniuersè tamen rem secus habere illud profectò demonstrat; quòd in bestijs quoque, vt in commentario ad tex. 136. aduersus Simplicium docui, suarum sensionum comprehensio inest. Nec sensionem modò, sed animaduersionem quoque in illis esse oportet, si agendi & mouendi principium futurum sit: nec tamen vlla in illis ratio. Necesse igitur est, eam sentientis facultatis, quæ bestijs cum homine communis sit, vt proximi iudicis cognitionem esse. Quippe actiones illæ ipsæ sensiles quodam modo sunt, quatenus sensilium; vt verè Aristoteles demonstrauit. Ea non superest alia, quàm communis sensus: quiuelut communis particularium sensuum iudex, vt eorum obiecta omnia persentiscit, comparat, & distinguit; sic illorum item actiones velut superior facultas percipit. Et ideò præsentia interdum obiecta non iudicamus, neque sentire nos sentimus; quòd is non operetur. Ita prorsus Alexandrum pronuntiasse reperies in primo libro de anima cap. de sensu communi, & post eum Michaelem Ephesium in l. de somno & vigilia, Auerroëmque & Albertum. Immò Themistium quoque & S. Thomam; qui in singulis sensibus videbantur

» cognitionem eam agnoscere. Vna, inquit Themi-
» stius capite 8. vis arbitra est, qua nos visu videre &
» auditu audire sentimus. Eadem enim facultate ne-
» cesse est actiones sensuum percipi, qua differentias
» actionum percipimus. Non ergò verum est, quod
» paulò ante visi sumus probare, cùm diximus, visu
» nos sentire hoc, quòd cernamus; & auditu, quòd
» audiamus. Hoc suum est communis sensus inge-
» nium, munusque; cui notitiam omnium sensuum
» natura mandauit. Hæc Themistius. Eandem sententiam planioribus etiam verbis expressam apud S. Thomam reperies in Commentarijs libro de somno & vigilia, & in prima parte Theologicæ summæ quæst. 78. art. 14. Immò (quod Philoponum & Simplicium magnopere miror non obseruasse) ipsummet Aristotelem in capite secundo indicati libelli. His etenim verbis est apud ipsum.

» Non enim visu quidem videt, quòd videt, & iu-
» dicat vtique, & potest discernere, quòd alia qui-
» dem dulcia sunt ab albis, nec gustatu, nec visu, nec
» ambobus; sed quadam communi particula om-
» nium sensoriorum. Quibus verbis totum hunc

Communis sensus duplex actio.

locum breuissimè amplexus est. Duas enim exposuit communis sensus actiones; quarum neutra possit à particularibus sensibus proficisci. Altera est propriam sensionem cognoscere, qua videmus, vel audimus. Altera particularium obiectorum differentiam percipere, quidque inter illa intersit iudicare. Itaque de obscura & perplexa, quæ in hoc de anima libro habita est disputatione, hæc est aperta & plana sententia. Quemadmodum in obscuris & grauibus difficultatibus consueuit; ita in hac pro vtraque disputans parte, reique veritatem inuestigans, ex vtroque sanè illo actionis genere communem sensum quæsiuit; tum vt sentire se animalia sentiant; tum vt dulce ab albo, vnum sensus obiectum ab alterius obiecto diiudicent. Ac posteriori quidem capite post apertiori sermone disseret: De priori autem hactenus loquutus est atque in tex 136. & 137. dubitationes vtrinque proposuit; ac demum in tex. 138. pronuntiauit sententiam; Non esse vnum ipsum aspectu sentire, sed duplex: aliudque esse videre, aliud aspectu diiudicare. Videre namque propria est videntis facultatis actio; aspectu autem diiudicare, superioris virtutis velut iudicis operatio existit. Communis nimirum sensus: qui quoniam non operatur nisi dum particulares operantur; non absolutè diiudicare, sed aspectu, hoc est sensu hoc operante diiudicare dicitur.

Cuius rei illud est Argumentum; quòd cùm nihil cernimus, tenebras & lumen aspectu diiudicamus: at non eodem modo. Lumen enim & obiecta cætera per ipsius particularis sensus actum sentiuntur: tenebræ ac priuationes reliquæ à superiori virtute, hoc est ab intellectu deprehenduntur. Non tamen sine sensu. Quia tunc intellectus priuationem cognoscit, cùm tentantem & conantem sensum operari non posse animaduertit. Ita ex priuationum cognitione ad sensionum comprehensionem ratiocinatus est. Quippe ambæ non à particulari & proprio sensu, sed à superiori virtute cognoscuntur. Differunt autem, quòd priuatio intellectu, sensio communi sensu cognoscitur. Duoque significare voluit. Alterum, sensionem non per se à proprio sensu, vt lumen; sed à superiori facultate, vt tenebras, cognosci. Alterum; eam quoquo modo dici posse proprio sensu cognosci, quatenus à superiori facultate non cognoscitur sine illo. Vt enim in tenebris opus est sensum conari & visionem tentare; sic eam necesse est visionis actum circa lumen aut colorem promere, si tenebras intellectus, & sensionem communis sensus percepturi sint. Deinde solutionem alteram subiiciens; Visionem quoquo modo coloratam esse propterea subiunxit, vt comparatione facta cum tenebris, quæ etsi priuationem puram significent, aspectu tamen iudicantur, multò magis sensionem ostenderet iudicari posse. Quod tamen, vt dixi, ita semper intelligendum est, vt aliud sit videre, aliud aspectu diiudicare: neque singulis sensibus sensionem aut priuationem cognoscamus, quòd edant illi actionem, qua eas sentiant ac de illis iudicent; sed quòd per illos vtramque superior facultas percipiat.

Hanc esse huius loci sententiam ex altero paulò ante proposito perspicuum est; in quo quasi visus est velle obscuriorem hanc illustrare sententiam atque aperta interpretatione planiorem facere. quod qui ita esse neget, fateatur eum oportet pugnantia fuisse loquutum; si in altero loco à particulari sensu; in altero à communi sentiri sensionem affirmauit.

Quæ

Quæ verò duo argumenta adducuntur in tex. 136. ad ostendendum, eodem sensu & obiectum & sensionem sentiri, dilui facilè possunt. Quoniam enim vidit summus Philosophus communem sensum non operari nisi particulares operentur; verissimè voluit, non alio particulari, sed eodem sensu cognosci. Non quòd ab illo ipso eius operatio cognoscatur: sed quòd eo operante comprehendatur ab illo, qui omnium communis est. Quare cùm deducitur fore, vt idem obiectum pluribus sensibus cognoscatur; id sanè in sensibus particularibus, qui eiusdem ordinis sunt, foret absurdum. At in iis, quorum vnus inferior sit, alter superior; vnus exterior, alter interior; non solùm absurdum non est, quin potiùs maximè necessarium; cùm propria exteriorum plurium sensuum obiecta distinguantur, vt in tex. 146. idem ipse Philosophus tradet.

Neque (quod secundo loco adferebatur) opus est in infinitum progredi; dum vnius sensus actio sentitur ab alio. Etenim exteriorum sensuum operationes omnes ad vnicum hunc interiorem reuocantur; cuius actio ab intellectu cognoscitur; isque demum immaterialis cùm sit & incorporeus, in se ipsum conuersus non suam modò operationem, sed substantiam quoque comprehendit. Quocirca vniuersam hanc demonstrationem, quam ad communem sensum ostendendum priorem adhibuit Aristoteles, ita colligamus. Manifestum est, non solùm nos animaliáque cætera videre & audire, sed sentire quoque se videre & audire. Id particularibus illis & eisdem sensibus fieri nequit. Alio igitur communi & superiore opus est; qui dum illi operantur, de eorum operationibus iudicet.

TEXTVS.

Ἐκάστη μὲν οὖν αἴσθησις, τοῦ ὑποκειμένου αἰσθητοῦ ἐστιν, ὑπάρχουσι δὲ τῷ αἰσθητηρίῳ ἢ αἰσθητικῷ, ᾗ κρίνει ταῖς τοῦ ὑποκειμένου αἰσθητοῦ διαφοραῖς· οἷον λευκοῦ μὲ καὶ μέλανος, ὀξέος γλυκοῦ ἢ καὶ πικροῦ, χυμοὺς ὁμοίως δ' ἔχει τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Tex. 144. *Vnusquisque igitur sensus subiecti sensilis est, in sensorio inexistens quatenus sensorium est; subiectique sensilis differentias iudicat, Vt album quidem & nigrum aspectus; dulce verò & amarum gustatus: perinde autem habet hoc & in aliis.*

COMMENTARIVS XXVII.

QVemadmodum ex particularium sensuum exteriorum operationibus, quæ à nobis sentiuntur, ratiocinatus fuerit Aristoteles ad interiorem communem inuestigandum; satis opinor declaratum est. Alteram nunc inuestigandi formam ingreditur. Ea petitur ex obiectis. Hoc dum agit, tum sapienter Philosophatur ex operationibus & obiectis, quibus facultates constituuntur, facultatem hanc inuestigando: tum obiectum & operationem ipsius propriam significat. Obiectum enim sunt, tum particularium sensuum obiecta, tum eorum operationes: Operatio autem, obiecta hæc distinguere alterumque ab altero separate, ac singulorum sensuum operationes cognoscere atque animaduertere.

Sensus communis obiecta & operatio.

Quapropter cùm Philoponus ac Simplicius hoc primùm loco sensum hunc inuestigari autumant, dimidiatam & imperfectam inuestigationem faciunt, ex obiectis duntaxat, non ex operationibus exteriorum sensuum: dimidiatumque obiectum & actionem relinquunt. Partem alteram superiori oratione contentam atque exteriorum sensuum operationibus sentiendis occupatam auferentes illisque sensibus singulis tribuentes.

Quod autem ad hanc rationem attinet, quæ ex obiectis petitur; ea ex particularium sensuum obiectis ad obiectum communis sensus statuendum progreditur: vt obiecto constituto facultas, quæ illud cognoscat, constituenda sit. Animalia non modò cognoscunt album & nigrum, eaque distinguunt; verùm etiam album & dulce diuersa esse sensilia norunt. Tum inquam diuersas singulorum obiectorum, colorum, sonorum, odorum, saporum, tactiliumque qualitatum partes ac differentias persentiunt: tum etiam colorem à sono differre, sonum ab odore, & omnino vnum obiectum ab alio toto diuersum esse animaduertunt & iudicant. Differentias colorum agnoscit aspectus, sonorum auditus, singulique sensus proprij obiecti diuersas partes discernere queunt. Quòd ex omnes sub obiecto & potestate illorum contineantur: atque vt alio & alio modo ab albo & nigro permouetur aspectus, aut ab acuto & graui auditus, & vnusquisque sensus à diuersis obiecti sui partibus; sic eas profectò distinguunt & iudicant. At vnius obiecti ab alio discrimen, coloremque à sono alioue sensili differre, nullus eorum potest cognoscere: quòd nullus nec verò etiam facultas vlla quidpiam potest præter obiectum suum comprehendere. Et tamen vt obiecta ipsa sunt sensilia, sic illud etiam discrimen sensile est; non secus ac discrimen albi & nigri, acuti & grauis, aliarumque similium partium. Quoniam discrimina sunt rerum sensilium, quæ à singulis sensibus sensilia sunt. Alium igitur nobis & animalibus cæteris inesse oportet superiorem sensum, qui id persentiat ac diiudicet. Quippe sensilia cognoscere quatenus sensilia sunt, maximè dum præsentia incurrunt in sensus, facultatis sentientis est: atque vt ad sensilia propria percipienda particulares sensus ponuntur; sic ad communitates hasce comprehendendas, quæ à particularibus sentiri nequeunt, communem alium sensum constituere oportet.

Communis sensus assertio.

Principiò igitur vnumquemque sensum accipit subiecti sensilis esse, aspectum colorum, auditum sonorum, odoratum odorum, gustatum saporum, tactilium qualitatum tactum. Etenim particulares hos & omnibus notos sensus accipit, vt ex illis ad communem ignotum nos deducat. Subiecti autem dixit, non obiecti; ὑποκειμένου, vt in textu etiam 136. non ἀντικειμένου; vt aliis in locis. Siue eam ob causam, vt obiectum concretum & qualitatem in corpore inhærentem significaret. Non enim colorem, sed coloratum aspicimus. Siue quòd cùm sensum antea dixisset suscipere formam obiecti sensilis sine materia; sensionem tanquam formam & externam qualitatem tanquam materiam & subiectum considerauit. Siue quòd & ἀντικείμενος

Obiectum sensile cur subiectum dicatur.

dicitur, quatenus relatorum more opponitur sensui; & à Latinis obiectum, quatenus illi cognoscendum obiicitur; & ὑποκείμενον & subiectum, quatenus in ipsum sensus agit, non naturali, sed cognitrice & iudiciali actione. Siue potiùs subiectum dixit comparatione differentiarum, quas dicturus erat sensum in obiecto illo considerare. Earum enim illud quasi subiectum est; albi & nigri color, acuti & grauis sonus, & aliarum obiecta alia. Quam ob causam subiectum Simplicius appellauit genus. Siue demum ea voce non obiectum, neque subiectum, sed determinatum significare voluit; hoc accipiens, vnumquemque sensum particularem determinati sensilis esse, quod specialiter illi cognoscendum subiicitur. Nam ita loqui opportunum valde erat ad id, quod quærebat, inueniendum. Cùm ex hoc, quòd vnusquisque determinati sensilis sit, consequens esset, nullum eorum cognoscere posse plurium sensilium differentiam; sed alio opus esse sensu, qui non determinati vnius obiecti, sed communiter omnium sit.

Hoc ipsum confirmat illud, quod sequitur (in sensorio inexistens). Quorsum enim hoc adderet, nisi vt magis explicaret determinatum sensum exteriorem, qui in parte corporis constituta resideat, oculo, aure, aliaue simili? Idcirco etiam sensorium dixit, quatenus sensorium est, hoc est, vt à tali obiecto moueri potest, oculus à colore, auris à sono, & aliorum vnumquodque à proprio & proportionato sibi obiecto. Etenim quod (in sensorio) Auerroës in sentiente interpretatus est, ex vitiato codice profectum est. Libuit quoque Philosopho sensum adiungere sensorio inexistere, quatenus sensorium est; vt (quemadmodum verè adnotauit Simplicius) eum significaret à corpore inseparabilem esse; necessarioque alligatum sensoriæ illi parti, quæ non solùm vitam habeat, sed apta item sit velut organum vtenti ea sensui famulari, ipsumque tanquam vtentem in illa residere. Vnde & intelligas, facultates sentientes nequaquam esse per totum corpus diffusas; verùm in determinata duntaxat parte ad operandum idonea contineri. Quorsum enim videndi facultas aut audiendi in pede aut manu, vbi nec vnquam operabitur nec operari potest? Atque hoc est alterum, quod de singulis sensibus accepit.

Facultates nõ esse per totum corpus fusas.

Ex his porrò duobus consequens est tertium. Nam si vnusquisque sensus determinati & proprij sibi obiecti sensilis est; isque in sensorio residet ad sentiendum apto: profectò circa obiectum illud ita poterit operari, vt totam eius latitudinem comprehendat: & ideò singulas partes dignoscat & tanquam diuersas diiudicet: cùm omnes obiecto illo contineantur atque à singulis secundum propriam suam conditionem, hoc est diuersò, quàm aliæ, modo mouere sensorium possint. Ita aspectus album & nigrum tanquam differentes coloris species cognoscit, & auditus acutum & graue in sono, odoratus suaue & molestum in odore, gustatus dulce & amarum in sapore, tactus calidum & frigidum, humidum & siccum in tactilibus.

Hæ sunt tres quasi hypotheses, quas de particularibus sensibus accepit Philosophus, vt ex illis communem alium ratiocinaretur. Poteris & eas ad duas contrahere (& mea quidem sententia magis accommodatè) si verba illa (in sensorio inexistens quatenus sensorium est) alio modo interpreteris; vt sint velut conditio hypothesi priori apposita. Hæcque sit prior hypothesis; Vnusquisque sensus proprium sensile apprehendit, si in sensorio existat optimè & secundum naturam affecto. Posterior autem hæc; Propriorum sensuum vnusquisque proprij sui obiecti differentias persentificit. Vtramque sine probatione accepit: tum quòd per se notæ sunt & experientia satis superque confirmatæ: tum quòd ex tota superiori tractatione de sensibus illis habita colliguntur. Nam si sensus illi propter distincta obiecta distincti sunt, illorum vnusquisque propter sui obiecti cognitionem fictum est, totumque illud & omnes eius partes debet comprehendere.

Quare illatiua dictio (igitur) qua principiò vtitur, non modò ad proximè superiorem orationem; in qua de sensuum obiectis aut exuperantibus aut moderatis dixerat, referri potest. Verùm etiam ad antecedentem vniuersam doctrinam de sensibus illis traditam. Dùm verò differentes obiectorum species percensèt, extremas, non medias, memorat; album & nigrum, dulce & amarum. Quoniam eæ maximè sensiles sunt, magisque faciunt manifestum id, quod dicitur. Et cùm illæ, quæ mediæ sunt, ex extremis quodam modo componantur; qui extremas commemorat, complecti omnes videtur. Denique exempla ex aspectu potissimum & gustatu profert: quod alter sensus sit præstantissimus & vtaliorum mensura; quique vt est in proœmio librorum metaph. multas differentias manifestat: Alter in nobis exactissimus; quippe qui tactus quidam est.

Επεὶ δὲ καὶ τὸ λευκὸν, καὶ τὸ γλυκὺ, καὶ ἕκαστον τῶν αἰσθητῶν ἁπλῶς λέγομεν κρίνομεν, τῷ δὲ καὶ αἰσθάνεσθαι, ὅτι διαφέρει, ἀνάγκη δὴ αἰσθάνεσθαι· αἰσθητὰ γάρ ἐστιν.

Quoniam verò & album & dulce, & sensilium vnumquodque ad vnumquodque iudicamus aliquo, atque sentimus ea differre: necesse profectò sensu. Sensilia namque sunt.

COMMENTARIVS XXVIII.

A Particularibus nunc sensibus ad communem progrediens, sub illa hypothesi velut propositione superioribus verbis commemorata; Vnumquemque particularem sensum obiecti sui differentias cognoscere; hanc subiungit assumptionem; Nos non solùm cognoscere album à nigro, sed etiam à dulci differre: & vniuersè tum diuersas eiusdem obiecti partes inuicem comparantes, vt album & nigrum, dulce & amarum, acutum & graue; tum vnum totum obiectum cum alio toto vniusue partem cum alterius parte, vt colorem cum sapore & saporem cum sono, aut album cum dulci, & dulce cum acuto; nos planè cognitrice aliqua facultate cognoscere & iudicare; immò & sentire ea esse diuersa magnopereque differre; & aliud esse colorem aut album, aliud saporem vel dulce, aliud denique sonum aut acutum.

Satis

Satis autem illi non fuit dicere (iudicamus) sed voluit addere (sentimus). Tum quòd iudicium poterat ad intellectum referri; voluitque significare hoc sensus iudicium esse. Tum quòd cùm quasi de nobis dixisset (iudicamus) noluit quemquam existimare hominis hoc proprium esse. Quare vt eandem in bestiis cognitionem, idemque iudicium esse ostenderet; alterum adiecit verbum. Atque ita cognitionem eam & iudicium ab aliquo sensu proficisci concluſit. Etenim, inquit, hæc obiecta sensilia sunt. Nec modò dum in se ipsis & secundùm totum considerantur; verùm etiam cùm aut tota aut eorum partes inuicem comparantur. Quocirca cùm sensilium cognitio quatenus sensilia sunt, propria sit sensus, etsi ea quoad naturam & definitionem ab intellectu comprehendatur, vt sensilia tamen sunt alióque & alio modo afficiunt sensum, nimirum ad sensum pertinent. Sanè intellectus quoque album à dulci & aliud quod uis sensile ab alio differre cognoscit: quemadmodum tamen is non nisi per sensum sensilia cognoscit; ita non per se sed per eundem sensum differentiam illam assequitur.

Quid ergò ait Philoponus, Aristotelem non probasse cognitionem illam diuersi generis sensilium intellectus propriam non esse? Probauit enim vbi ostendit pertinere ad sensum, quòd obiecta illa sensilia sint. Namque sensus & sensile mutuam habent relationem: omnisque sensus alicuius sensilis sensus est, & omne sensile aliquo sensu sensile. Dum autem ipse ex eo demonstat, quoniam si cognitio illa & iudicium intellectus esset, solius hominis esset: iam verò in bestiis, quæ intellectu & ratione carent, non minùs apparet, dum opportuna sibi alimenta persequuntur & ab alienis aut ad nutriendum ineptis diiudicant: Optimam quidem demonstrationem adfert: sed haud fortasse nouam. Siquidem eam quoque visus est comprehendisse Philosophus, cùm non solùm (iudicamus) dixit, sed etiam addidit (sentimus. Deinde eam ipsam demonstrationem non benè adducit Philoponus, neque accommodato illustrat exemplo. Quippe aptum alimentum ab inepto dignoscere, canemque discernere carnem gustabilem à lapide non gustabili; Non est diuersi generis sensilia diiudicare, eorumque differentiam sentire: sed sensile potiùs & priuationem illius percipere, dum lapis cognoscitur vt ingustabilis. Quam cognitionem non sensus, sed rationis propriam esse in 2. lib. demonstrauimus. Quare ea nullo modo inest cani; qui ad carnem quidem accurrit, ad lapidem autem non item; quoniam à carne & gustabili mouetur, à lapide non afficitur. Quod sanè non est cognoscere gustabile & ingustabile; sed gustabile quidem sentire, ingustabile autem non item. Dum tamen carnem videns & non gustans ad eam mouetur, iudicat sanè gustabilem, communi videlicet sensu, qui simul cum aspectu operatur à phantasia adiutus, præteritique gustatus memoria, quo eam aliàs sapidam & gustabilem sensit. Quare appositè magis exemplum illud potuisset proponi. Atque hæc obiter Philoponum monuisse satis. Ad Aristotelis argumentationem redeundum est. In qua habemus hactenus, diuersorum illam sensilium cognitionem ad sensum aliquem pertinere. Quis ille sit, hoc iam inuestigandum superest: atque consequentibus verbis quomodo colligi possit explicatur.

TEXTVS.

Ἢ καὶ δῆλον, ὅτι ἡ σὰρξ ἁπτὸν τὸ ἔσχατον αἰσθητήριον· αἰσθάνεται γὰρ ἁπτοῦ ἁπτόμενον ὡσπῦ, κρίνειν τὸ κρίνον.

Quo etiam manifestum est, carnem vltimum sensorium non esse. Etenim oportet id, quod iudicat, tangendo ipsum iudicare. Text. 145.

COMMENTARIVS XXIX.

MIra hîc interpretum discordia; nec piget quorumdam sententias ponere, atque vt par est examinare. Philoponus absolutam superioribus verbis credens rationem eam, quæ sensu communem colligebat; alterum nunc caput demonstrari voluit; hunc sensum non esse corpus. Eadem videtur Simplicio fuisse sententia. Quare cùm caro dicitur vltimum sensorium non esse, negant de tactu eiusque sensorio sermonem esse; sed carnem pro quouis corpore nominari, & sensorium pro sensu vltimumque sensorium communem sensum appellari. Quoniam propterea vltimus dicitur, quòd ad illum particulares reliqui omnes sensus deducantur, & in eum tandem desinant. Vt illorum verborum (carnem vltimum sensorium non esse) conuersa propositione, hæc sit sententia, veluti probanda conclusio; communis sensus non est corpus. Quæ duplici argumento probetur. Altero; omne corpus tangendo sentit; communis sensus, etsi non tangat, operatur, non est igitur corpus. Altero consequentibus verbis contento; si esset corpus, operaretur per partes, vt cætera corpora; neque in eodem suscipieret album & dulce; sed in vna parte album, in alia dulce: perinde ac si ego album sentirem, tu dulce. At nisi ipse totus vtrumque apprehenderet, quomodo iudicaret ea & distingueret? Vnum enim esse oportet, quod iudicat; cui ea omnia, quæ iudicat, nota sint. Simplicius tamen in argumentationem vnicam sermonem contraxit. Vt cùm corpus dicitur tangendo sentire, intelligatur sentire per diuersas partes vnicuique sensili occurrentes. Quod ad eam argumentationem pertinet, quę Philopono posterior esse videtur.

Verùm hæc interpretatio vix, immò ne vix quidem est probabilis. Tum quòd cùm de cæteris sensibus ostensum id non fuerit, ne hunc quidem necessarium erat ostendere non esse corpus. Aut satis erat id, quod vniuersè de omni sensu traditum fuerat in tex. 122. secundi libri; sensum non esse magnitudinem, sed rationem quandam & facultatem in magnitudine. Et rursum postremò in proximè superiori oratione in tex. 143. & 144. sensum rationem esse in sensorio inexistentem. Accedit, quòd minùs verè id probare poterat: aut certè præbebatur occasio credendi sensu hunc incorporeum esse, atque ab organo separatum. Denique rationes eas, vt leuissimas nunquam ad id probandum attulisset Philosophus. Primùm enim propositio illa, omne corpus tangendo sentit, si de immediato contactu proferatur, falsa est, & Aristoteli contraria; qui tum solum tactum tangendo, reliquos verò sensus per sua corporea organa procul

dissita obiecta sentire docuit. Tum verò in primo libro de ortu atque interitu tex. 45. duplicem contactum physicum, hoc est inter naturalia corpora, & cum actione & passione coniunctum, posuit: vnum immediatum, alterum mediatum: sine quorum altero nihil prorsus agat. Deinde dum fore deducunt, vt per partes operetur, si sit corpus; an non eodem argumento conficeretur, reliquos item sensus incorporeos esse? An non aspectus per oculum contrarios simul colores cernit, & iudicat? Et tamen difficilius est contraria, quàm diuersa, sentire. An non idem ipse communis sensus in vna corporis parte tanquam organo residet; siue ea sit cor, siue cerebrum; qua diuersa simul obiecta suscipiuntur, & iudicantur?

Reliqui igitur ad rationem illam absoluendam, qua communis sensus tanquam ab aliis diuersus probabatur, hæc referunt. Et Alberto quidem, ac S. Thomæ caro & sensorium carnem & tactus organum significant. Si enim inquiunt iudicium illud diuersorum sensilium aliquo particularium quinque sensuum fieret, per tactum maximè fieret. Quoniam is, vt antea dictum est, videtur esse plures; contrarietatesque multas percipit. Immò primus est, & fundamentum omnium sensuum, quo animal primùm fit sentiens. Hinc S. Thomas carnem deducit non esse vltimum tactus sensorium. Quia cùm hic sensus tangendo operetur, sensilium illam differentiam carnis contactu cognosci oporteret, si tactu ea dicatur percipi. Albertus autem iudicium illud tactui ostendit attribui non posse: quoniam siue illius organum carnem posueris, siue aliud quiduis; non operatur is nisi tangendo: album autem, & dulce non tangentes, sed interiecto corpore diiudicamus.

Ego verò nullam audiens tactus mentionem fieri, cùm caro deducitur vltimum sensorium non esse, non video, quorsum id aut quo modo de tactu intelligi possit. Præsertim cùm illud, quod ipsi præmittunt (si iudicium illud aliquo particularium sensuum fieret, maximè tactu fieret) ab Aristotele præmissum non fuerit: sed carnem non esse vltimum sensorium, colligatur immediatè ex eo, quòd iudicium illud ad sensum aliquem vniuersè sumptum pertinere dixerat. Deinde minùs accommodata est ratio, qua id maximè ad tactum pertinere ostenditur. Non enim verè accipitur eum plures sensus esse. Et quamuis contrarietates plures comprehendat; omnes tamen determinato vnico obiecto continentur. Ac demum ex eo, quòd primus est sensus, aliorumque fundamentum; tantum abest, vt illud sit consequens, vt contrarium potiùs deducatur. Vt enim primus est, ac cæteros antecedit; sic minimè poterit consequentium, & posteriorum obiecta persentiscere, ac iudicare: cùm hoc postremæ potiùs facultatis sit, quæ prioribus adiungatur. At quænam est illa S. Thomæ deductio, quam velut manifestam colligit? Iudicium hoc ad tactum maximè pertinere videtur; caro igitur non est vltimum tactus sensorium. Quid erat opus de organo tactus nunc dicere, illudque non esse carnem ostendere? Denique philosophi probationem, quam generalem esse ac sensum omnem exteriorem complecti oportebat, minùs efficacem faciunt; dum ad solum tactum contrahunt, ad quem vt primum, infirmum, & imperfectissimum omnium, minimè prorsus pertinere videbatur vltimum illud, supremum, & perfectissimum iudicium de cæteris sensibus, eorumque obiectis: quod vltimi nimirum, supremi, & perfectissimi sensus esse debet; qui aliis omnibus quasi iudex præsit, & ius dicat, & ad quem concurrant omnes: siue is diuersus ab illis sit; siue is, qui inter eos præstat omnibus.

Vera igitur, & germana huius loci interpretatio ea est, quæ fuit Auerrois. Vt caro quidem tum carnem significet tanquam tactus organum (tantum abest, vt eam colligat huiusmodi sensus sensorium non esse) tum reliquorum sensuum exteriorum sensoria (vnum enim pro omnibus nominasse sit fuit) vltimum autem sensorium id, quod vltimò sentit, siue in quo vltimum fit sensilium diuersorum iudicium. Nam postquam iudicium illud posuit ad sensum aliquem pertinere; ad quem sensum pertineret, inuestigare cæpit. Statimque velut assumptionem accepit, carnem vltimum sensorium non esse; hoc est neque in carne; neque in oculo, neque in lingua, neque in aliorum particularium & exteriorum sensuum organis sensionem eam fieri, qua vltimum de diuersis sensilibus iudicium feratur. Quod perinde est ac dicere, iudicium illud, ad nullum particularem sensum pertinere, sed ad superiorem alium progrediendum vlteriùs esse. Carnem autem potissimũ nominauit; siue quòd communissimus ille sit omnium sensus, qui animalibus cũctis inest. Siue potiùs carnem dixit linguam, quæ carnea est, gustatus organum, quo sentimus dulce, quod à nobis dixerat ab albo distingui. Potuisset enim fortasse quispiam existimare gustatu distingui, dum sentit dulce; aut aspectu, dum cernit album; eodemque modo reliqua huiusmodi iudicia alicuius esse particularis sensus, qui dum suum obiectum comprehendit, illud quoque ab alio distinguit. Porrò cum carnem nominasset, quæ tactus sensorium est; aut etiam gustatus, qui tactus quidam est; ex hoc sensu propositionis probationem deduxit. Tactus atque adeò gustatus non sentiunt, nec iudicant, nisi tangendo; at non tanguntur, nisi tactilia; neque hi sensus tangunt, nisi proprium suum obiectum, tactus qualitates tactiles, gustatus gustabiles, quatenus in humido tactili cõsistunt: de his igitur solis iudicare possunt; non de colore, sono, aut odore, quæ qualitates tactiles non sunt; sed aspectabiles, audibiles, odorabiles.

Hanc ergo arbitror huius probationis explicationem esse; etsi alij omnes secus hactenus interpretati sint. Alio autem modo potest eadem illa probatio deduci. Si caro vltimum esset sensorium, & tactus per carnem, cæterique sensus similiter per suum proprium organum de sensilibus diuersis iudicarent; sanè tactus, & caro tangendo, aspectus, & oculus videndo, auditus, & auris audiendo, cæteri-que singuli actionem sibi propriam promendo iudicarent. At tactus non nisi tactilium est qualitatum, non alboris; visio alboris, non dulcoris; auditus soni, non odoris; & omnino eorum vnusquisque proprij duntaxat obiecti, non aliorum: non potest igitur in illis esse hoc de pluribus iudicium, sed alio opus est sensu, alioque sensorio.

Cur ego ita interpreter, hæc faciunt. Primùm, quòd ita efficacissima, & planè necessaria probatio ducitur ex ipsa sensuum, ac facultatum natura petita; quæ ex obiecto ita constituitur ac definitur, vt nihil extra illud cognoscere valeat. Quam probationem prætermittere Aristoteles non debuit.

Deinde

Deinde quòd generalis probatio sit, quę sensus omnes complectatur; atque vniuersè probet ad nullum eorum iudicium illud pertinere. Siquidem vt tactus tangendo solum operatur; sic aspectus aspiciendo, auditus audiendo, odoratus odorando, hacque actione aspectus aspectabile solum, auditus audibile, odoratus odorabile, non item cætera obiecta persentiunt. Vt enim carnis nomine sensoria omnia particularium sensuum significantur; ita & tangendi voce proprias omnes singulorum actiones intelligere oportet. Quæ verò ab aliis interpretibus ex illis verbis probatio colligitur, in solo tactu locum habet. Præterea quòd communis illa cęterorum expositio, si sensus particularis iudicium illud sit, maximè erit tactus; at is tangendo solùm sentit; nos verò remota etiam obiecta diuersa esse iudicamus: falsum accipit, maximè scilicet tactus iudicium illud fore. Immò minimè illius fore videtur, vt aduersus Albertum, & S. Thomam demonstraui. Nec vlla est ratio, cur tactus potius, quàm alij, diuersorum sensuum obiecta diiudicet: cùm non minùs is, quàm cæteri, particularis, ac determinati obiecti sensus sit. Denique quòd hac mea interpretatione partes omnes complector. Nam qui particularibus sensibus iudicium tribueret, vel eorum singulis, vel pluribus simul tribueret. Non esse pluribus simul operantibus tribuendum, iam iam Philosophus demonstrauit: nunc verò nō posse singulis tribui ostendit. Alioqui parte hac demonstrationis prætermissa, imperfecta & mutilata demonstratio fuisset. Respondere namque potuisset quispiam, non id quidem à pluribus simul cognosci, operante vnoquoque circa suum obiectum: sed singulos, dum suum obiectum sentiunt, de iis quoque, quæ cùm illo coniuncta sunt, iudicare. Atque hoc fieri non posse, oportuit demonstrare. Iam verò hoc demonstrato, ad alterā partē progreditur.

TEXTVS.

Οὔτε δὴ κεχωρισμένοις ἐνδέχεται κρίνειν, ὅτι ἕτερον τὸ γλυκὺ τοῦ λευκοῦ· ἀλλὰ δεῖ ἐνί πῃ ἄμφω δῆλα εἶναι. οὕτω μέν, εἰ ἐμὸν τοῦτο ἦν, τῷ δὲ σῷ αἰσθοίμην, δῆλον ἂν ἦν ὅτι ἕτερα ἀλλήλων· δεῖ δὲ τὸν λέγειν, ὅτι ἕτερον· ἕτερον γὰρ τὸ γλυκὺ τοῦ λευκοῦ. λέγει ἄρα τὸ αὐτό. ὥστε ὡς λέγει, οὕτω καὶ νοεῖ, καὶ αἰσθάνεται. ἔτι μὲν οὖν οὐχ οἷόν τε κεχωρισμένοις κρίνειν τὰ κεχωρισμένα, δῆλον.

Neque verò fieri potest, vt separatis iudicet id, quod iudicat diuersum esse dulce ab albo: sed vbi cuipiam ambo nota esse oportet. Sic enim habet. Etiamsi hoc quidem ego, illud verò tu sentires; manifestum sanè esset ea inter se diuersa esse. Vnum autem dicat oportet esse diuersum. Diuersum enim dulce ab albo. Dicit ergo idem. Quare vt dicit, ita & intelligit, & sentit. Separatis igitur separata iudicari non posse perspicuum.

COMMENTARIVS XXX.

POstquàm probatum est diuersorum sensilium iudicium singulorum particularium sensuum seorsim sumptorum non esse; considerandum superest, num plurium simul operantium esse queat. An inquam album esse dulce, albumque à dulci differre propterea cognoscatur, quòd aspectus album, gustatus dulce persentiat. Hoc enim est, quod dicit Philosophus (separatis iudicari) hoc est pluribus & distinctis operantibus. Omnino autem respondet nequaquam id fieri posse; sed necessarium prorsus esse vtrumque sensile ab vno & eodem sensu cognosci & iudicari. Nam si à pluribus iudicarentur, ab vno album, ab alio dulce; perinde esset ac si ego viderem album, tu gustares dulce. Quid enim interest, siue diuersos homines, siue diuersos sensus sentire dixeris? Cùm non minùs forma, & subiecto, hoc est facultate, & organo differant duo sensus, quàm anima, & corpore toto duo homines. Quare sicut si ego album cernerē, tū gustares dulce; manifestum quidem esset dulce ab albo diuersum esse: Quoniā aliter ego afficior ab albo, quàm tu à dulci. Neuter tamen nostrum diuersitatem eam sensu cognosceret, sed sola ratiocinatione colligeret. Ita profectò, si aspectus videat album, & gustatus dulcorem sentiat; certum esset diuersa hęc obiecta esse. At neuter sensus diuersitatem comprehenderet. Oportet namque eum, qui aliqua duo separare, ac distinguere debet, vtrumque cognoscere; quoniam iudicium omne vnius est. Et iudices, inquit Philoponus, ambas partes audire volunt, vt earum controuersiam cognoscāt. Ac demū Simplicius diuersitatem ait habitudinem quandam significare, quę non cognoscitur, nisi cognitis iis, quę inter se mutuò referuntur. Dum verò alter illorum sensuum obiectum suū sentit, non sentit alterum. Quemadmodum igitur vnus debet esse homo, qui ambo cognoscat, vt dulce pronuntiet alterum esse ab albo: sic vnam necesse est facultatem esse vnumque sensum, qui sensile vtrumque comprehendat; & dum alio, atque alio modo ab illis afficitur, ea diiudicet esse diuersa. Neque vllo modo separata, hoc est diuersa obiecta, separatis ac diuersis sensibus iudicari & dignosci queunt.

Sanè ad hoc persuadendum ex sensibus ipsis particulāribus licet argumentum sumere, vt verè admonuit quoque Themistius. Quemadmodū enim vna facultas est, quæ differre iudicat album, & nigrum; singulique sensus diuersas sui obiecti partes discernunt, ac separant; auditus acutum sonum & grauem, odoratus suauē odorem & molestum, gustatus saporem dulcē & amārum, tactus calorem & frigus, humorem & siccitatem: sic vnam necesse est esse, quæ dulce ab albo, aliaque huiusmodi sensilia diuersa distinguat. Quo circa argumentatione hac simul probauit, & communem sensum nobis inesse, & eum esse vnum.

Porrò vbi dixit (intelligit, & sentit) intelligere Philoponus vult pro imaginari positum esse; fortasse quòd intellectus sensilium per se non sit, quatenus sensilia sunt. Verùm neq; imaginatio hoc loco cum communi sensu, qui ex propria sua operatione quærebatur, confundi debuit. Intellectum ipsū vēriùs intelliges: quem autideò nominauit cum sensu, quòd tū sensu, tum intellectu diuersitas illa cognoscatur: aut quòd ostensum nōdum sit, intellectū à sensu diuersum esse: Aut postquam intellectum nominasset, emendauit sermonem; addēdo sensum; quia verè iudicium sensus est, non intellectus. Sensum quoque affirmauit dicere, dulce ab albo diuersum esse: non eo modo, quo intellectus dicit affirmando, aut negando vnum de altero (quæ enim sit in sensu affirmatio, quæue negatio?) Sed simplici iudicio dicere, hoc est iudicare, & cognoscere obiecta illa tanquam diuersa; dum alio, atque alio ab illis modo permouetur.

Digressio VI. Qua hæc Aristotelis ratiocinatio perpenditur.

TAm est aperta & manifesta hæc ratiocinatio, qua præter particulares exteriores sensus communem hunc in nobis inesse demonstratum est; vt minimè mirum sit, si Platoni quoque ante Aristotelem eum fuisse cognitum & nominatum dicat Philoponus. Ego verò cognitum quidem fortasse crediderim: nominatum tamen non reperio. Certè in Theæteto absurdū fore ait Socrates, si multi nobis quemadmodū ligneis ęquis insiderēt sensus, eorumque organa, oculi, aures, nares, in exterioribus corporis partibus apparerent: neque hæc in vnā, siue ideam, siue animam, siue quocumque modo appellare deceat, tenderent omnia; qua per ista, tanquam per organa, quæcumque sensibus subiacent, sentiamus. Ac rursum addit, ea, quæ per aspectum sentiuntur, sentire per auditum non posse, neque contrà. Atque illud etiam subiungit, dissimilitudinem horum, ac diuersitatem, nec per aspectum, nec per auditum iudicari. Quare animam ipsam concludit quædam per corporis organa, quædam per seipsam comprehendere. Per corporis organa res singulas cognoscere; per seipsam autem in omnibus communionem, ac diuersitatem iudicare: atque ad illam solam, vt essentiæ, sic identitatis, ac diuersitatis cognitionem pertinere. Sensum nec essentiam vllius rei; nec idem, & diuersum comprehendere posse.

Communis sensus Platoni cognitus.

Ex quo loco si quis Aristotelem dixerit argumentationem, quam hoc loco proposuit, desumpsisse, aut certè illius construendæ occasionem habuisse; non magnopere repugnabo. Modò fateatur, aliam planè illius, quam Platonis deductionem fuisse. Plato namque duo prorsus affirmauit. Alterum; sensilia quidem obiecta per exteriora corporis organa suscipi, atque ad animam transmitti: at illorum comprehensionem, & iudicium non in illis, sed in interiori animæ ipsius sede, ac domicilio fieri. Et ideò dicēdum potiùs esse, nos per oculos, aut aures cernere, aut audire; quàm oculis, aut auribus. Alterum, identitatem, ac diuersitatem, similitudinem, dissimilitudinemúe obiectorum, non per sensum, neque per illorum organa, sed immediatè ab anima iudicari. Aristoteles in vtroque dissentit: hancque fortasse ob causam duo illis prorsus opposita in hac disputatione posuit. Alterum in tex. 144. in ipso videlicet ratiocinationis exordio; Vnumquemque sensum in sensorio, quatenus sensorium est inexistere, ibique suum obiectum, & illius differentias iudicare. Quæ verba si satis considerasset Alexander, quem Themistius sequutus est, nequaquam affirmasset in cap. vltimo libri primi de anima, & commentario nono in librum de sensu, & sensili, in organo quidem externo suscipi obiectum, sensionem tamen non in illo, sed in interiori fieri sensus communis organo; quod ille non esse credidit. Verùm de hoc pluribus disputare alterius est instituti. Alterum, quod Aristoteles adiunxit, illud fuit, quod in tex. 145. probauit, diuersitatem eam sensilium iudicari sensu; quoniam ipsa sensile quidpiam est. Hoc enim non temerè credes non solùm ad excludendum intellectum fuisse additum; verùm etiam ad illud Platonis pronuntiatum euertendum, quo non sensu, sed anima per se ipsam iudicari tradiderat.

Quid differat ab Aristotele.

Is igitur accipiens illud, quod singulis penè momentis experimur, nos non ea modò obiecta, quæ generis eiusdem sunt; sed ea item, quæ genere differunt, diuersa esse cognoscere; tria omnino probauit. Primum, facultatem illam, quę de pluribus sensilibus iudicat, sentientem ille. Alterum, eam non esse exteriorem vllam, & particularem; siue vnam, siue plures; verùm interiorem aliquam, & communem. Tertium, ac postremum, eam esse vnam, non plures. Facultatem quampiam esse, ante hæc omnia non probauit: quòd manifestum esset, & omnibus certum, ipsam animæ substantiam nil nisi per facultates operari. Neq; cùm Plato ipsā animā dixit identitatem, ac diuersitatem per seipsam cognoscere, facultates excludere voluit, sed corporis organa, & sensus; eamque cognitionē ad intellectum traducere. Facultates verò cognoscentes omnes, quæ in nobis sunt, mira breuitate complexus est. Ea sunt intellectus, & sensus. Intellectus duobus modis intelligere potest. Aut per se, & seorsim; quemadmodum cùm naturas vniuersas, atque à sensibus remotas substantias contemplatur; etsi sensibus, ac phantasia præsertim ad contemplandum ducatur. Aut simul cum sensibus; vt cùm res sensatas, & cum materia, sensibusque coniūctas cognoscit. Neutro modo cognitionem hanc diuersitatis sensilium posse intellectui tribui, vnico illo argumento ostendit; quoniam sensilium cognitio, quatenus sēsilia sunt, propria sensus est, non intellectus. Hinc enim conficitur, neque ab intellectu per se & solitario iudice iudicari posse; neque famulantibus sensibus, nisi antea sensus aliquis tanquam proximus & naturalis iudex ponatur. Si quidem quam ob causam is absq; sensu sensilia non cognoscit, propter eandem neq; vnum ab alio distinguit.

Huic argumentationi si altera illa addatur, iudicium hoc in bestiis quoque rationis ac mentis expertibus reperiri; magis fuerit confirmatum, sensus illud, non intellectus, esse. Iam verò si solos exteriores omnibusque conspicuos sensus consideres; siue eos seorsim singulos, siue plures simul obiecta sua persentientes intuearis; de pluribus obiectis iudicium nunquam habebis. Quoniam illi nihil nisi suum obiectum cognoscūt: deque diuersis quidem illius partibus iudicant; at aliorum sensilia neatingunt quidem. Si igitur communis ille iudex non est intellectus, neque particularis sensus, siue vnus, siue plures; alius profectò fuerit in nobis interior, ac superior sensus, qui diuersa illa obiecta complectatur, & discernat. Eumq; necesse est esse vnum; quoniam eundem esse oportet, qui cognoscat omnia, si singula à singulis distinguenda sint. Atque hęc ita se habent hactenus. Iā cætera persequamur.

TEXTVS.

Οπερ δ' οὐδ' ἐν κεχωρισμένῳ χρόνῳ, ἐνίοτε ὅσ᾽ ἐφ᾽ αὑτὸ λέγω ὅπερ ἕτερον τὸ λευκὸν καὶ τὸ γλυκύ, οὕτω καὶ ἕτερον λέγω ὅπερ ἕτερον καὶ δύτερον, οὐ κατὰ συμβεβηκὸς τῷ ἕτερον λέγω δὲ, οἷον γραῦν λέγω ὅπερ ἕτερον, ὁ μὲν τοι ὅπερ γραῦν ἕτερον οὕτω λέγει, ὡς γραῦν, καὶ ὅπερ γραῦν ἅμα ἄρα.

Quod verò neque in separato est tempore, hinc. Vtrumque idem dicit diuersum esse bonum & malum: sic tactum quando alterum dicit diuersum esse, & alterum quoque, non ex accidenti, ipsum quando. Quemadmodum nunquam nunc dico diuersum esse, non tamen nunc diuersum esse. Sed via dicit, & nunc, & nunc esse. Simul igitur.

COMMEN-

COMMENTARIVS XXXI.

QVæ verbis hisce continentur, ad vnitatem quoque communis sensus pertinent; tametsi tertium Philoponus contemplationis caput statuerit. Vim etenim eam, inquit Themistius, quæ de obiectis discrepantibus arbitratur, non solum in se vna simplexque est, sed etiam per comparationem & collectionem ad tempus. Vnam in se facultatem esse, vnumque sensum, qui dulce ab albo diuersum esse decernat: neque separatis ac diuersis, separata ac diuersa iudicari; hactenus deducta ratio persuasit. Iam ne separato quidem, ac diuerso tempore, separataque ac diuersa actione iudicium illud constare; sed simul & eadem operatione vtrumque cognosci; tum dulce diuersum esse ab albo; tum albū à dulci, nititur demonstrare. Hæcque est demonstratio. Quemadmodum eadem est facultas, quæ bonum iudicat esse diuersum à malo; sic etiam ipsum quando, hoc est tempus, quo vtrumque iudicatur, idem est. Eodem.n. tempore, quo bonum iudicatur esse diuersum à malo, malum quoque à bono diuersum esse cognoscitur. Et non priùs horū alterum percipitur, deinde alterum: cùm bonum à malo nequeat separari, quin hoc simul separetur ab illo. At idem est communis sensus, qui dulce, & album discernit. Eodem igitur tempore, eodemq; cognitionis, & iudicii actu, dulce ab albo, & à dulci album diiudicatur. Quod autem dixit, idem esse tempus; ipsemet ita accipiēdum esse interpretatur, vt sit idem per se, non ex accidenti: hoc est non solùm comparatione iudicātis, qui nunc dicat diuersum id, quod iam fuit diuersum. Est.n. nunc ex accidenti, quando priùs factum est, nunc dicitur fieri. Sicut si dicam; nūc audiui factum fuisse bellum: tempus illud, seu nunc instans temporis ad auditū refertur, non ad bellum factum: cùm non dicam bellum nunc fuisse factum, sed me nunc audiuisse. Atque hoc est illud, quod ait (nunc dico diuersum esse non tamen nunc diuersum esse). Verùm etiam ex parte rerū iudicatarū; vt id, quod nunc fit, nunc fieri dicatur. Quemadmodū si dicam, nunc te loquentē audio. Nam & ego nunc audio, & tu nunc loqueris. Hoc nimirū per se, & non ex accidenti dicitur nunc esse. Quoniā non solū est, quatenus nūc dicitur, & cognoscitur, sed quatenus ipsa & secundū suā naturā. Ex accidenti autem est, quando non est, quatenus ipsa; sed quatenus dicitur & cognoscitur. Itaq; cùm cōmunis sensus, non secus ac particulares, non nisi de re præsenti fit, quæq; particularibus sensibus subiiciatur; dum is duo obiecta iudicat esse diuersa, idē est tēpus, tum ex parte ipsius sensus, tum ex parte obiectorū, quæ simul ambo & non vnum post alterū iudicātur. Id sibi volunt illa verba (sed ita dicit, & nunc & nunc esse) hoc est ita, vt & nūc iudicet, & nunc distinctas esse iudicet res ipsas, quæ iudicantur. Simul igitur, & eodē tēpore iudicantur bonū & malū, dulce & album. Quod ad differentiam phantasiæ, aut etiam intellectus dictū fortasse fuit. Nam hæ facultates sunt de re absente & præterita, cōmunis sensus de re solùm præsenti, quæ nunc fit, quando cognoscitur. Et ideò imaginabili rei, aut etiam intellectili, si rem præteritam intelligas, ex accidenti ineſt nunc; rei autem sensili omnino per se.

Sensum communē simul diuersa dignoscere.

A Sed Auerroës, quem Albertus mox sequutus est, cùm idem nunc audiuit, momentū idem intellexit: quasi voluerit philosophus dicere sensus huius cognitionem momentaneam esse. Quod Philoponus quoque visus est velle, sensum hunc inquiens probari sinè tempore esse. Fateor ita rem habere, vt & in cognitione item ac iudicio sensuum exteriorum: siquidem omnis notitia simplex momentanea est. Non id tamen hoc loco sibi voluit Aristoteles: sed illud solùm, vt simul, & non separato tēpore, actionibus multiplicatis, vnum post alterum iudicari conficeret. Quod argumento quidem illo probauit, quod (nunc) de re præsenti per se dicitur, de præterita ex accidenti. Quia de præsenti dicitur B quatenus ipsa; de preterita non quatenus ipsa, sed quatenus dicitur. Illud tamen (nunc) non accipitur tanquam tēporis impartibile momentum, sed tanquam præsens; siue tēpus sit, siue momentū tēporis. Hoc namque satis erat ad id, quod quærebatur, probandum; non solùm esse vnum sensum, qui obiectum vtrumque iudicet; sed etiam vtrumque simul, & dulce ab albo, & album à dulci differre; non vnum post alterum iudicari. Quippe & sensus vtrumque simul dicit, & obiecta ipsa simul sunt; non vnum post alterum.

Nunc, vt dicatur per se vel accidēs.

Quamquam nec illud ineptè dixerim, Aristotelem, tum temporis, tum nunc mentionem fecisse. Quoniam & subitò potest ac momento iudicare communis sensus; & in aliquod tempus iudicium protrahere, hoc est in eodem iudicio semel facto perstare. Et Simplicio quoque id videtur fuisse fortasse factum; vt significaretur, actiones animæ constare momentis, ex quibus discretum tempus existat, velut ex vnitatibus numerus. Verùm quid ego de hoc tempore sentiam, alibi pluribus explicaui. C

Sensum & subitò & cū tempore operari.

Nunc huiusce rei, de qua agitur, alterum argumentum habes apud Auerroëm. Diuersitas, & idētitas, relationem quandam significant; relata verò sunt simul: qui igitur duorum identitatem aut diuersitatem cognoscit, simul, & eodem tempore cognoscat oportet. Id verò in intellectus compositione ac diuisione manifestùm est. Etenim tota illa mentis nostræ functio in duorum terminorum coniunctione versatur: quę nimirū coniunctio vna est, & simul vtrūque terminū, attributum & subiectum, comprehendit & copulat; siue vnum alteri attribuendo, siue vnum ab altero remouendo. Et ideò in propositione, quæ ad eam, quæ est in mente, significandam voce promitur, vna est copula, quæ duos simul connectit terminos. Quod autem in propositionibus mentis ita se habet, de plurium item comprehensione ac iudicio, quæ in communi sensu versantur, intelligas. D E

Intellectus compositionem & diuisionem simul vtrūque terminū complecti.

TEXTVS.

ὥστε ἀχώριστον, καὶ ἐν ἀχωρίστῳ χρόνῳ.

Quare inseparabile, & in inseparabili tempore.

COMMENTARIVS XXXII.

HAnc esse superiorum conclusionem quandam perspicuum est. Et nisi aduersaretur Philoponus, constaret item, cuiusmodi conclusio

esset. Is duorum capitum conclusionem esse voluit. Alterius videlicet, quo sensum communem probari non esse corpus; & alterius, quo eum sine tẽporeagere, interpres ille credidit. Vtrumq; autẽ ita concludi, vt si eodem momento diuersa obiecta hic sensus diiudicet, eum colligat, tum à corpore inseparabilem esse; tum sine tempore operari.

Qua in re multis sanè modis peccauit. Primùm, quòd duo illa hactenus demonstrata fuisse putauit. Deinde, quòd hanc dicens duorum illorum capitum conclusionem esse; ex altero duntaxat, quo diuersa momento eodem iudicari ostensum est, totam deduxit. Tum verò quia, siue ex hoc antecedenti, sensus communis non est corpus; siue ex illo, sensus communis sine tempore operatur, eum deduxeris à corpore inseparabilem esse; veram quidem conclusionem deduces; at deductio nulla erit. Quin potius ex eo, quòd incorporeus est, aut momento agit, separabilem eum esse colligere posses. An non verissimè hoc argumento concludimus, intellectum separabilem esse, quia incorporeus est; cæteras animæ partes vegetantem, & sentientem, inseparabiles; quoniam corporeæ totæ sunt? Sanè si deduci solùm dixisset, inseparabilem eum esse; quoquo modo intelligere possemus inpartibilem esse & indiuiduũ, minimeque plures in partes separabilem: quod ex eo, quòd non est corpus, consequi videbatur. Sed cùm addiderit (à corpore inseparabilem) quo pacto eum excusem plane non habeo.

Itaque cum Themistio, Simplicio, atque aliis omnibus hanc esse assero vniuersæ illius argumentationis conclusionem, qua communis sensus vnitatem ostendit. Eam duplicem demonstrauit: Sensumque hũc tum probauit esse vnum in seipso, hoc est vnam animę facultatem velut communem plurium obiectorum iudicem; tũ verò simul & eodem tempore de illis sententiam ferre. Vtramque nunc probationis partem concludens, totamque simul communis sensus vnitatem colligens; eum inquit tum inseparabilem esse, hoc est vnicam, & indiuiduam facultatem, minimè in plures distractam; aut ex pluribus separatis & diuersis collectam. Vox. n. hæc (inseparabile) illi nunc opponitur, qua probauit antea separatis sensibus iudicium illud constare non posse; sed vnum, & eundem esse oportere, qui dulce ab albo dicat esse diuersum. Tum verò in inseparabili tempore operari, hoc est nõ diuerso, sed eodem prorsus tempore iudicare hoc ab illo, & illud ab hoc differre.

Ita communis sensus vnitas maximè intelligitur. In qua explicanda, & demonstranda propterea immorari Philosophus voluit, Quòd ex obiectorum, quæ cognoscuntur, & eorum, quæ iudicantur, multitudine, ac varietate multiplex sensus, multiplexq; operatio colligi posse videretur. Quemadmodũ in superiori libro de tactus, non de aliorum sensuum vnitate disputauit: quod propter contrarietatem multiplicem obiecto tactus compræhensam maior in illo, quàm in cæteris, esset difficultas.

Quod autẽ Simplicius (in inseparabili) interpretatus est, in impartibili tempore, velut in ipso nunc; siquidem animæ iudiciũ non est partibilis actio, vt motus, verè potiùs dictum est, quàm ad philosophi verba accommodatè. Scitum est. n. dialecticorum illud præceptũ, nihil esse in consequenti colligendum, quod non fuerit in antecedenti acceptum. Qua propter si in superiori argumẽtatione dictum est non probari, iudicium illud extemporaneum esse ac momentaneum; sed simul de vtroque obiecto pronuntiare: non illud, sed hoc duntaxat nunc licet colligere.

TEXTVS.

Αλλὰ μὴν ἀδύνατον ἅμα τὰς ἐναντίας κινήσεις κινεῖσθαι τὸ αὐτὸ ἢ ἀδιαίρετον, ᾗ ἐν ἀδιαιρέτῳ χρόνῳ· ἐν ᾧ δὲ κινεῖται τὸ ἀιδιον ἢ τὸ γένει τὸ δὲ πρῶτον ἐναντίως, ἢ πρώτως ἑτέρως.

Etenim fieri non potest, vt idem quatenus indiuiduum, & in indiuiduo tempore contrariis motibus simul moueatur. Si enim dulce hoc modo sensum mouet, aut intelligentiam, amarum autem contrario modo, & album alio.

COMMENTARIVS XXXIII.

SI Simplicius cum cæteris cõsentiret, absolutè magis possemus de huius loci sententia pronuntiare, eãque liberiùs interpretari. At is posteà sermonem de cõmunis sensus iudicio habitũ; quo ostensum est, illum simul, & in indiuiduo tẽpore de pluribus, ac diuersis obiectis decernere: demonstrari dixit id, quod erat consequens; sentiendi iudiciũ nec passionem esse, nec motum, sed actionem & perfectionem intrinsecùs excitatã. Si. n. esset passio, plura simul & contraria obiecta non iudicaret; cùm contraria susciperè, & in contraria mutari propter contrariorum pugnam non possimus. Siverò esset motus, indiuiduus non esset, neque simul in eodem nunc diuersa discerneret. At si sit actio, potest eadem actio secundum diuersas rationes ad diuersa simul, immò contraria se se extendere. Nã & ignis actione duratur lutũ, ceraque molescit; & nos eodẽ intuitu albore cartæ & caracterũ nigredinẽ cernimus. Quoniam in eiusmodi actione contrariorum pugna non est, cũ in diuersis subiectis illa subsistat.

Verùm quominùs ego hoc Aristoteli propositum fuisse credam, multa faciunt. Primùm, quòd id deducendum potiùs fuisset ex iis, quæ fuerãt demonstrata, quàm demonstratione noua ex instituto demonstrandum. Si. n. huiusce sensus iudicium indiuiduũ est & plura simul cõplectitur; manifestè deducitur, passionẽ non esse, sed actionem; nõ motum sed momentaneam mutationẽ Alterum, quòd si id probandũ fuisset, parùm scitè de cõmuni hoc sensu probatũ fuisset. Si quidẽ non minùs immò magis id particularibus sensibus conuenit. Nã omne sensus iudiciũ extẽporaneũ est & momẽtaneũ: Est cõmunis sẽsus diuersa, dulce & amarũ, albũ & nigrũ; particulares cõtraria prorsus, dulce & amarũ, album & nigrũ, diiudicãt. Quare aut de particularibus potiùs sensibus, aut certè de omnibus, tanquã de subiecto primo & vniuerso, demonstrandũ erat: ne de parte demõstrando id, quod vniuerso generi cõmune est, erroris posset demõstratio notari. Tertiũ, quòd Aristotelẽ hîc video dulcis & amari proponẽtem exempla; quæ particulariũ sensuũ sũt. Quartũ, quòd Simplicius tanquã antea demonstratũ accipiat, iudiciũ sensus indiuiduũ esse ac momentaneũ. Cùm tamen non hoc, sed simul, non separato, ac diuerso tẽpore fieri, demonstratũ sit. Ex quo nequaquã deduci poterat, iudiciũ illud partibilẽ motũ non esse. Ad extremũ, quòd ipsa orationis forma nec demonstrationem nouam proponit, nec ex superioribus quicquã deducit: sed dubitationem potius aduersus ea, quę dicta sunt excitat: vt ea explicata, quemadmodum res habeat, planius euaderet. Ita

Ita nimirum Themistius, Philoponus, & alij omnes interpretati sunt; vel etiã Auerrores. Nam etsi is non quasi dubitationẽ introduxerit; quæri tamen dixit modum, quo idem sensus eodem tempore contraria obiecta iudicare possit. Et ipsum fortasse quærendi verbum dubitationem voluit significare: quartúmque contemplationis caput appellauit Philoponus. Dubitatio autem, seu mauis obiectio hæc est. Fieri non potest, vt vnum, & idem diuersis motibus moueatur: si duæ nimirum conditiones adsint. Altera; vt illud considereturquatenus indiuiduum; hoc est non secundùm diuersas partes, sed aut secundum totum, aut secundùm vnam, & eandem partem. Etenim vnam partem calefieri, alteram refrigerari; vnam fieri albam, alteram nigram; omnibus penè horis animaduertimus. At secundùm totum eandémque partem nunquam fit. Quod quomodo intelligendum sit ratio ipsa docebit, propter quam id fieri nequeat. Ratio autem est, quoniam contraria propter naturæ contrarietatem & pugnam simul esse non possunt, sed mutuò se se pellunt ac destruunt. At hoc de contrariis solùm ad summum intensis & perfectis verum est. Remissa enim & fracta conciliantur facilè, atque in corporibus passim reperiuntur. Neque igitur contrariis motibus quidquam mouebitur, vt contrariæ qualitates ad summum ambæ perducantur. Aliqua verò ex parte moueri, actio illa & reactio testatur, quæ inter quatuor principes qualitates in natura versatur. Porrò ad præsentem dubitationem proponendam satis fuit motus perfectus atque integræ formæ. Quoniam de sensus iudicio agebatur; quod non dimidiato, sed integro actu constat.

Vt idem contrariis motibus non moueatur.

Altera conditio esse debet, vt simul & in indiuiduo tempore motus illi contrarij fiant. Quid sit indiuiduum tempus, ex superiori cõtextu cognoscitur. Quippè quod ibi inseparabile, seu non separatum & non diuersum tempus dixit, indiuiduum nunc, hoc est non in plura diuisum, appellat. Alioqui diuersis temporibus omnia, quæ natura consistunt, contrariis motibus sæpè mouentur, dum modò calida sunt, modò frigida, modò humida, modo sicca, & ad alias huiusmodi contrarietates omnes materia potestate existit.

Iam verò si idem sensus simul & eodem tempore diuersa & contraria obiecta diiudicat, dum dulce simul & amarum, album & nigrum; aut dulce & album discernit, an non contrariis motibus simul mouetur? Sanè non sentit, aut iudicat sensus, nisi ab obiecto moueatur: quare si dulce & amarum, album & nigrum, simul sentiuntur, simul etiam mouent sensum & vt contrariæ sunt & pugnantes qualitates, ita contrariis & pugnantibus motibus permouetur ab illis sensus. Dubitationem hanc verò etsi de solo communi sensu propositam fuisse dixerint Philoponus, atque Auerroës: potiùs tamen credẽdum est vniuersè de omni sensu, tum communi, tum particulari, excitatam fuisse. Non minorem enim ait Themistius, & consentit Philoponus, in sensu particulari locum habet, immò maiorem, quàm in communi. Tum quia particularis quoque non modò diuersa, vt communis, sed contraria quoque suscipit: vt aspectus album & nigrum, dulce & amarum gustatus. Et quidem simul, dum in paginam scriptam conijcimus oculos, pluresue simul sapores admouentur linguæ. Tum quia particularis primùm & immediatè contrarios ab obiectis motus suscipit; neque communis, nisi particularibus permotis mouetur. Deinde cùm Aristoteles antea non solùm communem, sed particularem etiam sensum dixisset partes ac differentias sui obiecti discernere: eadémque ratio, qua communis sensus iudicium probauit simul & eodem tempore de diuersis fieri, idem quoque in particulari sensu ostendat: communem sanè nunc dubitationem proponere debuit. Neque sine causa is exempla ex contrarietate in obiectis particularium proposuit; dulcis & amari, quæ ad gustatum; albique & nigri, quæ ad aspectum pertinent. Aut verius dicam ex vtróque sensuum genere exempla fuisse deprompta, dulce, amarum, album. Nam album non est accipiendum cum nigro, sed cum dulci: quemadmodum cùm sæpe dixit, dulce cognosci diuersum esse ab albo. Et dulce quidem cum amaro & albo sumi potest: cum vno, tanquam cum contrario sub eodem obiecti genere; cum altero, velut cum diuerso genere. Quòd si cum amaro sumatur, ad gustatum spectat; si cum albo, ad communem sensum. Addam præterea, non de sensibus solùm verùm de intellectu quoque dubitationem eandem propositam esse. Quoniam in antecedente oratione eum item nominauerat; & vtraque facultate obiecta hæc dignosci, & diiudicari possunt. Idcirco dulcè dixit mouere sensum aut intelligentiam. Sensum inquam; tum particularem, si cum amaro sumatur; tum communem, si cum albo; intelligentiam autem vtrouis modo. Siquidem suprema hæc virtus inferiorum omnium obiecta cuncta dignoscit, illáque ipsa sensilia diiudicat. Aut simul cum sensu intelligentiã nominat; quòd eam à sensu nondum distinxerit. Aut Philoponi interpretatione *νόησιν* dicit phantasiam, quam inferiùs *νόησίν τινα*, & *παθητικὸν νῦν* appellat: Eaque quidem re & subiecto est, vt post intelligetur, cum communi sensu.

Hic velut vltimam huius commentarij clausulam adnotabo, sensus ab obiectis non per intentionales formas, vt plerique inquiunt Latinorum: sed per reales qualitates moueri. Cùm enim ipsimet illi earum formarum auctores ac patroni doceant, illas contrarietatem non habere, simulque contrariorum obiectorum formas absque contrarietate & pugna in sensu suscipi, nulla esset profectò philosophi hæc dubitatio: quæ plurima esse videtur, dum à qualitatibus ipsis realibus, dulcedine & amaritudine, albedine & nigredine, non ab earum intentionibus, afficiuntur sensus.

Contra species intentionales.

A

TEXTVS.

Ἆρ' οὖν ἅμα μὲν καὶ ἀριθμῷ ἀδιαίρετον, καὶ χρόνῳ ἀχώριστον τὸ κρῖνον, τῷ εἶναι δ' κεχωρισμένον. ἔστι μὲν δὴ πως ὡς τὸ διαιρετὸν τῶν διηρημένων διαιρεῖται; ἔστι δ' ὡς οὐ διαίρετον. τῷ εἶναι μὲ δὲ διαιρετόν. τόπῳ δ' καὶ χρόνῳ, καὶ ἀριθμῷ ἀδιαίρετον.

An igitur simul quidem & numero indiuiduum & tempore inseparabile est id, quod iudicat; ipso autem esse, separatum? Quodam sanè modo diuiduum diuisa sentit, quodam verò indiuiduum. Ipso enim esse diuiduum est; loco autem & tempore, & numero indiuiduum.

COMMENTARIVS XXXIV.

AVdiendus nequaquam Simplicius est, si nunc primùm dubitare dicat, nunquid omnino indiuiduum sit id, quod contraria simul subit & sustinet. Dubitationem potiùs iam propositam diluere aggreditur. Eamque velut grauem, nec explicatu facilem, magnopere verò ad rem præsentem illustrandam opportunam, accurate tractat, pluribúsque exagitat.

Primùm adfert dilutionem quandã, quæ ex iis, quæ de cõmuni sensu definita fuerũt, colligi fortasse poterat. Respondere namque potuisset quispiam, sensum hunc numero quidem & re ipsa vnum esse, & indiuiduum: Et eodem item non diuerso tempore diuersa, & verò etiam contraria obiecta iudicare. Ratione autem ac definitione plures esse, ac distinctos. Et ideò quatenus quodam modo diuiduus, hoc est plures est, (diuiduum enim multitudinem significat; quia quod diuiditur, fit multa) eatenus illum diuersos, & contrarios obiectorum motus susc ipere: quatenus autem vnus, loco, tempore, & numero indiuiduus, hoc est non diuisus; eum de illis omnibus iudicare. Nimirum lingua vnum re ipsa, & idem numero corporis nostri membrum est: quod tamen alio atque alio modo duobus sensibus, tactui & gustatui, famulatur; déque tactilibus qualitatibus ac saporibus iudicat. Omnino hac distinctione adhibita multas in Philosophia, inquit Themistius, difficultates, & nodos exoluimus. Sæpè namque de quibus disputatur, partim re & subiecto vnum esse dicimus, partim ratione diuersa. Nec multò ante ita exposuimus, quomodo sensilis & sensus, dum actu operantur, idem sit aut diuersus actus.

Distinctio rei & rationis.

Communis sensus vt vnus & multiplex.

Dicitur porrò communis sensus vnus & indiuiduus numero, quia est vnica facultas reipsa tempore, quoniam simul & eodem tempore obiecta plura comprehendit & iudicat; loco demum, quia vnicum habet organum, ad quod reliquorum omnium sensuum organa confluunt, ac terminantur; velut ad centrum lineæ ab vltimo circulo ductæ. Itaque quatenus est eiusmodi, diiudicat plura; quatenus autem quadem alia ratione consideratur, vt in plures illos sensus qui ad ipsũ deducuntur, diuiduus & multiplex; eatenus diuersos & contrarios plurium illorum particularium sensuum motus suscipit.

B

C

D

E

TEXTVS.

Ἢ οὐχ οἷόν τε, δυνάμει μὲν τὸ αὐτὸ διαιρετὸν καὶ ἀδιαίρετον, καὶ τἀναντία. τῷ δ' εἶναι οὔ, ἀλλὰ τῷ ἐνεργείᾳ διαιρετόν. καὶ τἀναντία. τῷ δ' εἶναι ἕ, ἀλλὰ τῷ ἐνεργείᾳ διαιρετόν. καὶ οὐχ οἷόν τ' ἅμα λευκὸν καὶ μέλαν εἶναι ὥστε δεῖ τὰ εἴδη παρεῖναι αὐτῶν, εἰ τοιοῦτον ἡ αἴσθησις καὶ ἡ νόησις.

An id esse nequit? Idem enim potestate diuiduum & indiuiduum, & contraria: ipso autem esse, nequaquam. Verùm eo, quòd actu sit, diuiduum. Nequedum simul & nigrum esse potest. Quare nec ipsarum sensus, si eiusmodi sensus, & intelligentia.

COMMENTARIVS XXXV.

ARistotelem hoc loco interpretum omnium consensu video traditam solutionem tanquam minus veram, & accõmodatam, confutare. Non possum tamen non mirari, curis, si non per reales, sed per intentionales formas ab obiectis realibus in sensus immissas, vt plerique philosophantur, sensuum operationes fieri putauit; ineptam, & falsam solutionem attulerit: apta & vera, quam adferre poterat, prætermissa. Certè vniuersa dubitatio tollebatur, & quemadmodum sensus contrariorũ obiectorum subeat motus, explicabatur optimè; si responsũ fuisset, contrariorũ obiectorum motus non esse contrarios, quòd intentionalibus, non realibus, formis constent: neque vt reales, sic intentionales illæ formæ sint inter se contrariæ. Philosophum inquit Albertus respõdere ita noluisse, quòd plenius intenderet explicare, quomodo communis sensus vnus sit, aut non vnus. Vendibilis fortasse responsio, si vnica vera adduceretur solutio, qua vnitas ea exponeretur. Verùm cùm proponantur plures; vel etiam ea, quæ falsa sit: & ideò cùm reiici, & confutari debeat, illius sensus vnitatem minimè ostendat: cur quæso ea, quæ vera esset, & adferri poterat, prætermissa est? Nonne eam primùm commemorare fuisset optimum, vt tota rueret dubitatio; tum verò sensus vnitatem altera, quæ post subiungetur, solutione explicare? Sed traditæ solutionis confutationem audiamus.

Contra Simplicium interpretem.

Eam propterea reprehẽdit Philosophus, quòd nullo modo fieri possit id, quod dubitationẽ diluendo responsum est. Duo autem dicebantur. Alterum; sensum communem indiuiduum esse, & diuiduum. Alterum, eum quatenus diuiduus est, contrarios motus suscipere; quatenus indiuiduus, iudicare. Neutrũ verè dictum est. Vnum enim & idem potestate quidem indiuiduum & diuiduum dici potest, & contrariis item qualitatibus affectum esse: potestate inquam calidum & frigidum, album & nigrum, dulce & amarum. At ipso esse, hoc est actu, nequaquã potest quidquã simul esse vtrũq;. Secus enim hoc loco, quàm antea, dicitur (τὸ εἶναι, ipso esse) antea significabat rationem & definitionem; nunc actu: potestati namque actus opponitur. Sanè si formas illas intentionales Philosophus credidisset, non ita fuisset fortasse loquutus. Siquidem ex, quamuis contrariorum obiectorũ, simul actu sint. Verùm propter formarum contrarietatem & pugnã, aut subiectũ, dum fit actu & patitur, formal-

Contra intentionales.

que

que illas reipsa suscipit diuiduum sit, atque diuersis eas partibus recipit, vna album, altera nigrum: aut si subiectum indiuiduum prorsus sit, vel secundùm omnes partes ab vtroque contrario patiatur; contraria sese vicissim pellunt, vnóque accedente alterum abit. Quocirca si album & nigrum simul esse actu nequeunt, ne illorum quidem formæ fuerint: & ideò sensus, qui re & subiecto indiuiduus esse dicitur, dum sensilium formas suscipit, contrariorum simul formas suscipere nunquam poterit. Qui locus propositioni illi respondet, quæ vniuersè de omni sensu posita est in textu 141. libri secundi, sensum esse susceptiuum sensilium formarum sine materia, & eatenus vnumquemque sensum à sensilibus pati: indéque maximè intelligitur. Nam ideò nunc si album & nigrum simul esse non possunt, ne sensum quidem colligit pati posse, eorum formas licet sine materia simul suscipiendo; si eiusmodi sensus sit aut intelligentia; vt quemadmodum Themistius, Simplicius, & sanctus Thomas interpretantur, patiendo atque obiecti sensilis formam suscipiendo operentur. Velut Auerroës, si eiusmodi sit, vt antecedens solutio asserebat; indiuiduus videlicet & subiecto vnus. Cum sensu autem intellectum coniunxit; aut quòd eadem sit in hoc vtriusque ratio; aut propter causas antea significatas.

Contra species intentionales.

Hìc tertiò iam cogor monere lectorem, hæc ipsa verba intentionales illas formas, quibus tantopere ac tam crebrò Latinorum perstrepunt scholæ, maximè mihi suspectas facere. Si enim eæ essent atque ab obiectis susciperentur in sensibus; nulla esset hæc Philosophi deductio. Siquidem inquiunt illi, qualitates sensiles, non item earum formas, contrarietatem habere: & ideò etsi illæ simul esse nequeant, formas tamen illarum, tum in medio, tum in sensuum organis esse. Quid igitur ait Aristoteles; si album & nigrum simul esse non possunt, ne illorum quidem formas simul in sensu suscipi posse? Vere huiusce orationis sententia hæc est. Contrariorum obiectorum iudicium non ideò fieri, quòd qualitates contrariæ aut qualitatum formæ suscipiantur in sensu; quemadmodum antecedens solutio accipiebat. Quoniam si reales qualitates contrariæ in corporibus cæteris simul esse nequeunt, ne in sensu quidem fuerint; non solùm in organo, dum reipsa multiplicantur; quoniam eadem est ibi ratio, atque in alio quouis corpore. Et ideò non earum qualitatum, quæ reipsa multiplicantur, exemplum posuit: sed albi & nigri, quæ non multiplicantur, neque in oculo suscipiuntur. Verùm ne in ipso quidem sensu, dum illi per sensionis actum sine materia accedunt. Quoniam hoc non patitur contrariorum conditio; quæ non ex materia & subiecto, sed ex ipsa formarum natura oritur. Quare inscienter responsum est, sensum quatenus diuiduus est contrarios simul motus suscipere. Nam vnico potiùs actu circa contraria obiecta sibi proposita operatur, diuersas & contrarias formas in vnam, quæ sine materia est, colligens, eamque solam suscipiens.

TEXTVS.

Ἀλλ' ὥσπερ ἰῶ χαλκὸν τινες στιγμὴν ἢ μίαν, καὶ ἢ δύο ταύτην καὶ διαιρετήν· ἢ μᾶλλον οὐδ' ἀδιαίρετον, ἐν τῷ κρίνειν ὅτι καὶ ἅμα· ἢ ᾗ διαιρετὸν ὑπάρχει, οὐχ ἓν δὶς τῷ αὐτῷ χρῆται σημείῳ ἅμα. ἡ μὲν οὖν δυὰς χρῆται, τῷ πέρατι δύο κρίνει, καὶ κεχωρισμένα ἐστὶν, ὡς κεχωρισμένων. ἢ δι' ἕν, ἐγγὺς καὶ ἅμα.

Sed vt id, quod nonnulli punctum vocant, quatenus vnum & quatenus duo, eatenus etiam diuiduum. Quatenus igitur indiuiduum, vnum est & simul, id, quod iudicat. Quatenus autem diuiduum existit, non vnum. Bis enim eodem simul vtitur signo. Quatenus ergò duobus vtitur sine, duo diiudicat; & separata sunt vt separatorum. Quatenus autem vnum, vno ac simul. Tex. 149.

COMMENTARIVS XXXVI.

DVbitationem antea excitatam extenuat nuncipse ac diluit; quomodo communis sensus tum vnus sit, tum plures, accommodatissimo puncti exemplo ostendens. Quod secus, quàm cæteri omnes, intellexisse videtur sanctus Thomas; cùm de puncto copulante partésque lineæ coniungente interpretatus est. Quod tum vnum est, tum plura: vnum reipsa, quatenus communis partium lineæ copula est: plura, vt alio atque alio modo consideratur, vt vnius partis principium & alterius finis. Namque cæteri de eo potiùs puncto loquutum esse Philosophum censuerunt, quod circuli medium est velut centrum. Quod sanè tum eius verbis magis significatur, cùm ait (quod nonnulli, hoc est Mathematici punctum appellant) Nam de puncto partes lineæ copulante vix apud illos est sermo: de eo autem plurimus, quod in circuli medio, aut sphærico & globoso corpore cogitatur. Tum verò communis sensus naturam, atque ad eos, qui particulares sunt, comparationem magis ostendit. Quemadmodum enim circuli centro vndique circumiectus est ambitus, ipsumque in medio positum: atque aut ab illo ad circuli vltimum omnes egrediuntur lineæ, aut ab hoc ad illud confluunt omnes, atque in eo tandem vniuntur: Ita sanè communem sensum in intima quapiam corporis regione locatum sensus illi omnes, qui particulares sunt, in exterioribus partibus consistentes, circumstant & ambiunt. Atque ab hoc illi quodammodo egrediuntur, aut certè in illum vnum concurrunt, dum nerui ab illius sensorio ad horum omnium organa percurrentes, & animalem spiritum ad sentiendum necessarium adducentes, in eo vniti omnes colliguntur; sensiliaque cuncta obiecta sensibus singulis hausta reducunt illuc comportantque.

Vt communis sensus sit velut punctum.

Hinc perelegans & apta iudicis apud Themistium similitudo. Cùm, inquit ille, quinque sensus suis officiis perfuncti ea, quæ cognouerũt, intus annunciant; ipse pro tribunali sedet. Et quò quinque Interpretes siue exploratores & nuncij sensus, tanquam apparitores & ministri

Communis sensus velut iudex.

„ procedunt; illa virtus eo ſuggeſtu poſita non patitur ipſas contrarias qualitates: ſed ante ſe poſitas & ad pedes, genuáque aduolutas & iacentes contemplatur. Ita demum iudicium ſuum promit; & dulce ab amaro diſcernit, atque album à dulci diſcriminat. Et quemadmodum vnus pluribus vellicantibus, litigantibúſque poteſt ſimul ius dicere: Ita non ſit à nulla ratione inuentum, ſenſum aliquem in nobis promiſcuum contineri, qui contrariis ſenſibus ſimul operam det. Hæc ex Interprete Themiſtius. Quibus non ſolùm naturam & vim huius ſenſus optimè & ad viuum expreſſit; verùm etiam exemplum centri à Philoſopho propoſitum tum pulchrè interpretatus eſt, tum illuſtrauit plurimum.

Centri exemplo viſos fuiſſe Platonicos quoque.

Verùm non peripateticis modò, ſed & Platonicis familiare hoc centri exemplum fuiſſe, ex Syneſio cognoſces. Is in libro de Somniis cap. de poteſtate phantaſiæ, ſpirituſque phantaſtici; Auditus, inquit, atque viſus non ſunt quidem ſenſus, ſed inſtrumenta ſenſus, „ communi ſenſui miniſtrantia: & quaſi quidam „ animalis ianitores & oſtiarij, nunciantes domino ſenſilia foriſecùs occurrentia, quibus „ pulſantur exteriora ſenſoria. Intimus interea „ ſenſus in cunctis ſui partibus ſenſus eſt integer. Toto namque ſpiritu audit, toto videt, „ ſimiliterque reliqua valet. Diſtribuit autem „ vires alias alijs, quarum quælibet deriuatur ex „ animali ſeorſum; ſuntque velut rectæ quædam lineæ profluentes è centro, & coëuntes „ in centrum: vna quidem omnes ex communi radice, multæ rurſum proceſſione iam factæ.

Communis ſenſus verè vt centrū.

Illud enim eo maximè ſpectare Philoſophus quoque voluit, vt intelligeretur, quomodo hic ſenſus diuiduus ſit & indiuiduus: & ideò vnus exiſtens plura poſſit & contraria obiecta ſimul diiudicare. Centrum etenim, vt duobus modis conſideratur, ita & vnum & plura & indiuiduum & diuiduum eſſe intelligitur. In ſe & vt circuli medium exiſtit, vnum & indiuiduum punctum eſt, quod nullas habet partes, nec niſi ſemel accipitur. At vt plurimarum ſimul confluentium, ac concurrentium linearum terminus exiſtit; tam eſt multiplex atque in tot partes diuiduum, quàm multæ ſunt lineæ, quarum eſt terminus: nec ſemel, ſed ſæpiùs vt diuerſarum linearum terminus vſurpatur. Perſimilis eſt natura communis ſenſus. Nam is tum in ſe, vt vnica facultas eſt, vnus exiſtit & indiuiduus: tum verò quatenus particularium omnium ſenſuum quaſi terminus & centrum, quodam modo multiplex atque diuiduus. Vt igitur illorum omnium ſenſuum concurſum velut communis omnium terminus ac centrum excipit, diuerſique eorum motus in illum referuntur, & confluunt; & ideò non vnus, ſed quodam modo multiplex eſt, vt multorum terminus, non ſemel ſed ſæpiùs acceptus, atque ad hoc & illud obiectum ad hunc & illum ſenſum comparatus: ſic ſanè diuerſa obiecta ſuſcipit, quæ per plures ac diuerſas illuc vias perducuntur: atque adeò diuerſa de diuerſis & ſeparatis diuerſorum ac ſeparatorum ſenſuum obiectis iudicia pronunciat: hoc videlicet eſſe dulce, illud album, aut aliud quidpiam. Quatenus verò vna facultas eſt, vnum promit actum, eóque vno de illis omnibus ſimul & eodem tempore ſtatuit. Quod cùm dicimus optimè ex natura & conditione organi ac facultatis, de natura & conditione actionis philoſophamur. Atque vt facultatis huius organum reliquarum organa; & facultas, motus, qui ab illarum obiectis fiunt, omnes excipit: ſic actio, quæ ab illa proficiſcitur, etſi vnica ſit, obiecta tamen illa vniuerſa complectitur.

Porrò id fieri dixit Ariſtoteles, quatenus bis vtitur eodem ſigno, aut eodem fine ac termino, tanquam duobus. Id quod vtitur, eſt ſanè id, quod iudicat: anima ſcilicet ſentiens, quæ ſuis facultatibus operatur: aut etiam totum animal; ſiquidem operationes toti coniuncto tribuendæ ſunt potiùs, quàm formæ; vt in primo libro tex. 66. traditum eſt. Quo verò vtitur, communis eſt ſenſus; quo vt ad plures ſenſus refertur ac plurium terminus accipitur, verè vt pluribus vtimur. Tuncque plura diiudicat, quæ ſeparata ſunt, & diuerſa obiecta velut ſeparatorum. Quam vocem ſanctus Thomas legens (vt in ſeparato) diuiduum principium, quo ea cognoſcuntur, communem videlicet ſenſum alio atque alio modo conſideratum ſignificare putauit. Sed Græcè eſt (ὡς κεχωρισμένον, vt ſeparatorum.) Atque hæc eſt ſententia: communem ſenſum diuerſa tunc obiecta iudicare velut ſenſuum diuerſorum. Poteſtque duobus modis accipi. Altero; quatenus à diuerſis ſenſibus particularibus per diuerſa organa ad illum deducta. Altero; tanquam ad diuerſos ſenſus pertinentia: vt dum dulce & album diiudicat, illud iudicet vt guſtabile guſtatus obiectum, hoc vt aſpectabile aſpectus proprium. At verò quatenus eſt vnum (non inquam id, quod vtitur; ſed id, quo vtitur; idem ipſe ſcilicet communis ſenſus, qui reipſa vna quæpiam eſt & ſpecialis facultas: ita nimirum iudicat (vno & ſimul); vna inquam actione & eodem tempore plura illa & diuerſa plurium ac diuerſorum ſenſuum obiecta.

Digreſſio VII. *Quàm pulchrè Ariſtoteles communis ſenſus naturam indicauerit.*

TOta hæc Philoſophi explicatio magnopere differt ab antecedente reſponſione, quæ ab eo confutata fuit & reiecta. Quòd prior illa vnum ſubiecto diceret ſenſum, multiplicem forma: eúmque alia atque alia ratione diuerſos ſimul & contrarios motus in ſeipſo ſuſcipere. Vereque oſtenſum eſt, in eodem non poſſe ſimul actu contraria ſuſcipi. At hæc poſterior, inquit Philoponus, tum vnum dicit, tum multos ſubiecto. Vel, vt aiunt Simplicius & Auerroës, vnum forma & multiplicem inſtrumentis, quibus vtitur; & viis, quæ ad ipſum terminantur. Prior vnum recipientem & iudicantem faciebat; hæc vnum iudicantem, multos ſuſcipientes conſtituit. Vultque communem ſenſum diuerſorum & contrariorum ſimul capacem eſſe; non materialiter, ſed iudicatiuè, dum illa ſimul diiudicat. Quod facilè fieri poteſt. Quia cùm per cognitionis actū ſuſcipiatur in cogni-

in cognoscente forma sine materia, sine contrarietate item repugnantiaue susciputur. Sed & cognoscere & iudicare per se est agere non pati ac susciputur ; nisi secundaria ratione; quatenus actio illa in eodem remanet, à quo proficiscitur.

Contendit etiam Philoponus ne dici quidem vllo modo posse (si accuratè loquamur) sensum contraria iudicantem contraria susciputur: cùm in vltimo capite libri de Interpretatione traditum sit , contrarias opiniones non eas esse, quæ contraria de contrariis dicunt; vt album disgregare , nigrum congregare: sed quæ de eodem contraria pronuntiant; vt album disgregare , & congregare. Quare si communis sensus album disgregare & nigrum congregare sentit ; non ideò dici debet contraria susciputur.

Exemplorum vsus in facticis.

Neque verò quòd grauissimam difficultatem non alio modo, quàm exemplo , grauissimus Philosophus voluerit explicare , reprehendendum nobis est. Immò laudandum magnopere. Quòd rem sua natura difficilem & obscuram facilem ac planam fecerit atque ob oculos posuerit. Tum verò docuerit nos ea , quæ obscura sunt , & à sensibus remota atque in naturæ contemplatione magis recondita, exemplis esse illustranda. Idque in scientiis etiam , quæ demonstrationibus nituntur , sæpè obseruandum esse; non solum hoc loco significauit Auerroës , sed apertis monuit verbis in Commentario 81. libri primi Physicorum, cùm materiam vidit fœminæ comparatam. Et in Commentario 84. libri quarti vbi quemadmodum intendantur qualitates & remittantur, circuli exemplum propositum est. Omninoque pluribus aliis in locis vsum exemplis Aristotelem fuisse legimus ; tametsi rei, de qua agebatur non omni ex parte conuenirent. Quod ab eodem illo interprete adnotatum est in Commentariis ad textum 6. & 14. libri 3. de Anima. In quorum altero anima locus formarum appellatur ; in altero dicitur esse velut tabella, in qua nihil sit scriptum.

Exemplum ex Mathematicis.

Porrò Aristoteli hoc loco obiectum aliquando fuisse, eum mathematicè naturalia tractasse, ac per mathematica naturam interpretatum fuisse (quo nomine Platonem ipse non semel accusauit) ex Philopono scimus. Verè tamen is respondit , non idcirco Platonem ab Aristotele reprehensum , quòd ex Mathematicis naturalia exponeret, sed quòd naturalia corpora ex lineis & planis & omnino ex Mathematicis constare assereret. Accipiantur ergo non ex Mathematicis modò disciplinis , sed ex aliis quibusuis scientiis & artibus exempla , quibus res nostra illustretur ac planior fiat : modò naturæ rerum ac diuersarum scientiarum obiecta non confundantur, neque vnum esse alterum affirmetur. Ex Mathematicis verò disciplinis, quòd certissimæ sint & manifestissimæ. Dumque in hac euoluenda difficultate circuli & centri velut aptissimo ad communis sensus naturam & vim declarandam exemplo vti vellet, Mathematicos nominauit : nec absolutè punctum dixit, sed quod nonnulli punctum vocant. Quoniam eiusmodi punctum indiuiduum, quale is ad indiuiduam sensus naturam signi-

A candam quærebat, nullum in naturalibus corporibus reperitur : ab illis duntaxat cogitatur, mentéque comprehenditur.

Cæterum quoniam antea dictum est, dubitationem eam, quæ de communi potissimùm sensu proponebatur , in particularibus item habere locum ; quippè qui diuersas & contrarias proprii sui obiecti partes diiudicent (nisi enim hæc particularis sensus cognosceret, ne communis quidem ille cognosceret , qui ea duntaxat percipit, quæ à particularibus sensibus comprehenduntur , eoque ipso tempore , quo illi, operatur. Tanquam superior omnium iudex , qui
B tum seorsim partes singulas quasi suam agentes causam audit, dum propria singulorum obiecta cum singulis sentit: tum verò simul omnibus ius dicit , & auditis partibus sententiam fert ; cùm plura simul aut omnia cum pluribus aut omnibus discernit. Alius fortasse quispiam eundem hunc Philosophi locum reprehendat, quòd de solo communi sensu, de particularibus nihil responderit. Verùm meminerit , non de particularibus in præsenti , sed de communi sermonem atque disputationem haberi. Deinde intelligat, in eo dubitationem eam elucere magis,
C qui & sensuum particularium contrarietates cum illis cognoscit, & velut communis omnium iudex existit. Postremò animaduertat, communi dubitatione communem esse responsionem , hancque ipsam vnicuique particularium sensuum conuenire. Quoniam vnusquisque vt *Sensus particularis vt contraria simul cognoscat.* ad diuersas & contrarias obiecti sui partes comparatur, & diuersos atque contrarios illorum motus terminat , plura & contraria potest cognoscere. Vt autem vna facultas & vnus sensus est, vnica actione , vnicáque sententia de illis decernit. Neque contraria in se susciputur, sed de contrariis iudicat. Contrariæque qualitates,
D aut forinsecus stant sensui ad sentiendum, & iudicandum propositæ : aut certè non nisi in organo diuiduo & partibili susciputuntur. In sensu sola est simplex & pura iudicatoria actio, quam ab omni contrarietate , etsi pugnantium obiectorum sit, dictum est esse immunem.

Itaque duo prorsus mihi monendus est lector : quorum alterum generale est & sensibus omnibus commune ; alterum communis proprium ac peculiare. Vtrumque ex illa præsertim Philosophi sententia intelligetur, qua sensum dixit vno actu de pluribus obiectis iudicare. Inde namque manifestum est , sentire esse agere, non pati , sensionemque actionem
E non passionem , etsi adiunctam passionem habeat, siue antecedentem in organo ab obiecto *Sentire est agere.* factam , siue consequentem in ipsa facultate sentiente , quæ illum ipsum actum susciputur, quem promit. Sanè si sentire esset pati ab obiecto , quot sunt obiecta quotque passiones ab ipsis in sensu effectæ , totidem sensiones essent. Si igitur plura & diuersa contrariáque obiecta sensione vnica sentiuntur ; sentire non est passio forinsecùs ab obiecto illata, sed actio à sentiente facultate intrinsecùs enata , atque vna de pluribus & contrariis obiectis iudicans. Iudicatoria actio , inquit Simplicius , nec pas- ‘‘ ‘‘ sio , nec motus est , nec externorum re-

» ceptio: sed actio indiuidua intus proueniens; non quidem effectrix sensilium, sed ipsorum cognitrix iuxta rationes eorum in se præacceptas: nonnunquam quidem iuxta vnam solam, nonnunquã autem iuxta plures; cum mutuam quoque ipsorum diuersitatem percipiat.

Communem sensum non esse particularium congeriem.

Ex eadem illa Philosophi propositione & verò etiam ex centri & circuli exemplo, intelligere licet, communis sensus naturã eos minùs assequutos fuisse, qui nequaquam eum esse dixerunt à cæteris facultatem diuersam, sed particulariũ duntaxat omnium sensuum simul sumptorum velut congeriem quandam. Neque enim verũ est, quod illi dicunt; communem sensum appellari, quasi sensuum omnium communitatem, concursum, & coalitum. Atque vt cõplures nunc rationes prætermittã, quibus existimatio hæc labefactari potest & tolli: si vnica futura sit actio, quæ de pluribus simul obiectis iudicet; vnam necesse est facultatem esse, quæ actionem illam promat. Cùm ne intelligi quidem possit, à quinque distinctis facultatibus vnicum cognitionis & iudicij actum prodire. Præsertim quòd illarum vnaquæque non nisi circa suũ obiectũ agat, déque illo iudicet. Quare tot omnino actiones erunt, totque iudicia, quot obiecta diuersa. Nullum autem commune ac generale iudicium, quo obiectorum illorum discrimen cognosceretur. Quia nullus esset vnus & communis iudex, qui ea cuncta comprehenderet: hæc quippe in superioribus fuit Philosophi ratiocinatio. Deinde communis sensus actiones aliorum sensuum animaduertit, vt est in cap. 2. lib. de somno & vigilia; sentit inquam, quòd sentiamus. At particulares sensus ad externa solum se porrigunt; sensiones suas non sentiunt. Alia igitur facultas est. Tum verò si centri & circuli exemplum consideretur, quod ad hanc, quam quærimus, sensus huiusce naturam aperiendam adfertur; illud ipsum inteligetur. Etenim tria illa, quæ oculis nostris in exemplo proponuntur, centrum, circulus, lineæque plures à centro ad circuli ambitum; tria item intelligenda menti subiiciunt. Sensum internum in intimo cerebro velut in centro & organo, quo operatur; etsi radicem & principium cum reliquis omnibus virtutibus à corde habeat: Sensus exteriores & illorum organa in exterioribus ac patentibus corporis partibus tanquam in circuli ambitu. Ac demum neruos à cerebro ad exteriorum sensuum organa singula, ceu lineas à centro ad ambitum ductas. Quocirca si diuersum à cæteris est huiusce sensus organum; si diuersus ac tantopere dissitus illius locus; si is interior est, exteriores cæteri; si demum centrum differt à circulo, atque adeò à lineis, quæ ab ipso tanquam priore & iam ante illas existente ducuntur ad circulum: cuiuis sanè perspicuum fuerit, communem sensum à particularibus diuersam facultatem esse. Neque nunc ea vocis acceptione communem sensum nominare, qua antea nominatus est in tex. 134. velut particularium quædam communitas. Verùm ac potiùs, vt superior & communis iudex significetur, qui particularibus illis omnibus præsit, eorumque actiones persentiat, atque obiecta omnia discernat & separet. Hæ namque sunt facultatis huius actiones propriæ. Commune ipsum hoc loco, » inquit Simplicius, non multorum collectione

Interioris sensus organum.

Sensum communẽ duobus modis dici.

Sensus communis operatio.

» consistit; sed magis in præexistenti contractione, » hoc est in prioris cuiusdam facultatis, vnde ille » quasi pendeant, vnitate.

TEXTVS.

Περὶ μὲν οὖν τῆς ἀρχῆς, ἢ φαμὲν τὸ ζῶον αἰσθητικὸν εἶναι, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

De principio quidem igitur, quo animal sensitiuum esse dicimus, ad hunc modum definitum sit.

COMMENTARIVS XXXVII.

HIs verbis antecedentem totam, tum de sensibus omnibus, tum præsertim de eo, qui communis est, tractationem concludit. Cùm anteà hactenus definitum esse ait de principio, quo animal sensitiuum est; non propterea id dici Philoponus monet, quasi animal principiis pluribus & animabus constet, quarum vna vegetet, altera sentiat, tertia, ratiocinetur. Sed quod id, quo animal est animal, partim est vnum, partim multa, vnum substantia, multa facultatibus & virtutibus. Namque sentiens anima & sentiendi & appetendi & mouendi sit loco principium existit in animali. Hactenusque de ea dictum fuit, quatenus est sentiendi principium; hoc est de sentiente facultate, qua animal sensitiuum est. Est autem sensitiuum, tum exterioribus sensibus particularibus, tum interiori & communi: tumque in actu primo & essentiali, tum in actu secundo & accidentario, qui ad operandum refertur. Quoniam anima, vt est apud Simplicium, principium est, & tanquam forma, & tanquam vtens: adde etiam tanquam finis. Siquidem eam hoc triplici genere animati corporis causam esse legimus in text. 36. lib. 2. Themistius quoque de sensibus vniuersè dictum fuisse concludit.

Verùm his omnibus obiiciet quispiam, sentientis animæ considerationem nondum esse perfectam; Statimque phantasiæ contemplationem subiungi: quam siue eandem cum communi sensu dicas esse, vt in extrema theoria ad text. 144. affirmauit Philoponus, siue ab eo diuersam; negare tamen non potes eam ad sentientem item animam pertinere, interioremque illius facultatem esse. Propterea sensitiuum ego principium potius arbitror communem sensum appellare, quem velut centrum, & linearum ad circuli ambitum ductarum principium esse docuerat: quemque alibi sæpè (vt in iis libellis, quos parua naturalia vocamus) aut absolute sensitiuum, aut primum sensitiuum nominare solet. Verè enim is sensus principium est, quo animal sensitiuum est. Quoniam & velut iudex ac princeps sensuum omnium existit; & vnus cùm sit, sensilia omnia comprehendit atque diiudicat. Et verò etiam ab eo quodam modo cæteri omnes sensus deriuantur, pendent, nec sine eo operari queunt. Quòd ab illius organo ner-

ui

ui ac ſpiritus, ſine quibus ſenſio nulla perficitur, ad particularium ſenſuum ſingulorum ducuntur organa. Quare vt prima & principe cauſa non agente agere non poſſunt inferiores cæteræ; ita ex libro de ſomno & vigilia cap. 2. niſi ab hoc principio ad ſenſus reliquos fundatur virtus, omnino non operantur. Et niſi communis quoque ſenſus cum illis ſimul operetur & attendat, illi aut proſus non operantur, aut perinde eſt ac ſi non operentur. Qui cùm operationem ſuam non aduertant, neque videre ſe, audire, aut omnino ſentire animalia ſentiunt, niſi communi ſenſu; hic verè principium eſt, quo animal ſenſitiuum eſt. Itaque concluſio hæc non totam reſpicit antecedentem de ſenſibus tractationem; niſi fortaſſe ſecundariò, quatenus communi ſenſu non attendente ne cæteris quidem ſenſibus ſenſitiuum eſt animal: ſed proximam illam, qua de communi ſenſu dictum eſt. Hucque ſubiungitur ea, quæ eſt de phantaſia. Quamquam dici etiam poteſt, to tã antecedentem ſenſuum tractationem cõprehẽdi: quoniam ſenſum, appellare ſolet facultatem eã cognoſcẽtem, quæ præſentia ſolũ obiecta cognoſcit; phantaſia verò circa abſentia quoque verſatur: nec eam veteres ab intellectu diſtinguebant.

Digreſſio viii. De communi ſenſu.

Cur ita dictus.

ACcuratus magis omnino fuiſſe videtur hoc loco philoſophꝰ in inueſti gãdocõmuni ſẽſu, quàm in eius natura atque operationibus affectionibus que explicandis. Has quoque modo ſignificare ſatis illi fuit. Paulò pluribus euoluendæ ſunt.

A nominis igitur notione principium ſit. Interior ſenſus nominatur, quòd intrius & reconditum habeat organum. Communis autem; non quòd proprium illius obiectũ ſit commune ſenſile, vt quibuſdam placuit: quod & Auerroës in com: 65. ſentire viſus eſt, cùm ſenſilia communia ſcripſit communia ſenſus propria eſſe. Sed quæ fuerit eo loco Auerroïs ſententia, in ſuperioribus dictum eſt. Nam & in tex. 134. communium dixit Philoſophus communm nos habere ſenſum. Non. n. eo vnius cuiuſpiam ſenſus propria ſunt, ſed communia omnibus. Eadem Alexandro mens, cùm in primo lib. de Anima cap. 18. ſpectum ſcripſit, qui colorum arbiter eſt, communia ſenſilia non iudicare, ſed ad communem ſenſum functionem hanc pertinere. Alioqui in com. 36. in lib. de ſenſu & ſenſili omnino oſtendit à particularibus ſenſibus ea ſentiri & iudicari. Neque etiã quòd ſit ſuperior quiſpiam & vniuerſalis ſenſus, qui de cæteris vt inferioribus enuntietur; quemadmodum animal de homine & equo. Aut enim alij omnes ſenſus communes eſſent, aut falſæ enuntiationes fierent. Neque demum quòd exteriorum ſenſuum congeries ſit. Quoniam eũ eſſe facultatem ab alijs omnibus diſtinctam, ex operatione iam demonſtrauit Philoſophus. ſed communis ſenſus nominatur; tum quòd tanquã communis iudex ſuperiórque facultas omnia ſenſuum exteriorum obiecta cognoſcit, iudicat, diſtinguit, & inter ea diſcrimen ponit. Tum quòd eſt quaſi commune centrum, ad quod exteriores omnes confluunt ſenſus, obiectáque ſua & cognitiones referunt. Cum illo enim conſentiunt omnes, & communicant. Immò nullus eorum operati poteſt, quin hic quoque cùm illo ſimul operetur. Atque ab anterioribus cerebri ſinibus, vbi huius ſenſus operatio viget, nerui & ſpiritus ad exteriorũ omnium ducuntur organa. Denique operationes quoque omnes illorum ſenſuum ab hoc vno communiter percipiuntur; vt antea proditũ eſt.

Hæ igitur ſunt huius ſenſus operationes. Prima, cognoſcere omnia exteriorũ ſenſuũ obiecta propria. Altera; diiudicare illa & diſtinguere, ſingulorũ que diſcrimen agnoſcere. Quod non diuiſione aut compoſitione conſtat (hæc enim non niſi ratiocinando fieret) ſed apprehenſione ſimplici atque intuitu plurium obiectorum plurium ſenſuum: ſicut viſione vnica aut auditione colores plures ſonoſúe percipimus ac iudicamus. Tertia; ſenſiones quoque eorumdem exteriorum ſenſuũ cognoſcere: quòd inquam aſpectus cernat & auditus audiat. Operationis quoque ceſſationẽ eũ cognoſcere dixit Priſcianus in Theophraſtum de anima c. 47. Vniuſcuiuſque inquit negotium, otiúmque perſentit. Quod minimè probandum eſt: quippe priuationum cognitio ad intellectum pertinet. Neque ſenſus ſentit, niſi à præſenti obiecto permotus: neque otium illud motum vllum habet.

Communis ſenſus operationes.

Iam illius ſubiectum eſſe animal vt animal eſt; tum ex Philoſophi verbis, quorum poſtremò interpretationẽ fecimus, licet cognoſcere. Dũ enim huius ſenſus conſiderationem concludit, dixiſſe ſe ait de principio, quo animal ſenſitiuũ dicimus. Tũ ex cap. 1. & 2. lib: de ſomno & vigilia, vbi ſomnũ & vigiliam oſtendit communis ſenſus affectiones eſſe: nullúmque exiſtere animal, quod ſemper vigilet aut ſemper dormiat: ſed animalia cuncta vigilare nonnunquam & interdũ dormire; quòd interdum operari debeant, & ab operatione ceſſare nonnunquam & quieſcere. Quam ob cauſam ab Ariſtone ſomnus exactori vectigalis comparabatur; quòd temporis ad vitam dati dimidiã ferè auferat partem. Teſtis eſt Plutarchus in opuſculo, cui titulus eſt, Aquáne an ignis vtilior. Inde verò neceſſariò conſequens eſt, animalibus cunctis communem ſenſum, ſaltem imperfectum aliquem ineſſe, vt dormire aut vigilare poſſint. Video etiam ab omnibus concedi, animalia cuncta inchoatam ſaltem aliquam phantaſiam habere: at hæc communem ſenſum ſupponit. Quòd ſi quædam ſolo tactu aut etiam gũſtatu conſtare dicuntur; ſermo eſt de exterioribus ſenſibus: neque illi ipſi communi aliquo inchoato ſenſu carent.

Communis ſenſus in animalibus cunctis.

Somnus vectigalis exactor.

Plantæ non dormiunt; quia ſenſum non habent. Nutritio autem quiete ac ceſſatione non eget; quòd ſimul conſumat & noui alimenti commutatione vim operandi reſtauret. Quia tamen non æquè perfectè reſtaurat, vltima tandem quædam quies eſt, quæ mors ſeu ariditas appellatur.

Planta cur non dormiat

Senſiones verò abſumunt ſpiritum nihilque reſtaurant. Quare præter vltimam illam mortis quietem, quæ vegetantis operationis eſt propria, indigent alia, qua ſubinde ſpiritus renouetur. Hæc eſt ſomnus. At ſi communis ſenſus affectiones ſunt vigilia & ſomnus, de his quoque

Communis ſenſus affectiones, vigilia & ſomnus.

dicendum, dum illius considerationem facimus.

Vigilia & somnus, habitus & priuatio

Ergò vigilia & somnus vt habitus & priuatio opponuntur. Vigilia enim sensuum functio est; eorundem ligamen & cessatio somnus. Vigilare namque existimatur animal, dum solutos habet sensus, ijsque liberè & expeditè vtitur: domire, si illi sopiti sint & nihil sentiant. Quare immobilitas quædam & ligamen sensuum est formaliter somnus. Sensuum inquam exteriorum; Alioqui dormientes somniant.

Somni causa.

Dum verò somni causam in Timeo Plato voluit explicare, nec verā, nec generalem indicauit. Nam & de vnico sensu, déque nocturno solùm somno loquutus est; & visionem accipiens fieri ex emissione lucis internæ, atque illius in externam incursu: Post quàm inquit in noctem discesserit cognatus ignis, visionis radius euanescit. Nam in aërem sibi dissimilem erumpens permutatur atque extinguitur, cùm nullam habeat cum proximo aëre, vt pote ignis splendore carente, naturæ communionem. Idcircò videre desinit, somnúmque inducit. Etenim salubre palpebrarum tegmen Dij oculis machinati sunt; quibus obductis vis illa ignis intimi conuenientia tegminis coërcetur, compressáque interiores motus perfundit & mulcet; quibus relaxatis atque mollitis quies obrepit. Hæc Plato. At nec visio emissione, sed susceptione potiùs constat: Nec nocte solùm, sed & die & clara quoque luce dormimus. Neque dormientibus oculi modò clauduntur, verùm sensuum omnium concidunt organa operaríque desinunt. Quámnam quæso ob causam? sanè cæ cum animal non minùs dormit, quàm cætera: nec desunt, quæ apertis oculis ordormiscāt. Verùm in tenebris & nocte tota non semper dormimus; vigilamus persæpè. Euigilandi verò quę fuerit causa, si Platonica dormiendi causa probetur? si diurnæ lucis abscessus adduxit somnum, eiusdem reditus reducet vigiliam. At quàm sæpè euigilamus nocte & in tenebris? quàm sæpè reduce luce profundè ad huc dormimus? omnino ab interna & in ipsis animalibus insita, non ab externa causa, tum somnus, tum vigilia, pendent.

Sic igitur res habet. Nulla sensus operatio absque illius membri ope perficitur, quod animalis & sentientis virtutis principiū & sedes est. Hoc primū quidē est cor, prima sedes animæ virtutúmque omnium fons. Deinde verò cerebrum, in sentiendi atque mouendi virtute quasi cordis minister & famulus. Ad sensum omnem & motum exequendum ab hoc duplici membro submittitur spiritus; sit immediatè & proximè à cerebro, vnde magis temperatus atque ad sentiēdum & mouendum accommodatus profluit. Dum igitur spiritus hæc distributio prohibetur, quominùs ad organa sensuū deriuetur, concidūt illa & omnis operatio cessat, dormiréque animal existimatur. Propterea communis sensus affectio dicitur esse somnus. Quod ego duobus modis interpretor: tum communitatis ominum exteriorum sensuum: tum communis illius, qui exteriorum velut principium & iudex est. Nam & exteriores omnes sopiri oportet omnésque ab operando cessare: quoniam si vel vnico perfectè

Vt communis sensus affectio somnus.

sentiat, & quiescant cæteri, non dormit, sed vigilat animal. Et cùm primùm frigidus humor afficit organum communis sensus, afficit quoque neruos, qui ad exteriora organa ducuntur, virtutísque sentientis communicationem ac spiritus diffusionem prohibet. Primùm, quòd exiguus sit & imbecillus natiuus calor. Facilè enim refrigeratur locus, inersque redditur atque immobilis spiritus. Deinde quòd paucus existat spiritus: ideóque ad cor potius, vt ad natiuum locum, vbi renouetur, recipiat sese; quàm exteriores percurrat partes. Hæ verò spiritu destitutæ concidunt, nec operari valent. Tertiò ob laborem nimium corporisque fatigationem. Consumitur quippe labore spiritus, atque in exterioribus deficit partibus ad operandum. Quapropter fatigati obdormiscunt illicò. Quartò attenta etiam rei cuiuspiam cogitatio tum spiritum multum absumit, tum ab exterioribus ad interiora reuocat. Quamquā si fuerit vehementior, auertet potius somnum; quòd in cerebo spiritum retineat. Quintò nimia etiam extetioris cuiusuis sensus attentio, circa obiectum præsertim proportionatum, quodque harmoniam habeat, distrahit, atque ab aliorum sensuum organis auocat spiritum; hæcque spiritu destituta concidunt. Propterea audientibus musicam facilè conciliatur somnus. Sextò corporis morbi adducunt somnum: & quidem plurimis modis, de quibus dicent medici. Septimò naturalissimus & maximè proprius somnus ex meatuum obstructione nascitur, quibus ad sensuum organa diffundi spiritus debuisset. Obstruuntur autem illi crassioribus vaporibus ascendentibus ad caput, ibique frigore cerebri densatis magis & crassescentibus. Tractat luculenter hunc locum Philosophus in cap. 4. libelli cit. Cùm enim vapores meatus spiritus occupauerint, ad interiores sese spiritus contrahit partes; tum vt obsessæ subueniat parti; tum ne ab alijs, suóque fonte separetur. Tunc incipimus dormitare, sensibus omnibus actione obtusiùs sua fungentibus. Tandem autem obstructis meatibus, cùm non effundatur spiritus, concidunt organa omnia, perfectusque consequitur somnus. Ita fit, vt initio somni frigidiores sint superiores partes, inferiores calidiores: spiritu scilicet à superioribus ad inferiores recedente. Procedente verò coctione multoque spiritu genito superiores quoque calescunt, spiritu iam dominante vaporibus. Gignuntur vapores hi aut ex cibo aut natiui caloris actione cocto: quare à cibo facilis somnus: quique multo cibo & crapulæ dediti sunt, non solùm ad contemplandum mentísque actiones omnes existunt inepti; sed sensuum quoque functionibus imperfectè vtuntur; quòd eorum organa crasso subinde ascendente occupentur vapore. Aut ex humoribus corporis actione caloris resolutis; idque maximè in infirmitatibus. Aut demum ex partium colliquatione; quemadmodum in labore. Labor enim colliquat & resoluit partes. Quare non solùm ea, quam paulò ante significaui, sed hæc quoque fuerit causa, cur labor & fatigatio corporis adferat somnum. Agitatæ namque partes commotique humores euaporant ad caput.

put. Immoderatus tamen labor nimiaque fatigatio adimunt sæpè somnum, aut quòd absumat etiam vapores, aut propter doloris sensum partiũ labore nimio contusarum.

Soporiferæ Papauer, mandagora, vinum, lolium, soporifera sunt, quia vaporosa, & vero etiam frigida; multumque vaporem ad caput mittunt, & qui facilè refrigeretur ac densetur. Vinum rubrum soporiferum magis, quàm album, quia plures & crassiores vapores mittit. Plurimùm dormiunt pueri, natiformes, & magna capita habentes, quòd plurima sit sursum euaporatio.

Qui multum dormiant. Quibus item tenues & angustævenæ: quòd tenues angustique meatus claudantur facilè. Qui cubant incænati, ægrè & parum dormiunt: quòd deficiente cibo non multa sit euaporatio. Si tamen frigidus sit & imbecillus venter, meliùs & quietiùs dormient: quia cùm non grauentur cibo, nec exilis opprimatur calor, exiguum alimentum meliùs coquitur. Corporis temperatio regioque humida & calida præ cæteris sunt soporiferæ. Quoniam humor vaporem suppeditat & calor excitat.

Quo anni tempore melior somnus De anni temporibus difficultas nonnulla. Extat Hippocratis Aphorismus 15. libri primi Ventres hyeme & vere natura calidissimi sunt & somni longissimi. Quapropter his temporibus alimenta plura exhibenda sunt. Nam innatum calorem ampliorem tunc habent. Alexander verò in 1. lib. naturalium quæstionum cap. 20. æstate nos esse somnolentiores contendit. Tum quòd vehementior hyeme calor vapores illos citiùs dissoluit, qui conciliabant somnum. Tum quòd æstate ob aëris calorem sensoria flaccescunt omnia; & cùm sint ad agendum imbecilliora, faciliùs in somnum concidunt. At si vehementer hyeme calor ad dissoluendum, vehementior item ad excitandos copiosiores vapores: copiosiúsque humidum, vt plus ingeritur cibi, minores & angustiores meatus corporis, maiusque externum frigus, ac longiores noctes ad densandos & cogẽdos excitatos vapores. Si flaccescunt & imbecilliora æstate sensoria sunt: minor etiam & parcior euaporatio: tum ob alimenti paucitatem: tum ob caloris imbecillitatem, apertioréque ac patentiores corporis meatus: atque externus aëris calor maior ad dissoluendum. Sanè quilibet potest de hac disputatione iudicare. Nemo enim est, qui longiorem, profundiorem, ac quietum magis hyeme somnum; contrà æstate breuem, inquietum, sæpiúsque interruptum non experiatur.

Vt euigilet animal. Iam si meatuum obstructio spirituſque intercluſio somni existit causa, eorumdem resecatio atque apertio, reditúsque spiritus ad sensuum organa excitationis & vigiliæ fuerit causa. Sed duobus modis potest animal excitati à somno atque euigilare. Aut à seipso, aut ab alio. A seipso tunc naturaliter euigilat, quando natiui caloris virtute absumptis vaporibus illis, qui occupabant meatus, nouoque spiritu ex cibi coctione renouato, effunditur is rursum ad organa sensuum. Interdem etiam ex accidenti euenit, vt ob dolorem quempiam in aliqua corporis parte exortum, aut vehementem timoris alteriúsue rei imaginationem, (quem admodum cùm interfici nos aut submergi somniamus) fiat in vniuerso corpore commotio tanta, vt spiritus ad cor contractus dilatetur & ad organa sensuum effundatur atque euigilemus.

Cùm verò excitamur ab alio, ita res habet. Remanent semper in sensoriis exiguæ aliquæ spiritus reliquiæ, quæ pulsato sensorio accurrunt illicò, quasi necessitati partis subuenturæ; eodemque anima quasi pulsu vocata naturaliter alium submittit spiritum, cuius præsentia soluitur somnus, qui eius absentia fuerat conciliatus. Præcipuè verò si auris pulsetur, aut organum tactus: quoniam hi duo sensus apertiores habent ac vehementiores ab obiectis motus. Dum sensorium pulsatur, vel nulla, vel perquàm imperfecta fit in eo sensio: quòd animal aut omnino dormiat, aut perfectè nondum euigilauerit, sensus autem vigiliæ est. At quoniam ad eam sensionem perfectè efficiendam accurrit spiritus, euigilat animal; & tunc perfectè sentit.

Vigilia & somnus quid. Vigilia quidem certè ad sensuum functionem atque operationem refertur tota: immo nil aliud, quàm functionem & vsum sensuum eam esse dixeris. Somnus autem causaliter contractio spiritus est ad cor, propter crassiores vapores interpositos, qui meatus occludunt. Formaliter verò imbecillitas vinculum, & immobilitas sensuum ex vaporum ascensu profecta. Quod propterea addo, vt somnum distinguam ab insensilitate, quæ ex animæ defectu oritur, ex timore, ex arteriis circa collum ligatis, ex alimenti defectu, ex morbo & similibus causis. Cæterum somni est duplex finis. Propinquus cessatio & quies ab opere. Remotus sed præcipuus, animalis restauratio. Non enim dormimus vt dormiamus; sed vt restaurentur vires, perfecta fiat nutritio, nouusque gignatur spiritus, quò acriores post ad operandum reuertamur.

Somni finis.

Nimij somni damna. Plurimum tamen obest nimius somnus. Tum quia propter nimium vaporem crassum diutiùs contentum plùs æquo laxat vias spiritus. Tum quia exterioribus sensoriis non parum obest; & propter nimis diuturnam sentiendi atque operandi cessationem ac desuetudinem; & propter longam spiritus, quo fouebantur, absentiam. Eo namque absente siccantur, rigent, contrahuntur, corrugantur; ægriúsque post ad operandum redeunt. Itaque si nimium dormieris, lucem intueri non vales: quemadmodum nec illi, qui ex longo tenebricoso carcere educuntur. Accedit, quòd colorem minuit naturalem. Dormientibus enim ad interiora contrahitur & optimè in ventre coquit; quia contractus & vnitus fortior. Quare si desit cibus, seipsum ex accidenti deuorat. Maximè etiam eneruat vires deficiente calore, corpusque tardum ac torpens efficit. Denique prauos auget humores: quippe vt vehemens & concitata est somni coctio, sic multas gignit superfluitates: & mane, dum à somno surgunt, alui excrementa purgant animalia omnia: nosque expuimus plurimum & excreamus; præsertim qui pituitosa & humoribus plena habent corpora.

Somni breuis damna.

Sed nec nimis breuis debet esse somnus. Quoniam natiuo calore spiritúque distractis & ad alias atque alias operationes vocactis, impeditur coctio, prauíque humores & cruditates existût; siccatur corpus, quod non tàm copiosè ac largè reficitur dormiendo, quàm exhauritur vigilando. Debilior demum redditur motus, omnísque sensio deterior; propter defectum spiritus, qui non satis copiosus restauratur.

Somni moderati commoda.

Moderatus igitur esto somnus: qui & coctionem iuuabit ac perficiet; & impinguabit corpus, tum abundè alimentum membris suppeditando, tum probatos gignendo humores & succos. Soluet quoque fatigationem, vires optimè restaurabit, atque ad motum & sensum conferet, dum plurimum gignet & optimum spiritum.

An somnus prior an vigilia.

Curiosiùs quærit Philosophus in 5. de animalium ortu lib: cap. 1. num dormiat priùs animal an vigilet. Sed respondendum est, omnino vigiliam somno priorem esse. Tum quia est velut habitus, cuius priuatio somnus. Tum quia per sensum primò animal est; sensus autem vigilia & operatio. Somnus etiam non nisi post operationem & fatigationem necessarius iudicatur; vt id restauretur, quod vigilando & operando consumptum fuit. Et vnaquæque res naturalem priùs & perfectam conditionem habet, quàm eam, quæ præter naturam & velut mutilata est. In vtero quidem fœtus tempus penè totum dormiendo consumit. Sed & id euenit cùm primùm, inquit Philosophus, sentire cæperit: Antecedit igitur sensus & vigilia. Neque dispositionem illam somnum, sed somno similem, qualis plantarum est, esse putat.

Vt dormientes faciant opera vigilantiũ

Maiore dignum cõsideratione videtur, id quod tum eo loco, tum in cap: 3. lib: de som: & vig: adnotatur, dormientes interdum surgere, ambulare atque alia vigilantium opera exercere; vt de amico suo, qui ad galinarum locum profectus est, scribit in eum de animalium ortu locum Philoponus. Etenim somnus affectio quidem cerebri est, sed anterioris præsertim partis, in qua communis sensus viget, & officina est spiritus sentientiúmque neruorum principium. Ibique maximè fit illud vinculum, quo exteriores sensus omnes velut in suo principio & centro ligari creduntur, & ideò operatione cessare. Posteriorem cerebri partem non est necesse ligari. Quare mouendi virtus, quæ ibi residet indéque spiritum ac neruos accipit, soluta erit & libera: & cùm per se imaginatione regatur, quæ inter dormiendum libera persæpè relinquitur, operari potest. Ligatur tamen ex accidenti ea quoque plerumque, nec operatur; siue deficiente spiritu in anteriore cerebri parte, quæ illum ad posteriorem transmittit: siue quòd imaginatio quoque ligetur; vt in profundo somno, in quo ne in lecto quidem minimùm mouemur. At non omnes ea vigilantium opera faciunt: sed perpauci quidem, quibus aut spiritus, aut imaginatio vehementior, aut natura apta & melancholica, aut maior aliqua impressio diurna; quemadmodum ijs, qui in inimicitijs versantur; aut morbus, aut habitus, aut alia causa.

Cùm verò hi euigilauerint, somnij, quo ad surgendum & agendum permoti fuere, recordantur; surrexisse se verò, ambulasse, aut egisse quidpiam, non item. Somnium quippe in imaginatione versatur, illique impressum memoriam facit. Exterior autem corporis motus nisi exterioribus sensibus cognoscatur, memoriam sui non potest facere: at exteriores sensus ligati sunt. Quòd si interdum fiat, vt surgentes apertis oculis & per loca periculosa incedant, & in columnam incidentes tanquam inimicum verberent: exterior sensus quoquo modo, at non penitus, solutus est. Non enim videre se vident; quia communis sensus principium exterioris ligatus est. Ideò non recordantur. Et si nihil somniantes operentur, perinde phantasmate vtuntur, ac si somniarent.

INTELLECTVM A SENSV diuersum esse.

CAPVT III.

TEXTVS.

Ἐπεὶ δ' δύο διαφορᾶς δεῖ ζητεῖν μάλιστα τοῦ ψυχοῦ πρῶτον τε ἧς κατὰ τόπον, καὶ ἣν νοεῖν, καὶ φρονεῖν, καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι.

Quoniam autem duabus maximè differentijs animam definiunt; tum motu, qui est per locum; tum intellectione, & iudicio, & sensu.

COMMENTARIVS XXXVIII.

QVi ab hoc loco 3. lib: principum fecerunt, eo nimirum argumento permoti fuisse videntur; quòd in superioribus verbis quasi sententijs animæ tractationem absoluens, de sensu dictum esse concluserit: nuncque velut de intellectu dicere aggrediens eum statim à sensu separat. At nec ea fuit superioris orationis clausula: quin potiùs communis sensus cõsiderationi finem posuit. Consequenti autem hoc sermone non ad intellectum, sed ad phantasiam progreditur; quæ communi sensui proxima est atque inter sensum & intellectum media; ad quam operaturus quoque intellectus sese conuertit. Neque enim inchoata sensuum interiorum tractatio abijcienda erat, & imperfecta ac mutila relinquenda: prætermissa videlicet phantasia, aut obiter solùm & quasi ex accidenti commemorata, vt intellectus ab ea distingueretur. Præsertim cùm plurimam habeat ac summopere necessariam operationem: eamque meliorem ac præstantiorem, quàm communis sensus. Verè etiam dixit Philoponus, repentinam omnem & subitam mutationem, tum in oratione, tu in quauis re agenda, malam esse, ac reprehendendã. Propterea ab irrationali sensu ad rationalem intellectum repente Philosophus non processit. Sed antea de phantasia, quæ inter vtrumque media est, egit. Ad alteram, vt Simplicius loquitur, quæ post sensum est, iudicatricem actionem se tranferens ordineque recte

rectè ad phantasiam, quæ sensui proxima est, tendens.

Ad eius verò tractationem ita accedit, vt generali primùm quadam facultatum animæ diuisione facta in cognoscentes & mouentes; cognoscentem illam esse constituat. Quam diuisionem etsi velut priscorum Philosophorum adferre videatur: & ita Philoponus iudicauerit; verbo illo (definiunt) persuasus. Verè tamen, vt visus est etiam existimare Themistius, tanquam propriam, veram, & sibi probatam proponit; sed manifestam atque ab omnibus receptam. Quod ex tex. 19. lib. 1. cognosces. Vbi animatum accepit duobus maximè ab inanimato differre, motu & sensu, hocque ipsum à priscis fuisse traditum. Et rursum in textu 25. & 28. eadem diuisione opiniones illorum de anima commemorauit. Ex eorum autem duntaxat sententia diuisionem eam non adferri, illud est argumento; quòd ab eo idcirco adfertur, vt qualis facultas phantasia sit constituat. Motum porrò solum localem nominat, quòd de hoc solùm agendum superesset. Atque hoc membro appetentes quoque complectitur. Siquidem motus appetitionem proximè sequitur: & à motrice quidem virtute impelluntur animalia ab vno ad alium locum; at iubente atque imperante appetitu.

Rursum triplicem facit cognitionem, νοεῖν, κρίνειν, αἰσθάνεσθαι. intelligere, iudicare, sentire: vt qualis phantasiæ cognitio sit accipiat. Quocirca si motus absolutè nominaretur, diuisio in motum & cognitionem quinque illa membra cõtineret, quæ in tex. 27. lib. 2. enumerata sunt; vegetans, sentiẽs, appetens, loco mouens, & intelligens. Namque motus, tum vegetans, tum loco mouens complecteretur; si quidem nutritio, accretio, & procreatio motus quidam sunt; tum verò etiam appetens; quia loci mutatio ex aptietione proficiscitur. Cognitionem autem manifestum est sensum & intellectum continere.

Philoponus νοεῖν rationalem solam cognitionem: αἰσθάνεσθαι irrationalem omnem: κρίνειν vtramque interpretatur. At videre poterat, phantasiam in tex: 153. à sensu separari: & in tex. 155. sub νοεῖν collocari: & post in tex: 48. νόησιν quandam dici. Aptèi gitur Simplicius νοεῖν dixit cognitionem omnem significare, ad quam à nobis ipsis, non à præsente obiecto excitamur; siue intellectus ea sit, siue phantasiæ: αἰσθάνεσθαι autem cognitionem omnem sensus, quæ præsente indigeat obiecto. Ac demum κρίνειν vtrumque hoc cognitionis genus cõprahẽdere; quia in vtroque iudicat anima. Themistius tamen non nisi duas cognitionis formas commemorauit: alteram sentiendo: alteram λόγῳ ἢ διανοίᾳ, hoc est intelligendo. νοεῖν videlicet ita interpretando, vt λόγον & διάνοιαν, hoc est intellectionem propriè dictam comprehenderet: tertia, quæ iudicando fit, prætermissa. Eum tamem omnino non reprehenderem, qui αἰσθάνεσθαι diceret exteriorum sensuum cognitionem appellari: κελεύειν eam, qua plura iudicamus; communisque sensus comprehensionem esse.

νοῦς, intelligere quid significet.

A Quod ex superiori oratione videtur colligi: in qua cùm de hoc sensu loqueretur, ea voce perpetuò vsus est; quia is sensus velut communis iudex est. Denique νοεῖν pro omni cognitione vsurpari, quæ non ab externo obiecto præsente, vt exteriorum sensuum sensio, & illius, qui communis est, iudicium: sed à semetipso excitatur; haberique potest, etsi obiectum remotum sit. Et fortasse licèt ex artis præceptis diuisio bimembris magis fuisset; communem tamen sensum nuper demonstratum prætermittere videri noluit Philosophus. Phantasiæ autem cognitio, cùm absentis etiam obiecti sit, quasi ab ipsamet facultate excitata & obiectis occurrens, νόησις magis est, quàm αἴσθησις aut κρίσις propterea in tex. 155. νόησις rursum diuiditur in φαντασίαν & ὑπόληψιν, quæ propria intellectus est. Quodque magnopere pertinet ad id ostendendum, quod paulo ante dicebatur, præsentem operam ad phantasiæ tractationem per se referri, de phantasia primùm agendum proponit, deinde de hypolypsi. Quòd si generalis hic operandi modus νόησις dicitur ἀπὸ τοῦ νοῦ, qui mentem & intellectum propriè nominatum significat, idcircò dicitur, quia excitari à seipso ad cognitionem & actionem, intelligentis præsertim vitæ proprium esse videtur. Sic enim in tex. 60. lib. 2. inter sentire & intelligere positum fuit discrinen; quòd intelligere in nobis est quando volumus, sentire autem non item, sed præsente opus est obiecto sensili, à quo ad sentiendum excitemur. Qui locus aptissimus est & opportunus maximè ad interpretandum, quo intellectu nunc sentire & intelligere nominentur: quóque intellectu in phantasiam & hypolypsim diuidatur, ac phantasia velut intellectus quidam statuatur, atque intellectus interdum appelletur, ac demum illius operatio & cognitio intellectio quæpiam dicatur.

Phantasia νόησις & intellectus

Et hæc quidem paucis nunc significanda fuerunt, vt Aristotelis institutum demonstraretur. Antequàm enim hanc phantasiæ propriam explicationem ingrediatur, eam vult à sensu & intellectu, qui propriè dicitur, separare, atque inter vtrumque mediam constituere. Vt ita & ea, quæ de sentiente irrationalique animæ parte supersunt, absoluat (quæ primaria illius intentio est) & post hæc gradum faciat ad intellectum illiusque operationem, quæ phantasia vitur, explicandam. Qua in re tum hanc doctrinæ suæ partem cum antecedenti & consequenti continuauit: tum verò optimum seruauit ordinem, à prioribus ad posteriora, à notioribus ad ignotiora, à sensatis ad ea, quæ magis distant à sensibus: Dum de sensibus primùm exterioribus, deinde de interiori & communi, tum de phantasia, ad extremum de intellectu, disseruit.

Huc etiam spectat diuisio illa facultatum animæ in cognoscentes & mouentes, quam initio accepit. Vt nimirum cognoscentes omnes, quæ natura sua priores sunt, absolueret, phantasiam & intellectum addendo, antequam de

mouentibus diceret, quæ posteriores sunt, & ad rem cognitam animalia impellunt.

Cæterùm prima hæc verba suspensam præ se ferunt sententiam. Et Plutarchus quidem, Philoponus, Simplicius, & Auerroës post multa tãdẽ eis illud respondere dixerunt (Idẽ igitur non esse sentire & sapere, manifestum est). At nimis longum hyperbaton est. Et vt aliqua esset sententia, particula (igitur) addenda non erat. Veriùs Alexander primam illam vocem (ἐπεί, quoniam) superuacaneam esse voluit: quam si expunxeris, optimè constabit tibi sententia. Vel si expungere pigeat, subaudiendum quidem est, & cum Argyropilo ita absoluenda sententia. Quoniam duabus defferentijs anima definitur, motu & cognitione intellectus & sensus: considerandum, numquid inter intelligere & sentire interſit.

A

B

TEXTVS.

Δοκεῖν δ' τὸ νοεῖ καὶ τὸ φρονεῖν, ὥσπερ αἰσθάνεσθαί τι εἶναι ἐν ἀμφοτέροις γὰρ τῷ τινὶ ἀληθεύει τε καὶ γνωρίζει τι τῶν ὄντων. καὶ οἵδε ἀρχαῖοι τὸ φρονεῖν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι ταὐτὸν εἶναί φασιν. ὡς τῷ καὶ Ἐμπεδοκλῆς εἴρηκε. Πλέον παρέδυ γὰρ μῶπις αἰεὶ τοῖσι ἀνθρώποισι. καὶ ἐν ἄλλοις. ὅθεν σφίσιν ἐπῆλθε καὶ τὸ φρονεῖν ἀλλοῖα παίσασα τε. τὸ δ' αὐτὸ βούλεται τούτοις καὶ τὸ τῷ Ὁμήρῳ, τοῖς γὰρ γόος ὅδ' ἐπιχθονίοισιν ἀνθρώποις, οἷόν ἐπ' ἦμαρ ἄγησι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

C

Videtur autem intelligere & sapere velut sentire quidpiam esse. In vtroque enim anima iudicat & cognoscit ea, quæ sunt. Et priscis sanè sapere & sentire idem esse inquiunt. Quemadmodum & Empedocles dixit,

Namque homini ad præsens crescit sapientia semper.

Et alibi.

D

Vnde ipsis vana est præstò prudentia semper.

Idipsum autem sibi vult & Homeri illud,

Tales namque insunt mentes mortalibus ipsis.

Quas facit ad præsens hominum pater, atque Deorum.

COMMENTARIVS XXXIX.

DVplicẽ superioribus verbis animæ partitionem proposuit, velut hypothesim ad eam, quam parabat, explicationem. Altera fuit in motum & cognitionem. Altera cognitionis intellectionem, iudicium, & sensum. Prior à veteribus admittebatur: & ideò velut eorum consensu confirmatam accepit, nec amplius quidquam de ea dixit. Posterior non item ab illis concedebatur. Propterea nequid sine probatione videretur accipere, quod à quopiam negari posset, & verò à priscis illis negatum fuisset, in ea confirmanda & stabilienda immoratur. Præsertim cùm ex ea potissimùm, qualis phantasia sit, inuestigandum sibi atque docendum proposuisset.

E

Primùm igitur quæstionem adducit in medium, Num intelligere & sapere idem sit, quod sentire. Intelligere eodem modo, quo antea vsurpatur pro quauis cognitione, quæ à seipso excitatur, etsi præsens obiectum non sit. Sapere quod φρονεῖν dicitur, pro solius intellectus cognitione. Et licet in 6. de moribus ad Nicomachum lib. alijsque in locis, vel etiam in hoc libro, pro speciali quodam illius habitu atque operatione, quam prudentiam dicimus, accipiatur: nunc tamen rationalem omnem & intelligentiæ comprehensionem significat. Cur autem duas hasce cognitiones, siue solius intellectus sint, siue cuiuis facultatis, quæ à seipsa excitetur ad agendum, (qualis sanè phantasia est) existimare quispiam posset à sensu, qui à præsentibus solùm obiectis ad sentiendum prouocatur, non differre: duo argumenta proponit. Alterum, quoniam eorum vtroque profectò iudicamus & cognoscimus ea, quæ sunt. Quod argumentum duobus modis explicare licet. Primùm, vt vox illa (in vtroque) tum sentire significet, tum intelligere & sapere. Illudque sit argumentum, eaṅ differre; quoniam non minùs horum vno, quàm altero, iudicat anima & cognoscit. Deinde, vt illa ipsa vox non sentire & intelligere, sed intelligere & sapere accipiat. Atque idipsum hoc argumento colligatur; quia siue intelligere dicamur siue sapere; omnino quemadmodũ & sensu iudicamus & cognoscimus. Vtrouis modo explices, idem est argumentum, ex eo deductum, quòd cognoscere & iudicare tum sensu tum intellectus, siue is propriè, siue ampliori acceptione sumatur, commune sit. Quòd si perinde cognoscunt & iudicant, eadem igitur facultas sunt.

Duobus item modis verba illa (τῶν ὄντων, ea quæ sunt) accipi queunt: vel vt res existentes, hoc est præsentes, vel vt res ipsas cognoscibiles absolutè significent. Priori modo hoc fuerit argumentum. Sensus res præsentes cognoscit & iudicat: at eas quoque cognoscimus & iudicamus, dum intelligimus & sapimus; idem igitur sunt intelligere & sapere, ac sentire. Posteriore autẽ hoc. Siue sensu, siue intellectu cognoscamus & iudicemus, res easdem cognoscimus & iudicamus: at si est idem obiectum cognitum & iudicatum, eadem quoque facultas fuerit, quæ cognoscit & iudicat.

Alterũ argumentũ ex veterũ Philosophorũ, qui sapere & sentire idem esse confirmarunt, auctoritate sumptum est. Solum autem sapere, non item intelligere, iam nominat: vel vt breuior sit oratio: vel quasi argumento vtens à minori ad maius. Nam si propria intellectus operatio idem cum sensu sit, multò magis fuerit phantasia, aut alia quæuis. Vel demum quòd veterum illa testimonia, quæ ad huius rei confirmationem afferre parabat, de solo sapere soláque mente loquerentur: cùm Empedocles μῶπιν, & τὸ φρονεῖν, & Homerus νόον, consilium, sapere, ac mentem nominauerint. Atque Empedocles quidem alicubi scribens, consilium, quod ad intellectum pertinet atque illius functio est, homini in præsens crescere; consilium præsentis rei esse significauit; intellectumque cum sensu, qui præsentia item rerum est, confundi. Qui locus non parum

indicat,

indicat, antecedentia illa verba (ea, quæ sunt) res præsentes significare. Porrò consilium crescere ait Philoponus, quoniam actione & operatione virtus quæque & facultas perficitur & augetur; quiete & cessatione læditur, contabescit & dissoluitur. Siquidem Hippocratis quoque sententia Motu firmiora & robustiora euadunt corpora, quæ otio ac desidia eneruantur & marcescunt. Aut potiùs præsentibus rebus consilium crescit, quòd alijs atque alijs euentis prudentiores ac sapientiores reddamur: plurimarum scilicet rerum vsu atque obseruatione edocti. Ac rursum alio in loco de somniis loquens, quorum diuersitas ac differentia ex rebus oritur, quæ inter vigilandum sentiuntur; phantasma seu visum, quod dormiētibus nobis sese offert, prudentiam appellauit: prudentia autem intellectus est. Tertium testimonium est Homeri, talem nobis inesse mentem asserentis, qualis ad præsens & in dies incidētibus rebus in nobis fit. Præsentibus autem & ad omnes horas occursantibus obiectis perfici, proprium sensus est.

Digressio IX. *Perperam Philoponum locum hunc calumniatum fuisse.*

SImplicius Theætetum quidē apud Platonem scientiam cum sensu confudisse scribit; secus tamen Empedoclem atque Homerum sensisse: Aristotelemq; verba solùm minùs cautè pronuntiata, quæ aliam in partem trahi possent, confutasse. Philoponus autem hisce illorum locis abusum esse philosophum inquiens, pro illis respondet: Empedoclem in priori loco μήτιν non intellectum, prudentiam, aut consilium; sed διάνοιαν seu cogitationem appellasse, quæ inter intellectum & sensum media est. Neque solùm sensum, sed cogitationē quoq; immò magis, circa præsentia esse. Siquidem sensus obiectū habet extra se, cogitatio intra se positū ac sibi planè præsens. Deniq; idem de intellectu dici posse, si de illo loquutus sit. Alterum locum ad rem citatum fuisse fatetur: nec tamen deesse, qui pro Empedocle respondeant (vt post Simplicius etiam respondit) Tria esse somniorum genera. Vnum ex reliquijs sensuum, ac phantasia à sensibus permota excitatum. Alterum à rationali anima quidpiam quærente, eoq; tempore à corpore soluta faciliùs inueniente profectum. Tertium diuinitùs immissum ad futurum aliquid significandū. Empedoclemq; de illo solo somniorum genere, quod à rationali anima fit, loquutum fuisse, cùm prudentiam appellauit. Postremò tertium Homeri locum ait Philoponus ab Aristotele perperam intellectum fuisse: eumque non sensum, sed mentem appellasse τὴν ἐπὶ μοῖραν autem seu in dies, non præsens sensile, sed fortunam aut fatum. Hac videlicet sententia; Talem esse hominibus mentem, qualis est eorum fortuna. Quam tragicum illud interpretari dixeris.

Tria somniorum genera.

Πέφυτ' ἀνθρώποις τὸν φρένας ἦμαρ ἄγησι. hoc est.

Fortuna nobis prout est, est & ingenium.

Cùm enim pauper est quis, moribus est modestus; flagitiosus & nequam, si dies euaserit. Quod non de quibusuis, sed de socordibus, intemperantibus, & materialem vitam agentibus hominibus intelligendum esse significauit Poëta ἐπιχθονίων, id est terrenorum, adiungens. Sapientes n. & qui ex virtute viuunt, non ita mutantur.

Verùm hæc veterum aduersus Aristotelem suscepta defensio parùm perfectò firma est, parumque sapienter instructa. Etenim absque ratione dicitur, μήτιν pro διάνοια & cogitatione positam fuisse: μῆτις autem, siue consilium, siue prudentia, siue aliud quiduis, in intellectu solum consideratur. Deinde διάνοια quoque, vt in 2. lib. sæpiùs adnotatū est, & post rursum intelligetur, cùm ἀπὸ τοῦ γῦ dicatur, ad intellectum pertinet. Tum verò obiectum præsens in hac vniuersa disputatione illud intelligitur, quod per seipsum cognoscenti facultati propositum est. Vt ita sensus, qui præsentia solùm perspicit, à facultatibus cæteris distinguatur, quæ absentia quoque & procul dissita comprehendunt. Alioqui si præsentiam item intelligas, quæ siue per obiecti cognoscendi speciem est, siue per cognitionis actum vt obiecti cogniti formam; omnis facultas presentium rerum est; vel etiam phantasia, quæ absentium; & memoria, quæ præteritorum esse dicuntur; omniumque maximè intellectus, qui tum remotissima quæque, tum verò ea, que non sunt, cognoscit & comprehendit. Iam verò solus sensus præsentia sentire creditur; phantasia & intellectus tum præsentia, tum absentia; memoria absentia duntaxat, hoc est præterita.

In altero loco nescio quàm Empedocli cōsentanea sit tripartita illa somniorum ratio. Certè vt verum sit aliqua diuinitùs immitti atque interdū fuisse immissa: quæ tamen ab interno in nobis principio nascuntur, ex sensuum reliquiis excitantur omnia, suntque non rationalis animæ, sed interioris sensus, cuius passio est somnus: at non quà διανοητικὸν est, sed quà φανταστικόν. Sic. n. distinguere nos docet Aristoteles, qui in cap. primo libri de insomniis proposità hac quæstione, somnietne anima quà intelligens an quà sentiens est, posteaquàm somniandi vim propriam concluſit esse animæ sentientis, eâ præterea distinctione vtitur, vt somniorum effectio propria sit eius, non quatenus actu & simpliciter sentit, sed quatenus phantasia & imaginatione vtitur. Nempe in somnis, neque exteruo oculorum auriumue sensu percipimus ea quæ aut cernere aut audire nobis videmur; & sensus ille internus, qui communis sensus est appellatus, nullo, vt talis est, suo munere defungens, nisi quoad agentibus externis sensibus cōmunis iudex interuenit, cum ijs in somno ea ex parte consopitus, partes agendi phantasiæ relinquit. Ea ex rerum imaginibus quæ in vigilia ad sensus atque in cerebrum penetrarunt, visa illa efformat quæ dormientes quasi integris sensibus percipere videmur. Fit aliquando interim, vt liber animus ab interpellatione externorū sensuum, vel ex acceptis rerum speciebus sincerum intelligat aliquid, vel phantasmata ipsa castiget, somniaq; esse inter somnia ipsa perspiciat. Verùm hoc rarum ideo esse oportuit, quòd perpetua intellectus vigilia si perpetuâ item actione sese, etiam in somnis, testaretur, necesse esset, quoniam ille in hac vita necessariò administris sensibus vtitur, nullam esse quietem sensuum, eosque ne quid consopiti animum fallerent, in rem perpetuò intentos atque arrectos esse: quod consistere cum hac corporis imbecillitate non potest. Non igitur cùm prudentiam homini cumulari dixit Empedocles aliâ atque aliâ semper præsentium rerum accessione, ad hanc mentis in somno agitationem respexit, vt Philoponus interpretari eum studuit, sed Aristotele teste, cùm ita præsentibus rebus atque euentibus mentes alligauit nostras, vt pro illorum

conditione mutarentur; naturam illis & conditionem sensuum tribuit, qui ab obiectis præsentibus afficiuntur toti ac mutantur.

An verò veteres illi reipsa ita sentirent, humanam mentem nihil à sensu differre, non est mihi nunc propositum disputare. Aristotelem tamen video pluribus in locis affirmasse, materialia sola, & sensata entia fuisse illis cognita, intelligentes substantias atque à materia sensibusque remotas, prorsus ignotas. Atq; hoc loco iure optimo reprehensos eos fuisse constanter affirmo, quòd de intellectu minùs cautè perinde inquam ac de sensu, loquuti essent: nimiumque præsentibus illum alligassent obiectis, vt voces illæ (μεθὸν μεισᾷ ἐπὶ μαρ, satis superque testantur. Id verò multò magis affirmare liceret, si vera esset S. Thomæ interpretatio, voces hasce non ad obiectorum, sed ad cælorum præsentiã referentis. Quasi Empedocles pro præsenti cælorum aspectu, syderumque configuratione sapientiam nobis crescere ac mutari voluisset.

Odyss. 6. seu li. 18. 5. 135. & 136.

Et Homerus, talem nobis inesse mentem, qualem dederit sol; qui tum deorũ, id est cæterorum astrorum appellatur pater, quòd ab illo lumen accipiant; tum virorum, quia sol & homo generant hominem; 2. phys. tex. 26. Qui si de Homeri sententia, id quod vult D. Thomas, intellectum nostrum ita præterea afficit vt pro vario solis motu, situ, aspectu, intellectus noster variè intelligat, sanè hic aut idem cum sensu, aut certè, vt sensus, corporeus est. Refellit id quidem D. Thomas ex eo quòd intellectus noster, quia spiritalis sit, nullâ potest corporea actione per se ac directò affici, sed tantùm fortasse intermedio corpore, à cuius sensibus pendet in intelligendo. Verum ad Homeri sententiam quod attinet, neq; illi de sole sermo in eo loco est, sed de sũmo Deo; & hunc vult rerum obiectarum vi quotidie hominum mentibus sensa inducere, quia homines præsentibus rebus contenti, animos iis cum sensibus affigant. Accedit interprete Philopono, quòd Homerus non absolutè in nobis dixit mutari mentem, sed in perditis ac terrenis hominibus, qui sensum resque sensatas sectantur. Quòd si à cælo mutationem fieri voluisset, in omnibus eam fieri vniuersè pronuntiasset. Itaque acutam potiùs quàm opportunam interpretationem, fecit S. Thomas & veram magis doctrinam tradidit, qua ostendi possit animum nostrum non esse corporeum; quàm huic loco accommodatam.

TEXTVS.

Παντες γὰρ οὗτοι τὸ νοεῖν σωματικὸν, ὥσαρ καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι καταλαμβάνουσι· καὶ αἰσθάνεσθαί τε καὶ φρονεῖν, τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον. ὥσαρ γὰρ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἑκάστας λόγοις διορίσομεν.

Hi. n. omnes intelligere, quemadmodũ & sentire, corporeum esse putant. Et sentire ac sapere simili simile. Sicut enim & in iis sermonibus, qui circa initia habiti sunt, definiuimus.

Tex. 151

COMMENTARIVS XL.

NOn satis videntur interpretes Græci à superioribus hæc verba distinxisse: sed ita accepisse quasi simul cũ illis veterum sententiam continerent. Distinxerũt Auerroës & S. Thomas: qui antea dixerunt sententiam illorũ fuisse positam, nunc autem doceri causam, cur ita illi sentirent.

Ego vt prioribus verbis ostendi non tàm eorum sententiam contineri, quàm dubitationem, num intelligere & sapere sit idẽ quod sentire: tũ quòd in vtroq; iudicamus & cognoscimus ea, quę sunt, tum quòd ita visi sunt veteres affirmare. Itaque aio, ex allatis testimoniis eorũ sententiã colligi, statui: causamq; simul doceri, cur eo modo illi de intellectu decreuissent. Propterea. n. de consilio, prudẽtia, & intellectu perinde, ac de sensu, loquuti sunt, quoniã intelligere & intellectũ nõ minùs quàm sentire & sensum, putarunt esse corporeũ: perindeq; sapere & cognitionẽ omnẽ intellectu ac sensionem sensus, à simili fieri existimarunt.

Quæ verba, tum ipsorum sententiam, tũ illius causam ac rationem continent. Sententia duabus constat propositionibus. Altera de intellectus intellectionisque natura. Altera de operandi modo. Prior est illa; Intellectus & Intellectio corporea sunt. Posterior hæc, Intellectio fit ratione similitudinis. Quæ duo cùm sensui quoq; conueniant, manifestum est, eos intellectum atque intellectionẽ à sensu & sensione natura non distinxisse. Hinc ipsis verbis duplex continetur causa, cur non distinguerent. Altera; quoniã intellectum non minùs, quàm sensum, putabant esse corporeum. Altera; quòd eodem modo, quo sensum, ratione similitudinis eum operari credebant. Quare dum corporea intelligere nos animaduertebant; ea ipsa, quæ sensibus comprehendimus; corporeum eum esse, nihilque à sensu differre concluserunt.

Qua in re priorẽ propositionem ex posteriori colligere ac demonstrare videbantur; eatenusque sapienter philosophari, quatenus ex operatione operationisque modo & conditione naturam intromę, quę operationem promit, inuestigabãt. Verũ in eo errabant, quòd cognitionis vim ac naturam ignorabant. Non. n. similitudo antecedere debet, sed subsequi cognitionem. Neq; obiectũ cognoscendũ simile esse oportet cognoscenti facultati, antequàm cognoscatur: immò dissimile; quia debet esse actu id, quod cognoscens facultas est potestate. Quod autẽ principio est dissimile, cognitione fit simile; dũ per cognitionis actum eleuatur à materia, atq; in cognoscentẽ facultatem transfertur, animaq; cognoscendo fit omnia; varisciliçet cognitionum formis, velut cognitorum obiectorum similitudinibus, picta atque ornata.

Intellectus porrò & sensus ea quidem ex parte conueniunt, quòd vterque proposita sibi obiecta in se transfert sibique assimilat: at duobus modis plurimùm differunt. Primùm, quòd sensus res solas materiales & corporeas sibi assimilat, hoc est cognoscit: intellectus immateriales quoq; & incorporeas. Deinde quòd sensus dũ res eas, quas cognoscit, sibi assimilat; minùs sanè materiales facit & corporeas, quàm eæ sua natura sint: non omnino tamen immateriales & incorporeas; quoniam ipse materialis est & corporeus. Intellectus autem, vt immaterialem prorsus & incorpoream naturam habet, res omnes, vel etiam materiam ipsam & corpus, immateriales penitus facit & incorporeas. Itaq; prisci illi philosophi vt ex eo, quòd corporea cognoscit, corporeũ esse cõfecerunt: sic ex eo, quòd in corporea comprehẽdit, poterant incorporeum esse concludere; si simile simili cognosci volebant. Verùm propterea errarunt, quòd substantias à materia & corpore separatas non cognoscerent; nec alia, quàm sensata & corporea, entia esse arbitrarentur. Ex eo autem, quòd intellectus illis corporeum

videretur, nequaquam eum à sensu differre concluserunt; ignorata scilicet differentia, qua distinguendus erat. Vt enim qui rationale, hominis differentiam, ignoraret, distinguere hominem ab animalibus cæteris non posset: sic illi incorpoream intellectus differentiam nescientes, intellectum à sensu diuersum facere nequiuerunt.

Cæterùm quid Aristoteles senserit, alibi dicendum erit. Interim prætermittendus non est hic locus. In quo cùm antiquiores reprehendat, quòd corporeum intellectum fecissent; & ideò eum à sen su non separalsent: manifestè ostendit se incorporeum facere atque hoc nomine separare, quòd sensus corporeus sit, intellectus incorporeus.

Intellectus Aristotelis incorporeus.

B

Locus autem, in quo ait initio commemoratam fuisse veterum illam sententiam, simile simili cognosci; aut est in primo lib. à tex. 76. & deinceps; vbi aduersus eam ex instituto disputauit (idcircò enim illi animam ex entium omnium elementis & principiis constare inquiebant, vt cognosceret omnia; quippe simile simili cognoscitur) & ideò locum illũ appellat sermonem circa initia: vel quòd initio tractationis huius de anima habitus sit: vel quòd de principiis, ex quibus constaret anima, in eo differeretur. Aut etiam fortasse, vt Simplicius censuit, est textus 51. & 54. libri secundi; vbi cùm ab illis C diceretur simile simili cognosci; definiuit ipse quomodo id verè dici possit: nimirum post habitam cognitionem, qua obiectum cognoscenti assimilatum est. Porrò hunc locum vocat sermonem circa initia; quoniam in ipso principio eius orationis continetur qua de sensu deque cognoscentibus facultatibus dicere aggressus est.

TEXTVS.

Καὶ τοιῦδε ἔμοι δοκεῖ περὶ τοῦ πάσχειν αὐτῶν λέγειν· οἰκειότερον γὰρ τοῖς ζώοις, καὶ μᾶλλον χρῆσθαι ἐν τούτοις διατελοῦσι τὴν ψυχήν. διὸ καὶ νυκτὸς, ἢ τοῖς ἀπὸ ἐνίων λέγουσι, πάντα τὰ φαινόμενα ἀληθῆ γε ἀνάγκη, ἢ τῷ τὴν ἀνομοίᾳ δόξαν, ἀπατᾶσθαι. οὗτος γὰρ ἐναντίον τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον γνωρίζειν· δόξει δ' καὶ ἡ ἀπάτη καὶ ἡ ἐπιστήμη τῶν ἐναντίων ἡ αὐτὴ εἶναι.

D

Atqui oportebat eos de deceptione quoque simul dicere. Animalibus namque familiaris magis, atque in his anima plus temporis consumit. Quare necesse, velut quidam aiunt, omnia, quæ apparent, vera esse: vel dissimilis tactum deceptionem esse. Nam hoc contrarium est, quod est simile simili cognoscere. Videtur autẽ & deceptio & scientia contrariorum eadem esse.

E

COMMENTARIVS XLI.

COmmemoratam veterum opinionem ita philosophus exagitare aggreditur, vt posteriorem primùm illius propositionem qua simile simili cognosci dicebant, reprehendat ac confutet; aut si malit Simplicius, aduersus eam instet (non enim satis intelligo, cur is non confutationẽ, sed instantiam appellari velit) Aduersus hanc autem posteriorem propositionem statim disputat quoniam ea totius illorum opinionis causam & fundamentum continebat: cùm ideò corporeum intellectum facerent neque à A sensu diuersum, quòd simile simili cognosci crederent. Quo fundamento diruto atque euerso tota illicò opinio corruit: aut certè eam quoque demoliri facilius fuerit.

Propositionem igitur illam hoc nomine reprehendit, quòd qui cognitionem similitudine constare affirmarunt, erroris quoque, deceptionis & ignorantiæ, quæ veræ cognitioni aduersantur, docere causam debuissent. Eóque magis, quòd animalibus familiarior deceptio est, quàm cognitio; in eaque diutiùs versantur. Id verò propterea euenit, quòd facilius sit errare & decipi, quàm veram assequi cognitionem. Siquidem hoc pluribus omnino opus habet, quæ non semper adsunt omnia: illud statim consequitur, si vel vnicum eorum desit, quæ ad obtinendam cognitionem veram necessaria sunt: Cognitionem veram nisi labore plurimo & industria, ab aliisque edocti, non consequimur: in errorem ac deceptionem nos ipsi persæpè absque labore vllo incidimus. Denique vera cognitio paucorum est, error & deceptio plurimorum. Diuturniorque deceptio est & ignoratio, quàm cognitio vera: quoniam ad hanc non nisi post longum tempus attingimus. Si ratione similitudinis cognitio fieret, quòd anima nostra ex rerum omnium constaret initiis: naturalis nobis esset rerum omnium cognitio atque scientia. Iam verò absque vlla nascimur cognitione, diúque ne ipsas quidem animæ actiones exequi valentes in summa ignoratione versamur: sæpè à diuersis perturbationibus aut occurrentibus rebus vitæque necessitatibus à veritatis studio animam retrahentibus impedimur: & omnino non nisi multo labore plurimoque tempore cognitionem rerum ac scientias nobis comparamus. Accedit, quòd ea, quæ nouimus, minima pars eorum sunt, quæ ignoramus. Causa, inquit Simplicius, est in cursus animæ ad corpus & generationis complicatio: atque vt Philoponus loquitur, quæ in materia est, animæ hebetudo. Sicut enim eorum, qui in pestilenti loco habitant plures ægrotant, quàm sani sunt: sic & in animalibus, quæ in generatione sunt, plus valet auctoritate ignoratio, quàm cognitio. Eadem pestilentis loci similitudine vsum quoque fuisse Proclum in Alcibiade primò ad notauimus in superioribus, dum de vnione animæ cum corpore in secundo libro diceremus. Certè negari non potest, materiam ad cognoscendum ineptam esse, pondusque corporis obesse non parùm, atque impedimentum animæ ad intelligendum & contemplandum adferre. Quam ob rem caput ex carne ferè factũ fuisse, in Timeo tradidit Plato ne intelligenti animæ, cuius ea sedes est, multa caro ad intelligendum esset impedimento.

Familiarior deceptio quàm cognitio

Caput cur ex carne

Ergò vt ad propositionem illam (simile simili cognoscitur) reuertamur, cùm nihil aliud ab ijs, qui de cognitione ita pronũtiarunt, dictum sit de deceptione, necesse est, aut nullum dicere vnquã dicipi neque errare, sed omnia, quæcumque nobis apparent, vera esse: quemadmodum Democritus dixisse legitur in tex. 23. lib. 1. & Protagoras in tex. 19. lib. 4. Metaph. & cap. 6. lib. 11. & apud Platonẽ in Protagora. Hoc n. si sit, nullã opus est deceptionis causã ad ferre. Aut deceptionem

respondere attactum dissimilis esse. Nam cùm contrariorum contraria sit ratio, si cognitio ratione similitudinis fit, deceptionem consequens est dissimilitudine constare. Propterea ex deceptione potiùs, quàm ex ignoratione, duxit argumentum. Quoniam ignoratio priuationem significare videtur, deceptio habitum veræ cognitioni oppositum; quem ex opposita causa proficisci credendum sit.

Ignoratio & deceptio quid.

Cùm autem tactum nominauit, Philoponus eum credidit in hoc etiam reprehendisse Empedoclem; quòd intelligentiam, aut διάνοιαν tactũ diceret: proque illo respondit, eam vocem omonymam esse, atque alium esse aspectus tactum, alium ipsius tactus, alium intellectus. Verùm non ideò Aristoteles Empedoclẽ accusauit, quòd intellectum diceret esse tactum: sed quòd simile simili cognosci affirmaret. Ex hocque deducit deceptionem item à dissimili fore: siquc cognitio est tactus rei similis, deceptionem dissimilis rei tactum esse: ac propterea vtramque fieri, quòd similia aut dissimilia sese tangant.

Postquàm verò horum duorum alterum necessariò dicendum esse deduxit; illud, quod erat primum, prætermisit. Aut quòd in Metaphysicis libris confutatum esset: aut quòd ad hunc locum non pertineret: neque ab Empedocle, aduersus quem disputationem susceperat, sed ab alijs, diceretur. Alterum verò, quod ad rem magis atq; ex Empedoclis assertione consequẽs erat, postremis verbis ad hunc modum confutat. Ad eandem scientiam spectant contraria, vt bonum esse vtile & malum noxium: At hæc sanè dissimilia sunt: scientia igitur dissimilium est; neq; cognitio ratione magis similitudinis fit, quàm dissimilitudinis. Puto etiam verbis illis argumentum ad maius contineri. Scientia contrariorum est: at contraria dissident magis, quàm dissimilia: multò igitur magis dissimilium est; neque cognitio à simili solùm similitudinisue ratione fit. Non enim ea potest duobus contrariis, quæ tantopere dissimilia sunt, similis esse: sed si eorum alteri similis est, alteri dissimilis erit; & tamen vtrumque comprehendit. Idem argumentum de deceptione fiet, & vtramque philosophus complexus est. Siquidem deceptio quoque scientiæ opposita contrariorum est, quemadmodum scientia, quique bonum ignorat esse vtile, idem ipse ignorat malum esse noxium: at duobus contrariis non potest esse dissimilis; non igitur fit ratione dissimilitudinis. Hæc aduersus Empedoclem Aristoteles disputauit.

TEXTVS.

Ὅτι δὲ οὐ ταὐτόν ἐστι τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ τὸ φρονεῖν, φανερόν· τοῦτο μὲ γὰρ πᾶσι μέτεστι, τοῦτο δ' ὀλίγοις τῶν ζώων.

Non esse igitur idem sentire & sapere, manifestum. Tex. 151. *Illud enim omnibus inest, hoc autem paucis animalium.*

COMMENTARIVS XLII.

PHiloponus, Simplicius, & Auerroës (vrantea quoque adnotatum est) verba hæc respondere dixerunt particulæ illi (quoniam) à qua disputationẽ philosophus hanc exorsus est: quæ hactenus suspensa fuerit sententia. Ego verò eum arbitror post confutatam posteriorem veterum propositionẽ, qua simile simili cognosci allegabant, aduersus priorem disputare; simulque sententiã suam statuere. Quare cùm duo ab illis affirmarentur, tum in quam intelligere, tum sapere, idem esse quod sentire: & ipse duo item probet. Alterum, sapere & sentire non esse idem. Alterum, neque intelligere. Hæc S. Thomas ad illa duo voluit pertinere, quæ in intellectu considerantur: & sapere quidem significare iudicium, intelligere autem apprehensionem.

Quam interpretationem multa refellunt. Primùm, quòd sapere paulò post pars quædam intellectionis commemoratur. Deinde, quòd eodem intellectu vsurpandæ Aristoteli fuerunt hæ voces in sua firmanda sententia, quę in confutanda aliena: antea verò secus omnino vsurpabãtur. Tum verò, quòd apprehendere antecedit iudicij; siquidem de apprehensis iudicamus. At hic potiùs de sapere, quàm de intelligere, sermo est. Præterea vel apprehensionem dicens, primam mentis nostræ functionem significat, vel quamlibet eius cognitionem. Et iudicium item aut illud dicit, quod in affirmatione & negatione versatur; aut omne prorsus, vel illud, quod simplex est, & cum sensu etiam commune. Si quamlibet apprehensionem & iudicium intelligi velit; separanda ea non fuerunt: siquidem nulla est cognitio sine iudicio, nec iudicium vllum sine cognitione. Sin autem solam primam simplicium apprehensionẽ, solumque coniunctorum iudicium; præterquàm quòd hæc sibi vicissim non respondent; non fuisset vniuersè probatum, omnem intellectus cognitionem, omneque iudicium à sensu differre. Accedit, quòd si actionem eam, quæ est iudicare, Philosophus voluisset à nobis intelligi; eam non dixisset φρονεῖν, sed κρίνειν qua voce ferè antea vsus fuerat ad eam actionem significandam.

Maluit Philoponus φρονεῖν intellectum theoreticum, & νοεῖν διάνοιαν, quæ intellectus potestate est, significare. Sed in altero nimia est vocis abusio, in altero aperta mutatio, si quod Aristoteles dixit νοεῖν, tu διανοεῖν intelligas. Credendum potiùs est, aut φρονεῖν cognitionẽ omnẽ intellectus propriam significare, & νοῦν cognitionem quamuis à nobis ipsis excitatam intrinsecus, & ideo diuersam à sensu, quia præsente sensili ad agendum prouocatur. Aut si mutanda sit vocum significatio φρονεῖν actionem practicam prudentiæ propriam dici, νοεῖν verò quamcumque intellectus cognitionem, siue practica sit, siue theoretica, siue necessaria, siue probabilis. Siquidem harum omnium exempla legimus, φρόνιμον, ὁπτικὸν, ἀξίωμα, prudentiam, scientiam, opinionem.

Ergo hanc conclusionem probandam statuit, Sapere & intelligere non esse idẽ quod sentire, neque facultatem eãdem intellectũ & sensum. Vti-

Intellectus diuersa à sensu esse.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

tur autem particula (igitur) quòd eam velut conclusionem colligat, & statuat. Conclusionem inquam, tum superioris confutationis, tum eius, quam statim subiungit, confirmationis. Eam porrò vtroque nomine manifestã esse asserit. Quoniam si à veteribus in posteriori propositione, quæ velut ratio & fundamentum prioris erat, peccatum est; dum sapere & intelligere fieri à simili affirmarunt: perspicuum manet, sapere & intelligere, sentireque, atque adeò intellectum & sensum, idem non esse. Magis autem nunc fiet manifestum. Primumque probat, sapere non esse idem quod sentire: quoniam id in posteriori propositione superiùs confutata nominatum fuerat. Nam hæc erat propositio; Sentire nos & sapere simili simile. Hæc ergò non esse idem, ita ostendit. Sentire (operationem semper accipit tanquam notionem; sed ex ea vult formam, quæ illius principium est, intelligi) etsi momentaneum sit, sicut & sapere; animalibus tamen omnibus commune est. Cùm animal sensu primùm constituatur, hocque à plantis, & stirpibus maximè & primùm distinguatur; deinde verò & motu. Et ea quidem, quæ perfecta sunt & non mutilata, sensibus omnibus & conspicuis eorum sensoriis prædita sunt, vt in tex. 131. dictum est. Quæ verò imperfectiora, tactum saltem & gustatum aliquem alimenti habeant. Nec alia est animalis vniuersi definitio, quàm substantia animata sentiens. Immò non solùm animalibus omnibus adest sensus; sed in ætate item omni, & omni tempore, tum vigilantibus, tum dormientibus. Vigilia enim sensuum functio est & operatio, somnus eorumdem vinculum, velut communis sensus affectio. Quin eo ipso tempore commouentur somnia, operante scilicet phantasia seu interiori sensu quatenus φανταστικὸς est. Quorum vtrumque in libris de somno & vigilia deque somniis ab Aristotele docetur. At sapere paucis ineſt, & quorundam duntaxat proprium est. Solum hominem interpretantur Themistius & Philoponus; quòd is solus mente valeat & intellectu.

At cur non dixit, soli homini; sed plurium numero, paucis? Respondent Auerroës & S. Thomas, propter animalia quædam, quæ nonnihil naturalis prudentiæ habere videntur; de quibus hoc loco definiendum non erat, an mente item & intellectu polleant vt homo: cùm ad intellectum separandum à sensu satis esset, non omnia animalia prudentiam & intellectum habere. Sed veriùs Simplicius, quoniam hominibus quidem omnibus ineſt intelligere, at sapere & prudentia non nisi perpaucis. Aut si φρονῆν de omni intellectus cognitione vel etiam theoretica vsurpetur; hoc ipsum perpaucis ineſt, non omnibus. Cùm in scientias & contemplationes aut incumbant pauci, aut eas certè assequantur; sensu viuant plerique. Non ab re etiam fuerit duas ob causas interpretari dictum fuisse (paucis). Aut quemadmodum in textu 29. lib. secundi διανοητικὸν & mentem dixerat ineſse in homine, aut siquid aliud huiusmodi est, vel etiam honorabilius. Siue ipse de hoc dubitaret: siue potiùs cùm à platonicis aërea, ignea, & cœlestia animalia ratione præditã assererentur; nollet hac de re tunc disputare; Illúdque solum affirmauit, horum animalium species paucas existere; si cum illis comparentur, in quibus est sensus. Aut eo intellectu, quo in textu 32. de solo homine cum loqueretur, eum appellauit minimum; quantitate scilicet & numero præ animalibus cæteris. Vt enim eo loco λογισμὸν & διάνοιαν solum illum habere affirmauit; ita nunc paucis, comparatione videlicet eorum, quibus ineſt sensus, adesse φρόνησιν pronuntiauit.

TEXTVS.

Ἀλλ' ἐδὲ τὸ νοεῖν, ἐν ᾧ ἐστι τὸ ἐρθῶς, καὶ τὸ μὲν ἐρθῶς τὸ μὴ ἐρθῶς, φρόνησις, καὶ ἐπιστήμη, καὶ δόξα ἀληθὴς· τὸ δὲ μὴ ἐρθῶς, πάντων τούτων ἐδὲ ταὐτόν ἐστι, τὸ αὐτὸ τῷ αἰσθάνεσθαι· ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις τῶν ἰδίων, ἀεὶ ἀληθὴς, καὶ πᾶσιν ὑπάρχει τοῖς ζώοις. διανοεῖσθαι δ' οὐδ' ἔχεται τι ψευδῶς, οὐδενὶ ὑπάρχει ᾧ μὴ καὶ λόγος.

At neque intelligere, in quo est id, quod rectè, & id, quod non rectè. Quodnamque rectè, prudentia, & scientia, & opinio vera. Quod verò non rectè, his contraria: neque hoc vtique idem, est ac sentire. Nam propriorum sensus semper verus: Omnibusque ineſt animalibus. Ratiocinari autem & falsò accidit, nec vlli ineſt, cui non etiam ratio.

COMMENTARIVS XLIII.

INtelligere, vt ex superioribus cognitum est, latius omnino patet, quàm sapere, νοεῖν, quàm φρονεῖν. Propterea non fuit satis philosopho probasse, φρονεῖν & sapere non esse idem quod sentire. Sed vniuersè magis de quocumque νοεῖν & intelligere, id voluit demonstrare. Quod ex eo intelliges, quòd cùm de sapere loqueretur, sanè de sola intellectione recta, & quæ secundùm rationem est, loquebatur. Nunc autem tum de ea, quæ recta est, tum de non recta. Dumque eas, quæ rectè fiunt commemorat, atque in prudentiam partitur, scientiam, & opinionem veram; φρόνησιν, de qua superiori probatione loquutus fuerat, partẽ facit ac speciem νοήσεως de qua nunc disserit. Intelligere igitur vniuersum non esse idem cum sensu (quæ altera conclusionis & sententiæ pars erat) duobus argumentis demonstrat. Primum, intelligere interdum sit rectè, interdũ non rectè, sentire semper est rectè, igitur intelligere & sentire idem non sunt. Intelligimus rectè, quando secundùm rectam rationem ac rebus ipsis, quę in intelligentiam veniunt, consentaneè intelligimus: non rectè, si secus. Intelligentiam rectã in prudentiã partitur, scientiam, & opinionem veram. Prudentia practicã & quæ de rebus agendis, quæque esse possunt & non esse, fieri & non fieri, intellectionem cõprehendit. Scientia inter prudentiam & opinionem velut inter vtrumque media, vtrique quodammodo opposita, ideirco cõmemoratur, quòd & theoretica sit & certa cognitio. Altero modo à prudentia distinguitur, easque cognitiones vniuersas comprehendit, quæ in sola necessariarum rerum contemplatione versantur; naturalem, supernaturalem, & mathematicas; quæ ampliori acceptione scientiæ dicuntur, propriè autem disciplinæ. Altero autem opponitur opinioni, quæ de

Intellectum ẽ sensu diuersum esse.

vtrouis rerum, siue necessariarũ, siue contingentium genere, solam habet probabilitatem. Ita genus omne intellectionis comprehenditur.

Opinionem porrò veram dixit; non prudentiam veram, nec scientiam veram. Quòd opinio vera esse possit & falsa, velut Dædali statuæ, vt apud Platonẽ in Mænone loquutus est Socrates; quæ nisi ligentur aufugiunt. Prudentia non nisi ex rectæ rationis præscripto: nec scientia, nisi vera. Immò hæc non falsitatẽ modò & errorem, sed formidinem quoque omnem & dubitationem pellit. Intellectionem non rectam nequaquam partituseſt,nec singillatim exposuit:quia vno cõtrariorum cognito facilè alterũ intelligitur. Propterea vniuersè solùm dixit eam esse, quæ prudentiæ, scientiæ, & opinioni veræ aduersatur. Hæc autem sunt imprudentia, error seu deceptio ignoratioúe, quam praui habitus & affectionis vocant, falsaque opinio. Et hæc quidem est propositionis explicatio.

Assumptionis verò, qua sentire dicitur semper esse rectè, numquã non rectè; illa est probatio: quoniam sensus circa propria obiecta semper est verus,numquã falsus. Nimirum si tres illæ adfuerint conditiones, quas interpretes græci adnotarunt. Si organum inquam fuerit benè affectum; si obiectum nec nimis remotum nec plus æquo propinquum; si denique medium opportunè dispositum, neque aliena re contaminatum aut impeditum. Ex vtraque autem hac propositione quilibet potest argumentum concludere; Intelligere atque sentire, intellectum & sensum, idem non esse.

Sensus semper verus.

Iam sensum, quæ deterior animæ virtus est, non errare ait Philoponus, quando circa singula per se& seorsim versatur: at si cum intellectu coniungatur, qui res vniuersas cognoscit, facit vt ille erret, notiones vniuersas particulares efficiendo. Assumptio enim in ratiocinatione practica particularis est atque ex sensu accepta. Quæ cognitio propter singularum rerum mutationem & inconstantiam minùs certa est, & interdum falsa. At hæc minimè sunt ad rem: Cùm Aristoteles non de practico solùm intellectu, sed vniuersè loquatur. Quamobrem satius fuerit affirmare; causam, cur sensus numquã erret,aut certè vt Themistius & Simplicius inquiũt, plurimùm verus sit; intellectus autem erret persæpe; duplicem esse, tum obiecti conditionem, tum cognoscendi modum. Sensus angustum & limitatum, certoque entium genere contentum, atque adeò in aperto positum obiectum habet. Intellectus amplissimum, vastissimum, & occultissimum. Sensus rem præsentem cognoscit, simplicique intuitu & absque compositione cõprehendit. Intellectus absentia plerumque, abstractione vtens, compositione, atque vnius ex alio ratiocinatione. Qui sane transitus ex vno in aliud erroribus multis ac deceptionibus est obnoxius. Vnde in tex. 22. libri noni Metaph. loquens philosophus de intellectu siue ratiocinatione operãte, deque simplicium cognitione, in ijs dixit falsitatem non esse, sed ignorationem meram aut frustrationem. Quoniam intellectus aut rem attingit totam, aut planè non attingit. Ad modum etiam operandi pertinet; quòd intellectus noster cum sensu coniunctus non nisi per sensum intelligit; vixque potest comprehendere quidquam, quod sensu non comprehendatur. Idcircò dum ipse aut sensum prorsus sequitur, eo modo res comprehendendo, quo proponuntur à sensu: aut liberius excurrit; errat persæpè: vt in entium spiritalium, quæ à sensibus remota sunt, cognitione manifestum est. Neque hoc tàm intellectus, quàm sensus imperfectionem testatur.

Sensus nunquam errat, intellectus sæpe.

Alterum argumentum est; quoniam sensus animalibus omnibus communis est, eoque cuncta fruuntur: ratiocinatio propria illorum est & peculiaris, quib⁹ ineſt ratio; hoc est solis hominibus, aut si quod est aliud eiusmodi animal, vt in tex. 29. antea dicebatur: & omnino perpaucis, vt in superioribus verbis affirmatum est. Quippe hoc commune argumentum est, quo tum sapere, tum intelligere diuersum esse à sensu demonstratur.

Quamquam Themistius argumentationem priorem secus exposuit: bipartitoque diuisit, ita vt duas contineret. Alteram; Rectæ rationis virtutes sunt,prudẽtia,sciẽtia, opinioque veravitia autem, imprudentia, inscitia, & opinio falsa. At nullum horum conuenit sensui: intellectus igitur & sensus non sunt idem. Alteram verbis illis contentam (neque hoc vtique idem est quod sentire). Quoniam sensus circa obiecta propria verus est, vixque fallitur vnquam: intellectus contra sæpius in proprijs errat, quàm in communibus; hoc est circa res singulas potius, quàm circa naturas vniuersas. Sanè vtraque argumentatio ad id, quod agitur confirmandum opportuna est: sed Aristotelis verbis minùs accommodata, nisi multa omnino addantur. Verbaque illa (neque hoc vtique idem est quod sentire) cum orationis initio coniungenda sunt; vt probandam propositionem contineant, Neque intelligere idem esse quod sentire.

Digressio x. Quid Aristoteli διάνοια, quid διάνοησις.

VErùm illud mihi prætermittendum non est, quod cùm in commentarijs 2. lib. sæpius adnotauerim, διάνοια Aristoteli ad νοῦν, intellectum, pertinere & mentem; id ex hoc loco triplici argumẽto manifestissimũ est. Primum,quòd vt intellectum à sensu separatum esse ostenderet, τὸ διανοεῖσθαι,quod sanè dianæa operationem significat, oppoſuit sensui; cùm sensum semper esse verum dixit, διανοεῖσθαι autem posse esse tum verè tum falsò. Non igitur ad sensum, sed intellectum pertinet dianæa. Alterum; cùm τὸ νοεῖν ἐρρῶσθαι imprudentiam, scientiam, & opinionem veram partitus esset, &τὸ νοεῖν μὴ ἐρρῶσθαι in ea, quæ illis contraria sunt (quæ omnia certum est ad intellectum pertinere) statim subiungit διανοεῖσθαι, quasi idem sit, aut certè ad eandem pertineat facultatem, ad quam pertinet νοεῖν. Tertium; quòd apertis verbis διανοεῖσθαι dixit nulli inesse, cui non insit ratio: quoniam videlicet operatio quædam rationis est. Cui simile est, quod in primo lib. de part. anim. cap. 1. cùm disputaret, naturalis philosophi non esse de intelligente anima disserere; postquam νοῦν & νοητὸν nominasset; lationis principium aliud quidquam esse, non νοητικὸν, hoc argumento probat; quoniam latio in alijs item animalibus inest, dianæa verò in nullo alio, quàm in homine. νοῦς igitur, νοητικὸν & διάνοια ad eandem animæ vim pertinent.

pertinent. Apertissimus etiam locus est in tex. 5. lib. 3. huius operis de anima. Vbi cùm intellectũ animæ nominasset, subiungit hæc verba, λέγω δὲ νοῦν, ᾧ διανοεῖται καὶ ὑπολαμβάνει ἡ ψυχή. νοῦς igitur in διάνοιαν & ὑπόληψιν diuiditur, estque dianœa intellectus propria operatio. Et in tex. 30. de intelligente anima loquens vt à phantasia distincta est atque intelligendo intuetur phantasmata, διανοητικὴν ψυχὴν appellat. Et rursum in tex. 40. cùm dianœam & sensum dixisset: De intellectu, inquit, & sensu dictum est satis. Vbi Simplicius dianœam ait intellectum appellari, quòd intellectus nomen in omnem rationalem vitam dilatet philosophus. & sanè si ab intellectu & sensu diuersa dianœa sit, manca fuisset cognitionis diuisio in dianœã solam & sensum, dum eodem in loco duo hęc prorsus cognoscẽdi ac iudicãdi propria in animalib⁹ ponit, intellectusq; deesset, qui cognoscẽs item facultas est. In tex. quoque 49. cùm practicum intellectum dixisset, in practicam statim dianœam mutat vocem. Considera, inquit Philoponus, quòd practicum intellectum dianœam appellauit practicam.

Eadem Græcorum omnium interpretum sententia. Inter quos Themistius enarrans textum 150. quod Aristoteles appellauit νοῆσιν sensui oppositum λόγον καὶ διάνοιαν interpretatus est. Et in textum 152. rem eandem scripsit νοῦν, δύναμιν λογικὴν, νόησιν &, διάνοιαν appellari. Et rursum paulò post. Si quod irrationalium animalium dianœæ particeps esse dicatur, abusionem vocis esse. Nullo n. modo illa participant; sed quædam phantasia sola reguntur. Quæ tota sententia ex tex. 32. lib. 2. accepta fuit. Ac demum in lib. 2. de mem: & remin. cap. 14. apertè ita pronuntiauit, ἐσχάτη δ' ἐστὶν ἡ διάνοια, ἢ τοῦ μὲν φαντασίας ἐνέργεια, Nil aliud est dianœa, quàm intellectus cum phantasia operatio: intellectus inquam, vt cum phantasia operatur. Et rursum cap. 18. τὸ ἀναμιμνήσκεσθαι διάνοιάς ἐστι. τὸ γὰρ βουλεύεσθαι, νοῦ. hoc est reminisci dianœæ est, siquidem consultare intellectus functio existit. Eadem igitur animæ virtus dianœa & intellectus. Et Philoponus δυνάμει νοῦν, hoc est intellectum potestate, quòd tum benè, tum malè; tum verè, tum falsò, intelligere possit, dianœam nuncupari affirmauit, cùm intellectum à sensu philosophus distinxit. Ac rursum dianœam circa vniuersalia operari, eiusque actionem rectam scientia & opinione vera contineri. Et hæc quidem hoc loco. In perfectione etiam totius operis, & commentario superiori & in expositione tex. 150. & cum eo Simplicius, verborum illorum interpretationem facientes (διανοεῖσθαι autẽ & falsò accidit, nec inest vlli, cui non etiam ratio) dianœã inquiunt ratiocinatricem mẽtis actionẽ significare, actumque rationis, qui à propositionibus ad conclusionem transit, & ideò solam errare & decipi. Et rursum in tex. 157. vbi philosophus nominabit νῦν, dianœam subaudiendam esse adnotabit idem Philoponus. Et in commentario tex. 162. phantasiam à mente & dianœa expurgari & corrigi. Et in commentario tex. 21. lib. 3. vbi duplicem intellectus actionẽ faciet philosophus, impartibilium apprehensionem, & eorum compositionem, νῦν & διάνοιαν, intellectum & dianœã distingui idem ipse Philoponus interpretabitur: quòd intellectus simplicium sit, dianœa compositorum; ille veri tantùm, hæc veri & falsi. Et rursum Simplicius in textũ 66. lib. 1. dianœã rationalem esse cognitionem intellectus, & rationalis animæ operationem. & cõment. 89. operationes rationales quæ corpore, hoc est sensu & phantasia adiuuante vtuntur, consueuisse Arist. διανοητικὰς appellare: ratiocinationes inquã intellectus practici, quæ circa singularia versantur.

Ergò cognitionem omnem ita partitum Aristotelem fuisse Philoponus autumat: Cognitio nostra vniuersa in sensum & communionem νόησιν primùm diuiditur. Sensus eorum est, quæ sunt extra: νόησις eorum, quæ intra. Hæc autem vel rerum est particularium, vel vniuersarum. Particularium est phantasia, quæ intellectus passiuus vocatur. Vniuersarum is, qui propriè νοῦς est. Rursum res vniuersæ aut ratiocinatione, aut meliori, aut deteriori modo, quàm per ratiocinationem, cognoscuntur. Qui meliore modo cognoscit, theoreticus est intellectus, qui habitu & actu dicitur. Ratiocinatio tum eam facit, quæ dianœa propriè appellatur, tum communiorem ὑπόληψιν, hoc est existimationem; quæ & dianœam & δόξαν, cogitationem & opinionem, comprehendit. Qui demum deteriùs quàm ratiocinatione, operatur intellectus, opinionem habet propriè & existimationem. Denique dianœa vel circa theoretica versatur, vel circa practica. In theoreticis ὁπομνήμων, id est scientiam, parit. In practicis, si consilio agenda sint, εὐβουλίαν, prudentiam: si consilio non egeant, τέχνην, artem.

In qua partitione tota quinque omnino obseruanda sunt, ei, quæ sequitur, explicationi maximè necessaria. Primùm, iure optimo vereque dictum à Themistio fuisse, rem eandem νοῦν, λογικὴν δύναμιν, νόησιν & διάνοιαν appellari. Alterum; νόησιν & νοῦν tum propriè sumi posse pro solo intellectu, tum ampliori acceptione pro interiori quauis cognitione in nobis ipsis, non abobiecto externo, excitata. Tertium, phantasiam interdum ab Aristotele νοῦν appellatam fuisse, quatenus interiorem. Huiusmodi cognitionem habet, qualem habet intellectus, meliorem ea, quæ à præsenti obiecto est in sensu externo. Quartum, dianœam non ad sensum, sed ad intellectum pertinere: eamque illius vim & actionem significare, qua ratiocinatur & ab vno ad aliud transit, atque à principiis ad conclusionem progreditur. Et ideò à Philopono potestate vocatur, & Aristoteles in textu 32. lib. 2. λογισμὸν καὶ διάνοιαν pro eodem vsurpauit: neque διανοεῖσθαι, quod hoc loco nominat, aliud est, quàm ratiocinari. Quintum; ὑπόληψιν propriè idem esse quod δόξαν, & opinionem significare: ampliori autem significatione dianœam item (quę cognitionem certam habet) & quamuis ratiocinatione comparatam complecti: quo modo Themistius cùm textum 157. interpretabitur, δόξαν ὑπολήψεως speciem esse inquiet.

Phantasia intellectus seu νοῦς dicta.

Contra cogitatiuam Auerroïs.

Ex quibus omnibus manifestum est, quantopere ab Aristotelis vera sententia aberrent Auerroës & qui eum sequuntur, dum de dianœa, quam appellant cogitatiuam, ita illi loquuntur, vt eam dicant materialem, corpoream, & sentientem virtutem esse, quæ circa res singulas ratiocinetur, quemadmodum circa vniuersas intellectus. Eam enim Aristoteles Græcique interpretes idem cum intellectu esse voluerunt: neque

circa res singulas modò, sed circa vniuersas ratiocinari. Immò Simplicius argumentis allatis, neque hanc, neque hypolepsim ostendit esse sensus. Tum quia sensus rationalis non est, neque ex vno in aliud discurrit, aut aliud ex alio colligit, quod dianœa facit. Tum quia non ita vera dicit, vt vera se cognoscat dicere, quemadmodum post intellectionem cognoscit hypolepsis, quæ num ea vera sit iudicat, eique assentitur ac rem cognitam complectitur. Tum verò quia sensus aliis quoque animalibus inest, dianœa & hypolepsis soli homini. Quanquam alio is, quàm Philoponus, modo, &, ni fallor, veriùs duas hasce cognitiones alteram ab altera distinguit. Verè namque dianœa ratiocinatio & ex vno in aliud transiens ac progrediens actio esse videtur. At quoniam minimè continuatus est hic transitus, quemadmodum is, qui in corporibus fit, motu ex vno in alium locum: sed per diuersos terminos ac partes procedit, quibus intellectum assentiri oportet, vt ex vno aliud colligat: assensus ille, quo singulæ ratiocinationis partes iudicantur esse veræ, animæque adhæsio per singulas, hypolepsis esse creditur, quæ ipsas tamquam veras confirmat. Atque dianœa in discursu & ratiocinatione consistit, hypolepsis in assensu apparentis veri. Sic enim Themistius quoque cùm dianœam dixisset sensum sequi, hypolepsim autem antecedere, ὑπόληψιν inquit νομίζω πᾶσιν κριτικὴν ἕξιν τῆς λογικῆς δυνάμεως. Hoc est hypolepsim appello iudicatiuum omnem habitum, seu vim illam animæ, quę ratiocinatricem totam facultatem diiudicat, quæ dianœa est hypolepsim antecedens. Verùm hæc deinceps planiùs intelligentur.

A B C D

DE PHANTASIA.

CAPVT IIII.

TEXTVS.

φαντασία γὰρ ἕτερον καὶ αἰσθήσεως καὶ διανοίας· ὡστέ τε οὐ γίγνεται ἄνευ αἰσθήσεως, καὶ ἄνευ ταύτης οὐκ ἔστιν ὑπόληψις.

Text. 158 *Phantasia enim & à sensu & à cogitatione diuersa. Atque ipsa non sit sine sensu: neq; sine hac est existimatio.*

COMMENTARIVS. XLIV.

POstquàm intellectum à sensu diuersum esse demonstrauit, ad phantasiam accedit, propter quā potissimùm totus hic virtutes & actiones animæ distinguendi labor susceptus fuerat. Atque his quidem verbis eam à sensu & dianœa cogitationeúe distingui manifestum est. Sed quod difficultatem adfert, est particula (enim) quæ cuiuspiam rei causam videtur reddere. Et quidem rei, quæ ad phantasiam pertineat; cùm tamen nulla illius hactenus facta sit mentio.

Dubitationi tacitæ, qua si à sensu diuersus est intellectus, colligere fortasse quispiam potuisset, eundem eum esse cum phantasia; respondere Philoponus censuit, nequaquam ita esse, quoniam phantasia tum à sensu, tum ab intellectu diuersa est. Quo loco rursùm dianœam & νοῦν idem esse confirmauit; dum primum dubitationem dicens, num si νοῦς differt à sensu, idem sit cum phantasia phantasiæ mox à dianœa & sensu differentiam docere subiunxit.

Dianœa quid.

Verùm appositè magis tradiderit Simplicius causam eius reddi quod postremis dixerat verbis, διανοεῖσθαι solis illis inesse, quibus inest ratiocinatio. Causam autem esse, quòd phantasia non sit idem cum dianœa, sicut neque cum sensu; sed ab vtraque virtute diuersa. Et ideò hoc est in cæteris animalibus phantasia, quod in ratione præditis dianœa. Sic n. in textu 32. lib. 2. proditum est ex quo huius loci interpretatio peti potest. Nam vt ibi scripsit, in quibusdam esse λογισμὸν καὶ διάνοιαν in aliis ne phantasiam quidem sed solum sensum; alia demum phantasia duntaxat viuere quæ suprema in illis virtus sit eorū vitam administrans, sicut perfectiorum vita λογισμὸς καὶ διάνοια regitur. Ita nunc διανοεῖσθαι (qua voce & πάσην & διάνοιαν complexus est) solis iis perfectissimis inesse affirmauit, in quibus est λόγος & ratio. Siquidem alia sunt, quibus non ratio, sed phantasia soli insit: alia, quibus ne phantasia quidem, conspicua saltem & manifesta; sed solus sensus. Eò verò libentiùs magisque ad rem hoc adiunxit philosophus, quòd ita phantasiæ naturam docebat, quæ & docenda erat & hoc maximè loco quærebatur.

Duo igitur paucissimis verbis affirmat. Primum; phantasiam nec sensum esse, nec dianœam, sed ab vtraque diuersam. Alterum; eam inter vtramque mediam esse; superiorem ac posteriorem sensu, inferiorem ac priorem dianœa. Vnde quia inferius & prius potest esse sine superiore & posteriori, non contrà, vt in textu 15. lib. 2. perspicuum est; potest sensus in quibusdam sine phantasia esse, & in alijs phantasia sine dianœa. At sine sensu nusquam est phantasia, & vbi est dianœa, adsunt quoque phantasia & sensus, vt in tex. 32. idem philosophus tradidit. dum porrò sensum nominat, omnem eam virtutem dicit, quæ præsens solum obiectum cognoscit, atque ab eo ad agendum excitatur. Dianœam verò, illam, quæ ijs inest solis, in quibus λόγος est & ratio. Inter has est phantasia. Quæ hoc quidem præstat sensui, quòd absentia quoque & procul dissita comprehendit. At quoniam cum dimensione, partibilitate figuraque hoc est sensata sola obiecta comprehendit, quæ aliquando præsentia fuerunt ac sensu percepta: idcircò post definetur esse motus à sensu actu factus, & nunc dicitur non fieri sine sensu, si non simul cum eo operante, certè qui antea fuerit operatus. Eadem n. illa, quæ præsentia sensus cognouit sæpiùs post, est absentia fuerint, percipit phantasia, idola sibi & quasi imagines eorum efformans ac velut præsentes inspiciens. Sanè noua quædam potest obiecta sibi fingere, quæ nullo fuerint sensu percepta, vt Hircoceruum, aut aureum montem. Sed id facit plura sensibus cognita coniungendo. Sensus namque hircum & ceruum, aurum & montem vidit, phantasia vtrumque copulans hircoceruum aureumúe montem format. Ita nunquā est sine sensu quia nil formare valet, siue seorsim singula, siue coniunctim plura, nisi ea, quæ sensibus percepta fuerint.

Neque verò sine phantasia est hypolepsis siue existimatio, & intellectus quæuis comprehensio & iudicium. Intellectus enim, quamdiu est in corpore

corpore, nihil nisi à phantasia submini-
strat um A
Cognitionis ordo. comprehendit. Hic est cognitionis nostræ ordo, hic cognoscentium virtutum nexus: vt præsentia obiecta sensibus primùm hauriantur atque in cognoscentem transferantur: à sensu mox ad phantasiam traducantur: ab hac demum intellectui proponantur.

Philoponus autem cùm hypolepsim audit sine phantasia non esse, id intelligi vult de cognitione, quæ ex sensibus vel particularibus habetur. Alioqui de diuinis absque illa haberi potest. Quæ interpretatio neque Aristoteli consentanea est, neque vera. Aristoteles enim absolutè & generaliter, tum hoc loco, tùm apertè magis in tex. 30. & 39. lib. 3. hunc locum exponens omnino dixit, nihil vnquam nos sine phantasmate intelligere. Atque in diuinorum quoque ac spiritalium entium cognitione vtimur phantasia; dum ea ad modum corporeorũ phantasmatum nobis effingimus; etsi post ratio secus habere illa diiudicet. Quod apud Aristotelẽ quoque reperies in lib. de mem. & remin. cap. 1. Accidit, inquit, eadem passio in intelligendo, quæ & in describendo. Ibi enim nulla vtentes quantitate trianguli determinata, finitum tamen secundùm quantitatem describimus. Et intelligens similiter, etsi non intelligit quantum, ponit tamen ante oculos quantum: intelligit autem non quatenus quantum est. Neque enim cur phantasia vtamur, ea est ratio; quod res cognoscendæ sensiles sint aut particulares: verùm id ex facultatũ nexu & ordine petitur, atque intellectus nostri coniunctione cum corpore & sensibus eius. Qua de re alibi plura. Nunc verè à Simplicio dictum obseruabis, sensum comparatione phantasiæ, & phantasiam comparatione existimationis aut cognitionis esse tanquã id, sine quo non: cogitationem autem vel existimationem comparatione phantasiæ, haneque rursum comparatione sensus, esse velut finem & ἐπιγόμενον, hoc est superinductum quidpiam. D Vnde illorum distinctio apertiùs cognoscitur.

An Phantasia intelligendo semper necessaria.

Minabitur autem non immeritò quispiam, cur cum phantasiam dixisset philosophus à dianœa diuersam esse; non item subiunxit, sine ea tamen dianœam non esse; sed hypolepsim potius nominauit. Has arbitror fuisse causas. Primùm, vt dianœam & hypolepsim ostenderet actiones diuersas significare, & ad eandem tamen intelligentem facultatem pertinere. Deinde quoniam, vt ait Simplici°, simul insunt rationali actioni, modò vna, modò altera. Tum verò vt faceret trãsitũ ad phantasiam quoque ab hypolepsi distinguendam. Quam distinctionem consequentibus exponit E verbis. Demum quia dianœa ratiocinationem velut inquisitionem ab vno ad aliud, hypolepsis iudicium velut terminum motus & comprehensionem significat. Terminũque & cõprehensionem maluit secundo loco, quàm motum & inquisitionem accipere: tum quia potior est; eoque accepto vterque quodammodo accipitur: tum vt ab vtroque diuersam esse phantasiam exponeret. Ex hoc verò magis confirmatur id, quod antea probatum fuit, intellectum à sensu diuersum esse. Nam si phantasia quoque à sensu discrepat, eaque inter sensum & intellectum intercedit; multò magis apparet intellectus à sensu diuersitas & distantia.

Dianœa & hypolepsis quid.

TEXTVS.

Ὅτι δ' οὐκ ἔστιν ἡ αὐτὴ φαντασία καὶ ὑπόληψις, φανερόν· ἔστι μὲν γὰρ τὸ παθεῖν ἐφ' ἡμῖν ὅταν βουλώμεθα· ὅταν γὰρ βουληθῶμεν, ὥσπερ οἱ ἐν τοῖς μνημονικοῖς τιθέμενοι καὶ εἰδωλοποιοῦντες· δοξάζειν δ' οὐκ ἐφ' ἡμῖν· ἀνάγκη γὰρ ἢ ψεύδεσθαι ἢ ἀληθεύειν.

Eandem autem non esse phantasiam & existimationem, conspicuum. Hic enim affectus penes nos est quando volumus. Quoniam integrum est ante oculos ponere: quemadmodum qui in memoriæ locis ponunt & simulacra fingunt. At opinari non in nobis. Etenim falsum aut verum dicere necesse. B

COMMENTARIVS XLV.

QVorsum hæc oratio spectet, pluribus dicere nõ est op°. Quod enim in superioribº verbis asseruit, phantasiam à sensu & dianœa seu hypolepsi, hoc est ab intellectu diuersam esse, probare aggreditur. Ac primùm ostendit ab intellectu differre. C Nam quod Philoponus opinionem credidit hypolepsim appellari, opinionisque & phantasiæ differentiam probari, superioribus minùs consentit. Nec video cur Aristotelem vocibus abusum fuisse dicamus: Cùm hypolepsim propriè cum Simplicio rationalem omnem cognitionem interpretari liceat. Etsi enim hypolepsim post in δόξαν, existimationem in opinionem mutet, opinionem tamen pro existimatione dicit. Neque, cùm opinio existimationis species sit, nouum est pro genere speciem ponere.

Phantasiam ab intellectu differre.

Phantasiam igitur, si pro actione sumatur, D ab omni rationali notitia, si verò pro facultate, ab intellectu diuersam esse, duobus argumentis demonstratur. Alterum est, Hic affectus, phantasiæ scilicet operatio, in nostra est potestate: non quòd imaginatio omnis penes nos sit. Nãque tum inter vigilandum, tum inter dormiendum, nolentibus nobis aut certè non volentibus incidunt multa. Propterea non dixit imaginandi nos dominos esse, aut in nobis esse non imaginari quando nolumus: sed solùm penes nos esse imaginari quando volumus. Quoniam imaginationes plurimæ, vbi libitum fuerit, expromi queunt à nobis, nec aliunde pendent. Et quandocumque voluerimus, fingere possumus quarumcumque rerum absentium imagines, & eas nobis E quasi præsentes ob oculos ponere. Quemadmodum illi faciunt, qui artificiosa vtuntur memoria. Locos hi & simulacra diuersarum rerum sibi proponunt, ac per diuersa loca distribuunt, hic vnam ponentes nauem, ibi vnam domum, alibi vnum canem, vnum montem, vnam arborem, vt aliud quiduis eiusmodi. Vt eorum inspectione ad aliarum rerum recordationem iuuetur memoria. Et omnino, inquit Simplicius, cùm recordari volumus, sæpius circa figuram agimus. Et Philoponus μνημονικοὺς eos appellari ait, qui ex sensilibus typos accipiunt. Nimirum

Memoria artificiosa.

ita placuit exponere id, quod Aristoteles dixit (εἰδωλοποιοῦντες) nempe τοὺς ἀγαπλαττομένους, eos qui effingunt quidpiam. Eiusdem actionis exemplum pictores quacumque forma animal in tabula ponentes adfert Themistius. Sic n. phantasiæ vsu absentis hominis, quem aliquando vidimus imaginem nobis effingimus: & quandocumque volumus, imaginem auri proponimus, montis, equi, tauri, hirci, cerui, alteriusue cuiusuis rei. Immò eas sæpè coniungimus, hominem aureum, aut montē efformantes aureū, vel hyppocentaurū hircoceruum, tricipites tergeminosque homines, vt fictum in fabulis Geryonem: aut alatos. Vt Boreæ filios, Zetum & Calain; aut alia quæcumque nobis occurrerent; siue sint, siue non sint; siue esse possint, siue non possint.

Phantasia vis & operatio.

Cur non solùm præsentia, sed absentia quoque effingat sibi & velut præsentia proponat phantasia, ex propria prouenit illius facultatis virtute; quæ cum intellectu communis illi est. Neutra, n. facultas præsente obiecto indiget; sed ambæ, quod sensui semel præsens fuerit, possunt post absens quoque cognoscere, à seipsis intrinsecùs ad cognoscendum excitatæ. Et ideò ambæ νοήσεως nomine continebantur: atque hoc ipso in loco Philoponus & Simplicius non phantasiam, sed νόησιν legentes phantasiam interpretantur. At cur phantasia non solùm ea, quæ sunt; sed ea item, quæ non sunt; nec vera modò, sed falsa effingat, perindeque sibi proponat: ea nimirum est causa, quòd sine assensu operetur, atque in sola imaginum formatione versetur; nequaquam iudicans, num eæ veræ sint, an falsæ; num rerum, quæ sint, an secus.

Phantasia cur falsa & quæ non sunt fingat.

Opinari autem & existimare, hoc est rationali notitia comprehendere, in nostra potestate non est. Quod non ita accipias, quasi ab extrinseco obiecto præsenti prouocari nos oporteat, nec à nobis ipsis intrinsecùs ad intelligendum excitemur. Hoc enim tum ijs, quæ antea dicta sunt, aduersatur: tum ijs maximè, quæ habentur in tex. 60. libri secundi; vbi contraria planè extat sententia, intellectum hoc nomine distingui à sensu, quòd intelligere in nobis est, cùm volumus, sentire autem non item, sed obiecto præsente opus est. Verùm idcircò pronuntiatum intelligas, quoniam hæc actio non tam latè patet, neque tam liberè, vt phantasiæ actio, vagatur per omnia. Sed in ijs versatur solis, quæ sunt, quæque vera sunt. Quæ enim falsa esse cognoscuntur, illis assentiri intellectus nequit. Ita namque in primo libro de posteriori analysi tex. 5. dicebatur, eius, quod non est, hoc est quod falsum est, nullam scientiam esse; vt quod diameter sit commensurabilis costæ. Hoc igitur ait. Opinari seu existimare atque imaginari eatenus quidem conuenire, atque à sensu discrepare, quatenus vtrumque actionis genus absque obiecto præsente in nobis excitatur intrinsecùs. At plurimùm inter se differre, quòd imaginari absque vllo assensu constat; & ideò liberum nobis est quæcumque fingere, siue vera sint, siue falsa. Existimando autem necesse est verùm aut falsum dicere, hoc est assentiri & iudicare, sententiamque ferre. Quare cùm intellectus falso nequeat assentiri; non nisi ea, quæ vera putantur, existimare aut opinari potest. Namque si falsa interdum opinamur, vt cùm falsum nobis persuadetur; propterea opinamur, quòd vera esse putemus. Falsa autem, quæ falsa esse cognoscimus, opinari prorsus non possumus: sed simulata solùm fortasse oratione effari, vt Themistius & Philoponus inquiunt. Quare cùm veritas in conformitate cum rebus ipsis consistat, neque res ipsæ in nostra sint potestate, ne opinari quidem aut existimare positum in nobis est: sed à rebus pendet, quæ aut sunt aut esse videntur.

Opinari & existimare vt dicatur nō esse in nobis.

Alio etiam modo hæc verba interpretaberis. Phantasiæ operatio penes nos est quando volumus: quòd etsi vnius rei occurrat imago, eam tamen repellere possumus atque alio modo, vt libuerit, imaginari. At non ita se habet existimare aut opinari. Immò quod vt verum fuerit propositum, repellere intellectus non potest, & aliud quodcumque existimare aut opinari; sed illi planè cogitur assentiri. Contrà falso assentiri non potest; sed repellere illud cogitur, atque ab eo penitus dissentire. Hoc nimirum illud est (opinari non est in nobis situm. Etenim falsum & verum dicere necesse est) id est non licet nobis opinari quodcumque volumus, sicut imaginari licet: sed id solum, quod ratio persuaserit. Nam si verum ostendat, assentiri necesse est ac verum esse opinari. Sin falsum, dissentire & tanquam falsum æstimare atque respuere.

Illud etiam obseruabis hoc loco, quod Simplicius ait, phantasiam à philosopho in memoratrice facultate reponi; ex capite primo lib. de mem. & remin. acceptum fuisse. Etenim eo loco philosophus phantasma idem esse cum memorabili tradidit, eaque memorabilia esse per se, quorum est phantasia: & ideò eandem re facultatem esse memoriam & phantasiam, quæ circa hæc versantur. Ex quo intelligas, quantopere ab Aristotelis & peripateticorum vera sententia plurimi absint, qui tum distinctas re facultates faciunt; tum in distinctis eas organis ac partibus cerebri, anteriore ac posteriore, ponunt. Sed de hoc post pluribus.

Plus. male

nonnulli male

TEXTVS.

Ἔτι δ', ὅταν μὲν δεδιέναι τι ἢ φοβερὸν ᾖ, συδιεγειρόμεθα· ἐὰν δὲ θαρραλέον τὸ δ' ἐπὶ τῶν φαντασιῶν ὡσαύτως ἔχομεν, οἷον ἂν οἱ ζωγράφοι ἐν γραφῇ τὰ δεινὰ ἢ θαρραλέα.

Ad hæc autem cùm graue aliquid aut terribile nobis opinamur, compatimur illicò. Similiter verò est res sit eiusmodi, vt confidendum sit. Per phantasiam autem perinde habemus, atque illi, qui in pictura timendas res aut confidendas intuentur.

COMMENTARIVS XLVI.

CVm Simplicius hoc loco probatum fuisse credidit, existimationem cum assensu esse; quia qui existimat, credit rem ita esse, & ideò perturbatur

perturbatur animo : probationem non necessariam induxit ; cùm id vel ex ipsa voce constaret. Quid enim aliud est existimare, quàm credere & accipere rem ita se habere vt comprehenditur; & veram aut falsam esse iudicare? & iam in superiori argumentatione acceptum fuerat, existimationem verum & falsam dicere. Neque hanc propositionem nunc confirmari, prima illa verba testantur (Ad hæc autem) quæ nouam procul dubio argumentationem aggrediuntur.

Phantasiam ab intellectu diuersam esse.

Ergò hoc alterum est argumentum, quo id ipsum probat, phantasiam scilicet ab intellectu diuersam esse; eodemque modo, quo antea, opinionem pro existimatione proque omni rationali cognitione, speciem pro genere accipit. Cùm graue aliquod malum, atrocemúe ac formidabilem cladem impendere nobis opinamur, compatimur statim; ac simul cum opinione affectus is animi excitatur, quo timemus, contristamur, & toto etiam corpore perhorrescimus. Contrà si magnum quodpiam bonum & insigne commodum atque emolumentum animo concipiamus & euenturum speremus; gaudemus in sinu, confidimus, gestimus, extollimur. Quoniam verò in his Aristoteles non adiunxit quo affectu permoueamur : sed solùm dixit (similiter verò si confidendum quidpiam sit) ; illud ipsum (compatimur) subintelligendum est. Ex quo manifestum est, verbum illud (συμπάσχειν) non specialem commiserationis affectum significare, qui malis & aduersis euentibus excitari solet; vt Albertus & Latini ferè interpretantur. (is enim ἔλεος, & misereri ἐλεῖν dicitur in secundo Rhetoricor. lib. capite 8. vbi de hoc affectu agitur) sed quasi generalem affectuum permotionem ἀπὸ τῶν πάθων, quod animi affectum quemuis significat.

Cum opinione, non phantasia, affectus quidam excitentur.

Vt hæc sit orationis sententia. Cùm opinamur quidpiam, siue malum, siue bonum; cum intellectus & mentis opinione afficitur simul appetitus, atque in eo perturbatio timoris quæpiam, aut spei, tristitiæ, aut gaudij, aliaue quæuis, excitatur. At cùm hæc imaginamur duntaxat & per phantasiam nobis proponimus atque effingimus; eiusmodi nullus commouetur in nobis affectus: sed perinde habemus, ac si ea in pictura quapiam spectaremus. Vt enim dum lupum, Vrsum, leonem, bella, excidia, victorias, triumphos, demolitiones vrbium in tabella spectamus; nihil afficimur: ita prorsus euenit cùm imaginamur. Ex quo intelligas, ad phantasiæ vim explicandam aptissimum fuisse & ex Aristotele sumptum pictoris illud exemplum, quo antea Themistius vsus est. Cùm igitur tantopere diuersa sit vis & operatio opinionis & phantasiæ, eas conspicuum est vnam & eandem rem non esse.

Iam verò tota hæc argumentatio ex eo vim habet, quòd phantasia rem solùm apprehendit, illiusque imaginem ac simulacrum proponit; non item cognoscit vt malam aut bonam, vt noxiam aut commodam; nullum assensum habet, neque verum dicit aut falsum, neque componit aut diuidit, neque omnino iudicat rem ita esse vt apprehendit. Opinio habet hæc omnia. Et in bestiis quoque operatio illa, qua intentiones non sensiles, vt esse amicũ aut inimicũ, vtile vel noxium, & id genus alia percipiunt. Nec enim perturbationes & affectus, qui in appetitu vigent, simplici rei apprehensione commouentur. Sed eo duntaxat tempore excitantur, quo ea apprehenditur vt mala vel bona, noxia vel quæ compendium nobis aliquod sit allatura. Nam tum demum aut timor & tristitia, aut spes & gaudium adsunt. Ad ea verò, quæ sola effinguntur phantasia, perinde habemus, atque ad ea, quæ non vera nec in rebus prorsus existunt. Etenim non quatenus malarum aut bonarum rerum, immò nec omnino rerum imagines sunt, circa illas phantasia versatur : sed absolutè & per se, vt imagines sunt, eas fingendo; Quæ verò affectum mouent, res sunt, non imagines rerum : neque res ipsæ vt res sunt, sed vt malæ aut bonæ, noxiæ aut vtiles.

Hoc picturarum exemplo significauit philosophus. Quippe leo pictus omonymè, non verè, leo est : propterea eo viso vel timemus: immò ea, quæ in phantasia sunt, minus, quàm ea, quæ picta sunt; formidamus. Quoniam ea, quæ sunt fictitia, minùs vera sunt, quàm ea, quæ picta. Quòd si in somniis, quæ phantasiæ opera sunt, perterreamur interdum, timeamus, aut lætemur; idcirco id fit, quòd visa illa tanquam præsentia proponantur, ac phantasia velut sensu circa rem veram vtamur; non animaduertentes esse somnium. Aut etiam somniantibus æstimationis vel opinionis actio soluitur, quæ illa iudicentur vt vera.

TEXTVS.

Εἰσὶ δὲ καὶ αὐτῆς τῆς ὑποληψεως διαφοραὶ, ἐπιστήμη, καὶ δόξα, καὶ φρόνησις, καὶ τὰ ἐναντία τούτων, περὶ ὧν τὴν διάνοιαν ἔστιν ἐχειν λόγος.

Sunt autem & ipsius existimationis differentiæ, scientia, & opinio, & prudentia, horumque contraria. De quorum differentia alius erit sermo.

COMMENTARIVS XLVII.

QVod hîc de existimationis diuisione adiungitur, quorsum pertineat non satis apparet. Certè Philoponus superioris probationis, qua phantasiam ostensum est ab existimatione differre, tanquam conclusionem hæc accipit: eamque hanc esse. Habet tanè differentias plures existimatio, sed de illis post dicetur: nunc phantasiam ostendendum est à sensu quoquè diuersam esse. Verùm si vel aliud spectasset Philosophus, ne opus quidem erat hoc loco id addere, aut differentias ipsas commemorare; sed statim ad alteram probationis partem transire poterat.

Ego tribus modis accipi posse arbitror. Primo, quemadmodum intellexit Simplicius, vt existimationis hãc nunc partitionẽ propterea faciat, quasi totius superioris probationis clausu-

lam; vt cùm in ea vsus sit opinionis nomine, speciem se pro genere nominasse, totamque illam probationem de existimatione vniuersa intelligendam esse significet. Et rursum vt existimationem ostendat se pro rationali quauis actione accepisse. Idcircò enim eandem nunc ὑποκρίσεως seu existimationis partitionem facit, quam νοήσεως in tex. 152. fecerat in scientiam, prudentiam, & opinionem rectam: vt tantundem valere & æquè latè patere vtramque significet; & ideò phantasiam omnino ab intellectu & omni eius operatione diuersam esse. Altero modo, vt sit tertium argumentum, quo phantasiam probet ab existimatione intellectuq; distingui. Existimatio plures ac diuersas species habet inter se differentes, scientiam, opinionem veram, prudentiam: & harum contrarias, inscitiam seu deceptionem, opinionem falsam, & imprudentiam: phantasia nullas habet; non sunt igitur idem phantasia & existimatio. Tertio, vt locum vtrumque complectatur; simulque tum argumentum tertium adiungat, tum existimationis partitione facta phantasiam concludat ab omni mentis actione fuisse distinctam. Vbi autem opinionem nominat, opinionem rectam seu veram intelligendam esse constat. Tum quia in eodem ordine cùm scientia & prudentia commemoratur. Tum quia eadem est partitio, quæ antea facta fuerat, quando apertè opinionem rectam nominauit. Tum verò etiam quia contraria quoque subiungit: nimirum scientiæ contrariam inscitiam, prudentiæ imprudentiam, opinioni rectæ & veræ eam, quæ non recta est, sed falsa. Neque has ὑποκρίσεως species alio modo accipias, quàm νοήσεως partes superiùs enumeratas: siquidem hæ voces nunc tantundem valent. Itaque scientia certam & theoreticam cognitionem significat; prudentia certam & practicam; opinio in vtroque genere probabilem.

Phantasiam ab intellectu diuersã esse.

Quam porrò exactiorem harum tractationem pollicetur, non in alium librum reseruari, sed in posteriorem huius ipsius libri partem differri putat Philoponus. Auerroës in librum de sensu & sensili. Verius fortasse Simplicius, Albertus, & S. Thomas, in libros de moribus ad Nicomachum; in quorum sexto de illis disserit.

A

B

C

D

TEXTVS.

Περὶ δὲ τοῦ νοεῖν, ἐπεί ἕτερον τὸ διανοεῖσθαι, τούτου δὲ τὸ μὲν φαντασία δοκεῖ εἶναι, τὸ δὲ ὑπόληψις· περὶ φαντασίας διοριστέον πρῶτον, περὶ ἧς ἐὰν τύχῃ λεκτέον.

E

Tex. 155

De intelligere autem, quoniam aliud, quàm sentire: huius autem hoc quidem phantasia esse videtur, illud verò existimatio: vbi de phantasia definiuerimus, ita de altero dicendum erit.

COMMENTARIVS XLVIII.

QVam ob causam hæc Albertus ad antiquos referat, planè non assequor. Postquam. n. ostensum est intelligere aliud esse, quàm sentire: alium nunc ait tractandi modum institui, propter veteres quosdam philosophos, qui phantasiam inquiebant intellectionem quandam esse; intelligere partientes in phantasiam, opinionem, & scientiam. Et ideò cùm demonstratum fuerit phantasiam nec opinionem esse, nec existimationem; iam considerari, num ea omnino sit intellectio quæpiam. Etenim nulla prorsus est antiquorum mentio. Græcique omnes interpretes hæc ex propria philosophi sententia dicta exposuerunt. Immò in superiori disputatione planè ostensum est phantasiam ab intellectu differre, aliudque esse imaginari, aliud intelligere: tumineque existimationis & opinionis actus omnes rationalis partis complexus est. Veteres autem illi, qui cum sensu intellectum confundebant, an non antea satis confutati sunt eorumque sententia procul abiecta?

Auerroëm quæque asserentem post expletum sermonem de sensu nunc primùm agi de phantasia vehementer miror. Siquidem non pauca hactenus de illa fuerunt tradita. Itaque illud nos meminisse oportet, quod in tex. 151. propositum est, phantasiam tum à sensu, tum à dianœa intellectuque diuersam esse. Nam cùm altera solùm pars illius propositionis probata post fuerit; ostensumque eam ab opinione, existimatione, & omnino ab intellectu differre: verè à Philopono dictum fuisse cognouimus alteram deinceps partem demonstrari; phantasiam scilicet diuersam esse à sensu: vt quidem tandem sit definiri queat. Vbi si laboret Philoponus, Aristotelem videns in irrationalis animæ facultatibus distinguendis immorari: propterea laborat, quòd totius huiusce libri scopum solam rationalem & intelligentem animam esse putat; neque de irrationalibus in eo agi, nisi vt à rationalibus secernantur. Neque aliud habet quidquam, quod respondeat; nisi hanc nunc disputationis partem adiungi, vt perfecta sit tractatio, neue quid intactum relinquatur: aut quia phantasiam deinceps ab opinione & sensu distincturus est. At si ita esset, ex accidenti solùm de irrationalibus hisce facultatibus ageretur: cùm tamen non minùs per se, vt insunt animæ, sic ad tractationem, quæ de anima est, pertineant.

Ego vt initio proposui, totius libri tractationem, etsi primariò rationales facultates spectet, per se tamen reliquas item, quæ explicandæ supererant, irrationales complecti; quæ non minùs, quàm illæ, facultates & partes animæ sunt: ita nusquam hac difficultate premor. Vt igitur phantasiam separaret à sensu, & omnino quænam animæ facultas sit constitueret: primùm diuisionem illam cognitionis repetit in νοεῖν καὶ διανοεῖσθαι, quam in tex. 150. acceperat. Tertium autem diuisionis membrum (τὸ κρῖνον) prætermittit: quòd ad rem iam præsentem non pertineret, aut certè minimè necessarium foret. Deinde τὸ νοεῖν in phantasiam partitur & hypolepsim. Ex quo manifestum est, τὸ νοεῖν ita hoc loco vsurpari, non vt intellectum proprie dictum significet; sed operationem quamuis in nobis ipsis excitatam intrinsecus, atque à sensu distinctam, qui non nisi præsente atque incurrente obiecto ad sentiendum permouetur. Sic enim tum phantasia νόησίς quædam est & intellectio, tum verò hypolepsis; altera in irrationali

in irrationali & sentiente animæ parte, qua paulò ante dicebatur integrum nobis esse imaginari quando volumus, etsi nullum adsit obiectum: Altera in rationali & intelligente, qua vbi collibitum fuerit intelligere in nobis est, quemadmodum in tex. 60. superioris libri proditum est. Et appositè adnotauit Simplicius, intellectionis eius hanc esse diuisionem, quæ animæ est; non præstantioris intellectus, qui absolutè consideratur & seperatis mentibus conuenit. Ea enim neque phãtasia est, neque existimatio; sed melior & diuinior actio.

Phantasiam intellectum appellari.

Phantasiã porrò non veterum, sed propria sentẽtia νόησιν quandã appellari; non solùm ex superiori oratione licet colligere, vbi τὸ νοεῖν eo intellectu vsurpauit, vt phantasiam quoque & cognitionẽ omnem comprehenderet. Verùm multò magis ex consequenti tractatione. Quippe in tex. 20. libri tertij phantasiam passiuum intellectum dicet: & in tex. 48. duo in animalibus mouendi principia, appetitum & νοῦν; si quidem in bestijs quoque phantasia veluti νόησις quædam inest. Rursum in libro de animalium motu cap. 3. cùm animal affirmasset tum dianæa moueri, tum phãtasia; electionem, voluntatem, & cupiditatem; hæc omnia inquit ad νοῦν καὶ ὄρεξιν, ad intellectum & appetitum reuocari; phantasiamque eundem cum intellectu locum tenere. Denique ex hoc ipso loco potest idem intelligi. Nam cùm phantasiam ostendisset ab intellectu propriè dicto diuersam esse; ac postremis tandem verbis existimationem, hoc est intellectionem verè dictam, in scientiam, opinionem veram, & prudentiam, earumque contrarias partitus esset: statim adiungit (De intelligere autem) ampliori scilicet significatione si loquamur; illud sanè in phantasiam & existimationem diuidit. Atque hoc modo intellectus quidem est phantasia; quo vt in tex. 32. libri secundi dicebatur, administratur & regitur bestiarum vita, quemadmodum nostra intellectu illo, qui verè & propriè nominatur.

Propterea de vtroque dicendum est. Primùm tamen de phantasia: tum quia pluribus animalibus communis est, suaque natura prior, & intellectus propriè dicti adiutrix & famula. Tum vero vt inchoata illius consideratio perducatur ad finem. Et cùm ostensum sit, eam ab illo, qui verè intellectus est, differre; constituatur, num à sensu item diuersa sit, velut inter vtrumque facultas media. Huc enim duæ illæ diuisiones spectãt: altera cognitionis vniuersæ in intellectionem & sensum: Altera intellectionis in phantasiam & existimationem. Vt inueniretur id, quod quærebatur: quid inquam phantasia, quodque operationis genus, & cuius animæ partis sit. Quod sane vel ipsa Philosophi verba testantur: quibus de phãtasia primùm dicendum esse subiungit; & ita dicendum, vt quid ea sit definiatur: deinde de existimatione quoque agendum.

A

TEXTVS.

Εἰ δή ἐστιν ἡ φαντασία, καθ' ἣν, λέγομεν φαίνεσθαί τι ἡμῖν φαντάσματα ἃ μὴ, εἴ τι ἐν ἡμῖν μεταφορᾷ λεγόμενον, μία τις ἐστὶ τούτων δυνάμεις ἢ ἕξις, καθ' ἣν κρίνομεν, καὶ ἀληθεύομεν ἢ ψευδόμεθα. τοῦτα δ' ἐστὶν αἴσθησις, δόξα, νοῦς, ἐπιστήμη.

Si igitur phantasia est, quæ phantasma aliquod fieri nobis dicimus; & non si quid per translationem dicimus; vna quædam est horum facultas aut habitus, quod iudicamus, & vera percipimus aut falsa. Hæc autem sunt, sensus, opinio, intellectus, scientia.

B

COMMENTARIVS XLIX.

FAcultatum animæ quinque omnino genera in superiori libro posita sunt; vegetans, sentiens, appetens, mouens, intelligens. Aristoteles in phãtasiæ natura perueſtiganda immoratus nequaquam est eam probando non esse de genere vegetantiũ, appetentium, mouentiumue facultatum. Sed solùm vt à sensu & intellectu distingueret. Quoniã cùm eam constet cognoscentem esse virtutem, omnis cognitio aut sensu aut intellectu cõparatur. Reliquæ facultates vt cognitionem non habent sic ad earum genus phantasiam certum erat non pertinere. Accedit, quòd vegetantes plantarum

C

Phantasiam sentientem esse virtutem.

sunt ac stirpium propriæ; in quibus phantasia nulla. Appetitus & motus posteriores phantasia sunt, quib⁹ res phãtasia perceptas atq; interiori sẽsu aut intellectu iudicatas bonas aut malas, vel appetim⁹, vel respuimus, motúq; prosequimur aut vitamus. Quãquã accuratè ac diligenter virtutis huius naturã inuestigaturus, ne eam quidẽ probationis partẽ penitus prætermisit. Namque velut principio à nominis notatione aut explicatione facto, & verò etiã absoluto statim eo quod proposuit, quid phantasia sit definiendũ, esse; dum eam ex proprio ipsius obiecto atque actione definit, sicut singulos antea sensus ex obiectis & actionibus suis definierat: phantasiam accepit appellari; qua phantasma aliquod in nobis gignitur: Indeque conficit cognitricem ac iudicatricem quampiam facultatem eam esse: Profectò probat ad alterum horum duntaxat generum, non item ad tria reliqua pertinere illam posse: aut inquam ad sensum, aut ad intellectum. Quod eò magis disputandum erat atque examinandum; quòd cùm antea ostensum sit eam intellectum non esse, ad sensum reijci; ac rursum cùm intellectum quemdam esse dictum sit, à sensu ad intellectum reuocari videbatur. Propterea generali magis facultatum cognoscentium

D

partitione facta, qualisnam phãtasia sit inuestigat.

E

Partitur autem in sensum, opinionem, intellectum, & scientiam. Sensum Albertus eum intellexit, qui communis dicitur. At nisi generali magis acceptione sumatur pro facultate omni, quę circa præsentia solùm obiecta versetur atque ab illis excitetur; imperfecta diuisio fuerit, quæ non omnem cognoscentem virtutem comprehẽderit: minusque generalis & sufficiens probatio, quę phantasiam non ab omni sensu omnique alia facultate separauerit. Opinio cognitio quæ-

Cognoscentiũ facultatum partitio.

uis est per probabile medium comparata circa ea, quæ aliter esse possunt. Scientia cognitio omnis ex necessaria causa. Intellectus demum intelligentem hoc loco facultatem non significat (neq; enim hanc cum opinione & scientia quę illi⁹

cognitiones sunt, comparasset) sed aut iudicio Auerrois & S. Thomæ primorum principiorum habitum, qui opinione & scientia melior est; quique nunquam est falsus, quemadmodum interdum opinio: aut quamuis vel simplicem apprehensionem, quæ causa non constet: & vtroque modo scientiæ & opinioni opponitur, quòd illæ coniunctæ sunt, complexæque cognitiones, atque ex principijs & causa deducuntur.

Plures sanè sunt cognitionis modi, pluréſque habitus intellectus. Sed quòd hos solos commemoret, causam fuisse dicit S. Thomas; quoniam ij nondum essent eo tempore cogniti; Verùm hi duntaxat quatuor: quorũ intellectum vnius, scientiã dualitatis, opinionẽternarij, sensũ quaternarij esse Plato prodiderat. Quòd intellectus cognitio simplex sit, nõ per causam; scientia à principijs ad conclusionem; opinio his formidinem addat oppositi; sensus demum circa corpora versetur. Poterat meminisse in sexto Ethicorum lib. de pluribus alijs ab eo actum fuisse. Potior illa est ratio, quòd hîc non de habitibus, vt in sexto illo libro; sed de animæ facultatibus ageretur. Nec reliqui habitus ad rem præsentẽ essent, neque vllã cum phantasia similitudinem haberent. Sapientia enim circa altissima, prima, & diuina, quæ phantasma non habent, versatur: aut certè ex intellectu & scientia constat. Prudentia & ars actionem & effectionem dirigunt: phantasia non item. Si igitur hæc cognoscendi quidpiam facultas est, aut sensus erit, aut opinio, aut scientia, aut intellectus, aut aliqua virtus alia ab omnibus hisce distincta. Deinceps autem nullam illarum esse demonstrans, tanquam ab omnibus diuersam constituet.

Phantasia per translationem quid.

Quod autem spectat ad verba; cùm de phantasia proprio significatu semonem esse admonet, nõ de ea quæ per translationem appellatur: siue hæc cum Philopono intelligatur ea, quæ in nobis vel nolentibus à rebus ipsis interdum figuratur: siue cum Alberto intellectus, qui est cum phantasmate: siue cum Auerroë sensus falsus. (Sic enim cùm aliquid verè non videmus aut audimus, sed videre audireue nobis videmur; dicit nobis quispiam; Imaginaris te videre aut audire) siue demum cum Themistio, Simplicio, & Alexandro, tum intellectus, tum sensus; quibus aliqua videmur nobis nõ nunquam cognoscere, quæ verè nõ cognoscimus: perinde sanè fuerit. Siquidẽ ab his omnibus propria phãtasiæ acceptio distinguitur, qua vim eã significamus, qua nos ipsi rei cuiuspiam vel absentis, & verò etiam falsæ & quæ in rerum natura non subsistat, phantasma, idolum, simulacrum, & imaginẽ pro libito ac voluntate nostra interiùs effingimus ac formamus.

Phantasia propriè quid.

Dum autem eam ait esse facultatem quampiam aut habitum, quo iudicamus & verum ac falsum percipimus; minimè aduersatur ijs, quibus eam antea hoc nomine ab intellectu distinxit; quòd integrũ nobis sit imaginari, siue verũ, siue falsum; non item opinari & existimare. Quoniam phantasia sine assensu operatur, solas fingit imagines; neque diudicat, num veræ illæ sint, an falsæ. Intellectus autem assensum adhibet ac veritatis falsitatisque iudicium. Etenim generaliori nunc significatione iudicium nominat pro quauis rei cognitione, atque apprehensione, sine qua sanè imaginum efformatio illa non est, atque ita sensuum quoque iudiciũ dicimus. Non propria magis, quæ affirmationem & negationem atque omnino cõpositionem habet, dum hanc veram aut falsam esse rei imaginem enuntiamus. Hoc namque phantasię non est sed solius intellectus. Eodem modo vera aut falsa percipimus. Materialiter quidem phantasia, cùm veras aut falsas imagines rerũ, quæ sunt, aut nõ sunt effingimus: formaliter autẽ intellectu, dũ cõparamus, nostramque cognitionem rebus conformem aut non conformem esse intelligimus, & veram aut falsam imaginem esse discernimus. Neque enim phantasia circa imagines versatur quatenus imagines sunt, & ad res ipsas referuntur, sed absolutè, per se, & seorsim à rebus quatenus contemplabiles solùm sunt & ab ipsis formabiles.

Phantasia vt verum habeat aut falsum.

Sanè inter easdem facultates sensum quoque commemorat: qui tamen nec aliud iudicium habet, quàm simplex, nec veritatem aut falsitatem, nisi materialem, dum obiectum vt e aut fectus, cognoscit. Itaque verum est, tum phantasma, tum sensum, alium esse verum, alium falsum. At falsum est, eum diudicare, seu cognoscere verum à falso. Nam horum alterum solam facultatis actionem rebus conformem aut non conformem significat. Alterum verò illius cum externis rebus comparationem & coniunctionem adiungit: quæ neutri conuenit facultati, quoniam vtrumque simplicem habet operationem: minimè verò phantasiæ, quę non ad externa, vt sensus & opinio, sed ad interna solùm definit, nec forasse vllo modo porrigit.

Facultatem præterea & habitum dixit: Simplicij quidem interpretatione phantasiam docẽs tum facultatem esse, hoc est essentialem characterem & differentiam animæ (quippe is facultates non animæ additas, sed partẽ eius essentiales esse censuit) tum habitum ceu dispositionem, quam operando induit rerum diuersarũ imagines suscipiendo. Veriùs autem vel facultatem appellans virtutem & potestatem animæ phantasmatum productricem: habitum verò eandem vt ea iam produxit atque illis instructa est. Vel vtramque vocẽ, nominauit propter illa quatuor, quæ subiungenda erant. In quibus sensus facultatem significat, opinio, intellectus, & scientia habitum potiùs facultati additum. A quibus omnibus num phantasia diuersa sit, considerandũ est.

Digressio XI. Quid sit Phantasma.

EX hoc loco, vbi Aristoteles siue nominis notationẽ posuit, siue ex obiecto proprio & actione (vt Simplicius putauit) phantasiã definiuit; facilè intelliges quid sit phantasma. Non inquam esse formam aut speciem obiecti sensilis ab ipso in phantasiam impressam dum sensibus exterioribus cognosceretur, ibique conseruatam; vt Latinorũ plerique loquuntur. Sed imaginem velut idolum exterioris obiecti à phantasia effictum ac formatum, seu ipsammet phantasiæ actionem, quatenus obiecti cogniti imago quędã est & similitudo. Quod enim illi autumant, tum ex eo confutari potest, quòd si ita esset, simulachra forent in nobis etsi nil imagineretur phantasia. Immò plurima simul ac diuersissima & verò pugnantia inessent phantasmata. Deinde vox ipsa indicat. Quippe phantasma dicimus velut idolum

idolum à phantasia formatum. Tum verò hæc ipsa Philosophi definitio confirmat. Nam si phantasma id est, quod in nobis à phantasia effingitur; non sanè ab exteriori obiecto imprimitur; neque huius, sed illius proprium opus ac partus est.

Quam definitionem ita exposuit Alexander in primo de anima lib. cap. de phantasia; vt phantasiam dixerit motionem quandam esse, qua phantasma quodpiam dicimus nobis in anima gigni. Neque multò post phantasiam ostendit non esse τύπωσιν, hoc est figurationem in anima ab obiectis factam, sed ipsius phantasticæ virtutis actione illam constare. Quæ omnia tàm sunt aperta, vt maiori explicatione egeant. Aderunt autem testes & interpretes cæteri. Nam apertè Iamblichus & Priscianus Lydus in Theophrasti librum de phantasia & intellectu cap. 1. & 2. eam definiuerunt facultatem esse assimilandi cætera ad seipsã, atque à sensibus ad intellectũ sensilia & exteriora obiecta transmittendi; ab incurrentibus scilicet obiectis illis excitatam: eamque vbi semel permota fuerit, ex seipsa expergisci promereque phantasmata, quamuis mouentia nulla vlteriùs adsint. At rursum in capite 3. de eadem re ab eodem Priscian dicitur posse esse sensionẽ veram & phantasma falsum; quoniam non eiusdẽ, sed diuersarum facultatum opera sunt. Phantasma igitur phantasiæ opus est & vt idem ipse auctor loquitur, ex phantasia emergit. Propterea verò Philoponus phantasiã illam, qua vel nolẽtibus nobis ex reliquijs sensuum fiunt interdum phantasmata, per translationem dici voluit; eam solam propriè, qua à nobis ipsis interiùs illa formantur. Themistius autẽ Aristotelis definitionem adferens, De illa, inquit, phantasia loquimur, qua phantasma velut typum & formam sensilis in anima produci dicimus. Vbi tum Themistium, tũ Alexandrum, adnotabis Aristotelicæ definitioni nõ temerè addidisse (in anima) sed vt ostenderent phantasma ipsius animæ actione cõstare; non sensili forma in organo corporeo impressa. Denique Simplicius cùm paulò ante phantasiam Philosophus assimilasset picturæ; id propterea factum tradidit, quoniã ea quoque assimilatrix est, hoc est similium rebus imaginum formatrix. Et in commentario tex. 160. Ipsa, inquiet, phantasia excitatur ad promendum imaginabiles figuras per proprias rationes sensilibus formis conuenientes. Vbique excitata est, à seipsa phantasmata promit, & figurã à se ipsa effingit ac format, aut sensilium formis consimiles, aut aliquid adiungens, &c. Ac rursum in se quenti commentario, Sensitiuum, inquiet, extrinsecùs, imaginatiuum autem à vita imaginatiua figuratur. Tum illud accedit, quòd in tex. 153. hoc nomine distincta fuit ab intellectu phantasia; quòd imaginari possumus quæcumque volumus, siue vera, siue falsa; vel etiam ea, quæ in natura non sunt: opinari autem & existimare non nisi vera, & quæ sunt. At licentia nobis tanta non esset, si petenda ab obiectis essent phantasmata; sed vera sola & quę sunt, imaginari possemus. Quo modo eorum, quæ non sunt, immò nec esse possunt, ab obiectis imprimantur phantasmata? Dum hircoceruũ, aut hyppocentaurum, aut etiam volantem asinum imaginamur, horumque imagines ac phãtasmata phantasia versamus; nũ à sensilibus rebus ea nobis impressa fuerunt? Hircum sæpè vidimus & ceruum, equum item & taurum, asinum, & volantes aues: at hircoceruum, hyppocentaurum, & volantem a sinum, quorum coniunctorum phantasmata diuersa sanè sunt à partium, quibus constant, phantasmatibus, nunquã planè vidimus nec vllo hausimus sensu. Integrum, inquiebat Philosophus nobis est ob oculos ponere. Quid, nisi phantasmata? At si ab externis obiectis suscipienda illa sunt & haurienda, integrum nequaquam nobis est. Aut si integrum ponere; quo modo nisi imaginando & (vt ita loquar) phantasiando? At quid quæso est imaginari aut phantasiare, nisi imaginem aut phantasma effingere? Hoc igitur, quod à phantasia formatur velut obiecti sensilis imago, phantasma est.

Accedunt duo exempla illa, quibus Aristoteles & Themistius ad hoc explicandum vsi sunt: dum persimilem illis phantasiam esse dixerunt, qui in artificiosæ memoriæ locis imagines ponunt; ac pictoribus, qui quacumque forma illis libuerit, animalia pingunt. Quod si ita est, eodem igitur modo, quo illorum vterque imagines sibi fingit ac format, fingit quoque ac format phantasia phantasmata; hæcque nil aliud sunt, quam à phantasia fictæ ac formatæ obiectorum imagines. Neque verò dici potest, quænam alia sit phantasiæ operatio, nisi phantasiare aut imaginari. Verùm phantasiare atque imaginari dices non esse formare phantasmata fingereue imagines; sed ea iam in phantasia formata & ficta cognoscere. Hoc si dixeris, nequaquã cum Aristotele ac peripateticis sensseris. Nam si quæram, quisnam eas imagines, quæ à phantasia non formentur, sed tanquam formatæ cognoscantur, formauerit atque in phantasia posuerit: obiectum sanè, quod eas impressit, respondebis. At Aristoteles à phantasia, non ab obiecto, poni eas voluit: & illarum pictorem non obiectum, sed phantasiam esse Themistius tradidit. Deinde si ab obiecto ponantur, non est igitur integrum nobis eas ponere quando volumus. Propterea enim integrum esse Philosophus affirmauit, quòd à phantasia in nobis existente ponantur. Tum verò eiusdem Philosophi verba considerare poteras. Is non solùm dixit phantasiã imagines ponere; sed eo modo ponere affirmauit, quo illi ponunt, qui artificiosa memoria vtuntur: eos porrò adiecit ita ponere, vt illas ipsi pro libito sibi fingant. Eodem enim modo phantasiam voluit ponere, eas ipsammet fingentem ac formantem, & (vt loquebatur Simplicius) à seipsa illas repræsentantem; nec ijs omnino, quæ priùs visa fuerint, acquiescentem; sed & adiungentem, & detrahentem, & transmutantem, modóque quocumque variantem. Eódem pictoris exemplum pertinet.

Sed videndum præterea erat, Aristotelem hoc phantasiam ab intellectu distinguere; quòd illa non vtatur assensu neque de rebus iudicet; sed eas duntaxat fingat ac formet: hic autem cum assensu & iudicio

operetur. Ex hoc enim ipso facile erat colligere, intellectum nō formare sibi neque fingere obiectū, sed de oblato ac proposito iudicare, illique assentire, aut ab eo dissentire: phantasiam contrà non iudicare de oblato, neque assentire aut dissentire, sed id solùm fingere, quod alio actu cognosci, æstimari, ac iudicari debeat. Non esse inquam ipsam veri cognitricem, sed typorum & simulacrorum formatricem; & ita formatricem, vt ea ex seipsa promat: & ideò sæpè addat & minuat, componat & pluribus modis illa mutet, quæ oblata fuerunt à sensu. Denique eandem Platonis fuisse sententiam ex sophista cognosces: in quo dialogo phantasiam non semel ait simulacrorum effectricem esse.

A

B

TEXTVS.

Ὅτι μὲν οὖν ἐκ ἔστιν αἴσθησις ἡ φαντασία, δῆλον ἐκ τῶν λεγομένων μὲν γὰρ, ἤτοι δύναμις, ἢ ἐνέργεια, οἷον ὄψις καὶ ὅρασις. φαίνεται δέ τι ἐγ μηδετέρου τούτων ὑπάρχοντος· οἷον τὰ ἐν τοῖς ὕπνοις.

Ergò phantasiam sensum esse, ex his apertum. Sensus enim aut potestas aut actus, ceu visus & visio. At vel horum neutro existente apparet aliquid; vt ea, quæ in somnijs.

Tex. 156.

C

COMMENTARIVS L.

ACommemoratis facultatibus seu habitibus phantasiā distincturus; tum à singulis diuersam eam esse probat; tū ab omnibus simul. Primùm enim eam non esse vllum eorum; deinde neque ex illis compositam; certis rationibus concludit.

De singulis porrò loquēs à sensu principiū facit. Tum quia is sua natura prior est, atque antecedit intellectū, cuius reliqui habitus sunt. Tum quia cùm facultatē & habitū nominasset, prior habitu facultas est. Sensus autem facultas existit, reliqui habitus. Tum verò ne in longum magis protraheret superiorem illam propositionem tex. 153. qua ostendendum proposuit, eam à sensu & dianæa diuersam esse. Quare cùm à dianæa differre docuerit, voluit etiam ostendere illam à sensu discrepare.

D

Diuersitatem autem ac discrepantiam compluribus argumentis demonstrat. Primum illud est.

Phantasiam à sensu diuersam esse.

Sensus duobus modis nominatur: aut enim facultatem significat & virtutem animæ, qua sentire potest, nec tamen quidquam sentit; vt cùm aspectum dicimus aut auditum: aut sensionis & operationis actum à facultate illa profectum; vt visionem auditionemue. Aut inquam pro actu primo ad operandum & secundum actum promendum idoneo; aut pro actu secundo operationis, quæ ab illo proficiscitur. Quam distinctionem vt notam ac manifestam accipit, & verò etiam explicatam in tex. 53. libri secundi & sæpiùs deinceps in tex. 118. 139. 141. & 142. huius tertij vsurpatam. At phantasia neutro modo appellari sensus potest: sensus igitur non est. Assumptionem confirmat ex somnijs. Namque dormientibus nobis & somniantibus apparent multa per phantasiam (hoc enim significat græcum verbum φαίνεται) at sensus, qui potestate dicitur, vt nihil operatur, ita nihil percipit, nullum videt visum, nihil illi apparet. Sensus autem actu tunc nullus est. Tum quia nullum est obiectum præsens; quod sanè adesse oportet, vt sensus in actum prodeat. Tum quia cessant omnes, ligatique quiescunt. Siquidem hoc somnus est; cessatio & impedimentum sensuum omnium, quorum functio vigilia erat. Quocirca si in somno essent actu, nequaquam dormiremus, sed vigilaremus: non somniaremus, neque imaginaremur, sed præsentia intueremur obiecta. Neque igitur potestate, neque actu sensum phantasiam appelles: sed virtutem aliam, quæ omni cessante & impedito sensu nihilominus operetur.

Diuisionem hanc sensus in eum, qui potestate, & eum, qui actu dicitur; propterea accepit hoc loco Philosophus, vt generalem omnino probationem faceret, atque à sensu phantasiam omni ex parte distingueret; neutro modo sensum eam esse demonstrans. Verùm vbi nos addidit neutro existente somniare; id non ita intelligas, vt sensus vterque, tum actu, tum potestate, ab animali absit. Nunquā enim, etsi actus desit, abesse is potest, qui potestate dicitur; & in somnijs quoque adest, at non operatur: nec agendi vnquam virtus ab animali separatur. Sedam ita accipias, vt verè Simplicius exposuit, neutrum phantasijs, quæ per somnium apparent, inesse. Non sensum actu, quia is tunc nullus est. Neque eū, qui potestate nominatur: quoniam hic etsi animali adsit, nihil tamen agit. Quare cùm somniorum visa & phantasmata, quæ actu nobis eo tempore insunt, neutro modo à sensu esse queant; fit sanè & operatur phantasia, etsi neutrum illorum ipsi insit. Vno verbo argumentationem totam cum Themistio colligam. In somnijs imaginamur, in somnijs non sentimus: phantasia igitur seu imaginatio sensus non est.

E

Digressio XII. De somnijs.

Cui affectioni.

SOmnium interioris sensus, non alterius facultatis affectionem esse, in libro de somnijs docetur pluribus. Eiusdem namque somnium est, cuius & somnus. At somnus illius est, quā ἀδυναμίας est, somnium autem, quā φαντασίας. Nunc tanquam ex phantasiæ definitione iam proposita manifestum accipitur. Si enim somnium visum quoddam est & phantasma, quod ocurrit dormientibus, illius sanè facultatis fuerit, quia phantasmata in nobis fieri dicimus; hancque phantasiam esse, & appellatio ipsa testatur, & propolita definitio confirmat. Deinde vt ostensum est operationem sensus non esse, ita certum est intellectus non esse, quoniam in bestijs quoque inest. Sola igitur superest phantasia, velut inter sensum & intellectum media, hominique cum bestijs communis. Etenim dormientibus ligantur sensus, tum exteriores & particulares, tum interior & communis ille, qui non operantibus illis sentire non potest. Fit autem interdum, vt reliquæ itē facultates & operationes ligentur cessentque, phātasia, æstimatio, memoria, intellectus, si somnus profundus fuerit & placidus.

dus. Nonnunquã verò soluitur phantasia, tùncque accidunt somnia, operante circa phantasmata phantasia. Soluitur etiam interdum æstimatrix vis, dum de amicis aut inimicis somniamus: aut intellectus, si somniando disputemus aut componamus carmina, aut somniare nos cognoscamus. Denique in leui & imperfecto somno, qui inter vigiliam & somnum sit potius medius, soluuntur interdum nonnihil exteriores sensus; quemadmodum cùm loquimur, & interrogati respondemus.

Somnio rũ qua cauſa.

Omnino vt somnies phantasiam saltem solui oportet. Ea soluta propterea somniare nos arbitrantur illi, qui species intentionales ponunt; quòd hæ in vigilia sensibus haustæ, in interiori conseruentur sensu, solutaque inter dormiendum phantasia circa illas operetur, obiecta illarum nobis repræsentando modisque miris componendo. Quid ego de toto harum specierum genere sentiam, iampridem exposui, sæpiusque deinceps admonui; ac rursum interiori sensui minimè necessarias esse post seorsim vniuersè demonstrabo. Iam accipiam id potiùs, quod in libro de Diuinatione per somnum cap. 1. habet Philosophus, vehemẽtiorẽ omnino phantasiã esse in somno, quàm in vigilia; eoque tempore vel minimum motum videri maximum. Cuius rei quadruplicem causam reperio, tum eo loco significatam, tum in cap. 3. libri de somnijs.

Phantaſia viuiſsima ſomno.

Prima est, quoniã reliquis in vigilia sensibus operatib⁹ magnopere distrahitur & imbecillior ad imaginandum fit phantasia: in somno cessant illi omnes, sola hæc viget & dominatur. Quocirca & spiritus exteriora deferens sensoria vnitus magis est & collectus præsto est phantasiæ; atque animæ virtus ad imaginandum incumbit tota; plurimúmque imaginari potest; tum mera formando phantasmata, tum ea miris modis componendo. Quid sit phantasma, non multò antea dictum est. Actionem enim phantasiæ significat. Aut si mauis dicere phantasiata obiecta, eorũque simulacra phantasiæ actione formata.

2. Quòd si vel leuissimus motus quispiam accedat in corpore, aut sensus non soluatur, altera hæc est causa, quæ phãtasiam ad maxima quæuis imaginanda excitat. Si per guttur defluat pituita, edere te mel propter suauem motum, quo delinitur guttur: si quæ corporis pars paulò magis calescat, in igne te versari, si sitias, fontes; si phlegma abundet, aquas, si cholera, ignem, cædes & similia, si sanguis, risus & iucunda, si melancholia, tristia quæuis somniabis. Nec accidet rarò, vt vel leuiter tactus aut strepitum quempiam subaudiens, inimicos illicò imagineris adesse, & clamare incipias euigilãs, accipias arma, serióque omnibus miniteris. Quæ sanè non ad conseruatas species referri possunt, sed ad magnam phantasiæ vim eo tempore præsertim prouocatæ pertinent. Arbitrantur, inquit Philosophus, „ fulgura cadere & tonitrua fieri, cùm paruus „ sonus in auribus sit, melleque ac dulcibus saporibus perfrui, minima defluente pituita, & ambulare per ignem & calefieri vehemẽter, cùm „ paruus calor circa quasdam partes sit.

3. Tertia causa est vehemens vaporum motus in spiritu inter dormiendum factus. Turbulento enim & agitato spiritu vel minimum quiduis videtur esse maximum. Armatus quilibet timenti esse inimicus videbitur, cupiensque videre amicum, in quemcunque incidat, amicum eũ putat, quòque maior affectio fuerit, eò imaginatio facilior. Quoniam spiritus est ferè vt aqua. Quemadmodum enim tranquilla & quiescens aqua rem vnamquamque vt est repræsentat; commota verò & agitata maiorem multò ostendit: ita spiritus à vehementi vapore commotus efficit, vt phantasiæ maiora omnia videantur. Quòd turbatus ipse & agitatus turbet quoque & agitet phantasiam, quæ maius propterea aliquid imaginatur. Si profundus igitur fuerit somnus tantaque vaporum copia, vt non communis modò sensus, sed phantasia ligetur, somniamus nihil. At si natiui caloris vi dissoluantur sensim vapores, primaque omnium libera sit phantasia; spiritu ad eam accedente, illicò mira imaginari potest. Tum pro ratione spiritus, quo operatur: tũ pro ratione dispositionis humorũ in corpore omniumque illius partiũ qualitate: tũ verò ex propria operandi virtute, qua absentia quoque & quæ ampliùs non sunt, si semel fuerint simul cum exterioribus sensibus ab interiori cognita, imaginari potest ac velut sibi præsentia sistere. Omnino sunt, qui cum Synesio fabulas ab insomnijs licentiam & copiam accepisse putent.

4. Quarta & postrema causa est, quòd à diuinis inchoationibus, vt Philosophi vtar verbis, præparatus sit motus. De ijs namque somniamus crebrò, quæ inter vigilandum tractauimus. Quòd dum ea exteriores afficiunt sensus, afficiunt & interiorem, qui cum exterioribus operatur: hęc exterioribus hauriuntur sensibus, hauriuntur & interiori: motusque in vigilia factus præparatio est, dispositio, & inchoatio eius, qui dormiendo fiet: plura siquidem & maiora tum fingendo, tum componendo addet phantasia.

Ariſtotelis exẽplũ.

Pluribus hoc Philosophus exẽplis explicat, quibus nolim specierum intentionalium assertores abuti. Primum est proiectorum corporum, quæ eo, quod primùm mouit, non tangente mouentur. Quoniam quod mouit, mouit aẽrem quendam; & rursum hic commouetur, mouetque alium. Ita sanè. Moto namque exteriori sensu mouetur interior, qui cum eo simul operatur; cessanteque illo potest hic adhuc operari: & vt aẽr posterior motus proiectum impellit vlteriùs, ita obiectum ab exteriori antea cognitum adhuc cognoscit interior, exterioriſque cognitioni addit. Alterum alterationis, qua quod calefactum est à calido, proximum corpus calefacit, eodem spectat, vt exteriorem sensum ab obiecto motum in vigilia interiorẽ quoque mouere doceat, qui ab hoc motus vi deinceps sua operabitur. Tertium aspectus qui si vehemens obiectum intuitus fuerit, etsi ab eo amoueatur, idem tamen sibi videtur, quòd in eo idẽ motus remaneat: nil ostendit aliud, quàm remotis exterioribus obiectis illorum imagines interiori obuersari sensui, quòd hic iam à præsentibus permotus ab absentibus quoque permoueri possit. Eadem est vis quarti, quod ex ijs sumptum est, qui per rapacem fluuium transierunt, quibus cùm ad terram venerint moueri omnia videntur.

Hoc igitur fuerit id, quod idem Philosophus dixit præparatum fuisse imaginandi ac somniandi motum à diurnis inchoationibus; hæcque tota somniorum ratio. Nihil enim aliud fuerit somnium, quàm phantasma visióue absentis rei aut non veræ, tanquam præsentis & veræ. Et ideò phantasiæ quæuis cognitio, quę habetur in somno, somnium est: ac plerumque habet errorem, dum id offertur vt verum & præsens, quod absens aut nullo modo est neque futurum est. Operatio autem cogitatiuę aut intellectus, quę inter somniandum habetur interdum, si per se spectetur, somnium nō est; quòd facultatis alterius, nō phātasię, actio sit, coniuncta tamen cū somnio.

Somniū quid.

Somnus porrò & somnium eiusdem quidem re facultatis sunt; quoniam sensitiuum & imaginatiuum, communis sensus & imaginatio, sunt idem re. At cùm somnus cessationem & quietem, somnium operationem significent; ille ligatam, hoc solutam facultatem postulet; eiusdem facultatis eodem consideratæ modo esse non possunt. Ergò vtrumque interioris sensus affectio est; sed somnus quà sensitiuus est communisque sensus nominatur atque cum exterioribus sensibus operatur; somnium quà phantasti cus phantasiaque dicitur, & cessantibus exterioribus sensibus operari potest.

Somnus & somnium vt differāt.

Hinc est quòd qui plurimùm humoris habent, minùs somnient; quod nimium ligentur sensus & phantasia quoque impediatur. Quocirca somniant minùs pueri, magisque profundo ac placido fruuntur somno. Cibique soporiferi propter multum & crassum vaporem aut impediunt somnia aut turbulentiora faciunt. Initio somni non multum somniamus; quia somnus ob vaporum in prima cibi coctione multitudinem nimis profundus. Postea eueniunt quidem multa, sed turbulentiora, quòd vigeant adhuc vapores. Postremò autem tranquillissima & placidissima sunt, vaporibus iam penè consumptis aut certè sedatis ac tenuioribus factis. Melancholici multum somniant, propter magnam phantasiæ vim. Senes parùm, propter imbecillitatem. Alij etiam nunquam per totam vitam: quod rarum quidem est, contigisse tamen aliquando fertur; propter copiosum vaporem ac profundum somnium.

Qui magis minusue somniēt

Quæ maxime somnie-mus.

Ea verò somniamus sæpiùs, quibus sæpiùs firmiusue interior facultas dū vigilaremus adhęsit. Faciliùs enim hæc inter dormiendum formantur. Aut ea, ad quæ naturalis temperies corporisque & humorum constitutio inclinat. Vt ex somnijs de corporis statu iudicandum esse medici sapienter moneant. Sed vniuersè magis hac de re disserendum est.

De diuinatione per sōnium.

Fuit enim peruetus quæstio & ab Aristotele quoque accuratè tractata, Num ex somnijs liceat ea, quæ euentura sint nobis, diuinare. Epicurus, Metrodorus, Xenophanes, pluresque antiqui Philosophi nullam somnijs fidem habendam esse iudicarunt; cùm ex rerum in vigilia perceptarū simulachris temerè animum in somno pulsantibus fiant. Velut enim talorum iactu, inquit Cicero in 2. lib. de Diuinat: talis sæpius iactis optatus tandem efficitur numerus; ita casu interdum expluribus somnijs id, quod somniamus, euenit. Sunt autem vt insanorum visa, quibus fides habetur nulla.

Contrà Orpheus, Pythagoras, Chrysippus, Antipater, Plato, & omnino Stoici atque Academici plurimùm semper illis tribuerunt, tanquam rerum futurarum indicijs à Deo profectis. Mercurius per somnium loquentem audiuit Pimandrum: & in capite duodecimo eius libri Deum dixit homini nocte congredi per somnia, die crebriùs per portenta, quibus omnia illi futura prænuntiat. Et Socratem somnio permotum fuisse ad Platonem puerum in discipulum assumendum Apuleius testatur. Immò Pythagoricos sequutos Hæbræos hoc solum diuinationum genus verum esse iudicasse, Io. Damas: lib. 21. de fide ortodoxa cap. 19. & Nemesius lib. 4. suæ Philosophiæ cap. 6. referunt. Nam & Philo Iudæus in lib. de somnijs omnia somnia à Deo esse contendit. Propterea moderato victu præparari nos ad certiora somnia percipienda veteres illi iubebant; tenuique cœna vti, quòd vberior cibus in somno rationem occupet, ne superiores influxus persentiat liberè; vt in 9. de Rep. dixit Plato, & in vltimo problem: sect. 30. Aristoteles confirmauit. Eandem ob causam sabarum esum prohibuisse Pythagoram opinantur non pauci; quòd nimium is cibus inflet ventrem mentemque perturbet, ac pura & sincera impediat somnia. Animum enim nostrum, inquiebant Stoici atque Platonici, futurorum omnium et se cognitionem habere; at corporis oppressum mole diuersisque imaginibus in vigilia susceptis perturbatum intueri ea non posse: posse in somno, quo ab illis impedimentis absolutur. Non tamen interea deserit animal, inquit Synesius; sed ex specula inferiora circumspicit, multo pleniùs, quàm si cum deterioribus sit commixtus. Totum etiam aërem immortalibus animis, hoc est dæmonibus, qui res humanas curent, planum esse: ad quos animus noster in somno egressus tanquam ad sui similes, de futuris ab illis instruitur: Deoque demum ipsos cum domientibus secreto quodam modo colloqui. Propterea lætis manibus diuinisque laudibus celebratis dare se somno oportere.

De Aristotele alij aliter sentire. Sed omnino is ostendit non omnia somnia immitti à Deo. Tum quòd cætera animalia somnient. Tum quia quibusuis vel pessimis hominibus cōtingāt. Quippe, vt verbis vtar Synesij, somnium videt tam qui paruum, quam qui magnum possidet censum, & qui victus extremitate laborat: videt speculator pariter atque mercenarius; nec ciuis aliter quàm peregrinus; nihilque differt bubulcus mancipiumque & insanus à cæteris. Sanè Homerus Illiados α. somnium dixit esse à Ioue: at in Odysseæ T. ex quo Virgilius transtulit in sextum Aeneid: duas finxit somniorum portas; cornea vnam, eburneam alteram; somniaque per priorē portā immissa dixit esse vera; falsa, quæ per posteriorem. Ratio extat apud Tertullianum in libro de anima cap. de somnijs. Respicere namque ait est per cornu, ebur autem cernere est. Quod etsi ob sapientiæ somniorum defectum

defectum fuisse dictum putauerit Synesius, alioqui per corneam omnia traducenda esse somnia: res tamen ipsa loquitur pleráque temerè ac falsò euenire. Ennius quoque apud Ciceronem alia vera esse credidit, alia falsa. Et Auerroës in Paraphrasi librorum de somniis, & de diuinatione per somnium, vera scripsit à Deo & Angelis immiti propter solicitudinem circa hominem prophetiæque speciē esse: & adfert Pharaonis somnium, quod sacra narrat historia. Falsa verò tum ex propria imaginationis virtute proficisci, tum ex naturali cuiuspiam rei desiderio.

Ex somniisqua tenus liceat diuinare.

Plurima quidem certè impura & mala somnia, Vt de cædibus & eiusmodi aliis, nullo modo à Deo immitti possunt: sed à malo potiùs proueniunt dæmone, vt præclarè sanctus Iustinus exposuit in explicatione quæst. 21. ad Ortodoxos. Nisi causam habeant naturalem corporis temperationem & habitum, abundantemque humorem. Complura horum exempla non multò ante commemorata sunt. Quò etiam ea spectant, quibus videtur sibi homo cadere, suffocari, aut aliquid simile pati. Causa est nimius sanguis. Nimia namque cerebro oblatione facta comprimuntur meatus tanti sanguinis incapaces. Aut fumositas quæpiam ex cibi coctione cerebrum petens vimque animalem comprimens, & neruorum, qui ad pectus descendunt, motum impediens. Aut etiam ea, quæ externa cœli & generalium causarum actio subministrat. Ob variam enim temporis nocte mutationem, qua corpus quoque nostrum afficitur, quale sequentis diei tempus futurum sit somniamus interdum. Naturalia hæc omnia vocantur somnia. Alia moralia; quæ diurnæ cogitationes resuè sensibus per vigiliam haustæ suppeditant. De quibus sub piscatoris persona in Idyllio 15. dixit Theocritus; καὶ γὰρ ὄνυπνιον αὐτὸς ἑαυτῷ τοῦτο, ἰχθυᾶ κ' ἀγώ. id est, etenim in somniis omnis canis somniat panes, & ego pisces: & plura Claudianus in præfatione ad sextum Honorij Consulatum. At somniorum vtrumque genus nequaquam est eorum causa, quæ in nobis fieri debent; sed illorum effectus, quæ facta sunt. Quam ob causam sapientissimi Medici primum naturalium genus diligenter obseruari voluerunt; vt ex eo corporis nostri habitus cognoscatur: scripseruntque hac de re Hippocrates & Galenus, & alij.

Sunt & interdum causæ eorum, quæ agenda sunt; quòd nocturnis illis phantasmatibus disponitur animus atque inducitur ad agendum. Pleraque autem casu eueniunt ac temerè, quorum nullum in nobis principium. Quare etsi fabulis fortasse, vt dictum est, principium dederint somnia: hoc tamen somniis præstant plerúmque fabulæ; quòd in his profundioris sententiæ aliquid lateat, dignæque interpretatione censentur; illa perspè vana sunt nec quidquam continent. Nec sapientes modò quique viri genus hoc diuinationis, quod ex somniis petitur, iurè optimo irriserunt: sed & sacræ litteræ damnarunt magnopere, obseruarique somnia prohibuerunt; vt Leuit. cap. 19. Deuter. cap. 18. & pluribus in locis, eos, qui somnia sectabantur, grauiter reprehenderunt; quemadmodum in 2. lib. Paralipomen. cap. 33. & Ecclesiast. cap. 5. & Ecclesiastici cap. 34. & Isaiæ cap. 56. & Hierem. cap. 23. 27. & 29. Non pauca tamen legimus à Deo fuisse immissa ad futurum aliquid significandum. Vt duplex Iosephi somnium in lib. Genes. c. 37. & duorum Eunuchorum cap. 40. Pharaonis cap. 41. & Nabuchodonosor Daniel. cap. 2. & eiusdem alterum cap. 4. & somnium Policarpi apud Eusebium libro 4. Ecclesiast. Histor. cap. 15. & Gregorij Nazianzeni apud ipsum in libello de calamitate animæ suæ, & Eliæ apud Epiphanium in ipsius vita; aliáque plurima, quæ ex libro Numerorum cap. 12. & Iob. cap. 33. & Ioëlis cap. 2. magnopere confirmantur.

Ex quibus locis cognoscimus tribus modis quidpiam à Deo dormientibus indicari. Primus oraculum appellatur, quod apertis vtatur vocibus. Complura extant exempla Genes. cap. 20. & 31. & Matt. cap. 1. & 2. Alter visio, cùm non vocibus aut signis vtitur: sed illud ipsum ostendit, quod futurum est. Quemadmodum sanctus Augustinus libro 3. Confess. cap. 11. matrem suam refert præuidisse ipsum Christianum factum: & Theodoretus lib. 5. Eccles. Histor. cap. 6. aliam visionem refert, Meletium Antiochenum Præsulem Imperatorem futurum. Tertius propriè somniū nominatur: quando non voces adhibentur, neque res ipsa ostenditur: sed interpretatione opus est eius quod fuit dormienti ostensum. Qua interpretandi scientia Iosephus & Daniel à Deo præ cæteris instructi fuisse leguntur.

Oraculum. *Visio.* *Somnium.*

Plurima sanè immittuntur à Dæmone: præsertim vbi adest superstitio quæuis: vt si in pelliceis quibusdam vestibus dormias, si puluinari folia lauri supponas, aut eiusmodi quidpiam agas.

Si somnium esse à Deo constiterit, æquè ac diuinæ rei fides illi habenda erit: & si occulta fuerit significatio, pij ac periti viri cōsulendi erunt, qui ea interpretentur: quemadmodū Iosephum Pharao & Danielem Nabuchodonosor cōsuluerunt. Consueuit namque Deus, cùm obscurum immittit somnium, interpretationem illius alicui indicare. At si certū fuerit, nequaquam à Deo somnium esse profectum, nulla illi fides adhibeatur, neque ex eo futurum quidquam aut non futurum, agendum aut non agendum, colligatur. Solum naturale somnium humoris cuiuspiam redundantiam in corpore significabit; ex quo intelligas quidpiam, quod ad sanitatem tuendam, morbumúe vitandum proderit. Quæ verò agenda sint vel non agēda, neq; ex naturalibus colligi possunt, neq; ex moralibus. Quoniā omnis diuinatio, quæ non sumitur ex rebus, quæ aut causæ sint aut effectus eorū, quæ diuinātur: aut certè ab alia cōmuni causa non proueniāt, quæ tum diuinationis, tum rei, quæ diuinatur, sit causa: omnino vana est & suspecta. Quare cùm somnia neque causæ sint neque effectus eorum quæ agenda sunt: nulla illis fides haberi potest, nisi à communi proficiscantur causa, quæ rem quoque significatam possit efficere. Dæmon non potest nisi Deo permittente: de quo nobis non constat. Sola igitur diuina supersunt somnia. Quia si Deus futurum aliquid dicit, is & potest illud ef-

ficere, & mentiri non potest. Quòd si dubites, num à Deo, an à Dæmone immissum sit somnium; adhibendæ sunt preces & orandus Deus, virique prudentes & periti consulendi; ac demum agenda cætera, quæ ad mentis illuminationem pertinent: quemadmodum in epistola S. Luciani Presbyteri factum ab ipso legimus in reliquiis sancti Stephani. Atque hæc nobis est, tum de somniis, tum de ea, quæ per somnium est, diuinatione sententia.

TEXTVS.

Εἶτα αἴσθησις μὲν ἀεὶ πάρεστι, φαντασία δ' οὔ.

Deinde sensus quidem semper adest, phantasia verò nequaquam.

COMMENTARIVS LI.

Phantasiam à sensu diuersam esse.

ALtero argumento demonstrat, non esse idē phantasiam & sensum. Sensus, inquit, semper adest; phantasia non semper; phantasia igitur à sensu diuersa est. Sensum adesse semper, interpretatur Auerroës præsente obiecto semper sentire: phantasiam non semper, sed sæpè etiam eo absente. Sane ita fortasse res habet: hocque ipsum inter sensum & phantasiam interest; quòd ille non nisi circa præsentia operatur, hæc tum circa præsentia simul cum sensu, tum sine eo circa absentia. Tametsi ne id quidem omnino verum esse videtur, nec vnquam phantasia rei præsentis esse. Siquidem ea ad res externas nunquam protenditur: nec rei præsentis est; sed imaginis, quam intra seipsam format: etsi præsentis interdum videatur, quòd simul cum sensu præsens obiectum percipiente operetur.

Infantes phantasia non statim vti.

Philosophi autem verba nullo modo eam sententiam continent: sed sensum omni tempore & per totam vitam atque in omni ætate operari posse. Vel etiam animalia statim in lucem edita occursantia sentiunt obiecta; recensque nati pueruli lugent circumiecti aëris non consuetum frigus persentientes. Phantasiam autē non semper nec omni tempore. Idcirco enim infantes, inquit Philoponus, cuiusuis mămillas principio sugunt; neque cuiusuis modò mulieris, sed & animalis; postea verò solius matris. Et vt in tex. 5. libri primi Physic. legimus, omnes viros primùm patres appellant, & fœminas matres. Quòd phantasia nondum vtantur neque maternæ mămillæ aut proprij patris vel matris typū & phantasma satis formauerint. Pulchrè autem Simplicius rationem ex eo deducit, quòd vt pluribus post declarabitur, phantasia motus est factus à sensu actu: sensūque operari oportet, & quidem sæpius, antequàm imaginum ac phantasmatum formatione assuescat planè phantasia. Neque enim mămillæ formam atque imaginem formauerint sibi vnquā, nisi eam priùs viderint, contrectauerint, osculoque ac labellis admotis gustauerint. Neque matris mămillæ proprium in anima typū effingent; quia illius antea sæpiùs sensū acceperint. Præsertim cùm ob corporis imperfectionē & organorum ineptitudinem, ruditatem, minúsque temperatam illius ætatis cōditionem, tum sensuum, tum phantasiæ minùs perfecta & exacta sit operatio. Neque Philosophum obiiciat quisquam hac argumentatione phantasiam actu à sensu potestate diuersam esse probare: neque hanc probationem vitio carere, aut ad rem certè non esse. Nam occurrendum est, nequaquam illius hanc probationem esse: sed phantasiam ostēdi facultatē esse à sensu diuersam. Quoniam sensus quouis tempore & semper omnique ætate deduci ad actum potest, reque ipsa sentire statim atque sensile obiectum occurrit: phantasia non potest; sed aliquod antecedat tempus oportet, quo sensus operetur; vt mox operari quoque phantasia possit. Quòd si eadem facultas esset, vt sensus illicò sit actu, sic & fieret phantasia.

TEXTVS.

Εἰ δὲ τῇ ἐνεργείᾳ τὸ αὐτό, πᾶσιν ἂν ὑπῆρχεν τοῖς ἔχουσιν φαντασίαν ὑπάρχειν· δοκεῖ δ' οὐ· οἷον μύρμηκι, ἢ μελίττῃ, ἢ σκώληκι.

Si verò actu idem, omnibus sanè bestiis phantasiam inesse contingeret. Videtur autem non: velut formicæ, aut api, aut vermi.

COMMENTARIVS LII.

HOc sanè tertium est argumētum. Sed quoniam prima illa verba (εἰ δὲ τῇ ἐνεργείᾳ τὸ αὐτό) duobus modis accipi queunt (nihil enim ad rem Albertus (τῇ ἐνεργείᾳ) interpretatus est significare (essentialiter; cùm certum sit actum secundum & operationem vbique præ se ferre). Aut ita, vt ad sensum solum; aut ita, vt & ad sensum, & ad phantasiam referantur. Altero modo sententia fuerit; si phantasia idem esset cum sensu actu. Altero autem, si sensus & phantasia idem actu essent. Priorem sententiam sequutus S. Thomas vniuersam philosophi probationem tripartitò diuisit. Vt primùm phantasiam non esse sensum ostenderit, siue is potestate, siue actu consideretur. Deinde hæc duo, quæ argumentatione vnica complexus fuerat, seorsim & per partes confirmans, argumento altero eam confecerit sensum potestate non esse. Iam tertiò demonstret non esse sensum actu.

Posteriorem tamen vt potiorem amplexi sunt Interpretes Græci. Hasque omnes argumentationes generales esse censuerunt, vniuersè probantes phantasiam sensum non esse. Quæ igitur hanc proximè antecessit, deducta fuit ex tempore: tertia hæc petitur ex subiecto. Illa diuersam à sensu phantasiam esse affirmauit; quoniam nec semper nec omni tempore adest, vt sensus. Hæc idipsum propterea asserit, quòd vt sensus animalibus inest cunctis, neque vllum est, quod sensu careat: siquidem animal per sensum primo animal est: sic phantasia quoque inesset: at quibusdam non videtur inesse: idem igitur non sunt. Neque verò hanc solùm, sed omnino tres argumentationes ex actionibus ad facultates determinandas adduci Simplicius voluit: tum vitato modo ex effectu causam & ex notioribus ignotiora inuestigando: tum quia facultates potissimùm,

Plan tasia sensu diuers. demonst.

mùm, vt ex actionibus circa obiecta constituuntur, sic ex illis cognoscûtur & distinguuntur. Etenim si sensus & phantasia actione torent atque operatione idē; hoc est si visio exterioris obiecti sensione, & interior phantasmatis atque imaginis illius effictio ac formatio idem prorsus essent; non perfectioribus solùm animalibus, vt homini, equo, cani, aliisque pluribus, phantasia inesset atque phantasmatum hæc & imaginum formatio: verùm omnibus planè vel imperfectissimis. At non ita res habet. Non sunt igitur idem sensio phantasmatisque cōprehēsio. Quòd si hæ actiones non sunt eædem, neque sensus & phantasia facultas eadem fuerit: sed à quibus phantasiæ abest operatio, aberit & phantasia, solusque aderit sensus.

Huic loco fauet magnopere, immò persimilis est sententia tex. 32. libri 2. qua trium animalium genera separauit; quædam, quæ dianœa & ratiocinatione valeant: Alia, quæ ne phantasiam quidem habeant: Alia demum, quæ hac sola, non dianœa aut ratiocinatione, viuant. Primi generis homo solus est: Alterius equus, canis, & alia multa: In tertio formicæ, apes, & vermes nunc collocantur. Verùm duas ob causas non paruam hoc difficultatem habet. Primùm quia in eiusdem superioris libri tex. 20. scriptum est, quæcumque sensum habent phantasiam quoque habere. Deinde quoniam formicæ suas norunt cauernulas, certâque illas semper & constanti via subinde repetunt, & grana in horreum futuræ hyemi prouidentes comportant. Apes ad suos redeunt alueos, fauos extruunt, atque ad locum floribus consitum procul aduolant, illorum scilicet phantasia deductæ. Et hæc quidem addúbitari atque obiici possunt. Cæterùm quæ pugnare videntur Aristotelis loca, facilè conciliantur. Quibuscûque enim sensus inest, inest & imperfecta aliqua, rudis, indeterminata & inchoata phantasia: qua animalia cuncta, dum exteriora obiecta præsentia sentiunt, interius quoque vtcumque imaginentur. At ea, quæ perfecta sit, determinata, & distincta; qua rerum absentium formentur imagines, resque singulæ cum singulis suis particularibus & propriis conditionibus comprehendantur: non in omnibus sanè viget, nec vbique comitatur sensum. Sed perfectiorum duntaxat animalium existit propria, certumque & in capite constitutum habet organum. Huiusmodi phantasiā formicis, apibus, vermibus inesse negat Philosophus. De vermibus confirmant fermè interpretes: atque ex incerto, vago, errabundóque motu satis colligitur. De reliquis Auerroës & Albertus eas planè imaginari asserunt, faueréque videntur Alexander ac Themistius: dum alter non illas, sed ostracea & vermes nominat: alter formicis fortasse & apibus phantasiam ait fuisse concessam, negatam vermibus. Neque enim exempla, inquit Auerroës, quæ à Philosopho proponuntur, curanda magnopere sunt, nec in illis quærenda veritas, sed explicatio, vt ipsemet loquitur in commentario 67. superioris expositionis. Albertus autem Latinum codicem mendosum atque ab interprete vitiatum causatur. Minimè vera excusatio, nec perfugium tutum. Quippè in omnibus Græcis codicibus tantùmdem legimus, legeruntque expositores Græci; qui certè integros & incorruptos codices habuerūt. Ergò perfectam & distinctam phantasiam, de qua nunc sermo, animalibus hisce verè negabimus: quæ naturali potiùs instinctu atque à presenti sensili permota operātur; quàm quòd aliquid illis per phātasiam appareat. Dum enim in continua exercitatione versantur, quasi circa præsens operantur; quandamque loci & viæ tanquam præsentis phantasiam simul cum sensu habent. Quæ si aliquandiu impedirentur, phantasiam prorsus omnem amitterent.

Eadem Philopono Simplicióque sententia. Philoponus namque memoratricem solam; non eam, quæ doceri possit, animalibus hisce concedit. Simplicius autem non vllius rei determinatam ac distinctam, sed communem quandam & indeterminatam; qua apes nutrimentum quidem, quod in illa est conualle, apprehendant. At non hunc aut illum particularem ac determinatum florem. Eodemque modo formicæ. Ac demum Themistius quoque in cap. 68. huius libri, & Auerroës commentario 20. libri 2. imperfectam in omnibus, perfectam in solis perfectioribus agnouerunt. Neque hanc ego dubito veram huius loci expositionem esse. Ipsemet namque Aristoteles ita post exponet in tex. 56. vbi duplicem hanc phantasiam distinguet; determinatam vnam, alteram indeterminatam; illam perfectiorum animalium propriam, hanc omnibus communem. Eamque ob causam non absolutè nunc formicis, apibus, & vermibus phantasiam inesse negat; sed videri ait non inesse: quòd imperfecta insit, indeterminata, exilis, obscura, confusa; non exquisita, distincta, determinata, perfecta.

Hinc verò non minùs deducitur phantasiam à sensu diuersam esse. Quoniam sensus vbique & in omnibus distinctè atque in indiuiduo, obiecta sua comprehendit. Phantasiam autem perfectam, de qua nunc agitur, ex eo constat diuersam esse, quod non omnibus inest. Quòd si perfecta sit diuersa, erit & imperfecta; siquidem perfectum & imperfectum rationis eiusdem ac speciei sunt.

Num phantasia cunctis animalibus insit.

A B C D E

TEXTVS.

Ἔστι αἱ μὲν ἀληθεῖς ἀεὶ, αἱ δὲ φαντασίαι γίνονται αἱ πολλαὶ ψευδεῖς.

Præterea hi quidem veri semper, phantasiæ autem fiunt plerumque falsæ.

COMMENTARIVS LIII.

QVartum argumentum hoc ex actionibus petitum est. Sensus operatio semper est vera, nunquam aut vix falsa; si adfuerint ea, quæ adesse oportet; proprium obiectum, nec nimis distans, nec plus æquo propinquum; sensorium benè affectum, facultasque attenta, medium denique opportunum neque alienis corporibus permistum. At phantasiæ magna ex parte sunt falsæ: & plerumque secus, quàm res habeat: imaginamur. Vel aliter, vt Philopono placuit:

Sensus semper verus.

sensus non est nisi eorum, quæ sunt; nec nisi præsentia & existentia obiecta percipit: phantasia vt absentia quoque fingere sibi potest, sic ea persæpè, quæ non sunt, apprehendit. Quò fit, vt sensus semper sit verus, phantasia persæpè falsa. Phantasia igitur sensus non est.

Phantasias hoc loco, quo ex operationibus argumentatur, phantasiæ sanè operationes appellat. Neque enim facultas ipsa sentiendi aut imaginandi vera est aut falsa: sed illarum actiones, quæ rebus comprehensis consentaneæ sunt, aut dissentaneæ. Ex quo rursum intelligas id, quod antea monui; phantasmata non formas ab obiectis impressas, sed phantasiæ actiones velut imagines & simulachra obiectorum, ab ea formata significare. Namque has ipsas actiones phantasias appellat, hoc est phantasmata & imagines phantasiæ apparentes: quæ veræ sunt aut falsæ, vt rebus conformes aut non conformes existunt. Quemadmodum & imagines, quæ à pictoribus pinguntur. Formæ ab obiectis impressæ (si modo imprimantur vllæ) veræ semper sunt, falsæ nunquam: quia similes semper obiectis sunt, à quibus imprimuntur.

Phantasma quid.

Hic etiam ab ipsomet Philosopho explicatum obseruabis, quo intellectu paulò ante dixerit; phantasiam esse vnam ex illis facultatibus, quibus verum aut falsum percipimus. Siue inquam affirmando aut negando; vt in compositione quæ fit ab intellectu: siue comprehensione simplici rebus ipsis congruente aut non congruente. Atque hoc posteriori modo sensus semper verus dicitur, phantasia interdum vera, interdū falsa. Sic enim ens fictum falsum esse dicimus.

Cur autem sensus semper sit verus, phantasia persæpè falsa; paucis verbis Simplicius docuit, eam esse illius angustiam, huiusque indeterminatam incitationem. Res erit apertior, si sensum ideò verùm dixeris, quòd ea solùm, quæ sunt, & præsentia atque propinqua sunt cognoscat: phantasiam falsam persæpè, quòd remota quoque absentia, & ea, quæ non sunt, percipiat. Dū enim ea, quæ aliquando præsentia percepit, remota & absentia comprehendit; propter rerum mutabilitatem & inconstantiam falsò persæpè comprehendit; quòd res alio, quàm antea, modo se habeant. Deinde ex nimia fingendi licentia, vel etiam ea, quæ non sunt, plurimus error obuenit. Postremò ex circonstantiis multis & conditionibus rerum singularum propriis: quas omnes referre simul difficilè, aliquam prætermittere aut mutare, facillimum est.

Cur phantasia sæpè falsa.

A actionibus duci, tertium est. Cùm sensus accuratè & exactè operatur, propositumque apprehendit obiectum, ac certus est illud esse tale; nequaquam id dicimus nobis apparere, nósue illud imaginari. Nam si præsentem habeam Socratem, atque illum oculis optimè cernam; Socratemque esse cognoscam: non dicam, Videor mihi aut imaginor Socratem me videre. Sed affirmabo constanter, Socratem esse. Contrà verò ita prorsus loquar, si procul aspexero, nec satis clarè ac distinctè Socratem esse diuidicauero. Tuncque aut verum dicam aut falsum; & erit interdum verum, Socratem esse, B interdum falsum. Qualis sanè operatio est phantasiæ. Cùm enim quidpiam imaginamur: non dicimus, vere, certò, ac re ipsa hominem esse, sed apparere nobis & videri hominem. Quòd si idem essent phantasia & sensus: vbi maximè certus haberetur sensus, ibi potissimùm phantasia esse diceretur; sensusque exquisitior, exquisitior item phantasia esset. At contra res habet. Non igitur idem sunt phantasia & sensus.

Itaque hoc argumentum duobus modis explicari potest. Aut ita, vt ex diuerso de sensu & phantasia loquendi modo desumptum sit. Aut ex alio potius atque alio operandi modo: C quoniam sensus exactior est, & certiorem, quàm phantasia, sensilium notitiam habet. Non enim quemcumque sensum, sed obscurum & incertum, phantasiam seu apparentiam nominamus. Non quòd phantasia sit: sed quòd dum minùs est certus, phantasiæ operandi modo similis sit. Et ideò verus quoque interdum, interdum falsus; quemadmodum phantasia est: cùm alioqui exactus & exquisitus sensus semper habeat veritatem.

At enim dubitandi de his occasionem Simplicius præbet: cùm imaginabilia inquit entia, videlicet mathematica, sensilibus certiora D esse. Verùm duobus modis respondendum est. Primùm, entia mathematica non tàm imaginabilia, quàm intellectilia esse. Ita passim à Aristotele vocitantur. Quoniam dum à sensilibus abstrahuntur ac per se considerantur, ea sanè intellectus operatio est. Atque à sensili quidem materia abstrahere dicitur mathematicus: at intellectilem considerare, dum quantitatem per se solam contemplatur. Deinde si mathematica entia propterea velis imaginabilia dicere, quòd in illis plurimum imaginatio valeat; dicas sanè. Modò intelligas duo. Alterum phantasiæ obiectum quod ens imaginabile dicimus, ens sensile esse: & ideò inconstans ac mutabile. Hæc eam circa entia mathematica versari, vt mathematica sunt & abstracta: sed vt sensilia sunt: hoc est circa quantitatem figuramúe, vt in corpore quopiā existentes. Abstracta concipit mens, phantasia hæc non imaginatur, sed ea sola, quæ ingrediuntur per sensus. Alterum, non eandem esse rationem obiecti & facultatis, posseque horum alterum esse certum & exquisitum, alterum incertum & obscurum. Operatio sensus certissima est, exquisitissima est, semper vera est: sensilia entia incerta prorsus sunt, inconstantia sunt, horisque omnibus mutantur; vt modò sint, modò non sint; hoc est modò veræ sint, modò falsæ. Neque enim certitudo sensus ex obiecti natura & certitudine petitur,

E

TEXTVS.

Ἐπὶτὶ ἐδλλήρησθ ὅταν ὀιεργῶμθ ἀκριδῶς περὶ τὸ αἰσθητὸν, ὅτι φαίνεται ἡμῖν τόπο ἄνθρωπος. ἀλλὰ μᾶλλον, ὅταν μὴ ἐναργῶς αἰσθανώμεθα, τότε ἤ ἀληθὲς, ἢ ψεῦδος.

Neque verò cùm exactè circa sensile operamur, dicimus apparere nobis hoc esse hominem. Sed potiùs cùm non manifestè sentimus, tunc aut verus, aut falsus.

COMMENTARIVS LIV.

Phantasiam

HÆc verba quintum cōtinent argumentum. Quod ex illis, quæ cum Simplicio dixi ex

titur : sed ex operandi modo, quo circa præsentia solũ ac palàm posita agit. Contrà mathematica entia certiora quidem sunt : quòd à materia, quæ mutationem & inconstantiam sensilibus adferebat, abstracta sint. Phantasiæ verò circa sensilia eadem, quæ subministrantur sensu, obscurior est actio, quòd circa absentia non circa præsentia operetur. Et quidem circa præterita, sensuque ante percepta : quæ fortasse mutata sunt alioque se habent modo, cùm eorum imaginem phantasia format; quàm haberent antea, cùm primùm fuerunt sensibus hausta.

Porrò totum hoc argumenti genus velut dubitationi oppositum fuisse ait Philoponus: qua fortasse quispiam obiecisset, phantasiam & sensum esse idem : quoniam exilem & obscurum sensum phantasiam appellamus. Contráque potiùs argumentari Aristotelem : si ita esset non exilis modò, sed & exactus sensus phantasia diceretur : at non dicitur: non ergò idem sunt phantasia & sensus. Sanè quid Philopono contradicam non habeo : cùm idem constet argumẽtum : perindeque conficiatur id quod quæritur. Nullam tamen dubitationis significationẽm video : quin potiùs hoc ipsum argumentum non minùs quàm cætera, absolutè proponi. Neque rationi consentaneum videtur plurium argumentorum seriem optimeque instructam aciem importuna dubitatione interturbare.

TEXTVS.

Καὶ ὅπερ δὴ ἐλέχθημεν πρότερον φάναι, ὅτι καὶ μύουσιν ὀφθήσεται.

Et (quod quidem priùs dicebamus) clausis quoque oculis apparent visa.

COMMENTARIVS LV.

SExto & vltimo iam argumento phantasiam à sensu distinguit. Quod cùm Simplicius, Albertus, & S. Thomas de dormientibus exposuerunt ; animaduertere poterant, ita diuersum à primo argumentum non fore. Quæ enim alia dormientibus appareant visa, quàm quæ sese per somnium offerunt ? opinor eos ad eam interpretationem vocibus illis (quod priùs dicebamus) adductos fuisse. At quid opus erat tàm paucis interpositis verbis eandem argumentationem repetere ? Deinde intelligere illos oportebat, hoc inter ὕπνιον & ὄραμα interesse; quòd illud in somniis & inter dormiendum apparet, hoc autem vigilantium est visum. Sic enim cùm antea ὕπνους, nunquam ὁράματα dixerit Philosophus, nimirum intellexissent priùs ex dormientibus, nunc ex vigilantibus argumentatum eum fuisse. Et verbum μύειν, quo hic vtitur, non dormire, sed claudere est.

Phãtasiã à sẽsu diuersam esse.

Sic igitur ratiocinatur. Clausis oculis non operatur sensus, neque nos quidquam sentimus : at operatur phantasia ; immò tunc vel efficacissima est : & visum quodpiam, imago, & simulachrum, aut coloris, aut cuiusuis rei, nobis apparet & versatur in anima : phantasia igitur sensus non est. Sed quoniam persimile hoc argumentum est alteri illi, quod petebatur ex somniis, & eadem vtriusque vis est : propterea etsi secus Philoponus, adiuncta fuerunt illa verba (quòd priùs dicebamus) siquidem ex eo vtrumque petitur, quòd impedito sensu nec quidquam operante operatur phantasia. Quare argumentatio hæc quoque ex actione ducitur, non minùs, quàm antecedentes tres. Quod enim dixerunt aliqui, phantasiam à sensu, qui est potestate, distingui, quòd clausis oculis sensus potestate est, actúque operatur phantasia : minùs accommodatè pronunciarunt. Verius dicetur, ex eo, quòd cessante sensu adest phãtasiæ operatio, aliaque est phãtasiæ, alia sensus actio ; facultatis vtriusque diuersitatem colligi.

Cæterùm cur eum potiùs, qui oculos claudat, quàm cœcum, accepit philosophus ? Quoniam cœcum à natiuitate fortasse intellexisses: qui cùm nunquam colores viderit, ne imaginari quidem eos potest. Denique etsi Aristoteles non dicat (clausis oculis) sed solùm (μύουσιν, hoc est claudentibus) oculis tamen addidit : tum Themistiũ ac Philoponum sequutus: tum vt apertior oratio fieret, cùm de oculis potissimùm videatur esse sermo. Fortasse etiam (claudentibus) solùm dixit de sensibus omnibus loquens : quorum sensoria etsi claudantur, non minùs tamen sensilia obiecta imaginatur phantasia, sonos, odores, &c.

TEXTVS.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ ἀεὶ ἀληθεύοντων εἶναι μόριον ἔσται, οἷον ὑπόληψις, ἢ νοῦς. ἔστι γὰρ φαντασία καὶ ψευδής.

Tex. 157.

At verò neque eorum, qui semper veri, vllus fuerit; vt scientia, vel intellectus : Est enim & falsa phantasia.

COMMENTARIVS LVI.

PHantasiam facultatem aut habitum esse, quo verum vel falsum cognoscimus; ex ipsius notatione seu definitione principiò accepit. Deinde partitione in sensum, opinionẽ, scientiam, & intellectum facta ; eam demonstrauit sensum non esse. Iam non esse vllum ex habitibus reliquis, qui ad intellectum rationalemue animam pertinent, probare aggreditur. Ii bipartiti sunt. Quidam sunt semper veri, nunquam falsi; scientia & intellectus : Alij tum veri tum falsi esse possunt; opinio videlicet.

Phantasiam nec scientiã esse nec intellectum.

Ex hac igitur cognitionũ harum & habituum natura sumpto argumento phantasiam primùm ostendit nec scientiam esse nec intellectum. Simulque vtrumque probat ; quoniam hac ex parte communem habent & persimilem naturam, idemque argumentũ. Vtrumque enim habitus & cognitionis genus verum semper est, nunquam falsum. Phantasia, hoc est phantasiæ cognitio reique imago, quam phantasma dicimus, phantasia comprehensa, potest & vera esse & falsa ; immò (vt dictum est, dum de sensu argumentaremur) plerùmque falsa. Nam & ea, quæ non sunt, apprehendit, & cùm circa res præteritas & antea sensu perceptas versetur ; eæ mutatæ sæpè

sunt & habent secus, quàm haberent antea. A

Verùm cùm intellectum Philosophus νοῦν appellet, nescio cur Philoponus intelligi dianœam velit. Etenim dum ita loquitur, & secum ipse pugnat, & Aristoteli aduersatur. Ipse namque in superioribus dianœam interpretatus est eam animi partem, quæ ratiocinatur, quæque ideo errare potest & decipi, particeps veri & falsi. Et Aristoteles quoque apertè dixit, (διανοεῖσθαι δ' ἐνδέχεται καὶ ψευδῆ, hoc est dianœam item falsam esse. Et nonne opinio, quæ sæpè falsa deprehenditur, dianœæ operatio est, & tamen hoc loco tum Philosophus, tum Philoponus ipse, intellectum semper verum esse dicunt, hocque nomine ab eo separatur phantasia.

Cur scientia & intellectus semper vera.

Dum autem Simplicius, cur scientia & intellectus, adde etiam prudentia, verum semper dicant, phantasia non semper; eam adfert causam: quoniam illi habitus cum causis coniunguntur; omnisque causa substantia est; & si propriè causa sit, prima substantia est: quare substantiam cognoscunt: phantasia verò ab omni causa & substantia procul abest. Academicè magis, quàm peripateticè loquitur: veras rerum causas ideas solas proponens, ex earūq; cognitione veritatem asserens habitum intellectus pendere. Verùm de prudentia, quæ circa humana, particularia, contingentia, mutabilia, & agenda versatur; illud dici non potest. Neque de ea, sed de scientia sola & intellectu Aristoteles loquitur. Tum verò de sensilibus quoque & interitui obnoxijs rebus naturalis scientia est, vt à rebus singulis separamus vniuersas ac per se consideramus naturas. Quas etsi ideas esse dicent fortasse Platonici; peripatetici tamen non dicent, neque dicere Aristotelis interpres debet. Propterea igitur vera semper scientia est, nunquam falsa; quòd cognitionē habet perenecessariā & ex ipsa rei natura sumptam causam; neque aliter esse potest, vt in tex 5. Prioris libri de Posterioris Analysi, & cap. 3. libri 6. de moribus ad Nicomachum pluribus explicatur. Intellectus autem, quòd primorum sit principiorum: quæ non solùm verissima semper sunt & certissima, sed veriora & certiora scientiarum conclusionibus, quæ ex illis ipsis veritatem & certitudinem omnem accipiunt. Vel si intellectus nomine simplicem quamcumque apprehēsionem intelligas; sanè illa ipsa (si modò eam assequaris) semper est vera. Quia cùm rei simplicis sit, hæc aut apprehenditur tota, vt est, aut tota prorsus ignoratur, vt in tex. 22. lib. 9. Metap. traditur. Opinio tum vera esse potest, tum falsa. Quoniam vt probabili solùm, non necessario nititur argumento; sic probabilem, non necessariam cognitionem adfert. Quæ si vera sit, oppositi tamen formidinem; & modò veritatem habet, modò falsitatem. B C D E

TEXTVS.

Λείπεται οὖν ἰδεῖν, εἰ δόξα γίγνεται ἢ δόξα ἀληθὴς καὶ ψευδής. ἀλλὰ δόξῃ μὲν ἔστιν πίστις. ἅπασα γὰρ δόξα πίστις, φαντασίᾳ δ' οὐκ ἔστιν ἄνευ πίστεως.

Reliquum est igitur videre, tum opinio, sit enim opinio & vera & falsa. At opinionem quidem sequitur fides: quippè fieri non potest, vt is, qui opinatur, fidem non habeat. Bestiarum autem nulla fides inest: phantasia verò compluribus.

COMMENTARIVS LVII.

EX antea commemoratis omnibus rationalis animæ partis habitibus opinioni potius, quàm cæteris, phantasia similis videbatur. Quòd vt opinio, sic phantasia interdum vera sit, interdum falsa. Propterea à scientia & intellectu paucis se expediens circa opinionem pluribus immoratur. Cumque neutrum esse illorum habituum, qui veri semper sunt, argumento illo demonstrasset, quòd phantasia non rarò falsa sit: hoc solum examinadum superesse concludit, num ea sit opinio. Concludit inquam tum ex superioris argumentationis conclusione; quia si non est scientia, nec intellectus, sola ex superiùs positis habitibus opinio relinquitur. Tum verò et argumento ipso: quoniam cùm opinio quoque interdum falsa sit vt phantasia: opinionem fortasse eam esse quispiam existimauerit. Atque posteriorem hanc potissimùm causam philosophus indicat, vbi quæstione proposita, Num phantasia opinio sit: rationem eam, qua esse persuaderi videtur, statim subiungit: quoniam vt phantasia, sic opinio quādoque vera est, quandoque falsa. Deinde accedit, quòd vt phantasia non intimam rei naturam penetrat; sed ex externis accidentibus imaginem illius efformat & superficie tenus apprehendit: sic opinio, inquit Simplicius, superficiaria tantùm cognitio est; persimilis illi sensioni, qua procul aliquid dissitum cernimus, nec distinctè satis percipimus. Sic enim opinio rem altè non penetrat, primarum & propriarum causarum ignara: sed quasi à longè spectat. Scientia, quæ exacta est, sensui propè cernenti similis est.

Aliam causam, cur accuratiùs hanc partem tractet, habet Philoponus. Quòd cùm orationis infimum sit opinio, & irrationalis supremum phantasia; affines ipsæ inter se videntur ac propemodum eædem. Sed quod idem interpres & Simplicius aiunt, Aristotelem idem quod antea probauit, rursum probare; verum esse non arbitror. Non enim opinionem antea, sed existimationem nominauit, speciemque pro genere posuit: nunc autem opinionem seorsim non esse confirmat. Prior demonstratio de vniuerso genere fuit, eam non esse intellectum

tellectum intellectusue operationem. Posterior de singulis speciebus ac partibus generis; nec scientiam esse, nec intellectum, nec opinionem.

Phantasiam opinionē non esse.

Nunc porrò opinionem non esse, ita demonstrat. Opinioni semper adiuncta est fides eamque vbique comitatur; & quæ habent opinionem, habent & fidem & assensum. Bestiis nusquam inest fides: neque igitur opinio inerit. At in permultis est phantasia: phantasia igitur opinio non est. Vel aliter, vt Auerroës deducit: etsi non opinionem, sed existimationem; non δόξαν, sed ὑπόληψιν, is legat. Opinionem sequitur fides; si phantasia igitur est opinio, quidquid imaginatur quidpiam, fidem habet; bestiæ permultæ imaginantur, nec tamen habent fidem: phantasia igitur opinio non est. Poterat sanè nō in multis modò, sed & in omnibus dici phantasiam aliquam imperfectam & indeterminatam esse, vt antea definitum est. Sed maluit philosophus (permultis) dicere. Quòd nec in omnibus manifesta sit & ex operatione conspicua; neque nunc de quauis, sed de sola perfecta sermo esset; quam formicis, apibus, ac vermibus inesse negauerat.

Sanè hoc argumenti genere vsus quoque est, vbi phantasiam sensum non esse ostendit. Quippe tertium hoc erat demonstrationis argumentum. Sensus animalibus omnibus inest; phantasia non omnibus; phantasia igitur & sensus idem non sunt. Eodem nunc modo argumentatur. Phantasia aut omnibus, aut certè perfecta illa, de qua nunc agimus, compluribus inest animalibus; opinio prorsus nulli: phantasia igitur opinio non est.

Opinionem verò bestiis non inesse, altera hac ratiocinatione colligit. Opinionem fides comitatur semper; cùm fieri nequeat, vt quis non assentiatur iis, quæ opinatur creditque ita esse: immò nil aliud dixeris esse opinari, quàm credere ita esse cognitoque assentiri tanquā vero. Quam ob causam hæc non tam probatio, quàm explicatio existimari potest. Aut si probatio sit, ea ex genere sumpta est. Nam fides seu assensus, quo credimus ita esse, aut necessaria ratione, aut probabili vel apparenti argumento, aut demum dicentis auctoritate, quæ fide digna sit, comparatur. Quare comparatione scientiæ, opinionis, & erroris, veluti genus est. Et vt hominem dicimus sequi animal, Quoniam ab homine ad animal argumentari licet; si homo est, ergò animal est: sic opinionē dicitur sequi semper fides; Quia si opinio est, colligi potest & fidem esse. Iam in irrationalibus bestiis fides non inest; quia hæc ratione, qua illæ carent, comparatur. Neque igitur inesse opinio potest. Quòd si eas quoque dixeris habere fidem, quia persuadentur; vt cùm māsuescunt & domantur, & equus domitoris flagellū timet eique paret; & serpens adiuratus sese in ignē conijcit. Respondet Philoponus persuasionem ratione constare, & ideò in irrationalibus bestiis nequaquam eam inesse. Sed serpentem quidem inuitum à dæmonibus adiurationis vim pertimescentibus in ignem conijci: reliqua verò assuetudine quadam, non persuasione mansuescere ac domari. Sic equus flagellum sæpè expertus timet eique parere assueuit. Verùm hoc sine phantasia, memoria, & experientia multa constare nequit. Et in proœmio Metaph. Aristoteles ipse animalia quædam tradidit, quòd phantasiis & memoriis viuant, disciplinæ capaciora esse, quàm cætera.

Digressio XIII. De fide & assensu quædam.

Duæ argumentationis partes.

SIc igitur habeto. Opinio duabus omnino quasi partibus constat; antecedenti superficiaria solùm & probabili cognitione, atque assensu ex illa genito, quem vocamus fidem. Sed quod est in opinione cognitio probabilis, hoc in scientia est argumentum necessarium, in errore apparens & speciosa ratio; ac demum in ea, quam speciali voce vocamus fidem, siue humanam, siue diuinam, dicentis auctoritas. Quibus omnibus, dum accedit assensus qui generaliori vocis vsu fides nunc ab Aristotele appellatur; hæ ipsæ cognitiones non minùs, quàm opinio, duplici item parte constant: altera veluti generali & cum cæteris communi: altera vt speciali & sibi propria. Antecedens cognitio, quæ vim habet causæ & argumenti, propria & specialis singularum est; consequens autem communis omnibus & veluti effectus: tametsi vt ex tali antecedente causa deducitur, certæ speciei sit, causæ suæ persimilis: assensus inquam probabilis, certus, aut alterius modi.

Fidei duplex acceptio.

Ex quo quatuor planè intelligentur. Primùm, fidem duplici acceptione nominari. Generali vna, qua assensum omnem significat. Altera speciali, qua assensus ille intelligitur, qui dicentis auctoritate nititur. Vt enim rationi necessariæ aut probabili apparentiúe assentimur; Quòd verum aut concludant aut concludere videantur: ita dicenti quoque, qui fide dignus sit aut habeatur, planè acquiescimus; Quòd non nisi verum ab eo proponi nobis credamus: siue Deus ille sit, siue homo. Hinc duplex existit fides, diuina & humana. Hæc inferior scientia, quòd faciliùs homo mentiri & errare, quàm necessaria ratio, possit. Illa omni scientia melior ac certior: quòd prima veritas Deus omni ratione creata, quantumuis necessaria, veraciorsit ac certior.

Fides duplex.

Assensus intellectus actus.

Alterum, assensum, quem συγκατάθεσιν Græci dicunt, non voluntatis, vt quibusdam visum est, sed intellectus actum esse. Tum quòd vt assensus & approbatio effectus ratiocinationis est & quasi partus, atque ad conclusionem pertinet: sic eius facultatis sit oportet, quæ ratiocinatur, quæque eum ratiocinando producit: Tum quòd assentiri & approbare cognitione constat & iudicio, velut adhæsio vero cognito, cognitio autem intellectus est, non voluntatis. Assensus item certus est aut probabilis. Et aut propter rationem, aut propter auctoritatem assentimur. Assentimur autem non bono, sed vero. Bonum .n. amamus & desideramus, verum assensu approbamus, quem Simplicius veritatis sedem appellat.

Opinio vt fidē sequatur.

Tertium duas ob causas verè fuisse dictum ab Aristotele, opinionem sequi fidem. Tum natura, quia effectus est antecedentem consequens cognitionem & ex illa productus. Tum deductione: quia veluti genus est cum scientia, errore, & fide specialiter dicta commune, & si opinio est, verè sequitur assensum & fidem esse.

Opinionem in bestiis non esse.

Quartum & vltimum, efficaci prorsus argumento demonstratum hoc loco fuisse, opinionem in bestiis non esse. Quippe nec opinio est sine fide, nec in bestiis fides esse potest, in quibus non est ratio, qua fides tota nititur.

Immò verò ratiocinatur Simplicius ne in intellectu quidem eam esse, nisi qua parte ratiocinatur. Nam vt sensum mittam, qui verè quidem cognoscit, dum obiectum vt est apprehendit: at vere cognoscere se non percipit; quòd non in seipsum redeat, neque sensionem suam cõprehendat; sed circa exteriora solùm occupatus foras totus se porrigat. Neq; ea cognoscit, quia vera sunt, sed quia sensilia. Nec appetitus, qui eum sequitur, appetit illa vt bona, sed vt suauia & iucunda. Intellectus, dum in seipsum redit, vt intellectionem suam veram esse agnoscat illique vt veræ assensum præbeat; ratiocinatione sanè vtitur suæque intellectionis cũ re intellecta comparatione, qua consentaneam illi eam esse cognoscat. Alioqui vnaquæque simplex intellectio per se considerata veritatem quidem habet veritatisque iudicium simplex & indiuiduum, quale in sensu quoque reperitur. At non fidem eam & assensum, de quo nunc est sermo: qui non simul sit cum cognitione, sed eam consequatur. Vt intellectus cognitionem suam intelligens, aut rebus conformem, aut idoneo argumento, siue rationis, siue auctoritatis eius, qui loquitur, subnixam: adhæreat illi planè & assentiatur. Vel certè si ex habitu operetur, vno quidem & indiuiduo actu & verè intelligit, & verè intelligere se affirmat. Sed is ex antecedente pendet ratiocinatione; qua intellectus, qui potestate erat, actu factus est & habitu. Quinetiã nõ vna, sed duplici omnino ratiocinatione opus esse videtur. Altera, qua necessarium aut probabile argumentum diiudicetur (quod analysi ferè assequimur) aut etiam dicentis auctoritas statuatur: quam aut ex ipsius natura, aut ex vitæ integritate, aut ex aliorum hominum testimonio, aut demũ ex aliorũ ab eo dictorum inductione & experientia statuimus. Altera, qua nos verũ tenere, siue necessarium, siue probabile, intelligimus: quatenus necessaria ratione vel probabili, aut dicentis auctoritate nitimur. Idque quod intellectui proponitur, ex antecedenti illa cognitione deducitur.

Opinionem ratiocinatione constare

Sanè si rem ipsam consideres, probatio hæc tribus ratiocinationibus quasi vnius & eiusdem argumenti partibus optimè ac sapientissimè instructa tibi fuisse videbitur. Nam cùm fides opinione sit prior, velut illius genus: & rursum persuasio fide, tanquam ad illam inducendam via & causa: ac demum ratio persuasione, vt illius ac cæterarum omnium principium primum & fons. Non solùm triplici hac ratiocinatione ordinem rerum seruauit philosophus: verùm analysi quoque vtens sque ad primum & immediatum principium & causam demonstrationem optimam parauit. Quæ paucis ita colligitur. Quod opinatur, fidem habet: quod fidem habet, persuasum est: quod persuasum est, ratione vtitur: ergò à primo ad vltimũ, quod opinatur, ratione vtitur. Bestiæ omni ratione carent; opinionẽ igitur non habent. At eædem phantasia valent, imò & viuunt: phantasia igitur & opinio idem non sunt. Quod si præclaram hanc demonstrationem in duas argumentationes diuiseris; præterquàm quòd non minùs posses, immò deberes in tres potiùs partiri, cùm triplex omnino ratiocinatio sit; vtraque fuerit imperfecta: præsertim illa prior, quæ ad primam & immediatam causam, quæ ratio est, non resoluit. Et ideò assũptio illa (bestiis fides nõ ineſt) negari potuisset. Quod cùm intelligeret philosophus, integram & absolutam facturus demonstrationem, tum eandem prioris ratiocinationis propositionem primùm repetiit; tum eam, quæ indefinitè accepta fuerat, (opinionem sequitur fides,) generalem & vniuersam fecit (omnem opinionem comitatur fides.) Deinde ad primam vsque causam resoluens probationẽ totam absoluit.

Hoc nimirum particula illa (præterea) sibi vult. Non enim argumentationẽ nouam significat, sed prioris repetitionem cum ratiocinationibus reliquis, quæ ad illius confirmationem atque absolutionem subiunguntur. Quemadmodum & in aliis locis factum obseruabis. Quæ cùm nõ satis obseruasset Simplicius, neque priorem ratiocinationem imperfectam esse animaduerteret; prima illa duntaxat, ni fallor, particula superatus, nouum hoc atque à priori diuersum argumentum esse pronũtauit: eúmque post S. Thomas sequutus est. Quæ duo argumenta ita distinxit Simplicius, vt primum ex fine; alterum ex medio, seu gradu, qui est ad finem, ductum sit. Illud ex fide, quæ finis persuasionis est: hoc ex persuasione ipsa, quæ ad gignendam fidem medium est & via. Illud phantasiã probauerit opinionem non esse, quòd opinionem sequitur fides: hoc autẽ, quòd opinio cum persuasione sit. Quod ipsum mihi quidem certè vnicum esse argumentũ hánc que posteriorem prioris esse absolutionem ostendit. Quoniam vt via & medium ad terminum & finem per se referũtur; sic persuasio ad fidem: atque argumentum, quod ex persuasione petitur, ad ostendendum id, quod de fide dictum est; eam bestiis non inesse.

TEXTVS.

Επι πάσῃ μὲν δόξῃ ἀκολουθεῖ πίστις, πίστει δὲ τὸ πιπθάνως, πιθανὸς δὲ λόγος· τῷ δὲ θηρίων ἐνίοις φαντασία μὲν ὑπάρχει, λόγος δὲ οὔ.

Præterea omnem quidem opinionem comitatur fides; fidem autem persuasum esse; persuasionem verò ratio. Bestiarum autem quibusdam phantasia quidem inest, ratio autem nequaquam.

COMMENTARIVS LVIII.

ILlud (præterea) scitè inquit Philoponus, nouum quidem videtur inducere argumentum, quòd ab opinione differat phãtasia. Non est tamẽ nisi prioris argumenti confirmatio: qua id, quod acceptum fuerat, bestiis fidem non inesse, ita ostendatur. Bestiæ non persuadentur: quæ non persuadentur, fidẽ non habent: bestiæ igitur fidem non habẽt. Vt autem bestias non persuaderi tandem probetur, tertia addenda est ratiocinatio. Omnis persuasio ratione constat, eáque sola persuasionem admittunt, quæ ratione vtuntur; bestiæ nullam habent rationis partem; non igitur persuadentur.

Bestiis fidem non inesse.

TEXTVS.

Φανερὸν πάλιν, ὅτι οὐδὲ ἡ δόξα μετ' αἰσθήσεως, οὐδ' ἡ αὐτὴ συμπλοκὴ δόξης καὶ αἰσθήσεως, φαντασία αἰσθητικὴ μὲν τῶν ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἡ δόξα, ἀλλ' ἐκείνων ἡ αἴσθησις· λέγω δ', οἷον τὸ λευκοῦ δόξης καὶ αἰσθήσεως ἐστὶ συμπλοκὴ φαντασία ἔστιν· ὁ γὰρ δι' ἐμοῦ δόξης μέ τι ἔστι λευκοῦ, αἰσθήσεως δὲ τοῦ λευκοῦ· τὸ δ' ἐμοὶ φαίνεσθαι, ἔστι τὸ δόξαζειν ὑφ' αἰσθήσεως μὴ συμβεβηκυίας.

Consta

Tex. 158. *Constat ergò, neque opinionem cum sensu, neque per sensum, neque opinionis & sensus complexionem phantasiam esse. Tum propter hæc. Tum quia manifestum est, non aliam aliquam esse opinionem; sed illius est, cuius & sensus. Ex alia inquam opinione & sensu complexionẽ phantasiam non esse. Non enim ex opinione quidem boni, sensu autem albi. Apparere igitur est opinari quòd sentit, non ex accidenti.*

COMMENTARIVS. LIX.

ARistoteli satis non fuit phantasiam probare nullum ex illis esse, quæ fuerant commemorata: nec sensum inquam, nec scientiam aut intellectum, nec opinionem. Sed vt omni ex parte absolutior esset probatio, magisque phantasiæ natura cognosceretur atque à cæteris distingueretur; voluit item ostendere plurium illorũ complexionem eam non esse. Scitẽ tamen omisit & intellectũ: quòd cùm cognitiones sint semper veræ, nullã videntur cum phantasia perfæpè falsa cognationem habere. Opinionẽ solùm & sensũ accepit: aut quòd Platonis ea esset sententia, vt Themistius, Philoponus, & Simplicius inquiunt: aut etiam opinionem, quòd hæc, cùm vera sit & falsa, phantasiæ persimilis est: sensum autem, tum quòd etsi semper verus sit, circa sensilia tamen phantasia quoque versetur; tum quòd is in illius definitione ponẽdus erat, vbi non multò post phantasia definietur esse motus factus à sensu actu.

Phantasiam opinionis & sensus complexionem non esse.

Cæterùm tribus modis cogitare possumus phãtasiam opinionis & sensus complexionem esse. Aut n. æquè vtrumque complectitur: aut opinionẽ potissimùm significat, cui sit adiunctus sensus: aut præcipuè sensus est, cui accedat opinio. Tertiũ hoc & postremum membrũ prætermissum fuit; propterea quòd tum quia sensus semper est verus, tũ propter alias rationes superius allatas, phantasiam manifestum est potissima sui parte atque adeò essentialiter sensum non esse: potiúsque ad opinionem, quæ falsa item est, accedere videbatur. Quamquam superiores demonstrationes, quibus ostensum est, nec opinionẽ nec sensum phantasiã esse, intelligens demonstrare quoque illorum complexum eam non esse: non accepit neque proposuit hoc demonstrãdum tanquã dubiũ; sed ex antecedenti potiùs probatione tanquam manifestũ deduxit; si non est sensus nec opinio, neque itẽ opinionẽ esse simul cum sensu. Siue opinionẽ esse cogites, quæ per sensum operetur (hoc n. primum membrum ponit, quoniã opinioni similior est phantasia) siue æquè opinionẽ & sensum velut vtriusque complexũ. Aut si tria libeat mẽbra facere; opinionem cum sensu, opinionem per sensum, ac demũ opinionis & sensus complexum: primum ait Philoponus esse, vt ex duobus efficiẽtibus, quemadmodum sanitas à duobus medicis procurata: alterum velut ex vno efficiente & altero instrumento: tertium tanquam ex materia, vt mulsum ex vino & melle. Ego opinionem cum sensu libenter interpretor opinionẽ præcipuè, quæ comitem habeat sensum: opinionem per sensum, opinionem operantem per sensum aut à sensu causatam: & tandẽ tertium membrum, æqualẽ vtriusque complexionem. Primo modo antecedit opinio, sequitur sensus: altero sensus est prior, opinio posterior: tertio ambo simul existunt.

A Nihil autem horum phantasiam esse, ex iis constat, quæ demõstrata sunt. siquidem illud (propter hæc) ad superiora refertur; nõ ad ea, quæ subsequũtur. Nam si sensu non operãte operatur phantasia; si sensus semper est verus, phantasia semper mẽdax; si opinio libera non est vt phantasia; vt ea etiã, quæ non sunt, fingere queat: si demum phantasia in illis inest, in quibus nulla esse opinio potest: perspicuũ sanè fuerit, non solùm phantasiam sensum aut opinionem non esse; sed ne horum quidem complexionem qualemcumque significare; sinéque sensu & opinione eam constare.

B Tum verò etiam hoc argumento manifestũ euadet. Etenim opinionem & sensum circa idem versari oporteret; eámque opinionem, quam phantasia simul cum sensu significaret, nõ cuiusuis rei esse, sed illius ipsius, cuius est sensus. Si. n. est opinio adiũcta sensui, nimirum eiusdem rei sit oportet; vt albi. Quare opinio simul & sensus albi phantasia esse dicetur. Nullus quippe affirmauerit, ex vnius rei sensu & alterius opinione; vt ex sensu, quòd Socrates sit albus; & opinione, quòd sit bonus, cõalescere phantasiam: quoniã de vno & eodem non esset. Quapropter apparere, hoc est imaginari & phantasia operari (hæc. n. est vis illius verbi, φαντάζεσθαι, quòd
C ideò pro φαντάζεσθαι positũ fuisse dicit Philoponus) nil aliud erit, quàm rem eandem opinari, quæ sensu per se, non ex accidenti, percepta est: vt albũ, quod per se aspectabile est. Quod aut ideò dixit, vt sensilia per se; non ea, quę ex accidenti sentiũtur, vt substantiam, Cleonis filium in tex. 134. commemoratum; & bonum seu iustũ, quod albo adiunctum est, significaret. Etenim phantasiam circa sensata versari, accidentiãque, non substantiam, comprehendere; experitur in seipso vnusquisque, dum rerum imagines & simulachra format, colores, quantitatem, figuram, & huiusmodi alia sibi effingendo; nõ
D item substantiam rerum intimam penetrãdo. Aut potiùs vt si illud sit phantasia, opinionem & sensũ colligeret circa idem versari oportere: non ex accidenti, quatenus albo iustum aut bonum adiũctum est: sed per se, quatenus album est. Ita vt phantasia aut opinio sit & sensus albi per se, aut boni per se; atque vtraque hæc operatio, tum opinionis, tum sensus, aut album aut bonum per se comprehendat.

Phãtasiam accidentiã esse.

Hoc autem tanquã planè falsum in sequenti oratione redargui, hactenus ferè existimatum est: ita vt
E vnica constet ratio, qua Platonis ea sententia confutetur. Ego tamen non sine causa philosophum arbitror addidisse (non ex accidenti) & particulam (igitur) qua in argumentationibus concludendis vti cõsueuimus, appositisse. Sed vt certissimo principio illo accepto, facultates obiectis cõstitui & distingui, ad absurdũ illud deduceret; ita fore, vt duę facultates diuersæ circa idem obiectum per se versarentur: intellectus inquã, cuius est opinari; & sensus circa album aut bonũ, quod imaginamur. Immò propterea etiam nominauit bonum, non intellectus, sed voluntatis obiectum proprium. Cùm tamẽ intellectus circa intellectile duntaxat & sensus circa sensile per se versentur; neque alter circa alterius obiectũ, nisi ex accidenti: sicut quando aspectu sentimus dulce, aut filium Cleonis cernimus. Quare vt in tex. 136. eodẽ illo principio vsus ad absurdũ illud deducebat; fore vt eiusdẽ obiecti plures essent sẽsus: ita nunc vniuersè magis deducit, plures futuras facultates. Paucisq; ita colligitur argumẽtatio.

Aut vnius rei opinio est, alterius sensus; aut eiusdem per se tum opinio, tum sensus. Si diuersarum sint rerum; profectò ex illis phantasiam non constare manifestum est. Si eiusdem; duarum igitur facultatum vnum & idem per se obiectum fuerit. At facultates distinguuntur obiectis & proprium sibi habet vnaquæque obiectum: non est igitur phantasia opinionis & sensus complexio.

Digressio XIV. *Quorsum hæc philosophi disputatio pertineat, quidque Plato de Phantasia senserit.*

QVod hoc loco ab Aristotele quæritur, num phantasia opinionis & sensus complexio sit, propter Platonem disputari, cuius ea fuerit sententia; Græci omnes interpretes tradunt; & ipsiusmet Platonis verba confirmant, quæ totidem planè in Sophista leguntur. Sed Themistius verè Platonem sensisse phantasiam nil esse aliud, quàm cùm sentimus quidpiam & ita esse opinamur; eámque sententiam vt falsam iure optimo ab Aristotele confutatam fuisse docuit.

Philoponus autem eum quidem hæc dixit aduersus Platonem disputasse, quasi is ita de phantasia senserit: Platonis tamen patrocinium duobus modis suscepit. Primùm enim eum respondit reipsa non existimasse ex opinionis & sensus permistione phantasiam constare: verùm ita loquutum de illa fuisse, vt inter opinionem & sensum mediâ & quasi vtrique conterminam eam esse significaret. Solent n. media ex extremis composita dici, quòd similē & affinē ambobus naturam habeant. Sic in Timæo quoque ex indiuidua & diuidua substantia constare animam prodidit.

Altera Platonis defensio fuit. Cùm non propriè de phantasia, quæ à cæteris distincta facultas est, ita loquutum fuisse: sed phantasiam appellasse falsa & apparentia visa, quæ vera esse videntur. Nimirum vt Sophistæ, qui præstigiator fuerat appellatus, quòd circa non ens versetur; cauillum quendam dilueret; si circa non ens versor, non ens igitur est. Diluit autem plures non entis acceptiones distinguens, inter quas ens falsum continetur, cuius vna ipecies circa opinabilia est. Etsi enim opinio per se agens & sensus veri sint; cùm tamen opinio per sensum operatur, fallitur: vt cùm remum in aqua cernens fractum esse opinatur. Atque huiusmodi falsum phantasiam, hoc est apparentiam appellauit Plato ex opinione sensúque constantem. Hoc verò eo minùs reprehendere debet Aristoteles, quòd exilem ipsemet & obscurum sensum phantasiam non multò ante appellauit.

Denique Simplicius non solùm in Sophista, sed & in Philebo hanc ait à Platone expositam esse de phantasia sententiam. Quod an verum sit, iudicent alij. Nā ego de memoria, non de phantasia in Philebo sermonem esse reperio; quo ex sensu & memoria opinio in nobis dicitur nasci. Quod autem ad rem præsentem attinet, tantū abest, vt Aristotelem putet Simplicius Platonis illam de phantasia sententiam hoc loco reprehendisse; vt eum potiùs interpretatum illam fuisse scribat. Non inquā ita intelligendā esse, vt antecedat sensus, sequatur opinio; neq; vt simul operentur, operationes tamēnon permisceantur. Verum ita, vt simul concurrentes tam aptè cōplicentur, vt vna communis vtriusque actio confletur. Non vtriusque refractione & secūdam partem corruptione: quoniam hęc corporum mistio est. Neque vnius per aliam totam permeatione, integra manente vtraq; aut alio quouis modo. Sed naturę extremorum participatione, quæ in mediis vel simplicibus esse solet. Sic enim ipsemet Aristoteles in libro de sensu & sensili aliisq; in locis colores intermedios dixit ex extremis albo & nigro fieri. Qui tanta ex iisdem principiis, perspicuitate, opacitate, & lumine, existūt, ex quibus nascuntur extremi. Neque albedo & nigredo qualitates sunt ad vicissim agendum comparatæ; vt actione mutua & passione permisceri ac mediot colores procreare possint.

Ego verò Platonem non dubito phantasiam intellexisse velut vnam & simplicem facultatē à sensu & opinione distinctam atque inter vtrāque mediam. Neque.n.is aut tam parum sapiens, aut animæ viribus & actionibus separandis tam parū oculatus fuisse credendus est, vt eā verè crederet sensus & opinionis, hoc est intellectus, duarū facultatū & operationum tantopere dissitarū permistionē esse; sanè is non minus, quàm Aristoteles, phantasiā appellauit simulachrorum magistram atque opificē; vim scilicet animæ illam, qua rei externæ simulachrū & phantasma interius in nobis gignitur. Sed eam duplicem esse voluit; non re, sed ratione; nec tam animæ facultate, quàm opere. Alterā phantasmatum, alterā similitūdinū productricem. Quod ex lib. 7. De Rep. licet cognoscere. Placet, inquit, primam partem vocare sententiam, secundam cogitationē, tertiam fidē, postremam imaginationē vel assimilationem. At cur eam ex sensu & opinione constare prodidit? Non id profectò affirmauit, vt hanc illius naturam, essentiam ac definitionem poneret. Sed vt principia indicaret; ex quibus illa pendet, quibusque quasi alis sustentatur: modúmque doceret, quo in nobis ea operatur. Neque de phantasia vniuersè, sed ad hominē contracte in eo dialogo loquutus est. Immò ne in homine quidem absolutè: sed quatenus intellectui famulatur, aut ad cognoscendū, aut ad res cognitas oratione ac sermone promendas. Cū.n. cogitationē, opinionē, & phantasiā pronūtiasset, tū veras in animis nostris effici, tum falsas: vt id intelligeretur, quid vnaquæque sit & quomodo ab aliis differat, exposuit.

Ac primum cogitationem & orationem idē esse accepit. Sed cogitationē dici, qua sine strepitu vocis secū ipse interius colloquitur animus: orationē autem, quæ per os pronuntiatione effluit. Deinde quod in oratione sunt affirmatio & negatio, hoc in cogitatione opinionē esse: interiorē videlicet affirmationē animi aut negationem, qua ita rē esse aut non esse opinatur. Tum verò addidit; cum nō per ipsā, sed per sensum hæc passio accidat; hoc phantasiā esse. Quid inquā? Passionē in anima factā per sensum. At nónne hęc ipsa est phantasiæ definitio, quā mox adferet Aristoteles? Phātasia est motus factus à sensu actu. Vnde quiuis intelligat, eandem vtriusq; philosophi de phantasia fuisse sententiā; eam inter sensum & opinionē seu cogitationē esse mediā: dū obiecta externa sensibus primū susceptā transmittūtur ad phantasiam, atq; ab hac cogitationi & opinioni, quā cogitationis cōclusionē appellauit Platone, hoc est intellectui, proponūtur. Postremò exhis cōclusit: si oratio vera & falsa est, cogitationē quoque esse, quæ interior velut oratio animæ est. Atq; adeò opinionē, quę cogitationis cōclusio est; inqua opinionis & sensus commistio reperitur. Quæ verba si de ipsa cogitationis conclusione intelligantur quem-

quemadmodũ intelligẽdavidẽtur; mirari possum°, quomodo Themistius, Philoponus, & Simplicius phantasiã à Platone commistionẽ appellatã fuisse dixerint: cùm non de phantasia, sed de cogitationis conclusione verba illa pronuntiauerit; quæ opinionis & sensus commistio est, quatenus opinio est à sensu causata; circáque sensilia versatur, tum opinio, tum sensus. Quòd si de phantasia prorsus accipiantur; hæc sensus & opinionis commistio dicta est; non quòd formaliter sit: verùm tum quia illorum entium est, quæ & sensilia sunt & opinabilia. Siquidem scientiam Plato circa intellectilia, opinionem circa sensilia posuit. Tum quia phantasma & per sensum fit in anima, & ipsum opinionis causa est vt obiectum. Quare velut vtriusque commistio videtur esse, quatenus circa illud tum sensus causando, tum opinio cognoscendo versatur.

Certè Plotinus eximius Platonicus in extremo libro, Quæ & vnde sint mala, φαντασίαν inquit πληξὶν ἀλόγου ὡς ἔοικεν; hoc est phantasia impulsio est irrationalis partis ab externis illata. Et Alcinous in libro, quem de doctrina Platònis scripsit, dum in cap. 4. de viribus animæ sententiam illius exponeret; non phantasiam, sed opinionem memoriæ & sensus complexionem esse prodidit. Memoria verò, tum Platoni, tum Aristoteli, idem re cum phantasia fuit. Phantasiámque velut picturam quandam esse definiuit Plato; quando anima opinione concepta cogitatione refringens ita in ea respicit, velut in illa, à quibus ista manarunt.

At enim quid hoc loco Aristoteles? Si grauissimis interpretibus liceat contradicere, non equidem affirmabo eum hæc aduersus Platonem disputasse. Quippe nulla illius mentio aut vel minima significatio, vt alibi non obscura esse solet. Sed absolutè quid Phantasia sit disputans, cùm nec sensum nec opinionem seorsim esse ostendisset; vt nullum disputationis caput prætermitteret, disputare quoque voluisse, num opinio sit & sensus simul. Et ideò diuersos illos modos commemorasse, quibus cogitare id quispiam potuisset. Quos apud Platonem ego non reperio: sed illam solam sensus & opinionis commistionem, quam de phantasia dixi fortasse non intelligi. Quod enim est in Timæo, sensata hæc entia, quæ ideæ in materię susceptione constant, opinione per sensus comprehendenda esse; minime est ad rem. Neque ibi de phantasia sermo. Sed ideas tradidit Plato ratione sola comprehendi, sensilia entia opinione, quæ à sensibus principium habet; dum hæc sensibus primùm percipiuntur, inde ad opinionem traducuntur.

Vt veteres philosophos Aristoteles reprehenderit.

Verùm si quis hanc disputationis partem omnino ad Platonem pertinere contendat; poterit responderi, non tam hominis sententiam, quàm verba & loquendi modum, qui eum ita sensisse præ se ferat, reprehendi. Neque tam propterea aduersus eum disputari, quòd id senserit; quàm quòd ita loquutus sit, vt id sensisse credi à quopiam posset, qui hominis fortasse auctoritate in errorem adduceretur. Etenim hanc ob causam alibi quoque disputationem aduersus eum susceptam fuisse, etsi non in eadem causa, credendum est.

TEXTVS.

Φαίνεται δὲ καὶ ψευδῆ, περὶ ὧν ἅμα ὑπόληψιν ἀληθῆ ἔχει. οἷον φαίνεται μὲν ἥλιος ποδιαῖος· πέπεισται δ' εἶναι μείζων τῆς οἰκουμένης.

Apparent autem & falsa, de quibus simul existimationem veram habet. Quemadmodum apparet quidem Sol vnius pedis: persuasum vero est terra maiorem esse. Text. 152.

COMMENTARIVS LX.

QValis argumentatio superioribus verbis contineretur ad ostendendum phantasiam opinionem simul & sensum non esse; satis in eorum interpretatione significaui. Iam promitur altera; quæ vt aperta & plana oratione proponitur, sic explicatione longa non indiget. Sensus, inquit, & opinio pugnantes sæpè sunt ac sibi contradicunt: alter verus est, altera falsa: alter ita esse iudicat, altera non esse. Et quidem circa rem eandem cõsiderantur; quemadmodum dictum est considerandas esse, si ex illis phantasia constare dicatur. Hoc enim est, quod ait (apparent autem & falsa, de quibus, hoc est de iisdem déque illis ipsis, de quibus veram simul existimationem habet. Φαίνεται autem hîc non est positum vt paulò ante pro φαντάζεται. Neque apparere phantasiæ, vt Simplicius voluit, sed sensus actionem & iudicium significat. Sensus inquam de re quapiam iudicat falsa, de qua existimatio est vera. Vt cùm remum in aqua fractum dicit sensus, opinio integrum. Et dum fabulosarum ac monstruosarum rerum picturas spectamus: opinio sanè à sensu dissentit, neque vera esse credit, quæ aspicimus. Ac demum (quod philosophus hoc loco adfert) Solem aspicientes vnius pedis eum esse iudicamus, quem astronomorum demonstrationibus persuasi vniuersa terra multò maiorem esse existimamus, centiésque sexagies sexies totam illius magnitudinem superare cognoscimus. Quo loco Philoponi error corrigendus est; qui memoriæ fortasse fuit, cum centies septuagies maiorem fecit. Voluit autem Aristoteles sensum & opinionem tum circa idem versari, tum simul operari. Quoniam si non in sole, cuius exemplum adsert, in aliis certè plerisque aut res ipsa aut opinio mutari potest, si alio tempore accipiatur. Eam item adiunxit vocem, vt argumentationis vim, aut etiam assumptionem, vel absurdum, quod inde consequens erat, indicaret. Phantasia namque in eodem momento vera simul & falsa esse non potest; non est igitur sensus & opinionis complexio. Ita deduxit Simplicius. Secus Themistius, nec minus accommodatè. Qui vim in eo posuit argumenti, quòd duo illa tam contraria iudicia, sensus & opinionis, sociari simul & ad phantasiam constituendam conciliari nequeant. Vtroque modo Philoponus: altero in Theoria ad textum 158. altero in Praxi ad hæc ipsa verba.

Phantasiam sensus & opinionis complexionem non esse.

Solutio argumenti.

Duo porrò adnotabis hoc loco. Alterum, existimationem pro opinione fuisse positam, genus pro specie. Sicut in textu 153. & 154. opina-

ri contrà pro existimare, speciem pro genere acceperat. De opinione enim, non de existimatione, disputatio erat. Cur autem vocem mutauerit, causa fuit exemplum Solis, quod adferre parabat; quippe magnitudo Solis non probabilibus, sed necessariis argumentis certam ac necessariam cognitionem gignentibus demonstratur. Neque astronomia & mathematicæ cæteræ disciplinæ in opinione versantur, sed certissimæ sunt. Propterea, non opinionem, sed existimationem, quæ in textu 154. in scientiam, opinionem, & prudentiam tributa certam item & necessariam cognitionem comprehendit, nominare voluit.

Alterum autem; cùm alterum falsum, alterum verum esse dicturus esset; non temerè sensum falsum, opinionem veram, non autem sensum verum & opinionem falsam eum dixisse: cùm tamen sensum antea semper appellasset verum, opinionem interdum falsam. Duplex autem, ni fallor, fuit causa. Prima; quoniam si sensus verus sit, opinio, quæ sensum sequitur, nequit esse falsa: at si sensus fuerit falsus, corrigi opinio & emendari, secúsque persuaderi ratione potest. Altera; quoniam non opinionem, sed existimationem nominaturus erat: Solisque exemplum necessarium allaturus. In quo erret quidem propter nimiam distantiam sensus; at opinio seu potiùs existimatio vera sit & necessaria, nec falsa esse possit.

A

B

C

TEXTVS.

Συμβαίνει γοῦν, ἤτοι ἀποβεβληκέναι τὸν ἑαυτοῦ ἀληθῆ δόξαν, ὃν εἶχεν, σωζομένου τοῦ πράγματος μὴ ὑπολανθανόμενον, μηδὲ μεταπεπτωκέναι· ἢ εἰ ἔτι ἔχει, ἀνάγκη τὸν αὐτὸν ἀληθῆ εἶναι καὶ ψευδῆ. ἀλλὰ ψευδὴς ἐγένετο, ὅταν ἀπόδοι μεταπεσὸν τὸ πρᾶγμα.

Fit itaque, vt vel is opinionem suam, quam habebat, veram abiiciat re seruata, non oblitus, nec dissuasus. Vel si adhuc habet, necesse est eandem veram esse & falsam. At falsa euaserit, cùm res permutata latuerit.

D

COMMENTARIVS LXI.

Opinionē quatuormodis mutari.

PRopositæ argumentationis vim atque absurditatem, ad quam ea deducit, vt apertè ostendat; tribus modis opinionem in nobis perire ac mutari accipit. Aut inquam reipsa, de qua est opinio, mutata: vt si sedente Socrate verè opineris eum sedere; eo mox surgente, si opinionem eandem retinueris, in falsam illa mutabitur. Aut obliuione subsequente, qua planè desinas id opinari, quod priùs opinabaris. Aut contraria demum ratione ac persuasione accedente opinionémque priorem pellente. Quartum modum addit Philoponus, quem habet quoque philosophus in tex. 17. prioris libri de Posteriori analysi, opinionis scilicet subiecto corrupto hominéque opinante mortuo. Corruptis enim nobis pereunt simul omnia, quæ sunt in nobis; cadentéque subiecto accidentia, quæ in eo sustentabantur, concidunt vniuersa. Sed hunc Aristoteles nunc prætermisit, quòd ad rem præsentem non pertineret: eósque solos recensuit, quibus viuente ac superstite homine opinionis mutatio efficitur.

E

Cùm igitur sensus interdum sit falsus & opinio vera; si phantasia est sensus & opinio simul, alterum horum consequens erit: aut abiici opinionem veram & falsam accipi, vt sensui euadat similis: aut vnam & eandem phantasiam simul & eodem tempore déque eadem re veram & falsam esse; veram propter opinionem veram, falsam propter sensum falsum. Tertium membrum, quod cogitari potuisset, falsum sensum abiici & in verum mutari, vt cum opinione consentiat; propterea is non adiecit, quòd eum non mutari manifestum est: neque mutari posse, cùm simplici constet circa præsens obiectum intuitus actione. Opinio, quæ ratiocinatione comparatur, faciliùs mutari posset. Eam tamen non mutari ostendit. Quoniam nisi aut rei mutatione, aut obliuione, aut contraria persuasione, mutari non potest. Neque verò mutatur Sol, neque accedit obliuio, neque secus contraria suadet ratio. Alterum igitur superest, vt phantasia simul vera & falsa esse dicatur. Quod cum longè absurdissimum sit, neque fieri vllo modo nec cogitari queat; planè constituendum est, phantasiam sensum & opinionem simul non esse.

Fides. sum in se ipsa.

Sensus. Natura.

Obliuio est species priuationis.

Postrema autem illa verba (at falsa euaserit, cum res permutata latuerit) nescio quorsum Philoponus vocem illam (latuerit) opinionem interpretatus, docere dixerit posse simul opinionem & sensum falli; si obliuio inciderit, réisque opinabilis mutata fuerit. Nam vt Platonem mittam verissimè in Philebo docentem aliud esse latere, aliud obliuisci: & obliuionem quidem exitum esse memoriæ, latere autem non innotuisse, & velut sensionis carentiam; ne id quidem ad rem pertinebat. Neque vt opinio fieret falsa, duas opus erat causas coniungere, obliuionem & mutationem rei. Sed altera satis erat; aut certè addenda fuit tertia, persuasio scilicet contraria. Præterquàm quòd rei opinabilis mutatio in Solem, de quo fuerat sermo, conuenire minimè potest. Ego verbum illud (latuerit) non obliuionem rei antea cognitæ; sed ignorationem rei, quæ facta sit, significare arbitror; mutationis videlicet opinabilis rei. Sensúmque esse; rem quidem fuisse mutatam, sed mutationem ab eo, qui opinionem habebat, obseruatam aut cognitam non fuisse. Hoc autem eò spectat, vt id exponat, quod dixerat, opinionem mutatione rei mutari atque ex vera fieri falsam. Illud enim inquit ita intelligendum esse, vt mutatione rei dicatur opinio mutari & falsa fieri, quando mutatio latet atque ab opinante ignoratur. Tunc namque rem existimans eodem modo se habere, eandem retinet opinionem: atque ita quæ erat vera, euadit falsa. Quòd si rem mutatam cognosceret, opinionem ipse quoque mutaret: & ideò non minus, quàm antea, veram haberet.

TEXTVS.

TEXTVS.

Οὐκ ἄρα ἓν τι τούτων ὄντων ἢ φαντασία· ἀλλ' ἐπειδὴ ὅτι κινηθέντος τουδὶ κινεῖσθαι ἕτερον ἀνάγκη τούτου. ἡ δὲ φαντασία, κίνησίς τις δοκεῖ εἶναι, καὶ οὐκ ἄνευ αἰσθήσεως γίγνεσθαι, ἀλλ' αἰσθανομένοις, καὶ ὧν αἴσθησις ἐστίν· ἔστι δὲ γίνεσθαι κίνησιν κατὰ τὴν ἐνέργειαν τὴν αἰσθητικὴν. Καὶ ταύτῃ ὁμοίαν ἀνάγκη εἶναι τῇ αἰσθήσει· εἰη ἂν αὕτη ἡ κίνησις οὔτε ἄνευ αἰσθήσεως ἐνδεχομένη, οὔτε μὴ αἰσθανομένοις ὑπάρχειν.

Tex. 160. *Non ergo vnum aliquod horum est, neque ex his phantasia. Sed quoniam fit, vt hoc moto alterum ab hoc moueatur; phantasia verò motus quidam videtur esse; & sine sensu non fieri, sed sentientibus & quorum sensus sunt.*

Tex. 161. *Potest autem fieri motus ab actu sensus, huncque similem esse sensui necesse est. Fuerit vtique ipsa motus, qui neque sine sensu fieri, neque in non sentientibus inesse possit.*

COMMENTARIVS LXII.

Cognitio negatione & affirmatione.

RES obscuras atque reconditas cognituque difficiles duplici ferè modo aggredimur. Primùm ea remouendo, quæ rei, de qua agitur, non conueniunt; quidque ea non sit ostendendo. Deinde singula, quæ insunt illi, affirmando, & quid ea sit indicando. Sic enim materiam quoque tum negatione, tum affirmatione explicatam fuisse in commentario ad tex. 2. superioris libri adnotaui. Idque in singulis penè disputationibus efficitur, dum falsæ primùm aliorum sententiæ confutantur; tum ea, quæ vera est, statuitur.

Hoc ipsum in phantasiæ natura perueſtiganda philosophus præstitit. Nam quid ea non sit, hactenus demonstrauit; dum eam probauit nec sensum esse, nec intellectus habitum aut cognitionem; siue seorsim, siue coniunctim accipiantur. Deinceps quid sit explicare aggreditur. Quare superioris primùm probationis conclusionem ponit, Phantasiã nec vnum aliquid esse ex iis, quæ dicta sunt, nec eorum simul complexionem. Quod ad proximè dicta, ad sensum inquam & opinionem eorumque complexionem, Philoponus refert Sed accommodatè magis Themistius ad antecedentem totam disputationem, tanquam generalem totius cõclusionem: ad sensum inquam, scientiam, opinionem, & intellectum, horumque omnium qualemcumque complexionem. Quippe si sensus & opinionis, quibus similis magis videtur, complexio non est; multò minùs aliorum fuerit.

Deinde ad alteram expositionis partem dum accedit, Themistium non parùm miror existimantẽ, phantasiam eum ab intellectu separare. Quorsum enim duplex illa spectauit ante habita disputatio? Quarum altera vniuersè probatum est phantasiam existimationem non esse, hoc est rationalis vllam animæ cognitionem. Altera speciatim demonstratum non esse scientiam, non intellectum, non opinionem. Nisi vt eam à tota intelligente parte remoueret atque distingueret. Nihilque aliud supererat explicandum, nisi quid tandem hæc facultas sit à sensu & intellectu diuersa. Inter sensum tamẽ & intellectum media est, atque inter irrationales facultates rationi & intellectui proxima, & eius velut imaginem præ se ferens: dum non ad externa progreditur, sed circa interiora versatur, & absentia quoque quasi præsentia cognoscit. Quam ob causam intellectus appellatur interdum: & in tex. 155. intelligere in phantasiam & existimationem, hoc est intellectum, ita diuisum fuit, vt post phantasiã de intellectu statim dicendum proponeretur. Minimeque veritus est nunc Philoponus affirmare, philosophi institutum esse ea, quæ in irrationali anima rationis speciem præ se ferunt, docere.

Quid sit phãtasia.

Primùm autem quid sit phantasia tradit: hocq; principiò accipit: Quemadmodum in cæteris rebus fit, vt aliquid motum ab aliquo moueat aliud; vt vectis impulsus manu impellit lapidem. Estque quidpiam mouens non motum; aliud tum mouens tum motum; aliud demum, quod mouetur duntaxat, non item mouet: sic in animalium quoque cognitionibus euenire: mouensque non motum esse obiectum sensile, quod sensum quidem mouet, sed ipsum ab alio non mouetur: Mouens autem motũ esse sensum, qui ab obiecto sensili mouetur & phãtasiam mouet: Denique motum non mouens phãtasiam esse. In bestiis scilicet, in quibus facultas alia superior cognoscens non est, quæ ab illa moueatur. In homine namque intellectus est, qui hoc ipsum fuerit motum non mouens, quod in cæteris est phantasia. Vbique autem nunc motus significat motionem perficientem & transitum ad cognitionis actum; vt in superioribus dictũ est. Itaque quod in animalibus ait fieri, vt hoc moto alterum ab hoc moueatur; sensu inquit à sensilibus obiectis moto interior alia facultas ab eo moueatur. Deinde phãtasiam addit motum quendam videri, nempe cognitionem in nobis excitatam. Nam imaginandi vis interdum potestate est, interdum actu. Hocque tanquam manifestum ponit. Tum eam sine sensu non fieri: siquidem vt sensus non est sine sensili, quia moueri ab eo debet; ita nec phantasia sine sensu, quoniam ab hoc illam moueri oportet. Quare non contingenter, sed necessariò cum sensu coniuncta est. Quæque sensu aut omni aut aliquo carent, phantasia quoque aut penitus aut certè circa illa sensilia distituuntur. Itaque sentientibus solùm, & iis, quorũ est sensus, inesse illam ait. Quod duobus modis potest intelligi. Vel vt phantasiæ subiectum significetur: eam inquam solis illis, quæ sensum habent, hoc est animalibus solis, inesse. Nã si non est sine sensu, iis planè duntaxat inerit, quæ sensu prędita sunt, quorumque proprius est sensus. Vel vt addatur tertia phantasiæ conditio; eam tunc adesse, quando sensus actu operatur & sentit. Vel si subiectum quoque significari velis, complectaris vtrumque; phantasiam inesse solis sentientibus; & iis, quorum est sensus, hoc est quæ sensu vtuntur actuque sentiunt. Nam quæ manca sunt & mutilata, nec sentire possunt, nec imaginari. Vt quæ cæca nascuntur aut surda, coloresaut sonos quo modo imaginentur? Fortasse autem magis ad rem fuerit, tum hanc conditionem interpretari, cùm ait (sentientibus) hoc est actu operantibus. Tum obiectũ adiungere, circa quod phantasia versetur, sequentibus verbis significatum; cùm addit (& quorum sensus sunt) hoc est sensilium rerum. Quod Simplicij iudicio fuit additum, vt phantasiam ab intellectu distingueret. Siquidem sine sensu non fieri, sed ab hoc excitari, intellectui quoque conuenit. At circa ea duntaxat versari, illaque sola compre-

Phantasia in quibus.

ri contrà pro existimare, speciem pro genere acceperat. De opinione enim, non de existimatione, disputatio erat. Cur autem vocem mutauerit, causa fuit exemplum Solis, quod adferre parabat; quippe magnitudo Solis non probabilibus, sed necessariis argumentis certam ac necessariam cognitionem gignentibus demonstratur. Neque astronomia & mathematicæ cæteræ disciplinæ in opinione versantur, sed certissimæ sunt. Propterea, non opinionem, sed existimationem, quæ in textu 154. in scientiam, opinionem, & prudentiam tributa certam item & necessariam cognitionem comprehendit, nominare voluit.

Alterum autem; cùm alterum falsum, alterum verum esse dicturus esset; non temerè sensum falsum, opinionem veram, non autem sensum verum & opinionem falsam eum dixisse: cùm tamen sensum antea semper appellasset verum, opinionem interdum falsam. Duplex autem, ni fallor, fuit causa. Prima; quoniam si sensus verus sit, opinio, quæ sensum sequitur, nequit esse falsa: at si sensus fuerit falsus, corrigi opinio & emendari, secúsque persuaderi ratione potest. Altera; quoniam non opinionem, sed existimationem nominaturus erat: Solisque exemplum necessarium allaturus. In quo erret quidem propter nimiam distantiam sensûs; at opinio seu potiùs existimatio vera sit & necessaria, nec falsa esse possit.

A

B

C

TEXTVS.

Συμβαίνει γοῦν, ἤτοι ἀποβεβληκέναι τὸν ἑαυτῆς ἀληθῆ δόξαν, ὃν εἶχεν, σωζομένου τοῦ πεφάσματος μὴ ἐπιλανθανόμενον, μηδὲ μεταπεισθέντα· ἢ εἰ ἔτι ἔχει, ἀνάγκη τὸν αὐτὸν ἀληθῆ εἶναι καὶ ψευδῆ. ἀλλὰ ψευδὴς ἐγένετο, ὅτι λάθοι μεταπεσὸν τὸ πεφασμένον.

Fit itaque, vt vel is opinionem suam, quam habebat, veram abiiciat re seruata, non oblitus, nec dissuasus. Vel si adhuc habet, necesse est eandem veram esse & falsam. At falsa euaserit, cùm res permutata latuerit.

D

COMMENTARIVS LXI.

E

Opinionē quatuormodù mutari.

PRopositæ argumentationis vim atque absurditatem, ad quam ea deducit, vt apertè ostendat; tribus modis opinionem in nobis perire ac mutari accipit. Aut inquam reipsa, de qua est opinio, mutata: vt si sedente Socrate verè opineris eum sedere; eo mox surgente, si opinionem eandem retinueris, in falsam illa mutabitur. Aut obliuione subsequente, qua planè desinas id opinari, quod priùs opinabaris. Aut contraria demum ratione ac persuasione accedente opinionémque priorem pellente. Quartum modum addit Philoponus, quem habet quoque philosophus in tex. 17. prioris libri de Posteriori analysi, opinionis scilicet subiecto corrupto hominéque opinante mortuo. Corruptis enim nobis pereunt simul omnia, quæ sunt in nobis; cadentéque subiecto accidentia, quæ in eo sustentabantur, concidunt vniuersa. Sed hunc Aristoteles nunc prætermisit, quòd ad rem præsentem non pertineret: eósque solos recensuit, quibus viuente ac superstite homine opinionis mutatio efficitur.

Cùm igitur sensus interdum sit falsus & opinio vera; si phantasia est sensus & opinio simul, alterum horum consequens erit: aut abiici opinionem veram & falsam accipi, vt sensui euadat similis: aut vnam & eandem phantasiam simul & eodem tempore déque eadem re veram & falsam esse; veram propter opinionem veram, falsam propter sensum falsum. Tertium membrum, quod cogitari potuisset, falsum sensum abiici & in verum mutari, vt cum opinione consentiat; propterea is non adiecit, quòd eum non mutari manifestum est: neque mutari posse, cùm simplici constet circa præsens obiectum intuitus actione. Opinio, quæ ratiocinatione comparatur, faciliùs mutari posset. Eam tamen non mutari ostendit. Quoniam nisi aut rei mutatione, aut obliuione, aut contraria persuasione, mutari non potest. Neque verò mutatur Sol, neque accedit obliuio, neque secus contraria suadet ratio. Alterum igitur superest, vt phantasia simul vera & falsa esse dicatur. Quod cum longè absurdissimum sit, neque fieri vllo modo nec cogitari queat; planè constituendum est, phantasiam sensum & opinionem simul non esse.

Postrema autem illa verba (at falsa euaserit, cum res permutata latuerit) nescio quorsum Philoponus vocem illam (latuerit) opinionem interpretatus, docere dixerit posse simul opinionem & sensum falli; si obliuio inciderit, réisque opinabilis mutata fuerit. Nam vt Platonem mittam verissimè in Philebo docentem aliud esse latere, aliud obliuisci: & obliuionem quidem exitum esse memoriæ, latere autem non innotuisse, & velut sensionis carentiam; ne id quidem ad rem pertinebat. Neque vt opinio fieret falsa, duas opus erat causas coniungere, obliuionem & mutationem rei. Sed altera satis erat; aut certè addenda fuit tertia, persuasio scilicet contraria. Præterquàm quòd rei opinabilis mutatio in Solem, de quo fuerat sermo, conuenire minimè potest. Ego verbum illud (latuerit) non obliuionem rei antea cognitæ; sed ignorationem rei, quæ facta sit, significare arbitror; mutationis videlicet opinabilis rei. Sensúmque esse; rem quidem fuisse mutatam, sed mutationem ab eo, qui opinionem habebat, obseruatam aut cognitam non fuisse. Hoc autem eò spectat, vt id exponat, quod dixerat, opinionem mutatione rei mutari atque ex vera fieri falsam. Illud enim inquit ita intelligendum esse, vt mutatione rei dicatur opinio mutari & falsa fieri, quando mutatio latet atque ab opinante ignoratur. Tunc namque rem existimans eodem modo se habere, eandem retinet opinionem: atque ita quæ erat vera, euadit falsa. Quòd si rem mutatam cognosceret, opinionem ipse quoque mutaret: & ideò non minus, quàm antea, veram haberet.

a

TEXTVS.

TEXTVS.

Οὐκ ἄρα ἓν τι τούτων ὄν, οὔτε ἐκ τούτων ἡ φαντασία. ἀλλ' ἐπειδὴ ὅδε κινηθέντος τοῦδε κινεῖται ἕτερον ὑπὸ τούτου. ἡ δὲ φαντασία, κίνησίς τις δοκεῖ εἶναι, καὶ οὐκ ἄνευ αἰσθήσεως γίγνεσθαι, ἀλλ' αἰσθανομένοις, καὶ ἐν αἰσθητοῖς αὐτοῖς· ἔστι δὲ γίγνεσθαι κίνησιν ὑπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς αἰσθήσεως. Καὶ ταύτην ὁμοίαν ἀνάγκη εἶναι τῇ αἰσθήσει· εἶη ἂν αὕτη ἡ κίνησις οὔτε ἄνευ αἰσθήσεως ἐνδεχομένη, οὔτε μὴ αἰσθανομένοις ὑπάρχειν.

Tex. 160. *Non ergo vnum aliquod horum est, neque ex his phantasia. Sed quoniam fit, vt hoc moto alterum ab hoc moueatur; phantasia verò motus quidam videtur esse; & sine sensu non fieri, sed sentientibus & quorum sensus sunt.*

Tex. 161. *Potest autem fieri motus ab actu sensus, huncque similem esse sensui necesse est. Fuerit vtique ipsa motus, qui neque sine sensu fieri, neque in non sentientibus inesse possit.*

COMMENTARIVS LXII.

Cognitio negatione & affirmatione. RES obscuras atque reconditas cognitúque difficiles duplici ferè modo aggredimur. Primùm ea remouendo, quæ rei, de qua agitur, non conueniunt; quidque ea non sit ostendendo. Deinde singula, quæ insunt illi, affirmando, & quid ea sit indicando. Sic enim materiam quoque tùm negatione, tum affirmatione explicatam fuisse in commentario ad tex. 2. superioris libri adnotaui. Idque in singulis penè disputationibus efficitur, dùm falsæ primùm aliorum sententiæ confutantur; tum ea, quæ vera est, statuitur.

Hoc ipsum in phantasiæ natura peruestiganda philosophus præstitit. Nam quid ea non sit, hactenus demonstrauit; dum eam probauit nec sensum esse, nec intellectus habitum aut cognitionem; siue seorsim, siue coniunctim accipiantur. Deinceps quid sit explicare aggreditur. Quare superioris primùm probationis conclusionem ponit, Phantasiã nec vnum aliquid esse ex iis, quæ dicta sunt, nec eorum simul complexionem. Quod ad proximè dicta, ad sensum inquam & opinionem eorumque complexionem, Philoponus refert. Sed accommodatè magis Themistius ad antecedentem totam disputationem, tanquam generalem totius cõclusionem: ad sensum inquam, scientiam, opinionem, & intellectum, horumque omnium qualemcumque complexionem. Quippe si sensus & opinionis, quibus similis magis videtur, complexio non est; multò minùs aliorum fuerit.

Deinde ad alteram expositionis partem dum accedit, Themistium non parùm miror existimantẽ, phantasiam eum ab intellectu separare. Quorsum enim duplex illa spectauit ante habita disputatio? Quarum altera vniuersè probatum est phantasiam existimationem non esse, hoc est rationalis vllam animæ cognitionem. Altera speciatim demonstratum non esse scientiam, non intellectum, non opinionem. Nisi vt eam à tota intelligente parte remoueret atque distingueret. Nihilque aliud supererat explicandum, nisi quid tandem hæc facultas fit à sensu & intellectu diuersa. Inter sensum tamẽ & intellectum media est, atque inter irrationales facultates rationi & intellectui proxima, & eius velut imaginem præ se ferens: dum non ad externa progreditur, sed circa interiora versatur, & absentia quoque quasi præsentia cognoscit. Quam ob causam intellectus appellatur interdum: & in tex. 155. intelligere in phantasiam & existimationem, hoc est intellectum, ita diuisum fuit, vt post phantasiã de intellectu statim dicendum proponeretur. Minimeque veritus est nunc Philoponus affirmare, philosophi institutum esse ea, quæ in irrationali anima rationis speciem præ se ferunt, docere.

Quid sit phantasia. Primùm autem quid sit phantasia tradit: hocq; principiò accipit: Quemadmodum in cæteris rebus fit, vt aliquid motum ab aliquo moueat aliud; vt vectis impulsus manu impellit lapidem. Estque quidpiam mouens non motum; aliud tum mouens tum motum; aliud demum, quod mouetur duntaxat, non item mouet: sic in animalium quoque cognitionibus euenire: mouensque non motum esse obiectum sensile, quod sensum quidem mouet, sed ipsum ab alio non mouetur: Mouens autem motũ esse sensum, qui ab obiecto sensili mouetur & phãtasiam mouet: Denique motum non mouens phãtasiam esse. In bestiis scilicet, in quibus facultas alia superior cognoscens non est, quæ ab illa moueatur. In homine namque intellectus est, qui hoc ipsum fuerit motum non mouens, quod in cæteris est phantasia. Vbique autem nunc motus significat motionem perficientem & transitum ad cognitionis actum; vt in superioribus dictũ est. Itaque quod in animalibus ait fieri, vt hoc moto alterum ab hoc moueatur; sensu inquit à sensilibus obiectis moto interior alia facultas ab eo moueatur. Deinde phãtasiam addit motum quendam videri, nempe cognitionem in nobis excitatam. Nam imaginandi vis interdum potestate est, interdum actu. Hocque tanquam manifestum ponit. Tum eam sine sensu non fieri: siquidem vt sensus non est sine sensili, quia moueri ab eo debet; ita nec phantasia sine sensu, quoniam ab hoc illam moueri oportet. Quare non contingenter, sed necessariò cum sensu coniuncta est. Quæque sensu aut omni aut aliquo carent, phantasia quoque aut penitus aut certè circa illa sensilia distituuntur. Itaque sentientibus solùm, & iis, quorũ est sensus, inesse illam ait. Quod duobus modis potest intelligi. Vel vt phantasiæ subiectum significetur: eam inquam solis illis, quæ sensum habent, hoc est animalibus solis, inesse. Nã si non est sine sensu, iis planè duntaxat inerit, quæ sensu prędita sunt, quorumque proprius est sensus. Vel vt addatur tertia phantasiæ conditio; eam tunc adesse, quando sensus actu operatur & sentit. Vel si subiectum quoque significari velis, complectaris vtrumque; phantasiam inesse solis sentientibus; & iis, quorum est sensus, hoc est quæ sensu vtuntur actuque sentiunt. Nam quæ manca sunt & mutilata, nec sentire possunt, nec imaginari. Vt quæ cæca nascuntur aut surda, colores aut sonos quo modo imaginentur? Fortasse autem magis ad rem fuerit, tum hanc conditionem interpretari, cùm ait (sentientibus) hoc est actu operantibus. Tum obiectũ adiungere, circa quod phantasia versetur, sequentibus verbis significatum; cùm addit (& quorum sensus sunt) hoc est sensilium rerum. Quod Simplicij iudicio fuit additum, vt phantasiam ab intellectu distingueret. Siquidem sine sensu non fieri, sed ab hoc excitari, intellectui quoque conuenit. At circa ea duntaxat versari, illaque sola compre-

Phantasia in quibus.

hendere, ac sibi efformare, quæ in sensus incidunt; non item ad intellectilia, spiritalia, & indiuidua transire; proprium phantasiæ est. Quare intellectus vno tantùm modo sine sensu non fit: nempe quoad excitationem, phantasia duobus plane. Tum propter antecedentem sensus actionem, quæ illam ad agendum mouet. Tum propter comitantem; quia nihil nisi corporeum & sensile fingere sibi potest. Quod ad ostendendum phantasiam vim esse materialem & corpoream pertinet.

Phantasia vt non sine sensu.

Quartò adiungit, actionem sensus mouere posse, motúmque illum, qui phantasia videtur esse, à sensu fieri. Mouet autem eodem modo, quo externum obiectum ad agendum mouit ipsum sensum. Nimirum obiectum illud ei proponendo, quod sensus cognoscens in seipsum cognitionis actu traduxit & transformauit, formam eius cognitam sine materia suscipiens. Hanc dum obijcit phantasiæ, illam quoque ad operandum excitat.

Vt sensus phantasiam moueat.

Vbi obiter obseruabis, non ab intentionali specie ab obiecto immissa atque impressa; sed ab ipsamet sensus cognitione, non vt est actio, sed vt est forma obiecti cogniti, phantasiam ad agendum moueri; ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς αἰσθήσεως, inquit Aristoteles. Vanamque esse nec Philosopho consentaneam opinionem eorum, qui ab illis eam moueri asserunt.

Contra species intentionales.

Vnde postremò deducit, motum illum à sensu actu factum similem illi esse oportere. Quod non solùm ita intelligendum est, vt eadem sit res sensu & phantasia percepta; propterea quòd intellectui quoque id conuenit, qui eadem sanè intelligit, quæ sensu & phantasia proponuntur. Sed etiam eisdē sensilibus conditionibus affecta cognoscatur. Quare phantasia differt ab intellectu, qui ad incorporeum & intellectile transire potest, & absque figura, quantitate, aliisque id genus sensilibus affectionibus naturam quamque contemplari.

Ex quibus omnibus phantasię definitionem colligit. Phantasia est motus à sensu factus, eorū proprius, quæ habent sensum, dum actu & reipsa sentiunt. Scio Philoponum secus omnino interpretatū fuisse: cum q; phantasiæ motus sensui similis dicitur, Aristotelē voluisse relicta phātasiæ definitione alterū aggredi explicationis caput, Quid phantasiæ & sensui commune sit. At ego illa ipsa verba ad inuestigādam definitionem arbitror pertinere. Est enim adhuc suspensa oratio nec dum periodus absoluta, nisi vbi definitionē colligit (fuerit vtique ipsa motus, &c.) Totaq; oratione ex quibusdā acceptis ad totam definitionem colligendam ita progreditur. Cùm in cæteris rebus id eueniat, vt vno moto moueatur aliud; ac phantasia motus quidam videatur esse, nec sine motu fieri; sed sentientibus solis, deque iis, quorum est sensus: ac rursum à sensu actu fieri possit motus, quem sensui similem esse oportet: phantasia vtique huiusmodi motus fuerit à sensu factus atque in sentientibus solis existens. Cuius ratiocinationis antecedens quinque illis hypothesibus constat, quas seorsim commemorauit: & consequens phantasiæ definitionem ex illis colligit. Quam ob causam Simplicius singulis illis hypothesibus subaudiendam esse voluit eandem illam particulam (quoniam) quæ primæ opponitur, quousque tandem absoluta oratione definitio quæsita concludatur.

Phantasia definitio.

Digressio xv. *De interiorum sensuum numero.*

IN euoluēda phantasiæ natura verè adnotasse videtur Simplicius, ex actionibus philosophum substantiam eius coniectasse. Etenim propositam initiò methodum ex operationibus ad facultates progrediendi obseruare vbique voluit. Neque tàm phantasticam facultatem, quàm operationem definiuit; vbi motum à sensu factum dixit. Inde verò Philoponus inter cæteros difinitionem collegit facultatis; Phātasia facultas est susceptiua per medium sensum formarum sensilium. Dicit & interiorem sensum esse, à quo fit operatio à sensu actu profecta.

Ego verò magnopere vereor, ne operationem propterea, non facultatem, definierit; quòd eam crederet facultatem non esse à communi sensu, de quo antea egit, prorsus distinctam; sed quandam solùm interioris sensus operationem ab ea diuersam, quæ communis sensus esse existimatur. Sanè hoc ita esse multa testantur. Primum; quòd in 1. antecedenti tota tractatione nunquam ita facultates eas definiuit, quas veras & ab aliis distinctas facultates esse credidit. Nutrientem dixit animæ facultatem esse, qua viuens vt tale est conseruatur. Vnde augentis quoque & procreantis definitiones colligi voluit. Deinde sensum vniuersè facultatem à sensilibus obiectis patiendi esse tradidit. Et rursum facultatem esse sensilium formarum susceptricē sine materia. Quare eodem nunc modo phantasiam definiuisset; si non operationē, sed facultatem à cæteris distinctam esse iudicasset. Deinde quod in superiori tota oratione non tanquam de facultate, sed tanquam de actione semper de illa loquutus est. Vt in tex. 155. phātasia est, secundùm quam phantasma aliquod in nobis fieri dicimus. Et tex. 156. sensus semper adest, phantasia non semper. Quòd si facultas esset; non minùs, quàm cæteræ facultates, adesset semper, etsi non operaretur. Tum verò intelligi id potest ex libro de somniis cap. 1. Quo loco eadem hac definitione repetita idem esse ait τῷ ἀισθητικῷ τὸ φανταστικόν, solaque ratione differre: quòd ἀισθητικὸν dicatur, vt obiecta præsentia cognoscit; & φανταστικὸν, vt circa absentium phantasmata versatur (& in superiori tex. 161. phantasiam dixit sine sensu non esse, soliisque sentientibus inesse.) Et ideò somniare οὐκ ἀισθητικῷ quidem esse, sed quatenus φανταστικόν est. ἀισθητικὸν autem eo loco sensum communem significare certum est. Quoniam hoc argumento probatur illius esse somniare; quia eiusdem est somniare, cuius est dormire, eiusdem somnium & somnus: somnus autem communis sensus passio existit, vt in cap. 2. libri de somno & vigilia demonstratur. Rursum in libro de mem. & remin. cap. 1. phantasma legimus communis sensus passionem esse: indeque colligi, memoriam primi sensitiui, hoc est communis sensus per se esse. Et paulò post affirmari esse phantasiæ: eaque per se memorabilia dici, quorum est phantasia; cætera ex accidenti.

Propterea igitur phantasiam credens facultatem non esse vllam animæ re à communi sensu distinctam, sed diuersam solùm eiusdem facultatis operationem; tanquam operationem potiùs, quam tanquam facultatem, definiuit; illud solùm addens, quod illius proprium erat. Si enim phantasia eius-

modi

modi motus est, quo anima sensuum exteriorum cognitionibus excitata format diuersa rerum phantasmata; æquum est facultatem, quæ ex exteriorum sensuum operatione obiectum accepit, esse immediatè cum illis conjunctam, atque cum illis operari; obiecta quoque illorum omnia cognoscere, cognitaque coniungere ac variis modis componere. Hæc autem facultas exterioribus sensibus proxima communis sensus est. Coniungi sanè non possunt exteriorum sensuum obiecta à phantasia, nisi cognoscantur; hæcque cognitio sensus communis propria prædicatur. Et si absentia illa obiecta cognoscere phantasia concedatur ab omnibus, quidni præsentia quoque cognoscat? Experimur enim eam præsentibus item obiectis operari, eorumque simulachra fingere ac componere. Neque potest idem actus plurium facultatū prorius esse. Itaque præter exteriores sensus interiorem vnicam facultatem sentientem philosophus posuit, cuius diuersæ sint operationes. Quarum duas exposuit antea: alteram, exteriorum sensuum sensiones percipere: alteram, illorum obiecta diudicare. Propter quas communis sensus veluti communis iudex appellatur. Tertiam nunc adiecit, quæ tum præsentium, tum absentium rerum phantasmatum seu imaginum formatio est; vnde phantasia seu imaginatio nominatur. Nec parùm miror Albertum eas tanquam duas facultates posuisse, phantasiam inquam & imaginationem. Qua in re sequutus Auicennam est in prima sen. primi Can. doct. 6. cap. 5. & Algazelem in 2. philosophiæ libro tract. 4. cap. 4. Neque enim alio modo, quàm voce, differunt. Vt quam Græci phantasiam dicunt, Latini philosophi imaginationem appellēt: nec apud Aristotelem aliud, quàm phantasia, reperitur.

Sensus communis operatio.

Phantasia & imaginatio idem.

Sed latior sese offert de toto hoc controuersiæ genere dicendi cāpus. Idem enim illi auctores aliique nonnulli, qui eos sequuti sunt, quinq; omnino sentientes interiores facultates distinxerunt; communem sensum, imaginatricē, æstimatricem, phātasticam, memoratricem. Communis sensus sensiles formas conuenientiamque ac discrimen obiectorum sensuum particularium diiudicat. Imaginatrix sensiles conseruat species, quibus absentia cognoscantur obiecta. Æstimatrix intentiones non sensiles, amici & inimici, commodi & incōmodi, patris & filij, aliasque similes, comprehendit. Phātasia species, tum sensiles, vt montem & aurū, hircū & ceruum; tum non sensiles, vt inimicum & noxiū, amicum & vtile aut delectabile; tum etiam sensiles & non sensiles, vt hominem & amicum, coniungit. Denique memoratrix ea omnia conseruat & retinet, quę phantasia percepit. Ita tres sunt cognoscētes duntaxat virtutes, cōmunis sensus, æstimatrix, & phantasia: vna conseruans & cognoscens, imaginatrix: postrema conseruans & non cognoscens, memoratrix. Vt. n. imaginatrix ea conseruat, quæ communis cognouit sensus; ita memoratrix ea, quę phātasia percepit. Neq; alia est ratio, cur hæ virtutes in anima distinguantur, nisi hatū operationū diuersitas in animalibus obseruata. Quamquā Auicenna & phātasiam tertio loco inter imaginatricē & æstimatricem memorauit; & imaginatricem nō cognoscentem, sed solùm conseruantē fecit. Sextā in homine iuniores aliqui reminiscētem à memoratrice distinctā propterea videntur addere; quòd hæc ratiocinatione careat & cū bestiis cōmunis sit; illa in homine solo ratiocinatione vtatur. Alij etiā septimā cogitatricē, quæ cū quadā ratiocinatione vel singularem etiam substantiam cognoscat.

Opiniones de sensuum interiorum numero.

Illa verò iam in scholis percrebuisse opinio videtur, quæ fuit Auerrois in com. 6. libri 3. & in 2. colliget c. 7. & in li. de mem. & remi. 20. & c. 2. & S. Thomæ in 1. p. sum. q. 78. art. 4. Hi quadruplici facultate fuere contenti; cōmuni sensu, imaginatrice seu phantastica, æstimatrice seu cogitatrice, memoratrice seu reminiscente. Imaginatio quippe & phantasia differūt sola voce, remque eandē significant. Æstimatrix autē & cogitatrix, memoriaque & reminiscentia subiecto distinguūtur; dum altera in bestiis, altera in homine nominatur. cōmunis sensus præsentia obiecta cognoscit; phantasia absentia quoque; æstimatrix intentiones non sensiles, in bestiis naturæ instinctu, in homine singularū intentionū collatione; memoratrix demū præteritorū est.

Permulti etiam tres tantùm posuerunt. Turisanus in 2. artis paruæ comm. 17. & Io. Fernelius lib. 5. Physiol c. 8. & li. 6. c. 11. communem sensum, phantasiā, & memoriā: Nemesius li. 4. philosophię c. 6. phātasiā cogitatricē, & memoratricē. Alij demum cōmunem sensum, phantasiā, & æstimatricē; quòd memoria non sensus, sed habitus potiùs aut affectio quædam sit. Immò & aliqui duas; sensum communē, & memoriā Iacobus Forolivensis in 2. artis paruæ quæst. 16. Aut phantasiam & memoriā Christophorus Marcellus in 4. lib. de anima.

Inferiorem sensum vnā cum esse.

Ego verò docere pergam quod aggressus sum, vnicam esse facultatem, quæ vt alias atque alias functiones habet, alijs atque alijs vocibus appellatur. Vt inquam exteriorum sensuum præsentia obiecta percipit ac diudicat, communis sensus: vt absentia quoque cognoscit eorumque simulachra format & componit, phantasia: vt non sensiles rationes comprehendit, æstimatrix, aut in homine cogitatrix: vt demum cognitarum antea rerum cognitionem repetit, sive sensiles sint, sive non sensiles, memoria, sive in homine reminiscentia dicatur. Et quidem ex plutibus Aristotelis locis ostensum est phantasiam & communem sensum eandem facultatem esse. Iam æstimatricem apud eum non reperies: quæ tamen sentientium facultatum præcipua & optima esse creditur. Sed statim post phantasiam de intellectu dicere aggressus est in hisce de anima libris, dum sentientes omnes facultates diligentissimè separaret ac singulas accuratè persequeretur: quòd nullam crederet post phantasiam superiorem sentientem facultatē esse: sed vt loquitur Themistius cap. 10. phantasiam in confinio esse sensus & intellectus positam. Et Plutarchus Philoponi testimonio in commentario textus 162. eam inquiebat inter irrationalem & rationalem mediam esse, velut vnius finem & alterius principium; quemadmodum in linea punctum. καταλῆψιν quidem, quam nos æstimationem vertimus aut διάνοιαν sæpiùs nominauit: Sed vtraque ad intellectum pertinet, & altera intellectus actionem omnē, altera eiusdem ratiocinationē significat. Nam propterea in tex. 154. in scientiam, opinionē, & prudentiā partitus est hypolepsim: & & cùm in tex. 155. διάνοιαν in phantasiam & hypolepsin diuisisset, statim de phantasia disseruit & post phantasiā de intellectu. Et in li. de mem. & remin. cap. 1. Memoria inquit neque est sensus, neque existimatio, hoc est intellectus; sed horum alterius habitus aut affectio. Accedit, quòd illas ipsas operationes, quæ æstimaticos esse dicūtur, quæ quid vti-

Æstimatricē non esse à phantasia diuersam.

le sit, cognoscit, quid noxium; quid amplectendũ, quid fugiendũ; phantasiæ is tribuere consuenit. Nã in tex. 32. animalia, quæ ratiocinatione & intellectu carent, sola dixit phantasia viuere: & tex. 162. animalium operationes à phantasia regi; bestiarum quidem semper, quòd mente careant; hominis autem, cùm ea non vtitur. Et rursum in proœmio Metaph. phantasiis & memoriis viuere bestias, quòd vim nullam phantasia superiorem habeant, inquit Themistius cap. 15. Verùm ex eisdem locis aliud petitur argumentum. Cùm enim phantasiam ponat philosophus facultatem in bestiis supremam atque in homine ad intellectum proximè accedentem; manifestum profectò est æstimatricem illam à phantasia diuersam eum non agnouisse; sed illas ipsas æstimatricis operationes phantasiæ tribuisse. Nam & in tex. 48. lib. tertij phantasiam fecit principium motus prosequutionis aut fugæ, dum appetitum mouet atque ad agendum prouocat: quod æstimatricis creditur esse, quæ vtile & noxium, amplectendum & fugiendum cognoscit. Est enim neque facultati maximè naturale, vt si quidpiam in aliquo genere apprehendat, conueniens quoque aut non conueniens animaduertat. Siquidem propterea cognoscentes virtutes animalibus tributæ sunt, vt quid vtile aut inutile, quid commodum aut incommodum illis esset, diudicarent: omnemque huiusmodi cognitionem sensum habere, vel ipsi exteriores testantur sensus; quorum vnusquisque obiecti sui iucundum & iniucundum persentiscit. Atque si non sensilium intentionum æstimatrix facultas sit à phantasia diuersa, eam oportet incorpoream & spiritalem esse, vt incorporea & spiritalia diudicet; aut si ea corporea sit, cur illas non possit phantasia corporea diudicare?

Obiectio duplex soluitur

At. n. Theophilo Medico ęgrotãti refert Galen⁹ in lib. de Sympt. differ: c. 3. læsam fuisse imaginatricem virtutem, sana & incolumi æstimatrice: ideò tibicines angulum domus, vbi decubuit, occupasse, assiduéque die ac nocte sonare & pulsare, séque intueri putasse; atque vt domo eiicerentur, iussisse: ac rursum phrænetico alteri æstimatricem læsam; incolumi & sana imaginatrice; qui fores sibi occlusit intrinsecùs, & singula vasa per fenestram proiiciebat; illorum scilicet vsum non æstimans. Verùm ne hæc quidem facultatum diuersitatem demonstrant. Theophilus enim siue ob timorem vehementémque mortis apprehensionem, siue ob turbatos vi morbi oculos, Tibicines sibi videre videbatur. Neque in hoc læsa imaginatio fuit; immò vigebat maximè: quippe quę posset ea quoque, quę præsentia non erant, formare & vt præsentia ponere: & quidem tanquam mortis nuntios. Tum verò sequutus est æstimatricis actus, quæ illos vt malum quidpiam & inimicum naturæ iubebat expelli. In altero autẽ phrænetico aliqua fuit læsio, ob quam operatio vna lædebatur, altera ritè promebatur. Læsa namque imaginatio fuit, ne circa intentionẽ non sensilem promere posset nobiliorem æstimationis actum, sed solùm circa sensilem versaretur: aut inde molestiam caperet, vnde minimè debuisset: aut omninò etiam alteri actui eliciendo non attenderet, tota circa intentionẽ sensilem occupata.

Memoriã facultatẽ distinctã non esse.

Iam igitur postremò supereſt ostendendum, memoriam à phantasia & sensu distinctam facultatem non significare. Aperta ratione id philosophus docuit in cap. 1. eius libri, quem nobis de illa reliquit. Memoria, inquit, neque sensus est, neque existimatio; sed horũ alicuius aut habitus aut affectio, cùm factum fuerit tempus. Nempe facultas eadem, quæ primùm cognouit, quasi habitu facto eandem rursum rem antea cognitam recognoscit. Quare quoniam præteriti tẽporis cognitio est necessaria; sola illa animalia conficit valere memoria, quæ temporis sensum habent; illoque ipso principio meminisse, quo sentiunt. Et rursum quoniam tẽpus absque magnitudine & motu non sentitur, hæcque phantasia nõ comprehẽduntur; phantasma cõcludit cõmunis sensus passionem esse, atque illius cognitionem ad primũ sensitiuũ pertinere; memoriamque per se 1. sensitiui, hoc est communis sensus esse, intellectiui autẽ ex accidenti: quippe nec intellectium memoria sine phantasmate est. Sed quam primi sensitiui esse dixerat, eandẽ mox phantasiæ subiungit esse. Cuius igitur, inquit, eorũ, quæ animæ, memoria sit, manifestum est, quòd cuius & phantasia est: & sunt memorabilia per se quidem, quorum est phantasia; ex accidenti autem, quæcumque non sine phantasia. Ex quibus cõstat, communem sensum, phantasiam, & memoriam, eandem re philosopho facultatem fuisse. Iam in capite 2. eiusdem libri exemplo animalis picti pulchrè ostendit, quẽadmodum idem phantasma sit & memoriale, simulque & phantasiæ vsui sit & memoriæ. Ex quo etiam consequẽs est, eandem re facultatem & phãtasiam & memoriam esse. Vt, inquit, in tabula pictum animal & animal est & imago; & idem & vnum ipsum vnum est ambo, esse autem non idem amborum; & est considerare & vt animal & vt imaginem: sic & quod in nobis phantasma oportet suscipere & ipsum aliquid secundùm se esse, & alterius phantasma. Quatenus igitur secundùm se, speculamen est aut phantasma; quatenus autem alterius, imago & memoriale. Ita tandem conficit, memoriam esse phantasmatis, non vt phantasma est (hoc enim est phantasiæ) sed vt imaginis: eamque primi sensitiui esse, quo tempus sentimus. Etenim meminisse rei præteritæ, hoc est rei antea cognitæ, cognitionem significat: duoque in memoria spectãtur, cognitio & rei præteritæ anteaque cognitæ cognitio; vt non tã cognitio sit, quàm eiusdẽ rei recognitio repetitaúe cognitio. Tota cognitionis vis ad sentientem illam facultatem pertinet, quæ primùm cognouit. Illa enim ipsa recognoscit, memoriaque vocatur; non quia cognoscit, sed quia cognoscit id, quod antea fuerat cognitum. Quare cùm omnis facultas sentiens cognitionem significet, quia sentire cognoscere est; si memoria vim cognoscendi non habet à facultate diuersam, quæ primùm cognouit; sed solùm rationem illam præteriti, qua non aliquid noui cognoscitur, sed id ipsum, quod antea fuerat cognitum: nullam potest diuersam constituere facultatẽ, sed affectionẽ quandam & habitum illius significabit; vt sub ratione præteriti cognoscat, velut habitum iam cognoscendi habens. Eiusdem quidem certè rei recognitio essentialiter à prima non distinguitur cognitione: Quæ igitur distinctæ facultatis necessitas? Neque etiã obiectum diuersum est. Quippe nil aliud cognoscit, quàm sensilem aut non sensilem intensionem phãtasia aut æstimatione antea comprehensam. Quam autem addit, ratio præteriti, modus duntaxat cognitionis est; vt non noui, sed iam cogniti obiecti cognitio sit. Fac memoriã distinctam à cæteris facultatem esse: si quępiam alia facultas obiecti antea cogniti cognitionẽ repeteret,

teret, nonne eam diceres præteritum aliquid cognoscere, & habere quidquid dicitur habere memoria? Non igitur propterea credendum est memoriam distinctam aliquam facultatem esse, quòd iam cognita recognoscat: sed affirmandum, priorē aliquam facultatem cognitionem suam repetentem appellare memoriam. Denique si vlla esset distinctæ huius facultatis necessitas; an vt retineat & conseruet? Siquidem percipere & retinere non videntur eiusdem esse posse virtutis. Atqui si sentire est cognoscere, sensusque facultas sentiēs est; nulla esse potest facultas sentiens, quæ cognoscens nō sit: nulla, quæ actum aliquem & operationem non habeat; actumque & operationem sentientis facultatis sentire dicimus, hoc est cognoscere. Retinere namque & conseruare operationem nullam significat, sed susceptionē & passionem: nisi in conseruante agēs quæpiam qualitas cogitetur; vt in loco naturali, qui locatum corpus conseruandi vim habet. Sanè memorię operationem philosophus prodidit esse rei præteritæ meminisse; hocque retinere non est & conseruare, sed rem iam antea cognitam recognoscere: quod illius ipsius, quæ antea cognouit, facultatis esse diximus. Quòd si retentione cōseruationeúe opus sit, eadem nimirum facultas cognoscet & retinebit conseruabitque. Nam & in vehementioribus obiectis idem aspectus videt & aliquandiu visionem retinet. Si enim cognitum aliquid conseruandum sit, suscipit illud oportet in eo, quod conseruaturum est: at cognitum non suscipitur in facultate, nisi per cognitionem cum ea vniatur: cognitioque immanens operatio est: non ergò suscipi potest nec conseruari nisi in illa ipsa facultate, quæ cognoscit. Neque conseruari speciem aliud quidquam est, quàm conseruari determinationem illam cognitiuam aut iudicatiuam antea factam. Qui verò specierum ab obiectis immissarum conseruationem postulant; eas viderint, si modò vllæ sint, nō in facultate suscipi, sed in spiritu aut cerebro; ac proinde in his, non in illa, conseruari: conseruationemque soliditatis instrumenti esse.

Memoriam cognoscentem esse virtutē.

Cognoscere & retinere eiusdem sunt.

Ita memoriam conficimus facultatem ab aliis distinctam non esse; sed vt Aristoteles pronuntiauit, habitum aut affectionem facultatis alterius. Quam ob causam in libris hisce de anima, dum sentientes omnes facultates persequitur, inter eas memoriam non commemorat; quemadmodum nec æstimatricem. Sed solùm communem sensum & phantasiam: quia etsi vna sit reipsa facultas, duplicem tamen habet operandi modum, tum circa præsentia, tum circa absentia obiecta. Vnica igitur facultas est, quæ vt diuersarum operationū principium existit, alio atque alio modo considerata, ratione multiplex est; tumque communis sensus, tum phantasia, æstimatrix, & memoratrix appellatur. Siquidem ipsemet philosophus ἀισθητικὸν καὶ φανταστικὸν re idē, ratione diuersum, esse prodidit.

Græcorū interpretum sententia.

Ita Philoponi definitionem accipias. Alioquī ipse idem interpres in Theoria ad textum 144. Idem, inquit, phantasiam dicit & communem sensum. Et Simplicius hoc loco, dum illam scribit eodem organo vti, non quatenus sensitiuo, sed quatenus phantastico, nonne eandem re facultatem esse cōfirmat? Et in textum 153. phantasiam ait à philosopho in memoratrice facultate reponi. Nec secus Alexander in priore libro de anima cap. 19. Vis autem phantastica subiecto quidem eadem est cum sentiente, sed ratione differens. Quòd quatenus sentiens circa præsentia sola operatur, quatenus autem phantastica, circa absentia quoque. Et Themistius in priore libro de mem. & remin. cap. 6. eadem nos ait animæ particulā recordari, qua sentimus. Et cap. 10. phantasiam & memoriam subiecto eandem esse; quòd vtraque communis sensus affectio sit. Et cap. 11. phantasiam propriè actum, non facultatem appellari. Et Ephesius Michaël in præfatione ad eundē Aristotelis librum, sentire à philosopho vsurpari pro imaginari: quoniam sensus & imaginatio idem sunt, ratione diuersa. Et rursum, Quoniam memoria idem cum phantasia subiecto est, ratione verò diuersa: rursus phantasia idē cum sensu subiecto est, ratione verò altera: propterea fit, vt qua in animæ parte sentiamus, in eadem simul imaginemur pariterque meminerimus. Et post aliqua: Cæterum imaginatrix facultas subiecto quidem cum sentiente eadem est, definitione verò ac ratione differens. Siquidem sentiens est quamdiu præsentium sensilium perceptrix est; imaginatrix autem, quatenus ad imaginabilia operatur. Quò fit, vt sensus & imaginatio idem esse videātur. Phantasia verò frequentiùs reiterata, confirmatur memoria & erigitur. Ac demum, Quoniam memoria & phantasia subiecto idem, similiter sensus & phantasia idē subiecto sunt; verissimè dicitur inhibi memoratia memoriā habere, vbi sensum. Hęc illi & alia huius generis plura. Quare si facultas formarum sensilium susceptrix à Philopono definiatur, nimirum eadem re cum communi sensu facultas, sed alia quadam ratione per ordinem ad propriam suam operationem cōsiderata definitur.

Iam verò vnitatis interioris huius facultatis, quam hactenus per partes statuimus, duo quasi generalia argumenta subiiciam. Alterum ex obiecto & operatione, alterum ex organo ductum. Facultates ex obiectis & operationibus distinguendas & separandas esse, antea positum est, ex integris inquam obiectis & operationibus adæquatis. At cùm obiectum & operationem huius facultatis quærimus, vt est de sentiente facultate sermo, ita circa sensile aliquod obiectum adferre actionem oportet. Et quoniam interioris facultatis actio & obiectum quæritur, interior actio circa interius obiectum adferenda est. Vt igitur actionem & obiectum aspectus & auditus, exteriorum facultatum, quærentes; esse dicimus exteriorem aspiciendi & audiendi actionem, obiectumque sensile externū, aspectabile aut audibile: sic interioris sensus adæquatam actionem pronūtiabimus interiorem sensionem esse atque obiectum integrum sensile internum. Etsi enim horum plures sint veluti partes, eæ tamen omnes in vnam hanc communem rationem conueniunt: circa quam per actiones plurēs facultas vnica versari potest. Tum quòd plures illæ actiones, pluraque, quæ videntur esse, obiecta, inter se ordinata sunt. Tum quòd vnicum est organum, vt mox exponam. Secus res habet in exterioribus. Nam cùm & organa plura sint temperatione ac situ diuersa; & actiones atque obiecta nullo modo subordinata; pluribus omnino facultatibus opus est. Quæ. n. aspectabilis & audibilis, quæ visionis & auditionis cognatio? At præsens obiectum aut absens, commodum aut incommodum, nunc primùm aut antea cognitum, idem semper est: hæque cognitiones omnes plurimùm sunt inter se connexæ ac complicatæ.

De interioris sensus obiecto.

De organo in quo insidet.

De organo autem inter Aristotelis interpretes & medicos contentio non leuis. Nam cùm Aristoteles principium sentientis facultatis ac sedem in corde esse voluerit, crediderunt ferè interpretes Græci illud ipsum interioris sensus organum esse. Ita Alexander in priore libro de anima cap. vlt. & Themistius in 1. lib. de mem. & remin. cap. 11. 12. & 13. & lib. 2. cap. 8. 14. & 19. & Michael Ephesius sæpiùs in eundem Aristotelis librum. Contrà medici sensus omnis principatum cerebro tribuentes interiorem ibidem collocarunt sensum. Nos de cordis principatu copiosè alibi disseruimus: atque ita hoc membrum tum sentientis, tum aliarum virtutum omnium principium ac fontem esse posuimus; vt non omnium tamen operationes in eo, sed in aliis cuique constitutis organis perficiantur. Exteriorum sensuum organa exposita sunt, dum de singulis ageretur; eaque ferè propè cerebrum natura posuit, quòd in sentiendi virtute membrum illud quasi cordis vicarium esse voluit. Iam interiorem in illo ipso vigere credendum est. Tum quòd temperatus in eo magis sit spiritus ad hanc operationem aptus. Tum quòd in ea parte imaginari nos ac rerum simulachra fingere varijsque modis cõponere: & caput in hisce ac similibus cæteris operationibus laborare ac fatigari, nos ipsi momentis omnibus experiamur. Læso autẽ cerebro hæ omnes operationes læduntur. Atque cùm exteriores sensus propè cerebrum sint, interiorem in ipsomet vigere oportet. Hactenus video penè omnes iam scholas consentire. Et Aristoteles quoque in extremo li. de mem. & remin. exponẽs quinã minùs memoriam valeant, eandẽ significauit sententiam, dũ eos minùs valere tradidit, quibus superiora maiora; quòd pondus multum in sensitiuo habeant.

In quae cerebri parte sit.

At in quanam cerebri parte sit, non item. Communem n. sensum & phantasiam in anteriori ac humidiori parte, æstimatricẽ & memoriã in posteriori & sicciori ponunt permulti: quòd priores celeriori, posteriores tardiori motu indigeant. Auerroës in com. 6. lib. 3. de anima, & in lib. de mem. & remin. cap. 2. & in 1. Cãticorum com. 84. tres duntaxat in cerebro sinus agnoscens, anteriorem, medium, & postremum; in primo communem sensum & phantasiam, in altero æstimatricem, in tertio memoriam collocauit. Sed parùm is omnino in Anatomicis exercitatus fuit. Dissecando namque quatuor prorsus sinus animaduertimus, eosq; alio modo dispositos: anteriores inquam duos, dextrũ & sinistrum; & his posteriorem tertium, ac demũ in nucha quartum omnium postremum. Atque in duobus prioribus communem sensum & phantasiam plerique posuerunt: siue alterum in dextro, alteram in sinistro: siue in anteriore vtriusque parte communem sensum, in posteriore phantasiam: in tertio æstimatricem, atque in quarto memoratricẽ. Alij verò tertium sinum nullius facultatis esse contendunt, sed veluti transitum spiritus ab anterioribus ad postremum: atque in duobus prioribus tres omnino facultates, & in postremo memoratricem ponunt. Alij demum in anteriori cerebri parte facultates omnes esse volunt: posterioremque crassiorem & sicciorem mouendo, non sentiendo, dicatam esse.

In sinibus cerebri nõ esse.

Verùm tota hæc auctorum omnium dissensio mihi quidem certè non leue argumentum est eius, quod dixi, vnicam esse interiorem facultatem sentientem. Nam si plures esse dicantur, nullo modo congruenter possunt organa singula disponi. Aut enim sinus ipsos, aut cerebri substantiam dicere oportet esse organum. Sinus plures cùm sint, in plures possent facultates distribui. At organa esse nequeunt: quòd nihil in illis nisi spiritus continetur; qui cùm continenter fluat & mutetur, neque animatus sit, organum sensus esse non potest: quippe cæterorum sensuum organum idẽ permanet semper & animalis pars est. Deinde alius est sinum illorum finis, alius vsus: vt scilicet spiritum continerent, ac temperarent, ac transmitterent. Eam enim ob causam ita fuerunt dispositi, vt anteriores duo vnaque susciperent, & tum dextris tum sinistris exterioribus sensibus temperatum distribuerent; tum verò ad posteriorem partem ad efficiendum motum transmitterent. Quòd si propter facultates formati fuissent, earum ordinẽ seruare debuissent. Tum verò in medio sinu multi sunt qui facultatem nullam agnoscant: plurimi etiam neque in postremo; quòd pars ea cerebri non sensui, sed motui dicata sit; neque inde sentientes, sed mouentes nerui ducantur.

De anterioribus autem duobus parùm sapienter philosophaberis, si in altero communem sensum, in altero phantasiam locaueris. Tum quia nulla est ratio, cur in altero potiùs, quàm in altero, hanc aut illam facultatem ponas. Tum quia sinus ambo perfectionis æqualis atque in eodem situ sunt; phantasia verò cõmuni sensu perfectior est. Accedit, quòd quæ est inter duas facultates hasce subordinatio, ea res communi sensu cognita ad phantasiã traducetur; non eadem est inter duos illos sinus; neque ab vno ad alium patet via, qua spiritus & obiectum cognitũ seu species à cõmuni sensu ad phantasiã progrediantur. Sed neque cõmunis sensus cum exterioribus partis vtriusque sensibus communicare & cõsentire posset, aut illorum omniũ obiecta & cognitiones diiudicare. Si namque in dextro sit sinu, cũ dextris quidem, at nõ cum sinistris sensibus consentiet: nihilque planè cognosceret, si dextros animal quodpiam ita læsos aut impeditos haberet, vt fungi suis actionibus non valerent. At licet organum dextra claudãtur, nihilo tamen minùs operatur cõmunis sensus. Eadem fuerit de phãtasia difficultas, si in solo sinistro sinu ponatur. Hæc enim ipsa circa obiecta omnia sensibus externis hausta operatur. Quòd si in vtroque sinu tum cõmunis sensus, tum phantasia esse dicantur; erit nimirum summa facultatum harum cõfusio atque permistio, dum in eodem ambæ organo collocantur. Memoriæ verò quodnam fuerit domicilium? Quippe posteremus ille, qui ostenditur, sinus, in ea cerebri regione vertatur, quæ motus, non sensus, propria est.

Iam si non in sinibus, sed in ipsa cerebri substantia quærantur organa; profectò non nisi vnum inuenies. Quippe cerebrum totum vna existit massa, eiusdem rationis, substantiæ ac temperationis tota. Vel si posterior, pars paulò siccior est & solidior, ea vel sentiendo inepta est, vel hebetem prorsus ac imperfectum habet sensum; vel non tanta diuersitas est, quæ diuersum organum diuersamque facultatem possit efficere. Vnius igitur facultatis interioris organum tota erit anterioris cerebri pars, quæ sentiendo creditur esse dicata. Substantia inquam ipsa cerebri, non sinus. Tum quia ea est animata & animalis pars. Tum quia ex ea prodeunt nerui ad exteriores sensus: sinus continent ac temperant spiritum omnibus hisce operationibus

operationib⁹ necessarium. Ac duo quidē anteriores & ampliores eū habent ſpiritū, quo ſenſiones omnes, tum exteriores, tum interiores, perficiuntur: poſtremus autē ſpiritū mouentē. Tertius inter hos medius velut canalis eſt, quo ſpiritus à ſenſu ad motū tranſmitittur ac nonnihil temperatur.

Vtlæſo cerebro lædatur memoria.

At enim inquiunt magnopere lędi memoriam, ſi poſterior cerebri pars lædatur. Sanè quæcumque pars lædatur, perinde fuerit: & ſi maior ſit læſio, nō memoria modò, ſed & cæteræ operationes lædētur. Quòd ſi magna non fuerit, fieri poterit, vt memoria lædatur, non operatitiones cæterę: Quòd ea vt conſeruationem & repetitionem earum ſignificat eaſque ſupponit; ſic maiorem quandam & peculiarem organi diſpoſitionem poſtulat. Sed & affirmare licet poſteriore læſa cerebri parte, in qua nullus viget ſenſus, anteriorem quoque propter coniunctionem & conſenſum lædi; ideoque memoriam & operationes alias impediri, vt maior aut minor fuerit læſio.

Sunt quoque recentiores Philoſophi, qui meninges potiùs, quàm cerebrum, interioris ſenſus organum eſſe contendant: nec ſine probabili ratione. Sed perindevnicum fuerit organum vnicaq; facultas.

Interiorem ſenſum ſine ſenſibus exteriori.

At quis tandē eius operādi modus? Qui in exterioribus ſenſibus intentionales ſpecies poſuerūt, iidē illi ſenſum interiorem vti eis volunt. Eas n. inquiunt exterioribus hauſtas per neruos & ſpiritum ad cerebrum vſque multiplicari non minùs, quàm ab obiecto ad exteriorē ſenſum fuerint per interiectū mediū multiplicatæ: Magis tamē immateriales ſubinde fieri, & alio atq; alio affici mòdo, & idcò alijs atq; alijs operationib⁹ famulari. Ego nulli eas ſenſui, minimè autem interiori neceſſarias eſſe puto. Nam vt lumen mittam & obiecta cætera præter colores reipſa ſeſe multiplicare, atque in illis intentionalem multiplicationē ſuperuacaneā eſſe: fatentur earum auctores non niſi in lumine illas multiplicari. At & nerui ab organis ad cerebrum protenſi ſunt opaci; & cerebrum ipſum, in quo ſuſcipi ſpecies & conſeruari exiſtimantur, tenebricoſum eſt. Et ſpiritus quoque, in quo multiplicari eas oporteret, ſanguineæ ac miſtæ ſubſtantiæ eſt, ſuaque natura opacę aut certè minùs lucidæ, quàm aër, in quo ſine lumine multiplicari non creduntur. Deinde quod eas aiunt in interiori ſenſu immateriales magis eſſe, magis illas ſuſpectas reddit. Quò enim magis immaterialis eſt qualitas, minuſque à ſubiecto, eò magis ab efficiēte pendet; vt lumen à corpore lucido, & ab obiecto ſpecies. Quj ergò fieri poteſt, vt eæ ſine ſubiecto conſeruentur tandiu & obiectum repræſentēt; quemadmodum illi de phantaſia & memoria dicunt? Præſertim quòd ſiue in ſpiritu, ſiue in ſubſtantia cerebri ſuſcipiātur; ſpirit⁹ cōtinēter fluit & ſubinde nouus priore conſumpto accedit; & cerebrū itē continuata nutritione mutatur in dies. Mutato autem ſpiritu aut cerebro, quomodo conſeruentur ſpecies ad quinquaginta & octoginta annos, poſt quos recordamur adhuc eorum, quæ pueris nobis acciderunt? Quj verò fiat, vt tàm lōgo tempore non permiſceantur nec cōfundantur? In exterioribus. n. ſenſibus præſtò ſunt obiecta, quę diſtinctas illas conſeruent: hæc ab interioribus abſunt. In illis pereunt illicò ſpecies omnes, ſi tollas obiectum; quòd ſine illo nec produci nec eſſe queant: qua igitur virtute in interiore conſeruentur? Hoc cum earum natura & conditione omnino pugnare videtur. Quare etſi ſenſus interior operaretur per ſpecies quandiu adſunt obiecta exterioreſque opetantur ſenſus: his tamen ceſſantibus obiectiſque remotis alium cogitare oportet operandi modum. Illud verò prorſus eſt admirabile, quod eas inquiunt in memoriæ theſauro conſeruatas redire interdum ad æſtimatricem virtutem & phantaſiam, vt amici aut inimici cognoſcat intentionem aliquodúe formet phantaſma. Neque dici poteſt, quomodo redeant atque ex vno in aliud ſubiectum migrent, quaúe animæ virtute id fiat. Poſſent & ad oculum alioſque exteriores redire ſenſus, & illis ac communi ſenſui abſentia obiecta repræſentare. Ad extremū doceant, num abſentibus obiectis cognoſcantur ſpecies, an obiecta per ſpecies. Species nō cognoſcuntur; ſed ratio ſunt cognoſcendi ea, quorū ſunt ſpecies. Quare ne in exteriori quidē ſenſu, in quo magis materiales ſunt, cognoſci dicuntur. Obiectaverò abſentia quomodo per eas cognoſcantur? Non. n. vim habent repræſentandi & ducendi in cognitionem illorum; niſi quia illorum aliquid ſunt, atque ab illis & productione & conſeruatione pendent. At ſi obiecta ſint abſentia aut etiam plerumque omnino non ſint, nullam cum illis cōnexionem habent, dependentiam nullam.

Quomodo operetur.

Speciebus igitur nullis vtitur interior ſenſus. Iſque eſt huius ſenſus cum exterioribus nexus; vt dum hi operantur, is quoque cum illis ſimul operetur obiectaque præſentia percipiat. Sine hac prima cognitione, quæ ſimul cum exterioribus ſenſibus eſt, nihil vnquā interior cognoſcere potuiſſet: tantus eſt ſuperiorum & inferiorum facultatum nexus & ordo. At ſi eam vel ſemel habuerit, ea eſt vis interioris ſenſus, tantopereque facultates ſuperat exteriores, vt abſentia quoque cognoſcere valeat, ſi præſentia ſemel cognouerit. De phantaſia ita loquitur ex Theophraſto Priſcianus in libro de Phantaſia & intellectu cap. 2. Non quemadmodum ſenſus præſentibus duntaxat ſenſilibus moueri ſolet, ita ſemper & phantaſia. Sed poſt quàm ſemel fuerit mota, ex ſeipſa expergiſci iam poteſt & phantaſmata promere. Et rurſum cap. 3. Phantaſmata multifariā variat ex eo, quòd ſuperat ſenſum, atque ex ſe ipſa poſtquàm ſemel mota fuerit ad formationem, vtcumque ceperit, expergiſcitur. Et iterum; Non ſemper opus eſt præſentia ſenſilium, vt phantaſia moueatur: ſed poſtquàm ſemel experrecta eſt, in talis formæ partu ſibi ipſi ſufficit. Duplex namque rerum cognitio haberi poteſt: aut præſentium intuitu, aut abſtractione abſentium. Exteriores virtutes intuentur præſentia; interior poſt præſentium intuitum abſtractione quoque abſentium vti poteſt: & verò etiam in eodem obiecto plures rationes ſenſiles aut non ſenſiles cognoſcere; aliaque atque alia obiecta componere, ſuaſque omnes cognitiones ſæpius repetere. Atque vt cognoſcit ſimul cum exterioribus ſenſib⁹ obiecta præſentia, communis ſenſus vocatur: Vt autem abſentia ſibi fingit quaſi præſentia, phantaſia: Vt in illis non ſenſiles rationes diſpicit, æſtimatio: Vt demum rem antea cognitam recognoſcit ſuaſque actiones repetit, memoria nominatur.

Digressio XVI. Quæ phantasiæ natura, definitioque consideratur.

Phantasiæ definitio.

ERgò vt ad phantasiam, de qua principiò dicere aggressus eram, reuertatur oratio; si eam Philoponus facultatem esse definiuit sensilium formarum per sensum susceptricem; sensiles formas nō eas intelligas, quæ ab obiectis immitti creduntur & imprimi. Non.n. formaliter definiretur phantasia, vt à cōmuni sensu distinguitur. Immò ne facultatis quidē omnino, quæ idē re cū illo sit, definitio foret. Siquidem impressio illa non in facultate, sed in organo fiat: eæque formæ in organo corporeo, nō in sentiēte facultate suscipiātur. Verùm quomodo sensū vniuersè antea dictū est facultatē esse sensiliū formarū susceptricē sine materia, eodē phantasiā quoq; illas susciperе intelligēdū est. Nimirū quatenus actione eam susciput, qua phātasma velut sensilis rei forma producitur. Hoc solū intererit, quòd sensus immediatè à sensili obiecto, phantasia intercedēte sensu formā eā susciput. Aut à seipsa potiùs promit facultas vtraque; sed altera immediatè circa obiectum præsens, altera interueniente sensu operatur atque in seipsā illius formam cognoscendo traducit. Neque Themistii sententia prætermittēda est. Is cùm in cap. 14. anuli figuram suam tàm intimè imprimentis in cera, vt ab hac obsignata aër quoque obsignetur, proposuisset exemplum impressionis illius, quæ ab obiecto fit in sensum atque à sensu in phātasiam: Sed hæ quidem, inquit, passiones sunt in
„ animatorum corporum; in animatis autem secus
„ res habet. Nam ab his pati agere potiùs est & per-
„ fici. Perficitur autē phātasia à sensu in actum pro-
„ cedens, sicut sensus sensilibus. Quib⁹ verbis planè
Contra specierum intentionales. significat passionem & susceptionem secus omnino in cognoscentibus & inanimatis intelligendas esse: atque hæc quidem pati & sucipere formam aliūde impressam; illa verò à seipsis expressam potiùs & productam. Eadem Simplicio & Prisciano sententia. Sed quoniam pluribus hac de re in superioribus dictum est, solam adferam ipsiusmet Philoponi interpretationem. Sic enim idem
„ ipse auctor interpretatus est. Quando autem dico
„ phantasiam esse sensilium formarum susceptricē,
„ ne putes ei typos à sensilibus imprimi (à secundis
„ enim delerentur primi typi) sed tantùm rationes
„ suscipit; eorū scilicet cognitiones. Quocirca eodem prorsus modo, quo sensus ab obiectio mouetur, phantasia quoque à sensu moueri dicitur. Nō inquam naturali & propriè dicto motu: sed quatenus ille à præsente obiecto, hęc ab antecedente sensus cognitione prouocatur atque ad operandū excitatur. Quam ob causam non absolutè motū, sed quendā motū dixit. Sicut & in 2. lib. sensū non absolutè passionē, sed passionē quandā, hoc est minùs propriè esse constituit. Et prætereaverbū (videtur) apposuit (motus, inquit, quidā videtur esse). Motus.n. hic transitū quemuis à potestate ad actū significat. Et sensus cognitio forma quædā est obiecti cogniti: quæ phātasiæ proposita non minùs illā potest ad actionem suam, hoc est phantasmatis formationem ac comprehensionem, excitare; quàm realis ac naturalis forma sensui proposita ad sensionem illum extimulauerit.

Cognitionis gradus. Per hosce nāq; gradus ascendit cognitio nostra, materialem formā paulatim eleuās atq; ad immaterialē prorsus intellectionis cōditionē traducēs. forma inquā materiali, quæ in corporib⁹ coheret ad formā cognitā in sensu, ab hac ad formā à phātasia productā, quā phātasma dicim⁹; ab hac demū ad intellectilem formā, quæ est ipsa intellectio vel actus intellectæ rei intellectu cōprehensio. Vnde multiplex existit modus essendi eiusdem rei. Primum in seipsa seu in materia; dein de in cognoscēte. Alter naturalis & materialis: alter secūdùm esse cognitū & absque materia. Atq; hic rursum est triplex: in sensu, in phantasia, in intellectu. In quibus triplex forma; sensio, phantasma, intellectio. Quibus plurima atq; admirabili varietate pingitur atque ornatur anima cognoscendo; mu ltoque admirabiliori, quàm natura. Quare cùm hæ omnes facultates cognoscētes optimè inter sese connexæ sint & ordinatæ; quod accepit vna, illicò tradit alteri: solusque sensus circa externum incumbit obiectū atque ab eo mouetur; phantasia & intellectus circa internum. Illa circa id, quod sensus comprehēdit: hic circa id, quod phantasia proponit. Quo fit, vt sensus præsentia sola perlentur, phantasia & intellectus absentia quoque. Cùm etenim sensus ad exteriora porrigatur, phantasia & intellectus circa interiora versentur; sā sensi assumpta fuerint atque interiùs traducta; comprehendi vtique possunt. etsi exteriora remouentur obiecta. Atq; hoc est, quod sensum actu operantē, hoc est cognoscentem & externum obiectum interiùs assumentem, requirit Philosophus, antequàm operetur phantasia. Nam propterea quia tus est cœcus aut surdus, de coloribus aut sonis imaginari nil potest. Eandemque ob causam phātasia actu operante opus est, vt operetur intellectus.

Verùm si sic deinceps semper esse potest, vt antea sēsu perceptæ sæpiùs post formatur phantasma; phātasiā à sensu moueri initiò duntaxat operationis intelligendum fuerit: vt ea nequeat operari, nisi operatus antea fuerit sensus. Idque tum propter ordinem inter cognoscentes facultates seruādum, tum propter naturam illius propriam, quæ cùm ad exteriora non extendatur, præmittit sensum, quo exteriora illa obiecta intus assumantur. Post verò etsi sensus actu non sit, operabitur illa, sola hac antecedente sensus cognitione supposita. Vtrumque ex superioribus colligeretur & in prima ætate phantasiam non esse dicebatur, quòd ea esse nequeat, nisi antecesserit sensus. Et rursum tum in somnijs dum dormimus, tum in vigilia dum oculos claudimus, illam operari, etsi sensus omnino cessēt. Etenim illud quoq; quod de intellectu dicetur, eum indigere phantasia; de intellectu, qui potestate sit, qnique in rerum cognitionibus sibi comparandis versetur, intelligitur. Qui enim actu consideratur aut cognitionum habitū adeptus est, postquàm fuerit singula factus, vt verbis vtar Philosophi, per seipsū operari potest. Itaque intellectui & phantasiæ commune fuerit initiò egere sensu, vt ad operandum excitentur; tum verò etiam sine sensu operari posse. Verùm hoc differunt, quòd intellectus ad formas à materia absolutas corporeoque typo carentes transit; quòd eiusmodi ipse facultas sit. Phantasia in natura coporea & corpo reū typū habente, quē admodū ipsa materialis est & corporea, deinetur semper: vt sivel ea, quæ immaterialia sunt & à corpore soluta, imaginetur, per figuras & corporeas formas illa sibi proponat.

At enim

At enim si hoc est phantasia, quod Aristoteles definiuit; duæ statim sese offerunt non contemnendæ difficultates. Altera; quòd imaginamur multa, quæ nullo sensu fuerunt comprehensa; vt hircoceruum, montem aureum, & id genus plurima. Inter dormiendum verò quàm sæpè somniamus ea, quæ aspeximus nunquam nec alio hausimus sensu? Quomodo igitur phantasia motus est à sensu factus? Altera; quòd tota hæc definitio communi quoque sensui communis est. Quippe qui ab exterioribus sensibus permouetur atque per eos sensilium formas suscipit.

Vt phantasia formet multa, quæ nullus percepit sensus.

Quibus respondendum est; quidquid effingit phantasia, principium habere à sensu: verùm eam maiore, quàm sensus, libertate vti. Vt cùm sensus vera solùm & ea, quæ sunt, suscipiat atque illi proponat: ipsa à veris & existentibus mota & excitata, falsa item & ea, quæ non sunt, fingere valeat. Si nunquam vidimus hircoceruum, montemue aureum, sæpè vidimus hircum & ceruum, sæpè montem & aurum. Ab his igitur simplicibus formis per sensum phantasia mota coniungere illas potest sibique alia quædam effingere. In somno autem, vt antea dictum est, efficacior euadit multò; impeditis & cessantibus sensibus, à quibus inter vigilandum distrahebatur magnopere: totaque ad vnicâ illam functionem collecta anima, liberiùs multò potest ea coniungere ac variis modis formare, quæ per vigiliam hausit. Præsertim verò cùm eo tempore vigente calore ac plurimùm coquente, vehementior sit vaporum motus in corpore & animali spiritu: quo turbulentiore facto vel minima videntur esse maxima, si aut pituitæ defluxione, aut humore quouis excedente, aut parte corporis quapiam calidiore facta, aut quoquo modo tacta, aut tenuiore sono in auribus excitato, vel leuissimus tunc in sensu corporeue motus fiat; ad mira prorsus fingenda prouocatur. Hæc prioris dubitationis solutio est.

A quo sensu moueri dicatur phantasia.

In posteriore autem permulti laborant, qui sensum, à quo phantasia dicitur permoueri, exteriorem interpretantur. Quare cùm id communi quoque sensui videant esse commune, quod de phantasia dicitur; Aristotelicæ definitioni addunt ex tex. 162. (secundùm quam animalia viuunt) aut (similis sensibus). Quod dum faciunt, mancam & imperfectam philosophi definitionem proclamãt. Ergò cùm in superiori tota disputatione, qua phantasiam probauit sensum non esse, tum exteriores particulares, tum interiorem communem comprehenderit; omnem inquam facultatem, quæ circa præsentia solùm versatur; vterque hoc quoque loco intelligendus est. Atque ita Philoponus & cæteri Græci interpretati sunt. Non solùm enim exteriores, sed & interiorem cum illis operantem phantasia supponit. Immò communem magis, quê proximè & immediatè consequitur. Præsertim cùm ab eo potissimùm distinguenda phãtasia esset. Quocirca propria illius est hæc definitio (Motus factus à sensu actu. Nam intellectio præterquàm quòd minùs propriè motus diceretur; non à sensu, sed à phantasia potiùs excitatur. Sensus communis ab exterioribus quidem particularibus mouetur: At illi exteriores & particulares sunt, absolutè sensus non sunt. Dicesque sensum quidem cõmunem esse motum ab exterioribus & particularibus sensibus factum; sed absolutè & vniuersè motum esse à sensu factum non dices. Deinde communem sensum, qui accuratè & subtiliter lõqui voluerit, non affirmabit à particularibus sensibus aut per eos inter medios moueri: sed simul cum illis operari. Mouetur namque à præsente obiecto, dum ipse quoque non nisi circa eadem illâ præsentia versatur, in quæ particulares incumbunt sensus. Siquidem hæc simpliciter & seorsim hi apprehenduntj ille simul percipit distinguitque. Phãtasia verè à sensu & per sensum mouetur: quoniam absentia considerat, atque antecedentẽ sensus cognitionem supponit, actumque sensu posteriorem habet. Vt dum moueri à sensu dicitur, tum causam mouentem, tum temporis ordinem, hoc est post sensum, intelligere liceat. Primùm enim sensus obiectum præsens comprehendit; tum illius phantasma & imaginem interiùs sibi phantasia effingit.

Phantasia & sensus communis distinctio.

Hactenus certè phantasiam à communi sensu discernere facile est; quatenus hic circa præsẽtia solùm versatur, illa circa absentia item omni sensu cessante operantur. Difficilius multò, cùm sensibus adsunt sensilia, præsentiumque nobis efformamus simulachra. Themistium meritò reprehẽdit Philoponus phantasiam dicentem simul tunc & eodem tempore operari cum sensu. Nam si rem vt est consideres; nec circa idem omnino versari, nec eodem tempore operari eam intelliges. Sensus in externum incumbit sensile atque ab eo mouetur: phãtasia in interiorem illam formam, quam suscepit sensus. Illius operatio antecedit, à qua moueri phantasiam oportet: post operatur & ipsa, licet sensibus adhuc præsens obiectum, perseueret. Quod per omnes horas experimur in nobis, dum oculis fixis intuemur quidpiam. Quippe non simul videmus & imaginamur; sed vnum necessariò supponit alterum. Primumque oculis formam illius suscipimus, deinde phantasma interiùs formamus. Et quamuis perseueret visio; prior tamen illa antecessit sensio, quæ phantasiam mouit. Hoc verò confirmant ea, quæ apud Aristotelem legimus. Vt illud in cap. 8. libri de sensu & sensili; plura simul sentiri non posse; quoniam maior motus minorem impedit & excludit. Vehementiorem autem sensus, quàm phantasiæ, motum esse; ostendit illud, quod est in cap. 3. libri de somniis: Vbi vehementiorem inter dormiendum phantasiam esse, hoc ostenditur argumento; quòd hæc dum vigilamus, à vehemẽtioribus sensuũ motionibus obscuratur. Et in libro de diuinatione per somnũ cap. 2. idiotis hominibus diuinationes ait per somniũ accidere: & ecstaticos futura præsagire; quòd illorum mens vacua sit, minimeq; curis & occupationibus occupata facilè quauis motione impellatur: hi verò propriis motibus non infestẽtur, & ideò incurrentes externos faciliùs sentiant. Ex quibus omnibus constat functionem vnam animæ alteram impedire; nec eam simul posse exquisitè sentire & accuratè imaginari, sed vnam harum operationum antecedere, alteram subsequi. Verùm quæ post hæc de operatione hac ipsa phantasiæ subiungat philosophus videamus.

phantasia & sensum non simul operari.

TEXTVS.

Καὶ πολλὰ κατ' αὐτὴν καὶ ποιεῖν καὶ πάσχειν τὸ ἔχον, καὶ εἶναι καὶ ψεύδη καὶ ἀληθῆ. τοῦτο δ' συμβαίνει διὰ ταῦτα.

Et multa per ipsam & facere & pati quod eam habet: esseque & vera & falsa. Hoc autem propter hæc euenit.

COMMENTARIVS LXIII.

QVoniam postrema hæc verba (hoc autem propter hæc euenit) aut ad antecedentia referri queunt, aut ad subsequentia: duobus item modis hunc locum accipies. Aut tanquàm ex superioribus deductum, aut quasi absolutè propositum. Vtroque modo perbellè accidit, propositæque definitioni adiungitur. Sanè in tex. 11. primi huius operis libri, & tex. 31. lib. quarti Physicorum bonæ ac scitæ definitionis traditum est illud argumentum esse; si ex ea cognosci facilè, & colligi possunt ea, quæ rei definitæ insint. Nunc igitur post phantasiæ propositam definitionem quædam commemorat, quæ illam consequuntur atque ex definitione posita intelliguntur, aut etiam nascuntur. Et quoniam bonæ definitionis illud item est, vtres, quæ definita est, separetur à cæteris ac distinguatur; simul etiam significare voluit, quomodo phantasia distinguatur à sensu. Quod certè faciendum erat magnopere: siquidem tantam habet cum eo cognationem, vt & definita fuerit motus à sensu factus; & solis insit sentientibus, nec sine sensu; & circa sola sensilia, quemadmodum sensus, occupetur; ac demum persimilem illi motum habeat.

Phãtasia cum sensu cognatio.

Duo itaque siue colligit, siue affirmat. Primum est; animalia, quæ phantasiam habent, multa per eam facere & pati. Alterum; eam esse veram & falsam: non quidem simul & eodem tempore (namque hoc fieri non potest; & hoc ipso argumento non multò ante probatum est sensus eam & opinionis complexionem non esse) sed interdum veram, interdum falsam. Horum enim vtrumque propter hæc, quæ in inuestiganda & colligenda illius definitione dicta sunt, nimirum euenit, aut certè ex illis intelligetur. Quoniam inquam phantasia motus est à sensu factus, multa per illam & facimus & patimur. Patimur, dum ea à sensu mouetur: facimus, dum à sensu excitata effingit sibi simulachra multa, vel earum rerum, quæ non sunt. Quare cùm non solùm ea, quæ sunt; sed ea etiam, quæ non sunt, imaginari possimus; ab illis, quę sunt, patitur phantasia: quoniam ea per sensum suscipit atque ab illis verè mouetur. Ab iis verò, quæ non sunt, pati nõ potest: sed illa facit ipsa & efformat sibi.

Quo modo phãtasia patiatur & agat.

Simplicius autem quodam alio intellexit modo. Pati quidem, quoniam mouetur à sensu; facere autem, quia cùm fuerit mota, excitatur quoque à seipsa, nec solùm patitur motionem sensus suscipiendo, sed agit quoque cognoscendo atque actum suum promendo. Cæterum hoc phantasiæ proprium & peculiare non est: sed sensus item patitur ab obiecto, & ad illius cognitionem à seipso excitatus agit. Ad rem magis illud videbitur; eam facere, quia mouet animalia plurimarumque in illis operationum principium est. Immò Philoponus & facere & patianimalia dixit per phantasiam, dum per illam operantur. Et ideò multa, & non omnia: quoniam alia permulta non per illam fiunt. Siquidem & animalia quædam ea carent: & illa ipsa, quæ habent, non per eam operantur & patiuntur permulta: vt cùm dormientes aut etiam coëuntes emittunt semen. Verùm ne id quidem ad hunc fortasse locum pertineat. Siquidem paulò post subiiceret, multa per illam operati animalia: neque credendum est tam breui oratione bis idem repeti.

Dixit Philosophus, non omnia, sed multa. Non quòd perfecta hæc & distincta phantasia, de qua nunc sermo, quæque formare phantasmata potest, non omnibus animalibus insit (aperte namque ut illis solis loquitur, quæ illa prædita sunt; hæcque multa facere affirmat ac pati). Sed quòd non omnia phantasmata moueãtur à sensibus: verùm quædam alia integrum illi sit fingere; vt cùm hircoceruum aut hippocentaurum efformat. Multa igitur per eam patimur, dum ea, quæ sunt, & à quibus per sensum mouemur, imaginamur. Et multa item facimus; dum alia, quæ non sunt, ipsimet fingimus. Quòd si quis Philosophum obiiciat non de actione & passione phantasiæ loqui; sed illius, quod phantasiam habet: meminerit is iampridem affirmatum fuisse in tex. 66. lib. primi, cogitare, amare, odisse, aliaque id genus operationes non animæ, sed habenti tribuendas esse. Hanc opinor egoveram esse horum verborum sententiam.

Ex qua alterum quoque illud consequitur, phantasiam interdum veram esse, interdum falsam. Veram, cùm sensum sequitur eaque formatur, quæ sunt, & ad quæ mouetur à sensu: falsam, si alia quæpiam, quæ non sint, ipsamet fingat. Veram inquam, si hircum aut ceruum, equum aut taurum comprehendat; quoniam tale huic phantasmati respondet animal in natura: falsam, si hircoceruum aut hippocentaurum, & omnino coniuncta, quæ in natura subsistunt separata.

Phãtasia vera.

Phãtasia falsa.

At cùm lineam latitudine indiuiduam, punctum impartibile, globum tangentem planum in puncto imaginamur; veráne an falsa fuerit phantasia? Vera vtique. Nam principiis hisce mathematicæ disciplinæ, quæ verissimæ sunt ac certissimæ, vtuntur plurimùm, iisque ferè consistunt. Quippe etsi in naturalibus corporibus non ita cohæreant res tamen est lineæ, ea puncti, globi & plani natura. Falsa esset, si ita in rebus existere imaginaremur: quoniam secus, quàm est, imaginaremur. At dum abstrahimus ab existentia, solamque harum quantitatum naturam talem, qualis ipsa est, imaginamur, verè profectò imaginamur.

Phãtasia vera.

Iam verò his ipsis duabus rebus, quæ commemoratæ sunt, à sensu distinguitur phantasia. Primùm, n. à præsentibus solùm, & iis, quæ sunt, mouetur & patitur sensus. Nihil ipse aliud effingit; neque ea, quæ non sunt, comprehendit. Deinde neque verus est & falsus; sed semper verus, aut vix vnquam falsus. Hoc enim est, quod statim subiungit.

TEXTVS.

Ἡ μὲν οὖν τῶν ἰδίων ἀληθὴς ἢ ἐνδέχεται μάλιστα εἶναι ἀψευδὴς.

Sensus propriorum quidem verus est, aut minimum habens falsum.

COM-

COMMENTARIVS LXIV.

VErba illa proximè superiora (hoc autem propter hæc euenit) tum ad antecedentia verè dixi posse referri, tum ad consequentia. Ad antecedentia quidem; tum quòd illa duo, quæ de phantasia post eius definitionem adiunxit, ex ea pendent definitione: tum quòd in textu quoque 158. simili loquendi modo vsus est; quem ad antecedentia pertinere certum est. Hoc modo si ea accipiantur; quæ nunc sequitur oratio, explicabit modum, quo ad veritatem & falsitatem se se habeat sensus, quóque hac ex parte distinguatur à phantasia, quam veram & falsam esse absolutè prodidit. Ad consequentia verò si eadem illaverba trahantur, id fortasse oratio hæc significabit, quæ tam est absoluta & omni carens particula, quæ copulandi & continuandi vim habeat; vt si antecedentium probatio esse videatur, verbaque illa subsequentem hanc explicationem respicere; optimè & cum superioribus cohæreat, & accommodatè exponatur.

Quod ergò phantasiam dixerat veram interdum esse, interdum falsam, explicare nunc aggreditur. Simulque ostendit quemadmodum ea hoc nomine à sensu differat. Quod eò magis explicandum erat, quòd cùm phantasiam antea probaret nec sensum esse, nec scientiam, nec intellectum; hoc argumento non semel vsus est; quoniam sensus, scientia, & intellectus semper sunt veri, phantasia sæpè falsa: neque huius rei causam vnquàm aperuit. Cùm autem tria potissimùm in ea considerentur. Primùm motio & excitatio à sensu facta. Deinde operatio, quæ à propria ipsius virtute proficiscitur. Postremò obiectum, circa quod ea versatur. Sane ex his omnibus eius, quod quæritur, ratio adferri poterit. Tum inquam ex propria ipsius vi & natura: Tum ex obiecti, in quod incumbit, conditione: Tum demum ex eo, quòd mouentem & excitantem sensum sequatur. Ex propria quidem virtute; quoniam liberior multò est, quàm sensus. Quippe hic præsentia solùm & ea, quæ sunt intuetur: illa fingere quoque potest absentia & quæ nusquàm subsistunt. Ex obiecti autem conditione; quia mutabile est & inconstans: dúque sensu præsens antea perceptum absens post phantasia cognoscitur; sæpè fit, vt mutatum sit, nec eodem tunc se habeat modo. Duas hasce rationes philosophus prætermisit hoc loco. Siue quòd satis antea explicatæ fuissent, dum phantasiam à sensu diuersam esse probaret. Siue potiùs quòd phantasiam non quouis modo consideraret; sed solùm vt est motus à sensu factus: atque ex ipsius definitione proposita rationem eorum, quæ insunt illi, vellet exponere. Tertium igitur caput accipit; atque ex eo, quòd mouetur à sensu, isque motus sensui similis est, ita ratiocinatur. Phantasia mouetur à sensu eumque mouentem sequitur; similis illi efficitur, & eadem, quæ sensus, percipit: sensus interdum verus est, interdum falsus; igitur illam quoque tum veram tum falsam fieri necesse est.

Phantasia est sæpè falsa.

Sensum porrò vt ostendat quomodo verus sit & falsus; vtque hoc cum eo constet, quod sæpiùs antea dictum est, & verò etiam adductum ad probandum phantasiam sensum non esse; sensum inquam semper esse verum: triplex obiectum sensus accipit in superioribus sæpius distinctum; proprium, commune, & ex accidenti. Circa quæ ita versatur, vt circa propria non semel antea & in libro de sensu & sensili ca. 4. & in tex 24. lib. 4. Metaph. & aliis in locis absolutè dicatur semper esse verus, nunquam falsus. Nunc autem caute magis loquens, inquit Philoponus, aut semper verus esse, aut vix & quàm ratissimè errare affirmetur. Ego vtrumque verum esse arbitror. Nam si organum & medium benè habuerint, fueritque distantia mediocris, & quantitas item obiecti conueniens; semper vtique verus erit. Si quid tamen eorum defuerit, interdum falsus. Neque enim omnes erroris causas Philoponus attigit, cùm obiecti paucitatē proposuit. Siquidem præter hanc organi quoque prauam dispositionem habes in tex. 104. cùm ægrotantibus dictum est omnia videri amara, quòd huiusmodi humore perfusam habeant linguam; solemque propter nimiam distantiam videri pedalem, non multo antea prodidit. Quin & medium sensionibus varietatem magnam & interdum errorem adferre manifestum est; cùm remum in aqua fractum iudicamus. Propterea verò alibi absolutè semper verum, hìc interdum falsum dixit: quòd alibi eum absolutè & secundùm suam naturam operantem considerauit; erroríque causam vidit penes ipsum non esse, cum sit semper aptus benè operari; si ea, quę adesse oportet, opportuna adsint. At nunc non absolutè & quatenus suapte natura comparatus est ad operandum; sed vt re ipsa operatur. Vbi errorem nonnullum obuenire animaduertit; non ipsius culpa, sed eorum aliquo, quæ ad operandum necessaria erant, subtracto. Quare culpam, quæ illius non est, aliis in locis, vbi de ipso absolutè agebat, prudenter prætermisit. Nunc autem non item. Quoniam ad phantasiam in errorem inducendam perinde erat, siue ipsius, siue alterius culpa erratum fuisset.

Sensus vt semper verus, aut interdū falsus.

TEXTVS.

δεύτερον δέ, τὸ ᾧ συμβεβηκέναι καὶ ταῦτα· καὶ ἐνταῦθα ἤδη ἐνδέχεται διαψεύδεσθαι· ὅτι μὲν γὰρ λευκόν, οὐ διαψεύδεται· εἰ δὲ τοῦτο τὸ λευκὸν ἢ ἄλλό τι, ψεύδεται.

Secundo autem loco eius, cui & hæc accidunt. Et hìc iam contingit esse falsum. Quod enim album sit, non est falsus. Si verò album hoc aut aliud quidpiam, falsus est.

COMMENTARIVS LXV.

SEcundo loco sensile illud adfert, quod ex accidenti sensile dicitur. Hoc inquam secundo loco commemorat ante sensile cōmune, quod item est per se; quoniam sensili proprio definiendum erat. Quippe sensile ex accidenti definit esse id, cui propria sensilia accidunt. Hoc autem est indiuidua substantia, vt Græci omnes intellexerunt. Nam etsi duplex ex accidenti sensile traditum fuerit in tex. 134. tum substantia, tum sensile propriū vnius sensus comparatione alterius. Nec solùm substantiæ accidens, sed accidenti quoque substantiam, & vni accidenti aliud accidens dicamus accidere; vt tum eo loco, tum ad textum 65. adnotaui. Nunc tamen solam substantiam intelligi

Sensile ex accidenti quid.

manifestum est. Quia si proprium sensile vnius sensus comparatione alterius intelligi voluisset, non dixisset (cui hæc accidunt) omnia scilicet sensilia propria: sed potiùs (cui horum aliquid accidit) Illud etiam huius rei fuerit argumentum, quòd vt hoc loco subiungit, circa sensile hoc ex accidenti errare sensum; ita etiam dixerat in tex. 63. immò ex illo priori loco acceptum videtur. In quo sanè de sola substantia sermo est. Tum quòd verba illa (non errat, quòd color sit, sed quid sit coloratum) substantiam apertè corpus coloratum significant. Tum quòd substantia est, quæ sensili vniuersè considerato, de quo ibi agebatur, accidit: vnum autem sensile proprium si alteri accidat, non vniuerso, sed huic vel illi sensili accidit. Et certe cùm neque ibi, neque hîc de sensibus in specie, sed vniuersè solùm ageret; satis erat illud solum ex accidenti sensile adferre, quod sensui accidit vniuerso; prætermissis illis, quæ huic vel illi sensui accidunt. Præsertim cùm ea propriorum sensilium nomine fuissent iam comprehensa. Cumque dictum esset, errorem in illis vix obuenire; non poterat statim absolutè addi, in illis iam falsitatem contingere. Nam qui in illis fallitur, aut est proprius illorum sensus, comparatione cuius ex accidenti sensile est; aut sensus vniuersè sumptus, aut communis interior sensus, aut phantasia, ad quam tota hæc consideratio refertur. Proprius illorum sensus, aut semper verus est, aut rarissimè falsus. Alter particularis sensus nullum circa illa producit actum, nec omnino cognoscit, neque verè neque falsò. Siquidem nulla facultas nisi circa suum obiectum agit. Sensus vniuersus, aut is, qui communis est, aut demum phantasia, decipi & errare non possunt, vbi exterior & proprius sensus fuerit verus. Nullo igitur modo de illis, sed de substantia, velut propriorum subiecto, intelligenda sunt illa verba. Quod ea planè confirmant, quæ velut ad illorum interpretationem subiiciuntur; iis prorsus similia, quæ ex textu 63. paulò ante posita sunt. Quid enim illud? (quòd album sit, non est falsus; si verò album hoc aut aliud quidpiam, falsus est). An non subiectum albore delinitum significat? Quod in priore loco coloratum, hîc album nominauit. Album inquam verè cognoscit; sed errabit fortasse putans esse lac, & erit spuma aut nix: vel credens esse Socratem & erit Plato.

TEXTVS.

Τρίτον δ', τῶν κοινῶν καὶ ἑπομένων τοῖς συμβεβηκόσιν, οἷς ὑπάρχει τὰ ἴδια. λέγω δ', οἷον κίνησις καὶ μέγεθος, ἃ συμβέβηκε τοῖς αἰσθητοῖς, ὧν ἐνδέχεται ἅπτεσθαι καὶ τῇ αἰσθήσει.

Tertiò autem communium & eorum, quæ accidentia sequuntur, quibus insunt propria. Vt motum inquam & magnitudinem, quæ sensilibus accidunt. Circa quæ maximè iam sensus errare potest.

COMMENTARIVS LXVI.

TErtiò tandem addit sensilia communia, vt motum & magnitudinem. Hæc autem definit esse, quæ accidentia sequuntur; hoc est quæ in diuersas substantias insunt, quam ex accidenti sensilem esse dixit. Propterea enim ne accidentia proprie intelligeres; sed ea, quæ ex accidenti sensilia sunt; adiunxit illud (quibus insunt propria. Itaque minimè accommodatè interpretatus est hunc locum Themistius; cùm communia hæc τοῖς ἰδίοις συμπαρόμενα, hoc est propriis appensa & annexa dicens, accidentia exposuit sensilia propria. Tum verò si addideris ea, quæ in tex. 135. habita sunt; cognosces profectò communia hęc sensilia duobus modis consequentia appellari. Tum comparatione propriorum, cum quibus semper confunduntur, sunt, quorumque primò cognitorum cognitionem velut secundariò sensilia consequuntur. Sic enim priore illo in loco ἀκολουθοῦντα nominauit, vt maximè verba illa testantur; διὰ τὸ ἀκολουθεῖν ἀλλήλοις ἅμα κίνημα καὶ μέγεθος, quòd simul vicissim se consequantur color & magnitudo). Tum verò substantiæ quam consequuntur. Et ideò ἴσμασα nunc dicuntur. Et ex omnibus motus & magnitudo nominantur; quia sunt prima naturalium & sensilium corporum accidentia; illę ratione formæ, hæc materiæ. Atque ad illa reuocantur cætera, ad motum quies, ad magnitudinem figura, vnitas & numerus.

Cæterùm verba illa (circa quæ maximè iam sensus errare potest) difficultatem habent. Cùm enim sensilia hæc communia afficiant & moueant sensum, quem nullo modo afficiunt nec permouent ea, quæ ex accidenti sentiri dicuntur; quónam modo maximè circa communia erret sensus? Deinde in tex. 135. ea nobis certiora esse hoc argumento affirmauit, quòd pluribus sentiuntur sensibus. Propterea Simplicius hæc verba non de solis communibus cum propriis & iis, quę ex accidenti sunt, comparatis; sed tum de illis, quæ ex accidenti sentiuntur, tùm de communibus per comparationem ad propria interpretatus est: circa hæc inquam duo sensilium genera maximè sensum errare, vix vnquàm circa propria. At illud obstat, quòd de illis, quæ ex accidenti dicuntur, affirmatum iam fuerat, circa ea errare perfæpè sensum; nec erat opus iterum dicere. Quin potiùs vt de illis seorsim dixerat, ita & de communibus dicendum seorsim relinquebatur. Veriùs ergò Themistius & Philoponus de his solis intellexerunt. Et apud Themistium quidem erroris tempus, & causam reperies; cùm id, quod plurium sensuum opus erat, eorum vni cuipiam committimus. At quomodo circa hęc magis, quàm circa illa, quæ sunt ex accidenti, erretur, expositum ab eo non est. Quòd fortasse non eorum, quæ ex accidenti sentiuntur, sed propriorum duntaxat comparatione, in communibus hisce errare nos dici existimaret.

Philoponus autem cum vtrisque comparationem fieri arbitratus, in ea difficultate explicanda laborat plurimùm. Eoque deducitur, vt duplici ex accidenti sensili distincto; indiuidua scilicet substantia, quæ nullo sensu per se sentitur, & sensili vnius sensus proprio comparatione alterius; de priore dicat superiùs affirmatum fuisse, certiorem esse communium sensum, quàm eorum, quæ ex accidenti sentiuntur. A communibus enim magis afficitur; immò ab indiuiduis substantiis omnino nihil. De posteriori autem nunc pronuntiari; errare magis sensum circa communia. Quoniam id, quod propinquius est illi, quod est semper verum,

rum, verius est eo, quod longiùs ab illo distat: quod autem est alio sensu sensile, sensilibus propriis cognatum magis est, quàm sint communia. Neutrum enim illorum à materia separabile est, quemadmodum separantur communia, dum in mathematicis disciplinis absque materia intelliguntur.

Hæc optimi alioqui interpretis expositio nulla ex parte probanda est. Primùm enim non reperio, vbinam antea fuerit dictum, communia iis, quæ sunt ex accidenti, certiora esse. Sed solùm in tex. 135. minùs latere nunc affirmauit pluribus sensibus cognita, quàm si vnico sentirentur sensu. Quòd si id colligatur ex eo, quod in tex. 133. & 134. probauit sentiri per se quia sentiuntur per motum, quem inferunt sensui; dum ea, quæ ex accidenti vocantur, nihil omnino mouent. Verè quidem colligetur: Siquidem hæc ipsa est causa, cur circa propria erremus minimè: non solùm quia propria sunt, iisque maximè constituitur & determinatur sensus. Verùm multò magis quòd plurimùm sẽsilia sint, & primò sensilia, vehementissimeque agant in sensum: quam ob rem si remotiora sint & minùs agant, fallax consequitur sensus. Eo tamen loco non de substantia modò indiuidua sermo est, sed vniuersè de omni sensili ex accidenti. Immò duplex ibi distinguitur; Cleonisque filius nominatur, & dulce profertur comparatione aspectus ac poprium vnumquodque comparatione alterius sensus, cuius proprium non est. Iam verò non de substantia indiuidua, sed de propriis sensuum aliorum sensilibus dicere sermonem esse; tum Aristotelis verbis aduersatur, tum ipsiusmet Philoponi interpretationi. Cùm enim secundo loco sensile ex accidenti illud dicitur, cui propria sensilia accidunt; & rursum tertio loco sensilia communia consequi ea, quæ sunt ex accidenti, quibus insunt & propria: an non indiuiduæ substantiæ vel ipsomet Philopono interprete significantur? Ratio præterea, qua communium sensum probauit magis fallaçem esse, quàm eorum, quæ ex accidenti posteriori modo dicuntur; fallax prorsus est. Tum quòd si communia abstrahuntur à materia, mente abstrahuntur; non sensu, qui omnia in materia sensili cognoscit. Mens verò non communia solùm, sed & propria abstrahit, dum vniuersam coloris aut soni cæterorumue naturã considerat. Immò inter accidentia omnia vt in rebus existunt sensuque percipiuntur, nullum est cum materia magis coniunctum, quàm quantitas; quæ tanquam illius proprietas eam primò & immediatè consequitur. Tum verò, dum de propinquitate & cognatione sensilium quæritur; aut ea in ratione entis considerari potest, aut in ratione sensilis. In ratione entis communia sensilia propinquiora sanè sunt & magis connexa cum propriis, quàm sit vnum proprium cum alio proprio. Illa enim prior connexio necessaria prorsus est: siquidem nullus color nec eiusmodi aliud sensile proprium esse potest, nisi quantum sit & figuratum, motum aut quiescens, vnum aut multa. Hæc autem posterior accidentaria prorsus. Quæ enim coloris & soni, sonique & odoris connexio? In ratione autem sensilis, quatenus inquam afficiunt sensum; maior quidem est duorum propriorum cognatio, quatenus vtrumque proprium est & ad suum sensum refertur. At nunc comparatione eiusdem sensus considerantur; tatenus vnum est proprium, alterum ex accidenti: atque hoc modo magis cum proprio conuenit commune, quod sensum mouet ac per se sensile est, quemadmodum proprium; quàm id, quod nullo modo afficit sensum, sed ex accidenti solùm sentiri dicitur. Quam ob causam idem ipse Philoponus in commentario tex. 133. sensilia propria dixit per se primò sentiri, communia per se secundariò; quæ ex accidenti, nullo modo. Immò inquit in commentario tex. 65. opus habent ratiocinatione, vt cognoscantur; & ideò à solo homine, non à bestiis, percipiuntur.

Sensilia communia magis connuncta esse cum propriis, quàm vnum proprium cui alio.

Hæc aduersus Philoponum satis. Ex quibus intelligas, quod à philosopho nunc de sensilibus communibus dictum est (circa quæ maximè iam sensus errare potest) non comparatione tum propriorum, tum eorum, quæ ex accidenti sentiuntur, pronuntiatum fuisse; sed comparatione propriorum duntaxat. Cùm enim in his dixisset sensum aut nunquam aut rarissimè errare: tum de iis, quæ ex accidenti; tum de communibus, seorsim de singulis, sensum adiunxit in illis errare. Quòd si quis obijciat aduerbium illud (maximè) quod plurium comparatione dici videtur: id sciat fuisse additum quasi oppositum alteri illi, quod de propriis affirmauerat, vt in propriis ἐλάχιστον minimùm ac rarissimè; in communibus μάλιστα, maximè & sæpissimè errare nos intelligeremus.

Iam verò, si hæc omnia, vt antea dixi, eò spectant, vt phantasia quoque, quæ à sensu mouetur, interdum vera, interdum falsa esse ostendatur; quia sensus modò verus, modò falsus existit; verus circa propria fere, falsus circa communia & quæ ex accidenti. Consequens erit phantasiam item circa propria, quandiu operatur simul cum sensu (simul inquam, vt antea positum est facultates hasce operari posse, non eodem tamen planè momento temporis; sed phantasia quidem actum suum promente post sensum, dum tamen huic quoque præsens adest obiectum) si sensus sit verus, esse veram; si falsus, falsam. Quare plerumque vera, rarò falsa erit. Quòd si non simul cum eo agat, sed quidpiam aliquantò antea sensu perceptum imaginetur, fallitur sæpiùs; quòd secus res habeat, quàm haberet antea. Itaque cùm phãtasia dicitur imitari sensum, de ea dicitur, quæ fit cum sensu. Quodque in tex. 156. traditum est, sensum semper esse verum, phantasiam persæpè falsam; de propriorum sensu intelligas; deque phantasia, quæ non præsente sensu, sed procedente tẽpore sensuque cessante operatur.

Phantasia vt vera & falsa.

Atque hæc est duplex phantasia à Philopono distincta. Altera, quæ susçipiat formas. Altera, quæ effingat quod vult. Illa semper vera, hæc sæpè falsa. Non enim duplicem facultatem intelligere debes, sed duplicem operandi modum. Alterum præsente obiecto, quod per sensum moueat suamque formam cognitam quasi imprimat. Alterũ eo absente neque mouente, sed phantasia sola operante. Circa communia verò & quæ ex accidenti, siue absens sit sensus, siue præsens, falsa persæpe est. Quia etsi adsit sensus, errat is tamen in his persæpè. Atque vt vno verbo dicam; dum ea imaginatur, quæ sensu compræhenduntur, similis illi efficitur, quem planè sequitur: estque sensus tum veri, tum falsi auctor. Sin autem ea potestate vtatur, qua absentia quoque & quæ sensu non sentiuntur, fingere potest; crebior multò subest error: aut ipsius culpa, quæ nimia libertate vagatur: aut obiecti mutabilitate & inconstantia.

Phantasia duplex.

Quamquàm hanc fingendi ea, quæ non sunt, at-

que à sensu discendendi libertatem verè fortasse dixit Simplicius humanæ phantasiæ, quæ propter rationis consortium multò perfectior existit, propriam esse: bestias tantopere vagari non posse. Sic enim tres in natura phantasiæ gradus agnoscens. Primum imperfectum, indeterminatum, & indistinctum: qui in omnibus vel abiectissimis animalculis ineſt; dum à præsenti iucundo aut molesto permota prosequutionem aut fugam imaginantur. Alterum perfectum quidem, determinatum, & distinctum: qui in perfectioribus distinctas rerum, quæ sunt, siue præsentes sint, siue absentes, imagines format. Tertium perfectissimum atque efficacissimum hominis proprium; qui non solùm absentia, sed ea quoque, quæ non sunt, fingit. Verè namque circa non ens versari rationis proprium esse videtur; solique illi sensui, qui rationi proximus est & cum ea coniunctus, quoquo modo concedi posse: non vt omnino non entia comprehendat; sed vt plura entia copulando, vt hircum & ceruum, non ens effingat, hircoceruum.

Phãtasia tres gradus.

TEXTVS.

Ἡ δὲ κίνησις ἡ ὑπὸ τῆς ἐνεργείας γιγνομένη, διοίσει τῆς αἰσθήσεως τῆς ἀπὸ τούτων τριῶν αἰσθήσεων. καὶ ἡ μὲ πρώτη, παρουσης τῆς αἰσθήσεως ἀληθὴς αἰεὶ ἐστιν, καὶ ἡ παρουσης, καὶ ἡ μὴ παρουσης, ἐὰν μὲν ψευδὴς καὶ μάλιστα, ὅταν πόρρω τὸ αἰσθητήριον ᾖ.

Motus autem ab actu factus differt à sensu, qui ab his tribus sensibus. Et primus quidem præsente sensu verus: alij autem & præsente & absente fuerint vtique falsi: ac præsertim cùm procul abest sensile.

COMMENTARIVS LXVII.

PHantasiam à sensu differre ostendit. At quorsum? duas opinor ob causas. Primùm quoniam ex iis, quæ dicta sunt, tum phantasiam esse motum factum à sensu; tum eã esse illi similem, circaque eadem obiecta versari, eiusque veritatem & falsitatem imitari; suspicari quispiam potuisset nihil eam à sensu differre. Deinde vt propositam phantasiæ definitionem confirmaret. Idcircò enim cùm duplex discrimen adferat, primum ex ea definitione petitur. Nam si phantasia motus est à sensu factus, cùm effectum à sua causa & motum à mouente diuersa esse oporteat; phantasia vtique à sensu diuersa fuerit. Itaque quo modo Philoponus phantasiam audiens differre à sensu, conuenientiam illorum & communitatem affirmare potuerit assignari; ego quidem certè non video. Neque magis intelligo, cur verborum ordinem turbet. Sic enim legendum ait; Motus ab actu factus, qui ab his tribus sensibus excitatur, differt ab omnibus sensibus: cùm Aristoteles ipse alio planè intellectu orationem suam disposuerit. Motus, inquit, ab actu factus, hoc est phantasia, quæ motus factus à sensu actu definita est; à sensu eam mouente, qui est ab his tribus sensibus (sensum pro sensili posuit: nec mirum, cùm de sensu & sensili actu loquatur, quorum vnum & eundem re actum esse antea demonstrauit) hoc est à propriis, ex accidenti, & communibus; hoc est ab omni sensu diuersa est. Siquidem triplex hoc obiecti genus sensum omnem comprehendit; omnisq; aut proprij, aut accidentarij, aut communis obiecti est.

Phãtasie & sẽ-

Quibus paucissimis verbis tum hæc differre asserit, tum differentiam ostendit; quòd sensus sit causa, phantasia effectus; ille agens & mouens, hæc patiens & motum. Tum eam ex definitione colligens, & essentialem atque intimam esse demonstrat, & definitionem illam confirmat vt optimam. Alterum discrimẽ est; quòd sensus præsentia solùm sensilia sentit, phantasia absentia quoque imaginatur. Cognitionem porrò, quæ absentium itẽ esse potest, differe constat ab ea, quæ præsentium duntaxat est.

At cum hoc duplici discrimine similitudinem & conuenientiam adiungit; quòd & sensus & phãtasia circa sensilia propria aut semper verè sunt, aut quàm rarissimè fallæ. Circa ea verò, quæ sunt per accidenti, aut communia, vt sensus errat per se; sic phantasia (siue cum sensu, siue eo cessante oppretur) modò vera est, modò falsa. Eoque facilius errabit, si procul fuerit obiectum, & minùs validè si clarè moueat. Hoc nimirum sibi vult illa verba primus præsente sensu verus est. Primus inquam motus circa sẽsilia propria factus, hoc est priorum phantasia: quam tum motum appellat, quia ita definita fuit; tum primum motum: siue quòd superioribus verbis cùm triplex sensilium genus commemoraret, primo loco posuit propria: siue quòd hęc prima sensilia sunt, quæ per se primò & afficiũt sensum & phantasiam mouent; communia secundariò; & ideò ἀκολουθήματα nominata fuerunt: quæ verò ex accidenti, ideò solùm sentiri dicuntur, quòd sentiantur propria. Ac rursum illa (alij autem relliqui scilicet duo motus eorumque phantasia; quæ ex accidenti aut communiter sentiuntur.

Quòd verò ait sensu præsente phantasiam operari, causa (inquit Philoponus) Themistio fuit existimandi phantasiam & sensum simul operari posse. Verùm id perinde accipiendum est ac si dixisset, statim atque sensus præsens fuerit, aut præsente adhuc obiecto sensili, nulla longiore mora interueniente. Illud porrò ab eodem Themistio veriùs scriptum fuit in eodem cap. 14. suæ paraphrasis; Quoties sensus circa sensile agit, toties & phantasiam operari. Nisi tunc motionem sensus perciperet, nequaquam eadem illa obiecta cessante sensu efformare sibi atque imaginari posset. Præsente igitur sensu excitatur illicò phantasia, inquit Simplicius; tametsi id nos interdum lateat. Aut propter sensus vehementiam, quæ tantopere occupat animam, vt in eam vnam actionem incumbat tota. Aut quòd longiùs distet obiectum, ab eoque nimis tenuiter motus sensus minùs phantasiam moueat. Horũ vtrorumque vbi cessauit sensus, nec recordamur, nec phantasmata formamus; sed eorum, quæ operante sensu imaginati quoque fumus.

TEXTVS.

Εἰ οὖν μηδὲν ἔχει ἄλλο ἴδιον τὸ φαντασία, ἢ μὲ φαντασιν τὸ δὲ τὸ λεχθὲν ὑπὸ φαντασία ἀν εἴη κίνησις ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως τῆς κατ' ἐνέργειαν γιγνομένης.

Si itaque nil aliud habent ea, quæ dicta sunt, quàm phantasiam (hoc autem est, quod dictum est) phantasia vtique fuerit motus à sensu actu facto.

COMMENTARIVS LXVIII.

THemistius & Philoponus phantasiam nunc primùm definiri putant. Simplicius non defi-

niri

niri; sed colligi, ea, quæ dicta sunt nulli alij, quàm phantasiæ, conuenire. Ego & antea definitam cum Alexandro arbitror; & post ex definitione nonnulla explicata fuisse: nũcque totam explicationem concludi, illam ipsam definitionem quasi confirmando. Si.n. ea, quæ dicta sunt, animalia inquam sensu prædita, nil aliud habent, quàm phantasiam. Hoc autem est, quod dictũ est.) quibus verbis definitam antea phãtasiam fuisse significat esse motum quendam eumque non sine sensu, & ideò similem sensui: profectò phantasia benè antea definita fuerit; phãtasia est motus à sẽsu actu facto profectus. Cuius definitionis explicatio ex superiùs dictis petatur.

Phãtasiæ definitio.

Iam Auerroës duobus argumentis, quasi huius conclusionis verba interpretans, accommodatè satis eam demonstrat. Primùm; quia phantasia non est sensus, nec scientia, nec intellectus, nec opinio, nec quidquam ex his complexum, vt ostensum est: superest igitur esse motum à sensu factum. Deinde quòd cùm à sensu & sensilibus plurimùm pendeat, facilè sic erit rationem omnium, quę in ea cernuntur, exponere.

TEXTVS.

Επεὶ δ' ἡ ὄψις μάλιστα αἴσθησίς ἐστι, καὶ ἡ ὄνομα ἀπὸ τοῦ φάους εἴληφεν, ὅτι ἄνευ φωτὸς οὐκ ἔστιν ἰδεῖν.

Tex. 162. *Quoniam autem visus maximè sensus est, & nomen sũpsit à lumine, quòd sine lumine viso esse non potest.*

COMMENTARIVS LXIX.

SI vocis duntaxat notationem explicare voluisset his verbis, vt Philoponus credidit; nequaquam in postremum hunc locum reiecisset; sed initio statim proposuisset. Æquum. n. est cuiusque rei tractationem à nominis, si obscurum sit, explicatione; aut si ambiguum, multiplicis significatus distinctione aggredi. Sed hucusque distulit, vt inde ad id confirmandum, quod dixerat, phantasiam esse motum à sensu factum; vel vt ait Simplicius, ad inducendam affinitatem & coniunctionem, quam habet cum sensu, argumentum duceret.

Sanè cognatum & simile id alicui esse videtur, quod ab eo nomen & appellationem sumit: phantasia verò nominatur à sensu. Inde etiam motũ eam esse à sensu factum cõfirmatur. Siquidem propterea à sensu appellatur. Appellatur inquam à sensu, si non omni, certè ab aspectu, qui maximè omnium sensus est. Aspectum maximè sensum esse, duobus modis intelligi potest. Aut primum omniũ & præstantissimum. Aut certissimum & exactissimũ, qui phãtasiam propterea mouere maximè possit. Priori modo intellexerunt Philoponus & Simplicius, & ante eos Alexander & Themistius, πειστέον alter; alter, πιστάτῳ πασῶν τῶν αἰσθήσεων interpretatus. Sed posterior interpretatio magis fortasse accõmodata sit. Quippe de sensu actu operante sermo est: isque maximè sensus inter operantes appellatur, qui maximè, hoc est exactissimè, & exquisitissimè operatur: & vt est in proœmio librorum Metaph. maximè nos cognoscere quidquam facit multasque differentias patefacit. Nam cùm perfectior sit hic sensus & minùs materialis, quàm cæteri; tum magis procul obiecta cernit; tum subitò operatur nec vllo opus habet tempore, tum puriore vtitur medio, actu inquam perspicuo; nec ab vllo cõtrario à perfecta contrarij alterius comprehensione impeditur. Ac demum perfectiùs & distinctiùs magnitudinem, figuram, aliaque sensilia communia percipit, quibus quasi conuestiuntur phantasmata omnia quæcumque cognoscendo effingit phantasia.

Aspectus dignitas.

Quam ob causam vehementiùs quoque phantasiam mouet; eaque ferè somniamus dormientes, quæ vigilantes aspeximus; colores, figuras, & id genus alia. De odoribus vix vnquam: quoniam huius sensum imperfectum habemus & obscurum. De saporibus & qualitatibus tactilibus perrarò, nisi tunc inter dormiendũ huiusmodi aliquis motus fiat in corpore. Quia etsi exquisitè vtamur his sensibus, materiales tamen nimis sunt, & corpora potiùs afficiunt, quàm animam. Propterea ab aspectu potissimùm nominata est phantasia. At quomodo? Non ab aspectu; sed à lumine, quod aspectus obiectũ est; aut totum & integrum, quatenus colores quoque luminis parte constant; aut præcipuum & nobilissimum, maximeque aspectabile; aut certè quatenus ipsum colores quoque actu aspectabiles facit; & omninò causa est, vt aspectus actu esse functione sua possit. Siquidem sine lumine nulla est visio; cùm ipsum aut id sit, quod videtur; aut existat ratio, cur aliud videatur; tum efficiẽdo illud actu aspectabile; tum actu perspicuum faciendo medium, per quod videri debet. Lumen autem φάος καὶ φῶς appellatur à Græcis: vnde φαντασία dicitur, quasi τῶν φαινόντων σύσις, inquit Philoponus. i. eorum, quæ apparuerunt seu visa sunt, status. Est.n. status quidam sensilium in phantasia: dum ea, quę vidimus, etsi cessauerit visio, imaginamur tamen. Nec solùm ea, quæ vidimus, sed etiam quæ aliis hausimus sensibus. Verùm propter eam, quã dixi, causam à visu præsertim ductum est nomen: operaque phantasię, tum phantasmata, tum visa vocantur; quæ ipsæ appellationes ab obiecto visus acceptæ sunt. Ac demum imaginationis nomen ab imagine ductũ est à Latinis; quòd imaginum & simulachrorũ absentiũ ac semel perceptorum obiectorum formatrix sit. Imago autem ad eundem aspectus sensum præcipuè pertinet. Et hæc quidem est hoc loco philosophi argumẽtatio; quæ ab etymologia nominisq; notatione, tũ phantasiæ sensusque similitudinem ostendit; tum multò magis eam esse motum à sensu factũ confirmat.

Quæ maximè somniamus.

Phãtasia vnde dicta.

TEXTVS.

Καὶ διὰ τὸ ἐμμένειν καὶ ὁμοίως εἶναι πᾶσι ἀΐδιόν ἐστι, πολλὰ κατ' αὐτὰς πράττει τὰ ζῷα, τὰ μὲν διὰ τὸ μὴ ἔχειν νοῦν, οἷον τὰ θηρία· τὰ δ' διὰ τὸ ὁπότε καλύπτεσθαι τὸν νοῦν ὑπό τε νόσου, ἢ ὕπνου, οἷον οἱ ἄνθρωποι. περὶ μὲν οὖν φαντασίας, τί ἐστι, καὶ διὰ τί ἐστιν, εἰρήσθω ὅσα τοσοῦτον.

Et quæ permanent sensibusque similes sunt; multa per ipsas agunt animalia. Quædam quidem quòd mente careant, vt bestiæ. Alia verò quòd mens interdum perturbatione aut morbo somnoue obruitur; quemadmodum homines. De phantasia igitur quid sit, & cur sit, hactenus dictum est.

COMMENTARIVS LXX.

QVod non multò ante dixit, per phantasiã animalia facere multa & pati; rursum nunc repetit Themistius credidit. At quorsum breui paucorum verborum circuitu bis idẽ repeteret? Minùs etiam

audiendus est S. Thomas, causam ostendi asserens illius ipsius propositionis, quam superioribus illis verbis enuntiauerat. Etenim ipsemet diuersus loquēdi modus non ita esse testatur. Nam cùm antea dictū sit (τοιοῦν ἢ πάσχειν) hic solùm dicitur (πρακτέον). Vnde planè cognoscitur aliū esse prioris illius, aliū posterioris huius intellectū. Deinde generalis illa totius huiusce de phantasia tractationis conclusio; De ea, quid sit, & cur sit, dictum esse, ad duo capita totā hanc explicationem reuocat: quorū alterum expositum hactenus est, quid phātasia sit: alterum, quod nunc exponitur, cur ea sit.

Vnde duo planè cognosces. Primum; Aristoteli minùs consentaneè tractationem hanc vniuersam in quatuor capita partiri Philoponum. Primum, quid phantasia sit. Alterum, quid commune cum sensu habeat. Tertium, cur ita nominetur. Quartū, cur animalibus tributa fuerit. Etenim duo sola capita concludit philosophus: quodque de communitate cum sensu, deque nominis ethymologia dicit Philoponus, ad primum caput de definitione ac natura pertinet. Neque ea per se, sed ad explicandā & confirmandam definitionem allatam proposita fuisse significat: quemadmodum in singulorum interpretatione declaratum est.

Phātasia quatuor causæ.

Alterum; verissimè ab eodem Philopono, Simplicio, & Auerroë affirmari, causam nunc finalem quæri; dum illud agitur, vt cur animalibus ea data fuerit, constituatur. Nam cùm cæteræ causæ indicatæ essent; formalis, motus à sensu factus sensui similis; seu cognitio animæ interior sensum immediatè cōsequens: materialis, tum velut subiectum, animalia, & quæ sensum habent; tum ceu obiectū, res omnes sensiles & corporeæ: ac demum efficiēs, sensus, à quo ea mouetur: sola finalis causa desiderabatur. Hanc ait esse animalium vitæ gubernationem. Sanè actionis omnis principium proximum est appetitus (non enim de omni actione nunc sermonem esse; sed de ea, quæ πρᾶξις dicitur & voluntaria est; verbum illud (πρακτέον) apertè ostendit; quod ὑφ' ἡγεμονικὴν πρᾶξιν Alexāder interpretatus est. Appetitus verò cognitione excitatur. Quare animalium actiones administrare ac dirigere cognoscentis facultatis est; atque illius, quæ omnium suprema sit & optima. Hæc in homine mens est, in bestiis phantasia. Quod n. in nobis est mens, inquit Philoponus, hoc in irrationalibus est phātasia.

Æstimatricē vim nō esse à phantasia distinctā.

Ex quo intelligas, aliam vltra hanc nullam sentientem facultatem esse; vanumque & proprium quorumdam commentum esse, quod de æstimatrice supra phantasiam loquuntur. Siquidem & phātasiam omnium vltimam, supremam, & præstantissimam fecit philosophus; nec æstimatricem vspiā nominauit. Et illam ipsam vitæ atque actionū administrationem, quam illi æstimatrici tribuunt, à phantasia is voluit proficisci. Etenim hæc sensilia apprehendens obiecta proponit appetitui, isque ad prosequutionem aut fugam incitatur. Quare cùm appetitus non nisi ab vtili aut noxio, ab amico aut inimico, à conuenienti aut non conuenienti, ad prosequendum vel fugiendum permoueatur; si ad hæc appetitum permouet phantasia; manifestum fuerit intentionum illarū cognitionem, quæ æstimatrici ab illius inuentoribus tribuitur; phantasiæ ab Aristotele & peripateticis fuisse tributā. A solo sensu, etsi præsentia sint obiecta sensilia, non mouetur appetitus. Tum propter necessariū ordinem inter animæ facultates & actiones propter quē fit, vt operari superior nequeat, quin operata inferior fuerit. Tum quòd appetitus nō moueatur à sensili, ve sensile est (hoc quippe ad illū nō pertinet) sed ab vtili vel noxio, ab amico vel inimico, à cōuenienti, vel inconueniēti; quæ non à sensu, sed à phātasia solā percipiuntur ac proponuntur.

Ita sit, vt obiecta quædā moueant quosdā, alios non. Commoueant; quosdā ad prosequendū alliciant, alios à se prorsus repellāt. Et tamen idē in omnibus est sensus, eodemq, aspiciūt omnes modo & audiūt. At nō eadē omnia sunt phantasmata. Quidā. n. imaginantur ea vt vtilia, alij vt noxia; illi vt amica, hi vt inimica; alij vt velocia, mētia & magna quædā aut bona aut mala, alij vt remissa. Vniuersa apprehendūt & ideò nullo afficiuntur modo. Quòd si absentia sint obiecta, multò magis perspicuum fuerit, ab iis si moueamur, nos non mouere sensu, qui præsentium duntaxat est: sed à phantasia, quæ absentia quoque potest præsentia facere nobis, que vt præsentia proponere.

Itaq; cur non omnia, sed multa dixerit per phātasiā agi; lōgè alia cogitāda est causa, quàm quòd, vt ait S. Thomas, appetitus circa præsentia moueatur à sensu, circa absentia sola à phātasia. Ea verò fuerit, quòd quædā alia sunt, quæ phātasia nō operāte eueniūt. Vt effusio seminis inter dormiēdū, & ea quæ ex assuetudine quadā absq; attētione & cogitatione fiūt; omnisq; nutritio & accretio vegetātis partis: eaq; sola per phātasiā fiāt, quę ex appetitu fiūt. Quāquā nō ineptè vox illa (multa) nō ad ea, quæ fiunt; sed ad animalia, quæ agūt, referri potest. Vt sensus sit, animalia multa per phantasiam agere, illamque in multis agendi principium esse. Multa porrò & non omnia animalia diximus quòd homo ex intellectu agat: tum quòd non omnia tam perfectam habeant phantasiam, quæ ad agendū prouocet; sed quædā imperfectam, quæ solū præsentiū sensilium motū suscipiant; potiusque patiantur, quàm agant. Potissimùm tamen de actionibus illis, quæ circa absentia obiecta, dū sensus cessāt, versantur, philosophū loqui, ratio illa significat, propter quā ait animalia per phātasiā operari. Quoniam permanet, similisq; sensibus est: id est nō statim cum sensu cessat remoto sensili, sed post eo item absente operari valet, ac sensibus fieri similis. De his autē præsertim loquitur, quòd circa ea phātasiæ potissima ut operatio, qua eā à sensu, qui præsentiū solùm est, distingui dixerat. Et ideò etiā nō omnia, sed multa dixit: quòd non solùm circa absentia sine sensu, sed & circa præsentia simul cū eo agit. Quare quædā quidē circa præsentia per eam agunt animalia; sed multa itē circa absentia; quia permanet ac sensibus similis sit, absentia perinde imaginando ac si præsentia essent sensibusque perciperentur.

Neq; in verbis hæreat quisquā; philosophū vsitus numero antea vsū, audiēs nūc tanquā de pluribus dicentē (quia permanēt sensibusq; similes sunt, multa per ipsas agūt animalia. Nā mutationis causa fuit illud (multa). Vnde tertiā habebis causam, cur nō omnia, sed multa dixerit: nō vt numerū, sed vt diuersitatē operū significaret. Propterea. n. quia complura & diuersa inter se opera fiūt, nimirū propter diuersa phātasmata, aliasque atq; alias phātasiæ operationes, numero pluriū vsus est. Ex quo illud etiā planiùs intelligetur, longè alio intellectu fuisse antea dictū, multa per ipsā facere animalia & pati. Siquidē ibi dixit (per ipsam) hīc (per ipsas) ibi (per ipsam) vt eādem facultatē esse ostenderet, quæ à sensu mota pateretur, aliaq; sibi formaret & fingeret. Hoc. n. est πλάττειν, formare & fingere. Hīc autē (per ipsas) vt ex phātasmatum atque imaginū diuersitate diuersas ostenderet animalium operationes prodire, quę verbo πρακτέον significantur.

Et hęc quidē vniuersè. Speciatim autē secus res habet in irrationalibus bestiis, atq; in homine mente & intelligētia prædito. Cū. n. agendi principiū vitæque moderatio ab ea virtute proficisci debeat, quæ inter cognoscentes optima sit: homo vt mēte præditus esset, ita

Homo vt mente phãtasia vtitur.

ita mente plurimùm viuit & agit, non phantasiis. Bestiæ his nituntur solis, quòd nil habeant melius. A Hunc locum alia duo illustrabunt. Alter in tex. 32. Alter in proëmio librorum Metaph. Bestias enim, quæ ratione carent, phantasiis, aut etiam memoriis vtrobique scripsit viuere: hoc est phantasiis præsentium & memoriis præteritorũ: quæ ambæ in altero loco phantasiæ communi nomine continentur, quoniam memoria nil aliud est, quàm phãtasia rei antea cognitæ imaginem sibi efformans. Hominem autem ratione præditũ ratiocinationibus gubernari. Quibus verbis exponit, quid significet νοῦς, quem hîc nominat. Nam vtroq; in loco λογισμὸν interpretatur, & in altero διάνοιαν addit. Vt idẽ sint νοῦς, λογισμὸς, & διάνοια, nisi quòd νοῦς latiùs B patet; nec eam modò, quæ ratiocinando aquiritur, sed omnem planè intelligentiã significet. Nec dubium, vbi de agendis est sermo, intellectũ practicũ intelligendum esse; qui tum de illis ratiocinatur, tũ agendi principium existit: etsi non sine phantasia; quia de sensilibus rebus ratiocinatur, circa quas actiones eæ, de quibus est sermo, versantur. Verùm tunc homo dicitur mente & ratione viuere, quãdo ea vtitur & qua parte homo est operatur. Fit enim non rarò, vt obruta & impedita mente non agat vt homo, sed vt animal & bestia. Tuncq; idem in eo, qui in bestiis cæteris, phantasiæ vsus est.

Quid.

Tribus modis

Sanè tribus modis ita obruitur & impeditur mẽs C vt suo munere fungi nequeat. Primùm; perturbatione vt effrænata ira vel indignatione, immoderatáue cupiditate aut timore. Siquidem anima vni tota applicata ab aliis sese subtrahit. Deinde morbo; vt phrænesi, delirio, furore, ebrietate. Tum verò somno. Duobus. n. modis impeditur facultas quẽpiam, ne operetur, aut impedito turbatoúe subiecto; aut quòd à potentiori facultate & operatione retrahatur corpus, cuius intellectus est forma, turbatur & impeditur morbo; retrahitur autem ipse fortiori actione; aut nutricis virtutis, vt in sõno, aut sensus, vt in perturbationibus vehe mentioribus. Has enim ob causas cùm phantasiæ non D dominetur aut omnino non vigeat mẽs, phantasiis ad agendum impellimur: Puerilem ætatem iure optimo addit Simplicius. Quoniam in ea ob corporis ineptitudinem atque imperfectionem nondum viget nec operatur mens; sed quasi somno sopita detinetur: eaque vitæ nostræ parte phantasiis vt bestiolæ viuimus. Quemadmodum enim, inquit in

» Timæum Proclus, in his, qui ætate sunt prouectiore, delirio feriatur ratio; sic in recens natis adest

» quidem, ob amentiam verò obtenta in otio est.

Animi immortalitas.

Rectè autem adnotauit Philoponus; cùm Aristoteles non dixerit mentem in nobis quidquã pati, sed duntaxat obtegi, obrui & quasi obnubilari; E satis clarum esse, rationalem animam immortalem eum esse credidisse. Quippe in textu quoq; 65. libri primi mentem dixit non corrumpi: & tex. 66. intelligere quidẽ & contemplari aliquo intus corrupto marcescere; ipsum tamen impatibile esse.

Phantasia finis & vsus.

Cæterùm paucis hæc omnia perstringam⁹. Finis, cur animalibus tributa fuerit phãtasia, est, vt in illis agendi principium sit; appetitum scilicet excitãdo re sensili appetenda aut respuẽda proposita. Etsi nõ eodem modo in animalibus omnibus exequatur. Nam in quibusdam semper & per totã vitã eo fungitur munere; vt in bestiis, quæ meliori principio carent. In aliis, quæ mentẽ quoq; habent, vt in homine, certis solùm quibusdã temporibus, quibus non operatur mens. Illi namq; tunc phantasia succedit, atq; operationibus, vitęq; nostræ dominatur.

Neque hæc aduersantur illi, quod in tex. 154. dictũ est, phantasiam affectũ nullum permouere, sed perinde nos imaginando habere, ac si timenda vel confidenda in pictura spectaremus. Etenim phantasia sanè per se considerata nullũ excitat appetitus motũ; sed interueniente opinione, quã res vera existimetur; aut in bestiis memoria, se aliquando ab ea re quidpiam fuisse passas. Nam appetitus fertur in rem vt est in se, cognitio in eam vt est in cognoscẽte. Quare dũ opinamur rem ita esse, aut ita aliquando fuisse recordamur; commouemur sanè; dũ imaginamur solùm, non item.

Phantasia vt appetitũ excitet.

Alium eiusdẽ phantasiæ vsum hominis propriũ qui est ad intelligendũ & omnino menti, dum cõtemplatur, famulandũ; post idem philosophus exponet, vbi mentem dicet, cùm contemplatur, necesse esse phãtasmata simul contemplari. Quare tũ πρᾶξεως, tum θεωρίας principium quodammodo est. Sed posteriorẽ hunc vsum nunc prætermisit; quòd hominis proprius sit, deque solis animalibus hoc loco ageret: queq; omnibus cõmunia sũt, quęreret.

At inquiet Philoponus vel apud eum Plutarchus, phantasiam nil menti & dianęæ conferre: quin ab his potiùs expurgari, absolui, & perfici. Et in Phædone Plato, eam animo implexam actionem illius turbare. Verùm profectò animaduertimus, nos nisi imaginando non ratiocinari nec omnino intelligere; ne ea quidem, quæ sua natura sunt incorporea, neq; habere phantasma possunt. Quod ex coniunctione nimirum mentis cum corpore corporeisq; sensibus oritur. Propterea enim sensus & phantasia antecedere debent, quæ obiectum illi proponãt atque ad intelligendũ prouocent. Mens tamen vt diuinior vis est, potest à corporeis ad incorporea transire, phantasiamque incorporea tanquam corporea cum quantitate & figura imaginantem corrigere & expurgare, nudam incorpoream naturam à quantitate & figura liberando eamque per se solam concipiendo. Quocirca eatenus phãtasia dici potest animi actiones turbare, quatenus minùs sinceram, sed cum sensilibus accidentibus & conditionibus, rei cuiusq; præsertim incorporeæ naturam proponit. Verè autem Themistius prodidit in lib. de mem. & remin. eam modò cõmodare modò incõmodare ratiocinanti: cõmodare in mathematicis, incommodare in diuinis & immaterialibus contemplandis.

Phantasia vt intell. &ut prosit vbi obsit.

Digressio XVII. *De cogitatrice virtute, Memoratriceque.*

QVæ ab Aristotele de sensibus disputantur, hîc finem habent. Neque enim aliam is phantasia superiorem facultatem esse credidit. Sed statim ad intellectum & mentem disputatio progredietur. Mihi verò duo antea præstanda sunt. Alterũ, est dicere de cogitatrice virtute, quã in homine Auerroës posuit. Alterum de mem. & remin. quas si non facultates, habitus certè aut affectiones sensus ipsemet philosophus nominauit.

De cogitatrice Auerroistarum opinio.

Quod in animalibus cæteris æstimatrix est, intentiones nõ sensiles, amici & inimici, vtilis & noxij diudicans; hoc in homine cogitatricem esse Auerroës voluit, & post eum cõtenderunt eius discipuli. Materialem hanc esse sen tientemq; virtutem statuunt, & subStantiam singularem cognoscere; quemadmodum intellectus vniuersam ac cæteri sensus accidentia sola percipiunt. Immò & cõponere ac diuidere, circaq; res singulas ratiocinari, vt circa vniuersas intellectus. Et ideò inter intellectũ ac sensus cæteros mediam esse, rationeque quoquo modo participare; atque humanas actiones & vitam nostram administrare. Omnino hanc esse propriam

hominis formã ortui atque interitui obnoxiam: ad quam, inquit Themistius, progressa natura canit receptui. Cum illa verò intellectũ vniri, vt acceptis ex phantasmatibus speciebus intellectilibus simul cũ illa operetur resque vniuersas intelligat. Itaque ex intellectu & cogitatrice ita fieri vnũ, vt ex alia quauis intelligẽtia & cœlesti orbe: intellectúq; assistẽtẽ duntaxat hominis formã esse cogitatricẽ formãtẽ. Quoniã tamẽ perfectissima est vnio, hominẽ quoq; verè dici intelligere, & alia, quæ intellectus propria sunt, operari. At quoniã immortalis est intellectus, cogitatrix mortalis; nequaquã intellectũ cũ hac aut illa, sed cũ vniuersa cogitatrice totaq; humana specie coniungi. Foreq; tãdẽ, vt cùm intellectus beneficio & ope cogitatricis rerum omnium cognitionẽ fuerit consequutus, hæc perfectissimè cum illo vniatur summaq; fruatur beatitudine: atque hunc intellectũ adeptum vocant.

Cõfutatio. Hæc illi de cogitatrice virtute. Quæ nec Aristoteli, nec peripateticis consentaneę sunt, nec rationi. Aristoteli namq; & peripateticis iam ostensum est nullam fuisse sentientem virtutem phantasia superiorem atque inter illam & intellectum mediam. Dianæam. n. non sentientem vllam facultatem, sed intellectus ratiocinationem illis significasse, satis in superioribus, tum alibi sæpè, tum in digressione ad *Ad tex. co n. 43.* textum 152. ostensum est. Quod eam hominis formam faciunt, alio loco examinabitur; humanamq; naturam intelligente anima constare demonstrabitur. Si cogitatricem in homine velint eam virtutem nominari, quam in animalibus cæteris æstimatricẽ dicimus; nominent sanè. Vt enim propter rationis consortium operationem habet meliorem, qua intentiones non sensiles & plures cognoscit & exquisitiùs diudicat & comparat; ita & honestius nomen habere potest, & verò etiã si illã cõtendant actiones humanas & vitã nostrã quoquo morbo gubernare; ita sanè sit. Nam & conueniens cognoscit & non conueniens, vtile ac noxium, amplectendũ & fugiendum: & intellectus interdum perturbatione, morbo, somnoue obruitur. At si eam contendant substantiæ vim percipere; audiendi non sunt. Quoniam virtus sentiens circa accidentia sola versatur; substantia ad intellectum pertinet; neq; sensilis est, nisi ex accidenti, vt in tex. 65. & 134. positũ est. Immò nec intellectui permittitur intelligere substantiam, nisi aliquando sensili phantasmate inuolutam; vt dicetur in tex. 30. & 39. lib. 3. & cap. 1. lib. de me. & remin. & experitur vnusquisq; in seipso. Multò minùs credẽdũ est circa res singulas eam ratiocinari. Tum quia hoc intellectus officiũ est; non solùm inquã circa res vniuersas, verùm etiã circa singulas, vt in moralibus practicus intellectus. Tũ quia omnis ratiocinatio vniuersali aliquo principio nititur; & in Analyticis ostenditur ratiocinationẽ omnem ex duobus illis generalibus principiis pendere; Dici de omni, & Dici de nullo. Etenim ex aliquo noto ignotũ quidpiã cognoscere oportet; quodq; ignotum est tanquã in seminario latet in superioris alicuius & vniuersalis virtute. At sentiens nulla facultas apprehendere potest vniuersale resq; duntaxat singulas cognoscit; ex quibus velut disparatis nulla fit bona propositio aut ratiocinatio. Nam etsi dixero, Petrus est hic homo, notionem hominis vniuersam comprehendã, quam ad hunc hominẽ contrahã. Et omnino sola rationalis pars ratiocinari potest. Alioqui nec in bestiis possemus ostendere ratiocinationẽ non esse. Propterea. n. illas ratiocinari negamus, quòd rationali animæ parte atq; intellectu careant. Quòd si quæ alia virtus ratiocinari potest, cùm admirabilia prorsus in illis cernamus opera, negare haud possemus eas ratiocinari. Denique ea, quæ de illius vnione cum intellectu ab illius inuentoribus proponuntur, fabulosa prorsus sint: neque hoc præsertim loco magna indigent confutatione.

Altera digressionis pars. De Memoria & reminiscentia.

VEnio ad memoriam & reminiscentiam. Quæ plerisq; non operationem solã, sed facultatem significãt: cui duplicẽ actũ tribuũt; cõseruatricem specierum obiectorũ sensibꝰ cæteris perceptorũ, eorúq; cognitiones repetere. Ego & facultatẽ non esse à phantasia diuersã antea demonstraui: & nunc prioré illam non admitto; cùm nullas esse species non dubitẽ argumentis pluribus à Plotino in lib. de sensu & me. cap. 3. rem videã demonstratã. Sed posteriorẽ duntaxat Ita Platonis in Philebo definitionem accipio. Memoria est sẽsus cõseruatio. Et illud Porphyrii l. de occasionibus; Memoria non est imaginatiõ cõseruatio; sed ipsas propositiones sue productiones in actũ eorũ, quę meditat' est animꝰ nuper, edocens. Perinde. n. est, ac si cũ Aristotele dixeris in it. de me. & remin. eã esse rei præteritæ vt præterita est, recognitionẽ; seu rei antea cognitę, vt fuit antea cognita, repetitã cognitiõnẽ. Neq; n. speciẽm Plato, sed sensus conseruationem dixit, quòd rem antea sensã cognitã recognoscere potest; & ea Porphyrius dixit quæ nuper meditatus est animus.

Est sanè præteritorũ memoria vt præteritorum. At non ita, vt sit cognitio rei sub ratione præteri. Quoniã belluarũ genus non percipit tẽpus formaliter, quod mente sola comprehenditur: & nos ipsi memoriter sæpè aliquid recitamus aut rei cuiusuis recordamur, nihil prorsus de præterito tẽpore, cuius rem esse præteritã cogitantes. Neq; ita, vt cogitatio sit rei præteritæ, hoc est quæ in rerũ natura iam non subsistat. Etsi. n. eorũ etiã, quæ fuerunt ac perierunt, meminerimus; sæpissimè tamen eorũ, quæ adhuc subsistunt, recordamur. Verùm illud ita pronuntiatur, vt cognitio sit rei, quæ non cognoscatur nunc primùm, sed antea fuerit cognita, nunc; recognoscatur, neq; ad rem præteritũ tẽpus, sed ad cognitionẽ referatur. Estq; tẽporis hæc cognitio tantopere necessaria, vt nisi ea adsit, memoria nõ sit; sed cognitio noua, inuentioq; aut disciplina. Caput in cardinẽ, tũ in memoria, tũ in reminiscentia, et esse dixit Themistius in 2. lib. quẽ de vtraq; scripsit cap. 13. Potestq; aut determinati tẽporis esse cognitio: vt si meminerim eius, quod heri aut superiori mẽse vel anno aspexi; aut incerti & in definiti, vt si solũ recorder, me antea vidisse; quãdo viderim, non recordor.

Ab omnibus autẽ duplex nominatur memoria, vna verborũ, altera rerũ ac sententiarum: & rursum naturalis vna, altera constans arte. In quibus quãtũ res & natura præstant verbis & arti, tantũ memoria rerũ & naturalis antecellit alteri, quæ verborũ est & artificiosa. In vtraq; planè admirabilis est tã fidelis & exacta post longissimũ interdũ tẽpus tã multarũ rerũ ac verborũ repetitio: vt in rebus, tũ numerus & ordo, tũ circonstantiæ quoq; omnes: & in verbis præter multitudinẽ & ordinẽ singulorũ, syllabarum item & accentuum fidelissima redditio omnino sit admiratione dignissima. Nec prætermittendum, quòd quæ in pueritia didicimus, diutiùs firmiusque meminisse solemus, nec vnquam prorsus obliuisci; alia non item. Haud scio, inquit Critias apud Platonem in Timæo, an quæ heri audiui, referre nunc omnia memoriter possim. Quæ

verò puer accepi, mirabor equidem si quid eorum memoria mihi exciderit. Huius rei causa est, quòd animus cognitionis omnis expers cognoscendique cupidus primas illas cognitiones auidè & cum iucunditate accipit, diù insistit, firmiterque imprimit. Non cum ab aliis obstrepẽtibus cognitionibus perturbatur & impeditur: & tabellæ, in qua nihil est scriptum (vt exemplo vtar philosophi) primæ illæ rerum notæ altius insiguntur. Nec parum habet momenti admiratio, qua pueri tanquàm noua suscipiunt omnia. Ea quippe, inquit Idem Critias, cum voluptate & ioco audiebam; cùm & senex ille libenter me doceret, & ego ab illo identidem requirerem ac sisciterer. Quapropter quasi quædam litterarũ inustæ indelebiliter notæ ea mihi omnia infixa memoriæ permanserunt. Et Plotinus loco paulò ante indicato, Quando ad aliquid eorum, quæ offeruntur, corroboratur anima, diu ad idem quasi ad præsens afficitur; & quò magis corrobaratur, eò diutiùs. Quam ob causam pueri magis memores esse dicuntur. Quoniam non citò desistunt, sed rem ipsam diu ante oculos habent: quippe cùm nondum distrahantur in multa, sed paucis vehementer incumbant. Quorum verò cogitatio visque circa multa versatur, si quasi percurrunt, nusquamque insistunt. Propterea etiam eorum, quæ nos ipsi inuenimus, facile recordamur. Amamus enim nostra, & vt noua atque admirabilia accipimus. Fit quoque persæpè, vt absoluta & vetustissima quæque, & quæ minimè vellemus, occurrant statim: quæ verò recentia sunt & quæ vellemus maximè, meminisse non possimus. Causa videtur esse in spiritu, qui aptus interdum non est ad illius rei memorationem efficiendam, ad quam alio tempore est quàm optimè comparatus. Plurimo namque spiritu & benè temperato indiget: tũ quòd plures alias antecedentes operationes requirit: tum quòd celerem habet motum & repetitionem multorum; in qua & plurimus consumitur spiritus, & nisi optimè temperatus sit, perturbat & confundit. Sed & in tex. 20. li. 3. dicturus est Philosophus; Non recordamur autem, quoniam corruptus est intellectus passiuus, hoc est phantasia.

Cur eorũ, quæ ipsi inuenimus.

Cur non occurrãt interdũ quæ vellemus.

Propterea qui posteriorem capitis partem amplam habent & latam, ferè creduntur valere memoria; quòd amplum habeant locum, in quo & multus contineatur spiritus & optimè temperetur. Sed neque id vniuersè verum est: quippe non omnes, qui ea sunt capitis forma, valde sunt memores; & alij persæpè magis, qui aliam habent. Neque posterior ille locus sensui aut omnino cognitioni, sed motui dicatus est. Pueri & senes sũt immemores; quoniam illi propter accretionem, hi propter decretionem in multo sunt motu, & spiritus continenter fluit agitaturque: Sed & minùs temperatus est, humidior in pueris, ficcior in senibus. Eadem est & organi cõditio; quòd illis vt fluentem aquam, his vt antiqua ædificia esse scripsit philosophus in c. 2. Pomiliones item propterea minùs memoria valent; tum quòd nimium habent pondus in capite huius operationis instrumento: tum quòd propter nimiam cordis propinquitatem calidior, minusque temperatus est spiritus: quòd si frigidius esset cor, exiguus, nec satis tenuis adesset spiritus. Homo præ cæteris animalibus maximè dicitur valere memoria: tum propter maiorem animæ perfectionem ac virtutem, spiritumque optimum: calore namque plurimo copiosior gignitur, & cerebro multo eoque frigidissimo & humidissimo optimè tẽperatur. Tum quia maximè potest cognoscere tempus: nec

Qui memoria valeant.

Cur homo maximè memoria valeat.

A materialiter solùm, vt cætera; sed & formaliter: memoria verò cognitio est rei præteritę vt præteritae est. Tum etiam quia ratiocinatione pollet, qua recordatio rerum iuuatur plurimùm. Nam & meditatio crebra & consideratio phantasmatis, vt imago est, memoriã cõfirmat; & ratiocinatio ex vno aliud colligit.

Ex quo nouum reminiscentiæ prodiit nomen. Memoria enim apprehensionem rei priùs cognitæ continuatam nullaque obliuione interpellatam significat. Reminiscentia verò rei est antea cognitæ repetitio, vbi interceßit obliuio; inquirente scilicet mentis ratiocinatione atque ad memorandum ex similibus aut contrariis aut propinquis progrediente, & omnino ex vestigio aliquo conseruato & incolumi referente nos in cognitionem eius, quod memoria exciderat: quasi reminiscentia memoriæ prioris reparatio collapsæque renouatio sit. In iis enim, quæ ordinem quempiam & connexionem habent, vnius motus facilè alterius motum consequitur atque vnum alterius recordationem prouocat. Quemadmodum enim longis atque exilibus hastis accidit, vt quisquis vibrauerit capulum, reliquas hastæ partes ad cuspidem vsque concutiat: vtue qui longi connexique ordine funis extremitatem alteram quatiat, continuam concussionem per medium spatium ad alteram extremitatem transmittat: sic & humana mens, inquit Maximus Tyrius serm. 28. exiguo principiorum hausţu ad integrã rerum intelligentiã progreditur. Vidi aliquando hominem cum lyra; impressum remanet lyræ simulachrum: postea occurrit alius fidibus canens, aut depicta lyra; prioris illicò lyræ recordor, atque ex lyra progredior ad hominem, qui tenebat lyram; tum ad locũ, in quo erat; ad carmina, quæ canebat; ad eos, qui audiebant; atque ad adiuncta complura. Itaque reminiscẽtia vt ratiocinationem adiunctam habet, qua ex vno noto ad ignotum aliud, hoc est antea quidem cognitum, sed post obliuione deletum, progredimur, sic hominis propria est: memoria cum bestiis quoque cõmunis.

Memoria & reminiscentia quid differãt.

Quò fit, vt aliqui memoria valeant, reminiscentia nõ item. Nam etsi huius rei causã pleriq; dicant esse, quòd memoria siccitatẽ requirat organi, qua species impressæ conseruẽtur; reminiscentia verò humorẽ, quo celeres & prõpti motus fiant. Ea tamen est verior; quòd altera bestialis est & sentientis animæ virtus; altera intelligentis & hominis propria, dũ ratiocinatione perficitur: fitque interdũ, vt aptã aliqui dispositionẽ habeant memorãdi sentientisq; animæ; non itẽ ratiocinãdi & intelligẽdi; atq; bestiali quidẽ optima fruãtur vita, at iners sit & tarda intelligens ac ratiocinatrix virtus, ægreq; ex vno ad aliud progrediatur. Sanè quotquot malè reminiscentes cõperies, nullis quoq; illos ingenij ac mẽtis viribus valere atq; ad omnia hominis propria opera tardos esse atq; ineptos animaduertes. Et fortasse philosophus nõ aliam credidit esse in nobis intelligentẽ memoriã, quã hãc reminiscentiã; sentientẽ inquã memoriã cũ mentis ratiocinatione coniunctã. Vnde illud in t. 66. li. 1. & t. 20. li. 3. huius operis, nos post mortẽ nulli⁹ rei meminisse aut reminisci; quia corrupta est phãtasia, & ideò sentiens omnis memoria abolita.

Memoria cuialiqui valeant non reminiscẽtia.

Memoria intelligẽs.

Quare etiã quod memoriã dixi in animali⁹ inesse cæteris, ita accipias, vt in solis perfectis memorię speciẽ habeat: quoniã in illis solis perfecta est phãtasia tẽporisq; cognitio, sine qua memoria nulla. In cęteris vt phantasiæ, sic memoriæ vix vestigium vllum.

Memoria in quibus animalibus.

Quod autem in Phædone & Mænone disputat Plato, nostrum addiscere nil aliud esse, quàm re-

minisci; alterius est loci examinare. Ad hunc pertinet solùm intelligere plurimùm hæc differre. *Addiscere non esse reminisci.* Nam si nunc primùm addiscamus, siue ab alio, siue propria inuentione edocti; reminiscentia non est, quoniam hæc rei est, quæ priùs fuit cognita. Sin autem rursum addiscimus rem, quam antea sciiuimus, sed obliti sumus; reminiscentia item non est: quoniam hæc in nobismet ipsis mouetur ex principio aliquo incolumi conseruato; quod dum animus lustrat, ad alia cum eo coniuncta excitatur. Qui verò addiscit, non à seipso, sed ab alio docente mouetur.

Memoria quæ iuuent. Denique tum memoriam, tũ reminiscentiã, hæc plurimùm iuuãt. Optima tẽperies & dispositio spiritus ac cerebri; quies corporis; vacuitas perturbationum animi; agitatus enim spiritus memoriam turbat; diligens, accurata, & vehemens attentio ad ea, quæ videmus, audimus, ac cæteris haurimus sensibus; crebra earumdem rerum meditatio, qua velut habitus quidam comparetur; ordo demum ac dispositio certa rerum similium, contrariorum, propinquorum.

QVAE SIT PROPRIA INTELlectus natura.

CAPVT V.

Quod Auerroi tertij libri principium est.

TEXTVS.

Περὶ δὲ τοῦ μορίου τῆς ψυχῆς, ᾧ γινώσκει τε ἡ ψυχὴ καὶ φρονεῖ, ἔστι χωριστὸν ἢ οὐκ, εἴτε κατὰ μὲν χωριστὸν κατὰ μέγεθος, ἀλλὰ κατὰ λόγον, σκεπτέον τίν' ἔχει διαφορὰν, καὶ πῶς ποτὲ γίνεται τὸ νοεῖν.

De parte autem Animæ, qua & cognoscit Anima, & Tex. 1. sapit; siue separabilis illa sit, siue non separabilis magnitudine sed ratione; considerandum est, quam differentiam habeat, & quo tandem modo intellectio fiat.

Digressio XVIII. De ordine consequentis Tractationis.

ALexander cùm ab Aristotele proximè superioribus verbis audiuisset, Phantasiam principium in Animalibus esse, quo appetitione commota prosequutionis, & fugæ, & omnino arbitraria omnis, & spontanea consequatur actio: dicendum sibi duxit de impulsu, & impulsoria vi; hoc est de motu, deque appetente facultate illum excitãte; antequàm de intellectu differeret. Quamobrem hunc inter animæ virtutes ordinem posuit, vt primæ omnium vegetantes sint, deinde sentientes, tum appetens & mouens, postremò his tanquam omnium spectator intellectus accedat.

Verùm ita agendi, ac scribendi hæc fuit Alexandro causa, quòd intellectum assistere nobis duntaxat crederet, non corpora nostra formare: nec vllius operationis, nisi intellectionis principium esse. De hoc nunc disputandum non est. Sed eum constanter affirmabo nequaquam Aristoteli consentaneè tractationem suam disposuisse. Is enim apertis verbis antea dixit in textu 15. Posteaquàm de Phantasia dictum fuisset, de existimatione, hoc est intellectu dicendum esse. Et vbi Phantasiam dixit agendi principium esse; in bestiis quidem omni tempore ita esse prodidit, quòd meliore careant principio. At in homine, qui intellectu viuit, tunc duntaxat, cùm intellectus impeditur interdum, & cessat. Alioqui hic est in nobis ad appetendum, & agendum excitator. Cùm igitur esse agendi principium tum Phantasiæ, tum intellectui commune sit; de vtroque illo principio primum dicendum erat; deinde appetitu, & motu, quibus actiones eas exequimur. Hancob causam post Phantasiam Philosophus de intellectu disseruit, postremò de appetitu, & motu. Accedit maxima Phantasiæ & intellectus coniunctio. Etenim ambæ facultates cognoscentes sunt, vniuersumque cognoscentium virtutum genus absoluendum erat, antequam duo reliqua, appetens & mouens, attingerentur. Perturbata siquidem tractatio fuerit, si dimidiato cognitionis genere relicto, appetitus, & motus interponantur; tum ad illud idem cognitionis genus absoluendum reuertaris. Deinde intellectus operatio tantopere opus habet Phantasia, vt eam sequatur, ei adhæreat, illi insistat: neque in agendo solùm, sed & in contemplando. vt si verè loqui velis, planè affirmare possis, Phantasiæ vsum & finem, quem aggressus erat Philosophus explicare, absolutum nondum esse: sed eum solum propositum, qui animalibus omnibus communis est: alterumque hominis proprium, qui est ad intelligendum, superesse. Neque propterea inter Phantasiam, & intellectum virtutis alterius consideration em interponi posse. Tum verò vtraque hæc facultas communi intellectus nomine appellari solet: & in textu ante notato intelligere in Phantasiam, & intellectum priùs dictum diuisum fuit: Vniuersumque hoc genus fuit absoluendum, antequàm ad aliud fieret transitus. Postremò in nobis ipsis vtraque ab externo obiecto præsente excitata operatur: liberamque habet actionem, tum circa præsentia & absentia; tum circa ea, quæ sunt & ea quæ non sunt: Ac demum vtraque vera & falsa esse potest.

Itaque dum de intellectu priùs, tum de motrice facultate agitur, naturæ, dignitatis, & verò etiam doctrinæ ordo seruatur. Naturæ; quoniam cognitio prior est appetitu & motu: & vt in bestiis Phantasia, sic in homine intellectus motum antecedit. Dignitatis; quia intellectus multò præstantior est ac diuinior, & velut appetitionis ac motus principium & dux: omninoque cognoscens vis non cognoscente melior iudicatur. Doctrinæ demum; quòd hæc intellectus cognitio cum antecedente, quæ de Phantasia fuit, plurimùm erat coniuncta; illaque habita facilior appetitus & motus explicatio futura est. Quippe hæc per illam comparatur.

COMMEN-

COMMENTARIVS LXXI.

ERgò hic contextus seu proœmium est futuræ tractationis. In quo tria de intelligente anima exponenda proponi Philoponus credit. Primum, an corruptibilis ea sit, an incorruptibilis. Alterum, quomodo à sensu differat: hocque, vt immortalem esse ostendat. Tertium; quemadmodum intellectio fiat. Sed is Philosophi verba minùs percepit. Nam vt à secundo exordiar, in quo Themistius quoque, Auerroës, Albertus, sanctus Thomas consentiunt; quæri dicentes differentiam intellectus à cæteris animæ virtutibus: An non intellectus differentia à sensu & Phantasia satis antea probata est & declarata? Cùm intelligere & sapere non esse idem, quod sentire, monstratum est. Iam verò cùm sensus, aut Phantasiæ, aliarumúe facultatum in hac propositione mentio non fiat; sed absolutè dicatur (quam differentiam habeat) non video, cur non potiùs differentia, quæ in ipsomet consideretur, exponi debeat. Quæ inquam propria sit illius differentia essentialis, cuiusmodiúe facultas sit intellectus, quamque naturam habeat. Aut accidentaria differentia; quæ post explicabitur, vbi multiplex intellectus distinguetur; tum potestate, habitu, & actu; tum agens & patiens; tum theoreticus & practicus. Hoc igitur modo interpretemur (quam differentiam habeat) hoc est quæ sit propria ipsius essentia, quamque varius & multiplex, & quot modis consideretur & distinguatur. Quòd si illius quoque à sensu differentia traditur; eatenus traditur, quatenus ad intellectus naturam, vim, & operationem explicandam necessaria est.

Deinde dum ait (siue separabilis illa sit, siue non separabilis) nequaquam id disputandum, sed prætermittendum potiùs proponit. Perinde ac si diceret; quidquid sit de hoc, videndum est, quam habeat differentiam, quoque modo intellectio fiat. Neque de ea, quæ est à corpore, separabilitate fortasse loquitur: sed Themistij, Auerrois, Alberti, & sanctæ Thomæ testimonio de illa potiùs, quam asseruerat Plato, animæ partes loco & situ separans; intelligentemque in capite, irascentem in corde, concupiscentem in iecore disponens. Cùm præsertim non dicat (separabilis à magnitudine); sed (magnitudine, aut secundum magnitudinem) hoc est secundùm corporis partes.

Magnitudine, & magnitudine, quid.

Hæ namque duæ loquendi formæ distinctæ apud Aristotelem obseruantur. vt in textu 19. lib. 2. significare volens separationem secundum corporis partes, separationem dicit secundùm locum (quod enim ibi dixit separabile loco, hîc separabile appellat magnitudine). At post hæc in tex. 36. vt separationem à corpore significet, separatum dicet à magnitudine.

Simplicium tamen secus interpretantem video: aut comparatione illarum animæ partium, de quibus dictum est, nutrientis, sentientis, imaginantis; aut de ipso intellectu per se considerato. Vt illius differentias mox commemoraturus considerandum proponat, num eæ in nobis sint velut plures intellectus pluresque substantiæ re diuersæ; an verò vt vnus, qui alia atque alia ratione considereretur.

Sed quo minùs ego has interpretationes probem, hæc faciunt. Si enim cum prioribus animæ partibus comparatio sit, vt Plutarchus item existimauit; cùm quæritur, num ab illis intellectus separabilis sit; aut quæri potest, an sine illis esse queat; aut an sit pars vel facultas animæ ab illis diuersa. Vtrumque antea definitum est. Alterum quidem vbi inferiores & priores partes vel facultates docuit posse à superioribus & posterioribus separari solitariasque reperiri; at has ab illis numquam diuelli. Alterum autem, cùm non multò ante probauit intelligere & sapere non esse idem, quod sentire; Phantasiamque tum à sensu, tum ab intellectu distinctam esse. Ac rursum vbi in ipso fere tractationis exordio diuersos vitæ gradus constituens, intelligentem à cæteris diuersum posuit.

Posterior interpretatio magis probaretur, si id, quod ait Simplicius, considerandum, non prætermittendum proponeretur: tanquam id, quod minimè ad rem præsentem eamque intelligentis animæ & intellectus, quæ nunc quæritur, cognitionem pertineat. Prætermittendum autem non esset, immò maximè considerandum, an vnus sit, an plures substantia distincti intellectus; si hæc fuisset verborum illorum sententia.

Duo igitur sunt, quæ à Philosopho tractanda proponuntur. Primum; quam habeat intellectus differentiam, quæ in ipsomet consideretur; hoc est quid ille sit, quæ eius essentia; quę propria, qua constet, differentia. Alterum; quomodo intellectio fiat. Cùm enim non semper perfectum habeamus intellectum, immò rudes & cognitionis omnis expertes in hanc lucem veniamus; quomodo cognitiones omnes adipiscamur videndum est; quoque pacto perficiatur intellectus, atque ex potestate mediante habitu ad perfectum actum deducatur. Porrò hęc duo potissimũ explicãda proposuit. Tũ quia præcipua sunt; cùm alterum contineat essentiam, qua cognita proprietates facilè cognoscuntur: Altera operationem, ex qua in essentiæ cognitionem venimus. Tum quia magna de illis fuerat apud alios Philosophos disceptatio, & verò etiam ignoratio. Nam aut à sensu non distinxerant intellectum; aut ex omnium rerum initiis eum constare voluerant, vt cognosceret omnia: intellectionemque fieri à simili: aut Anaxagoras, qui maximè inter cæteros abstractum illum fecerat, nec satis distinxerat ab anima, nec vlla ex parte docuerat, quomodo intellectio fieret; vt in tex. 31. & 34. lib. 1. Aristoteles prodidit. Idcircò nunc & quæ illius natura & essentia sit docendum proponitur; & quemadmodum intellectio fiat. An inquam sit actio, an passio: an inde principium habeat, quòd ex omnium initiis intellectus constet, vt Empedocles; an quòd omnium rationes insitas habeat à natura, vt Plato; qui non cognitionem nouam aquiri, sed velut earum rerum quas sciebat anima antequàm in corpus ingrederetur, recordationem esse docuit in Menone. An demum quòd intellectus potestate sit ad intellectilium omnium suscipiendas formas, an alio modo, quem Anaxagoras & alij non potuerint explicare.

Omnino autem credendum est de tota huius natura & operatione quæri; ac potissimum an corporeo vtatur organo, quemadmodum facultates cæteræ. Nec vereor dicere, quæstionem hanc iis respondere, quæ in tex. 12. lib. 1. posita sunt. Du-

bitauit enim, an operationes Animæ cum corpore communes sint, an verò existat aliqua solius animæ propria. Cæteraque respondit absque corporis organo nequaquam fieri; siquæ verò solius animæ propria sit, eam esse intellectionem. Tum adiunxit; si hæc nil aliud sit, quàm Phantasia, aut non sine Phantasia; sine corpore eam esse non posse. Nunc igitur eò animæ disputatione deducta, vt de intellectione agendum sit; dubitationem eam vidit ad hunc locum pertinere. Et ideò considerandum proposuit, quomodo intellectio fiat: An ità, vt solius animæ operatio propria sit; an verò per corporis organum ipsa quoque perficiatur: An sit phantasia, an operatio ab ea tantopere diuersa, vt sine illa prorsus esse queat. Hinc verò tota de intelligentis animæ à corpore separabilitate quæstio pendet, vt in tex. 13. eiusd. m libri positum fuit.

Quò magis cognoscitur, priora illa verba (siue separabilis illa sit, siue non separabilis) verè fuisse dictum de hac separabilitate intelligenda non esse: siquidem ea quæstio postremis potiùs huius contextus verbis implicatur. Quàm verò illorum, quibus de separabilitate loquitur, expositionem proposui, confirmat magnopere tex. 19. superioris libri. Cùm enim vitæ gradus nominasset, vegetantem, sentientem, διανοητικὸν, & motu præditum; duas proposuit quæstiones. Primam, num horum vnusquisque sit anima, an animæ pars. Alteram, num si est pars, ratione solùm separabile sit, an etiam loco. Etenim hic quoque & partem animæ dicit & separabile magnitudine id nominatur, quod loco & situ separabile prius dixerat. Itaque principium hoc, quo de intellectu dicere aggreditur, respondere iis videtur, quæ de illo in superioribus libris definita & constituta satis non fuerunt.

Ea ferè triâ erant. Primum in textu 12. lib. 1. an intelligere sit propria solius animæ operatio, & quomodo fiat in nobis. Alterum in tex. 21. alterius libri, an intellectus ratione solùm, an loco à cæteris animæ partibus separabilis sit. Tertium in textu 32. quænam sit intellectus propria vis & natura. Idcircò enim de eo nunc intellectu dicendum statim proponit, qui est animæ pars; ad textum 19. citatum respiciens; in quo inter Animæ partes intellectum commemorauit. Deinde tres quæstiones significat. Primam; quam in textu vigesimo primo dixerat definiri non posse, Num is magnitudine separabilis sit. Alteram in textu 32. prætermissam, Quænam sit propria intellectus differentia. Tertiam, quam in primo libro proposuit; Cuiusmodi operatio sit intellectio, & quomodo fiat.

Quæstionem tamen eam, quæ est de separabilitate, disputare prætermittit. Aut quoniam satis est illud, quod in textu 92. libri primi dictum est; ne fingi quidem posse, qua parte quoue corporis loco contineatur. Aut quòd opus non est seorsim eam tractare; sed propriam intellectus differentiam & naturam exponendo; eum videlicet impartibilem esse, neque cum materia & corpore permistum; satis intelligetur separabilem eum natura esse à cæteris animæ partibus esseque aliud animæ genus, vt in secundo libro positum est: Non loco aut magnitudine diffitum; siquidem locum & magnitudinem non habet, si corporeus & materialis non est. De separabilitate autem à corpore, vbi ostensum fuerit eum non vti corpore, esseque illi impermistum, quia intelligit omnia; cognoscetur quoque esse à corpore separatum. Propterea quæstionem hanc non proponit: Non quòd ad hunc locum non pertineat, aut necessaria non sit: sed quòd vbi intellectus natura exposita fuerit, quoq; modo intellectio fiat; statim intelligitur separabilem eum esse.

Etsi verò vox illa partis eò fortasse, quo dixi, referenda sit; integrum tamen illud orationis membrum (De parte autem animæ, qua & cognoscit Anima & sapit) quo intellectus tractationem primùm aggreditur; partim superioribus illis respondet, quibus post phantasiam de hypolepsi, hoc est de intellectu, agendum proposuit in tex. 155. partim hisce, quibus de Phantasia postremò conclusit fuisse dictum. Hac enim priori propositionis illius parte expedita ad posteriorem ita accedit. De phantasia dictum est quid sit & propter quid sit; & addit, De parte autem animæ scilicet, quæ scilicet ad existimationem pertinet. Atque dum Animæ partem intellectum appellat, quo cognoscimus & sapimus; Tria prorsus significat. Primum, sentientis atque irrationalis partis tractationem ad exitum fuisse productam: quoad ea scilicet, quæ illius propria sunt & specialia: Nuncque partis alterius, quæ rationalis est, considerationem inchoari. Nam si appetitum & motum desideres; ij proprij illius non sunt, sed cum rationali communes. Alterum, perperam Alexandrum interpretatum fuisse id, quod post dicetur, intellectum impatibilem esse, immortalem, & æternum; de eo intellectu dici, qui extrinsecùs nobis aduenit, quemque is Deum esse existimauit. Etenim si de solo intellectu, qui pars animæ sit, dicendum proponit; vbi intellectum æternum dicet, non diuinum (quorsum enim, dum de Anima disserit, de Deo loquatur?) sed humanum, quique Animæ pars est, intelligere oportebit. Tertium ac postremum; Animam, si vniuersè accipiatur, non vnam simplicem & indiuiduam naturam pluribus partibus, hoc est facultatibus, præditam significare; vt Plutarchus credidit. Non solùm enim vna & eadem substantia, vt obiecit Philoponus, corruptibilis & incorruptibilis esse nequit; sicut anima est, quæ partim corruptibilis est, partim incorruptibilis. Verùm etiam in Anima cogitari nequeunt eæ partes, quæ in corporibus & magnitudinibus conspiciuntur. Sed cùm animæ partes Philosophus nominat, plures naturæ partes significat. Quemadmodum in generibus & iis, quę superiora sunt multaque sub se continent, partes esse dicuntur; hoc est species. Sic enim vniuersum animæ genus in rationale & irrationale; ac rursum irrationale in vegetans & sentiens, tanquam in partes vniuerso generi seu cuipiam toti subiectas diuidimus. Nil aliud profectò significantes, quàm plura esse illa; quæ actus corporis esse possunt; eorumque vnum rationalem animam esse. Et vnamquamque animam simplicem vnam naturam esse pluribus instructam facultatibus, verissimè dixeris. Quas si appellaueris partes, non naturæ, sed virtutis & potestatis agendi, verè etiam & Aristoteli consentaneè appellaueris. Nam hoc ipso in loco partem Animæ, tum rationalem Animam, tum intellectum solum, qui facultas illius est, intelligere licet. Illam velut speciem quandam vniuersi generis animarum;

animarum; Hunc tanquam facultatem & partem virtutis huius ipsius rationalis animæ. Illa vt principio primo ac præcipuo; hoc vt secundario & illius primi instrumento, cognoscimus & sapimus. Eoque minùs mirum fuerit, si non de Anima, sed de intellectu interpræteris; quod in superioribus quoque post generalem Animæ semel traditam definitionem de facultatibus potius, quàm de substantia, deinceps egit: ex facultatibus tamen substantiam inuestigari volens & intelligi. Quare nunc etiam vere dixerit Simplicius primarium scopum non intellectum, sed rationalem animam esse.

Cognoscere & sapere quid.

At quid est illud? (qua cognoscit anima & sapit). Quàm appositè dixerit S. Thomas, cognoscere apprehensionem, & sapere iudicium significare; libenter aliis examinandum relinquam. Mihi certè neque ad rem, neque cum ratione pronuntiatum videtur. Vt nec illud Alberti, cognoscere practicam artis & prudentiæ cognitionem continere; sapere theoreticam; sapientiam scilicet, intellectum primorum principiorum, & scientiam. Etenim nulla ratione ductus cognoscere ad praxim retulit; contrà omnem verò rationem sapere ad theoriam. Propter solam scilicet vocum, sapere & sapientiæ similitudinem & cognationem. At Græcè est φρονεῖν, vnde φρόνησις, prudentia, quæ practica tota est. Sapientia verò Græcis σοφία. Intellectus porrò principiorum non omnibus fortasse theoreticus omni ex parte videbitur; cùm quædam etiam sint principia practica, velut primæ rerum agendarum regulæ.

Audiri magis possint Themistius, Philoponus, & Auerroës, cognoscere theoreticum esse, sapere practicum. Aut etiam Simplicius (sapere) adiunctum fuisse verbo (cognoscere); tum vt exponeret, quale sit illud cognoscere, quod est rationalis Animæ proprium: nempe perfectum esse multoque magis exquisitum; quàm sit in sensu, qui sola percipit accidentia. Tum vt actiuam quoque ipsius virtutem indicaret. Nam & in superiori textu intellectum in homine agendi principium posuit; & eum post in theoreticum, & practicum diuisurus est. Aut demum interpretari licet; Qua cognoscit quocumque modo; & sapit, hoc est perfectè cognoscit, intimam rei naturam & causas penetrando.

Quamquam cum ego probarem maximè, qui ex superioribus horum verborum sententiam colligeret. cùm. n. intellectum nunc primùm agrediatur; nec dum is in theoreticum, & practicum aliasue differentias vllas diuisus sit; quorsùm nunc theoreticam, & practicam cognitiones significaret? Quo igitur modo antea in tex. 150. & 152. τὸ νοεῖν καὶ φρονεῖν, intelligere & sapere nominauit, eodem nunc γινώσκειν καὶ φρονεῖν dicit. Et vt ibi νοεῖν cognitionem omnem in nobis intrinsecùs excitatam significabat, & φρονεῖν cognitionem quamlibet intellectus propriam: ita hic hæ duæ voces tantumdem significant; quarum posterior priori additur, vt generalem cognitionem, ad eam, quæ intellectus propria est & specialis, contraheret. Præsertim cum in eodem tex. 150. animam dixisset duabus maximè differentijs definiri, motu & intellectione: nuncque post phantasiam, quæ intellectus item quidam dicitur, de intellectu propriè appellato dicturus, & motum in posteriorem tractatum relicturus; De parte inquit animæ qua cognoscit, ad differentiam motricis; & sapit, ad differentiam phantasiæ, quæ cognoscit quidem, sed non sapit. Priorem verò mutauit vocem; neque νοεῖν dixit, sed γινώσκειν; quia si de intellectu loquens νοεῖν dixisset, propriè ac præsse pro sola intellectus cognitione id acceptum fuisset. Similem tamen loquendi formam seruare voluit; vt hanc cum antecedenti tractationem melius necteret; atque in generali cognitione ad specialem intellectus propriam gradum faceret; id primùm proponendo, quod commune est (cognoscere); deinde proprium ac speciale addendo (& sapere).

Digressio XIX. De multiplici intellectus appellatione.

VErum enimuerò antequam vlterius interpretatio nostra progrediatur, operæpretium fuerit pauca quædam summatim perstringere de multiplici intellectus varietate atque appellatione, qua deinceps ab Aristotele commemoratur; vt facilior ac planior singulorum mox explicatio nobis euadat. Triplicem is statim intellectum nominabit: Vnum potestate, alterum habitu; tertium actu. De quibus magna existit inter Græcos interpretes disputatio. Nam Alexander intellectum potestate eum esse dixit, qui est in pueris atque adeò hominibus omnibus, qui nondum cognitionum habitibus imbuti sunt. Potestate inquam, tum ad operationem, tum ad substantiam: vt non solùm non operetur, sed nec dum forma ipsius & substantia in illis sit. γίνεται ὁ ἄνθρωπος, inquit ille, «
ὡς οὐδὲν ἔχων πρὸ τῆς ἕξεως. ἀλλ' ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν καὶ ὑπομένων καὶ ὑπομένων τὸ δέχεσθαι αὐτῶν, ὅτε ἐν ὑφ' ἑαυτὸν παραβάλλων αὐτῶν. «
Id est; gignitur homo haud quaquam illicò habitu hoc præditus: sed potestatem quidem habens, «
& aptitudinem eum suscipiendi; post autem eum «
accipiens. Non enim is ad hoc vt homo sit, sed vt benè sit pertinet. Quæ autem ad hoc solum conferunt, vt benè sint, hæc perfectis iam & adultis aduenient. Siquidem benè esse ad id, quod perfectum est atque adultum, attinet. Et quia quod potestate ad formam existit eamque suscipere natum est, materia est; intellectum hunc materialem, atque intellectilium materiam appellauit; qui ad omnes formas suscipiendas vere aptus est, cùm omnibus careat. Quoniam enim intelligere res omnes potest, tum sensiles, tum intellectiles; nihil omnino esse actu debet eorum, quæ sunt, sed omnia potestate. Et intelligendo quidem fit vnumquodque eorum, quæ intelligit; sed ipse potestas quædam solùm est, & ad excipiendas formas aptitudo: tabellæ nondum inscriptæ, immò tabellæ potius ἀγράφῳ, quàm ipsi tabellæ similis. Tabella namque iam in entium numero est. Quare id potiùs, quod anima præditum est, tabellæ comparaueris; ipsum verò ἄγραφον in ea fuerit intellectus materialis; velut aptitudo excipiendis inscriptionibus idonea.

Intellectus potestate Alexandro quid.

Eadem Themistij textum 4. & 5. mox enarrantis videtur fuisse sententia. Sic enim ex interprete loquitur. Necesse est cùm omnia intelligat, omnia esse potestate: hoc est nec speciem, nec formam «

» habere propriam. Et rursum. Necessarium igitur
» huiusce intellectus nullam esse propriam naturam,
» neque formam ; vt alienas possit, tum naturas,
» tum formas recipere. Nullamque habere sepa-
» ratam speciem ; cùm omnes complecti natus
» sit.

Intellectus habitu quid.

Intellectum autem habitu eum esse credidit Alexander, qui velut prioris forma & perfectio est in adultis disciplinis excultis hominibus; quos peritos, scientesque appellamus. Qua in re secus planè habet in intellectu, quàm in deabulatione. Etenim in deambulatione tum deambulandi facultas inest à natura cùm primùm nascimur; tum eius actus & perfectio procedente ætate natura superuenit. At facultas intelligendi, natura quidem ab omnibus possidetur, hicque est intellectus potestate; illius verò habitus, qui scientiis, ac disciplinis continetur, natura nequaquam aquiritur, sed labore & industria comparatur ; ideoque reperitur in paucis. Nam ex assidua circa res sensiles functione, atque ex illis vniuersarum naturarũ inspectione ac contemplatione eousque proficit, vt illarum habitum consequatur, quo vel absque sensuum adminiculo cognoscere per se valeat, & contemplari. Hic dum actu non operatur, intellectus est habitu: dum operatur, iam intellectus actu dicitur, omnium scilicet perfectissimus.

Intellectus actu.

Philoponus autem, & apud eum Ammonius, cùm Alexandrum reprehenderunt, quasi intellectum actu dicentem esse intellectum diuinum forinsecùs nobis accedentem; aut hominis sententiam non satis tenuerũt, aut calumniosè egerunt. Hæc namque sunt ipsius verba, vbi de intellectu actu disserit. Ἐπεὶ δὲ οὖν ἡ ἕξις, ὅταν ἐνέργειαν γένηται
» νοῦς. ὁ δὲ κατ' ἕξιν νοῦς, ἀποκείμενά πως ὄντων ἀθρόα καὶ παρειλῆφθαι
» νοήματα, Intellectus, inquam, actu est habitus ope-
» rans. alioqui intellectus habitu nil aliud est, quàm
» velut depositæ, coaceruatæ, & quiescentes notiones. Vbi verò agit de intellectu agente, diuino & extrinsecùs accedente, eum facit vt causam, quæ intellectum potestate traducat ad habitum. Si igitur intellectus agens habitum antecedit, quo is, qui actu dicitur, posterior est; quomodo dici potest intellectum actu fuisse illi diuinum intellectum agentem? Alter omnium primus, immò prima omnium causa est; alter omnium postremus: tum intellectu inquam agente, patiente, & qui est habitu: tùm rebus ipsis intelligendis. Idem fortasse de Plutarcho, quem illi eiusdem criminis reum fecerunt, existimare licet. Quî enim credi potest sapienti vlli Philosopho in mentem vnquam venisse asserere, diuinum intellectum extrinsecùs accedentem actu in nobis operari, atque intelligere? Quippe intellectio vitalis est operatio, quæ non nisi ab interno, & in ipsa intelligente natura posito principio nasci potest. Et habitus nonne operationis & actus principium est ? quorsum enim habitus comparetur, nisi vt in nobis ipsis habeamus vnde promptè, & facilè operemur? Ille ipse igitur intellectus, qui habitu dicitur, est qui intelligit ; quique dum operatur, actu efficitur. Agentem autem intellectum, qui Deum, aut separatam aliam naturam, aut certè animæ facultatem à patiente diuersam posuerunt; non ideò posuerunt, vt intelligeret; sed vt res materiales, & sensiles actu intellectiles faceret, quò à patiente intellectu intelligi possent. Patientem autem hunc tum potestate dici, antequàm intelligat; tum habitu, postquàm intelligendo cognitionum sibi habitus comparauit; ac demum actu, cùm secundum adeptos habitus operatur. Neque enim potestati minùs respondet actus, quàm habitus: ad eundemque, qui potestate dicitur, & habitus, & actus pertinent. Nec minùs dicturus est Aristoteles intellectum, qui actu appellatur, ex intellectu potestate fieri. Verùm dum hoc loco de illo duntaxat intellectu, qui animæ pars est, dicendum proponitur; illud ipsum, quod de agente intellectu dicitur eum esse Deum, aut separatam quampiam substantiam ; manifestum est nequaquam Aristotelis doctrinæ congruenter dici. Omnes enim intellectus, qui in consequenti tota tractatione commemorabuntur, rationalis animæ Partes, & facultates esse oportet. Neque hic (vt Simplicius multis persequitur) de intellectu separato agendum erat, sed de eo, cuius particeps est rationalis anima : Etsi non de eo præcipuè, sed de anima rationali agatur.

Itaque in Alexandri sententia duo sunt reprehendenda. Alterum; quòd agentem intellectum animæ Partem non fecerit. Alterum; quòd intellectum potestate, tum operatione, tum substantia, potestate esse definierit; hoc est puram & simplicem ad omnia potestatem, nullum autem penitus actũ. Etenim Aristotelis auditor Theophrastus secus prodidit in libro de Phantasia, & intellectu capite 4. & 8. vbi intellectum potestate cum materia comparans; Absurdum, inquit, si intellectus sollefic materiæ naturam habet, vt sit nihil, sed potestate omnia. Quare potestate dici interpretatur comparatione intellectus agentis, a quo intellectilibus formis exornatur, & perficitur. Et verè si sola potestas esset, nihil esset. Quippe cùm potestas negationem actus significet; pura potestas, quæ actum omnem excludat, omnino nihil fuerit; vt pluribus ibi deductum est, vbi primam materiam ostendimus puram potestatem non esse. Eodemque modo, quo id de patiendi potestate ostenditur, de agendi quoque facultate potest demonstrari. Quare vt illa subiecti quendam actum maximè indeterminatum significat ad formarum omnium determinationes suscipiendas idoneum: ita hæc actum quempiam formæ habere debet, quo ipsa quidem actu sit, & determinata actu primo, sed potestate atque indeterminata ad secundos omnes operationum actus; etsi hæc in ipsa remaneat ad eas omnes suscipiendas apta.

Certè in reliquis omnibus agendi facultatibus ita res habet. Et vt meré naturalia mittam ; vegetantes omnes animæ facultates, sentientes, appetentes, mouentes, nonne quempiam eiusmodi actum primum de genere qualitatis significant, qui potestate sit ad secundum? At cur secus iudices de intellectu, qui non minùs, quàm illæ, facultas animæ est ad intelligendum comparata ? quomodo operatio à potestate mera producatur ? An non actus omnis secundus a primo, tanquam à fonte nascitur, operatioque omnis à forma ? Vt igitur sensus ad sentiendas res, ita intellectus ad intelligendas se habet: ille ad certum genus rerum, nempe sensilium, hic ad omnes planè. Ille actu quidpiam est, potestate ad omnium rerum sensilium formas sentiendo suscipiendas, nullamque earum habet actu. Hic actu item primo aliquid est, sed ad cunctarum

rum planè rerum (omnes enim intellectiles sunt) formas intelligendo excipiendas potestate; nihilque eorum est, quæ extra se intelligere potest. Verùm hoc præstat sensui, quòd cùm immaterialis, & incorporeus sit, non solùm alia à se diuersa potest cognoscere, sed in seipsum etiam se se conuertere, seque ipsum intelligere, tum operationem, tum naturam, ac suæ operationis & naturæ cognitam formam suscipere. Quod dum facit, natura eius realis velut subiectum est; eademque vt cognita est, tanquam forma existit, quæ in eo subiecto suscipitur, eamque expolit & perficit. Hanc sanè si suscepturus est intellectus, habere actu non potest. Ad eam igitur est potestate, quatenus forma cognita à naturali, & in rebus existente diuersa est. Denique cùm Philosophus ipse post in tex. 38. intellectum appellet formam formarum, non debuisset eum Alexander formæ & actus omnis expertem dicere. Et hæc quidem nunc ad Alexandrum: deinceps plura. Iam Themistius etsi idem sentire visus sit; eo tamen, quem proposui, loco nil aliud sibi voluit, quàm speciebus omnibus, & rerum cognoscendarum formis spoliatum eum esse, vt cognoscere omnes queat. Quod sanè verissimum est.

Plutarchi sententia.

Plutarchus autem rationalem animam accipiens omnia scire; nec aliud quidquam disciplinas esse, quàm reminiscentias: primùm ait esse intellectum habitu, eumque in pueris; & rerum quidem omnium rationes habere, sed indigere disciplina, velut earum reminiscentia. Alterum tum habitu, tum actu: huncque in perfectis hominibus, in quibus operatur, rebus per disciplinam in memoriam reuocatis. Tertium denique intellectum actu solum, qui separatus est, & exteriùs aduenies. Verùm in nullo planè partitionis huiusce membro accommodate loquutus est. Enimuerò, vt postremum mittam, de quo iam in Alexandri sententia diximus; si id is voluit, quod testatur Philoponus; nequaquam is intellectus animæ pars est. In primo autem Platonis opinionem Aristoteli tribuit; quam tamen ipse confutauit interdum. Deinde intellectum potestate, & intellectum habitu, quos Philosophus diuersos posuit, in primo illo membro ipse confudit. Atque intellectum puerorum, quem tabellæ, in qua nihil sit scriptum, prædicat esse persimilem, cognitionum habibitus exornatum ac pictum facit.

Aristotelis de hoc triplici intellectu sententia.

Vera igitur Aristotelis in hoc triplici intellectu nominando hæc est Ammonij, Philoponi, & aliorum interpretatione sententia. Eos omnes rationalis animæ partes ac facultates, seu potiùs vnam & eandem facultatem alio atque alio modo consideratam esse. Formamque, & actum quendam primum significare, capacem & susceptiuum cognitionum, velut formarum rerum omnium cognoscendarum. Quam ob causam forma formarum, & locus formarum appellatur. Is in pueris antequàm rerum cognitiones adipiscatur, earumque formis susceptis perficiatur, potestate dicitur, & vt nondum scripta tabella. Habitu autem in adultis, & perfectis, postquàm cognouit, scientiarumque sibi habitus comparauit; sed cessat, quiescit, non contemplatur, nec actu considerat. Postremò actu quoque; dum habitu comparato vtitur, reque ipsa cognitas res tractat, & in iis considerandis versatur, ac secundùm habitum aquisitum operatur. Triplicem hunc intellectum ab Aristotele explicatum item habes in textu 55. & 56. superioris libri; cùm hominem tribus modis tradidit scientem dici posse. Aut, quòd mente ac ratione præditus sit, qua scientiæ capax existat: Aut quòd scientiæ quoque habitum habeat, sed eo non vtatur; vt qui Grammaticam habet, sed somno, aliaue re impeditus Grammaticè nihil scribit. Aut demum cùm operatur actu Grammaticeque cognoscit quidpiam, aut scribit. Quocirca imperfectissimus est is, qui potestate existit; perfectissimus, qui actu; inter vtrumque medius, qui habitu. Qui (vt dixit Alexander) quantum ab eo deficit, qui per habitum operatur; tantò eum, qui est potestate, superat. Nam primus actum quidem habet facultatis animæ; sed potestate est, tum ad actum primum habitus, tum ad actum secundum operationis. Alter ad solum actum secundum. Tertius nullo modo potestate, sed omni ex parte actu. Primus omnia patitur, aliundeque absoluitur. Secundus ex se ipso operari potest, & perfici. Postremus omni ex parte perfectus est. Intellectum potestate velut materiâ esse dixeris: Eũ, qui habitu, ceu prioris illius actum & formam: Eum demum, qui actu, tanquam actum & perfectionem supremam eius, qui est habitu. Eodemque modo, quo materiam, formam, & formam operantem, hos omnes comparaueris.

Intellectus Practicus.

Theoreticus.

Organicus.

Rursum hic idem intellectus, dum agendarum rerum habitibus præditus est, in earumue cognitione occupatur; Practicus appellatur, siue habitu, siue actu: Aut Theoreticus; si vel habitu, vel actu in sola cognitione versetur. Adde etiam Organicus, si in instrumentis consumatur, quibus tum practicæ, tum theoreticæ cognitiones parentur ac sustententur: Cuius generis logicæ habitum & cognitionem esse pronuntiaueris.

Intellectus agẽs & patiens.

De intellectu agente maior difficultas; quæ pluribus post explicabitur. Hunc tamen ipsum eiusdem animæ facultatem esse, hic ipse Aristotelis locus testatur: siue ab eo diuersus sit, qui patiens seu potestate dicitur; siue idem ipse alio modo consideratus. Quòd si idem ipse sit, qui vt intellectionem producit, agens dicatur; vt ad eam suscipiendam est potestate, eamue re ipsa suscipit, potestate & patiens nuncupetur: facilius exponemus quemadmodum intellectus ille nominari debeat, qui antequàm habitum adeptus sit, in cognitionibus versatur, quibus habitum sibi comparet. Neque enim intellectus potestate, quia operatur; neque habitu, quia habitum nondum habet, appellari potest. Neque item intellectus actu vocabitur; quoniam hic actus supponit habitum; isque intellectus actu dicitur, qui omnium perfectissimus est, atque ex iam parato habitu operatur. Agens autem, hoc est operans & actum secundum promens verè nominabitur; velut is, qui ex potestate transit ad habitum atque actum perfectum, qui ex habitu proficiscetur.

Hoc si ita sit, vnicum in nobis concludemus esse re ipsa intellectum; qui diuersis modis consideratus alia atque alia sortiatur nomina. His ita explicatis Aristotelem iam docentẽ faciliùs intelligemus.

TEXTVS.

Εἰ δὴ ἔστι τὸ νοεῖν ὥσπερ τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ πάθος τι ἂν εἴη ὑπὸ τοῦ νοητοῦ, ἢ τι τοιοῦτον ἕτερον.

Tex. 2. *Ergò si intelligere est velut sentire, aut fuerit vtique pati quoddam ab intellectili, aut aliud quidpiam eiusmodi.*

COMMENTARIVS LXXII.

ALiam hîc quæstionem à superioribus diuersam proponi, num intelligere sit planè sicut sentire; Magnus Albertus censuit. Sed tum aliorum omnium iudicio confutatur: tum illa ipsiusmet Philosophi voce (ergo) quæ non quæstionem nouam; sed earum, quæ propositæ sunt, explicationis initium significat. Tum demum re ipsa. Quippe num intelligere sit sicut sentire, ad illam ipsam quæstionem pertinet, quomodo intellectio fiat, quidue ipsa sit. Qui ergò Philosophi sensum magis assequuti sunt, eum quæstiones propositas aggredi statim dixerunt. At inter hos ipsos non parua dissensio: Quibusdam priorem primo, posteriorem secundo loco tractari; aliis contrà contendentibus. Et inter cæteros Philoponus superiora verba (quam differentiam habeat) de comparatione intellectus, & sensus interpretatus; nunc ait exponi, quid his duobus commune sit. Duplicem autem esse communionem. Alteram; quòd ambo operando patiãtur. Alteram quam post subiunget; quòd eorum vterque potestate sit.

Verùm si rem ipsam attentiùs consideres, profectò intelliges hæc ad ipsius intellectus, intellectionisue naturam perueſtigandam spectare. Et ideò tum ad primam Quæstionem de intellectus in se considerati differentia; tum ad secundam, quomodo intellectio fiat, aptissimè referri posse. Si ad primam retuleris, appositè dices, eum id antea accipere, ex quo tum propria illius natura, tum multiplices acceptiones atque appellationes cognoscantur. Hoc autem est, intelligere esse pati quoddam. Ex quo intellectum colliget patiendi facultatem esse, sine corruptione tamen; suaque natura potestate: neque inlitas sibi habere intelligendarum rerum rationes, sed eas sibi paulatim comparare. Sanè hoc posteriùs primo loco ponendum fuisset velut illius principium & causa, quod priùs commemoratur. Siquidem quia est potestate, ad actum intelligendo transit; eumque actum & formam suscipit, ad quam potestate existit; suscipiendoque patitur. Sed ex notioribus ad ignotiora progredi voluit: ex operatione inquam ad naturam, ex effectu ad causam, ex intellectione ad intelligentem facultatem.

Propterea statim accepit intelligere: vniuersè scilicet vt operationem significat, quæ ab intellectu producitur; & vt in superiori tex. quæsiuit, quomodo fiat intellectio. Quoniam in superioribus tum vniuersè posuit ex operationibus facultates inuestigandas esse: tum verò in cæteris animæ partibus, ac facultatibus hanc methodum hactenus

A obseruauit. Ab obiecto autem intellectili principium non fecit, vt in vegetantibus & sentientibus factum est; ab obiecto ad operationem, & ab hac ad facultatem progrediendo, ac demum à facultate ad animæ, quæ facultatis origo est & fons, substantiam ascendendo. Præsertim cùm in tex. 33. superioris libri non minùs de intellectili, quàm de alimento & sensili, priùs, quàm de operatione, quæ circa illa versatur, dicendum proposuisset. Etenim, inquiunt Simplicius hoc loco, & Philoponus in commentario illius secundi libri, in hac animæ parte obiectum vidit vt interiùs totum continetur, neque palàm positum est, vt alimenta & sensilia; occultius esse, minusque notum, quàm operationem, quæ nullo negotio obseruatur, atque in nobis ipsis animaduertitur. Immo nec facilè definiri posse, num intellectile prius sit quàm intelligere, eundem illum locum enarrans Themistius dixit. Quinetiam cùm sentire notius sit, quàm intelligere; atque illius vis & natura tradita iam & explicata fuerit; libenter accepit sentire ad id declarandum, quod de intelligere dicturus erat. Hoc enim doctrinæ ratio postulabat.

Quare ita propemodum ratiocinatur. Intelligere eodem ferè modo se habet, quo sentire, aut certè non magnopere diuerso. Nam ambo cognitionem significant animæ, suntque cognoscentium facultatum operationes: quare generis saltem similitudinem habeant oportet. At sentire est quoddam pati, vt in secundo libro traditum est: quia non est actu ipsa sensilia, sed potestate, eaque suscipiendo cognoscit. Intelligere igitur pati quoddam erit; aut intùs ab intellectili, quemadmodum sensus patitur à sensili; ita vt etiam ab eo, si vehementius fuerit, lædatur ac dissoluatur: aut aliud quidpiam eiusmodi, quod absque læsione, ac dissolutione perfectionem solam adducat. Duo quidem certè de sensu antea tradita sunt. Sensum potestate esse ad sensilia, eaque suscipiendo, ac patiendo fieri actu. Ac rursum ab immoderatis obiectis eum lædi ac dissolui. Propterea si intelligere est sicut sentire; aut vtraque ex parte simile fuerit, & intellectus item intelligendo tum patitur, tum lædetur & corrumpetur intus ab intellectili, sicut exteriùs sensus à sensili, aut absque læsione vlla & corruptione patietur solùm atque intellectilem formam suscipiet.

Hoc porrò accepto, quænam sit intellectus natura & cuiusmodi passio, quamque multiplex sit, optimè collegit. Quippe idcircò intelligere est velut pati, quòd sua natura rerum omnium cognitione caret intellectus, omniumque capax existit: & ideò impermistus & abstractus ab omnibus. Quò etiam fit, vt interdum potestate sit, interdum habitu, interdum actu; quidamque agens dicatur, & alter patiens. Prior hęc loci huius interpretatio magnopere mihi probatur; cùm & Philosophi verbis, & rationi consentaneæ maximè sit, atque ad naturam & vim intellectus atque intellectionis explicandam accommodatissima. Quamquam & ex obiecto dici posset ad facultatem Philosophum progredi; dum ex eo, quòd intellectus omnia intelligit, potestatem quandam ad omnia spoliatam omnibus, & inpermistum illum esse colligit.

Quòd si ad posteriorem quæstionem euoluendam, quomodo intellectio fiat, hæc maluerispertinere,

tinere; veeres primùm interpretes, Simplicium & Auerroëm, patronos habebis. Quorum alter inde inchoandum fuisse ostendet; quoniam vt essentia prior actionibus sit, potiores tamen actiones sunt, atque ab illis optimum erat ad ipsius intellectus, qui intelligit, contemplandam substãtiam nos deducere. Alter hoc argumento confirmabit; quoniã genus prius est differentiis; & ideò de vniuerso primùm intellectionis genere dicendum fuit, tum illius differentiæ constituendæ. Deinde ipsa Philosophi verba tibi fauebunt: siquidem intelligere & sentire operationes, non essentias, significant. Aliaque adferre poteris loca in quibus idem ipse Philosophus pluribus propositis quæstionibus à postrema ferè inchoare solet explicando. quod & in secundo libro fecit; vbi cùm in tex. 19. duplicem proposuisset quęstionem; primam, an vnusquisque vitæ gradus sit anima, an animæ pars; alteram, an sint loco, an ratione sola distincti: omissa priore ad posteriorem respondet. Tum verò addes tex. 12. & 13. libri 1. in quibus ex intellectionis vi & natura, ac modo, quo perficitur, inuestigandam esse posuit intellectus, atque animæ intelligentis naturam, & conditionem. Ac demum subiunges doctrinæ ordinem, methodumque principio propositam, hactenusque seruatam in cæteris ita postulasse; vt ab operationibus inchoaret, & ab illis ad facultatem progrederetur: faciliusque fuisse; tum quia operatio sua natura notior est facultate: tum ex sensionis modo antea declarato; quemadmodum intellectio fiat, quæque sit intellectus natura, assequi. Et ideò Philosophum nunc sensionem in medium adducere; quasi aut connexionem significando posterioris huius quæstionis cum superiori explicatione: aut causam, cur hinc intellectus tractationem ordiatur, ostendendo: nimirum propter faciliorem explicationem ac doctrinam. Verè namque ex intellectionis natura exposita intellectus natura mox cognoscetur; eum esse facultatem intellectilium omnium formarum susceptricem sine materia: & ideò impermistum corpori atque ab eo separabilem. Rursumque potestate interdum, interdum habitu, interdum actu; interdũ agentẽ, interdũ patientem. Et ideò vt vno verbo dicam, quæcumque ad intellectum quęstiones pertinent, ex vnica illa facilè explicantur.

Cæterùm ego eum nõ parùm laudarem, qui tertiam quandam interpretationem facerent. Aristotelem vtramque simul propositam quæstionem aggredi; atque de intellectione & intellectu absolutè ita deinceps differere, vt facilè vtriusque quæstionis explicatio intelligeretur. Et ideò principiò non tàm duas quæstiones seorsim tractandas proposuisse, quàm ea præmonuisse, quæ ex illa, quam parabat, tractatione colligenda essent, & in intellectu in primis consideranda. Cur autem coniunctim, & simul tractaret; ea fuit causa, quòd duas illas quæstiones tantopere complicatas videret, vt vna sine altera explicari nõ posset. Neque. n. quæ intellectus natura sit, quamúe differentiam habeat, dici poterat; quin diceretur esse facultas ad cognoscenda omnia comparata, nullamque à natura cognitionem habens, sed ad omnia potestate. Et ideò impermistam esse: intelligendo autem susci pere & pati. At nisi hæc eadem repetantur, declarabitur nunquam quomodo intellectio fiat.

Porrò quamcumque harum interpretationum acceperis, sapienter eum ex sensus passione ad eam, quæ intellectus est, ratiocinatum fuisse dices. Quoniam in sensu manifesta magis erat. Tum quia in superiori libro explicata. Tum quia non solùm patitur sensus; sed corporis item organum: atque à vehementibus obiectis corrumpitur; In intellectu autem nullum est organum, quod pati queat. Nec à quibusuis licet vehementissimis obiectis læditur is; immò confirmatur magis, robustiorque ad operandum euadit. Quod si ita est; eoque conueniunt hæ duæ facultates, quòd ambæ ad rerum cognoscendarum formas susci piendas potestate sunt easque operando susci piunt & patiuntur: profectò hæc passio, qua similes sunt, ne in sensu quidem consideranda est in organo, sed in ipsa facultate. In facultate verò passio alia non est, quàm ipsius cognitionis, quæ in cognoscente remanet, susceptione. Eadem igitur in intellectu quoque passio accipienda est; qua is dicatur pati, quatenus actionem suam intellectionis, seu intellectæ rei formam, suscipit. Præsertim quòd si pati diceretur intellectus susceptione speciei ab intellectione diuersæ; negasset id Plato, qui species illi insitas & innatas posuerat. Ita intelligere est velut sentire; quia vt ambæ sunt cognitiones quædam, similitudinem eam generis habent, qua passiones quædam & susceptiones existunt. Passiones inquam & susceptiones, non puræ & sinceræ, sed cum actione permistæ. Et ideò sensus & intellectus, tum agendi tum patiendi facultates sunt; agendi, quatenus actionem suam promunt; patiendi, quatenus eam ipsam susci piunt. Patiendi autẽ ab obiecto; quatenus actio illa compræhensio est & forma obiecti cogniti.

Qualis in sensu & intellectu passio.

Propterea cùm intelligere sit pati, deinceps addit aut esse pati ab intellectili, sicut patitur sensus à sensili: in quo etsi sensio formaliter sit perfectio, passioque perficiens, non corrumpens; vt in tex. 57. & 58. superioris libri traditum est; adiunctam tamen habet corrumpentem, & veram passionem organi, propter quam ipse quoque à vehementibus sensilibus cum organo læditur & interit. Et ideò ait (aut pati quoddam) hoc est ratione adiuncti organi, sicut in sensu: in quo dum in sentiente facultate susceptio perficiens est, organum quidpiam corrumpens patitur. Quare videtur quæri, an intelligere sit organica operatio, cuius organum intus patiatur ab intellectili, sicut organum sensus à sensili exteriùs patitur.

Aut aliud quidpiam eiusmodi). Quod alterum membrum, tanquam intellectus proprium adiecit, vt diuersam esse ostenderet intellectus passionem à passione sensus. Primùm. n. sensus magis propriè dicitur pati; quoniam præter propriam ipsius passionem est etiã in eo vera, & persæpè noxia & corrumpens organi passio: In intellectu non item; sed mera & simplex ipsius perfectio. Deinde obiectum sensus est extrà, prorsus corporeum, ab eoque distinctum ac separatũ: in intellectu vt stat intrinsecùs, ita incorporeum penes ipsum existit. Vterque igitur passioni simile quidpiam habet, dum in vtroque migratio quædam est à potestate ad actum, suæque actionis velut formæ obiecti cogniti susceptio. Sed maior in sensu similitudo cernitur; in quo tum corporeus adest organi motus, tum formę minùs immaterialis susceptio, tum passio ab obiecto externo & separato. Quippe in tex. 2. lib. 9 Metaphys. patiendi potestas principium esse definitur transmutationis ab alio vt aliud est. Sensusque, vt in tex. 59. & 60. superioris lib. dictum est, ad actum

Intellectus & sensus passio diuersa.

reducitur ab obiecto externo; intellectus à seipso, aut certè ab intellectu agente; qui aut cum patiente idē re est, aut certè eiusdē animæ pars & facultas.

Tres passionis gradus.

Itaque tres quasi passionis gradus constitues. Primus tū in corporibus cæteris, quę sūt sub Luna; tū in sēsus organo cernitur. Alter in sēsu ipso. Tertius in intellectu. Primus corrumpens est, & propriè dictus. Alter perficiēs duntaxat per se; sed ptiori quoquo modo similis, quatenus propter organum adiunctam habet corruptionem. Postremus huic alteri vtrumque similis, non tam passio, quàm eiusmodi quidpiam nominatur; hoc est eatenus passioni simile, quatenus immaterialis prorsus & incorporea actio corruptione omni carens materiali & corporeæ similis dici potest.

Digressio XX. Aduersus Simplicium de sola intellectione intellectus potestate hæc accipientem.

IAm verò cùm hæc Simplicius ait de sola intellectione intellectus, qui potestate vocatur, intelligenda esse; nō de intellectu habitu, aut actu: & ideò hypoteticam illam loquutionem (si intelligere est velut sentire) ita interpretatur; si intelligere illud consideretur, quod est velut sentire; quod quidem est intellectus potestate, quem is solas accidentium formas ait cognoscere. Nimirum vt eodem ordine has intellectus differentias Philosophus prosequatur, quo de cæteris animæ facultatibus dicere aggressus fuerat; ab imperfectioribus inquam ad perfectiora; ab intellectu potestate ad eū, qui actu existit; promouendo per intellectum habitu, quo substantiales notiones & formas comprehendat. Ego quidem certè non omni ex parte assentior.

Primùm, quòd intellectum potestate, & habitu non benè accipit; cùm eum, quem Aristoteles omnibus formis carentem facit, accidentium formis ornatum dicit; & eum, quem singula factum mox tradet, solis substantiarum formis constare asserit. Deinde quoniam etsi intellectui potestate præcipuè conueniant: tum quòd is maximè sensui similis sit, dum solam animæ facultatem significat, quæ ad operandum est potestate. Tum quòd in hoc primo tractationis ingressu, quo de intellectione absolutè quæritur, vt intellectus inde natura cognoscatur; de illa præsertim intellectione dicendū erat, quæ intelligentis facultatis absolutè consideratę & vt ab anima proficiscitur, operatio est. Hęc. n. ad intellectus naturam ostendendam opportuna erat. Credendum tamen non est de intellectione intellectus potestate agi, quatenus potestate est; ab eo, qui habitu, & actu dicitur, diuersus: sed de intellectus absolutè, vt intellectus est, operatione. Hoc etenim quęrebatur, hocque agendū erat. Quoniam verò intellectus absolutè, & sincerè consideratus, antequàm habitu, aut actu vllo aduentitio imbuatur, potestate est; hic ipse intellectus potestate vocatur, quæque de intellectu absolutè dicuntur, primùm & maximè conueniunt ei, qui potestate appellatur. Eadem tamen ipsa intellectui quoque, qui habitu, aut actu consideratur, quoquo modo conueniunt, voluitque Philosophus cōuenire. Etenim dum de intellectione generaliter disputatur, atque vniuersè quæritur, quomodo fiat; generaliter item & vniuersè respondenda sunt ea, quæ intellectioni omni conueniāt. Alioqui si ea respondeas, quę vni tantùm speciei propria sint, inepte respondebis. Non solùm autē intelligere potest intellectus potestate; sed is quoque, qui habitu consideratur; is verò, qui habitu re ipsa operatur, & intelligit: quæ enim alia sit intellectus operatio, quàm intellectio? Deinde in tex. 55. & 56. li. 2. an non intellectus Grammaticæ, aut scientiarum habitibus prædictus dictus est potestate esse ad actum secundum operationis non minùs, quàm intellectus potestate ad habitum ipsum suscipiendum? Nonne sensum eodem in loco legimus homini Grāmaticæ, aut cuiuis scientiæ habitu prædito, hoc est intellectui habitu esse persimilem? Sanè eo in loco potestatem duplicem interpretes omnes agnoscunt. Vnam primam, & sensu. sentialem, & remotam; quæ est ad formam operandi principium. Alteram secundam, accidentariam, & propinquam; ad operationem, quæ ab obtenta forma proficisci potest. Sensumque cum Aristotele inquiunt non prima, sed altera potestate ad sensionem esse; velut intellectum non nudum, sed scientiæ instructum habitu.

Ita ipsomet Aristotele interprete habebimus cōparationem sensus, & intellectus hoc loco propositam intellectui tum potestate tum habitu conuenire. Nam si vbicumque potestas est, susceptio, & passio esse potest; horum vterque potestate est. Alter ad habitum & actum, & ideò absolutè potestate dicitur, quia præter actum suæ naturæ nullum alium aduentitium habet. Alter ad actum, qui ab habitu promi potest. Vterque intelligere valet: ille, vt habitum sibi comparet; hic, vt comparato fruatur. Magisque hic, quàm ille, sensui similis est; qui non habitū quærit, sed habitus vsum. At cùm vterque intellectionem eam, ad quam est potestate, suscipit; patitur nimirum velut sensus. Rursum intellectus, qui est actu, non modo ad intellectionem aliam promendam potestate est (hoc. n. ad habitum potiùs pertinere videtur) verùm etiam ad illam ipsam, quam promit. Nam ideò illam suscipit, suscipiendoque patitur. Sed in hoc est potestas coniuncta cum actu; in aliis ab actu separata: In hoc potestas est sine priuatione, in cæteris cum priuatione adiuncta. Certè potestatem eiusmodi Græci omnes interpretes exponunt, & in superioris Textus commētario adducit Simplicius, cùm anima dicitur esse actus corporis potestate vitam habentis, etsi re ipsa & actu viuat.

Quòd si intellectum habitu sensui similē non esse idem ipse Simplicius obiiciat: quoniā is intelligere potest seipsum; & licet obiectum præsens non sit, operari ex se ipso: cùm sensus nec in seipsū se conuertat, nec nisi præsentibus sensilibus sentiat, Intellectum autē actu post appellari impatibilē prorsus, separabilē, & substantia actū; & ideò pati nō posse. Nullo negotio diluuntur obiectiones. Etenim non omni ex parte intellectū voluit Philosophus sensui similem esse. Sed in eo solùm, quòd ambæ facultates animæ cognoscētes sunt, ambæ potestate adrerū cognoscendatū formas suscipiendas, ambæ agēdi, patiendique facultates; quæ scilicet operando quoquo modo patiantur. Cætera dissimilia penitus sunt, & quædā etiā contraria. Neque. n. ex cōmuni natura deriuantur, qua cognoscētes facultates ambæ sunt; vnde similitudo petitur. Sed ex diuersa, & multæ propria speciei differentia; qua sensus materialis est & corporeus; intellectus immaterialis, incorporeus & substātia abstractus; ille organo incorporeo vtitur; hic nequaquā. Inde. n. est, quòd sensus veram & propriā passionē habet in organo, intellectus nusquā. Sensus à vehementi sensili corrūpitur, intellectus

ctus à vehementi intellectili confirmatur. Sensus nec seipsum, nec suâ actionem nosse potest; intellectus potest. Et ideò sensus ab omni re sensili diuersus est, nõ itẽ ab omni intellectili intellectus. Sensus sensilium duntaxat est, præsentium, accidentium, & singularum rerum: intellectus spiritaliũ quoque, incorporeorum, immaterialium, absentium, substãtiarum, vniuersarumque naturarum. Sensus externum postulat obiectum, foris que existit sentiendi principium: Neque sentire potest animal quando vult, sed quãdo adest obiectũ, à quo ad sentiendũ moueatur: intellectus internum habet obiectum sibi præsens, siue à Phantasia subministratum, siue habitu contentum. Et ideò intelligendi principium interiùs continetur, possumusq; quãdocũque libuerit, intelligere.

Impatibilis autẽ dicitur intellectus, nõ hac eadem passione, qua intelligere affirmatur esse pati, recipiẽs solùm, & perficiens, non corrumpens: sed altero passionis genere vero & corrũpente, quod in sensu cernitur, qui cum organo corporeo alligatus sit, eo patiente & corrupto vera & propria passione, patitur ipse quoque & extinguitur. Itaque duplici distincto passionis genere; alterũ sensui & intellectui vtrumque commune est; alterum solius sensus proprium. Altero intellectus intelligendo patitur, altero impatibilis prorsus existit. Inde fit, vt is separabilis sit, non sensus. Nec solùm intellectus actu, aut habitu; sed is, qui potestate dicitur; quem sensui similem fatetur Simplicius. Quippe eadem est illorum omnium intellectuum substantia & natura. Quorum vnus dicitur esse potestate, quatenus non operatur, sed operari potest: alter substantia actus, non quòd sit solus actus, sed quòd is cõsideretur, vt actu operatur: dum verò actum illum idem ipse suscipit, pati quodam modo affirmatur.

Quod autem attinet ad illa verba (si intelligere est velut sentire) næ illis vim adfert Simplicius, vt sententiam suam extorqueat. aliisque plurimus in locis eundem loquendi modum obseruare potuisset, in quibus hypotetica loquutione proponitur id, quod in ratiocinationibus antecedentis aut propositionis vim habet, vnde illud colligẽdum est; si hoc est, illud est; si homo est, animal est. Sic.n. nunc quasi antecedens, seu propositionem ponit; si intelligere est velut sentire; vt inde colligat intelligere esse pati. Et quoniam antecedens consequentis causam cõtinet, conditionalis illa particula vim causalis habebit; tantundẽq, valebit, ac (quia); quia hoc est, illud est; quia homo est, animal est; quia intelligere est vt sentire, verè licet colligere intelligere esse quoquo modo pati.

Denique de procedendi modo sic habeto. Cùm Philosophus ad intellectus differentias illas, seu multiplicitates explicandas descendet; ab imperfectioribus ad perfectiora, ab intellectu potestate ad eũ, qui habitu, aut actu est, non multò post progredietur. Nunc non id agit: sed cõsentiẽte Simplicio in posteriori quæstione versatur, quomodo intellectio fiat; eaquevniuersè tractatur. Quare tum à notioribus ad ignotiora, tũ ab vniuersis & generalibus ad specialia procedit: Dum ab operatione ad essentiam, à sensione ad intellectionem, ab intellectione vniuersè considerata ad speciales illius modos progreditur.

Intellectus vt patiatur & impatibilis sit.

Procedendi modus.

TEXTVS.

Ἀπαθὲς ἄρα δεῖ εἶναι δεκτικὸν ἓν τῷ εἴδους καὶ δυνάμει τοιοῦτον, ἀλλὰ μὴ τοῦτο καὶ ὁμοίως ἔχειν, ὡσαυτως τὸ αἰσθητικὸν πρὸς τὰ αἰσθητὰ, καὶ τὸ νοητὸν πρὸς τὰ νοητά.

A *Impatibile igitur oportet esse. Susceptiuum autem formæ, & potestate eiusmodi; at non hoc, similique modo habere, vt sensitiuum ad sensilia, sic intellectum ad intellectilia.* Tex. 3.

COMMENTARIVS LXXIII.

PHilosophum hoc locum intellectum asserere impatibilem esse, manifestum est. Sed quomodo asseratur, non item inter omnes conuenit. Præter Albertum videntur omnes deductionem quandam ex superiori contextu agnoscere. Sed ille quæstionem eam arbitratus fuisse antea in medium adductam, Num intellectus sensui sit penitus similis; cõclusionem hanc post probandam nunc dixit constitui, intellectum impatibilem esse. Verùm hoc ex antecedenti commentario non ita esse cognoscitur.

B

Inter cæteros de interpretatione Philoponi possit fortasse dubitari. Is in proximè antecedenti contextu nihil probatum fuisse opinatus, sed hypotheticam solùm præmissam intellectus, & sensus comparationem (si intellectum dixeris esse similem sensui, aut is aliquid erit, quod ab intellectili patitur, & corrũpitur; sicut sensus à sẽsili; aut aliquid aliud impatibile, quod perficiatur duntaxat, lædatur minimè): Philosophum iã inquit tanquã pronũtiata sententia impatibilẽ eũ esse affirmare. At.n. in prõptu est illi obiicere.

C

Si hoc ex hypotetica oratione, & quæ à quopiam solùm proponeretur, nũc colligitur; hypotetica igitur & ad hominem duntaxat, non absoluta & vera sententia statuitur.

Propterea veriùs eũ dixeris absolutã antea orationẽ præmisisse, qua intellectionẽ posuit passionẽ quandam esse, aut corrumpentẽ, aut perficientẽ dũtaxat & absoluentẽ. Argumento silicet sensus, qui passionem quoque significat. Iã verò alterã propositionis illius partẽ eligere, atq; statuere; intellectũ impatibilẽ esse ab obiecto vera & propria corporis passione; sed solùm habere quidpiã passioni simile, dum intellectiles

D

omnes formas suscipit. Neq; perturbet quẽpiã particula (igitur) quasi ex antecedenti probatione aliquid colligatur. Etenim eõclusionẽ potiùs significat, quã probandã statuit atque ex præiacta diuisione eligit. Quod dũ facit, nimirũ genus & differentiam intellectus ponit. Genus cũ sensu cõmune est, esse susceptiuum formæ. Differentia propria, impatibile esse & absque corporis passione suscipere. Quare ex operatione ad essentiã progreditur: atq; ex intellectione, quã non corrũpentem, sed perficientẽ passionẽ esse ait, intellectus naturã & essentiã ratiocinatur: formarũ quidẽ omniũ capacẽ, ad easq; suscipiendas & ideò ad patiendũ quoquo modo aptã; absolutè tamen & propriè illa dicitur, quæ corrumpens est; non ea, quæ perfectionem solam adducit.

Intellectus genus, & differentia.

E

Cùm igitur in antecedenti sermone duo posuisset: alterũ, intelligere esse veluti sentire; alterũ, aut esse pati quoddã ab intellectili, aut aliud quidpiam eiusmodi; non inquãvera passio, qualis in sensu cernitur, si non per se, saltem ratione organi, sed aliquid aliud passioni simile; solã scilicet perficientẽ susceptionẽ, dũ actu fit id, quod erat potestate. Ex priori accepit vt genus, eũ esse formarũ susceptiuũ, perindeq; se habere ad intellectilia, ac se habet sensus ad sensilia; & vtrãque facultatẽ esse potestate, non actu, ea, quę cognoscere ac suscipere potest. Quare vt antea, dum de sensu ageret, Empedoclis opinionẽ reiecit; cognoscens debere ex cognoscendis rebus constare; illũque ostendit nil esse actu eorũ, quæ sentiuntur: ita nunc reiicit in intellectu; hunc ipsũ ad intellectilia omnia

eodem modo se se habere demõstrans. Ex posteriori autem propriam intellectus differentiam eligit; eum ita susceptiuum esse, vt suscipiendo non patiatur, sed perficiatur.

Aristotelis method.

Itaque hoc ipso in loco ad illius quæstionis explicationem accedere opinor Philosophum, quam velut præcipuam, & naturam intellectus cõtinentem, principio proposuit; Quam differentiam habeat intellectus. Et quoniam ea duplex esse potest; essentialis vna, alteræ accidentariæ; essentialem nunc priùs exponit, accidentariã post, quæ ex hac essentiali originem habet, explicaturus. Vbi admirabilem Aristotelis artem ac methodum obseruabis. Qui in obscurissima re, maximeque recõdita principium fecit ab operatione; atque ex intellectione intellectus naturam & differentiam essentialẽ inuestigauit. Eumque primùm constituit facultatem esse formarum rerum cognoscendarum susceptricem, veluti ad eas omnes potestatem. At quoniã generalis hæc differentia videbatur sensui quoque cõmunis; duobus eam modis contraxit & specialem fecit. Primùm addendo (Impatibile) hoc est facultatem quidem esse susceipiendi, sed absque passione vlla proprie dicta; & ideò sine vlla læsione, & corruptione perfici. Qua re à sensu differt, qui cum susceptione & perfectione sibi propria passionẽ organi habet admixtam, quæ in ipsius quoque læsionem atque interitũ redundat. Deinde subiungendo, simili modo habere vt sensitiuum ad sensilia sic intellectum ad intellectilia. Similem.n. non eundem, modum ostendit. In qua susceipiendi ac patiendi similitudine, sensilium atque intellectilium formarum diuersitas est. Nam neuter res ipsas susceipit velut exemplales, quas παραδείγματα appellat Simplicius: sed ambo rerum formas & exemplarium similitudines; sensiles sensus, intellectus intellectiles. Et ideò quemadmodum cùm de sensu ageret, non semel dixit, sentiendis rebus carere sensum debere, vt eas possit susceipere; aspectum colore, auditum sono, & aliorum vnumquemque sensili suo obiecto. ita nunc ex eo, quòd intellectilium formarum susceptiuus est intellectus, eum colliget non actu, sed potestate res intelligendas esse debere.

Non enim accipienda sunt illa verba (At non hoc) vt Auerroës, & Albertus acceperunt; intellectum susceipere quidem formas, vt susceipit sensus; at non esse corpus, neque virtutem in corpore, vt est sensus. Sed potiùs non esse actu quidquam eorum, quæ intelligit; nec insitam vllam eorum formam actu habere. Tum quia hoc opponitur ei, quod dixerat, esse potestate eiusmodi: potestati autem opponitur actus; vt ei, quod est potestate, id, quod est actu. Tum quia ex sensu ad intellectus naturam inuestigandam ratiocinatur: de sensu autem hoc idem antea dixerat, eum ad sensilia omnia potestate esse, nullumque eorum habere actu, vt omnia sentire possit. Tum demum quia hoc erat necessarium dicere ad ostendendam intellectus naturam, & potestatem. Et ideò statim deducit, ita se habere intellectum ad intellectiles formas, vt ad sensiles se habet sensus; hoc est potestate ad omnes, actu nullam. Intellectũ autem non esse corpus, neque corpoream virtutem, cõsequenti magis contextu exponitur.

Intellectus mera potestas non est.

Quòd si ex his verbis Alexãder colligat, intellectũ, qui potestate dicitur, nullam formam, remúe actu significare, sed meram, ac sinceram ad omnia potestatem: iure optimo fuit à Philopono reprehensus.

Habet.n. formam quandam, seu potiùs formæ quædam est ipse; qualitas scilicet quæpiam, quæ rationalis animæ facultas est; sicut & sensus. Sed formam, quam cognoscit, non habet actu, sed potestate. Potest sanè is intelligere se ipsum. At vt in exteris rebus intelligendis non eas, sed earum formas, hoc est cognitiones, susceipit (quippe non lapidem, sed cognitam lapidis formam esse in anima, docẽtem post Philosophum audies) sic in intelligendo se ipso non se ipsum, sed sui formam, & cognitionem susceipit atque ad eam est potestate; cum priuatione quidem antequam intelligat; sine priuatione autem, cùm actu cognoscit. Neque Philosophus intellectum negat esse actu formam simpliciter, sed formam eam, ad quam est potestate; nempe intellectilem formam.

Eoverò libẽtius vsus est sensu ad declarandũ quomodo intellectus ad intellectilia se habeat; quòd eo vsus esset ad explicandã operationẽ, quid sit intellectio, & quomodo fiat. Quippe vt ex intellectione progressus est ad intellectũ, sic idẽ exemplũ ad essentiam declarandã velut aptissimũ, traducendũ sibi esse putauit. Quod tamen non ad id pertinet, quod intellectũ impatibilẽ dixit: sed ad id solùm, quod susceptiuum formarũ, & potestate ad illas, non actu, affirmauit. Passionis nãque, & impatibilitatis differẽtiam in superiori iã textu significauerat: solaque in potestate ad formas & earũ vacuitate similitudo est. Tametsi maior adhuc in intellectu, quàm in sensu vacuitas. Siquidem tactus parte quadam sui obiecti constat; vt in tex. 118. lib. 2. dictum est.

Si totam igitur huius loci sententiam colligas, intellectum dices intellectiliũ formarũ susceptiuũ esse sine passione. Hæc est intellectus natura, hęc essẽtialis differẽtia. Cui si animæ facultatẽ veluti genus addideris, definitionem absolueris; intellectus est animæ intelligentis facultas, intellectilium formarum sine passione susceptrix.

At.n. Simplicius, vt antea de sola intellectus potestate intellectione actũ esse dixit: ita hîc de solo eo intellectu sermonẽ esse opinatus, impatibilẽ illũ appellari ait, non quòd pati nequeat; sed quòd nõdum passus sit, nec dũ intellectiliũ rerũ formas susceperit: susceptiuũ autẽ & passiuũ, quòd susceipere paratus sit. Qualis est imperitorũ hominũ intellectus, qui etsi accidentia quædã rerũ norit; substantiales tamẽ earũ rationes non tenet, sed ad illas est potestate. Has n. substantiales rationes interpretatur is, cùm intellectus formarum susceptiuus dicitur.

Verùm neutra huius interpretationis pars probãda est. Quoniã intellectus differentia, & natura absolutè & vniuersè quæritur, vt intellectus est; siue imperitorũ hominũ sit, siue apprimè scientiũ & eruditorũ; siue accidentia cognoscat, siue substãtiales rerũ rationes possideat. Nã hæc intellectui, vt intellectus est, accidentaria sunt & extrinseca. Hunc mor seu tabellã esse tradet Philosophus, in qua nihil est scriptũ, nec accidentiũ, nec substantiarũ. Ac rursum postea, non res ipsas, sed earũ formas, hoc est cognitiones, in anima susceipi. Nõ minùs autẽ accidentiũ, quàm substantiarũ, cognitiones susceipiuntur: nec ad illas minùs, quàm ad has, intellectus est potestate: vtroque scilicet genere sua natura spoliatus & informis. Exẽplo primæ materiæ, tũ ad accidentiũ, tũ ad substantiarum veras formas comparatæ. Siquidem vt hæc ad reales & in natura existentes; sic intellectus ad cognitionum formas se habet. Illa realibus.

realibus, hic cognitis omnibus sua natura carens atque ad omnes potestates. Imperitorum autem hominum intellectus accidentium formis instructus, non minùs puram & sinceram intellectus naturam refert, quàm primæ materiæ referat ea, quæ qualitatibus & accidentibus imbuta iam fuerit. Vt igitur de intellectione vniuersa, vt intellectio est, pluribus verbis loquutus est Philosophus, ita posterioribus hisce puram atque aduentitia omni forma vacuam intellectus naturam ex operatione illa deductam nobis proposuit: eámque intellectilium omnium formarum, siue accidentium, siue substantiarum, siue accidentalium, siue substantialium, absque lædente passione susceptricem. Sic enim & ipsissimam eius differentiam essentialem ac naturam demonstrauit, & capacitatem ac potestatem totam indicauit. Ac demum impatibilitatem ostendit formarum omnium susceptione, vel etiam accidentium, à quibus alioqui tum in sensu, tum in cæteris omnibus læsio ac passio solet proficisci.

Addam ad huius loci planiorem intelligentiam, Simplicijque certiorem confutationem id, quod in tex.65.&66.lib.1.traditũ est. Nam cùm eadem vtrobique sententia contineatur, ibi obiter, & quasi carptim, hìc ex instituto & vt in proprio loco, alter locus ex altero manifestior euadet. Ibi autem tum de intellectu nostro absolutè & secundùm suam naturam vniuersè differens, tum eandem intellectus & sensus comparationem faciens, intellectum ostendit innasci nobis velut substantiam quandam existentem, & non corrumpi: & licet alio intus corrupto minùs valeat intelligere, ipsum tamen impatibilem esse. Si enim pateretur, ac corrumperetur, maximè id eueniret in senectute, qua ætate animalia cuncta imbecilliora sunt, & ad interitum prona. At is eo tempore viget plurimùm. Vel si in vltima & quasi iam præcipitata ætate imbecillior videatur ad operandum, ne inde quidem licet colligere eum passum esse. Quia id aliunde nasci potest. Nempe quòd phantasiæ, sine qua dum est in corpore non operatur, lætum & corruptum sit organum. Etenim vel sensus ipse imbecillior tunc est. Non quòd læsa fuerit & corrupta anima (ea quippe indiuidua substantia est, quæ per partes corrumpi non potest, sed aut extinguitur tota, aut integra tota est) verùm quòd organum passum sit, ac penè dissolutum. Et ideò si senex acciperet oculum iuuenis, solúmque mutaret organum; videret vt iuuenis, & exquisitè, vt antea, & perfectè operaretur. Quatenus verò ex hoc colligatur, intellectum, non sensum, à corpore separabilem esse, & æternum; eo loco satis declarauì. Nunc satis fuerit dicere, sensum per se quidem impatibilem esse, at patibilem & corruptibilem per organum; patiente scilicet & corrupto organo, in quo is est. Corporea enim & organica vis. At intellectus neque per se, neque per organum; siquidem organo nullo vtitur.

Atque illud etiam addere; Philosophum hìc naturam & essentialem intellectus differentiam exponendo, simul etiam de intellectus potestate dicere. Quoniam is puram, & sinceram intellectus naturam habet. Reliqui siue habitu, siue actu considerentur; quidpiam addunt, quod accidentarium est & aduentitium; Impatibile esse, intellectui omni conuenit, vt intellectus est: Esse autem susceptiuum formarum, & potestate omnia, nihilque actu eorum, quæ intelligenda sunt; intellectum iam potestate significare videntur. Sed tamen eatenus credendum est de illo egisse Philosophum, quatenus puram intellectus naturam habet. Non inquam, proponendo sibi de intellectu potestate agere, sed de intellectus natura absolutè cõsiderata. Quæ quia potestate est ad intellectilia, propterea de intellectu potestate egit, non quatenus potestate est; sed quatenùs ipsa intellectus natura. Quare quæcúmque de intellectu potestate dicentur, de intellectu per se & simpliciter considerato deinceps erunt accipienda. Vt diuisio intellectus in intellectum potestate, habitu, & actu; diuisio sit in intellectum secundùm suam naturam per se consideratum; & in intellectũ, cui quidpiam accesserit, habitus, aut actus.

Intellectus natura & intellectus potestate, idem.

TEXTVS.

Ἀναγκη ἄρα ἐπεὶ πάντα νοεῖ ἀμιγὴς εἶναι, ὡσαφῶς φύσιν Ἀναξαγόρας, ἵνα κρατῇ· τοῦτο δὲ ἔστιν ἵνα γνωρίζῃ· παρεμφαινόμενον γὰρ κωλύει τὸ ἀλλότριον, καὶ ἀνταφανίζει.

Quare necesse est, cùm omnia intelligat, non mistum esse, vt inquit Anaxagoras, vt dominetur: hoc autem est vt cognoscat. Alienum enim, si prope appareat, prohibet, & obstruit. Tex. 4.

COMMENTARIVS LXXIV.

QVod intellectum dixit potestate esse intellectilia omnia, actu autem nullum; maximè quidem & potissimùm ad intellectus naturam ostendẽdam dictum est. Sed tamen tacitè etiam fortasse voluit Philosophus Empedoclis & eorum sententiam damnare, qui, vt in 1. lib. commemoratum est, simile inquiebant cognosci simili: & ideò intellectum, vt cognoscat omnia, ex omnium elementis & principijs constare. Aristoteles contra ex eorum nullo, sed potiùs velut potestatem quãdam ad illa omnia esse: & ideò cognoscere omnia, quia cùm cognoscere sit rei cognitæ formam suscipere, formis omnium spoliatus omnes potest admittere. Hoc verò nunc multo magis confirmat; Empedoclis opinioni eam, quę fuit Anaxagoræ, quasi opponẽs, & vt intellectus naturæ magis consentaneam antẽponens. Is cùm materiale rerum principium infinitatem quandam similium partium posuisset, réspq. omnes earum partium congregatione fieri, permistione constare, segregatione interiore affirmasset: intellectum adiũxit, qui partes illas congregando & segregando, varijsque modis permiscendo, omnium, quæ in natura subsistunt, parens esset & efficiens causa: Itáq. cùm cætera omnia essent permista, solus intellectus impermistus esse dicebatur, vt mistioni dominari cæteráq. miscere posset. Sentẽtiam hanc Aristoteles partim repræhendit, partim non parùm commendauit.

Anaxagoræ opinio de rerũ principijs.

Tria omnino repræhendit. Duo in primo libro Physic. ac rursum in tertio eiusdem operis libro, & in tertio de Cœlo, & primo de ortu & interitu, infinitatem scilicet illam similium partium, generationisque modum per congregationem & segregationem. Et tertium in octauo Phys. tex. 15. intellectum non ab omni æternitate congregationem & segregationem aggressum fuisse. Laudauit autem in primo Metaphysic. quasi quæ propiùs ad veritatem ac-

cesserit. Tum quòd præter materialem, efficientem quóque causam posuerit.

Neque casu, sed mente quadam, mundum administrari dixerit. Quod sibi quóque, cum primùm audiuit, maximè placuisse, quòd ita optimè omnia disposita fore viderentur; testatur apud Platonem Socrates in Phædone. Tum verò quòd in materiali item principio naturam primæ materiæ quoquo modo adumbrauit. Ac rursum hoc loco & in octauo Physic. tex. 37. plurimum commendauit, quòd intellectum impermistum & incorporeum fecerit; vt similibus omnibus partibus, velut materiæ dominari maximè eásque modis omnibus versare ac permiscere posset.

Intellectus vt impermistus.

Verùm quod primùm Philosophus asserit necessarium esse intellectum impermistum esse, ex superioribus sine dubio colligitur. Sed cùm duo dixisset: Alterum intellectum impatibilem esse: Alterum formarum susceptiuum esse: Themistius & Simplicius ad posteriorem propositionem referunt. Atque non permistum comparatione formarum intellectilium interpretantur. Quasi probetur, eum cum illis permistum non esse, hoc est nullam earum habere actu, quòd intelligat omnia atque omnium formas suscipiat. In quam sententiam noua extat Antonij Bernardi interpretatio in vndecimo de singulari certamine libro sect. v. vj. & vij. Is eodem modo impermistum exponens, Philosophum dixit ad intellectus impatibilitatem probandam accepisse, eum esse intellectilium formarum susceptiuum. Et quoniam hoc negatum fuisset à Platone, primum ita probatum fuisse. Intellectus intelligit omnia, id est opposita, vera & falsa: nullas igitur habet à natura insitas formas, quemadmodũ inquiebat Plato. Etenim si quas haberet, sanè haberet veras: non igitur posset contrarias & falsas intelligere. Siquidem hæ simul cum veris esse nequeunt; nec veræ, quæ naturales essent, abijci possent. Vnde in tex. 6. mox inquit colligi, eum cum corpore permistum non esse. Quia si organum corporeum haberet, vniuersas formas non posset suscipere, sed singulares solùm, vt sensus.

Acuta nimirũ & subtiliter excogitata interpretatio, sed minimè accomodata. Primùm quia Aristotelem frustra, & absq. necessitate à propositionis sibi propositæ probatione ad insitas intellectui species digredientem facit. Præsertim cum certius & proprium magis medium posset accipere. Deinde nulla hîc Platonis mentio, nulla oppositorum, nulla veri aut falsi. Tum vero recipere aut habere insitas rerum species imparibilitati aut immortalitati nil obest. Et Plato, qui species illas insitas posuit, immortalitatis vbique assertor est. Sapientissimique Theologi nónne species omnium rerum separatis mentibus à Deo insitas fuisse tradiderunt? Postremò homonymiam in argumentationibus eandémque vocem alio significatu in antecedenti, alio in consequenti vsurpatam non tolerant Dialectici. Maximo igitur vitio Aristotelis Argumentatio laboraret, si impermistum hoc loco significaret non habere formas, & post inde deduceretur esse impermistum cum corpore.

Ego igitur omnino secus interpretabor: quódque hîc accipitur, Intellectum impermistum esse, ad priorem illam potiùs propositionem (intellectum impatibilem esse) quam sine probatione acceperat, erátque ad persuadendum difficilior & propriam intellectus differentiam continebat, omninò reiteram. Nam posterior quoquo modo probata videtur, vbi dictum fuit, intelligere esse sicut sentire, siue rursum, Intellectum perinde ad intellectilia se habere, vt se habet sensus ad sensilia. Sensum autem sæpè iam declaratum fuerat nullam sensilium formam actu habere posse. Nunc autem impermistum dici comparatione corporis & materiæ, probatique intellectum impatibilem esse eiusque differentiam demonstrari; Intelligas primùm ex Anaxagoræ testimonio, quo vtitur. Is enim intellectum non mistum dicebat, cum materia partibúsque similibus, quas mouebat. Deinde ex tex. 37. libri octaui Physic. vbi eandem hanc Anaxagoræ sententiam laudat, eum ait rectè dixisse, intellectum impatibilem & impermistum esse; & rursum in primo huius operis libro tex. 34. solum illum affirmasse, intellectum impatibilem esse, nihilque cum cæteris commune habere. His enim in locis impatibile & impermistum coniungens, apertè declarat, quid impermistum hoc loco significet: háncque probationem cum impatibili paulò ante nominato contingendam esse. Ac rursum non multò post in tex. 6. impermistum hoc interpretabitur impermistum cum corpore. Et in tex. 12. quod nulli quidquam habet commune.

Sic ergò ratiocinatur. Intellectus cum corpore permistus non est; quod à corpore abiunctũ existit & separatum neque cum eo permistum, impatibilis est: intellectus ergo impatibilis est. Huius argumentationis assumptio a quouis facilè admitteur, qui passionis, mutationis, & interitus principium & causam intellexerit esse materiam, qua constant corpora. In propositione autem non dixit, Intellectum non esse permistum cum corpore; sed absolutè non esse permistum, Velut eam Anaxagoræ testimonio confirmare posset; quia ita loquutus fuerat; cætera infinita partium permistione constare, intellectum verò permistionis omnis expertem esse, nec cum alijs quidquam commune habere. Vel potiùs velut Empedocli sese opponens, qui ex rerum omnium initijs permistum eum dixerat, vt omnia intelligeret. Non corpoream tamen, nec organicam virtutem intelligendam esse; ex comparatione sensus, in qua versatur, manifestum est. Nam vt impatibilem dixit comparatione sensus; quòd non lædatur nec corrumpatur, vt sensus; ita eiusdem comparatione non permistus cum corpore, hoc est non virtus corporea & organica appellandus fuit.

Neque vero efficax magis probatio fuisset, si intellectum accepisset nec esse corpus, nec virtutem corpoream, vt quispiam forsasse credat; eo permotus argumento; quòd passio aut corporis est, aut eius, quod corporeum existit, hoc est inhærens aut pendens à corpore. Etenim corpus Aristoteles prætermisit: aut quia si non est virtus corporea, multò minùs fuerit corpus, aut quia meminit se initio superioris libri probasse animam non esse corpus. Indeóque vidit intellectum, quem animæ partem dixerat, iam probatum esse corpus non esse, solúmque disputari posse. Num virtus corporea sit, quemadmodũ sensitiua est, ac animæ partes cæteræ hactenus explicatæ. Deinde facultatem animæ, quæ qualitatem quandam significat, nullus dixisset esse corpus, corpoream fortasse quispiam. Vel non permistum dixit, vt abstractum penitus & immaterialem significaret, non vt cæteras

cæteras formas & partes animæ. Sic enim Anaxagoras etiam partes similes ponens materiam, intellectum dixerat non permistum; hoc est à materia abstractum, vt illi toti dominaretur. Et Auerroës non permistum interpretatus est neque corpus neque virtutem in corpore: & Philoponus à materia impermistum intellectum.

Intellectus immistus cum materia.

Porrò permistum non esse cum corpore aut materia (nomine enim corporis non hoc corpus organicum, quod animæ subiectum est, significatur; sed corpus quoduis: neque nunc intellectus asseritur separabilis esse ab hoc corpore, in quo est: sed esse separatus secundùm suam substantiam ab omni corpore, hoc est immaterialis & incorporeus: vnde mox immortalitas & separabilitas ab hoc item corpore deducitur) hoc argumento demonstrat. Intellectus intelligit omnia, hoc est intellectilium omnium formas suscipit: siquidem intelligere, vt antecedens ostendit sermo, est intellectilium formas suscipere. At quidquid recipit aliud, careat necesse est eo, quod recipit. Intellectum igitur necesse est intelligendis omnibus rebus spoliatum esse diuersamque à corporibus omnibus & materia atque accidentibus corporeis & materialibus naturam habere. Tantum abest, vt verè dixerint illi, qui cum ex rerum omnium principijs constare voluerunt, vt omnia intelligeret. Illuc enim argumentationem hanc pertinere credendum est. Sanè intellectum intelligere omnia constat, nec alia indiget probatione, quàm omnium hominum testimonio, quorum vnusquisque in seipso ita experitur. Recipiens autem carere eo debere, quod recipit; ab Aristotele hoc loco non tam dicitur, quàm probatur; non inquam patentibus & his ipsis apertis verbis, sed ipsius probatione asseritur. Certè ad probationem satis fuisset, tum testem adducere sensum, in quo antea dictum fuerat, eodem modo rem habere, quippe oculus sine colore idcircò est. Tum verò primam corporum omnium materiam, quæ non eas, quas habet, sed illas, quibus caret, formas suscipit; nec naturalibus subijcitur mutationibus, nisi adiunctam habeat priuationem. Ac demum ea omnia quæ, siue in natura, siue in artibus receptura quidpiam sunt, sed causam maluit adferre, cur & in sensu & in intellectu, & in materia, omninóque rebus omnibus sic habeat.

Causa est, quoniam quod est intus, siue in sensu, siue in intellectu, siue in materia, siue in quacumque re; prohibet, ne ingrediatur alienum; eique, quod extra est, aditum intercludit & obstruit. Quare vt Anaxagoras intellectum posuit cum cæteris rebus nequaquam permistum; quia si permistus esset, dominari omnibus omnésque mouere non posset. Impediretur enim ab illis, cum quibus esset permistus. Ita profectò vt omnes intelligat, ab omnibus separatus diuersæque naturæ esse debet. Sic enim ad meliorem sensum Anaxagoræ sententiam trahit. Certe quantumcumque conetur sensus, sentire idcircò nequit seipsum; nec eam corporis partem, in qua existit; quia corporeus est. Si igitur intellectus corpora omnia corporeáque accidentia intelligit, corporea & materialis virtus minimè ipse est. Si sensus organum qualitate quapiam fuerit occupatum, cæteræ non sentiuntur vt icterici oculus & febricitantis lingua in secundo libro antea commemorata satis superque confirmant. Et materia, si formam aliquam habeat, susciperе alias non potest, quin priorem illam abijciat (si nimirum aduenturæ contraria sit, aut terminus materiam finiens atque vltimò in certa specie perficiens: alioqui nec qualitatum nec elementorum formas retractas, nec partium formas in organico corpore voluit aduectum formæ misti aut animæ prohibere nec intellectilem formam in intellectu susceptam impedimento esse, ne recipiantur aliæ) & intellectus, si cum corpore vllo ita foret permistus, vt illius naturam imbuisset, vt aquæ aut terræ, calidi aut frigidi; id veluti propè illi apparens aliorum nimirum cognitionem prohiberet: ac materia rerum omnium materialium intellectionem impediret.

Neq. ab hac interpretatione discessisse putes Philoponū, cùm eam dixit esse Philosophi deductionē, si intellectus esset ex materia, ipsam nō intelligeret. Nam etsi id de illa ipsa materia ita fortasse queas accipere, vt non posset se supra seipsum conuertere, sicut sensus non sentit seipsum: nomine tamen materiæ materialia cætera constat interpretem eum significasse. Tum argumento tactus, quo vtitur, sibi simile calidum non sentientis. Tum Anaxagoræ testimonio; qui propterea intellectum ex similibus partibus non permiscuit, vt omnibus dominaretur. Tum Aristotelis probatione; quia intus existens arcet alienum.

Vt intellectus tacere debeat obiecto intelligēdo.

Vniuersa tamen hæc probatio de primario intellectus obiecto intelligenda est. Etenim, vt post dicetur, seipsum quóque intelligit; nec tamen seipso potest spoliatus esse. Suam item intellectionem percipit; quam tamen in seipso habet. At neutrum primario, sed secūdario; ex aliorum scilicet intellectione. Nam dum intelligit cætera, suam potest intellectionem animaduertere, eámque ac seipsum intelligere. Primario igitur obiecto, hoc est cæteris omnibus rebus carebit, vt omnes intelligat, sicut oculus colore omni, vt omnes aspiciat. Non item secundario, quod in seipsum cōuersione cognoscitur. Quippe nec oculi quantitas illum prohibet, ne aliorum obiectorum quantitatem videat, sicut impedit color aliorum colorum sensionem. Etenim quantitas secundarium, non primarium, obiectum est.

Tandem quod ad Anaxagoræ testimonium attinet, magis ad rem fuerit, maiorémque sententiam suam confirmandi vim præbebit Aristoteli; si non tanquam de intellectu separato ac diuino, vt Simplicius, & S. Thomas crediderunt: sed tanquam de anima, vt Themistius videtur intellexisse, loquutum eum fuisse dicamus. Nam etsi à materia illum separatum & impermistum poneret, vt materiæ toti dominaretur, eámque modis omnibus moueret: eandem tamen dixit esse animam, atque in animalibus omnibus inesse: eóquè velut natura vna vsus est; vt in tex. 24. 31. primi huius operis libri retulit Aristoteles. Maiúsque ex hoc intellectu argumentum peti potest, qui tum anima sit, tum impermistus; quàm ex diuino & separato, qui altioris multò ordinis est, nec vllam animæ vim habet.

DIGRESSIO XXI.

Intellectus & primæ materiæ sensusque comparatio. Deque triplici intellectu, humano, Angelico, & Diuino.

Intellectus primæ materiæ similis.

VErùm enim verò etsi noster intellectus ab omni materia abiunctus sit, ipsemet tamen intellectilium omnium materia est: perindéque in incorporeis ad intellectiles formas, atque in rebus corporeis prima materia ad reales ac naturales sese habet. Primam materiam informe quoddam subiectum formis omnibus, quæ in natura gignuntur & existunt, substernimus; siue accidentium eæ sint, siue substantiarum: nec earum vllam vt propriam & connaturalem illi concedimus, propterea quòd omnes susceptura est. Intellectū verò cognitionibus cūctis & habitibus seu intellectilibus formis informē planè subijcimus, vt cunctas possit recipere: Atque vtriusque formarum generis susceptione id efficitur quod tum in natura, tum in mente, actu est & perfectum. In natura compositum, in mente id, quod intellectum habitu dicimus. Sed materia substantia est, intellectus animæ facultas & qualitas. Materia primus actus substantiæ corporeæ, velut primum aliorum omnium subiectum, intellectus secundarius potiùs in intellectilium genere actus, secundariumque subiectum. Quippe accidens primus actus primúmque subiectum esse non potest. Quare quod est primum atque aliorum omnium principium & fundamentum, est intelligens anima, secundarium intellectus: tum habitus & cognitiones accedunt velut rerum intellectarum formæ, quibus tum intellectus, tum anima exornantur ac perficiuntur. Vtrinque sanè potestas plurima continetur. Sed materia patiendi duntaxat & susciipiendi potestas est: intellectus agendi primùm & intelligendi, deinde patiendi quoque & susciipiendi. Ideò illa, nisi ab alio reducatur ad actum, nunquam ad formam peruenit, hic à seipso reducitur atque in seipso formas omnes procreat. Vnde triplex existit in rebus potestatis genus. Primum patiendi solùm & susciipiendi. Alterum agendi duntaxat & producendi. Tertium tum agendi & producendi, tum patiendi & susciipiendi. Primum materia est, alterum efficientis causæ, vel etiam agentis naturæ, quæ in materiam velut patientem agit: tertium intellectus, qui in seipso operatur. Duoque illa, quæ in natura diuisa sunt ac tantopere separata, in anima, quæ melioris est, quàm natura, conditionis, perfectiori modo collecta sunt & colligata. Eóque magis, quò melior fuerit animæ pars. Sensus námque operatur quidem & ipse in seipso & agit ac patitur, sed duas habet imperfectiones. Alteram, quòd externi obiecti à quo ad agendum excitetur & quasi moueatur, præsentiam postulat. Alteram, quòd in organo corporis realem quoque & naturalem motum atque actionem ab obiecto illo admittit: immò & requirit. Intellectus neutro indiget. Sed dum versatur in corpore, antequàm scientiarum habitus sibi comparet, phantasia obiectum propo-

Quatenus dissimilis.

Potestas triplex in natura.

Intellectus & sensus cognitio vt differant.

nente opus habet. Quamquam hoc illi per se considerato accidentarium est. Et ideò animæ habitibus, aut diuulsus & separatus à corpore, absque vllo phantasiæ vsu ipse sibi solus sufficiens est.

At quoniam anima nostra inter animas supremа in intelligentium subſtantiarum genere perfectissima non est: illius intellectus omnium optimus & perfectissimus non censetur: sed multò & perfectior is, qui est omni modo materia separatus. Noster intellectus octo præterea habet imperfectiones. Primam, quòd actionis eius est & facultas, non subſtantia. Alteram, quòd consequentium omnium fons est & origo, quod facultas existit animæ, hoc est dimidiatæ & imperfectæ subſtantiæ, quæ alterius pars sit. Tertiam, quod etsi non ita materialis existat, quod ex materiæ gremio eductus in eóque nutritus & sustentatus, vt cæteræ formæ ac virtutes inferiores (quod esse permissum cum materia philosophus appellauit:) eatenus tamen cum illa coniunctus est, quatenus eam format, perficit & exornat: etsi ab illa interdum separetur, eamnamen perpetuò respicit ac desiderat. Quartam, quòd non est actu, sed potestate, intellectilia nec ea in se habet, sed extra se quærit. Quintam, quòd licet corporis organo non vtatur, cùm primùm tamē cognoscere quidpiam molitur, sensuum opera indiget, nec cognoscere quidquam potest, nisi à sensibus hausſtum atque à phantasia subministratum. Vnde non parùm impeditur eius cognitio; cogitúrque persæpè ab incepto desistere; fatigata scilicet phantasia. Sextam, quòd non illico operatur, nec assequitur statim quod quærit. Sed inuestigando, ratiocinando, vnumque ex alio colligendo, laborat multum, temporisque consumit plurimum. Septimam, quòd in hac inuestigatione errat persæpè atque operam perdit: nec verum semper assequitur, sed erroribus multis obnoxius est. Octauam, quòd omnis eius operatio aduentitia illi est & accidentaria, neque idem cum ipsius subſtantia.

Imperfectiones hasce in intellectu separatarum subſtantiarum nullas esse credidit Aristoteles; vt ex 12. Metaphysic. libro colligitur. Re vera autem in supremo omnium ac optimo intellectu diuino nullæ sunt. Is enim facultas non est, sed ipsissima subſtantia, infinita, illuminata; Ens per essentiam, & ideò simplicissima & absque compositione vlla: Quippe essentiæ virtutis, operationis, & aliam quamcúmque entis rationem absorbet: estque semper in actu intellectiua omnis, nec extra se quidquam intuetur; sed vt in seipso rationem entis omnem supremo quodammodo continet: ita seipsum inspiciens omnia quæcumque sunt, fuerunt, erunt, aut esse possunt, per alios, & exemplares cunctorum formas in seipso intelligit.

At in cæteris inferioribus intelligentijs, quæ creata entia sunt, finita, limitata; & ideò materiæ quædem omnis expertia, sed alijs pluribus modis compósita, ex esse & non esse; actu & potestate, essentia & existentia, natura & suppósito, subſtantia & accidente; natura, virtute, & operatione: Intellectus sanè facultas quædam est & subſtantiæ aduentitium accidens; sed integræ acper-

ac perfectæ substantiæ. Neque aliam ex commemoratis intellectus nostri imperfectionibus habet; nisi quòd etsi actu per seipsum intelligat, atque alias cõplures à natura insitas cognitiones habeat, ad alias tamen quasdam potestate est; quas à rebus ipsis accipit: eiusque intellectione accidens est, non substantia, aduentitia, non essentialis.

Intellectus tres gradus.

Quapropter tres existunt intellectus gradus, diuinus, Angelicus, & humanus. Diuinus supremus & perfectissimus, humanus infimus & imperfectissimus: angelicus inter vtrumque medius. Quæque in hoc libro tum ab Aristotele, tum à nobis, aut de intellectu dicta sunt, aut deinceps dicetur, de solo humano, qui animæ facultas est, intelligẽda sunt. Natu-

Qua ab Ar. dicitur, cum intellectus cõueniant.

quod affirmatum est, intelligere esse susceptionem B quandam passioni similem, in intellectu nostro verissimum est, & verò etiam in angelico, in quo ipso intellectio est actus secundus à primo ipsius intellectus distinctus, illique aduentitius: At in diuino nullo modo, quòd is nullã eiusmodi distinctionem admittat. Intellectum verò esse potestate intellectilia omnia, nihilque eorum actu, solius intellectus nostri proprium est. Etenim angelicus multa esse creditur, diuinus omnia, cùm omnium rationes & ideas in se habeat altiori ac meliori modo, quàm ipsa sint in seipsis. Denique impatibilem esse, neque cum materia permistum, intellectui omni conuenit: sed meliori adhuc modo angelico, optimo autem C diuino, qui dissiti magis à materia sunt & elcuati, quàm noster sit, qui inter illos & materiam veluti medius existit.

Contra Auer. de intellectu.

Cæterùm Auerroës dum in ipso initio Digressionis ad tex. 5. differentiam intellectus nostri à materia consideraret, duplicem eam proposuit. Alteram, quod intellectus potestate est ad omnes formas intellectiles vniuersas rerum materialium, materia ad formas sensiles. Alteram, quod intellectus formas cognoscet, quas suscipit, materia non cognoscit. Sed in vtraque peccauit. In altera, tum quia intellectum dixit potestate ad rerum materialium formas, cùm D non minùs sit ad immaterialium. Tum quòd ad vniuersas solùm, non item ad rerum singularũ formas potestate fecit. Cùm tamen has quoque cognoscat, vt in intellectu practico manifestum est: immò & in theoretico, dum in cœlestium orbium consideratione versatur, si (quemadmodum ille tradidit in commentario 49. libri secundi de cœlo) numero solùm illi differunt, nec ab ijs potest abrahi vniuersa natura. Tum vero quod materiam dixerit potestate duntaxat ad formas sensiles. Nam siue sensiles appellauerit qualitatum sensilium formas, siue formas materiales, siue singulares, omnino falsum dixit. Materia namque ad formas item substantiarum, immo magis, quàm accidentium, & ad ani- E mam item nostram, quæ immaterialis est, potestate existit, vt illam suscipiat, & cum ea per se vniatur: quidquid ille hac de re senserit. Ac demum si formas solùm singulares suscipit, hoc ipsum illi cum intellectu commune est. In altera vero lapsus est, dum rationem eius ostendere voluit. Non enim ea est ratio: quoniam intellectus formas vniuersas suscipit, materia singulas. Nam sensus (tactus maximè & gustatus) non nisi singula suscipit & cognoscit; & intellectus, vt dictum est, singula quóque diiudicat. Et cùm intellectionem suam suscipit, nónne hæc singularis forma est. Sed illa potiùs est ratio, quam in textu 124. superioris li-

Materia potestate.

A bri respondit Aristoteles, cùm de plantis differeret; quia non habet huiusmodi principium, quod susciperè formas possit sine materia. Siquidem omnis cognitio eleuatione constat à materia. Tantúmque abest, vt ipsa queat cognoscere, vt omnem potiùs cognitionem impediat; nihilque quamdiù cum ea coniunctum fuerit, cognoscatur.

DIGRESSIO XXII.

Aduersus Alexandrum hoc loco abutentem. Ac rursum de intellectus natura.

ALexander autem duobus modis hoc loco abusus est. Primùm enim cùm eum sententiæ suæ, quæ humanum animæ intellectum materialem esse, corporeum, ac mortalem statuerat, magnopere aduersari; eò tandem se conuertit, vt impermistum illum appellari interpretaretur, non quòd à materia, & corpore immunis sit; sed quòd permisceri non possit. Quod enim permiscetur, antecedere aliquo tempore id oportet, quod ex illo permistum efficitur: quemadmodum elementa permistis corporibus cæteris priora existunt. At humanus intellectus hominem non antecedit. Et quoniam si dissoluendus & corrumpendus est, patiatur necesse est; impatibilem eum dici respondit, quòd non patiatur ipse, sed per eum corpus. Ac demum separabilem etiam interdum nominati, propterea quòd aliud quidpiam sit à corpore diuersum. Deinde hinc alteram illam sententiæ suæ partem, qua intellectum meram & sinceram omnique actu carentem potestatem esse voluit, plurimùm credidit confirmari & quasi stabili fundamento niti. Si enim vt omnia intelligat, intelligendis omnibus rebus impermistus esse debet, nec earum vlla forma, & actu præditus, sola igitur ad intellectilia omnia potestas fuerit.

Impermistum quod impatibile, separabile.

At neque prior interpretatio consentanea est; neque posterior deductio certa ac necessaria. Verè namque obiecit Philoponus, interpretatione illa sensum quoque impermistum, impatibilem, ac separabilem fore. Siquidem nec ipse animal, in quo est, antecedit; nec per se patitur aut corrumpitur, vt est in textu sexagesimo quinto libri primi; sed corporeum organum, quo patiente ac dissoluto pati ac dissolui sensus dicitur. Nec deinde ipse idem est cum corpore; sed vt anima, sic facultas omnis animæ ab eo diuersa existit. Atqui Philosophus hæc omnia tanquam intellectus propria adfert quibus à sensu ac reliquis animæ partibus distingueretur. Deinde si ita, vt Alexandro libuit interpretari, impermistum, impatibile, separabileque dixisset; Anaxagoram testem nequaquam adduxisset. Quoniam is non eo modo impermistum & impatibilem dixerat intellectum. Sed impermistum quidem velut separatum à materia, cui congregandæ segregandæque dominabatur. Impatibilem autem, hoc est congregationis & disgregationis motu mini-

mè agitatum; sed mouentem duntaxat & agitantem, congregantem & disgregantem cætera: vt ex tex.37. lib.8. Physic. manifestissimum est. Tum verò illa accedit ratio, quæ hoc loco continetur. Intellectum enim impatibilem esse probat Philosophus, quoniam impermistus est. Ac rursum ex eo, quòd impermistus est, separabilem esse colligitur. At quæ deductio sit; Intellectus permisceri non potest, impatibiles igitur ipse per se est? Ac rursum; Permisceri non potest, separabilis ergo, hoc est à corpore diuersus est. Deductio nulla esset, & probatio plane superflua. Nam impatibilem per se eum esse manifestum est: quia quod per se patitur, materia est & corpus, forma aut qualitas vel affectio, eatenus duntaxat, quatenus in materia & corpore continetur. Esse autem à corpore diuersum multò magis erat certum & in principio etiam probatum, vbi animam ostensum est corpus non esse.

Sapienter itaque pronuntiauit Philoponus, triplici illo attributo, impatibile, impermistum, & separabile, intellectus atque adeò rationalis animæ, cuius is facultas est, immortalitatem affirmatam fuisse, atque intellectum à sensu distinctum. Ego verò immaterialitatem, impatibilitatem, & immortalitatem dicam. Siquidem horum vnum ex altero nascitur ac perbelle deducitur. Immortalis autem asseritur, quia impatibilis est, & ideo destructo ac pereunte corpore non destruitur neq. cum eo perit, sed superstes est, & vt dicebatur in tex.21. superioris libri, separatur tanquam perpetuũ à mortali. Quæ verba aptissima sunt ad separabilitatem, de qua nunc agitur, declarandam. Ac rursum impatibilis affirmatur, quoniam immaterialis est & incorporeus. Quæ demonstratio ad primam causam, nempè ad naturam & substantiam ipsius, reuocata est. Etenim vt in corporibus ac materialibus rebus vsu venit, vt quia materiam habent, pati possint & corrumpi, siquidem materia primum in illis existit passionis omnis & corruptionis principium: sic contra in ijs, quæ materia carent, expers esse materiæ, passionis & corruptionis principij, prima est causa, cur pati nequeant & corrumpi. Cur autem illa materiam habeant, hæc non habeant, prior causa adferri non potest, cùm hæc ipsorum essentia sit, quę priorem causam non habet. Ex effectibus solùm & operationibus demonstratur. Quare vt primum motorum immaterialem esse non nisi ex perpetua & absque fatigatione cœlestis globi conuersione colligitur: ita nunc eodem argumenti genere de intellectu loquens vti potuisset. Intellectus cum corpore non patitur nec senio debilitatur, sed sapientior potiùs ac perfectior euadit, materialis igitur non est neque corporeus. Verùm hoc argumentum prætermisit: aut quod in textu sextogesimo quinto libri primi eo iam vsus fuisset, aut quod cùm aliud supperetet huius loci, in quo quemadmodum intellectio fiat exponebatur, magis proprium, videri noluit vti circulo atque idem per idem probare, si impatibilem ostendens quia est immaterialis, immaterialem illico demonstrasset, quia est impatibilis.

Altera quoque ex operationis genere, ex intellectione: ne inquam, in promptu erat demonstratio. Quippe vt omne immateriale est intelligens, ita & omne intelligens immateriale. quare vt licet colligere, est immateriale, ergo intelligens, sic ex intellectione potuisset intellectum deducere immaterialem esse. Si enim cognoscere nil aliud est, quàm rerum cognoscendarum formas eiusmodi à materia, ac sibi similes factas absque materia susciperè, omne cognoscens quoquo modo eiusmodi esse oportet à materia, perfectissimo autem & omni modo intellectum, qui supremum cognitionis gradum habet.

Sed tertiam illam adferre maluit, qua tum immaterialitas ostenderetur, tum etiam infinitus explicaretur, quam affirmauerat intellectu inesse, dum eum nihil actu intellectilium esse pronuntiauit. Cùmque impatibilem esse demonstrasset, quia immaterialis est: ita nos immaterialem esse ostenderet, vt simul alterum alterum confirmaret, eum esse formarum susceptiuum. Demonstratio autem est; quia omne, quod aliquid recepturum est, carere eo debet, quod recipit. Quare si materialia & corporea intelligimus, expertem materiæ atque à corpore solitum ac liberum esse intellectum nostrum necesse est.

Quo loco abusus Alexander non esset ad probandam illius puram potestatem omni actu carentem; si de materialium duntaxat & corporum intellectione Philosophi probationem esse animaduertisset. At quoniam generalis propositio vniuersè vera esse videtur, objicientem illum audiamus; Eodem argumento probari omni quoque immateriali & incorporea forma ac natura illum carere: siquidem immaterialia item & incorporea, vel etiam seipsum, intelligit. Metitur; tum ad materialia, tum ad immaterialia extenta, atque adeo ad seipsum rerum omnium formis susceptis actu aliquando futurum, potens fuerit. Hæc argumentatio in ipsius auctorem retorqueri primùm potest. Nam inter cætera, quæ intellectus intelligit, aut seipsum intelligit, aut non intelligit. Si seipsum intelligit, non est igitur, vt ipse contendit, materialis & corporea virtus; sed immaterialis & abstracta, & ideò separabilis. Neque enim aliam is respondebit causam, cur nec sensus sentire seipsum, nec materialia cætera agentia in seipsa queant se contrahere; sed solius intellectus priuilegium hoc fit: nisi quia materia & quantitate implicatæ sunt virtutes cæteræ; hæcque sola immunis & libera. Sin verò seipsum non intelligit, forma quæpiam & facultas ab intelligendis omnibus diuersa esse poterit. Eritque potestate quidem ad cuncta intelligenda; in se tamen actu, id quod ea intelligenda futurum est. Deinde respondendum est, vt in superioribus etiam significaui; in intellectu nostro essentiam ab operatione, actum primum à secundo, intellectum ab intellectione, diuersa esse; sicut & sensum à sensione. Et ideò si sola intellectus essentia consideretur, quam intellectum potestate appellamus; illa sanè, nec seipsam, nec aliud quidquam intelligit; sed potens est & apta tum alia, tum se intelligere. Reipsa porrò intelligit, non res ipsas, sed earũ intellectiles formas susciped̃o: actus inquã secundos intellectionũ, veluti rerũ intellectarũ formas, quibus eas sibi vnit, ac meliori, quàm sint in se, nempè immateriali modo & secundũ esse cognitum, transformat in seipsum, atque ita intelligendo fit omni. Neq. igitur dum seipsum intelligit, re ipsa se ipsum suscipit, sed secundum esse cognitum, cognitionem inquam veluti formam

Animæ nostræ immaterialitas, impatibilitas, immortalitas.

formam intellectilem sui. Quare vt actus primus differt à secundo, formáque realis & naturalis à forma cognita: sic intellectus natura ab intellectionibus omnibus intellectilibúsque formis, quas suscipit, diuersa est. Et quoniam non naturales, sed cognitas solùm formas suscipit; his duntaxat eum carere necesse est, vt illas possit suscipere. Ergò cæterarum omnium rerum tum reali, tum intellectili, sui autem ipsis intellectili solùm forma caret. Quoniam natura est, non à se ipso (hoc enim esse non potest) sed ab alijs omnibus diuersa; quæ tamen nullam nec aliorum, nec sui ipsius cognitionem insitam habet. Atque ita demum interpretaberis breuissimam illam Philoponi responsionem; Intelligens ab eo, quod intelligitur, hoc est ab intellectili forma, & vero à seipso quatenus intelligitur, diuersum, esse ac impermistum.

Miror præterea Alexandrum non vidisse, intellectum ita appellari potestatem, vt non sit mera suscipiendi potestas, sed & agendi: est enim facultas animæ, & intellectionis principium & causa. Omnémque agendi facultatem, formam, & actum primum esse oportere, qui operationem & actum secundum promere queat. Præsertim cùm intellectio sit actus vitalis, neque ab externo principio produci possit. At ne quatenus quidem suscipiendi potestas est. Nam quod suscipit, existens quidpiam & actu esse debet, cui aliud adueniat & in eo sustentetur. Tandem si intellectus est intellectilium materia, Vt Alexander ipse consentit; ex prima rerum materia ita ratiocinemur. Primam rerum materiam, etsi patiendi solum & suscipiendi potestas est; quia tamen suscipere debet & sustentare formas, puram in vniuerso entium genere potestatem nõ dicimus; sed ens quodpiam, & actum subsistentẽ substantiã: potestatem autem in genere formarum, quod earum nullam tanquam naturalem & sibi propriam habeat. Multò igitur minùs intellectus, qui tum agendi, tum suscipiendi potestas est, pura potestas absolutè, sed in genere solùm intellectilium formarum, dicendus est. Verùm actus quidam primus secundorum principium, formáque realis qualitatis; quæ intellectilem nullam habeat, sed earum omnium susceptrix sit. Nam & vt agat, & vt suscipiat, aliquid actu existens eum esse necesse est.

Ita etiam possumus Alexandrum conuenire. Aut is intellectus aliquid est, aut nihil: Si nihil de eo dicendum fuit. Si aliquid, aut substantia, aut accidens. Non substantia; tum quia facultas & virtus animæ est: tum quia materialis omnis substantia aut materia est, aut forma, aut ex his coniuncta. Et quamuis intellectum is dicat esse velut materiam intellectilium; primam tamen materiam non dicet. Quod si accidens sit, omne accidens actum quendam & formam aduentitiam substantiæ, tanquam actuantem & exornatem, atque illi inhærentem significat. Intellectus igitur mera potestas non est. Denique quo argumento collegit aduersarius intellectum nil esse actu, sed meram potestatem; eodem conficere debuisset esse nihil. Omnia namque intelligit, illiúsque obiectum quidquid est comprehendit: quid igitur illi supersit, nisi non ens & merum nihil?

Omnis verò tollitur difficultas, & vera de intellectus natura stat Aristotelis sententia; si propositio illa (quod Intus est, prohibet alienum & extraneum) de materialibus solis & corporeis intelligatur, quemadmodum fuit proposita ad ostendendum, eum materiali & corporea vlla natura permistum non esse. Nam & materia ipsa, vt ait Philoponos, intellectionem impedit; & vt loquitur Themistius in expositione textus 121. superioris libri, ὕλη γὰρ οὐδεμία δυνάμει κρίνειν τὸ ἀντιλαμβανόμενον εἶδος. ἀσώματον γὰρ ἡ ὡς ἄκεντρον καὶ ἀνεπίληπτον ἡ γε ὕλη: Materia enim, inquam, nulla aduenientem sibi speciem iudicare potest. Quoniam insipiens quiddam, & Iudicij atque apprehensionis expers est materia. Et Auerroes quoque in Digressione ad sequentem textum materiam dicet neque comprehensiuam esse, neque distinctiuam. Quapropter cognitio omnis eleuatione constat à materia, formæque sine materia susceptione. Itaque vt sensus, quia materialis est & corporeus, nec seipsum, nec materiam, nec omninò corporea cætera, sed qualitates solùm quasdam, quæ circumstant corpora, comprehendit: atque in his ipsis qualitatibus, si quapiam imbutum sit illius organum, cæteras nequaquam sentit: ita prorsus eueniret in intellectu; si materialis esset & corporeus. At se ipsum is & materialia quoque omnia intelligit: materialis igitur & corporeus non est; sed naturam habet à materia corporibúsque omnibus liberam ac prorsus diuersam. Vnde cùm eum intelligere omnia Philosophus accipit; non absolutè omnia, tum materialia, & corporea, tum immaterialia & incorporea, significat (ita enim fieret intellectum esse nihil) sed materialia solum & corporea. Vt eum demonstret ab omni materia cunctisque corporibus solutum esse ac liberum; quemadmodum inquiebat Anaxagoras, De Immaterialibus verò & in corporeis argumentum idem non licet proponere: Intellectus immaterialia & incorporea intelligit; immaterialis ergò & incorporeus ipse non est. Tum quia immaterialis natura per se cognoscens est & intelligens, Quoniam separata à materia, quæ cognitionem obruit & impedit. Quare & omne intelligens est immateriale, & omne immateriale intelligens. Tum quia cognitio fit eleuando à materia resque cognoscendas sibi assimilando: quare quò magis natura fuerit à materia eleuata, eò magis erit cognoscens, & rursùm quò obiectum fuerit magis immateriale, magis erit intellectile, faciliúsq. poterit intelligenti assimilari atque ad ab eo suscipi. Quippe quod est simile quoad naturam & esse reale, suscipietur faciliùs & assimilabitur etiam quoad esse intellectile. Illaque ipsa similitudo naturæ materialium & corporeorum intellectionem impediuisset, immaterialium & incorporeorum cognitioni plurimùm sanè prodest.

Materiã cognitioni impedire.

Quoniã quod intus est, prohibet alienum.

TEXTVS.

εἴρηται δὲ τί φύσιν ἔχει μηδεμίαν. δηλοῖ δὲ τοῦτο, ὅτι ἐστὶν. ὁ γὰρ κεχυμένως τῶν ψυχῶν τοῖς (λέγω δὲ τοιοῦτο ᾧ ὑπάρχει νοεῖν καὶ ὑπολαμβάνειν ἡ ψυχὴ) οὐδὲν ἔστιν ὑπηρχὸς πρὸ τοῦ νοῆσαι.

Quò sit, vt neque ipsius aliqua vlla natura sit, nisi hæc, quod potens. Qui igitur animæ intellectus appellatur (quo inquam ratiocinatur & existimat anima) nihil est actu eorum, quæ sunt, antequam intelligat.

Textus 5

COMMENTARIVS LXXV.

QVò minùs hoc loco rursum nobis molestus sit Alexander, intellectum contendens meram potestatem esse omni carentem actu; satis opinor superiori Digressione cautum est. Itaq. liberè affirmare licet, ex antecedenti probatione, qua intellectum ostendit Philosophus impermistum esse materiæ aut corporeæ vlli naturæ; quia materialia omnia & corporea intelligit: duo omnino deduci. Alterum verbis hisce propositis. Alterum ijs, quæ post hæc subijcientur. Verum quod nunc conficit, respondere planè videtur quæstioni initio propositæ; quænam sit intellectus natura. Quasi enim quæstionem illam concludens, non aliam colligit esse illius naturam ac differentiam nisi hanc (ὅτι δυνατὸν, quod potens est, seu potens quidpiam): comparatione videlicet eorum, quæ intelligenda sunt; quibúsque carere debet, vt suscipere intelligendo possit. Quidquid enim eo caret, quod potest suscipere, potens natura est ad illud suscipiendum. Et ideo non absolutè dixit nullam esse aliam intellectus naturam, sed aliquam nullam, hoc est nullam determinatam, & aliquam earũ, quæ intelliguntur. Quia vt argumentatus est, si qua illarum esset, suscipere alias non posset. Quod tum ex primæ materiæ analogia (etsi non videatur Simplicius consentire) tum ex alijs antea declaratis ita est accipiendum; vt sit forma quædam & qualitas ipse per se spectatus; sed comparatione intelligendarum rerum sola sit potestas quædam ad eas omnes suscipiẽdas. Nullam verò actu habeat; vt nec materia naturalem vllam formam.

Intellectus naturæ potestas.

Hanc porrò intellectus naturam sola potestate constantem Simplicius optimè declarauit: quòd nec intelligens actus sit, nec intellectilis, hoc est nec actu intelligat, nec intelligatur. Nam si vllum haberet intellectilem actum, aut is aliarum rerum esset, aut sui ipsius; aut inquam intelligeret alia, & sic esset intelligens; aut se ipsum, quomodo intellectilis fieret. At dum absolutè vt intellectus est consideratur, neutrum habet: Potestate igitur solùm est, tum ad alia, tum ad se ipsum. Verùm dum sensilium cognitionem idem interpres illi concedit, intellectionem quandam & actum concedit atque à Philosophi mente recedit; qui nullam aliam, quàm potestatis, naturam eius esse affirmat. Dúmque nullam eum esse intelligentem aut intellectilem naturam interpretatur, seorsũ etiam damnat Alexandri, nullam prorsus eum naturam ac formam esse asserentis.

Intellectus vt potestas.

Quare cum de intellectus natura hic sermo sit; non tàm Platonis sententia reijcitur, qui intellectilium omnium speciebus eum quidem à natura imbutum, non tamen essentiales illas esse voluit: quã Empedoclis & eorũ, qui ex rerum omniũ principiis ità constare asseruerunt, vt ex illis tota eius natura constitueretur. Iurèque optimo Anaxagoræ sententiam commendat; quòd is opinioni illi sese quasi opposuit; & intellectum impermistum faciens, potestatem hanc ad omnia, si non apertè asseruit, vt cumque certè adumbrauit.

Propterea id, quod dixit, absoluens aut planiùs exponens, intellectum addit nil actu esse eorum, quæ sunt, antequam intelligat: si inquam sola eius natura considereretur, quæ omni operatione atque intellectione prior est. Nam intelligendo fit quodam modo omnia, si non re ipsa & quoad esse naturale, certè quoad esse cognitum, dum non tradit, sed intellectiles omniũ formas suscipit. Quod plane contrarium est ei, quod Empedocles & alij dixerant, actu illum ex omnibus rebus constare. Quocirca realem & naturalem actum intelligo, quo intellectus dicatur neque ex materia neque ex alia vlla re, quæ in rerum natura exsitat & ab eo intelligatur, reipsa constare. Additur verò (antequam intelligat) quia intelligendo si non re, quoquo-tè modo formas omnium suscipit.

Verùm dum hæc exponens adiungit, se de intellectu loqui, quo ἐξαγγέλλεται ὁ ἐπιστάτης ἡμῖν, aptissimè dixeris id propter phantasiam admixtam fuisse, quæ intellectus etiam interdum appellatur, quo phantasma in nobis fieri dicimus, vel per translationem, vt Themistius & Auerroes inquiunt, vel passiuus intellectus, vt ex tex. 20. Philoponus, vel potiùs respiciens se in superiori tex. 15. intellectum diuisisse in phantasiam & hypolepsin. Quare cum ibi pollicitus esset, vbi de phantasia dixisset, de altera quoque se dicturum: postquàm, quid esset phantasia docuit, significare nunc voluit sibi de altera parte dicendum. Hoc cùm non animaduerteret Philoponus, Aristotelẽ dixit priori voce dianœam, altera δόξαν introduxisse. Parùm omnino ad rem, & absque vlla necessitate mutata, voce, quæ prorsus fuerat retinenda, vt oratio Philosophi tota sibi consentiens esset atque omnibus membris respondens. Accommodatè magis Simpliciùs dianœam significari voluit, hoc est operationem, quæ ex vno ad aliud, à simpici termino ad terminum, & à propositione ad conclusionem transit: atque hypolepsin tanquam actionem, qua digreditur à seipso. Optimè verò & maximè proprie atque antecedentibus consentaneè dianœam rationẽ, & hypolepsin intellectus quamlibet cognitionem interpretaberis; vt sit sensus (dico autem intellectum, quo ratiocinatur anima & omnino intelligit).

Quod autem S. Thomas ea verba credidit adiecta fuisse propter intellectum diuinũ, qui potestate non est, sed semper actu, nescio quam verè credi possit. Ad hoc enim significandum satis erant prima verba initio posita atque etiam hoc loco repetita, se de eo intellectu agere, qui animæ pars est vel etiam illud (καλούμενος τοῦ) quippe intellectus nomen propriè conuenit separatis, secundaria ratione intellectuique pars esse animæ sicut & elementũ proportione dicitur materia ex qua primores fuit, deinde corporibus simplicibus, ex quibus fuit mista tribuitur.

Interpretationem Simplicij probabit forsan quispiam, hæc pertinere ad intellectum potestate, velut imperfectum, ab intellectu agente aut habitu, qui perfecti semper sunt, distinguendum. Sed ego referrem potiùs ad intellectum nostrum ab Anaxagoræ intellectu, quem paulò ante nominauerat, separandũ. Quod ille quidẽ esset actu, vt mouerat, separandũ. Quod ille quidẽ esset actu, vt moueret ac similiaribus partib⁹ dominaretur, noster autem potestate, vt intelligat omnia. Eóq. magis hoc est verisimile, quòd Anaxagorã in primo libro reprehenderat, quod intellectum non satis ab anima distinxisset. Quare aut horum vtrumque, quod nunc additur, sermonem inquam esse de intellectu animæ, quo

quo ea ratiocinatur & existimat, ad hunc intellectū ab Anaxogorę intellectu separandum fuit additum, aut alterum ad hūc, alterum ad phantasiam, alterum ad proximè superiora verba, alterum ad textum 115. referenda sunt. Obitérque adnotandum, daneam Aristoteli ad intellectum, non ad sentientem vllam virtutem, pertinere. Quippe intellectum ait & ἐξηγεῖσθαι & ἀναλαμβάνειν, ratiocinari & existimare.

Dianoea quid.

Postremo cùm intellectus natura potestate quadā constare dicitur; quoniam id ex antea dictis concluditur, talisque potestas intelligenda est, qualis fuit demonstrata: aliqui sensus quoque ad sensilia potestas est. Itaque duo addenda sunt. Alterum, esse potestatem ad omnia. Alterum, esse potestatem impatibilem, quę suscipiendo perficiatur solum, non corrumpatur. Sic enim intellectus distinguetur à sensu, qui certi ac determinati generis potestas est, suscipiendóq. læditur & corrūpitur læso & corrupto organo, quo ille vtitur. Intellectū hunc patibilem appellamus, quod solam, nudam & infornem intellectus naturam significet potestate ad omnia, aptámq. ab omnibus pati ac perfici: singulorum scilicet cognitione, velut intellectili forma suscepta.

Intellectus quid potestas.

DIGRESSIO XXIII.

In qua ea, quæ ab Auerroë hoc loco de intellectu traduntur, explicantur & examinantur.

PRælongam hoc loco præter consuetudinem de intellectus natura Digressionem instituit Auerroës. Quæ cùm contineat multa non veritati modo & Aristoteli repugnantia, verum etiam præter communem hominum omnium existimationem, omnino prætermittenda non sunt: ne (quod hactenus permultis accidit) incauto lectori, homini fortasse plus æquo tribuenti, imponant. Quod eo minus molestè ferre illi debebunt, qui eius se discipulos ac sectatores profitentur, quo veritatis magis fuerint amatores. Cum præsertim in hac ipsa disputatione grauissimos viderim ex Græcis viros, Alexandrum ac Themistium, atque ex Arabibus Abupacher & Auempace ab Auerroë reprehensos. Duo autem mihi facienda sunt. Primū, vt totam ea in hominem animaduersio planior euadat iustéque suscepta intelligatur, vniuersam eius perobscuram & longam digressionem quanta maxima potero breuitate ac perspicuitate comprehendam. Tum quæ in ea minus bene fuerint dicta, quásque ob causas, adnotabo.

BREVIS ET PLANA totius Digressionis Auerrois comprehensio.

AVerroës igitur postquàm inter materiam & intellectum patibilem, quem Aristoteles naturam aliam nullā, quàm potestatis cuiuspiam, habere definierat, isq. materialem appellat, differentias quasdam exposuisset, de quibus superius dixi: tres deinceps de intellectus natura quæstiones disputat. Primam, num intellectus in habitu, quem speculatiuum vocat, sit æternus nec ne. Alteram de vnitate atque æternitate intellectus patibilis, an is vnus numero sit & æternus in hominibus omnibus, an plures & mortales. Tertiam, cum hic ipse intellectus ens quodpiam sit, cur nec materia sit nec forma.

A prima quæstione orsus, Theophrasti ac Themistij opinionem commemorat; intellectum in habitu nil esse aliud, quàm intellectum agentem actuātem eum, qui patibilis dicitur; seu duorum horum vnionem & coniunctionem. Quare cum illorum vterque ingenerabilis sit, incorruptibilis & æternus, eiusmodi quoque eum esse, qui ex illis efficitur. Quòd si obijcias, quidquid fit, in tempore ac de nouo fieri neque posse intellectum hunc æternum esse, si ex duobus illis efficiatur. Respondetur, non verè ac propriè, sed per similitudinem agens & factum in intellectu nominari: nilque aliud esse intellectum in habitu, quàm patibilis perfectionem peragentem atque vtriusque concursum. Si rursum quæratur, qui fiat, vt hic intellectus, cùm sit æternus in nobis tamen non semper intelligat; sed quandóque intelligat & quandóque non intelligat: Causa est, inquient, mistio intellectus patibilis; qui cùm sit potestate, intelligere actu semper non potest: alioqui agens aptus semper esset agere. Intellectum porrò in habitu duplici illo intellectu, agente & patibili, constare; duplici item argumento affirmarunt. Tum quòd ille intellectus duabus rebus absoluitur; separatione formarū à materia; quia intellectiles actu fiunt; & earum susceptione comprehensióneque. Illud agentis, hoc patientis intellectus est. Tum quòd horum vtrumq. præstare intellectus in habitu potest quando voluerit: eóque meliùs, quo perfectior fuerit. Quare cùm agentis alterum, alterum patientis intellectus propriū sit; nil aliud is fuerit, quàm horum compositio.

De intellectus æternitate.

Tribus autem modis aduersus hāc sententiam argumentatur Auerroës. Primùm; quod Aristoteli aduersatur, qui ita dixit intellectile actu sese habere ad intellectum patibilem, vt sensile se habet ad sensum. Quare cùm sensile actu generabile sit, intellectile actu æternum non erit: & ideo nec intellectus in habitu. Deinde quoniam si intelligere actu sit æternum; id etiam, quod intellectum est, æternu n fuerit. Quare ipsæmet sensiles formæ essent actu intellectiles, immateriales extra animam, & æternæ. Postremo quia intellectus perinde se habet ad phantasmata, ac sensus ad sensilia. Et vt sensus non sentit, nisi sensile præsens; ita nec intelligit intellectus, nisi adsint phantasmata. Si igitur intellectus actu æternus est, erunt & phantasmata: ergo & phantasia: ergo & sensus sensionésque ac re ipsa sensiles. Tandem vero pro Theophrasto ac Themistio videtur rursus argumentari. Primùm; intellectus agens est æternus & patiens æternus; ergo is quoque, qui ex illis fit, necesse est sit æternus. Deinde si is generabilis sit & corruptibilis, quo modo intellectilia producit & intellectiones, quæ sunt abstractæ.

De intellectus vnitate.

Alteram mox de intellectus vnitate quæstionem introducens (siue aduersus Themistium disputans, qui vnam in omnibus humanam animam asserebat: siue illud impugnans, intellectū materialem æternum esse: siue quod vnitatem numericam credens à materia nasci, quæ corruptionis item principium est, & ideo quod est æternum, esse vnum numero, quodq. numero multiplex, corruptibile arbitratus, quæstionem hanc de vnitate cum antecedenti de

incorruptibilitate connexam esse putauit : præsertim cùm intellectum Philosophus iam incorporeum & cum materia non permistum esse probauerit. Primùm vtramque partem disputat. Ac vnum quidem non esse ostendit : quoniam primus hominis actus, vt ex animę definitione intelligitur, est intellectus patibilis ; vltimus autem intellectus in habitu. At hic generalis est & corruptibilis, & ideo multiplex atque in singulis diuersus (non enim eadem est Socratis & Platonis scientia) necesse igitur est patibilem item esse multiplicem. Tum quia nisi ita esset, tu esses homo per esse meum, & ego per esse tuum. Ex quo tria sequerentur absurda. Primum, homines essentia non distingui. Alterum, hominem esse ens antequàm sit : siquidem intellectus & primus eius actus in alijs esset hominibus, priusquàm is gigneretur. Eodémque modo esse postquàm perijsset : quoniam intellectus in alijs hominibus esset superstes. Tertium, hominem non esse generabilem & corruptibilem, vt homo est, sed solùm vt animal est. Tum quia vt primo actu multiplicato multiplicatur postremus, sic cõtrà multiplicato hoc multiplicari illũ oportet. Præterea si vnus esset omnium intellectus, vna esset intellectio : quare cùm ego addisco quidpiam aut obliuiscor, tu quoq. ac cæteri homines cunctis addiscerent idem vel obliuiscerentur. Tum vero his omnibus auctoritatem opponit Aristotelis, qui in tex. 3. intellectum dixit non esse hoc, id est indiuiduum, singulare, neque corpus, neque virtutem in corpore.

Deinde aliorum sententias hac de re commemorans, Alexandri primum deinde Abubacher & Auempace opinionem adfert. Alexander, vt extat in 1. eius de anima lib. patibilem intellectum multiplicem esse, ortui atque interitui obnoxium, non minus quàm reliquas animæ virtutes credidit. Atque ex elementorum (licet meliore quadam & diuiniore) permistione ac temperatione in hominibus singulis alium, atq. alium existere eá q. dissoluta perire. Quam sententiam tum Aristotelis testimonio cõfutat, qui intellectum hunc separabilem, inorganicum, simplicem, impatiblem, & cũ corpore impermistum dicit. Tum eiusdem demõstratione, qua in tex. 4. impermistũ & impatibilem esse ostendit. Et quoniam hæc omnia de aptitudine quadam & præparatione ad intellectilia susципienda, non de subiecto ac natura apta & præparata, interpretabatur Alexander : interpretationem eam impugnat. Nam si ita interpreteris, eadem ipsa de omni præparatione dici possunt ; eam inquam non esse corpus, nec virtutem corpoream ; esséque impermistam, & impatibilem. Cur ergò de intellectu specialiter hæc dixit Philosophus ; quidúe illius proprium declarauit? Deinde propositio illa, omne recipiens carere debet eo, quod recepturum est ; enuntiari de præparatione nõ potest. Quoniam præparatio, cùm desinat esse, vbi quidpiam receptum est ; non recipit, sed recipientis cuiuspiam ac permanẽtis subiecti accidẽs est : intellectus autem permanet intellectiles formas recipiens. Addit, nõ esse corpus formamúe corpoream, duobus modis accipi posse. Primùm de intellectilium subiecto, quod est patiblis intellectus. Deinde de potestate priuationeúe materiæ. Tum de prima materia. Postremò de substantijs à materia prorsus abstractis. Errasséq. Alexandrum, quiid, quod ab Aristotele de horum primo dictum est, de secundo accepit. Sed eum inquit duas ob causas in sententiam illam inductum fuisse. Tum, vt difficultates eas vitaret, quæ intellectus vnitatem suadere videbantur : minus quippe absurdum iudicauit corruptibilem facere, quam vnum. Tum propter animæ definitionem immoderatam, quæ animabus omnibus synonima videtur. Nam si intellectus & actus corporis ; inseparabilis igitur ab eo est : siquidem actus & forma inseparabilis ab eo est, cuius est actus & forma. Vtram hanc Alexandri rationem confutat. Primùm quam tex. 11. lib. 2. post eam definitionem propositam dictum est, etsi omnes animæ actus primi sint & sequę corporis, quandam tamen abstractam esse & separatam, vt à naui nautam. Deinde negat definitionem eam esse synonymam : Immò rationalis mæ ac cæteris homonyma esse affirmat.

Abubacher autem & Auempace patibilem intellectum nil aliud, quàm phantasiam, esse putarunt, quatenus apta est vt illius phantasmata, quæ potentia intellectilia sunt, actu intellectilia fiant. Hoc vt absurdæ vitarent, quæ Alexandri opinionem sequuntur : id scilicet quod intellectiles formas recipit, corpus esse ex elementis constans. Nam si hoc esset, eadem foret illarum formarum essentia, quæ extra animã existit : Nempe materialis & corporea. Quare anima nequaquam cognosceret ; sicut nec materia. Tum verò etiã intellectus esset organicus, sicut sensus ; cùm tamen, vt in tex. 92. lib. 3. dicetur, ne fingi quidem possit, quanam corporis parte contineatur. Quocirca ad Alexandrum rursum conuersus, impugnat id, quod patibilem intellectum & sensum ex elementorũ permistione constare diceret. Namq. tum ex sola elementari natura vis cognoscens nasci non potest. Quippe si primus actus, intellect⁹, inde oriretur, postremus quoq. intellectio & intellectilis forma, quæ sine dubio immaterialis est, oritur, sicut oriuntur color & sapor. Tum verò hæc opinio in materiale causam rebus cuncta videtur, nec efficiente agnoscere ; sicut illi fecerunt, qui omnia causa euenire dixerunt. Hinc Arabũ opinionẽ reuersus tribus eam modis refellit. Primò, phantasmata ad patibilẽ intellectũ perinde se habent, atq. ad sensum sensile : vt mouentia non, non vt mota. Non sunt igitur ipsa patibilis intellectus ; neq. facultatis aut dispositionis in intellecto locum habent, sed obiecti. Secundò, si phantasma esset motum, cùm illud ipsum moueat intellectum, idem esset mouens & motum, recipiens & receptum ; idéq. seipsum reciperet. Tertiò si patibilis intellect⁹ phantasia esset phantasmatibus prædita, informatione non esset, quemadmodum Aristoteles definiunt, vt omnia posset recipere.

Hanc igitur Philosophi de intellectu sententiam constituit Auerroës. Intellectũ informẽ planè naturam esse. Circa quã tres illas, quas initio dixi, quæstiones excitat. Primã de intellectus habitu æternitate. Alterã, qui possit patibilis intellect⁹ in hominibus omnibus esse vnus ; cũ is, qui est habitu, pro individuorum numero multiplex sit. Tertiam Theophrasti, qui ex Aristotelis verbis concludere videbatur patibilem intellectũ primã esse materiã. Intellect⁹ recipit intellectilia ; ens igitur quoddã est. Nõ forma, quia intellectilia potiùs esse. Et ideò neq. compositum quidpiam : ergò prima materia. Quod tamen absurdũ videtur : tum quia materia vim cognoscendi non habet : tum quia intellectum hunc Aristoteles à materia solutum & abstractum esse volunt.

Atq. ad hanc primã quæstionẽ propterea respondet. Etsi intellectus agens & patiens sint eterni,

Alexandri opinio.

Auerroes confutatio.

intellectum tamen habitu ęternum nō esse: quoniā intellectio & intellectilis forma à duplici principio pēdet, ab intellectu & obiecto, scilicet phantasmate: sicut & sensio à sentiente facultate externóq. obiecto sensili. Intellectūq. sanè æternū esse; at phantasiā, & phātasma corruptibilia. Quare cū intellectio sine obiecto esse nequeat, præsertim vera (siquidē veritas ex obiecto petitur) æternā intellectionē nō esse, nec intellectiles formas. Hinc erroris Arabū causā subnotauit, quòd phantasma interdū sit actu intellectū, interdū potestate. Quoniā enim subiectū aptū recipere aliquando actu recipit, aliquando est ad recipiendū potestate, reciprocā illi propositionē esse putauerunt, & quidquid interdum est actu, interdū potestate, subiectū recipiens esse concluserunt: phātasmáq. nō vt mouens, sed vt subiectū recipiēs esse. Cùm tamen agentia quoq. & mouentia ad agendū & mouendū eodē sese habeant modo. Et vniuersè in tex. 34. lib. 2. Phys. omnia causarū genera in actū & potestatē diuisa fuerint: Porrò inter phantasma comparatione intellectus coloremque cōparatione aspectus proportionē maximam obseruare potuissent. Vt enim color est obiectū mouēs aspectū, non subiectū recipiens, sic & phantasma est ad intellectum. Et vt colore aspectū non mouet, nisi lumine aspectabilis actu fiat, qui sine lumine potestate erat: sic phantasma patibilē intellectū nō mouet, nisi vbi actu intellectile factū fuerit, cum potestate esset. Hæcq. est causa, cur in tex. 18. posuerit Philosophus intellectū agentē, quē perinde ad phantasma potestate intellectile habere se dixit, ac lumen ad colorē potestate aspectabilē. Quocirca vt id, quod à colore actu perficitur, non est color potestate, sed aspectus: ita id, quod ab actu intellectili, non est phantasma intellectile potestate, sed intellectus patibilis. Itaq. hic est vt aspectus, phantasma vt color, intellectus agens vt lumen. Et vt in aspectu color non est prima perfectio; sed aspectus, qui à colore moueri potest: ita in intellectu perfectio prima non est phantasma, sed patibilis intellectus qui à phantasmate mouetur. Quare si intellectus habitu corruptibilis est, phantasmatis culpa est, non patibilis intellectus. Atq. ad argumentum antea factum; Agens & patiens sunt æterna, ergò quod ex illis fit, æternum est; consequens id esse ait, quando illa sunt totales & integræ illius effectus causæ. At hic præter illa adest phantasma corruptionis causa.

Hinc ad alteram quæstionem accedēs, quomodo patibilis intellectus vnus sit & ęternus in hominibus omnibus; cùm is, qui est habitu, multiplex & corruptibilis existat: principiò vtrinque disputat atq. in re difficili & obscura veritatē quærit. Primùm probat vnitatē: quia si multiplex esset, materialis, & corporeus esset, & ideo intellectile potestate: neq. vt subiectū recipiens intellectionem, sed vt obiectū mouens; nō seeus ac phantasma. Aut si recipiens quoq. dicatur esse, idē fuerit recipiens & receptū, idémq. seipsū recipiet. Et quidē vt singulare quiddā & diuiduū, nihilq. à sensus receptione discrepabit; nec inter formā in intellectu & extra intellectū intererit quidquam; si vtráque materialis sit & singularis.

Deindè adducit argumenta quibus non esse vnū ostendat. Primùm quia si patibilis intellectus esset vnus, vnus itē esset is, qui est habitu aut actu. Quare si quis hominū addiscit quidpiā, simul omnes addiscerent, idémq. intelligerent & ignorarent, recordarentur & obliuiscerentur. Intellecta namq. in actu A suscipiuntur in nobis per intellectū patibilem, sicut sensiones per sensū. Quare si is sit vnus, vna quoq. fuerit intellectio. Quod perinde consequēs est, siue is intellectus per materialē aliquā dispositionē, siue vt Auerroës credidit per phantasiā, siue alio quouis modo nobis coniungatur. Alterū; quoniā si intellectus esset vnus; corpus cuius ille primus & actus esset vnū: Siquidē vnius motoris eodē tempore non nisi vnū est instrumentū. Nā plura, quę sint eiusdem generis, superuacanea forent & inutilia; cū finis instrumento vnico possit attingi. Postremò Philosophū adducit testē, qui cœlestibus omnibus orbibus non vnā, sed tot omnino, quot sunt orbes, motrices B intelligentias adiunxit: absurdum iudicans vnam plures orbes mouere.

His ita prouttraq. parte disputatis sententiā statuit suā. Primū autē accipit hominē nō intellgiere actu, nisi quia vnitur illi intellectus in actu, hoc est intellectilis forma. Quid enim aliud est intelligere, quā suscipere & comprehendere atq. vnire sibi rei intellectæ formā? Quare vt in cæteris ex materia & forma fit vnū; sic ex intellectu patibili formáq. intellectili effici ait vnū, immò magis, quā in cæteris. Quoniā in cæteris id, quod fit, diuersū est à partibus, ex quibus fit; cōpositū inquā à materia & forma. Siquidem eæ nō satis perfectē vniuntur; neq. materia fit C forma, nec forma euadit materia: sed vtraq. naturā suā & ab altera distinctionem retinet, ambæq. alio quid tertiū faciunt. At in intellectu & in intellectili perfecta existit vnio atq. identitas. Quia intellectile in intelligentē penitus transformatur & fit intellectus, atq. intellectus rursū fit intellectile. Vnde Aristotelis illud, Anima intelligendo fit omnia. Deindè duobus modis addit intellectilē formā vniri homini posse: aut intellectus patibilis interuentu, aut phantasmatis ab agente intellectu illustrati. Tū per intellectū patibilē ostendit vniri nō posse: quoniā multiplicari eū iuxta hominū ac rerū intellectiliū numerū oporteret. Quod fieri minimè posse, cōplura ostenD derunt absurda, quæ deducta fuerunt. Et ideò dicēdū esse id fieri per vnionē phantasiæ ac phantasmatis, quod velut formæ ac mouētis locū habet, proq. rerū & hominum multitudine multiplex est. Itaq. puerū accipit duobus modis intelligentē potestate dici posse. Aut quòd phantasmata potestate intellectilia sint, aut quod intellectus patibilis formā intellectilē actu factā potest recipere, nec dū actu recepit. quę distinctio eo pertinet, vt si actu intelligim', nō patibilis intellectus interuentu, sed phtantasmatis, quod actu fit intellectile, potestate quoq. intelligentes dicamur potiùs, quod insint in nobis phantasmata potestate intellectilia, quā propter intelleE ctū potentē intelligere. Alterū quoq. adiungit, intellectū patibilē hunc, si cū cæteris animę virtutibus cōparetur, homonymè actū & perfectionē corporis esse. Quoniam materialis nō est, nec hærens corpori, vt Alexander credidit formæq. reliquæ ac partes animæ sunt: sed immaterialis, abstractus, & separatus: quod ex tex. 11. lib. 2. confirmat, Plantasiā autē cęteris similē esse atq. cū illis synonymè actū. Idcirco intellectū multiplicatū nō esse, nec generabilē & corruptibilē, sed vnū & æternū: phantasiā verò multiplicatā, generabilē & coruptibilē. Neq. per intellectū, sed per phantasiam phantasmate formatā vniri nobis intellectilē actu formā. Qua in re phantasma est vt mouēs, & intellectus agēs facit, vt actu mouere queat, ac demū intellectus patibilis motionem

atq. intellectilẽ formã ſuſcipit. Vterq. ſanè hic intellectus, vt æternus, ſic aptus ſemper eſt, alter facere, alter ſuſcipere intectile actu. At quoniã non ſemper adeſt, phantaſma, quod intellectile actu fiat, propterea nec intelligimus ſemper, nec intellectio intellectúſque habitu æterna ſunt, vt intellectus agens & patibilis.

Hinc explicat quid ipſe à Themiſtij opinione diſſentiat. Duas enim partes illas, agentẽ & patibilẽ; illã velut formã, hãc vt materiam, in intellectu ineſſe cõſentit. Sed cùm Themiſtius intellectũ habitu nil aliud inquiens eſſe, quã agentis vnionẽ cum patiente, duas ſolũ illas partes poneret: tertiũ ipſe intellectũ ab vtroq. diuersũ addit quòd is partim ſit æternus & vnus, partim corruptibilis & multiplex. Æternus quidẽ & vnus; quia cũ intellectus patibilis in omnibus vnus ſit, humanáq. ſpecies æterna, phantaſmatibus quibuſdã omnibus rebꝰ cõmunibus nũquã caret: hæcq. ipſa ſecundũ ſpeciẽ æterna nimirũ ſunt. Quò fit, vt prima principia rerúmq. vniuerſæ notiones æternæ ſint ac ſemper intelligantur. Corruptibilis autẽ & multiplex, vt cũ ſingulis hominibꝰ eorúmq. particularibus phantaſmatibus, quæ multa ſunt & corruptibilia, cõparatur. Itaq. mediũ quaſi ait eſſe inter ęternũ & corruptibile. Quoniã vtraq. eius cauſa, tũ æterna & vna, tũ corruptibilis & multiplex eſſe videtur: intellectus inquã & phantaſma, vt vel in ſpecie vniuerſa, vel in ſingulis hominibus conſiderãtur. Idẽ de intellectione dici vult: corruptibilẽ eã in hoc aut illo homine eſſe, æternã in tota ſpecie. Quoniã multi ſemper sũt qui intelligant, etſi multi alij ceſſent. Ideò Philoſophia quoq. & ſcientiæ ſunt æternæ, nõ ſecus ac artes. Quia etſi alicubi gentium fortaſſe nullæ ſint, alibi tamen vigẽt. Atq. vt hic quidẽ homo & hîc equus perit, at nõ ſimpliciter tota eorũ ſpecies; ita in ſcientijs quoq. & artibus res habet. Intellectus enim agens & patibilis æterni ſunt; illéq. ſemper agit intellectili actu, hic ſemper recipit, licet nõ in eodẽ indiuiduo. Ita interpretatur illud primi libri tex. 66. intelligere & cõtemplari alio intus corrupto cõtabeſcit; ipſũ vero incorruptibile eſt. Et illud huius lib. 3. t. 20. hoc quidem impatibile eſt, paſſiuus autẽ intellectus corruptibilis eſt, & ſine hoc nihil intelligit. Quòd enim intus corrumpitur paſſiuúmq. intellectũ; phantaſiã expoſcit: qua corrupta, perit in hominibus ſingulis intellectus; at nõ ſimpliciter. Tandẽ hoc tũ Platonis teſtimonio confirmat, qui vniuerſália dixit æterna, & in rebus extra animã. Nã etſi falsũ ſit, ea eſſe extra animam, verũ tamen eſt eſſe æterna. Quare tũ æterna ſunt per ſe cõſiderata, tũ in rebus corruptibilia. Tũ verò quia ſermones probabiles nunquã sũt omni ex parte falſi: itaq. vtraq. opinio quadã ex parte debet eſſe vera; tũ quæ immortalẽ, tum quæ mortalẽ animã aſſerit. Sic enim & Philoſophi & leges cõſentiũt, Eſt autẽ vtraq. vera, ſi per ſe immortalẽ, in ſingulis mortalẽ dicam⁹.

Vt intellectus nec materia ſit nec forma.

Iã verò ad tertiã quæſtionẽ, ſi intellectus vnus eſt, quî fieri poteſt, vt nec materia ſit nec forma? hęc eſt reſponſio. Vt in ſenſiliũ genere dantur materia & forma; ſic in intellectilibus quidpiam & materiæ, & aliud formæ ſimile: materiæ ſimilis eſt intellectus patibilis, formæ agens. Omninóq. ſunt quatuor entiũ genera; materia & forma ſenſiles, ac rurſũ materia & forma intellectiles. Quanquã addit diuiſionẽ hanc intellectilis in poteſtatẽ & actũ, & in aliquid materiæ & aliquid formæ ſimile; nõ in humano ſolũ intellectu locũ habere; ſed etiã in abſtracto quouis, qui aliud intelligat: hoc eſt in intellectu omni prętер primum, qui ſeipſũ ſolum & nihil extra ſe intelligit. Nam ſi in cæteris præter ſupremum poteſtas aliqua non eſſet; & aliquid vt materia, & aliud vt forma, aliquid vt poteſtas, aliud vt actus: nulla in illis eſſeteret multitudo. Quia vt in materialib⁹ materia ſ in immaterialibus poteſtas, quæ materię inſtar eſt, velut intellectilis materia, multitudinis cauſa eſt. Si ſi ab illis poteſtatem tollas, ſolus ſupererit actus, intelligentiæq. omnes fuerint æq. perfectæ. Si actũ demas, ſola remanet poteſtas, ſolúq. paſſilis intellectus. Sola igitur intelligentia prima eſt actus purus poteſtatis omnis atq. cõpoſitionis expers. Cęteræ liquæ actu & poteſtate cõſtantes; actu compares ne ſui ipſius, poteſtate ad alia. His humanus accedit intellectus, qui ſola conſtat poteſtate ad omnia. Hominis manus & diuinus velut duo extrema ſunt; alter poteſtate totus, alter totus actu: inter vtrumq. medius intercedit reliquarũ intelligentiarũ intellectus, partim actu, partim poteſtate. Quare vt intellectus noſtri naturam ignorantes, abſtractarũ penitus intelligentiarum conditionẽ cognoſcere non poſſumus: ſic poteſtate hac ignorata, quę in immaterialibus eſt vt materia, multitudinẽ in illis non intelligemus. Quã ob causã Algatelẽ fortaſſe & ſectatores tertiorũ nomine peccaſſe tradit; dũ omnes cœleſtes orbes ab vna dixerunt intelligentia moueri: id negantes, quod in 12. Metaph. libro ab Ariſtotele ſint demonſtratum; tot eſſe intelligentias abſtractas, quot ſunt cœleſtes orbes ab illis moti. Quapropter iuſtiã de anima ad primã Philoſophiã conficit neceſſariã eſſe: vt ex intellectus noſtri, qui poteſtate eſt, cognitione, intelligentiarũ naturã, quæ actu & poteſtate conſtat, cognoſcamus, indéque etiam earum multitudinem colligamus.

Verũ in intellectu noſtro patibili perſiſtens, poſquã inquit res materiales intellexerit, agentẽ quoq. intellectum intelliget. Cognitione ſiquidem materialiũ diſponitur ac perficitur ad immaterialia percipiẽda. Neq. hæc cognitio materialiũ cognitionem impedit, immò robuſtiorẽ intellectũ ad exquirenda intelligenda facit. Hunc igitur intelligendi ordinẽ ſtatuit. Primùm cognoſcit materialia, quæ illi phantaſia proponuntur. Deinde agentẽ intellectũ, qui facit intellectilia actu. Tũ demũ in materialibus illis ipſis perfectiſſimè inſiſtit. Vnde propoſitionẽ illã, Omne recipiens carere debet eo, quod receptum eſt, non abſolutè intelligendã eſſe interpretatur, ne phil omnino debere eſſe actu, vt Alexander voluit. Sed non eſſe actu illud ipſum, quod recepturũ eſt. Sic enim patibilis intellectus, dũ ab agente ac materialibus rebus diuerſus eſt, velut intellectilium omniũ formarũ materia, recipere omnes poteſt, & intelligere. Propterea docet, quomodo intellectus agẽs tũ ad patibilẽ ſe habeat, tũ ad res materiales intelligendas. Ad intellectũ patibilẽ ſe habet vt lux ad perſpicuũ: ad res materiales vt perſpicuũ ad colores. Vt enim perſpicui lux, ſic intellectus agens patibilis perfectio eſt. Et vt color non eſt actu ſpectabilis neq. colorẽ mouet, niſi perſpicuũ illuminati; ſic ita nec res materiales actu intellectiles ſunt, nec patibilẽ intellectum mouent, ab agente illuminatæ & perficiantur. Sed & lumen colores & intellectus agens materiales res facit actu, vt illi videri, hic intelligi poſſint. Quocirca in principio, antequam res materiales intellexerimus ſcientiarúmq. cognitiones nobis comparauerimus, intellectus agens ad patibilem ſe habet, vt illuminans, & vere vt agens: quod nomen ipſum ſignificat. Poſtquàm verò patibilis

patibilis intellectus scientijs fuerit ac Philosophia excultus & perfectus, tum demum agens vnitur illi vt forma: fitque ex ambobus intellectus ille, quem is adeptum appellat. A

His omnibus absolutis obiectionibus antea positis respondet. Hæ autem sunt. Si vnus esset intellectus, idem intelligerent omnes vel ignorarent, aut obliuiscerentur. Sin autem non esset vnus, intellectilia item essent diuersa numero, specie eadem. Quare speciei esset species, & intellectilis intellectile; hócque infinitum. Ac rursum præceptor docens produceret in discente scientiam; non secus ac ignis, ignem alium eiusdem speciei gignit. Quod si ita esset, speciei esset species in infinitum. Deinde scientiæ immateriales sunt, nec numero multiplicabiles. Hæc omnia respondet ex eo diluit, quod dictum est, intellectum habitu esse vnum & plures; vnum, quia est vnus patibilis: plures, comparatione phantasmatum ac rerum, quæ intelligendæ proponuntur; hominúmque singulorum, in quibus est. Quod si vt est vnus intellectus, sic vnum esset phantasma, eadémque res intellecta; maiorem argumenta vim haberent. Nunc autem horum multitudo diuersitatem ac multitudinẽ intellectionis adfert. B

Responsionem porrò ab Auempace allatam, intellectum partim esse vnum, quia vnus est agens; partim plures, quia plures sunt ij, qui sunt habitu; propterea reprehendit; quia cùm quæritur, num intellectus sit vnus, non est homonyma quæstio, sed de vno & eodẽ intellectu quæritur: ipse verò quasi ad homonymam diuersos commemorando intellectus respondit. Nam si quæstio esset homonyma, neq. de intellectu eodem proponeretur; esset plane sophistica, nec digna, quę in disputationẽ vocaretur. C

Demum ex his aliam etiam ait quæstionem dissolui, an intellectus sit separatus & extrinsecùs aduenies, an cum materia cohærens. Ostensum quippe est intellectum habitu partim separabilem esse, partim inseparabilem: separabilem ab hoc & illo homine, inseparabilem ab vniuersa specie: patibilem verò & agentem essentia separabiles, actione inseparabiles esse. D

IVSTA IN AVERROEM *animaduersio.*

HÆc sunt, quæ Auerroës hoc loco tradidit. In quibus tota illa intellectus vnitatis assertio aut principio illo nititur, aut reciprocè cum eo connexa est; quo is eum credidit formam hominis esse; non formantem & dantem esse speciei; sed velut intelligentiam quandam infimam vniuersæ speciei humanæ assistentem ad eam operationem, quæ est intellectio: vt nautam gubernandæ naui, superioresque intelligentias cœlestibus mouendis orbibus. Formantem autem & dantem esse formam sentientem esse animam quandam mortalem, singulorum hominũ propriam; quam alijs in locis cogitatiuam appellauit. E

Auerrois opinio de intellectu ac anima.

Itaque propositionibus hisce tota illius sententia continetur. Intelligentem animam immaterialem esse & per se subsistentem; ingenerabilem & incorruptibilem; separabilem & æternam; assistentem hominis formam, non formantem. Definitionem animæ conuenire illi homonymè. Atque cùm numericæ multitudinis principium & causa sit materia; animam hanc non esse pro hominum numero multiplicatam, sed vnam & eandem in omnibus. In ea ipsa duplicem intellectum contineri; patibilem vnum, agentem alterum: vtrumque immaterialem, inorganicum, ingenerabilem, incorruptibilem, æternum, & in omnibus hominibus vnum. Intellectionẽ ex duplici pẽdere principio; tũ ex phantasmate, velut mouente ac proponente obiectũ intellectile potestate; tum ex intellectu, tanquã faciẽte intellectile actu & illud in se recipiente. Ex parte intellectus vnicam esse & æternam; ex parte phantasmatum multiplicem, diuersam & contrariam, generabilem & corruptibilem. Patiẽtem intellectum esse potestate ad omnia & velut materiam; agẽtem esse actu & vt formam. Eos duobus modis vniri: vt agens & patiens, atq. ita intellectum habitu fieri: & vt formam & materiam, sicq. intellectum adeptum existere. In intelligentijs quoq. actum & potestatem reperiri, solúmque primum intellectum esse actum purum. Hunc seipsum solum cognoscere, illas tum seipsas, tum extra se alia. Quæ omnia in eius disgressione apertissimè habentur.

Christiani Philosophi munus.

Verum Christianis Philosophis præcipitur in generali Lateranensi Concilio sub Leone 10. sess. 8. vt dum Philosophiam profitentes atq. interpretantes in eius incidunt Philosophorum opiniones, quæ verissimis ac certissimis religionis nostræ decretis aduersantur, eas omnino confutent falsásq. esse demõstrent: etsi quæ ab illarũ auctoribus argumenta proponuntur, infirmẽt ac diluant. Eorúmq. non solùm reprehẽditur, sed & damnatur oratio, qui vt eius, quem profitentur, & in cuius verba iurarunt (quos vere Galenus seruos appellare cõsueuit) Philosophi auctoritatem tueantur, dicere non verentur, quidpiam esse naturæ lumine ex veraúe Philosophia verum, non item diuino fidei lumine reuelato: aut id, quod ex religionis nostræ decretis sancitum est, naturæ lumine falsum esse cõcludi. Quasi verò horum alterum alteri aduersetur, possitq. verum vero esse cõtrarium, aut vtraq. cõtradictionis pars simul consistere: aut deniq. deus, qui tum naturalis, tum reuelati luminis auctor est & largitor, mẽtiri ac pugnacia loqui. Cùm enim fidei nostræ lumine quidpiam decernitur, si naturæ lumẽ veráq. Philosophia, quæ illo nititur, secus suadeat, alterum mẽtiri necesse est. At nec mentiri prima veritas potest, neq. illi repugnare naturæ lumen, quod ad verum cognoscendum fuit nobis ab eadem ipsa tributũ. Itaq. cogor hîc tãtisper subsistere ac diutiùs fortasse, quàm cõmentarij ratio pateretur: dum ea primùm statuo, quę de anima nostra ita proponit vera atq. ab omni erroris labe purgata Philosophia, vt de illis dubitare sit nefas. Deinde ad eorum normam ac regulam ea examino, quæ ab Auerroë tradita sunt.

Vera sẽtentia de humana natura.

Ea sunt. Humanam animã immaterialem est substantiam à Deo solo ex nulla præiacẽte materia productam. Esse humani corporis formantem & essentialem formam pro corporũ numero multiplicatã, singulas singulorum hominum proprias. Non fuisse aliquo tempore ante corpus, sed in corpore opportunè dispositò primùm creati. Neq. cũ eo interire, sed immortalem separari atq. superstitem in æuum omne subsistere. Libertate in agẽdo frui. Atq. à corpore salutẽ sempiterna promeritis præmia vel supplicia reportare. Separatam à corpore alium habere operandi modum. Post tamen Deo iubente rursum eidem corpori vniendã esse, nec vnquam ab eo ampliùs dissoluendam. Ac demum quę ad vltimum finem & fœlicitatem suam consequendam necessaria sunt, ea non nisi munere Dei singulari cognoscere illam aut exequi posse.

Hinc Auerroïs propositiones examinemus. Qua in re duo præstare oportet. Primùm enim ostendendum est naturali rationis lumini consentaneas omnes eas non esse, veréque Philosophiæ aduersari pleráque. Deinde demonstandum Aristotelem secus omnino sensisse.

INTELLIGENTEM ANIMAM spiritalem esse substantiam.

QVod igitur intelligentem animam immaterialem ac per se subsistẽtem esse ait Auerroës; verissimum est & Aristoteli consentaneum. Qui in tex. 3. & 4. impermistam & impatibilem eam esse tradidit. Et in primo libro tex. 65. innasci nobis substantiam quandam existentem; hoc est non ex materiæ gremio educi, sed aliunde in eam immitti. Et tex. 66. impatibilem esse. Innasci nobis, inquit Simplicius, hoc est in nos ingredi, aduenientem aliunde, non ex materia eductam: & ideo substantiam existentem; non quòd cæteræ animæ non sint substantiæ, sed quòd materialis non sit, & per se subsistat. Hæc Simplicius. Atque in 2. lib. de animalium ortu cap. 3. cùm animas cæteras ex materia educi posuisset Philosophus, quòd corporea sit illarũ actio; Mens inquit sola forinsecus accedit, eaque sola diuina est: Nihil enim cum eius actione commune habet corporis actio. Quo loco non solùm immaterialem esse asseruit; verùm etiam ex operatione probauit, quæ propria illius est, abstracta, & absque corporis organo. Verùm hic locus pluribus explicabitur, cùm eo rursum vtemur, de huius eiusdem animæ origine disputantes. Interim petimus dari nobis, eam à solo Deo ex nihilo produci & immortalem esse. Hoc enim accepto ita ratiocinabimur, eam spiritalem substantiam esse. Quoniam si esset accidens, aut hoc esset materiale aut spiritale: si materiale, rationi magis consentaneum esse, eam ex materiæ potestate educi, atque à parentibus actione seminis communicari: sin autem spiritale, cùm accidens omne oporteat in aliquo subiecto sustentatur, neque spiritale accidens materiali & corporeo subiecto inhæreat; aliquam subesse oportebit spiritalem substantiam: hancque intelligentem animam appellamus. Rursum si post corpus superstes est, substantiam eam esse necesse est. Accidens namque seperari non potest, neque subiecto destructo conseruari ac per se cohærere. Itaque omnibus illis argumentis, quibus immortalem esse demonstrabimus, substantiam quoque per se cohærentem esse ostenditur.

Accedunt ea, quibus Christiani Philosophi docent animam à corpore separatam aut beata frui vita aut supplicijs affici. Eáque, quibus futuram hominum resurrectionem affirmant. Si enim eadem ad corpus redibit anima, quia eadem post illius dissolutionem permansit, per se igitur persistens substantia est, non accidens. Ea quoque quibus vniuersè docetur omnem animam esse substantiam; & in specie intelligentem animam esse hominis formam atque alteram humanæ substantiæ partem, qua homo essentialiter à cæteris distinguitur, & vt principio primo operatur.

Hanc autem spiritalem substantiam esse: tum ex eius productione colligitur, tum ex immortalitate, tum ex operatione. Materialis namque & corporea forma ex materiæ & corporis potestate posset educi, nec opus esset creatione. Neque separaretur à corpore & absque illo subsisteret; quoniam materialis forma sine materia esse non potest. Et vt ex operatione cognoscimus formam, sic ex immateriali atque abstracta operatione immaterialis & abstracta forma concluditur. Non solùm enim materiales res & singulas, sed immateriales item & vniuersas comprehendit: atque in seipsam simul operationem redit, potéstque seipsam & suam operationem cognoscere ac velle; quod materiali, organicæ, & cum quantitate extensæ formæ permittitur, & quoniam hoc argumentum aliaque non nulla pulchrè Philoponus explicauit in procemio tertius operis, & comment. tex. 65. libri primi, adhibam illius verba. Nullum ex corporibus, inquit, seipsum nosci, nec ad se conuertitur. Non enim seipsam nouit manus, aut aliud ex corporibus vllum. At ne facultates quod rationis expertes nouerunt ipsæ se. Non enim aut visus aut auditus aut omninó sensus seipsum nosci, neque cuius naturæ sit, ipse quærit. Verùm ratio est, quæ de sensibus inquirit. Anima vero rationalis cognoscit ipsa se: ipsa est quærens, ipsa quæsita; ipsa inuenies, ipsa uenta; ipsa cognoscens & cognita: manifestè ergo eam esse incoroream patet. Facultates autem, quæ sunt in subiecto corpore, cum corpore ipsorum gent & adolescunt: tales sunt sensus, ira, cupidines. anima vero rationalis è contrario. Flaccescente enim corpore ipsa viget; non est igitur in subiecto compore. Præterea nihil est, quod subiectum suum corrumpi curet. Etenim quæcumque sunt, omnia esse cupiunt. At rationalis anima corpus ipsum parui pendit, atque laboribus per virtutem domat, ipsúmque sæpè numero penitus derelinquit: igitur in subiecto corpore non habet esse. Hæc Philoponus. Tum vero multis rationem eam persequimur, quæ ducitur ex operatione. Anima rationalis inanimalem habet, & à corpore non pendentem operationem; igitur eiusmodi quoque illius subiecta est. Sed & ad operationẽ illa spectat argumentatio, qua alios quoq. graues Philosophos vsus fuisse scimus. Inter quos ita Platonis Maximus Tyrius in ser. 28. si corpoream & mortalem naturam animus habeat, quidnam is vel scire, vel reminisci, vel discere valeat? Facilius enim cera liquescens ex sole, impressam signi alicuius imaginẽ seruet, quã discipline animus, si corporeus sit: cũ liquido conster corpora omnifariam genus celeriter fluere, permdeque quasi Euripum, sursum ac deorsum ferri; ob eamque causam modò ex pueritia in iuuentutem excrescere, modò ex iuuentute in senectutem dilabi.

Solus Alexander inter peripateticos materiam atque ex materiæ erutam potestate fecit. Nam etsi Aristotelem quoque accusauerint aliquando veteres Christiani, quòd animam ἀναίσχυντον vocasset, quasi corpore adstrictam formam: non eam tamen illi fuisse sententiam demonstratum est. Sed & auctores illi omnes, qui Angelos iudicarũt esse corporeos, multò magis idem de animabus nostris existimarunt. Inter quos præcipui fuisse videntur Tertullianus in lib. de anima c. 2. & Origenes lib. 2. de principijs cap. 8. & Paschasius Diaconus lib. 2. de Spiritu sancto c. 9. Immo Io. Cassianus collat. 7. c. 13. opinionem

nem scribit fuisse omnium vsque ad sua tempora; & Genadius in lib. de Ecclesiasticis dogmatibus c. 11. & 12. inter Ecclesiastica cõmemorata, & Faustus Gallię Episcopus integrum hac de re librũ scripsit, De creaturis, vt nihil præter Deum ostẽderet incorporeum esse. Quod enim ad animam attinet, ea in sacris litteris vocatur sanguis, vt in lib. Gen. ca. 9. sanguinẽ animarum vestrarum requiram de manu cunctarũ bestiarum. Et in lib. Leuit. ca. 17. anima omnis carnis in sanguine est. Et dicitur habere mẽbra; vt digitos & linguã Lucæ c. 16. cùm diues rogat, vt Lazarus intingat digitum in aquam & linguã eius refrigeret. Animáq. à corpore separata igne inferni corporeo torquetur: res autẽ corporea non potest in corpoream agere. Accedit, quòd corporis fere affectiones sequitur anima: neq. à corpore discedere potest quãdo vult: neque intelligit nisi per corporis sensus.

Ita fuit aliquando dubitatum. Iam verò dubitare non licet. Constitutũ enim fuit in Latarenensi Concilio sub Innocentio 3. Deum ab initio ex nihilo cõdidisse vtramq. naturã, corpoream & spiritalem; angelicam scilicet & mundanã: deinde humanã, quasi cõmunem ex spiritu & corpore cõstitutam. Idq. apertis verbis litteræ sacræ docẽt. Nam & passim animam nostrã appellant spiritũ, Psal. 30. & Lucæ ca. 23. in manus tuas Domine cõmendo spiritum meũ: & Marci c. 14. spiritus quidem prõptus est, caro autem infirma. Et in epist. ad Rom. ca. 8. qui non secundùm carnem ambulant, sed secundũ spiritũ: & priore ad Corint. c. 5. tradidi eum Sathanæ, vt spiritus saluus sit in die domini: & c. 7. vt sit sancta spiritu & corpore. Et posteriore epist. ad eosdem c. 7. emundemus nosmetipsos ab omni inquinamento corporis & spiritus. Et in lib. Act. ca. 7. Domine Iesu accipe spiritum meũ. Præsertim cùm in his locis ita sit de anima nostra sermo, vt opponatur corpori. Immò Io. c. 4. probauit Christus Deum in spiritu, hoc est animo adorandum à nobis esse; quoniam ipse spiritus est: spiritus, inquit, est Deus; & qui adorant eum, in spiritu adorare oportet. Quare vt Deus immaterialis est & spiritalis substãtia, sic etiam est in suo genere anima nostra. Quòd si bestiarũ quoq. anima spiritus interdum vocatur, vt in lib. Gen. c. 6. & 7. ea non absolutè vt humana, spiritus appellatur; sed cum additione, spiritus vitæ. Spiritus autem vitæ dicitur aër, quo inspirato, & respirato viuunt. Porrò de anima nostra verè obseruauit S. Epiphanius hær. 56. eam nusquam dici esse sanguinẽ, sed interdum affirmari esse in sanguine. Est enim hic optimus & naturæ amicissimus humor; quo & alimur & sustentamur; neq. sine illo potest anima & vita in corpore permanere. Effectus etiam similitudinẽ addit S. Augustinus in 2. lib. contra aduersarium legis & Prophetarum ca. 6. Sanguis enim est inter omnes humores, quo maximè animal viuit; & animam esse intelligimus, qua animal viuit.

Anima vt in sanguine dicatur esse.

Vbi verò mẽbra illi tribuuntur, eodem tribuuntur modo, quo tribui Deo solent: non quòd mẽbra, sed quòd opera & effectus mẽbrorum habeat; eademq. efficiat, quæ faceret, si haberet membra. Quomodo autem igne inferni torqueatur, cõmunis est illi cum Dæmonibus difficultas, de qua non est hoc loco disputandum. Sed propterea Philoponus, cum tenui quodam inseparabili corpore animam ab hoc crasso & palpabili corpore separari & cum eo torqueri credidit. At qui ignem illum corporeum esse negant, facilè respondent. Qui verò corporeum fatentur, non naturali virtute, sed diuinitus indita eum spiritus quoque dicunt torquere posse. Quòd autem corporis fere affectiones sequatur; quòd non possit ab eo liberè discedere quãdo vult, quemadmodum discedit angelus; quòd non nisi per corporis sensus intelligat: hæc omnia propterea eueniunt, quòd etsi spiritalis substãtia sit, vera tamen est corporis & naturalis forma; quod postea explicandum erit. Iam alteram Auerrois propositionem examinemus.

Anima vt membra tribuatur. Anima ex igne inferni torqueatur. In Prooemio horis laborat.

DE ANIMÆ INTELLIGENTIS ORIGINE.

AVerroïs altera propositio fuit, Intelligentem animam ingenerabilem esse. Quæ si de vera & propria generatione, quæ eductio est ex potestate materiæ, pronuntiata fuisset, vera nimirum esset. At ingenerabilem ipse dixit, hoc est non de nouo productam, sed ab omni æternitate existentem. Quod falsum est, atque ex duplici falso principio ductum: quòd & mundum æternum humanámque animam æternam & vnam in hominibus omnibus posuisset. Aristoteli autem penitus aduersatur.

Sanè de huius animæ origine, vt Pythagoræ ac Platonis fabulas mittam, qui certum animarũ, numerũ earũque in alia atque alia corpora migrationem posuerunt: inter Christianos quoque maxima semper fuit disputatio. Carpocrates enim S. Irenei testimonio in libro 1. cap. 24. & Gnostici, & Manichæi, vt in epistol. ad Marcellinum scribit S. Hieronymus, & Philo Iudæus in libro, cui titulus est: Quòd deterius insidietur semper potiori, intelligentem animam ex Dei substantia esse dixerunt. Quòd in primo Bracarensi Concilio cap. 5. & Toletano 1. cap. vltimo, & in epist. 91. Leonis primi cap. 1. condemnatum legimus. Inde namq. consequens est, Deum esse mutabilem. Hermias autem, Seleucus, & Galatæ vt in 7. lib. Tripar. hist. cap. 11. habetur, animas omnes ab angelis factas fuisse putarunt: quod & inter Philosophos credidit Auicenna. At Tertullianus apud S. Augustinum epist. 157. ad optatum, & in libro de hæresibus cap. 86. ita fieri extraduce voluit, vt vnius anima ab alterius anima produceretur. Quod Appollinaris quoque confirmauit apud S. Hieronymum, & in lib. 5. histor. Tripar. cap. 44. Refert etiam S. Augustinus in libro de spiritu & anima cap. 48. & in libro de hæresibus cap 81. Luciferanos, Cyrillum, & Latinorum aliquos eam cum semine à parentibus dari sensisse. Quæ propterea commemorare libuit, vt minùs mirum videretur, si Aristotelem dixerò, imbecillo subnexum naturæ lumine, ad veram illius originem omnino non fuisse progressum. In Concilio autem Constantinopolitano, & Viennensi cap. firmiter: omnes animas nostras à solo Deo creari constitutum est; & S. Leo à nullo, nisi à solo ipsarum creatore Deo, incorporari scripsit. Quod & S. Augustinus locis notatis, & epist. 28. ad Hieronymum de natura & origine animarum, & S. Hieronymus in epist. quam de hac ipsa re ad Marcellinum dedit, & omnes sancti Ecclesiæ patres confirmarunt. Quam ob causam Tertulliani opinionem errorem esse in Ecclesia damnatum scripsit S. Thomas in 2. lib. contra gentes cap. 86. & quæstion. 3. de potentia art. 9.

In libro namq. Gen. cap. 2. solus Deus spiraſſe dicitur in Adam spiraculum vitæ. Quibus verbis illa

Anima à solo Deo creari.

respondent in lib. Ecclesiastis cap. vlt. reuertatur puluis in terram suam, vnde erat; Et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. Idem Deus Isaiæ cap. 42. & Zachariæ cap. 12. dicitur dare flatum & spiritum homini. Et apertissima sunt verba piæ illius matris ad filios in 2. lib. Machab. cap. 7. Nescio qualiter in » vtero meo apparuistis. Neq. enim ego spiritum & a- » nimam donaui vobis & vitam; & cętera. Sæpè etiam in nouo testamẽto docemur nos à parentibus nihil nisi corpus & carnem accipere, vt reliquum sit animam à solo Deo tribui. Sic in epist. ad Rom. cap. 4. S. Paulus Abrahamũ vocat patrem suum secundùm carnem, & cap. 9. Israëlitas fratres suos secundùm carnem, & ad Hebr. cap. 12. patres carnis distinguit & patrem spiritus, scilicet Deum.

Sed & naturalis ratio ex ijs, quę post demonstranda erunt, deducitur. Cùm enim intelligens anima immortalis sit, immaterialem eam esse minimèq. à materia pendentem necesse est. Nam si materialis foret, vt ex materia producta fuisset, sic in eam dissolui posset. Quòd si immaterialis sit, consequens est eam à Deo creari, suâq. ab illo naturâ accipere. Itaq. parentes id solùm actione seminis assequuntur, vt materiam præparent corpùsq. alijs atque alijs distinctum partibus forment, vt à Deo creata mox anima coniungi cum eo possit & humanum coniunctum absoluere.

Quo tẽpore creetur.

Cæterùm de creationis tempore dubitatio non- nulla. Quoniam Origenes in 1. lib. de principijs c. 7. & S. Hyeronymi testimonio in epist. memorata, & epist. ad Pammachium; & S. Epiphanij hæresi 64. & apud eum Methodij, & S. Augustini in libro de spiritu & anima; humanas omnes animas fuisse simul creatas credidit, quando separatæ cæteræ mentes fuerunt conditæ: sed mox cùm in cœlo peccassent, deiectas ad corpora. Confutatur autem a S. Hieronymo verbis illis S. Pauli ad Rom. c. 9. cùm nondum nati essent, aut aliquid boni egissent aut mali, & cæt. Et aut ponere debet earum in diuersa corpora migrationem; quod absurdissimum est: aut respondere non potest, quonam iuerint tam multæ animæ è cœlo eiectæ, cùm totidẽ tunc non supperetrent corpora. Aut igitur peccatrices animas dicat in cœlo adhuc commoratas fuisse, aut nouas fateatur singulis creari momentis, aut creatas tunc non peccasse, in cœlóq. mansisse nihil acturas, atque inde ad corpora subinde demitti. Sensit hoc sanè Nemesius in 2. Philosophiæ li. c. 6. omnes tunc arbitratus creatas, quãdo primi hominis anima fuit condita. Verbis nimirum illis persuasus Gen. cap. 2. Requieuit Deus die septima ab vniuersa opere, quod patrarat; hoc est à creatione ex nihilo, quæ proprium est Dei opus: vt iam non ampliùs creet. Sed S. Hieronymus in epist. ad Marcellinum huic testimonio illud opposuit Io. c. 5. Pater meus vsq. modò operatur, & ego operor. Cùm Nemesij verò sententia illi maximè consenserunt, qui vt auctores sunt. S. Hieronymus in epist. ad Pãmachium, & S. Augustinus in epist. 28. notata & lib. 3. de libero arbitrio c. 21. animas omnes dixerunt simul fuisse cõditas, nuncq. descenderet in corpora; non à Deo infusas, sed sponte corporũ desiderio allectas. Quod eò videtur absurdius, quòd aliquo producto corpore nulla esset ratio, cur vna potiùs, quã alia descenderet ad illud anima: Quippe idẽ omnes habent corporis desideriũ. Propterea S. Hilarius in Psal. 129. & S. Augustinus lib. de Genes. ad litteram cap. 24. concesserũt quidem reliquorum dominum animas corporibus antiquiores non esse; primi tamen hominis animam ante corpus creatam mox cum corpore iunctam fuisse voluerunt, quòd illud fuit ex terræ limo formatum.

Ita fuit aliquando hac de re inter grauissimos & doctissimos Ecclesiæ patres dubitatum. At nunc dubitare non licet. Quoniam in sexta generali Synodo Cõstantinopolitana act. 11. & à Leone 1. epist. 91. cap. 10. cõstitutum fuit rationalem animam nullo modo ante corpus fuisse, sed in corpore illam, vbi sanctus rit à parentibus præparatum atq. perfectum, idq. Deo, non ex corpore, sed ex nihilo prorsus, quamquam corpore tamen, creari: quod pluribus post Theologorum scholæ omnes exposuerunt.

Quod autem ad Aristotelem spectat, nihil ho- apertis verbis pronuntiatũ habemus. Verum ex- bus maximè locis sententiam eius colligimus. Pri- mus locus est in tex. 16. lib. 12. Metaph. vbi vniuersi posuit, nullam formam coniuncto priorem esse; at intelligentem quidem animam, vt in tex. 17. declaratur, & Alexander eo loco consentit. Alter in tex. 67. lib. 1. huius operis. Intellectus, inquit, videtur mutici, substantia quædã existens, & non corrupi. Immici inquit ἐξωθεν θυρᾶς, hoc est in nobis nasci & gigni, seu de nouo produci. Qui locus optimè priori respondet. Quod enim in illo dixit formam nullam coniuncto priorem esse posse, aliqua fortasse post illud superfluitem; vt animam, non omnẽ, sed intelligentem hoc ipsum inculcat in posteriori, intellectũ inquit in nobis nasci, hoc est nobiscum fieri & produci, quam tamen interitum. Sermonem autem esse humano intellectu, déq. rationali anima, quę hominis forma est; exponunt eo loco interpretes Græci, & multis aduersus Alexandrum persequitur Philoponus, nósq. in Commentario nostro demonstrauimus. Tertius locus est in 2. lib. de animalib. ortu c. Mens inquit sola forinsecùs accedit, cæq. sola diuina est: Nihil enim cum eius actione cõmune habet actio corporea. Quæ verba de actu secundo intelligi non posse, qui ab intellectu agẽte, qui foris est, prædet; vt aliqui exposuerunt: tum ex eo manifestum est, quòd ita sensus quoque forinsecùs accedant, nocuius operatio ab externo pendet obiecto, vt mox 59. lib. 2. dictum est: & visio indiget externo lumine, quod est velut intellectus agẽs, vt post affirmabitur in tex. 18. Tum verò ex eo maxime, quod ibi agebat Philosophus. Proposuit enim quæstionem, vtrum maris materia fœtus non est, sed agentis solùm vim habet, vt antea demõstrauerat; quonam eius complementia vertatur. Sed alias duas priùs explicandas subiunxit. Alterani, an menstruus fœminæ sanguis semine maris quidquam accipiat. Alteram, an semẽs anima in semine insit & fœtu. Vegetantem enim cõceptu inesse certum est; quoniam nutritur & crescit: sentientem autem tempore procedente suscipit. At de intelligẽte plurimùm dubitatur, quo tẽpore, quo modo, & vnde eam accipiat homo. Tribus hinc quæstionibus propositis, ad tertiam primum respondet; animas omnes inesse priùs potestate, quã actu; siquidem in quauis materia ad formã suscipiendam apta formã necesse est inesse priùs potestate, quam actu. At quomodo actu aduenium? Necesse est aut fœtui omnes innasci, cùm non essent; aut omnes priùs fuisse; aut aliquas præfuisse, alias non præfuisse. Omnes igitur priùs non fuisse, hac necessaria ratione concludit. Quorum enim actio corporea est, ea sine corpore esse non possunt. Humani generis vegetans & sentiens animæ sunt. Itaque hæ præfuisse non possunt & forinsecùs aduenire.

Aut

Aut namq. præfuissent & aduenirent sine corpore, aut cum corpore aliquo: non sine corpore, quia corporeæ sunt, earúmq. actio corporea: neq. cum corpore; quoniam aliud non videtur præfuisse corpus, quàm semen; quod alimenti pars quædam est, non organicum corpus, quod animæ vsui ad operandum esse possit. Sola supereſt mens, hoc est intelligens anima (hoc enim tertium erat reliquum membrum) quæ forinsecùs accedat. Quippe hæc sola diuina est, nõ res aliqua materialis. Nam actionem habet propriam, cum qua commune nihil habeat actio corporea corporeiue instrumẽti vsus. Hæc est Philosophi disputatio. Quam de actu primo animeq. substantia, non de actu secundo & operatione tractare manifestum est.

Neque incertam & dubiam, vt Iacobus Zabarella interpretatus est nuper in libro de mente humana cap. 9. sed certam & definitam sententiam cõtinere. Nam si vllum est argumentum illud, quo is veram Philosophi sententiam sequentibus verbis (Πάσης μὲν οὖν ψυχῆς διώσομεν) contineri probat: quoniam (μὲν οὖν) tunc solet ab Aristotele vsurpari, quando aliquid quod ante proposuerat, aggreditur (vt mittam multa contrà adferri posse) certè eodem conficere potuisset, definitam sentẽtiam superioribus illis contineri (ὅτι μὲν πάντων οὐχ ὁμοίως πάσας ἀναγκαῖον ὑπάρχειν) perinde siquidem est, siue (μὲν οὖν) siue (μὲν πάντων) dicas: Præsertim cùm eo loco subiungat (φανερὸν δ' ἐστὶν ὅτι πάντων) quomodo non nisi in propria & certa sententia loqui cõsueuit. Tum verò quàm est certum definita sentẽtia probari vegetantem & sentientem animas non præfuisse; quia sine corpore nequeunt esse: tum etiam certum esse debet definita sententia pronuntiari mentem solam aduenire forinsecùs, quòd sola diuina sit & operationem corporeo nõ vtentem organo habeat. Neque vlla probabilitate accipit is auctor, vt interpretationem suam tueatur, Philosophũ ex tribus membris propositis vnum solum examinandum assumpsisse, quo animas omnes forinsecùs aduenire dicebatur. Nullũ enim est huius rei argumentum: Philosophiq. disputatio potiùs ostendit ex tribus illis eligi tertium, forinsecùs aliquas nõ aduenire soliúsq. intelligentis priuilegium hoc esse. Siue autem Græcè legamus (λείπεται δὲ) siue Latinè vertat Ideodorus Gala Crescat igitur) perinde duabus cæteris animabus reiectis colligitur intellectum superesse solum nobis forinsecùs aduenientem.

Minùs etiam probandum est, quod idem ipse ait Zabarella, mentem non absolutè, sed ex hypothesi appellari diuinam; si inquàm forinsecùs adueniret. Non enim ex hypothesi, sed absolutè Philosophus loquitur: nec eam adfert rationem, cur diuinam dicat; sed hanc potiùs, quòd propriam habeat actionẽ, in qua nihil habet cõmune actio corporea. Quamquam eam quoq. ob causam, quòd forinsecùs accedat, diuina est. Etenim hoc duo prorsus Aristoteli significat. Alterũ est, ita ad corpus accedere, vt antea fuerit. Alterum, ex corporis potestate nõ educi, nec habere quidquam cum eo cõmune. Neutro modo vegetãs anima aut sentiens accedũt forinsecùs; neq. priore modo vlla omnino forma; quoniã nulla potest coniunctum antecedere, vt in 12. lib. Metaph. positum est. Intelligentis animæ maximè proprius est posterior modus: & ideò forinsecùs aduenit, hoc est aliunde habet originẽ, soláq. inter animas omnes diuina est; immaterialis inquam & spiritalis natura diuinæ persimilis. Vtrũq. consueto argumento probat ex operatione, quam diuinam habet neque cum materia corporeúe cõmunem. Nam si operatio materialis nõ est, sed diuinæ operationi persimilis; eiusmodi quoq. substantiam esse illam oportet, cuius est operatio, non inquam ex materia, sed aliunde & extra materiam orta. Quæ omnia cum ijs consentiunt optimè, quæ in lib. hisce de an. traduntur; intellectũ esse aliud animæ genus à cæteris diuersum tanquam perpetuum à mortali, immortale, separabile, impermistũ. Certè Simplicius id, quod Philosophus dixit in tex. 66. lib. 1. intellectum diuinius quid esse; propterea dictũ interpretatus est, quòd in corpore principatũ habeat, cõuertatúrq. in seipsum, & ad nullam corporis partẽ declinet, atq. cum præstãtioribus sese coniũgat vniatque. Sola enim entia diuina eiusmodi sunt, vt in 8. lib. Phys. & 12. Metaph. demonstratur. Hoc nimirum est, quod in 10. lib. Eth. ad Nicomachum c. 8 νοῦν dicit θειότι συγγενὲς ὑπάρχον, mentem Dijs cognatissimã, propinquissimam & ex eodem maximè genere. Sed & Trismegistus Mercurius dixerat, νοῦς ἐν ἀνθρώποις θεός, mens in hominibus Deus. Et Plutarchus in Platonicis quæstionibus, ὁ νοῦς τὸν ἡμέτερον ὁ Διός. Iullius non Deum vt Euripides, sed diuinum se dixit malle animum nostrũ appellare. Et vt cæteros mittam, Plotinus in libro de animæ immortalitate c. 10. animam, quod incorporea sit & immaterialis, nõ solùm diuinæ naturæ cognatam dixit, sed & ὁμοούσιον, consubstantialem, atq. hoc solùm à supernis distare substantijs, quòd sit in corpore. Quæ omnia videtur ex eo desumpta, quod antea scripserat Moyses hominem ad imaginẽ & similitudinẽ Dei fuisse factũ.

Quòd si diuinam dixeris, hoc est à Deò immediatè productã, veriorem habueris de origine huius animę sententiam. Quæ tribus constat partibus. Prima, animam nostram: non ex materia siu corpore producti. Altera, eam non præfuisse separatam ante corpus. Tertia, eam à Deo immediatè produci in corpore opportunè dispositio. Primam hoc loco apertè habet Philosophus; alteram in 12. lib. Metaph. in tertia fortasse dubitauit. Aut enim is creationẽ quidem totius entis ex nihilo prorsus negauit; cuiusmodi verò partis non item; quòd non omnino sit productio alicuius ex non ente, sed productio partis aliquo præiacente: quamuis non ex illo, sed in illo producatur. Aut hoc potiùs solùm intellexit, animam hanc materialem formam nõ esse, quoniam operatio immaterialis est & spiritalis: & ideò non ex materia eductam, sed extra materiam ortam atq. accedentem aliunde: non tanquam præexistentem substantiam; quoniam nulla forma antecedit coniunctum; sed tunc de nouo productam. Quo autem modo producatur, nec assequutus est, nec assequi potuit is, qui infinitam Dei virtutem non intellexit. Itaque hic dubius hæsit.

Mens vt diuina dicatur.

INTELLIGENTEM ANIMAM esse immortalem.

VEriùs id adiecit Auerroës, Immortalem eam esse, separabilem & æternam, aut veriùs sempiternam. Sic enim decretum & certissima fide tenentem proponitur nobis in Aquileiensi Concilio, & in sexta Synodo generali Constantinopolitana, & in Cõcilio Lateranẽsi tertio sub Leone 10. sess. 8. & à Clemente Romano lib. 6. Apostolicarum constitutionum cap. 11. Atq. ex innumerabilibus pènè sacrorum librorum locis habetur. Cuius generis illa sunt. In libro Ecclesiastis capite 12. spiritus redeat ad Deum, qui dedit eum. Sapien. 2. Deus creauit

Sacrarũ litterarũ testimonia.

» hominem inexterminabilem. Et cap.3. Iustorũ ani-
» mæ in manu Dei sunt, & non tangit illos tormẽtum
» mortis, &c. Et cap.4. Raptus est, ne malitia mutaret
intellectum eius. Et cap.5. Tunc stabunt iusti in ma-
gna constantia, & quæ sequuntur. Hac enim veri-
tate de immortalitate nititur altera illa de resurre-
ctione, déque bonorum præmijs & malorum sup-
» plicijs. Iob. cap.3. Præcipe domine in pace recipi
» spiritum meum. Et cap.12. Eleemosyna à morte li-
» bera & facit inuenire vitam æternam. Ecclesiastici
» cap.24. Qui elucidant me vitam æternam habe-
» bunt. Psal.15. Non dabis sanctum tuum videre
» corruptionem. Et Psal.30. & Luc.23. In manus tuas
» commendo spiritum meum. Et act.7. Suscipe spiri-
tum meum. Et S. Paulus in priore ad Corinth. epi-
stola cap.15. multis argumentis resurrectionem
mortuorum probauit, quæ immortalitatem quo-
que ostendunt: & inter cætera illud, quod si Chri-
stus resurrexit, & nos resurgemus. Eadem enim ra-
tione deduci potest: Anima Christi cum corpore
non fuit extincta, nec igitur extinguuntur nostræ.
» In epistola ad Philip. cap.1. Desiderium habeo dis-
» solui & esse cum Christo. Matth. cap.10. Nolite ti-
» mere eos, qui occidunt corpus, animam autem non
possunt occidere. Luc.cap.16. ex historia seu para-
» bola diuitis & pauperis Lazari. Et cap.23. Hodie
» mecum eris in Paradiso. Ioan. cap.12. Qui perdi-
» derit animam suam in hoc mundo in vitam æter-
» nam custodit eam. Apocal. cap.6. Vidi sub altare
Dei animas interfectorum, &c.

Vnus videtur aduersari locus. Nam in libro Ec-
clesiastis cap.3. homines dicuntur esse similes be-
stijs, idémque omnium affirmatur esse interitus.
Sed aut sermo est de toto homine: quia cùm vellet
Salomon inconstantiam sublunarium omnium re-
rum ostendere, eodem modo dixit interire homi-
nem, quo moriuntur bestiæ, neque hominis vitam
esse perpetuam compositúmque hoc humanum
non semper subsistere, sed breui tempore dissolui.
Aut ea pronuntiantur in persona impij. Quod aptis-
simum est in cap.2. lib. Sapien. vbi eodem ferè mo-
do loquitur Salomon, ita exorsus: Dixerunt cogi-
tantes apud se non rectè, &c.

Vt solus Deus naturam immortalis anima & Angeli Dei dono.

Solent tamen veteres Christiani scriptores affir-
mare solum Deum natura immortalem esse, ange-
los & animam nostram non natura, sed Dei do-
no. Sic enim loquuti sunt patres sextæ Synodi ante
citatæ, & S. Iustinus in quæst.61. earum, quæ à gen-
tibus proponebantur Christianis; & S. Irenæus
lib.2. cap.64. & S. Ambrosius lib.3. de fide cap.2. &
S. Hieronymus lib.2. contra Pelagianos, & S. Au-
gustinus libro de vera religione cap.13. & Cyrillus
Alexandrinus libro 8. Thesauri cap.2. & S. Ioan. Da-
mascenus lib.2. de fide cap.3. Quod nequaquam ita
intelligendum est, vt donum significet quidpiam
quod naturæ accesserit: quemadmodum corpus
ante primi parentis facinus per originalis iustitiæ
donum erat immortale. Alioqui vt peccato corpus
factum est mortale, ita & anima tunc amisisset &
momentis nunc singulis immortalitatem peccando
amitteret: Siquidem per peccatum mors intrauit
in mundum, vt in epistola ad Rom. cap.5. affirmat
Paulus. Sed eo intellectu accipiendum, quo donum
significat quidquid ab alio acceptum est. Etsi enim
& angelus & anima nostra sint natura sua immorta-
les, quia immateriales & spiritales substantiæ: quo-
niam tamen à Deo creatæ sunt, tum natura, tum im-
mortalitas earum, Dei donum appellatur: vt hoc

A inter Deum & rem creatam interest, quòd solus
Deus ex se; res creata à Deo acceptam habet im-
mortalitatem.

Sed iam vniuersum hoc de animæ nostræ immor-
talitate caput philosophicè magis tractemus, nam-
que ratione inuestigemus. Non defuerunt inter
Philosophos, qui eam non minùs mortalem, quam
plantarum ac mutorum animas esse docerent, aut
omnino cum corpore nasci & interire. Fuit hæc Epi-
curi sententia, Panetij, Democriti, Lucretij, & cæte-
rorum eius scholæ hominum. Dicæarchi quoque,
apud Iullium in prima Iuscul. & in secũdo lib. de
& Plutarchum in 5. lib. de Philosophorum placitis
cap.1. Arati, & cuiusdam Zenum, vt refert author li-
B bri de Ecclesiasticis dogmatibus cap.16. Plinij lib.7.
cap.55. Senecæ in consolatione ad Martiam cap.19.
Galeni in libro de mutua animi morum & corporis
temperamenti consequutione, pluribusque aliis in
locis; eorúmque omnium, qui animam diuersæ
qualitatum temperiem aut eiusmodi quidpiam esse
& Abubacher atque Auempace apud Auerroem &
inter Græcos Peripateticos Alexandri.

Quorum hominum sententiam hæc suadere vi-
dentur. Primùm quoniam materialis est forma.
Tum quia feminis actione educitur ex potestate
materiæ: alioqui homo non gigneret hominem, ne-
que satis fuisset humanæ speciei conseruationi pro-
uisum, si naturale agens sibi simile procreare non
posset. Tum quia si materialis non esset cum corpo-
re proportionem non haberet, neq. illi naturaliter
vniretur. Perficitur etiam à materialibus obiectis, per-
andóq. pendet ab organis, aut certè à phantasmatibus & corporis dispositionibus, atq. illius inclinationes sequitur. Fatigatur corpore fatigato, & capite
læso læditur mentis functio; eóq. quiescente ac re-
stituto recreatur hæc simul & restituitur. Demùm
quoniam ex operatione cognoscitur forma, natura-
lisq. animæ operatio alia non est, quàm cum phan-
tasmate intelligere; neq. hæc est perpetua, sed mor-
D talis. Nihil igitur est vnde immortalitas atq. à corpore
separabilitas colligatur. Nam si separaretur, aut esset
otiosa, aut si absq. phantasmate intelligeret, operatio-
nem nimirum atq. adeò essentiam cõmutaret: & vt
præstãtior, sic animæ naturalis magis operatio esset,
magisque naturaliter & perfectior extra corpus,
quàm in corpore, anima foret. At cùm sit incom-
pleta substantia & alterius pars; imperfecta est &
præter naturam, dum ab eo, cuius est pars, abiuncta
subsistit. Ergo aut sempiterno tempore imperfecta
erit & in statu præter naturam; aut naturæ lumine
cognoscetur futura nostrorum corporum resurre-
ctio; occultissimum Christianæ fidei ac religionis
mysterium, quod nullus vnquam Philosophorũ co-
gnouit; vt ita redeat ad corpus anima & perficiatur.
E Aut certè ridendæ erunt Pythagoræ ac Platonis
fabulæ; qui migrationem in diuersa corpora fin-
xerunt. Quòd si de separatæ animæ statu & condi-
tione nihil naturæ lumine sciri potest, neque colligi
posse videtur alium eam à corpore separatam sta-
tum habere. Tum verò aut alteratione separari eam
à corpore oporteret, aut motu de loco ad locum: at
si ea immaterialis & impartibilis substantia est, neu-
trius est capax. Alexãder autem ad hunc ferè modũ
ratiocinabatur. Anima species est. forma, ἐντελέχεια,
& perfectio corporis: at species, forma, & perfectio
esse nõ potest sine eo, cuius est spicies, forma & per-
fectio: cuius enim esset species, forma, & perfectio?
Anima igitur à corpore separari nõ potest. Etenim si

separari

separari posset, independés à quocúq; alio esset: neq. A
conitingi posset cum materia, aut in ea tánquá illius
forma & actus produci. Non enim vniũtur aliqua, in
ratione præsertim formalis causæ & materialis, sine
mutua communicatione & dependentia. Itaque si
anima futura sit corporis forma, pendeat ab illo ne-
cesse est: quod ex operatione cognoscitur, quæ ni-
mirum à corpore pendet. Quapropter hac fermè
ratione Philosophatur Petrus Pomponatius. Co-
gnitio quælibet in abstractione quapiam consistit,
qua obiecti similitudo in cognoscentem facultatẽ
traducatur; omnisq. facultas cognoscens, vt eam in
se producat, obiecti sui abstractione vtitur. Triplex
autem est abstractio. Nam quædam cognitio ab B
omni abstrahit materia, neque ab ea pendet vt sub-
iecto, neque vt obiecto. Altera contrà & vt sub-
iectum & vt obiectum materiam retinet. Tertia
est media, quæ à materia quidem vt subiecto ab-
strahit, at non vt obiecto. Prima separatarum men-
tium est, altera sensus, tertia intellectus humani, qui
à corpore vt obiecto pendet cunctáque cum quan-
titate & inspectis phantasmatibus concipit. Prima
cognitio substantiæ cognoscentis est, quæ nullo
modo sit forma materiam formans aut alterius
pars; sed solùm velut mouentis ordinem ad ma-
teriam habeat. Altera eius est, quæ essentialiter sit
formans forma. Anima nostra inter has est media:
& vt essentialiter non pendet à corpore vt subie-
cto, ita pendet vt ab obiecto. Sed cùm separatæ
mentes omnino sint immortales, sensúque morta-
lis anima nostra, quæ media est, vtriusque extre-
mi particeps erit, quodámque modo immorta-
lis, & quodam mortalis. Quod duobus modis co-
gitari potest: aut ita, vt essentia sit immortalis &
secundùm quid mortalis, vt est vnita materiæ: aut
ita, vt essentia sit à materia dependens & mor-
talis, immortalis verò secundùm quid, vt pri-
mi generis cognitionis particeps est. Horum alte-
rum iudicauit Pomponatius naturali lumini repu-
gnare: alterum cum eo summopere consentire, D
sed animam nostram absolutè mortalem esse con-
cludere.

Quid Aristoteles senserit.

Quid Aristoteles senserit nondum satis disputa-
tum. Eum quoque fecisse mortalem iudicauit ex
antiquioribus Peripateticis Alexander, & præter
eum Plutarchus paulò antè notato loco, & Galenus
in historia Philosophica, & S. Iustinus in Parænc-
tico ad gentes, & S. Gregorius Nazianzenus in dis-
putat. aduersus Eunomium, & Theodoretus in
libro. 5. de curandis Græcorum affectionibus,
qui est de natura hominis, & Nissenus in libro. de
anima cap. 6. Origenes in libro de principijs. Et
omnino apud veteres Ecclesiæ patres hoc nomine
malè audiuit noster Philosophus. Et post illos Sco- E
tus in 4. sent. libro dist. 43. quæst. 2. & Heruæus
quodlib. 1. quæst. 11. Etsi eum dubiam credide-
rint accipitémque habuisse sententiam; eorum ta-
men alter ita illum scripsit pro immortalitate fuisse
loquutum, vt infirmissimum assensum ostende-
ret: alter ad mortalitatem magis declinasse. Et hanc
illius fuisse sententiam voluerunt Caietanus in
Commentarijs huius tertij libri de anima, Petrus
Pomponatius in libro de immortalitate, & in
Apologia, Simon Portius in libro de mente hu-
mana, Iulius Castellanus in libris de intellectu,
alijque recentiores nonnulli. Hæc enim apud
ipsum leguntur. In 1. libro Phys. tex. 83. Physicus
de corruptibilibus solùm & mortalibus formis agit;
tex. 12. libri 2. naturalis forma non nisi ratione à
materia separabilis est: & tex. 19. Res Physicæ minùs
abstractæ sunt, quam Mathematicæ: & tex. 26.
Physicus de ijs agit, quæ ratione separari queunt,
etsi reipsa sint in materia. Ex tex. 17. lib. 4. locus
potest à locato separari; at forma non potest à re,
cuius est forma. Et in 3. libro de Cœlo tex. 1. omnis
substantia Physica aut corpus est aut cum corpore
gignitur. At intelligens anima est naturalis forma;
quia entis naturalis, hoc est hominis, pars. Ratio-
ne igitur duntaxat, non re, à materia & corpore
separabilis est. In 1. libro Physic. tex. 33. & 34.
alijsque in locis, ex nihilo nihil fit; at si hæc anima,
vt cæteræ, producatur ex materia, materialis item
erit in eandémque materiam dissoluetur aliquan-
do. In 3. libro eiusdem operis, & in 1. de cœlo,
nullum actu infinitum dari ostendit, neque in ma-
gnitudine, neque in numero. At cum is æternum
posuerit mundum in 8. libro Physicorum, si ani-
mæ nostræ immortales essent, infinitus earum
nunc extaret numerus. In 6. Physic. tex. 32. quid-
quid mouetur, partibile demonstrat esse oporte-
re; neque impartibile posse, loco præsertim, mo-
ueri. Oporteret autem immaterialem & impatibi-
lem animam loco moueri, vt separaretur à corpo-
re. In 8. Physic. tex. 15. Anaxagoræ intellectus di-
citur esse inordinatus, si post infiniti temporis quie-
tem ac cessationem incepisset mouere. At non mi-
nùs inordinatam diceret intelligentem animam, si
breui tempore corpus moueret, postquam ab eo
separata semper quiesceret. In tex. 52. eiusdem li-
bri, Quod mouendo mouetur ex accidenti, corru-
ptibile est & mortale: anima verò, dum mouet
corpus, cum eo ex accidenti mouetur, vt est in
tex. 61. libri primi de anima: corruptibilis igitur est
& mortalis. Et si in tex. 53. eiusdem 8. libri ita is ra-
tiocinatus est; mouens est æternum, ergo & mo-
bile æternum: licet & nobis destruendo consequens
ita colligere; corpus, quod mouetur ab anima, ca-
ducum est, non sempiternum; ergò & anima ca-
duca est, non sempiterna. In 1. libro de Cœlo tex.
126. nihil potest esse incorruptibile, quod aliquan-
do inceperit esse: anima verò incipit esse simul
cum corpore, 12. Metaph. tex. 16. Præterea in 2.
lib. de Cœlo tex. 18. nihil, quod sit præter naturam
& violentum, potest esse perpetuum & sempi-
ternum: anima si separaretur à corpore, præter
naturam esset & violenter, cùm sit essentialiter for-
ma. In 1. lib. de anima tex. 12. & 13. hanc certam
constituit regulam, qua cognoscatur, num anima sit
à corpore separabilis nec ne: Si intelligere est phan-
tasia vel non sine phantasia, separati non potest; at
in tex. 66. intelligere corrumpitur & marcescit alio
intus corrupto; & tex. 30. & 39. libri 3. intellectio
nostra necessario indiget Phantasmatibus: conse-
quens igitur fuerit eam à corpore separari non pos-
se. In 2. lib. eiusdem operis tex. 4. & deinceps, ani-
ma est essentialis actus & perfectio corporis: sed
actus & perfectio essentialis est inseparabilis. Vt
enim ratiocinabatur Alexander, si separetur cuius-
nam erit actus & perfectio? Porrò in tex. 20. lib. 3.
solus intellectus agens dicitur esse immortalis &
perpetuus, velut abstracta substantia, sed intelle-
ctus passiuus corruptibilis est, & sine hoc nihil
intelligitur. In libro de longit. & breuit. vitæ cap.
2. duobus modis interire potest scientia; aut à con-

trario abolita, obliuione aut deceptione; aut pereũte subiecto: scientiarũ autẽ subiectũ sola est intelligẽs anima. In 7. lib. Metaph. t. vlt. compositò dissoluto nihil remanet, nisi materia partesue materiales. In 12. libro t. 30. quoniã intelligentiæ sunt sempiternæ, eas colligit in materia non esse: iam consequente destructo, quoniam anima nostra est in materia, licebit concludere sempiternam eam non esse. In eodem etiam loco, & tex. 48. nullas abstractas admittit substantias, quæ aliquem orbem non vertant; quoniam essent otiosæ: & plurimæ, immò innumerabiles, forent, si animæ intelligentes à corpore abiunctæ subsisterent. Atque in tex. 39. Deum & intelligentias separatas degere ait optimam & fælicissimam vitam, quæ breuissimo tempore nobis conceditur. At si anima nostra immortalis esset, sempiterno tempore, totóque æuo concederetur. Denique in 1. libro de moribus ad Nicomachum cap. 11. mortui nullum habent sensum eorum, quæ apud nos fiunt. Et libro 3. cap. 6. homini mortuo nihil ampliùs neque bonum neque malum esse videtur. Immò verò obseruauit Portius vias omnes & rationes, quibus Aristoteles in cognitionem substantiarum abstractarum ductus est, non solùm non conuenire, quin repugnare potiùs intelligenti animæ. Triplici namque illas via in 8. Phys. & 12. Metaph. inuestigauit: ex æterna & constanti operatione perpetuóque cœlorum motu: ex eo, quòd sunt aliorum principia à quibus omnia pendent: ac demum quoniam esse oportet aliquid, quod nec per se, nec ex accidenti moueatur. At intelligens anima neque vllam habet constantem ac perpetuam operationem; neque materialium aliorum entium principium est; immò ipsa de nouo producitur, atque à primis illis entibus pendet: ac demum ex accidenti mouetur cum corpore. Ex quonam igitur tandem principio colligere is potuit immortalem eam & sempiternam esse.

Quinam fecerint immortalem.

Contrà verò plurimi semper pro animorum suorum immortalitate pugnarunt. Mirorque magnopere Tullium in 1. Tuscul. scripsisse, Phærecidem Syrum, qui Seruio Tullo Regnante vixerat, primum humanos animos immortales esse dixisse. Namque ante illum id senserunt Hæbræi, Ægyptij, atque Caldæi. Ac de Esseis apud Iudæos confirmat Porphyrius in 4. libro de abstinentia ab esu carnium: & de Chaldæis inter cæteros Pausanias in Messenicis libro 4. Sed & Trismegistus Mercurius in Poëmandro cap. 1. Solum hominem dixerat ex vniuersis terrenis animantibus duplicis esse naturę; mortalis propter corpus, & immortalis propter hominem ipsum substantialem. Et cap. 2. nullum voluerat cum homine, qui nullos genuisset filios haberi comericum; sed illius infælicitatis misereri, quem grauis post interitum maneat mulcta. Et ca. 8. « immortalis inquit anima. Et ideò corpore dissoluto animam ait ad supera remeare: ac primæ quidem sphæræ crescendi & decrescendi officium reddere; secundæ autem machinationem malorum otiosumque dolum; tertiæ otiosam concupiscentię deceptionem; quartę imperiosam & inexplebilem; quintę profanam arrogãtiam & audacię temeritatem; sextę occasiones diuitiarum prauas; septimę mendacium insitum; tum animum his extutum ad octauam reuerti naturam: vnáque cum ijs, qui illi sunt, laudare partem ac Deo frui. Et cap. 10. homi- « num immortales animi in dęmones transeunt, deorum in Deorum chorum fęliciter euolant. Et mul- « cere exempta, aut mens, aut Deus efficitur. Impia ve- « verò in propria natura remanet, ac seipsam cruciat, « corpúsque quęrit, quod ingrediatur, &c. Et in « Asclepio cap. 1. omnis humana immortalis est ani- « ma. Et cap. 3. diuinam hominis partem appellat. Et « cap. 4. 6. & 8. hominem ait ex animo & corpore, « ideſt ex ęterna & mortali natura, conformatum « esse. Et cap. 10. cùm inquit, à corpore discedere, et « arbitrium examenque meritiillius tranſilire in ani- « mi dęmonis potestatem. Isque eam, cùm plane « stámque peruiderit, in conuenientibus locis ma- « nere permitter. Si autem vitiorum maculis infe- « ctam, desuper ad ima deturbans, procellis, turbi- « nibúsque aëris, ignis, & aquę sępè discordantibus « tradet: atque inter cœlum & terram mundani ha- « ctibus in diuersa semper ęternis pœnis agitata ex- « ptabitur: vt in hoc animę obsit ęternitas, quod ei « immortali sententia ęterno iudicio subiugata.

Pernetus est & Chaldaicum illud oraculum,
Accelerare opus te ad lucem & patris splendorem,
Vnde tibi est animus multa indutus mente.

Quod explicans Psellus animam scribit non ex seminibus accepisse substantiam, neq. corporeis temperamentis subsistere: sed à Deo superne habuisse esse atque huc descendisse, deberęque ad illum conuerti & rursum ascędere. Philo quoque absolutionem dixit esse aut radium à Deo. Oraculum Apollinis, particulam. Tullius deceptum ex diuina mente, nec eius originem in terris extare. Aratus, quem S. Paulus citat in lib. Act. cap. 17. Ipsius enim & genus sumus. Et Pythagoras, Aurea, namque genus diuum mortalibus exstat quam ob causam corpus quidem suum dictitabat quandoq. morti cessurum; animum verò quasi ex ipsius corporis funere euolaturum, à morte pariter ac seuectute immunem. Hócque principio animarum in alia atque alia corpora migratio mittebatur. Et Aristoteles diuinam mentem vocauit, quę sola foris ecùs adueniat. Verùm de Aristotele post.

Sanè temporibus omnibus fuit animi nostri cognita dignitas & quasi per manus tradita à Moyse & Hebræis, ad Ægyptios & Caldæos, indeque ad Græcos traducta. Phocylides inter priscos illos vates, qui ante Philosophos floruerunt, corpus inquit sumptum est ex terra, sed viuunt animi semper sine morte, senectáque. Quod ex sybillinis carminibus eum habuisse auctor est Suidas. Addit, Defunctis supereſt vita, & Dij deinde creantur. Et rursum; Incorrupta manet anima, nam luce carentum. Quin etiam à Sybillis edoctus resurrectura prędixit corpora, vel animã ab hac vita migraturam ad alia. Sic enim loquitur.

Atque breui è terra speramus scandere ad auras.

Atque breui è terra sperămus scandere ad auras. « Epicharmum quoq. vetustissimum Poëtam de immortalitate idẽ sensisse testatur in 4. libro Stromatum Alexandrinus Clemens. Si pietatem, inquit, animo coluisti, defunctus nihil patieris mali: surrium « in cœlo permanet spiritus; & quæ sequuntur. Atque omnino de Pindaro, cæterisque Poëtis testis « est in Menone Plato. De Pythagora certum est, quòd animarum in diuersa corpora migrationem posuit. Alcmeonem confirmat Aristoteles in 1. huius operis lib. tex. 32. immortalem fecisse animam, quòd immortalibus

immortalibus similis sit. De Anaxagora & Diogene Io. Franciscus Picus lib. 1. examinis cap. 14. De Stoicis ex Laërtio, Epicteto, Ariano, & alijs videtur satis constare. Sed obseruat Plutarchus lib. 4. de placitis Philosophorum cap. 7. animam eos putasse non interire quidem cum corpore, quin tempore multò superstitem esse; debilitari tamen subinde, ac tandem interire animas ineruditorum hominum, sapientum autem ad vniuersi vsque exarsionem durare. Seneca quidem homo Stoicus mortalem eam visus est facere loco ante notato: sed Augustinus Eugubinus lib. 9. de perenni Philosophia cap. 12. & 13. eum ostendit immortalitatis assertorem. Plutarchus immortalem planè fecit in libro de sera numinis vindicta, & in oratione consolatoria ad Appollonium, Et in libro de Romanorum fortuna, & in consolatoria ad vxorem, & alibi. De Platone nihil certius; modò quis apologiam Socratis legerit apud ipsum, à Phydonem, Phedrum, Timæum, libros de rep. & epistola, præsertim ad Syracusanos: & Plotinum in lib. de anima, & præcipuè in libro de eius immortalitate, & Proclum in Timæum, Alcinoum cap. 18. institutionis ad eius doctrinam, & Marsilium Ficinum, tum in eos Dialogos, quos nominaui, tum oratione quarta in Couiuium cap. 3. tum in corpore de Theologia Platonis, & Bessarionem lib. 2. aduersus hominis calumniatorem cap. 7. & lib. 3. cap. 22. & Iamblicum, Porphyrium, Chalcidium, Numenium, Speusippum, cæterósque Platonicos. Quin etiam Xenocrates & Speusippus sentientem quoque animam, & Numenius ac Plotinus vegetantem etiam immortales fecisse dicuntur.

Platonica argumenta.

Sic enim in Phædone ratiocinatur Plato. Philosophari nil aliud est, quàm animam à corpore separare: anima igitur separabilis est; alioqui frustra laboraret Philosophus. At nunquam perfectè in hac vita separatur; & ideò nec perfectè vnquam scimus: aliquando igitur eam perfectè separari oportet; vt perfectam consequamur. Deinde scire nostrum nil aliud est, quàm eorum reminisci, quæ antea sciebat anima, corporisque mole obruta oblita erat; vt ostendit Socrates Pusionem interrogans Geometrica non igitur cum corpore nata est anima; sed ante illud fuit, postque illud erit superstes. Tum verò quidquid fit, ex contrario fit; & vt mortuum fit ex viuente, ita viuens fieri debet ex mortuo: post corpus igitur mortuum anima superest viuens, eáque rursum ad aliud corpus migrante fit ex alio mortuo aliud viuens. Post, homo anima constat & corpore: corpus partibile est & dissolubile, & ideò mortale, quia ex elementis concretũ est: anima impartibilis est & indissolubilis, eiusdẽq. cũ idæis naturę: quia nihil in ea permistũ & cõcretũ, nec vlla eius in terris origo reperitur. Naturis enim hisce nihil ineſt, quod memoriæ, mentis, & cogitationis vim habeat quòd præterita aut futura prouideat, aut complecti præsentia possit. Cœlestis igitur est & diuina, ob eámque rem æterna. Præterea in rerum omnium contemplatione solet anima se se ad ideas referre, quæ semper eodem modo se habent; etsi vtatur sensibus, qui circa res singulas fluentes & caducas idearum participationes versantur. Duo ergò sunt rerum genera. Vnum aspectabilium continenterque labentium: alterum inaspectabilium & eodem semper habentium modo. Corpus nostrum primo generi simile est & cognatum, & ideò mortale: alteri anima, & ideò immortalis eadémque semper persistens. Quò fit, vt dum anima ad cõsiderandum quidpiam socium sibi assumit corpus, trahatur ab illo ad ea, quæ nunquam eodem modo sunt, atque aberret ipsa, perturbetur, & quasi vacillet ebria. At quoties ipsa per seipsam excogitat, confert se ad purum, immortale, eodem modo se habens, sibique cognatum, & circa illud semper absque errore versatur. Constat etiam animam corpore præstantiorem esse illique præesse, & imperare; sicut diuina mortalibus præsunt & imperant: diuinitatis igitur cuiusdam, & immortalitatis participem eam esse necesse est. Si enim corpus post animæ recessum non statim perit, sed integrum potest ad multos annos conseruari; animam diuiniorem naturam credendum non est ipsa separatione statim dissolui, sed in alium potiùs locum migrare; & vt Plato loquitur, ad bonum sapientémque Deum; si vt par est, præfuerit corpori; sin minus, ad inferos, vt sit in luto. Postremo animæ, ceu vitæ, opponitur mors: at vnum contrarium non potest suum contrarium fieri: anima igitur mori non potest.

In decimo autem de rep. libro hac fermè ratione vitur. Cuiusque rei interitus & corruptio à malitia & prauitate illius oritur. Neque enim quod bonum est, quidquam destruit; neque rursus id, quod nec bonum est nec malum. Immò si cuipiam rei malum aliquod insit, quod deteriorem quidem efficiat, dissoluere tamen non valeat; non propterea interibit. Animæ verò malum est in iustitia, intẽperantia, timiditas, inscitia, & eiusmodi alia, quæ tamen animam non dissoluunt, vt non sit anima: sicut morbus, malum corporis, ita illud liquefacit & dissoluit, vt penitus non sit corpus. Quod si proprium cuiusque vitium & malum adferre non potest interitum, multò minùs adferet alienum. Erit igitur anima immortalis, etsi purgatione indigeat, vt ab illis separetur malis: quã pulchrè in Phedone docuit esse illi necessariam, si cum illis malis ex hac vita decedat.

Sed in Phædro illud adfert argumentum. Anima mouetur à seipsa: est igitur immortalis. Quod enim à seipso mouetur, semper mouetur, quoniam nunquam seipsum deserit. Nam propterea quod mouetur ab alio, potest aliquando non moueri, quia potest ab eo deseri. Anima vero propterea est per seipsam mobilis, quia vitam habet in seipsa insitam, à qua operationes omnes oriuntur. Quare cùm ipsa nunquam seipsam deserat, vitam semper habebit & operationem aliquã. At corpus ex se inanimũ vitam nõ habet nec operationẽ, nisi ab anima: & ideo quia potest ab anima deseri, mortale est, & caducum, potestq. omni aliquando operatione carere. Hoc argumentũ exposuit etiã Tul. in 1. Tuscul. & alijs in locis, magniq. semper fecerũt omnes Platonici. Sed & attulit S. Athanasius in oratione cõtra Idola. Si anima, inquit, corpus mouet, nec ab alio mouetur, consequens est ipsam à se moueri, & postquàm terræ in humatum est, ipsam rursum à seipsa moueri. Non enim anima est, quæ moritur, sed ob eius discessum interit corpus. Si igitur illa moueretur à corpore, consequens esset, discendente motore ipsam moti. Quod si anima mouet corpus, multo magis necessum est sibi ipsam motricem esse: & quia à se mouetur, necessarium est, eam post corporis mortem viuere ac superstitem esse.

Hæ fermè fuerunt Platonis rationes. Quibus sanè aut parum omnino confecit, aut æquè ac huma-

nam animas omnes, vel etiam belluarum ac plantarum, immortales esse persuasit; vt S. Thomas deduxit in 2. lib. contra gentes cap. 82. & quamuis Lactantius Firmianus lib. 7. de diuino præmio cap. 8. conatus fuerit excusare Platonem, adiectione quadam sapientiæ in homine, ratione cuius potissimùm rationes eæ animæ ipsius immortalitatem, non item aliarum animarum, ostendant: verè tamen id non est satis; neque ex hominis rationibus colligitur. Sententiam igitur illius teneas, qua parte animam nostram immortalem esse asseruit; rationes prætermittas.

Peripateticis quoque immortale fuisse.

Eandem Aristoteli fuisse sententiam, hæc apertè ostendunt. Primum in tex. 12. & 13. libri 1. huius operis ex eo vult cognosci animam nostrã immortalem esse, si intelligere non sit phantasia, neque ab ea tanquam subiecto pendeat. Hoc enim eo loco agebat, dum quæreret, num omnes animæ affectiones sint animæ, corporique communes, an aliquæ solius animæ propriæ: & Themistius atque Philoponus illud (sine phantasia) hoc est sine ministerio, vsu, & instrumento corporis, interpretati sunt. At in tex. 65. intellectionem ostendit solius animæ propriam esse; quia non debilitatur, neque corrumpitur, debilitato aut corrupto corpore. Et in 2. libro de animalium ortu cap. 3. cum ea nihil habere commune corporis vllam actionem. Quocirca Philoponus in commentario illius tex. 13. & Simplicius in textum 66. exemplo gubernatoris in naui animam quoque nostram ostendunt duo habere operationum genera: has quidem vt in corpore, quemadmodum mouere corpus & viuificare: has autem vt ipsius proprias, ratiocinari & intelligere: quæ in seipsas retorquentur, inquit Simplicius, & nobiliora contemplari possunt, atque ipsius veri proprij perceptrices sunt; vt quæ omnem formam cognoscunt multasque proprietates in vnum quid impartibile contrahunt: Ac priores quidam inseparabiles esse, quia sine corpore constare nequeũt: posteriores autem separabiles, quod corpore non indigeant: atque ex his substantiam huius animę demonstrari separabilem esse affirmant.

2. Deinde in eodem tex. 65. intellectum ait idem Philosophus innasci nobis substantiam existentem quandam, & non corrumpi. Innasci autem Simplicius & Philoponus interpretati sunt non educi ex corpore materiave, sed aliunde aduenire, & in nos ingredi. Et tex. 66. impatibilem esse & diuinius quid. Intellectum autem rationalem animam appellari, ijdem illi cõfirmant interpretes. Sed Philoponi verba ad textũ 65. prætermittenda non sunt. Sic enim habet. Intellectum penitus esse immortalem dicit Quapropter Alexander, cùm quæ ab Aristotele perspicuè dicta sunt, perspicere non posset, intellectum ipsum esse immortalem fatetur. Non enim aliam expositionem inuenit, quæ litteræ quadraret scopoque suo consonaret: & hic intellectum esse immortalem dicere Aristotelem fatetur eandem prorsus sententiam repetit idé interpres, eandémq. Alexandri cõfessionem inculcat in com. tex. 92. vbi Philosophus ne fingi posse ait quamnam corporis partem intellectus contineat.

3. Rursũ in 2. li. de animaliũ ortu c. 3. dũ exponit Philosophus quomodo anima producatur; an actione seminis educatur ex materia, an ad corpus aliunde accedat; cæteras quidem animas respondet à semine ex materię potestate produci, mentem autem A forinsecùs aduenire, solámq. diuinam & separabilem esse. Verùm in vtroque etiam loco necessarijs vtitur argumentis. In altero; quo niam non debilitatur in senio, quemadmodũ cæteræ facultates corporeę; sed viget magis. In altero, quoniã operationẽ habet abstractã, in qua nihil habet cõmune corpus, corporisue instrumentum. Ex quo illius quoque substantiam consequens est à corpore abruptam esse, & ideò ab eo separari & absq. illo operari posse.

Verùm in 10. libro de moribus ad Nicomachum cap. 7. & 8. an non intellectum in nobis affert diuinum quidpiam esse, atq. ex ijs, quæ in nobis sint, diuinissimum? Quare duas fecit hominis vitas, duplicem operationem, fœlicitatémq. duplicem. Alteram quidem vitam hominis, qua homo est & compositum quidpiam; atq. operationes qualdam, quæ illi hac ratione & in hac duntaxat vita conueniunt. In quibus, si ex virtute fuerint fœlicitatẽ affinxit posuit, de qua in 1. egerat libro. Alteram vero vitam & operationem, qua diuinum quidpiam est, mente & intelligentia præditus. In quibus theoreticam agnouit fœlicitatem, de qua eo loco disseruit; eámq. in clara & perfecta Dei & abstractarum substantiarum cognitione posuit. Hanc habere nunc non possumus, dum intellectus noster sensuum & corporis mole obrutus est, vel vt vespertilionis oculus ad lumen diei, vt est in 2. lib. Metaph. tex. 1. Alteram igitur esse oportet illius conditionem, qua intellectus à corpore purior habeat, sinceráq. magis operationem. Apertissimus est hic locus. Si enim anima interiret cum corpore, nunquam homini suũ ac theoreticam hãc fælicitatem consequerentur, eámq. nobis fælicitatem proposuisset Philosophus, qua potiri nunquam possemus. Quod vero duplicem hominem fecit, & secundùm compositum & secundùm mentem, duplicemq. eius vitam: minimè cum eo consentit, quod Trismegistus & Plato antea tradiderant. Vterq. enim alterum hominum mortalem fecerat propter corpus, alterum immortalem propter animam. Et Plato item in Timæo duos eius dixerat creatores, animæ supremum Deum, corporis Dæmones seu minores Deos.

Apertissimis hisce Philosophi locis alia possum plurima subijci: in quibus lectorem velim obseruare, aut conceptis verbis immortalem intellectum dici neque cum corpore interire; aut immaterialem existere, inorganicum, minimèq. permixtum cum corpore; ex quibus necessariò consequens est immortalem eum esse. Contrà in nullo eorum, quæ ab aduersarijs afferuntur, dictum vnquam fuisse mortalem eum esse, aut pronuntiatum quidquam, quod cum eo sit necessariò coniunctum. In primo igitur libro de anima tex. 49. melius est, inquit, intellectui non cum corpore esse. Quæ verba ad ostendendum quamlibet rationalem animam à corpore separabilem esse Simplicius admonet pertinere. Laboriosissima enim res esse videtur, inquit Themistius, detineri animam arceriq. corpore tanquam neruis & vinculis: cùm solura corpore & melior futura sit, & suis opibus vti liberiùs & vegetius possit.

In tex. 82. Impossibile est aliquid esse intellectu melius. Rationi enim maximè consentaneum est hunc antiquissimum esse & natura dominum. Nihil mirum quia separabilis est, inquiunt Simplicius & Philoponus, qui propterea his verbis Philosophum dicunt rationalem animam separabilem esse docuisse. Omnes namq. intelligens est immateriale & abstractum.

abstractum; & ideò tum dominatur materiæ, tum ab ea separabile est.

7. Huic autem simile est illud in tex.6. libri 3. vbi intellectum deducit impermistum cum corpore esse oportere, vt dominetur, & intelligat omnia. Si enim sensus alligatus materiæ non nisi res materiales & singulas potest cognoscere: intellectum necesse est immaterialem & abstractum esse, vt immateriales quoque vniuersas, & abstractas comprehendat. Sermonem autem esse de intellectu, qui animæ nostræ facultas est, tum interpretes consentiunt, tum ex tex. primo manifestum est, vbi de intellectu, quo anima cognoscit & sapit, dicendum proposuit. Non ignoro respondere quempiam posse, humano intellectu diuinum esse meliorem, deq. hoc in memorato tex.82. sermonem esse. At præterquam quòd de intellectu illo agebatur, qui facultas est animæ; meminisse oportet verborum, quę in 10. lib. Moralium ad Nicomachum extant cap.8. intellectum nostrum θεοῦ συγγενέσατον, propinquissimum & ex eodem genere esse; quodq. de illo pronunciatur, proportione quadam de hoc quoque intelligi oportere.

8. Sed & in tex.92. eiusdem primi libri de anima aduersus Platonem disputans, qui animam intelligentem ponebat in cerebro, illud obiecit; Ne fingi quidem posse quamnã partem & quomodo intellectus contineat. Quare manifestum est, immaterialem eum esse, incorporeum, inorganum, inextensum, & immortalem. Et verè Themistius ac Philponus animam nostram immortalem & separabilem esse ex hoc loco demonstrarunt. Aq. Temistius quidè Aristotelem adnotauit in eo cum Platone consensisse, quòd immortalem esse vterq. intellexit verùm discrepasse in eo, quòd eam alter in prima hominis
„ molitione in habitaculum proprium condidit, alteri forinsecùs accedere visa est. Philoponus autem Alexandrum obseruauit, cùm non posset hunc locum effugere, nec haberet quidquam, quod responderet. (non enim loquitur Philosophus iam de intellectu diuino; sed de eo, qui pars animæ est silentio eum præterijsse. Manifestè, inquit ille, per hæc
„ intellectum à corpore separabilem dicit: quod si
„ hoc, immortalem quoq. eum esse fatetur: quod &
„ ipse sæpenumero dixit, & nos huiusce rei vsus in
„ proœmijs proposuimus. At Alexander hoc in loco
„ cùm penitus dubitauisset, quid esset huiusce consi-
„ derationis propriũ dicere, silentio locum præterijt.

9. Porro in tex.11. libri 2. idem ipse Aristoteles quasdam animæ partes à corpore separari haud posse affirmauit, quod actus sint ab eo pendentes: alias tamen posse, quod nullius corporis actus ita existant, vt ab illo pendeant; quod actus per se subsistens sit, minimeq. ab eo pendentes, cuius actus sunt. Prioris generis actus certũ est vegetantẽ ac sentientẽ animas esse: ad posterius autẽ intelligentẽ pertinere fatebũtur interpretes. Themistij namq. verba sũt illa,
„ Nec tamen ratio vlla prohibet haberi aliquã animæ
„ partẽ, quę à corpore absoluta sit: qualis ea, quæ neq.
„ corporis totius, neque partis alicuius ita est actus, vt
„ forma & figura ferri. Qualis videtur intellectus esse.
„ Et Simplicij illa. Ex huiusmodi loquutione demonstrat, quo separabile esse animæ rationali cõpetit. Ac demũ Philoponus Alexandrũ quoq. testatur coactũ fuisse hoc loco dicere Philosophum videri dicere separabilem intellectum esse.

10. Persimilis locus est in t.12. in quo theoreticũ intellectũ scripsit aliud animę genus esse; atq. hoc solũ separari posse, sicut perpetuũ à mortali. Déq. intellectu nostro, nõ de diuino, sermonẽ esse; ostendit aduersus Alexandrũ Philoponus, tũ eo loco, tũ in com. t.89. lib.1. Neq. enim de diuino dixisset Philosophus nihil adhuc manifestũ esse: quippe alterius generis eũ esse cõstabat; nec solũ separari posse, sed reipsa separatũ subsistere. Deinde manifestũ est de intellectu illo sermonẽ esse, qui animæ facultas est. Quoniam in t.19. dubitatio fuit proposita, nũ partes animę sint ab inuicẽ separabiles: & cum in t.20. de cæteris partibus respondisset, mox in t.21. de intellectu subiungit; eúmq. apertè ait aliud animæ genus esse; quod de intellectu diuino dici non potest. Meritò igitur Philoponus Manifestè, inquit, per hoc & esse alterius substantiæ intellectũ, & à corpore separabilem atq. immortalem demonstrauit. Siue enim de separatione à corpore siue à cæteris animæ partibus interpreteris; perinde immortalem eũ esse cõficies, quemadmodũ in illi⁹ loci cõmentario adnotauim⁹.

Iã in 3. lib. aggrediens de seorsim dicere, principiò dicendũ proponit de ea animæ parte qua anima cognoscit & sapit. Quo loco aliter de intellectus operatione loquitur, quã de cæterarũ animę partiũ operationibus loqui cõsueuerit. Cæteras namq. operationes coniũcto toti cõmunes neq. animæ, sed toti homini tribuendas esse voluit: vt perinde sit dicere irasci animam aut eiusmodi operari, ac si texere aut ædificare diceretur, quemadmodũ in tex.64. libri 1. exposuit. Hanc vero soli animæ attribuit; animã inquiens intellectu cognoscere & sapere, quod sola hæc animæ pars innascatur nobis, substantia per se existẽs; vt subiungit in tex.65. & diuinior quæpiã natura sit, in tex.66. neq. cũ eius actione cõmune quid quam habet corporis actio, vt est in 7. lib. de animalium ortu cap.3.

Deinde impatibilẽ eũ esse subiungit in t.3. Physica & corrumpente passione. Quæ verba ne ad agentẽ intellectũ detorqueres, sed de patibili accipiẽda esse intelligeres; adiecit illa verba (susceptricẽ autẽ formę & potestate eiusmodi). Quòd si impatibilis est, separabilis quoque & immortalis fuerit.

Quocirca in t.7. hoc nomine intellectũ à sensui separat, quod sensus à vehementiori sensili magnopere lædatur, ac dissoluitur, neque deinceps operari potest; intellectus autẽ perficitur magis atq. ad intelligendũ acutur à vehemẽti intellectili, meliúsq. postea intelligi cætera. Ex quo verè sensum conficit sine corpore esse nõ posse, sed cũ eo simul interire intellectũ vero separabilem esse. Intellectus, inquit, Simplicius, cũ sit ab omni corpore separabilis, nulla in re indiget mutatione aut corporis passione. Idcirco neq. impeditur ad cõtẽplationẽ inferiorũ subeũdã, cũ ex propria actione ea quoq. quę à præstantioribus deueniant, recipiat. Et Philoponus in Theoria tex.1. sensus corrũpitur ab excessibus, rationalis autem anima magis ab excessibus exercetur, quod immortalẽ eã declarat, neq. enim vnquã corrũpitur. Et omnino ex hac sensus & intellectus differentia intellectus immortalitatem voluit demonstrari. 14.

Sed aliud eiusdẽ rei argumentũ est in t. 4. eo enim loco intellectũ probat Philosophus impermistũ esse oportere, hoc est ab omni materia réq. corporea separatũ, quemadmodũ inquiebat Anaxagoras, vt tanquã melior ac diuinior natura dominetur omnibus & intelligat omnia húncq. esse intellectũ patibilẽ seu patientẽ, statim addit in t.5. Pluribus hanc argumentationẽ in illius loci com. persequuti sumus.

» Nũc interpretũ audias verba. Rectè, inquit Themi-
» stius, Anaxagoras quasi somni abundus de intellectu
» sensisse videtur; cùm simplicem illam, sinceram, in-
» temperatúmq. diceret, & ab omnium rerum, quas
» cognosceret, natura communicatúq. alienum. Ita
» enim fieri, vt quàm facillimè omnia intellectu com-
» prehendantur, si nulla familiaris forma habeatur,
» quæ aditum cæteris tanquam peregrinis & aduen-
» titijs præcludat. Est enim, ait Simplicius, mutua quę-
» dam in formis oppositio, per quam quod ex quauis
» earum perficitur, impeditur ad receptionem aliarũ;
» cùm ea, quæ insit, obtrudat, & se se opponat omni-
» bus illis. Itaque concludit Philoponus, si vis intel-
» lectum intelligere omnia, eum à materia impermi-
stum præsupponere oportet. Si enim cum dixeris ex B
materia, eam non intelliget. Porrò argumentũ hoc
magnifecit idem interpres in Theoria t. primi, pro-
» priúmq. appellauit. Ostendemus, inquit, proprio
» quoq. argumento esse animam æternam. Si omnia
» intelligit anima est, æterna. Neq. enim si sit corpus,
» potest omnia intelligere: neq. si forma materialis,
» quæ instrumento vtatur corpore. Nam si eo vtitur
» instrumento, instrumentum non intelligit. Et alio-
» qui instrumentum confertilli, cuius est instrumen-
» tum; corpus autem animam impedit ad operan-
» dum: non est igitur eius instrumentum, Hæc illi
15. pro animæ nostræ immortalitate.

At rursum in tex. 6. probat Philosophus intelle- C
ctum incorporeum esse: tum quia si corporeus
esset, qualitatibus corporis afficeretur; atq. cum eo
simul calefieret & refrigereretur, quando celefit,
refrigeratur corpus: tum qui organo aliquo corpo-
rea ad operandam vteretur, quemadmodum vtitur
sensus. At neque corporeis afficitur qualitatibus,
neq. vllo vtitur corporis organo. Est igitur natura
prorsus incorporeus. Quòd si incorporeus est & in-
organicus, necessariò consequens fuerit, separabi-
lem eum esse & immortalem. Quòd neque à cor-
pore pendeat, sed liberam & solutam substantiam
habeat; neq. corporeis qualitatib' læsus corrũpatur. D
16. In tex. autem 8. duo alia immortalitatis argumen-
ta continentur. Alterum, quòd intellectum habitu
sibi ipsi dicat sufficientem ad operandum esse. Alte-
rum, quòd eum affirmet seipsum quoque intelligere
posse. Etenim si solus est sibi sufficiens ad ope-
randum, habet igitur operationem propriam, cum
qua separari à corpore possit & operari. Quippe hęc
fuit certissima in hac quæstione Philosophi regula;
si propriũ habet operationem, quam sine corpore
valeat exercere, separari vtiq. potest; si non habet,
non potest. Ac rursum si potest in seipsum redire,
seipsumq. intelligere, immaterialis igitur est, liber &
independens à corpore. Sensus enim materialis & E
cum corpore complicatus nullo modo nec vllo
vnquam tempore seipsum sentire potest.

17. Ex t. autem 12. multis modis hæc eadem immorta-
litas concludetur. Si intellectus, ait Philosophus,
» simplex est & impatibilis, nihilque cum vllo habet
» commune, vt inquit Anaxagoras; quonam modo
» intelligit, si intelligere patiquoddam est. Quia enim
» commune quidpiam est ambobus, hoc quidẽ agere
» videtur, illud autem pati. Primùm namq. si intelle-
ctus est simplex igitur immortalis: Simplicia enim
Aristoteli sempiterna sunt, quòd interitus principio
careant. Propterea rectè, inquit Themistius cap. 21.
» Anaxagoras intellectum simplicem esse & expertẽ
» materiæ arbitratus est. Deinde si impatibilis est
» physica & interimente passione (impatibilis autem
est, quia simplex & materiæ expers) incorruptibilis
igitur fuerit sempérque subsistet. Tum verò si nihil A
cum vllo habet commune, alienámq. à materialibus
omnibus rebus naturam obtinet; caret igitur mate-
ria, caret corruptionis principio, neq. ab vllainter-
mente causa potest extingui: quippe omnis corru-
ptio circa communem versatur materiam; & vt im-
materialia cuncta sunt sempiterna, ita & intelle-
ctus est. Denique in his omnibus consentit Philo-
sophus cum Anaxagora, quem constat separabilem
atque immortalem intellectum fecisse.

Deinceps in t. 15. Intellectus, inquit, est intelle- 18.
ctilis quemadmodum intellectilia; hoc est immateria-
lia. Quoniam in his, quæ sunt sine materia, idem est
quod intelligit, & quod intelligitur. Materialia ve-
ro potestate dicuntur intellectilia in t. quia eorum
forma abstrahi à materia debet. Intellectus igitur
immaterialis est; & ideò separabilis & immortalis.

At in t. 17. intellectum agentem differentiam fa- 19.
cit & partem animæ nostræ: eúmq. in t. 19. separabi-
lem, impermistũ, impatibilem, & in t. 20. immortalẽ
& sẽpiternũ proclamat. Quod si ita est, animáquo,
illã, cuius is facultas est, eiusmodi esse necesse fuerit.

Neq. prætermittendus est t. 45. posteriorisli bri de 22.
ortu & interitu: in quo Empedoclem grauiter re-
prehendit, quod animam ex elementis constare cre-
didisset. Quoniã si ita esset, alias, quàm corporeas,
affectiones atq. operationes non haberet. Iam vero
esse musicum, reminisci, & id genus alia, melioris
multo sunt, nec earum vlla corporea est. Quod in-
corporea & immaterialis est anima, erit & immor-
talis; vt iam sæpè deduximus.

Addendum etiam ca. 1. lib. 1. de partibus animali. 23.
Quo loco intelligentem animam, vt est intelligens,
ad naturalem Philosophum probat non pertinere
tum quia naturalis motus principium non est; sed
intellectionis, quæ diuinior existit operatio: tũ quia
non est generationis terminus, sed immaterialis &
abstracta substantia. Ex quo loco duo habemus.
Alterum, animam hanc habere sibi propriam ope-
rationem, quæ naturalis non sit, sed diuinior, ratio-
ne cuius separetur. Alterum, substantiam eius ma-
terialem non esse; ne inquá ex materia educam, nec
ex ea pendentem; sed spiritalem, abstractam, & sub-
sistẽtẽ: & ideò immortalẽ atq. à corpore separabilẽ.

Et ca. 10. lib. 2. in quo hominem asserit ex omni- 24.
bus nobis cognitis animalibus diuinitatis esse parti-
cepem, aut certè omninum maximè. At quenam in
nobis, quàm in cæteris, maior diuinitas, nisi ex intel-
ligente natura, immateriali, abstracta & immortali
animæ nostræ?

Propterea in extremo tex. 1. lib. 6. Metaph. natura- 25.
lis Philosophus versari dicitur circa substantiam ple-
rumque ratione solũ separabilem. Sola enim intel-
ligens anima est, quæ reipsa quoque separetur.

Quocirca in t. 2. naturalis, inquit, est agere de om- 25.
ni anima, quæcũq. nõ sine materia. Quædã enim ea-
quę immaterialis est & abstracta natura: de qua
nõ agit absolutè vt intelligens est, sed solùm per or-
dinem ad materiam, cuius est actus.

Et in 12. eiusdẽ operis lib. cũ in t. 16. dixisset nullam 25.
formã antecedere posse materiã seu corp', cuius sit
forma; subijcit hęc verba in t. 17. si autẽ aliquid po-
steriùs permanet, cõsiderãdũ est. In quibusdã enim
nihil prohibet: veluti si anima eiusmodi sit; nõ om-
nis, sed intellectus. Quẽ locũ vt apertè de formante
forma loquentem Alexander ipse de anima acuta
interpretatus est, solásque rationis expertes animas
mortales esse confessus est.

Denique

16. Denique vniuersa penè Philosophi doctrina moralis ac ciuilis niti videtur certissimo hoc immortalitatis fundamento: beatitudinémq. nostram in clara & intuitiua separatarum mentium cognitione versari voluit. Quam in hac vita, dum per corporis sensus cognoscimus, consequi nos posse negauit.

17. Illaque ipsa loca, quæ ex primo & tertio ad Nicomachum libro obijciebatur ab aduersariis, hæc imprimis confirmant. Dum enim mortuos nullum scripsit habere doloris sensum, neque ad illos ea pertinere, quæ hic apud nos geruntur, mortuos planè seu mortuorum animas putauit esse, quæ tamen sentiant nihil, quod careant corpore, in quo sensus omnis. Alioqui aperta est illa sententia: Videtur enim ex his, etiamsi pertingat ad ipsos quidquã, siue bonum, siue contrarium, exile quoddam & paruum id esse, vel absolutè & simpliciter, vel ipsis. Sin minùs, tantum saltem ac tale, vt neque fælices eos, qui non sunt, facere; neque eos, qui sunt, priuare fælicitate possit. Quibus verbis duo planè affirmat. Alterum est, mortuorum animas esse, atq; à corpore solutas subsistere. Alterum, mortuos propterea dici iis non affici, quæ hic geruntur, quòd aut nullum aut exiguum eorum sensum habeant, vt neque ex illis beati, neque miseri euadant. Aut cùm homo anima cõstet & corpore, bonum aut malum superstitis animæ non putauit is bonum aut malum hominis dici posse. Exponet homo Platonicus peripatetici nostri sententiam. Cùm apud Xenocratem in libro de morte doleret moribundus Axiochus, quòd bonis omnibus priuari morte deberet, putrescereque & in vermes conuerti: grauiter illum his verbis reprehendit Socrates. Vt in rep. Draconis vel Clistenis nihil tibi contigit mali (tu enim non eras, circa quem esset malum) sic post mortem nullum tibi aduersum. Tu namque non eris, circa quem futurum sit malum. Id igitur cõsidera, quòd dissoluto eo, quod compositum fuit, animáq. in locum proprium abeunte; hoc, quod restat, terrenum & irrationale corpus, homo nullo modo est. Eadem enim modo Aristotelem quoque credendum est fuisse loquutum. Inde verò est, quòd tantopere timetur mors malúmq. maximum iudicatur, quoniam hominis dissolutionẽ adfert. Et quamuis à forti quoq. viro timeatur, eum tamen vult idem ipse philosophus pro patria mori. Quod sanè sustinere non deberet, si anima simul cum corpore interiret.

Plura fortasse veritatis amator, & qui nullius in verba iurauit, obseruabit lector. Verùm ex his, quæ hactenus commemorata sunt, manifestum est Aristotelem non solùm immortalitatis assertorẽ fuisse, verùm etiam demonstratorem. Demonstrationes autẽ fuerunt, tum à priori, tum à posteriori. A priore illæ. Intellectus est simplex substantia (cùm intellectum audis, intelligentẽ intelligas animam) igitur est immortalis & sempiternus. Intellectus est intelligens substantia, immortalis igitur & sempiternus. Intellectus est immaterialis; igitur immortalis & sempiternus. Intellectus non est cum corpore permistus, neque actus à corpore pendens, immortalis igitur & sempiternus.

Aristot. demõstrationes pro immortalitate.

A posteriori autem hæ. Intellectus propriã habet operationem, in qua corporeo non vtitur organo, igitur cum ea separari à corpore potest & operari. Intellectus intelligit omnia, vel etiam materialia & corporea, substantiam igitur habet à materia corporeisque rebus separatã & liberam. Intellectus in seipsum redit, seipsúmq. intelligit, immaterialis igitur & spiritalis substantia est. Intellectus non calefit, neq: refrigeratur calefacto aut refrigerato corpore, neque vllis afficitur corporeis qualitatib. incorporeus igitur est atq; ab omni corporis conditione immunis & liber. Intellectus à vehementib. obiectis intellectib. non corrumpitur, quemadmodũ à vehementib. sensilib. sensus, sed cõfirmatur magis & perspicacior atque acutior ad intelligendum sit; immaterialis igitur & incorporea natura est. Intellectus imbecilliori facto corpore imbecillior nequaquam fit, neque senio debilitatur, quemadmodũ sensus & virtutes omnes, quæ per corpus operantur, incorporeus igitur est, incorruptilis, non pendens à corpore, & immortalis.

Itaque non verebor Eustratij ac Philoponi grauissimorum interpretum verbis vti. Quorum alter interpretationem facieris cap. sexti lib. 10. Moralium ad Nicomachũ eos affirmauit, qui Aristotelẽ dicunt animam nostrã opinatum fuisse mortalem esse, nihil prorsus dicere, Alter in commentario tex. 65. lib. 1. huius operis de anima, calumniantur, inquit, quicumq; Aristotelem rationalem animam mortalem dicere suspicantur. Et in com. tex. 66. dementes eos ait omninò esse, qui Aristotelem dicunt mortalem hanc animam esse iudicasse. Plotinus verò egregius Platonicus in libro de immortalitate cap. 11. neminem fore sanæ mentis, qui de hac immortalitate dubitet. Solus Alexander visus est mortalem facere. Sed & Philoponus ad textum 65. citatũ testatus est coactum eum fuisse immortalẽ fateri: extátq. locus ex comm. 12. li. Metaph. paulò ante indicatus. Et Augustinus Eugubinus in 9. lib. de perenni philosophia cap. 21. & 22. ex plurib. aliis locis illũ ipsum ostendit immortalitatis assertorẽ; solásq. corporeas animas fecisse mortales, νοῦν autem immaterialem, incorporeum, immortalem, & intellectum segregatum, impatibilem, & impermistum: eúmq; primum quidem agentem intellectũ fecisse Deum; sed alterum quoq. minùs primariè agentem esse in nobis, immortalẽ & ipsum. Et inter cætera Alexandri locũ adfert in 2. Proble. vbi bonas corporis temperationes ostendẽs bonas efficere naturales vires, bonásq. animæ operationes: Si quis, inquit, deprauato sit cerebro propter intemperiem, rationalis tamẽ anima per se immutabilis permanet propter immortalitatem. Sed quidquid sit de Alexãdro, etsi is solus secus sentiret, cæteri tamen in asserenda immortalitate consentiunt. Vt veritas hæc de diuina & immortali animorum nostrorum natura à Moyse & Hæbreis ad Ægyptios & Chaldæos, inde ad Græcos & alios omnes deriuata semperq. magis confirmata sit. Sapientérq. scripserit Plato, fidem, quòd animi nostri sint immortales, quòd post discessum à corpore viuant & vigeant, longè antiquissimam esse; vt ob vetustatem recipienda sit magis; non solùm quòd tot sæculorũ auctoritate sit confirmata: sed etiam quòd vetustiora sunt meliora, Dijsq. propinquiora. Antiquis enim sacrisq. sermonib. vt in epist. ad Dionis propinquos & familiares idem loquitur, adhibenda semper est fides, quæ animam nobis immortalẽ esse declarant. Et Aristoteles in primo lib. de anima tex. 49. intellectum esse sine corpore cõsuetum est dici & multis placet. Et Iullius, Vt Deos, inquit, esse natura opinamur, qualésq. sint ratione cognoscimus, sic permanere animos arbitramur consensu nationũ omnium. Hierocles autem Pythagoricus eos affirmauit, qui maximè velint mortalem esse animum, prudẽtes non esse ac sapiẽtes; sed impuros, scelestos,

Alexander immortalitatis assertor.

quiq.libidinib.&omni vitæ turpitudini se dederunt, neque humanam,sed bestialem degant vitam seque virtutem se amare doceãt, astutè potiùs,quam verè
» loquantur. Ita sanè est. Non enim, inquit, vult im-
» probus animam suam immortalẽ, ne ad conspectũ
» illius iudicis æqui torquendus pænis aduenìat: itaq;
» seipsum potiùs morte condemnatur. Hanc solam malorum medicinam inuenit, putare animã nostrã post mortem nihil fore,& anihilatione animã suam malitiam curat & solatur. Nullúsq. vt est apud Platonem in 12. lib. de Legib. potest Deum firmiter
» colere, qui animam immortalẽ esse non crediderit. Itaq.10.de rep.lib.ita concludit;Quamobrẽ immortalem fore animã arbitrantes, talẽmq.vt mala possit
» & bona omnia sustinere, viam semper ad superiora
» ducentẽ sequemur,iustitiámq.cum prudentia omni
» ratione colemus: & nobis ipsis simus & Diis amici,
» dum hanc dicimus vitam. Et postquàm virtutis præ-
» mia reportauerimus, tanquàm positi victoria &
» triumphis, & hîc, in Millenario annorum itinere
» fæliciter habeamus.

Exponũtur Aristotelis locacõtra immortalitatẽ.

Cæterùm exponenda & sunt Aristotelis loca, ex quib. mortalitatẽ aduersarij deducebant: non quòd vsquàm is eam significauerit,sed vt grauẽ ipsi aliquẽ sui erroris viderentur habere patronum. Quòd si ea conferantur cum illis,in quib.apertissimè immortalitatẽ & asseruit &demonstrauit,eos intelliget vnusquisq. non veritatis ac peripateticæ sententiæ cognoscendæ studio, sed vt eam obscurarent, minúsq. cautis lectorib. fucum facerẽt,ad philosophi scripta

1. Phys. t. 83. peruolutanda ductos fuisse.Namq. si in extremo 1. Phys. lib. naturalis philosophus de mortalib. formis agere dicitur, alibi propositionẽ eam interpretatus est,plerúmq. non semper,intelligendam esse. Initio enim lib.6. Metaph.naturalẽ ait versari circa substãtiam ratione solùm plerúmq. inseparabilẽ. Et tex.3. lib.8.formarũ quasdã separabiles esse, quasdã nõ separabiles. Et tex.17. lib.12.formã quidẽ vniuersè superstitẽ non esse dissoluto coniuncto,aliquã tamen, nẽpe intellectũ,posse esse. Aut si physicã omnẽ formam corruptibilem & mortalem esse oporteat,erit quoq. intelligens anima:non absolutè & substantia sua,sed quatenus forma physica est,id est vt materiã format & dat esse corpori,illúdq. gubernat & mouet.Non enim hæc perpetua sunt,sed aliquando desinunt,animáq. à corpore separata potestate duntaxat,nõ actu est forma. Itaq. aliud est Aristoteli ψυχὴ, aliud νοῦς,& omnis quidem ψυχὴ, corruptibilis est & mortalis,quippe nulli est,quę perpetuò animat corporisq. perfectio sit,ne ea quidem,quæ intelligẽs,vt est. At νοῦς incorruptibilis est,&immortalis:animáq. intelligẽs,vt est forma physica ψυχὴ, & actus corporis,ciusdẽ cum animab.&formis cæteris generis est, eodémq. modo perficiẽs & dans esse corpori, eodẽ idẽ modo corruptibilis est &mortalis.Verùm vt est νοῦς, & immaterialis substantia, & intelligens, alterius nimirum existit generis, & tanquã perpetuum à mortale separatur. Quanquam & totales elemẽtorum formæ & cœlestis forma (si cœlum materia constet & forma) immo & illius accidentia objici possũt,quæ corporales formę nõ sunt. Deniq. respõderi posset physicã omnẽ formam,quæ verè physica sit,hoc est per physicum aquisita motum,corporalẽ itẽ esse: quoniam sua natura terminus mutationis est.Eiusmodi verò intelligentem animam non esse.

2. Phys. Eodem modo intelligenda sunt ea,quæ in 2. Phys. libro dicuntur,naturalem formã non nisi ratione separari posse, physica Mathematicis minùs esse abstracta,physicumq. de ijs agere,quæ sola ratione separantur. Aut enim plerúmq. aut ex maiori parte, hanc esse naturaliũ rerum conditionẽ asserunt: aut de physicis rebus vt physicæ sunt, non vniuersè & quouis modo,hæc omnia pronuntiantur.Neque intelligẽs anima separabilis est à corpore vt est forma naturalisve forma, sed vt immaterialis, intelligens, & subsistens.

Eadem posset esse responsio ad locũ ex 4. eiusdem operis libro propositũ. Verùm illud quoq. animaduertant aduersarij; propterea Physicum vocari locũ non esse formam, quòd locus à locato corpore separetur,dum & multa in eodẽ sibi loco succedunt corpora, & plura circa idem corpus mutantur.Forma verò aut nullo modo separari potest, aut quę separatur,nõ ita separatur,vt incolumis res permaneat,quẽadmodũ separato loco permanet locatũ corpus. Hoc sibi Philosophum argumentatione illa voluisse,ex eo intelligas, quòd eodẽ argumento locum conficit materiã non esse:quia etsi ea separata atq; abolita forma subsistat,non ita tamen separatur vt locus. Siue igitur materia separetur, siue forma, locus tamen neq; materia est,neq; forma,quia non ita separatur,vt incolumis res permaneat: sed intelligente anima recedente dissoluitur & perit homo.

Propositio autem illa lib. 3. de Cœlo, *quia physica omnis substantia dicitur esse corpus, vel cũ corpore gigni, aut intelligẽda est plerúmq.*ita esse, vt dictum est. Quoniã præter rationalẽ animã est forma Cœli (si corpus illud ex materia & forma compositũ sit) & forma elementi in tota sua vniuersitate accepta quæ sanè physicæ sunt, nec tamen generabiles, ut rationalis quoq; anima quoquo modo dici potest cum corpore generari, dũ cum eo per dispositiones à naturali agente productas coniungitur,illúsq. ratione homo sibi símile dicitur procreare. Etenim materia quoq. generabilis dicitur & corruptibilis, dum ortus atq; interitus subiectum est, etsi substãtia ipsius oriatur nunquã nec accidat, neque corpus sit, & inter physicas tamen substantias numeretur.

Dixit sanè non semel, ex nihilo fieri nihil: nonnullos tamen intelligentẽ animam voluit ex materia educi: quippe omne intelligẽs immateriale esse non ignorauit.Propterea secus omnino, quã cæteras animas eam produci, neq; actione seminis ex materia educi, sed forinsecùs aduenire, his ipsis verbis docuit in 2. lib.de animaliũ ortu, & innatci nobis substantiã per se subsistentẽ, in 1.de anima. Itaq. duo affirmare licet. Alterum, creationẽ, quam ex nihilo productio significat, propriè rei esse perfectè & integrè subsistẽtis ex nullo antecedẽte subiecto productionẽ, secut eductio ex materia est materialis,in existentiis extensæ formæ procreatio. Intelligentẽ autẽ animam neq; integrã & perfectè subsistentẽ substantiã esse, neque materialẽ formã: Aristotelémq. illã vidisse ex materia educi nõ posse,neq.tamẽ iudicasse absolutè dici posse creari. Tum quia nõ est integrũ ens & perfectè subsistens. Tum quia dum hæc est productio duntaxat partis, suppositæ altera, visum illi non est esse productionẽ prorsus ex nihilo, etsi ex altera illa parte non producatur,sed in ea solùm suscipiatur & cum ea vniatur. Alterũ,ex intellectionis quidẽ conuersione in seipsũ &similib. cognouisse philosophi animam hanc immortalẽ esse, vt ea manifestè ostendunt,quæ autea cõmemorata sunt: duo tamen pedunt,quæ autea cõmemorata sunt; duo tamen pedunt,quæ autea cõmemorata sunt: duo tamen pedunt,quæ autea cõmemorata sunt; duo tamen pedunt,quæ autea cõmemorata sunt; duo tamen pedunt,quæ autea cõmemorata sunt;

alia, quæ ad eum ſtatũ pertinent. Fieri enim poteſt, vt de vna concluſione ſis certus, déq. aliis pluribus dubites, quæ cum ea coniunctæ ſint.

2.ph. & 2.de cœlo

Idem de infinito dici poſſet. Niſi & illud addatur, quod in 2. lib. fuit antea plurib. explicatũ, & rurſum poſt docendũ erit, cum in rebus ſolùm corporeis & permanẽtib. non in ſpiritalib. & ſucceſſiuis, infinitũ impugnaſſe. In ſpiritalib. namq. non numerus, ſed tranſcendẽs potiùs multitudo nominatur: eáq; non abſolutè, ſed ſecundùm quid & imperfectè infinita, quoniam præſenti tempore terminatur anima illa vltima, quæ nunc producata fuerit.

4.phyſ. 132.

Iam locus 6. libri Phyſ. accuratè aduerſus Alexandrum à Simplicio in propria digreſſione tractatur. Quare aut eam, quam dixit, explicationem habebit, philoſophũ in hac quoq. animæ ſeparatione à corpore dubiã atq; incertã habuiſſe ſententiã: neq; ſatis intellexiſſe, aut certè nobis nõ expoſuiſſe, quemadmodum ea ſeparetur. Nec enim ſenſus habuit in hac cognitione duces. Aut propriũ nullã difficultatem cõtinebit. Tum quia dum eo loco de phyſico motu ageret, de impartibili in quantitate rebúſq. materialibus loquebatur: non itẽ de impartibili immateriali, motúq. improprio & metaphorico. Tum quia eadem eſt de Angelorũ motu difficultas, quos tamen aliquo modo moueri conſtat, quam non eſt huius loci proponere. Sat fuerit intelligentẽ animã dixiſſe à corpore liberari, non quòd de loco ad locum moueatur, quemadmodũ vnum corpus ab altero ſeparatur: ſiquidẽ nec per ſe eſt in loco. Sed quòd deſinat formare corpus, &, vt loquitur Simplicius, non ſuſcipiat corpus eius ſplendoré, ſed per ſeorſim exiſtat aut in cœlo aut alibi, quòd aut ibi viſione Dei fruatur, aut diris hìc crucietur pœnis. Nam & angelos ita dicimus propter operationẽ de cœlo ad locũ moueri. Separationem porrò illã alteratio quidé aliqua antecedit, ſed ea corporis eſt, quod diſſoluitur, non animæ, quæ incolumis corpore deſtructo ſubſiſtit.

Vt anima noſtra deſerat corpus.

8.phyſ. t.15.

In 8. lib. ſanè intellectus Anaxagoræ inordinatus appellatur. Verùm de intelligẽte anima reſponderi primùm poteſt, abſurdũ non eſſe inordinationẽ in aliquo individuo eſſe, modò in ſpecie vniuerſa non ſit: ſunt verò ſemper aliquæ animæ, quæ corpora formant & mouent. Deinde intellectũ illum inordinatum fuiſſe dictum, quia cùm eſſet aptus æterno mouere tempore, & mundus item mouere poſſet, nulla videbatur eſſe ratio, cur ſemper nõ fuiſſet motus. Verùm intelligés anima, etſi apta ipſa ſit perpetuò formare, mortale tamen & caducũ corpus formari ſemper nõ poteſt. Itaq; ſummus in eo cernitur ordo, quòd eo tẽpore, formauerit, quo formari potuit, tũ verò ipſa corpore diſſoluto per ſe ſubſtiterit. Sed eſto: ſit in anima quoq. à corpore ſeparata inordinatum quidpiã. Nos diuinæ fidei lumine adiuti futuram inde ratiocinabimur noſtrorũ corporũ reſurrectionẽ, quib. animæ rurſum vniantur. Ariſtoteles autem dubius hæſit: nec tamen propterea negare voluit eam à corpore ſeparari, quod manifeſta & neceſſaria ratione concluſerat.

8.phyſ. tex.32.

Sed rurſum ex eodẽ lib. aduerſarij obijciunt, eam ex accidenti moueri corpore moto. At nuſquã pronuntiatũ reperient, formã eam, quæ mouendo mouetur, natura corruptibilẽ eſſe, ſed ſolũ corruptibilẽ eſſe mouẽdo, nec perpetuò mouere poſſe. Sic enim primum motorẽ ratiocinatur abſtractũ eſſe, ne moueatur ex accidenti, ſempiternóque poſſe mouere tempore. Humana igitur anima, quæ dum mouet, ex accidenti mouetur, corruptibilis eſt mouendo ſolùm, neq; ſemper mouere valet, ſed poſt aliquod tempus intermittens motum à corpore ſeparatur.

8.phyſ. t.53.

Idem ex altera illa ratiocinatione concludes, quia is colligit mobile eſſe æternũ, quia mouẽs æternum eſt. Quoniã, inquã, corpus noſtrũ mobile caducum eſt, verè mouentẽ quoq. animam, quatenus mouẽs eſt, caducã eſſe, ceſſaturámq. aliquãdo à motu confici es: non tamẽ omnino, cùm aliã habet operationẽ, ex qua eam ſemper permanſurã eſſe cognoſcimus.

1.de cœlo t.126.

De propoſitione autẽ illa, omne genitũ eſt corruptibile, nihilq. quod aliquando incæperit, eſt ſempiternũ, ab aliis multa fuerunt ſcripta. Sed vt paucis abſoluã, de illis intelligenda eſt, quæ generatione & phyſico motu incipiũt eſſe. Anima verò noſtra non ita incipit, ſed forinſecùs aduenit, vt idem ipſe Philoſophus aperta oratione pronuntiauit.

Illud quoq. criminantur, nullum violentum eſſe perpetuũ. At ea philoſophi verba de motu, & ijs, quę Philico & corporeo motu mouentur, pronuntiata fuerunt. Deinde anima ſeparata à corpore in violẽto ſtatu nõ eſt: quippe in tex. 49. li. 1. de anima: Meliùs eſt, inquit, intellectui ſine corpore eſſe. Quãuis enim quoquo modo ſit imperfecta, quia eſt dimidiata ſubſtãtia, cui vltima illa perfectio & integritas deſit, quam ex vnione cum corpore integriq. ac perfecti hominis conſtitutione accipit: omnino tamen conditio illa conformis eſt immateriali atque à corpore non pendenti naturæ, quę ſine illo apta eſt per ſe coliærere. In hoc tamen Philoſophum crediderim magnopere laboraſſe, aut certè nõ explicaſſe, quòd minimè ad naturalẽ philoſophũ ſtatus ille pertineret.

2.de cœlo tex.18.

Anima ſeparata ſtatus nõ violẽtus.

Cæterùm nihil eſt in hac tota diſputatione celebre magis quam illud primi huius operis libri pronuntiatum: Si intelligere eſt phãtaſia vel non ſine phantaſia, ſeparari non poteſt: eóq; præcipuè immortalitatis hoſtes abutuntur. Copioſè omnino fuit hic locus in propriis cõmentariis examinatus, ad quos lectorẽ remitto ac rurſũ poſt examinabitur. Paucis nunc reſpõdebo, ex operatione quidẽ velut propria operatione voluiſſe Philoſophũ intellectus naturã inueſtigari, cognoſciq. num ſeparabilis ſit nec ne. At ſeparabilem is collegit, atq; apertis verbis docuit, quemadmodũ ex ſuperiùs dictis manifeſtum eſt. Et Philoponus eo ipſo in loco illum oſtendit in 3. lib. multis aperte docuiſſe abſq; phantaſia intellectionẽ eſſe, quæ in expoſitione tex. 20. cõmemorat, ad ſeipſum conuerſionem, incorporeũ cogitationem, ad diuinam conuerſionem, vniuerſaliũ cognitionẽ, & omnino quæcumq. ſine ſenſu intelligit. Cùm autẽ intelligere dixit corrumpi & marceſcere alio intus corrupto, certũ eſt id eũ de huius vitæ intellectione pronuntiaſſe, in qua intellectus eſt actus corporis & operando vtitur phantaſia: cuius organo corrupto aut ſpiritu, intelligere non poteſt. Ipſum autẽ intelligere per ſe & abſolutè conſideratũ ſtatim ſubiũgit impatibile eſſe, quia nõ pẽdet à corpore vt ſubiecto quandiu eſt in corpore, cùm alioqui ſolius animæ propria ſit operatio. Huc etiãillud ſpectat, ſine phãtaſmate non intelligit anima. Et illud, cum contemplatur, neceſſe eſt ſimul phantaſma aliquod contẽplari. Vtrumq. enim ad intellectionẽ pertinet huius vitæ, in qua cum ſenſib. coniuncta eſt anima noſtra, & obiectũ, non ſubiectũ, ſignificat. Poſteriora enim verba interpretatio priorum ſunt: & quomodo ſine phãtaſmate non intelligat, declarat illud; Neceſſe eſt ſimul phantaſma aliquod contẽplari, hoc eſt intueri, inſpicere, & conſiderare, tanquã obiectum. Alioqui affirmauit alibi diuiniſſimã hanc operationem eſſe,

Intelligere vt marceſcat alio intus corrupto.

ſc

ſc

ſc

Phãtaſmata neceſſaria.

soliúsq. animæ propriam, in qua nec corporis actio commune quidquam habeat.

Actus duplex, separabilis & inseparabilis.

Alexander vero necessariũ ex animæ definitione duci credidit argumentũ. Sed respondérunt Philoponus ad tex. 65. lib. 1. alijq. graues interpretes, duplicẽ in tex. 11. actum significasse philosophũ, inseparabilẽ vnum, alterũ separabilẽ. Non est, inquit, manifestum, an anima sit corporis actus, sicut nauta nauis, hoc est separabilis, sicut nauta separatur à naui. Etsi enim vt nauta est, nõ separetur, quatenus tamẽ est homo, intellectionẽ habet operationẽ propriã, qua fungi sine naui potest. Et intelligens anima, vt anima est & corporis vita, non separatur: at vt intelligit, separabilis est. Separata verò dicitur adhuc actus & perfectio corporis, vel quòd antea fuerit, vel quòd natura sua sit apta semper esse, sitque ex accidenti & ob caduci corporis defectum, quòd actu non sit actus & perfectio.

3. de An. t. 20.

In tex. 20. lib. 3. quis sit intellectus passiuus, qui corruptibilis esse affirmatur, plurib. ibi dicetur, vbi ad eum locum interpretandũ venerimus. Interim si phantasiam esse cum Philopono dixeris, Aristoteli consentaneè loquutus fueris. Quòd si patibilẽ intellectũ omnino significari velis, is quoq; corruptibilis eo modo fuerit appellatus, quo in tex. 66. lib. primi marcescere dicebatur, alio intus corrupto; quoad præsentis vitæ operationẽ, in qua phantasia vtitur, aut spiritu: absolutè autem & natura sua impatibilis est & diuinum quidpiam.

Long. & breu. vita c. 2.

Hincilla quoq. exponuntur verba, quib. scientiã dixit, tum à contrario interimi, tũ illius interempto subiecto. Nã præterquã quòd exẽpli causa idfuit dictũ, vt duobus modis interire quidpiã posse doceret; vno modo per se, altero ex accidenti corruptione alterius: in exemplis autẽ nõ est quærẽda veritas, sed explicatio; vt scitè monet Auerroës in cõment. 67. li. 2. de anima. Respõderi etiã potest, scientiã dici interire interitu subiecti, nõ primarij, quod est intellectus; sed secundarij, quod est phantasia: quæ item pereunte negauit nos remini ci. Verũ nec de corruptione intellectus aut animæ, sed totius hominis sermo est: Corruptis, inquit, animalib. corrũpuntur & scientias, quæ in animalibus.

7 Metaph. t. vlt.

Porro quod in 7. lib. Metaph. dicitur, dissoluto composito solã super esse materiã; intelligendũ est, ita euenire plerumq. Intelligentẽ namq. animam à generali propositione, tũ excepit alibi, cũ eã à corpore separabilem & superstitẽ fecit; tum in tex. 17. libri 12. eiusdem operis, quem in superiorib. etiam commemorauimus.

12. Metaph. t. 30.

Iam intelligẽtias cœlestiũ orbium motrices noluit esse in materia, nõ vt absolutè essent æternæ, quippe cœlum materiale est & æternũ, & materia æterna, & elementorum vniuersitates æternæ: sed vt motrices æternæ essent, nec motũ intermitterent vnquam. Si enim essent in materia, mouerentur ex accidenti; Fatigatæq. cessárent aliquãdo à motu. Vnde animã quidẽ nostrã colligas in corporis motu æternã non esse: quia cũ sit in materia, hoc est materialis huiusce corporis actus & forma, mouetur ex accidenti nec semper mouere potest, absolutè tamen & sua natura immortalis persistit.

Tex. 48.

Easdem illis intelligentias putauit fore otiosas, nisi mouerent. Tum quòd motus ille ad vniuersitatis huius perfectionem spectat. Tum quòd & ipsæ sunt aptæ semper mouere, & cœlum aptum semper moueri. At à corpore separata anima otiosa non est: Quia cùm interierit corpus, nihil habet, quod moueri possit. Sat est, si illud eo tempore mouerit, quo aptum fuit moueri. Quamquã iam dictum est, in his quæ ad conditionem animæ separatæ pertinent, fuisse Philosophum, & difficultatem quidem forsitè vidisse, at explicare minimè potuisse.

Dum autem intelligentias eas dixit fælicissimã degere vitam, quæ breuissimo nobis inest tẽpore, de vitæ huius totiusq. hominis fælicitate loquutus est. Ea enim breuissimo durat tẽpore. Nam etiam lib. de morib. ad Nichomachũ cap. 7. intellectui contemplationẽ scripserit maximè assiduã actionẽ esse, nósq. assiduè magis contẽplari, quàm operari posse. Tota tamẽ vitæ huius contẽplatio, si cum intelligentiarum contẽplatione cõparetur, breuissimi tẽporis est. At præter eam fore alterã perfectam magis hominis, sed separatę mentis, quæ perpetua erit, manifestè cognoscitur ex illo ipso 10. Moralium libro. Deniq. ex iis, quæ ex 1. & 3. eiusdẽ operis lib. objicibãtur, ostensũ iam est immortalitatẽ potiùs colligi.

Et quoniam contendebat quoq. Portius nullum fuisse Aristoteli argumentum, quo immortalitatem concluderet: anima duertat primùm illud ab eo ipso commemoratũ, quod ex operatione ducitur, tum in cæteris formis, tum in hac inuestiganda fuisse illi familiare. Quid enim aliud est illud, si intelligere phantasia est, vel non sine phãtasia, separari non potest, quàm ex operatione propria aut cum corpore cõmuni separabilẽ aut non separabilẽ substantiã inuestigare? cùm autẽ intellectionẽ cerneret propriã esse illius solius operationẽ, non cum corpore communẽ, sed separatarũ mentiũ intellectioni persimilem, quàm multis modis, quámq. necessarius, animi eam separabilẽ esse confecerit, satis in superioribus dictum est. Ex motu id non potuit conflci, quoniam cœlorũ motus integrarũ est & perfectarũ substantiarũ: neq; hæc anima mouẽdis illis corporib. sed mortali huic nostro, cuius motus mortalis est, inseruit. Verùm certior & necessaria magis ex intellectione argumentatio: tum quod hæc sit propria intelligentis naturę operatio, vt intelligens est & immaterialis suáq. natura spiritalis & abstracta. Tum quia argumentum, quod ex motu sumitur, propositione illa nititur omne quod mouetur, ab alio mouetur: quæ maximas habet difficultates, in eáque stabiliendá Philosophus plurimùm laborauit.

Verùm enim verò cùm pleriq. omnes, jq. sapientiores philosophi, animæ nostræ immortalitatẽ asseruerint, pudeat Christianũ hominẽ eã dicere esse tantã quidẽ Christianæ decretis immortalem dicere, at ex philosophia naturali q. lumine mortalẽ esse cõcludi, neq. posse naturali ratione immortalitatẽ demonstrari. Quod nõ solùm Iandunũ, Petrum Pomponatium, Simonẽ Portiũ & recẽtiores nescio quos affirmasse video: sed etiam, quod magis miror, quãdã ex parte Scotum in 4. lib. sent. dist. 43. quæst. 1. Nam etsi is naturæ lumine mortalẽ esse concludi non dixerit, immortalem tamen demonstrari posse negauit.

Sanè vt mittam in Lateran. Concil. sub Leone 12. sess. 8. magnopere distinctionẽ illã condẽnari, quoniam verũ vero contrariũ non est, neq; naturæ lumẽ cum nostræ fidei veritate pugnat: si penè omnes antiqui Philosophi solũ naturæ ductũ sequuti immortalitatem cognouerunt, extremæ demum temeritatis est naturę illã lumine aut cognosci aut probati posse negare. Sed & S. Paul. in priore ad Corint. epist. c. 15. ita naturali ratione corporũ nostrorũ resurrectionẽ probauit, vt animorũ quoq. immortalitatẽ probauerit. Dum enim inter cætera illud adfert; Si in hac vita tantũ in Christo sperãtes sumus, miserabiliores

sumus

sumus omnibus hominibus, maximè immortalitatem persuadet aliúmq. animæ à corpore separatæ statum. Nimirum iudicans posse naturali ratione probari: neq; illa ratio tam resurrectionem, quàm immortalitatem probat. Atq; in superiorib. ostensum est, in libris sacris doceri animũ nostrũ immortalem esse, non solùm diuino beneficio & dono, sed suapte quoq. natura: quod autẽ sua natura est immortale, aliquas habet immortalitatis causas: quódque naturales habet immortalitatis causas, naturali lumine demonstrari potest immortale esse: quippe ex causis demõstratio conficitur. Quid autem illud est, quod in Lateran. Concil. illi dãnantur, qui mortalitatẽ ex philosophia demõstrari posse dicerent? Perinde nimirum est, siue ex philosophia mortalitatem demonstrari posse dicas, siue contra philosophiam aut naturalem rationem immortalitatem esse contendas. Quare non solùm qui priorem, sed & qui posteriorem propositionem asserant, damnati sunt. Est enim intelligens anima naturalis forma: quare necesse est naturaliter aut mortalitatem aut immortalitatem eius probari, quoniam alteram contradictionis partem veram esse oportet. Si igitur demonstrari mortalitas nequit, sed quæcumq. afferũtur rationes, facilè solui possunt, consequẽs est immortalitatẽ demonstrari posse. Postremò certũ est Theologorũ decretũ, nihil esse in Theologia religionéve Christiana, quod si supra philosophiã sit & naturam, contra philosophiã item & naturam sit. Atqui si mortalitas duce natura demonstraretur, contra illius lumen immortalitas esset. Quòd si hæc diuino fidei sacrorúmq. librorum lumine traditur, cõtra naturæ sinceræq. philosophiæ lumen esse non potest, sed hoc ipso immortalitas potiùs, non mortalitas, demonstrabitur.

Demonstrationes ex causa.

Demonstrationes verò aut ex causa ducuntur, aut ex effectu. Ex causa est illa. Intelligens anima est immaterialis substantia, spiritalis & incorporea, immortalis igitur & sempiterna. Omnium enim philosophorũ consensu, qui substantiã aliquã immaterialẽ cognouerunt, visa est hæc necessaria consequutio. Tum quia nullum est internũ interitus principium, nec contrarietas, quæ aliunde mortẽ possit inferre. Tum quia cùm eiusmodi substãtia non acceperit à materia vt sit, & ideò ab ea intrinsecè non pendeat; potest absque illa esse propriisq. viribus niti: neq; dum alteratur aut mutatur materia, afficitur simul & mutatur ipsa. Animã autẽ nostrã immaterialẽ esse ac spiritalem, multis modis cognoscitur ex effectu. Primùm quòd operationes habeat cum immaterialib. substantiis cõmunes, earũq. duntaxat proprias, intellectionẽ inquã & volitionẽ. Si enim operationes habet similes & cõmunes, ergo & substantiam habebit. Deinde quòd conuertat se in seipsam. Intelligit namq. & amat seipsã suásq. operationes: quod materialis nulla & corporea substãtia potest. Tum quòd operationem inorganicã & abstractã habet: quippe intellectio eiusmodi est sua natura operatio. Quod & ex intellectione Dei separatarúmq. mentiũ cognoscitur: & ex eo cõfirmatur, quòd nulla res materialis & corporea intelligit, immo dum materialia ipsa intelliguntur, abstrahuntur & separantur à materia siúntq. immaterialia: & omnino hæc duo sese mutuò consequuntur, omne intelligẽs est immateriale, & omne immateriale est intelligens. Præterea quòd res quoq. immateriales, & abstractas & vniuersas naturas intelligat & velit, nullúmq. habeat determinatum obiectũ, & omnia cognoscat & amet, vel etiã ipsum bonum vniuersè spectatum mentéq. à singulis entibus & bonis abstractum. Accedit quòd ratiocinatione vtatur ex noto ignotum colligendo. Atqui materialis nulla & corporea virtus intelligit, nulla in seipsam redit: quoniam educta est ex materia, & ideò immersa tota & extensa cum materia materiæq. quantitate, quę reditum non tolerat, qui partium vim, extensionem, & naturã ipsius destruit. Nulla sine determinato & constituto organo operatur, quòd ex materia organi educta & cum eo extensa, inhæret in eo, totáq. ab eo pendet. Nulla res immateriales, abstractas, & vniuersas cognoscit, sed materiales duntaxat & singulas, determinatũq. obiectum quodpiam habent omnes. Nulla deniq. ratiocinatur. Si igitur immaterialis est & incorporea intelligens anima, necessãrio consequens est, minimè illã à corpore materiáve pendere, corporisq. dissolutionem & interitum substantiam animæ non attingere: sed dissoluto atque interrupto corpore ab eo animam separatam subsistere & operari.

Ex causa item finali ratiocinari licet. Hominis finem certum est non in bonis corporis aut fortunæ positum esse, neque in vllare creata. Tum quòd cum bestiis hæc communia sunt; hominiq. conueniunt non per suam naturam, vt homo est & intelligens substantia, sed vt vegetat & sentit. Tum quòd in illis nunquam quiescit: & quamuis bonum aliquod diu optatũ assequatur, post adeptionẽ tamẽ meliora quærit. Quoniã autẽ naturalis appetitus naturam sequitur; si hominis appetitus in re nulla materiali quiescit, certum est immaterialem esse ipsius animam: quippe materialis appetitus non potest rem immaterialem quærere. Bona igitur animi quærit, atq; in illis est hominis finis. Aut inquam in bonis moralibus aut intellectilib. In bonis moralibus, hoc est in operatione virtutis, de qua in primo ad Nicomach. lib. Aristoteles, hominis finis esse non potest. Quoniã virtus mediũ potiùs est ad finem, quàm fipis: nec in ea sola perfectè quiescimus. Quam ob causam in 10. eiusdem operis libro alium coactus est Philosophus præstantiorem finem cogitare. Dum autem intellectilia bona cõgitamus, nullus finem in arte, prudentia, & scientia, poneret; sed in sapiẽtia potiùs altissimarũ rerum, earúmq. amore ac possessione perfecta. Hanc in hac vita satis non licet cõsequi. Vel certè quicumq. sit hominis finis (esse autem oportet præstantissimum quidpiam) eum non consequitur in hac vita; nec in re vlla animus eius perfectè quiescit; nec vllus vnquàm fuit omni ex parte contentus. Aliam igitur necesse est esse vitam, in qua finem is ac beatitudinem suam perfectè assequatur. Et hæ quidem ex causa demonstrationes sunt.

Demonstrationes actionib. mentis.

Iam ex affectu, partim ex actionib. mentis, partim ex operationib. voluntatis, demõstrationes sumuntur. Ex actionib. quidẽ mentis hæ. Prima, quòd mẽs nostra res immateriales & spiritales cognoscat; nullaq. corporea facultas possit res spiritales cõprehendere: est igitur spiritalis & immaterialis mens nostra. Ad hoc demonstrationis genus pertinet illud quoq. quòd & Deus & separatæ substantiæ mentis nostræ obiecto continentur, quippe omne ens cõprehendit. At in hoc corpore dum moratur, substãtias illas, quarũ desiderio summo tenetur, clarè ac distinctè non potest cognoscere: aliã igitur necesse est illius conditionem fore, qua sine corporis impedimento satisfacere suo desiderio possit. Etenim facultatem omnem oportet distinctè assequi omnes obiecti sui partes; vt in cæteris omnib. videas: alioquin facultas, tum desideriũ distinctè naturas illas immateriales cognoscendi, frustra essent in nobis. Huc etiam desiderium illud spectat, quo effectu proposito quærit mens nostra causas illius omnes vsq; ad primã: eáq; inuẽta necdum quiescit, sed illius naturam & vim omnem cupit cognoscere. Cùm igitur prima omnium causa sit Deus, cuius naturã & vim in hac vita non satis assequimur, aliam nobis superesse oportet.

Altera demonstratio est, quòd humana mens res vni-

uersè sumptas cognoscit; quod corporea & materialis nulla facultas potest.

Tertia, quòd seipsam suásq. actiones cognoscat: quod incorporeæ & immaterialis facultatis proprium est.

Quarta, quòd nullum habeat certum obiecti genus, sed intelligere possit quidquid est. Hinc enim consequens est corporeā facultatē non esse: quippe facultas omnis corporea certum habet & determinatum obiectum, quod solum & non aliud percipiat.

Quinta, quòd ratiocinatione & argumentatione vtatur: quo genere cognitionis nulla corporea facultas vtitur, sed omnino raciocinari atq; argumentari, hoc est ex vna re cognita ignotam aliam deducere, spiritalis naturæ proprium est.

Sexta, quòd intellectio, mentis nostræ operatio propria, potest, immò debet sua natura sine corpore exerceri, vt in Deo & separatis mentib. manifestum est. Sed & in nobis absq. corporis organo exercetur; nec in ea, vt inquiebat Philosophus, quidquā habet cōmune corporis actio. Quin corpus maximo potiùs est menti nostræ impedimento, dum nihil, nisi corporis sensib. & phantasia subministratum, intelligere potest. quam ob causam in rerū essentiis abstractisq. naturis cognoscēdis plurima difficultas. Propriā igitur hæc anima operationem habet, cum qua sine corpore possit subsistere, aliquandoq. eam oportet ita liberari à corpore, vt liberè suæq. naturæ congruenter operari queat. Sanè nos experimur eo meliùs intelligere, quo mens magis separatur & eleuatur à materia. Quod tum in scientiis perspicuum est, in quib. propterea vtimur abstractionib. vt philosophari nil aliud esse dixerit Plato, quàm animā à corpore separare: neq; nos perfectā in hac vita philosophiā assequi, quòd perfectè separare nō possimus, tum in extasi meliùs multò percipiuntur omnia, nec præterita modò, sed & futura, quod mens tunc quoquo modo discedat à corpore.

Septima sit demonstratio illa philosophi, quòd in Senectute morbisq. cæteris lædatur plurimùm & debilitetur corpus, mens non lædatur nec debilitetur, sed vigeat magis. Neq; à vehementioribus obiectis dissoluatur, quemadmodū sensus, sed reficiatur magis atq; ad intelligenda cætera robustior fiat.

Ex actionibus voluntatis.

Ex voluntate itē quę altera est animæ nostræ facultas, demonstrationes sumi possunt. Prima, quòd voluntas nostra sit libera, liberéq. agat, neq; creatū quidquā sit, quod vim illi adferre possit. Subest enim soli Deo, qui solus eam condidit, potéstq. eam determinare, at non omnino cogere. Libertatem hanc in nobis ipsis experimur, éstq; tam manifesta, quàm hominē esse animal ratione præditum. At præter quàm quòd spiritalia sola libertate fruūtur; nulla excogitari potest causa, cur anima nostra libertate sit prædita, nō autē motorū animæ; nisi quòd anima nostra sed intelligēs & spiritalis: ideóq. à naturalib. causis corporeis, sicut cæteræ animæ, non impellatur. Si autem spiritalis est, fuerit & immortalis. Hūc etiā spectat, quòd ea seipsam primò mouet, estq. suarū actionū domina, neq; ad vnū quidpiā determinata, vt materiales cunctæ virtutes, sed ad plures & contrarias actiones indifferēs. Perinde enim ex his cognoscitur eam non esse materialem & corpoream vim vllam, sed diuinius aliquid minimè cum materia permistum, & ideò ab ea separabile.

Secunda, quòd humana voluntas resistat, aduersetur, contradicat, imperet, planéq. dominetur inferioribus appetitionib. naturalib. Non igitur materialis res est & corporea, sed superior natura. Nihil enim, inquit Philoponus ad tex. 65. lib. 1. aut contra seipsum, aut contra „ subiectum suum pugnat: anima verò corpori repugnat, „ cū sic affectus corde feras: non igitur in ipso esse habet.

Neq; aliam ob causam non possiunt bestiæ appetitus inferiores refrænare, nisi quia nullam habent spiritalem animi partē. Ita Plotinus in lib. de præcipuis trib. substantiis cap. 10. Platonis illud interpretatur, quo animā iubebat à corpore separare, vt noluerit eam amore corpori, neque imaginationi consentire, neq; ob corporis commercium alienari à mente.

Tertia, quòd nihil, vt raciocinatur quoq. idem Philoponus, subiectū suum corrūpit: siquidē omnia cupiunt esse. At intelligens anima corpus virtute consumitur igitur in corpore habet esse. Nam si vlla esset materialis forma, quæ suo subiecto moliretur interitū, seipsam mul interimeret. Quod naturalis ille rebus omnib. insitus appetitus non permittit, quo singula salutē suā conseruationē omnib. quib. possunt, modis procurant. Atqui anima nostra macerat & affligit corpus, morigi libenter etiam interdum offert: incorporea igitur est ipsa, neque corporis morte moritur.

Quarta, quòd hæc ipsa voluntas immortalitem sui mopere appetat nō generali illo modo, quo res omnes appetunt esse & conseruationē præsentē, sed formaliter desiderando semper esse. Nisi igitur frustra sit hic appetitus, potest nimirū anima nostra immortalitatē consequi & semper esse. Ad quod argumenti genus pertinet etiā appetitus honoris, gloriæ, & immortalis famæ post corporis mortē, nobis à natura, nō itē cæteris animalib. insitus. Animam namq. nostram testatur hic post corporis dissolutionē esse superstitem, ad quam honoris, gloria, & fama pertineant.

Quinta, quòd virtus non minùs homini sit naturalis, quàm ratio, siquidem virtus actio est rationi rectè conformis. Tollitur autē omnis virtus, si mortalis anima interéatq. cum corpore. Nam si ita sit, corpori solum & eius voluptatib. ac cōmodis indulgendū erit, neq; præterea curādum quidquā: neq, rationis rectè, sed sensū ductu viuendū: quod bestiæ faciūt. Itaq. in sacris literis perinde immortalitate sublata, ac sublato Deo virtus omnē perire obseruabis. Quemadmodū enim in Psal. 13. & 52. cùm dixisset insipientes in corde suo, Non est Deus, statim corrupti sunt & abominabiles facti sunt, non est qui faciat bonū, non est vsq; ad vnū. Ita protin cùm in lib. Sap. cap. 2. Negassent impij animū esse immortalē; ex hoc statim illud, quod erat consequens, deduxerunt; Venite ergò, & fruamur bonis, quæ sunt, & vtamur creatura &c. Et S. Paul. in priore ad Cor. epist. cap. 15. Si anima non est immortalis, nihil esse deducit propter Christū & virtutē tolerandū, sed corporis indulgendū. Si ad bestias, inquit, pugnaui Epheſi, quid mihi prodest? Manducemus & bibamus, cras enim morimur. Inter cæteras porrò virtutes omnis fortitudo. Nisi enim anima sit superstes, quis mortē sustineat? Nonne quidlibet potiùs liceret agere, vt vitaretur mors?

Sexta, quòd hæc omnia sunt certa & naturæ lumine cognita. Primùm, hominē libertate prædītū esse, eaq. in suis actionib. vti, & ideò dignū esse præmio aut supplicio. Deinde, Deum esse, & habere omnū rerum prouidentiā. Tum verò eum esse iustū, & ad eum, qui cum iustitia prouidentiā habet, pertinere vt præmia reddat & supplicia iis, quorū curā habet, pro actionū dignitate & merito. At experientia manifestū est, & omnib. notum, in hac vita Deum debita præmia & supplicia non dare. Immò plurimi optimi viri cruciantur grauissimè, totámq. in summis ærumnis vitam traducunt, flagitiosissimiq. pleriq. omnib. fruuntur bonis. Aliam igitur necesse est superesse vitam, aliúmq. animæ statum, in quo præmia singuli aut supplicia suis actionib. cōgruētia reportent, vt Deum appareat iustissimū mundi administra torē esse. Hoc argumento ad immortalitatem

persua-

persuadendam vsos fuisse legimus grauissimos viros; S. Ioann. Chrysostomũ in Homil. quarta de prouidentia, & Lactantium Firmianum lib. 7. cap. 10. immò & S. Petrum aduersum Simonem Magum, planéq. necessarium esse affirmasse, vt scribit S. Clemens Romanus in 3. recognitionum libro. Et hæc quidem ex voluntatis actionibus demonstrantur.

Quib. & illud accedit, quòd naturali lumine cognoscitur, verum vero contrarium non esse, sed magnopere consentire. Quare cum iam ex nostræ religionis veritate constet animæ nostræ immortalitas, necessariò consequens est eam naturæ quoque lumine cognosci atq; ostendi posse. Hæc demonstratio aduersus Ethnicum Philosophum, qui fidei nostræ veritatem non admittat, vim nullam habebit: sed apud eos, qui Christianam religionem susceperunt, séq; Christianos profitentur, habet omnino maximam.

Deniq. quemadmodum olim resurrectio probata est experientia, ita & immortalitas probari potest. Nam si quis à mortuis resurrexit, manifestum est animam esse immortalem. Resurrexisse autem aliquem non solùm de Christo domino ac seruatore nostro, ijsq. qui ad vitã ab eo reuocati sunt, certum est. Nam præter fidem, quam de Christo nos Christiani habemus, sacrarumq. litterarum auctoritatem, non minùs saltem id à quibuslibet concedi debet, quàm alia omnia concedantur, & tanquam certissima credantur ab omnib. quæ de quibuslibet rebus gestis narrantur in humanis historiis. Sic Christi quoque Apostoli eum scripserunt resurrexisse, séq. illum post resurrectionem vidisse, & cum eo dieb. multis egisse, aliósq. item præter ipsum plures. Verùm etiam in lib. 10. de rep. Plato Eremi Armenium in prælio occisum duodecima ab obitu die, dum Pyræ impositus esset, reuixisse, & quæ interim viderat, retulisse narrat. Eum Clemens Alexandrinus lib. 5. stromat, Zoroastrũ fuisse putat, eiúsq. de eadem re testimonium profert. Et Eusebius Cæsariensis, 11. lib. de præparat. Euang. cap. 18. præter illum Platonis locum adfert ex Plutarcho alium in primo lib. de anima, vbi Enarchum mortuum reuixisse narrat. Et hæ quidem omnes demonstrationes eiusmodi sunt, vt cuiuis possint satisfacere: neque magis efficaces ac necessarias in cæteris rebus, quę demonstrari putantur, facilè reperias.

Resurrectio ex prophanis scriptoribus.

Quàm verò leues eæ rationes sint, quę in superioribus commemoratæ mortalitatem aduersariis persuadebant, ex his manifestum erit. Animam hanc immaterialem esse & spiritalem substantiam, principio huius disputationis positum est. Verè enim immortalitatis principium est & causa. Eámque non ex materia educi, sed vt quidpiam conditione tota materiali melius, & vt quibusdam loqui placuit, pars diuinitatis nonnulla, aduenire forinsecùs antiquitas tota cognouit. Quippe vt homo hominem procreet, sat est, si actione seminis materiam disponat, formétq. corpus, & sit causa vnionis animæ cum corpore, qua coniunctum illud existat, quod hominem appellamus. Meliúsque ita fuit humanæ speciei prouisum, vt immaterialem & immortalem habere formam, quæ à naturali agente produci non posset: quàm si materialem & mortalem habuisset. Præsertim cùm Deus illius conditor maiorem, quàm agentia particularia, specierum omnium conseruandarum habeat curam, singulisque propterea desiderium & vim inseruerit procreandi. Neque huius formæ cum corpore proportio in eo quærenda est, vt materialis sit vel immaterialis, mortalis vel immortalis: verùm in eo potiùs, vt sit illius actus essentialis actus inquam eiusdem generis, qui vt corpus est potestate, tum adesse, tum ad operationes, ita & essentiam eius perficere valeat anima, & cum eo vnum ens per se & completum facere, & ens omnes operationes adferre, quarum habet corpus organa præparata: contráq. illud esse, quod anima est apta dare, corpus sit aptum susc ipere, atque operationes, quarum illa potest esse principium, hoc aptum sit iuuare & exequi.

Quomodo aduersùs dendus sit organum.

Vt homo à homine gignat.

Quod autem à materialibus obiectis perficiatur, quid mirum? Sanè sunt entia & intellectilia. Et intelligentia quoque motrix cœli ab orbe materiali perficitur, vt mouens à mobili, sine quo imperfectissimam & otiosam eam fore Aristoteles censuit. Et ab accidente perficitur substantia, aliáq. perfectiora complura ab imperfectioribus perficiuntur. Ac demum separatas mentes, dum res materiales intelligunt, ab illis perfici doctissimi, primarijque Theologi consentiunt. Quid quod materialia in text. 16. intellectilia potestate esse dicentur, fieriq. debere immaterialia, siue per intellectilem speciem ex phantasmate separatã, siue per ipsius intellectus actum, antequàm actu intelligatur, & intellectum perficiant? Quare cùm esse intellectile immateriale quidpiam significet, entiáq. materialia quoque intellectum perficiant, vt intellectilia sunt, atque huius facultatis obiecto continentur, perficere illum dici possunt, vt quoquo modo immaterialia sunt, siue per intellectilis speciei repræsentationem, siue quoad esse cognitum ab intellectu, siue quoad ordinem & proportionem cum eiusmodi cognoscente facultate.

Intellectus vt materialibus obiectis perficitur.

Vt pendeat à phantasmate.

Porrò intelligens anima in sua operatione propria, intellectione & volitione, ab organo nullo corporeo pendet, vt à subiecto, quod immaterialem & immortalem naturam euidenter ostendit: sed solùm à phantasmate, vt ab obiecto & in prima sui obiectiacceptione, quoniam est corporis forma. Quare hoc essentialiter illi non conuenit, alioqui intellectioni omni & volitioni conueniret, sed solùm in hac vita, in qua sensib. corporive sensili alligata est.

Vt corporis inclinationes sequatur.

Propterea etiam corporis inclinationes ferè sequitur: Non necessitate, nec semper, immò resistit sæpè, castigat, & domat: sed quòd homines appetitum sentientem plerúmq. sequantur. Audi quid Philoponus dicat in comment. tex. 82. lib. 1. Hoc, inquit, euenit, cum præter naturam se habet homo. Quando enim non dominatur intellectus, cuius quidem secundùm naturam est id, quod est principale, cõuerso ordine facultates ipsius animę corporis temperamenta sequuntur. Sed quando intellectus dominatur, tunc quia secundùm naturam se habet homo, non amplius animæ facultates temperamenta corporis consequuntur, & ipsum corpus animam sequitur.

Intellectus intelligendo fatigatur.

Denique fatigati videtur, corpore fatigato, eóque recreato recreari: quòd non liberè nunc operetur, sed sensib. vtatur corporeisq. facultatib. quæ absumpto spiritu & corpore fatigato non operantur, móxq. ad operãdum restaurantur. Alioquin ipsum intelligere verè dixit Philosophus impatibile esse neq; cũ corpore debilitari. quare si ex operatione cognoscẽda est forma, impatibilẽ & immortalẽ prorsus animã esse cognoscimus.

Anima separata intelligit.

Etenim hæc ipsa præsentis cõditionis intellectio, quæ phãtasmate vtitur, duo planè continet. Alterum est intelligere quod animæ nostræ conuenit absolutè, vt intelligẽs est & subsistens, eiusdémq. cum separatis mentibus naturæ: Alterũ intelligere cum phãtasmate, quod illi ipsi conuenit, vt nunc huiusce corporis est forma. At quẽadmodũ huius corporis non sẽper est forma, sed ab eo separabitur aliquãdo solitariáq. subsistet: sic intelligere cũ phantasmate non sẽper illi cõuenit, sed quãdiu corporis existit forma: deinceps intellectione propria ipsius operatione, qua nũquã priuabitur, absolutè viuit.

Atq; vt eadem est entitas, quæ & intelligens est & immaterialis, & corporis forma, sic eadem est operatio, eadémq. essentialiter intellectio cum phantasmate, & intellectio à phantasmate absoluta, solúsq. intelligendi modus diuersus est: quippe eadem est animæ essentia, tum in corpore, tum extra corpus, essendi tãtùm modo diuersa. Ex hac igitur separabili operatione, quæ essentialiter non requirit phantasma, sed sine illo perfici potest, colligitur maximè animam quoq. separabilem esse, neq; essentialiter indigere corpore, sed absque illo posse subsistere. Dum enim ex operatione quæritur cognitio formæ, nõ ita hæc cognoscitur, vt ex naturalis operationis duratione duratio formæ colligatur, alioquin in summo operatione cessante non esset anima: sed ita vt ex operationis conditione & natura, conditio & natura formæ concludatur. Et quoniam intellectio sua natura non eget corpore, ex ea verè conficitur animam quoq; corpore nõ indigere, sed per se subsistere immaterialem, separabilem, immortalem. Neq; separatam fore otiosam, cùm propriam habeat operationem, quæ cum ea separatur. Neque enim operationem, sed operandi modum mutat, dum intellectionem retinet, sed corpore relicto abiicit quoq; phantasmata. Et vt modus ille, qui est sine phantasmate absolute nobilior altero sit, qui phantasmate vtebatur, melior tamen non est rationali animæ quatenus corporis est forma: quia incompleta cùm sit & dimidiata substantia, operationem potiùs cum corpore communẽ intellectionem q. cum phãtasmate quærit. Et ipsa quidẽ à corpore separata est imperfecta, quoniam forma & pars alterius: vim tamẽ patitur nullã, quia immaterialis & subsistẽs apta est per se post corporis interitum cohærere. Nec desunt, qui absurdum non esse respondeant violẽtum quidpiã perpetuò in indiuiduo, modò in vniuersa specie non sit.

Quòd si formam miseris imperfectam aut etiam per vim sempiterno manere tempore, an non maius fuisset incommodum intelligente anima priuari mundum? Satius igitur fuit eligere id, quod erat minus, vt maius alterum viteretur. Nam & corpora gratia sursum sæpe mouentur, vt viteretur vacuum. Cæterùm ex hoc futuram colligas nostrorum corporum resurrectionem, eámq; naturæ lumine cognosci hoc argumento posse: quamuis modus, tempus, & circunstantiæ cæteræ non nisi diuina reuelatione cognoscantur. Demiq; etsi de separato illo statu nihil sciremus, immortalitas tamen propterea negãda non esset, quam tot necessariis argumentis concludimus. Nam & Aristotelẽ antea diximus animam quidem cognouisse à corpore separari, in aliis tamen plurib. quæ cum hoc cohærebant, dubiũ hæsisse.

Resurrectio futura.

Diximus & antea de separationis modo. Non enim motu ad locum, neque alteratione ipsius, sed corporis potiùs, separatur, dissolutóq. ac corruente corpore stat incolumis ipsa, ab ea cessans formatione, quam antea corpori tribuebat. Quod est incorporeum, inquit Porphyrius in lib. de occasionib. si quando in corpore comprehendatur, non aliud quidem vllum ipsum alligat, sed ipsum certè seipsum. Neq; igitur resoluit ipsum corpus, quando frangitur aut interit, sed ipsum potiùs semetipsum enodat, quando à familiari erga subiectum affectione diuertit. Et in Asclepio Mercurius cap. 10. Mors efficitur dissolutione corporis labore defessi, & numeri cõpleti, quo corporis mẽbra in vnã machinã ad vitales vsus aptantur. Moritur enim corpus, quãdo hominis vitalia ferre posse destiterit. Hoc ergò est mors, corporis dissolutio corporalisq. sensus interitus. Hoc enim quod mortẽ homines vocant, inquit Max. Tyrius in ser. 25. immortalitatis initium est & futuræ vitæ procreatio, pereuntib. scilicet sua lege suóq. tempore corporib. animis vero ad propriũ locum propriãmq. vitam ascendẽtib. Hac verò formatione cessante animã tamẽ entelechiam & perfectionem corporis dicimus, non actu, sed potestate, quòd rursum apta sit cum corpore coniungi, illúdque perficere.

Vt anima nostra deserat corpus.

Dum autẽ pendentiã & nexũ causarũ, materiæ præsertim & formæ, corporis & animæ, Pomponatius requirit, eo nexu contẽtus sit, qui est in propria singulari causarũ causalitate. Vt quemadmodũ forma & anima est apta dare esse, constituere, & actuare corpus, ita vicissim corpus potestate sit ad illud esse suscipendum. Neq; opus est ex illa materia formam educi. Nãm in prima rerum omniũ productione ex materia elementi alteriúsve cuiusvis rei forma factũ est vnum ens per se, nec tamẽ forma educta est ex materia, sed à Deo simul cum ea creata: & in singulorũ hominũ productione intelligens anima creatur à Deo, vel vt Aristoteles loquebatur, forinsecùs aduenit, & tamen cum corpore facit vnũ ens per se. Et si quælibet alia materialis forma crearetur à Deo atque cum materia coniungeretur, nihilominus cum ea faceret vnũ per se? Ad extremũ quodidẽ auctor putat naturali lumini repugnare intelligentẽ animam absolutè & sua substantia incorruptibilẽ esse, & cecinisse quid corruptibilẽ vt est vnita materiæ, leue est & nullis firmis rationib. confirmatũ. Contráq. id à nobis otiosum est ex illius operatione totóq. naturæ lumine necessariò colligi. Vt hic sit finis de tota immortalitate disputandi.

Intelligentem animam esse hominis formantem formam in hominib. singulis multiplicatam.

Tertia Auerrois propositio fuit, intelligentẽ animam assistentẽ hominis formam esse, non formante & essentialem: quodq; hinc consequens est, communẽ animæ omni definitionem initio 2. lib. à philosopho traditam homonymè illi conuenire. Materialẽ aliã formã, quam cogitatiuã nominauit, essentialẽ esse formã voluit. Hãc pro indiuiduorũ hominũ numero multiplicatã, illi in omnib. vnam. Quartam hanc hominis propositionem numerare licet. Neq; defuerunt nostris temporib. qui vt augerent monstrũ, vnã in omnib. formantẽ formam ponerent. Et alij ne immortalitate admissa mundique æternitate, infinitum animarum numerum fateri cogerentur, certum maluerunt earum numerum atq; in alia & alia corpora migrationem eligere.

Secus Aristotelẽ sensisse ex plurib. locis cognoscitur. quod ad formationẽ attinet, primus illã ipsam iam nominatam definitionẽ continet. Nam in tex. 1. eius lib. palam pollicetur cõmunissimã omni animæ definitionem, quę defectum antiquorũ suppleret, quos inter. 7. lib. 1. grauiter reprehẽderat, quòd non de omni, sed de sola humana anima loquuti essent. Hãc verò ipse omittere non debuit, quæ & potissima est, & ab illis consistebat: verũ cæteras quoq; ab alijs prætermissas cõplexa. Definitionẽ hanc dum inuestigat, substantiã partim in tex. 2. in materiã, formã, & coniunctũ: formamq. quam appellat actum, formantẽ formã, significare certum est. Tum quia eam facit coniuncti partẽ, quod in categoriæ substantia contineatur. Tum quia materiã appellat potestatem, & formam actum, perfectionem & speciem materiæ, quæ potestas est essentialis: & per eam ait hoc aliquid, id est perfectam substantiam dici. Tum verò in tex. 4. animam vniuersè probat non esse materiam, sed formam. Quare cùm formantem antea & essentialem materiæ actum nominasset, omnis profectò anima formans & essentialis est forma. Rursum animam probat non esse corpus, quia corpus non est in subiecto, anima verò in subiecto: at assistens forma in subiecto esse non dicitur. Ex his mox definitionem eam colligit, quam in tex. 7. & 8. omni animæ communem

munem esse inculcat. In qua cùm actum primum antea dixisset essentialē actum & formantem, hunc ipsum intelligere necesse est. Et rursùm cùm addat (potestate vitam habentis) cum eo actu potestatem coniungens, quemadmodum in tex. 2. materiā cum forma coniunxerat, idem apertissimè docuit. Confirmauitq. rursùm, ex eo statim colligens quærendū non esse, num ex anima & corpore fiat vnum per se, etsi corpus organicum quidpiam actu esse videatur. Etenim aliquid quidem actu est in se, at potestate ad animam. Et ideò tum in tex. 2. materiam & formam potestatem & actum esse accepit, tum in anima definienda eam esse actum commemorauit, & corpus potestate ad illam. Cui loco si adiungatur text. 15. lib. 8. Metaph. ex quo hæc totidē penè verbis ijsdem exemplis desumpta videntur, manifestum id magis fuerit. Ostēdit enim, vt definitio est vna, ita id quod definitur, vnum esse oportere neq; vna definitione posse multa contineri: partes autē definitionis propterea vnum efficiunt, quoniam altera potestas est, altera actus. Itaq; dum Auerroës definitionem eam ait esse homonymam, non solùm turpissimā philosopho inurit notam, quòd tàm præclarę doctrinæ de anima, quam antiquis omnib. confutatis fuerat ipse pollicitus, homonymā definitionē principium fecerit, cùm homonyma nequeāt definitione vna cōprehendi, sed multiplex natura multiplici item definitione debeat explicari. Verùm ille verba, quę Aristoteles subiunxit, planè non anima duertit. Quin etiam in tex. 8. & 9. idem ipse philosophus ex instituto probauit omnem animam esse formam, vt quod quid erat esse, hoc est formantem & essentialem corpori. Vnde illud in tex. 10. vt oculus est pupilla & aspectus, sic animal est corpus & anima. Quare vt aspiciendi facultas non assistit, sed format pupillam, neque operationem modò, sed esse quoq. pupillæ tribuit: sic & anima quæuis ad corpus se habet.

2. Alter locus est in tex. 13. eiusdem lib. quoniā enim, vt in tex. 3. positum est, animata ab inanimis distinguuntur anima, cùm animā definiuisset actum corporis potestate viuentis, vt eam definitionem demonstraret, accepit in tex. 13. animata ab inanimis distingui vita, ita vt anima viuēdi principiū sit, veluti actus qui corpus potestate viuens facit actu viuere: actu inquā primo, non 2. dūtaxat, forma scilicet formāte & essentiali, nō assistēte. Quippe vitales operationes ab interno principio, quod in ipso viuēte sit, nō ab externo, proficisci oportet, vt in eod. t. 3. 14. & 16. & singulorū inductione manifestū est. Inter autē vitæ gradus intellectū quoq. cōmemorat: est igitur ipse non minùs, quàm reliquę animę partes, internū & essentiale vitalium operationum principium.

3. Tertius locus est in text. 19. in quo dubitat, num horum graduum vnusquisq. ita sit essentiale hoc & internum principium, vt sit anima integra, an pars animæ: & rursum an sit in organo & corporis parte ab aliis diuersa. Quæ nimirum dubitatio eos omnes suponit essentiales esse corporis actus. Confirmātq. responsio, quam ad posteriorē quæstionē adfert, in quibusdā manifestū esse, in intellectu non itē. Quoniam scilicet antea probandū esset impermistū eum & inorganicum esse. Videri tamen esse aliud genus animæ: nō quòd actus corporis non sit, quēadmodū interpretatur Auerroës (huius enim contrarium ex allata definitione supponebatur:) sed vt ipsemet subiungit, quoniā is solus separari potest tanquā perpetuum à mortali, cæterisq. cum corpore pereuntibus ipse solus supereſt immortalis. Nā propterea genus aliud animæ videtur esse, quoniā corruptibile & incorruptibile differre genere existimantur in tex. 26. lib. 10. Metaph. Itaq. in eo cum cæteris vitæ gradib. conuenit, quòd essentialis est actus corporis: differt autem, quòd reliqui mortales sunt, hic immortalis. 4.

Quartus locus est in tex. 24. vbi altera definitio animæ rem eandē ostendit. Nam tum accipiens, id, quo primùm res quæpiam operatur, aut materiam esse aut formā, quia hæ sunt partes & principia illius prima: potius autē esse formā, formantē scilicet, quę species sit & ratio in materia disposita ab agēte producta, animam vniuersè definit esse id, quo primùm viuimus, sensimus, mouemur, & intelligimus. Tum ex hac definitione priorē alterā demōstrat; Id, quod primū operatur, quidpiā est illius, forma, non materia; Anima igitur actus est & forma animatorū corporum, non materia & subiectum. Quare vt animæ cæteræ actus sunt & formæ essentiales, quib. primū viuimus, sentimus, & mouemur, sic etiā intelligens est, qua primū intelligimus. Eodēq. modo prior illa definitio concluditur omnib. conuenire. Sanè nulla alia ratione probauit philosophus cæteras animas formantes esse formas, quàm quia illis primùm viuimus, sentimus, & mouemur: eadémq. intelligentē probat: Quæ ratio ex operatione ducitur.

Quintus locus est in tex. 25. in quo eandē substātiæ partitionē repetens, quā in tex. 2. fecerat in materiā, formā, & coniunctū, materiāq. potestatē esse, formā actū: animā vniuersè conficit esse actū & formā, quę vnita corpori animatū corpus absoluat. Negari non potest de formante & essentiali forma, quæ cū materia compositum substantiam faciat, sermonē esse. Animāq. intelligentē contineri constat: tum quòd vniuersè de omni anima sermo sit: tū ex superioris textus definitione, in qua ea quoq. nominata fuit. 5.

Sextus locus est in tex. 26. vbi generatim demōstrat animā quāuis non esse actū cuiusuis, sed determinati corporis: quoniā quilibet actus in qualibet materia & potestate non suscipitur, sed in determinata & certa. Quæ probatio & apertè de sola formante forma loquitur, nec intelligenti minùs, quàm cæteris animabus & formis, conuenit. 6.

Septimus locus est in tex. 36. & 37. animam enim omnem asserit corporis esse causam triplici genere, efficientē, finalē, & formalem: formalē inquā, velut animati corporis essentiā, dum assistēs ad efficientē potiùs pertinet. Probat autem, tum quia viuere viuentib. est esse, viuunt autē per animā & inter vitæ gradus commemoratus est intellectus in tex. 13. tum quia omnis anima est actus corporis potestate vitā habentis. Quare perspicuū est actū in ea definitione positum non assistentem, vt Auerroës cogitauit, sed formantem & essentialem actum significare. 7.

Octauus locus est hic ipse 3. lib. à quo nunc ad hæc discutienda digressi sumus. Etenim si intellectus noster formans forma aut formantis formæ facultas non esset, sed separatæ cuiuspiā assistentis nobis intelligentiæ, de illius natura essentialiq. differentia, vt in tex. 1. proposuit, nequaquam Philosophus ageret: quemadmodum nec egit in naturalibus libris de intelligentiarum cæterarum, quæ cœlestibus assistunt orbibus, natura & essentia. Quoniā ea, vt abstracta, ad physicum planè non pertineret. 8.

Huc spectat tex. 26. lib. 2. Phys. qui tanquam nonus locus numerari potest. Terminum namque considerationis naturalis materiam esse constituit, neque formas in hac scientia considerari, nisi vt sunt in materia, quemadmodum à medico nerius per ordinem solùm ad sanitatem, & à fabro æs vsque ad aliquid considerantur: formas autē suapte 9.

natura separatas ad primũ philosophum pertinere. Immò inter naturales formas humanã adfert velut suprema, quæ naturalis cõsiderationis terminus sit: Sol inquit & homo procreant hominẽ: hanc eandẽ in materia, hoc est materiæ formã & actũ esse significans. Quòd si respondeant Auerrois discipuli, hominem esse hominẽ non per intelligentẽ animam, sed per sentientẽ aliam & cogitantẽ: apertis Philosophi verbis in cap. 4. lib. 2. de animaliũ ortu cõuincũtur. Quoniã tres solas in homine animas produci asserit, atq; per vegetantem fieri plantam, per sentientem, animal, per intelligentem hominem.

10. Decimus locus est in tex. 36. huius tertij lib. in quo mox dubitabit, num intellectus hic noster existẽs in corpore separatas substãtias intelligere queat. Nulla verò esset dubitatio, si intelligentia quæpiam foret suapte natura abstracta corporib. nostris solùm assistens, quemadmodũ nulla est de intelligentiis, quæ assistunt cœlis. At maxima est, si sit formans & essentialis forma. Quam verba illa magis confirmant, quæ ad initiũ 2. lib. Metaph. leguntur; Intellectũ nostrũ perinde ad abstracta illas substãtias sese habere, atq; vespertilionis oculus ad lumen diei se habeat. Quæ verba de separato & assistente intellectu nunquam dixisset philosophus, de formãte dicuntur verissimè; quia propter essentialẽ vnionem in omni sua cognitione à corpore, corporisque sensibus & phantasia magnopere pendet.

11. Vndecimus locus est dubitatio illa text. 12. & 13. lib. 1. an intellectio sit propria solius animę operatio: & num phantasia sit, vel non sine phantasia. Et illud, quod in 3. lib. affirmatur in tex. 30. & 39. oportere intelligentẽ intueri phãtasmata, nec vnquã sine phantasmate animã intelligere. At quemadmodũ de intelligentiis cæteris nec dubitationẽ eam vnquã proposuit, nec de illarũ intellectione ita loquutus est, sic neq; de anima nostra dubitasset aut affirmasset, si eam separatã esse intelligentiã corporib. nostris assistentem existimasset. Certum enim esset illius intellectionem operationẽ esse à phãtasia diversã animæ solius propriã, ideóq. absq. phantasia constare posse. Plurimũ verò difficultatis habet, si essentialis forma sit, propter essentiale cum corpore corporeisque sensibus vinculum.

12. Duodecimus locus est tex. 53 lib. 1. in quo Pythagoram reprehẽdit & animarũ illã in diversa corpora migrationẽ fabulã esse arbitratur: animámq. vnamquamq. ostendit propriũ sibi debere habere accommodatè dispositum corpus. Quod sanè essentialem & formantem formam significat, déque hominum animabus est sermo.

13. Decimus tertius locus est in tex. 64. & 66. eiusdem lib. Num irasci, misereri, amare, odisse quo d.q. intellectus propriũ est, addiscere, ratiocinariq, negat esse solius animæ operationes, sed totius coniuncti esse affirmat: vt perinde sit dicere animã solã hæc agere, ac si eam texere aut ædificare diceres. At si humanus intellectus non essentialis pars, aut forma hominis formans, sed perfecta & abstracta substãtia esset, verissimè illi soli tribueretur: & verò etiã tribui oporteret, tametsi corporeũ intueretur phantasma. Quẽadmodum illa ipsa intelligentiarũ separatarum operatio solis illis tribuitur, quæ consentiente Auerroe alia extra se intuentur atque intelligunt.

14. Decimus quartus locus est in text. 16. & 17. lib. 12. Metaph. Cùm enim de formãte forma loqueretur, mouentẽ quidem causam ait multo tẽpore id, quod ab ea mouetur, antecedere posse, at nullam formam priorem esse posse coniuncto, cuius est forma, sed vnamquamq. simul cum eo esse (assistentẽ, quæ est vt mouens, certũ est multò priorẽ sæpẽ esse. Quidni enim nauta prior sit naui?) Et vt ostẽderet generalis se illa propositione intelligentẽ quoq. animã velut formantem, non assistentẽ, formã comprehendisse, statim subiungit, posse tameri fortasse formã aliquã posteriorẽ esse coniuncto, eóq; dissoluto superesse, velut intelligentẽ animam. Si autem, inquit aliquid e posterius permanet, considerandũ est. In quibus enim nihil prohibet: veluti si anima tale sit, non omnis, sed intellectus. Omnem namq. formam impossibile est. Quæ verba optimè etiã interpretantur sententiã tex. 11. lib. 2. de anima, quo magnopere abutitur Auerroës. Quod enim ibi examinẽ definitone collegit, animam, quia est actus corporis inseparabilẽ ab eo esse, quandã tamen separari, quod nullius corporis actus sit: interpretatur hoc loco, omnẽ animã esse actum essentialẽ, neq; intelligentẽ propterea separari, quòd actus non sit, sed quòd aliam quandã naturam & substantiã habeat à cæteris animabus ac formis diversam, quæ cum corpore non patiatur, neq; cũ eo simul intereat, & ideo posit eius dissolutionẽ possit esse superstes. Atq; hoc est illud (nullius corporis actus est) hoc est actus corporeus, materialis, cũ corpore & materia permistus, vt antea exposuit in tex. 4. Sic enim is voluit, & esse formatem & essentialem corporis actum, & non actum corporis permistum & corporeum.

Decimus quintus locus est in eodem 12. Metaph. lib. Vbi potestatẽ omnem à separatis intelligentiis excludit, tum in elsẽtia, tum in operatione omnẽ, vult esse actus puros & simplices, earũmq. intellectionem æternã & inuariabilẽ, idémq. intelligens, intellectionẽ, & id quod intelligitur. Hic enim alius fuit Auerrois error, quòd Aristotelẽ dixit reliquas prima inferiores intelligentias ex actu & potestate constare. Cùm nullã is inter eas differentiã agnouerit, nisi ex orbium diuersitate, quòd prima ea sit, quæ primum vertit orbẽ, inferiores quæ cæteros sub eo contentos. Vnde illud quoq. generale pronuntiati in tex. 32. lib. 3. Phys. In æternis idẽ esse & posse. At intellectus nostri natura nil aliud, quàm potestas quædã, esse dicitur plurimisq. is est mutationib. obnoxius, interdum potestate, interdũ actu, interdum habitu, interdum agens, interdũ patiens, nec semper intelligit, nullamq. constantẽ intellectionẽ, sed inconstantes omnes & variabiles habet. Qui potest igitur credi eam vnã esse aliquã ex separatis intelligentiã nobis assistentẽ? Sanè dum secus omnino de huius atque illarũ natura & operandi modo affirmauit, satis se ostẽdit diversam planè essentiam & conditionem esse existimare: neq; vt cœlestib. globis illæ, sic intelligentem animam nobis assistere.

Decimus sextus locus est, in quo in eo ipso libro de mentium separatarũ numero disputans, vt eas ex orbium cœlestiũ motu inuestigauerat, ita tot omnino eas esse concluſit, quot orbes sint. Non est igitur intellectus noster vna quæpiã & illarum numero substantia. Si enim ita sensisset philosophus, de illa eodem in loco egisset, in quo de cæteris differebat: eámque primùm esse ostendere debuisset, deinde corporibus nostris assistere. Atque vt reliquas ex orbium collegit numero, sic vel vnica hominibus cunctis assistens, vel vnaquæque singulorum propria demonstranda illi fuisset. Tantum verò abest, vt id fecerit; vt apertis potiùs verbis affirmauerit, præter eas, quæ cælos vertant, nullam

nullam vsquam aliam existere. Contrà verò de intelligente anima tanquàm de hominis parte, eodem modo, quo de animab. cæteris, quę viuentiũ cæterorũ partes essẽtiales sunt, egit in hisce de anima libris.

Aristotelis fuisse multiplicem.

Ita satis opinor Auerroi demonstratũ fuisse, quænam Aristotelis hac de re sententia fuerit. Quòd si genus hoc animæ formantem & essentialem formã esse voluit; necessariò consequens est, eum non vnã in omnib. verùm tam multiplicem, quam multi homines in natura subsistunt. Id enim ex eo sequitur manifestè, quòd formans sit & essentialis forma. Optimèq. is vidit necessariam esse inter materiã & formam proportionem ac nexum; quod in tex. 26. lib. 2. Phys. significauit. Quocirca migrationem eam animarum in diuersa corpora à Pythagoreis prædicatam irrisit tantopere in tex. 53. lib. 1. de anima quasi
» verò, inquit, posset quælibet anima quodlibet ingredi corpus; & non potiùs propriam vnumquodq.
» habeat speciem & formam. Certè si plurib. cœlestib. orbibus vnam non crediditassistere intelligentiam posse; multò minùs persuasit sibi fieri posse, vt vna anima corpora plura, loco, qualitatum tẽperatione, organorũmq. conformatione vsq; adeò dissita, formaret vnquàm: minimè verò simul & eodẽ tẽpore. Facilius namq; foret vnam plurib. assistentẽ esse formam, quàm formantẽ: aut eandẽ vnum corpus post aliud, quàm plura simul formare. Quamquam siue formãs, siue assistens dicatur intellectus esse; Auerrois vnitas illa verbis iis prorsus exploditur, quæ in tex. 8. huius libri leguntur. Etenim intellectum ait, cùm fuerit singula factus scientiæq. sibi habitũ comparauerit, operari per seipsum posse. Quoniã scilicet per scientiæ sibi habitum inhærentẽ in seipso habet obiectũ, quod intelligere & contẽplari queat: neq; necesse est, vt ad phãtasmata sese conuertat. Si igitur vnus in omnib. sit intellectus, scientiæ hoc habitu aquisito intelligere omnes homines & contemplari possent, philosophi omnes & sciẽtes dicerẽtur; quin etiam sciẽtiis omnib. prædití cuncti essent. Quippe id, quod de phantasmatib. respondet Auerroës, habet fortasse locũ in intellectu potestate, qui primũ sibi rerum cognitiones cõparãt: non item in eo, qui iam fuerit singula factus, & ex seipso possit operari. Ac rursũ si vera est illa propositio atq; argumentatio tex. 4. intellectũ carere debere eo, quod recepturus est, vbi sciẽtiã quampiã aut cognitionẽ adeptus quis fuisset, nullus eũ alius adipisci atq; addiscere posset. Quoniam intellectus cognitione illa, scientiãq. imbutus eandẽ cognitionis ac scientiæ formam nõ admitteret. Immò verò nullus esset intellectus potestate qualẽ philosophus definiuit: præsertim si vt ait Auerroës, cognitiones ac sciẽtiæ, philosophiãq. sint ætternæ, necillis vnquàm penitus careat intellectus. Nam si habitus illos semper habeat, nunquàm profectò fuerit potestate, velut tabula, in qua nihil sit scriptũ. Et si is vnus existat, nullus omnino talis fuerit, qualem Philosophus propterea tradidit, quod in hominib. singulis singulos esse voluit, principio potestate, tum actu & habitu: & in sciẽte quidẽ plurib. excultũ habitib. in idiotis autẽ plurimis rudem, incultum, atq; ad cognitionẽ omnẽ & intellectilem formam potestate. Deniq. duo illa, quæ Aristoteles tantopere necessaria esse promulgauit, tum intelligentem intueri phantasmata, quod sine illis nihil intelligat anima, tum agentis intellectus operatio, vt actu intellectilia fiant phantasmata, minimè forent necessaria. Nec inquam phãtasmatib. opus esset, nec agente intellectu. Quoniam vnicus ille intellectus cognitiones iam & habitus rerum omnium possideret, intellectilibusque formis præditus esset.

Formatio naturali ratione ostẽditur.

Et hæc quidem Aristoteles. Iam vero si rem ipsam naturali ratione quæramus, plurimis & efficacissimis argumentis, tum formatio ostẽditur, tum multiplicatio. Formatio quidẽ, quoniã certum est hominem intelligere & discere, vt in tex. 64. lib. 1. Philosophus dixit: hoc enim in seipso animaduertit vnusquisque. Aut igitur intelligit & discit se toto, Aut partes sui essentiali, aut assistẽte demũ quapiã & aliena natura. Non se toto dicemus: quia manifestum est eam esse solius animę operationẽ, neq. corpus intelligere, sed fere intellectionẽ animæ impedire. Stolidum enim quidpiã est materia atque ad intelligendũ ineptum. Neque abeunte anima quidquam intelligit corpus: anima vero à corpore soluta optimè adhuc & acutissimè intelligit. Si anima igitur, vt parte sui homo intelligit, ea non potest esse assistens: quoniam fieri nequit, vt vnũ supposituũ alterius operatione operetur, si operatio immanens sit, & interno principio egeat, cuius generis intellectio & volitio sũt. Quippe operatio sequitur esse, neq; operationes huiusmodi attribui alteri possunt. Propterea intelligẽtiæ intellectio nõ attribuitur cœlo, neq; intellectione nautæ dicitur nauis intelligere: sed solus localis motus, qui ab externo principio proficisci potest. Cùm igitur homo proprijssimè intelligere velleq. dicatur, necesse est operationũ harũ intẽtnũ in eo principiũ sit, eaq; parte illius essentialifiant, neq; ab assistente intelligentia, integra atq; ab homine diuersa substãtia, promantur. Vocib. quoq. exprimit homo notiones mentis, loquutióq. conceptiones sequitur, & voces notionũ animi mentéq. conceptarũ rerũ signa sunt. Homo docere alios potest, & quidẽ altissimas & abstractissimas res, hocq. scientis argumetũ esse existimatur. Homo mẽte operatur opera practica. Maximum homini sciẽdi desiderium insitum est, nullaq. re delectatur magis & gloriatur, quàm plurimarum rerum cognitione ac scientia: nulla tristatur magis, quã si ea priuetur, quasi hæc propria illius perfectio sit. Si rationis vsum ab homine tollas, meritò monstrum ensq. imperfectiss mũ dixeris; vt in pueris videre est, insanis, ebriis, stolidis. Intellectio regula est & directio omnium hominis operationũ, volitióq. principiũ imperans & promouens. Ac demũ externa operatione magis quoq. interna perficitur: Nempe loquutione perficitur intellectio & cognitio rei, pingendo artémve quãlibet exercendo habitus artis in mente magis perficitur: similib. demum actionibus magis ac magis volitio volctis accẽditur, omniúmq. in ea virtutum habitus perficiantur.

Ex quib. omnib. manifestè deducitur intellectionem & volitionem proprias hominis, principijq. ac partis illius essentialis operationes esse. Nam si assistentis cuiuspiã intelligentiæ forent, nihil horum in homine eueniret. Atque quod advoluntatẽ spectat, ne concipi quidẽ potest alterius supposíti libertate quidquã esse agendo liberũ. Deinde cũ tria sint animarum genera, nisi essentialiter homo intelligens anima constituatur, relinquitur ei altera, quæ sentit, eritq. de brutorũ animaliũ ac mutorũ genere, animálq. rationis expers id, quod ratione vtitur & oratione. Vt iam non immeritò ad rem præsentẽ vsurpare liceat illa Psalm. 48. verba; » Homo cùm in- «
» honore esset, non intellexit; comparatus est iu- «
» mentis insipientibus, & similis factus est illis. «

Tum verò assistens intelligentia, tum homini, tum equo, ac cuiuis bestię posset ad intelligendum vnius

quippe bestiæ quoque phantasiam habenti ac phantasmata, quorum opera homini dicitur ad intelligẽdum vniri: neque minùs, quàm homo, diceretur equus aut bellua quæuis intelligens, volens & rationalis. Immò nec minùs aspectũ attribuas inanimato parieti. Vt enim hominem intelligere ais, non quòd in ipso insit intelligendi vis, sed quòd ex eo sumatur phantasmata speciesq. intellectiles: ita parietem videre dixeris, quia obiecti, quod videtur, species inde hauriatur. Homo quidem certè animal ab omnib. rationis particeps definitur, quòd hæ duæ sint genus & differentia, essentiales hominis partes, quæ definitione debent explicari. Aut enim rationalis anima substantia perfecta est & integra, aut dimidiata. Si perfecta esset & integra, nequaquam in sua operatione penderet à phantasmate: dimidiata verò si sit, formantem formam partémq. hominis essentialem eam esse oportet. Sanè hominis beatitudo in intellectione ac volitione, tanquam propriis illius operationibus versatur: atque vt alia est hominis, alia cuiusvis intelligentiæ beatitudo; sic intellectionem illius ac volitionẽ alias esse necesse est. Quòd si hæc non ita sese habeant, priuabitur homo virtutibus omnibus ac vitiis, habitibúsq. scientiarum, operibus bonis & malis, atque illorum præmiis & suppliciis. Hæc enim omnia illius essent assistẽtis intelligẽtiæ: neque homo operaretur quidpiam, sed illa in homine intelligentia. Nam neque actiones nautæ attribuuntur naui, neque nauis, sed per illam nauta præmio afficitur, aut supplicio. Iam verò si animam intelligens sit formans & essentialis forma, verè actiones eæ totius hominis esse dicuntur, quòd essentialis partis actiones sint.

Hinc etiam veritates pendent de nostrorum corporum resurrectione, quam aliquãdo futuram credimus & speramus, de vera liberatoris Christi humanitate, aliæq. his similes plures. Probari namque non posset resurgentes nos idem corpus & eandem animam habituros, nisi pars vtráq. essentialis nobis esset. Christũ verò fuisse verum hominẽ à permultis Ecclesiæ partib. & conciliis confirmatum hoc argumento fuit, quoniã habuit corpus & rationalem animam, tanquã essentiales sui partes. Et inter cæteros S. Athanas. in symbolo eum probauit perfectum fuisse hominem, quòd ex his partib. constaret atque
„ subsisteret: perfectus, inquit, homo ex anima ratio-
„ nali & humana carne subsistens.

Postremò spectandum etiam est, quid vniuersi postulet ordo, in quo maximè illius perfectio consistit. Vniuersum autem ex materialib. entibus constat & immaterialib. ex quib. partib. tantopere dissitis, vt fiat vnum, quod ordine certo constet, necesse est per aliqua media ab extremo ad extremũ transitus fiat.
„ Vnde Areopagitæ illud, Infimum supremi attingit
„ supremũ infimi. Quare vt aliqua sunt immaterialia prorsus entia supra totum materialium ordinẽ, neq; vllo modo cum illis coniuncta, sed maximè ab eis remota; vt Deus & plurimæ separatæ mentes, quæ nullam vertunt cœleste corpus: alia penitus materialia, & ab omni natura immateriali procul absunt; vt elemẽta mistáq. omnia rationis expertia: sic quædam alia esse oportuit, in quib. genus entium vtrũq. vniretur. Quod duob. modis fieri potuit; aut solam adferẽdo operationẽ, aut etiam dando esse: alterum assistentis est formæ, alterũ formantis. Vtroq. modo immaterialis, quæ meliora sunt & præstantiora, materialiũ euadunt formæ. Altero enim vniuntur cœlestibus corporib. intelligentiæ quædã: Altero cum humanis corporib. intelligens anima. Ita sensim natura ab illo abstractissimo ente, quod nihil habet cõmateria cõmune, ad ens descẽdit, abstractũ quidem essẽtia, sed quod operationẽ impertiat materiarum ad ens abstractum item essentia, at quod cùm exiit dimidiata, ordinẽ quoq. ad materiã significet, illiusq. essentialiter cõmunicetur: ac demum ad eas, quod materiale totũ sit atq; à materia absorptũ. Præclarè & admirabilẽ hunc ordinẽ, si velis in natura retinere; fatearis necesse est intelligentẽ animã nostrorum corporũ formantẽ formã esse. Sanè si & immateriales intelligentias cœlestium orbium & intelligentes animas nostrorũ corporũ assistentes esse actus fateris; quòd motoris & mobilis proportio adsit, vel motor immaterialis existat & mobile materiale; quidni animas nostras formãtes actus fatearis, quod materiæ & formæ, potestatis essentialis & actus eiusdem generis proportio sit? Neq; enim materiam actum, sed dimidiatũ hęc proportio postulat. Immo vt in actione quò agens est perfectius, magisq. materiã superat, eò perfectior existit effectus; sic in formatione quoq; quò actus & forma melior est magisq. potestatẽ & materiam superat ac perficere potest, eò melior & exquisitior cõsequitur vnio. Quod vel in assistente actu & forma manifestũ est. Quippe maior multò & perfectior est intelligẽtiæ vnio cum cœlesti orbe, quàm nautæ cum naui: quoniã immaterialis illa natura toti cœlo mouendo vnitur, totiq. immediatè & æquè mouet: at materialis & corpореus nauta vnl soli parti adiungitur, eámq. immediatè impellit. Sed idem in formatione euenit. Perfectior namq; forma perfectius dat esse: & quo magis materiam superat, eò magis illi dominatur, formátq. perfectiùs: etsi fuerit immaterialis, impossibiliter vnitur, dátq. totum suum esse toti materiæ & singulis eius partib. Huiusmodi actus est intelligens anima, tũ formãs, tũ omniũ perfectissimè formans.

Ex quib. omnib. primum intelligas intelligentem animam nõ solùm vt virtute vegerantẽ & sentientẽ continet, sed etiã vt intelligens est, verã esse hominis formam. Nec modò suã substãtia, verùm potentia intelligendi facultate. Tres enim illi gradus, vegetãdi, sentiendi, intelligẽdi, in hac anima fuit vna simpler entitas formæ, quę si adiungatur materiæ, tota numerũ fuerit formans. Quòd si illa sit formans forma intellectũ quoq. & omnes illius facultates, quæ animæ substantiãvbiq. comitãtur, necesse est formãtes esse.

Secundò intelligas, animã hanc formarũ omnium nobilissimã esse, perfectissimoq. modo corpora nostra formare. Et ideò perfectiones omnes, quæ formis vt formæ sunt, conueniunt, illi quoq. tribuendas esse remouendásq. imperfectiones, quas ex materiæ sordib. contrahunt cæteræ materiales formæ; illiusq. substituendas intelligentiarũ perfectiones. Cuilibet formæ conuenit partẽ esse substantiæ, determinare & perficere essentialiter, cõstituere in specie ab aliis distincta, facere vnum per se cum materia, quod sit natura perfectè subsistat, esseq; operandi principiũ. Hæc omnia cumulatissimè præstat in nobis intelligẽs anima. Verùm cæteræ formæ pendẽt à materia: primùm in esse actuali & absoluto, quòd ex illius potestate sint eductæ; & ideò inexistunt in ea & in potestate sint eductæ; & ideò inexistunt in ea & in potestate sint eductæ; & ideò inexistunt in ea & in

item sunt & corporeæ, nec omnino quidquam, nisi
A à materia pendenter, operari queunt. Nihil horum
in intelligente reperias anima sed secus omnia.

Nam, quoad esse absolutum, substantia est per se
cohærens, non inexistẽs, neq. sustentata in materia,
quemadmodũ nec inde naturam suã accepit; nec dis-
solutis illius dispositionibus interit: sed forinsecùs
adueniens dat quidẽ esse materiæ, sed ab ea vicissim
non accipit; estq. in materia immateriali modo inex-
tensã & impatibilis. Quoad esse autem operatiuum,
proprias sibi habet facultates, immateriales, inorga-
nicas, in sola ipsa inhærẽtes, minimè pẽdentes à cor-
pore vt subiecto; immò nec vllo alio modo, si abso-
lutè earũ natura spectetur. Et ideò operationes illa-
B rũ à sola promũtur anima vt principio quo & quod,
vt in scholis loquimur. Quoniã ipsa operãs est subsi-
stens partialiter; totaliter autẽ & integrè totus ho-
mo subsistit. Quare & anima sola intelligit, & homo
anima; sicut & oculus videt & homo oculo. Quæ o-
mnia cũ intellexisset Philosophus, hanc solam formã
pronuntiauit forinsecùs aduenire, separatásq. à cor-
pore ac sibi proprias operationes habere.

*Anima-
rũ multi-
tudo.*

Tertiò fatearis necesse est nõ esse vnicã in homini-
bus cũctis animã; sed in singulis singulas. quippe ho-
mines numero distinguũtur; neq. corporibus modò
sed essentia tota. Et cùm tam multa sint, támq. diuer-
sa, & inter se dissita corpora; fieri nõ potest, nec mẽ-
C te cõcipi, vt in illis eadẽ sit numero forma; quomo-
do in illis & nõ in interiecto spatio: in quo sanè esse
nõ potest, quoniã organicũ corpus nõ est: Quomo-
do essentialis hominũ distinctio cum eadẽ numero
cõstet essentiali forma. Quomodo cũ tantopere di-
uersis ac pugnãtibus corporũ & materiæ dispositio-
nib⁹ eadẽ numero forma cõsistat. Quã multi, queso
te Auerroës, & inter se, tũ diuersi, tũ cõtrarij & pu-
gnãtes actus atq. habitus, essent in vnico intellectu
illo, & vnica volũtate vnius animę? Vn⁹ homo intel-
ligit, alter planè ignorat: vn⁹ verè, alter falsò intelli-
git: perfectã hic scientiã assequitur, ille vix opinionẽ
habet: vnus docet, alter discit: hic ex virtute opera-
D tur, ille vitiosè agit: vnus vult, alter nõ vult. In pueris
autẽ, fatuis, stultis, ac phræneticis, quonã modo hic
intellectus esset? Et quoniã infima dicitur esse intel-
ligẽtia, minimã habet virtutẽ atq. actionis sphæram,
si cum intelligẽtijs cæteris cõparetur: quî possit igi-
tur cũ tam multis corporibus tãtopere dissitis vniri,
dũ reliquę cũ vno dũtaxat vniũtur? Etsi extra cœlum
quispiã esset homo, quã amplã hęc intelligẽtia virtu-
tem haberet, si cũ illo quoq. coniungeretur? At hæc
omnia respondebunt aduersarij propter diuersa in
hominibus diuersis phantasmata euenire. Verũ fieri
potest, vt idẽ in diuersis phãtasma sit; & tamen vnus
intelligat, alter nequaquã; alter velit, alter nolit, aut
certè nullũ prorsus eliceat actũ. Immò in docẽte &
E discẽte, in volẽte & nolẽte, in sciẽte & opinãte, idẽ
oportet esse phãtasmata. Deinde vt in vno alia atq.
alia phãtasmata sunt, nec tamẽ cõtrarij circa rem eã-
dem possunt esse assensus; ita nec in eodẽ illo intel-
lectu in hominibus diuersis erũt. Quod enim diffi-
cultatẽ facit, nõ sunt phãtasmata, sed subiectũ; nẽpe
intellectus, qui simul actus illos suscipere nequit.
Deniq. ex principijs, quæ à Deo nobis manifestata
credimus, certissimum habes argumentũ. Nam si ita
esset, vt illi putãt; nõ posset vnusquisq. homo in fu-
tura resurrectione recipere propria, præmia aut sup-
plicia, prout gessit in corpore, siue bona, siue mala:
neq. vllo modo explicari ea omnia, quę à Theologis
disputãtur de intelligẽtis animæ assumptione ad hy-
postatica diuini verbi in Christo vnionẽ; déq. illius
actionib⁹, resurrectione, & alijs plurimis. Hæc enim
omnia propriã quandam accipiũt animã in Christo
fuisse ab aliorũ omniũ animabus distinctam. Ex quo
& animarũ multitudo iam habetur, & eodem modo
reliquos homines propriã sibi singulos animã habe-
re cõcluditur. Nõ enim aliã ob causam intelligẽtem
animã diuinũ assumpsit verbũ, quã quòd essentialis
ea sit pars humanæ naturæ. Quã ob causam in sacris
Cõcilijs, Viennẽsi & Lateranẽsi tertio, decretũ om-
nino fuit, eam & veram formantem formam, & pro
indiuiduorum multitudine multiplicatam, cùm ex
rei veritate, tum ex Philosophiæ lumine, esse.

Itaq. falsa est, impia, & portẽtosa vtraq. Auerroïs
propositio; omnémq. religionẽ ac legẽ diuinã & hu-
manã euertit. Mõstrũq. illud est, quod is cõmẽtator
cõmẽt⁹ est, eũdẽ intellectũ vnicũ esse & multiplicẽ,
æternum, & mortalẽ, formásq. intellectiles actu per
imaginarias formas, nõ per intellectũ, nobis copula-
ri. Inscienter etiã & impiè inter cæteros pronũtiauit
Antonius Bernardus in lib. 13. euersionis singularis
certaminis sect. 3. & li. 32. sect. 1. ex naturæ lumine nõ
haberi multiplicationẽ, sed vnitatẽ intellectus; im-
mò multiplicationẽ repugnare naturæ. Quòdq. hic
ipse Philosophus ad suũ erroris patrociniũ adfert, na-
turam non multiplicare indiuidua nisi caduca, vt ita
species cõseruetur; falsum est. Tum quia in Angelis
quoq. multò probabilius est plurimos & verò innu-
merabiles in eadẽ specie cõtineri. Tũ quia cœlestes
orbes sempiterni sunt & plures numero solũ diuer-
si, vt multi sentiunt, & ipsemet Auerr. in com. 49. &
59. lib. 2. de Cœlo. Vnde nõ pessimè quispiã deduce-
ret, motrices quoq. intelligẽtias eodem sese habere
modo, siquidem ipsius & Aristotelis sentẽtia earum
natura & perfectio ex orbe mouẽdo iudicatur tota.
At tum cœli, tum intelligentiæ, mortales non sunt.
Quod nõ idcircò dixi, quòd Aristotelem ita sentire
putẽ: sed ad Auerroistarũ audaciã reprimẽdam. Cur
autem in immortalibus intelligẽtijs indiuiduorum
multitudo à plerisq. ponatur, & ego nõ Aristotelis,
sed veritatis calculo ponendã existimẽ, nõ est huius
loci dicere, in quo de solis animab⁹ nostris quæritur.
Eas verò intelligat aduersari⁹ propter homines, qui
plures sunt, multiplicati: nã eorũ vtusquisq. propriã
sibi formã postulat. Hominũ porrò multitudinis alia
eáq. verior ex religionis nostræ prĩcipijs adferri pos-
set causa. Sed aduersarijs, qui solis Philosophi armis
pugnãt, sat fuerit respõdere illã ipsam quã illi dicũt
nõ intellectus sed hominis caducitatẽ. Totum enim
hoc coniunctũ, homo breui tẽpore dissoluitur; non
intellectus, sed corporis defectu. Multiplicique ge-
neratione atque indiuiduis genitis opus est ad spe-
ciem ac naturam humanam tueri & conseruare.

*Caietã-
ni opinio
de intel-
ligente
anima.*

Cæterũ singularẽ quandã in hac animarũ multitu-
dine Thomas Caiet. habuit opinionẽ. Nã in com. ad
1. part. sum. S. Tho. q. 85. art. 7. inæqualitatẽ quãdam
perfectionis cogitauit, vnáq. substãtia perfectionem
altera esse voluit. Nimirũ & Platonici quidpiã eius-
modi tradiderũt. Quippe in Alcibiadẽ Procl⁹, & alij
eius scholę nõ ignobiles Philosophi animas nobilio-
res sublimiorũ Deorũ pedisequas, atq. à maioribus
potentijs dependẽtes esse dixerunt aliásq. ex sphæra
solari esse, alias ex Mercuriali, alias ex lunari. Perfe-
ctiores item potentioribus subiectas esse dæmoni-
bus ab eisque seruari & dirigi: imperfectiores verò
inferioribus subesse. Verùm hoc iure optimo à cæ-
teris omnibus reprehenditur. Apertè namq. Arist.
in tex. 11. lib. 3. Met. in specie nos monuit nihil esse
prius, nec posterius; quod æque ab indiuiduis om-
nibus participetur. Et textu 10. libro 8. species est

velut numeros. Atq. in libros categoriarum, substãtiã non suscipere magis & minùs. Quod in omnium perfectissima intelligẽte anima maximè verũ fuerit. & quãnam tãdẽ Caietanus inæqualitatẽ dicit? Si gradus cuiuspiã essentiæ, differrẽt inter se specie. Si latitudinis alicuius, qualis in calore & eiusmodi qualitatibus cernitur, susciperet magis & minùs; quemadmodum qualitates. At anima substãtia est: impartibilis igitur. Idẽ de intellectu credendũ. Quod enim vnus homo meliùs, quàm alter intelligat; ex meliori corporis phantasmatũ, cerebri, spiritus, ac sensuũ, ex quibus intellectus pendet, dispositione prouenit.

Respõdetur argumẽtis contra formationem. 1. an. t. 29.

1. Ergo vt ad Auerroëm reuertamur, qui tuẽtur illius partes, permulta ex Philosopho nobis obiectãt. Ac primũ vt formãtem formã nõ esse ostendãt, eũ proferũt in t. 92. li. 1. huius operis asserẽtem, ne fingi quidẽ posse quãnam corporis partẽ occupet intellectꝰ. Ex quibꝰ verbis eũ colligũt corporis formã nõ esse, sed ab omni corpore seiunctũ existere. Nos respõdemus intellectũ substãtia quidẽ & natura sua à corpore abiunctũ esse; at nõ formatione. Neq. vllã determinatã corporis partẽ, vt inquiebat Plato, eũ occupare: sed vniuersũ formare, ac perficere; nõ minùs, quã alia quælibet formãs forma. Ac demũ nõ occupare vllam corporis partem, hoc est nõ esse organicum; quemadmodum facultates cæteræ sunt, quę in corporis determinata parte velut organo viget & operantur: vt videndi vis in oculo, audiendi in aure.

2. au. tex. 11.

2. Deinde in 2. lib. Philosophũ inquiũt post generalẽ animæ definitionem expositã, duo in t. 11. subiũxisse. Primũ, definitionẽ illã nõ prohibere, quominùs intelligẽs anima separetur à corpore, propterea quòd nullius corporis actus sit. Alterũ, eã esse actũ corporis, sicut nauta nauis. Hoc loco perperã eos abuti manifestũ est: tũ ex Aristotelis probatione in t. 8. & 9. & rursum in t. 24. 36. & 37. vbi actũ illũ quẽ omni animę cõmunẽ definierat, essentialẽ is & formantẽ esse demõstrauit. Tũ ex alijs locis antea cõmemoratis, quibus eãdem sententiã declarauit. Deinde quoniã id, quod tãquã minimè manifestũ Philosophus pronũtiauit, illi tanquã manifestũ & affirmatũ accipiũt. Tũ verò quia quod in posteriori propositione de omni anima dicitur; Ipsi de solo intellectu proponũt. Vera autẽ interpretatio est, quã ibi pluribꝰ explicari; definitionẽ eam nõ prohibere, quominùs hæc anima separetur, quippe quæ nullius corporis sit actus inhærẽs atq. ab eo pẽdens, sicut cæteræ partes animæ. Verum dans quidẽ esse & formãs corpus, per se tamen subsistẽs: neq. determinato vllo corporis organo, sicut reliquæ omnes animæ & formæ, ad operandũ vtẽs; sed propriã sibi & abstractã habẽs operationem, quam etiam sine corpore promere possit. Hoc enim (nullius corporis sunt actus) opponitur illi (quarundam enim actus partium est ipsarũ.) Quare vt hoc significat esse actũ velut determinati organi, quo operetur; vt visus oculi, auditus auris: sic illud significare oportet, nullius partis corporis tanquã determinati organi, quo ad operandũ egeat, intellectũ esse actũ. Neq. enim id fingi potest, vt in t. 92. lib. 1. dictum est. Sed esse dũtaxat actũ totius corporis, tanquã subiecti & materiæ, nõ tanquã organi. Hoc nimirũ intellectus differt ab animabus cæteris, quæ & tanquam subiecti & tãquam organi actus existũt. Et ideò illæ inseparabiles, intellectus separabilis. Quãquam nihil eo loco Philosophus de hoc cõstituit: sed solũ affirmat ex hac parte nõ impediri, quominùs separabilis sit. Itaq. nullũ inde pro Auerroë sumi argumentum potest, sed contrarium potiùs: siquidem non negat,

Intellectus, vt nullius corporis actus.

A sed supponit Philosophus intellectum formantem esse, negãtque esse organicum.

Huc etiam spectat nautæ nauisq. cõparatio. Nam etsi cùm manifestum non esse dicitur, an intellectus sit vt nauta in naui, non magis illi formare possit quã nos negare: neq. inde quidquã colligere asserendo liceat. Cõparatio tamẽ est cum nauta, nõ quatenus assistit naui, sed quatenus subsistẽs est, & perficiẽs nauim, nec tamẽ ab ea pẽdens, quin propriã potiùs operationem habens, qua sine naui esse possit. Quod ex duobus cõfirmare licet. Tum ex t. 28. & 12. li. 12. Metaph. vbi intelligentẽ animam velut formãtem formã esse nõ posse ait prioré eo, cuius est forma: Posse tamen esse posteriorem. Exponit enim cõparatã eam cum nauta nõ fuisse, quoad assistentiam, sed quoad subsistentiã & actionem propriã, qua posterior naui esse potest. Tum verò ex eo, quod non esse adhuc manifestũ ait, nũ sit actus vt nauta nauis. Pluribus igitur id post declarãdum est. At nullũ in cõsequenti tota tractatione assistentem esse declarauit: sed potiùs vt antea in t. 8. & 9. essentialem esse probauerat, sic rursum in t. 24. 36. & 37. demonstrat. Probauit autem subsistentem minimèq. à corpore pendentẽ esse, cùm in t. 4. & 6. li. 3. impermistã & impatibilẽ esse demõstrauit. Aliã præterea in illius loci cõmentario interpretationẽ feci nõ minùs Philosopho cõsentaneam, quã ad cõpescendam aduersãtium importunitatem opportunã. Non cõparat animam cũ nauta, quatenus est à naui separatus, & non illius pars, sed quatenus eã mouet & regit. Vereũque ex data definitione intelligebatur solùm animi formare & dare esse: non item regere & gubernare. Neq. dubitatio ea de solo intellectu, sed vniuersæ de anima omni proponitur, nũ sit actus vt nauta nauis. quocirca cõsequẽs esset, animã omnẽ assistẽtẽ esse.

Tertiò quoniam vidẽt vix negari posse animã definitã actum formãtem & essentialẽ esse, vt eam definitionẽ non eodẽ modo intelligẽti animæ, quo ceteris, cõuenire ostẽdant: proferunt t. 21. & 32. eiusd. lib. in quibus de Theoretico intellectu ait Philosophus nihil adhuc manifestum esse, dẽq. eo alibi esse sermonem. Verùm neutrum locum illorum eatenus patrocinari, satis ex illis cognoscetur, quæ tum in digressione ad tex. 11. eius libri, tum in illorum locorum cõmentarijs tradidi.

Quarto loco obijciũt t. 4. huius 3. lib. In quo & intellectũ is ait nõ esse cum corpore permistũ, & Anaxagorã hoc nomine laudat: qui sanè nõ similiũ partium formã, sed mouentẽ dũtaxat & assistẽtem eum faciebat. Nequaquã ea fuit Aristoteli mẽs, quã Auerroës credidit, vt intellectum probaret neq. esse corpus, neq. virtutem in corpore, sed abstractam atq. à corpore separatam naturã. Quin potiùs, vt antea interpretatus sum, immaterialẽ eum esse & incorporeum. Hoc enim est impermistum esse, cum materia scilicet omnibúsque corporeis & sensilibus rebus, quas intelligit, velut spiritalem naturã ab illis omnibus diuersã. Atq. huc Anaxagoræ testimonium spectat. Nimirũ cùm duo is de intellectu sentiret, cum ex similibus partibus, quẽadmodum cætera omnia, permistum nõ esse, ac per se seorsim existere tanquã eas omnes mouẽtem ac permiscentẽ: priore dumtaxat parte Philosophus vtitur. Atq. vt similium partium Anaxagoras, sic ille materiæ rerumq. corporearum ac sensilium permistione eum constare negat. Nõ item posteriore. Quin ab ea potiùs dissentire testatur nõ semel, cùm nõ de separato aliquo intellectu, sed de eo, qui pars animæ sit, quóq. cognoscit

anima

anima & sapit, admonet ibi sermonẽ esse. Quãquam in t.24. & 31. lib.1. Anaxagoram item legimus intellectũ eum esse animam voluisse atq. in animalibus cũctis inesse. Vno verbo dicã. Non negauit Philosophus intellectũ esse cum nostro permistũ corpore, velut formã materiam totam peruadenẽt ac penetrantem, seséque in omnes eius partes insinuantem (alioqui Auerroës quoq. qui assistentem facit, eum dicit totum penetrare corpus, sicut intelligentia cœlestẽ orbẽ mouens totũ peruadit) sed naturam eius permistã esse noluit ex obiectis, quæ ab illo debent intelligi, vt intelligere omnia possit: naturamque habere asseruit ab illis omnibus diuersam, atq. ad omnia potestate. Neque inde quidquam colligere licet, quod formationi aduersetur.

5. Quinto adducũt t.6. eiusd. li.3. Vbi de hoc ipso nostro corpore loquẽs Philosophus intellectũ tradidit non esse cum eo permistũ, neq. organicũ. Vtrũq. verissimè dictũ est. Verũ vt mox intelligetur, quemadmodũ id ex antecedẽtibus deducitur; ita nõ permistum cum corpore nequaquã significat nõ formam corporis (quis enim accuratè loquens formã diceret cũ materia permistã?) Sed immaterialẽ & incorpoream naturã, nõ eiusdẽ cõditionis, cuius est corpus: neq. organicã, hoc est ab organo vllo nõ pendentẽ, nec eo in sua operatione vtentẽ. Sic enim intellectꝰ partim cũ animabus cæteris cõuenit, partim ab illis discrepat. Conuenit generali animę illa definitione, quòd omnes sunt actus corporis essentiales. Discrepat, quòd ipse est actus immaterialis, incorporeus, dans solũ, nõ accipiẽs esse à corpore, neq. ab eo tanquã organo pẽdens; quẽadmodũ cæteræ partes animæ, quæ vicissim dant & accipiũt, determinatóque corporis organo alligatæ sunt. Quare cùm antea id, quod commune est, explicasset, subiũxit eo loco id, quod intellectus proprium erat; &, vt in tex.1. proposuerat, quam is differentiam habeat.

6. Sexto in t.17. eiusd.3.li. intellectus agẽs & patiens eiusdem animæ dicuntur esse differẽtiæ: at in t.19. & 20. intellectus agens inpermistus, & separatus esse traditur: erit igitur & intellectus patiens, & anima, cuius ambo illi differẽtiæ sunt. Huius argumenti explicatio tũc erit manifestior, vbi de agẽte intellectu fuerit dictũ. Interim propositionẽ fateor veram: atq. agentẽ intellectũ respondeo impermistũ eodẽ modo, & separatum dici, quo de patibili in quarti & quinti argumenti explicatione respondi. Non inquam quòd non sit corporis forma, sed quòd nec materialis & corporea, nec facultas organica.

7. Septimò extat c.1. li.1. de part. anim. Quo loco intelligentẽ animã ad naturalẽ Philosophũ ait nõ pertinere, nõ esse naturã, nõ principiũ motus, nõ habere rationẽ finis, essẽq. substantiam prorsus abstractã. Verũ non hũc modõ locũ, sed cõplures alios huic similes, in quibus significare visus est animã hãc naturalis considerationis excedere limites, quomodo intelligere oporteat, satis supérq. declarauí, cùm 1. lib. hoscę de anima interpretãdos suscepi. Ibi enim vniuersam hanc disputationem copiosè tractari.

8. Octauò illis verbis abutũtur, quę sunt in c.10. li.4. eiusd. operis. Hominis naturã atq. substãtiam diuinã esse diuiniq. officium esse intelligere & sapere. Non enim diuinũ hominem appellauit, vt argumentãtur illi, quòd eius mẽs separata substãtia sit. Sed vt ipsemet interpretatur, quòd intelligẽs natura, & sapiẽs; quemadmodũ Deus, mentésq. diuinæ. Contrarium veriùs collegissent. Nam si hominis natura atq. substãtia diuina est, quòd intelligẽs est & sapiẽs; forma igitur illa, qua intelligit & sapit, naturã & substantiã eius cõstituit; estq. formãs, nõ assistẽs. Nõ enim cœli naturam diuinã dicimus aut intelligentẽ, quòd assistat illi intelligẽtia. Viderint etiã sapiẽtes, quàm hæc deductio sit sapiẽs; Anima nostra appellatur diuina, nõ est igitur formãs, sed assistẽs. Etenim nõ solùm in c.3. li.2. de animaliũ procreatione, animæ omnes diuino quodã participare tradũtur: verũ etiam in t.81. li.1. Phys. omnis forma diuinũ quidpiam appellatur, quoniã dat esse, quod diuinũ quidpiã est. Quocirca dum homo propter hãc animã diuinum quidpiã appellatur, eã colligendũ potiùs fuit dare homini esse: ac reliquas quidẽ formas vno nomine diuinas dici, quòd dẽt esse; nostrã verò duplici, quòd & det esse, & esse intelligens. Et verò etiam triplici, quòd immortalis sit & sempiterna, aptáq. semper dare esse. Sic enim in tex.34. lib.2. huius operis semper esse diuinum quidpiam appellatur.

Nono accipiũt illa verba, quæ sunt in c.3. li.2. de animaliũ procreatione; sola mens forinsecùs accedit, eáq. sola diuina est: nihil enim cũ eius actione communicat corporis actio. Non igitur formãs, sed assistẽs est. Diximus de horũ verborũ sententia, cùm de huius animæ origine disputaretur. Sed & rursum dicere importuni cogũt aduersarij. Ergo Philoponum, mitto illius loci cõmentario, nõ de animæ substãtia, neq. de facultate, sed de habitibus, qui simul cũ anima nõ innascũtur nobis: verũ labore, studio, atq. industriã post cõparantur, verba illa interpretantẽ: solámq. rationalẽ animã inesse nobis cõtendentẽ, quæ alijs atq. alijs tẽporibus vegetãtes, sentiẽtes, & intelligẽtes operationes præstet. Simonẽ etiã Portiũ scio in lib. de humana mẽte verba illa intellexisse de intellectione vt pendet ab intellectu agẽte, qui extra nos sit. Atq. alios de Theoretico intellectu, quem in t.21. & 32.2.li. de anima in aliũ reiecit locũ. Ac Petrũ deniq. Põponatium in 1. Apol. lib. ca.7. de intellectu, quatenus ab externo agẽte & principio producitur.

Sanè locũ eum obijcere nobis illi nõ possunt, qui pro Auerroë aduersus disputãt. Nãq. Auerroës ipse ita illũ intepretatus est: De intellectu tamẽ, inquit; dubiũ est; cùm eius operatio nõ videatur cõmunicare cũ organo corporeo. Verùm quidquid sit, ea verba secus omnino, quàm illi velint, Aristotelẽ sensisse testãtur. Primũ quoniã de animabus omnibus perinde loquitur, fœtũ per vegetãtem esse plãtã, sentiẽtem animal, per intelligẽtem hominem. Quare vt in illis, ita in hac (esse & fieri) essentiã, nõ assistẽtiam significare oportet. Deinde quia dubitatio, quã de anima intelligẽte proponit, nõ est, qui possit eodẽ modo, quo cæteræ, esse actus & forma: sed hoc posito tãquam omni animæ cõmuni, dubitatio est, an insit in semine, quoúe accedat tẽpore, quomodo, & vnde. Quã Philosophus diluẽs principio accipit, tũ vegetantẽ, & sentiẽtem, tum intelligentem, potestate priùs in cõceptibus haberi, quàm actu. Vnde intelligas omnes actus essentiales fore; siquidem potestati adueniũt, atq. cum ea cõiunguntur. Deinde modum exponẽs, quo potestas ea reducatur ad actũ: hac vtitur partitione. Aut animæ omnes de nouo fiunt, aut omnes antea erãt, siue per se cohærẽtes, siue cõtentę in semine: nõ enim aliud apparet corpus, cũ quo fœtui aduenire possint: aut aliquæ demũ fiũt de nouo, aliæ autẽ præerãt. Tum verò omnes autẽ non fuisse, hoc argumento demõstrat. Aut ille antea fuerũt ab omni corpore separatæ atq. extrinsecùs, hoc est ipsæ per se & ab omni seiunctę corpore accedũt aut cum semine adueniũt. Ab omni corpore separatæ esse ac-

que ideò forinsecùs aduenire, vegetans & sentiens nequeunt: siquidem ea sine corpore esse nõ possint, quorũ operationes corporeæ sunt, neq. sine corpore perficiuntur. Neq. item adueniunt cũ semine: quippe semen excrementum quoddam est, non organicum & animatum corpus. Ita mentem solam cõficit extrinsecùs accedere, solámq. diuinã esse: quoniam actionem habet sibi propriam, quam sine corporis organo perficere potest.

Id verò duobus modis licet accipere; aut asserendo aut disputando. Si verè asseruit hanc solam animam forinsecùs aduenire; non ita asseruit, quasi eam voluerit ante ea fuisse, neque de nouo fieri: omnes enim iam dixerat potestate priùs esse, quàm actu, eodeq. hanc modo, quo cæteras: Tum quia in t. 65. lib. 1. de anima eam tradiderat nobis innasci atq. in nobis gigni, hoc est de nouo fieri. Tum quia in tex. 16. lib. 12. Metaph. apertissima extat sententia, nullã formam antecedere coniunctum posse, subeáq. generali propositione intelligentem quoque animam contineri subiungitur in t. 17. Verùm cùm hoc sit omnibus cõmune, eam voluit esse differentiã; quòd cæteræ sine corpore non producantur, sed ex materiæ potestate virtute seminis eruantur; intellectus sine corpore in corpore potestate existente aliunde gignatur. Atq. hoc nomine forinsecùs dicatur accedere. Hoc declarat verbum illud (ἐγγίνεσθαι) innasci, quo in memorato textu vtitur: quod significat in nobis fieri & produci, nõ ex nostrorum corporum materia educi. Sicut & illud (substãtia quæ dã existens) explicat hoc (eáque sola diuina est) hoc est immaterialis & per se existens substãtia. Quod ex operatione probat, quæ cum corpore nihil habet cõmune, neq. illius organo vtitur. Itaq. cõmune animabus omnibus est, actũ & formam corporis essentialem esse: diuersum autem; quòd aliæ quoquo modo præfuerũt in semine, hoc est virtute agendi ipsius: & rursum in potestate tum passiua, tum vnitiua materiæ. Et ideò cùm sine corpore non producantur, dici nequeunt aduenire forinsecùs. At intellectus neq. in semine, neq. in passiua materiæ potestate præest: atq. hanc ob causam & sine corpore produci & forinsecùs accedere affirmatur; solúmq. cum corpore, vt illud perficiat, actúque faciat, vniri; dum ab alio superiore agente in eo producitur. Qua in re eò solũ pertingit seminis virtus, vt ad hanc vnionem atq. intelligentis animæ susceptionem corpus oportunè disponat ac præparet.

Quòd si non asserendo, sed disputando Philosophum id deduxisse affirmauero: verã propositæ quæstionis explicationem, non hisce, sed illis, quæ post subijciuntur, verbis cõtineri dicam. His autem, quæ antecedunt, ad inuestigandum veritatem; vt alibi sæpe, disputari. Ac tripartitæ partitionis factæ membrũ illud præ cæteris agitari, quod ad eam maximè erat, Non omnes inquam forinsecùs aduenire; quod ex animabus illis, ducto argumento impugnet, quæ nõ nisi corpoream, & corporis organo perfectam operationem habent. Vnde solã collegit superesse mentem, quæ accedere forinsecùs possit: quod ea diuina sit, neq. corporeo ad operandũ egeat organo. An autem ita sit nec ne, nihil statuit: cùm ad impugnãdum illud, animas omnes forinsecùs aduenire, satis esset ostendisse cæteras aduenire nõ posse. Post autem ostendit alio quodã modo præesse omnes in semine, quod aut eas producendi, aut materiæ certè ad earũ præstantissimam susciendã disponendi vim habet. Quocirca vtrã interpretationẽ elegerint aduersarij, nihil inde ad id, quod volunt, cõficiendum habebũt.

Decimo demõstrationem illã adducunt, qua in 8. Phys. lib. t. 78. 79. & 80. vt primũ motorem ostenderet, nõ esse formã in magnitudine; principiũ illud accepit, Virtutem omnem, quæ est in magnitudine, extensam esse, atq. cum magnitudine diuiduã. Actus intellectus est essentialis actus & forma magnitudinis: est nimirum in magnitudine: extẽsus igitur & diuiduus, atq. adeò inseparabilis & mortalis: quẽ plurib⁹ in locis separabilẽ & æternũ Philosophus prædicat.

Verùm quisquis ita argumẽ ratur, intelligat oportet, quid virtus in magnitudine eo loco significet, quidq. Aristoteli propositũ esset. Propositũ enim ostendere primũ motorem nõ esse formã, aut virtutẽ materialẽ, sed incorporeã & immaterialẽ substãtiã. Virtutéq. in magnitudine appellat eã, quæ materialis sit & corporea. Duobus enim modis dici potest virt⁹ esse in magnitudine: aut magnitudinẽ perficiẽs & dãs illi esse, ita vt ab ea pẽdeat magnitudo: aut inde accipiẽs esse, pẽdénsq. à magnitudine; quẽadmodum formæ cũctæ, tũ accidẽtis; tũ substãtiæ, quæ ex materię potestate educũtur. Hę propriè dicũtur esse virtutes in magnitudine; quippe quæ naturã totam erutã inde ac pẽdentem habẽt. De his solis loquitur Aristotelẽ fuisse, testatur illud ipsum, quod accipit, virtutẽ, quæ est in magnitudine, extensam esse atq. diuiduã. Non enim aliã ob causam id euenit, quàm quòd ex materia extẽsa, & diuidua educatur, tota et tota, parsq. ex parte. Quare vt essentiã inde habeat, sic nõ nisi extensam & diuiduã, hoc est origini & causę suæ similẽ habere illã potest, estq. à magnitudine inseparabilis: At quæ aliũde naturã habeat virtus, est ad magnitudinẽ perficiendã accedat, quia tamen essentiã à magnitudine nequaquã accipit, nec imbuit extensionem, nec alia vlla inquinatur illius labe; potéstque ab ea separari & per se existere.

Duplicẽ porro perfectionẽ potest hæc forma magnitudini tribuere: aut actus primi & essentialẽ aut actus secũdi & operationẽ duntaxat. Primus motor atq. intelligẽtiæ cæteræ altero horũ modorũ, altero intellectus humanus in magnitudine virtutes sunt. Sed vt illæ intimas licet omnes cœlestiũ corporum partes permeent, singulisq. vniãtur, cũ illis tamẽ nõ extendũtur, nec diuiduæ fiũt: ita neq. hic labẽ illam ex corporibus nostris cõtrahit; licet illæ ad actum secundũ motus, hic ad actũ primũ essentiæ coniungitur. Quoniã vterq. actus, & vtraq. virtus aliũde, quã ex magnitudine, cui vnitur, essentiã & naturã habet. Propterea vterq. separabilis est. Tértiq. existunt gradus; quibus posset virtus dici esse in magnitudine. Primus proprius, qui formæ est materialis & pẽdentis ex magnitudine. Alter minùs proprius, formæ, quæ dat esse materię, immaterialis ipsa cùm sit, neq. à magnitudine pẽdens. Tertius demũ assistẽtis solũ formę magnitudinẽq. mouentis. Hic intelligentiarũ est motricũ, alter animæ nostræ; primus cęterarum formarũ. Supra omnes addẽdus est Deus, qui virtus est nullo modo in magnitudine, sed penitus abstracta: nisi quatenꝰ immẽsitate sua replet omnia adeóque omnibus. Quãquã hęc nõ cognouit Philosophꝰ qui eum primũ esse supremi orbis motorẽ credidit.

Vbi ergo primũ motorẽ probauit virtutẽ non esse in magnitudine, id ipsum probasse dixeris, quod post in 3. lib. de anima, de intellectu nostro demõstraturi, cùm impermiltũ eum esse ostendit; hoc est nõ materialem & corporeã virtutem. Eodemque argumenti genere vtrumque confecit. Nempe ex operatione. Alterum ex cœlorum motu, qui & æternus & cum tempore esse debet. Alterum ex intellectione, quæ omnia

omnia comprehẽdit. Quòd si quis obijciat, ita fore, vt non probauerit primũ motorem atq. intelligentias cæteras nequaquã esse formas cœlorũ essentiales; eóq. saltem modo virtutes in magnitudine esse, quo anima nostra esse dicitur. Non defuerunt sanè, qui ita senserint rem habere. Ego verò Philosophũ dicam, illud tunc non demõstrasse, sed tanquam antea demõstratum accepisse. Nam à tex. 45. vsq. ad 54. primum motorem probauerat æternũ esse atq. immobilem, tum per se, tum ex accidenti. Quòd si forma esset essentialis, moto cœlo ex accidẽti moueretur. Hoc autem demõstrato, ex quo manifestũ erat partem eum & formam cœli non esse; probauit nec omnino esse corpoream virtutem; quæ ad mouendum cœlũ accederet. Verùm hæc alterius loci sunt: nunc ad rem præsentem satis.

Vndecimò verba illa nobis proponũt, quibus Aristoteles in 10. lib. de moribus ad Nicomachũ c. 7. de Theoretica fœlicitate loquẽs, quã in intellectu operatione ac cõtemplatione posuit; Non enim, inquit, quatenus homo est ita viuet, sed quatenus diuinum quid in ipso ineſt. Ac rursum; si intellectus diuinum quid est, si ad hominem respiciamus; sic vita, quæ ex intellectu traducitur, si humanę vitę cõparetur, diuina etiam ipsa est. Hęc namq. inquiunt, apertè testantur Philosophi sententiam fuisse, hominis formam, qua homo est, non intellectũ, sed aliam quandã esse: intellectũ autẽ tãquàm diuinius quidpiam illi adesse.

Mihi verò mõstrorum planè videtur ac portentosum, fœlicitatem, quam proprijssimũ homines bonum esse oportet, non in propria ipsius, sed in externæ substãtiæ operatione ponere. Tantumq. abest, vt id sibi voluerit eo loco sapientissimus Philosophus, vt cõtrarium prorsus postremis illius eiusdẽ capitis verbis affirmauerit: quibus ea, quę ab aduersarijs obijciuntur nobis ad hũc modum interpretatur. Quod enim, inquit, naturæ vniuscuiusq. propriũ est, id præstantissimum, ac iucundissimum vnicuiq. est. Ergò homini quoq. vita, quæ ex intellectu traducitur; siquidem maximè id homo est. Quid igitur inquiunt hominem non esse hominem per intellectum, si intellectus maximè homo est, illiúsq. operatio naturæ hominis accõmodatissima & proprijssima: Nã quod antea dixit, vitã, quæ ex intellectu traducitur, diuinã esse; ac præstantiorem, quàm homini cõueniat: propterea dixit, quòd homo tribus modis considerari possit. Aut quatenus intelligens est ac mente valet cõtemplationéq. fruitur: aut quatenus ciuile animal & politicum atq. in agendis rebus versatur, mentisq. illam cognitionem ad actionem refert: aut demum quatenus ex corpore & anima seu ex intellectu & sensu cõpositus est. Cùm igitur Theoreticam fœlicitatem in solius intellectus functione, vt omniũ præstantissima & diuinissima, posuisset; actionem eam meliorem multò ac nobiliorẽ esse dixit, quàm sit actio ciuilis hominis, dũ ex morali virtute operatur, in qua fœlicitas actiua cõsistit. Hęc enim homini cõuenit, vt homo est, hoc est vt ciuile animal & cõpositum quidpiã ex anima & corpore; ex cognitione & actione, ex intellectu & sensus perturbationibus, in quibus edomãdis versatur moralis virtus: illa, vt intelligens est Deóq. ac separatis mẽtibus simillimus. Priorem appellat vitam secundùm intellectum, hoc est hominis quatenus intelligens est: posteriorem, humanam vitam seu hominis vt homo est, hoc est, ciuile animal ex anima & corpore, ex intelligente ac sentiente natura compositum. Etenim homo nominatur eo loco velut mediũ quidpiam inter separatas mentes & animalia rationis omnis expertia: illis quidẽ inferius, his autẽ superius. Conuenit nãq. homo cũ illis, quòd intelligat; cũ his, quòd sentiat ac perturbationibus incitetur; medius inter vtrãq. naturam, quòd ratione sensui ac perturbationibus dominetur, eáisq. ad rectæ rationis præscriptũ moderetur. Intelligere & contemplari diuina vita est, id est, Deo & intelligentijs similis: perturbationibus duci eisq. obtemperare, bestialis: virtute illas ac ratione frenare, humana. Prima intellectus Theoretici est, postrema practici, quia prudentia maximè nititur; quæ supereſt, sentientis appetitus. Quare cum intellectus practicus & Theoreticus eadẽ animę facultas sint; si practicus, humanæ vitæ principium, hominis exiſtit forma, qua diuersus à bestijs est, erit quoque Theoreticus, quo homo est homo, separatis substãtijs persimilis & cognatus, melior ac superior tũ bestijs, tum seipso, quatenus altero illo modo consideratur. Verùm etsi hæc vita non humana, sed diuina propter eam, quã exposui, causam dicatur, quoniam solo intellectu viuere soliq. contemplationi vacare, supra hominem est, superiorúmq. substãtiarũ propriũ: verè tamen alio modo humana est, immo maximè humana, quia maximè & per propriã eius formam illi conuenit. Quod postrema illa, quæ citaui, eiusdẽ capitis verba testantur. Itaq. ex hoc ipso loco cõtrarium prorsus cõficitur, quàm aduersarij velint.

Homo inter separatas mẽtes & bestias medius.

Duodecimo prouocant nos ad t. 51. lib. 12. Metaph. vbi cùm intellectus diuinus diceretur, eo quòd sit à materia abiũctus, impartibilis esse, quoniã omne abiũctum à materia impartibile est, huiusmodi quoq. humanus intellectus esse asseritur. Non est igitur is materiæ forma, sed substantia separata, vt intelligentiæ cæteræ. 12. 12. Metaph. 51.

Respõdendum est, non truncatam, sed integram sententiã adferendã esse. Cũ enim in intellectu primo affirmasset Philosophus idẽ esse id, quod intelligit, id quod intelligitur, & intellectionẽ, deindéque quæsiuisset, an is cõpositorum sit: quoniã si ea intelligit, per partes intelligere videtur, ideóq. mutari, dũ ab vna trãsit ad aliã. Respõdit impartibilem eũ esse, quoniam omne nõ habens materiã impartibile est, quemadmodũ humanus intellectus, aut qui cõpositorum in aliquo tẽpore se habet. Quo loco certũ est sermonem nõ esse de impartibilitate essentiæ, sed operationis. Tum quia de hac quærebatur. Tum quia ineptũ fuisset probare, Deũ esse natura immaterialẽ & impartibilẽ, siquidẽ humanus intellectus eiusmodi sit: notiúsq. id sit in Deo, quã in intellectu nostro. Neq. tã intellectus diuinus cũ humano cõparatur, quòd sit sine materia, quã quòd impartibiliter intelligat. Verũ hęc operatio nõ semper, sed aliquo tẽpore intellectui ineſt humano, quãdo ad perfectionem perducit totũ simul obiectũ cõprehendit. Nõ enim benè se habet in hoc aut illo, hoc est in huius vel illius partis cognitione: verùm in toto quodã, quod optimum est. Tunc inquam perfectus est, cùm totum simul intelligit. Itaque intellectus noster partibiliter interdum intelligit, dum per partes progreditur atque ab vna ad aliam ratiocinatur: interdum impartibiliter, vbi totum tandem simul cõprehendit. Hoc, quod aliquãdo in intellectu nostro cõtingit, in diuino affirmat esse perpetuũ; quia seipsum intelligẽdo totum simul obiectũ intelligit. Verbaq. illa (aut qui cõpositorum in aliquo tempore) adiecta sunt ad declarandum quo modo humanum intellectũ nominasset. Non inquã absolutè & vniuersè, sed quatenus composita intelligit: vt argumẽtum

quasi à minori significaret: si humanus intellectus, qui omnium infimus est & imperfectissimus, quemque certum est cõpositum esse, ea tamen ipsa tempore aliquo impartibiliter intelligit; multò id magis imperfectissimo intellectu diuino credendum est esse perpetuum. Quod autem ad essentiæ impartibilitatem attinet; quoniam intellectus vterq. immaterialis est, vterq. sanè impartibilis item est. Verùm alter, tum immaterialis in se, tum nullius materiæ actus: alter in se quidem immaterialis, materiam tamen formans & perficiens. Qua in re cùm nequaquam pendeat ab ea materia, quam format, neq. ex ea productus fuerit; nil eius impartibilitas patitur detrimenti: sed perinde impartibilis est in materia, ac si ab omni materia foret abiunctus. Nobis verò licebit potiùs hoc ipsum argumentum in aduersarios nostros retorquere. Nam si intellectus noster non semper vt abstractus, sed aliquo solùm tempore impartibiliter intelligit, ad eámq. intellectionem per partes ex sensibus & phantasia ratiocinando progreditur; non est igitur is omnino à materia abstractus: quin verus materiæ actus, veráque forma.

Hęc fermè sunt, quæ illi ex Aristotele congerunt, vt eum ostẽdant intelligentem animam nostrorum corporum formantem formam non fecisse. Leuiora enim quædam sciẽs prætermitto. Cæterùm nec argumenta desunt, quibus eorum opinio suaderi videatur. Primum illud est, quòd intelligentis animæ facultates, intellectus & volũtas, abstractæ sunt, nec vllo modo in materia: alioqui inhærerent illi, cùm sint accidentia: non inhærere autem tum ex conuersione in seipsas cognoscitur, tum ex immaterialium conceptione, ex libertate, & alijs, quæ antea commemorata fuerunt. At facultates abstractæ magis melioris cõditionis esse nequeunt, quàm anima sit, cuius facultates existunt: anima igitur ipsa abstracta est, neq. cũ materia coniũcta; quemadmodũ est omnis forma formãs, quæ essentialiter vtitur & est materia. Respõdendum est facultates huius animæ, intellectum & voluntatẽ, non magis abstractas dici, quàm sit ipsa anima; quòd inquã in ea sola abstracta hæreant, non in corpore: propterea inorganicæ sunt atq. independenter à corpore operantur. Esse autem in materia duobus modis dicitur: aut accipiẽdo esse, & pendendo ab illa; aut dando illi esse: priorique modo reliquę materiales formæ sunt in materia, posteriori intelligens anima.

Intellectus & voluntas vt abstractæ, vel in anima.

2. Alterum argumentum est, quòd hæc anima propriam habet operationẽ, cuius ipsa principiũ quod & integrum est, quámq. à corpore seperata exercere valet. Hinc enim cognoscitur perfectam eam esse & integram substantiam: quippe sola supposita & integræ naturæ principium quod operationem sunt. Alterius igitur formans forma non erit. Verùm ex eo, quòd propriam habeat operationẽ, nil aliud sapienter colliges, quàm id, quod Aristoteles collegit; eam à corpore non pẽdere, per séq. subsistere & seperari ab eo posse: non item perfectam & integram esse substantiã. Nam oculus quoq. propriam habet operationem & per se subsistit vt pars; nec tamen perfectam ens est, sed alterius pars. Estq. anima principium quod partiale suarũ operationũ; suppositũ autem & integra natura principium totale & integrũ.

3. Tertium argumẽtum: si anima format materiam, necesse est & illam esse aptam formare, & hanc formari: quod si ita sit, potestatem naturalem habebit materia ad intelligentem animam, hæcq. ipsa nõ minùs, quàm cæteræ, ex materiæ potestate educetur.

A Neq. enim satis esse videtur id quod dici solet, materiam habere potestatem recipiendi hanc animam, non item vt ex ea educatur. Tum quia susciperetur anima in materia, vt in vase aqua, neque homo esset vnum ens per se. Tum quia dispositiones plurimæ quæ antecedũt, maiorem quam piam indicant potestatẽ. Et cùm ipsæ quoq. materiales sint, materiam nequeunt ad immaterialem formam determinare, quæ essentialiter illi vniatur, sed solùm præparare organum, quo operetur.

Omnino concedendum est animam esse aptã formare, materiámq. formari, si essentialiter vnire debent, & efficere vnum per se. At non continuò consequens est educi formam ex materia oportere, sed B solùm actus, & potestatis proportionẽ adesse. Quidlibet enim formam, vt actus est aptus perficere, potestas materiæ respicit: actus autem vel materialis est vel immaterialis. Materia quoad vnionem æquè vtrumq. respicit, quoniam ab vtroq. perfici potest: sed quoad eductionem, solùm actum materialem respicit, qui solus est aptus ex illa educi. Neque vno eductionẽ postulat, sed proportionem vniendarum partiũ. Hęcq. ipsa proportio facit, vt anima nõ suscipiatur in materia velut aqua in vase, sed vt actus essentialis in eiusdem generis potestate.

Quartum argumentum: Intelligẽs anima immortalis cùm sit; si formans formæ fuerit, vim perpetuò C formandi habebit: at corpus est mortale & caducũ: vis igitur illa formandi perpetuò erit frustra & otiosa; animáq. imperfecta & in statu violento. Fatemur sanè animã perpetuò formandi vim habere, sed corporis defectu fit, vt non semper formet: Neq. frustra est illa vis animæ separatę: tum quia suo tẽpore formauit: tum quia post corporis resurrectionẽ rursum formabit, & quidem sempiterno tẽpore, quia vt anima, sic corpus quoq. erit immortale, & sempiternũ. Fortasse & dixerit quispiam absurdum non esse aliquid esse otiosum in individuo, si in tota specie non sit: sunt autẽ semper plurimæ animę actu formãtes.

Quintum argumentum: Omnis forma formans D aliquam materię & cõpositi tribuit operationẽ, siquidẽ cõpositi finis est operatio: at intelligẽs anima nullã impertit nec impertire potest, quia nõ nisi incorporeas & immateriales operationes habet. Videat quicũq. ita argumentatur, eam corpori seipotiùs homini toti operationes tribuere, tum vegetantes & sentientes, tum vero intelligentes: quæ etiam sola hęreat anima, totius tamen hominis sunt, quod ab anima essentiali hominis parte proficiscantur. Nam & visio solius oculi actio est, & homini tamen toti tribuitur.

Sextum argumẽtum ex vnione ducitur. Anima 6. formans forma sit, essentialiter vniri debet corpori: at vniri à nullo potest. Quippe dispositiones, quę maximè viderentur vnire, materiales sunt: & agens quoq. quod eas producit, materiale est, neq. hęc immaterialis formę vnionem attingere possunt: alioqui eductionem quoq. illius ex materia attingerẽt. Verùm essentialem vnionis vim iam dictum est in actus & potestatis proportione quærendam esse. Accidentarię verò à dispositionibus pendet, quibus ad hanc formam determinatur materia, eáque quodã modo in materiã introducitur, atq. in ea determinatur. Et quid mirũ, si materiales sint dispositiones, cũ subiectum, quod illis disponi ac determinari debet, materiale quoq. sit? Quòd si efficientẽ causam quæras, tum à Deo creante illã in materia vniturã, tum à naturali agente materiam opportunè disponente.

Iam

Responsio ad argumenta contra mutationem animarum.

Iam ad alteram sententiæ nostræ partem oppugnandam, quæ de illius formæ multitudine erat, hoc primum adferunt aduersarij ex tex. 49. lib. 12. Metaph. Quæcúmque multa numero sunt, materiam habent: intellectus autem cum materia permistus non est 3. lib. de anima tex. 4. Sed aut vniuersè fallum est, causam, cur natura quæpiam indiuidua fiat & numero multiplicetur, materiam esse; déque materialibus solis, & formis, quę educũtur ex materia, verum. Hæ namq. vt esse, sic vnitatem inde accipiunt; numeróq. multiplicantur, dum ex alijs atque alijs materiæ partibus producuntur, vt in t. 28. lib. 7. Metaph. Aristoteles ipse interpretatur. Alioqui in immaterialibus non esset vnitas simpliciter; si ea sola, quæ speciei est, adesset. Sin autem numeri vnitatem habent, iam hæc vnitas absq. materia constat. Intelligentiæ autem ab omni materia separatæ, etsi differre specie dicãtur; indiuiduæ tamen, singulares, & numero vnæ sunt singulæ, cùm in natura subsistunt. Quidquid enim existit, singulare & numero vnum est. Atq. vt ex materiæ, sic ex entitatis & substantiæ diuisione per singulas productiones & existentias, numeralis prouenit multitudo. Et Deus ita est vnus, vt multiplex natura esse nequeat, sed sola persona trinus. In angelis vero probabiliùs multò sapientissimi verò senserunt, plurimos in eadem specie contineri. Deinde duæ quæpiam Mathematicæ lineæ, duóue circuli numero solùm differunt; à materia tamẽ abstracti. Immo materia ipsa singularis est, & numero vna. Quia cũ vnitas affectio sit entis, res vnaquæq. siue materialis, siue immaterialis seipsa est vna; specie quidã aut genere, dum essentia sola graduúmq. essentialium coniunctio spectatur; numero autem, quatenus producta in rebus extra suas causas existit: quæ essentia in materialibus est materia & forma, in immaterialibus sola forma. Aut si materiã omnino velint multitudinis causam esse, animas nostras respondebitur per ordinem ad materiam multiplicari; plurésq. ac tàm multas à Deo produci, quàm multa sunt corpora, quorum illæ actus futuræ sunt. Etsi enim in seipsis indiuiduæ sunt per eam entitatem, quam à Deo accipiunt; quoniã tamen eam accipiunt, vt sint corporis formę, per ordinem ad corpus indiuiduari dicentur.

Alterum eorum argumentum est. Multitudo data est ad corruptibilitatis defectum supplendum, vt ex tex. 34. & 35. libri 2. de anima intelligitur; in solis igitur corruptibilibus numeralis multitudo est, non in intellectu, qui immortalis existit. Ad hoc argumẽtum in superioribus responsum est.

2. de cœlo tex. 125. 5.

Tertiò extat probatio illa primi libri de Cęlo, qua à tex. 125. & deinceps ostendit ingenerabile & incorruptibile, ac rursum generabile & corruptibile reciprocè dici. Si igitur intellectus multiplicatur, & in dies singulos alius atq. alius in hominibus singulis producitur: corruptibilis sanè dicitur: vel si incorruptibilis est & sempiternus, ingenitum item eũ esse oportet, eundémq. semper in omnibus.

Generabile & corruptibile vt reciprocantur.

Hocipso argumenti genere ad mundi æternitatẽ astruendum vsum aliquando legimus fuisse Proclũ. Sed respondendum est, duobus modis posse generabile & corruptibile nominari. Nam si propriè & per comparationem ad naturales causas loquamur: id dicimus, quod naturalis agentis virtute per motũ ex materia productũ sit, & in eam rursum dissolui queat. Verũ ampliori significatione illud nominare licet, quod quouis modo, siue ex materia, siue sine materia producitur, atq. incipit esse, cum antea nõ esset; rursũq. aboletur & extinguitur, esseq. desinit A siue naturalis, siue superioris, alteriꝰ, ac diuinioris causæ virtute atq. actione. Vtroque modo generabile & corruptibile retro comeãt. Sed quẽadmodũ generabile dicitur, ita & corruptibile accipiendũ est. Quod igitur naturalis agentis actione ortũ ex materia habuit, materia formã aliã desiderãte potest ab agente contrario ab ea repelli, hoc est corrumpi: siquidem aliud esse non habeat, quã quod ex materia pendet. Atq. hoc principio vniuersa illa Philosophi probatio nititur: siue quod aliũ generationis modũ sãtis perspectũ haberet: siue quod de materiali hoc & composito mundo loqueretur, qui cùm formã habeat in materia, si productus est, per veram generationem, formęq. ex materia eductionẽ produci debuit. Quare corruptibilis quoq. fuerit. In immaterialibus autẽ manifestũ est generabile & corruptibile nominari hoc modo nõ posse: quod materiã non habeant, nec ex materia aut à naturali agẽte produci queant. Quo magis miranda est aduersariorũ sapiẽtia, si hac vocis acceptione intellectũ aut mundũ corruptibilem fore deducant, quoniam genitus est. Vtigitur eorũ neuter à naturali vllo agente ex materia productus est, sed à solo prępotenti Deo ex nihilo vterq. creatus: ita neuter à naturali causa potest extingui, à Deo duntaxat in nihilũ redigi. Generatio & interitus ex materia & in materiã est; creatio & annihilatio ex nihilo & in nihilũ. In vtraq. cernitur reciprocatio: sed in altera nõ nisi in materialibus & corporeis rebus, in altera in immaterialibus item & incorporeis: illa naturalium agentium, hæc soliùs Dei virtute. Si de altera loquuntur, ingenerabilis est & incorruptibilis, tum mundus tum intellectus: sin de altera, vterq. & generabilis est & corruptibilis. Nihilq. absolute ingenerabile est & incorruptibile, nisi solus Deus qui superiorem causam, à qua pendeat, nõ habet. Aristoteles tamen qui Dei vim infinitam, qua ex nihilo aliquid producere, atq. in nihilum redigere queat, non cognouit, hæc omnia planè non intellexit. Sed de sola generatione & corruptione prioris generis loquens, generale & corruptibile, ingenerabileq. & incorruptibile dixit reciprocari: Quæ quidem vera sunt: at in intellectu, quem immaterialem esse perspexit, ingenerabile & corruptibile vere reciprocantur, non item generabile & corruptibile. Quin etsi per omnes horas de nouo producatur, nõ gignitur tamen, sed accedit extrinsecùs.

Hinc iam quartũ prodit argumentum. Intellectus non gignitur ex materia (immaterialis enim est & sempiternus) si de nouo igitur producatur, ex nihilo creari eum oportet: productionis hunc modum nequaquam Aristoteles nouit. 4.

Ac rursum quintum ex 8. Physic. libro, desumptũ, ab æterno agente nouũ proficisci effectũ non posse. 5.

Et vero etiam sextum, actionẽ Dei tantopere Philosophum limitasse, vt sine cœlorum motu, causisq. secundis producere nihil posse. 6.

De anima mauniuersa quod Aristoteles cognerit

Ad hæc omnino vniuersè primũ dicendũ est, Aristotelem, vt ex sensibus, rebusque solum sensatis Philosophatus est, sic de ijs, quę à sensibus remotiora sunt, assequi omnia non potuisse: de Deo inquam, de separatis mentibus, déq. anima nostra: Animam hanc formantem esse formã cognouit: & ideo tum hominum numero multiplcatam, tum corpora nostra non antecedentem. Modum, quo singulę de nouo in singulis producantur, cum quęreret, ex operatione abstracta & in seipsam redeunte, cęteráque omnia comprehendente intellexit statim eã habere subsistãtiam abstractã impermistáque materię: ac proinde ex materię & corporis potesta-

te, quemadmodum plantarum ac mutorũ animas, actione seminis non produci, verùm aduenire forinsecùs, subsistentemq. substantiam, non à corpore pendentẽ, nobis innasci. A quonam verò, an à Deo dijsq. secundis, an ab anima mundi, & quo modo, produceretur; nec assequutus est, nec assequi potuit. Tum quòd ex sensibus solũ Philosopharetur, in quibus nihil est, quod illuc eũ perduceret. Tum quòd ea suæ Philosophiæ fundamenta iecisset, quæ aditũ omnẽ verti præcluderent. Hic igitur hæsit: nec tamẽ, quæ assequutus fuerat, tacuit. Idẽ in quæstione de immortalitate illi accidit. Nã ex inorganica operatione atq. impermista substãtia, separabilẽ eã esse, neq. cum corpore interire, optimè vidit. At quomodo intelligeret separata, quid ageret, quã traduceret vitã, vbi degeret; planè nec satis explicauit, nec fortasse intellexit. Interim tamẽ cũ in homins procreatione organicum corpus videret à maris formari semine, atq. ad animã suscipiendã disponi, per eásque dispositiones adiuenientẽ animæ substãtiã illi viri atq. integrum existere hominẽ; pluribus in locis hominẽ dixit gignere hominẽ. Et solẽ interdũ adiunxit & cœlũ, velut superiorẽ & generalẽ causam, quæ ad materiæ solũ præparationẽ & animæ vnionem, qua efficitur homo, non item ad ipsam animæ substantiam, pertinent.

Deinde respondere licet creationem huiusmodi vnius partis ac dimidiatæ substãtiæ, quę non per se, sed in disposito subiecto produceretur, eum fortasse non negasse. Cũ cœlũ præsertim & particularẽ causã cerneret ad præparandũ corpus animámq. vniẽdam concurrere, atq. actionẽ supremæ illius causæ quasi determinare. Sic enim cœlũ quoq. agens illi æternũ, nouos in dies effectus habet; dũ à singulis causis determinatur illius virtus atq. ad effectus singulos propemodũ deriuatur. Deniq. ad hæc omnia respõderi posset, non omnia Philosophi scripta ad nos peruenisse. Fortasse autẽ in Eudemo, dialogo de anima, quẽ Themisti⁹ c. 37. & 8 implicius in extremo comm. tex. 161. citant: aut in opere aliquo de intelligentijs abstractisq. substantijs, permulta eiusmodi ab eo explicata fuisse: quæ nunc nos diuinare non possumus.

7. *Animarũ infinitus numerus.*

Septimũ argumentũ ex illis locis petitur, in quibus nullum esse infinitũ demonstrauit: videlicet in 3. lib. Physic. & 1. de Cœlo. Si enim aliæ atq. aliæ animæ aliis atq. alijs nascẽtibus hominibus producerẽtur; cũ is æternũ fecerit mundum, infinitus, nimirũ esset animarũ numerus, quemadmodũ innumerabiles homines exstiterũt: eæq. omnes nunc simul existerent, quòd omnes sint immortales.

Sunt qui nil aliud, quàm ingenuã confessionẽ, respondeant: Aristotelẽ inquientes hac in re sibi contradixisse; neq. vidisse omnia, quę alterã illã de mundi æternitatẽ assertionẽ consequebantur. At ego adduci non possum; vt summũ Philosophũ credã in rotã graui non animaduertisse, ex duplici illa propositione; Innumerabiles animæ antecesserunt; & humana anima est immortalis; hanc cõclusionẽ necessariò deduci; sunt igitur actu innumerabiles animę. Præsertim cũ de infinito dũ loqueretur, hominis nõ semel meminerit: neq. ex alia, quàm ex humana specie, in t. 57. & 58. libri 3. Physic. exempla protulerit. Non defuerunt, qui certum animarũ numerũ in diuersa corpora migrantiũ eũ propterea dicerent posuisse: atq. hoc solũ à Pythagoricis discrepasse, quòd hi in bestiarum quoq. in humana duntaxat corpora migrationẽ faceret. Thomas quidẽ certẽ Cajetanus in cõmentarijs ad primã Theologicæ summæ sancti Tho. partẽ quæst. 46. art. 2. si mundus asseratur æternus, incommodũ hoc vitari nõ posse scripsit, nisi aut homo dicatur nõ fuisse æternus, aut singulari Dei miraculo vnus homo infinito tẽpore vixisse sterilis; posse verò cæpisse alios homines procreare. Quod ipsum de asino loquutus est Scotus in 2. sent. lib. distinct. 2. quæst. 3. Heruæus quæst. 5. de æternitate mundi hanc argumẽto coactus est affirmare, mundũ hoc modo, quo nũc se habet, nequaquã potuisse ab æterno fieri: sed si æternus fuisset aliũ habiturũ eũ fuisse modũ & ordinẽ. Vel enim certus immortaliũ hominũ fieri numerus potuisset: vel vni aut pluribus, ab æterno additis dari vis gignendi in tempore: vel reliquis multi partibus ab æterno productis homo in tempore condi. Ac demũ Franciscus Ferrariensis in com. in lib. 2. cõtra gentes, si mundus fuisset æternus, aut certũ futurum animarum numerum in alia atque alia corpora migrantium, aut mortales eas futuras.

Ego hac de re dixi etiãin 2. lib. cũ de quantitate ageretur. Nũc duo cõstãter pronũtio. Alterũ est hãc maximã esse difficultatẽ, qua in eo posuit vigere Philosophus, quòd mundũ æternũ fecerit. Quam cũ ille vidisset explicare se nõ posse, omnino dissimulauit. Nec tamen de intellectus multitudine & immortalitate cognitã veritatẽ negare, neq. posita mundi æternitate generationis æternitatẽ infirmare voluit. Itaq. vna alijs pluribus, quę ad hãc animã pertinent, ita in hoc hęsit. Alterũ autẽ, eũ nõ existimasse absurdũ hocce infiniti genus. Siue quòd perfectũ non sit & omnem parte infinitũ; sed altera duntaxat, qua nõ datur anima anima: altera autẽ, qua datur vltima, finita est. Siue potiùs quòd nõ ad euertendũ quodlibet infiniti genus rationes eas aduxerit: sed illud solũ, quod in materialibus rebus, quantis & occupantibus loci, ac permanentibus cogitari posset. Quod ex duobus licet cognoscere. Primum, quod hęc ipsa difficultas, quę de nostrarũ animarũ infinito numero proponitur, de plerisq. alijs proponi posset: de infinito inquã cœlestiũ circumuolutionũ numero, de generationibus infinitis in quolibet entiũ sublunariũ genere, de indiuiduis in vnaquaq. specie infinitis, alijsq. compluribus; quę etsi actu non existũt, infinitus tamen in vnoquoq. horũ genere numerus actu pertrãsactus est. Neq. enim actu simul permanere propriam vim difficultatem adfert; nisi propter loci occupationẽ quę in immaterialibus nostris animabus locũ nõ habet. Quocirca nõ magis, quã in cęteris nõ permanentibus rebus, absurdũ is Philosophus agnouit. Deinde quod in t. 24. 34. & 39. eiusdẽ illius 3. Phys. li. de infinito distaxat in rebus sensilibus agẽdũ proponit: quod eiusmodi sint res, quę à Physico cõsiderentur. De abstractis enim & immaterialibus is nõ agit. Adde quod veteres Philosophi, aduersus quos disputabat, in solis materialibus ac sensibus illud posuerãt. Propterea in eodẽ t. 39. tanquã nimis generalẽ, & quę ad Physicũ nõ pertineat, prętermittit quęstionẽ illã, an in mathematicis & intellectilibus, isq. quę nullã habẽt magnitudinẽ, infinitũ reperiatur. Nec modo in t. 48. 49. 52. 53. 54. & 55. ex loco, qui rebus tantũ materialibus & quantis cõuenit, infinitũ impugnat. Verũ etiã toram infiniti rationẽ, quã agnoscit in numero, ex continua diuisione petit: quoniã ex illius diuisione crescit numerus. De solo igitur eo numero loquutus est, qui de genere quantitatis est, quiq. in rebus quantis & materia cõstantibus reperitur: non itẽ de transcendente multitudine, quę omne ens comitatur, & in immaterialibus

immaterialibus quoq. cernitur. Neq. ex vniuersa illa de infinito habita disputatione quidquã licet colligere aduersus immaterialiũ rerum, qualis est anima nostra, transcendentẽ infinitã. Nos vero, qui mundũ nõ æternũ, sed de nouo conditũ fuisse certa fide ac religione tenemus, nullam hic difficultatẽ patimur.

8. Tribus præterea vtitur Auerroës argumentis. Primũ est; si intellectus esset numero multiplex, intellectile quoq. numero multiplex foret. Fateor ita esse, si sermo sit de ipsomet intellectu, qui non solũ intellectus est, sed & intellectilis. Quot enim sunt intellectus eiusmodi, tot fuerint intellectilia. At in intellectilibus cæteris ab intellectu diuersis secus habet. Quin eadẽ intellectibus omnibus intellectilia proponuntur: sicut & sensib⁹ omnibus & phantasijs tãtopere multiplicatis eadẽ sũt sensilia, eadẽ imaginabilia obiecta. Nã vt nõ sentimus sensionẽ, neque phãtasiæ actionẽ imaginamur, sed externũ obiectũ: ita nec intellectionẽ, seu intellectilẽ speciẽ intelligimus; nisi reflexa intellectione, qua in seipsũ intellectus redit: atq. in hanc sanè multiplicatur intellectile. Verũ per intellectionẽ aut intellectilẽ speciẽ externas intelligim⁹: hæc. intellectibus omnibus eadẽ proponuntur; tũ materiales, tum immateriales, siue singulæ sint, siue vniuersæ atque à particularibus conditionibus absolutæ vt solã rei naturã significãt.

9. Alterũ argumentũ est; si multiplex esse intellectus, tũ ipse, tũ formæ, quas susciperet potestate forẽt intellectiles: neq. ipse actu intellectilis esset, neq. vniuersas intelligeret. Cui respondendũ est, nõ singularitatẽ, sed materialitatẽ, aut intellectioni repugnare, aut rẽ efficere potestate, nõ actu intellectilẽ; vt ex t. 15. & 16. licet cognoscere. Etenim intellect⁹ separati singulares sũt; actu tamen intellectiles, quoniã immateriales. Non omne itẽ singulare singulares formas suscipit, nõ vniuersas: sed id solũ, quod materiale est. Intelligere autẽ oportet, intellectionẽ omnẽ per se cõsideratã secundũ suũ esse formale, vt ab intellectu proficiscitur, atq. in eo suscipitur, singularẽ esse: quippe actio est & qualitas singularis intellect⁹. Quoad repræsentationẽ verò, tũ singularẽ dici, tum vniuersã, quẽadmodũ ea res fuerit, quæ intelligitur. Quare hoc nõ ex intellectu petitur, sed ex obiecto, quod intelligitur. Sũt in qui tellectionẽ vniuersale obiectũ repræsentantẽ actu intellectilẽ dicãt: potestate autẽ, tũ eã, quæ singulare obiectũ refert; tũ intellectionẽ omnẽ secundũ suũ esse formale cõsideratã: fieriq. actu, cũ intellectio vniuersa ab hac & illa intellectione abstrahitur. Ego vt intellectũ puto nõ solũ res vniuersas, sed & singulas per se intelligere: sic intellectionẽ ominẽ vtrouis modo cõsideratã intellectilẽ actu esse arbitror. Quoniã imaterialis est, omnéq. immateriale Aristotelis ac veræ rationis decreto intellectile actu est. Solũ materialia singularia potestate intellectilia esse dicũtur, haberéq. rẽ intellectã à se diuersã. quoniã separari debẽt à materia, cũ qua cõcreta sunt. At quòd à materia abiunctũ est, tũ intellectile existit, tũ rẽ intellectã à se diuersã nõ habet; sed ipsummet est res intellecta. Tantũ abest, vt (quod Auerr. obijcit) abeundũ in hoc sit in infinitũ.

10. Teritũ argumentũ est; si in hominibus diuersis diuersi numero essent intellect⁹; is, qui aliũ docet, deberet in eo scientiam diuersam numero producere, quemadmodũ ignis in subiectã materiam producit ignẽ. At scientia nõ est qualitas ex earũ genere, quæ agendi vim habẽt. Aut igitur nõ posset præceptor in discipuli animo scientiã gignere, aut vnum dicere oportet in docente & discente intellectũ; eandémq. scientiã, quã præceptor habet, discipulũ addiscere, dum ad eam recipiendam à præceptor excitatur.

An ergò quoniã psittacus & alia quędam animalia humanã vocẽ imitantur, idẽ numero sit in homine atq. in illis intellectus, eademue phantasia? An potiùs si idẽ sit in hominibus omnib⁹ intellect⁹, nulla fuerit opus doctrina, nulla disciplina: sed eadẽ, quę in vno esset scientia, esset itẽ in omnibus? Iã verò intellectus multitudine existente, scientia, quæ in vno est, similẽ scientiã gignit in alio: nõ propria illa & vera actione, quę inter alteratrices cernitur qualitates, sed alio quodã spiritali, minúsq. proprio actionis genere. Vt enim sensilia aut intellectilia obiecta in sensum aut intellectũ dicuntur agere, dũ facultates eas ad sui cognitionẽ, hoc est ad similẽ formã promendã mouent. Ita discipulus doctoris vocẽ audiẽs, quæ tũ animi notionũ, tũ rerũ, quarũ notiones sũt, signũ est; ab ea ad similes notiones formandas, mẽtéque concipiendas permouetur; quibus sæpiùs repetitis scientiæ habitus comparatur.

Verũ enimuerò hic sit disputandi finis. Satis enim supérq. demonstratũ est Auerrois illud figmentũ de vnitate, assistentiáq. intellectus, minimè Aristoteli ac rationi cõsentaneũ esse; immò maximè aduersari. Quanquã 1. opinionis illius inuentor atq. architect⁹ nõ fuit Auerroës: Sed ante illũ Themistius in ca. 24. lib. 1. & c. 32. & 33. li. 3. ijsdẽ, propemodũ argumentis: vt à Themistio Auerroës illã deriuasse credi facilè possit. Etsi Themistius nõ assistentẽ, sed essentialẽ & formantẽ formã fecit; neq. tã de anima, quã de agẽte intellectu, loquutus est vt ex c. 2. 27. lib. 3. manifestũ est. Cæteris nunquã vnitas venit in mentẽ. Assistentia interdũ Philopono, vt videre est in præfatione 2. lib. & com. t. 1. Tametsi in co. n. t. 11. rationalem animã dicat corpora nostra viuificare, omniúmq. illis operationũ ac motuum principiũ esse, quasi hæc sola insit in nobis anima: & quoad alias quidẽ operationes inseparabilẽ eã esse à corpore, quoad intellectionẽ autẽ separari posse. Ac rursũ ad initiũ lib. 3. in eo rationalis animæ substantiã quæri dicat: non quæreretur autẽ cũ cæteris animab⁹ à naturali Philosopho eius substantia, nisi corporis esset forma, vt cęterę. Quin etiam in expositione illius t. qui Auerroi primus est in hoc lib. & rursum in ea verba t. 20. (& hoc solũ immortale est & æternũ) nõ agi de intellectu, qui exteriùs sit & per se cohęreat; sed de eo, qui pars animę existat. quoniã cũ sint multa, quę ad corporis cõstitutionẽ cõferunt, hęc quoq. anima ex illis est vnũ. Perinde autẽ, esse formã esse cõstituẽtẽ corpus, & esse formantẽ. Deniq. in eodẽ t. 1. quęstionẽ ait proponi, nũ intellectus à corpore separabilis sit, an inseparabilis, vt animę cęterę. Quę sanè quęstio locũ nõ haberet, nisi vt cęterę, corporis esset forma. Si enim assistẽs duntaxat foret, quidni separari posse? Quocirca in cõ. t. 65. li. 1. cũ argumentũ Alexãdri tractaret quo rationalẽ animã nostrã inseparabilẽ esse probauerat, quoniã est forma, omnisq. forma inseparabilis est à materia, cuius est forma. Fatetur eam esse formã, & quod in t. 7. li. 2. cõprehensã; vbi omnẽ animam corporis entelechiam esse definiuit: sed duplicẽ formã distinguit separabliẽ vnã, alteram inseparabilem; rationalémque animam respondet prioris generis formam esse. Simpliciùs verò ad t. 53. lib. 1. eam ait, tum viuificare corpus, tum mouere; instrumẽtúmque informare atque efficere vt viuaciter moueatur. Non enim, inquit, rationalis anima instrumentis veteretur ab irrationali vita formatis effectiſq. quoniam huiusmodi vsus externus esset,

Intellectile potestate quid.

Historiã interpretum de anima omnia sententia.

non innatus ac insitus. Eandem sententiã habeat ad t.63.66.86.87.& rursũ ad tex.4.& 10.lib.2. Olympiadorus quoq. eandẽ fuisse Aristotelis sententiã scribit in interpretatione Phædonis Platonici. Theophrasti verò extant verba apud Themistiũ c.39: quod dicitur intellectũ extrinsecùs accedere, non ita statuendũ est, vt qui verè appositus inuectúsq. habeatur; sed vt qui statim ab ortu quasi comprehendere nos cõplectiq. soleat. Apta nimirũ similitudo. Nam vt ea, quæ extrinsecùs quidpiã cõplectuntur, extra quidẽ sunt, sed cũ eo tamen vnita; sic intellectus incorporeus per se subsistens est, sed corpori vnitus, cũ eóq. hominis naturã cõponens. Neq. de Alexandro vllus dubitat, qui inseparabilẽ & mortalẽ propterea credidit. Vt omnino liceat cõcludere Themistiũ atq. Auerroẽm in vnitate, Auerroémq. in assistentia asserendis, nec Aristoteli, nec Peripateticis consentaneè loquutos fuisse.

A verè quidẽ dicitur, sed non ab eo, qui solãm Aristotelis doctrinam profiteatur. Secus enim eum omnino sensisse duodecimus Metaph. liber testatur. Verum hæc examinare alterius est instituti.

RELIQVAE AVERROIS propositiones paucis examinantur.

ET hæc quidẽ nunc præcipuè consideranda fuerunt reliquas Auerrois propositiones percurrã breuiter; quòd aut ad aliã disputationẽ pertinent; aut proprium magis post sint habituræ locum.

Verè igitur & cũ Aristotele patibilẽ atq. agentem intellectũ affirmauit. Sed quemadmodũ illi distinguntur, quæũe agentis actio proparia sit, examinãdũ deinceps fuerit. Verè itẽ intellectũ vtrumq. immaterialẽ esset & inorganicũ. Verè ingenerabilem, incorruptibilẽ & æternum; si eo modo, quo de anima ipsa, cuius illi virtutes sunt, intelligatur. Intellectionem ex duplici pendere principio intellectu & phantasmate; verè de illo intellectu dicitur, qui est potestate & corporis actus existit. At eũ, qui scientiarũ habitũ cõparauit operari seipso posse, Philosophus mox affirmabit. Siquidẽ quod in intellectu potestate facit phantasma, hoc ipsũ in illo præstat habitus: illud autẽ est, proponere intelligendũ obiectũ. Postquam itẽ fuerit à corpore separatus, vt sine corpore subsistet, sic absq. corporis sensibus & phãtasia intelliget; quemadmodũ & intelligentiæ cæteræ. Existimare porrò vnicã & æternã intellectionẽ esse, ex vnitate & æternitate intellectus existimata profectũ est. Verè autẽ tã multæ sunt ac nuper editæ, quã multi sunt intellectu in hominibus singulis in dies creati; aliáq. & alia obiecta proposita, aut etiã voluntas ex cõparatis habitibus contẽplandi. Intellectũ patientẽ potestate esse agentẽ actu; eósq. vniri vt agens & patiens; prodidit sanè Aristoteles. Sed alterã illã vnionem materiẽ & formæ ego quidẽ certè apud eũ non reperio. Dũ alter facit actu intellectile, alter suscipit, verè vniri dixeris vt agens & patiens; nõ vicissim & mutuò, sed cõparatione phantasmatis seu intelligẽdi obiecti. At quomodo alter fiat alterius forma, cũ ambo sint facultates animæ, siue diuersę siue vna & eadem alio atq. alio considerata modo: (neq. enim intellectus patibilis appellatur materia & potestas comparatione agẽtis, sed intellectilium formarũ) ego quidẽ certè non assequor; merúmq. Auerrois somnium fuisse arbitror; quidquid tum de hoc, tum de adepto illo intellectu is loquutus est: nuncq. significasse satis. Deniq. in intelligentijs quoq. separatis, præter primam, actum & potestatẽ reperiri, solúmq. primum intellectum diuinum esse purum actũ, aq. hunc seipsum solum cognoscere & in seipso omnia, reliquos tũ seipsos, tũ alia extra se:

TEXTVS.

Διὸ οὐδὲ μάμιχθαι δύκοιεν αὐτὸν τῷ σώματι· ποῖός τις γένοιτο θερμὸς ἢ ψυχρός, εἰ καὶ ὀργανόν τι εἴη, ὥσπερ τῷ αἰσθητικῷ· νῦν δὲ οὐδὲν ἔστιν.

Quare nec corpori permistum ipsum esse rationem. Insentaneum est. Qualis enim quidem vtiq. fieret, calidus aut frigidus. Aut etiam instrumentum aliquod sit, quemadmodum sensitiuo. Nunc autem nihil est.

COMMENTARIVS LXXVI.

ALteram Auerroës hanc esse voluit demõstrationem ad illud ipsum ostendẽdũ, quod probare antea aggressus est, intellectũ non esse corpus, nec virtutem in corpore. Philoponus ex superiore argumentatione concludi non esse corpus. Vtrã conclusionem eandem accipit: sed alter probandã, alter iã probatã. Neuter omnino accõmodatè. Neq. etiã Simplicius, hæc arbitratus ad tacitã suspitionem remouendã pertinere: quã intellectum quispiã audiens potestate & imperfectum esse, naturã corporeã eum esse existimaret, quòniã potestas, imperfectio, & mutatio, corporis esse videtur. Natum hæc suspitio antecedenti demonstratione sublata est, qua intellectum ostensum est immaterialem & incorporeum esse. Tum verò velipsa Philosophiæ loquutionis forma quidpiã ex superioribus colligi significat, verbáq. diuersa diuersum illud esse tentantur. Antea intellectum permistũ non esse vniuersè dicebatur: nunc cõtractè magis pronuntiatur eum cum corpore permistum non esse. Prior illa generalis demõstratio eũm non esse cũ materia corporeaue vlla natura permistum, sed immaterialẽ prorsus & incorporeũ esse confecit. Quoniã materialia omnia & corporea intelligit: vnde intellectũ naturã nõ habere, qua potestatis cuiuspiã, esse mox deduxit. Nunc alterum quoq. conficit, eum nõ esse permistum cum hoc corpore, cuius est actus & perfectio neq. inhærentẽ, sed ab eo abstractum & independentẽ. Ita ab vniuersis & generalib⁹ ad specialia descendit & propria. De proprio namq. hoc corpore peculiaris erat difficultas: tum quòd illius sit actus & perfectio: tum propter reliquas animæ partes, vegetantẽ & sentientẽ, quæ cũ corporibus, quorũ existunt formæ, permistæ sunt; cæteráq. omnes formas in natura cõgrentes atq. cũ materia & subiecto proprio complicatas & cõfusas. Neq. intellectũ non esse cũ hoc corpore permistũ probarisatis poterat, nisi vniuersis antea probatũ fuisset eum ab omni prorsus materia & corpore immunẽ esse. Itaq. probatio illa Themistij corpus sit, oportet, quod cũ corpore permisceatur, intellectus nõ est corpus, igitur cũ corpore permistus nõ est, minimè accõmodata videtur. Quoniã de huiusmodi propriè dicta permistione, qualis ea est, qua ex simplicibus elementis corpora mista fieri dicimus, nec fermo non est. Verũ de illa, qua cæteræ animæ pars cũ corpore permistæ affirmantur. Vtra intellectus ab illis distinguatur, quæq. propria illius differentia sit, ostendatur. Eæ verò corporeæ quidẽ sunt, at corpora nequaquã sunt. Neq. adeò fuisse intellectũ asserere eo permistionis genere permistum nõ esse, quo ne de cæteris quidẽ maximè materialibus

formis dubitare vllus possit. Quin etiã vniuersè de omni anima positũ iam pridẽ fuit in 2.lib. t.4.animã non esse corpus. Deniq.illa verba (aut etiam instrumentum aliquod esset, quemadmodum sensitiuo) apertè declarãt,quomodo & quorsum impermistus cum corpore appelletur; nimirum quatenus inorganicus est,atq. vt à sensu distinguatur, propriáque illius differentia significetur. Est enim is quoq. perficiens actus & forma corporis;nõ minùs,quã cæteræ animæ partes: atq.hoc est quasi genus,quod omni animæ commune positũ est in ea difinitione, quã in 2.lib.declarauit. At propria illius differentia, qua separatur ab alijs tanquã diuersũ animæ genus,vt in t.21.eiusdẽ lib.dicebatur; hoc est, quòd nullũ habet corporeũ organũ,quo operãdo vtatur;quemadmodũ cęteræ habent,aspectus oculum,auditus aurẽ,incessus pedes & crura & aliarũ vnaquæq.determinatã corporis partẽ, qua operationẽ suã absoluit; eáq. vel læsa vel impedita omnis operatio cessat. Instrumentũ enim partẽ corporis aliquã significat facultati cuipiã destinatã ad vsũ & operationẽ. Vnde anima dicitur esse actus corporis instrumentarij; quo vti possit secundũ varias partes ad varia opera perficiẽda. Si enim in t.6.lib.2.Instrumenta dicebantur esse plantarum partes;vt foliũ ad tegendum id,quod est circa fructũ; & id quod est circa fructũ,ad tegẽdum fructum.Intellectus namq. nullo huiusmodi membro,ceu organo vtitur.Immo quemadmodũ in t.92. lib.1.dictũ est,ne fingi quidẽ potest,quonam vtatur. Sed propriã habet operationẽ,cum qua nihil habet commune corporis actio; vt ab eodem ipso Philosopho scriptũ est in cap.3.lib.2. de animalium ortu.

Quomodo anima vt nauta in naui.

Idcircò verissimè in t.11. superioris lib. affirmabatur nullius esse actus,velut in naui nauta. Quoniã in cæteris animabus anima quoad suã substantiã totius organici corporis, vt materiæ & subiecti, actus essentialis est;singulæq.illarũ facultates singularũ corporis partiũ, tanquã organorum,actus itẽ existunt; perficientes eas ad quasdã determinatas operationes obeundas; quas exequi eatenus possunt,quatenus eã facultate præditæ sunt. Ea verò, quæ intelligens est, actus quidẽ essentialis existit corporis vniuersi,dans illi humanũ esse: at eius facultates, intellectus & volũtas, nulli certę ac constitutæ parti tanquã ad agendũ necessariè adiunguntur;sed in anima sola sustentantur. Quocirca vtrumque verè de hoc animæ genere affirmatur;& esse actum corporis, & nullius corporis esse actũ. Quippe actus essentialis est totius humani corporis ceu forma materię & subiecti; atq. hoc est, quod in animæ definitione continetur animæ omni commune. Nullius autem,siue corporis,siue partis corporis,est actus, tanquã organi,quo ad agendũ vtatur:atq. hoc illius propriũ est, & à cæteris animabus diuersum. Idcicò anima dicitur esse in corpore vt nauta in naui, non quòd assistat copori,quemadmodũ nauta naui(omnẽ quippe animã definierat Philosophus actũ essentialẽ & vegentantẽ ac sentientẽ partẽ fatentur omnes esse formantes) sed quòd vt nauta præter nauigationis motũ, quẽ per nauẽ tanquã instrumentũ facit quatenus est nauta, aliã quandã operationẽ habet quatenus est homo, nempe intelligere, quæ cum naui nullo modo communis est:atq.ratione huius potest à naui separari ac per se cohærere. Sic anima prẽter vegetantes & sentientes operationes; quas per corporis organa exequitur, quandã aliã habet sibi propriã,nempe intellectionẽ, quam per nullũ corporis organum facit. Ac rursũ vt nauta separabilis non est

Animã natura corporis actus & nullius corporis actus.

A à naui quatenus nauta est, (neque enim potest esse nauta sine naui (sed quatenus homo est: sic anima separabilis non est à corpore,quatenus anima est & dat esse corpori, sed quatenus intelligens est, inorganica,& propriã absq. corporis vsu operationẽ habens. Quia vt nauta quatenus homo est, tũ in naui, tũ extra nauim, operari potest, sic & anima tum in corpore,tum extra corpus intelligere:& ideò & is à naui,& hæc à corpore separatur. Verũ quoniã eo loco definita solũ fuerat anima,quatenus actus corporis vt subiecti, nondũ verò declaratũ,eã operationẽ habere propriã & inorganicã:propterea post definitionẽ illã expositã nondũ esse manifestũ subiũxit,an sit vt nauta in naui, qui propriã hominis operationẽ B habet,qua separari potest à naui.Itaq.quod ibi dixit manifestũ non esse,explicat apertè hoc loco; intellectũ inquiens cũ corpore permistũ,aut organicum non esse, sed tũ essentia subsistentẽ, minimèq.pendentẽ à corpore, tũ operatione corporis organo nõ indigentẽ.Et ideò hac ex parte verè esse in corpore, vt in naui nautã. Cũ eo tamen discrimine, quod ex generali definitione perspicuum est, quod nauta sit assistens intellectus essentialis & formans actus.

Duplex intellectus impermistio.

Cæterũ si attentiùs singula pẽsitemus,duplicẽ intellectus impermistionẽ doceri videbimus. Alterã, quoad substantiã,alteram quoad operationẽ, vtraq. C enim permistio in cæteris animę partibus reperirur, quod & ex materiæ corporisq. potestate productæ sint,& ideò materialẽ planè atq.corpoream,hoc est corpori permistã, naturã habeant: & determinata corporis parte ceu organo in omni sua operatione vtantur, Duplici huic permistioni duplicẽ intellectus impermistionem opponit, alterámq. ex altera pulchrè demonstrat. Primùm substantia ac natura impermistũ eũ esse cũ corpore, cuius est actus hoc argumento ostendit:Quod si permistus esset,qualitatibus corporis afficeretur, calefactóq.corpore aut refrigerato calidꝰ ipse quoq.frigidusue fieret,alijsq. D afficeretur qualitatibus, quibus corpora réq. corporeæ ac materiales, & ideo etiã sensus,afficiuntur. Siquidem vt materiæ quantitate materiales omnes formę extenduntur,ita qualitates omnes aduenientes imbuunt,quibus materia & corpus,cum quibus complicatæ & cõfusæ sunt;imbuitur & in t.63.lib.1. mœrere aut gaudere,irasci aut timere, motus quidã esse dicebãtur,quod in illis affectibus corpus quoq. aut latione aut alteratione moueatur. At is nulla huiusmodi qualitate afficitur neq.cũ corporis motu operatur cũ corpore igitur permistus non est. Calorẽ porrò & frigus potissimùm nominat: tũ quod primæ omniũ qualitates sunt corporibus cõmunes, sine quibus cæteræ esse nequeunt: tum quòd efficacissimæ sunt ad agendũ: quare si vllis afficeretur intellectus, illis nimirũ afficeretur, & nisi afficiatur illis,planè nullis afficietur. Deinde vt ex operatione cõsueuit essentiã rerũ inuestigare,atq.in superioribꝰ ex intellectione naturã intellectus docuit: ita mox hanc ipsã substantię impermistionẽ ex operationis altera impermistione velut altero argumẽto,demõstrat:atq.ex eo, quod propriã habet operationẽ neque cũ organo corporeo permistã substantia quoq. impermistũ eũ esse cõcludit. Si enim substãtiã haberet cũ corpore permistã, quoniã operatio substantiã sequitur,modúsq.operationis essentię modũ comitatur, operationẽ quoq. cũ corpore cõmunẽ haberet:atq.vt ipse vim operãdi,sic corpus membrũ sui aliquod vt organũ quod intellectus vtens operationẽ suæ naturæ conuenientẽ absolueret. Nãita in sensu

Cæteræ animæ partes duobus permistæ cõ corpore.

ac cęteris animę partib⁹ res habet. Anima enim sentiẽs aspiciẽdi vim aut audiẽdi, vegetãs nutriẽdi, procreãdiúe facultates cõferũt; corpus facultatibus illis organa subijcit, oculos, aures, ventrem iecur, testes: vel etiã interioti sẽsui cerebrũ; quib⁹ operationes ęę perficiuntur, quę propterea organicę totiq. cõiuncto ex anima & corpore communes appellantur. Neq. alia huius rei extat ratio, quã quòd vt illæ animę partes corporeę substantia sunt, ita per corporis organa operari eas oportet. At nullũ in vniuerso corpore organũ est, nulla determinata pars, qua intellectum vti, atq. intellectionẽ perfici dicere aut etiã fingere possis. Non est igitur intellectio organica operatio, neque intellectus corpori permista substantia.

2. Gen. an. c. 45.

Sanè tota huius loci sententia eadẽ illa est, quam alibi dixit, intellectũ solũ forinsecùs aduenire, neq. cũ eius actione cõmune quidquã corporis actionẽ habere. Nã quod nunc impermistã cũ corpore substantiã eius esse dicit; id ipsũ est, quod eo loco asseruit reliquas animæ partes actione seminis ex corporis potestate educi, intellectũ non itẽ, sed illi forinsecùs aduenire. Quodq. hic nullũ asserit habere organũ, ibi actionẽ eius dixit cum corpore cõmunẽ nõ esse. Atq. vt ibi ex actione propria, neq. cũ corpore cõmuni, eũ demõstrauit ex corpore nõ educi, sed aliunde suũ habere ortũ; ita hic ex eo, quòd corporis organo non vtatur operando, substantiã eius cũ corpore permistum non esse ostendit: alterq. hic locus alterius explicationem præbet.

2. Gen. & cor. sex. 45.

Nec minùs verò ille, qui est in t. 45. posterioris de ortu & interitu lib. Vbi aduersus Empedoclẽ disserens animám q. ostendẽs ex elementis nõ constare, ita loquitur. Si anima ex elementis, aut vnũ aliquod eorũ est, alterationes animæ quomodo erũt, vt musicũ esse & ĩmusicũ, aut memoria aut obliuio? Manifestũ enim, quòd siquidẽ ignis anima sit, passiones inerũt ei, quæcumq. igni quatenus ignis est. Si autẽ mistũ, corporeæ: harũ autẽ nulla corporea est. Etsi enim ibi nõ sit quæstio, nũ anima sit cũ hoc corpore, cuius est actus, permista; sed an sit ex elementis cõpositа: idẽ tamen est argumentũ. Tũ quia elemẽtorũ aut mistorũ corporũ qualitatibus afficeretur. Tũ quia corporeas solũ actiones haberet: at memoria, obliuio, musica, & id genus alia non in corpore, sed in anima sola considerantur.

Itaq. cõstãs est vbiq. atq. aperta Philosophi sententia, ĩmaterialẽ intellectũ esse, incorporeũ, inorganicũ, corpori nõ hærentẽ; sed per se cohærentẽ propriãq. fruẽtẽ operatione, quę corpori minime cõmunis sit. Neq. de intellectu separato est sermo: quoniã is act⁹ corporis nõ est: nec de eo quæreretur, an sit cũ corpore permistus, corporisq. vtatur organo. Verũ de illo, qui est pars animæ. Nõ de agente, quia nobis eũ ineſſe nondũ probauit, nec omnino nominauit. Sed de illo potiùs, quem ad intellectilia omnia potestatẽ esse dixit; quiq. absolutè & secundũ suã naturã consideratur. Nondũ enim in agentẽ & patientẽ partitus est: vniuersè adhuc naturã eius & propriã differentiam quęrẽs qua eiusmodi animæ pars est à sensu cęterisque diuersa.

Intellectus immaterialitas.

Tribus porrò argumẽtis vtitur Simplicius ad ostẽdẽdũ, intellectũ à corpore solutũ esse. Primũ enim, inquit, inferioris & deterioris conditionis est corp⁹, quã sint naturales formæ (materia quippe peior est forma) multóq. magis, quã intellectiles, quę altioris ordinis sunt. Et qualitates itẽ passiuæ, vt omni substãtia, sic multò magis intellectili, sunt inferiores. Natura igitur ac vita, quæ cũ his cõplicata fuerit ac permista, intellectilib⁹ formis inepta est. Deinde corpus conuertere se se in seipsũ nõ potest. Tũ neq. impartibilia, hoc est immaterialia, cognoscere. Intellectus vtrumque perficit.

Verũ hæc, etsi ad probandũ efficacia sint, Philosophi tamen verbis nõ conueniunt. Neq. id, quod primũ proponitur, diuersũ ab eo est, quo inseparab⁹ probatũ est, intellectũ impermistũ esse materię, vt intelligere queat: siquidẽ materia nõ ad intelligendũ modò, sed omnino ad cognoscendũ inepta & stolida. Quare si cognitio sensus quoquomodo fit eleuatione à materia, formęq. susceptione immateria; multo magis intellectionẽ, quæ supremum & optimũ est cognitionis genus, fieri oportet: cũ formæ prorsus immaterialis susceptionẽ: & ideò quoq. quod eam suscipit, immateriale penitùs esse. Quanquã is in ea argumentatione intellectiles formas accipit esse substãtias. Quod si de illarũ entitate dicatur, apertè falsũ est: cũ nil aliud sint, quã actiones, & cognitiones ipsius intellectus rẽ quãpiã comprehendentis. Sin autem quatenus res cognitas repræsentant; neque est ad rem, neque vniuersè verũ quoniam accidentia quoque intelliguntur.

Appositè magis dubitat, cur absq. probatione acceperit Philosophus nullũ intellectui organũ esse. Eúmq. respõdet id paulò post demonstrare, vbi ait esse intellectus, quã sensus, impartibilitatẽ ostendit. Ego vero nõ solũ absq. probatione accipi dicẽdum illud, intellectũ qualitatibus corporis minime affici. Vtrũq. autẽ tanquã manifestũ ac per se notũ accipit quod tũ ex intellectibus separatis facilè posset ostendi: tũ ex superiori probatione confirmari, quia nullã habere actũ, impermistúmq. esse demõstrauit: intelligeret omnia. Nã si nulli materię permistus esset, neq. itẽ materialibus qualitatibus corporeúe organo permistus fuerit. Atq. si rebus intelligendis carere illũ oporteret; cum qualitates illas ipsas, omniq. corporis organa intelligat, perspicuũ est ab his omnibus eũ abiunctũ esse. Quoniã siue in se siue in organo, aliquẽ actũ habeat, similes aliorũ actus non intelligeret: quemadmodum in sensu manifestum est. Poterátq. Simplicius meminisse, iã pridẽ dictũ fuisse, ne fingi quidẽ posse quanã corporis parte conneatur, quoúe vtatur organo. Non enim demõstrationem nouam quęsiuisset.

Nihilominùs illud quoq. licet adferre quod in Platonis Theæteto legimus; intellectũ cõprehendere multa, quę corporeo nequeunt organo cõprehendi: & ideo non cõprehendentur sensu, quod vtatur organo. Immo in quibus cõprehendendis deferendũ est corp⁹ atq. ab illius cõditionibus abstrahendũ. Quemadmodũ cùm immateriales substantias & incorporeas contemplamur; cùm naturas vniuersas cognoscimus, cũ simile ac dissimile, idẽ ac diuersũ, bonum & malum pulchrum & turpe, numerorum formas, essentias rerum, priuationes ac negationes, aliáq. cõplura cõsideramus. Quę cum facilè & cunctis inpromptu esset adferre, noluit in ijs cõmorandũ Philosophus immorari. Aut certè hoc ipso probationis genere vsus iam fuerat in textu 45. ante norato ex posteriore de ortu & interitu libro; cum multo esse & immusicũ, meminisse & obliuisci, neq. corporeas affectiones, esse neque per corpus sentire, sapienter obiecit Empedocli. Neque diuersum est Philoponi argumentum illud: quoniam permixtio parua & magna intelligit: quod sensus instrumento vtens corpore nequaquam potest.

TEXTVS.

TEXTVS.

Καὶ εὖ δὴ οἱ λέγοντες τὴν ψυχὴν εἶναι τόπον εἰδῶν, πλὴν ὅτι οὐχ ὅλη, ἀλλ' ἡ νοητική, καὶ οὐκ ἐντελέχεια, ἀλλὰ δυνάμει τὰ νοητά.

Et rectè sanè loquuntur illi, qui animam inquiunt locum esse formarum. Nisi quòd nec tota, sed quæ intelligens est: nec actu, sed potestate formæ.

COMMENTARIVS LXXVII.

APerta sunt verba, si eorum duntaxat significatio & sententia quæratur. At quorsum pertineant; an ad id confirmandum quod intellectum dixerat intellectilibus omnibus carere formis, vt omnes possit suscipere: ad illud potiùs, quòd intellectum tradiderat intellectilium rerum formas recipere. An etiam ad id, quod eum proximè affirmauit corporis organo nequaquam vti; non facilè dixerim. In eâm tamen partem inclino, vt hæc omnia spectasse Philosophum credam: omniaque simul confirmare voluisse illorum testimonio, qui animam formarum locum appellauerant. Etsi minùs propriè, & quadam vocis abusione, inquit Themistius, id dicatur.

Animæ vt locus formarum.

Platonis fuisse verba scribit Philoponus. Quemadmodum enim materiam in Timæo formarum locum appellauit, quòd vt in loco corpora sic in materia formæ suscipiantur, sibique vicissim succedant, & mutentur: Ita intellectum formarum locum appellare potuit, quòd is intellectiles omnes formas recipiat. Sed duo videtur reprehendere Aristoteles. Alterum, quòd non vniuersè animam appellare oporteat formarum locum, sed solam intelligentem. Hoc verò duplicem habet difficultatem. Primùm namque pro Platone respondet Philoponus, solam intelligentem eum appellasse animam; reliquas animationes potiùs, quàm animas: & ideò absolutè animam immortalem esse, atque formarum locum pronunciasse. Verùm in promptu est Aristotelis defensio. Non enim calumniosè egit, sed iure optimo egit. Quoniam hoc ipsum, quod solam intelligentem appellaret animam, reprehensione dignum erat: vt in primo loco iampridem ostensum est; atque in 2. demonstratum plures esse animæ partes, vniuersamque & generalem eius notionem latiùs multò patere, propterea consentaneè admonendus fuit lector, non omnem animam, sed intelligentem solam formarum locum appellandam esse.

An sentiès anima formarum locus.

Cæterùm altera occurrit grauior multò difficultas, quomodo hoc verum sit, aut affirmari ab eo possit, qui sensum, quoque dixerit in tex. 121. superioris libri sensiles formas sine materia suscipere. Si enim hoc ita sit, non igitur sola intelligens, sed sentiens quoque anima formarum locus fuerit; intellectilium illa; hæc sensilium. Sanè Themistius ita esse confirmat, dum non totam animam, sed has solùm duas partes formarum locum esse ait. Quocirca sola excluderetur vegetans pars, de qua illud extat apertè, quod de plantis fuit pronunciatum in tex. 124. eas non sentire, propterea quòd principium illud non habeant quo sensilium formas possint suscipere. Verùm hæc interpretatio Aristoteli prorsus aduersatur, qui sentiente quoque reiecta solam intelligentem asserit formarum locum appellandam. Sanctus Thomas, quique sensiles & intellectiles species introducunt, propterea respondent de sola intelligente ita loquendum statui, quoniam sensiles species in organo corporeo, non in sentiente anima suscipiuntur: at intellectiles in anima sola, quippè nullum illius organum sit. Quæ responsio alicui fortasse probabitur. Mihi verò nullo modo. Tum quia certum habeo, nec sensum, nec intellectum speciebus illis vti: sed formam, quam vtraque animæ pars suscipit, cognitionem esse, & comprehensionem, quæ obiecti cogniti veluti forma est. Tum quia de speciebus, quas illi dicunt, nullus antea fuit sermo; sed de intellectione; deque intellectus cognitione, qua is omnia intelligere dictus est; & ideò ab omnibus separatus esse, vt omnia intelligere omniumque intellectas formas suscipere queat.

Duobus igitur modis intelligendum est, solam hanc animæ partem locum formarum esse. Aut enim hoc ad id referri potest, quod proximè dictũ est, intellectum esse inorganicum: aut ad illud, quod paulò superiùs fuerat affirmatũ; eum intellectilium formas suscipere, omnibusque carere oportere, vt omnes suscipiat. Si priore modo accipiatur, verè solus intellectus est formarum locus. Quia cùm nullo vtatur organo, sed intelligere propria sit illius operatio; solus ipse intellectiones suas velut rerum intellectarum formas suscipit. Sensus non item. Quoniam vt propriam non habet operationem, sed cum organo communem totusque cum organo permistus est & cõplicatus: ita non is solus, sed cum eo organum totum inquam coniunctum, sensiones ac sensilium formas recipit. Sin autem posteriore modo ad anteriora id referatur; quo modo intellectum dixerat cognoscere omnia, carere omnibus, & recipere omnia; eodem solum eum subiungit formarum esse locum: absolutè scilicet & vniuersè; non vnius tantùm generis, sed prorsus omnium. Sensus enim, vt determinati generis est, sic formarum locus absolutè & sine limitatione dici non potest; sed huius fortasse illiusue formarum generis. Nam & locus quidquid recipit tanquam extraneum recipit & aduentitiũ: estque indifferens ad omnia locata recipienda; nec ad vnum magis quàm ad aliud determinatum. Et intellectum nihil esse dictum est eorum, quæ sunt, antequam intelligat; sed ad omnia potestate. Est etiã intellectus locus formarum, non materia: quia materia per multam alterationem suscipit formas; intellectus vt est inorganicus & impermistus, nec quidquam cum vllo habens commune; sic velut locus locatum, sine vlla alteration intellectilium omnium formas admittit. Quod sanè non est in sensu; qui plurimas omnino alterationes patitur, dum organo corporis permistus est. Hinc materiam in 4. Physi. tex. 15. negauit esse locum: quippè vt dictum est, hoc vel maximè materia differt à loco, quod illa per alterationem, hic

sine alteratione vlla susciput.

Quod verò Simplicius ait, eum de substantialibus solùm formis, non de accidentariis, loqui; sensumque accidentarias quidem susciperе, earúmque locum appellari posse; at substantiales quæ absolutè & simpliciter formæ sunt, ad intellectum pertinere, eò minorem habet probabilitatem, quòd & antea de omnibus formis vniuersè loquutus est, cùm intellectum intelligere omnia, omnique actu & forma, tum substantiæ tum accidentis, carere affirmauit: & postremò calorem & frigus accidentium formas nominauit; cùm eum dixit aut calidum fore aut frigidum, si cum corpore permistus sit.

Veriùs (si tertia responsio adferenda sit) philosophum dixeris ad illum Platonis locum alludisse, quo in Theæteto aliquam ostendit esse animæ partem absque corporis organo operantem, atque apprehendentem quæpiã; vt essentiam simile ac dissimile, idem & diuersum, aliaque complura; communésque notiones iudicantem. Et ideò cùm intellectum dixisset inorganicum; statim subiunxisse, rectè fuisse à Platone dictum, animam per se solam comprehendere multa & per seipsam sine organo corporeo formarum locum esse. At hoc de solo intellectu verum esse, quoniam is solus organicus est, ac per se ipsum sine corporis vsu operari potest. Sensus namque, cùm absque organo non operetur, non magis, quàm organum, dicitur formarum locus. Ita tum approbat, tum exponit Platonis illam sententiam.

Nam si tertia hæc responsio locique huius interpretatio tibi probetur; secus, quàm antea dictum est, accipienda erunt illa verba (nisi quòd nec tota, sed quæ intelligens est) neque ad reprehendendum, sed ad explicandum referenda. Ad reprehendendum verò pertinent illa (nec actu, sed potestate formæ quòd iuxta priorem interpretationem alterum fuerit reprehensionis caput: hoc autem est, quòd intellectum voluit Plato formas omnes habere insitas, illisque omnibus actu instructum esse; nec nostrum scire, aut discere aliud esse, quàm recordari. Contra Aristoteles cum nil aliud esse ostendit, quàm capacitatem quandam omnium susceptricem; & ideò spoliatam omnibus potestatem: atque vt non multò post affirmabit, velut tabulam, in qua nihil est scriptum. Quæ cognitionibus singulis velut rerum cognitarum formis de nouo pingatur in dies atque ornetur. Quod ex eo etiam colligitur, quòd intellectus dicitur esse formarum locus. Nam vt locus locatum corpus susciput, nec in essentia habet, sic intellectus intellectiles formas significatur nec essentiales habere, nec insitas ac naturales; sed ascititias, atque aduenientes recipere. Vnde intellectum potestate & habitu distinguimus: potestate, cùm formas non habet, sed susciperе potest: habitu, postquàm eas susceperit, iisque excultus ac perpolitus fuerit.

Intellectum non habere formas rerum insitas.

A

TEXTVS.

Ὅτι δ' οὐχ ὁμοία ἡ ἀπάθεια τοῦ αἰσθητικοῦ τῷ νοητικῷ, φανερὸν ἐπὶ αἰσθητηρίου· τῷ μὲν γὰρ αἰσθάνεσθαι ἐκ μὲν ὑπερβαλλόντων οὐκ ἔστιν· ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις ἡ δυνάμεως αἰσθάνεσθαι ἐστὶν ἢ σφόδρα αἰσθητοῦ, οἷον ψόφου τοῦ μεγάλου ἢ χρόας, ἢ ὀσμῆς ἢ χυμοῦ· ἀλλ' ἐν τοῖς ἰχυροῖς ὁσμῶν τῷ ὀσμᾶσθαι, οὐδὲ ὁρᾶν ἢ ἀκούειν· ἀλλ' ἐνὸς ὅταν τι γένηται ἑκάτερον, νοητὸν ἐκ ἧττον ποιεῖ τὸ ὑποδεέστερον, ἀλλὰ μᾶλλον· τῷ μὲν γὰρ αἰσθητικῷ οὐκ ἄνευ σώματος, ὁ δὲ νοῦς χωριστός.

Non esse autem similem sensitiui atque intellectiui tum impatibilitatem, ex sensoriis perspicuum est. Nam sensus ex vehementi sensili sentire non potest: vt sonum ex magnis sonis; neque ex fortibus coloribus, & odoribus, nec videre nec odorari. At intellectus cùm valde intellectile quidpiam intellexerit, non minus, imò magis intelligit inferiora. Sensitiuum enim non absque corpore, intellectus autem exsistit separabilis.

B

C

D

E

COMMENTARIVS LXXVI.II.

IN eadem adhuc propositione probanda, intellectum non esse corpus, nec virtutem corpoream, conatur nos Auerroës occupare: tertiam hanc probationem faciens, siue ex sensatis & apparentibus ductam, vt hæc ipsa videatur rationes hactenus adductas confirmare. Siue ex alia demonstratione per se à prioribus diuersa: atque ex eo ducta, quod intellectus à vehementioribus obiectis intellectilibus non læditur, quemadmodum læditur sensus.

Sanè probatio hæc veriùs diceretur ad impatibilitatem superiùs affirmatam, quàm ad incorporeitatem ostendendam, pertinere. Deinde prima orationis verba aliam omnino propositionem continent: probandumque proponunt non eandem in sensu, quæ in intellectu inest, impatibilitatẽ reperiri; neque eodem modo, atque hunc impatibilem esse. Quocirca Magnum Albertum, S. Thomam, alioſque non paucos libenter audirem, dum huiusce loci interpretationẽ atque intellectus cum sensu comparationem ex eo deducunt, quòd vt antea dictum est, intellectum impatibilẽ esse; ita de sensu quoque fuerat affirmatum in tex. 57. & 58. lib. 2. vt aliam atque aliam in illis impatibilitatem esse ostendatur. Nisi obstarent duo. Primum, quòd nimis altè interpretationem deducunt, dum illum 2. lib. locum accersunt. Alterum, quòd non video vllã hîc sensus impatibilitatem exponi, sed passionem potiùs; solius verò intellectus impatibilitatem.

Ex Græcis interpretibus Philoponus totũ hunc locũ prætermisit: cùm tamen præclarã quandam doctrinam contineat, ad explicandam atque à sensu distinguendam intellectus naturã cum primis opportunam ac necessariam. Causam planè non dixerim. Eius tamen sententiã in superioribus quoquo modo comprehendit in ea, quam ad textum primum fecit, theoria: atque ad intellectus differentiam à sensu declarandam retulit. Themistius autem & Simplicius probationem esse voluerunt eius, quod paulò ante acceptum fuit, intellectum non esse organicum. At non eodem modo probationem instruunt.

Themistius

Themistius non esse organicum probat, quia qualitatibus organi non afficitur: non affici autem, quia vna re intellecta ab intelligenda alia non impeditur; quemadmodum impeditur sensus, qui cùm sit organicus, organique qualitatibus afficiatur, vehementi suscepto sensili remissionis accessus & sensio impeditur. Simplicius autem, propterea quòd virtus omnis organica operando patitur. Quod in sensu manifestum est, dum eius organum à sensilibus nimium cogitur, aut dissipatur, & omnino vehementiùs pulsatur. *Intellectū inorganicum esse & impatibilem.* Si igitur intellectus esset organicus, patereturnimirum ac dissolueretur, à vehemētibus obiectis; quemadmodum patitur, ac dissoluitur sensus, patiente scilicet ac dissoluto organo, in quo is consisteret, quóque ad operandum vteretur. At sensus quidem patitur, ac dissoluitur, intellectus verò non item: sensus igitur organicus est, intellectus inorganicus.

Huic interpretationi magnopere fauent postrema illa verba (sensitiuum enim non absque corpore, intellectus autem existit separabilis) hoc est sensus absque corporeo organo non cohæret, intellectus inorganicus per se subsistit. Hæcque optima certè ac vallidissima probatio est. Sed num consentanea philosopho sit, equidem non parùm dubito, dum prima & postrema sermonis verba considero. Namque postrema hæc quæ fauere videntur, fauerent sanè si particulam (igitur) continerent velutiargumētationis conclusionem. Ita enim ostenderent illud Aristoteli ad probandum fuisse propositum. At dum causalem (enim) habent, aduersari potiùs mihi videntur: causamque propositionis cuiuspiam adferre, quæ probanda fuerit. Eam statim exponunt prima illa verba. (Non esse similem sensus & intellectus impatibilitatem). Quam propositionem acceptam arbitror ex eo loco, in quo intellectum ostendit impatibilem esse. Cùm enim principiò accepisset, intelligere, aut esse pati quoddam ab intellectu, sicut sensus patitur à sensili; aut aliud eiusmodi quidpiam, hoc est susceptionem solam sine passione: deinceps postremum hoc membrum probauit; intellectumque ostendit susceptiuum quidem formarum, impatibilem tamen esse; & ideò impermistum & inorganicum. Quæ omnia ad explicandam quæstionem illam initiò propositam pertinent, quænam sit propria intellectus differentia, quóque modo intellectio fiat. Sic enim traditum est susceptionem formarum commune quidpiam esse intellectioni & sensioni; naturamque illarum susceptricem, quasi genus intellectui & sensui: propriam autem differentiā, qua intellectus & intellectio à sensu & sensione distinguūtur, impatibilitatem esse. Tandem vt vniuersam hanc quæstionem absolueret, docenda fuit huiusce differentiæ causa: cur inquam sensus susciendo patiatur, intellectus non item. Quare vt ratione susceptionis & potestatis ad formas susciendas (quæ commune genus est) dixerat in tex. 3. intellectum perinde ad intellectilia se habere, ac se habet sensus ad sensilia: ita nunc ratione impatibilitatis, quæ propria est intellectus differentia; subiungit non eodem modo se se habere sensum ad sensilia, quo intellectus habet ad intellectilia. Omnino enim hæc verba superioribus illis respondent, atque hanc sententiam continent: nimirum rationem quærunt, cur sensitiui & intellectiui similis impatibilitas non sit; hoc est cur sensus impatibilis non sit, quemadmodum intellectum dictum est impatibilem esse.

Non eadē sensus & intellectus impatibilitas.

Primùm igitur rem ita se habere confirmat. Deinde cur habeat, exponit sensitiuum, hoc est id, quod sensionis principium existit, non esse impatibile, vt est intellectiuum, quod intelligendi principium est; tum ex sensoriis, tum ex sensu manifestum euadet: ex vtraque inquam parte qua integrum & absolutum sensitiuum constat corporis organo atque animæ facultate. Vtraque enim patitur, læditur, ac dissoluitur. Organum primo loco nominat, deinde sensum: quia corporeum organum materia concretum atque ex elementis permistum, est id quod primùm patitur, ac dissoluitur. Eo verò patiente ac dissoluto patitur quoque, debilitatur, ac perditur ea virtus, quæ in illo consistit, atque per illud operatur. Id in vehementioribus obiectis animaduertes. Propterea enim (quod experitur vnusquisque) si vehementius quidpiam senserimus, ad sentienda reliqua imbecilliores sumus: immò nihil planè interdū sentimus. Velut si vehementem sonum audiuimus, si lucem ingentem aut colorem aspeximus, si fortem atque immoderatum odorem olfecimus; minùs omnino sonos cæteros persentire coloresue intueri, & odores odorari possumus. Quoniam à vehementibus illis & immoderatis sensilibus perturbatus est, ac etiam debilitatus sensus, nimiumque coactum aut dissipatum sensorium. Quò fit vt quandiu ita permanserit, à minùs cogentibus aut dissipantibus obiectis nequeat permoueri; nec ad eam functionem prorsus aptum sit, quæ mediocritatem & temperiem postulat. Cōtrà intellectus intelligendo non solùm non patitur aut debilitatur, immò perficitur. Et quò magis fuerit quidpiam intellectile, eò magis confirmatur ille, atque ad intelligenda cætera, quæ minora sunt & inferiora, euadit robustior. Præstantiora hæc intellectilia non ineptè Simplicius interpretatus est formaliora quæque transcendentésque terminos, ac diuiniores, puriorésque substātias, & omnino principia & causas. Sed hæc exempli causa commemorata videntur. Vniuersè autem dici possunt ea esse, quæ magis sunt entia. Nam cùm intellectile sit vnumquodque, quia est ens, perfectiora quæque ac meliora entia magis sunt, & præstantiora intellectilia; quæ intellectum perficiunt maximè atque ad cæterorū intellectionem roborant. Huius porrò inter sensum & intellectum diuersitatis causa ex iis petitur, quæ antea declarata fuerunt. Neq; alia est, quàm quòd sensus organicus est, nec sine corpore organoque corporeo existit aut operatur: intellectus autem inorganicus & impermistus corpori. Quare cùm passio dissolutio, & interitus materiæ & corporum propria sint, quæ verò cum materia non sunt, ab iis censentur immunia; sensum necesse est patibilem esse, intellectum impatibilem. Vnde consequens est, sensum cum corpore corruptibilem esse, intellectum separabilem & immortalem.

Porrò ad huius loci explicationem non parùm conferēt ea, quæ in superioribus dicta sunt in tex. 123. & 143. in quibus sensum quoque tradidit pati, dissolui, ac perdi ab immoderatis & redun-

dantibus obiectis. Quoniam etsi sensus mistio nõ sit, cùm tamen in corpore misto cõsistat, atq; in quadam organi proportione ac temperatione, tum quoad primas qualitates, tum quoad raritatem & densitatem, conseruetur; ea nimirum à vehementiore obiecti motione dissoluta, eandem ipse ruinam simul sentire cogitur.

Quòd si intellectum quispiam obiiciat intelligendo & contemplando fatigari; hocque organicæ & corruptibilis virtutis propriũ esse. Deinde vehementem, atque immoderatam sensilis obiecti motionem exterioris duntaxat, non interioris sensus organum pulsare. Quare confici, solum exteriorem sensum pati, lædi ac dissolui: interiorem non item; qui tamen nihilominus organicus est. Immò quod philosophus ait de intellectu, de phantasia quoque dici posse. Quippè si difficile quid imaginati fuerimus, inferiora faciliùs imaginabimur. Et cùm intelligere nisi imaginando non possumus, cum intellectili magno magnũ imaginabile coniunctum esse oportet: atque vt à magno intellectili ad intellectilia minora, sic à magno imaginabili ad imaginabilia minora faciliùs deuoluemur. Respondendum fuerit, sensum duobus modis pati ac lædi. Aut à vehementi & immoderato obiecto, vt à nimia luce aspectus: aut à diuturna nimis operatione ac sensilis perceptione. Exteriores sensus, qui primam & realem sensilium motionem atque impressionem suscipiunt, priori sanè modo patiuntur atque lædũtur. At posteriori item sensus & phantasia. Propterea que fatigantur, & quiete indigent, quoniã materiales, corporeæ, atque organicæ virtutes sunt. Intellectus neutro modo per se pati potest aut lædi: sed consequenter duntaxat interdum fatigari vel (vt veriùs dicam) impediri, ne operetur; etsi nihil ipse læsus aut fatigatus fuerit. Idque patiente aut fatigata phantasia euenit. Eius siquidem velut famulæ opera indiget quandiu in hoc corpore commoratur, vt absentia illi obiecta subministret ac renunciet. Ita planè traditum est in tex. 66. libri 1. Intelligere, inquit, & contemplari marcescit alio quodam intus corrupto, hoc est phantasia: ipsum autem impatibile est. » Quæ autem passio ac fatigatio organicæ & cor- » ruptibilis virtutis indicium est; ea est, quæ per se, » siue prioris, siue posterioris generis; non item ea, quæ consequenter, est. Iam etsi, vt dixi, ne hæc quidem intellectui accidit. Neque is fatigatur vnquam, sed robustior semper cùm sit, ab intelligendo impeditur famulatrice phantasia fatigata. Quemadmodum etiam in delitiis, somniis, ebrietatibus, perturbata & perperam operante phantasia vacillat quoque & errat intellectus.

Sensum duobus modis pati ac lædi.

Intellectus vt fatigetur intelligẽdo.

Verùm hoc loco philosophus priorẽ illam solam passionem, ac læsionem attulit, quæ à vehementi obiecto proficiscitur. Tum quòd hæc notior & manifestior sua natura sit. Tum quòd eius in superioribus meminisset; causamque in memoratis locis iam explicasset. Quare si post difficile quidpiam imaginabile, imaginari liceat inferiora; idcirco licet, quoniam virtus ea priore illo modo, quo exterior sensus, non patitur. Impatibilis tamen non est, neque incorruptibilis, vt intellectus; quòd alteri passionis generi per se obnoxia sit.

Ita licet concludere; quod per se patibile est & corruptibile, corpus esse, organumque corporeũ; sentientem facultatẽ ex accidente, quatenus patitur patiente organo, in quo tota relidet. Et idcò verè dixit philosophus, sensitiui patibilitatem, tum ex sensoriis, tum ex sensu manifestam esse: quoniam vtrumque patitur, sensorium per se, sensus ex accidẽte, patiente sensorio. Intellectum autẽ neutro modo: sed vt inorganicus est & impermistus corpori, sic impatibilẽ prorsus & immortalem subsistere, etsi corpus vniuersum & singula eius organa frangantur, dissoluantur, & pereant.

TEXTVS.

Ὅταν δ' οὕτως ἔχωσι, τότε νοοῦσι, ὅς ἐπιστήμων λέγεται ὁ κατ' ἐνέργειαν. τοῦτο δὲ συμβαίνει, ὅταν δύνηται ἐνεργεῖν δι' αὑτοῦ· ἔστι μὲν οὖν ὁμοίως καὶ τότε δυνάμει πως· ἀλλὰ οὐχ ὁμοίως καὶ πρὸ τοῦ μανθάνειν ἢ εὑρεῖν.

Cùm autem singula factus fuerit, perinde atque is, qui dicitur actu sciens (id verò euenit, cùm per seipsum potest operari); est quidem & tunc potestate quodammodo; non tamen eodem, quo antequàm didicisset, aut inuenisset. Text.

COMMENTARIVS LXXIX.

HActenus puram & simplicem intellectus naturam, quatenus facultas quædã est animæ, proposuit nobis Philosophus. Quidque intellectus sit antequam operari atque intelligere aggrediatur, apertè satis declarauit. Voluit autem intellectum animæ facultatem esse immaterialem, incorpoream, & inorganicam: velut potestatem quandam ad intellectilium omnium rerum formas suscipiendas, omni earum conditione spoliatam. Quem propterea intellectum potestate, seu patibilem nominamus: verè autem est intellectus absolutè, & vt à natura existit. Idcircò quod ab interpretibus dicitur, de intellectu potestate patibiliue hactenus fuisse dictum; nunc verò de eo differi, qui habitu consideratur: veriùs multò dictum fuisset, post absolutam & nudam intellectus naturam in potestate quadam, & formarum omnium atque actuum vacuitate consideratã, potestati huic & vacuitati actum atque habitum apponi: atque vbi cognitum est, qualis suapte conditione sit intellectus, & quemadmodum se se habeat antequam quidquam cognoscat; doceri quoque qualis intelligẽdo euadat, quoque modo post rerum cognitarum formas susceptas habeat. Ita à potestate ad actum, à materiali ad formale, & omnino ab imperfecto ad perfectum progreditur: consuetam videlicet obseruans methodum; à potestate ad habitum, & ab habitu ad actum, qui est omnium perfectissimus, pulchrè transiens.

Duo autem de hoc intellectu, quem habituapellamus, paucis verbis exponit: quid sit, & quemadmodũ se habeat. Quid sit, tum definitione comprehendit, tum illustrat exemplo. Definitio est, intellectus habitu est intellectus singula factus. Hæc ex definitione intellectus absolutè cõsiderati deducitur, atq; illi quodã modo veluti habitus potestati opponitur. Intellectum absolutè consideratum antea definiuit potestatem quandam

Intellectus habitus quid.

quandam esse ad intellectilia omnia, omnibus prorsus spoliatam. Hunc intellectum habitu eum appellat, qui est singula factus: omnibus scilicet intellectilium formis perfectus & exornatus, omnes actu continens in seipso ac possidens. Exemplum hominis adfert actu scientis: non actu secundo, sed primo: non actu contemplantis (hoc enim intellectus actu, non habitu exemplum foret) sed actu scientiæ habitum adepti, proximéque ad contemplandum dispositi. Ita nimirum ipsemet interpretatur, cùm non modo scientem ait, non contemplantem; verumetiam statim subiungit, tunc demum actu scientem appellari, cùm per seipsum operari potest, omnibusque aliis remotis ipso sibi sufficiens ad contemplandum est. Hic autem is est, qui scientiæ habitu comparato actum primum habet, quo prodire ad secundum potest. Quare vt actus primus inter meram potestatem, & actum secundum; scienséque inter scientiæ capacem & contemplantem; sic intellectus habitu inter intellectum potestate & eum, qui actu consideratur, medius existit. Intellectus potestate est velut homo scientiarum capax, nullam actu habens; intellectus habitu velut sciens; intellectus demum actu velut contemplans.

Intellectus habitu scientiæ.

Estque inter scientem & intellectum habitu similitudo plurima. Quoniam vt homo sciens dicitur propter habitum acquisitū, quo è potestate prima & essentiali, qua erat scientiæ capax, factus est actu sciens; & adhuc est potestate altera & accidentaria ad secundum contemplationis actum: sic intellectus habitu appellatur, quòd intellectilium formis iam preditus à potestate ad actum transierit, sitque potestate ad ipsas actu intelligendas. Ac rursum vt se habet sciens ad contemplandum, sic ad actionem suam intellectus habitu. Sciens absque docentis opera contemplari potest quandocumque voluerit; & interdum quidem contemplatur, interdum verò à contemplatione cessat. Et intellectus habitu, etsi externum intellectile obiectum non adsit, intelligere tamen, vbi libuerit, potest atque etiam ab intelligendo quiescere. Porrò eodem hoc scientis exemplo in superiori quoque libro à tex. 55. & deinceps in sensus natura exponenda memineris vsum fuisse Philosophum: tum vt constantem vbique ac sibi similē agnoscas: tum vt quæ hoc loco de intellectu dicuntur intelligas: atque intellectus demum & sensus similitudinem ac differentiam videas. Scientem & potestate & actu inquiebat dici; vtrumque duobus modis: potestate inquam tum remota & essentiali, quæ naturæ capacitatem operatione, atque habitu carētem significat; tum propinqua & accidentaria quæ habitus est, qui non operatur, sed operari potest. Et actu itē, tum primo & essentiali, qui habitus est & forma; tum secundo & accidentario, qui est operatio ab habitu & forma profecta. Homo scientiæ capax, fit actu primo sciens docentis opera, qui actu sciēs fuerit. Vbi verò scientiæ habitū comparauit, potestate adhuc est ad contemplandum. Sed à seipso ad contemplationis actum venire potest. Non absimili modo in sensu & intellectu res habet. In sensu quòd est potestate essentiali sentiēs, à procreāte fit actu primo sentiens. Quod autē sentiendi facultatem habet, potestate accidētaria est ad sentiendum, fitque actu 2. sentiens, à seipso sensionē promens; at non sine externo obiecto præsente. Hæc eo loco de sensu prodita sunt. Nunc eodem scientis exemplo eadē planè de intellectu tradit; vnico tantùm discrimine intellectus, qui suaptè natura potestatē solam ad intellectilia significat, estque velut potestate essentiali, ad actū primum & formam intellectilium transit docentis opera aut propria certè discentis inuentione. Vtriusque enim philosophus meminit, inquit Philoponus; quia omnis scientia horum modorum altero comparatur. Huncque intellectū habitu nominamus, qui scientiæ sentiētique facultati respondet optimè: quoniam in intellectilium genere velut habitus est & actus primus. Verùm is potestate adhuc existit accidentaria ad actu intelligendum. Quem actum dum promit, nonnihil differt à sensu, estque prorsus scienti similis. Nam sensus vt actū sensionis edat, externo eget obiecto, à quo ad agendū moueatur: intellectus habitu & sciens nullo alio opus habent. Sed vterque, vt non solùm hoc loco, sed etiam in tex. 60. nōtati libri dicitur, intelligere potest, vbi libuerit, ac per seipsum operari. Interiecta enim illa verba (id verò euenit, cùm per seipsum potest operari) tum de sciente, tum maximè de intellectu habitu intelligenda sunt.

Intellectus & sensus similitudo & differētia.

Quocirca verissimū etiam illud est, quod subiungit, intellectum habitu, postquam fuerit singula factus, potestate adhuc esse quodammodo, at non perinde vt antea, quàm didicisset, aut inuenisset. Nam antea, cùm purus & nudus esset intellectus, potestate essentiali, & remota erat ad intelligendum. Carebat enim, tum actu secundo intellectionis, tum primo intellectilium formarum: eratque potestate, tum ad habitū, tum ad actum. Iam verò singula factus in actu primo & essentiali potestatē habet ad actum secundū: qui cùm sit accidentarius, propterea hic intellectus habitu non absolutè, quemadmodum antequàm didicisset aut inuenisset; sed quodam modo, dicitur esse potestate: eamque ipse explet, cùm in seipso formam & intelligēdi principium habeat. Atque intellectus quidem potestate erat potestate vt fieret habitu: hic autem est potestate vt fiat actu. Ac demum (vt ex consequentibus verbis colligitur) ille potestate erat ad intelligenda cætera omnia; hic ad intelligendum seipsum.

Vt intellectus omnia fiat.

Cæterùm quod dicitur (singula factus) nequaquam absolutè & simpliciter intelligendum est; quasi intellectus fiat res omnes secūdum esse ipsarum naturale & reale, quo in seipsis existunt. Sed quemadmodum intelligendum sit, declarabunt illa verba, quæ post adscribet. Lapis non est in anima, sed forma lapidis. Non inquam realis & materialis ille lapis, quem oculis cernimus & manibus tangimus: sed illius similitudo, notio, forma sine materia & corpore cōprehensa. Quare vt coloris aut alterius rei forma reipsa in materia susceptā, eam reipsa coloratam, aut omnino talem efficit, qualis est forma: Sic notiones ac formæ rerum omnium cognitarū in intellectu susceptæ illum efficiunt omnia, non reipsa, sed similitudine quadā, vt albi pluribus explicatum est. Hicque intellectus intellectilibus rerum omnium formis excultus, toto eo tempore, quo quiescit & nihil actu contemplatur, intelle-

ctus habitus nuncupatur: multò sanè perfectior, quàm antea, cùm in sola potestate versaretur, formis omnibus carens: nondum tamen planè perfectus. Quoniam quidquid aptum est operari, tum demum perfectum omnino censetur, cùm operatur; finem scilicet suum consequutum.

Intellectus & materia similitudo.

Idem in sciente & sensu accidit: & verò etiam in natura. In qua materia est velut intellectus potestate omnium imperfectissima: substantia perfecta, quæ formam adepta est, velut intellectus habitu, melior certè est, quàm materia; at non omnibus modis perfecta, nisi cùm operatio naturæ illi conueniens accesserit. Atque huiusmodi est intellectus in actu, perfectissimus omnium & absolutissimus. Ita non solùm scientis, sed sensus quoque & materiæ exemplo declaratum est, quid sit intellectus habitu, & quomodo se habeat.

Philosophum verò scientis potissimùm exemplo tres ob causas vsum fuisse arbitror. Primum, quòd eodem in explicanda sensus natura fuisset vsus. Deinde quòd illud ipsum ad intellectum pertinet, atque in eodem consideratur. Ad extremum, quòd ita significare voluit & quasi clariore voce dicere, quid sit intellectus habitu, nobisque declarare quomodo intelligendum sit illud (singula factus) vt intellectus habitu significetur.

Vt intellectus omnia fiat: & quid intellectus habitu.

Tribus enim modis intelligere possumus singula fieri: Aut per intellectiles species, quas proportione sensilibus respondentes intellectus agentis lumine ex phantasmatibus excitatas inquient sanctus Thomas, & Latini plerique in intellectu patibili suscipi, vt earum ope vniuersas naturas, quarum sunt species, intelligere queat. Aut per cognitiones singularum rerum, quas actu subinde format & suscipit, dum res quasque & naturas cognoscit. Aut demum per habitus habitualesúe cognitiones ex actualibus illis comparatas. Intellectiles illas species ab intellectione diuersas apud Aristotelem ego quidem certè non reperio, neque vllo modo ad intelligendum necessarias esse arbitror. Verùm aduersus eas post pluribus disputabo. Cognitio & conceptio intellectus intellectæ rei forma quidem est in intellectu, intellectum tamen habitu non absoluit. Tum quia transiens actio est, non permanens ac diuturnus habitus. Tum quia operatio est, non operationis principium: intellectus autem habitu non dicitur, vt operatur; sed vt operari per seipsum potest: intellectusque actu cognoscens, vt contemplans est, non vt sciens. Tum verò etiam, quia si sermo sit de cognitione habitum antecedente, quaque is aquiritur; per eam intellectus nondum est singula factus, sed fit: sin autem de illa, quæ ex habitu proficiscitur, hæc sanè ad intellectum actu potiùs pertinet; quia quod operatur, actu est. Reliquum igitur fuerit intellectum habitu (vt vox ipsa significat) habitualibus cognitionibus constare; eúmque esse, qui scientiarum habitibus præditus est. Hic enim verè est tanquàm sciens; habitu scilicet præditus, quo per seipsum operari potest. Quod de intellectili specie cognitionem antecedente parùm accommodatè dicitur. Quoniam is, qui nondum cognitionẽ vllam habuisset, sed præparatus solùm ad cognoscendum esset; similis illis diceretur, qui iampridem cognitiones omnes, easque toties repetitas habuisset, vt ex illis habitum contraxisset. Verùm apertissimis illud est, alio modo intellectum habitu potestate esse, quàm esset, antequàm didicisset, aut inuenisset. Duo hæc namque (didicisset, aut inuenisset) de speciebus illis dici non possunt. Non enim eas aut à præceptoribus docemur, aut propria inuenimus industria. Sed si vllæ sunt, agentis intellectus lumine excitantur in nobis: discimus vel inuenimus cognitionum & scientiarum habitus. Sciens igitur species quædam & forma fuerit intellectus habitu: & illius tanquàm vnius speciei ac partis exemplo voluit Philosophus explicare, quid vniuersè esset intellectus habitus: qui latiùs omninò patet, quàm sciens, cognitionemque omnem, tum theoreticam, tum practicam comprehendit.

Atque ita demum Interpretes Græci tradiderunt. Alexander in suo primo libro de Anima cap. de intellectu secundùm habitum, & cap. de intellectu, qui velut habitus dicitur, & cap. de intellectu secundùm actum. Et libro 2. cap. 13. de intellectu, qui est habitus, Philoponus in Theoria ad textum primum huius libri, & hoc loco tum ipse, tum Themistius. Quocirca idem prorsus substãtia est intellectus habitu, & intellectus potestate: hoc duntaxat discrimine, quòd alter est imperfectus, alter perfectus: ille intellectilibus formis spoliatus, hic excultus omnibus & ornatus: ille potestate, hic actu: ille velut materia, hic tanquàm forma: ille non potens operari, nisi adiutus ab alio, hic per seipsum potens, quandocumque libuerit intelligere. Quæ tamen omnia accidentariam, non essentialem differentiam significant. Nam vt idem est homo ignarus primùm, deinde sciens; ita nimirum idem est intellectus potestate primùm, deinde habitus cognitionum perfectus. Et vt scientia homini, sic cognitionum habitus intellectui accidentarium quidpiam sunt & adscititiũ, quod diuersam essentiam non facit.

Porrò intelligatur vocem illam (singula) referri ad illud quod in tex. 4. dixerat (omnia intelligit) sed ita referri, vt necesse non sit intelligere omnia, vt sit intellectus habitu: quis enim est hominũ, qui omnia intelligat? nullus igitur intellectum habitu possideret. Sed satis sit esse factum aliqua alicuius generis, vt in eo genere habitu esse dicatur. Propterea dixit (singula factus) non, omnia factus. Nam & artifex habitum habet suæ artis, dum singula nouit, quæ ad illam artẽ pertinent: etsi quæ ad alias spectant, ignoret. Sic intellectus potest esse habitu circa naturalia, & ignorare ea quæ supra naturem sunt. Immò in vno & eodem genere potest esse habitu aliqua, quæ opptimè nouerit: & non alia, quæ aut penitus ignoret, aut minùs benè percipiat. Quidni enim coëli & simplicium corporum cognitionem accuratam habeat; & non item mistorum aut animatorũ? Hoc igitur est illud (singula factus. Nisi etiam distinctam cognitionẽ significet; qualis in scientiis requiritur. Quippè intellectus non diceretur factus aliqua, nisi illa distincta intelligeret, & causas illorum cognosceret. Tune enim scire nos aliquid arbitramur, cũ per causã illud cognoscimus, vt est in tex. 5. lib. 1. posteriorum analyticorum. Sed & cùm non fieri sed factũ dicit philosophus, perfectũ significat cognitionẽ, longo studio

studio multáque exercitatione comparatam. Hoc. n. est habere habitum: quique eum habet, potest sine alio labore contemplari: sicut in tex. 86. lib. 2. Phys. ars dicitur non deliberare: quia qui artis habitum habet, sine alia ratiocinatione aut consultatione opus statim aggreditur, quia statim videt quomodo sit operandū, & quomodo opus perfectū effici possit.

TEXTVS.

Καὶ αὐτὸς δὲ αὑτὸν τότε δύναται νοεῖν.

Et ipse tunc seipsum potest intelligere.

COMMENTARIVS LXXX.

INtellectum, qui est habitu, tribus modis ab eo, qui est potestate, differre docuit. Primùm quòd hic nihil est actu eorum, quæ potest intelligere; ille singula factus omnium habitum habet. Deinde quòd ille potestate essentiali & remota existit ad intelligendum; hic accidentaria duntaxat, & proxima. Tertiò, quòd ille ex se operari non potest, sed ab alio trahi ad actum debet; hic per seipsum intelligere valet quando voluerit. Quartum nunc addit, intellectum habitu intelligere seipsum posse, intellectum potestate non posse. Particula verò illa (tunc) duo mihi significat. Primum est; eandem esse intellectus substantiam, quæ potestate dicitur, & habitu; & antea quidem, cùm in sola potestate versaretur, cognoscere seipsum nequit, post verò aliorum intellectilium habitibus perfectus potest. Nō enim diuersam vox illa facultatem & substantiam cognoscentem, sed cognoscendi tempus significat. Alterum; Aristotelem verbis hisce non tàm asserere intellectum seipsum cognoscere, quàm tempus & modum cognitionis ostendere. Eum namque seipsum cognoscere, atque in seipsum redire, tum erat manifestum, certum, atque experentia cuiusque testatum; tum ex superiùs traditis satis superque intelligebatur. Nā si immaterialis est, impermistus corpori, & inorganicus; immunis ab eo est, quod reditum & conuersionem in seipsum impedire posset, impeditque in sensu. Et verò ex intellectibus cæteris, qui seipsos intelligunt, facilè idē poterat de humano probari: Addendū tamen hoc ipsum, & quoquo modo significandum fuit; vt intellectus distingueretur à sensu, quem in tex. 52. superioris libri dictum fuerat seipsum non cognoscere. Et ne quis fortassè in tex. 4. probatum videns, eum cum materia & corporeis rebus permistum non esse, vt intelligat omnia, materialia sola & corporea crederet illum intelligere; non item seipsum, cùm à seipso diuersus, sibique impermistus esse non possit.

Tempus autem & modus cognoscendi obscuritatem habebant plurimam. Tempus; quoniam à primo ortu & naturæ suæ conditione non hac modo, sed omni prorsus cognitione caret. Modus verò; quoniā etsi immaterialis & abstracta substantia sit, vt intellectus cæteri; non eodem tamen modo se habet, quo illi; sed corporis forma est. Quare non per essentiam vt diuinus intellectus; nequedirectè, vt cæteri, intelligere seipsum potest. Sed alio quopiā modo. Præsertim cum in intelligendis cæteris rebus opera & famulatu corporeorum sensuum & phantasiæ vtatur: ipse autē immaterialis & incorporeus cùm sit, percipi sensibus & phantasiā comprehendi nequeat. Tempus igitur illud est, cùm singula factus & aliarum cognitionum habitibus perfectus fuerit. Modum autem hunc indicat, qui ex cæterarum rerum cognitione deducitur. Cùm enim eum scribit seipsū tunc intelligere, cùm fuerit singula factus reſque alias cognouerit: Profectò cognitionem eam significat antecedere oportere, veluti necessariam ad illum in sui ipsius cognitionem inducendum.

Digressio XXIIII. Quomodo intellectus seipsum intelligat.

QVo loco grauis existit inter Simplicium & Alexandrum controuersia. Etenim Alexander non alio modo, quàm ex accidente seipsum dixit intelligere intellectum, intelligendo scilicet intellectiles formas, cum quibus ipse quodam modo est idem. Ita enim fit, vt dum eas per se & primariò intelligit, seipsum etiam ex accidenti intelligat. Sententiam hanc Alexandri paucis verbis commemorat Simplicius: sed pluribus habes apud ipsum explicatam in 1. libro de anima cap. de intellectu secundùm actum. Eandemque Themistius & Auerroës hoc loco, & S. Thomas ad tex. 15. sequuti sunt. Magnus quoque Albertus ex accidenti cognoscentem fecit, dum eum tradidit propterea seipsum cognoscere, quòd intellectiles formas in seipso esse cognoscat.

Intelligere per se, non ex accidente.

Simplicius autem contrà pugnat, nequaquam ex accidente, sed primariò eum, tum aliarum rerū formas, tum seipsum intelligere. Si enim, inquit, ex accidente duntaxat, non per se, notus sibi esset, neque substantiam suam, neque vitam aut operationem cognosceret. Quare nihil profectò de illo scriberemus: non eum diceremus partem esse animæ, non immaterialem, incorporeum, impermistum, impatibilem, immortalem, inorganicum, propria sibi neque communi cum corpore operatione præditum, non esse agentem aut patientem, non potestate, habitu, aut actu, non theoreticum aut practicum. Etenim hæc non intellectilibus formis, sed in ipso intellectū considerantur: neque illis, sed hic conueniunt. Deinde dum ita isti loquuntur vim omnem reflectendi se supra seipsum intellectui nostro præripiunt. Si enim redire in seipsum posset, non ex accidente, sed per se & principali actione naturam suam atque operationem cognosceret. Quod sanè tum ex immaterialis substantiæ natura nascitur, tumverò in nobis ipsis experimur sæpissimè, non solùm rem quampiam aliam, verùm illam ipsam intellectionem, qua illā intelligimus, intelligentes: non tanquam rem intellectam, sed velut intellectus actionem, qua ea fuit intellecta. Ac rursum intellectus naturā tāquàm ab intellectis omnibus rebus diuersā cōtemplamur. Certè facultatum inferiorum actiones & naturam per se & peculiari actione cognoscimus, non illius ipsius, sed alterius superioris virtutis. Communis enim sensus particularium

sensionem sentit, communisque illius actionem & naturam percipit intellectus. Quî verò credi possit optimam & nostri maximè propriam intellectus operationem ac naturam, aut ignorari prorsus, aut non nisi ex accidente, quod penè tantundem est, cognosci? At intellectu superior nulla facultas est: ab ipso igitur per se, tum actio, tum natuea ipsius, cognoscitur. Alioqui si ita esset, vt illi autumant, nos ipsos, nostraque propria bona nosse haud possemus; & haberemus priùs intellectu, quàm sensu: In eo autem, quod est seipsum cognoscere, nil prorsus differret intellectus à sensu. Quippe antea traditum est eundem sensus & sensilis esse actum. Et idem ipse Alexander fatetur sensum quoque, qui est actu, idem esse cum rei sensilis forma sensu percepta. Hæc enim sunt ipsius verba; Cùm nihil aliud sit intellectus in actu, quàm intellecta species; quemadmodum & in sensu quoque monstratum est, &c. Non minùs igitur sensus formam illam cognoscendo seipsum sentiret, quàm intelligat intellectus intellectiles formas intelligendo. Atque intellectum hoc loco asserit seipsum intelligere, sensum in superiore libro seipsum sentire negauit.

Alexan dri res ponsio cō futata.

Vidit hoc argumentum Alexander & diluere conatus est. Respondit autem non ita esse in sensu: quoniam is rerum duntaxat singularum est, earumque ὡς ὄντων ἐν ὕλῃ neque fit idem cum sensili, ὅτι μὴ ὡς ὕλη τὸ εἶδος λαμβάνει, quòd formam vt materia non suscipiat. Verùm in hac responsione parùm sibi constare videtur Alexander. Sensum enim non fieri idem cum sensili, pugnat omnino cum antecedentibus illis verbis; Nihil aliud intellectus in actu, quàm intellecta species, quemadmodum in sensu quoque monstratum est. Hæc enim sensum apertè aiunt idem fieri cum sensili, sicut intellectus efficitur cum intellectili. Deinde intellectus quoque præter vniuersas & immateriales rerum est singularium & materialiũ, quarũ sanè formã vt materia non suscipit: immò minus, quàm sensus; quia prorsus immateriales suscipit: neque is igitur fieret idem cum rebus illis intellectis, nec huius generis rerum intellectione seipsum intelligere dici posset. Præterea cur sensus cognoscere seipsũ nequeat, vt intellectus seipsum intelligit; non ea est ratio, quòd singula ille & materialia, hic vniuersa & immaterialia comprehendat. Quoniam quidquid sit illud, quod cognoscitur, cognitione discedit à suæ naturæ conditione, atque ad cognoscentis conditionem eleuatur, & in illud transformatur (quid enim Aristotelis illud? sensũ susciperе sensilium formas sine materia. Quid hæc Alexandri confessio? Sensum non vt materia formam suscipere) nec materialis minùs, quàm immaterialis, rei forma intellecta immaterialis est in intellectu: cùm intellectæ omnes formæ, etsi alias atque alias res repræsentent, sintque diuersarum rerum similitudines, reipsa tamen nil aliud sint in intellectu, quàm ipsius intellectiones: immateriales scilicet omnes, vt immaterialis est intellectus, à quo proficiscuntur. Et sensile cognitum nil aliud est, quàm sensus cognitio, quæ illi planè similis est, vt intellectui intellectio. Quare non minùs sensile cognitũ poterit idẽ esse cũ sensu, quàm intellectile intellectũ cum intellectu. Siquidẽ vtrobique operatio est, & cognitio in facultate operante & cognoscente suscepta. Namque nec formã actu intellectam dicimus rem extra intellectum existentem quæ intelligenda illi proponitur (hæc enim intellectilis potestate solùm nominatur) sed ipsius intellectus intellectionem, qua intellectus actu efficitur. Neque de forma actu sensu cognita secus existimare licet: eam inquam non obiectum illud esse, quod incurrit in sensus; sed sensionem circa illud actu profectam, qua sensus actu nuncupatur.

Verùm diuersitatis illius, quæ inter sensum & intellectum, hæc est verissima causa, diuersa ipsorum natura & substantia: quòd sensus materialis est & organicus, intellectus immaterialis & inorganicus. Propterea intellectus nequaquam cum quantitate & corpore complicatus, neque illis inhærens, aut ab illis dependens, non solum alia extra se intelligere potest, sed in seipsum etiã contrahi; atque in se conuersus naturi suam & operationem vera & propria intellectione, quæ seipsum solum respiciat, intelligere. Etenim, cur quæso intellectus item separati & omnino immaterialis omnis & incorporea natura in seipsam conuerti, seque ipsam cognoscere potest? Hoc nimirum sibi vult aperta illa sententia, qua non multò post affirmabitur in tex. 15. intellectum nostrum non minùs intellectilem esse per se scilicet, propriaque & speciali intellectione quàm ipsa intellectilia: siue cæteras interpreteris intellectiles formas, siue potiùs formas & substantias abstractas, quæ seipsas per se semper intelligunt. Quoniam in ijs, inquit, quæ sunt sine materia, idem est quod intelligit, & quod intelligitur: quia scilicet sunt intellectilia actu, seseque in ipsa conuertunt.

Quare minùs hac in re peccauit Alexander, quàm Themistius, Auerroës, ac cæteri, qui eius sententiam post sequuti sunt. Nam quòd Alexander intellectum nostrum negauerit seipsum per se cognoscere; ex eo factum est, quòd materialem eum, & potestatem meram ac præparationem omni carentem actu fecerit. At cæteri, qui immaterialem & incorporeum actũ ac substantiã fecerunt; aut immaterialis & incorporeæ substantiæ conditionẽ non considerarunt, aut pugnantia loquuti sunt. Iam verò sensus totus materialis est & corporeus, cumque materiæ & corporis quantitate indissolubili vinculo colligatus atque cum illa extensus ad alia solùm progreditur, in seipsum contrahi redireue nequit.

Sic igitur intellectus differt à sensu, communeque cum separatis mentibus naturam atque operationem habet: At ab illis ipsis tum natura differt, tum hoc ipso operationis genere. Superiores illi ac diuiniores intellectus corporis nullius sunt actus, in se perfecti subsistunt: noster imperfectus & corporis forma. Illi actu sunt, noster potestate. Illi statim & directè seipsos & semper intelligunt, hæcque operatio naturalis maximè illis est, nec vnquàm intermissa; noster non nisi post longum tempus, laborem plurimum, industriam maximã aliasq; res cognitas sibi notus est: tunc demũ, cùm fuerit singula factus, scientiarũ habitibꝰ cõparatis.

Sic igitur prorsus res habet. Intellectus rudis & omni carens cognitione, omnium tamen capax, à natura prodit, corporibusque nostris innascitur. Tum corporis & materiæ forma factus atque cum sensibus coniunctus, ad exteriora primum & materialia corporum & sensuũ more progreditur; ea-

que

que primùm intelligit, quæ in sensus incidunt atque illi à phantasia proponuntur. Horum intellectione sæpiùs repetita intelligendique actionibus multiplicatis earum habitum firmiter sibi hærentem contrahit, quo promptus est & expeditus ad eas res, vbi libuerit, intelligendas & contemplandas. Et si opus illi phantasmatibus fuerit, tam est in eorum inspectione & cognitione exercitatus; vt quàm promptè sese ad illa conuertit, tam facilè in illis, quidquid vult, statim intelligat: neque vt antea, labore, industria, attentioneque multa, & consideratione indigeat. Hic intellectus habitu nominatur, qui seipsum tandem intelligere potest. Vbi enim is intelligere se omnia cognouerit, tum demum intelligit suam naturam potestatem esse quandam ad omnia, formarum omnium intellectilium capacem. Intelligit etiam se corporis formã atque ab intellectilibus cæteris diuersæ conditionis esse; cùm animad uertit se absque corporeis sensibus & phantasmate intelligere nequaquam posse; nec sine illis quidquam eorum, quæ cognouit, percepisse. Denique immaterialem, incorporeum, inorganicum, impatibilem, & immortalem se esse intelligit; dum illis omnibus intelligendis nihil se passum aut læsum, sed perfectum magis & roboratum fuisse animaduertit. Itaque non primùm, sed secundariò seipsum intelligit. Non enim eam esse naturam & conditionem suam cognoseret, nisi antea reliqua omnia cognouisset. Vt non ineptè dixeris, intellectum naturam suam cognoscere non absimili modo ab eo, quo materiæ naturam cognoscit; partim formarum omnium & actuũ negatione; partim ex transmutione, in qua velut informe subiectum formas omnes suscipit. Non inquam per se primùm, sed secundaria ratione, & aliunde atque ex formis colligendo. Idem enim propemodum in intellectus euenit cognitione, vt ex intellectilium formarum perceptione cognoscatur. Atque hoc est illud; Cùm fuerit singula factus, seipsum etiam potest intelligere. Primarium igitur illius obiectum cætera omnia sunt; secundarium propria quoque ipsius natura & operatio. Vtrumque tamen per se. Hæc est vera, & Philosopho atque intellectus naturæ antea propositæ consentanea maximè interpretatio.

Intellectus & materia similitudo.

Qui verò intellectus seipsum cognoscit, non est intellectus potestate, neque habitu; sed is, qui actu dicitur. Quod ex Aristotelis verbis apertè cognosces. Is enim intellectus, qui potestate nominatur; planè rudis existit; tantumque abest, vt seipsum cognoscat; vt nec aliorum quidquam intelligat, quatenus eiusmodi est. Tunc autem intelligere poterit, cùm fuerit singula factus. Interim vt est ad alia omnia intelligenda comparatus & aptus, sic potestate remota seipsum potest intelligere. Vbi verò fuerit singula factus, habituq; perfectus, poterit sanè potestate propinqua seipsũ intelligere: at nec dum illi actum, sed potestatem solam intelligendi Philosophus tribuit. Hoc tamen discrimine ab intellectu potestate, quòd alter remota, alter propinqua est potestate; neuter tamen actu operatur. Ac rursum ab intellectu actu hoc differt; quòd is quamdiu est habitu, quiescit semper, nec actũ quidquam intelligit. Quare nec seipsum. Quoniam igitur solus intellectus actu operatur, is solus supereſt, qui post aliarum cognitionum habitus comparatos in seipsum conuersus, seipsum quoque intelligat. Quod ita est accipiendum, vt meminerimus semper, eundem substantia triplicẽ hunc intellectum esse, solũque perfectione atque imperfectione differre. Hinc enim cognoscetur intellectũ absolutè seipsũ cognoscere; ad eam tamen cognitionem non peruenire, nisi cùm cæteris rebus cognitis perfectus fuerit: neq; id eum assequi, quatenus potestate & secundùm suam naturam absolutè consideratur; sed vt cum intellectu habitu & actu idem est, postque acquisitos habitus operatur actu.

Quis in tellectus seipsum intelligat.

Hinc pendet illius quæstionis explicatio, quæ in tex. 16. proponetur; cur intellectus cùm semper habeat seipsum sibi præsentem, semper seipsum intelligat. Causa enim est, quia suapte natura potestate est & imperfectus, aliaque omnia prius intelligere debet: quod non nisi post longum tempus vixque in extrema ætate accidit. Intellectus separati, vt actu sunt & perfecti, sic seipsos semper intelligunt & primò; Neque opus habent ex alijs in sui cognitionem deduci.

Cur intellus non semper se intelligat.

Iam verò si Alexander obijciat, à seipso nihil pati posse, intelligereque pati quidpiam esse ab intellectili: respondit Simplicius, intellectionem non esse passionem simpliciter, verùm passioni aliquid simile; hoc est perfectionem in intellectu susceptam absque ipsius passione. Ita in tex. 3. definitum est. Deinde passionẽ significare receptionem aliunde prouenientem: & ideò intellectũ imperfectum, qui potestate dicitur, pati, dum intelligit alia: eum autem, qui iam perfectus est, tum seipsum, tum formas, quæ in ipso sunt, absque passione vlla, sed perficiente solum actione, intelligere. Tum verò etiam propositionem illam (nihil patitur à seipso) de vera & propria actione physica interpretaberis. Quoddam enim certum est esse actionum genus, quod immanentium propterea vocamus, quòd in illo ipso suscipiantur, à quo proficiscuntur. Sensus circa æternũ obiectum sanè versatur; sensionis tamen actio & forma à seusu producta in eo ipso susciputur. Idem euenit intellectui: dũ à se diuersa cætera intelligit. Cùm autem in seipsum conuertitur, perinde in seipsum agit; ac intelligentiæ reliquæ, quas directa actione constat seipsas intelligere. Satisque est, vt alia atq; alia ratione intelligat & intelligatur. Intelligit enim, vt est intelligens & actu primo, potestateque ad secundum: intelligitur autem, vt intellectilis est. Atque dum intelligit, nil aliud, quàm intellectionem tanquam sui formam, recipit. Quę receptio perfectio est, non passio. Idem intelligẽtijs abstractis euenit præter Deum, dum seipsas intelligunt: cùm earum intellectio ab illarum essentia diuersa sit, aduenies, & adscita.

Obiectio prima.

Alius fortasse intellectũ causabitur nil sine phantasmate intelligere; neq; ipsius intellectus, qui immaterialis est & spiritalis naturã, posse vllum esse phantasma. Cui respõdebis propositionẽ illã, quæ ad intelligendum accersit phantasma, de primar o solùm obiecto accipiendam esse, quo ex sensibus hausto perfici primùm oportet intellectum: non de secundario, neque de toto, quodadæquatũ vocant. Alioqui quomodo Deũ & substãtias abstractas, quarũ phantasma nõ est, intelligimus? Certè omne sensile, quod habet phantasma, intellectile item est: at retrò non comeat propositio, neque reciprocare licet, omne intellectile esse sensile at-

Obiectio secunda.

Phantasmatis necessitas.

que phantasma habere. Maior siquidem est intellectus virtus, quàm sensus: latiúsque multò intellectile patet, quàm sensile. Et in materialibus quidem ac sensilibus intelligendis phantasmate opus est; at in immaterialibus & spiritalibus nequaquam. Immò in hisce intelligendis impedimento potiùs phantasmata sunt; atque ab illis recedit intellectus atque altiùs ascendit, vt, quemadmodum illa se habeant, assequatur. Sed in tex. 15. propterea nos admonebit Philosophus, intellectum atque immaterialia entia per se intellectilia esse; quoniam in illis idem est quod intelligit, & quod intelligitur. Et in tex. 9. proximè sequenti dicetur, ad cognoscendam aquam & formam cum materia sensu & phantasia opus esse; atq; ad solã aquæ essentiam & formam per se abstractam à materia comprehendendam, non item, sed solùm sibi sufficere intellectum. Idque, quod intellectum addet Philosophus persimilẽ esse explicatæ lineæ & replicatæ, siue porrectæ, & curuatę: etsi secus adferetur, hoctamen etiã modo ad rem præsentẽ trahi potest; vt duplicem illam operationem eius declaret: quarum altera ad ea, quæ sunt extra se, cognoscẽda porrigatur, & quasi explicetur; altera ad seipsum intelligendum replicetur & quodam modo curuetur.

A

B

QVOMODO FIAT intellectio.

C

CAPVT VI.

TEXTVS.

Ἐπὶ δὲ δήλο ὅτι τὸ μέγεθος καὶ τὸ μεγέθει εἶναι, καὶ ὕδωρ καὶ τὸ ὕδατι εἶναι· ἕτερον γὰρ καὶ ἐφ' ἑτέρων πολλῶν, ἀλλ' οὐκ ἔστι πανταχοῦ· ἔστι γὰρ ἐνίων γὰρ τοῦτο ὅτι τὸ σαρκὶ εἶναι καὶ σάρκα, ἢ δήλῳ, ἢ ἀλλῳς ἔχοντι κρίνει.

D

Tex. 9. *Cùm verò aliud sit magnitudo & magnitudini esse, & aqua & aquæ esse. Eodem autem modo & in alijs compluribus; at non in omnibus. In quibusdam enim idẽ est carni esse, & carnem: aut alio, aut aliter se habente iudicat intellectus.*

E

COMMENTARIVS LXXXI.

DIstinctionẽ, quã hoc loco Philosophꝰ proponit, formæ & essentiæ per se consideratæ atq; in materia spectatæ; eò pertinere putarunt Themistius & Auerroës, vt post traditam intellectus naturam inter illius & phantasiæ cognitionem atque operationem differentiam exponat: quòd hæc res tantùm cum sensili materia existentes percipiat, intellectus vniuersas essentias & sine materia comprehendat. Quare differentiam hanc ex obiecto peti. Quod sanè videretur ad rem, tum ad intellectus immaterialem & abstractam naturam antea declaratã ex operatione atque immaterialium & abstractarum rerum comprehensione confirmandam: tum ad hasce duas facultates distinguendas, quæ circa interiores formis, & absentes res ambæ versantur; suntque tantopere connexæ, vt post dicturus sit, nihil animam absque phantasiæ adminiculo intelligere. Nisi actum ageretur. Iam enim in superioribus demonstratum est, intellectum à sensibus diuersum esse; atque ex operationibus ducta probatio, quæ non minùs in phantasia, quæ sentiens item facultas est, locum habet. Deinde phantasiam quoque & intellectum diuersas esse facultates ostendit. Præterea ex eo, quod postremò traditum est, intellectum esse impermistum, immaterialem, incorporeum, inorganicum, & separabilem; perspicuum erat, tum natura, tum operatione naturam comitante, à phantasia illum differre; quæ vt naturam, sic operationem omnem materialem habet, organicam, cum corpore communem, atque ab eo prorsus inseparabilem. Denique nulla huic phantasiæ mentio, sed sensus. A quo tamen (vel interpretibus illis consentiẽtibus) non distinguitur nunc intellectus; cùm satis superque fuerit antea distinctus.

Propterea longè aliam Philosopho mentem fuisse iudicarunt S. Thomas, alijque non pauci; qui quodnam sit intellectus obiectum declarari voluerunt: nempe vniuersale solum, singulare autem ad sensum pertinere: alij vniuersale per se ac primariò, singulare secundariò & per reflexionem ad phantasmata, à quibus intellectilis species vniuersale repræsentans abstracta est.

A quibus ego multis modis dissentio. Primùm intellectilem speciem nil aliud esse arbitror, quàm ipsam intellectionem, quam actu promit intellectus, phantasmatibus inspectis; vt pluribus post docebo. Deinde non minus singulare, quàm vniuersale, ab intellectu cognosci aio. Quod & Aristoteles hoc loco sentit, & quemadmodum non multò post explicabitur, certa ratio persuadet. Tertia causa, cur ego ab ea interpretatione discedam, est; quòd in ijs quæstionibus, quas tractationis initio de intellectu examinandas proposuit Philosophus in tex. 1. hanc non reperio, quodnam sit intellectus obiectum. Neque aut obliuiosi, aut (quod peius est) aduersus docendi rationem peccantis notam illi inurendam puto; qui tractationis ac doctrinæ plura & diuersa, quàm propositionis, fecisset capita.

Si igitur id præstandum fuit, quod erat propositum; optimè dixit Philoponus, post expeditam primam illam quæstionem, quænam sit intellectus differentia & substantia; alteram nunc Philosophum agredi, quomodo intellectio fiat. Nam etsi de hac quoque quęstione quidpiam fuerit dictũ, vbi intellectionem esse intellectilis formæ abstractæ passione susceptionem; ac rursum esse operationem inorganicã, soliusque intellectus propriam, traditum est: hæc tamen ad essentiam, non ad intellectionis modum pertinent: quid inquam quidlisque operatio sit intellectio; non autem quomodo fiat ac perficiatur. Et alterum quidem acceptum fuit, vt ex operationis conditione facultatis natura & differentia cognosceretur: alterum verò ex cognita facultatis natura statim deducitur. Si enim inorganica facultas est intellectus, consequens fuerit operationem item inorganicã, & cum corpore nequaquam communem esse.

Cæterùm quatuor hîc Philoponus dubitationes à Philosopho tractari ait, ex quibus explicatis, quemadmodum intellectio fiat, cognoscatur. Ego ita interpretor. Cùm in tex. 35. libri 2. posuisset, ex obiectis operationes inuestigandas esse, quòd illa priora existant, & propter illa sit operatio, ex illisque omnino pendeat: præ-

ceptum

ceptum illud hoc quoque in loco obseruare quoquo modo voluit. Tria namque distinguit entium genera, quæ ab intellectu cognoscantur. Primum sunt materialia ætia, alterum ipsemet intellectus; postremũ substantiæ prorsus à materia separatæ. Quæ communi quidem intellectilis obiecti genere continentur, quo facultatis vnitas constituitur: sed tamen tàm sunt diuersæ inter se naturæ, vt vnus communis omnibus intelligendi modus esse nequeat. Materialia enim intelligit à sensibus hauriens atque ad phantasmata conuersus. Immaterialia autem omnia seipso solo; sed alio atque alio modo. Seipsum, à materialibus rebus cognitis in se rediens, postquàm fuerit singula factus; alio autem modo separatas mentes. Propterea communem vnum intelligendi modum tradere non potuit; sed seorsim hæc singula membra tractauit: triaque explicationis capita fecit; quibus expositis manifestum vniuerse fuerit quemadmodum intellectio fiat. Hoc arbitror Simplicium quoque voluisse, cùm diuersas dixit intellectiones tradi, hoc est diuersos intelligendi modos; cùm intellectus habitu à quiete ipsius animæ substantiali discedit atque ad intelligendum progreditur, tum composita, tum simplicia, tum verò etiam seipsum.

Intellectilium tria genera.

Porrò caput illud, quod est de separatis substãtijs, nõ explicauit seorsim, quòd altioris alterius tractationis esse iudicaret: solùmque significauit alio quodam modo à cæteris diuerso eas cognosci. Priora duo accuratè tractauit; tum quòd huius loci propria sunt; tum quòd ad ea quæ antea dicta fuerant, explicanda pertinerent. Nempè intellectum affirmauit materialia omnia intelligere; ac deinde subiunxit, post illorum intellectionem seipsum quoque intelligere. Idcircò horum potissimùm ratio fuit exponenda. Quantum tamen ad hunc locum pertinebat, simul cum altero capite, quod est de ipsius intellectus cognitione, quoquo modo significauit, quemadmodum separatæ item substantiæ intelligantur; quia his omnibus commune est immateriale esse. Itaque ad duo capita reuocantur omnia: alterum de materialium, alterum de immaterialium cognitione.

Primum igitur caput aggreditur; quæritque quonam modo materialia cognoscantur. Nam in ijs, quæ materia constant & forma, aliud esse inquiens totum illud coniunctum, quod oculis ac sensibus obijcitur; aliud formam eius, per se consideratam: aliud inquam magnitudinem, aliud magnitudini esse; aliud aquam, aliud formam & essentiam aquæ per se sumptam: quærit, num illud ex materia & forma coniunctum vna animæ parte cõprehendatur, altera illius forma & essentia. An potiùs eadem intelligente facultate alio aque alio modo disposita cognoscatur vtrumque. Quam dubitationem aut propter Platonem posuit; aut absolutè, quòd ipsa per se difficultatem haberet, assetque consideratione digna. Nam nõ eodem, sed diuerso cognosci voluit Plato, vt ex pluribus eius dialogis manifestum est; atque à Proclo in Timæum, ab Alcinoo in libro quem de Platonis doctrina promulgauit, alijsque Platonicis confirmatum. Intellectilium intellectum esse, sensilium opinionem & sensum, naturæ mediæ cogitationẽ, materiæ demũ spuriã rationẽ: essentias & formas rerũ, hoc est ideas intellectu; sensilem hanc substantiam, quæ formam habet in materia, opinione; ipsa sensilia, sensu; animæ substantiam & naturam cogitatione; primam materiam spuria ratione atque per habitudinem ad sensilium formas percipi.

Platonis de cognitione rerum sententia.

Quòd si res ipsa consideretur, probatum antea fuit immaterialem & impermistum intellectum esse. Materialia igitur, & quæ cum materia formã habent permistam, non videtur posse cognoscere: quippe quæ à sua natura diuersa sunt. Ac rursum etsi intelligere sine passione corrumpente sit, passionem tamen quandam perficientem significat, dum intellectilem formam suscipit. At quo modo immateriale à materiali patiatur, aut immaterialis & incorporea natura materialem & corporeã formam suscipat? Sanè vtramque hanc dubitandi causam ipsemet paulò post attinget. Tum verò si sapienter initio positũ est facultates ex obiectis distinguendas esse; consequens videbatur esse, materialia & sensilia ad sensum duntaxat; immaterialia & quæ per se absque materia & sensilibus qualitatib⁹ considerantur, ad intellectũ pertinere. Deniq; vnius facultatis vnũ obiectũ esse oportet: materialia & immaterialia plura sunt, & diuersa entiũ genera: plurimaq; diuersitas est inter ipsas res materiales, earumque essentias; inter aquam & esse aquæ, inter carnem & esse carnis: illud formã cum materia significat, hoc formam sine materia. Hæc est de materialium entium cognitione dubitatio, hæque dubitandi causæ. Quibus in sequenti oratione satisfiet.

Iam in verbis Philosophi obseruabis, in compluribus sanè ita rem habere, vt materia constent & forma, habeantque formam in materia, & res à suo esse distinguatur, At non in omnibus. Quoniã in quibusdam distinctio ea nõ est; quòd materiæ & formæ compositio non adsit, quæ totum ab ipsius essentia distingui facit. Quod propter substãtias abstractas dictum est, quæ simplices formæ sunt penitus à materia seiunctæ, & verò (vt Aristoteles credidit) actus puri, in quibus essentia à singulari existentia non separetur. Fortasse etiam de solis materialibus loquens adiunxit illud propter cœleste corpus, quod sola materia simplicique substantia, non materia & forma, constare crederet. Quòd si in tex. 92. lib. primi de cœlo aliud esse dicatur hoc cœlum, aliud cœlum simpliciter; non est sermo de cœlesti corpore, sed de mundo, quem Philosophus appellat cœlum. Alioqui vniuersè, tum in ijs, quæ natura; tũ in ijs, quæ arte cõstant, verã esse hanc propositionẽ interpretatur; In ijs, quæ formã habent in materia, aliud est ipsa per se forma, aliud ea cum materia permista. Et ideò artificiata quoque præter ea, quæ naturalia sunt, opportunè Themistius commemorat.

Et duplici Philosophus exemplo vtitur, magnitudinis & aquæ: aqua naturalia significat; magitudinem autem etsi Auerroës indiuiduum exponat; & magnitudini esse, quidditatem & formam eius interpretetur: & S. Thomas ad res mathematicas referat; quæ à sensili quidem materia abstrahuntur, at in quantitate & magnitudine, ceu intellectili materia considerantur, & ideò formam quoque habent in materia. Nisi tamen vtrumque sit naturalium rerum exemplum; & magnitudo corpus hoc magnum & quantum significet, quod videmus & tangimus; & magnitudini esse, quantitatem & formam, qua magnum est & quantum: potiùs credendum est hunc lo-

cum cum textu illo 92. consentire; alterumque artificiorum, alterum naturalium exemplum esse: ac magnitudinē quidem figuratum & arte perfectū opus (in hoc enim plurimę artes occupantur, v alijs atque alijs mōdis quantitatem figurent, hocque solum assequuntur) magnitudi autem esse figuram, qua opus illud constat, significare. A

Porrò de solis materialibus loquutum nunc esse Philosophum indicare illa verba videntur (in quibusdam enim idem est carni esse, & carnem) atq; in illis ipsis affirmare quasdam esse naturas simplices, in quibus duo illa non distinguantur. Neque Themistius separatas mentes, sed punctum, materiale scilicet quidpiā, adducit; in quo idem sit punctus & puncto esse. Et Simplicius cœleste corpus determinatum dicit, licet sit immateriale. Priorē tamen interpretationē video magis probari Philopono, Simplicio, Auerroi, alijsq; permultis. & colligi ex tex: 41. libri septimi, & tex. 16. lib. 8. Metaph. vbi ea de re Philosophus disserens, in omnibus materiam habentibus aliud esse inquit quiditatem, aliud id, quod quiditatem habet: idem autem in substantijs illis, quæ omni materia carēt. Quòd si exemplum carnis & esse carnis minùs videatur immaterialibus illis substantijs accommodatum; nec verò vspiam idem sint caro & esse carnis: Simplicius apertè fatetur falsum cum accepisse exemplum: & causam adferunt, tum Philoponus, tum S. Thomas. Philoponus ingenij magnitudinem, quæ exempla sæpè contemnit: scitumque est illud Auerrois; In exemplis manifestationem quæri, non veritatem. Non enim adferuntur idcircò, quasi semper ita sint; sed vt id de quo agitur, explicetur, faciliusque ab addiscentibus intelligatur. Sanctus autem Thomas, quòd separatæ substantiæ sint ign otæ, neque nominib⁹ propriis nominari possint, sub rerum naturalium exemplo nominatas fuisse. B C

Tertiam quandam interpretationem apud Albertū reperies; in compluribus quidem aliud esse aquam, & esse aquæ, hoc est aliud singulare, aliud vniuersale: at non in omnibus, quoniam in abstractionibus hisce vniuersalium à particularibus in infinitum non progredimur; sed ad simplices conceptus & naturas sistimus, quæ in alias non dissoluuntur. Atq; in his idē est caro & esse carnis; natura scilicet & esse illius. Verùm etsi hæc verè dicantur; ad huius tamen loci expositionem non pertinent; in quo non de vniuersalibus & particularibus, sed de forma & materia; deque ijs, quæ forma & materia componuntur, aut quæ simplici natura constant, est sermo; vt ex ipsiusmet Philosophi interpretatione cognoscitur in tex. 92. & 41. paulò ante citatis, & ex comparatione intellectus & sensus & cognitionis vtriusque facultatis; vt sensus materialia cognoscat, intellectus immaterialia per se & simplici cognitione, materialia per sensum & quasi reflexa & conuersa intellectione. D E

TEXTVS.

Ἡ γὰρ σάρξ οὐκ ἄνευ τῆς ὕλης· ἀλλ' ὥσπερ τὸ σιμὸν τόδε ἐν τῷδε.

Caro namque non sine materia; sed perinde ac simum, hoc in hoc.

COMMENTARIVS LXXXII.

HÆc verba vel ad quæstionis illam partē, quæ falsam esse credidit, suadendā; aduersa scilicet parte cognosci: vel ad propositæ dubitationis confirmationem, Philoponi quoque iudicio pertinent. Confirmatio autem est; quoniam caro materiale quidpiam est, nec sine materia cohæret; quemadmodum nec simitas sine naso. Itaque rationi consentaneum videtur, non eadem, sed diuersa parte intellectum ea cognoscere, quæ formam habent in materia; & ea, quæ simplici forma constant. Cæterùm hæc probatio nil ab antecedente diuersum habet, nisi explum: vt cùm magnitudinem & aquam nominasset, carnem quoque addiderit. Alioqui eadem est dubitandi ratio, num hæc & ea, quæ immaterialia sunt, parte cognoscantur eadem.

Ego duobus modis interpretor. Aut enim ratio eius exponitur, quod dixerat; quædam distingui à suo esse, alia non distingui. Ratio autem est, quòd quædam habent formā in materia, alia simplices per se existentes formæ sunt. Quam interpretationem colligo ex eodem tex. 92. ante citato; in quo sententiam eandem tractans planioribus verbis hanc propositionem adfert; In omnibus, quæ formam habent in materia, aliud esse formam cum materia permistam, aliud per se consideratā formam: quasi hęc sit diuersitatis causa; materia, cum qua coniungitur forma. Aut propterea fuerunt adiuncta illa verba, ne quis audiens, in quibus idem esse carnem, & carni esse, incideret in errorē; hæcque perinde in carne atque in magnitudine & aqua crederet non distingui. Ostendit autem ei gratia id fuisse dictum; non quòd in carne ita res habeat. Nam caro non minùs, quàm magnitudo & aqua, formam significat in materia; eiique vt simum (exemplum Philosopho familiare) quod non solùm curuitatem significat, sed curuitatem in naso; hoc est non solùm formam, sed formam in materia. Hoc enim est illud (hoc in hoc). Nec minùs carni & verò magnitudini & aquæ, cæterisque materialibus formis, quàm similitati conuenit. Et quanquam Simplicius paulò aliter intellexit hæc verba. (Particulam enim (hoc) formam dixit denotare: illam verò (in hoc) aut formam in materia, aut habitudinem quamcumque vnius ad aliud, tanquam indeterminatā per se atque ab illo determinatum. Quod propter cœlum adiecit, cuius forma non est in materia, sed habitudinem habet ad illud corpus, velut à se terminatum). Tandem tamen subiungit (hoc in hoc) non significare compositum, sed compositi causas; formam scilicet & materiam; siquidem forma cum materia coniuncta compositum facit.

TEXTVS.

Τῷ μὲν οὖν ἁφῇ καὶ θερμῷ καὶ ψυχρῷ κρίνει, ἡ δὲ σὰρξ τῷ ὑλικῷ ἐστὶ σαρξ.

Sensitiuo igitur calidum & frigidum indicat, & quatenus ratio quædam caro. Tex. 11

COM-

COMMENTARIVS LXXXIII.

An eodē materialia & immaterialia cognoscantur.

HÆc est propositæ dubitationis solutio, an diuersa parte, an eadem alio atque alio modo se habente materialia & immaterialia cognoscantur. Cuius priorē partem Plutarchum & Alexandrum accepisse; atque materiali materialia immateriali immaterialia cōprehendi affirmasse testatur Philoponus. Quæ opinio priscorum illud philosophorum sapit ab Aristotele in superioribus confutatum, simile simili cognosci. Verùm aut illi materialia sensu, immaterialia intellectu cognosci; aut parte intellectus materiali materialia, parteque immateriali immaterialia discerni voluerunt. Priorem sententiam visi sunt ex his verbis colligere, quibus sensitiuo calidum & frigidum; carnemque, hoc est quæ formam habent in materia; intellectu autem esse carnis, & formam per se consideratam, cognosci ait.

Intellectu materialia cognoscuntur sine singula.

At verè argumentatur Philoponus, superiorem facultatem comprehendere quidquid inferior comprehendit, & aliquid etiam aliud; quæque potiora nouit; multò magis deteriora nosse. Deinde si materialia & sensilia non intelligeret intellectus, mentem aliqua ex parte futuram amentem, & intellectum non intelligentem; simulque νοῦν καὶ ἄνουν, mentem & amentem, intellectum & non intellectum seu intellectus expertem. Tum verò ni illa quoque cognosceret, nequaquam posset errantem circa singularia & materialia sensum corrigere; cum aut remum in aqua fractum, aut solem vnius pedis esse decernit. Præterea inter materiales res & immateriales, inter singulas & vniuersas differentiā ponimus, quidq; altera distet ab altera optimè nouimus. At quomodo differentia inter illa ponatur, quorum vtrumque non cognoscatur? & quomodo vniuersale à singularibus abstrahatur? Cùm igitur sensus ad immaterialia & vniuersa non eleuetur, non potest is differentiam ponere: neque partim sensus, partim intellectus; quoniam vnus debet esse amborum iudex: intellectus igitur entium genus vtrumque cognoscet ac discernet. Hoc argumento non solùm Themistius, Philoponus, Auerroës, ac Priscianus Lydus in Theophrasti librum de phantasia & intellectu cap. 15. vsi sunt: sed Aristoteles quoq; communem sensum antea domonstrauit in tex. 146. à particularibus diuersum esse. Quam fortasse ob causam hoc loco non vniuersè quæsiuit, an anima aut homo diuersa, an eadem sui parte & facultate ambo illa cognoscat: sed speciatim an intellectus alio tanquam instrumento, an seipso aliter se habente vtrumque percipiat. Nimirū eum supponens materialia quoque & singula cognoscere; quoniam vnum duorum iudicem esse oportet. Tum verò in tex. 59. intellectū inquiet, cum contemplatur, phantasma semper aliquod singulare & sensile contemplari. Nil clariùs dici poterat. Propterea cùm circa idem phantasia versetur, hoc addit inter phantasiam & intellectum interesse; quòd intellectus sensilia illa phantasmata componit affirmando aut negando; phantasia non item. Apertissima quoque est illa sententia
» in tex. 58. existimatio & ratio, hæc quidem ipsius
» vniuersalis est, illa verò ipsius singularis. Illa enim dicit oportere talem tale agere; hæc autem hoc
« vel illud esse tale. Existimationem namque & ratio-
« nem intellectus actione constare certum est. Sanè ex intellectu practico (cum quo idem reis est, qui theoreticus appellatur, solo diuersus fine) efficax sumitur argumentum. Quoniam is totus circa res agendas & non agendas versatur. Prudentiæque & artium omnium habitus, qui in intellectu versantur, ex rerum singularum ac materialium cognitionibus comparati sunt, & circa illas versantur: quòd ex 6. Moraliū libro manifestū est. Omnis consultatio, ac deliberatio, omnisque practica ratiocinatio, etsi propositionem alteram accipiat vniuersam; alteram tamen subiungit, quæ particularem & singularem rem agendam vel non agendam contineat. Non enim dici potest vniuersam intellectum, singularem sensum propositionem adferre. Tum quia sensus neque affirmat, neque negat, neque omnino componit: tantùm abest, vt vniuersale & singulare, hoc esse bonum asserendo, copulare possit. Neque enim is vniuersale cognoscit, neque vllam ratiocinationis partem habet: sed hæc omnia solius intellectus propria sunt. Tum quia vt de communi sensu ratiocinabatur philosophus; perinde esset ac si vniuersam ego, singularem tu propositionem adferres; constaretque ratiocinatio ex intellectione mea & intellectione tua. De inductione ac ratiocinatione, quæ per inductionem fit; deque propositionibus, in quibus vniuersa natura de singulari enuntiatur, vt Socrates est homo, idem dici potest. At quid hæc attinet cōmemorare? Vel ipsos infantes prima literarum elementa perdiscentes consulas. Illi singulas primùm accipiunt literas, deinde illas componunt & dinidunt in syllabas & dictiones. Id sensus non operatur; quoniam hic nisi figuram & colorem literarum percipit, ordo verò vnius ad ad aliam, compositio & diuisio alterius est facultatis, nec sine ratiocinatione perficitur, quare & per huiusmodi disciplinam aquiritur habitus in intellectu. Atqui literæ illæ sunt singulares. Et verò si materialia singularia non posset intellectus cognoscere; an id esset, quia singularia sunt? At Deum, intelligentias separatas, seipsum, suasque intellectiones intelligit. Quæ omnia singularia sunt. An quia materialia sunt? At materiales quiditates, immò materiam ipsam intelligit; totaque scientia de natura cum materia definit; & quæcumq; contemplatur, cū materia considerat. Cœlum verò, sol, luna, & astra cætera, atque elementorum vniuersitates, tum materialia corpora sunt, tum singularia: quæ tamen omnia & intelligimus & contemplamur. Denique voluntatis electio, consilium & ratiocinationem intellectus sequitur; neque mouetur, nisi in id, quod ab intellectu cognitum & monstratum fuerit: at ea singulas res plerumque appetit.

Iam si posteriorem Plutarchus & Alexander sententiam accipiant; atque intellectum ipsum velint parte sui materiali materialia atque immateriali immaterialia cognoscere: Primùm illa ipsa ratione conuincuntur, quæ de communi sensu disputata fuit. Vnum enim & indiuiduum ostendit esse oportere id quod plura discernit, & quid differant, dispicit. Siquidem perinde est, siue plures intellectus partes ponas, siue animæ, siue etiā hominis: siue vna intellectus parte materialia,

altera immaterialia; siue illa sensu, hæc intellectu; siue illa à te, hæc à me percipi dicas. Deinde quoniam intellectũ ostensum est immaterialem totum esse; manifestum existit partitionẽ illam in materialem partem & immaterialem nec veram, nec philosopho consentaneam esse; nullumque materialem intellectum existere materialibus cognoscendis destinatum. Neque vna & eadem animæ vis & facultas partim materialis, partim immaterialis cogitari potest: multò verò minùs eius animæ, quæ tota immaterialis sit.

Cùm igitur ait philosophus (sensitiuum iudicat) dubium non est, quin intellectus iudicare affirmetur, de quo solo proposita fuerat dubitatio. Sed cùm iudicandi modus quæreretur, num is iudicaret alio, an seipso aliter se habente; respondetur materialia & sensilia sensitiuo, hoc est (vt exponit Themistius) ferente suppetias sensu: vel vt ait Philoponus, sensitiuo vtentem instrumento eum iudicare. Cuius ratio est, quoniam hoc postulat facultatum natura & positus cognitionis ordo; vt inferiores facultates quemadmodũ sunt natura priores, ita priùs, quàm superiores, agant: & vt hæ sine illis esse nequeunt, ita nec operentur. Quod in particularibus quoque sensibus & communi perspicuum est. Intellectus verò, qui sensilis corporis est actus ab illius sensibus cognitionem suam inchoare debet. Et vt ipse inorganicus est, nec vlla corporis parte contentus; sic omnibus adest sensibus, statimque accipit quæcumque ab illis fuerint comprehensa. Non tamen sensilia dixit, sed calidum & frigidum aliasque id genus qualitates. Quia cùm sensitiuum nominasset, si sensilia subiunxisset, quæ formale sensitiui obiectum significant; visus fuisset respondere, non intellectum sensitiuo, sed sensitiuum ipsum de illis iudicare. Propterea materiale obiectum nominauit; vt qualitates eas intelligeremus duobus modis considerari; & vt sensiles sunt, & vt intellectiles; quia scilicet entia quædam sunt: easque vt sensiles sunt à sensitiuo iudicari; vt autem intellectiles, ab intellectu vtente sensitiuo vt instrumento. Sic enim sensitiuum & intellectus sensitiuo sensilia iudicant.

Iam tactiles potissimùm qualitates commemorauit; siue quòd omnium primæ atque aliorum principia sint; & ideò commemoratis illis omnes quasi commemorantur: siue potiùs quòd caro, de qua erat sermo, earum temperatione existat & conseruetur. Dixitque calidum & frigidũ, non calorem & frigus. Tum quòd hæc formam per se, illa formam in materia significant, illudq; entium genus exprimunt, de quo quærebatur, an intellectu, an alio cognosceretur. Tum quòd sensitiuo calidum & frigidum, non calorem & frigus, iudicat intellectus; calorem autem & frigus ipse per se solus. Atq; vt breuior esset oratio, post calidum & frigidum cæteras omnes qualitates sensiles communi complexus est clausula (& quorum inquit ratio quædam est caro) quod ad definitionem Philoponus retulit: siquidem per materiam adferri solet naturalis definitio, qualitatumque illa temperatio, materiæ ad formam dispositio est. Simplicius autem proximam causam interpretatus est. Quorum, inquit, ratio quædam est caro, hoc est quorum proxima causa est determinata substantia. Hæc enim determinatorum omnium accidentium proxima censetur causa; quoniam & in ipsa, & circa ipsam, & ex ipsa, & de & propter ipsam subsistunt. Planius fuerit exponere, quæcumque ad efficiendam & absoluendam carnem pertinent: & vt verbum verbo reddamus, quæcumque ad proportionem & temperiem adducta gignunt & constituunt carnẽ, seu continentur in carne. Neque enim intelligendũ est carnẽ formaliter huiusmodi proportionem esse, neque peraliam substantiæ formam constitui: sed accidentariam dispositionem pro substantiæ forma posuit, quæ in illa dispositione, qualitatumque permistione consistit. Quia cùm intellectum diceret sensitiuo cognoscere, proprio & per se sensitiui obiectum adferendum fuit: sensitiuum autem qualitatum & accidentium est non substantiæ.

Hoc igitur est, quod de sensilium & materialium cognitione constituit: ea ab intellectu quidem cognosci, sed qui sensu proprium suum obiectum persentiente atque ad intellectum transmittente vtatur.

TEXTVS.

Ἄλλῳ δ' ἔστι χωριστῷ, ὡς ὁ κυκλοτερὴς ἔχει πρὸς αὑτὸν ὅταν ἐκτανθῇ· τὸ γὰρ σαρκὶ εἶναι καὶ κηρῷ.

Alio autem, siue separabili, sine vt flexa ad seipsam se habet, cùm fuerit extensa. Esse enim carnis etiam discernit.

COMMENTARIVS LXXXIV.

AD propositam quæstionem quid philosophus respondeat, non conuenit inter interpretes. Plutarchus & Alexander, vt dictum est, responderi voluerunt, alio cognosci materialia, alio alio immaterialia; materiali materialia, immateriali immaterialia. Contrà Philoponus eodem intellectu aliter se habente; materialia quatenus vtitur sensu vt instrumento; immaterialia, dum per se sine sensu operatur. Simplicius demũ partim alio, partim eodem aliter se habente. Qualitates quidem & accidentia sensilia sensitiuo, eodem autem intellectu simplices terminos ac substantiales formas, ipsamque terminatam substantiam: secus tamen se habente, quatenus aut extra se progreditur & ad externa se explicat vt formatas ac terminatas substantias cognoscat; aut apud seipsum manet, atque in seipso terminos ac formas, quas apud se habet, contemplatur. Itaque superioribus verbis Philoponus vtramque responsionis partem, alteram explicatè, alteram tacitè contineri dixit. Apertis enim verbis philosophum pronuntiasse intellectum materialia sensitiuo cognoscere: reliquum substituisse, quoniam subaudiri facilè poterat, immaterialia ab eo per se comprehendi. Hanc autem consequentem orationis partem per interrogationem legendam esse. Interrogari verò, nunquid eæ intellectus partes, per quas materialia & immaterialia indicat, à se inuicem separatæ sint; an sicut linea recta & flexa eadem est linea, sola ratione diuersa.

Ve-ùm

Verùm hæc quæstio illa ipsa est, quæ antea fuit proposita, an diuerso, an eodem aliter se habente intellectus cognoscat. Quorsum igitur post inchoatam eius explicationem rursum proponatur, inchoataque interrumpatur explicatio? Melius Simplicius eam arbitratur absolui, partemque alteram explicari; quomodo eodem aliter se habente cognoscat, tum formas ipsas, tum formatas substantias. Hoc enim potius, quàm immaterialia, significat illud (esse carni). Quippe de immaterialium & abstractorum cognitione nondum loquitur: sed de illis solùm agit, quæ formam habent in materia; in quibus magnitudinem, aquam, carnem, & esse magnitudini, aquæ, & carni distinxit. Quare vt antea (esse carni) quiditatem & formam per se consideratam significabat, ita nunc significare oportet. Quod tamen solas qualitates & accidentia sensitiuo affirmauit Simplicius ab intellectu cognosci; philosophi sententiam contraxisse nimis videtur. Nec enim singularem materialem substantiam, qua separare debet quiditatem & naturam per se absque materia & accidentibus considerandam, potest cognoscere nisi per sensus. Qui etsi substantiam non penetrent, sed in exterioribus solis accidentibus consistant, dum tamen hæc percipiunt, aditum ad substantiam intellectui aperiunt. Sanè sensitiuo non solùm calidum & frigidum, sed carnem item, hoc est materialem substantiam singularem cognosci dixit; si germanum illorum verborum sensum fueris assequutus. Sic igitur habet. Accidentia quatenus sensilia sunt, sensus per se cognoscit. Id in belluis manifestum est. Eadem illa vt intellectilia sunt; atque adeò singularis substantia sub illis contenta, solo intellectu percipiuntur; at non sine sensu. Propterea illa absolutè ab alio intellectu diuersò comprehenduntur; hæc ab intellectu vtente alio. At is postquàm à sensu ad materialem substantiam singularem fuerit introductus, formam separat à materia; quiditatemque & essentiam per se & absolutè considerat: Non ampliùs alio vtens, sed seipso solo. Atque hoc est, quod dicitur, esse carnis discerni alio; hoc est intellectu ipso, qui à sensitiuo, quo carnem singularem, & accidentia cognoscere illum dixerat, diuersus est. Alio autem, siue vt separabili à sensitiuo, siue vt linea recta ad seipsã flexa; dum ad sensum & phantasiam sese conuertit. Nam quemadmodum forma & quiditas per se considerata menteque abstracta, à materia & sensilibus accidentibus separata est, neque in ea sensile quidquam continetur; sic ad intellectum pertinet vt à sensu separabilis est, & per se operari eaque contemplari potest. At quoniam eadem reipsa est forma, quæ in materia existit, quæque mente ac cogitatione abstracta est; intellectus quoque, qui & abstractam intuetur, & eam in materia cognoscit, idem est nec nisi ratione à seipso distinguitur: sicut eadem est linea recta & flexa. Nam dum simplicem formam pura & simplici intellectione per se intuetur, veluti linea recta est: dum verò eam aspicit in materia compositamque substantiam intelligit, euadit tanquàm linea flexa: quoniam ad sensum & phantasiam sese conuertit, & quasi recuruatur.

Materia in substantia vt cognoscatur.

Intellectus vt lineare-cta & flexa.

A Rursum etsi abstractam formam solus is cognoscat, vt separabilis à sensu: dum tamen eam abstrahit, vtitur sensu, & phantasiam inspicit. Propterea partim vt separabilis videtur, partim vt linea recta & flexa.

Ergò ad quæstionem propositam, an forma & quiditas cognoscatur diuerso ab eo, quo cognoscitur id, quod formam & quiditatem habet; omnino respondet vtrumque dici posse diuerso quidem, quatenus alterum sensitiuo cognoscitur, alterum intellectiuo solo, quatenus à sensitiuo diuersum est: eodem autem, quatenus idem intellectiuum aliter atque aliter se B habens vtrumque cognoscit, alterum per se solum operando, alterum ad sensus & phantasiam conuersum: illud vt linea recta, hoc vt flexa & curuata. Quo exemplo pulchrè significat identitatem rei cum rationis diuersitate. Quemadmodum enim eãdem lineam curuare ac flectere, & rursum dirigere possumus: sic sanè intellectus & ad sensus ac phantasiam curuatus & flexus carnem intelligit; & mox ad propriam suam operationem directus carnis quoque esse discernit. Cæterùm hoc exemplum ex Platone desumptum fuisse Themistius indicat. Nam is quoq; actiones intellectus exponens circulis vtebatur, altero curuato & volubili, altero recto. Sed C cùm is plures afferret, Aristoteles vnum accepit, vt facultatis vnitatem ac multiplicem operandi modum doceret. Flexamque potius lineam, quàm circulum, nominauit: maiori scilicet similitudine; quòd circulus reditum ad idem, linea flexa deflexionem duntaxat ad alterum significat; vt cùm intellectus à seipso ad sensum & phantasiam declinat.

Distinctio rationis.

Porrò Auerroës cùm vitiatum haberet textum, à vera huius loci interpretatione toto aberrauit cœlo. Ego duo obiter adnotabo. Alterum quidem, intellectum non naturas modò D vniuersas aut immateriales, sed singulas quoque & materiales cognoscere. Quæ Themistii quoque Philoponi, & Simplicij est aperta sententia; quam argumenta in superiori commentario significata demonstrant. Omninoque Auerrois & Auerroistarum illud explodendum est, singularem substantiam cogitatiua, hoc est sentiente facultate cognosci, vniuersalem intellectu. Nam substantia sensilis non est. Et planissima oratione Simplicius hoc loco & antea in commentario textus 132. & Philoponus in expositione tex. 133. & 155. sensum inquiunt in accidentibus solis versari, nec substantiam vllam percipere, sed hanc intellectu solo & mente comprehendi.

Intellectũ singularia & materialia cognoscere.

Alterum autem, opinionem illam complurium Latinorum, intellectiles species ab intellectione diuersas, tanquàm ad intelligendum necessarias, asserentium, minùs veram esse, vel ex hoc loco intelligi posse. Fatentur namque illi ipsi species eas vniuersarum duntaxat naturarum esse; easque solas, non item res singulas repræsentare, quippe quæ ab illis omnibus conditionibus, quibus singulæ res constabant, fuerint separatæ. Addunt, nullas esse præter has, rerum singularum species. Iam igitur, dum res quoque singulas intelligit intellectus, aut phantasmata ipsa specierũ

Contrà species intellectiles.

loco in intellectu suscipiuntur ; quod vel ipsorum confessione fieri non potest ; aut absque speciebus eas intelligit, sola propositorum phantasmatum inspectione. Non est igitur species ad intelligendum necessaria : eodemque modo in proposito phantasmate natura à determinatis conditionibus separans vniuersam eam intelligit. Nam si tantopere, vt inquiunt illi, necessaria esset ad intelligendum species sine illa constaret nulla, ne rerum quidem singularum, intellectio. Quòd si hæc constet, non est igitur intellectioni, vt intellectio est, necessaria.

TEXTVS.

Πάλιν δ' ἐπὶ τῶν ἐν ἀφαιρέσει ὄντων, τὸ εὐθὺ ὡς τὸ σιμόν· μετὰ συνεχοῦς γάρ. Tex. 11.

Rursus autem in his, quæ in abstractione sunt, rectum vt simum. Cum sensitiuo enim.

COMMENTARIVS LXXXV.

QVod de naturalibus compositis exemplo magnitudinis, aquæ, & carnis ; aut etiam tum de artificiosis, exemplum magnitudinis ; tum de naturalibus, aquam, & carnem memorans : aliud in illis affirmauit esse rem ipsam, aliud esse rei : aliud id, quod quiditatem habet ; aliud quiditatem ipsam. Hoc ipsum nunc de mathematicis rebus adiungit. Artificiosa cum naturalibus coniunxit ; quoniam non minùs illa, quàm naturalia, in sensili materia consistunt & considerantur, perindeque de vtroque entium genere iudicandum est.

Cur de mathematicis seorsim dixerit, ipsomet rationem significat : quoniam in abstractione à sensili materia versantur. Dicuntur hæc in abstractione versari, ait Simplicius, quòd non sint substantiæ per se seorsim existentes, quemadmodum Pythagorici voluerunt, vt habetur in Metaphysicis ; sed in rebus naturalibus existunt, solaque mentis actione separantur ab illis. Nihilominùs cùm non ab omni materia separentur : sed quantitate constent, quæ velut intellectilis materia est earum figurarũ & formarũ, quæ in disciplinis illis considerantur ; illud quoq; genus entium formam habet in materia, intellectili scilicet ; vt trianguli, quadranguli, aut circuli formam in quantitate. Idcircò in illis ipsis aliud est res, aliud esse rei ; aliud forma, & esse trianguli alteriusue figuræ, aliud triangulus aut figura. Habes de hac abstractione alibi sæpè, vt in secundo Physic. libro tex. 18. & 19. & libro 6. Metaph. tex. secundo, & libro 13. eiusdem operis capite tertio deque duplici materia, sensili atque intellectili, in 7. libro Metaphysicæ tex. 35. & 39. & libro 8. tex. 15.

Mathematica abstractio.

Porrò quod rectum ait in mathematicis habere se vt simum, facilè intelligetur, tum ex superiori oratione, qua carnem dixit perinde habere esse cum materia, ac simum ; tum ex subsequenti tex. 35. aliisque citatis locis ; in quibus naturalia entia sæpiùs affirmare consueuit esse sicut simum ; quod formam in materia sensili significat, cauitatem, seu curuitatem in naso ; aut si malis, cauum aut curuum nasum : mathematica verò sicut cauum, aut curuum, quæ à naso & sensili quauis materia abstrahunt, solamque quantitatem figura præditam dicunt. Quare quod alibi cauum aut curuum, hic rectum nominat : perindeque in mathematicis rectum significat formam in materia intellectili, atque in naturalibus simum in materia sensili. Nam vt simum est cum naso, ita rectum cum continuo, hoc est cum linea. Et vt illud nasi, sic hoc lineæ & quantitatis figuram indicat ; vtrumque formam in materia. Non minùs igitur in mathematicis aliud est rectitudo & figura, aliud rectum seu linea, & figuratum ; quàm in naturalibus simitas sit aut forma, & simũ aut formam habens. Sed quemadmodũ vtrobique materia est & forma, sic vtrobique differunt res & esse rei.

Adnotabis autem hæc verba (cum continuo enim) superioribus illis respondere (caro namque sine materia) : vnde tria intelliges. Primum erit ; causam, cur in entibus distinguantur res & esse rei, compositionem esse ex materia & forma ; distinctionisque principium esse vel materiam, siue sensilem, siue intellectilem. Ideò substantias ab vtroque materiæ genere abstractas voluit philosophus esse actus puros, idemque in illis esse ipsas & esse ipsarum. Quod tamen in solo Deo verum est. In cæteris, quæ à Deo productæ sunt, alia quædam cernitur compositio, essentiæ & existentiæ ; quæ essentiam facit distingui à re, quæ essentiam habet. Sed de hoc aliàs.

Alterum, quid sit intellectilis materia, circa quam alibi dicitur mathematicus versari ; quóque modo à sensili distinguatur. Quod enim inquiunt aliqui materiam intellectilem esse cuiusque rei substantiam à sensilibus omnibus qualitatibus & accidentibus separatam, cum quibus materia sensilis coniuncta est, eamque per se consideratam ; neque verum est, neque Aristoteli consentaneum. Etenim Mathematicus à sensili quidem materia abstrahit, at intellectilem contemplatur. Non contemplatur autem substantiam, sed substantia & sensilibus omnibus qualitatibus resectis solam accipit quantitatem. Quod ex definitionibus omnibus manifestum est, in quibus substantiam nunquàm accersit. Atque si astrologia dicatur in textu 44. libri 12. Metaphysicæ cœlestem substantiam considerare : Primùm ea dicitur inter mathematicas disciplinas esse sola, quæ substantiam consideret ; intellectilis verò materia omnibus communis est. Deinde eo modo id astrologiam contemplatur, quo perspectiuam quoque in tex. 20. lib. 2. Physic. scriptum est considerare lineam, non vt mathematica est, sed vt physica. Non inquam vniuersè vt linea est, quo modo à geometria tractatur ; sed vt est hæc linea subiecto tali determinata : non subiectum illud physicum cognoscendo

cognoscendo, sed determinatam lineam consi- A
derando. Sic enim Astrologia quoque cœlestem substantiam considerare dicitur, quatenus non aliam, quàm cœlorum, quantitatem contemplatur: illorum tamen corporum substantiam non attingendo.

Extat apertissima philosophi interpretatio, tũ hoc loco, tum in 11. Metaph. libro cap. 3. Nam hoc loco in mathematicis inquiens id esse continuum, quod in naturalibus est materia; intellectilem materiam dicit nil esse aliud, quàm quantitatem ipsam velut figurarum subiectum (continuum autem appellat, & non quantum vniuersè; quoniam de recto loquebatur, quod in continuo versatur). In 11. autem Metaphysicæ B
» Vniuersè magis, mathematicus, inquit, circa ab-
» stracta speculatur. Tollendo namque sensilia
» omnia solum dimittit quantum & continuum;
» horum quidem ad vnum, horum verò ad duo,
» horum autem ad tria: & affectiones eorum prout
» quanta & continua sunt, non prout aliquid aliud
» speculatur. Et horum quidem situs ad inuicem
» considerat, & ea quæ eis insunt; horum verò
» commensurationes & incommensurationes, horum autem rationes. Ex quibus verbis cognoscitur, & quid intellectilis materia sit, & cur ita nominetur. Intellectilis. n. materia quantitas sola est à substantia sensilibusque accidentibus C
omnibus separata. Quæ ideò intellectilis materia nuncupatur, quòd hoc quidem cum sensili materia conuenit, quòd vt hæc naturalium formarum, sic illa proprietatũ, quæ de ea demõstrantur, subiectum est. At in eo differt, quòd illa sensilibus qualitatibus prædita in natura subsistit, hæc abijs omnibus separata, mente sola & cogitatione cohæret: illa reales, hæc intellectiles formas suscipit: illa ab agente naturali, hæc ab intellectu nostro diuersas de illa proprietates demonstrante.

Tertium, quod ex illis iisdem verbis intelli- D
gitur, est: minùs benè Philoponum ea interpretatum fuisse, cùm continui voce, tum recti, tum simi, materiam & subiectum intellexit; quòd ambo in continuo aliquo corpore sint. Etenim vt rectum velut ens mathematicum simo antea nominato velut enti naturali opponitur: ita continuum vt intellectilis materia recti opponi debuit sensili materiæ nasi superiùs commemoratæ, in qua consistit simum. Continuum enim intellectilem solam materiam mathematicorum entium, recti inquam, non simi, propriam significare, testantur verba ex 11. Metaph. lib. proposita. Quod verò idem interpres mathematica entia esse asserit materialia, E
quòd quantitas illis materia sit, figura forma; minùs propriè dicitur. Siquidem hæc ab ea, quæ propriè materia dicitur, abstracta sunt; minusque propriè & per similitudinem potiùs intellectilis materia nominatur.

TEXTVS.

Τὸ δ' τί ἦν εἶναι, εἰ ἔστιν ἕτερον τὸ εὐθεῖ εἶναι, καὶ τὸ εὐθὺ ἄλλο. ἔστω γὰρ δυάς· ἑτέρῳ ἄρα, ἢ ἑτέρως ἐχόντι κεῖνται καὶ ὅλως ἆρα ὡς χωριστὰ τὰ πρόγματα τῆς ὕλης, οὕτω καὶ τὰ περὶ τὸν νοῦν.

Quod quid autem erat esse, si diuersum sit recto esse & rectum, alio. Est enim dualitas. Alio itaque aut aliter se habente iudicat. Et omnino igitur, vt separabiles à materia res, sic & quæ circa intellectum.

COMMENTARIVS LXXXVI.

QVod quid erat esse, formam, essentiam, & quiditatem rei philosopho significare, notissimum est. Inchoatum autem de mathematicis rebus sermonem absolui, perspicuum. Quoniam igitur non minùs in his, quàm in naturalibus, est forma in materia, & rectum in illis se habet vt in naturalibus simum; si in illis quoque aliud sit forma, aliud compositum mathematicum, quod formam habet; aliud rectitudo, aliud linea recta: consequens item fuerit, rectitudinem, quæ est forma, essentia, & quiditas rei rectæ, alio cognosci ab intellectu, alio id quod rectum est & compositum.

Vbi Simplicium hypotheticam & conditionalem loquutionem asserentem ex eo profectam fuisse, quòd hæc nunc pertractare nollet, quippe quæ in Metaphysicis pertractasset; mirari satis nũ possum. Namq; hoc ipsum agit: atque ex eo deducit, quòd rectum seipse habere dixit, vt simum, & mathematica vt naturalia: hancque ob causam hypothetica vtitur oratione. Quasi diceret; Rectum se habet vt simum aliudq; est rectũ, aliud recto esse: hoc posito, seu cũ hoc ita sit consequẽs est alio atq; alio cognosci rectum & esse recto. Vel cõditionalis particula, vt alibi sæpè, causalis vim habet; quia ex eo, quòd rectum est vt simum, diuersumque est recto esse & rectum; oportet sanè alio hæc atque alio cognosci. Quocirca quod Philoponus quoque dubitando hæc dici credidit, totiusque dubitationis solutionem verbis illis contineri (& omnino dicitur vt separabiles, &c.) minùs verum fuerit. Quia cùm rectum se habere vt simum posuisset, non erat ampliùs dubitandi locus, aut certè fuisset superfluum dubitare. Quippe si eodem modo se habet, consequens est eodem item modo cognosci. Philopono ita interpretãdi hæc fuit causa, quòd non alio, sed eodem aliter se habente vellet hæc comprehendi. Aristoteles autem, vt carnem, quæ est, vt simum, & esse carnis, alio discerni pronuntiauerat; ita & de recto affirmat.

Causamque subiungit, quoniam recto quidem esse forma, est quasi vnitas; at recto esse & rectum, hoc est compositum, est dualitas. Quod nequaquã cum sancto Thoma ad Platonẽ referas; neq; cũ Philop. & Simplicio de solo recto & cõposito

ex materia & forma accipias; vt recto esse sit vnitas, rectum dualitas: quòd illud indiuiduum sit & simplex, hoc diuiduum; siue in materiam & formam, vt Philoponus; siue in partes quantitatis, quia continuum est, vt Simplicius. Non enim hæc ad rem videntur esse; neque rationem reddunt eius, quod agitur, cur recto esse & rectum alio cognoscantur, quemadmodum & causalis particula (enim) & antecedentia consequentiaque verba manifestè testantur. Deinde non rectum, sed recto esse & rectum, dualitatem esse ait. Verùm intelligas recto esse vnitatem appellari, quòd vnum quidpiam & simplicem formam significet, quæ vno cognosci queat, solo scilicet intellectu: recto autem esse & rectum, dualitatem: quoniam etsi à materia sensili abstracta sint, duo tamen quæpiam sunt, non minùs diuersa, quàm carni esse & caro, simo esse & simum; forma videlicet & quod formam habet. Eodem igitur modo, quo illa, partim alio, partim eodem aliter se habente comprehenduntur. Sed hoc interest, quòd vt compositum naturale est sensile, & compositum mathematicum à sensilibus qualitatibus abstractum imaginabile; sic illud sensu, hoc phantasia tanquàm alio comprehenditur. Rursum in naturalibus & compositum & esse compositi eodem intellectu aliter se habente cognoscitur; esse carnis per se; caro, quatenus ad sensum conuertitur. In mathematicis autem recto esse, intellectu item per se; at rectum, eodem illo, quatenus ad phantasiam respicit. Ita paulatim à sensili materia ad intellectilem, à sensu ad phantasiam per mathematicam abstractionem cognitio nostra traducitur, dum inferioribus facultatibus vtitur intellectus; quousque tandem formas ab omni materia liberans, eas solas & nudas ipse solus intellectione simplici contempletur. Vt enim sensus formam rei sensilem, phantasia imaginabilem; ille cum sensili, hæc cum intellectili materia; sic intellectus intellectilem ab omni materiæ conditione solutam suscipit, penes se habet, eiusq; cognitione fruitur: superiore scilicet animæ parte inferiorem perficiente ac melius aliquid & diuinius moliente. Neque id, inquit Simplicius, ab inferiore parte accipiente. Siquidem nec absque longitudine & latitudine punctus, nec linea vera omni latitudine carens, nec exquisita sphæra planum in puncto tangens, qualia imaginatur Mathematicus, in sensilibus vspiam reperiuntur: neque in phantasia intellectiles illæ formæ subsistunt, quas intellectus possidet. Verùm superiore vnaquaque facultate propria sibi actione eas ex se promente, & in se ipsa suscipiente atque ita inferiorem complente; dum per quandam illius imitationem meliores in seipsa formas producit. Quem Simplicii locum illi considerent, qui species ponunt à sensu in phantasiam & à phantasia in intellectum impressas, tanquam ad cognoscendum necessarias.

Vt naturalia & mathematica intelligantur.

Contra species intentionales.

Porrò eam, quæ postremis verbis continetur, conclusionem, ad sola mathematica entia, eorumque intellectionem Themistius retulit: atque ex eo, quòd non re, sed sola ratione abstrahuntur à materia, deduci voluit intellectum in iis contemplandis non revera, sed sola cogitatione materiam præcidere. Ego aut obiectionis tacitæ dilutionem esse arbitror, qua obijcere quispiam potuisset, si res ita habet, vt dictum est, eodem igitur modo mathematica & naturalia intelligentur. Responderi autem, vt res sunt, ita se habere ad intellectum: hoc- que à naturalibus differre mathematica, quòd abstracta magis sunt. Illa namque à sensili sola materia singulari, non ab vniuersa, separantur; hæc ab vniuersa quoque, solamque intelligibilem materiam habent. Aut generalem potius omnium conclusionem esse; aut potius ex dictis corollarium. Nam cùm de materialium omnium cognitione dixisset; tum naturalium & artificiorum, quæ in naturalibus consistunt; tum mathematicorum: tum eorum, quæ sensili carent materia cōstant; tum eorum quæ intellectili: vniuersè concluſit, in omnibus ita se se habere intellectum in cognitione, vt res ipsæ se habent. Quæ inquam, aut à materia sunt reipsa separata, aut mente certè & cogitatione possunt abilla separari, siue à sensili materia, siue ab intellectili; solo nimirū intellectu comprehenduntur, absq; vsu sensus, qui circa sensilem; aut phantasiæ, quæ circa intellectilem materiam versantur. Quæ verò sunt cum materia, & cum ea considerantur, non intellectu solo & per se operante, sed ad sensum & phantasiam conuerso intelliguntur. Illa non alio, sed ipsomet intellectu; hæc tum alio, tum eodem aliter se habente. Vnde consequens fuerit, vt ex naturalibus, in quibus aliud est carni esse, quod intellectu solo percipitur; aliud caro, quę sensuant per sensum cognoscitur; intellectum colligitur diuersum esse à sensu: ita ex mathematicis, in quibus diuersum item est recto esse, quod intellectu intelligitur; à recto, quod phantasia vel per phantasiam comprehenditur; verè confici posse, intellectum à phantasia distinctum esse. Treque omnio inesse in nobis cognoscentes facultates inter se magnopere ordinatas, atque vnam alteri famulantem, sensum, phantasiam, intellectum. Ac demum quoniam ex obiecti natura colligi optimè potest facultatis conditio ac natura: quippe qualia sunt obiecta, tales existunt actiones; & quales actiones, talis facultas, à qua & in qua eæ sunt: quemadmodum res abstractas & à materia aut re ipsa separatas, vt immateriales substantias; aut certè separabiles mente, vt res mathematicas; esseque rerum naturalium ac materialium: ita licet concludere ipsius intellectus naturam eiusmodi esse, vt & ipse à materia & corpore separabilis sit, non ratione solùm, sed & re ipsa, Siquidem abstracta intelligit & propriam habet operationem, quam absque sensus aut phantasiæ vsu solus ex se promit. Hæc est intellectio, tum separatarum substantiarum, tum materialium item formarum; non quatenus in materia existunt, & naturam faciunt compositam; sed vt per se considerantur, solamque significant quiditatem; non rem, quæ quiditatem habet. Quandiu enim res ipsas quiditatem habentes intuetur, quoniam sensu & phantasia indiget, non satis cognoscitur separabilem eum esse.

Quibus si addideris, ex eo, quòd aliud est res, aliud esse & quiditas rei, probatum fuisse hæc

hæc alio aut aliter se habente cognosci; duo planè habebis, quibus vbique constans apparebit philosophi doctrina ex obiectis facultatum naturam inuestigantis: tum vnitatem, ac distinctionem; tum naturam & conditionem facultatum iudicandam ex obiectis esse.

TEXTVS.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις εἰ ὁ νοῦς ἁπλοῦν ἐστι, καὶ ἀπαθὲς, καὶ μηδενὶ κοινὸν ἔχει κοινὸν, ὥσπερ φησὶν Ἀναξαγόρας, πῶς νοήσει, εἰ τὸ νοεῖν πάσχειν τί ἐστιν. ἢ γὰρ τι κοινὸν ἀμφοῖν ὑπάρξει, τὸ δὲ πείσεσθαι.

B

Tex. 12. *Dubitauerit autem quispiam, si intellectus simplex est, & impatibile, nihilque cum vllo habet commune, vt inquit Anaxagoras; quonam modo intelligit, si intelligere pati quoddam est. Quòd enim est commune ambobus, hoc quidem agere videtur, illud autem pati.*

COMMENTARIVS LXXXVII.

QVæ hoc loco mouetur dubitatio, eam fatentur omnes de modo intelligendi moueri. Vt verò cum superioribus coniungatur, incertum. Themistius Anaxagoram audiens post C expositum intelligendi modum nominari, hæc aduersus ipsum adduci credidit; qui simplicem ac materiæ impermistum intellectum dicens; quèadmodum materialia omnia intelligit, nusquã ostendit. Verùm secus omnino habet. Cùm enim non minùs Aristoteles, quàm Anaxagoras simplicem, impermistum, & impatibilem intellectum posuisset, æquè vtrumque dubitatio vrgebat. Absolutè igitur dubitationem proponit, Anaxagoramque citat, quòd eandem sententiam repetat, in qua constituenda eum antea testem adduxerat, cùm impermistum esse intellectum D in tex. 4. demonstrauit. Minimè etiam ad rem Auerroës post differentias inter intellectum & phantasiam adductas, eum redire dixit ad dubitandum de intellectu pãtibili. Neque enim hoc in superioribus actum est, vt intellectus à phantasia distingueretur. Philoponus ergò, cùm quatuor dubitationibus explicatis, antea posuisset à philosopho doceri, quemadmodum intellectio fiat: primam hactenus explicatam fuisse voluit, an alio, an eodem materialia & immaterialia cognoscantur. Iam verò proponi alteram, quomodo intelligere sit pati, vt initiò traditum est: aut quomodo intellectus immaterialis & E impermistus esse possit, vt antea cum Anaxagora fuit definitum. Simplicius autem de duplici intellectu ad extra progrediente, de quo hactenus egit; de intellectu inquam potestate, & habitu, antequam ad perfectissimum illum accedat, qui est actu; duas dubitationes excitari; quarum altera intellectui potestate, altera ei, qui habitu dicitur; potissimùm conuenit.

Neutram interpretationem prorsus improbo, nec omni ex parte probo. Potius namque id mihi persuadeo, quod principiò posui; vniuersam hanc de intelligendi modo explicationem tripartitò diuisam esse. Cuius primum caput de materialium intellectione hactenus traditum fuerit.

A Nunc autem antequàm progrediatur ad alterum, dubitationem hanc aduersus primum illud, quod proximè tractatum est, & constitutum, proponi. Dubitatio hæc est, quæ ex ipsa intellectus natura in superioribus declarata petitur. Intellectus natura quædam est simplex, non composita ex materia & forma, vt de materialibus dictum est. Est impatibilis, neque vt ex Anaxagoræ quoque sententia antecedens sermo definiuit, vlla ex parte cum materia permistus. Id siquidem sibi voluntilla verba (nihilque cum vllo habet commune) quasi interpretatio illius (impermistum) quo antea vsus est: nimirum illud impermistionem cum materia significare. Nam cùm hæc rebus omnibus communissima esse videatur; qua conueniant ea, quæ formis, tum substantiæ, tum accidentium differunt; quæ materiæ communionem non habent, rei nullius communionem habent. Quia cùm eam quantitas consequatur, atque in ea mox qualitates & formæ suscipiantur; vbi materia non est, nihil aliorum fuerit. Propterea tantundẽ est dicere, carere materia, & formis omnibus & cõditionibus materialibus carere, nihilq; cũ ijs, quæ materia constant habere cõmune. Si hæc igitur est intellectus natura, quonam pacto materialia poterit intelligere? Quodque eò libentius proposuit, quòd cũ in intellectus natura sententiam probaret Anaxagoræ, eidem se obnoxium reprehensioni fore animaduertit, quam aduersus illum proposuerat in tex. 34. quòd cùm intellectum impatibilem, impermistum & nihil cum vllo commune habentem posuisset, quomodo intelligeret, nullo is modo significasset. Huius porrò dubitationis non eam is rationem adfert, quam illi veteres attulissent philosophi, qui simile simili cognosci cognitionemque similitudine constare inquiebant; & ideò animam ex omnium rerum principiis compositam & permistam esse oportere, vt omnes possit cognoscere. Is enim contrariam sententiam statuit, intellectumque demonstrauit intelligendis omnibus formis vacuum esse debere, vt omnes suscipiat. Quare vt dubitationem ex hac intellectus conditione proposuit; sic dubitandi rationem ex intellectionis vi & natura deduxit. Intelligere pati quoddam est (hoc ipsum ibi declaratum est, vbi positum fuit aut esse pati simile sensui, hoc est cum interitu; aut eiusmodi quidpiam, hoc est pati quidem & suscipere, at sine interitu, immò cũ perfectione potiùs) atqui actio & passio, vt prior de ortu & interitu liber demonstrauit, in iis duntaxat versatur, quæ diuersam formam & communem materiam habent; diuersitas enim formarum adducit actionem, qua vna conatur alteram sibi similem facere atque ad suam naturam trahere. Materiæ autem communitas patiendi principium est, susciendique illam formam, quæ ab altero produci potest; quòd ad illam quoque sit potestate. Si igitur intellectus materiæ omnis est expers, nec habet quidpiam cum materialibus rebus commune; ab illis pati, hoc est intelligere ea, non potest. Cæterùm actionem & passionem in iis tantùm versari, quæ communem habent materiam, in actione solùm mutua & reciproca, quæ reactionem adiunctam habet, verum est. Alioqui cœlum agit in inferiora corpora, nec

Intellectus nihil cum vllo habet commune.

Actio & passio communem postulent materiã

tamẽ communi materia constat: & intelligentia suum orbem mouet: & mundus, inquit Philoponus, perficitur ab opifice: tametsi & opifex Deus & intelligentiæ cæteræ materiæ omnis expertes sint. Nihilominꝰ aut ab Aristotele acceptũ fuit; quòd dubitationem proponeret, cui probabilis & apparens, non necessaria, satis esset ratio. Aut vsurpatum propterea, quòd etsi in materiale agat immateriale, materiale tamen in immateriale non agit. Quoniam inferioris est conditionis: & cùm non nisi materialem actum producat, is non nisi ex materiæ potestate educi, atque in ente materiali suscipi potest. Hocque ad confirmandam dubitationem propositam satis erat; ostendendumque intellectum immaterialem à materialibus entibus non pati.

Iam verò si hinc quoque contendant Philoponus & Simplicius aduersus ea, quæ in principio dicta sunt, dubitari posse; quomodo intelligere sit pati, aut intellectꝰ immaterialis & impermistus: per me sanè licet. Modò intelligant & fateantur, non id primaria intentione agi; sed aduersus id, quod proximè de materialium cognitione dictum est, dubitationem proponi. Hoc enim ad eam rem, de qua in præsenti agitur, magis pertinet, magisque ordinatam philosophi tractationem facit.

TEXTVS.

Εἴπ δ' ἐι γνωτὸς καὶ αὐτός· ἢ ὧδ καὶ τῶν ἀλλοις ὁ νοῦς ὑπαρξει, εἰ μὴ κατ' ἀλλο αὐτὸς γνωτός. ἐν δέ τι τὸ νοητὸν εἶδει, ἢ μεμιγμένόν τι ἕξει, ὁ ποιεῖ νοητὸν αὐτὸν, ὡς ἐπ τὰ ἄλλα.

Text. 13. *Præterea si intellectilis & ipse. Aut enim alijs quoque inerit intellectus, nisi per aliud intellectilis ipse. Intellectile autem vnum quoddam specie: aut mistum aliquid habebit, quod intellectilem ipsum facit vt cætera.*

COMMENTARIVS XCVIII.

THemistius hunc locum planè prætermisit: & quasi ordinatè magis singula digerẽs priori dubitationi propositæ solutionem statim adiunxit, quam in consequenti textu adfert philosophus: tum alteram hanc dubitationem attingens, ipsius dilutionem subtexuit. Aristoteli autem placuit, antequàm priori satisfaceret, posteriorem hanc quoque inducere, & vtramque simul post explicare.

Dubitatio est, an intellectus ipse sit intellectilis, quoque modo seipsum intelligat. Philoponus esse tertiam: Simplicius & Auerroës alteram. Sed Auerroës de intellectu materiali, qui potestate dicitur: Simplicius de eo potissimùm, qui est habitu. Ferè enim ad eum locum dubitationẽ hanc referunt, in quo de intellectu habitu superiùs dictũ est, intellectum seipsum intelligere. Atque is verè est, qui potestate proxima seipsum potest intelligere; etsi intellectus quoque potestate quoquo modo, nempe potestate prima & remota possit. Ego secundam esse dubitationem consentio: at eam non puto aduersus, hunc locum proponi: verùm absolutè à philosopho moueri, vt alterum illud, quod antea posui, de intelligendi modo, aggrederetur, quomodo seipsum intelligat. Hoc enim consequens erat dicere, postquàm de materialium intellectione dixisset. Nam etsi dictum fuisset in superioribus, intellectum vbi fuerit singula factus, seipsum intelligere: hoc tamen non tàm intellectionis modum, quàm ordinem significat, quo cætera priùs, tum seipsum intelligit. Vtautem ostendat modum; quoniam operationis natura & conditio ex obiecti natura & conditione petitur; & ideò ex natura quoque & conditione materialium quo modo ea intelligantur, exposuit: pulchrè nunc dubitat, an & quemadmodum intellectus sit intellectilis. Vt enim ipse fuerit intellectilis, ita & illius intellectio se habebit.

Sanè intellectilem eum esse certum est. Quoniam si intellectilis non esset, nec seipsum intelligeret nec quemadmodum sese intelligat, quærendum esset. At vel intellectilis est seipso, quatenus intellectus est; vel per aliquid aliud. Si seipso eademque ratione & intellectus est & intellectilis; omne intellectile, vel etiam lignum & lapis, fuerit intellectus. Siquidem, vt in primo de posteriori analysi libro traditur, id, quod quatenus ipsum dicitur, reciprocè dicitur. Quare si intellectus, quatenus intellectus, est intellectile; intellectile itẽ, quatenꝰ intellectile, erit intellectꝰ. Et rursum quoniã quod dicitur quatenus ipsum, de omni, & vniuersè dicitur; si intellectile, quatenus intellectile, est intellectus, omne intellectile intellectus erit. Sin autem non seipso, quatenus intellectus, sed per aliquid aliud aliaque ratione intellectilis est; non erit simplex, & impermistus; sed ex intellectu tanquàm materia, & intellectili tanquàm forma compositus: quẽadmodum de illis dictum est, quæ formam habent in materia: quæ intellectu per se comprehenduntur, quatenus formam, quiditatem, & essentiã significant; alio autem, id est sensu aut phantasi, quatenus res sunt & in materia existunt. Immò nec seipsum totum intelligeret, sed solum qua parte intellectilis esset; hoc est solam quiditatem suam, non seipsum totum. Quòd si hæc pars aliquid sit illi superinductum, deduci etiam posset, eum omnino seipsum non intelligere, sed superinductam illi formam, qua intellectilis factus est. Itaque vt priorem dubitationem de immaterialiũ intellectione deduxit ex eo, quòd antea de illius natura & actione docuerat, impermistum eum atque intellectionem passionem quandam esse: ita posteriorem hanc de sui ipsius cognitione ex eodem principio mouet, quòd illum tradiderat eũ nulla materia permistum esse; atque hoc à materialibus differre, quæ in materia formam habent; & per aliud, hoc est per suam formam, non seipsis, intellectilia sunt. Propterea enim de intellectu dubitat, quomodo intellectilis sit. Nam si seipso toto, quatenus intellectus est, intellectile omne intellectus erit: si per aliud, hoc est per suã quiditatem ab ipso diuersam, vt cætera; erit igitur in ipso aliud quiditas, aliud id, quod quiditatem habet: eritque perinde ac cætera cum materia permistus.

Paulò aliter ratiocinationem hanc ita colligens

liges. Aut intellectus est intellectilis, quatenus est intellectus; & tunc nihil erit intellectile, quod intellectus non sit; ipsaque materialia intellectum habebunt, quo intellectilia sint: aut quatenus cum intellectilibus cæteris commune quidpiam habet; atque ita compositus erit, & cum cæteris rebus permistus; non simplex & impermistus. Propterea secundam hanc dubitationem cum prima statim coniunxit, antequàm prioris solutionē adferret, Etsi ad capita tractationis diuersa pertinerent. Quoniam vtraque ex eodem principio petitur: ex eo inquam, quòd intellectus est simplex neque cum vlla materia permistus. Ea quoque fuit mouendæ huius dubitationis causa, quòd cùm in materialibus dixerit aliud esse rem, aliud esse rei; atque in penitus abstractis post dicturus sit, hæc duo idē prorsus esse, neque omnino distingui: docendum fuit, vt in intellectu, qui mediæ videtur esse naturæ, res hæc se habeat.

Verba porrò illa (intellectile autem vnum quoddam est specie) interiecta fuisse putat Philoponus; solutionemque secundæ dubitationis in superiori contextu propositæ continere; antequàm posterior adducatur pars huius, quæ illi tertia est; vel vt aliis placet, prioris absurdi in hac dubitatione deducti, omne intellectile fore intellectum. Qui propterea coguntur dicere corruptum esse Philoponi locum, neque (secundi) sed (primi) legendum esse. Respnderi autem, intellectile non esse vnum numero, sed specie; quoddamque proprie, aliud improprie intellectile nominari: proprie intellectum esse & immaterialia omnia atque vniuersalia, quæ actu; improprie materialia & singularia, quæ potestate sunt intellectilia. Verùm credi vix potest tàm perturbatam fuisse philosophi orationem, vt in media argumentatione interponeret solutionem, rectumque ratiocinationis cursum impediret. Deinde solutionem eam inferiùs adducet. Tum verò falsum est, intellectile proprie & improprie eadem esse specie: immateriale siquidem & materiale, tum specie differunt, tum fortasse etiam genere. Credendum potiùs est, eam esse prioris huiusce dubii partis confirmationem: hocque argumēto ostendi in intellectilibus omnibus intellectum fore; quia intellectile est vnum specie. Si enim intellectus & intellectile sunt idem, sanè intellectilia omnia eiusdem speciei sunt; omnia igitur erunt intellectus. Etsi verò falsum sit intellectilia omnia eiusdem speciei esse, vt ipsemet post respondebit; ad dubitandum tamen satis est apparens ratio, quæ ex proportione obiecti & facultatis occurrebat. Vt enim intellectus noster vna est specie facultas, ita illius obiectum intellectile vnum specie videtur esse oportere. Ac formale quidem obiectum sic se habet; quoniam vna est intellectilis ratio materialibus & immaterialibus entibus communis. At naturæ illæ, quæ intellectui proponuntur intelligendæ, maiorem multò inter sese diuersitatem habent. Fortasse etiam nullam verba illa probationem continent: sed quasi pars cum superioribus copulantur, & hypothetica sunt, & velut suppositio; hoc modo; si intellectus non per aliud, sed seipso intellectilis est, atque intellectile omne vnum quoddam est specie, aliis quoque intellectilibus inerit intellectus.

An intellectile sit vnū specie.

Tertia demum interpretatio fuerit; vt eodem quidem modo coniungantur verba; at non intelligamus eiusdem intellectilia omnia esse speciei, sed intellectile & intellectum esse vnum specie; quemadmodum intellexit Simplicius. Hæcque fuerit dubitatio. Si intellectus seipso intellectilis est, ita vt intellectile sit vnum specie & ratione cum intellectu; neque hæc duo, non dicam re ipsa, sed ne intelligendo quidem separari queant; vbicumque fuerit intellectile, erit & intellectus; omnique intellectili, vel etiam materiali, inerit intellectus.

TEXTVS.

Ἢ τὸ μὲν παθεῖν κατὰ κοινόν τι. διὸ διώρισται πρότερον, ὅτι δυνάμει πως ὄντα τὰ γινόμενα ὁ νοῦς. ἀλλ' ἐνέλεχεια οὐδὲν ἔχει ἀπὸ μὴ γοῦ.

An pati quidem secundùm commune quoddam diuisum est priùs? Quoniam potestate quodam modo est intellectilia intellectus; at actu nullum antequàm intelligat. Tex. 14.

COMMENTARIVS LXXXIX.

PRioris dubitationis hæc est solutio. Passionis vocem omonymam esse. Neque quidquid patitur opus esse communem cum patiente habere materiam. Etenim in 2. lib. cùm de passione, quæ est in sensu, ageretur: duplex passio diuisa est: vna corrumpens, & vt ait Auerroës, cum transmutatione: altera perficiens & absque transmutatione. Atque hoc est, quod ait; pati secundùm commune quoddam diuisum fuisse priùs. Etenim eo loco prodidit, pati simplex quidpiam non esse, sed commune, tum corrumpenti alterationi, quæ ad priuatas est dispositiones, hoc est ad interitum atque antecedentis formæ priuationem; tum perficienti, quæ est ad habitum & naturæ conuenientem perfectionem. Diuisionem eandem non multò antea fecit in hoc quoque 3. lib. tex. 2. cùm intelligere dixit aut esse pati ab intellectili, aut aliquid simile. Quare non immeritò Themistius quasi interpretans illud (priùs) A nobis, inquit, iterum suggerenda sunt ea, quæ sæpè monstrauimus. Quod corrūpente passione & cum transmutatione patitur, cōmunem sanè materiam habere debet. Quoniā id, quod ita patitur, contrariā in se habet illi, quam patiendo suscipit, corrūpentem qualitatem: contraria verò circa cōmune subiectum versantur. Quare materiam adnotat Auerroës causam non esse receptionis & passionis vniuersæ; sed eius quæ transmutabilis est. Receptionis autem & passionis simpliciter, esse ipsam rei naturam aptam ad aliud: patique dicitur quidquid eiusmodi est; interdum cum alicuius corruptione, interdum sine corruptione, sed perfectione sola. At non item communi materia opus habet id, quod duntaxat perficitur. Ecce enim, inquit Philoponus, mundus à conditore perficitur; sublunariaque hæc omnia reguntur à cœlestibus & perficiuntur; & aër perficitur à lumine; corpusque cœleste ab intelligentia atque vna intelligentia ab altera, dum sese vicissim intelligunt: nec tamen materiæ in his communio est.

Passio duplex.

Actio & passio vel cōmunē materiā postulat.

Iam verò intellectionem non multò antea ostensum est passionem quidem quandam esse; at perficientem, non corrumpentem; veriusque passioni quidpiam simile, quàm passionem: hoc est impatibilem quandam intellectilium formarum susceptionem. Et ideò intellectum intelligendo suscipere quidem, impatibilem tamen existere: perfici, non perdi neque corrumpi. Propterea eiusdem cum obiectis, à quibus perficitur, materiæ participem eum esse necesse non est. Sensus cum obiecto sensili communem certè materiam habet; sed quatenus corporeo vtitur organo. Itaque duplex in eo cernitur passio; vna corrumpens in organo, quod communi materia constat; altera perficiens in sensu, non corrumpens: illa qualitatem realem suscipit, quæ perdendi ac dissipandi vim habet: hæc iudicatoriam solam actionem, quæ perficere duntaxat potest. Quam ob causam non per se, verùm ex accidenti corrumpi ac perdi sensus dicitur in tex. 65. libri primi; propter corruptionem eam, quæ fit in organo. Intellectus autem, vt est inorganicus, & nihil habet cum cæteris rebus commune; sic posteriorem hanc solam perficientem passionem agnoscit, à priore corrumpente multò magis liber atque immunis.

In sensu vtraque passio.

In intellectu vnica.

Verùm Simplicius alio prorsus modo philosophi verba intellexit. Pati secundùm commune quoddam diuisum fuisse: quoniam quædam est vbique agentis & patientis communitas, qua tale potestate est patiens, quale actu est agens. Et intellectum potestate atque adeò habitu secundùm hanc communitatem, qua intellectilium formarum susceptiuus est, à superioribus formis, quæ sunt in intellectu in actu, eatenus pati, quà potestate est id, quod actu est intellectus in actu à quo is patitur: passione tamen perficiente, non corrumpente.

Quæ interpretatio etsi aliis fortasse placere possit, mihi tamen non placet. Primùm quia nequaquam ad rem responderet philosophus dubitationi propositæ. Dubitatio erat, quomodo intellectus immaterialis à materialibus obiectis intelligendo pati queat. Cui si respondeas, quēadmodum intellectus potestate aut habitu ab intellectu in actu aut ab intellectilibus formis, quæ penes ipsum sunt, patiatur; ad rem minimè respondebis: neque dilues argumentum, quo intellectū cum materia permistum esse probabatur. Deinde cùm argumentum in intellectu & in materialibus obiectis communem materiam concluderet; Simplicius nescio quam agentis & patientis communitatem respondet, quæ diuersitas potiùs est, & velut diuersitas in tex. 54. & 62. superioris libri adferebatur: vbi cū sensus diceretur esse potestate id, quod actu est sensile; inde colligebatur ea esse dissimilia antequàm sentiamus; alterum potestate, alterum actu; similia postquàm senserimus; quoniam ambo sunt actu. Tum verò accedit, quòd hæc sunt philosophi verba (pati secundùm commune quoddam diuisum est. Simplicius autem vel nullam passionis diuisionem facit; vel eam, qua tum intellectus potestate, tum is qui habitu, patiatur ab illo, qui est actu. At passionis hæc diuisio nusquàm antea facta est. Illa verò non semel, tum in sensu, tum in intellectu, quæ in passionem est corrumpentem & perficientem.

Qui Simplicii patrocinio susceptо metaphysicos libros citari dixerunt, in quibus ostensum fuerit, patiens ita diuersum esse ab agente vt commune aliquid cum eo habeat: intelligere debuissent hac oratione non dilui, sed confirmari dubitationem, quam diluere aggrediebatur. Siquidē hæc ipsa erat dubitatio antea proposita, intellectum vt pati possit à materialibus, communem cum illis materiam habere: metaphysicos autem libros, qui vel ipsa inscriptione posteriores sunt, nusquàm his priores appellasset. Post naturales enim omnes tractatus illi consequuntur. Satis fuisset priorem de ortu, & interitu librum dicere in quo illud ipsum continetur. Sed nec philosophi consuetudo est ita loqui cùm alium librum seu tractatum citat: verùm aut proprio illum appellat nomine, aut hoc sermone vtitur (vt in alio dictum est.

Hac igitur Simplicij interpretatione confuta, priorem inchoatam prosequamur: quam sequentibus item verbis facilè intelliges confirmari. Nam velut confirmationem seu explicationē eius, quod pati dixerat priùs diuisum esse; causalem quoque adiungens particulam, intellectum statim addit potestate quodam modo intellectilia esse, actu autem nullum priusquàm intelligat. Quæ ipsa verba cùm ex superioribus repetantur, (ex tex. inquam 3. & 5.) longiore commentario non indigent, cùm ibi satis fuerint explicata. Planè autem ostendunt de qua potestate sit sermo: & quo sensu dictum sit, pati fuisse priùs diuisum. Nempe de passione, quæ in illorum obiectorum susceptione cernitur; quibus intellectus naturæ suæ conditione carere & ad ea potestate ella dicebatur cùm primum producitur, priusquàm omnino quidquam intellexerit. Quæ passio antea diuisa fuisse dicitur; quia in corrumpentem & perficientem diuisa est; ostensumque in intellectu duntaxat esse. Ideoque nunc addit (quodam modo) quia non est quouis modo potestate, sicut sensus & materia, quæ ad corrumpentes formas passionemque propriè dictam sunt potestate: sed ad intellectiles solùm formas perficientemque & impatibilem passionem. Dixit etiam (quodammodo) quoniam non est potestate ad susceipienda ipsa entia materialia vt in seipsis sunt & vt in organo sensus susciпiuntur (sic enim sanè communi opus esset materia, vt est in organo sensus) sed quodam modo, hoc est intellectiles solùm eorum formas, & notiones non quatenus materialia sunt, sed qua tenus intellectilia, omnique spoliata materia. Atque ita tantum abest, vt vlla in eo materia sit necessaria, vt nulla prorsus esse queat. Intellectiles namque formæ, vt sunt sine omni materia, sic immateriale penitus subiectū & facultatem postulant. Præterea causā continent illa verba, cur intellectus corrumpente passione non patiatur, sed solùm perficiatur. Quoniam corrumpens passio inter cōtrarias versatur formas; quarum altera in patiente subiecto sit atque ab altera accedente pellatur. Intellectus nullius rei formam in se habet, nulla igitur pelli potest; nec corrumpente passione pāti, sed perficiente, dum omnes suscipiet.

TEXTVS.

A

TEXTVS.

Δεῖ δ' οὕτως, ὥσπερ ἐν γραμματείῳ ᾧ μηδὲν ὑπάρχει ὑπτελεχέλε γεγραμμένον ὅπερ συμβαίνει ἐπὶ τῆ νοῦ.

Oportet autem perinde atque in tabella, in qua nihil est actu scriptum: quod in intellectu accidit.

COMMENTARIVS XC.

DVo de intellectu proximis verbis affirmauit. B Alterum, intellectus intelligentis passionem perfectionem esse, non corruptionem. Alterum, intellectum priusquàm intelligat, potestate, non actu, intellectilia esse. Propterea exemplum tabellæ non scriptæ, quod subiungitur, ad prioris explicationem à Themistio, ad posterioris à Philopono & Simplicio existimatum est pertinere. Vtrumque arbitror ego voluisse philosophum exemplo vnico, vt in intellectu se habeat, breuitate summa exponere. Nam etsi exemplum rhetorica potiùs probatio sit, vt in 1. Rhetoricorum lib. cap. 2. traditur; eo tamen ad obscuriores, quæ in scientiis occurrunt, difficultates illustrandas persæpè vtimur. Hoc verò aptissimum est ad id, quod agitur, explicandum; quod proprium exempli munus est. Etenim si declarare volueris, quemadmodum intellectio perficiens sit, non corrumpens aut transmutans passio; tabellam non scriptam accipias. In qua dum litterarum elementa, apices, & characteres inscripseris; passionem quidem cernes quàpiam, dum ea suscipit, quæ inscribuntur: at perficientem, non corrumpentem aut illam à sua natura dimouentem. Perficitur namque tunc temporis tabella scriptoris opera; nec in ea quidquam corrumpitur; characteres illos suscipit, nec vllius rei iacturam facit; sed exornatur, perficitur, finem suum consequitur. Ita intellectum quoque intellectilibus formis absque rei vllius interitu docebis excoli, perfici, exornari: nec tã ab intellectilibus pati, vt Themistius loquitur, quàm in ipsa quasi transire. Sin autem ruditatem illam & potestatem monstrare libuerit, qua nullam ex se habet actu intellectilium illarum formarum sed est ad omnes potestate; illam ipsam tabellam monstrabis littera nulla, nulloue charactere obsignatam, sed adcuiusuis obsignationem aptissimè comparatam. Similitudo porrò illa, quam Auerroës addit; quemadmodum tabella tum actu primo characterum caret, tum secundo specierum intentionalium, quibus aspectum mouet & actu secundo fit sensilis; sic intellectum sua natura, tum intellectilibus formis, tum ipsa intellectione carere: vt vera esse concedatur, minimè tamen est ad rem. Cùm Aristoteli propositum sit solam intellectilium formarum carentiam ostendere. Deinde intentionales species in sensu, atque intellectiles in intellectu ab intellectione diuersas Auerroës accepit: quorum neutrum puto ego verum esse, neque ab Aristotele, veteribusque peripateticis admissum.

Exemplorum vsus.

Intellectus velut tabella nõ scripta.

C

D

E

Digressio XXV. Quatenus Intellectus tabellæ comparetur.

CÆterùm hoc exemplo abusi sunt complures. Nam vt à posterioribus incipiam; pictoriam tabulam intellexit Auerroës. Quod etsi ad id, quod quærebatur, explicandum, haud magnopere interfit: & in Philebo Socrates apud Platonẽ, vnde hoc fortasse accepit philosophus, tum libro, tũ pictoriæ tabulæ similẽ animã fecit: scriptoriam tamen potiùs intelligere oportet. Siquidem γραμματεῖον non pictoriam, sed scriptoriam tabellam, qua veteres olim vtebantur; aut libellum ad scribendum comparatum, Aristoteles dixit; ἀπὸ τοῦ γράμματος, quod litteram significat. Cartam nunc nos diceremus, qua pro tabellis ad scribendum vtimur. At cur scriptoriam maluit, quàm pictoriam tabellam nominare? Eam opinor fuisse causam, vt accommodatum magis & simile exemplum esset. Cùm enim ea, quæ loquimur aut scribimus, ex intellectu proueniant; sintque loquutio & scriptio velut partus quidam & effectus intellectus: maiorem multò vidit esse cum intellectu affinitatem ac similitudinem scriptoriæ, quàm pictoriæ, tabellæ; atque illius potiùs, quàm huius, vsu consuetum doctrinæ modum seruari; qui est ab effectu ad causam, ex effectu naturam & conditionem causæ, tum inuestigando, tum explicando.

Auerroës.

Cur scriptoria potius, quã pictoriæ tabella.

Ante Auerroëm autem Plotinus in extremo libro de sensu & memoria tabellam quidem seu scriptorium libellum dixit: sed minimè probauit exemplum. Quòd animæ cognitionẽ nollet impressione formarum & quasi scriptione ab obiectis facta cõstare; sed propria ipsius virtute & actione circa obiecta. Verùm aut calumniari libuit, aut philosophi sententiam assequutus non est. Neque enim is cognitionem negauit actionem esse ab anima profectam: neque cognitionem appellauit passionem, quòd ab obiectis imprimantur formæ (hac enim ex parte Plotino assentiendum puto) neque demum hoc tabellæ exemplum eò spectat. Sed intelligere atque adeò sentire passionem quandam esse affirmauit; quòd etsi actio sit, ea tamen tum in cognoscente facultate suscipitur, tum cognitæ rei forma est & similitudo, quæ dum in anima suscipitur quodam modo patitur anima rerumque cognitarum formis ceu characteribus inscribitur. At Platonicum hominem carpendi Aristotelis occasionem arripuisse aut potiùs extorsisse mirandum non est.

Plotinus.

Quemadmodum nec Proclum miraberis in primum Platonis Alcibiadem; cùm disciplinas reminiscentias esse posuisset, animas negasse tabellas esse litterarum vacuas, quæ figuras accipiant extrinsecùs. Sunt enim, inquit, semper inscriptæ, & ipse scriptor est intus. Neque tamen omnes inscripta legere possunt, vel quòd inscripta sint cognoscere. Quippe cùm ob geneficam obliuionem oculus earum sit sordibus circumfusus atque ex ipsa obliuione in passiones inciderint. Solùm igitur opus est auferre

Proclus.

quod obstat appositum. Habent enim animæ in se ianuas veritatis, sed terrenis materialibusque speciebus occlusas.

Potiùs mirari possumus Alexandrum, qui in primo libro de anima capite de intellectu theoretico, cùm intellectum sua natura nullum ens esse actu, sed meram potestatem atque ad intellectilia omnia promptitudinem posuisset; eum adiecit minùs verè posse tabellæ non scriptæ comparari; quoniam tabella ens quodpiam est. Sed tabellam esse animam, & id, quod animam habet; intellectum autem esse potiùs ipsi inscriptionis carentiæ similem, velut promptitudinem & facultatem inscriptionibus excipiendis accommodatam. Hinc secus, quàm Aristoteles propositam dubitationem diluit. Respondit enim sicut euenit in tabella, vt ipsa quidem, dum inscribitur, pati videatur. Ipsa verò promptitudo & facultas in actum prompta nihil omnino patiatur. Ita nihil intelligendo pati, sed animam, aut id quod animatum est.

Alexander.

In cuius sententiæ explicatione multis modis peccauit. Primùm; quòd hoc non est Aristotelem interpretari, sed corrumpere; non illius sententiam sequi, sed labefactare atque euertere. Is enim γραμματείῳ dixit; Alexander autem μᾶλλον τῷ τῆς πινακίδος ἀγγείῳ, ἀλλ' ὃ τῇ πινακίδι αὐτῇ, αὐτὸ γὰρ τὸ γεγραμμένον ἤδη τῶν ὄντων ἐστίν. Deinde quoniam contrà prorsus, quàm Aristoteles, dubitationem eam diluit. Philoponum quidem reperies aliam quandam solutionem respondisse; ad eamque propositionem (quæ agunt & patiuntur communem oportet habere materiam) dixisse, eam in illis solis esse veram, quæ vicissim actione mutua & agunt & patiuntur. At hoc non est Aristoteli contradicere, sed doctrinam eius augere & locupletare. Alexander verò Aristotelis solutione contempta, quæ verissima atque ex cognitionis natura, & ijs, quæ de intellectus & sensus vi tradita fuerant; falsam aliam proposuit. Nec quisquam est, qui ignoret, aut actum omnem potestati aduenire atque in ipsa potestate suscipi; illudque ipsum fieri actu & suscipere, quod erat potestate atque ad suscipiendum aptum: aut intellectionem esse actum, qui in extraneum subiectum non transeat, sed in illo ipso intellectu suscipiatur, à quo producitur. Hæc fuit causa cur Aristoteles intellectum pati & suscipere intelligendo tradiderit; absque corruptione tamen: eumque propterea esse tabellæ inscriptos characteres suscipienti persimilē. Hoc solum interest, quòd tabella substantia quæpiam est; intellectus qualitas & facultas animę velut substantiæ. Quò fit, vt characterum inscriptione tabella sola patiatur inscriptionēq; totā sustineat: intellectione autē tum intellectus, tū anima: sed intellectus primùm & immediatè, anima secundariò atque intellectu intermedio. Nam omnis intellectio in intellectu statim suscipitur, cuius propria est operatio: tum verò in anima, in qua intellectus ipse sustentatur. Quippe vnum accidens vt est in tex. 14. libri quarti. Metaphysicorum: non est alteri accidenti accidens, nisi quia eidem subiecto vtrumque accidit. Sic & volitiones omnes in voluntate primùm, deinde in anima; & sensiones in sensu, tum in anima, ac demum in organo quoque animato; & materiales omnes qualitates in materia quantitate mediante, quæ primum est & proprium materiæ accidens. Tertium & vltimum Alexandri peccatum aliorum omnium caput & radix illud fuit, quòd intellectum potestatem meram, non actum vllum esse putauit. Qua in re quantopere tum à veritate, tum à philosophi sententia aberrauerit, in superioribus à me non semel adnotatum est; ac præsertim in digressione ad textum primum; & longa hoc loco Auerroës oratione prosequitur.

Contra Alexandrum.

Intellectus & tabella differentia.

Postremò Iamblichum refert Philoponus eadem ea voce (γεγραμματεῖῳ) abusum fuisse ad Aristotelem in eam Platonis sententiam trahendum, qua in Menone is contendit, puerorum animabus, hoc est intellectui potestate, rerum omnium rationes à natura insitas esse; neque scientias nostras esse nouas disciplinas, sed veterum recordationem quandam. Ecce, inquit, γεγραμματεῖῳ dixit, nō χαρτίῳ non chartę. γεγραμμένον autem, hoc est scripturam, non diceret, nisi γεγράμματα haberet scriptumque esset. Sed quoniam respondent peripatetici, non absolutè γεγραμματεῖῳ, sed γεγραμματεῖῳ ἀγγείῳ, tabellæ non scriptæ fuisse intellectum ab Aristotele comparatum: contendebat Iamblichus ἀγγείῳ pro κατγράφῳ dictum fuisse; nec priuationem, sed vitium significare: non inquam scriptum non esse, sed malè scriptum, quòd exiles & obscuras litteras habeat. Sicut & ἄφωνος, priuatum voce, appellamus eum, qui est κακόφωνος, qui malam & obscuram minusque sonoram habet. Quare vt eiusmodi vocem minùs acutè & distinctè audimus; & tabellam exilibus atque obscuris inscriptam litteris legendo non percurrimus, sed in singulis hæremus verbis: ita intellectus etsi rerum rationes habeat ex sese, quia tamen obscuras habet, tenues, minimeque conspicuas; nequit eas ratiocinando percurrere: immò nec eas, nisi aliunde adiutus agnoscit. Cuius rei exemplum illud fuerit, quòd sunt qui chartæ inscribant litteras succo cepæ: sed hæ non videntur, nisi calefiat charta. Sic formæ in intellectu patibili inscriptæ, nisi in agentis intellectus conspectum veniant, non leguntur: sicut nec cernuntur colores, nisi lumine solis illustrati. Eadem fuit Marsilio Ficino sententia ad caput quartum libri Theophrasti de phantasia & intellectu. Et Prisciano quoque fuisse videtur ad caput nonum eiusdem libri, dum animam dixit etiam cùm nihil cognoscit actu, esse tamen omnia secundùm perfectionem essentialem & permanentem; & potestate solùm accidentaria ad actionem, qua ea cognoscat actu. Et capite 18. Theophrastum interpretem addocet, intellectum secundùm essentiam quidem perfectas habere species, at non planè sibi vnitas & indiuiduas, antequàm à primo intellectu perficiatur & quasi conscribatur.

Verùm

Confutatio. Verùm immeritò planè conatus est Iamblichus Aristoteli hoc imponere: mirorque nihil illi à Philopono pro Aristotele & peripateticis fuisse respõsũ. Quatuor enim facilè poterant responderi. Primùm; dubitari fortasse posse, num ea Platonis sententia fuerit. Quippe in Philebo apertè animam dixit esse velut librum, qui de nouo scribatur; aut tabulam, quæ nouis in dies imaginibus pingatur, vt alias atque alias res per sensus suscipit. Deinde quidquid sit de Platone, certè tantum abesse, vt eam Aristoteles opinionem habuerit, atque hoc sensu γεμματεῖα exemplum attulerit; vt tum in superioribus, tum hoc ipso in loco intellectum affirmauerit, priusquàm intelligat, nihil esse actu eorum quæ intelligit: atque ad hoc ostendendum exemplum illud induxerit. Tum verò verisimile non esse, eum in intellectus natura tradenda tàm impropriè loquutum vocibusque tantopere abusum fuisse, vt ἀγεάφῳ pro κακογεάφῳ, diceret: quemadmodum & impropria abutensque loquutio est ἄφωνον pro κακοφώνον appellare. Verùm tandẽ intelligendũ est, nil apertè magis ac propriè dici potuisse. Non n. ἀγεάφῳ dixit, sed ᾧ μηδὲν ὑπάρχειν ἐντελεχείᾳ γεγεμμένον, in quo nihil actu scriptum est. Quasi hoc Platonis sententiæ opponeret, qui intellectum veluti tabellam litteris omnibus, licet obscurioribus inscriptam proponebat. Id verò cùm de intellectu asseratur, priusquàm intelligat; manifestum est de intellectu nõdum exculto & vt à natura se habet, quem intellectum potestate vocamus, intelligendum esse. Is ergò tabella est non scripta, apta tamen ad scripturas omnes suscipiendas. Scribitur autem, dum intelligit ac rerum cognitiones sibi comparat. Ipsaque intellectio, vt intellectus actionem significat, aut etiam quadam ex parte sensus intellectũ mouens (vt Socrates ait apud Platonem) scriptio est; vt autem forma intellecta & in intellectu suscepta, velut characteres & litteræ scriptæ. Intellectus porrò in habitu omnibus illis iam præditus atque instructus, velut tabella scripta. Is demum, qui actu eas percurrit atque in se contemplatur, tanquàm is, qui tabellam scriptam inspicit ac legit. Hæc est tota cum intellectu tabellæ comparatio.

Tabella scriptor, characteres lector.

TEXTVS.

Καὶ αὐτὸς ὁ νοητός ἐστιν, ὥσπερ τὰ νοητὰ· ὅσα μὲν γὰρ τῶν ἄνευ ὕλης τὸ αὐτό ἐστι τὸ νοοῦν, καὶ τὸ νοούμενον.

Tex. 15 *Est autem intellectilis & ipse, quemadmodum intellectilia. Nam in his, quæ sunt sine materia, idem est quod intelligit, & quod intelligitur.*

COMMENTARIVS XCI.

POsterioris dubitationis hanc esse solutionem omnes consentiunt. At non eandem omnes A solutionis interpretationem adferunt. Dissensionis causa est vox illa (intellectilia. Nam cùm intellectus respondetur intellectilis esse perindè ac intellectilia, materialia entia Auerroës, & S. Thomas exponunt: Græci omnes vel etiam Theophrastus apud Priscianum in lib. de phansia & intellectu cap. 19. entia immaterialia & abstracta. Quocirca Auerroës vt materialia, quæ composita sunt, non seipsis totis, sed per formam & quiditatem intellectila esse antea dicebantur; sic intellectũ ait intellectilẽ esse, nõ seipso toto, sed perintentionem in eo existentem, hoc est per formam & quiditatem solam. Sanctus autem Thomas nõ per suam essentiam aut quiditatẽ realem; B sed per intellectilem speciem, vt cætera. Itaque discrimen ab Auerroë positum, quòd intentio, per quam intellectus intelligitur, est intellectus in actu, quia est iinmaterialis; intentio autem, per quam intelliguntur materialia est intellectilis potestate, cùm reipsa materialis sit & sensilis: non potest S. Thomas admittere, quoniam intellectilis species vtrobique immaterialis est.

Intellectus vt intellectilis.

Verùm vt eos mittam intellectilium vocem materialia perperam interpretari. Quemadmodum enim hæc non sunt simpliciter intellectilia; sed sensilia potiùs; sic ea vox absolutè pronuntiata significare illa non potest: Sed immaterialia, quæ simpliciter & per propriã essentiã sunt intellectilia. Eo ipso argumẽto, quod dubitãdo proponebatur, vtrumque licet conuincere. Nam si ita res habeat; non erit igitur intellectus simplex & impermistus: immo non minùs, quàm cætera, ex forma & habente formam compositus. Neque seipsum totum intelligeret, sed quandam sui duntaxat partem. Quod argumentum aut Philosopho diluendum fuit, aut illis certè interpretibus; si ea, quam illi autumant, est dubitationis solutio. Deinde interC erit nihil inter intellectus & materialium rerum intellectionem; si vtraque aut abstracta constet forma, aut intellectili specie. Idem de substantiarum abstractarum intellectione dicendum esset: quas tamen Philosophus secundùm suam substantiam intellectiles esse voluit. Atque hoc ipso in loco in his, quæ sunt sine materia, idem esse dicitur, quod intelligit & quod intelligitur. Id verò eò magis vrgebit Auerroës, quòd is intellectum nostrum vnam quampiam intelligentiam abstractam vniuerso humano assistentem orbi esse prodidit. Sanctus autem Thomas, dum intellectilem speciem dicit, rem minimè necessariam dicit: in ijs præsertim rebus intelligendis, quæ sua natura immateriales E sunt: Quorsum enim species illa ponatur? An vt obiectum fiat immateriale, atque intellectui simile? An vt cum illo coniungatur, & in eo suscipiatur? An vt à specie determinetur intellectus? Atqui intellectus immaterialis est sibique tum simillimus, tum idem. Nec potest quidquam esse illi magis præsens & coniunctum; quàm ipse sit sibi ipsi. Vnde & summa existit determinatio. Quòd si propterea quæratur, vt quod erat potestate, fiat actu intellectile; vt omittam, vnumquodque quatenus est ens, esse item intellectile; sicut quatenus coloratum

Contra species intellectiles.

est aut sonorum, aspectabile est aut audibile: sanè quod materiale existit non fit actu intellectile, nisi quatenus fit immateriale: at intellectus immaterialis est suapte natura. Nilque sæpiùs habent in ore specierum harum fautores, quàm ex phantasmatibus eas elici atque à materia ope agentis intellectus absolui. Sin autem non per speciem sui, sed per materialium rerum species is cognosci dicatur; multò minùs id audiendum est. Quoniam vnaquæque species illius rei solius cognitionem facere potest, cuius similitudo est, & vnde sumpta fuit. Deinde dum S. Thomas intellectum ait intellectilem fieri per speciem, non sui, sed aliarum rerũ intellectarum; aut intellectum putat cum Alexandro puram potestatem esse, nec proprio constare actu, quo per se intellectilis sit; aut non posse perfectè in seipsum sese conuertere atque actum illum suum intelligere; neque per se, sed solùm ex accidente se intelligere; vt idem ille asserebat Alexander. Quorum sanè vtrumque is non obscurè significat: sed falsum est atque in superioribus satis superque confutatum.

His igitur prætermissis Græcorum interpretationi standum est; intellectum quoque intellectilem esse, quemadmodum intellectilia; hoc est immaterialia & abstracta entia, quæ per se & essentiam propriam, non per aliud, sunt intellectilia. Etenim ratio, quæ statim subiungitur, quoniam in his, quæ sunt sine materia, idem est quod intelligit, & quod intelligitur; manifestè ostendit intellectilia fuisse appellata illa, quæ sunt sine materia. Voluit enim Philosophus simul exponere, quomodo dictum sit intellectum intellectilem esse vt intellectilia. Probatio hæc est: in immaterialibus idem est quod intelligit, & quod intelligitur; at intellectum esse immaterialem iam demonstratum est; in eo igitur ipso idẽ sunt hæc duo. Expositio autem hac probationis conclusione continetur.

In immaterialibus idẽ res & esse rei.

Cæterùm hisce verbis consueta breuitate quatuor complectitur. Primum, secus rem habere in intellectu, & immaterialibus, quàm antea de materialibus dictum sit. In materialibus affirmauit aliud esse simum, aliud esse simo; aliud rectũ, aliud recto esse: quoniã forma cõstant in materia. At in ijs, quæ sunt sine materia, idem sunt hæc duo, res & esse rei. Vnde alterum consequens est; intellectum non eodem, sed alio prorsus modo seipsum intelligere, quàm de materialium intellectione proditum fuerit. Hæc vt composita sunt, ita intelligi dictum est, non seipsis totis, sed formæ & quiditatis separatione à re, quæ illam habet.

Deinde cognosci, tum sensu aut phantasia, tum intellectu; tum alio, tum eodem aliter se habente. Intellectus, quemadmodum simplex, impermistus, & indiuiduus existit; sic seipso toto; neque alio, hoc est sensu, aut phantasia famulantibus, nisi remotè, quatenus ad sui ipsius cognitionem ex aliorum cognitione peruenit; nec seipsum intelligit, nisi postquàm fuerit singula factus; sed immediatè & proximè se ipse solus intelligit & contemplatur.

Tetium, vt antea simi & recti exemplis, quæ admodum materialia, tum naturalia, tum mathematica; ac tabellæ tandem similitudine quomodouniuersè cætera omnia intelligat, declarauit ita nunc separatarum substantiarum comparatione voluit simul explicare, quomodo seipsum intelligat. Vt enim illæ seipsas intelligunt, ita & de intellectu cogitare oportet.

Quartum hoc ipso exemplo iuuare voluit propositæ dubitationis dilutionem, aduersus illam quasi instando. Intellectus non secus atque substantiæ illæ seipsum intelligit; eademque de harũ intellectione moueri dubitatio posset: mõ igitur propter eam dubitationẽ negandum est intellectũ seipsum intelligere, aut simplicẽ & impermistum esse; sed eadem adferẽda solutio. Communis autẽ illa solutio est, quæ modum intelligendi docet; quoniam in his, quæ sunt sine materia, idem est quod intelligit, & quod intelligitur. Hoc est non per aliquid aliud vt per formam & quiditatẽ materialia; sed seipsis intellectilia sunt: quoniã sunt simplices actus & formæ, non ex materia & forma composita.

Duplex modus intelligendi.

Hinc duplex intellectilium genus existit; vnum actu, alterũ potestate. Quorũ alterũ proprium, alterũ improprium vocat Philoponus. Nam simplices formæ & cum materia non permistæ, vt intellectus & abstractæ substãtiæ, intellectiles actu sunt; quòd antecedente separatione non egeant, sed seipsis totis, quemadmodum sunt, intelligi statim queãt. At entia composita & quæ in materia formam habent, intellectilia potestate; quoniam actu sensilia sunt, & vt intelligantur, antecedere oportet sensum & phantasiam, formamque & quiditatem à re, quæ illam habet, separare. Propterea abstractas illas substantias intellectilium nomine appellauit: tũ quod actu propriè & seipsis totis intellectiles sint: tũ ad materialium differentiam, de quibus antea dixerat (hæc enim sensilia potiùs sunt, aut imaginabilia): tum demum vt simul significaret modum, quo intelliguntur. Nam vt materialia per sensum aut phantasiam, sic immaterialia & abstracta docere voluit intellectu solo per se intelligi. Itaque & intellectilia dicuntur, quòd seipsis totis eiusmodi sint, & quòd solo intellectu percipiantur.

Materia immaterialia quòd differunt à materialibus.

Cæterùm nõ hoc solùm differunt à materialibus immaterialia, quòd hæc per se & se totis intellectilia sunt, illa per aliud & secũdùm partẽ: verùm etiã quòd illa intellectilia solùm sunt; hæc sensilia quoque; & quidem vt potestate intellectilia, sic actu sensilia. At rursum immaterialia tum alijs, tum sibi ipsis intellectilia sunt; materialia, non sibi, sed alteri, sensilia. Non enim in seipsum redire potest, quod materiale est. Ita in materialibus tum intellectile ab intelligente, tum sensile à sentiente diuulsum est: in immaterialibus autem intellectile & intellectus cõiunguntur.

Arbitror etiam verbis illis (nam in his, quæ sunt sine materia, idem est quod intelligit, & quod intelligitur) non modò contineri rationem, cur intellectus per se, non per aliud intellectilis sit: verùm responderi quoque ad id, quod dubitãdo fuerat dictũ, omne intellectile fore intellectũ:

atque

atque ita totam eam dubitationem tolli. Respõderi autem, eorum duntaxat, quæ sunt sine materia, proprium esse, vt idem sint, quod intelligit & quod intelligitur. Duplexque potest esse horum verborũ sententia: quarũ altera colligatur intellectũ & immaterialia intelligere seipsa; quia cũ sint sine materiâ, possunt in seipsa intelligendo sese conuertere: altera respondeatur obiectioni, sola immaterialia simul esse intellectilia, & intelligentia; quoniam quod intelligens futurum est, immateriale esse oportet. Siquidem intellectio immaterialis actio est, qua res cognita, etsi materialis, euadit immaterialis in cognoscentem translata: & intellectus substantia impermista & inorganica; materia verò insipiens & stolida, omnemque intellectionem impedit & offuscat. Tantumque abest, vt quod materiam habet, intelligens esse queat; vt si intelligi debeat, aut separandum sit à materia, aut cum intellectu coniungendus sensus vel phantasia; materiales scilicet & corporeæ virtutes. Concedamus igitur id, quod quatenus ipsum dicitur, reciprocè dici. At esse intellectile quatenus ipsum de solis immaterialibus dicitur, quæ per se & tota sua natura sunt actu & propriè intellectilia: Non de materialibus, quæ non quatenus ipsa, sed per formã & quiditatem intellectus nostri opera separatam à materia, intellectilia dicuntur; quatenus ipsa verò sensilia potiùs, aut imaginabilia. Sic enim in superioribus definitum audiuimus. Propterea immaterialia sola ita sunt intellectilia, vt intellectus item sint; non materialia.

Materia intellectionem impedit.

Ita dubitatio tota diluitur. Nam quod fortasse obijciat quispiam, nondum haberi intellectum simplicem esse neque quidquam habens commune: Siquidem materialia quoque sunt intellectilia. Quare aliquid esse oportet intellectui & illis commune, quo intellectilia sint ambo; & aliquid rursum singulorum proprium, quo talia sint, & talia intellectila, materiale aut immateriale. Primùm de intelligentijs etiam separatisque substantijs proponi posset; quas simplices constat & impermistas esse. Deinde illud ipsum diluitur, cùm substantiæ illæ atque intellectus immateriales esse affirmantur. Nam si materiæ communionem & permistionem non habeant, alia supereſt nulla, nisi entis: qua sanè intellectile est vnumquodque. At entis ratio omonyma est, nec nullam præter singula naturam significat, quæ cum illis compositionem faciat. Intellectus igitur atque immaterialia omnia cùm nil, quod compositionem efficiat, aliquamque naturam significet, cum illis habeant commune, tum in se simplicia sunt, tum cum cæteris impermista. Postremò hoc ipsum sibi volunt illa verba (nam in his, quæ sunt sine materia, idem est quod intelligit, & quod intelligitur). Omnem enim ab intellectu compositionem & mistionem excludunt nec aliam cum materialibus conuenientiam relinquunt quàm illam, quam dixi.

Intellectus immaterialis & immortalis.

Hinc vero planè intelligas, intellectum nostrum immaterialem & immortalem Aristoteli fuisse. Etenim eum aperta oratione sine materia, & ideò secundum idem & intellectum & intellectilem esse; non secus atque immateriales cæteras & abstractas substantias, tradidit. Quodque maximè obseruabis, de intellectu potestate sermo est, qui imperfectus & materialis appellari solet. Id ex superiore contextu manifestè agnosces: in quo eum prodidit potestate esse intellectilia omnia, actu nullum, priùs quam intelligat: velut tabellam, in qua nihil est scriptum. Post hæc enim statim subiunxit, hunc ipsum intellectum esse vt intellectilia, quoniam immaterialis est. At quoniam in superioribus eum docuit, tunc demum intelligere seipsum, cùm fuerit singula factus; intellectum potestate intellectilem inquies esse potestate remota; habitu autem constitutum, potestate propinqua; ac demum reipsa & actu seipsum tunc intelligere, cùm est actu. Atque hoc differt ab intellectibus separatis; quòd illi sunt intellectiles semper actu seipsos intelligentes; noster autem interdum potestate, interdum actu.

Intellectus vt intellectilis.

Denique hinc etiam aduersus Alexandrum colligas intellectum nostrum puram potestatem non esse. Si.n. per se & essentiã propriã, vt immaterialia cætera, is quoque intellectilis est; actum igitur quempiam & naturam habet, quæ per se intelligi possit; tum ab intellectu superiore; tum à seipso, dum in seipsum conuertitur.

Intellectus non est pura potestas.

Digressio XXVI. Aduersus Philoponum Deum contendentem intellectum dici non posse.

QVa verò religione ductus Philoponus in Theoria tex. 9. Deum scripserit Aristoteli quidem intellectum fuisse; at id neque Platoni neque pijs dogmatibus consentire: eumque non intellectum, sed supra intellectum esse: & ideo προνοητὸν, hoc est prouidentiam nominatum; quòd πρὸ τοῦ νοῦ, id est ante intellectum sit: magnopere mirandum est. Et nisi aliam ipse dubitationis solutionem adferret; existimarem fortasse eum ita negasse Deum intellectum esse, quemadmodum Plotinus in libro de substantijs cognoscentibus cap. 13. & 14. & complures veteres Christiani scriptores, ac Dionysius præsertim Areopagita, illum dixerunt non esse ens, non substantiam; sed supra ens, supra substantiã, omnique re, quæ dicatur aut cogitetur, multò meliorem; neque omnino posse infinitam à nobis eius naturam comprehendi. Cùm tamen verissimè ac proprijssimè vellent & ens & substantiam esse; sed meliori modo, quàm ea, quæ creata sunt. Verùm Aristotelis solutione reiecta, dum aliam adfert, omnino se voluisse ostendit, Deum nullo modo nominandum intellectum esse. Cur Aristotelis solutionẽ respueret, duas prætendit causas. Primam, quòd Deus intellectilis quidem est ex se & propriè, nec tamen intellectus dici debet. Alterã, quòd vniuersalia materialia propriè sunt intellectilia, & nõ intellectus.

Itaque aliter dubitationi respondet: In ea non accipi, intellectum quatenus est intellectus intelligi simpliciter; sed intelligi à seipso. Quæ propositio si conuertenda sit, ita reddetur; Quatenus à seipso intelligitur, est intellectus. Hinc verò non colligi, quidquid est intellectile, sed quidquid seipsum intelligit, intellectum esse.

Quibus nos multis modis occurrimus. Primùm pugnantia loquitur; dum quidquid seipsum intelligit, intellectum esse confirmat, Deumque negat intellectum esse. Quippe is sanè seipsum intelligit: & si tàm religiosus velit esse Philoponus, nil aliud, quàm seipsum intelligit, & in seipso omnia. Deinde nequaquàm in dubitatione accipiebatur, intellectum intelligi à seipso; sed vniuersè quærebatur, quomodo intellectilis sit, an seipso toto; an per aliquid aliud, atque vt materialia per solam formam. Tum verò Platone ac religione turpiter & impiè abutitur ad asserendum Deum intellectum non esse. Nam etsi opificem & patrem mundi inuenire difficile; & cùm inueneris, prædicare ac vulgò eloqui, impossibile esse tradiderit in Timæo Plato; quòd nihil sit eorum, quæ ab ipso condita sunt: eum tamen in mundi molitione sempiternum adiecit exemplar sequutum esse. Quod agentis per intellectum proprium est. Præterea eum velut thesaurum ac fontem idearum in Parmenide statuit; supremamque tradidit habere scientiam, ac nostra quoque cognoscere. An non enim, inquit, valde mirabilis hic sermo videbitur, si quis Deum cognitione priuauerit? At quænam cognitio sit, nisi intellectus? Vbi ideæ, vbi scientia; nisi in intellectu? Plurima id genus in eiusdem Philosophi scriptis passim reperias.

Deum intellectum dictum à Platone fuisse.

Quod autem attinet ad pia dogmata, impium sanè est quàm quod maximè, amentem Deum atque intelligentia carentem cogitare. Impium cognitione priuare, tum sui ipsius, in qua omnis beatitudo; tum aliorum omnium; vnde & eorum tàm varia productio, tàm ordinata dispositio, tàm sapiens administratio. In sacris porrò libris proditum legimus, Apud ipsum est sapientia & fortitudo: ipse habet consilium & intelligentiam. Eoque argumento confirmatum, Qui plantauit aurem, non audiet, aut qui finxit oculum, non cõsiderat? Hoc est, qui cæteris vim tribuit cognoscendi & intelligendi, cognitione ipse carebit & intellectu? Deinde futurorum cognitio tanquàm certissimum diuinitatis argumentum aliquando fuit allatum: Annunciate, inquit, quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quòd Dij estis vos. Ac rursum, Absque me non est Deus. Quis similis mei? Vocet & enunciet, & ordinem exponat mihi, ex quo constitui populum antiquum: ventura & quæ futura sunt annuncient eis. Accedit, quòd prouidentia vniuersa, quam & religio docet & ratio certa persuadet, aut intellectus actione consistit tota, vt permultis placet; aut certè sine illa non est. Quámque certum est in Deo voluntatem & amorem esse; tam indubitatum esse oportet intellectum & intellectionem adesse. Tum quia voluntas & amor intellectum atque intellectionem comitantur, nec sine illis vspiam esse queunt. Tum quia totum illud admirabile Trinitatis mysterium, quòd certissima religione in Deo credimus, duabus hisce actionibus cõtinetur & volũtatis, intellectus, intellectione & amore. Adde intelligentem esse perfectionem significare, qua Deum non nisi per summam impietatem priuabis. Eamque agenti libero necessariam esse; si quidem libertas ex cognitione nascitur. Et omne agens propter aliquẽ finem agere, aut ab ipso cognitum, aut ab alio cognoscente illi constitutũ. Deus autẽ vt est supremum agens, ita maximè debet ex finis cognitione agere: tum quia hic est nobilissimus agendi modus, tum quia à nullo alio superiore potuit illi præscribi finis. Quia ipse potiùs cæteris omnibus, vel non cognoscentibus, finem constituit. Quod sanè cognoscentis proprium munus est; atque intelligentis tum finem & ea, quæ sunt ad finem, tum eorum mutuam proportionem & habitudinẽ. Deniq; ita ratiocinari licet. Deus immaterialis est, ergò intelligẽs: immò quia summè & proprijssime immaterialis, summè & proprijssime intelligens. Hoc qui neget ita habere, vniuersam Aristotelis doctrinam de intellectus natura tàm sapienter, tamque necessarijs firmatam argumentis euertat oportet. Tota namque hoc nititur fundamento, intellectus naturam immaterialem esse, simplicem & impermistam. Quòd si intellectus idcircò est intellectus, quia immaterialis, simplex & impermistus; verè deducitur, quidquid eiusmodi fuerit, intellectum esse, nec præter illud quidquam.

Deus in sacris libris intellectus

Iob. cap. 12.

Psal. 93.

Isa. cap. 41. & 44.

Hæc est causa, cur triplex intellectus numeretur, nec præter eum alius; humanus, angelicus & Diuinus. Quoniam triplex hæc solùm est immaterialis & impermista substantia, nec præter eam alia. Quare quàm necessariò in anima nostra atque in angelis, tàm in Deo quoque intellectum esse concluditur. In quibus vt Angelicus humano melior est, sic diuinus infinito interuallo & Angelicum antecedit & humanum. Intellectus tamen omnes sunt intelligentesque naturæ, homo, angelus, Deus.

Etenim argumento ex voce (νόησις) sumpto Dionabutitur planè Philoponus. Non enim νόησις, ut ait dicitur quasi supra, sed quasi ante mentem & intellectum: neque (νοῦς) significat supra, sed ante. Quãquã etsi illud significaret, veritati nihil officeret. Quippe eodem modo diceretur Deus supra intellectum, quo dicitur supra ens & supra substantiam; hoc est melius multò ens, melior substantia, melior intellectus, quàm sunt entia cætera, substantiæ, & intellectus creati; ens tamen, substantia, & intellectus. Ante autem non tàm dignitatem & præstantiam naturæ significat, quàm prioritatem intellectionis comparatione rerum intellectarum. Solusque diuinus intellectus appellatur νόησις, non humanus aut Angelicus: quòd is solus res futuras multò ante, quam eueniant, hoc est ab omni æternitate, prænuiderit. Itaque Latinis quoque scriptoribus prouidere & prouidentia non id significarunt, quod nos dicimus, habere curam: sed idem quod præuidere & præcognoscere: prouidentiamque definierunt esse, per quam futurum aliquid videtur antequàm eueniat. Et de his quidẽ hactenus.

Quòd

Quòd autem ad alteram causam attinet, propter quam Philoponus Aristotelis solutionem contempsit, nihil est opus immorari. Nam Aristoteles non est loquutus de proprio & improprio intellectili, cùm intellectile omne intellectum fore deduxit: Sed de intellectili seipso, & non per aliud. Vniuersalia enim materialia etsi propriè sint intellectilia, intellectus tamen non sunt: quoniam non sunt intellectilia seipsis, sed quatenus intellectu & cogitatione separantur à materia. Alioqui seipsis materialia sunt & potestate intellectilia: fiuntque ab intellectu intellectilia actu: & ideò non à seipsis, sed ab alio intellectilia sunt, dum à materia liberantur. Sola igitur ea, quæ sua natura & seipsis immaterialia existunt, intellectilia sunt & intellectus: cætera intellectilia duntaxat; vel etiam vt per se cohærent, sensilia aut imaginabilia. Et ille ipse interpres hoc tandem loco fatetur disciplinas non esse propriè intellectiles: à nobis tamen intellectiles appellari, quòd à nobis effictæ sint, atque in mentis nostræ agitatione versentur. Quæ aut idem sunt cum rebus, quæ per illas sciuntur; aut conditionis melioris & cum intellectu magis coniunctæ.

TEXTVS.

Ἡ γὰρ ἐπιστήμη ἡ θεωρητικὴ, καὶ τὸ ἐπιστητὸν ἐστὶ τὸ αὐτό ἐστι.

Theoretica enim scientia & id quod scitur, idem est.

COMMENTARIVS XCII.

HIs verbis priorem sententiam, quam de immaterialibus intellectilibus pronuntiauit, tum extendit etiam ad materialia, tum eam argumento à minori confirmat. In ijs, inquam, quæ sunt sine materia, idem esse quod intelligit, & quod intelligitur. Namque in ijs ipsis, quæ materialia sunt, quatenus ab intellectu cognoscuntur, idem sunt hæc duo. Eadem enim intellectio, qua contemplamur quidpiam, quatenus intelligentis intellectus est actio, id sanè est, quod intelligit; quatenus verò obiecti & intellectæ rei forma, id est, quod intelligitur. Allo item modo à minori argumentum deduxit Priscianus cap. 19. Si scientia, quæ ratiocinatione, progressione, & multiplicitate quadam constat, idem euadit cum scibili; multò magis idem erunt intellectus, qui simplex est & indiuiduus, & id quod intelligitur.

Intellectio & intellectū idem.

De Theoreticis autem solis scientijs, non item de practicis, loquitur. Quoniam illæ in sola cognitione versantur: quare eadem cognitio potest & intelligens & intellectum esse. Hæ verò, cùm ad agendum quidpiam referantur, obiectū spectant externum à se distinctum. Verùm si in his ipsis solam accipias cognitionem, quæ agendi principium est. eamque per se consideres; de illis tantumdem poteris affirmare. Et scientiam fortasse theoreticam no propriè nominauit, vt ab ea, quæ practica est, distinguitur: sed cognitionem quālibet vt cognitio sola est, significare voluit. Vel eam potiùs, qua intellectus solus absque sensu & phantasia operatur; formasq; ipsas & quiditates materialium rerum absolutas à materia contemplatur. Vt eam ab illa priori separaret; qua tota composita materialia cum sensu & phantasia cognosci dixerat.

Quòd si in materalibus intellectilib⁹ id euenit, dū à materia separātur; multò magis in immaterialib⁹ eueniet, quæ seipsis existūt separata. Quodque illis interdū alterius ope ac beneficio accedit, hoc in his perpetuum erit & naturale. Sanctus Thomas de sensu idem credidit affirmari posse. Immò hunc locum, in quo intelligens & intellectum, scientiam & id quod scitur, idem esse asseritur; respondere planè superiori illi, in quo sensum actu & sensile actu, idem reipsa esse Philosophus prodidit: fauetque Priscianus loco paulò ante citato. Ego verò neque hoc puto Philosophum agere; sed id quod illius erat institutum; vt intellectum ostenderet seipso intellectilem esse. Neque iudicat Simplicius propriè dici posse, sensum esse sensilia. Quoniam etsi is quoque rei sensilis formam sine materia quoquo modo suscipiat, dum sensionem suam, velut illius formam & similitudinem suscipit: eam tamen non intuetur, neque sensilia cognoscit fomam illam in se susceptam cognoscendo: sed foras progreditur, obiecta ipsa realia sensione sua diiudicando: non enim is in seipsum conuertitur, sed ad alia extenditur. At intellectus intellectilem formam verè suscipit sine materia: & quamuis dum simul cum sensu & phantasia intelligit, materialem rem in seipsa agnoscat; cùm tamen per se solus operatur, illam ipsam formam, vt obiecti, cuius est forma, repræsentatricem comprehendit, atque ita obiectum ipsum intelligit. Idcircò absentia quæuis, & ea, quæ nusquàm in natura subsistunt, intelligit. Quoniam in seipsum conuersus formas contemplatur suas, in illis naturas ipsas agnoscens, quarum sunt formæ; sicut qui Socratem in imagine videt: illæque ipsæ & obiecta intellectilia sunt, & materialium obiectorum imagines.

Sensū & sensilia non esse idē Simplicio.

Hæc est illa cognitio, quam eandem esse ait cum eo, quod cognoscitur. Quoniam circa rem cognitam versatur, non vt in se & cum materia coniuncta subsistit; sed vt in seipsa repræsentatur, atque à materia separata in intellectu continetur. Nam vt ad res ipsas, quemadmodum in se sunt, extendit sese, & eas in propria illarum natura, qua extra ipsum existunt, considerat; manifestum est, aliud intellectum esse, aliud id quod intelligitur. Itaque scientia hoc loco propriè nō vsurpatur: sed aut pro quauis cognitione formæ & quiditatis abstractæ, solius intellectus propria: aut pro intellectu intelligente; scientiamque nominauit, quasi intellectum scientem & actu operantem.

Vt intellectio & intellectū idē.

Contrà intellectiles species.

Digressio XXVII. Quomodo intelligens & intellectum sint idem.

QVod si ita sit, inanes fuerint intellectiles illæ formæ ab intellectione diuersæ, quæ à permultis cogitatur. Nam si res quæque in ipsius intellectus notionibus intelligātur, hęq;

verè sint intellectiles rerum formæ ; quid alijs præterhas opus sit ? Eæ sanè cum intellectu dici nequeunt idem esse.

Vt autem vim ratiocinationis Philosophi planiùs assequaris, eiusque magis doctrinam admireris ; obseruandum tibi erit, vniuersam hanc probationem ex natura & vi , tum cognitionis vniuersæ, tum speciatim ipsius intellectionis ductam esse. Cognitionem omnem, vel etiam sensus, non semel anteà dixit susceptionem esse formæ sine materia, quatenus est operatio substantiæ & facultatis quoquomodo à materia eleuatæ; quæ vim habet assimilandi sibi & in se transformandi obiecta omnia cognita , dum illorum solas formas absque materia effingit, atque in cognoscente ponit. Intellectus verò, vt est prorsus immaterialis atque ab omni corporis mole abiunctus, immateriales prorsus efformat formas, resque omnes (vel ipsam materiam) ad esse prorsus immateriale sibique simile traducit. Fit autem non quæuis, sed quàm maxima esse potest assimilato. Nam triplex cogitari potest similitudo. Vna generis, vel speciei: quæ in naturalibus plurimùm commendatur , dum generans dicitur sibi simile generare ; diuersum quidem indiuiduum , sed eiusdem speciei, aut certè generis. Altera indiuidui quoque, quæ omnium maxima creditur ; & identitas potiùs, quàm similitudo. Vt cùm in theatro mimus personam Cæsaris referens indiuidui similitudinem, & quantum fieri potest , identitatem procurat : dum suis omnibus conditionibus indiuiduis exutis eas omnes induit , quæ Cæsaris sunt; vestes, barbam, vocem, incessum, ac pronuntiationem omnem, vt illud idem indiuiduũ videatur. At quoniam non potest omnino fieri Cesar, ea similitudo non identitas , sed imitatio & repræsentatio nominatur ; qua sese , quàm maximè licet, in alium transfert. Tertia igitur similitudo hac vtraque maior est in cognitione. Non solùm enim generis est aut speciei, sed item indiuidui nec imitando solùm aut quoquo modo repræsentando obiectum cognoscenti, sed ad viuum exprimendo, atque in seipsum planè trãsferendo secundùm eandem prorsus naturam & entitatem. Vt veriùs identitas, quàm similitudo, dicatur. Cæterùm quoniam duo , quæ ordinis eiusdem sunt, idem fieri nequeunt : & ideo mimus & Cæsar vnum planè & idem euadere non possunt, quia duo sunt eiusdem materialis ordinis indiuidua: Vt indentitas consequatur, eleuatur obiectum cognitione ad altiorem & meliorem naturam ; nempe ad esse cognitum , quod immateriale quodammodo est vt ita in cognoscentem transformetur; qui supremus est similitudinis gradus, quẽ verè Philosophus identitatẽ appellauit, cùm scientiam, & id quod scitur, idẽ esse affirmauit.

Cognitionis vis.

Similitudo triplex.

Cognitionis vis.

Hinc verò tria adhuc intelliguntur. Primum ; quantopere alijs omnibus operationibus cognitio præstet. Nam cæteræ solum secundum suum proprium actum perficiunt id, quod operatur ; siue aliquid aliud , si operatio fuerit in externum subiectum transiens. At cognitio vim habet res omnes in cognoscentem trãsferendi : & quidem si materiales saltem spectẽtur) meliori modo, quàm in seipsis sint. Atque ita cognoscentis anima tum diuinior euadit formarum locus, quàm materia sit ; tum velut tabella rerum omnium characteribus inscripta imaginibusue picta. Quæ scriptura seu pictura cæteras omnes, quæ arte plurima & industria fiunt, lõgè antecellit: quòd illæ nunquam satis res ipsas assequuntur, sed illis semper inferiores sunt , hæc magnopere superet. Itaque cognoscens anima cognoscẽdo fit omnia diuiniore multò modo, quàm ipsa sint ; dum ad nobilissimam illam conditionem eleuata transferuntur in ipsam omnia, idemque cum illa euadunt.

Alterum : maiorem multò esse cognitionis vnionem cum cognoscente quàm alterius cuiusuis operationis cum suo principio, à quo ea proficiscitur. Aliæ solam habent vnionem actus secundi cum primo; cognitio verò, tum hanc, tum arctiorem alteram formæ cum materia. Quippe ex actu cognitionis tanquam rei cognitæ forma, atque ex cognoscente ceu subiecto, perfectissimè fit vnum in esse cognito.

Tertium ac postremum ; multò adhuc maiorem effici vnionem cognoscentis cum re cognita, quàm cum ipso cognitionis actu : & rursum maiorem, quàm ex materia & forma : vt verissimè in comment. 5. huius libri scriptum reliquit Auerroës. Vnio .n. cognoscẽtis cum cognitionis actu est vnio actus primi cũ secundo, efficientis cũ effectu : Vnio materiæ & formæ arctior sanè est, omniumque arctissima existimatur in natura. Sed tamen dum hæc duo vniuntur, nec materia fit forma, nec forma materia; sed naturarũ diuersitate retenta ita solùm coniunguntur, vt tertium quidpiam per se ex vtraque existat ; quod compositam substantiam vocamus. At vnio cognoscentis cum re cognita identitas potiùs est : quia res per cognitionis actum in cognoscentem vere transformatur , & ex vtroque vnum quidpiam & idem efficitur. Id porrò in omni quidem euenit cognitione, siquidem ex vi & natura cognitionis nascitur: eò tamen (vt rectè , Simplicius admonet) diuinior modo quo diuinior & præstantior, hoc est magis immaterialis , cognitrix vis & cognitio fuerit. Itaq; minùs per fectè in sensu, meliori modo in intellectu, tum nostro, tum angelico ; in quibus perfecta fit cum cognita re vnio, at non cum cognitionis actu. Res inquã intellecta per intellectionẽ, seu intellectio vt est intellectæ rei forma, in intelligentẽ perfectè transformatur, atq; cum eo fit idem. Eadem tamen intellectio quatenus intelligentis naturæ actio, diuersa est ab intellectu, solamq; effectus & causæ vnionem habet. Quare in vtraq; hac cognitione identitas vnica est intelligentis & intellectæ rei ; duplex autem compositio, altera intelligentis substantiæ & facultatis intellectus ; altera facultatis & actionis, actus primi & secundi. Optimo autem, & altissimo modo hæc omnia vnũ sunt & idem in increato intellectu diuino: nec solùm intelligens & intellectum, sed substantia quoque intelligens & intellectus, atq; intellectus demũ & intellectio; substantia, facultas , operatio , & obiectum. Nam & seipsum solum intelligit atque in seipso omnia; & propter infinitatẽ naturæ, qua non participatum & contractum quodpiam ens est , sed ipsum ens per essentiam ; rationem

nem omnẽ entis absorbet, omnẽq; cõpositionẽ excludit, quam in entibus participatis multiplicem existere necesse est.

TEXTVS.

Τῶ δ' μὴ ἀεὶ νοεῖν, τὸ αἴτιον σκοπεῖσθαι.

Text. 16. *Cur verò non semper intelligat, consideranda est causa.*

COMMENTARIVS XCIII.

QVæstionem sic quandam aut dubitationem contineri, apertè satis ipsa verba testantur. At num ea explicetur, an sine explicatione dimittatur; quænam item dubitatio sit; dissentiunt interpretes. Quærit cur non semper intelligat. Quod Auerroës non de intellectu, neque de intellectione, sed de intellectili vult proponi: cur non semper, id est non omne intellectile intelligat: hancque eandem esse quæstionem, quæ ante proposita fuit, cur non omne intellectile sit intellectus. Huic autem responderi putat, causam esse, quoniam non omne intellectile est actu, sed quædam potestate. Illa enim, quæ actu sunt intellectilia, nempè immaterialia, intellectus item sunt: quæ verò potestate, non item; entia scilicet materialia. Verùm in his nimiam verbis vim infert. Primùm dum (semper) interpretatur significare omne; & (intelligat) hoc est intellectu, sit. Deinde cùm imperfectam philosophi orationẽ facit; alteram solam responsionis partem poni dicens, materialia entia potestate intellectilia esse; ex qua intelligenda sit altera, immaterialia esse intellectilia actu. Leueque huius argumentum adducit aduersatiuam particulam (autem) quæ diuisionem notet atque alterum membrum postulet. Quippè frequentissimus est alius illius vsus, vbi nulla est huiusmodi oppositorum membrorum redditio.

Accedit aliorum omnium consensus, qui tum quæstionem nouam nondum propositam; tum non de intellectili, sed de intellectu & intellectione eam esse autumant. Simplicius, Albertus, & alii, & Priscianus cap. 20. vnam & generalem cuiusuis intellectilis obiecti comparatione; cur intellectus aliquid non semper intelligat, siue seipsum, siue aliud quidpiam. Putatque Albertus consequentibus verbis responderi, intellectum alia intelligere abstrahendo à materia; seipsum non abstrahendo,, quoniam immaterialis est; & ideò alia non semper ipsi præsentia esse nec actu intellectilia, antequam abstrahantur; ipsum sibi semper præsentem esse, actuque intellectilem. At ex hac responsione consequens est, intellectum semper seipsum intelligere; quoniam semper intellectilis actu, & sibi præsens est. Id verò tum res ipsa testatur esse falsum, cùm vix & perraro nec nisi cum difficultate, seipsum intelligat: Tum Aristotelis illud accedit; tunc demum seipsum intelligere intellectum posse, cùm fuerit singula factus; nimirum non ex se, sed ex aliorum cognitione in sui notitiam perductus. Denique responsio quæstioni planè contraria est. Quæritur enim, cur non semper intellectus alia & seipsum (sic enim proponit Albertus) intelligat: responsio autem causam docet, cur non semper alia, seipsum semper intelligere queat. Nec video quomodo hæc non pugnent, nisi proponatur quæstio, cur non semper actu intelligat intellectilia cætera, vt seipsum. Tunc enim ea diuersitatis ac discriminis ratio adferri posset. Sed falsum acciperet quæstio, intellectum semper seipsum intelligere.

Simplicius ergo quæstionem proponi ac sine solutione dimitti, veriùs statuit. Eadem Philopono sententia. Sed hic specialem quæstionem facit, cur non semper seipsum intelligat. Quod Themistium sensisse credo; & mihi quidem certè magis videtur accommodatè dici. Nam etsi quæstionem vniuersam proponi quis crederet, quoniam postremis verbis fuerat vniuersè dictum, scientiam & id quod sciturr idem esse: ex dictis tamen manifesta erat causa, cur alia non semper intelligantur; tum quia intellectus comparatione illorum est potestate, & tanquam nuda, rudisque tabella: tum quia materialia entia potestate, non actu, sunt intellectilia, nec intellectui semper præsentia. Maximè autem ad rem erat causam quærere, cur seipsum non semper intelligat. Vt hæc verba (cur verò non semper intelligat) superioribus illis respondeant, quibus eum dixit intellectile esse, vt intellectilia; quoniam in iis, quæ sunt sine materia, idem est quod intelligit, & quod intelligitur. Inde namque dubitandi occasio est. Quia si is seipso intellectilis semper actu est, quemadmodum separatæ cæteræ, atque immateriales substantiæ, cur non semper seipsum intelligit? Nam & abstractæ reliquæ substantiæ seipsas semper intelligunt. Et si in immaterialibus idem sunt intellectus & intellectile, & quod actu intelligitur est actu intelligens; cùm semper sit actu intellectilis, cur non etiam semper est actu intelligens? Si materialia non semper intelliguntur, causa est, quòd non semper sunt actu intellectilia, neque intellectui præsentia; sed abstractione à materia opus habent. Ipse verò abstractus semper est & intellectus actu, sibique præsens.

Hanc dubitationem is sanè proposuit: at minimè explicauit neque huius rei causam aperuit, sed planè prætermisit. Aut in alium differens locum, in quo post docturus est nil eum sine phantasmate intelligere. Aut eam fortasse causam esse existimans, quam in superioribus indicauit, cùm illum dixit, tum demum posse seipsum intelligere, cùm fuerit singula factus. Quoniam non nisi ex aliorum cognitione seipsum intelligit. Aliorumque cognitionem non semper nec insitam habet, sed tempore sibi plurimo ac labore comparat.

Digressio XXVIII. *Cur intellectus non semper intelligat.*

VErùm cùm nihil apertè hoc loco responsi deatur, diuersas alias interpretes cogitarunt causas. Quod autem Themistius propterea illum dixit non semper seipsum intelligere, quoniam vt est potestate intellectus, sic *Prima ratio.*

potestate est intellectilis : actu autem vbi cætera intellexerit, atque illorum sibi notiones comparauerit. Immò assiduitate nimia ægrescere illum ac lacessere. Culpa videlicet potestatis illius, quæ sibi subest. Quòd si quis alius sit intellectus cui nulla insit potestas, illum demum & intellectum, & intellectilem semper esse: huncque intellectū esse agentem. Ex falso profectum est principio, quo intellectum nostrum meram is credidit potestatem esse. Atque Aristotelis doctrinæ & veritati prorsus aduersatur. Quippè tum illi, tum Alexandro demonstratum iam est, intellectum velut scriptoriam tabellam potestate solùm esse ad intellectilia cætera, in se actum quempiam & ens. Id verò proximè superiora verba confirmarunt: quibus eum seipso intellectilem actu esse prodidit, perinde ac sunt intellectilia & immateriales substantiæ. Quibus planè repugnat Themistius, eum inquiens tum puram potestatem esse; tum potestate, non actu, intellectilem. Eum item potestatis illius vitio assiduitate nimia intelligendi ægrescere, ac lacescere; nec verum est: siquidem omnis potestas actu & operatione perficitur ac roboratur, otio langueſcit ac marceſcit: nec philosopho consentaneum, qui & intellectionem perfectionem intellectus esse voluit; & hunc quò plura & difficiliora intellexerit, eò magis perfici, atque ad intelligenda robustiorem euadere in tex. 7. docuit. Mitto quæ de intellectus agentis & patientis distinctione ac diuersitate subiungit: nam hæc in sequentibus expendentur.

Secunda ratio. Apud Philoponum duplicem aliam reperio causam. Alteram, propter nimiam sui copiam & familiaritatem. Scitum enim illud est; Nimia familiaritas contemptum parit. Quemadmodum enim, inquit, si duo accedant homines, alter amicus, alter illustris ac splendidus; illum ne salutamus quidem & quasi non curamus, quòd familiaris sit; alterum humanissimè excipimus & honorificè tractamus. Sic intellectus sibi ipsi familiaris non admodum circa seipsum occupatur, quòd sui semper copiam habeat, possitque se vbi libitum fuerit, contemplari: sed totus ferè circa exteriora, quæ non tàm sæpè occurrunt, versatur; seque ipsum rarò intelligit.

3. ratio. Altera, quòd circa exteriora & corporea nimium distrahitur & à seipso auocatur, remque alienam potiùs, quàm suam, agit, atque actio circa alia reditum in seipsum moratur, & impedit. Nam ita in furore euenire comperies, vt omnino non intelligat; eò quòd à se diuertatur aliò; atque ob variarum & falsarum imaginum incursum, ea, quæ vera sunt, & seipsum, cogitare nequit.

Cæterùm qui priorem causam examinet, facilè intelligat parum eam firmam esse. Nam si propter nimiam sui copiam seipsum contemneret aliaque pluris faceret; idem separatis intelligentiis eueniret, quæ sibi item semper præstò sunt; nec sui tamen intellectionem contemnunt, aut intermittunt vnquam. Deinde sui ipsius cognitio melior est & cuiusuis alterius rei materialis cognitioni præstat. Accedit quòd etsi substantia ipsius illi semper adsit, non adest tamen cognitio. Non enim seipsum semper cognoscit, immò perraro. Non igitur propter nimiam copiam & familiaritatem vilescit & contemnitur.

Potior est altera, quæ Prisciani quoque fuit, seu Theophrasti in libro de phantasia & intellectu cap. 6. & sanè perquàm ad id, quod quæritur, explicandum accommodata. Etenim quæ naturæ diuersitas est, eadem operationis existit. Quare cùm hoc humanus differat intellectus ab intellectibus planè separatis; quòd hi perfecti cùm sint, puri & simplices intellectus, atque ab omni materiæ & corporis societate ac contagione semoti; nil habent, quod impedire aut obruere, alioue auocare operationem illorum possit. Itaque actu sunt semper intelligentes id, quod & actu semper est intellectile & illis præsens; nempè seipsos. At humanus intellectus, vt est substantia imperfectus & diminutus, sic imperfectam quoque operationem habet; hoc est tum sæpissimè interruptam, tum minimè vnitam, collectam, atque indiuiduam: sed in plures distractam partes atque inuestigatione, ratiocinatione, & ex vno in aliud progressione; nimirum cognitione & ignoratione, lumine ac tenebris, constantem. Siquidem dum inuestigat, dum ex vno aliud ratiocinatur, dum ex hoc ad illud progreditur atque ex vnius cognitione in alterius notitiam deducitur; vnum profectò cognoscit, alterum ignorat & ratiocinando quærit. Tum verò vt est corporis forma, sic inerti corporis mole ac pondere grauatus & quasi obrutus ab intelligendo impeditur. Et quamuis substantia cum illo minimè permisceatur, formatione tamen, quæ proprius est secundus actus formæ, ita complicatur & coniungitur, vt à seipso plurimùm auocetur; & operatoi quoque tota duas in partes distrahatur; quarum altera corporis sit, altera ipsius propria. Idque duobus modis: primùm operandi modo: deinde tempore, atque operationis duratione. Non enim intelligere potest, nisi corporis seruibus phantasiaque famulantibus & quasi intellectibus atque apparitoribus præcurrentibus qui obiecta intelligenda conquirant vndique & colligant atque ad intellectum adducant; tum propria ipsius intellectio consequitur. Itaque diuisa est operatio, bipartitumque tempus: primùm corporeorum sensuum phantasiæque antecedit actio; deinde sequitur ea, quæ intellectus propria est. Importuna etiam accedit persæpè obiectorum sensilium per sensus irruptio; crebra phantasmatum, vel nolentibus nobis, intrusio; quæ intellectum à sui atque immaterialium contemplatione ad materialium considerationē auocant. Denique vt est humanæ totius vitæ princeps, dux, & moderator; cogitur de corporis conseruatione cogitare circaque corporea plurimum negotiari. Atque vt homo non sola constat mente, sed corpore item corporeisque instrumentis; ac demum ciuile animal est & politicum; non potest semper in sui & immaterialium contemplatione versari; sed magnam vitæ partem in rebus agendis atque efficiendis consumat necesse est. Neque tamen hæc ipsa semper tractare potest ac meditari

Vna ratio.

Imbecillitas corporis obest.

ditari. Quoniam & sensuum ac phantasiæ antecedenti functioni concedendum est tempus, quo tantisper ipsa feriatur. Et cùm hæc nisi sensibus & phantasia famulantibus non intelligantur, harum virtutum operatio nequit esse perpetua. Consumitur enim animalis spiritus, præcipuum operandi instrumentum; organáque corporis debilitantur, franguntur, eneruantur, si illorum vsus fuerit diuturnior. Somnus verò hisce reficiendis ac renouandis, tum toti animalis vitæ tuendæ necessarius in primis est; quo tempore sensuum & phantasiæ actio cessat.

Itaque siue quæsitum hoc loco fuerit, cur intellectus seipsum; sine vniuersè, cur aliquid semper non intelligat: hæc fuerit responsio ex ipsius naturæ, quæ operandi principium est, conditione desumpta. Ex eodem principio ratiocinatum fuisse Plotinum comperies, cùm in libro de tribus principalibus substantiis capite vltimo intellectum nostrum circa diuina semper agere affirmauit; neque nos tamen animaduertere; quòd ratio, phantasia, & sensus, ad alia nos distrahant, mentemque interpellent. Vt enim animaduertamus, vim ipsam animaduersoriam oportet ad interiora conuertere, atque ibi totam intendere: perinde ac siquis vocem vnam præ cæteris audire velit, à cæteris se vocibus segregat, illique vni attentas aures porrigit. Ex eodem Simplicium; cùm id propterea euenire dixit, quod intellectus nostri natura inter ea, quæ penitus à materia abiuncta subsistunt; & ea, quæ prorsus in materia sunt, existit media. Quæ ab omni materia seiunctæ subsistunt intelligentiæ, semper intelligunt: quæ in materia sunt, nunquam omnino: intellectus noster inter vtraque medius, & immaterialis quidem substantia, materiæ tamen actus & forma, medio se habet modo; dum interdum intelligit, interdum ab intelligendo ferit; interdum est actu, interdum potestate. Sic enim ab vltimorum atque infirmorum entium materialium conditione recedit atque ad superiorem perfectionem accedit; nec eam tamen omni ex parte assequitur. Quoniam in occursu vitæ ad extra prouenientis, dumque intellectus corpori nectitur, confringitur atque interpolatur intellectio: vt quemadmodum essentia est media, sic media item operatione fruatur. Verùm hunc etiam intelligas, intellectum nostrum inter hæc duo extrema esse medium, non solùm natura & intellectione, sed intellectilitate quoque. Nam intelligentiæ illæ, quæ semper se se intelligunt, non modò intellectus & intellectiles actu, sed intelligentes etiam & intellectæ semper sunt. Intellectus noster semper quidem est intellectus & intellectilis actu, quia immaterialis est: at non semper intelligens actu & intellectum actu, sed potestate persæpè. Res denique materiales intellectus nunquam sunt, nec intelligentes; sed intellectiles & intellectæ; interdum potestate, interdum actu. Intellectum porrò nostrum non semper actu intelligere, nec seipsum, nec cætera; manifestissimum est, neque indiget probatione: siquidem vnusquisque in seipso experitur. Immò sui ipsius intellectio pertara est, nec sine magna difficultate. Vt propterea tum demum tradiderit Aristoteles eum id consequi, cùm fuerit singula factus.

Intellectus inter materialia & immaterialia medius.

Scio de toto hoc disputationis genere secus sensisse Platonicos, Plotinum, Theodorum, Asinium, & Iamblichum, Marcilij quoque testimonio in 12. Platonicæ Theologiæ libro, cap. 4. humanũ inquientes intellectum à diuina mente illuminari semper; & ideò per continuum idearum intuitum continenter operari; Verùm non est mihi nunc propositum contrà disputare, cùm illi Platonicis solùm figmentis nitantur; quæ non ad illustrandam sed obscurandam potiùs & inquinandam puram & sinceram Aristotelis doctrinã, facerent. Quam antecedens explicatio rationumque momenta & interna ipsa experientia satis superque demonstrant.

Platonicorum opinio.

TEXTVS.

Ἐν δὲ τοῖς ἔχουσιν ὕλλην, δυνάμει μόνον ἕκαστον ἐστὶ τῶν τοιούτων. ὅτι μὲν οὖν ἐκείνοις μὴ ἐνυπάρξει νοῦς. ἄνευ γὰρ ὕλης δυνάμεώς ἐστιν ὁ τῶν τοιούτων. ἐκείνῳ δ' τὸ τοιοῦτον ὑπάρξει.

In his autem, quæ materiam habent, potestate solùm est intellectilium vnumquodque. Quare illis sanè non inerit intellectus. Nam eiusmodi entium intellectus facultas est sine materia. Si verò intellectilia inerit.

COMMENTARIVS XCIV.

QVæstionem eam, qua quæsitum est, cur intellectus non semper intelligat, ad copiosiorem doctrinam & intellectus cognitionem explicare pluribus libuit; etsi obiter à Philosopho interposita fuerit priori illi dubitationi, qua quæsitum antea fuerat, an intellectus ipse intellectilis sit, & quomodo sit; at sine solutione prætermissa. Etenim nunc in priori quæstione insistens explicationem eius absoluit. In intellectu & vniuersè in his, quæ materiam non habent, idem esse dixerat id quod intelligit, & id quod intelligitur: & ideò seipsis hæc intellectilia esse; nec intellectilia modò, sed & intellectus. Iam alterum diuisionis membrum adiungit: atque hoc sibi vult aduersatiua particula (autem) quæ superiori orationi respondet: vt integra hæc sit sententia. In immaterialibus idem est quod intelligit, & quod intelligitur; in iis autem, quæ materiam habent, non sunt idem: quoniam illorum vnumquodque potestate est intellectile, non actu. Et ideò illis non inest intellectus, sed ab alio fieri debent actu intellectilia. Quippè intellectus vt est immaterialis, sic actu est intellectilis, non potestate. Ipse tamen non dixit (non inest) sed potiùs (non inerit in-

tellectus. Quoniam obiectionem diluens, qua in tex. 13. deducebatur, (si intellectus ipse intellectilis per se sit, aliis quoque inerit intellectus) ex ea, quam inter materialia & immaterialia diuersitatem ostendit, oppositum illius consequentis colligit (quare illis, hoc est materialibus, sanè non inerit intellectus.

Cuius orationis non solùm hæc est sententia; Nequaquam id, quod deducebatur, consequens esse; fore vt intellectus omnibus insit: siquidem non omnia sunt seipsis intellectilia actu, sed potestate pleraque, quæ ab alio fieri actu oporteat. Verùm etiam hæc; omnino in illis intellectum esse non posse. Hoc enim subsequens probatio testatur (nam intellectus facultas est sine materia) quæ ex naturarum pugnantia petitur; causàque continet, cur materialibus intellectus non insit. Intellectus facultas est immaterialis; at materiale & immateriale pugnantia sunt, igitur vt materiale nequit esse immateriale, ita nec intellectus, aut intelligens potest materialis esse. Illud autem (eiusmodi entium) particulæ illi respondet (intellectilium) & immaterialia entia atque abstracta significat, quæ actu intellectilia sunt & absolutè antea intellectilia nominauit, vbi intellectilem dixit intellectum esse vt intellectilia; hoc est immaterialia, quæ sua natura eiusmodi sunt nec alio indigent externo, à quo actu intellectilia fiant. In his enim solis intellectus inest, idemque sunt intellectus & intellectile. Itaque ex eo, quòd entium quædã sunt materialia, quædã immaterialia; fit, vt quædam sint potestate, quædam actu intellectilia; quædam seipsis, quædam ab alio; scilicet ab intellectu, qui seipso intellectilis est, fieri actu intellectilia debeant: quædam intellectu prædita reperiantur, alia intellectus omnis expertia: quædam demum intellectus & intellectilia, alia intellectilia duntaxat, non intellectus. Totaque huius rei causa est, quòd illa entia sunt sine materia, hæc cum materia. Idcircò enim in illis id, quod est intellectile, intellectus item est, in his autem intellectile solùm potestate, intellectus nullo modo: & in illis intellectus & intellectile sunt idem, in his diuersa prorsusque distincta.

Materialia cur non intelligant.

Materialia vt potestate intellectilia.

Propterea Simplicius cùm hæc potestate intellectilia nominari vidit, tria prorsus adnotanda duxit. Primum: potestate intellectilia dici, non comparatione ad seipsa, quòd sibi ipsis fieri possint intellectilia (hoc enim non illis duntaxat immaterialibus intellectibus contingit; nempe humano; qui non semper seipsum actu intelligit; vt intellectus separati: sed actu quidem primo, quia est immaterialis; actu semper intellectilis est: quoad actum tamen secundum, potestate interdum, interdum actu. Neque omnino per comparationem ad aliud, quòd alteri possint actu intellectilia fieri. Sed secundùm suam naturam. Quoniam etsi semper intelligerentur, sua tamen natura, cùm sint materialia, potestate sunt; hoc est non ex se, sed alterius beneficio, intellectilia; alioque opus intelligente, vt & intellectilia actu fiant, & reipsa intelligantur. Neutrum enim ex seipsis habent. Quemadmodum corpus quoque reipsa viuens habere vitam potestate dicitur; quòd non ex seipso, sed aliunde & ascititio modo habeat ab anima.

Alterum; vniuersum hoc entium materialium genus imperfectè intellectile appellari: quòd sibi sufficiens non sit, sed altero à se diuerso intelligente indigeat, vt intelligatur: quòd id, quod potestate est, imperfectum semper existimatur.

Tertium; intellectile aut quodam modo omonymè, aut ab vno dici, cum de materialibus atque immaterialibus enunciatur. Alia quippè materialium atque immaterialium est intellectilis ratio. Nempè intellectile est vnumquodque quà est ens: ens autem omonymum est, seu analogum, & ab vno.

Verùm illud etiam obseruabis; imperfectioni materialium intellectilium virtutem illius perfectricem statim subiungi. Nam pulchra illa antithesis; qua materialibus potestate intellectilibus intellectum opponit Philosophus, facultatem seu potestatem (Græcè enim est eadem vox, δύναμις) siue materia; non modò probatur materialia intellectilia intellectus non esse, sed etiam potestati patiendi potestas agendi opponitur: potestati inquam, qua materialia, quæ actu non sunt, fieri possunt intellectilia; potestas altera subiungitur, qua actu fiunt. Hæc autem est intellectus, qui actu intellectilis cùm sit, dum abstrahit & separat à materia formas illas, quæ cum materia complicatæ sunt, easque in seipsum traducit; immateriales nimirum facit, actuque intellectiles sanè vt in omni genere potestate patiendi adesse agendi potestatem oportet, quæ id efficere valeat, quod altera potestate fieri potest (alioqui potestas illa superuacanea & inutilis esset in natura) ita cùm materialia dixisset potestate intellectilia esse, docendum item fuit, à quonam actu fiant. Neque alia adferri potuit agens causa, quàm quæ intelligens esset & actu talis, qualia illa sunt potestate. Huiusmodi autem proximè dixerat intellectum esse. Est igitur intellectus potestas tum sui ipsius tum materialium perfectrix. Sui ipsius, dum secundum intellectionis actum promit: materialium entium, dum ea à materiæ sordibus liberat immaterialiaque & actu intellectilia, immò & actu intellecta facit; traducendo illa ad altissimam omniumque diuinissimam conditionem & naturam. Neque ab illis quidquam patiendo, inquit Simplicius (siquidem, vt est apud Theophrastum, ne fingi quidem potest, quomodo res immaterialis & incorporea à materiali & corporea patiatur) sed circa illa agendo: neque in ipsis efficiendo quidquam, sed in seipso cognitrices eorum rationes promendo.

Quocirca errant planè, qui materiales res & phantasma, mouere inquiunt & agere in intellectum. Nam intellectus potiùs agit circa illa. Neque hæc mouere intellectum dixeris, nisi in genere obiecti; & tanquàm id, sine quo is nequaquàm ageret. Sed de hoc postea.

Nunc postrema illa supersunt verba (ei verò intellectile inerit) quæ prima illa repetunt, quibus totius huius quæstionis solutionem aggressus est: tantumdemque significant, ac prin-

12

ra illa (est autem intellectilis & ipse, quemadmodum intellectilia. Vbi enim materialia dixit intellectilia potestate esse, non intellectus; intellectum autem facultatem esse sine materia: hunc repetere libuit, quasi vltimam solutionis clausulam, intellectilem quoque esse: Quoniam ex immaterialium oppositione & explicatione facta manifestum id iam apparebat; immaterialia omnia seipsis intellectilia esse actu; atque in illis intellectum & intellectile idem esse. Neque huius alia est ratio, quàm quòd immaterialia sunt. Sic enim & actu sunt, & in seipsa redire possunt.

DE AGENTE INTELLECTV.

CAPVT VII.

TEXTVS.

Ἐπεὶ δ' ὥσπερ ἐν ἁπάσῃ τῇ φύσει ὕλη ἑκάστῳ γένει. τοῦτο δ' ἔστι πάντα δυνάμει ἐκεῖνα, ἕτερον δέ, τὸ αἴτιον καὶ ποιητικὸν, τῷ ποιεῖν πάντα, οἷον ἡ τέχνη πρὸς τὴν ὕλην πέπονθε. ἀνάγκη καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ὑπάρχειν τοιούτας τὰς διαφορές.

Iam verò vt in omni natura quidpiam est, alterum quidem vnicuique generi materia. hoc autem, quod illa omnia potestate, alterum autem causa & efficiens, cuncta efficiendo. Quemadmodum ars ad materiam affecta est. In anima quoque differentias hasce inesse necesse.

Text. 17

COMMENTARIVS XCV.

POstquam de intellectu vt potestate dicitur, aut habitu; hoc est vt operari potest; aut potestate prima & remota ac essentiali; aut secunda, propinqua, & accidentaria, nihil tamen, actu operatur; hactenus disseruit Philosophus: id quod consequens erat, deinceps prosequitur de intellectu agere vt operatur. Itaque si solum excipiam Alexandrum, qui ποιητικὸν τῶν & ἐνεργείᾳ seu ἐνεργοῦντα, intellectum agentem & actu distingui voluit; de nomine fuerit quæstio, non de re ipsa: siue de intellectu agente cum Latinis Interpretibus, siue de intellectu actu cum Themistio & Philopono, siue de intellectu substantiali & apud seipsum manente cum Simplicio dixeris agi. Triplicem enim omnes intellectum nominant; idemque est, qui δυνάμει, seu potestate à Græcis dicitur, à Latinis patibilis, à Simplicio imperfectus vocatur: idem, qui ἕξει habitu & perfectus, idemque ἐνεργείᾳ, seu actu agens & sustantialis & apud seipsum manens, non ad extra progrediens. Etenim intellectilibus formis instructus est optimè atque exernatus per intellectum habitu, quibus in seipso operatur & contemplatur. Quare obiter in hac prima explicationis ingressione intelligitur, quid tandem sit intellectus agens: tametsi de hoc pluribus dicendum erit.

Intellectus triplex.

Intellectus agens quid.

Nunc ea, quæ à Philosopho traduntur, Philopono libuit in decem omnino membra concidere. Sed ad tria capita pertinent vniuersa. Primum eum inesse nobis ostendit. Alterum, quis illius sit vsus, quæ vtilitas, quod munus, docebit. Tertium naturam aperiet. Præter intellectum potestate agentem quoque aliquem intellectum nobis inesse hoc argumẽto demonstrat, In omni natura, quæ interdum est potestate, interdum actu, quidpiam sanè est velut materia ex qua fieri possunt ea omnia, quæ in illo genere considerantur; & aliud quidpiam velut efficiens, quod illa facere potest. Illud potestate est, hoc actu. Igitur in anima quoque, quæ interdum potestate, interdum actu existit ad intelligendum, vtrumque hoc inesse oportet: & cùm ostensum sit inesse intellectum quẽdam potestate ad intellectilia omnia suscipienda, velut omnium materiam; alium item necesse est esse, velut illorum omnium agentem atque intellectum è potestate traducentem ad actum.

Agentem intellectũ nobis inesse.

Quo loco etsi minimè à Simplicio adnotatum fuisset, manifestum erat, non propriè materiam aut efficientem causam in intellectu asseri; neque eodem modo, quo in naturalibus & artificiosis rebus. Iam enim probatum est intellectum immaterialem esse, intellectionemque diuiniorem omni motu operationẽ. Sed per quandam similitudinem & analogiam. Quemadmodum enim intelligendo dicitur pati; non simili, sed meliore passione; eodem & potestatem, & materiam, atque agentem causam habere affirmatur. Quare id, quod additur (vnicuique generi) postquàm naturam omnem nominasset; aut de singulis rebus naturalibus sub illa generali appellatione contentis, intelligendum est; in genere scilicet animalium, in genere plantarum, in genere elementorum & mistorum corporum materiam esse quampiam potestate ad illa. Aut credendum, analogiam illam significare, qua non eodem modo, sed cum diuersitate, in singulis reperitur materia; in sublunaribus, in cœlestibus, in anima.

In intellectu vt materia & efficiens causa nominentur.

Porrò argumentum hoc partim exemplo & inductione aliorum, partim efficaci & necessaria ratione nititur. Exemplum atque inductio generalia sunt & cuncta planè complectuntur; tum ea, quæ natura constant; tum ea, quæ arte. Itaque cùm in omni natura ita esse accipit, naturæ nomine anima sola intelligenda non est, vt Philoponus credidit: sed cum Themistio, Simplicio, atque Auerroë naturales res omnes, in quibus principium motus est & quietis. Tum quia huic naturæ statim artem subiungit; artem autem non cum anima, sed cum natura propriè dicta; eaque arte, cum iis, quæ natura constant, mos est Philosopho copulare. Tum quia minus generale, minusque efficax ac manifestum fuisset argumentum ex cæteris solis animalibus ductum, cùm ex tota planè natura liceret ducere. Nam in 2. Physic. lib. duplicem in rebus naturalibus demonstrat esse naturam, materiam & formam; illam patiendi & suscipiendi, hanc agendi principium: aliisque pluribus in locis efficientem causam tradidit, quæ id ex subiecta materia possit efficere, quod ex ea fieri aptum est. Eodemque modo res habet in artificiis. Ex animalibus autem nescio quale argumentum pati posset. Quamuis enim plures eorum sint

ſpecies, vna tamen in illis communis anima ſentiens. Quare ſi ex hac ſumere argumentum voluiſſet, non dixiſſet (in omni natura) de vnica ſola anima loquens: in hac quippè ſola paſſionem poſuit & actionem, cùm ſentire dixit pati quoddam eſſe & alterari: ſed principium huius actiuum, à quo ſenſus reducatur ad actum, non in ipſo animali, ſed in externo obiecto eſſe prodidit in tex. 59. ſuperioris libri. Immò cùm eo loco inter ſenſum & intellectum hoc poſuerit diſcrimen, quòd principium agens in ſenſu ſit extra, in intellectu intra; quomodo nunc à ſimili ſumeret argumentum? Oporteret aut in ſenſu quoque agentem ſenſum præter patientem ponere, aut intellectum quoque patibilem ab obiecto externo ad intelligendũ duci. Quanquam mea hæc argumentatio aduerſus eos potiſſimum valet, qui agentem intellectum vim ànimæ ponunt à patiente diſtinctam. Quod ſi facultatem eandem dicat eſſe Philoponus, diluetur faciliùs, vt poſt exponam: ſed priores interim argumentationes ſtabunt.

Aut igitur animam à natura diſtinguit; triaque facit entium genera, naturalia, artificioſa, & animata: aut potiùs naturam dicens materiam & formam, naturalia intelligit materialia omnia entia; animam autem, qua intelligimus & ſapimus; de qua agit, quamque cum materia rebuſque cæteris impermiſtam eſſe antea docuerat; & ideò genus entis à cæteris diſtinctum. Triaque facit entium genera, naturalia omnia materialia, (propterea in omni natura dixit) artificioſa, & intelligentem animam; atque ex duobus prioribus de tertio ratiocinatur.

In abſtractis non eſt intellectus agens.

Solam autem intelligentem animam ex toto immaterialium entium genere accepit; quoniam abſtractos cæteros intellectus actu ſemper eſſe putauit, nunquam poteſtate; & ideò ſimplices & indiuiduos, minimè compoſitos ex hac duplici differentia, patiẽtis & agentis. Quam ob cauſam veriſſimè Simplicius dixit, vocem illam (φύσει) non fuiſſe communius vſurpatam pro omni οὐσίᾳ, & ſubſtantia, quemadmodũ aliàs vſurpari ſolet. Non enim in omni ſubſtantia agere adeſt & pati; & aliquid vt materia, aliud vt efficiens. Sed pro ea ſola natura, quæ motus principium eſt & quietis: hoc eſt pro naturalibus entibus, in quibus hoc principium ineſt. Atque ita obiectio ceſſat Auguſtini Niphi aduerſus Simplicium. Intellectui autem noſtro vtraque illa ineſt differentia. Quoniam cùm natura ſua ſit poteſtate, omnibuſque careat intellectilibus formis; agente aliquo indiget, à quo reducatur ad actum formiſque omnibus exornetur. Etenim in omnibus aliis, quæ poteſtate conſtant, ita cernimus euenire; tum in natura, tum in arte; vt quod eſt poteſtate, à quopiam actu exiſtente fiat actu. Nam niſi agens naturale adſit, quòd formam ex materiæ gremio educat; vel artifex, qui eam inducat, & quodammodo imponat; nullum inquam neque naturæ, neque artis opus fiet. Quare poteſtas illa & aptitudo inutilis fuerit, ſuperuacanea, fruſtráque ac temerè indita rebus; quæ nullum vnquam actum, nullum opus conſequutura ſit.

Huc Themiſtij etiam ratio ſpectat; intellectum noſtrum imperfectum initio eſſe, ſicut & naturalia cætera cùm primùm gignuntur: nihil autem à ſeipſo perfici, ſed ab alio: itaque præter patibilem intellectum adeſſe quoque agentem oportere, à quo perficiatur, expoliaturque. Hæc nimirum efficax eſt ac prorſus neceſſaria ratiocinatio; qua philoſophi argumentatio nititur: quæ à poteſtate antea poſita in intellectu ad actũ progreditur; aliquid actu oſtendens in eo eſſe oportere, quod poteſtatem illam excolat & perficiat.

Cui ſi obiiciatur, eadem probari poſſe in ſentiente quoque animæ parte præter ſenſum, qui patiendi facultas eſt, agentem alium eſſe; ſi vera ſit illa propoſitio, in omni natura & entium genere quidpiam eſt vt materia, & aliud vt agens. In promptu fuerit reſponſio. Principio namque non eo intellectu loquutus eſt philoſophus, quaſi in eadem re voluerit horum vtrumque ineſſe. Nam neque in natura ita res habet, neque in artibus. In natura lignum & ignis & omnino materia & efficiens cauſa diuerſa entia ſunt. Et in artibus aurum, æs, aut lapis; & artifex, qui ex illis quidpiam efficit; magnopere ſanè natura differunt. Sed vniuersè, & generaliter affirmatiq cuiuis poteſtati patiendi reſpõdere virtutẽ agentem; ſi non in eodẽ ente, in eodem certè entium genere; in natura poteſtati patiendi materiæ vim item naturalẽ agendi; in artibus materiæ ad artificium quodpiam idoneæ ſcientem ac peritum operis illius artificem; ac demum in intelligente anima intellectui patibili intellectum agentem. Quare in ſenſilium quoque genere adeſſe agens oportet quod ſenſum ad patiendum aptum permoueat atque afficiat: illud autem eſt ſenſile obiectum, quod agendi vim habet. Idem de intellectu dici non poteſt. Tum quia ipſum oſtenſum eſt impermiſtum eſſe, nec quidquam cum cæteris habere commune; & ideò ab externis omnibus obiectis impatibilem eſſe: dum verò ſeipſum intelligit, quónam modo à ſeipſo pateretur? Vtramque igitur hanc virtutem, quæ in cæteris diuiſa eſt ac ſeparata, vnitam eſſe & collectam in intellectu neceſſe eſt. Idque rationi perquàm conſentaneè. Siquidem ea, quæ in inferioribus diſperſa ſunt, in ſuperioribus & perfectioribus entibus vnita & coniuncta reperiuntur.

Propterea veriſſimè dicebatur in tex. 60. ſuperioris libri, in nobis eſſe intelligere quando volumus, ſentire autem non item. Nimirum, propter duas cauſas. Altera eſt obiectum; quod in intellectu intraneum eſſe poteſt, ſcientiarumque habitibus plerumque continetur: in ſenſu ſemper extraneum eſt. Altera eſt agens cauſa. Nam intellectus agens in nobis ipſis continetur: id verò, quod ſenſionis actiuum eſt, illud ipſum eſt extraneum obiectum aut certè ſenſus non ſine illo.

Itaque (licet duo tantùm commemoret philoſophus) vt in cæteris, tum natura; tum arte conſtantibus, hæc adſunt omnia, materia, quæ ad formam poteſtas eſt; forma, quæ in materia ſuſcipitur, eamque perficit; efficiens cauſa, quæ formam illam producit; ac demũ compoſitum, quod veluti ens perfectum ex materia & forma exiſtit. Ita in intellectu noſtro hæc ipſa conſideranda ſunt. Eſt enim intellectus patibilis vt materia & poteſtas ad intellectilia omnia; hæc ſuiat formæ, quæ in eo ſuſceptæ perficiunt eum & exornant;

exornant; adest intellectus agens, qui eas ex prioris intellectus potestate educit; denique ex intellectu patibili formisque intellectilibus ens exitit compositum in intelligentium genere perfectissimum.

Digressio XXIX. *Quid sit intellectus agens.*

DVas ob causas ad agentis intellectus naturam cõstituẽdam digrediẽdum mihi esse hoc loco censeo. Primùm quoniã interpretes Græcos tum digredientes, tum inter se digladiãtes video. Deinde ne subsequẽs interpretatio laborare atque huc illucque temerè impelli ac nutare sæpè cogatur. Duo autem præstanda mihi sunt. Tum veterum peripateticorum sententiæ diligenter ac fideliter commemorandæ. Tum quid verò magis consentaneum videatur, constituendum.

1. *Quæ Theophrasto fuerit de intellectu sententia.*

Cap. 31

ERgò vt eos mittam, quos Themistius sensisse commemorat agentem intellectum primas illas propositiones esse, quæ cæterarum in nobis cognitionem pariũt. Nam ea, quæ de hoc intellectu ab Aristotele tradũtur, eum esse diuinum, impatibilem, immortalem, sempiternũ, separatum, substantia sua actionem; propositionibus illis nullo modo conueniunt. Quæ Theophrasto fuerit de intellectu sententia, ex libro de phantasia & intellectu Priscianique commẽtatione licet colligere. Fuit autem hæc. Agentem intellectum animæ virtutem non esse, sed abstractam prorsus substantiam. Sic enim ratiocinatus fuisse videtur. Quoniã intellectus immaterialis exitit, perinde iudicandũ de illo est, atque de immaterialibus cæteris. Sic enim Aristoteles prodidit. Iam in immaterialibus idem est, quod intelligit, & quod intelligitur; idẽ intellectus & intellectilis forma. Siquidem ipsa seipsis per suam essentiam intellectilia sunt: neq; vlla ibi potest esse diuisio. Quare quidquid materialium quoque separatur à materia, tum intellectile actu, tum intellectus statim euadit; hoc est tum intellectilis forma, tum intellectus. Porrò ex materiæ consortio priuatio nascitur: quæ igitur immateriales formæ sunt, priuatione carent. Itaque vita formisque plenæ exitstunt. Immò idem cum formis; cùm ipsamet intellectiles formæ sint. Cùm ergo intellectus omnis immaterialis exitat, eiusmodi erit intellectilis forma; quæ priuatione prorsus carens, tota sit vita intellectilibusque formis plena. Æque omnes formæ tum inter se, tum cum intellectu vnitæ maximè sunt & indiuiduæ: quippè quæ nil aliud sunt, quàm intellectilis ipsius intellectus essentia: præsertim verò cùm vita quælibet, quæ in seipsam conuertitur, indiuidua sit.

Intellectus triplex.

Cæterùm tribus modis habere se possunt entia hæc immaterialia. Aut enim ab omni materia quoque separatæ substantiæ subsistunt, in seipsis penitus indiuiduæ: aut explicantur quodam modo, expanduntur, & conuertuntur ad materiam & corpus: aut inter hæc mediæ sunt, indiuiduæ in se, explicatarum tamẽ determinatrices. Hinc triplex intellectus exitit. Primus separatus, qui actu semper est, perfectus, semper intelligens, primóque gradu res omnes intellectiles. Alter participatus ab anima, qui animalis propterea vocatur, quòd animæ virtus sit. Is actus quidem est, & res omnes intellectiles; sed secundo gradu. Quoniam propter cognationem cum anima & inclinationem ad materiam corpusque diuiduum, tum ab vnitate essentiæ atque actionis impartibilitate cecidit: tum intellectiles formæ, quæ sunt in ipso, obscuratæ quodammodo fuerunt. Quocirca vt intelligat, intellectu indiget illo primo: tum vt ad intellectionem penitus indiuiduam reuocetur: tum vt intellectilia, quæ sunt in ipso, à præfulgidis intellectilibus separatis ac sinceris primi illius intellectus illustrentur perfectaque intellectilia fiant. Quam ob causam Aristoteles primum illum intellectum Solis lumini comparauit agentemque intellectum nominauit. Animalis autem hic noster patibilis seu patiens dicitur, quòd ab illo primo perficiatur. Tametsi impropriè & per similitudinem passio vocatur: siquidem is actione potiùs à seipso circa intellectilia deprompta, quàm passione ab alio illata, perficitur. Vt enim in inclinatione ad corpora casus ab intellectu contingit; sic in perspicua ad seipsum reuersione atque ad primum & sincerum illum conuersione perfectio intellectus nostri tota consistit. Propterea potestate interdum est, interdum actu; persæpè imperfectus, aliàs perfectus. Nec tamen ab externis rebus perficitur vt sensus; sed à seipso potiùs incipit, & quæ sunt cognoscenda producit ac res ipsas inuenit, dum semetipsum ingreditur, atque ad superiorem intellectum conuertitur. Hinc anima mobilis definitur. Quia tum ad ignorationem fertur, quatenus ad deterius, hoc est ad corpus & materiam inclinatur: tum scientia perficitur, quatenus ad superius, id est ad intellectum conuertitur. Ita quandoque imperfecta est, quandoque perfecta. Imperfecta dum ignorat: diciturque potestate esse, quia cognoscendi vim habet. Dum autem scit, iudicatur perfecta; tum in actu primo, si habituin scientiæ habeat, nec eo tamen vtatur; tum actu secundo, si actum illius promat. Quare cùm primus intellectus idem semper sit actu & perfectus: animalis hic noster existit triplex; potestate, habitu, & actu. Ille simplicem & eundem semper intelligendi modum habet, quo insitas sibi formas inspicit, & per eas tum seipsum intelligit, tum cætera tanquam effecta per suas causas. Hic autem noster duplicem. Alterum simul cum sensu & phantasia progredientem ad exteriora. Alterum sibi proprium, quo solus ipse sincerè vtens ratione, atque in seipsum rediens & ad superiorem intellectum conuersus formas contemplatur suas: nec seipsum modò cognoscit, sed immaterialia quoque cætera & materialia. Immaterialia quidem, tanquàm suis rationibus similia & coniugata. Materialia verò, vt ex causa cognoscens effecta, quæ causæ similia sunt.

Agentẽ intellectum virtutẽ animæ non esse.

Porrò primum illum intellectum agentem separatum esse neque animæ virtutem: duobus modis visus est cõfirmare Theophrastus. Primùm quia vt per inclinationem & progressionem ad corpus intellectus alter, qui est noster, imperfectus efficitur & potestate; sic fieret ille, si animæ virtus esset, quæ actus existit corporis. Si igitur perfectus semper & actu est, ab omni corpore & anima separatus planè subsistit. Deinde quoniam qui geminam hanc duplicis intellectus agentis & patientis essentiam in nobis cogitet, geminasque virtutes & actiones; si eæ omnino disiunctæ sint, profectò vnum animal mul-

ta faciet animalia. Sin autem eas dicat in vnum A
consʃpirare & coire principium; illud aut est vni-
forme & semper immutabile; nullaque in nobis
vnquàm aut essentiæ, aut actionis imperfectio
fuerit. Aut difforme ac mutabile. At in mutation-
bus omnibus, quæ secundùm actionem fiunt,
permanet semper ipsa vita. Oportet igitur pri-
mum illum intellectum, qui agentis vim habet,
abstractum penitus esse; neque partem eiusdem
animæ, cuius est secundus intellectus noster.

Præter hos demum duos intellectus, tertius &
& infimus est anima ipsa rationalis, quæ cùm ad
materiam & corpus expandatur & explicetur, ter-
tio & infimo gradu intellectus existit: cum expan- B
sione quidem & explicatione se habens; dum ta-
men à seipsa oritur opus suum, & in seipsa res
inuenit, velut separatarum rationum plena; ad
superiores intellectus aspiciens ad individuum
Intellectus agens, Deus. se & alia colligit.

Quod igitur ad id attinet, quod nunc quæritur,
intellectum agentem voluit Theophrastus ani-
mæ differentiam & facultatem non esse, sed se-
paratam substantiam. Et licet apertis non vtatur
verbis; significare tamen videtur Deum, qui pri-
mo gradu res omnes est, primaq; ac suprema om-
nium intellectilis forma. Apertè autem id eum
sensisse interpretatus est Marsilius Ficinus cap. C
4. & 17. illius libri, & in 12. Platonicæ Theolo-
giæ libro cap. 4. ex Platonicorum sententia mul-
tis persequitur. Deinde intellectionem & intelle-
ctiles formas in nobis progigni, non ab agente il-
lo, sed à nostro intellectu; at non sine illo. Ve-
rùm quatenus ad illum reuocat se se atque à me-
lioribus eius formis illustratur. Quam solam ob
causam is intellectus agens vocatur. Alioqui in-
tellectus noster. suaptè natura est potestate; quia
vim quidem habet intelligendi, formasque intel-
lectiles promendi; re ipsa tamen id non assequitur,
nisi ad primum illum accedat atque illustretur ab
eo. Sic enim colores quoque actu colores sunt; sed D
nisi collustrentur à lumine, videri actu non pos-
sunt.

2. *Coarguitur hæc Theophrasti sententia.*

CÆterùm si hæc opinatus est Theophrastus,
multa sanè peccauit. Primùm ampliori, quã
par erat, significatione propositionem eam acce-
pit (in immaterialibus idem est, quod intelligit, &
Vt in immaterialibus idẽ sit quod intelligit, & quod intelligitur. quod intelligitur. Neque enim vniuersè vera est,
nisi in sui ipsius intellectione; qua cùm sint imma-
terialia, præstant hoc materialibus immaterialia
omnia, vt possint in seipsa redire, seque ipsa in-
telligere: dum materialia sunt quidem intellecti- E
lia, sed ab alio, non à seipsis. De aliorum autem in-
tellectione in solo primo ac diuino intellectu ve-
ra est propositio. Quippè is non aliunde obiecta
externa intelligenda quærit: sed vt in se rationem
entis omnem continet, sic seipsum intuens, & se-
ipsum & cætera omnia intelligit. Intellectus cæ-
teri cùm entia sint determinata & finita, & ita
hoc vt non aliud; dum seipsos intuentur, seip-
sos solos intelligunt. Cætera vt intelligant, si-
ue superiora, siue inferiora, siue immaterialia,
siue materialia; ad illa se se conuertant, illaque
intueantur necesse est. Vnde phantasiæ atque ad
phantasmata conuersionis in nobis necessitas. Aut
si species & formas intellectiles insitas quispiam
dicat; eæ vt aliarum rerum repræsentatrices sunt,
sic ab intellectus essentia diuersæ existunt. Quem-
admodum verò materialia, si à materia separen-

tur, tum intellectilia, tum intellectus euadant A
in superioribus declaratum est.

Iam alterum Theophrasti peccatum fuit, quòd
intellectum omnem formis omnibus intellectili-
bus plenum, hoc est rerum omnium intellecti-
lium representatiuum fecerit. Hoc videlicet ar-
gumento, quòd omnis priuatio ex materiæ contor-
tio nascatur. Etenim argumentationis huius vis in
solo intellectu diuino locum habet. Is namque
vt omne ens, sic idæis & formis rerum omnium
plenus est: atque ita actu, vt non priuationem
modò, sed & potestatem & negationem omnem
excludat. At inferiores intellectus, siue angeli- B
cus, siue humanus, finita entia sunt: & ideò et
ente & non ente, ex actu & potestate, ex affir-
matione & negatione composita: atque ita suam
obtinent formam & naturam, vt cæteris omnibus
careant. Quam carentiam si propriè priuationem
appellare nolis, quòd materia non subsit; negat-
ionem certè appellabis, aut etiam comparatio-
ne formarum secundùm esse naturæ negationem
dices; comparatione formarum intellectilium &
secundùm esse cognitum priuationem quoque.
Quoniam reales quidem formæ ac naturæ alia-
rum rerum esse nequeunt intellectus illi; at per
negationem possunt: adestque negatio in subie- C
cto ad cognitiones & intellectiles rerum om-
nium formas suscipiendas idoneo. Vnde Aristo-
teles in intellectu nostro non negationem modò
intellectilium formarum, sed potestatem item
ad illas in superioribus tradidit.

Tertium peccatum in triplici intellectu diffri- 3
buendo facilè agnosces. Namque vt mittam, ab-
stractum esse penitus à materia, aut ad materiam
expansum & explicatum, contradictionẽ conti-
nere; non esse in materia, aut esse in materia; neq;
inter contradicentia membra quidquam esse medi-
um, vt est Dialectic. ac Metaphysic. axioma. In-
tellectus ibi & intelligens anima confunduntur.
Anima enim rationalis, vt anima est, animat cor- D
pus, atque illius actus existit: vt autem intelligẽs
est & intelligit, intelligens est atque intelligit per
intellectum, qui animalis dicitur & potestate,
tanquàm ipsius facultas. Quare non est illa
intellectus appellanda, sed intelligens; neque vl-
lus est rationalis intellectus præter animalem; nisi
alter ad ratiocinãdum, alter ad simpliciter intelli-
gendũ cogitetur; quod sanè superfluum est & va-
num, neq; vlla ratione firmatũ. Deinde vt primus
intellectus & rationalis anima substantiæ sunt; sic
animalis intellectus interhæc medius cõstituisubs-
tantia videtur. Philosophus autem animæ facul-
tatẽ fecit; omnisq; facultas formaliter accidens est E
& qualitas, non substantia. Tum verò dũ triplex il-
le intellectus duntaxat esse dicitur; aut vnicus esse
creditur separatus intellectus, diuinus scilicet; ne-
que præter eum vllæ fuerint intelligentiæ abstra-
ctæ certissimis rationibus ab Aristotele demon-
stratæ. Aut non solus Deus, sed æquè om-
nes illæ intellectus agentes esse asseruntur. Id verò
& per se absurdum est, & huius sententiæ auctor
nequaquã cõsentiens. Quippè vnum esse primum
& primo gradu res omnes, pluribus cõuenire non
potest: præsertim cùm in intelligentiis etiam illis
ordo cernatur; vnaq; sit omniũ prima & suprema;
à qua cæteræ pendent. Certè si primus intellectus
primo gradu est res omnes, & intellectus noster
animalis secundo gradu; separatis compluribus
cæteris intellectibus nullus est locus.

Quarto

4. Quartò; quòd intellectus noster in seipsum rediens suasque contemplans formas, tum seipsum, tũ alia omnia cognoscere traditũ est; immaterialia, tanquam suis rationibus cognata; materialia, vt effecta causæ similia; neque prioribus positionibus consentaneum est, neque verũ. Si intellectus hic plenus est omnib⁹ formis resq; omnes secũdo gradu; cur non singula per proprias eorum formas cognoscit? Quid est opus aut ex similitudine & cognatione coniectare, aut effectum ex causa colligere? Deinde vt quædam sit nostri & superiorum intellectuum cognatio generis; speciei maxima est discrepantia; & noster potestate, illi actu; noster imperfectus, illi perfecti semper. Quomodo igitur ex deteriori meliorem ac diuiniorem naturam intelligat? Cum materialibus verò quam similitudinem habeat immaterialis ipse? Neq; enim verum est vllo modo, illũ esse materialiũ entium causam.

Quintò & vltimò; agentem intellectum atque
5. Deum neque separatam vllam substantiam esse, deinceps pluribus ostendetur. Quippè hoc alij complures apertioribus verbis affirmarunt.

Nunc satis fuerit argumenta Theophrasti diluere.
6. Nullam prorsus ea continẽt vim probandi. Nã eorum alterum Deum quidem ac primum intellectum conficit actum corporis & animæ facultatem non esse. Quippè vt agentia cætera, etsi semper sunt actu primo, quo agere possunt; actu tamen secundo interdum agunt, interdũ non agunt: sic intellectui agenti accidit, qui animæ ad corpus inclinatæ facultas est. Atq; vt agens dum non agit, secus potestate dicitur ad agendum, quàm ad patiendum materia; ita & intellectus agens & patiẽs potestate nominantur. In altero potestas perfectionem significat, atque ex actus primi perfectione nascitur; in altero & imperfectionem testatur & ex imperfectione proficiscitur.

7. Ad alterum argumentum, vt interim concedatur duplicem hunc intellectum duplicem item esse & distinctam animæ facultatem (qua de re post pluribus) respondendum est, vtrumque in vnum coire principium; in vnam animæ essentiam vniformem atque immutabilem, actione & operatione mutabilem; quia modò agit, modò non agit, & agendo aliis atque aliis modis circa alia atque alia obiecta operatur.

Verùm illud quod est totius disputationis caput, An inquam intellectus agens sit Deus abstractaue substantia, an animæ nostræ virtus; articulatim ac seriò examinandum est.

3. *Alexandri Aphrodisiensis opinio.*

Intellectum agentẽ esse negat.

ALexandri igitur Aphrodisiensis ad intellectus huiusce naturam inuestigandam, eumque asserendam primam causam & Deum esse, ita ratiocinatur. Intellectus agẽs præter eum, qui materialis dicitur, propterea necessarius existimatur, vt sit tanquam causa, quæ vim habeat intellectilium effectricẽ in intellectu materiali. Iam in rebus omnibus id, quod maximè & propriè aliquid est, cæteris existit causa, vt eiusmodi ipsa sint. Sic enim & Aristoteles in tex. 4. lib. 2. Metaph. prodidit; & persuadet ratio; resque ipsa testatur. Nam ignis, qui cæteris causa coloris est, omnium maximè calet: lux reliquiis omnibus causa, vt aspiciantur, aspectabilis maximè est: quodq; maximè bonum existit, aliorum bonorũ causa cẽsetur. Quod ergò maximè suaque natura est intellectile, id sanè cæteris omnib⁹ existimare oportet esse causam vt intelligi possint. Id primam illam esse causam, quã Deũ appellamus, cõpertum atq; exploratum omnibus est: quæ & seipsa maximè & propriè ens est & intellectilis; & cæteris omnibus, vt essentiæ, sic intellectionis & intellectilitatis causa & principiũ.

Hinc intellectui huic ea omnia cõuenire ostendit, quæ à philosopho de agente intellectu traduntur. Prima enim illa causa intellectus propriè est; quia verè abiuncta & separata ab omni materia per se subsistit, impartibilis, nulli rei permista, æterna. Eius solius est omnia facere; illius substãtiæ actio, semperque operatur, absque potestatis & materiæ consortio. Quò fit, vt intellectus hic altero illo materiali, qui in nobis existit, melior sit: siquidem agens patienti, & immateriale materiali præstat. Is demũ solus incorruptibilis est; non facultas animæ, sed de foris nobis aduenies. Alter, qui materialis dicitur, vt potestas animæ est, sic cum anima interit, destructo corpore.

Cur agens intellectus non sit animæ facultas.

Cur autem agentem intellectũ philosophus non animæ facultatem, sed forinsecùs aduenientem esse voluerit; duas exponit Alexander causas. Altera tum ex sensuum, tum ex aliarum omniũ rerũ analogia ducitur. Vt enim in illis omnibus id, quod agendi vim habet, extraneũ est & forinsecùs positum atque à patiente seiunctum; sic in intellectu credidit esse oportere. Quibus verbis rationẽ, quã in superiori contextu proposuit philosophus, ita is interpretatur, vt non solùm agentem intellectum præter patientẽ probet; sed eam simũl, quàm dixi, distinctionẽ illorum contineat. Altera causa, tum extrinsecùs aduenire ostendit, tum à nobis separari posse. Quoniam non quemadmodũ materialia omnia, vel intellectus etiam noster materialis, qui pura quædam est in corpore potestas & aptitudo, tunc solùm intellectus euadunt, cùm intelligũtur; sic etiam se habet intellectus agẽs. Sed suaptè natura talis existit, actu intellectus, & intellectilis. Ideò reliqua omnia corruptibilia sunt, hic solus incorruptibilis & immortalis. Cæterùm hic nil sanè aliud, quàm seipsum intelligit: seipsum autem semper & omni tẽpore. Seipsum quidẽ, quoniam ipse intellectilis est: semper autem, quia est intellectus actu, potestatis omnis expers. Denique nil aliud, quàm se; propterea quòd simplex intellectus non nisi intellectile simplex intelligit; solusq; ipse simplex est. Reliqua verò omnia facit intellectilia; dum in prima corporis formatione omnibus nobis adiunctus, vbi ad perfectiorem statũ peruenerimus, & perfectum ordinem nactus is fuerit, eorum formas in phantasia inspectas abstrahens à materia in se trãsformat, atque intellectiles facit. Tum intellectui materiali vnitus ipsas quoq; in eo ponit. Quocirca is per ἀναφοράν, id est relationẽ & recursum ad eiusmodi formas abstractas, imitatur & intelligit res omnes, seipsumque intellectilem facit: cùm res actu intellecta cum intelligente intellectu sit idem. Immò dum formas illas intelligit, seipsum quoque ex accidenti intelligere dicitur. Itaque intellectus agens natura sua intellectilis ἐκ τοῦ νοεῖν τι ἀεὶ καὶ ἐκ τοῦ νοητὸς εἶναι; Hoc est in intelligẽte procreatus per intellectionẽ, & est intellectus in intelligẽte genitus & extrinsecùs intelligitur & immortalis existit. Atq; vt lumẽ, tũ ipsum videtur, tum causa est, vt cum ipso cætera videantur. Ita hic intellectus extrinsecus causa est, vt nos intelligamus, cùm ipse quoque intelligitur, non faciens ipsum intellectum; sed intellectum,

qui est in nobis, perficiens & in res proprias educens. Isque qui diuinus est, noster etiam intellectus vocatur; quatenus in nobis existit, ac per intellectus nostri materialis potestatē agit. Quemadmodum enim si artificem mente concipias, modò sine ferramentis, modò cum ferramentis quidpiam operantem: ita diuinum intellectum intelligere oportet, sempiternam quidem & solitariam sui ipsius intellectionē habere; præterhanc verò in nobis etiam phantasia nostra materialisque intellectus potestate velut organo vtentem operari. Denique hic ipse intellectus immortalis & æternus, vt in nobis gigni dicitur, non quod tunc primùm nobis adueniat (adest enim semper à primo nostro ortu) sed quòd à nobis tunc intelligatur: Sic separari quoque affirmatur: non quòd aliò migret, locumue mutet; sed quòd intellectu materiali corrupto non amplius intelligitur.

Quadruplex in nobis intellectus.

Quadruplex igitur Alexandri sententia inest in nobis intellectus; materialis, agens, habitu, & actu. Sed is solus, qui materialis dicitur, animæ facultas est. Hunc enim solum statim atque nascimur habemus à natura. Verùm is nil significat aliud, quàm potestatem & aptitudinem quandam ex corporis temperatione natam, ad agentem intellectum formasque intellectiles, quæ in eo sunt, suscipiendas idoneam. Huic mox, tanquam organo, & materiæ, intellectus diuinus accedit, qui rerum cunctarum materialium formas abstrahens à materia intellectiles actu facit, cùm antea potestate essent, atque in intellectu materiali ponit. Ita ex assidua functione multaque exercitatio ne gignitur in nobis intellectus habitu, tanquam forma & perfectio intellectus materialis ab agente intellectu producta. Is aut circa res agendas vel non agendas versatur: aut in sola cognitione & contemplatione consistit: vnde practicus aut theoreticus nominatur. Quādiuque quiescit, habitu; dum operatur, actu intellectus dicitur. Ita materialis intellectus est vt materia, intellectus diuinus vt agens; intellectus habitu vt effectus, & forma ab agente producta & in materiali susceptа; intellectus demum actu, vt forma operans. Rursum intellectus materialis est illi persimilis, qui artem consequi potest, artifexque euadere: intellectus habitu, tanquam artifex qui habitum tenet & operari potest: intellectus agens, velut is, qui habitum illum induit ac materialem intellectum facit esse actu primo; & ideò est intelligendi causa & lumini dicitur similis, quod colores potestate aspectabiles actu aspectabiles facit: denique intellectus actu tanquam artifex operans & ex arte quidpiam efficiens. Intellectus materialis verè inest in nobis, quia potestas est animæ nostræ: at intellectus agens separatus est atque extrinsecus in nobis gignitur, dum ad intelligendum adiungitur.

Hanc fuisse Alexandro de intellectu sententiam à me non minùs fideliter commemoratam, quàm accuratè expositā, cognoscere licet ex iis, quæ in primo & altero de anima libro ab eo tradita sunt.

4. *Alexandri opinio falsa esse conuincitur.*

VErùm nec Aristoteli nec veritati consentaneum est id, quod Alexāder explicauit. Aristoteles namque non solum apertè dixit agētem intellectum animæ differentiā esse; verùm etiam perinde id de hoc intellectu, ac de patiēte affirmauit. In anima, inquit, differentias hasce inesse necesse est. Vt igitur intellectus materialis, sic agens facultas animæ fuerit. Hoc argumento pugnarunt aduersus Alexandrū, Themist. quoq; ac Phil. Adiecitq; Themist. illa verba 2. lib. tex. 21. De intellectu autē & theoretica facultate mihil adhuc manifestū est: sed videtur genus aliud animæ esse; & hoc solum separari posse, vt perpetuum à mortali. De intellectu enim agente hæc interpretatus cū colligit animæ partem esse. Deinde Aristoteles eum cōparat lumini in tex. 18. Deū non lumini, sed solū cōparasset. Separabilē item appellat in tex. 19. diuinus nō separabilis est, sed separatus. In tex. 20. in hoc intellectu potestatē priorē actu esse ait; id de Deo, in quo potestas nulla, dici non potest. Et in eodē tex. eum scribit agere phantasia ad intelligendum; eaque corrupta non reminisci. Quæ tamen quā de intellectu diuino dixisset. Quemadmodum neque illud, hunc solum immortalem esse: siquidē alij quoque immortales existūt. Tum verò in superioribus dum de intellectu materiali & patiente, qui in nobis velut potestas est ad intellectilia omnia, differeret; cū planè tradidit impatibilem esse, impermistū, nulli rei cōmune quidquam habentē, inorganicū, suaptè natura intellectilem sicut & intellectilia & immaterialia omnia. Quomodo igitur Alexander hæc ait diuini solius intellectus propria, non item cū intellectu nostro cōmunia? Quomodo intellectū nostrum diuini organū esse dicit? Quomodo verū sit, diuinum solum intellectū eiusmodi esse; cum alios intellectus cōplures abstractos diuino haud magnopere inferiores admittat Aristoteles? Sic enim ipse ex cœlestium orbium motu philosophatus est. Aut si diuinus longè præstātior sit ac superior, nónne eadē ratio, qua diuinū intellectū in nobis esse voluit Alexander, in separatis quoque mentibus eundem inesse velut agentem intellectionum omnium causam concludet? Siquidem primū in vnoquoq; genere cæterorū est causa. At id quàm absurdū est? Cùm præsertim omnes illæ mentes immateriales sint; & ideò vel ex Alexandri confessione intellectiles actu & intellectus. Mitto quòd Aristoteles primùm illam causam supremo cœlesti orbi mouēdo alligauit: nihilque prorsus in his inferioribus nisi per illius corporis motum operari voluit; locumque illius proprium ac determinatum in primo circulo esse. Tantū abest, vt eam in omnibus humanis corporibus simul adesse credideri. Deniq; ex tex. 51. lib. 12. Metaph. manifestissimū est nunquam illi venire in mentē potuisse, vt diuinissimū intellectū circa phantasias nostras voluptari, rebusque materialibus vel etiam sordidissimis, abstrahendis à materia secernendisq; perpetuò occupari putaret. Fugiendum hoc, inquit, est. Etenim quædam melius est non videre, quàm videre. Alioqui non fuerit quod optimū intellectio. Ita eum conficit seipsū solū intelligere. Hoc sanè Alexāder quoq; tradidit aliquando. At quomodo cū altero illo cōsentiat, eum materialiū omniū rerū formas à materia abstrahere atq; in seipso susceptas in intellectu materiali ponere; ego quidē certè non video. Abstrahere illas namq, non potest, nec in seipso suscipere, nisi cognoscēdo atq; intelligēdo: siquidē ipsomet auctore ac teste nil aliud est intelligere, quàm intellectilē formā suscipere. Non solum igitur seipsum, sed materialia item omnia phantasmata & singularia intelligeret; contraquā

à philosopho

à philosopho fuerit definitum. Habet autem hoc argumentum eò maiorẽ vim, quòd abstractio illa quam post Latini aliqui cogitarunt, intellectus agentis lumine phantasmata collustrãte; fuit planè Alexandro incognita; nec aliam is abstractionẽ posuit, quàm solius formæ cognitione sine materia, in qua ea subsistit. Postremò Deũ & superiores causas noluit philosophus quidquã in his inferioribus operari, nisi cœlorum motu & lumine. At vt motus & lumen corpusque motum ac lucidum materialia sunt; ita quidquid motu & lumine producitur, materiale sanè corporeumque fuerit: intellectio & intellectiles formæ immateriales sunt planeque incorporeæ. Et verò si rem ipsam consideres, absurdum videbitur, tum intelligendi facultatẽ tam esse in nobis infirmam & imbecillam, vt intellectiles formas abstrahere, hoc est eas intelligere; materiæ & aliarum adiunctarum rerum appendicibus non intellectis, nequeat: nostramque intellectionem passionem potiùs atque intellectilis formæ aliundè aduenientis susceptionem esse, quàm vitalem & animatam actionem. Tum supremam illam diuinam mentem cunctorum hominum phantasmatibus implicari, statimque natis obligari, ac materiæ sordibus repurgandis condemnari. Vnicuique naturæ dedit Deus operãdi vires naturæ suæ conuenientes: ergo & intelligentem naturam viribus illis omnibus instructam procreauit, quæ ad intelligendum necessariæ sunt. Quòd si vterque ille intellectus, agens & patiens, ad hoc necessarius est; vtrumque in nobis ipsis posuit, atque animæ nostræ partẽ & virtutem esse vtrumque voluit. Sanè integrum nobis est atque in nostra potestate situm, quandocumque libuerit intelligere formasque abstrahere atque intellectiles facere. At quis Deum dicat voluntati ac libidini nostræ mancipatum atque subiectum esse? Et quoniam abstrahere nil aliud esse definimus, quàm vnum ab altero separare, vnumque sine altero intelligere, siquidem intellectus abstractio sit: necessarium fuerit diuinum intellectum phantasmata nostra omnia resque cunctas materiales, vt in seipsis sunt, contemplari. Quem tamen certissima ratio persuadet & aduersarius fatetur, sufficientissimum sibi obiectum esse; nec aliud, quàm seipsum, quidquam intueri; atque in seipso, vt omnem entis rationem supremo continet modo, sic alia omnia quæcumque sunt aut esse possunt, perfectissimè intelligere. Necessariũ item fuerit, eum abstractas omnes formas in seipso primùm suscipere, deinde in intellectu nostro materiali ac patiente ponere. At si eas ille susciat, mutabilis nimirum fuerit: immò in perpetua mutatione aliarum atque aliarum formarum susceptione versabitur primus ille intellectus, quem eundem semper eodem se se habentẽ modo ab omni mutatione immunem esse constat; & actu semper potestatisque omnis expertem prædicat Alexander. Susceptas porrò formas quomodo is in intellectu nostro ponat? Aut enim in illum deberet eas effundere; aut ipsemet intellectus nostri forma euadere; vt cum eo formas quoque in illo existentes susciperet. Ab vno in alium intellectum effundi eæ non possunt, si intellectionem philosophi semper omnes immanentem actionem esse verè definierunt; formasque intellectiles in eo intellectu, à quo semel fuere susceptæ, remanere perpetuò voluerunt. Intellectum diuinum nostri formam fieri absurdissimum est; neque suprema illius perfectio patitur. Præterquàm quòd ex eo consequens esset, non pauculas tantùm formas à phantasmatibus nostris separatas, sed omnes planè, quotquot in intellectu diuino essent, siue per se & illius proprias, siue ab omnium hominum phantasmatibus abstractæ, in intellectu nostro susciperi, atque à nobis intelligi. Eaque omnia argumenta possunt adduci, quæ aduersus Auerrois opinionem illam de intellectus vnitate in hominibus omnibus fieri solent: Quæ libenter nunc prætermitto.

Vnde hæc Alexandri opinio.

Sed nequaquam illud prætermittendum est, totam hanc Alexandri de agente intellectu sententiam ex duplici falso principio fuisse deductã. Altero, intellectum, qui est in nobis, quemque materialem appellat, verè materialem esse, corruptibilem, & mortalem. Altero; eundem hunc intellectum nostrum nil esse actu, quod intellectiles formas efficere possit; sed meram potestatem ad illas susciendas, quæ ab alio productæ fuerint. Quorum vtrumque, tum Aristoteli, tum veritati, contrarium esse constat ex superioribus. Idcircò minimè mirum est, si pugnantia interdum & apertè philosopho aduersantia loquatur.

Pugnantia loquitur.

Pugnant enim illa; agentem intellectum seipsum solum intelligere, & intellectiles omnes formas in phantasia inspectas, vel etiam materialem intellectum, in seipsum transformare & intellectiles facere. Quomodo enim id nisi intelligendo faciat? Et illa; intellectum hunc semper esse actu, potestatisque omnis expertem; ac rursum multo tempore corporibus nostris adiunctum eum seriari, post verò perfecto vtentem organo intellectiles formas producere. Ac demum illa; intellectum nostrum materialem nil esse actu, & eum ad intellectiles formas se se conuertere easque imitari & intelligere; atque per eum tanquam per organum agentem intellectum operari.

Aristoteli aduersantur.

Philosopho autem aduersantur hæc. Agentem intellectum esse primam causam, non animæ nostræ virtutem ac differentiam: intellectum materialem nil esse actu, materialem esse & corruptibilem, non abiunctum à materia, non impatibilem, non intellectilem actu, nisi cùm intelligitur; sed id genus alia, quæ non de agente, de quo nunc primùm fit mentio, sed de illo ipso antea fuerunt ab Aristotele demonstrata. Illud quoque aduersatur: Aristotelem ex sensus analogia intellectum agẽtem extrinsecùs aduenientem posuisse. Tantùm enim abest, vt huiusce analogiæ vlla fiat mentio, vt contrà potiùs traditum fuerit in tex. 59. & 60. libri secundi; sensionis actiua esse forinsecùs posita, intellectionis autem intrinsecùs & in nobis ipsis. Hoc autem loco vniuersè ait, in omni natura agens & patiens esse oportere: atque in intellectione vtrũque intrinsecũ esse satis apertè tradit, cùm vtrãque hanc in anima differentiam ait esse oportere.

Cæterum ea ipsa propositione, quã ex 2. Metap. lib. tex. 4. ratiocinationis suæ principiũ accepit Alexãder, magnopere abusus est. Non enim ea est philosophi propositio; quod propriè & maximè est aliquid, cæteris omnibus causa est, vt eiusmodi sunt: sed hæc; ἕκαστον ϛ μάλιστα αὐτὸ τῶν ἄλλων, καὶ ὃ ἔχει τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει σωάνυμον, id est, vnumquodque autẽ maximè tale est præ cæteris, cuius causa cæ-

» terisaliquid ineſt ſynonimũ. Non inquã ait, quod maximè eſt tale, cauſam cæteris eſſe, vt talia ſint; ſed contrà, quod eſt cauſa cæteris, vt ſint talia, id maximè oportere eſſe tale: & ideò principia maximè vera eſſe debere, ſi veritatis concluſionis futura ſint cauſa. Deinde, ſi Alexandro illam ipſam propoſitionem conceſſeris, Deum reſpondebis maximè intellectilem intellectilitatis omnis cauſam eſſe; non formaliter, ſed materialiter: non, inquam, quòd intellectiles formas ipſas efficiat, per quas formaliter res materiales euadunt intellectiles; ſed quòd earum entitatem produxit, qua ſingulæ ſunt intellectiles; formaliter autem ab intellectu noſtro & intellectiles fiunt, & actu intelliguntur. Et ad Alexandrum quidem hæc ſatis. Quomodo enim hic intellectus dicatur omnia facere, illius ſubſtantia eſſe actio, & id genus alia; inter interpretandum cognoſcetur.

5. *Marini, Auicennæ, & Algazelis ſententia; eiuſque confutatio.*

Marinus autem Philoponi teſtimonio conſenſit quidem cum Alexandro agentem intellectum animæ noſtræ virtutẽ non eſſe: argumentis iiſdem perſuaſus; quòd intellectus noſter non omnia faciat; nec per ſubſtantiam operetur; nec ſemper intelligat. Nequaquam tamen diuinum, ſed dæmonicum potiùs aut angelicum eſſe conſtituit. Quæ enim dicuntur; cum phantaſia illum operari, & obliuiſci; diuino intellectui non conueniunt. Quod additur; lumini eum & habitui proportione reſpondere; intellectum quempiam inter diuinum & humanum medium ſignificat. Hic autem dæmonicus eſt, aut angelicus; inter illos medius, quemadmodum lumen inter id, quod illuminat, & quod illuminatur, medium exiſtit; & habitu inter âptitudinem & promptam atque expeditam functionem.

Marini.

Placet hoc capite Auicennæ quoque & Algazelis ſententiam complecti. Ambo namque ſeparatam intelligentiam agentem intellectum eſſe prodiderunt: pauloque planiùs, quàm Marinus, quomodo intellectiles ab ea formæ in intellectu noſtro producantur, ſignificarunt. Auicenna igitur, quemadmodum alibi de naturalium atque in rebus exiſtentium formarũ productione philoſophatus fuerat, eaſque à ſeparata quadam intelligentia, quam idcircò formarum datricem appellauit produci omnes in materia præparata poſuerat: ita prorſus de intellectilibus item decernendum ſibi putauit in opere de Anima, quod ſextus naturalium dicitur, parte quinta, cap. 5. Illas, inquam, omnes à ſublunari intelligentia, quæ penes ſe cunctas habeat, in patibili noſtro intellectu velut ſubiecto procreari, atque ita nos ad intelligendũ permoueri. Quare perinde ſeſe habere intelligentiam hãc ad intellectum noſtrũ, ac ſe habet ſol ad aſpectũ. Vt enim Sol oculos noſtros coloreſque obiectos luce ſua colluſtrans, & colores actu aſpectabiles facit, & aſpectum ad afficiendum excitat. Sic intelligentia illa, dum inſita ſibi luce phantaſmata noſtra illuminat, eaque ſibi ſimilia faciens, à materia & appendicibus illius repurgat; formas ſanè actu intellectiles producit in intellectu patibili: non quòd eæ à phantaſia ad intellectum migrent; ſed quòd ex illarum conſideratione diſponatur intellectus, vt in eum ab agente intelligẽtia emanet abſtractio: ſicut antecedentes propoſitiones ad recipiendam concluſionem diſponunt. Eadem fuit Algazelis ſententia in 2. philoſophiæ libro, tract. 5. cap. 2. & 3. Intellectum agentem abſtractam hanc intelligentiam eſſe.

Auicennæ & Algazelis.

Id verò nec Ariſtoteles ſomniauit vnquam; nec verè quiſquã affirmauerit. apud Ariſtotelẽ apertiſſima ſunt illa verba, quæ aduerſus Alexandrum quoque fuere propoſita; agentem intellectum in anima noſtra tanquam illius partem ac differentiam ineſſe oportere. Et illa, quæ non mulcò poſt ſubiungentur; ſeparatum hoc ſolùm & immortale ac perpetuũ eſſe; in eo poteſtatem actu priorem eſſe, egeréque ad operandũ phantaſia. Quomodo enim verum id ſit de intellectu quouis extrinſecus nobis adueniente? Cùm præter Dæmonium hunc & Angelicum, diuinus ſit; & præter diuinũ intelligentiæ reliquæ & intellectus quoque noſter, quem impatibilem, ſeparabilem, & ſempiternum eſſe tradidit. Deinde ex 8. Phyſic. & 12. Metaph. libris fuit ſemper omnibus peripateticis certum & exploratum nullas eſſe intelligentias menteſque ſeparatas; præter eas, quæ globos cæleſtes vertunt. Tum verò quoniam certiſſimum eſt philoſophorum illud omnium principium; Nihil operari poſſe, vbi non ſit; ſi cunctorum hominum phantaſmata colluſtrare atque ex cunctis intellectiles formas producere intellectus ille deberet; Eum omnibus ac ſingulis adeſſe oporteret: & quidem ſimul eodemque tempore; cùm vbique homines per totum mundum diſperſi, ſimul & eodem tempore intelligant. At id nec fieri, nec mente concipi de intellectu, enteſue vllo creato poteſt: eſſeque vbique ſolius Dei proprium eſt. Huc etiam argumentationes illæ omnes pertinent, quæ contra intellectus in hominibus omnibus vnitatem circumferuntur: neque ad hanc ipſam intellectus agentis vnitatem euertendam minimum habent momenti.

Confutatio.

Porrò quam ob cauſam putauit Marinus agentem intellectum animæ noſtræ facultatem non eſſe, quoniam intellectus noſter non omnia facit; potuiſſet quoque cõcludere neque dæmonicum aut angelicum eſſe. Neque enim hic, ſed ſola prima cauſa, vt entia ſunt, facit omnia: vt autem intellectilia, cur non omnis vel etiam noſter intellectus faciat? Ac rurſum quæ ratio fuit illi negandi intellectum hunc eſſe diuinum, quòd is cum phantaſia non operetur, neque in illum obliuio cadat; debuiſſet item ad negandum eſſe intellectum illum angelicum, aut ſeparatum inducere. Quòd illi ipſi ſimplices intellectus ſint, phantaſiæ & obliuionis neſcij; atque vt philoſopho placuit, mutationis omni expertes. Luminis autem & habitus comparatione abuſum fuiſſe Marinum, ipſius orationis contextus interpretatio mox oſtendet.

Hæc Auicennam & Algazelem non minùs vrgent. Proprius tamen Auicennæ fuit error, in intelligentia illa naturalium formarum datrice aſſerenda. Sed eius confutatio ad alium ſpectat locum. Inde intellectilium item formarũ datricem intelligentiam cogitauit. Quare quàm ruinoſo ac falſo fundamento nititur hæc aſſertio, tam facilè ruit ipſa quoque & falſa eſſe conuinceur. Quæ verò de intellectus huiuſce lumine phantaſmata

tasmata illustrante pronunciantur, pluribus post examinabuntur, temereque pronunciari demonstrabitur. Nunc illud intelligendum est, parùm scienter dici abstractionem ab intelligentia illa in intellectum nostrum emanare. Nam aut hæc abstractio intelligentiæ illius est actio, aut intellectus nostri. Si est intellegentiæ separatæ; nec emanare in intellectum nostrum potest, nec nos per illam intelligimus. Siquidem actio immanens est, quæ in externũ subiectũ non transit, neq; per eam intellectus alius abstrahit aut intelligit; nisi is, cuius illa est actio. Quæ si intellectus nostri sit, ab illo ipso nimirũ promitur, non in ipsũ emanat aliunde. Et quoniam hæc intellectilium formarum abstractio propria esse creditur agentis intellectus functio; hic ipse fuerit intellectus agens, neque extrinseca opus erit & separata intelligentia. Verùm hæc omnia procedente disputatione planiùs intelligentur.

6. *Quid Themistius de intellectu prodiderit.*

IAm verò Themistius in alijs penè omnibus nimiùm concisus, in huiusce intellectus euolnẽda natura longam omnino texuit orationẽ. Intellectus noster, quem potestate & patientem vocamus, inquit ille, imperfectus est suaptè natura aptusque perfici. At nihil à seipso perficitur, sed ab alio singula; quòd actu nimirum sit & perfectũ. Ergò præter intellectũ potestate aliũ ab eo diuersum esse oportet, qui agẽs sit & perficiens. Et ideò substantia sua tum separatus, impartibilis, impermistus, immortalis; tum actu semper & perfectus: immò actus potestatis omnis expers atq; intellectus simul & intellectilis, actuq; semper intelligens. Eiusdẽ ferè dignitatis est intellectus noster potestate. Separatus inquam substantia, impermistus corpori, impatibilis, immortalis. Sed quia coniunctior animæ, nobilitatis suæ dispendij nonnihil fecit, potestatemque contraxit. Hunc prior ille intellectus mox adorsus excitat & excolit, atque in lucem quasi educit è tenebris, è potestate ad actum traducens & habitum. Arti planè persimilis; quæ ex rudi saxo impolitoque ære, quorum alterum domus, alterum statua est potestate, actu domum facit aut statuam: idoneæ scilicet materiæ artificiosam imponens formam. Aut etiam luminis; quod tum aspectui, tum coloribus actum præbet; vt ille aspicere, hic aspici reipsa possint. Sic enim intellectus agens, tum intellectum potestate effecit actu, tum res potestate intellectiles actu intellectiles ipsi præparat. Res quippe materiales & ex sensibus collectas per se diudicare nequit intellectus potestate; neque ex alijs in alias progredi, easque componere aut diuidere. Sed illas tanquam intellectilium thesaurus aut materia potiùs custodit. Accedente autem intellectu agente atque hanc intellectilium materiã complectente, fit, vt vnus cum illo euadat. Hicq; intellectus habitu vocatur; in quo notiones vniuersales & scientiæ sunt. Tuncq; ex vno in aliud transire, componere, diuidere, & alia ex alijs circumspicere valet. Ita illorum alter omnia facit, alter omnia fit; habentque se perinde ac artifiex & materia; si non extrinsecùs incumbens materiæ, sed eam vniuersam peruadens ac permeans, artifex cogitetur. Quare duobus modis intellectus hi duo copulantur. Altero vt forma & materia. Altero vt agens & patiens. Intellectus agens est vt agens & forma: agens, quatenus in actum promouet atque intellectiles efficit formas: forma, quatenus est agens internum, quod patientis fit actus & forma. Esse autem agens internum, ex eo cognoscitur, quòd intelligimus quando volumus: quod nequaquam fieret, si externum esset. Intellectus potestate est vt patiens & materia, quæ à priore illo vt agente & forma perficitur & formatur. Duobusque modis ex illis fit vnum: tum vt ex forma & materia: tum vt ex agente & patiente. Quippe intellectus intelligendo & multitudinem notionum habet velut materiam, easque pro suo libito versat & tractat: & notionum fabricator est, auctor, & princeps. Hinc non Deum, vt Theophrastus & Alexander; sed Deo maximè similem dixit esse intellectum agentem. Nam & Deus tum ipsæ res quodammodo est, tum rerum opifex.

Porrò suapte quidem natura prior est actus potestate, & imperfecto perfectum: in homine tamen intellectus potestate antecedit illum, qui actu dicitur; non secus ac splendor antecedit lucem ac Solem, & flores fructum: Siquidem in eodem potestas & aptitudo tempore prior est actu. Propterea intellectus agens, qui substantia est actus, natura sanè sua prior existit, & actu semper intelligens, perpetua & nunquam deficiente intellectione. Quia ex se actus indefinens est & indefessus, intellectus simul & intellectile. Vt autẽ intellectui potestate adiungitur, quemadmodum interdum intelligit, interdũ nõ intelligit; sic posterior eo est, qui potestate consideratur. Rursum in intellectu potestate diuisæ sunt intellectiles formæ, in eoque variæ tum artes, tum cognitiones & scientiæ: in agente idem; quoniam in hoc essentia & actus idem sunt. Quare neque componit aut diuidit, neque ex vno in aliud transit; sed formas omnes simul habet & promit. Nam si ex vno in aliud transiret, nequaquam idem essent essentia & actus; quia manente essentia periret actio. Verùm cùm impartibiliter rerum omnium formas simul contineat; impartibiliter quoque & simul omnes aggreditur & intelligit. Secus in intellectu potestate euenit: quòd formæ in eo partibiliter suscipiantur, dum illi sese adiungit intellectus agens: sicut qualitates naturales per se impartibiles in materia partibiles euadunt.

Homo igitur ex huius duplicis intellectus copulatione existit eiusque esse est intellectus in actu, qui fit ex intellectu potestate ab agente actuato. Quocirca vt in omnibus, quæ ex actu & potestate constant, aliud est ipsa res, aliud essentia eius: sic aliud est homo, aliud hominis essentia. Homo sanè illud est ex duplici intellectu compositum; hominis autem essentia & forma solus est actus; solus inquam intellectus agens, qui solus est forma & formarum forma, atque agendi principium. Cætera omnia materiæ locum tenent. Quare si intelligit homo aut scribit; non id agit, vt ex intellectu potestate constat; sed vt intellectus agens est, vnde omnis actio ducitur: Nec alia est patientis actio, quàm ea, quæ agentis; sed partibilis facta. Caret enim

interim agens illa impartibili sua cognitione, quandiu cum intellectu potestate coniunctus est; mox eam recuperaturus, cùm absoluetur ab illo.

Vnicus in omnibus intellectus

Hunc porrò intellectum cùm hominis essentialem formam posuisset Themistius, eundem addidit vnicum numero esse in hominibus cunctis. His vel maximè argumentis. Primùm quoniam vnum est lumen, vnus sol animalium omniũ oculis largitor luminis, quo è potestate ad actum ducuntur. Deinde, quòd cùm omnis materiæ sit expers, multiplicari numero nequeat. Siquidem ea, quæ in eadem specie multiplicantur numero, interstinctione materiæ discernuntur. Intellectus illi, si plures essent, quonam modo differrent? Neque verò eos differre posse specie colligit: tum quia eandem omnes essentiam habent, quæ est actu: tum quia eadem obiecta intelligunt. Tertium argumentum est, quòd eædē omnibus sunt communes notiones, nulloque doctore cunctis eadem ingenita primorum terminorum ac principiorum notitia. Quartum, quòd intelligere nos vicissim alter alterum non possemus, nisi vnus communis omnibus intellectus in esset. Quintum, quòd vt constent disciplinæ & vnus docere, alter doceri queat; necesse est πιστὸν εἶναι τὸ πάντας, hoc est communem & eandem notionem esse, quæ à doctore in discipulum transfundatur. Quòd si eadem sit notio, idē quoque in vtroque fuerit intellectus: siquidem in intellectu essentia & actio sunt idem.

Tamen præter hos duos intellectus tertium illum adiungit, quem passiuum & corruptibilem Philosophus dixit, toti coniuncto communem, permistum cum corpore, ab eoque inseparabilem. Hunc esse partem illam animæ interpretatur, quæ perturbationum sedes est; seu rationem, quæ illis inest. Hæc enim animæ pars omnino rationis expers non est: sed in homine, vt illi paret monitisque consentit, sic rationis vtcumque particeps est. Deinde audacia, metu, & spe futurum tempus respicit: quod nullum animal præter hominem facit. Nullum enim confidit, nullum metuit, aut sperat; sed circa præsentia solùm delectatur aut dolet. Immò verò humani affectus adeò rationis participes effici possunt, vt ad mediocritatem redacti virtutes euadant. Hæc Themistius de intellectu; Aristotelisque, Theophrasti ac Platonis sententiam fuisse contendit.

7. *Quid in hisce Themistius peccauerit.*

Quid verè Themistius.

IN quibus quædam verè, alia minùs verè atque accommodatè constituta fuerunt. Verissimè fuit dictum, intellectum vtrumque, tum agentem, tum patientem; tum perfectum, tùm imperfectum; tum actu, tum potestate; immaterialem esse, corpori impermistum, abstractum, separatum, impatibilem, & immortalem. Illum altero hoc meliorem esse ac præstantiorem. Eumque non Deum, sed Deo similem esse: quòd vt Deus naturales omnes formas, sic omnes ille intellectiles procreat: & vt ille vniuersa reipsa producit, ita hic intellectilia cuncta facit atque in intellectu potestate producit. Intellectum hunc agentem intimũ quidpiam in nobis esse, quod non assistat solùm, sed ad naturam nostram pertineat; velut agens intimum comparatione alterius intellectus potestate, velut patientis. Intellectum potestate priorem agente intellectu in nobis esse, velut imperfectum perfecto. Neque agentem in nobis semper intelligere, sed ab omni sæpè intellectione vacare. Tertium ab his duobus diuersum intellectum illum esse, qui passiuus & corruptibilis nuncupatur. Ac demum perturbationes in nobis quoquomodo rationis participes esse; quatenus illius imperio frænari, componi, & sedari queunt, eique parent & obediunt. Vnde in 1. Polit. lib. cap. 3. animā quidē dixit Philosophus habere in corpus imperium despoticum, mentem autem in appetitum, in quo perturbationes læuiunt, ciuile & regium. Hæc inquam verè fuerunt tradita.

At alia complura perquàm falsò. Primùm illud; agentem intellectum substantiam esse per se. Philosophus namque non substantiam, sed animæ facultatem posuit: omnis autem facultas qualitas est, non substantia. Eundem voluit differentiam ac partem animæ esse: non igitur per se ac seorsim subsistens substantia est. Deinde si eiusmodi substantia est, quomodo essentialis esse potest hominis forma? Omnis enim essentialis forma natura est imperfecta & dimidiata; non perfecta & per se cohærens. Tum verò cùm Aristoteli æternus fuerit mundus, & ideò humana quoque species æterna; intellectus hic, quem essentialem hominum omnium formam Themistius ponit, per se nunquàm fuisset, neque futurus esset abiunctus à nobis & separatus.

Quid fuerit.

Ex quo & alterum illud redarguitur, quòd intellectum hunc suapte natura semper intelligentem & actu esse dicit; habereque impatibilem intellectionem, & eam recuperaturum, vbi ab intellectu potestate solutus fuerit. Nam si vnicus est in omnibus, neque humana species principium vnquàm habuit aut habitura est finem; quando quæso impatibilem hanc habuit aut à nobis solutus recuperaturus est intellectionem? Quando vnquàm fuit aut futurus est semper actu intelligens; si quandiu est in nobis, interdum est potestate, interdum actu? Deinde quoniam intellectum quoque potestate fatetur immaterialem esse & separabilem; aut cùm intellectus agens separatur, cum eo simul intellectus item potestate separatur, aut nō separatur: si cum eo simul separatur, eodem modo, quo priùs, intelligit; neque eius actio impartibilis fuerit, nec semper, nec idem cum essentia. Sin autem seorsim vterque separatus existit, frustra nimirum & otiosus fuerit intellectus ille potestate, qui nihil sine agente potest intelligere. At quoniam is fatetur, nequaquam agentem intellectum esse Deum; quomodo potest mox illum affirmare impartibiliter omnia in seipso continere, simulque intelligere? Nam vt nunquàm eum mittam à nobis atque à potestate absolui, quamdiuque in nobis existit, partibilem intellectionē habere: sanè continere omnia in seipso, & ideò simul omnia impartibili vnica intellectione intelligere, solius Dei, qui est omne ens, censetur proprium.

Intuitiua vis ipsi & patienti tribuitur.

Tertium est coniunctio illa, tanquam formæ & materiæ, quam in duobus intellectibus affirmat, neque alio astruit argumento, quàm quòd agens patientem totum permeet. Quod si ad id probandum sit idoneum; probabit quoque eandem intelligentiæ

telligentiæ motricis, & cœlestis orbis moti conjunctionem; peripateticis quidem certè antiquioribus incognitam. Verùm cùm intellectus vterque sit immaterialis, eiusmodi materiæ & formæ essentialis copulatio inter duo immaterialia esse non potest: siquidem omne ens immateriale substantia sua est actus, materia vero essentialem significat potestatem.

4. *Hominis essentia.*

Vnde & quartum illud corruit; hominem ex duplicis huius intellectus copulatione constare eiusque esse & fomam intellectum agentem esse. Vt mittam hominis formam rationalem animal, quæ hominem facit hominem, Aristoteli ac cæteris fuisse semper: intellectum autem hunc non vt formam, sed vt agentem; non vt det esse, sed vt operandi principium sit & intellectum potestate in actum proueheat, resque actu intellectiles efficiat, cogitatum fuisse. Et ideò lumini comparatū, quod & colores actu aspectabiles facit, & aspectum ad aspiciendi actum promouet.

5. *Intellectus habitu quid.*

Quintum autem illud, intellectum habitu eum esse, qui ex intellectu agente & patiente compositus coaleſcit; minimè Aristoteli est ac cæteris peripateticis consentaneum: qui eum potiùs esse voluerunt, qui cognitionū habitibus excultus sit & exornatus. Intellectum inquam ipsum; qui potestate dicitur, postquàm fuerit singula factus, vt in tex. 8. Philosophus loquebatur. Nem & in tex. 55. superioris libri, & deinceps scientem velut intellectus in habitu exemplum posuit sensus ad sentiendum idonei. Scientemque hominem appellari dixit, potestate, habitu, actu: quorum primus intellectum potestate significat ad scientias comparandas idoneum: alter intellectum habitu, qui, comparatis illis contemplari possit: tertius intellectum actu, qui vtatur habitu reque ipsa contempletur.

6. *Contra intellectus vnitatem.*

Sextum est, agentē intellectum in hominibus omnibus esse vnum. Quippe si ita sit, nisi ab hoc & illo pereunte homine separetur, nunquàm tamen ab omnibus ita separabitur, vt Themistius asserit: vt inquam per se seorsim existat, pristinamque recuperet conditionem, & ad genuinam naturam suam atque actionem redeat. Deinde vt vnus intelligit, alter non intelligit; vnus rem eandem hoc modo, alter oppositò & contrario modo intelligit: sic idem numero intellectus simul & eodem tempore vnam & eandem rem intelligeret & non intelligeret, esset simul actu & potestate, contrariasque, pugnantes & contradicentes intellectiones haberet, ad easque intellectum potestate proueheret. Id verò ne mente quidem concipi potest. Etenim si vnus est intellectus in omnibus, dum operatur in vno, operaretur item in omnibus, vnoque intelligente simul omnes intelligerent. Et licet plures ac diuersæ phantasiæ essent; Quidquid tamen in vnico illo reciperetur intellectu, hoc est quæcumque intellectio speciesue intellectilis, in omnibus simul reciperetur. Atque dum intellectus rem in phantasia repræsentatam sibi assimilat, & in seipsum traducit; si idem est omnium intellectus, omnium igitur intellectus eam sibi assimilat, omnesque intelligunt. Vt autem pugnantes sunt in diuersis hominibus opiniones, vno aiente, altero negante vnam eandemque rem; quomodo simul eæ in eodem intellectu sint? Quod enim in se quisque experitur, se non posse rem eādem affirmare simul & negare, opinari esse & non esse; idem in vniuerso hominum genere vnicoque illo intellectu eueniret, si vnicus numero in omnibus esset. Accedit, quòd intellectū hunc ipsū formā essentialem Themistius prædicat: quare homines omnes essentia essent vnus homo; quippe per eandem numero essentialem formam constituti. Vnā autē numero essentialē formā, non dicam in tàm multis, sed omnino in pluribus subiectis simul esse, aut ex alijs in alia migrare; non solùm non credidit Aristoteles, immò absurdissimū iudicauit: vt ex ijs potest intelligi, quæ eandem ob causam aduersus Auerroëm in superioribus disputata fuerunt. Deinde si essentialis est forma, imperfecta igitur & dimidiata natura est, suaque conditione alterius pars. Aut ergò ab intellectu materali separari nequit; aut si separetur, imperfectus erit & præter naturam meliusque habebat incorpore: Quòd si cum altero intellectu simul separetur coniunctus (siquidem is quoque separabilis est) eodem modo, quo antea, intelligit; nec suam vnquàm naturam & actionem recuperabit.

Ad 1. argumē tum.

Neque ad hanc sententiæ suæ partem suadendam sapienter Themistius argumentatur. Nam sol quidem vnus est, qui oculis omnibus lumen impertit: at non vnum est numero, sed specie duntaxat lumen, quod in oculis pluribus, ceu subiectis suscipitur. Vnitatē enim numeri à subiecto mutuare accidens consentiunt Philosophi. Non est etiam in oculis omnibus idem impartibile lumen, sed plures ac diuersæ luminis eiusdem partes. Quocirca si vnum is & individuū agentē intellectū cum hominibus omnibus copulari contendat, parùm sapienter ratiocinatus fuerit. Meliùs verò in altero illo argumento, quo vnum numero eū esse contendit; quoniā immaterialis est. Alter namque intellectus potestate eius sententia immaterialis est; ergò vnus numero: nunquàm igitur agens ab eo separatur, sed ambo simul ab hominibus singulis. Quomodo igitur separari eum ait atque ad suam naturam & actionem redire? Deinde vterque intellectus idem numero est in hominibus omnibus: vndenam igitur in telligendi tanta diuersitas, tantaque intellectionum pugna? Quòd si intellectum potestate, licet immaterialem, non specie, sed numero multiplicem is fateatur; fateatur item agentē. Verùm totū hoc argumenti genus cùm Auerroë quoq; cōmune esset, paulò ante notato loco pluribus explicatūfuit.

Ad 2.

Ad 3.

In 3. argumento adferendæ non erant communes eædem notiones primorumque principiorum notitia. Quoniam hæc lumine intellectus naturali nituntur; eundemque specie ac natura, non numero intellectum in omnibus nobis ostendit. Quartum verò illud, quòd vicissim nos cognoscamus, sapiente Philosopho indignū est. Siquidē Deus quoque nos cognoscit, nosque eum vicissim intelligimus, cæterique intellectus abstracti mutuò sese intelligunt; nec tamen eodem numero præditi sunt intellectu. Sed quoniam omnes sunt intellectus atque intellectus omnis & intelligere potest, & intelligi; estq; tum intellectus, tum intellectilis. In quinto demum, cùm idem in docente & discente *νόημα*, eandemque mentis notionem & conceptionem postulat; non nu-

Ad 4.

Ad 5.

niero, sed specie eandem concedemus: quemadmodum ex responsione ad tertium Auerrois argumentum loco iam bis citato intelligi potest. Numero enim tàm multæ sunt, quàm multi intelligẽtes intellectus. Quanquã dũ ex eo, quod eadẽ sit notio, eundem esse intellectũ confirmat; quoniam in intellectu idem sunt essentia & actio; falsum quoque omnino accipit: quodque de solo intellectu diuino, aut etiam secundùm Aristotelem de intellectibus abstractis affirmari potest, ad nostrum ille traduxit.

7. Septimum eiusdem auctoris peccatum fuit in tertio illo intellectu interpretando, quem passiuũ & corruptibilem Philosophus dixit. Secus enim cæteri omnes exposuerunt, atque ex ipsomet Aristotele manifestè colligitur; quemadmodum post suo loco docebo.

8. Octauum quòd audaciam, metum, & spem solius hominis proprias, non cum bestijs communes, esse scribat. Cùm tamen sentientis appetitus perturbationes existant atque ex amore & desiderio oriantur: quæ omnia bestijs item insunt. Deinde metuentes illas, audentes, & sperantes manifestè nimis videmus; quòd aut malum imminere sibi, aut bonum consequi se posse putent. Si leporem canis viderit, aut accipiter auem non multùm distantes, eas persequuntur statim, quòd consequi se posse putent: non item si nimiùm distent. Hoc autem quid aliud est, quàm audere, & sperare, aut desperare? Lepus item & auis fugiunt aut non fugiunt; quod nil aliud est, quàm timere, aut nõ timere. Etenim ex apprehensione possibilis boni aut non possibilis consequuntur naturaliter audacia, spesque, aut desperatio animalibus; vt rebus non cognoscentibus naturalis propensio; insitæ à natura, vt possibile prosequantur, bonum, nec frustra circa impossibilia laborent. Ex imminente autem malo nascitur metus, quo illud caueant, sibique maturè prospiciant. Animalia maiora, robusta, ac generosa, aduersus minora infirma & imbecilla, siue eiusdem, siue alterius speciei, audentia videas; hæcque metus ac pauoris plena: Id in canibus quotidie cernas. Vnde & illud extat in 3. lib. de partibus animalium cap. 4. animalia, quæ paruum habent cor, audentiora esse fidentioraque; timida, quæ magnum: ideò lepus, ceruus, & alia quædam timida. Neque in re tàm aperta & omnibus manifesta diutiùs immorandum est.

Perturbationes in bestijs quoque inesse.

9. Nonũ & vltimũ est, quòd humanos affectus ait ad mediocritatem redactos virtutes effici. Sunt enim affectus materia quidem, circa quam virtutes morales versentur; at virtutes nec sunt, nec euadunt vnquàm. Quippe virtutes omnes in rationali parte continentur; & eæ, quæ morales vocantur, electione cõstant, electiuusque habitus dicuntur: electio autem voluntatis & rationalis appetitus actio est; vt in 2. de moribus ad Nicomachum pluribus explicatur. Nunc hæc Themistium admonuisse satis.

Perturbationes virtutũ materia.

8. *Quid opinatus Plotinus fuerit.*

QVod autem Plotinum scribit Philoponus duplicem intellectum posuisse, humanum vtrumque; alterum semper intelligentem, quippe animam esse semper mobilem Plato prodiderat; atque hunc agentem esse: alterum non semper, sed interdum; huncque materialem & potestate nuncupari: concisè nimis dictum est, longioreque indiget explicatione.

Atque vt altiùs repetam, quid is de intellectu senserit; in libro sanè contrà Gnosticos ad hunc modum ratiocinatur. Mundus vnus est, ordine formosissimus, vitalibusque vbique motibus efficacissimus. Ideò tria mundi principia. Ipsum bonum & vnum, ad quod nituntur omnia: Intellectus primus eodẽ semper modo in actu cõstitutus; & ideò principium & auctor ordinis: Ac demum anima mundi, quæ vitalem motũ velad ipsum vel circa ipsum efficit. Ita corporeus hic mundus ad animam per se mobilem motuque proprio eunctа mouentem primò reuocatur: Anima ad intellectum omnino stabilem statuque suo cuncta regentem; Atque hæc tandem ambo ad ipsum bonũ, cuius gratia & intellectus agit, & animã mouet, & in quo intellectus quiescit, & circa quod reuoluitur anima. Intellectus stabiliter agens ad bonum bono quàm proximus est; anima per essentiam manens, & per operationem mota, atque post progressionem rediens in seipsam, proxima existit intellectui omnino stabili & in seipsum penitus conuerso. Λόγον porrò, id est rationem, quam inter intellectum & animam aliqui mediam ponebant, non aliam contendit illis diuersam esse substantiam; sed ab intellectu in animam procedendo intellectualem eam efficere.

Mentis primatus.

Copulatorium ratiocinandi.

Quocirca in libro de substantijs cognoscentibus quatuor cognitricibus virtutibus positis, sensu, phantasia, λογισμῷ seu διάνοια, hoc est ratiocinatrice facultate, ac demũ intellectu tanquàm omnium supremo: ratiocinatricem virtutem inter phantasiam & intellectum mediam formas prodidit vtrinque suscipere, tum à phantasia phantasmata, tum intellectiles species ab intellectu, easque componere ac diuidere: formasque nuper à phantasia ingestas, quæ velut accidentariæ sunt, antiquis illis accommodare, quæ essentiales existunt, & aut in intellectu continentur, aut ab illo desuper sibi rutilante proueniunt: atque intellectualis efficitur, dum impressa accipit ab intellectũ vestigia. Cæterùm intellectum hunc partẽ aut differentiam negauit esse animæ. Quoniã anima propriè dicitur vt est mouẽdi principiũ atq; abvno ab aliud ratiocinandó progreditur: intellectus actionem simplicem habet & stabilem. Ita rationalis sola virtus anima est, qua nos rationales vocamur: solaque dianœa forma nostri essentialis, qua id sumus quod sumus; quaque semper vtimur. Intellectus superior nobis existit, sensus inferior: vterque non nos, sed noster, quatenus vtroque vtimur; sensu semper, intellectu interdum: & sensu quidẽ tanquã nuntio, intellectu autẽ velut rege dianeæ superimpositо: neque eo ad nos annuente, sed nobis potiùs ad ipsum supernè suspicientibus. Regnamus verò nos, quando secundùm illum agimus. Idque duobus modis. Aut quòd rerum notiones velut leges inde suscipiamus. Aut quòd per frequentem illius vsum ita eo replcamur, vt illum penitus induamus, sicut materia formam, atque sub illius actu agamus. Nã

& materia,

& materia, quæ sæpè calorem ab igne accepit, flãmam tandem concipit. Hinc etiam aliter cognoscit sensus, aliter phantasia, aliter anima seu ratio, aliter intellectus. Sensus & phantasia, quòd non seipsas, sed aduentitia tantùm cætera spectent, rectam tenent in cognoscendo lineam: Sensus externa, phantasia interna considerant. Ratio aliarum rerum formas à phantasia suscipiens externa prospicit, easque superioribus formis, quæ in intellectu sunt, accommodans domestica quoque & seipsum cognoscit, linea quasi obliqua & recurnata. Intellectus demùm ad inferiora nequaquam se vertit: sed à seipso exordiens & in seipsum desinens, seque ac sua intelligens, circularem agit lineam; qua tũ se ipsũ, tũ in se omnia intelligit. Et cùm sit forma prorsus actu, nunquàm ab actione cessat; idemque in eo sunt intellectus, intellectio, & intellectile. Verùm dum seipsum cognoscit per formam, Deum item tanquam ex effectu causam intelligit. Contrà vbi ad Deum sese conuertit, illum quasi per formam intuetur; seque ipsum velut effectum ex causa. Ita infimum cognoscendi gradum tenet sensus, supremum intellectus. Ac sensus quidem atque adeò phantasia circa inferiora agunt; ratio circa inferiora & superiora; intellectus circa ipsum & id quod superius est. Sensus, phantasia, & ratio, interdum sunt actu, interdum potestate; intellectus semper actu.

Rursum quidquid videt, per lumen videt: videt sensus visus; vident intellectus & ratio, seu anima. Sed visus, qui foras aspicit, per lumen sibi coniunctum colores videt, per vnum lumen aliud lumen. Intellectus vt seipsum contemplatur, sic non per vnum aliud cernet, sed per seipsum: estque lumen sibimet refulgens & in seipsum perpetuò per se reflexum, lucensque simul & illuminatum. Vt refulget in anima eamque illuminat, intellectualem facit: quia per illius vestigia ipsi impressa tum in insitæ intellectui claritatis amorem rapitur, tum omnino intelligit. Siquidem lumen illud verorum fontem hauriens, velut vitæ intellectus, in quo ipsa vera consistunt, vestigium, intellectualem induit vitam, sitque velut quædam intellectus imago. Est enim vel naturaliter ipsa (si sensum, cupiditatem, & eiusmodi inferiora semoueris) intellectus imago. Vt intellectus sit quasi lumen solis, anima velut lumen illi proximum circa ipsum ex ipso refulgens.

Porrò inter primum intellectum diuinum & secundum nostrum hoc interest; quòd primus omnia in se habet inter se nequaquam discreta, sed maximè vna: secundus formas quidem omnes continet, sed ratione distinctas. Hunc autem nostrum esse multiplicem, singulosque hominibus atque animabus singulis proprios; manifestum est ex libro de dubijs animæ primo cap. 5 & 6. Hinc cap. 3. libri de tribus principalibus substantijs, tũ exemplo verbi, quòd voce profertur, & verbi existentis in animo, quemadmodũ anima sit intellectus imago, in explanat; tum intellectũ animæ patrem ac nutritorem appellat; quòd adsit semper atque ab illo tota huius perfectio pendeat.

Denique cùm in libro de intellectu multa disserat in eandem sententiam; tum in cap. 6. quomodo formæ omnes in intellectu contineantur, exponit. Sunt enim omnes nequaquam cõfusæ, sed inter se distinctæ. Sicut genus species omnes, totumque partes continet; & in ipso semine vitutes plures, oculi, manuum, & aliarum partium insunt.

Pluribus hæc ex Plotino commemorare placuit; vt tum quid homo de intellectu senserit, intelligeretur planiùs; tum verò explicaretur, quid illud sit, quod eum Philoponus dixit, duplicem intellectũ humanum posuisse. Alter. n. est ipsa ratio rationalisue facultas; quæ vt motu & ratiocinatione constat, sic potestate interdum est, interdũ actu. Alter, qui propriè & verè intellectus dicitur, actu semper, semperque intelligens. Rationalis facultas est, quam intellectum potestate dixerunt peripatetici: intellectus, quem agentem appellarunt.

9. Quàm verè fuerint hæc à Plotino excogitata.

QVæ ita Plotinus prodidit, vereor ne acutè magis ac subtiliter excogitata, quàm verè pronuntiata fuerint. Nam vt mittam tria illa mundi principia, bonum, intellectum, & animam mundi; de quibus non est huius loci disputare. Illud tolerandum non videtur, quod rationalem facultatem atque intellectum tantopere in nobis faciat discrepare. Vt enim intelligere non est hominis proprium, sed cum separatis pluribus substantijs commune: sic esse intelligens veluti genus & cõmune attributum existimari debet: esseque rationale, veluti speciale atque hominis proprium. Non inquam hæc diuersas facultates constituunt, sed in vna & eadem considerantur, dum in nobis spectantur. Hic enim est hominis proprius intelligendi modus, qui ratiocinando fit; neque aliud est ratiocinari, quàm humanum intelligere: nec aliud ratiocinandi facultas, quàm facultas intelligendi ratiocinando atque ex vno ad aliud progrediendo. Sanè facultas hæc ipsa immaterialis est, consentiente Plotino; intelligẽs igitur est & intellectus: quique eam intellectũ potestate appellarunt peripatetici, accommodatè magis loquuti sunt. Quare si inter phantasiã & agentem intellectum mediam illam is constituat, concedendum fortasse fuerit, sin autem inter intellectum simpliciter & absolutè, nullo modo.

Intellectus & ratio vt differant.

Quemadmodũ neque illud, facultatẽ hanc mediã vtrinque formas accipere; tum à phantasia, tum ab intellectu. Nisi à phantasia materialiter & velut rem intelligendam proponente; & ab intellectu, tanquã abagente formas excitante, dicas accipere. Alioqui manifesta est nostra, dum intelligimus, ad phantasiam tota conuersio; quasi inde solùm formæ obiectorum hauriantur. Conuersionem ad intellectum animaduertimus nullam. Et si ea esset, indeque formas acciperemus; ac meliores multò, quàm à phantasia; inutilis profectò hæc esset, & absque illa possemus intelligere. Verùm neque ex vno in aliud subiectum migrant intellectiles formæ; veriusque à nobis ipsis intelligendo promuntur quàm accipiantur aliunde. Mitto formas hasce sapientionibus Philosophis nil aliud, quàm intellectionem ipsam esse; quæ haud dubiè non accipitur aliunde, sed ab intelligente facultate promitur atque in ea ipsa suscipi-

Intellectiles formæ vnde accipiãtur ab intellectu.

Intellectum non habere insitas rerum formas.

tur. Neque agentem intellectum tanquam thesaurum & promum formarum, sed tanquam effectorem cogitari: non inquam, qui eas, quas in se perpetuò habet, in intellectum potestate refundat; sed qui nouas subinde ex phantasia producat; ea, quæ materialia sunt & potestate, efficiendo actu intellectilia.

Illud autem (idē in vno esse intellectum, intellectionem & intellectile) de solo intellectu diuino antea verum esse admonui. Quemadmodū & illud in intellectu intellectiles omnes formas reipsa & actu contineri; nec eum quicquam extra seipsū intelligere aut habere insitas eorum formas; sed eas à phantasia accipere, non tantum cùm primò intelligit, sed etiam cùm postea speciebus reseruatis ad intelligendum vtitur. Quod quidem valde conforme est doctrinæ Aristoteli dicentis in hoc libro, præsertimque tex. 39. eum qui contēplatur debere necessariò vnà cum phantasma te contēplari, hoc est concurrente simul phantasia. Nam intellectus noster immaterialis est & organo minimè affixus. Quòd si non requirat actum phantasiæ qui concomitetur eius actum, certè quomodocunque se habeat organum phantasiæ ipsaque phantasia, non debet impediri intellectus in sua actione. At contra videmus dum læsum est organum sensus interni, morbo aut alio casu, intellectum nil posse intelligere, nec perfectè vti parta priùs scientia, vt patet in *freneticis & ebrijs, vnde etiam pueri ante rationis vsum non nisi obscurè intelligunt quia nempe ob vimiam cerebri eorum humiditatem obscura sunt phantasmata. Adde quod experimur quoti escunq; aliquid intelligimus nos formare idolum quoddam in imaginatione in quo nobis representamus quod intelligere volumus: & dum alijs aliquid intelligendum proponimus exempla familiaria adducimus ex quibus possit formare phantasmata. Itaque post concursum phantasiæ & specierum perceptionem, intellectus pro sua subtilitate potest res materiales & immateriales, substantias & accidentia, vniuersalia & singularia cognoscere diuerso respectu. Et substantias quidem hoc modo: Ex sensibilibus per se producuntur in intellectu quædam species representantes in communi & in confuso aliquid commune Accidentibus sensibilibus & substantijs; interdum autem intellectus coniungit plura ex his communibus, & ex illis fit vnum commune tantum substantiæ in communi, aut tali vel tali substantiæ proprium vt esse subiectū conuenit alicui Accidenti nempe quantitati vel facultati animæ; & esse primum, alicui Accidenti, puta proprietati, tamen esse primum in ratione subiecti conuenit soli substantiæ. Intellectus percipit etiam singulare materiale & determinatum non minus propriè quàm sensus, & quidem secundum esse singulare, non autem in communi tantum; quia facultas quæ ponit discrimen inter duo, debet ipsa cognoscere; ex Aristotele in textu 195. & 196. at intellectus statuit discrimen inter vniuersale & singulare vt inter duo singularia Quod spectat ad singularia accidentium per se sensibilium, intellectus ea cognoscit directè per propriā speciē, & per propriū conceptum, non per reflexionem aut per conceptum vel speciem vniuersalis. Dixi (singularia accidentium sensibilium per se) quia singulares substantiæ & singularia accidentia haud per se sensibilia non cognoscuntur per propriam speciem. Iam vero fatentur omnes vniuersalia materialia cognosci ab intellectu conceptu proprio & per propriam speciem abstrahendo à singularibus. Si autem sermo sit de substantijs immaterialibus seu spiritualibus, dicimus eas ab intellectu aliqua ratione posse cognosci in hac vita, non tantum quoad an sint, sed etiam quoad quid sint; Neque id fuit Aristoteli ignotum: licet enim in textu 36. tale dubium proponat quod non dissoluit, & 2. Metaph. cap. 1. dicat, vt se habent oculi vespertilionum ad lumen solis, ita intellectus noster ad ea quæ sunt manifestissima ex natura sua, hoc est ad substantias per se intelligibiles quæ sunt separatæ; at tamen sicut noctua non priuatur omnino solis & luminis visione, sic neque anima nostra cognitione substantiarum separatarum. Et 9. Metaph. textu 22. & vlt. scribit intellectum esse in potentia ad intelligendas substantias immateriales, nec tantum in potentia cæcitatis, quasi dicat potentiam aliquando reuocandam in actum, quod non conuenit cæcitati, & 2. de gener. animalium cap. 3. ait intellectum habere quandam actionem, in qua nullo modo communicat corpus, nec vt subiectum, nec vt organum; At talis actio est ea qua potest cognoscere substantias separatas. Denique 1. de part. anim. capite 5. ait nos aliquam de substantijs separatis habere cognitionem, licet exiguam & obscuram. Verum an habere possit in hac vita perfecta & quidditatiua earum cognitio maior est difficultas, cui vt satisfiat, vno verbo dicendum non posse naturaliter, posse tamen supernaturaliter cognitione à Deo infusa; quia intellectus naturaliter & ordinariè nil cognoscit nisi per conuersionem ad phantasmata, nec alio modo potest vti scientia acquisita nisi per phantasmata rerum quæ cognoscuntur. At res spirituales non incurrunt in nostros sensus proindeque non possumus habere earum phantasmata. Deinde non cognoscimus distinctè substantias materiales nisi in ordine ad effectus & accidentia sensibilia vt constat experientia, Ergo multò minus substantias spirituales quæ non habent Accidentia sensibilia, nec vllum effectum quod adæquet totam vim ipsarum; nam quodcunque earum effectuum percipimus, solum incompletè & inadæquate potest referre suum principium suamque causam.

Neque etiam potest intellectus per phantasmata rerum materialium, peruenire in distinctam cognitionem quidditatiuam rei immaterialis per propriam speciem. Attamen non est dissitendum eum posse cognoscere substantias separatas per phantasmata rerum sensibilium & per effecta, sicuti Deum per creaturas quæ sunt illius effectus. Creaturæ enim continent imperfectā & adumbratā perfectionū dei representationem, per quam ad illarum cognitionē vtcunque deducimur. Porrò licet conceptus qui habentur de Deo non sint clari & distincti, sunt tamen certi ac veri de quibus haberi potest scientia.

Hactenus de intellectu nostro in præsenti statu verba feci, non autem de intellectu separato, in quibus

Intellectus nostri & separati differentia.

in quibus maxima inest differentia. Nam alter est participatus, alter imparticipatus; alter in seipso manet, alter ad aliud se porrigit, atque inferiori naturæ impertit. Ille terminus est separatus, hic alterius, nempe rationalis animæ, terminus. Ille semper agit, hic interdū agit, interdū non agit; vt deinceps idem est auctor in comment. tex. 16. & 17. De hoc iam ab Aristotele in hoc tertio de anima comment. verba fiunt, etsi de ipsa rationali anima potiùs agatur.

Intellectus in corpore qualis fuit.

Cæterum hic noster intellectus antequàm corpori iungeretur, sincerè & absolutè in se manebat: iunctus autem corpori permanentiam illam remisit, ad externa se porrigens. Non ita tamen ad extra egrediens, vt illius substantia penitus immutetur & non in ipso maneat. Quia vnus est reipsa intellectus qui & manet quod antea erat; & rursum permanēs in progressu ad extra facto remittit & à se quasi recedit. Ac primùm quidem in occursu ad corpus à se recedens infirmatur & fit imperfect' potestateq; deinde perfectus & habitu: tum demum in seipsum recurrit, tūcq; est id quod est. Sic. n. animæ, quæ inter indiuiduā & diuiduam substantiā est media, se se accommodat; mediusque efficitur inter intellectum separatum, qui semper in seipso manet ingenitus & immortalis; & sensum, qui penitus à se recedit, foras progrediens, genitusque est & mortalis.

Duplex in anima nostra ratio.

Hinc duplex in anima nostra ratio primùm distinguitur, non tamen reipsa sed ratione, & quatenus vnus & idem intellectus alio atque alio modo se habet. Vna in se manens nec ad alia progrediens, sed proprijs cognoscibilibus seipsa plena, inque suas formas sese conuertens, substantiali scilicet actione, qua in substantiam suam sese conuertit, suæque substantiæ vnitur. Altera à sui mansione recedens atque actionem substantialem relinquēs, quæ in substantiam illam & substantiales formas conuertitur: nec ea, quæ in se sunt, contemplans; sed actionem non substantialem, id est ad substantiam non conuersam, edens; sed ad exteriora progrediens, ac secundis vtens vitis, sensu & phantasia; dum sensilibus cognoscendis incumbit. Deinde posterior hæc rursum est duplex. Altera à suis causis, nempe à natura intelligente, quæ actu est, prorsus recedit; intellectilibus illis omnibus formis, quæ manēti rationi inerant, in progressione ad corpus obliteratis. Quæ potestate penitus est & imperfecte, hoc est potestate solùm formas habet. Altera non omnino recedit; sed in hac vita foras protensa existit perfecta & absoluta; quòd in habitibus cognoscenda susceperit à manente ratione, à phantasmatibus excitata. Quare rationum habitum in se contemplans, quodam modo à se recedit. Quoniam hę rationes illi essentiales & internę non sunt. Non tamen penitus recedit, sed quodam modo manet; quatenus eæ circa substantiam illius sunt. Longè verò recedit, cùm sensus & phantasiæ interuentu singulas res intuetur.

Intellectus potestate & habitus & intellectus agens.

Harum prior ratio intellectus potestate vocatur; posterior intellectus habitu. Omnium autem prima illa in se manens atque essentialibus rationibus prædita, intellectus actu seu agens. Primus plane imperfectus est & potestate. Alter perfectus quidem circa substantiam, at non in substantia neque secundùm actionem essentialem, ad essentiales scilicet formas cōuersione: imperfectus autem & potestate ad hanc perfectionem, qua ab essentialibus formis, primisque cognoscendis potest absolui. Tertius omni ex parte perfectus. Primus potestate, tum prima, tum secunda; tum ad actum primum habitus rationum; tum ad secundum operationis. Alter potestate solùm secunda; actuque primo habitus, potestate ad operationem. Postremus omnino actu, nullo modo potestate. Quare inter intellectum actu seu agentem, & intellectum potestate medio loco intellectus habitu constituitur. Nam etsi actu intelligat, potestate tamen intelligere dicitur: quoniam à speciebus intellectui superiori insitis quasi aduentitia & aliunde ascita perfectione absoluitur. Quemadmodum & corpus viuens, etsi actu viuat, potestate viuere dicitur; quòd aliunde, nempe ab anima, vitam habeat. Superior autem intellectus ille, vt essentiales rationes habet, sic essentia sua est actus: neque aliunde perfectionem accipit, sed in essentia sua obtinet. Est enim supremo intellectui separato proximus: vt intellectus potestate, cùm foras, vt sensus, se porrigat, sensui similis & cognatus existit. Et intellectu habitu ab extrinseco recedens omnia in se quantum fieri potest, impartibiliter vnit; vt intellectui superiori propinquus, qui formas essentiales habet, assimiletur illi.

Intellectus agens & patiens idem.

Denique ita Simplicius existimauit. Humanam animam his omnibus constare, intellectu, phantasia, sensu, vegetatione. Intellectum rursum intellectu actu, habitu, potestate. Supremam animæ substantiam & primam vitam esse intellectum: supremam intellectus partem intellectum actu, qui & agens, & substantialis & essentialis dicitur; quòd essentiales, hoc est in essentia sua formas habeat; nec in eo quid quam existat, quod substantia illius non sit. Hunc cæteros tum promere dum extra progreditur; tum substantialibus suis formis perficere. Phantasiam, sensum, vegetationem, inferiores & secundas vitas censeri. Intellectum porrò agentem & patientem de quibus potissimùm nunc sermo, non nisi vnam reipsa naturam esse, ratione sola diuersam: præterid, quod dictum est, illum ipsum intellectum actu, qui formis omnibus præditus est, dum ad corpus progreditur, infirmari ac potestate effici; exposuit rursum in comment. tex. 14. Vbi docens quomodo intellectus potestate tabellæ non scriptæ similis esse dicatur; quòd inscriptus non sit, sed inscribi aptus ab alio; A seipso quidem, inquit, id aquirit: attamen quasi ab alio, quoniam à suamet & propria recessit substantia. Et vt antea dictum est, ad corpus progrediens imperfectus effectus est. Perficitur autem, vbi conuersus fuit ad substantiales rationes, quæ in ipso manente sunt, perficiuntque portionem illam sui ipsius ad extra prouenientem. Ac rursum in extremo commentario tex. 27. eundem illum intellectum, tum agentis ac veluti artificis, tum patientis & quasi materiæ, vim habere confirmauit; quatenus aut actionem producit,

aut suscipit. Quocirca intellectum potestate seu materialem non aliter voluit interire, quàm vt passiuus est: simpliciter autem immortalem existere: quia idem est cum intellectu agente, atque hic cùm à corpore separatur, in eum sese colligit & cum eo separatur. Tuncque intellectus in seipsum sese reuocat: quoniam non ampliùs per inferiores facultates secundasque vitas operatur ac foras se porrigit; sed contrahens sese totus in seipsum conuertitur, estque tunc demum id solum, quod est. Nam antea, dum esset in corpore foras progrediens, à sua substantia & natura quoquo modo recesserat, à naturæ suæ dignitate dimotus.

Hæc sanè Simplicius. Cum quo Philoponum ac Plutarchum quadam ex parte consentientes video. Primùm enim non de extrinseco, sed de humano intellectu sermonem esse, hi quoque voluerũt Quippe de anima tractatus est: nec erat, cur de extrinseco vllo ageretur. Deinde non plures, sed vnũ ac simplicem in nobis intellectum posuerunt; nec semper, sed interdum intelligentem. Eundemque tum agentem dici quatenus operatur; tum patientẽ, quatenus susciꝑit; tũ actu, quatenus cognoscẽdis rebus instructus est; tum potestate quatenus ijs caret, exornatiq; ac perfici potest. Ita intellectũ potestate & actu eundẽ re ac subiecto Aristoteli fuisse scripsit Philoponus: diuersum autem tempore, quòd cùm antea esset potestate, mox actu factus est. Quæque de intellectu actu tradita sunt, de humano illo intelligenda esse, qui à potestate fertur in actum. Ac demum intellectum, qui est actu, ita rerum typos in intellectu potestate describere, vt ex se ipso sit scriptor; idemque qui scribit, & cui inscribuntur typi.

Intellectus agens & patiens idem.

Sed in eo magnopere dissentit à Simplicio Philopon°, quòd intellectũ actu priorẽ eo, qui est potestate atq; ab eo, qui habitu dicitur, diuersũ fecit Simplicius; triplicẽ illũ memorans: primũ actu, qui post progrediens infirmetur, & potestate fiat; atq; hic est alter: moxque in habitum & perfectionem excitetur; & hic tertius nominatur. Philoponus autem tum posteriorem intellectu potestate, tum eundẽ cum eo, quem habitu Simplicius dicit. Duplici nimirum intellectu distincto: altero, qui est potestate: altero, qui è potestate ad actum transiit.

11. *Quatenus hæc verè tradita sint. Quæque sit auctoris sententia.*

ID, in quo interpretes hi consentiunt, agentem intellectum extrinsecam substantiam non esse, sed humanum planè & animæ nostræ partem; eundemque in nobis tum agentem, tum patientem nominari: equidem arbitror esse verissimum atque Aristoteli consentanee affirmatum. Alioqui cùm intellectum potestate, qui patiens est, immaterialem, impermistum, inorganicum, impatibilem, ac sempiternum esse antea tradidisset; quomodo post de agẽte loquens immortalem hunc solum & sempiternum esse dicere potuisset? Nam si duo sint intellectus distincti, sanè non is solus, sed alter quoque eiusmodi est: sin autem vnus & idem sint, is vtique solus ex omnibus animæ viribus ac partibus immortalis est, atque vt est in tex. 21. lib. 2. tum ab illis, tum à corpore, tanquàm perpetuum à mortali separatur. Accedit quòd vt antea patientem intellectum, ita hoc loco agẽtem, impermistũ, & impatibilem esse ait. Et hic, inquit, intellectus separabilis est, & impermistus, & impatibilis. Quasi diceret. Hic demum est ille ipse, qui antea dictus est eiusmodi esse. Hãc. n. vim habere videtur rationis illud principium (& hic intellectus. Vnus igitur & idem est intellectus. Addit verò, agentẽ hunc substantia esse actu: vt quoniam duas hasce in anima dixerat differentias esse oportere, & intellectus patientis differentiam docuerat esse δυνάμει; agentis quoque differentiam ostenderet esse ἐνεργείᾳ; hoc est patientem dici vt suscipit, agentem vt operatur ac promit intellectionem. Video etiam agentem intellectum statim subiungi omnia facere, patientem omnia fieri. At neque ille facit, neque hic fit omnia; nisi vt ille rerum omnium intellectiones & comprehensiones veluti earum formas producit, hicque eas suscipit: & vterque sanè intelligendo; siquidem alia nulla est intellectus functio, quàm intellectio. Verùm intellectio ab vno in alio intellectum non transit; sed in eo ipso suscipitur, à quo producitur. Idem igitur est intellectus, qui intellectionem promens velut intellectæ rei formã, agere dicitur; ac eam rursum suscipiens appellatur patiens.

Intellectus agens & patiens, idem & animæ nostræ partem.

Ita hæc vtraque differentia ineſt in anima; atque adeò meliori modo, quàm in natura: & intellectus agens est vt artifex effingẽdis formis aptissimus; diuiniore tamẽ quadã ratione. Nã quæ in cęteris diuisa sunt & distracta, vnita cernuntur & collecta in anima. Agens & patiens, artifex & materia distincta sunt reipsa, tum in natura, tum in artibus: in anima ratione duntaxat. Verùm de his post pluribus in propriis commentariis.

Nunc illud quoque verè fuisse pronuntiatum dixero; agentem intellectum non semper, sed interdum intelligere. Est enim is cum potestate permistus, dum cum intellectu patiente, cuius essentia potestas est, idem existit. Atque in nobis ipsis experimur, nos non perennem & continuatam, sed interruptam sæpissimè intellectionem animaduertere.

Simplicii tamen illud probandum non est, intellectum multò ante tẽpore & verò æternitate priorem anima & corpore, tum ab illis participatum fuisse. Academicum ideſt, non peripateticum. Quẽadmodum & illud; intellectum nostrum insitas habere cognoscendarum omnium rerum formas; neque scientias nostras disciplinas esse, sed reminiscentias. Intellectus enim, si pro substantia sumatur, ipsamet est intelligens anima: sin pro facultate, posterior est, non prior, quàm anima. Neq; Aristoteles vllam ineſſe illi formam voluit; sed nouas omnes ab ipsomet effingi ac veluti rudi tabellæ inscribi. Essẽtiales autem, qui formas illas dicit, neque ipsas, neque intellectionem ab essentia distinctas; id intellectui nostro tribuit, quod ne Angelico quidem ac separato cõuenit; cùm solius diuini proprium sit; vt in superioribus non semel fuit adnotatum, atque hoc loco verè Philoponus prodidit. Vt enim intellectus patiens nullas habet sua natura formas, sed omnes suscipit; ita nec agens illas habet, sed effingit omnes. Vterque potestas quædam ad formas hic producendas, ille suscipiendas. Ideò alter agens, alter patiens appellatur.

Neque verò satis cum hoc alterum illud eiusdem Simplicij pronunciatum constare potest; Intellectum, dum ad corpus progreditur, infirmari, formis

formis illis obliteratis, efficique potestate; nec tamen eius substantiam immutari. Nam si formæ sunt essentiales, neque à substantia distinctæ; quî possunt eæ obliterari intellectusque infirmari & effici potestate; quin immutetur substantia atque à natura sua penitus dimoueatur? Si intellectio est ipsa eius substantia; quomodo substantia maneat, & actio non maneat? Hoc enim ipsemet loquitur, qui nihil in nobis ponit, quod semper intelligat; sed intellectum ait aliquando intelligere, aliquando non intelligere.

Denique Aristoteli consentaneum illud non est; Intellectum à ratione diuersum existere, veluti terminum ac formam rationalis animæ. Sed Platonicis magis; qui animam corporis, intellectum animæ, vnitatem, seu deitatem vnam intellectus terminum esse dictitarunt. Aristoteles vnâquamque animam simplicem formã ac naturam posuit, pluribus præditam facultatibus ad agendum comparatis: intellectumque & rationẽ rem eandem in anima nostra esse voluit: nisi quòd intellectus generale quiddam significat, quo superioribus naturis cognata est; ratioque id, quod illius proprium est, ac motu quodam, inquisitione, & progressione ex vno in aliud cõstat. Quare intellectum quidem, seu intelligantem ac rationalẽ animam partem animæ appellauit; ac fortasse etiã terminum, quatenus supremus est ac primus animæ gradus: at intellectum rationalis animæ partem, nec dixit, nec credidit. Nisi partis nomine facultatem & quasi virtutis, non substantiæ, partem intelligas: neque intellectum dicas intelligẽtem animam, sed facultatem eius. Terminum itẽ non dixisset, nisi accidentarium; sicut facultates omnes & accidentia subiectorum suorum comparatione. Substantialis autẽ terminus ratio potiùs intellectus, quàm intellectus rationis diceretur. Siquidem intellectus generalior, ratio specialis magis & solius hominis propria est: dum immateriales substantiæ cæteræ absolutè ac simpliciter intelligunt, sola rationalis anima nostra ratiocinando: vnde tum intelligens, tum rationalis nominatur.

Intellectus & ratio vt differãt.

Quid falso Philoponus.

Iam verò Philoponus magnopere errauit hoc nomine, quòd intellectum habitu, actu & agentẽ, cõfudit; quos Aristoteles distinxit plurimũ: immò & opposuit, velut facientem & factum. Etenim intellectum habitu eum dixit, qui singula factus est; nec operatur, sed operari potest: agentem autẽ eum, qui omnia facit. Hunc atti similem esse voluit, illum operi, patientem materiæ. Intellectumque agentem induxit, qui intellectum imperfectum ac rudem perficeret & exornaret atque à potestate ad habitum traduceret. Si agens igitur intellectus habitũ antecedit, velut efficiens effectum; multò magis prior fuerit intellectus actu, qui ex aquisito habitu operatur. Accedunt illa verba (& hic intellectus substantia actio est) & illa (separatus est id solùm quod est) quæ etsi Philoponus intellectui habitu accõmodare conetur, nimiam tamen illis vim infert, neq; vllo modo aptari possunt, vt post ostendam.

Vnus vt in nobis intellectus.

Interim maneat intellectum potestate dici quamdiu imperfectus est, rudis, aptusque perfici & exornari: agentem, quatenus perficit, rerumq; intellectilium formis productis exornat: patientem, vt eas suscipit, illisque perficitur & exornatur: habitu, vt illis susceptis perfectus iam est & ornatus, promptusque ac sibi sufficiens ad operãdum: actu demum, vt ex aquisito habitu operatur. Sic enim in superioribus quoq; in digressione ad textum primum definitum fuit.

Auerrois ac Latinorum commenta recẽsentur.

HActenus Græcorum interpretum commentationes ac sententiæ, tum commemoratæ, tum declaratæ atque examinatæ fuerunt. Facileque intelligitur, quid de Aristotele agentem & patientem intellectum asserente oporteat credere. Quamque procul abillius mente aberrauerint Auerroës & qui eum sequuti sunt Latini. Is agentem intellectum propterea voluit excogitatum fuisse; non vt quidquam intelligat aut iudicet (nihil enim, inquit ille, intelligit ex ijs, quæ sunt hic, sed omnis cognitio patientis intellectus est. Siquidem cognoscere & intelligere nil aliud est, quàm intellectiles formas suscipere; hæque in patiente, non in agente, intellectu suscipiuntur). Verùm vt obiecta intellectilia formasque intellectiles faciat atque patienti præparet intellectui.

Sic igitur ratiocinatur. Quẽmadmodum se habet ad sensilia sẽsus, ita se habet materialis intellectus, quẽ nos patientẽ dicimus, ad intellectilia: ergò & sensus à sensilibus & intellectus ab intellectilibus susceptis patitur; etsi alio atque alio passionis genere; ille corrumpente, hic perficiente duntaxat. Hinc verò duo consequentia sunt. Alterum est; intellectum materialem abstractã neq; cum corpore permistam virtutem esse. Quippe formas omnium suscipit, cunctaque intelligit; vel etiam seipsum, in se conuersus. Alterũ; cùm materiale agere nequeat in immateriale; & ideò nec formæ vt sunt in materia mouere intellectũ possint; sed solùm vt sunt formæ, hoc est abstractæ atque à materia separatæ: neque materialia & sensilia phantasmata sint actu, sed potestate intellectilia: præter materialem intellectum alio agente opus esse, qui obiecta illa de potestate ad actum extrahat, faciatque immaterialia & actu intellectilia, vt materialem intellectum mouere agendo queant. Id autem fit, dum formæ à materia & vniuersæ naturæ à conditionibus singulis, quibus conuestita sunt phantasmata, separantur. Ab eo scilicet intellectu, qui est immaterialis, separatus, & intellectilis actu. Cùm. n. separatione hac & abstractione res eadem de vno in alium ordinem transferatur; quodque potestate erat, fiat actu; & quod erat singulare, fiat vniuersale; ac demum phantasma sensile intellectilis euadat forma; nimirum ab agente aliqua & verò intelligente causa id fieri oportet. Hac sola ratione permotum ait Aristotelem intellectum hunc posuisse, quòd vniuersæ naturæ nullum extra animam habeant esse. Quòd si haberent, vt Plato credidit, nihil illo opus fuisse.

Intellectus agentis necessitas.

Iam verò ab intellectu materiali diuersum eum esse, hac vna ratione colligit. Quemadmodum abstractorum intellectuum multitudinẽ non nisi ex actione diuersa cœlorũque varia conuersione cognoscimus; ita intellectuum horum in anima nostra (siquidem per eos agimus quandocumque volumus) distinctio concluditur: quoniam alia est atque alia illorum functio. Agentis quidem abstrahere atque actu intellectilia facere; patientis autẽ ea recipere, cognoscere, & iudicare. Atque vt hic cæteris rebus impermistus & ab eis separatus esse debet, vt omnes suscipiat & intelligat

Intellectum agentẽ à patiẽte diuersũ esse.

sic & ille vt producat omnes intellectiles que faciat. Nam Anaxagoras quoque intellectū similares partes permiscentem impermistum & ab omnibus abstractum posuit.

Intellectus & sensus similitudo.

Hæc si ita se habent; vt in sensu tria prorsus cernuntur, sensus recipiens, sensilis forma in eo recepta, & externum obiectum illā producens: ita & in intellectu fuerint; intellectus materialis, qui recipit; intellectilis forma in eo recepta; & intellectus agens, vt motor eam producens. Quem Aristoteles in superiore quidem cōtextu comparauit arti, quòd opifex sit & architectus formarū: sed veriùs deinceps similem dicet lumini. Non.n. omni ex parte similis est arti. Quoniam formæ, quæ arte producitur, nulla præerat pars in materia intellectus verò agens, si totam intellectilem formā in intellectu materiali procrearet; quid opus esset phantasia & sensu? Nec tamen ad eum mouendum sola sufficit phantasia. Quia inter res vniuersas & singulas, inter intellectum & phantasiam nihil tunc interesset. Ea igitur, quæ initio posita est, intellectus & sensus comparatione atque analogia retenta; ita se habet ad intellectum phantasma, vt sensile ad sensum. Eandemque ob causā, propter quam ad aspiciendum præter colores & aspectum opus est lumine; ad intelligendum item præter phantasma & materialem intellectum, agēs alter necessarius est, qui in intellectione faciat hoc ipsum, quod in visione lumen. Intellectilem inquam formam, quæ in phantasmate accidentibus pluribus & conditionibus singulis inuoluta delitescebat, educat in lucem actuque faciat perfectam & claram, vt alterum intellectum mouere possit. Quemadmodum lumen obscuros ac tenebrosos colores perficit actuque facit, atque ad aspectum permouendum efficaces. Quare vt à colore simul & lumine aspectus, sic à phantasmate simul atque agente intellectu materialis alter mouetur: phantasmaque & intellectus agens sunt vt mouens; intellectus autem vt motum. Verùm & lumē, quod aspectabiles colores efficit, est ipsum quoque aspectabile; immò magis, quàm colores. Et intellectus agens, qui res materiales facit intellectiles, intellectilis est; & magis, quàm cætera, quæ ab ipso fiunt intellectilia.

Intellectus agēs ari similis & lumini.

Intellectus agētis & patiēs vnio.

Ergò postquàm intellectus materialis intellexerit cætera, eaque recipiendo sibi vniuerit; intellectum item agentem intelliget & velut formā susciperit; atq; ita illi vnietur, vt existat intellectus adeptus. In qua demū vnione materialis intellect⁹ cum agente (quæ sanè non nisi ex multa longaq; contemplatione post aliarum omnium scientiarum adeptionem in extrema senectute contingit) suprema consistit animæ nostræ beatitudo. Ita tum efficientis & motoris, dum perficitur; tum affinis formæ vltimæque perfectionis, postquàm perfectus est; vim concludit intellectum agentem comparatione materialis habere.

Hanc Auerrois fuisse sententiam, ex eius commentariis cognosces 5. 19. 20. & 36. atque ex libro de animæ beatitudine & ex epistola de intellectus abstracti cum homine connexione. Quare sicuti fœlicitatem nostram in coniunctione posuit cum primo principio Deo, cæterisque mentibus separatis; id interiecta vnione cum intellectu agente accipiendum est. Vt materialis intellectus cum intellectilibus primùm materialibus, deinde per hæc cum agente intellectu, atque per hunc demū cum intellectibus cæteris separatis vniatur.

Auerroēm post Magnus Albertus in cōmentariis hisce de anima, & in summa de homine; sanctusque Thomas tum in hoc loco, tum in 2. libro contra gentes capite 76. 77. 78. & in disputatis quæst. de anima, & prima parte sum: quæst. 79. & cæteri ferè Latini sequuti sunt. Atque agētem intellectum substantiā separatam non esse, sed animæ nostrę virtutem & facultatem re à patiente distinctam, argumētis permultis conatus est sanctus Thomas demonstrare. Ac præter eam illius functionem, quam in phantasmatibus illuminandis, vniuersisque naturis abstrahēdis atque intellectilibus actu efficiendis Auerroës posuit; alteram in intellectu patibili collustrādo Albertus & alii adiūxere: ita vt, tum illis, tum huic, lumen fuerit ab Aristotele nuncupatum. Quemadmodum enim lumen tum colores, tum perspicuum, in quo colorum species suscipiendæ sunt, illuminat: sic agētem intellectum & phantasmata & intellectum patibilem, in quo intellectiles species suscipi debent, illuminare oportet. Tertia demū functio nonnullis placet, vt simul cū intellectili specie intellectionem quoque in patiente intellectu producat.

Intelle. tio 2. trium.

Tria ad intellectionem requisita.

13. Quàm falsis hæc omnia nitantur principiis.

Hæc illi profectò docuerunt: iamque in Latinorum scholis tanquā certa atque indubitata passim vsurpantur. Ego ne probabilia quidem iudico: Aristoteli autem ac veteribus peripateticis minimè consentanea. Nec mirum. His enim principiis nituntur. Intellectum nostrum nequaquā res singulas & materiales, sed vniuersas duntaxat atque immateriales cognoscere: naturam vniuersā sola & simplici abstractione fieri: ac demum tum sensuum cognitionem omnem sensilibus, tum intellectus intellectionem intellectilibus formis, quæ cognitionem antecedant, constare ac totam penè absolui. Quæ omnia mihi quidē certè nec vera nec peripateticis recepta videntur.

Intelle. ctus primi & materiales cognoscere.

Etenim res itē singulas & materiales intellectu nostrū percipere, & interna cuiusque experientia & animaduersio testabitur. Neque Themistius modò, Philoponus, Simplicius, atq; Priscianus in Theophrasti librum de phantasia & intellectu cap. 14. & 15. sed Aristoteles ipse in superioribus eodem voluit intellectu, aliter tamen atque alter se habente, genus rerum vtrumque cognoscī; singulas inquam & materiales, dum cum sensu & phantasia; vniuersas & immateriales, dum per se solus operatur. Quod aduersarii quoque fatetur in commentario tex: 9. coacti sunt. Post verò apertissima ipsiusmet philosophi aderunt verba in tex. 39. & 58. eaque argumēta omnia, quæ in superiori commentario 83. satis à me diligenter collecta & explicata fuerunt.

Vt vniuersa natura à singu. latum.

Quod autem ad vniuersę naturę abstractionem spectat, magis video inter viros graues disputari. Nam qui naturam vniuersam fieri ab intellectu agente volunt, pluriscque sanè intellectilem ipsam speciem ab eo ex phantasmate à rerum singularum conditionibus abstractam intellectile

tellectile actu, naturamque ipsam vniuersam in eo repræsentatam, inquiunt esse. At Caietanus in commentariis ad primam partem sancti Thomæ vniuersam naturam intellectili specie priorē esse contendit. Cùm enim duplex effectus sit luminis, cum quo à philosopho intellectus agens comparatur: vnus formalis, illuminare: alter obiectiuus, quo res illuminata apparet: ita putat agentis intellectus lumine illustrari phantasma, vt non totum, sed sola rei quiditas & natura singularitate adhuc latente appareat (quemadmodum lucidi corporis lumen colorem pomi, non saporem, apparere facit) hæcque sit vniuersa natura: Tum verò vt ab illuminato colore sensilis species producitur; sic ab illustrato phantasmate, quod iam vniuersa est abstracta natura, simul cum intellectu agente intellectilem produci speciem. Acutè nimirum excogitata sententia; sed Francisco Ferrariensi in comm. ad caput 77. lib. 2. contra gentes minimè probata.

Qui verò non agentis, sed patientis intellectus opus esse contendunt naturam efficere vniuersum; nec dum omnes consentiunt. Nam aliqui prima & absoluta, alii secunda & comparante operatione id fieri contendunt. Sanè ita loquitur Themistius in 1. lib. de anima cap. 4. Genus » aut mera notio est sine euidenti soliditateque ali- » qua; sed ex tenui subobscuraque similitudine singularium collecta; aut quàm penitissimè nihil. Et rursum cùm quæ siuisset, an generū specierūq; nomina solas animi notiones significent, an verò singulis rebus contentas naturas: Videntur, inquit, illa mediis notionibus proxima. Quæ tamen » cùm ex singularium collectione & similitu- » dine reponantur, in singularia & naturas euidentes ac solidas recidunt. Et cap. 18. lib. 3. intellectum ait, qui in paruulis est potestate, progrediēte ætate, ope sensuum & phantasiæ multęque exercitationis, vniuersales notiones agnoscere, dissimilitudinemque in dissimilibus colligere, & idem in differentibus discretisque contemplari. Immò, & Alexander in primo lib. de anima capite de intellectu practico & theoretico, cùm ex hoc & illo colore albo viso intellectum dixisset colorem album vniuersum percipere: eiusmodi, inquit, comprehensio atque ex singu- « lorum sensilium similitudine vniuersæ naturæ » perceptio, intellectio est. Similium enim col- » lectio, intellectus est functio. Eadem tum Boëtio sententia sub finem primi libri in Porphyrium à se translatum, & in categoriam substantiæ: tum etiam Auerroi in commentario 8. libri primi de anima, & comm. 4. lib. 12. Metaph. Quod quemadmodum cum eo consentiat, quod idem ipse commentator tradidit obiectum intellectile actu ab agente intellectu fieri; viderint eius discipuli. Mihi enim propositum non est, singula hoc loco persequi: sed solū ostendere vniuersam naturam non simplici agentis intellectus abstractione constare, sed ex singularum rerum comparatione colligi: earum scilicet similitudine ac dissimilitudine obseruatis.

Abstractio duplex.

Quod ex his facilè demonstratur. Primùm non quæuis abstractio vniuersæ naturæ faciendæ accommodata est & opportuna. Non, inquam, ea, quæ formalis dicitur, quòd formam separet à subiecto, aut à cæteris formis, cum quibus ea cōiuncta est; eamque solam accipiat & absque subiecti cæterarumue formarum cognitione cognoscat: vt cùm pomi colorem sine illius substantia aut sapore odoreue cernit aspectus (hoc quippe abstractionis genus sensui quoque commune est) aut intellectus proprietatem, vel differentiam attributumue aliud à subiecto cæterisue adiunctis attributis separat. Sed altera illa, quæ vniuersalis propterea nominatur in scholis, quòd superiorem aliquam naturam ab inferioribus illis, in quibus ea continetur, separet, solitariamque cognoscat. Abstrahere namque à rebus singulis vniuersam naturam nil aliud est, quàm vnum quidpiam commune à pluribus, quæ illud participant, separare. At hoc tum cognoscentis virtutis est opus: tum perfici nequit, nisi cognitis illis & inter se comparatis, quibus illud commune esse animaduertitur. Cognitio hæc & comparatio patientis nimirum intellectus est; non agentis illius, qui non dicam comparare, sed ne cognoscere quidem quidquam putatur. Nam quod eum dicunt non cognitione, sed phantasmatis illuminatione id præstare; lumine scilicet illo à singulis omnibus conditionibus spoliando naturam: verbis quidem dicitur & auditur auribus; sed mēte non concipitur, neq; vlla ratione constat. Si enim phantasma illuminet intellectus agens; cùm naturaliter, non ex electione, operetur; æquè totū & quidquid in eo cōtinetur, illuminat; nec minùs naturam, quàm adiunctas omnes conditiones phantasmate comprehensas. Non igitur separat à conditionibus naturam, eamque solam, sed omnia prorsus æquè actu intellectilia facit. Quippe hoc externum lumen, quod oculis cernimus, cuius; persimilē intellectū agentem esse philosophus voluit, ita illuminat corpora, vt eodem modo colores eorum omnes, non vnum sine alio, illustret aspectabilesque reddat. Si vlla igitur isthæc est phantasmatis illuminatio ab agente intellectu profecta; næ illa ipsa fuerit, quæ luminis est externi. Hoc non separat colores à rebus cæteris, cum quibus illi coniuncti sunt; neque vnum ab alio colorem distinguit: sed illuminat omnes, vt accedens mox aspectus & omnes & singulos separare possit. Ita & agentem dixeris intellectum æquè illuminare omnia, quæ confusè antea continebantur: hocque est ea esse intellectilia. Tum patientem intellectum intelligere singula, vniuersamque naturam à conditionibus singulis, vt libuerit, separare solitariamque, dimissis cæteris, cognoscendam accipere. Nec igitur lumen nec agens intellectus abstrahunt; sed abstractionem antecedunt, resque abstrahendas præparant; tum alterius virtutis abstractio sequitur. Neque patientem intellectum mireris abstrahere, hoc est agere. Etenim ipsi quoque aduersarii fatentur eum intelligere, hoc est agere. Et sensus in 2. lib. patiendi facultas dicebatur; quoniam etsi sentire sit agere, actio tamen est, quæ in ipso agente suscepta passionem adiunctam habet. Idem in intellectu euenit. Propterea q; , inquit, Alexander in 2. lib. de anima capite 19. patiens intellectus dicitur, quòd formarum apprehensiuus est. Pati « namque id videtur, quod recipit atque appre- « hendit. Atque id quidem cùm sensu commu- « ne habet. Quoniam tamen passione potior est actio magisque intellectio in cognitione & iudicio consistit, quàm in adiuncta & consequente

Phantasmatis illuminatio.

receptione; immò illa huius est causa: iure optimo adiunxit, actione potiùs, quàm passione, definiendum intellectum esse. Verùm hæc omnia magis erunt ex sequentibus manifesta.

Iam enim tertium illud caput examinandum est, in quo tum sensuum, tum intellectus cognitionem sensilibus atque intellectilibus speciebus acceperūt constare. Ac de sensilibus quidem in 2. lib. constitutum est. De intellectilibus iam disserendum. Peruulgata in scholis est opinio, imprimi in intellectu nostro patiente ex phantasmatibus ab agente altero intellectu excitatas (propterea quod agentem hunc, illum patientem appellari, quòd alter producat, alter suscipiat) species, tanquàm accidentia spiritalia & intelligendorum obiectorum imagines; quæ tum intellectionem antecedant in intellectu; tum post eam diutissimè conseruentur. Quam ob causam à philosopho dictum fuerit, intelligere esse quoddam pati, intellectum esse locum formarum, animam intelligendo fieri omnia, in eaque non lapidem sed lapidis formam esse, vtramque agentis, & patientis differentiam in anima esse; & si quid est eiusmodi aliud. Nam & obiectū persimile facultati & cum ea coniunctū esse oportet; phantasmaq; materiale ac singulare ad mouēdum immaterialem intellectum minimè aptum est: fiat igitur immateriale & vniuersale necesse est per intellectilē speciem.

Quidde intellectilibus speciebus plerique tradant

Sed duo sunt, in quib⁹ opinionis huius auctores non conueniant. Alterum; quòd sanctus Thomas in prima parte sum: quæst. 84. & Aegidius Quodlib. 2. & 3. & Albertus, & alii species hasce in omni cognitione necessarias esse contendant. Alij verò non item. Sed Scotus in primum senten. lib. distinct. 3. quæst. 6. in sola vniuersalis cognitione; singulare autem in phantasmate satis cognosci. Et Gregorius Ariminensis in primum lib. dist. 3. quæst. 2. & in 2. dist. 7. quæst. 3. in cognitione abstractiua, non intuitiua. Alterū; quod aliqui eas velint obiecti terminantis intellectionem tenere locū; vt Gregorius & Scotus. Alii cōtrà non obiecti, sed formæ, per quam intellectus ad operādum atque intelligendum reddatur aptus: & imaginis, per quam intelligatur obiectum, cuius imago est: vt sanctus Thomas. Itaque Gregorio & Scoto, dum intelligit intellectus, phantasmate mouente non indiget; si quidem species ipsa obiectum est. Sancto autē Thomæ opus est semper intelligentem aliquod intueri phantasma, à quo obiectum, cuius habet speciem, repræsentante mouatur & excitetur. Nec desunt, qui non aliū specierum vsum agnoscant, quàm vt intellectum non ad producendam, sed ad recipiendam intellectionem præparent. Ita inter se harum specierū inuentores ac patroni digladiantur.

Landunus quæst. 11. & 17.

At eas omnino irriserunt, nullumque illarum vsum esse, nullam necessitatem, acriter disputarūt Gulielmus Ochamus in 2. lib. quæst. 16. & Gabriel Biel, & Durādus dist. 3. lib. 2. & Ioānes Bacconius dist. 6. & Gandauensis Henricus Quodlib. 4. & 5. & Goffredus quodlib. 9. & posteriores non pauci: qui solam obiecti phantasmatisue præsentiam in intuitiua cognitione, aut habitum comparatū in abstractiua, satis esse demōstarunt. Ex quo consequens est, intellectilem speciem nil aliud sapiēti philosopho significare debere, quàm aut phantasma ipsum, vt intellectus lumine collustratū rē intelligendā intellectui refert; aut potiùs intellectionem ipsam, vt est expressa rei intellectæ species, similitudo, & forma ab intellectu producta in eoque suscepta. Hanc enim posteriorem sententiæ partem veterum peripateticorum fuisse video.

Sed aliarum priùs specierum inanitatem ostendamus. In phantasmate namque satis est intellectui præsens obiectum, satis cum eo coniūctum, satisque ab illo ad intelligendum, tum prouocatur intellectus, tum determinatur. Neque cogitandum est obiectum vera & propria in intellectū actione agere (quæ enim sit vel etiam intellectilis speciei actio?) sed intelligendum, intellectum potiùs velut cognoscentem facultatem in illud vel circa illud operari, dum illud cōprehendit & iudicat. Quòd si agenti intellectui satis præsens sit & coniunctum, vt ab eo illuminetur; aptumque ad illud determinandum ad hanc potiùs, quā illā, excitandam speciem: etsi intellectus immaterialis sit & phantasma immateriale, cur non ité intellectui patiēti sit ad actū intellectionis promēdum? Intelligāt aduersarii sub ordinationē facultatū animæ, antecedentēq; subsequenti obiectū ministrare; exteriorem sensum sensui communi huncque phantasiæ, ac demum phantasiam intellectui. Quare vt intellectus est naturaliter coordinatus phantasiæ, sit phantasma illius optimè comparatum ad mouendum intellectum; quique hoc neget, coordinationem facultatum harum negabit. Vt.n. sensus cōmunis formatus obiecto mouet phantasiā, ita & hæc phantasmate formata mouet intellectum, & in tex. 10. dicebatur, intellectum sensitiuo iudicare calidum & frigidum, & quorum ratio quædam caro: si enim sine alterius, quā sensitiui, ope iudicium hoc facit, phātasiam & phantasma necesse est illum immediatè mouere. Deinde non potest species in intellectu imprimi, nisi à materia liberata materialibusque conditionibus spoliata & immaterialis facta: quod aduersarii fatētur. At ex tex. 15. & 16. quidquid abiūctum est à materia, est actu intellectile, immò actu intellectum, idemque quod intellectio & intellectus ipse. Nulla igitur ante intellectionem esse in intellectu potest intellectilis species, aut post eam superesse: immò nil aliud est, quàm intellectio ipsa quæ est communis forma, quarum intellectus fit actu intelligens, tum res actu intellecta; hæcque verè in intelligentem transit. Tum verò species hæ aut ex nihilo procreantur, aut ex phantasmatis alteriusue intellectus patientis potestate educuntur. Ex nihilo scitum est à naturali agente nihil fieri. Ex patientis autem intellectus potestate, siue ab agente intellectu solo, siue ab eo simul cum phantasmatibus produci dicantur, produci nequeunt. Tum quia materialia quidem phantasmata in immaterialem intellectum producendo quidquam non posse agere, ipsimet aduersarii fatentur: agentis autem intellectus actio circa phantasmata dicitur occupari. Tum quia productio hæc tota abstractione ac separatione vniuersæ naturæ à singulis & materialib⁹ cōditionibus, quibus in phātasmate inuoluta tenetur, cōstare creditur. Ex phātasmate igitur, non ex patientis intellectus potestate species istæ producuntur. Verùm si ex phantasmate educantur, quomodo in patientem intellectū mittantur? An ex vno in aliud subiectum migrabunt? At qua tandem virtute? phantasmatisne

Nulla esse species intellectiles ostenditur.

tisne, an intellectus agentis? Materiale phantasma in immaterialem intellectum non agit, neque immaterialem speciem producit; sed est velut materia & obiectum, ex quo ab agente intellectu ea producatur; atque vt patiens, non vt agens. Nec intellectus agens vim aliam habere creditur, quàm producendi species, intellectileque actu obiectum efficiendi. Vnicuique autem formæ proprium ac naturale est in eo ipso subiecto suscipi, ex cuius potestate educitur. Præterea multa sunt, quæ absque vlla specie certum est ab intellectu & quidem vniuersè cognosci: quemadmodum ipsiusmet natura, facultates, operationes, habitus, & immaterialia omnia: immò vel hæ ipsæ species, de quibus disputatur. Neque igitur, vt absolutè intelligamus, neque vt vniuersas naturas comprehendamus, speciebus opus est. Sed & in phantasia sanè plurima sunt phantasmata intellectui agenti æquè præsentia; vt cum exteriores sensus simul omnes operantur, phantasieque actu suppeditant phantasmata. Neq; fieri posset, vt ex vno potius, quàm ex alio aut ex omnibus simul produceretur intellectilis species: quippe naturaliter, non ex electione, agens omnia sibi præsentia illuminaret; nisi ab aliquo alio ad hoc potius, quàm ad aliud, phantasma determinaretur. At quænam cogitetur determinans causa? Certè vt intellectus agens naturaliter operatur, ita quotiescumque aliquod phantasma adesset, ex eo semper produceret speciem. At quid necesse est quotiescumque Socratis offertur phantasma, hominis illicò aut animalis produci speciem? Verùm singularia quoque materialia cognoscere intellectum nostrum antea demonstratum est, & ex aduersariis non pauci consentiunt. At ea sine specie cognoscuntur. Tum quia hæc abstractione producitur à conditionibus singularibus: atque ideò cogitatur, vt vniuersa natura cognosci atque intellectui repræsentari possit: quomodo igitur singulares conditiones repræsentet? Tũ quia cùm intellectilis omnis species sit immaterialis, inepta est singularis rei materialis cognitioni, neque appendices materiæ repræsentare potest. Quòd si hæc sine specie intelliguntur, non est igitur species intellectioni necessaria: sed tum res singulæ, tum vniuersæ, in phantasmate cognoscuntur; singulæ, vt natura cum adiunctis omnibus conditionibus contracta & conuestita proponitur: vniuersæ autem, vt intellectus distinguit singula, naturamque ab appendicibus separat solitariamque considerat.

Aristoteles. Aristoteles quidem certè intellectum prodidit in tex. 5. nil eorum esse actu, quæ sunt; hoc est nullam eorum habere formam, notionem, aut speciem, antequàm intelligat. Plato namque rerum omnium idealibus notionibus imbutã animam nostram esse docuerat: Aristoteles omnibus vacuam quousque intelligat, intelligendoque perfici atque omnibus exornari. Ex quibus verbis duo prorsus intelligas. Alterum, nullam speciem antecedere intellectionem in intellectu; nullumque alium, quàm intellectionis, actum in eo suscipi. Alterum, intellectiles species philosopho nil aliud, quàm intellectiones ipsas significasse. Eandem sententiam pulchrè exposuit in tex. 14. Nam cùm rursum inculcasset, intellectum potestate quidem esse intellectilia omnia; at nullum eorum actu, antequàm intelligat: tabellæ subiecit exemplum, in qua nihil sit scriptum actu, sed quidlibet inscribi possit. Quòd si intellectiles illæ species intellectionem antecedant actu nimirũ fuerit & velut in scripta tabella, antequàm intelligat: dum ipse non alios caracteres, velut actus & species, quã intellectiones ipsas agnoscit. Rursũ in tex. 30. & 39. post affirmabit, nunquàm nos sine phantasmate intelligere; sed sensile semper aliquod opus esse intueri phantasma. Quibus item verbis duo significat: tum phantasma esse aptum & sufficiens ad mouendum intellectum: tum præter illud nullam speciem aliam necessariam esse. Si enim esset, non phantasma, sed illam, intueretur intellectus. Porrò hunc locum allegans, idem ipse philosophus in libro de mem. & remin. capite primo in sentiente solùm parte memoriam posuit, nullam in intelligente. Quoniã enim phantasma, cuius intuitu intelligimus, primi est sensitiui; memoriam conficit per se primi sensitiui esse, ex accidenti autem intellectiui, quatenus intellectus phantasmatis vsu intelligit. Vt enim phantasia per se sensilium est, ex accidenti intellectilium quoque; sic sentiens memoria sensilia per se, ex accidenti intellectilia refert.

Memoria intelligens.

Themistius. Quemadmodum, inquit Themistius eum locum exponens, qui Socratem videt, hominem item vniuersum intelligit: ita & memoria per se quidem circa phantasiæ versatur imagines, sed ex accidenti notionibus mentis obiecta. Et rursum in libro secundo capite 19. reminiscentiam, quæ dianææ & intellectus functio est, dianææ motum in tali phantasmate esse definit: vt quemadmodum qui librum lecturus est, ad ea se vertit, quæ in eo scripta sunt; sic ad phantasmata quasi per legenda sese mens nostra conuectat. Atqui si præter phantasmata intellectiles illæ darentur species, quæ in intelligente parte conseruarentur; esset nimirum in hac quoque parte intellectilium per se memoria, ab ea quæ est in sensu, distincta. Aristoteles autem ac Themistius non ex phantasmate primùm elici formas, moxque intelligi atque in memoriæ thesauro conseruatas recordationem facere, vt isti loquuntur: sed in ipsomet phantasmate immediatè naturam vniuersam intelligi, eiusdemque inspectione recordari nos voluerunt. Sed cætera persequamur. Idem ipse interpres Themistius libro primo cap. 11. eiusdem operis de mem. & remin. tria duntaxat in sensu, phantasia, & intellectu agnouit: quibus absoluta & integra virtutum harum functio constet: obiectum sensile, imaginabile, intellectile: vim sentiendi, imaginandi, intelligendi, denique actum huius circa illud. Sensilis aut intellectilis speciei, tanquam inter obiectum & facultatem interiectæ, mentio nulla. Quia etiam ab actibus inquit circa sensilia gigni in nobis velut typũ & picturã. Quibus verbis duo declarantur. Alterum; sensilẽ formam nequaquam antecedere, sed comitari potiùs sensionem & subsequi. Alterum; eam ab obiecto non immitti in sensum & imprimi: sed à sensu ipso circa obiectum operante produci & exprimi; nilque aliud, quàm actum ipsum sensionis esse. De phantasmate, deque intellectili specie idem intelligi volunt illudque phantasiæ actionem, hanc intellectus intelle-

Tria ad intelligẽdum necessaria.

ctionem significare. Quam ob causam in huius tertii libri interpretatione cap. 16. in intellectu asserit minùs verè passionem nominari: veriùs dici perfici & absolui, dum è potestate in intellectionis actum transit. Intellectio igitur est intellectilis forma, qua is perficitur, absoluitur, & fit actu. Quod apertis verbis id ipsum exponens in cap. 21. pronunciauit. Non enim, inquit, patitur intellectilia operans, seu actum promens: Græcè namque est ἐργῶν. Et rursum; Non patitur igitur ab intellectilibus, sed ipse illa fit atque in illa transit operando. Quare in cap. quoque 17. ita interpretatus est id, quod animam locum esse formarum philosophus dixit; vt ea translatione voluerit indicari eam quodam modo euadere ac fieri illa ipsa, quæ intelligit. Non in quam de speciebus intellectilibus ex phantasmatibus haustis, sed de rerum cognitionibus, tanquàm rerum cognitarum formis philosophi sententiã intellexit. Addidit in cap. 18. ex crebra repetitaq; hac intellectione habitũ cõparari, quo intellectus sit ipsa intellectilia, sed iacẽtia & depositа: cùm verò actu operatur, tunc cum illis concurrit; & ideò seipsum intelligit, quoniam intellectus nil aliud est, quàm ipsa intellectilia, siue habitu, siue actu spectentur. Quæ sanè dici verè non possunt, si intellectiles species ab intellectione, quæ habitu sit aut actu, diuersæ existant. Tum verò in cap. 19. vnam necessariò esse animæ vim, quæ tum singulas res ipsas compositas, tum earum essentiam vniuersam diudicet: sed illas simul cum phantasia cognoscere: ad hanc autem percipiendam & materiam à contemplatione sua reiciendam ipsum sibi solum sufficientem esse. Vt enim eadem est linea recta & flexa; sic idem est intellectus, qui tum res materiales & concretas, tum formam & speciem vniuersam comprehendit. Hunc autem intellectum non agentem, sed patientem esse constat: deque hoc est Themistio sermo. Denique in cap. 22. de intellectu potestate loquens, eum inquit entia materialia potestate intellectilia, detracta materia facere actu intellectilia. Itaque cùm intellectum Aristoteles formarum locum appellauit atq; in anima dixit non lapidem, sed lapidis formam inesse; intellectilem formã significauit, non ab intellectili obiecto in intellectu impressam; sed intellectionem ipsam aut actu aut habitu, velut intellecti obiecti formam & similitudinem ab intellectu circa obiectum in phantasmate repræsentatum expressam.

Alexander. Itaque cæteri quoque peripatetici tradiderunt. Nam Alexander in priore libro de anima cap. de intellectu practico & theoretico, formã vniuersam, quam aduersarii speciem intellectilẽ esse autumant, nil esse aliud, quàm intellectionẽ dicit. Eiusmodi comprehensio, inquit, atque ex singulorum sensilium similitudine vniuersæ naturę perceptio, intellectio est. Similium enim collatio intellectus est functio. Et statim quomodo intellectus sit formarum locus, qualesque suscipiat formas, comparatione facta cum sensu ita interpretatur. Intellectio, inquit, formarum circa materiam susceptio est. Et rursum; Cùm ante intellectionem nil sit actu; vbi quid intelligit, id, quod intelligitur, fit. Siquidem intellectio illi adest, quod intellectæ rei speciem habet. Quòd si intellectilis species diuersa esset ab intellectione, tum susciperet eam intellectus, nec tamen intelligeret; tum per illam esset actu quidpiam, ante quàm intelligeret. Idem in cap. de intellectu, qui vt habitus dicitur, idem esse tradidit vniuersalem apprehensionem, & formas à materia separari. Qui enim speciem quampiam, inquit, absque materia suscipit, is procul dubio habere videtur id, quod commune & vniuersale est. Vbi enim speciem hominis abdicatis materiæ appendicibus excipimus, nihil aliud, quàm communem hominem intuemur. Atqui apprehendere & intueri vniuersalia nonne intellectio est, patientisque intellectus actio? Eiusdem igitur erit intellectili speciei cõditiones detrahere singulas, eamq; facere vniuersam. Addit; Et is, qui in singularibus vniuersale perspicit, speciem sine materia recipit; quod dũ crebro fit, intellectus ille in nobis gignetur, qui habitu nuncupatur. Hoc ita est, intellectilis profectò species nil aliud, quã intellectio & vniuersalis comprehensio fuerit, eiusdemque perfectio habitus. Rursum in cap. de intellectu secundùm actum; Intellectus in habitu nil aliud esse videtur, quàm depositæ illæ, coaceruatæ, & quiescentes considerationes. Sigitur nil aliud conseruatur in intellectu, aut nullas Alexander intellectiles species agnouit; aut nil aliud eas, quàm intellectiones, esse iudicauit. Ac rursum: Intellectus habitu est, qui intelligere se atque intellectilium rerum species per se recipere potest: Nimirum intellectionis actum promere. Alioqui species, quas isti iactitant, antecedere intellectionem dicuntur; habereque iam eas intellectus, non recipere posset. De intellectu autẽ actu ita loquutus est: Intellectus actu nil aliud est, quàm intellecta species; at neque est actu, nisi per intellectionẽ; neque intellecta species aliud, quàm intellectio. Tum verò in cap. de intellectu & re intellectili: Rerum ait compositarum id quod est esse & earum formas intellectus intellectilia efficit, ea disiungens ab iis, quibuscum habent esse. Deque intellectu materiali & patiente sine dubio est sermo: tum quia nondum de agente dicere aggressus est, sed in materiali adhuc versatur: tum quia paulò post addit, immaterialem speciem esse intellectũ, huncq; esse id quod actu intelligitur. Id autem quod fit illud ipsum quod actu à nobis intelligitur, patiens intellectus est. Abstrahere igitur vniuersale resque materiales efficere intellectiles actu, quod Auerroes & Latini agentis intellectus munus esse inquiunt, patienti tribuit Alexander; idque sola ipsius cognitione atque intellectione cõstare voluit. Cùm autem subiunxit; Intelligens intellectus intellectione eius, quod intelligit, id quod intelligit, fit: ac tandem in extremo capite; Quapropter eiusmodi species cũ intelligitur, quoq; ipsa intellecta est; non autem citra intellectionem id euenit: mirum eandem sententiam confirmauit, intellectumque putauit actu per intellectionem seu intellectilem speciem fieri; hæcque duo reciprocari tantundemque valere; intellectam speciem & intellectionem. Ac demum tum in cap. de intellectu agente, tum in altero, quòd anima est quodam modo res omnes; intellectionẽ definiuit nil esse aliud, quàm speciei perceptionẽ & intellectæ reique intellectæ percepta specie similitudinem.

In posteriori autem lib. cap. 15. de intellectu habitu; Intellectus habitu est, qui formas intellectilium

» ctilium suavi concipere potest & apprehendere: » velut artifex qui habitum tenet & per se agere » potest. Et rursum, intellectus formam intelle- » ctilis rei apprehẽdens & à materia seiungens, tum » ipsam formam actu intellectilem facit, tum etiã » ipse actu fit. Et cap. de intellectu actiuo; formæ » inquit, rerum tunc actu fiunt intellectiles & in- » tellectus, cùm intelliguntur. Intellectus enim formam rei apprehendens eamque à materia se- iungens, tum ipsam actu intellectilem facit, tum etiam ipse actu fit. At intellectus, qui intelligit & apprehendit, est intellectus patiens, non agens: non ab hoc igitur, sed ab illo fit vniuersale & in- tellectile actu eiusque intellectio, vt apprehen- sio, est intellectilis forma. Et de intellectu agen- te loquens eum ait velut suapte natura intelle- ctilem formam efficere, vt intellectus materialis & patiens per relationem ad eiusmodi formam separet, imitetur, & intelligat, singulasque ma- teriales formas ac seipsum intellectilem reddat. Quid clariùs dici poterat ad Auerrois & Latinorũ sententiam destruendam? Omnino enim separa- re seu abstrahere opus esse vult intellectus pa- tientis. Sed neque illud magis obscurum, quod est in cap. 18. eundem intellectum, qui sensilia percipit, ea sibi reddere actu intellectilia. Qui enim intellectus sensilia percipit, est is, qui pa- tiens dicitur. Idem igitur ipse est, qui actu intel- lectilia facit. At is, quidquid facit, intelligendo facit. intellectilium igitur formarum procreatio nil aliud fuerit, quàm intellectio. Tum verò il- lustris maximè sententia est in cap. 19. vbi intelle- ctum ostendens non pati, hoc ait eum à sensu dif- ferre, quòd nequaquàm ab alio patiatur, quem- admodum sensus à sensili & ideò illius apprehen- sio per passionẽ fit: sed actiuus solùm est νοητικὸς γὰρ ἂν τῶν πολλῶν, ἀμὰ ἂ ποιητὸς ἵνα ἅπτα νοήσῃ γένηται, » hoc est Intellectiuus enim plurimarum rerum » cùm sit, simul etiam agens, vt eas intelligat, fit. Propterea que solum appellari patientem subiun- git, quòd formarum apprehensiuus sit, easque ipsas, quas efficit, suscipiat item formas. Hoc » igitur, inquit, cum sensu commune est, vt for- » marum susceptiuus sit, sed illud proprium, vt earũ » formarum quas susciput, actiuus sit. Simul autem eas per abstractionem intellectiles facit & susci- pit. Addit, ab intelligente intellectilia fieri esse- que actu talia, cùm intelliguntur. Patientem au- tem intellectum formas susciperе consentiunt omnes: ille igitur ipse earumdem opifex est & ar- chitectus, quippe qui solus intelligens est, neque intellectile actu ab alio, quàm ab intelligente, fieri potest. Hæc Alexander.

Priscianus. Priscianus autem Lydus in Theophrasti librum de phantasia & intellectu cap. 5. Tum eandem in- tellectus & sensus differentiam exposuit; quòd sensus ab obiecto moueatur, intellectus seipsum » perficiat, quantũ expergiscitur; & ideò alio mo- » do, quàm sensus, patitur: immò potiùs agit, quã » patiatur; quia per actionem suam perfectiones » accipit. Neque extrinsecùs susciput, quæ intelli- » git. Neque intellectilia ab intellectu separata » sunt; sed vna quædam ambobus est actio. Et in » sensu quidem passio instrumento contingit; in- » tellectus autem ex seipso agit; atque ab intelligẽ- » dis rebus perfectionem non passione accipit, sed » actione, si modò dicendus est accipere & non po- » tiùs ex se producere. Et cap. 7. Theophrastum as- serentem adducit, intellectum in agendo res om- nes euadere (in agendo, inquit, non in patiendo aliundeque suspiciendo) atque cùm nihil intelli- git, res non esse. Eumque addit non ab externis formari, sed à seipso incipere, & quæ sunt cognos- » cenda producere, resque ipsas inuenire, quatenus » seipsum ingreditur atque cognoscibiliter agendo » cognoscibilia hæc secundùm sequentem & pro- » ducentem ab essentia actionem efficit. Hæc enim » sunt ipsius verba. Et cap. 8. cùm in anima dicitur potestate esse, aut actu; de actione id intelligen- » dum esse. Si igitur intellectus potestate dicitur ad intellectiles formas, potestate dicitur ad intelle- ctiones; formæque intellectiles nil aliud, quàm patiẽtis intellectus intellectiones, sunt. Et cap. 13. » ipsum potentia intellectum species ratione sque » immateriales sibi insitas contemplantem, secun- » dùm has ipsas excogitare species, tum à materia segregatas, tum materiæ distinctas. Ac demum in cap. 17. & 18. in intellectu intellectiliter acci- piendum esse, tum potestate esse, tum actu res ip- sas. Intellectumque qui potestate dicitur, etsi ab intellectu primo pendeat, non tamen tanquàm aliunde mobilem neque tanquàm ab alio perfici, sed seipsum perficere ad illũ primum respiciendo.

Simplicius. De Simplicio, Philopono, & Plutarcho, qui agentem intellectum & patientem vnum & eã- dem reipsa intellectũ esse voluerunt, minor mul- tò, immò nulla dubitatio esse potest. Hinc enim Simplicius præsertim in com. tex. 7. intellectus receptionem ait esse immutabilem; quòd non ali- unde, sed per propriam actionem receptio in ipso fiat. Atque his tandem verbis commentarium concludit; ex propria pura actione recipit; neque » patitur, sed agens diuersa pati dicitur, Idẽ in cõm. » tex. 9. & deinceps sæpiùs. Et in extremapenè expositione tex. 16. habet hæc verbà. Materialia » ipsa intelligens (Intellectus scilicet patiens) circa ipsa quidem agit; non tamen in ipsa aliquid facit, neque aliquid ab ipsis patitur; sed iuxta causas, » quæ in se sunt illorum perceptrices, cognoscitiuã illorũ promit actionẽ. Nihil igitur à phãtasmate, » neque ab intellectu agente, accipit intellectus pa- tiens. Quoniam vt habet in com. tex. 19. intelle- ctiles formæ sunt ipsius intellectus intellectiones.

Auerroës. Denique ipsemet aduersariorum dux & ante- signanus Auerroës in disputatione 3. aduersus Algazalem respons. 28. apud peripateticos ait hoc esse principium; Rem vnamquamque dupli- cem habere formam, vnam simplicem extra ani- mam, alteram intellectilem in mente nostra: quemadmodum lapis tum formam habet sensilẽ, qua lapis est; tum intellectilem, quæ nil aliud est, quàm comprehensio & intellectio lapidis. Et in lib. de animæ beatitudine cap. 3. hoc intellectum » distinguit à sensu, quòd sensus est passio cum per- » mutatione, in organo scilicet facta: at quod reci- » pit intellectus ab intellectili, est solùm receptio » apprehensionis, quæ est idem, quod ipse. Dilu- dioribus verbis non potuisset aduersarius senten- tiam tueri nostram.

Intellectilis species quid. Quæ omnia diligentiùs à me collecta fuerunt & accuratiùs explicata, vt intelligeret quinis, quænam hac de re veterum fuerit paripateticorũ opinio, quidque nos (modò in illorum castris ve- linus consistere) opinari oporteat. Intellectiles namque species eo modo, quo nunc plerique lo- quuntur, nunquàm illis in mentem venerunt: sed

intellectilem ſpeciem & intellectionem rem eandem eſſe voluerunt; intellectionemque appellari vt ab intellectu proficiſcitur illiuſque actionem ſignificat; intellectilem autem ſpeciem vt perfecta quædã eſt intellectæ rei ſimilitudo, actu illam exprimens & repræſentans. Speciem inquã, tum expreſſam, tum impreſſam: expreſſam, vt ab intellectu promitur; impreſſam, vt in illo ſuſcipitur. Verùm expreſſam à ſolo intellectu; impreſſam, tum ab eo ipſo vt efficiente cauſa, tũ à phantaſmate vt obiecto: quippe obiectum mouens eſt phantaſma: propterea que inteliigentem oportet intueri phantaſma. Ita & intellectus cum intellectili obiecto coniungitur, formam illius ſuſcipiẽs; & intelligere pati quoddam eſt, quia intellectus intellectionem promens, illam ipſam ſuſcipit. Et intellectus eſt eiuſmodi formarum locus, dum omnes in eo ſuſcipiuntur: & is intelligendo fit omnia, quia omnia in ſe transfert, idemq; cum intellectis rebus euadit: & in anima non eſt lapis, ſed lapidis forma, quæ lapis eſt intellectus animoque comprehenſus: ac demum in anima tum agens, tum patiens intellectus nominantur; non tamen re, ſed ratione diſtincti; quatenus enim idẽ intellectus producit & ſuſcipit intellectionem, & agens dicitur & patiens.

Intellectus agens

Itaque cùm intellectum poſuiſſet philoſophus in eo conuenire cum ſenſu, quòd is poteſtate ſit ad intellectilia, vt ad ſenſilia ſenſus; atque intelligendo patiatur, quemadmodum ſentiendo ſenſus: diſcrepare autem in eo, quòd cùm intelligat omnia, non certum aliquod entis genus vt ſenſus; cum nullo permiſtus ſit, & ideò impatibilis ab externis obiectis. Tandem eum voluit cum ſenſu quidẽ atq; adeò cũ reliquis omnibus conuenire, vt agentis vtramque & patientis differẽtiam admittat: ſed hoc præſtare cæteris, quòd in ſeipſo vtramque vnitam habeat; neque perficiatur ab alio, ſed à ſeipſo; idemque ipſemet, & agẽtis & patientis vim habeat. Non enim paſſiuus
» eſt intellectus natura ſua, inquit Alexander in 2.
» lib. de anima cap. 19. vt ab alio fiat & patiatur,
» quemadmodum ſenſus: ſed actiuus eſt. Niſi fortaſſe paſſiuum dicere velis, quatenus formarum apprehenſiuus eſt. Pati namque videtur id, quod recipit atque apprehendit. Quapropter commune cum ſenſu habet, vt actiuus ſit earum formarum, quas excipit. Atque hoc eſt illud in tex. 17. (neceſſe eſt has in anima differentias exiſtere) cùm enim non ab alio perfici queat intellectus, à ſeipſo perficiatur neceſſe eſt; idemque ipſe & agẽtis & patientis vim habeat.

Intellectus habitus quid.

Porrò crebra operatione ſæpiuſque repetita intellectione atque intellectilium huiuſmodi formarum productione & ſuſceptione aquiritur ille intellectus habitu, qui vt in cæteris, ita in hoc tũ firmam & radicatam qualitatem ſignificat, tum aptitudinem ac facilitatem ad operandum eaſdẽque res intelligendum; qua poteſt, vbi libuerit, ad phantaſiam ſeſe conuertere atque in illius phãtaſmatum inſpectione ſæpiùs exercitatus intellectilem ſtatim ſpeciem, hoc eſt intellectionem, promere atque in contemplatione verſari: quod antea, cùm rudis & inexcitatus eſſet, omnino ſine labore diuturnoreque conſideratione non poterat. Nam & intellectus habitu poteſtate eſſe ad intelligendum dicitur in tex. 8. at non eodẽ modo, quo antequàm addiſceret aut inueniret. Semper enim poteſtate eſt ad intelligendum: ſed antea remotior poteſtas eſt, & quæ non ſine labore ad actum reducatur; poſt propinquior, facilis, & expedita euadit. Hoc nomine d fiert magnopere ſenſus ab intellectu. Quoniam ſenſus à natura eſt poteſtate propinqua & abſque adiutore vllo aut labore & exercitatione ſentire poteſt ſenſiliumq; ſpecies recipere: quam ob cauſam in tex. 59. lib. 2. dicebatur eſſe, vt is, qui ſcientiæ habitum habeat. Intellectus autem non item; ſed labore & exercitatione facilitatem illam comparare ſibi debet.

Verùm ad agentem intellectum reuertamur totamque hanc diſputationem aliquãdo concludamus. Nam ſi ea eſt, quam expoſui, eius naturæ, nullo negotio grauis illa alioqui lis componitur, quæ de illius muneribus atque officiis inter eos eſt, qui ſecus ſentiunt. Etenim ſanctus Thomas alii que plerique vim illius in eo agnoſcunt, vt agat in phantaſmata, eaque illuminet & actu intellectilia faciat. Alii in intellectum potiùs patiẽtẽ vt in eo intelligendi actum producat, eumque perficiat. Alii demum in vtrumque: quæ Auerrois videtur fuiſſe ſententia. Interdum enim eum agere dixit in intellectum patibilem, vt eum ad actum perducat: interdum in phantaſmata, vt ea de gradu in gradum transferat, hoc eſt cùm eſſent materialia & poteſtate intellectilia, immaterialia efficiat actuque intellectilia. Vnicum ego illius munus agnoſco in eo, ex quo nomen accepit. Agens namque dicitur propterea, quòd agat. Intellectus autem actio eſt intellectio. Nam dum omnino illum intelligere negant aduerſarii, pugnantia loqui videntur, intellectum non intelligentẽ aſſerentes. eſſet. n. vt in ſuperioribus licet alied agens, inquiebat Philoponus, νοῦς καὶ ἀνοῦς, mens & amens, intellectus & non intellectus, ſeu intellectus expers intellect°. Itaque intellectus agẽs dicitur, quòd intellectionem promat, intelligendique principium ſit & agens cauſa. Quemadmodum & intellectus patiens & materialis nominatur, quòd eam velut ſubiectum & materia ſuſcipiat. Hæc verò agentis actio tum phantaſmata comprehendit vt obiectum, circa quod intelligendum verſatur: tum patientem intellectum vt ſubiectum, in quo ea ſuſcipitur. Propterea tum ars comparatur in tex. 17. tum lumini in tex. 18. Vt ars, patientem intellectum perficit, velut materiam: Vt lumen, phantaſmata actu intellectilia, & immò & intellecta facit; ſicut lumen colores actu viſiles, immò & viſos.

Quocirca quod quæritur, an intellectus agens intelligat, ita explicandũ eſt. Intelligit ſane eſt cienter; at non formaliter. Intelligit inquam, vt intellectio actionem intellectus ſignificat: hanc ſiquidem ipſe producit: mirumque omnino ſit, ſi ſenſus agendi & producendi ſentionẽ circa propoſitum obiectum vim habeat, intellectus non habeat. Non intelligit autem, vt obiecti cognitionem ac comprehẽſionem velut cogniti & cõprehenſi obiecti formam in cognoſcente ſuſceptam & paſſionem quandam indicat: quippe hæc patientis intellectus eſt propria. Et hæc quidem duos hoſce intellectus ratione ſeparãtes dicimus. Alioqui cùm vnus & idem re ſit, & producens, & ſuſcipiens intellectionem; is ſanè intelligere dicendus eſt; non vt agens eſt, ſed vt idem ipſe ſuſcipiens & patiens. Qui verò aduerſus hæc obiciunt,

ciunt, non posse idē esse agens & patiens; meminerint intellectū seipsum suasque actiones intelligere: aliasque complures in natura actiones esse, quæ immanentes dicantur, quòd in eo ipso suscipiantur, à quo promuntur. Et ea demum perlegant, quę in 2. lib. hac de re disputata fuere.

Vnum & multiplex intellectus.

Vnus igitur in hominibus singulis intellect⁹ inest; qui & potestate dicitur, antequā intelligat: & actu, cùm intelligit: & habitu, postquā multiplici ac sæpius repetita intellectione promptitudinem ac facilitatem intelligēdi sibi cōparauit. Idem & theoreticus, si in sola rerum cognitione versetur; & practicus, si cognitionem ad operationem referat; tum actiuus ad actiones volūtatis; tū effectiuus, ad actiones externas. Idem & agens vt intellectionem promit; & patiens, vt eam suscipit.

TEXTVS.

Καὶ ἔστι ὁ μὲν τοιοῦτος νοῦς, τῷ πάντα γίνεσθαι· ὁ δέ, τῷ πάντα ποιεῖν, ὡς ἕξις τις, οἷον τὸ φῶς· τρόπον γὰρ τινα καὶ τὸ φῶς ποιεῖ τὰ δυνάμει ὄντα χρώματα ἐνεργείᾳ χρώματα.

Text. 18. *Et est quidem alter talis intellectus, quòd omnia fiat; alter autem, quòd omnia faciat: velut habitus quidam seu lumen. Quodam etenim modo & lumen colores potestate existentes facit actu colores.*

COMMENTARIVS XCVI.

OBscuram agentis intellectus naturam atque operationem acuratè omnino & arte summa explicauit nobis philosophus. Principio namque in superiori contextu à prima orsus quæstione, quæ de re quauis proponi potest, eum demonstrauit esse in nobis: quòd aliquid esse oporteat, quod intellectum alterum imperfectum & impolitum perficiat & expoliat, tabellam rudem inscribat, & id, quod potestate est, ad actum perducat: idque in nobis ipsis tāquam animæ nostræ virtutem; quippe intelligere in nobis est, quando volumus. Deinceps naturam & operationem illius persequitur. Et quoniam intellectum hunc esse demonstrauit ex altero intellectu patiente, ex eodem pergit explicationē eius facere.

Paucis igitur verbis omnia hæc absoluit. Primùm duplicem intellectum distinguit: quod ex superiori demonstratione colligitur. Vnum potestate, qui omnia fiat: alterum actu, qui omnia faciat. Et ideò illum patientem, hunc agentem: quòd non absolutè, sed in intellectilium genere affirmatur. Vt enim intellectus prior potestate est vt fiat omnia, non simpliciter, sed in intellectilium genere, hoc est vt intellectilium exornetur formis; velut tabella rudis, in qua scribi quidlibet possit: ita hic posterior in eodem genere facere omnia dicitur, hoc est intellectilium omnium formis exornare illum & perficere, velut egregius scriptor, cognitiones omnium rerum, tum materialium, & immaterialium; tum singularum, & vniuersarum; velut caracteres promens & insculpens. Propterea in superiori oratione perinde hunc intellectum se ad illum habere dixit, vt se habet ars ad materiam.

Intellectus agens & patiens.

Intellectus passibilis non est pura potestas.

Intellectus enim patiens, qui potestate dicitur, est vt materia; & agens, vt artifex materiam illam exornans. Verùm vt artis materia potestas mera non est, sed actu quidpiam, vt æs aut lignum; potestate autem ad omnem illius artis formam: sic intellectus patiens mera potestas non est, quemadmodum Alexander credidit; sed actu facultas & virtus animæ; potestate autem ad omnē intellectilium genere formam. Hanc ob causam opinor ego philosophū non absolutè cum vniuersa, sed cum certi generis & artis materia patientem intellectum; & agentem item non cum agente vniuersè, sed cum certi generis agente aut artifice comparasse: vt non absolutā, sed generis certi potestatem & actionem ostenderet. Est enim intellectus agens, inquit Themistius, cap. 25. ceu architectus quidam fabricatorque notionum. Quapropter ferè videtur proximus imitatione Deo. Nam & Deus quodammodo ipse est & ad quendā modum creator & opifex rerum, in genere scilicet intellectilium. Et Philoponus omnia, inquit, facere dicitur intellectus, qui est actu; quod omnium typos describat in intellectu, qui est potestate. Quare & eum Plato stylo, quo scribitur, assimilat: & Aristoteles in seipso scriptorem ipsum supponit. Nam cùm intellectum, qui est potestate, velut scriptoriam tabellam esse posuisset, nimirum agentem alterum velut scriptorē adiecit.

Cæterum summam quoque philosophi breuitatem miraberis. Alter, inquit, est intellectus, quòd omnia fiat: alter, quòd omnia faciat. Non solùm n. duplicem intellectum distinxit, patientem & agentem; alterum, vt materiā; alterum, vt artificem: sed etiam tum distinctionis, tum appellationis rationem exposuit; quòd alter omnia fiat, alter omnia faciat. Deinde priore dimisso, cuius naturam satis in superioribus explicasset, posteriorem persequitur: vimque illius duplici exemplo declarat, eum inquiens velut habitum esse & lumen. Quæ non satis distinxit Philoponus, vtrumque pro eodem accipiens: vt cùm agentem intellectum dixisset esse velut habitum, adiecerit lumen tanquam exemplum; vt, qualis habitus sit, ostenderet: esse inquiens habitum, quemadmodum lumen. Cæteri distinxerunt. Sed Themistius habitum visus est in cap. 21. intellectum habitu seu aquisitoris scientiarum habitus intelligere. Sic enim habet: Hic priorem illum, intellectus scilicet agēs patientem, quasi adorsus amplexusque, primùm quasi educit in lucem è tenebris, & in actu constituit (quò artificis & materiæ exemplum pertinere videtur. Deinde habitum in eo quendam afformat, quo vniuersales rerum notiones & scientiæ collocantur. Nam vt nec rude saxum neque impolitum æs, illud domus formam, hoc statuæ accipere potest, nisi ars materias illas fingat, & formam artificiosam imponat, atque ita demum consistat domus & statua: ita intellectus potestate ab altero intellectu perfici oportet, qui præparationē illam ad intelligendū ad instar artis excitet excolatque, & habitum ac scientiam rerum absoluat. Lumen autem in cap. 24. vim illam & actionem, qua idem hic intellectus, cùm intellectum potestate agitat, non solùm illi actum ministrat; sed & res, quæ potestate intellectiles sunt, facit intellectiles actu. Quæ interprætatio propterea minùs probanda est, quòd de intellectu habitu, seu de intellectus habitibus nūc sermo non est; sed de agente intellectu, qui habitum omnem antecedit. Neque habitus aut intellectus habitu in agente, sed in patiente intellectu, considerantur. Neque demum hic intellectus, qui habitu dicitur est agens, sed factum; neque vt ars, sed vt artis opus.

Intellectus agens vt habitus

Simplicius verò artis exemplum ad intellectum

sepratum & in se manentem refert; habitus autem & artis ad eum, qui ad corpus & secundas inferiorum facultatum vitas progreditur. Ars enim à materia tractanda in artificis mente residet separata; habitus & lumen in habentibus habitum illuminatisque corporibus sunt, & cum illis complicantur. Sed quoniam idem est intellectus & in se manens & progrediens, & quodammodo separatus & cõplicatus; idem & arti & habitui ac lumini similis esse affirmatur. Magis tamen lumini, quàm habitui: quòd habitus nullo modo separari possit; at lumen actus est, qui ita illuminato corpori adest, vt ab eo separetur. Quam ob causam factum sit, vt cùm habitum & lumen philosophus nominasset, habitu prætermisso, luminis exemplum explicauerit. De hac opinione Simplicii de intellectu manente & progrediente, in superioribus dictum est. Iam quod habitum & lumen distinguat, & velut exempla diuersa accipiat; id sane probandum est: sed quomodo vtrumque dicatur, superest explicandum.

Intellectus agens vt habitus

Tribus autem modis explicari potest. Primùm; vt habitus artem significet, quam paulò ante nominauerat: nuncque artis nomen in habitum mutatum sit, quòd ars habitus quidam sit. Quæ expositio consentanea maximè videtur. Cùm enim in omni genere aliquid esse dixisset, vt materiam & potestatem ad omnia, quæ ad illud genus pertinẽt; aliud autem vt causam & efficiens, quod omnia illa faciat, vt ars ad subiectam sibi materiam: illud ipsum cõtraxit ad animam, atque in ea intellectum quendã agnouit vt materiã & potestatẽ qui omnia fiat; & alterũ, vt habitum & artẽ, qui omnia faciat. Ita tum ex arte, tũ ex natura; tũ ex intellectu, tum ex sensu, exempla protulit. Ex arte & intellectu habitum, qui in intellectu residet: ex natura & sensibus lumen. Estque Aristoteli familiare, tum ex artibus naturalia, tum ex sensu intellectum & ex sensilibus intellectilia declarare.

Altera expositio fuit Alberti; habitum propriè nominari pro qualitate in intellectu firmiter hærente: intellectumque agentem velut habitum esse; quoniam per eum agit ani na quando vult, neque alio forinsecùs mouente aut operante indiget. Quippe habitus in illo, qui eum habet, agendi principium est.

Tertia expositio fuerit, habitum non dici tanquã exemplum, sed tanquam attributum: vt sit sensus, intellectus agens est habitus, velut lumen: habitũque perfectionem significare. Hic enim intellectus omnia facit velut habitus & perfectio; tum prioris intellectus, qui velut imperfectus omnia fit; tum phantasmatum, quæ actu intellectilia facit. Imperfectioni enim perfectio, & potestati actus seu habitus passim opponitur. Intellectus autem agens est perfectio; non vt forma, sed vt agens, quemadmodum nomen ipsum significat; dum phantasmata distinguit & intellectionem ceu intellectilem formam formalemque perfectionem in patiente intellectu producit.

Intellectus agens vt lumen.

Hoc luminis exemplum illustrabit. Vt enim lumen colores illuminando, qui potestate aspectabiles erant, actu aspectabiles facit; estque causa, vt ab aspectu cernantur: sic agens intellectus phantasmata intuens, quæ potestate intellectilia sunt, actu intellectilia facit; estque causa, vt à patiente intellectu comprehendantur. Non absolutè dixit lumen colores producere (nam in 2. lib. disputatũ est, eos in tenebris quoque colores existere) sed quodam modo, hoc est vt aspectabiles sunt. In tenebris namque colores quidem sunt; sed potestate aspectabiles, non actu; actu autem aspectabiles fiunt accedente lumine. Neque hinc Simplicius colligat, eodem modo in patiente intellectu inesse naturarum omnium notiones ac formas, sed obscuras & incognitas; conspicuas autẽ & cognoscibiles ab agente intellectu fieri. Academicum est hoc, non peripateticum. Iam enim princeps noster patientẽ intellectum impermistum esse, ac formis omnibus vacuum posuit. In eoque potiùs præsentium verborum similitudo versatur; vt quemadmodum colores aduentum luminis antecedunt, obscuri & potestate solum aspectabiles; ita in phantasmatibus naturæ rerum ac notiones inuolutæ & potestate intellectiles contineantur. Neque enim, si obscuri illi colores non in sensu, sed in coloratis corporibus insunt; æquum est, vt à nobis Simplicius rerũ notiones non in phantasmatibus, sed in intellectu antecedentes postulet.

Propterea vt verè adnotauit Auerroës (qui alioqui minùs fidelem habens textum in primis lapsus est verbis; dum triplicem hic intellectum agnouit, materialẽ, agentem, & qui est habitus artis & luminis exemplis duo agentium genera significantur: agensque intellectus lumini magis, quàm arti similis est: & ideò post nominatam artem lumini exemplum adiunctum est. Ars namque in materiam omnino priuatam inducit formas: lumen antecedentẽ habet formam, obscuram: eamque claram, distinctam, & perspicuam facit. Et intellectus agens rerũ naturas iam in phantasmatibus habet, sed inuolutas detegit, actuque intellectiles efficit.

Lumen magis quàm ars simile.

Intellectus agens non Deus est.

Quo argumento Alexandrum quoque agentem intellectum Deum esse asserentem vrget Philoponus. Deus enim rerum omnium naturas absolutè producit; intellectus non producit, sed intellectiles facit: & ideò Deus Soli, non lumini; intellectus agens lumini, non Soli, similis. Porro in his tum ex arte, tum maximè ex sensu intellectus naturam philosophus docuit.

TEXTVS.

Καὶ οὗτος ὁ νοῦς χωριστὸς, καὶ ἀμιγὴς, καὶ ἀπαθὴς τῇ οὐσίᾳ ἐνεργείᾳ· ἀεὶ γὰρ τιμιώτερον τὸ ποιοῦν τοῦ πάσχοντος, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ὕλης.

Et hic intellectus separabilis, & impermistus, & impatibilis, substantia existens actu. Semper enim honorabilius agens patiente, & principium materia.

COMMENTARIVS XCVII.

Siue nunc agentem intellectum dixeris cum patiente comparari; docerique, quid cum illo habeat commune, quid proprium: siue qualis ille intellectus sit, quæue illius proprietates & attributa: perinde fuerit. Quatuor enim proprietates exponit, tres cum intellectu patiente communes, & quartam solius agentis proprium. Patientem in superioribus docuit impatibilẽ esse, impermistum, & separabilem; eadem nunc de agente affirmat. Sed

Intellectum agentē impatibilem esse, impermistum, & separabilem.

Sed aliam patientis naturam dicebat non esse, nisi hanc, quòd potens sit: agentis autem substantiam nunc asserit esse actum. Quod ex superiori demonstratione consequens erat. Nam si patiendi principium potestas est, agendi actus; sanè patientis intellectus substantia potestas fuerit, agentis actus. Sed propria nūc adfertur probatio. Semper enim, inquit, honorabilius agens patiente & principium materia. Quæ etsi ad tres tantùm priores conditiones demonstrandas referatur à plerisque; arbitror tamen eam nō temerè fuisse à philosopho non statim illis appositam, sed post quartam quoque adiunctam: nimirum vt omnes comprehenderet: consueto scilicet vtens compendio. Sed si ea, quæ intellectui patienti communia sunt, spectentur; argumentum continet à minori ad maius: intellectus patiens impatibilis est, impermistus, & separabilis; multò igitur magis eiusmodi fuerit intellectus agēs, qui melioris, ac diuinioris est conditionis. Quippe agere est potius, quàm pati, & actus potestate melior; atque intellectus hic alterum perficit & de potestate ad actum traducit, & velut artifex materiam perpolit & exornat. Itaque etsi vtrique intellectui communia hæc sint, agenti tamen excellentiori atque honorabiliori conueniunt modo.

Intellectum agētem esse substantia actum.

Sin autem consideretur id, quod agentis intellectus dicitur esse proprium; hæc erit simplex & absoluta argumentatio. Intellectus patiens est potestate, agens igitur est actu: quippe honorabilius est agens patiente, potiorque potestate actus. Aut si mauis; Actus melior est potestate, agensque honorabilius patiente; sed patiēs est potestate; agens igitur actu.

Addit (& principium materia) principium Philoponus interpretatur formam, quæ melior est materia. Sed satius est actiuum principium intelligere: quippe & de agente intellectu est sermo; & artis ac luminis, quæ vt agentia sunt, antea fuit mentio; & agens intellectus comparatione patientis, vim agentis habet, non materiæ. Potuisset hæc quoque adferri probatio. Patiens est potestate, fitque actu ab agente; sed quod facit aliud esse actu, ipsum quoque necesse est esse actu; agens igitur est actu. Verùm hanc probationem philosophus breuitati studens non explicauit; contentus eam se satis insinuasse; tum in hac ipsa, quam nunc attulit; tum in superiori, qua patientem intellectum dixit fieri actu & fieri omnia ab hoc agente.

Philoponus autem in separabili dixit impermistum & impatibile contineri. Quod enim est separabile, impermistum est & impatibile. Quam ob causam fortasse credideris primo loco separabile nominatum, quasi cætera inde cōsequerentur. Sed cùm antea de patiente intellectu hæc eadem affirmasset, non eum seruauit ordinem: sed impatibile primùm nominauit, deinde impermistum & separabile. Cuius diuersitatis causa fuit; quòd cùm principiò accepisset, intelligere esse quoddam pati; ne in primo errares disputationis ingressu, intellectum intelligens vere ac propriè pati; debuit illicò admonere impatibilem eum esse, deinde impatibilitatis causam docere; quoniam impermistus est; tum demum ex his consequens erat, separabilem eum esse. Iam verò de agente intellectu disserens, à separabili principium fecit: quoniam eum dixerat, velut efficientem causam esse, & vt artificem & lumen: quæ omnia separabilia sunt, immò & separata; efficiens causa & artifex à materia, quam tractat; & lumen à coloribus, quos aspectabiles facit. Propterea separabilem statim intellectum quoque esse subiunxit: & cum ab vltimo prioris ordinis incæpisset, impermistum deinde & impatibile addens, eodem ordine ad primum peruenit. Consequuntur autem sese vicissim hæc attributa; nec minùs impermistum & impatibile separabili continentur, quàm quolibet horum vno reliqua duo contineantur. Si tamen prioris ac posterioris ordo quispiam ponendus sit; primum omnium est impermistum, deinde impatibile, tum separabile.

Intellectū agētem D eū non esse.

Quoniam enim cum materia & cæteris rebus impermistus est, est etiā impatibilis: & quia nō patitur, immortalis est & separabilis. At vbi separabilem intellectum hunc dicit, quemadmodum & patientem dixerat; non minùs illum, quàm hunc, animæ virtutem esse ostendit. Si enim Deus aut omnino separata substantia foret; non separabilem, sed separatum dixisset.

Intellectū agēs substantia vt actus, seu actio

Quod verò idem interpres habet, intellectum agentem substantia operari, eiusque substantiam non esse aliud ab illius operatione; cautè omnino accipiendum est. Verissimè namque ipsemet aduersus Alexandrum in superiori commentario argumentabatur, id solius Dei proprium esse. Atque in cæteris omnibus substantia, virtus, & actio distinguūtur. Sic igitur ipse interpretatur; intellectū substantia agere, quòd vt sciēs agat, scientiaq; sciētis substantia sit. (substantia verò nunc essentiam significat. Sed duobus modis peccat. Primùm, quòd de intellectu habitu interpretatur id, quod de agente à philosopho vniuersè dictum est. Deinde minùs fideliter accipit verba philosophi. Non enim is intellectum dixit substantia agere; sed τῇ οὐσίᾳ ὂν ἐνεργείᾳ, substantia existens actu. Aut si non ἐνεργείᾳ, sed ἐνέργεια, non actu, sed actus legatur; tantundem fuerit. Intellectum inquam agentem substantia esse actu, aut actum; quia patientis potestatem perficere atque actu facere debet: hocque à patiente distinguitur, qui substantia est potestate; nec actu, nisi per intellectilem speciem: is verò actu seipso; quia non est potestate ad suscipiendum quidquam, sed solùm ad agendum. Quò si quis ἐνέργειαν non actum primum, sed actionem significare contendat; substantiam eius interpretabimur actionem esse, hoc est actione constitui, sicut patiens passione constituitur; atque actione eum ab hoc altero distingui. Respondebuntque hæc verba superioribus illis, quibus alterum horum intellectuum posse dixit omnia fieri, alterum omnia facere. Sic enim distinguentur, vt in altero consideretur passio, in altero actio; tanquam differentiæ hos duos intellectus distinguentes. Duos inquam, siue re, siue ratione distinctos: siquidem etsi ratione sola separentur, idem ipse intellectus, vt agit, agens; vt patitur, patiens appellabitur; illiusque essentia vt ab altero distinguitur, actio fuerit; alterius passio.

Verùm Simplicius de intellectu manente & progrediente permulta hoc loco disserit, vt quomodo intellectus partim separatus, partim separabilis, & impermistus item & impartibilis sit, ostendat: quæ, quòd peripatetica non sint, libenter prætermitto.

TEXTVS.

Τὸ αὐτὸ δ' ἐστὶν ἡ κατ' ἐνέργειαν ἐπιστήμη τῷ πράγματι.

Idem autem est scientia in actu & res.

COMMENTARIVS XCVIII.

DVobus modis hîc interpretes video dissentire. Altero, quorsum hæc verba pertineant. Altero, quæ sit illorum sententia. Etenim sanctus Thomas non ampliùs de agente intellectu, sed de eo, qui est actu, putauit disseri: tresque illius conditiones commemorari; quòd scientia actu, & res scita idem sint; quod scientia potestate in eodem homine scientiam actu antecedat; quòd non aliquando intelligat, & aliquando non intelligat. Cæteri verò de agente adhuc disputari voluerunt.

Certè si intellectum actu propriè nominemus, vt in superioribus demonstratum est; eumque significet, qui post comparatum habitum operatur; commemoratæ conditiones non solùm intellectui actu conueniunt; qui post habitum operatur; sed illi quoque qui ante habitum: quem mea quidem sententia agentem, vt actionis principium est, appellari posse iam docui. Atque ita Philoponus aliique ferè Græci intellectum actu eum nominant; quoniam eum substãtia esse actu philosophus prodidit. Sed Philoponus interiectum quidpiam & quasi præter inchoatum sermonem propositis verbis contineri credidit. Cùm tamen ad distinguendum agentem intellectum à patiente (quod facere aggressus fuerat, cùm substantia esse actu dixit) magnopere spectet, vel reliquorum omnium iudicio. Alterum igitur est hoc discrimen; quod ita intellexit Themistius in cap. 25. suæ expositionis: Vt intellectus agens & intellectus sit & intellectilis, quemadmodũ idem est scientia actu cum eo, quod scitur. Alia tamen atque alia ratione: & quatenus ipsemet est agẽs, intellectus dicatur; quatenus verò patientem intellectum, qui potestate est, amplectitur, intellectilis sit. At philosophi verbis vim infert; alioqui transit, quàm ipsa significent: & intellectus agens non solùm vt patientem amplectitur, verùm etiam per se consideratus, vt agens est, intellectilis est, quoniam est actu; actusque est ratio, vt quidpiam intellectile sit. Immò intellectus patiens, quòd est potestate, potestate item, non actu, intellectilis esse iudicatur; actu autem, cùm fuerit ab intellectu agente singula factus. Cùm igitur intellectus agens à patiente distinctus fuerit, quòd ille sit substantia actu, hic potestate; alterum inde discrimen deducitur. Quia enim alter est actu, alter potestate; consequens est, alterum esse idem cum re intellecta, alterum ab intellecta re diuersum: quippe materiam & formam, potestatem & actum, diuersa esse oportet. Intellectus agens dicitur, quatenus intellectionis actum promit; patiens, quatenus eum suscipit: intellectio & res actu intellecta, scientia & res actu scita, idem sunt: intellectus igitur agens & res actu intellecta idem sunt;

Intellectus agẽs & res intellecta, idẽ.

A intellectus patiens non item. Cum intellectu item agente idem est res actu intellecta; quoniam hæc actu in eo est. Non item cum patiente; quoniam in hoc actu non est res intellectilis, cùm sit potestate; potest esse.

Sanè hoc totum ex vi & natura cognitionis peti videtur. Cuius clarior notio adferri non potest, nec *Cognitio.* aliam vnquam exposuere philosophi; quàm eam *Forma.* esse rei cognitæ assimilationem cum cognoscente; *Cognoscens.* seu operationem, qua obiectum imprimitur facultati atque in eam transformatur. Obiectum namque cognitum necesse est in cognoscente suscipi si cognoscere pati quoddam est ab obiecto, vt in

B 2. lib. posítum est. Suscipitur autem, non vt est in se, sed immateriali quodam modo & absque vlla mole, per ipsum cognitionis actum; qui vt est immanens, ita vim habet vniendi sibi atque in se transformandi obiectum cognitum. Quare anima cognoscendo fit omnia modo quodam à materia magis elauato, quàm ipsa sint in se. Estque necesse, vt id, quod cognoscit atque huiusmodi actu vnit sibi & in se transformat omnia, habeat esse quodam modo immateriale: & si rem cognitam traducturum est ad esse penitus immateriale, hoc est ad esse non quouis modo cognitum, sed etiam ad esse intellectum; oportet id, quod intelligit, omni-

C no esse immateriale. Quam ob causam immaterialitas principium esse dicitur & ratio intelligendi; solaque immaterialia intelligunt, Deus, Angelus, humana anima; & quidquid est immateriale, est item intelligens & contrà. Diximus hac de re pluribus in digressione post commentarium 92. cùm ibidem etiam scientiam & id quod scitur, dixisset philosophus esse idem. Et nunc rursùm (idem autem est scientia in actu & res. Scientiam enim dicit intellectus cognitionem quamcumque: hacque voce, vt Simplicius admonet, intellectum significat, quem substantia dixerat esse actu.

At quod eum addit agentem intellectum vo-

D luisse ab intellectu separato atque à sensu distinguere; ab altero quidem, dum agentem intellectum scientiam dicit; quasi non solum intellectus sit, sed etiam ratio; quippe scientia cognitio rationalis est: ab altero autem; scientiam inquiens esse idem cum re scibili: nam in sensu forma diuersa est à sensili. Quare philosophum nostrum Platonis interpretem præstantissimum dicit. Etenim Plato cognoscentium facultatum hunc ordinem posuit. Primò intellectũ supra rationem, neque ex *Cognoscentium ordines.* vno in aliud transeuntem. Secundò humanã rationẽ cum transitu intelligentem. Tertiò opinionẽ, *quatuor.* hoc est sensilium secundùm rationem cognitionẽ.

E Postremò sensum, trrationalem eorumdem comprehensionem. Aristoteles autem intellectum nostrũ cum ratione cognoscentem visus est quasi mediũ inter intellectum absolutum & sensum ponere. Hoc inquam minimè probandum est: neque credendum, eiusmodi quidquam philosophum cogitasse; aut Platonis, cui perpetuò aduersatur, interpretem nunc egisse. Suam potiùs ipse de agente intellectu sententiam explicauit. Neque verum videtur id, quod dictum est; in sensu formam à sensili diuersam esse. Eodem enim ferè modo, quo in in- *Sensus & sensilia idem.* tellectu, cognitio idem est cum re cognita, sensio cum re sensu percepta. Quippe ratio ex vi & natura cognitionis petitur.

TEXTVS.

TEXTVS.

Ἡ δ' κατ' δύναμιν, χρόνῳ πρότερον ἐν τῷ ἑνὶ. ὅλως δ', οὐ κατὰ χρόνον ἀλλ' οὐχ ὅτε μὲν νοεῖ, ὅτε δ' οὐ νοεῖ.

Tex. 20. *Quæ autem secundum potestatem, tempore prior in vno omnino verò nec tempore. Sed non aliquando quidem intelligit, aliquando autem non intelligit.*

COMMENTARIVS XCIX.

QVæ fuerit horum verborum interpretatio S. Thomæ, dictum est in superiori commentario. Verior erit Græcisque consentanea magis, si in agentis intellectus cum patiente comparatione perstamus. Hoc enim additur; patientem intellectum, quippe qui potestate sit, tempore priorem esse, agentem posteriorem. Ille namque in pueris statim natis inest impolitus & imperfectus; hic post expolitior ac perfectior accedit: ille veluti rudis tabella, hic tanquam scriptor: ille vt materia, hic vt artifex: ille demum vt potestas, hic vt actus. Et omnino, vt cum Themistio loquar, omnis habilitas præparatioque prior tempore, quàm actus, cõtingit. Nec enim quidquam omnium est, quod possit primordio sui perfici; sed superinchoatio quædam & rudimentum præmittitur, antequàm finis & absolutio, ceu fastigium rebus accedat. Omnia, quæ sunt, quæque aguntur accerrimè, lenioribus principijs natura prætexuit; semperque quod minoris est, eodem in genere priorem ortum habet, quàm quod pluris.

Intellectus vter prior, agens an patiens.

Cap. 26.

Cap. 36.

Quemadmodum autem scientiam actus agentem intellectum dixerat, ita nunc scientiam potestate intellectum patientem nominat: quòd ille substantia actu sit, hic potestate. Hinc non leue argumentum sumes, agentem intellectum philosopho eum fuisse, quem antea definiuimus: eundem inquam cum patiente, sed quatenus operatur atque intellectionem promit. Propterea namque & substantia eum actu esse dixit, & ab actione scientiam illum appellauit, & patiente posteriorem nũc esse affirmat. Quæ minimè verè & accommodatè dicerentur, si separata quæpiam substantia foret. Antecederet is nimirum patientem intellectum nostrum; velut separata substantia eum, qui cum ortu nostro principium haberet.

Agens intellectus quid.

Nec sine causa potestatis & actus mentio: sed vt causa item significaretur, cur alter altero prior sit aut posterior. Namque in vno & eodem potestas actum antecedit. Propterea etiam adiecit (in vno. Vel enim fortasse vnum & eundem esse agentem & patientem intellectum significauit, qui potestate primùm sit, deinde actu. Vel vnum & eundem hominem dixit, qui rudis primùm est & scientiarum capax, tum actu illis excolitur: alioqui in 9. Metaph. lib. tex. 13. actum priorem potestate esse posuit, ratione, substantia, & tempore, non in eodem numero, sed specie. Itaque cùm addit (omnino verò nec tempore) illud (omnino) speciem vniuersam significabit: vel vt ait Philoponus, in vniuerso mundo: vel vt Themistius & Auerroës, simpliciter. Eritque philosophi sententia, scientiã seu intellectum potestate priorem esse scientia actu agente, & intellectu, si in vno & eodem homine considerentur; at si in tota humana specie, non item; quia si potestate est in vno, actu antea fuit in alio, à quo alter ille, qui potestate est, excolitur atque ad actum traducitur. Ita hæc duo philosophi loca cõstabunt optimè, alterque alterius interpretatio fuerit.

Philoponus tamen aliam non contemnendam posteriorum horum verborum interpretationem significat: qua non dicatur in vniuersa specie priorem esse actum; sed in individuo quidem potestatẽ esse priorem, in specie autem (quoniam Aristotelis opinione mundus est æternus) neque potestatem priorem esse actu, neque actum potestate; sed simul vtrumque. Atque hoc esse illud (omnino verò nec tempore) quo non prioritas actus asseratur, nec potestatis negetur prioritas.

At Alexander, vt est apud Auerroëm, cùm agentem intellectum primam esse causam posuisset, intellectumq; patientẽ velut præparationẽ ad agentem illum recipiendum; interpretatus est priorem esse comparatione singulorum hominum, quibus aduenit intellectus agens: omnino verò, hoc est simpliciter & absolutè & per se consideratum intellectum agentem esse priorem. Quæ tota interpretatio ex falsa de agente intellectu opinione profecta est.

Simplicius autẽ potestatem tempore priorẽ esse actu, in iis tantũ, quæ oriũtur & occidũt, concedit esse verum. Omnis namque ortus ex imperfecto ad perfectius tendit, imperfectumque tẽpore prius est. Propterea adiectum putat (in vno) hoc est in generabilibus. At in perpetuis, quæ aliquando intelligunt, & aliquando non intelligunt, neutrum altero priorem esse; cùm semper alternatim sibi succedant. Itaque in composito quidem homine corruptibile priorem actu potestatem esse, at in incorruptibili anima non item. hoc enim Simplicio significat illud (omnino autem, hoc est in anima seorsim considerata) sed illi solùm conuenit, vt aliquando intelligat, & aliquando non intelligat. Sic enim ipse affirmando legit hæc verba. Verùm meminisse Simplicius poterat; posse ab ipso esse in perpetuis nihil differre, vt est in tex. 32. lib. 3. Phys. neque in illis admittit philosophus potestatem actu carentem; aut ea esse interdum potestate, interdum actu; interdum operari, interdum non operari. Deinde cùm scientiam actu agentem intellectum significare voluerit; vbi philosophus eam dixit idem esse cum re; scientiam potestate intellectum patientem interpretari debuisset; dumque intelligendi actum interpretatur; omonymiæ vitiũ philosopho in breuissima oratione inurit. Nimirum propterea interpretationem mutauit, quòd si patientem intellectum fuisset interpretatus, exponere non poterat, quomodo is agente intellectu prior tempore sit; cùm patientem ab agente promi; dum corpori iungitur, antea posuisset Simplicius.

TEXTVS.

Ἀλλ' οὐχ ὅτε μὲν νοεῖ, ὅτε δ' οὐ νοεῖ.

Sed non aliquando quidem intelligit, aliquando autem non intelligit.

COMMENTARIVS C.

SI hæc verba cum Simplicio legeres affirmando (aliquando quidem intelligit, aliquando autem non intelligit) nullam difficultatem haberent. At cùm cæteri omnes negando legant, omnino existit maxima. Et plerique sanè de agente intellectu interpretantur: quem qui separatam substantiam faciunt, semper intelligere inquiunt, si per se consideretur quia separatus est & semper actu; etsi cesset interdum, quatenus intellectui nostro, qui potestate est, iungitur. Præsertim verò Alexander, qui primum intellectum fecit; cuius actio est eius essentia, penitusque immutabilis. Cęterùm vt nunc non disputem, intellectũ agentem separatam substantiam nõ esse (de hoc enim antea definitum est) certè de separatis intellectibus eorumque operatione non erat, cur hoc loco diceretur; neque ad animæ cognitionem, immò nec ad naturalem philosophum pertinet. Sed eatenus solùm de intellectu dicendum erat, quatenus operatur in nobis: quam operationem intermitti sæpiùs ipsimet fatentur.

Qui verò intellectùm agentem animæ virtutem à patiẽte diuersam esse dixerũt, multò magis hærebunt: quippe is tantũ abest, vt semper intelligat; vt intelligat nũquam, sed species dũtaxat intellectiles producat, phantasmataque potestate intellectilia actu efficiat intellectilia, & vniuersas abstrahat naturas. Intellectio autem alterius est patientis intellectus, qui speciebus susceptis vniuersalia comprehendit. Sic enim illi philosophantur. Qui si intelligere interpretentur abstrahere atque obiecta actu intellectilia facere; parùm sapiens interpretatio fuerit. Tum quia intellectio non obiecti productionem, sed illius comprehensionem significat: & intelligere antea definitum est pati quoddam esse & susciperе; non agere aut rem intelligendam producere. Tum quia si ita esset, philosophi sententiã assequerẽtur minimè: quoniam nõ semper abstrahit intellectus, sed magnam temporis partem, tum in somno, tum in vigilia cessat.

Quam ob causam Auerroës (etsi aliam prætendat) de patiẽte intellectu maluit interpretari; eumque post Albertus sequutus est. Propterea enim aduersus Alexandrum & Themistium de patiente, non de agente interpretandũ esse contendit; quòd cùm de patiente loqueretur philosophus, vbi dixit (quæ autem secundùm potestatem, prior in vno) nulla agentis mentione facta, subiungit quasi de eodem intellectu loquens, non aliquando intelligere & aliquando non intelligere. Etenim cùm vnus Auerrois sententia sit in hominibus omnibus intellectus, etsi in vno non intelligat, intelligit tamen in alio; atque ita semper intelligit. Hæc enim verba immediatè subiunguntur post illa (omnino verò nec tempore) quibus de patiente intellectu, non in indiuiduo, sed in vniuersa specie considerato loquebatur. Propterea de illo ipso eodem modo accepto intelligendum est eum semper intelligere; nõ in vno indiuiduo, sed in tota specie. Eodẽmque modo agentem intellectum addit semper abstrahere, si absolutè & in specie tota spectetur.

Verùm falsissima est Auerrois opinio illa de intellectus vnitate, vt in superioribus demonstrauimus. Quod autem ad hæc philosophi verba pertinet; vbi agentis & patientis intellectus differentiam is exponit, similitudinem & conuenientiam interpretatur Auerroës: nempe alterum semper abstrahere, alterum semper intelligere. Deinde antecedentibus verbis, quibus patientem in indiuiduo, non in specie, tempore priorem esse agente dictum est; an non de agente quoque fuit sermo? Non igitur erat, cur vereretur Auerroës consequentia quoque de illo interpretari. Sed nimirùm, cùm agentem intellectum abstrahere crederet, nõ intelligere: verba, quæ de intellectione erant, ad patientem alterum atque intelligentem detorsit. Alioqui si intellectionis vocem tollas, aut in abstractionem mutes; illud ipsum fatebitur de agente intellectu dici.

Ego igitur de agente intellectu sermonem esse aio; verborumque sententiam ex antecedentibus colligendam esse: nam hæc illorum explicationem continent. Cùm enim intellectum, qui est potestate, tempore priorẽ in vno esse dixisset: at nõ omnino, hoc est simpliciter & in tota specie: priorẽ vidit sentẽtiæ partẽ nulla explicatione maiore, probationeue indigere: satis fuisse potestatẽ nominare, quoniam hac voce cõtinebatur probatio; quippe potestas in eodem indiuiduo prior est actu: posteriorem autem obscuram esse, rationeque aliqua confirmandam. Propterea his verbis eam explicat & confirmat. Vtriusque siquidem vim habet aduersatiua particula (sed. Eiusmodi igitur explicatio est & confirmatio. Intellectus qui est potestate, in vno indiuiduo prior est agente; quia ille potestate est, hic actu operatur, & potestatem perficit. At in tota specie non item, sed contrà potiùs: quia ille aliquando intelligit & aliquando non intelligit; hic intelligit semper. Quare si in vno indiuiduo prior est potestas, quàm actus; potestatem tamen illam antecedit in alio indiuiduo actus. At non hoc nunc agit, vt actum probet priorem esse potestate in tota specie, sed solùm ostendere vult posteriorem non esse. Hoc enim dixit (omnino verò nec tempore) scilicet prior potestas est. Hæc est verissima & apertissima horum verborum sententia. In 9. autem Metaphy. lib. priorem quoque tempore actum esse demonstrauit.

TEXTVS.

Χωριστὸς δ', ὅτι μόνον τοῦτ' ἐστίν, ᾧ ἐστιν ἀΐδιον καὶ ἄθανατον καὶ ἀίδιον.

Separatus verò est solum hoc, quod est. Et hoc solum immortale & æternum.

COMMENTARIVS CI.

DE agente intellectu iam non amplius sermonem esse credidit S. Thomas; sed vniuersè de tota intelligẽte parte; eamq; solã ex omnibus animæ partibus immortalem & sempiternam esse affirmari: quemadmodum & in tex. 21. lib. 2. hoc solum animæ genus ab aliis dixerat separari, tanquã perpetuum à mortali. Eadem penè Philopono

sententia.

sentētia. Nisi quòd nō de intelligēte anima, sed de intellectu interpretetur priora illa verba (separatus verò est solùm hoc quod est) interiectaque & quasi per parenthesim interposita esse putet. Atque post illa (separatus verò) distinctione adhibita ita interpretetur; vt quando intellectus, qui nunc est materialis, fuerit separatus, tunc futurus sit id quod est, hoc est propriè intellectus: qui enim est potestate, intellectus propriè non est. Quæ verò sequuntur (& hoc solum immortale & æternum) non de intellectu agente accipit, sed de intellectu vniuersè, vt est pars animæ ab irrationali distincta. Irrationalis namque & vegetans immortalis quidem est, quia etsi corrumpatur, non corrumpitur tamen vt anima est, sed vt in corpore est: quamobrem Plato animam omnem immortalem dixit: at æterna non est. Contrà matèria æterna est, non immortalis. Solus intellectus & immortalis est & æternus.

Cæterùm ego nec irrationalem animam immortalem dixerim, nec intellectum æternum, sed sempiternum. Nam antea Aristoteli quoque habuisse principium, sed non habiturum finem demonstraui. Materiam sinè is philosophus æternam fecit, quòd mundum æternum crederet. Sed & quod priora illa verba, quasi per parenthesim interiecta fuisse putauerit Philoponus, minùs probandum est: cùm præter institutum non sint, optimeque cum antecedentibus & consequentibus cohæreant. Enimuerò propterea Auerroës duplicem attulit interpretationem. Prima non separationem à corpore intellexit, sed abstractionem ab hoc & illo indiuiduo homine, atque vniuersam & in tota specie considerationem; vt paulò ante dicebatur; intellectum, qui potestate existit, in vno homine priorem agente esse, at non in tota specie acceptum. Atque hoc modo abstractum atque in tota specie consideratum, esse id quod est & immortalem dixit; non indiuiduorum comparatione. Altera materialem intellectum significari voluit, quatenus per agentem perficitur & cum eo copulatur.

Themistius item ad antecedentium explicationem retulit, quibus agentem intellectum fuerat dictum non aliquando intelligere & aliquando non intelligere. Nam cùm sæpè in nobis ab intelligendo cessare videatur, id ex coniunctione cum intellectu potestate significat euenire. Alioqui si separatim accipiatur, & sola eius natura spectetur, quæ nil aliud est, quàm purus & sincerus actus; infatigabilis, immortalis, æternus, semper intelligens & semper intellectus à se est. Neque is intelligendo ex vno genere in aliud transit, neque componit aut diuidit, neque ratiocinatione vtitur; sed compressione quadam cuncta complectitur.

Denique Simplicius quoque, sed alio quodammodo respexit. Etenim si in composito homine potestas est prius; vt affirmauit Aristoteles intellectum, qui est potestate, priorem in vno esse; intellectus tamen hic animarius separabilis est. Neque enim ille est ipsius animæ, sed anima illius. Quippe in seipso manens absque vlla declinatione ad animam sibi eam inserit & connectit. Anima nostra est, quæ ad secundas vitas declinat, cumque illis complicatur. Cumque separatur quodam modo corrumpitur; non tamen transitu ad non ens, sed collectione ad melius ens: colligit namque se ad intellectum manentem, qui hoc solum est, quod verè est. Tuncque & ipsa manentem vitam vitit, & est hoc solum quod est. Adhuc tamen à semper separato differt: quoniam hic absolutus semper est, neque secundis vitis aut corporibus coniungi potest; animarius verò intellectus, etsi fuerit separatus, potest tamen separatus non esse. Itaque tertiā hanc velut differentiam esse inter intellectum animarium & intellectum separatum, quòd hic semper sit separatus, ille non semper. Ait enim illum, vbi separatur à corpore, id solū esse quod est. Propterea solum agentem intellectum separatum subijcit, immortalem, & æternū esse: animarium verò aut patientem, tum mortalem, tum immortalem; mortalem, vt cum corpore & secundis vitis est cōplicatus; immortalem, vt ad agentem intellectum se colligit. Quam Simplicij de intellectu sententiā illustrabit academicum illud, rationalem animam dupliçem habere statum; optimum quidem à corpore solutam, deteriorem autē in corpore. Quippe corpori coniuncta labem contrahit; & vt habet Proclus in Alcibiadem primum, similis euadit hominibus pestilentem habitantibus regionem; à corpore autem soluta libera est & munda, persimilis illis, qui prata incolunt. Cùm enim (inquit Synesius in lib. de somniis) in propriam generositatem se recipit, veritatis est penus: pura namque est, perlucida ac prorsus immaculata, cùm verò delabitur, obtenebratur erraticaque euadit & mendax. Et illud, Hominem non esse corpus & animam, sed animam solam, corpus verò animæ vehiculum & instrumentum. Et Themistius cap. 27. aliud esse ratiocinatur ipsam rem, aliud essentiam rei: nosque esse quidem id quod ex potestate & actu, ex corpore & anima constituitur; essentiam tamen nostram solum actum esse, solum intellectum. Sic enim & Aristoteles hoc loco videbitur affirmare rationalē animam coniunctam corpori non esse id quod est, sed ab eo solutam: quasi consortio corporis labefactetur, fiatque deterior. Nam & materialia & sensilia ferè intelligit, ad immaterialia & intellectilia vix erigit se se, aut certè non nisi per sensus & phantasmate semper aliquo inuoluta cōprehendit.

Quid igitur in tanta interpretum dissentione dicendum? Primùm vocem illam (separatus) cùm sit generis masculini, arbitror non posse nisi cum intellectu coniungi γνωσεολογικῶς; separatus intellectus. Deinde referenda est ad eum intellectum, quem in proximè superiori tex. 19. separabilem esse dixerat, impermistum, & impatibilem. Is autem agens intellectus nimirùm est. Tum verò post illa verba (separatus verò) adhibeatur distinctio; atque hæc erit germana sententia. Vbi intellectus hic fuerit separatus, tunc demum erit solum hoc quod est, perfectam inquam, absolutum, & sinceram, tum intellectus, tum agentis naturam habebit. Interim verò, dū est in corpore, intellectus sanè est & agēs: verùm vt est cum corpore sensibusque corporeis & potestate complicatus, ita nec intellectus, nec agentis integram & sinceram naturam obtinet. Quippe interdum intelligit & interdum non intelligit; interdum est actu, interdum potestate; interdum agens, interdum patiens. At separatus; intelliget semper & actu operabitur à corporis mole sensuumque ac phantasiæ impedimento liber. Et omnino quidquid in eo labis est

& imperfectionis, corporis nexu contrahitur; deponetur autem, vbi à corpore recesserit. Quare verissimè erit id solum quod est. Rursum agentem hunc intellectum in indiuiduis dixerat, posteriorē eo esse, qui potestate dicitur, quia nō semper intelligit; in specie solùm intelligere semper: hancque illius conditionem esse quandiu versatur in corpore. Iam addit, vbi fuerit separatus; perfectum eum omnino futurum; quia non in specie modò, sed & in indiuiduo semper actu intelliget, nec potestatem habebit priorem; debitam scilicet sibi dignitatem consequutus.

Cæterùm quoniam patientem quoque intellectum in superioribus posuit impatibilem esse, impermistum, & separabilem; neque deinceps de illius separatione dixit: necesse est hoc loco illius quoque separationem simul intelligere; hincque argumentum accipere ad superiorem illam sentētiam confirmandam, qua agentem & patientem intellectum vnum & eundem esse posuimus. Cùm enim de vtroque seorsim agens philosophus vtrūque separabilem esse tradidisset, vtrumque separari necesse est: aut igitur imperfecta & diminuta philosophi doctrina fuit, qui nihil de alterius separatione dixit; aut separationem vtriusque hoc loco comprehendit, quòd vtrumque vnum & eundem esse intellectum credidit. Qui demum separatus, est solum hoc quòd est, quia non ampliùs potestate, sed solùm actu est. Idem ipse intellectus immortalis est & sempiternus: quod enim à corpore separatur, eiusmodi esse oportet. Consueuitque philosophus hæc duo coniungere: nam quod in text. 21. lib. 2. separari dixit tanquam perpetuum à mortali; hic separatum esse affirmat, & immortalem ac sempiternum.

Agens & patiēs intellectus idē.

Neque verebor dicere, non solius intellectus, sed intelligentis quoque animæ separationem & immortalitatem hoc loco asseri: quadruplici nimirum argumento. Primo, quòd hic locus priori illi respondeat, in quo hanc ipsam de separatione atque immortalitate quæstionem significans, intellectum animæ genus appellat: Videtur, inquit, genus alind animæ esse, & hoc solum separari posse velut perpetuum à mortali. Altero, quòd de eo intellectu loquitur, qui differentia est & facultas intelligentis animæ: differentia verò & facultas separari non potest, nisi id separetur, cuius differētia & facultas est. Quare qui separationem & immortalitatem intellectus asserit, idem prorsus de anima intelligēte asserit. Tertio, quòd hoc solum, immortale esse & sempiternum dicat; solum inquā ex iis omnibus, quæ in homine insunt. Non potest autem separari & immortalis esse intellectus; & intelligens anima, cuius est intellectus, inseparabilis & mortalis. Quarto, quòd neutro vtatur genere (hoc inquit solum) quod cum intellectu nequaquā coniunges. Sed velut Philoponus credidit, τοῦτο τὸ μορίον ἄνωθεν, vt in tex. 1. huius libri dixit: vel potiùs hoc solum animæ genus, vt in tex. 21. li. 2. loquutus fuerat: quippe eadem (hoc solum) vtrobique vsurpat verba: ibi (& hoc solum separari posse velut perpetuum à mortali) hic verò (& hoc solum immortale ac sempiternum. Cæteræ animæ, vegetans & sentiens, earumque facultates, mortales sunt & cum corpore extinguuntur: quare & passiuum intellectum, hoc est phantasiam, statim subiunget corruptibilem esse. Neque verò sine demonstratione intellectum solum accepit immortalem esse

Anima immortalitas.

& sempiternum: verùm ex eo conclusit, quod antea posuit, impermistum & impatibilem eum esse, hocque nomine plurimùm à sensu differre. Quæ demonstratio potior est ea, quæ à Simplicio adfertur, dum frustrà conatur Aristotelem cum Platone conciliare.

TEXTVS.

Οὐ μνημονεύομεν δ', ὅτι τοῦτο μὲν ἀπαθὲς, ὁ δὲ παθητικὸς νοῦς φθαρτός, καὶ ἄνευ τούτου οὐδὲν νοεῖ.

Non recordamur autem; quoniam hoc quidem impatibile, passiuus autem intellectus corruptibilis, & sine hoc nihil intelligit.

COMMENTARIVS CII.

DVas alias, præter hactenus expositas, intellectus proprietates agnoscit in his verbis Philoponus. Alteram; obliuioni eum obnoxium esse. Alteram; eum sine phantasiæ vsu non intelligere. Plutarchus autem ipsius testimonio responderi voluit quæstioni propositæ in tex. 16. cur intellectus non semper intelligat.

Sed acommodatè magis Auerroës & sanctus Thomas alterius cuiuspiam quæstionis ex proximè dictis excitatæ explicationem, seu obiectionis dilutionem faciunt. Si enim intellectus à corpore separatur, separatusque immortalis ac sempiternus existit; cur post mortem non recordamur eorum, quæ in hac vita cognouimus? Namque in tex. 66. libri 1. ipsum, inquit, intelligere & contemplari marcescit alio quodam intus corrupto. Ad hanc quæstionem nunc eandem responsionem adfert; sed planiùs interpretatur, quid illud sit, quod eo loco dixerat (alio quodam intus corrupto) immirùm esse intellectum passiuum. Non recordamur enim; quoniam etsi hoc quidem, nempe intellectus agens aut intelligens anima, impatibile sit neque cum corpore pereat, sed separatum, immortale, & sempiternum subsistat: passiuus tamen intellectus, sine quo nihil intelligitur, abolitus est & extinctus. Manifestum autem est, de intellectu, qui est pars & facultas animæ, vbique sermonem esse; non de eo, qui anima melior sit. Non enim quæreretur, cur non recordamur nos; sinon de nostro, sed de alieno intellectu ageretur.

Corrupti passiuum intellectum.

At quemnám passiuum intellectum dicat, non item constat. Themistius enim in cap. 28. & 55. omnino contendit passiuum intellectum non dici intellectum potestate; quoniam hunc impatibilem & immortalem esse iam demonstrauit. Sed huius loci explicationem ex tex. 66. citato petendam esse. Totidem namque ferè vtrobique verba. Ibi verò propterea respondit Philosophus intellectum post nostri dissolutionem non recordari, neque amare aut odisse; quoniam hæc illius affectiones non sunt; sed huius, quod illum continet:

quare

quare continente corrupto illas quoque perire, quòd sint affectiones communis, quod abolitum est. Porrò communem intellectum interpretatur Themistius partibilem & corruptibilem, ab impartibili & æterno intellectu potestate diuersum. Ita παθητικὸν non ἀπὸ τοῦ πάσχειν, sed ἀπὸ τοῦ παθεῖν deducens, παθητικὸν νοῦν non tam passiuum, quàm affectiuum seu affectuosum intellectum interpretari videtur; hoc est eam animæ partem, in qua amor, odium & eiusmodi affectus ac perturbationes vigent; quæ participatione quadam intellectus vocetur, quòd vt est in primo de moribus libro ad Nicomachum cap. 13. rationi obediat, eiusque imperium sequatur. Eandem sanctus Thomas interpretationem fecit. Immò quod agentem intellectum philosophus impatibilem esse dixit, interpretatus est perturbationum eiusmodi subiectum non esse.

Verùm vt mittam eos, ac præsertim sanctum Thomam, omonymiæ notam Aristotelis orationi inurere; si alio intellectu patibile & impatibile nunc, quàm in antecedenti tota oratione, nominet: sanè id, quod de animi perturbationibus dicitur, nihil ad præteritorum recordationem quæstionisque propositæ solutionem pertinet. Neque enim memoria ad affectuosam illam, hoc est appetentem animæ partem, sed ad cognoscentem, spectat. Neque in appetente parte intellectum nominare consentaneum Aristoteli est. Quippe is hanc quidem irrationalem partem rationi obedientem, rationisque quoquo modo participem esse dixit: at cùm cœca prorsus sit & cognitionis expers, intellectum nunquàm nominasset. Sensum potiùs, qui natura intellectui proximior est, quòd cognitrix facultas sit. Tantumque abest, vt sine affectuosa parte non intelligat intellectus, vt hæc illi potiùs impedimento sit, purumque eius actum perturbet.

Quod igitur in primo lib. ipsum intelligere philosophus dixit marcescere alio quodam intus corrupto; fatebor hoc ipsum esse, quod nunc ait non recordari nos, quia corruptus est passiuus intellectus. Sed cùm postea perturbationum quoque amoris & odij mentionem fecisset; aliam adiunxit harum rationem propriam; quoniam ex non sunt intellectus propriæ, sed totius coniuncti; hocque dissoluto, illæ quoque cessant. Commune siquidem non intellectum, sed coniunctum ex anima & corpore interpretatione quoque sancti Thomæ appellat. Hoc autem loco vbi non de perturbationibus, sed de recordatione sola est sermo, priorem solam rationem repetiit: quòd aliud quidpiam intus corruptum sit, hocque passiuum intellectum esse declarauit.

Hunc igitur Simplicius intellectum intelligit ad secundas progredientem vitas: qui non substantia corruptibilis dicitur; sed quatenus corporeas deserit vitas, neque ad illas procedit ampliùs, vt absoluatur ab illis; verùm sese ad intellectum manentem colligit. Sine hoc autem nihil eorum, quæ memorabilia sunt intelligit intellectus manens. Quippe in lib. de mem. & remin. memorabilia docuit idem Aristoteles ea esse, quæ imaginaria sunt; phantasiamque & memoriam, phantasma & memorabile sola ratione differre: quare vt memorabile quidpiam intelligamus, opus est intellectu ad phantasiam vsque progrediente: dumque hic à phantasia recedit, memorabile nihil intelliget. Neque enim accipiendum est nihil penitus intelligere separatum intellectum: quoniam separabilis omnino non esset & impermistus; neque tunc maximè esset id quod est. Et si separabilem eum esse argumento illo confectum est, quoniam propriam habet operationem, quam sine corpore corporeaque phantasia exerceat; qui posset iam affirmare, nihil eum prorsus intelligere; sed stupidum, inertem, otiosum, omnique operatione priuatum viuere? Nihil ergò memorabilium intelligit. Hoc enim agebat, hoc quærebat; cur non recordetur eorum, quæ in hac vita cognouit. Alia intelligit, tum seipsum, tum in seipsum superiora, quasi in imagine, & inferiora velut in exemplari.

Philoponus tamen tum hoc loco tum in proœmio ad hos libros, atque Auerroës passiuum intellectum phantasiam ipsam interpretati sunt. Quam interpretationem multa cõfirmant. Primùm enim sine eo addit nihil intelligi: quod de phantasia totidem planè verbis, quasi hunc locum exponens, repetit mox in tex. 30. sine intellectu autem non dixisset nihil intelligi, cùm is potiùs solus sit, qui intelligit: & particula (sine) conditionem potiùs, quàm primariam causam, significat. Deinde quia intellectum, qui principium intelligendi est, impatibilem esse respondet; neque ipsum corrumpi, sed aliquid aliud perire, sine quo intellectio quidem constare queat, at non recordatio. Hoc autem phantasiam esse ostendet locus ex lib. de mem. citatus. Tum verò quia id, quod nunc passiuum intellectum appellat, in lib. de mem. cap. 1. apertis verbis phantasiam interpretatus est. Memoria, inquit, intellectiliũ nõ sine phantasmate est. Propterea igitur nõ recordamur, quia corruptus est intellectus passiuus, hoc est phãtasia, in qua memorabile phantasma continebatur. Et in tex. 66. antea indicato appellauit aliud quiddam, quod sit intus: intelligere, inquit, marcescit alio quodam intus corrupto. At neque intellectum dixisset esse quidpiam intus, quem impermistum & nulla corporis parte contentum prædicat: neque is aliud est à seipso; & Simplicius intellectum progredientem & manentem fatetur vnum & eundem intellectum esse: phantasia aliud nimirum est ab intellectu. Sed neque philosophus intellectum, quem impatibilem dixerat, corruptibilem nunc affirmasset. In tex. autem 155. libri 2. intelligere diuidens in phantasiam & hypolepsim, hoc est imaginationem & existimationem, phantasiam iam seu imaginationem intellectum quendam esse posuerat. Et post in tex. 48. huius 3. phantasiam dicet esse vt intellectionem quandam. Et cap. 3. libri de animalium motu eam ad intellectum reuocat: etenim phantasia, inquit, eundem intellectui locum habet; iudicatiua enim omnia sunt. Eam igitur passiuum nunc intellectum appellat; quòd intelligendum ac memorandum obiectum contineat. Denique vel in ipsa interpretatione Simplicij obseruabis, tum corruptionem esse phantasiæ, non intellectus; quippe intellectus prograediens non corrumpitur, sed ad manentem se reuocat; phantasiamque deserit, quoniam ea corrupta est: tum obliuionem propterea obuenire, quòd perierit phantasia, phantasmaque memorabile, cuius memoria esse debuerat, abolitum sit. Porrò quoniam singularum duntaxat rerum & materialium phantasia est & phan-

Phantasia intellectus quidam.

tasma; harum consequens fuerit oblivionem esse, non vniuersarum, immaterialium, incorporearum, & omnino earum, quæ sine phantasia intellectus intelligit.

Verùm alia quædam potest esse horum verborum expositio. Huic namque obijciat quispiam, & meritò quærat, vndenam nouerit, aut nosse potuerit Aristoteles, nos post mortem non recordari; neque illum potuisse hoc sine fundamento ac probatione accipere, sed nec ipse ait nos non recordari post mortem; sed absolutè, non recordari. Cùm ergo agentē intellectū dixisset non aliquando quidem intelligere, aliquādo autē non intelligere, sed intelligere semper, esseque immortalem & æternum; meritò quærit; cur ergo non recordamur interdum eorum, quæ maximè vellemus intelligere; neque resumere possumus intellectionem, quā iam habuimus? respondetque deffectum phantasiæ esse, sine qua is intelligere nequit, alioqui aptus semper intelligere.

Cæterùm apud Simplicium quidpiam est animaduersione dignum. Tantum enim abesse ait, vt illud (& sine hoc nihil intelligit) absolutè accipiendum sit nihilque planè sine passiuo intellectu separatus intelligat intellectus; vt vel etiam quandiu in corpore degit, illudque viuificat; separabiliter aliquando viuat atque intelligat. Sic enim interpretatur illud, quod est in tex. 39. libri 12. Metaph. Quod semper est Deus, id nos aliquando sumus: vt cùm Deus semper sit separatus, nos si non semper, interdum certè naturalem adhuc hanc viuentes vitam, separemur. Namque nec ea philosopho fuit eo loco sententia, dum non de separata intelligentia loqueretur; sed de ea, quæ per disciplinas & scientias comparatur. Nec fieri potest, vt intellectus, qui est corporis actus & forma, recedat à corpore aliquando, ad illud mox reuersurus, aut in eo existens, extra illud operetur.

Digressio XXX. *De intelligentis animæ facultatibus.*

HIc de intelligentis animæ facultatibus aliquid dicendum est. Cùm enim præter intellectionem hactenus nominatam, recordationem quoque commemoret Aristoteles; postulat locus, vt quot hæc anima virtutibus prædita sit, constituatur. Tres ferè ab omnibus numerantur; intellectus ad cognoscendum, voluntas ad appetendum, memoria ad reuoluenda & repetenda præterita, aut etiam intellectilium specierum conseruationem. Nec defuerunt, qui quartam adderent facultatem mouendi se loco; qua aut nunc vtatur homo quandiu mortalem hanc degit vitam; aut à corpore soluta de loco ad locum moueatur.

Facultas motrix. Facultas motrix neque necessaria est neque vlla inesse potest. Enimuerò vt homo nunc moueatur, satis est facultas illa motrix, quæ animæ sentientis est. Quippe vt ab ea mouentur animalia cætera, incedūt, atque de loco ad locum progrediuntur; ita & homo moueri potest, qui similibus planè, immò eisdem mouetur motibus, incedendo, saltando, currendo. Anima verò corpore liberata, vt impartibilis prorsus est, sic neque in loco neque ad locum propriè motum habet vllum. Motrixque eiusmodi facultas conditione sua organica est & corporea; musculisque vtitur, neruis, & aliis huius generis instrumentis. Intelligens anima spiritalis est, inorganicisque & incorporeis facultatibus naturæ suæ ac dignitati conuenientibus vtitur. Et quemadmodum locus corporatarum & quantarum rerum proprius est; sic virtus progrediendi ad locum, aut in loco sese mouendi; non nisi corporeæ rei & quantæ, quæ locum occupet, esse potest. Neque in separatis intelligentiis minùs necessaria ratione virtus eiusmodi cogitanda esset; in quibus nullam hactenus præter intellectum & voluntatem agnouerunt philosophi.

De memoria difficultas maior; tum an nulla sit, tum an à cæteris facultatibus distinguatur. Nam S. Thomas in 1. 1. Theologicæ sum. qu. 79. art. 6. & quæst. 10. de veritate art. 2. & lib. 2. contra gentes cap. 74. eam sanè fatetur in intelligente parte nullam esse posse; quæ præterita recognoscat; quoniam præteritum vt præteritum, cùm significet esse sub determinato tempore, singulare aliquid indicat: singularia verò materialia pars intelligens non cognoscit; sed hæc ad sentientem pertinent. Alio tamen nomine necessariam esse contendit, vt cognitarum rerum species conseruet. Stabilioris quippe & immobilioris naturæ est intellectus, quàm sit natura corporea & materialis: quare si in corporeo & materiali sensu conseruantur species, multò magis conseruari eas in intellectu credendum est. Atque huc adfert illud philosophi in tex. 8. cùm intellectus fuerit singula factus, hoc est rerum omnium speciebus imbutus, vt sciens dicitur, potestque seipso operari. Et illud in 8 lib. Phys. tex. 32. antequàm didicerit homo, potestate essentiali est ad scientiam; egetque motore, à quo reducatur ad actum: postquàm verò didicit, ipsemet operari potest: nimirum quia rerum, quas didicit, species in memoriæ thesauro conditas habet. Duas tamen duntaxat intelligentis animæ facultates, intellectum, & voluntatem; neque memoriam ab intellectu facultatem diuersam esse fatetur idem ipse S. Doctor in art. 7. eiusdem quæstionis 79. Propterea quòd eiusdem facultatis sit, tum suscipere species, tum conseruare susceptas: illaque ipsa tum intellectus dicitur vt suscipit suscipiendoque intelligit; tum memoria vt conseruat.

Verùm hæc S. Thomæ sententia duobus principiis nititur, quæ minùs vera esse videntur, vt in superioribus disputationibus conclusum fuit. Alterum est, intellectum non cognoscere singularia materialia. Alterum, cognitionem, tum sensus, tum intellectus, fieri per species, tum sensiles, tum intellectiles. Quod memoriā ab intellectu noluerit facultatem esse diuersam, philosopho magis est consentaneum, qui nec sentientem memoriam à phantasia distinxit. Sed ratio illa non probabitur; quòd eiusdem sit suscipere & conseruare: verùm illa potiùs, quam exposui, cùm de sentiente memoria ageretur; quòd quæ facultas primùm cognouit, potest post rursum rem eandem cognoscere.

At enim alij non pauci tertiam voluerunt esse facultatem ab intellectu & voluntate siue forma, siue etiam re distinctam; quæ non species modò conseruet, sed præterita quoque recognoscat. Inter hos fuit Scotus in 4. sentent. libro dist. 45. quæst. 3.

Antiquiores tamen video intelligentem omnem memoriam

memoriam negasse. Duasque apud illos reperio causas. Altera fuit Auicennæ in 6. naturalium: quòd A in sensu quidem, cùm non in anima, sed in cerebro aut spiritu, suscipiantur species; facultate aliqua illarum custode opus sit. At in intellectu nulla esse queat: quia cùm sit inorganicus, quidquid in eo suscipitur, actu intelligitur; & vbi desinit is intelligere, desinit quoque species; rursumque intellecturus conuertere sese debet ad intellectum agentem, à quo nouam accipiat speciem. Altera potior veterum peripateticorum, tum Græcorum, tum Auerrois: quoniam memoria, vt est in libro de illa cõscripto, per se sentientis est partis, intelligentis non nisi ex accidenti. Memoria, inquit, ea, quæ est » intellectilium, non sine phantasmate est; quare in- B » telligentis ex accidenti vtique erit, per se autem » primi sensitiui. Itaque & aliis quibusdam inest ani- » malium, & non solùm hominibus. Si autem intel- » ligentium partium esset, non vtique inesset multis » aliorũ animalium, fortasse autẽ nulli mortaliũ. Ex eo namq; quòd intellectiliũ memoria non est sine phantasmate, aliisque itẽ non intelligentibus animalibus inest; eam colligit intellectus non esse, nisi ex accidẽti, per se autem sensus. Omnem enim recordationem nostram intelligentem pendere vidit à phantasmate, sicut & intellectionem omnem, quandiu anima est in hoc corpore; cessanteque phantasiæ actione memoriam omnem extingui. C Atque hanc ob causam animam separatam dixit non recordari, quia corrupta est phantasia.

Sed ne sentientem quidem memoriam facultatem esse credidit à sensu, phantasiaque diuersam; sed passionem illius quandam, vt iampridem demonstratum est, vbi de interioribus sensibus agebatur. De specierum conseruatione, si eas esse concederemus, in intellectu dixit eas suscipi huncque formarumque locum esse. Quare si vlla sit memoria, siue specierum conseruatrix, siue præteritorum cognitrix; ea nil aliud fuerit, quàm intellectus. Sanè præteritorum recognitionem experitur vnus- D quisque in seipso: nec materialium modò rerum, quæ ad sensum item spectant, sed & immaterialium, quæ intellectus propriæ sunt. Recordamur enim scientiarum, intellectionum, & volitionum præteritarum; nosque voluisse intelligere, intellexisse, & recordatos fuisse; atque aliorum eiusmodi. Nam si sensus rem antea cognitam recognoscere potest, quidni intellectus possit? Hæcque recognitio recordatio est. Neque hanc vim recognoscendi præterita philosophus ignorauit, qui intellectum in habitu posuit, qui singula factus intelligere possit vbi libuerit. Sed quoniam in his recognitionibus non minùs, quàm in primis cognitionibus, intellectum vidit à phantasia pendere illiusque phantasmatibus vti: propterea memoriam affirmauit per se primùm sensilium esse, tum intellectiliũ: quia primùm operari oportet sensum, phantasiamque rursùm phantasmata fingere, deinde recordabitur intellectus. Et intellectilium quorũdam nos recordari scripsit, vt triangulum habere tres angulos duobus rectis æquales; ope scilicet phantasiæ subministrantis trianguli simulachrum. Hæc memoria corruptibilis illi fuit, qua non vtatur amplius anima separata. An verò aliam habeat, qua sine phantasia recordetur; apertè non docuit; vt nec aliud quidquam, quod ad eum animæ statum pertineat: ex eius tamen principiis colligitur; tum quia intellectionem cognouit operationem esse animæ propriam nequaquam pendentem à corpore, animamque à corpore separabilem esse hoc argumento concluserit, quoniam propriam hanc operationem habet, quã sine corpore retinere potest. Hinc verò consequens est eam à corpore separatã hac omnino operatione vti; eaque ipsa recognoscere posse, quę antea cognouerat. Si quidẽ in sensu quidẽ memoriã iudicauit facultatẽ aliquã esse, sed cognoscentis cuiuspiam facultatis passionem aut habitum. Tum verò quia scientiarum habitus firmiter in intellectu hærentes posuit, quorum opeintelligat quandocumque voluerit: hi verò in intellectu separato conseruati plurimarum saltem rerum, quarum habitus sunt, cognitionem nimirum ac recordationem parient. Re ipsa verò constat separatam animam eorum recordari, quæ in hac vita gessit; siue bona fuerint, siue mala; propter quæ aut præmio afficitur aut pœna. Etsi enim vt in sentiente, ita & intelligente parte, memorandi facultas nulla sit à cognoscente diuersa: intellectus tamen tum intellectus dicitur, cùm primùm intelligit; tum memoria, si rem antea cognitam recognoscat.

Duæ igitur supersunt intelligentis animæ facul- *Intellectus & voluntas.*
tates, intellectus & voluntas. Quas Durandus in 1. sent. lib. dist. 3. & Antonius Bernardus in lib. 25. euersionis singularis certaminis, vnicam esse facultatem iudicarunt, quæ duplicem promat actum; & per se primùm intelligat, 2. loco velit: non secus ac idem calor per se primùm calefacit, 2. loco rarefacit. Et fauere videtur illud philosophi in tex. 29. appetens & fugiens, neque inter se, neque à sentiente differunt: eodem quippe modo intellectus & voluntas se habent, quo sensus & appetitus sentiens. Quin etiam non secus se habet cognoscere in animatis, quam esse in inanimis; in his autem esse ab illorum appetitu naturali non distinguitur, sed idem est esse graue & appetere inferiorem locum: neque materia & appetitus eius distinguuntur: eadem igitur in animatis fuerit cognoscendi & appetendi facultas. In sensu autem præsenti eandem esse cognoscentem appetentemque virtutem, hæc fuerint argumenta. Tum quòd tot alioqui oporteret ponere appetitus, quot sensus; tum quòd sensus vnusquisque proprio & conuenienti sibi obiecto delectatur, tristaturque non conuenienti: delectatioque & tristitia in appetitu versantur. Denique si duæ diuersæ facultates essent, posset nimirùm Deus efficere, vt voluntas absque antecedente vlla intellectus cognitione vellet: quod voluntatis natura non patitur, quæ non nisi ad aliquid cognitum moueri potest.

Video tamen cæteros omnes duas distinguere *Esse duas facultates distinctas.*
facultates. Nam & Aristoteles ratione saltem ac forma distinxit in textu 22. libri 2. & tex. 29. libri 3. ab aduersariis citato: idem enim subiecto esse affirmauit, at definitione differre; esse, inquit, aliud est. Tum verò in tex. 34. 50. & 52. & si facultates ex obiectis & actionibus iudicandæ sunt, adsunt obiecta diuersa, verum, & bonum; actionesque diuersæ, intellectio & volitio: immò & oppositæ, siquidem intellectione res intellecta in intellectum transfertur eique fit similis; contrà volitione homo volens mouetur in rem volitam eique assimilatur. Verùm intellectus dirigit voluntatem, quodque dirigitur, ab eo, quod dirigit, distinctum esse

oportet, neque voluntatem necesse est intellectus ductum ad determinationem sequi; sed reluctari & repugnare potest, eique imperare, vt & operetur aut quiescat; & secus ratiocinetur agendumque concludat, quàm antea concluſisset. Atque vt cetera prætermittam, ex sensu appetituque sentiente argumentum sumas. Eos namque distinctas esse virtutes, ex diuersis, quibus vtuntur, organis manifestè cognosces. Appetitus.n. viget in corde; sensus, interior quidem in cerebro, exteriores autem in oculis, auribus, ceterisque patentibus corporis partibus operantur.

Neque de animatis iudicium ex inanimis rebus faciendum est. Quoniam appetitus naturalis elicitum actum ab actu naturalis virtutis diuersum non habet; quemadmodum habet hic, de quo loquimur, animalis aut rationalis appetitus. Atque in sentiente parte plures sunt cognoscentes virtutes, appetens vnica: quoniam cognitio fit susciпiendo & assimilando sibi obiecta, hæcque receptio & assimilatio pluribus modis debebat fieri: appetitus autem progressio est ad rem vt est in se; quæ vnico modo fieri poterat. Delectanturque singuli sensus conuenienti obiecto; sed hæc delectatio naturalis est, perceptionem obiecti consequens, atque in intellectu quoque absque voluntatis actu reperitur. At elicita delectatio propriam quandam & ab aliis distinctam postulat facultatem, quæ illius principium sit. Neque hæc vllo modo appetere suumque actum elicere potest sine facultatis alterius cognitione; quippe illius obiectum est obiectum cognitum.

Cur plures sensus, & appetitus vnius.

An verò reipsa an forma duntaxat facultates hæ duæ distinguantur, siue in intelligente, siue in sentiente parte; iudicandum erit ex iis, quæ de facultatum distinctione in 2. lib. vniuersè fuerunt disputata.

Vtra porrò earū alteri præstet, intellectusne voluntati, an voluntas intellectui; inter multos sanè ac præcipuè inter S. Thomam & Scotum video disputari. Sed qui partes intellectus tuentur, verisimiliora loquuntur. Et quidem philosophus aperta oratione intellectum pronuntiauit altissimam esse ac diuinissimam in nobis & omnium optimam facultatem. Nam vt mittam illud in 2. lib. de animalium ortu cap. 3. Mens sola diuina est. & 7. polit. cap. 15. Ratio nobis & mens naturæ finis, nihilque in homine melius, & 1. de an. tex. 82. impossibile est aliquid esse melius & præstantius intellectu & in 1. metaph. cap. 1. & 2. & alibi, theoreticas scientias longè practicis præstantiores esse. Ita is loquitur in 10. lib. de moribus ad Nicomachum cap. 7. dum de hominis fœlicitate disserit. Si verò fœlicitas est ex „ virtute operatio; consentaneum eam ex illa esse, „ quæ præstantissima est. Hæc autem eius erit, quæ „ est optima. Siue igitur id intellectus sit, siue aliud „ quidpiam, quod sanè secundum naturam principatum obtinere & præsidere, notionemque de honestis ac diuinis rebus videtur habere: siue diuinum quiddam & ipsum sit; siue ex iis, quæ in nobis sunt diuinissimum: huius secundùm propriam virtutem operatio perfecta fœlicitas esset, „ quam esse theoreticam dictum est. Atque hoc „ tum cum superiùs dictis, tum cum veritate consentiens esse videtur. Nam & præstantissima est „ hæc operatio: quippe cùm ex iis, quæ in nobis „ sunt, intellectus huiusmodi sit: & ex iis, quæ in „

Intellectus an voluntate melior.

cognitionem cadunt, illa circa quæ intellectus versatur. Et in 12. Metaph. libro tex. 39. Intellectio secundùm se eius est, quod secundùm se optimum est. Quare vt supremam & summam fœlicitatem nostram in eiusmodi operatione agnouit in 10. commemorato libro; ita in hoc Dei ac primi principij vitam, perfectionem, ac fœlicitatem ponit.

Eustratius verò prioris loci interpretationem faciens non sollùm præstantissimum, supremum, excellentissimum & optimum eorum omnium, quæ in nobis sunt, intellectum esse inculcat: verùm etiam duplicis fœlicitatis, theoreticæ & actiuæ, vtitur argumento. Theoretica namque fœlicitas, quæ intellectus actione constat, melior multò est ac præstabilior, quàm altera illa, quæ moralium virtutum & voluntatis operatione vitur. Huic enim vt inferiori altera vt superior ac diuinior superuenit. Fieri quippe non potest, vt intellectualis vita in aliquo sit, qui moralibus virtutibus affectus suos priùs non fuerit moderatus, anteaque in ciuili fœlicitate non vixerit. Itaque rectè affirmat dici, actiuam virtutem fœlicitatemque idoneam esse materiam ad theoreticam fœlicitatem susciпiendam; theoreticam autem velut illius mensuram & finem; qua præstantius nihil in homine reperiri possit. At quid opus est fœlicitatem duplicem commemorare? Absolutè pronunties, in intellectus operatione aut solam aut certè præcipuam hominis fœlicitatem versari: neque si sola esse posset voluntatis operatio absque intellectus actione, beatitudinem vllam fore: quæ sanè constaret maximè, saltem incompletè, si absque voluntatis actione intellectus operatio foret.

Licet & ex vniuerso genere argumentari. Vniuersum enim cognoscentium genus magnopere præstat non cognoscenti; tum animalia plantis, homoque animalibus mutis; tum sensus appetitui, intellectus voluntati, & omnino facultas omnis cognoscens appetitui sibi consorti. Appetitus enim cœcus est & præcurrente indiget cognitione, quæ appetendum ac quærendum proponat obiectum: at cognitrix facultas appetitu non eget vt suum promat actum, sed ipsa sibi sufficiens est: & quius natura duce intellectus potiùs quàm voluntatis actiones eligit, quòd is prima sit intelligentis naturæ proprietas; neque illius operatio à voluntate pendeat, quemadmodum contrà voluntatis actio sine intellectus antecedente actione esse non potest. Immò intellectus principium existit & radix libertatis illius, quam in voluntate tantopere illius patroni admirantur. Omne cognoscens, inquit Simplicius in „ comment. textus 42. & 43. huius tertij libri, simpliciter loquendo præstantius est appetente illo, „ quod sibi cognatum est; cùm appetens indigeat „ semper cognitione ad hoc vt appetat; cognoscens „ verò nulla in re indigeat eo ad hoc vt cognoscat. Atque hoc est vnum Simplicij argumentum.

Alterum etiam subiungit ex eo ductum, quòd cognoscens facultas dirigit appetitum. Ipsum, „ inquit, cognoscens videtur dirigere appetitionem „ secundùm naturam: quandoquidem quod rectè „ appetere debet, rectitudinem eam priùs cognoscere debet. Appetitus verò videtur cogere cognitionem, „

gnitionem, quando cùm appetens præcedit & in ea tendit, in quæ non oportet, cogit cognitionem machinam aliquam excogitare ad appetenda ea.

Denique ex Platonis in Philebo sententia id ipsum ostendit; qui appetitum generationis infiniti esse dixit; quoniam in voluptate, ad quam is procliuis est, reperitur magis & minus: intellectum autem & cognoscentem virtutem esse finiti, cùm certi cuiuspiam sit: finitum autem infinito præstantius est. Sed Platonis hanc ratiocinationem mittamus.

Potior est Auerrois illa (iuuat enim nunc peripatetica magis sectari) in extremo capite septimo libri Moralium 10. Quod cuique naturæ proprium est, id cæteris omnibus, quæ in ea sunt, præstat: sed maximè proprium homini est intellectus, quo & homo est, & cæteris omnibus animalibus antecellit: intellectus igitur honoratius est & melius quod est in eo. Hæc enim ipsa sunt Auerrois verba.

Ego verò his omnibus tum obiecti conditionem, tum facultatis naturam addam. Ex obiecto quippe facultatũ naturam diiudicare oportet. At verũ intellectus obiectum, si absolutè & per se, nõ per ordinem ad aliud, consideretur; nobilius est bono, quod voluntas quæritat: entitati namque propinquius. Operatio autem intellectus tam efficax est & diuina, vt ad se omnia trahat, sibi assimilet, atque in seipsum transferat, omnia in se concipiendo ac mirabiliter parturiendo. Ita intellectus intelligendo fit omnia. Voluntas verò tam est infirma & imbecilla, vt à quibusuis, vel abiectissimis, volitis rebus rapiatur & in earum protinus naturam commutetur. Quòd si perpendas habitus, qui ad vtramque pertinent facultatem; ij vel naturales sunt vel supra naturam, vel inquam naturæ viribus comparati, vel à Deo tributi. Si de priori genere sit sermo; habitus intellectus absolutè, vt habitus sunt, moralibus præstant virtutibus; etsi in his ratio virtutis magis eluceat sitque perfectior. Quorum vtrumque scitè sanctus Thomas & Caietanus in prima secundæ quæst. 66. artic. 3. disputarunt. Si autem de posteriori loquamur; fateor, dum hîc viuimus, præstat omnibus caritas in voluntate: at post in intellectu lumen accedet gloriæ, quod caritate perfectius est, quemadmodum Capreolus & Caietanus docuerunt.

DE INTELLECTILI obiecto & intellectione.

CAP. VIII.

TEXTVS.

Η μὲν οὖν τῶ ἀδιαιρέτων νόησις ἐν τούτοις, περὶ ἃ οὐκ ἔστι τὸ ψεῦδος· ἐν οἷς δὲ τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθὲς, συμπλοκή τις ἤδη νοημάτων, ὥσπερ ἓν ὄντων, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς ἔφη,

ἦ πολλῶν μὲν κόρσαι ἀναύχενες ἐβλάστησαν.

ἔπειτα συνῆλθε τῇ φιλίᾳ, ὥστε καὶ ταῦτα κεχωρισμένα συνῆφθαι, οἷον τὸ ἀσύμμετρον, καὶ ἡ διάμετρος.

Impartibilium igitur intellectio in his, circa quæ non est falsum. In quibus autem falsum & verum; compositio quædam vtique notionum, perinde ac vnum sint: quemadmodum Empedocles dixit; Text. 21

Certè multorum quidem capita sine cernicibus germinarunt,

Postea amicitia fuisse composita. Ita & hæc separata componuntur; vt incommensurabile & diameter.

COMMENTARIVS CIII.

TRia de intellectu hactenus capita nobis exposuit Philosophus. Primum, quæ sit intellectus differentia: quod fuit de patibili intellectu agere. Deinde quemadmodum intellectio fiat. Ac demum de agentis intellectus necessitate & natura. Quartum nunc aggreditur. In quo Auerrois & S. Thomæ sententia de intellectus operatione; Philoponi de obiecto; Simplicij tum de obiecto, tum de operatione disserit. Neque ego magnopere contradicam. Nam siue de impartibilium simplici apprehensione eorumque compositione; siue de simplicibus ipsis & compositis dicatur; perinde sanè fuerit. Etsi enim iam de intellectione vniuersè fuerit dictũ, de illius tamẽ speciebus intellectione simplici & composita, dicendum erat. Et rursum intellectus obiectũ significatũ fuit entia omnia comprehendere, vbi eum ad omnia potestatem quandã esse, posseq; omnia fieri, & itẽ omnia facere, ideoque nulli rei permistum esse, tradidit: sed nũc in simplex diuiditur & compositum.

Neque mirum, si in vegetantium & sentientium facultatum explicatione priùs egit in 2. libro de obiecto, tum de facultate; hîc verò prius de intellectu, quàm de intellectili obiecto. Quoniam ab obiecto antea velut notiori principium fecit: at in rationali anima notior est ac manifestior intellectus, quàm intellectile; quippe intellectum ex operatione coniectamur. Obiectum autem, si immateriale sit, ignotissimum est &, vt post Simplicius dicturus est, supra animam nostram collocatum. Si verò materiale; quatenus sensile est, iam ex sensuum cognitione cognoscebatur: quatenus autem intellectile, non nisi ex intellectus natura perspecta cognosci poterat. Quamquam & de obiecto in superioribus non pauca significata fuerunt; dum & patibilis intellectus naturam & agentis ac patientis differentiam ex obiecto propriaque actione inuestigauit. Sed illa generalia fuerunt, nunc ad specialia descendit.

Intellectus notior, quã intellectile.

Impartibilium & partibilium intellectio.

Bipartitum igitur obiectum, bipartitamque actionem facit. Quædam enim impartibilia sunt & simplicia, quæ decem generibus continentur, inquit Themistius, impartibilique actione intelliguntur. Alia partibilia & composita, quorum partibilis item & composita est intellectio. Sanè tum ex obiecto cognitionis natura & conditio petitur; tum obiectum cognitione in cognoscentem trãsfertur simileque illi efficitur. Quare & impartibilis obiecti cognitionem impartibilem & compositi compositam; & contrà simplicis cognitionis simplex obiectum & partibilis item partibile necesse est esse. Porrò bipartitam hanc cognitionem ita partiti sunt Philoponus & Simplicius; vt impartibilium cognitionem alter voluerit esse intellectus, & compositorum dianœæ; illumque impartibiliter, simul & nõ per partes intelligere, siue impartibilia, siue partibilia; cẽtro persimilẽ; hãc verò, velut circũferentiam, cõponere atque ex vno in aliud trãsire. Alter sermonem esse dixerit de intellectu agente: atque vt antea post indicatam patibilis intellectus naturam bipartitum fecit philosophus in tex. 9. intellectile illius obiectum; tum formatum & compositum, tum formam illius terminatricem: ita nunc post explicatam agentis naturam intellectilia illius ostendi; vt & impartibiles formas cognoscat, quatenus intellectus est; quæ verò composita sunt & quasi in orbem explicata & componendo ac diuidendo circumducta, quatenus item existit ratio. Intellectus enim simul est & ratio agens. Verùm neque agentis intellectus, neque rationis aut dianœæ mentio vlla: sed intellectio sola vniuersè nominatur, intellectileque vniuersum in simplex diuiditur & coniunctum: satiusque est ea, quæ dicuntur, de obiecto & operationibus intellectus vniuersè; de simplicium inquam apprehensione & eorum compositione interpretari.

Impartibilium intellectio vt vera vel falsa.

Impartibilium igitur & simplicium intellectio in iis est, in quibus non est falsum. At cur non dixit, nec verum nec falsum, vtrumque coniungens; quemadmodum cùm de compositis loquitur; sed solùm falsum? Interpretationem huius loci habes in lib. 9. Metaph. tex. 22. simplicia enim vt nullas habent partes, ita ab intellectu aut attingũtur tota, aut omnino non attinguntur: si attingantur, vera est intellectio; si non attingantur, ignoratio est, nõ falsitas: & omnino simplicia aut tota intelliguntur, aut ignorantur tota. Contradictionis verò philosophum accusat Philoponus, quasi pugnantia loquutum; dum eo quidem loco simplicium cognitionem verã, non falsam (quam sententiam nunc quoque sequutus est) & in libro de interpretatione nec veram nec falsam dixit. Sed nimirum apparens contradictio est, non vera. In altero siquidem loco veritatem eam & falsitatem negat, quæ propria compositionis est, affirmationemque aut negationem habet: in altero autem simplicem veritatem admittit, quæ attactum significat & conformitatem intelligentis intellectus cum re intellecta, ignorationi oppositam, nõ falsitati. Quam veritatem, ὑπαρκτικὴν, hoc est subsistentem, appellat Philoponus, quòd ad rem ipsam subsistentem applicet se intellectus similemq; illi notionẽ formet.

Partibilium intellectio vera & falsa.

Vbi verò simplices notiones componimus, veritas iam existit & falsitas. Si enim coniungimus ea, quæ reipsa coniuncta sunt, vera est intellectus cõpositio, quia cõformis coniunctioni, quæ in rebus extra intellectum existit: vt si Socratem dicam currere, dum reipsa currit. Sin autem coniungantur ea, quæ coniuncta non sunt, falsa fuerit; quia secus habet in rebus; vt si sedente Socrate currere illum affirmem. Exemplum is adfert incommensurabilis & diametri; quo alibi etiam sæpè vtitur. Ni si diametrum dicam incommensurabilem esse quadranguli lateri, vera erit compositio; falsa, si commensurabilem.

Quod autem ex Empedocle adfert, ad explicandam hanc dupliceem operationem pertinet. Vt. n. is capita dixit dominante lite à ceruicibus separata prodijsse, mox amicitiæ beneficio fuisse coniuncta: sic simplices notiones ab intellectu primùm profici, post eas coniungi & componi ait philosophus. Et vt ibi ex pluribus membris vnum fit animalis corpus, ita ex pluribus notionibus vna fit cõposita. Sed quemadmodum ibi, ait Themistius, nõ omnis compositio membrorum constituit animal; ita hîc non omnis compositio notionum cõstituit veritatem: sed aliqua etiam compositio est, de qua mendacium existit. Deinde vt illic ex simplicibus membris animal simplex conficitur, ita hîc ex simplicibus terminis simplex propositio nascitur. De qua tamen ad rem adnotauit Philoponus non absolutè vnitatem asseruisse philosophum; sed (perinde ac vnum sint) dixisse. Quoniam simplices notiones verè vnum non sunt, sed appositione vnum: vniuntur enim copula, dum vnum alteri tribuitur; nec absimilis est membrorum in vno corpore copulatio.

Itaque duas hinc intellectus nostri operationes habes; simplicium apprehensionem, & eorundem compositionem. Priorem Auerroës formationem appellat, posteriorem fidem: quòd in altera rei notio formetur, in altera sit affirmatio & negatio, veritas & falsitas, quibus assentimur aut non assentimur, adhibemus aut non adhibemus fidem. Et verè hanc operationum intellectus diuisionem famosiorem esse dixit, hoc est communissimam & maximè generalem. Etenim tertia quoque subest operatio, quæ ratiocinatione vtitur: verùm hæc ipsa compositionẽ habet, estque compositio subdiuidenda. Nam intellectus actio aut simplex est aut composita: & rursum composita aut est vnius cũ alio, aut vnius ex alio: hoc est aut solam simplicium notionum compositionem habet cum affirmatione aut negatione vnius de altero, vt homo est risus capax: aut etiam ratiocinando pluresque compositiones iungendo vnum de altero cauſæ interuentu affirmat aut negat; vt homo est rationis compos, igitur & risus capax. Has tres intellectus nostri actiones agnoscunt omnes. Ex quibus patet intellectum nostrum simul esse & intellectum & rationem seu dianœam: intellectum, quatenus intelligit; rationem aut dianœam, quatenus componit, diuidit & ex vno in aliud transit. Estque intellectus quidem absolutus & abstractus, absolutè vnus & indiuiduus: at intellectus noster partim vnus & indiuiduus, quatenus intellectus est; partim non vnus & diuiduus, quatenus ratio & dianœa.

TEXTVS.

TEXTVS.

Ἂν δὲ γενομένων ἢ ἐσομένων, τὸν χρόνον, προσσημαῖνων, καὶ συμπλέκῃς. τὸ γὰρ ψεῦδος ἐν συνθέσει ἀεί· καὶ γὰρ εἰ τὸ λευκὸν τὸ μὴ λευκὸν συνέθηκεν, ἐψεύσθη· ὃ καὶ διαίρεσιν φασὶ πάντα, ἀλλ' οὐ τὸ ἦν γε ἢ μόνον τὸ ψεῦδος ἢ ἀληθὲς, ὅτι λευκὸς Κλέων ὦδε, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐπὶ, ἢ ἔσται.

Si autem eorum quæ fiunt, aut futura sunt, tempus superintelligens & componens. Falsum namque in compositione semper. Nam si album, non album compositum. Fieri autem potest, vt & diuisio dicantur omnia. Sed tamen non solùm est falsum aut verum, quòd albus Cleon est, sed etiam quòd erat aut erit.

Text. 22

COMMENTARIVS CIV.

MAgnopere vereor, ne vbi legimus (γενομένων) potius legendum sit (γενομένου) non inquã (quæ fiunt) sed (quæ facta sunt. Etenim post orationem concludens & ac antecedentia hæc verba (γενομένων ἢ ἐσομένων,) nimirum respiciens ait (ἦν ἐπὶ ἢ ἔσται, quod erat aut erit) non præsens, sed præteritum & futurum significans. Hæc autem eò spectant, vt cùm in compositione dixerit veritatem aut falsitatem versari; dum vt res habent, ita componuntur ab intellectu, aut secus; duplicem veritatis & falsitatis causam intelligeremus. Altera ex attributo petitur; altera ex tempore. Prior causa, quæ sine tempore in attributi & subiecti coniunctione sola consideratur; in omni rerum genere locum habet, vel etiam in æternis, inquit Simplicius. Posterior, quæ ex tempore petitur, in solis ijs, quæ oriuntur & occidũt, temporique subiecta existunt, & aliquando sunt, aliquando non sunt. Propterea si eorum, quæ aut facta aut futura sunt, compositio fiat, superintelligere & componere cum illis tempus illud oportet. Itaque illud (tempus superintelligens & componens) duobus modis accipias: vel vt propositioni toti superintelligatur simulque cum attributo & subiecto componatur: vel vt ipsum tanquam attributum accipiatur componaturque cum subiecto. Nam Socrates est Philosophus, falsa est compositio propter tempus; Socrates fuit equus, falsa propter attributum: Socrates fuit Philosophus, vera tum attributi ratione, tũ temporis. Item si aliud tẽpus, quàm par est, coniungas, bellum Troianum esse aut futurum esse, falsum dices; si fuisse, verum. Quippe in compositione semper est falsum aut verum tametsi falsum duntaxat Philosophus nominet, quoniam hoc potissimùm in superiori contextu compositionem ab intellectione simplici separauit; quòd in hac falsum non sit, in illa sit. Si enim album dixeris non album, falsum certè dixeris: at compositio est non albi tanquam attributi cum albo ceu subiecto; estque non congrua compositio: perindeque fuerit, si non album affirmaueris esse album.

Veritatis & falsitatis intellectus 2. causa.

Sanè propositio illa, qua album albũ non dicitur, aut affirmando accipi potest, aut negando: aut inquam ita, vt album affirmetur esse non album; aut ita, vt album dicatur non esse album. Hoc autem loco affirmando proponitur: quod ex duobus colligas. Primùm, quòd hactenus de compositione semper fuit sermo, & illud, quod præmisit (incõmensurabile & diameter) affirmantis compositionis exemplum fuit; diameter est incommensurabilis lateri. Et nunc quoque de compositione Philosophus loquitur, neque diuisionis adhuc, hoc est negationis meminit; sed illud, quod de albo dixit, aliud fuit compositionis exemplum. Alterum, quod diuisionem statim post subiungit; quæ & ipsa compositio quædam est, quatenus notiones plures complectitur, licet vnam ab altera remouendo: veraque fuerit, si ea remouerit, quæ reipsa remota & separata sunt; falsa, si coniuncta discreuerit.

Intellectus compositio duplex.

Itaque compositio duobus modis nominatur. Aut generalis, quæ secundam quamlibet intellectus nostri operationem ac notionum plurium complexum significat; diuisionemque ipsam cõprehendit & propositionẽ omnẽ, tum aientem, tũ negantem. Aut specialis, quæ diuisioni opponitur, solamque aientem propositionem continet. Fieri tamen posse addit, vt hæc omnia item diuisio dicantur. Rationem adferunt Themistius & Philoponus. Alter, quòd res eas, quas à sensu phantasia confusas accipit, intellectus interdistinguat & diuiduat, vnumque de altero enuntiet. Quomodo Auerroës quoque in negatione dixit intellectum primò diuidere attributum à subiecto, hoc est seorsim concipere; post componere illa. Alter, quoniam sunt ex rebus diuersis; fieri-que potest, vt in terminos ac simplices notiones, ex quibus composita sunt, diuidantur. Ita & affirmatio diuisio, & rursum negatio compositio dici possunt; quatenus illa in subiectum & attributum diuiditur, hæc eque ex subiecto & attributo cõponitur. Quãquã in logicis affirmatio, cõpositio, & negatio diuisio soleant appellari; quatenus intellectus in altera attributum ait inesse subiecto, in altera inesse negat. Sed tamen siue cõpositionẽ dixeris, siue diuisionem, duobus prædictis modis verum & falsum in propositionibus inesse concludit Philosophus; aut ratione attributi, quod cum subiecto iungitur; aut ratione temporis, quo iunctum esse pronuntiatur.

Propositio omnis diuisio.

TEXTVS.

Τὸ δ' ἓν ποιοῦν, τοῦτο ὁ νοῦς ἔοικεν.

Quod autem singula vnum facit, hoc intellectus.

COMMENTARIVS CV.

ECce quomodo eadem est animæ virtus, quæ & simplicia intelligit, & componit; hæque duæ sunt facultatis eiusdem operationes, quam propterea tum intellectum, tum rationem appellare liceat. Etenim intellectum ipsum, qui simplicia & impartibilia intellexit, ait nunc ea componere atque vnum efficere. Quippe

ἕκαστον inquit τῶν ἀδιαιρέτων, seu τῶν νοημάτων; singula impartibilium seu notionum, quas principiò nominauit ad simplicem intellectionem pertinere. Nec sine causa verbum ordinem mutandum orationemque ita instruendam, τὸ ὃ ἕκαστον ποιεῖν ἓν, τοῦτο ὁ νοῦς, Quod autem singula facit vnum, hoc intellectus; Philoponus monuit: alioqui enim turbata est & obscura nimis.

Apprehensionē & compositionē eiusdem esse virtutis

Quod autem ad sententiam attinet, iure optimo Auerroës vtitur hoc loco ad conuincendum Auēpace, qui componentem virtutem ab imaginatrice, hoc est simplicium formatrice, diuersam esse crediderat. Etenim & Aristoteles intellectum simplicia cognoscentem eorum quoque compositorem esse asserit: & omnino necesse est eum, qui compositurus est, ea cognoscere, quæ componat: tum vt diudicet, quænám aptè coniungi possint, quæ non possint; quæ affirmanda, quæ neganda sint; quæ componenda, quæ diuidenda. Tum verò vt adhibeat inter ea copulam, nexum, & vnionem, quæ compositionis est forma. exemplo communis sensus Auerroës vtitur, quem in superioribus demonstratum est exteriorum particularium sensuum cognoscere oportere obiecta, si ea diudicare & eadem aut diuersa pronuntiare debeat. Etsi enim non omni ex parte similis sit communis sensus, atque intellectus operatio; eatenus tamen efficax est argumentum, quatenus extrema cognoscere necesse est, quæ aut diuidenda aut componenda & vnienda sunt.

Quod verò Philosophi sapientiam admiratur Philoponus, quæ intellectum non dixerit intelligere, sed facere vnũ: eam scilicet ob causam, quia vt id, quod est, omnibus esse impertit; & pulchrum dat pulchris vt pulchra sint; ita & intellectus ob suam simplicitatem & vnitatem, quæ sunt composita, facit simplicia. Mihi quidem certè haud tantopere mirandum videtur. Tum quia vt intellectus aliam non habet actionem, quàm intellectionẽ; sic ipsius facere, aliud non est, quàm intelligere: perindeque fuit dicere facere, ac si dixisset intelligere. Tum quia ipsemet Philoponus intellectum & dianœam distinxit; compositionemque non intellectus, sed dianœæ, quæ vnitatem illã non habet, esse iam posuit. Tum demũ quia hæc intellectus compositio etsi vnitatem quandam habet à copula, compositio tamen est pluriumque simplicium notionum complexus; & ideò veritatem habet aut falsitatem affirmationis aut negationis; hocque magnopere à simplicium & impartibiliũ intellectione distinguitur. Quod igitur facere dixit Philosophus, operationẽ eam significat, quæ plura colligit, copulat atque vnit; facitque vnum, non simplex, sed compositum. Quemadmodum enim natura ex materia & forma facere vnum dicitur, non simplex, sed compositum; ita & intellectus affirmatur ex duplici notione simplici vnum quidpiã intelligendo efficere. Vnus nãque intelligendi actus est compositio, tam ratione apprehensionis, quàm ratione iudicij. Etsi enim plures simplices antecedãt notiones, eę tamẽ vnico actu coniunguntur & iudicantur, neque iudicatoria hęc vnio, nisi vnico actu constare potest. Propterea que interdum etsi notiones simplices apprehenderimus, nondum tamen propositionẽ intelligimus; quòd actus desit, quo illæ coniungantur, atque vt vnum intelligantur, simulque de illis iudicetur: sed antea cognoscebãtur vt vnum, post ad modũ vnius coniuncti intelligentur. Quã cõiunctionẽ exprimit copula in propositione vocali, qua simplices terminos coniungendo fit ex plurib⁹ partib⁹ oratio vna. Argumento sit sensus, qui vnico actu plura simul obiecta sensilia cõprehẽdit, aspectus plures colores, & auditus plures sonos; dũ ille picturã intuetur quãpiam, hic harmoniam audit: & cõmunis sensus obiecta plura diudicat. At intellectus meliot facultas est atque ad agẽdũ potentior. Quare etsi plures simul nequeat intellectiones producere, quòd determinatã habeat formã & naturã: quã ob causam in 2. lib. Topic. inquiebat Philosophus, scire plura contingit, non autem intelligere; possunt inquam plures habitus esse simul, at non plures actus: vnica tamen intellectione potest plura complecti atque in vnũ colligere; sitque perspicue, vt plura simul obijciantur phantasmata. Vbi verò simplicia intelliguntur, momentanea est operatio; etsi aliquo post tempore prorogari queat. Nam & obiectum est impartibile; & aspectus in lib. de sensu & sensili, & cõmunis sensus in tex. 146. l. 2. huius operis momento operari dicuntur. At vbi hæc componuntur, aut ex vno aliud deducitur; sanè intercedit tempus, dũ ex vno ad aliud, ex subiecto ad attributũ, ex causa ad effectũ intellectus trãsit. Verùm si cõmunis sensus iudiciũ de pluribus sensilib⁹ momentaneũ est; cur non intellectus quoque iudiciũ tũ de cõpositione, tum de ratiocinationis conclusione fuerit? Porrò quod attinet ad illud verbum (facit) si vlla sit in eo vis, ea fortasse fuerit, vt propterea dixerit potiùs facere, quàm intelligere; quòd tum in simplicium apprehẽsione, tum in compositione sit sanè agere & pati; agere iudicando & producendo intellectionem; pati autem, illam velut intellectæ rei speciẽ suscipiendo; at in simplici apprehensione pati potiùs videatur, quàm agere dum rei speciẽ formatur; in cõpositione verò magis agat, quàm patiatur; dum plura coniungit aut diuidit, aut ex vno aliud ratiocinatur. Sed de his iam pluribus est disserendum.

Digressio. xxxi. De actionibus intellectus.

IN intellectione, quæ propria est intellectus functio, duo cernuntur; essentia eius, & modus. Essentia duobus perficitur. Alterum est perfecta rei apprehensio, quæ rem intellectui præsentẽ faciat; eiusque vis maxima consistit in euidentia & claritate; vt res, quemadmodum est, clarè repræsentetur. Alterum est assensus & iudicium; quo firmiter intellectus apprehensę rei assentitur, aitque ita esse vt repræsentatur; atq; eius maxima virtus est certitudo & firmitas, ne facilè diuelli possit. Modus autem intellectionis nil aliud est, quàm certa quædam apprehendendi & iudicandi ratio. Hæc verò triplex est. Nam vel intellectus intuitu simplici percipit rem vt est; sicut oculus intuetur colorẽ; hominem inquam aut animal seorsim, nihil affirmando aut negando: tuncque firmiter illi statim adhæret. Vel eam non satis penetrat; illique simpliciter apprehensæ attribuat aliquid oportet, quod in ea sit; aut aliquid de ea neget, quod ei non insit. Ita compositio fit aut diuisio: vt cùm homini apprehenso attribuitur esse animal, aut is negatur esse lapis. Quòd si intellectus rem ita esse cognoscit vt dicit; perfectam sanè cognitionem habet. Sin autẽ non cognoscat, tunc ostendere oportet id inesse rei, quod illi attribuitur; aut non inesse id, quod de ea negatur: hocque per

per aliquid aliud, quòd ineſſe nouerit, aut non ineſſe. Hominem enim animal eſſe oſtēdet, quòd ſentiens ſit, omneque, quod ſentit, ſit animal: aut non eſſe lapidem, quia ſentiat, nullúſque lapis ſenſu præditus ſit. Atque hic eſt tertius intellectionis modus, qui ratiocinatione conſtat, ignotū quid piā ex alio noto colligens ineſſe alteri. Suntq; tres omnino intelligēdi modi, treſq; intellectus actiones, quibus ad rerum cognitionem venimus; ſimplicium apprehenſio, compoſitio aut diuiſio, ac demum ratiocinatio.

Plures non eſſe

Plures non eſſe, conſentiunt omnes: tū quia vbi ad ratiocinationē ventū eſt, qua certò probatum ſit ineſſe aut non ineſſe; non eſt quò progrediaris vlterius, quòd perfectam rei cognitionem obtinueris. Tum quia experitur vnuſquiſque ad hæc tria reuocari quæcumque agitat mente. Aut enim rem apprehendit, aut illi quidpiam attribuit, aut aliquid de ea probando oſtendit. Tum demum argumento ſermonis, qui ſignū eorū eſt, quæ ſunt in mente. In eo namq; primū eſt ſimplex vox ſimplicem notionē ſignificans, vt homo: deinde oratio affirmans quidpiam aut negans, compoſitionis ac diuiſionis mentis interpres; vt homo eſt ſentiēs: ac demū oratio probans aliquid de aliquo ignotumque ex noto deducens; vt homo eſt ſentiens, ergò eſt animal. Sic.n. animi noſtri ratiocinationes alijs exponimus. Simplicis apprehenſionis munus eſt notionem ſeu conceptionē rei ſimplicē fomare; quam & nos voce ſimplici promimus, & is format, qui eam audit. Compoſitionis autē & diuiſionis eſt attribuere quidpiam rei conceptæ, aut cum illa coniungendo, aut aufferendo ab ea & ſeparando. Ratiocinationis denique propriū fuerit, ſiue coniungēdo ſiue ſeparādo, ex aliquo noto aliquid aliud de proprośita re colligere.

Num eſſentia diſtinguātur.

At magna contentione certatur, num earū numerus minor eſſe poſſit, anque eſſentia omnes diſtinguantur. Sunt enim qui omnium idem obiectum eſſe dicant, dum ſecunda idipſum cōponit, quod in prima ſeorſim fuerat apprehenſum; & tertia id, quod erat in 2. diuiſum; neque diuiſum eſſe aut coniunctum eſſentia differunt. Quòd ſi apprehēſio ſpectetur & iudicium circa res eas ſimplices aut compoſitas; primam quidem & ſecundam eſſentia differre; quòd aliud ſit ſimpliciter hominem apprehendere, aliud eum iudicare ſentientē eſſe. At tertiam à ſecunda non item; neque aliud eſſe, quàm eandem ipſam duplicatam. Et Philoſophus in tex. 21. non niſi duas cōmemorauit; impartibilium intellectionem, atque compoſitionē.

Credendū tamē eſt tertiā quoque eſſentia diſtinguià ſecunda. Nam quod ad obiectū ſpectat, ſunt ſanè res eædam, quæ actionibus illis omnibus cognoſcuntur; ſi materialiter, & vt res quædam ſunt, conſiderantur, At formaliter diuerſæ ſunt; dum aut ſingulæ accipiuntur, aut vna cum alia componitur, aut ex vna tandem nota alterius cognitio aut probatio deducitur. Obiecta verò formalia actionib⁹, immò & facultatibus diſtinguendis ſufficiunt. Quoad ipſius verò actionis eſſentiā; ſiue in ea conſideretur apprehenſio & cognitio rei; ſiue aſſenſus & iudicium quæratur; tres omnino diſtinctæ actiones erunt. Quippe aliam prorſus eſſe rei ſimplicis apprehenſionem & cognitionem, aliā compoſitæ, fatētur omnes: multoq; magis ea diuerſa eſt, qua deductio vnius ex alioplurimúe rerum connexio cognoſcitur. Nam ſi diſtinctus cognitionis actus eſſe conceditur rerum antea cognitarum coniunctionē cognoſcere; multò magis diſtinctus eſſe videtur nouæ cognitionis comparatio; quæ antea penitus ignota, mox fuit ex priori cognitione deducta. Aſſenſus quoq; & iudiciū diuerſa ſunt. Aliud eſt nāq; ſimplici eſſentiæ apprehenſioni aſſentiri; aliud duorum terminorum antea cognitorum connexioni; aliud illationi atque ignoti alterius ex antea notis deductioni. Primum iudicium prorſus eſt ſimplex; Alterū compoſitū, ſed abſque deductione vnius ex alio. Tertium deductionem habet, qua intellectus cōcluſionem ex præmiſſis, conſequens ex antecedēti & ignoti cognitionē ex cognitione noti iudicat neceſſariò colligi. Atque vt alia eſt attributi cum ſubiecto coniunctio, alia concluſionis cum præmiſſis, conſequenis cum antecedenti, atque ignoti cum aliquo noto, aut etiam maioris, minoriſque extremitatum cum medio termino: ſic alius profectò eſt in ſecunda tertiaque actione aſſenſus, aliud iudicium. Quocirca ſi duas ſimul propoſitiones vnires, & vnicuique præberes aſſenſum; nec tamen termini medij cum duabus extremitatibus connexionem animaduerteres; nihil omnino colligeres neque vlla eſſet operatio tertia. Ita igitur ex parte cognitionis, aſſenſus, & iudicij, in quibus actionum harum natura conſiſtit, eas omnes eſſentia diſtingui demōſtratur. Ex parte autē modi operādi, ex dictis res eſt manifeſta

Quòd ſi Ariſtoteles duas ſolas commemorauit: aut famoſiores duntaxat quaſdam, non omnes actionum differentias indicare voluiſſe reſpondebit Auerroës. Aut propterea id factū eſt, quòd non tam vellet eo loco perfectè actiones omnes intellectus diſtinguere; quàm docere in quanam earum falſitas eſſet aut non eſſet: & quoniam in prima non eſt, ſed in ſecunda; duas haſce commemorauit. Præſertim cùm veritas aut falſitas in compoſitione maximè attributi & ſubiecti appareat, dum alicui quidpiam attribuitur, quod inſit illi aut non inſit. Aut poſtremò ampliori acceptione compoſitionem dixit, quæ tum in attributi & ſubiecti, tum in antecedentis & conſequentis, propoſitionō & concluſionis, compoſitionem ſubdiuiditur.

Quæ earum neceſſitas.

At enim quid eſt cauſæ, cur tam multæ ſint humanæ mētis actiones? An imbecillitas illius & imperfectio? Si enim apprehenſione ſimplici perfectam rei poſſet notionem formare, quæ contineret quidquid in ipſa eſt re; eſſet omnino perfecta cognitio, neque alia opus eſſet operatione: quēadmodum Deus menteſque ſeparatæ ſimplici ſolùm vtuntur intuitu, quòd eo cognoſcant quidquid in re cognoſci poteſt. At quoniam pauciſſima ſunt, quæ ſtatim à nobis ita cognoſcantur; quod dū intellect⁹ noſter ſequitur ſenſus, qui ſola percipiunt accidētia; non niſi rudē & cōfuſū cōceptū formare poteſt. Propterea cogimur alijs actionibus vti, quibus & res plures componamus, & ex vna deducamus aliam, & cum ea coniunctam eſſe probemus. Ex quo manifeſtum eſt ſcientiam omnem noſtram ab hac maximè tertia operatione pendere; nobiſque conuenientiſſimum intelligendi modum hunc eſſe, qui ratiocinando ſit.

Quæ omniū nobiliſſima.

Omnium tamen nobiliſſima eſt prima. Nam etſi cæteras antecedat, quia vt cōponas neceſſe eſt res antea ſimplices apprehendas, quas deinde componas; compoſitiſque vtaris, vt ex vna deducas aliā:

quam ob causam inquiunt plerique primam esse propter secundam & vtramque propter tertiam. Verius tamen vtraque est propter primam; ideoque componimus & ratiocinamur, vt assequamur tandem perfecteque quidquid est in re apprehendamus. Argumento est, quòd antequàm definitionem instruas, vtendum tibi est compositionibus multis, diuisionibus, & ratiocinationibus; cùm tamē ad primam actionem definitio spectet. Quocirca si quando apprehensione prima perfectè quidpiam apprehendimus, in ea sola sistimus actione; neque compositione aut ratiocinatione vtimur: quemadmodū Deus & Angeli, qui optimum habent intelligendi modū solaque prima illa actione vtuntur. Cæteris nos illam iuuamus intellectionisque nostræ imperfectionem subleuamus. Vt verè dici possit, apperhensionem illam, quæ ad compositionem ratiocinationemque refertur, valdè imperfectam esse; primamque operationem imperfectam antecedere alias atque ad alias ordinari; eandem tamen perfectam & absolutam finem & vltimū illarū esse; velut omniū præstantissimam, in qua diuinum & angelicum intelligendi modum imitamur. Nam & Aristoteles in 3. Topic. lib. cap. 2. id esse nobilius affirmauit, quod nobilissimo magis est simile. Et l. 5. Metaph. cap. de priori, id esse prius, quod primo propinqui° est. Quippe primum in vnoquoque genere ex lib. 2. tex. 4. cæterorum mensura est; & tex. 85. 1. libri de anima, rectum sui & obliqui regula. Etsi enim secunda tertiaque actiones diuinæ nos faciant intellectioni similes in obiecto, dum naturam & proprietates cognoscimus; prima tamen cognitionis & intellectionis similitudinem habet; quoniam simplex est & ad modum intuitus, quemadmodum illa. Certissimum quoque principium est, facultates actionibus, actionesque obiectis distingui: & in moralibus item virtutum habitus actionibus & obiectis separantur, & suum quisque gradum habet. Primæ autem actionis nobilius obiectum est, dum per eam solam mens nostra cui usque rei essentiam apprehēdit. Etsi enim vt essentiæ partes genus & differentiam inuenias, compositione ac ratiotinatione vtaris; vbi tamē inuentæ illæ fuerint, eam esse essentiam & quiditatem in prima operatione ex vi proprij luminis cū quodā etiā iudicio & assensu simplici apprehēdis. Quòd si in secunda hominem dicas animal rationis particeps; non de nouo essentiam hominis cognoscis; sed compositionem illam, essentiā cognitam inesse homini: quæ cōpositio definitionis est & rei definitæ; essentiæ & eius quod essentiam habet. Minùs etiam in actione tertia cognoscitur essentia vt essentia est: sed vel vt est proprietatis causa, si sit subiecti essentia; vel vt alicui subiecto conuenit, si demonstrandæ proprietatis essentię fuerit. Ergò essentiam ipsam puram & sinceram, vt essentia est, non nisi in operatione prima contuemur: quoniam hac ratione considerata simplex quidpiam est, quod non nisi simplicis operationis obiectum esse potest; vt nec actio simplex, nisi simplex obiectum cognoscit.

Modus quoque operandi multò melior est in hac ipsa, quàm in cæteris, actione; ac præsertim in tertia, pro qua potissimùm pugnant nonnulli. Etenim tertia hæc cum motu coniuncta est: quippe ratiocinatio nil aliud, quàm motum quendam mētis ex vno in aliud progredientis, significat. Prima verò illa est sine motu, firma & immobilis adhæsio, ad modum intuitus, quo immobiliter obiectum cum mente iungitur. Quam ob causam maiorem angeli, quàm nos, euidentiam perfectioremque scientiam habent: non modò quòd perfectius habeant intellectiuum lumen; verùm etiam quòd hac sola cognitione vtantur, qua immobiliter cognitæ rei adhærent: indeque sanctus Thomas in 1. parte sum. quæst. 64. tantam in dæmonibus pertinaciam deduxit; etsi aliæ aliis magis probentur causæ. Atqui motum imperfectionem significare Philosophus docuit in tex. 15. libri 3. Phys. nec defuerunt eiusdem testimonio in tex. 12. qui iudicarent esse non ens. Contrà in quiete potiùs animi perfectionem & scientiæ acquisitionem posuit in tex. 20. libri 7. eiusdem operis. Pulchrè verò & ad rem Themistius in 1. lib. de Anima cap. 26. disputans num intelligere nobilius sit, quàm cognoscere, intelligere exponit simplicem apprehensionis primæ actionem significare, cognoscere autem cæterarum compositionem ac ratiocinationem: omninoque constituit intelligere actionemque primam multò præstabiliorem esse. Tum quia in cæteris modò veritas sit, modò falsitas; in illa veritas duntaxat; vt hoc loco Philosophus quoque prodidit: quòd aut rem apprehendamus quemadmodum est, aut penitus ignoremus. Tum quia intelligere primæ actionis sit quasi amplecti & attingere rem ipsam, quam intelligimus; cognoscere verò secundæ & tertiæ veluti circuire, lustrare, circumspicere, nec tamen ad eam accedere: quod voces ipsæ apprehēsionis & ratiocinationis seu discursus indicare videntur, & aptissimè Maximus Tyrius in serm. 1. Diuina, inquit, mens instar solis vnico simul intuitu quidquid in terra est perspicit. Humana verò pro more viatorum non nisi longissima mora ac diuersis tēporibus vniuersi partes cognitione percurrit. Neque enim à cæteris pendet hæc actio prima, siue obiectum siue certitudinem spectes: nisi fortasse instrumentariè, dum illis ad comparanda sibi & inuenienda necessaria vtitur: quemadmodum & intellectus pendet à sensu, & demonstratio ex causis à demonstratione ex effectis, scientięque omnes à logica: cùm tamen intellectus sensu, & demonstratio ex causis demonstratione ex effectis, & scientiæ omnes logica præstabiliores sint ac meliores. Ita sanè prima quoque hæc actio reliquis præstat; habetque propriam sibi certitudinem, non aliunde, nisi inchoatiuè ortam; firmam atque immobilem adhæsionem illam, de qua dictum est. Itaque duo planè licet concludere. Alterum, quantopere cæteris præstet prima hæc operatio. Nam si, vt est in tex. 1. libri primi huius operis, & cap. 2. libri 8. Topic. vna cognitio aut scientia præstat alteri, vel quòd obiectum sit melius, vel quòd certitudo maior; ea est vtroque nomine longè superior.

Alterum, definitionem quoque demonstrationi præferendam esse. Etsi enim definitio, vt est demonstrationis medium, deterioris videatur conditionis esse; quòd illius pars sit, atque ad eam, vt medium ad finem parsque ad totum, referatur. Si tamen consideretur vt essentiæ & quiditatis rei cuiusque cognoscendæ instrumentum existit; omnibus profectò demonstrationibus anteponetur. Et enim obiecto præstat, cognoscendi modo, ac fine.

Definitio nonnunquam demonstratione potior.

Cùm

Cùm namque instrumenta hæc cognoscendi ad perficiendas mentis nostræ operationes circa proprias earum obiecta comparentur; præstabilius illud iudicandum est, quod præstabilioris obiecti perfectiorem cognitionẽ nobilioris operationis efficiet. Definitio substantiæ seu essentiæ cognitionem adfert, demonstratio accidentium siue proprietatũ: quãtũ igitur est ẽtia proprietatib⁹ &accidentibus substãtia præstat, tantũ demõstrationi definitio præstabit. Quò illud spectat, quod legimus in tex. 3. libri 3. Metaph. & tex. 4. libri 7. Magis nos scire cùm scimus quid est homo, quàm cùm scimus qualis sit aut quantus. Et illud in primo de partibus animalium capite 5. Melius esse de diuinis ac præstantissimis rebus vel probabilem cognitionem habere, quàm de caducis demonstrationem.

Maiorem verò illiùs quoque certitudinem esse, eadem primùm argumenta demonstrant, quibus maior primæ operationis demonstrata est certitudo. Deinde illud accedit, quòd conclusionis demonstratæ certitudo ex præmissarũ certitudine ducitur: at in illis est definitio velut demonstrationis mediũ conclusionis continens causã. Quare si sapienter Aristoteles in priore libro de analysi posteriore tex. 5 demonstrationis principia notiora & certiora conclusione probauit esse oportere, quoniam conclusioni propter principia assentimur; definitio quoque multò fuerit demonstratione certior. Siquidem ea est per se certa, velut in demonstrabile, & carens causa principium demonstratio ex definitione probationem ac certitudinem accipit. Et in tex. 6. eiusdem libri & tex. 17. libri posterioris, habitus principiorum nobilissimum dicitur esse scientiæ genus; quoniam ex se certitudinem habet, demõstrationisque scientiæ principium est. At persimilis illi est definitionis scientia. Denique definitio scientiam parit per formalem causam vt est formalis: demonstratio aut per alias causas; aut si per formalem, non vt formalis, sed vt causa est. In ipsismet verò demonstrationibus certiores eæ iudicantur, quæ sunt per formalem causam, quia hæc maxime certa & intima causa. Neque prætermittendum est, definitionem esse veluti cognitionis omnis nostræ finem & vltimum, in quo tandem intellectus quiescit, perfectè comprehendens & intuens essentiam post proprietatum cognitionem. Vt hanc ob causam Aristoteles in 2. de posteriori resolutione libro de illa post demonstrationis in priore tractationem dixerit. Quanquàm aliæ non desunt eius rei causæ: præsertim quòd de illa etiam vt est demonstrationis medium dicere oporteret: quare cùm hæc tractatio post demõstrationis cognitionem esse deberet, totam simul definitionis tractationem coniungere libuit.

Cur in 2. posterio. dixerit de definitione.

Verùm hæc pluribus persequi alterius est loci. Ad hunc duo pertinet explicare, quæ in superioribus verbis indicauit Philosophus. Alterum, quo modo in his actionibus veritas aut falsitas reperiatur. Alterum, quæ sit propria singularum vis & natura.

Veritate & falsitate.

Atque vt à communissimis exordiar, veritas vniuersè considerata, conformitas est rei ad sua principia; falsitas autem difformitas & discrepantia. Estque multiplex veritas. Transcendens vna, quæ in rebus ipsis continetur velut entis affectio: qua res vnaquæque dicitur vera, quòd conformis sit diuinæ ideæ, à qua habet id quod est. Ex qua conformitate similitudinis relatio sequitur rei ad ideam: quæ relatio realis est: quippe mensurabilis ad mensuram relatio iudicatur esse realis in tex. 20. libri 5. Metaph. hæcque relatio conformitatis ad intellectum diuinum formalis ratio est, cur creata omnia entia sint vera. Persimilis huic est ea veritas, quæ in rebus arte factis cernitur, atque in similitudine cum artificis idea seu exemplari, cuius imitatione factũ est opus, agnoscitur. Nam vt diuinus intellectus rerum omniũ, quæ natura constant, mensura est; sic intellectus practicus artificiũe idea & exemplar, artificiatarũ rerũ mensura sunt. Altero modo sumitur veritas vt est in cognoscente ac præsertim in intellectu; conformitatemque significat cognoscentis cum re cognita: eandemque ob causam relationem realem mensurabilis ad mensuram. Mensura igitur & causa veritatis huiusce res ipsæ sunt. Neque enim tunc res sunt veræ, quando sunt quemadmodum cognoscuntur (hoc enim esset cum sophista Protagora ineptire, vt in comment. ad relationis categoriam testatur Ammonius) sed contra tunc verè nos cognoscimus, cùm vt res sunt, cognoscimus; si quidem cognitio nostra rerum causa non est quemadmodum diuina; sed contra ex rebus ipsis potiùs hauritur. Quemadmodum igitur res vt vera sit, diuinum debet intellectum imitari; sic nostra cognitio tunc demum existimabitur esse vera, si fuerit rebus conformis. Huc Platonis illud spectat in Theæteto, intellectum cognitione rerum imbutum persimilem esse picturę: & peripateticum illud in tex. 14. superiùs explicatum, eum antequàm quidquã intelligat veluti tabellam esse, in qua nihil est scriptum (liceat nunc pictum dicere. Picturæ autem propriè est rem eam, cuius pictura est, referre ad viuum. Iam eadem veritas, quæ tanquàm causa & fundamento cognitis rebus tribuitur, eodem modo in ipsa cognoscente facultate inest; si vt res quædam est, quæ cognosci potest, consideretur: immò & in ipsamet cognitione. At si cognitio, vt est cognitio, spectetur; ea nimirum est, quæ formaliter dicitur vera. In facultate autem cognoscente vt est cognoscens, veritas inest tum vt in subiecto cognitionis illius, quæ formaliter dicitur vera: tum vt in efficiente causa; siquidem ea ipsa est, quæ verè cognoscit, veramque cognitionem promit.

Veritas duplex.

Cæterùm duplex est veritas. Vna simplex, in rerum simplicium cognitione, si eo modo, quo sunt, cognoscantur. Hæcque non solùm in prima mentis functione agnoscitur in tex. 26. & in 9. lib. Metaph. tex. 22. sed in sensus quoque cognitione; tum in eodem tex. 26. tum in tex. 152. libri 2. quoniam facultas vtraque suum obiectum, vt est, apprehendit. Nec modo in apprehensione simplici versatur hæc veritas, sed & in assensu quodam ac iudicio simplici; quo tum sensus iudicat hoc esse album, illud nigrum; tum intellectus hanc aut illam cuiusque rei naturam. Altera coniuncta; quæ affirmationem habet aut negationem vnius de alio; conformitatemque significat connexionis illius attributi & subiecti, quæ sit ab

intellectu, cum ea compositione reali duarum naturarum, quæ est in re; vt propterea intellectus inesse aut non inesse vnum alteri dicat, quòd re ipsa insit aut non insit. Veritas hæc, quæ est in cognoscente vt in dicente veritatem, solius est intellectus, non sensus: neque primæ operationis, sed secundæ, vt est in libro de interpret: cap. 1. quoniam in prima neque compositio est, neque diuisio. Neq illius simplici veritati opponitur falsitas, sed ignoratio: & in tex. 21. in impartibilium intellectione dicebatur non esse falsum. Quoniã vel intellectus apprehendit rem vt est, conformis scilicet illi & verus, vel omnino non apprehendit, & ideò ignorat. Quia rem impartibilẽ partim apprehendere & partim non apprehendere nequit. Quòd si genus apprehendat & non differentiam; non essentiã se essentiæ gradum apprehendit; eumque verè apprehendit, alterum ignorat. Chymeram item & id quod non est, apprehendit interdũ: at quia non apprehendit vt quid ipsius rei, non est à re difformis nec falsus. Et rursum quia nõ dicit chymerã esse, non est ab ipsius chymeræ natura in hac apprehẽsione difformis; & ideò nec falsus: immò verus, eam vt est apprehendens, nempe vt fictitium quidpiam non in natura cohærens. Falsitas igitur veritati compositæ aduersatur. Quoniã vt dici potest rem esse vt est, eique attribui aliquid quod insit; aut non esse vt nõ est, & negari quidpiã quod non insit: ita dicere licet eam esse vel non esse, secus quàm sit vel non sit; alioque modo affirmari aut negari de illa, quàm ei conueniat. Quare cùm veritas propriè videatur esse illa, cui opponitur falsitas; non nisi in secunda mentis functione propriè videtur esse. Atque in ea mendacium esse potest, non in prima: verissimeque dictum est in tex. 18. libri 2. Phys: abstrahentium non esse mendacium. Hocque differt falsitas à mendacio, quòd falsitas est ex parte rei, mendacium vt nomen ipsum significat, ex parte intellectus dicentis. Si enim intellectus rem secus intelligat, quàm sit; nimirum fallitur: si verò ita esse pronuntiet, secusque habere cognoscat, mentitur. Quod si ita esse putet & non sit, non mentitur, sed falsum dicit. Quare cùm prima operatio non dicat nec affirmet quidquam aut neget, sed hoc ad secundam pertineat; ad secundam profectò, non ad primam, mendacium spectat, falsum, atque adeò error. Quocirca nec prima illa propriè indiget directione ad vitandam falsitatem aut errorem; sed subsidio potius & opead ignorationem tollendam. In secunda verò cùm falsitas & mendacium esse possint, opus omnino est directione.

Falsitas & mendacium quid differant.

Quæ fuit causa, cur in logicis Aristoteles de prima tradiderit perpauca; nimirum in libro de interpret. per eam simplices formari notiones, quibus in voce respondent nomen & verbum, quæ simplices termini sunt: & in secundo lib. de posteriore analysi, quis sit modus inueniendæ definitionis. Plurima verò de secunda, modum explicando coniungendi attributum & subiectum in propositionibus, & figurarum modos, & alia omnia, quæ tum in genere, tum in specie ad ratiocinationes pertinent.

Sed omittendum hoc loco non est, duplicem adhuc esse secundæ operationis veritatem: alteram de re vera, alteram de falsa. Vt enim illam verum est esse veram, ita hanc verum est esse falsam, non veram. Quia tamen scientia est de aliquo positiuo, non de negatiuo; primam potissimùm veritatem scientiam omnes desiderant, cùm falsitas veritatis quædam priuatio sit.

Porrò præter hos omnes modos hactenus commemoratos, quibus veritas est in intellectu, alius quidam est obiectiuè, tanquàm in cognoscente veritatem; dum suæ interdum propositionis veritatem contemplatur. Denique sunt qui addant etiam esse repræsentando. Nam cùm intellectus habet in se similitudinem rei, si ea sit vera & conformis, dicitur ipse veram illius rei, cuius similitudo est, repræsentationem habere. Atque de veritate & falsitate hactenus.

Iam de singulis actionibus hisce dicendum. Primæ proprium maximè est simplicem rei notionem formare, nihil affirmando aut negando; solumque apprehendere quid res vnaquæque sit, absque proprietatum & adiunctorum cognitione: cum assensu tamen & iudicio simplici. Modus autem operandi est intuitu simplici & inspectione essentiæ, absque compositione vlla vel diuisione, affirmatione aut negatione. Quare propter intellectionẽ dicitur apprehẽsio; propter modum, simplex apprehẽsio. Cum hac autẽ simplici apprehẽsione simplicisque notionis formatione abstractio semper coniuncta est; qua vna res ab altera separetur, seorsimque cognoscatur, non cognita alia, quæ cum ea coniuncta sit. Non quòd prius tempore abstractio fiat, deindeque simplex notio formetur: sed quòd dum intellectus simplicem formatnotionem naturæ rei per se consideratæ, eam ab alijs omnibus abstrahit. Vt enim sensus colorem pomi cernens non percepto sapore alijsque, quæ cum eo coniuncta, sunt; abstrahere ab illis colorem dicitur; neque aliud est hæc abstractio, quàm vnius cognitio sine alijs. Ita intellectus essentiã comprehendẽs illiusque solius sine alijs proprietatibus & accidẽtib⁹ adiunctis notionẽ formans, abstrahit illam atque ab alijs separat: neque hæc abstractio aliud significat, quàm actionem illã, qua solius essentiæ absque adiunctis cæteris notio simplex formatur. Eadẽ namque hæc actio, tũ notionis seu cõceptus formatio & cognitio vocatur, vt rei comprehensio est; tũ abstractio, vt est vnius rei sine alijs perceptio. Itaque cùm duplex fieri possit separatio; vna superioris ab inferioribus, vt humanæ naturæ ab hominibus singulis: altera formæ à subiecto, in quo est; vt risibilitatis ab homine, coloris à pomo; duplex quoque abstractio existit; vniuersalis vna, altera formalis: vtraque primæ huius actionis mentis, cuius est abstrahere, hoc est vnum sine adiunctis alijs cognoscere.

Definitionum fons.

Forma.

Abstractio alia duplex.

Abstractio duplex.

Ergo prima hac actione quid res sit quoquo modo concipimus. Id verò duobus modis habere potest. Aut enim perfectè & exquisitè naturam totam & singulas eius partes distinctè cõprehendimus: aut obscuram duntaxat notionem quandam formamus, in qua confusè & indistinctè continentur omnia, quæ insunt in re. Et quoniam hæc actio imperfectissima in nobis est,

posteriorem

posteriorem hanc notionem plerúmque formamus; qua cùm confusè plura contineantur, altera mentis functione distinguenda sunt singula, & verò etiam tertia, si opus sit, probanda. Sed cùm nihil componi aut attribui possit, quod non antea fuerit apprehensum; simplicia primùm attributa cognoscere oportet, quæ apprehensa mox componantur.

Duo simplicium attributorum genera.

De re igitur, cuius naturam quærimus, quædam affirmando dici possunt, vt homo est animal; eaque omnia, quæ illi insunt: alia negando, vt homo non est lapis; ac cætera, quæ non insunt. Vnde simplicium attributorum duo existunt genera; vnum affirmantium, alterum negantium. Affirmantia sunt, tum ea, quæ rei essentiam constituũt; tum accidentia velut illius ornatus. Essentia res omnes partim conueniunt, partim discrepant. Quare duo sunt, quæ illam constituunt; alterum illi commune cum cæteris, vt in homine esse ens, substantiam, corpus, viuens, animal: alterum illius proprium, esse rationale. Ita tria existunt affirmantia attributa essentialia, genus, differentia, & definitio genere constans & differentia: quorum duo priora omnino simplicia sunt, tertium vocibus saltem videtur esse compositum, dum duplici voce exponitur, animal rationale. Accidentia item duplicis generis sunt: aut propria, quæ consequuntur essentiam, vnique tantũ rei conueniunt; vt hominem esse risibilem: aut communia, quæ accedunt extrinsecùs & pluribus insunt; vt esse album. Vnde alia duo affirmantia attributa habentur, sed accidentaria: vnum vnius rei proprium, alterum cõmune cum cæteris. Suntque omnino quinque affirmantium attributorum genera, quæ de re vnaquaque cõcipiuntur: ea Porphyrius in sua quinque vocum explicatione pulchrè comprehendit: nam quod ad speciem attinet, si ea spectetur in mente, ipsa est speciei essentia mente concepta, quæ Porphyrio secundum est attributum, vt de singulis dici potest: vt autem in voce cõsideratur, attributum est compositum. Negantia verò attributa, quæ omnia ea continẽt, quæ rei non insunt, ex affirmantibus colliguntur: quidquid enim est præter illa, negans fuerit attributũ. Ex quibus omnibus ampla prorsus compositionis & diuisionis materia operationi secundæ suppeditatur. Nam affirmantia componet, negantia diuidet; vt cognitis omnib⁹, quæ insunt rei, vel non insunt; & si opus sit, operatione tertia probatis propriam tandem & distinctam formemus notionem, qua quid res sit comprehendamus.

De secunda operationis compositione & diuisione.

Ad secundam igitur operationem compositio spectat vel diuisio simplicium duarum notionum in prima apprehensarum, quarũ vna vel componendo vel diuidendo dicatur de altera: componẽdo inquam ea, quæ insunt; diuidendo, quæ non insunt. Et quoniam ad hoc concurrunt tum intellectus componens & diuidens vt efficiẽs causa; tum notiones, res, ac voces, quæ componi videntur & & diuidi: de his fuit olim inter peripateticos disputatum; vt videre est apud Dexippum, Ammonium, & Simplicium, dum illam exponũt diuisionem eorum, quæ dicuntur, quam Aristoteles categoriarum libro præposuit. Sed duobus modis compositio hæc & diuisio consideratur. Primùm vt actiones intellectus sunt: atque ita ipsæmet notiones simplices actione prima formatæ componuntur & diuiduntur: non vt res quædam sunt, sed vt rerum conceptarum similitudines. Quare res ipsæ quoque componi dicũtur & diuidi, tanquam eorum significata, quæ verè propriè componuntur, & diuiduntur: & voces quoque in enuntiatione vocali tanquam illorum signa. Altero modo compositio & diuisio considerari possunt, vt rei cuiuspiam cognitiones quædam sunt: vt inquam componere nil aliud est, quàm cognoscere aliquid inesse alicui; & diuidere, cognoscere non inesse. Quo modo propriè componuntur & diuiduntur res ipsæ, non notiones, aut voces. Tum quia intellectus in his cognitionibus fertur in res, non in notiones aut voces. Tum quia si compositio notionum esset aut vocum, falsa esset omnis compositio: siquidem falsum est notionem aut vocem hominis esse notionem aut vocem animalis. Quanquàm non componuntur & diuiduntur vt reipsa existunt: quoniã ita singulæ sunt, quodque in compositione & diuisione dicitur, est ferè vniuersa natura: & in propositione quoque duorum distinctio & eorumdem compositio requiritur; quæ non nisi per intellectum est. Componuntur ergò & diuiduntur vt mentis cognitioni subsunt. Nam etsi aliqua distinctio necessaria sit; quia si non essent duo, nulla fieret compositio nec diuisio: intellectus tamen distinctio satis est, quemadmodum compositio & diuisio est intellectus: vt licet vna & eadem sit res, pluribus tamen modis concipiatur; vt videre est in genere, differentia, specie, & indiuiduo, quæ sunt idem re: at in rebus ipsis fundamentum existit distinctionis graduum & attributionis, quam perfectura est mens. Itaque in re cognita duo spectabis: tum rem ipsam, quæ cognoscitur: tum illud esse cognitum & abstractum, esse conceptum, esseque distinctum vnum ab alio. Ab horum enim altero res habet, vt verè componi queat & diuidi; idque est, quod reipsa attribuitur. Alterum autem conditio quædam est necessaria, vt reipsa componi, diuidi, & attribui possit. Dum tamen res cognitę verè & formaliter componuntur, diuiduntur, & attribuuntur; notiones quoque componi, diuidi, & attribui dicuntur, quatenus repræsentant res, earumque interuentu res ipsæ cognitæ componuntur, diuiduntur, & attribuuntur: at voces demum ipsæ, vt easdem significant.

Quales res cõponendæ aut diuidẽdæ.

Porrò inter notiones componendas aliquam oportet habitudinem esse, propter quam coniungantur: siue ea sit superioris & inferioris, siue totius & partis, siue identitatis, siue inhærentiæ, siue alia quæuis: siue repugnantiæ, ob quam diuidendæ sint, aut habitudinis saltem defectus. Atque habitudo eiusmodi sit, præsertim si fuerit inhærentiæ, vt notio vna suscipientis subiecti vim habeat, altera aduenientis & inexistentis formæ. Sic enim fiet, vt vna possit attribui alteri mentéque cum ea componi, sicut reipsa composita est. Vbi verò hæc ita habeant, actus accedit intellectus; qui primùm notiones eas ita esse inter se affectas cognoscit, iudicatque coniungi posse, aut componendo, aut diuidendo. Deinde actu coniungit, affirmando aut negando: etsi vtrumque simul fiat, vnicusque sit actus qui quoad intellectionis substantiam assensus est & iudicium, quo vna notio iungatur alteri; quoad modum vero compositio dicitur aut diuisio.

Secunda operationis forma.

Ex quibus omnibus sex prorsus intelligentur. Primum, huius operationis formam coniunctionem esse illã duorum (siue componendo fiat, siue separando) cum assensu & iudicio. Eamque à prima distingui, non modò forma & intellectionis ratione, sed materia quoque & re intellecta: cum obiectum eius non sint res simplices (hæ namque materia remota sunt) sed illarum coniunctio, seu ipsæmet res inter se compositæ aut diuisæ.

Enuntiatio vocalis.

Alterũ; in enuntiatione vocali, quæ mentalis huius compositionis aut diuisionis interpres est, duos primum requiri simplices terminos, qui duas res simplices componendas vel diuidendas significent. Deindè verò copulam quoque, qua intellectus coniunctio significetur, in qua assensus est & iudicium. Quam quoniam aptissimè indicat verbum (est); fit, vt aliæ omnes enuntiationes in enuntiationẽ ex verbo, est, constantẽ dissoluantur: illudque solum in enuntiatione positum compositionem significat & aientis intellectus iudicium: positumque cum negatione diuisionem indicat & iudicium negans. Et quoniam hæc copula coniunctionis illius signum existit, quæ secundæ huius operationis est forma, habet in enuntiatione vocali vim formæ, comparatione attributi & subiecti velut materiæ.

Enuntiatio secundi & tertii adiacentis.

Tertium; nullam enuntiationem sine subiecto, attributo, & copula esse posse. Quoniam cùm sit compositio duo adesse oportet, quæ componantur; & aliquid aliud, quo coniungantur. Quanquam in enuntiationibus quæ secundi adiacentis vocantur, adiectiua verba tum attributum continent, tum vim copulæ: & ipsum quoque verbum (est) quando existentiam significat; vt in hac enũtiatione, Socrates est. Nomen enim subiectum significat; & verbum tum copulæ vim habet; vt est verbum, nota eorum, quæ de altero dicuntur; vt definitur in libro de Interpret. cap. 3. tum attributi, vt est tale verbum, quod propriam habeat significationem, quæ nomine explicetur. Quare enuntiationes eiusmodi dissoluuntur in alias, in quibus sit verbum (est) vt copula; & participium verbi, vt nomen & attributum. Namque in enuntiationibus hisce tertij adiacentis tria illa magis distincta cernuntur. Et diuisio illa enuntiationis in enuntiationem secundi & tertij adiacentis non est nisi enũtiationis vocalis: quippè in mente omnis enuntiatio, vel etiam secundi adiacentis, tria illa distincta habet, subiectum, attributum, & copulam.

Verbum non est pars enuntiationis

Quartum; copulam tamen seu verbum vt copulæ vim habet, vocalis enuntiationis partem non esse, in quam enuntiatio dissoluatur. Tum quia signum est actionis intellectus componentis, neque actio ea pars est, in quam compositio mentalis dissoluatur. Dissoluitur enim in simplices notiones, quæ fuerunt compositæ. Tum quia compositionem significat, quam sine extremis non licet intelligere. Tum etiam quia omnis dissolutio in partes materiales propriè fit; quod & in naturalibus & in artificiis inductione perspicuum est: & in ea, quę manent; non manet autem copula, neque materialis pars est; sed attributum solum & subiectum. Et in primo libro de priore resolutione capite primo terminum definiuit philosophus, in quem dissoluitur propositio, vt attributum & subiectum.

Quintum; non in aiente modò enuntiatione sed in negante quoque compositionem esse. Quoniam hæc compositio aut intellectus comparatione spectatur, aut comparatione rerum. Si comparatione intellectus consideretur, in omni enuntiatione compositio est; nimirum duarum notionum coniunctio, quæ enuntiationis est forma: neque potest intellectus affirmare quidquam aut negare de alio, nisi ea comparando & ideò componendo, siue tanquam vnum alteri inexistens, siue tanquam ab eo diuersum. Nam in enuntiatione aiente, Homo est animal, componit hominem & animal; atque in negante, Homo non est lapis, componit hominẽ & non esse lapidem. Quòd si compositio spectetur ex parte rerum, vt inhærentiam significat attributi in subiecto, solùm est in enuntiatione aiente: in negante autem non est compositio, sed diuisio. Quia in aiente significatur vnum inesse alteri, in negante non inesse, sed diuisum & separatum ab eo esse. Quare aiens enuntiatio est compositio, tum ex parte intellectus, tum ex parte rerum: negans verò compositio est ex parte intellectus, & diuisio ex parte rerum.

Cæterùm addidit quoque philosophus in text. 22. tum negationem tum affirmationem posse diuisionem dici; quia semper intellectus in hac secunda actione duas distinguit notiones, diuersim considerat. Ex parte tamen rerum compositio est in affirmatione, diuisioque in negatione. Porrò hanc duplicem compositionem, quam dixi ex parte intellectus & rerum, significare videtur verbum, est. Nam vt existentiam significat, compositionem ostendit ex parte rerum; inhærentiam inquam & coniunctionem attributi cum subiecto: vt autem est verbum & copula, compositionem indicat ex parte intellectus. Quare cùm in enuntiatione negante addatur ei negatio, prima tollitur compositio quæ realis est inhærentiæ; non altera, quæ est per intellectum. Quoniam negatio præposita verbo propriam illius significationem tollit; non eam, qua verbum est: & ideò inhærentiam seu actualem existentiam tollit; non copulæ vim, quam habet vt verbum est. Alioqui enuntiatio negans nullo modo enuntiatio esset; quia copulam non haberet. De cæteris quoque verbis dicendum idem videtur. Quippè in hac enuntiatione, homo non scribit, negatio propriam tollit verbi huius significationem, qua scribendi actionem significat: vim tamen verbi non tollit, qua potest enuntiationem efficere, vt eorum, quæ de altero dicuntur, nota.

Sextò & vltimò ex his omnibus secundæ huius operationis vis & natura cognoscitur. Versatur enim in compositione, assensu, & iudicio connexionis duorum; vt intellectus cognoscat & iudicet ita esse vel non esse in re. Compositio tamen & iudicium non sunt duo actus, sed vnus & idem essentialiter est iudicium & quoad modum compositio. Compositio namque dicitur, vt vnum coniungit cum altero; & iudicium, vt ita coniungit vt ita esse aut non esse cognoscat. Et vt non coniungit, nisi cognoscendo; ita nec iudicium quidquam est à cognitione & coniunctione diuersum. Quò fit, vt nulla sit enuntiatio sine aliquo assensu & iudicio: enuntiationesque manifestè falsæ, aut quæ terminis

minis non significantibus constant, omonymè, non propriè enuntiationes dicuntur: Quoniam in illis non est per se assensus; sed similitudines earum sunt, quæ verè enuntiationes sunt atque intellectus assensum habent.

De ratiocinatione.

Post secundam vero operationem notionumq; simplicium compositionem in enuntiatione, sequitur ipsarum enunciationum compositio: vt sicut secunda operatio notiones simplices apprehensas in prima per verbum componit, vnam alteri attribuendo, vel vnam de altera negando; sic tertia enuntiationes in secunda formatas coniungat illatione, vnũ ex altero deducendo. Quare operatio hæc ratiocinatio vocatur, seu discursus; hoc est mentis motus quidam ex vna re in aliam, quo ex aliquo iam noto ignotum aliquid deducat; ignotum inquam eo saltem modo, quo deducitur. Ex quo intelligas primò cognitionẽ nouam nouumque assensum ac iudicium in hac operatione inesse præter cognitionem & iudiciũ duarum priorum. Secundò, in ratiocinatione tria considerari; rem aliquem iam notam, & aliam ignotam, quæ ex priori cognoscitur, ac demum productionem deductionemue posterioris cognitionis ex priore. Ex quibus tres quasi ratiocinationis partes existunt: quarum primam, qua id, quod est notum, continetur, antecedens nominamus; siue vna siue pluribus enuntiationibus explicetur: propterea quòd præmittitur & tanquam notum ponitur, vt aliud ex eo cognoscatur. Altera; quæ id habet, quod ignotum erat, atque ex noto illo cognoscitur, consequens dicitur, quod ex priore deducatur eamque consequatur. Tertia, in qua viget deductio ipsa & productio vnius cognitionis ex alia, illatio seu consequutio vocatur; & particula, ergò, seu igitur, explicatur. Postrema hæc maximè vim totam & naturam ratiocinationis continet. Nam si priores duæ per se, & sine hac tertia considerentur, enuntiationes quædam sunt, quæ ad secundam operationem pertinent: ratiocinatio autem; vt operatio est ab aliis distincta, in illatione illa consistit & deductione vnius ex alio nouæque cognitionis productione. Siquidem ratiocinatio eiusmodi mentis motum ex vna re ad aliam progredientis significat. Quare vt in productionibus rerum natura & arte constantiũ materia quæpiam est, ex qua naturale agens aut artifex nouũ quidpiam efficiant: sic in ratiocinatione notum aliquid velut materia ponitur, ex qua intellectus virtute cognitio noua producatur. Verum id, quod in natura producitur, ex materiæ subiectæ potestate educitur; quodque efficitur arte, in materia saltem illius capace suscipitur: at intellectus noua cognitio non ex antecedentis reiue iam notæ, sed ipsius potiùs intellectus potestate educitur. Est enim immanens actio, quam ex ipso educi & in ipso susci oportet. Obiectiuè tamen ex rei quoque notæ potestate educi dicitur; dum ex intellectu educitur, vt antecedente illa cognitione imbutus est illiq; iam assensum præbuit.

Ratiocinatio cur dicatur.

Ratiocinationis partes.

Simile in natura & arte.

Cæterùm vt neque in natura neque in arte fit quodlibet ex quolibet, sed ex determinata materia vnumquodque: sic in intellectu satis non est quodlibet notum ad cognitionem quamlibet deducendam; sed determinatum esse debet, vt aliquid aliud determinatum colligatur. Nimirum inter ea necesse est aliquem esse nexum & affinitatẽ; ob quam ex vno in aliud deducatur. Hunc que nexum vniuersè & in cõmuni necesse est nobis esse notum, vt illius virtute vnum ex alio colligamus. Vbi verò hæc omnia ita se habuerint, poterit optimè intellectus ex nota re ad ignotam cum ea connexam progredi: vi scilicet illius nexus, quem vniuersè notũ ad res duas sibi propositas applicat. Exemplo sit risibilitatis deductio ex rationalitate, aut animalitatis ex humanitate. Intellectui namque notum est rationalem esse hominem, simulque cognoscens nexum causæ & effectus, essentiæ & proprietatis, cum applicat rationali & risibili, illud animaduertens esse essentiam, hoc proprietatem; illud causam, hoc effectum: atque ex eo, quòd homo sit rationalis, risibilem esse concludit. Nouit item nexũ inter superiora & inferiora, vt hæc sine illis consistere nequeant. Quare animal intelligens esse superius & hominem inferius; id, quod est homo, colligit animal quoque esse.

Ratiocinationis partium nexus.

Ratiocinationis vis & motus.

Tota igitur ratiocinandi vis alicui vniuersæ innititur cognitioni nobis euidenti; in qua duorum nexus quispiam continetur, propter quem vnum ex altero deduci possit. Et quoniam vniuersa hæc cognitio continet infinita propemodum particularia; qui eam habet, infinita penè nouit. At non nisi vniuersè; estque opus particularibus singulis nexum illum applicare, vt specialis singulorum cognitio habeatur. Quocirca antequàm ignotum colligatur ex noto, illud partim est notum, partim ignotum: notum vniuersè & potestate, ignotum in specie & actu. Quare cum actu deducitur ex noto, partim de nouo cognoscitur, nempè in specie; partim nequaquàm, hoc est vniuersè. Cùm autem rudes omniumque scientiarum ignari nascamur, scientias omnes nobis facilè comparamus. Quædam enim sunt prima principia quasi scientiarum omnium & cognitionum semina, quæ intellectui proposita scipsis euadunt notissima; vt quodlibet est vel non est; De quolibet verum est affirmare vel negare; Totum est maius sua parte. Quæ cùm communissima sint, sub se continent infinita & infinitis possunt applicari; iisque cognitis infinita propemodum vniuersè & potestate cognoscimus. Tum verò accedente sensuum cognitione singulis applicantur, & in specie quoque, actu, & distinctè cognoscimus. Ita ex initiis, quantitate & numero paruis, sed virtute maximis, disciplinæ omnes & artes prodierunt.

Antecedenti & consequentis dispositio.

Cæterùm in hac intellectus ratiocinatione duo etiam atque etiam consideranda sunt. Primum, antecedentis & consequentis dispositio; vt hoc ex illo deducatur. Alterum, ipsa nouæ cognitionis ex antecedẽti deductio, in qua præsertim tertiæ huius operationis consistit forma. Perfectaque censetur deductio, si ex antecedenti colligatur id, quod est cum eo connexum, quodque verè ex eo sequitur: vt antecedentis veritas causa sit cur consequẽs sit verum. Quemadmodum esse animal est sensus causa: quare cùm verum sit, hominem esse animal, verum item est, sentientem eum esse; neque consequentis oppositum potest vnquàm cum antecedente illo consistere, nempè non sentiens cum animali. Quòd si

consequens deducatur cum antecedẽte non connexum, quodque non propterea sit verum, quia antecedens sit verum; vitiosa deductio, seu consequutio fuerit; etsi consequens & id, quod deducitur, esset verum: vt si ita ratiocineris; homo est animal, igitur est rationalis. Quamuis enim hoc sit verum; rationalis tamen non est, quia sit animal. Quare consequentis huius oppositum potest simul cum antecedente illo esse verum; vt patet in equo, qui animal est irrationale.

Antecedenti & consequentis dispositio duplex.

Dispositio autem antecedentis & consequentis, qua vnum ex alio colligitur, duobus modis fiet. Aut enim ipsamet connexionem exprimet, cuius virtute vnum ex alio consequitur; vt animal est sentiens, homo est animal, igitur est sentiens. Quippè ex ipsa propositionum dispositione principium illud apparet, cui tota innititur ratiocinatio. Illud autem est, quod conuenit superiori aut attributo, conuenit quoque inferiori aut subiecto, cui superius illud vel attributum ineſt; totaque apparet connexio. Quare non in rebus modò, sed in propositionum quoque dispositione connexio est, ob quam ex vno aliud deducitur. Aut eiusmodi erit dispositio, vt connexio illa non appareat: vt homo est animal, ergo est sentiens. Non enim apparet principium illud, cui ratiocinatio innititur: neque connexio ipsa, sentiens ineſſe homini, quia ineſt animali, quod ineſt homini. Itaque in his connexio tota est in rebus, non in dispositione: & vt magis appareat, posteriorem hanc ratiocinationis formam ad priorem reuocamus. Illa enim ratiocinatio perfecta est, hæc imperfecta & truncata, quæ enthymema vocatur.

Deductio materialis & formalis.

Cumque intellectus vnum ex alio deducat vi connexionis illius, posterior dicitur materialis deductio, seu ratiocinatio; quia connexio, cui ea innititur, rerum est duntaxat, quæ ratiocinationis materia unt, soliusque illius connexionis beneficio deductio est bona. Prior autem formalis, quòd connexio non solùm est in rebus, sed in ipsa quoque dispositione: intellectusque deducit non modò, quòd res connexæ sint, sed etiam quòd propositionum dispositio connexionem rerum referat & exprimat; & deductio tum ratione rerum, tum ratione dispositionis, quæ ad ratiocinationis formam spectat, est bona. Quocirca si rebus hæc dispositio applicetur, quæ cõnexionẽ eam habeat, quam dispositio proponit, perfectissima erit deductio semperque vera, tum ratione materiæ, id est rerum; tum ratione formæ, hoc est dispositionis propositionum. Sin autem ea non adsit rerum connexio; ratione formæ deductio erit, non ratione materiæ. Etsi enim res connexæ non sint, si tamen intellectus cõnexas esse existimet, atque vt connexas accipiat, quemadmodum in dispositione explicatur, perinde vnum ex alio deducet dispositioni illi innixus. Verùm hæc deductio, quæ solùm vim habet ex intellectus dispositione, non ex rebus, imago potiùs ratiocinationis quædam videtur, quàm ratiocinatio vera: deque hac & altera illa, quæ connexioni etiam rerum innititur, omonymè seu ad vnum ratiocinatio dici videtur. Neque enim ratiocinationis forma est sola propositionum dispositio, vt multi loquuntur: sed multo magis ipsa deductio, quæ tum ex dispositione oritur, tum maximè ex rerum connexione. Quare cen-

Ratiocinationis forma.

A senda nunquam est ratiocinatio formalis, nisi aut eæ connexæ sint aut connexæ esse existimentur. Neque intellectus quidquam vnquàm ex falso cognito deducit; sed ex vero semper; aut certè ex eo, quod verum esse credatur. Et ex antecedente quidem, quod & sit & cognoscatur esse verum, si apta dispositio sit, verum semper deducitur, tum propter rerum nexum, tum propter dispositionem. Propter rerum quidem nexum; quia si bona fuerit dispositio & Antecedens verum, cum vero nunquam est connexum nisi verum: falsum enim est non ens & per intellectum duntaxat. Quare si ex vero vi connexionis aliquid
B deducatur, non nisi verum deducetur. Propter dispositionem verò; quia recta dispositio significat nexum, qui est in rebus: quódque cum vero connexum est, verum est. Quòd si dispositio sit bona, & tamen falsum id, quod deducitur, necesse est aut antecedens aut aliquid eius esse falsum. Quò fit, vt si antecedens admittatur vt verum, negari non possit id, quod ex eo deducitur. Sed si hoc videatur falsum, & opportuna tamen sit dispositio; negandum erit aut distinguendum aliquid in antecedente: quoniam falsum non nisi ex falso sequitur. Ex eo tamen, si verum esse credatur, sequitur etiam interdum verum; tum
C propter rerum connexionem; vt homo est lapis, ergò est corpus. Nam etsi lapis & homo connexa non sint, & ideò antecedens sit falsum: aliquid tamen habent commune, ratione cuius aliquid, quod cum lapide connexum est, homini quoque conuenit; & ideò verum est consequens. Quòd si quidpiam accipiatur lapidis proprium homini-que repugnans, vt esse non sentiens, falsum quoque consequens colligetur. Tum verò propter dispositionem; vt homo est lapis. lapis est rationalis, homo igitur est rationalis. Ex falsis namque propositionibus bene dispositis verum colligitur. Colligitur etiam falsum; vt homo est la-
D pis, lapis est accidens, homo igitur est accidẽs. Et ideò ex falso, tum ratione connexionis, tum ratione dispositionis, & verum & falsum licet colligere. Nam quod ad dispositionem attinet, eam vim habet bona dispositio, vt vbicumque fuerit, in materia licet impossibili, ex se semper ostendat conclusionem necessariò sequi. Contrà vitiosa dispositio nullam inferendi vim habet, etsi necessaria materia sit: sed si consequens est verum & admittendum, ex materia id habet, non ex dispositione aut deductione.

Ex eo, quòd verum est, falsum non sequitur.

Ratiocinationis species.

Quod autem ad connexionem spectat, cui to-
E ta ratiocinationis ac dispositionis innititur vis, pro illius varietate species ratiocinationis distinguuntur. Primùm enim spectari potest connexionis qualitas; estque ferè triplex, necessaria, probabilis, apparens, quæ triplicem constituit ratiocinationis formam. Deinde considerari connexio potest; vt variæ res variam habent cõnexionem, quæ variis propositionum dispositionibus repræsentari potest: atque ita quatuor ratiocinationis existunt formæ. Nam prima connexio duorum est particularium sub eadem vniuersa natura, maximéque duorum speciei eiusdem individuorum; propter quam connexionem id, quòd vni attribuitur, potest & alteri attribui. Connexioni huic exemplũ innititur; quo id, quod vni particulari conuenit, alteri quoque illi simili colligitur conuenire. Omnium mini-

ma

2. ma connexio hæc est. Firmior altera, quæ omnium particularium est cum vniuersa natura. Huic inductio innititur ; qua ex indiuiduis omnibus cõmemoratis vniuersa colligitur propositio : huicque principio innititur ; Quod singulis indiuiduis conuenit, omnibus item simul
3. sumptis conuenit. Tertia connexio duorum est, quæ seipsis coniunguntur, vt effectus & causa, vel vt particulare & vniuersum. Quæ vt variæ connexiones esse possunt, ita variis principiis nititur : qualia sunt hæc : Posita causa ponitur effectus, Posito particulari ponitur vniuersum, & similia; quibus tertia constat ratiocinationis species, enthymema ex vna propositione aliam colligens ; vt homo est animal, ergò est sentiens.
4. Quarta est connexio duorum per aliud tertium; vt quia effectus est cum sua causa coniunctus, si causa fuerit cum alio coniuncta, effectus quoque per causam dicetur cum illo coniunctus. Quæ item connexio cùm diuersarum rerum esse possit, diuersis quoque principiis nititur. Atque hinc quarta existit ratiocinationis species omnium perfectissima, in qua ex duabus propositionibus opportunè dispositis tertia deducitur, quæ conclusio vocatur. Propterea que in primo libro de priori analysi cap. 1. definitur esse oratio, in qua quibusdam positis aliud quid à positis necessariò sequitur, eo quòd hæc sint : vt homo est animal, animal est sentiens, homo igitur est sentiens. Ex duabus enim præmissis propositionibus tanquam veris, & figura modoque conuenienter dispositis, conclusio ab illis diuersa colligitur; præmissarum scilicet, & earum dispositionis virtute.

Conclusio an ratiocinationis pars.

Quo loco disputantur permultarum ea, quæ colligitur, conclusio, ratiocinationis pars sit necne. Sed adhibenda distinctio est. Etenim si ratiocinatio sumatur, vt integram ratiocinantis intellectus operationem à cæteris distinctam significat ; omnino illius pars est conclusio quoque. Quippè duas amplectitur partes ; antecedentem & consequentem, præmissas & conclusionem, notum & ignotum, quod ex noto deducitur. Nam vt secunda operatio simplicibus duabus notionibus, attributi & subiecti, compositione seu copula iunctis constat; formáque est compositio seu copula, & materia simplices notiones aut termini : sic in tertia deductio est forma, & materia sunt antecedens & consequens, præmissæ & conclusio, notum atque ignotum, secundæque operationis compositiones, quarum vna ex aliis deducitur : hocque ratiocinatio significat, transitum ex vno ad aliud.

Sin autem ratiocinatio consideretur vt est quasi via & progressio ad ignotum aliquid inuestigandum, seu instrumentum cognoscendi, intellectusque ratiocinantis atque vnum ex alio colligentis ; secus omnino sentiendum fuerit. Est enim quasi motus quidam ad conclusionem & instrumentum eam producens ; conclusioque velut terminus motus & effectus causæ ac instrumenti. Tribusque duntaxat terminis opportunè dispositis constat ; quæ dispositio tota antecedentibus propositionibus continetur : quare & ratiocinationibus diuersis eadem colligi conclusio potest. Itaque duobus modis in tertia operatione ratiocinatio fuerit : tum vt deductionem A significat vnius ex alio, quæ antecedente & consequente constat : tum vt sola est inuestigatio & motus ad inquirendam veritatem. Quæ inuestigatio & motus solis antecedentibus præmissis continetur. Atque hæc nunc peripateticis indicasse satis.

Digressio XXXII. *De verbo mentis.*

IAm verò in Scholis nostrorum Theologorum, qui considerarunt pleráque diligentiùs & subtiliùs disputarũt, magnopere quæri video.
B Num intellectus actione producatur quidpiam ab intellectione distinctum. Verbum enim mentis nominant omnes; sed quid illud sit, non omnes consentiunt. Aurelous testimonio Capreoli in primum sententiarum librum dist. 27. nil aliud esse voluit, quàm ipsum obiectum cognitum, vel vt apparet atque relucet in intellectione. Alij apud Durandum & Scotum ipsammet intellectilem speciem repræsentantem obiectum. Sanctus Thomas tum prima parte summæ, quæst. 27. & 34. tum in quæst. 4. de veritate & primo libro contra Gentes cap. 53. & lib. 4. cap. 11. & deinceps, & in commentariis ad
C primum caput Ioan. & alijs in locis, & post eum Ægidius, Heruæus, Caietanus, Capreolus, & Ferrariensis, aliquid aliud velut intellectionis terminum re ab ea distinctũ ; ceu illius partum, quo res intellecta repræsentetur tanquam expressa illius imagine per intellectionem producta.

Verbum mentis quid.

Esse intellectionem actualem.

Sed omnium probabilissima sententia est nil aliud, quàm actualem intellectionem seu notitiam, esse. Nam si obiectum ipsum esse dicatur, constat non esse secundùm suum esse reale : vt autem cognitum est vel relucens, aut hoc nihil
D est, nisi vanum & fictum ; aut aliud nihil, quàm obiectum ipsum intellectui obiici. At hoc dici non debet verbum : tum quia verbum mentis quidpiam ab intellectu productum atque à dicente probatum significat : tum quia ad verbum spectat vt representatiuum sit rei ; obiectumque illud representatiuũ non est, sed representatum. Aut siquid aliud sit ; vel species fuerit, vel aliquid intellectione productum, vel actualis ipsa notitia. Species esse non potest : tum quia tunc solùm adest verbum, quando intellectio adest; species autem : licet nihil intelligas, vt in somno, adesse creditur : tum quia species intellectionem
E & ideò verbi quoque formationem antecedit. Vt species eas mittam, non ab omnibus suscipi, qui tamen verbum mentis admittunt. Non esse autem intellectione productum, omnis philosophorum schola docebit, quæ intellectionem ostendit immanentem actionem esse, omni termino à se distincto carentem ; vt in tex. 16. libri 9. Metaph. docuit Aristoteles. Quam ob causam nec sensum, nec voluntatem dicimus eiusmodi quidpiam agẽdo producere. Etsi enim in intellectu & voluntate crebris actionibus habitus producatur, eæ tamen velut dispositiones solùm sunt antecedentes, determinationesque facultatis, quæ producit habitum. Deinde vt actio quælibet est idem re cum suo termino, sic intellectio est idem cum verbo, neque potest

verbum ab intellectione separari. Tum verò id, quòd immediatè intellectione intelligitur, obiectum ipsam est secundùm esse reale: non igitur datur verbum ab obiecto & intellectione distinctum, quod primum terminet intellectionem. Alioqui duo essent, quæ intelligerentur, verbum & obiectum; quæ nequaquàm intellectus distinguit, cùm tamen distinguenda forent: tum quia duo essent obiecta: tum quia intuitu & cognitione clarissima verbum, abstractione obiectum cognoscerentur. Præterea dum huiusmodi verbum intellectione produci dicunt, intellectionem fatentur verbo priorem esse, possèque obiectum per se absque verbo intelligi: quippè verbum ex intellectione obiecti producitur. Superuacanea igitur est hæc noua entitas, quæ nec est intelligendo necessaria, nec intellectione cessante conseruari in intellectu debet. Ita conficimus verbum mentis nil esse aliud, quàm actualem ipsam intellectionem.

Et quoniam de hac inter Theologos maximè disputari dixi; vitio mihi vertendum non fuerit, si ex Theologorum potiùs, quàm Philosophorum fontibus probationem duxero. Sanè sanctus Iræneus in libro secundo aduersus hæreses cap. 48. & 49. Verbum seu λόγον Dei scripsit cogitationem ipsius esse; & sanctus Athanasius in oratione contra Gregales Sabellij verbum nostrum subsistens non esse, sed viui duntaxat & subsistentis pectoris motum; & Dionysius Alexandrinus apud eum in epist. de sententia ipsius, esse promanationem mentis; Et sanctus Basilius in hom. 16. ad populum, vt verbũ prolatum diceret expressiuum atque exemplar verbi mentis; Quæ, inquit, secundùm cor nouimus; hæc verbo proferimus; & quod loquimur, exemplar habet eius, quod corde cogitamus: quasi diceret verbum mentis nil esse aliud, quàm interiorem notitiam actualemque cogitationem. Addit filium Dei vocari verbum, vt impatibilis ostendatur generatio patris; sicut verbum nostrum, mentis generatio, sine passione generatur. Si ergò vox hæc (verbum) ipsam patris generationem significat, atque in nobis ipsa est mentis generatio; nil aliud profectò, quàm actualis intellectio, erit. Et sanctus Ambrosius in quarto libro de fide cap. 4. verbum, inquit, mentis est sicut prolatiuus sermo: quod ex Plotino quoque Alexandrinus habet Cyrillus in 8. lib. contra Iulianum. Immò Cyrillus hic ipse in primo libro thesauri cap. 7. idem esse dixit; etsi aliud esse videatur, quatenus è profundo in lucem per os emittitur. At prolatiuus sermo seu prolatum verbum nil aliud est, quàm actualis pronuntiatio, quæ post se nihil relinquit: nec mentis igitur verbum aliud est, quàm actualis cogitatio interiorque loquutio. Idem Cyrillus ita verbi generationem explicauit: Parit, inquit, mens hominis cogitationes bonas, vt Saluator dicit, de corde exeunt cogitationes: mentis igitur verbum nil aliud, quàm actualis cogitatio, est. Et libro sexto capite primo, & libro septimo capite tertio, hoc interesse ait inter verbum nostrum & verbum Dei; quòd nostrum non per se subsistat, sed dictum protinùs euanescat; verbum autem Dei non item. Vis igitur & natura verbi est dicere actuale, siue mente, siue re. Sanctus quoque

A Augustinus in libro 9. de Trinitate cap. 7. & 11. verbum scripsit conceptam esse rei notitiam, cui similem quasi alterum verbum vocibus ac signis externis in audientis item animo ingenerare conamur. Et lib. 11. cap. 2. 3. & 4. exponens quomodo vel etiam in sensu quoddam sit diuinissimæ Trinitatis vestigium; non solùm, inquit mentem nostram concipere in se rerum, quas intelligit, similitudinem, quam appellamus verbum: sed visum quoque, dum videt quidpiam, similitudinem illius quandam in se formare, hancque visionem ipsam esse. At quod est in visu visio, hoc est intellectio in mente, B quare vt visio in sensu visæ rei similitudo est, sic actualis intellectio in intellectu verbum erit, quo intellecti obiecti similitudo continetur. Rursum in libro 15. capite 10. eandem hanc sententiam non solùm posuit, sed etiam visus est sacris litteris confirmare. In libro namque Sapientiæ capite 2. Dixerunt apud se cogitantes non rectè. Nam quia verbum ordinem significat ad dicentem, estque dicentis verbum; dum ita exponitur quid sit illud (dixerunt apud se) vt addatur (cogitantes) dicentis verbum significatur nil esse aliud, quàm actualem ipsius cogitationem. Similis locus C est apud sanctum Matthæum cap. 9. quidam de Scribis dixerunt intra se, hic blasphemat. Verbum autem illud, quod dixerunt nil aliud, quàm cogitationem, fuisse statim exponitur: & cùm vidisset, inquit, cogitationes eorum, id est cùm verbum illud audisset, quod intra se dixerunt. Sic enim exponendum hoc esse confirmat sanctus Lucas; qui cap. 5. eandem historiam narrans, Christum ait illis respondisse. Nullus namque respondet, nisi loquenti; nec loquitur vllus, nisi per verbum. Si ergò cogitationibus respondit, cogitationes ipsæ sunt verba. Propterea adfertur etiam ab Augustino D verbis illis Matth. 15. non quod intrat in os, coinquinat hominem; sed quod procedit et ore; duplex hominis os significari; corporis vnum exterius, alterum interius animi. Quibus item duplex respondet verbum; exterius vnum, quod pronunciatum sonat in aure; alterum interius, quod cogitatur in mente; nilque aliud esse quàm cogitationem, ostendit illud, quod sequitur; De corde enim exeunt cogitationes, &c. Quocirca ita concludit Augustinus; formata quippè cogitatio ab ea re, quàm scimus, verbum est, quod in corde dicimus; quod nec E Græcum, est nec Latinum, nec linguæ alicuius alterius: sed cum id opus est in eorum, quibus loquimur, proferre notitiam; aliquod signum, quo significetur, assumitur. Et rursum in capite vndecimo verbum ait esse notitiam. Et cap. 11. cogitationem de scientia rei formatam. Et iterum esse visionem illam interioris cogitationis; quæ & ex rebus sensu perceptis oritur & linguæ verbo exprimitur. Et cap. 14. verbum id esse, quod intùs dicimus: dicimus autem actuali cogitatione, sicut exteriùs vocis pronunciatione loquimur. Et cap. 15. cùm dubitamus, inquit, nondum est verbum de re, de qua dubitamus. Sed de ipsa dubitatione verbum est. Quamuis enim non nouerimus, an verum sit vide dubitamus, dubitare tamen nos nouimus; ac

pro-

« per hoc cùm hoc dicimus, verum verbum est; quoniam quod nouimus, decimus. Mendacium quoq; addit esse verũ verbũ; quia hoc scimus. Ac demũ apertissimis verbis exponit nil aliud, quàm ipsam cogitationem esse: quam dum explicat, quomodo verbum in Deo sit sempiternũ, & non in nobis; quoniam in eo non est volubilis & mutabilis cogitatio, sicut in nobis: nosq; cùm actu nõ cogitamus, verbũ actu non habemus, sed habere possumus, quia possumus cogitare: Quid est, « inquit, hoc formabile nondumque formatum, « nisi quiddam mentis nostræ, quod hac atque « hac volubili quadam motione iactamus; cùm à « nobis nunc hoc, nunc illud, sicut inuentum fue- « rit & occurrerit, cogitatur? Et tunc fit verbum « verum, quando ita vt res est cogitatur. Est etiam apertissimus locus in cap. 16. vbi verbum Dei docet ita dici verbum vt tamen cogitatio dici non debeat, ne volubile aliquid credatur esse in Deo. In nobis verò cogitationem quoque dici. Et quamlibet quidem cogitationem dici verbum, sed verbum verum esse cogitationem peruenientem ad id, quod scimus, indeque formatam. Propterea idem sanctus Augustinus, & Beda in commentariis Psalmi 44. verbum mentis vocant consilium, quia nil aliud est, quàm ipsius cogitatio. Et sanctus Ioannes Damascenus lib. 1. de fide cap. 18. verbum esse mentis nostræ intellectionem ab ea naturaliter prodeuntem. Et Vgo de sancto Victore lib. 1. de Sacramentis parte 3. cap. 20. esse cogitationem nostram internam. Ac demum sanctus Anselmus in Monologio cap. 28. & 29. diuinum verbum ostendit nil esse aliud, quàm intellectionem seu loquutionem patris: qui loquendi modus Augustini quoque fuit ac ferè sanctorum patrum.

Ergò quælibet quidem intellectio mentis potest dici verbum; sed perfectum verbum perfectam significat & distinctam intellectionem seu cogitationem inquisitione ac ratiocinatione comparatam. Quod ita esse, primùm argumento sunt ea, quæ contra aliorum sententias paulò ante fuere proposita: præsertim quòd intellectio sit immanens actio, quę nihil à se distinctum afferat. Deinde quòd intellectioni cogitationiúe conditiones omnes verbi, quæ commemorari solent, verè conueniunt. Eæ sunt; vt aliquid sit in mente; vt sit ad modum concepti & fœtus ipsius mẽtis; vt similitudinem habeat cum re, cuius est verbum; vt exprimat id, cuius imago est. Tum verò certum est, externum oris verbum significare internum illud mentis; eoque nos vt exteriùs loquamur id alijs, quod ipsi nobis interiùs mentis verbo loquuti sumus. Atqui voces notionum animi sunt immediatè signa, notitiasque & actuales cogitationes ostendunt: nihil igitur aliud fuerit mentis verbum, quàm actualis rei notitia cogitatioúe. Et qui verbum à cogitatione diuersum posuerunt, duas ab causas posuerunt. Altera fuit, vt obiectum esset accommodatum ad mentem. Altera, vt mens quoquo modo præsens haberet obiectum; quod re ipsa præsens esse non potest. At si hæc quidquam haberent ponderis, haberent in omni intellectione: nullum autem habent in intellectione, qua Deus, separatæ mẽtes, & anima nostra, intelligunt sepsas & beatos, qui Deũ vident, huiusmodi verbũ non producere, theologi omnes fatentur. Denique illud est efficax planè argumentum, quòd ideò verbum hoc ponitur à sancto Thoma, vt intelligere mens possit: at intelligendo dicitur producere verbum: priùs igitur est intelligere, quàm verbum; neque verbum est intelligendo necessarium. Cumque intellectio assimilatione constet, & viua sit intellectæ rei similitudo atque imago: superuacaneè verbũ illud cogitatur ab intellectione distinctum consequensque intellectionẽ: quippe ad eam terminandam satis est obiectum ipsum, actualisque intellectio actionis terminus est.

Verbi conditiones.

Hanc porrò actualem intellectionem seu notitiam sunt qui duobus modis considerandam proponant. Primùm vt actio quædam est: quo modo intellectio dicatur & sit ipsa notitia actiua. Deinde vt refert obiectum, velut illius simulachrũ & similitudo. Omnis enim cognitio quædam est cognitæ rei similitudo: atque hoc modo ipsamet actualis notitia passiua seu intellectio, vt obiectum refert tanquam illius similitudo, appelletur verbum. Quam distinctionem ego quidem veram ac scienter pronuntiatam esse confirmo: arbitror tamen propriam non ostendere vim verbi, quæ ordinem ad dicentem significat. Omne quippe verbum est dicentis verbũ. Quocirca propria verbi vis ex dicente considerari debet; eodemque modo ab intellectione distingui verbum quo mentale dicere, seu dicendo proferre, distinguitur ab intelligere. Hæc autem si non re, certè ratione distingui, consentiunt omnes. Tum quia mentalis loquutio diuiniorem, quàm simplex rei perceptio operationẽ significat. Vnde Platonis illud in Alcibiade 2. & Aristotelis in primo Metaph. libro Scientis signum est posse docere. Tum quia intellectio quasi quidam mentis conceptus est, fitque ad modum concipientis in se rem cognitam. Loquutio verò partus quidam in altero. Nam vt intellectio rem intellectam ponit in intelligente; sic loquutio in audiẽte altero eam transfert. Et ideò loquutio est inter duos: atque in loquutione mẽtali, qua idem loquitur sibiipsi, idem duorum, loquentis & audientis, vicem sustinet. In mentibus autem separatis non solùm simplex est rei perceptio in seipsis, quam significat intellectio; sed mutua quoque loquutio: & omnino visio ab auditione distinguitur. Atque in Deo tum intellectio agnoscitur, tum loquutio: siquidẽ & seipsum intelligit, & intelligendo loquitur verbum: & intellectio quidem diuinis omnibus personis communis est, loquutio verò solius patris propria. Denique intellectio immediatè fertur in obiectum, solámque illius perceptionem significat; loquutio illius obiecti cogniti expressio est per intellectionis manifestationẽ: quare vt loquutio cognitionem sequitur, ita dicere seu formare verbum de ratione intellectionis non est. Vt non sit mirum, si loquutio in diuinis ab intellectione separetur, dum personæ omnes intelligunt, solúsque pater dicit aut loquitur. Solus

Vt intellectio à verbo intelligere à dicere differant.

quippè ita intelligit, vt intellectionem exprimat; A ideoque solus generat.

Verbum vt ab intellectio ne distin guatur.

Ex his iam intelliges, Primò, quemadmodum verbum ab intellectione vniuersè sumpta distinguas. Intellectio enim, vt est intellectio, nudam dicit cognitionem rei in ipso intelligente; verbum autem expressionem intellectionis significat; non vt est actio, sed vt notitia rei; seu intellectionem vt expressam notitiam; nec solùm conceptam, sed & partam. Quæ est causa, cur omne verbum sit dicentis aut loquentis cuiuspiam verbum: quoniam dicere aut loqui nil aliud est, quàm intellectionem exprimere: quæ expressio quasi partus intellectus existit. Ita verbum partus mentis & proles vocatur; quam ex fœcunda memoria prouenire S. Augustinus dixit. B

Verbum simulachrum rei.

Secundò hinc etiam est, quòd verbum velut simulachrum & similitudo sit rem eam referens, cuius est verbum. Nam quia est ipsamet intellectio expressa; illiusque intellectionis partus, quæ fuit intelligendo concepta: sicut intellectio similis est rei conceptæ, sic verbum quoque producitur simile.

Verbum nostrum cur non purum.

Tertiò intelligas mirum non esse, si nullum mentale verbum in nobis omnino sit purum & immateriale. Nihil enim nisi ex phantasmate aliquo hausturn intelligimus, dumque minùs pura C & sincera est intellectio, purum & sincerum esse non potest illud verbum, quod intellectionem dicendo exprimit. Et quia dictio seu loquutio interior exteriorem totam dictionem ac loquutionem moderatur & dirigit; vt mentis verbum expressiuum intellectioni simile est, sic verbum oris externum interno mentis verbo formatur simile: & vt hoc purum omnino & sincerum non est, neque satis rem assequitur, cuius est verbum; ita nec illud plerumque satis verbum mētis imitatur. Neque satis perfectè & clarè possumus aliis per externa verba conceptiones & animi nostri partus proponere: multoque fœliciùs & clariùs D interius loquimur verbis nobis ipsis, quàm externis possimus aliis eloqui. Eandem ob causam non dicam de Deo, sed nec de cæteris mentibus separatis accommodatè licet, ac pro dignitate loqui; nec nobis ipsis, nec aliis. Quòd & mentis verbum à perfecta deficiat obiecti similitudine, & oris verbum minùs verbū mentis assequatur.

Loquutio in angelis & Deo.

Quartò in intelligente omni natura dictionem seu loquutionem & verbum reperiri; & verò etiam in angelis & Deo: & quidem puriùs multò & distinctiùs, quàm in nobis. Nam si dicere & loqui est exprimere & proferre intellectionē, E verbumque ipsa est intellectio expressa; quæcumque natura intelligere potest, potest & dicere, loqui, & formare verbum. Quæque perfectiorem habet intelligendi vim, perfectiùs loquitur & format verbum. Angeli cùm sint sine materia; vt purissimè intelligunt, sic purissimum formant verbum, cumque summa claritate loquuntur; tum sibiipsis, tum aliis Angelis, si suas ad illos intellectiones ordinent, iisque manifestari velint. In Deo quoque si est intellectio, quia perfectionem significat; loquutio quoque fuerit, quæ intellectionis perfectio est. Atque in hac loquutione intellectionisque expressione fœcunditas est & productio verbi, quod filius est, & patris proles.

Quintò verbum significare aliquid absolutum, intellectionem expressam: sed cum duplici relatione; vna ad dicentem tanquam ad causam: & ideò est realis relatio, quia est relatio effectus ad causam. Altera ad rem, quam significat, quæque per verbum dicitur: quæ relatio rationis est, signi ad rem, quam significat.

Sextò non solùm externum oris verbum, sed mentis quoque internum propriè dici verbum quemadmodum in mente item est propriè dicere & loqui: vbi autem est dicere & loqui, est etiam verbum. Hocque in diuinis manifestum est; vbi diuinum verbum, vt propriè dicitur filius, ita propriè verbum: neque hoc, vt in quæst. 34. notata art. 1. adnotauit sanctus Thomas, absque Arianismi crimine negari potest.

Septimò, quid de voluntate & sensu dicendum sit. Nam etsi in voluntate item dum sanctus Thomas, in quæst. 27. notata art. 3. produci ait amorem, Caietanus terminum intellexerit abilius actione distinctum: & Henricus produci dixerit zelum. Verius tamen placuit cæteris nihil præter ipsius actionem produci. Quod ex iis, quæ de intellectu dicta sunt, satis cognoscitur. Et quod spectat ad sanctum Thomam, nil aliud is produci dixit, quàm in amante amorē. Et quæst. 4. de veritate art. 7. dum ad septimum argumentū respondit, apertis verbis negauit quidquam à voluntate præter eius actionem proficisci: hocque inter eam & intellectum interesse; quòd intellectio intrinsecum habeat terminum, verbum, quod is voluit esse ab intellectione distinctum; volitio autē seu amor nō nisi extrinsecū, rē volitā seu amatam. Denique sensum constat nil aliud sentiendo, quàm sensionis actum, producere.

Octauò, parùm accommodatè Scotum intellectionem & dictionem ita distinxisse, vt diuersos actus significarint: neque intellectio esset actio, sed qualitas in intellectu; dictio autem actio, nempe intellectionis productio: quare verbum non intellectione, sed dictione produci voluit. Ostensum namque iam est dictionem solùm significare intellectionis perfectionem, solāque ratione ab ea distingui. Deinde intelligi omnino non potest dictionem seu loquutionem antecedere intellectionem. Tum quia concipi nequit intellectionem produci actione, quæ non sit formaliter intellectio: neque aliud est intellectionē promere, quàm intelligere; sicut promere actionem nil aliud est, quam agere. Tum quia intelligi item non potest, quempiam prius dicere aut loqui quàm is intelligat: siquidem & dicere & loqui, vt in loquutione vocali, sic & in mentali nil aliud sit, quàm id exprimere, quod intelexeris: & vt externa loquutione loquitur nullus, nisi priùs mente conceperit id, quod loquutur: ita etiam in interna: tantum abest, vt intellectionem loquutio præcedat. Præterea communis est omnium cōceptio, intellectionem immediatè in obiectum ferri eiusque perceptionem & comprehensionem significare: dictionem autem in intellectionem tendere ad modum reflexi actus, ipsam exprimendo. Postremò in Deo certum est hæc duo ratione solùm distingui; eundemque actum vt apprehendit obiectum, intellectionem dici, atque vt exprimit intellectionē producendo terminum, dictionem appellari.

Nonò & vltimò, diuinum verbum formaliter intellectione produci; nō vt idē Scotus credidit, actione

actione alia distincta. Non enim dictio est actio distincta ab intellectione. Pater siquidem actu suo intelligendi non solùm se intelligit, sed etiam dicendo suamque intellectionem exprimendo communicat. Verùm hæc Theologorum scholis accuratè magis examinanda relinquamus.

TEXTVS.

Τὸ δὲ ἀδιαίρετον, ἁπλῶς διχῶς, ἢ δυνάμει, ἢ ἐνεργείᾳ· ὃν κωλύει νοεῖν τὸ ἀδιαίρετον, ὅταν νοῇ τὸ μῆκος· ἀδιαίρετον γὰρ ἐνεργείᾳ.

Tex. 23. *Cùm verò impartibile duobus modis, aut potestate, aut actu; nihil prohibet intelligere impartibile, cùm longitudinem intelligat; impartibile namque actu.*

COMMENTARIVS CVI.

PHiloponus in principio huius sermonis, quo de intellectili obiecto Aristoteles dicere aggressus est, quinque impartibilis acceptiones distinxit. Nam & impartibile dicitur terminus; & continua magnitudo actu impartibilis est, potestate partibilis; & impartibile quidem in quantitate punctus, vnitas, momentum; & materialis forma, ac demùm forma immaterialis. Itaque in textu 21. dictum fuisse ait de primo impartibili, hoc est de simplici termino; nunc verò dici de altero, quod est continua magnitudo: vt intelligamus quomodo hoc quoque ab intellectu cognoscatur; nempè continuum vt cõtinuũ est & vnũ pluribus collectis & copulatis partibus constans, ab intellectu cognosci: quatenus autem diuiduum & plures in partes partibile non intellectu, sed dianœa, seu ratione comprehendi. Nam & simplices termini ad intellectum pertinere dicebantur, compositio eorum ad dianœam & rationem. Propterea intellectus actio impartibilis est & momentanea, dianeæ & rationis partibilis & cum tempore. Obiectum enim & tempus eodem modo se habent, sibique vicissim respondent.

Cæterùm aliquid aliud spectasse Philosophum credendum est. Neque enim sola multiplicis vocis distinctione tam grauem ac seriam de intellectilibus & intellectione disputationẽ concluisset. Propterea mauult Simplicius hæc, quæ de impartibilibus deinceps adferũtur, idcircò commemorari, vt hæc impartibilia aliter dicta ab iis distinguat, quæ vt formæ sunt & termini; horumque intellectiones ab illorum intellectionibus separet. Formas enim ac terminos eorumque intellectiones præcipuè, ac primariò posuit in tex. 21. ad intellectum pertinere. Quippè hæc per se & substantialia impartibilia sunt; cætera secundaria, velut in rebus partibilibus existentia. Illa neque actu neque potestate diuiduntur; hæc aut potestate diuidua sunt aut si diuidi nequeunt, id non ex perfectione prouenit, sed defectu vitioque naturæ; vt quantitatis terminus, quòd dimensione careat.

Et Auerroës exponi credidit quemadmodum cùm intellectus actio sit impartibilis, vt dictum est, partibilia tamen & quæ quantitatem habent, intelligat. Nimirum quoniam etsi potestate partibilia, actu tamen impartibilia sunt.

Sed maximè ad rem dixisse mihi videtur sanctus Thomas, duplicem intellectus actionem fuisse antecedentibus verbis positam; iam verò de singulis seorsim dici. Ac primùm de ea, quæ est impartibilium intellectio; deinde etiam de compositione & diuisione. Cùm igitur primam actionem circa impartibilia versari dixisset, hoc explicare aggreditur; plures impartibilis modos proponens & quemadmodum singuli intelligantur, ostendens. Primùm est impartibile in quantitate continua. Etsi enim hæc ex pluribus partibus ilsque quantis & diuiduis, vt in 6. Physic. lib. demonstratur, constet; & ideò diuidua & partibilis esse videatur: nullæ tamen in ea sunt actu eiusmodi partes, sed vnica continuata extensio, in qua partes potestate continentur, diuisioneque fiunt actu. Omnes enim eiusdem rationis sunt, nempè omnes quantitates; & si fuerint copulatæ & coniunctæ, nulla inter illas distinctio supereſt, nulla vis partis actu, sed vnum quidpiam existit quantum & continuum, in quo partium omnium entitas continetur. Quam ob causam potest in eas diuidi: & in tex. 18. libri 5. Metaph. partibilis quantitas dicitur in ea, quæ insunt; hoc est in partes, quarum entitas in ipsa est quantitate. Et quoniam pars, vt est pars, distinctionem aliquam significat; etsi partes eæ quoad entitatem actu sint in quantitate, in ratione tamen partium potestate solùm sunt; quoniam diuidi quantitas potest, diuisioneque partes distinguentur. Et quoniam vt ad actum partium reducantur, sola opus est diuisione, quæ localis est motus, nihilque reale producit, sed solam distinctionem illam; quæ modus quidam est & terminus partium, quæ cùm antea essent cõiunctæ, post separatæ sunt; potestate propinqua seu proxima dicuntur esse. Quòd si nos quantitatem non capiamus extensam, nisi dum plures concipimus partes, quarum vna sit extra aliam omnesque communi termino copulentur: quemodum philosophus spectans in libro Categoriarum continuam quantitatem dixit eam esse, cuius partes communi termino coniungũtur: imaginationis tamen vitium est. Quippè non esse actu partes in continuo manifesta ostendit ratio. Tum quia continuum est vna quantitas; vnum autem vt vnum est impartibile 3. Physic. lib. tex. 68. & 5. Metaph. tex. 12. Quare non potest actu habere partes. Tum quia si eas haberet continuũ non esset, sed contiguum: siquidem contigua tunc euadunt continua, cùm vniuntur, & sunt vnum: partes igitur continuatæ non sunt amplius partes, sed vnum quidpiam ex illis effectũ. Tum etiam quia, si quælibet pars accipiatur, ea quanta est & continua; & ideò partes haberet actu: idemque de qualibet illius parte dici semper posset. Iam demũ quia dici non potest, num illæ partes finitę sint, an infinitæ. Si. n. sint infinitæ, quantitas nimirum ex illis coagmentata infinita esset. Si verò finitæ, nec diuidi quantitas posset in infinitũ, nec vlla reddi ratio, cur tot & non plures sint aut pauciores. Sunt igitur omnes vnũ continuũ extensum & quantũ, potestate multa. Pro-

Quomodo partes sint in continuo.

pterea continuum habere partes dicitur extra partes; non quòd actu habeat, sed quòd extensa quantitate constet, quæ diuisa multas actu partes efficere potest; & interim in ipso continuo vnam partem extra aliam assignare atque ostendere licet.

Continuum vt partibile vel impartibile.

Atque hoc demum est, quod nunc philosophus impartibile dicit duobus modis appellari; aut potestate, aut actu. Namque continuum actu impartibile est, quia vnum, vnumque vt vnum impartibile est. Partibile tamen potestate; quia diuidi partes in multas potest. Quare cùm intellectus continuum vt vnum & copulatum intelligit, impartibile intelligit. Sed simplex notio aut terminus, de quo in tex. 21. loquebatur, impartibilis est & actu & potestate; continuum autem impartibile actu, partibile potestate. Et altero modo intellectus intelligit impartibile simpliciter, altero id quod est ex parte.

Continuum vt intelligitur.

Longitudinem exemplum profert, tanquam primam & simplicissimã continui speciem maximè impartibilem; cum vnicam habeat extensionẽ. Verùm de latitudine & profunditate idem intelligas; etsi altera duplici, altera triplici extensione constet. Quare longitudo vnico modo potestate partibilis est, latitudo duplici, profunditas triplici.

Neque verò audiendus Philoponus est, cùm impartibile quidem actu, continuum dicit, sed impartibile potestate aquam aut huiusmodi corpora fluida; quæ solidiore incidente corpore diuiduntur, eoque submoto coalescunt & impartibilia fiunt vt continuum. Aut cùm impartibile duobus modis dici, interpretatur non significare solùm duplicem vocis acceptionem; sed etiam eius, quod impartibile est, in duas partes diuisionem. Nam quod ad primum attinet, vt sit subtiliter excogitatum, non consueuit tamen Aristoteles eo modo & potestatem & actum dicere; sed vtrumque perpetuò de eadem re; vt illa ipsa & actu & potestate considerari possit. Ita potiùs hoc ipso loco credendum est eum dixisse intellectum intelligendo continuum intelligere impartibile; quia etsi potestate partibile sit, actu tamen est impartibile. Quòd si de rebus diuersis accipienda hæc essent; mallem aut cum Themistio impartibile actu continuum dicere, quod actu vnum & indiuisum sit: impartibile verò potestate immateriales formas & punctum, quæ ita vna sunt & indiuidua, vt nec diuisa sint, nec diuidi queant, quòd nullas habeant partes. Quippè de puncto quoque post dicet, vbi de continuo dixerit. Aut simplices notiones & terminos, quos in tex. 21. absolutè & simpliciter impartibiles nominauit; Simpliciusq; impartibilia formalia nuncupat. Impartibile verò duobus modis dici, hoc est in duas partes continuum diuidi, dura prorsus interpretatio est: præsertim vbi ab ipsomet philosopho exponitur id, quod dicitur. Sed nec in duas, sed in plures & quotquot libuerit partes diuiduum continuum est.

TEXTVS.

Καὶ ἐν χρόνῳ ἀδιαιρέτῳ· ὁμοίως γὰρ ὁ χρόνος διαιρετὸς, καὶ ἀδιαίρετος τῷ μήκει.

Et in impartibili tempore. Perinde namque ac longitudo, partibile ac impartibile tempus.

COMMENTARIVS CVII.

SI intellectus impartibile intelligit, cùm continuum intelligit; quia continuum est impartibile actu; docendum quoque fuit, quemadmodum intelligatur. Sanè hoc præcipuè nunc agitur. Sed illud etiam ni fallor, vt quoniam duplex continuum est, vnum permanens, alterum succedens; propositam propositionem exponat non ad permanens modò, sed ad succedens quoque continuum pertinere; perindeque impartibile intelligi, dum intelligitur tempus, ac si longitudo continua permanens intelligatur, latitudo quoque & profunditas. Itaque illud (perinde namque ac longitudo, partibile & impartibile tempus) duplicis conclusionis rationem continet aquarum altera est, impartibile intelligi cùm intelligitur tempus: altera, continuum tempore impartibili intelligi. Vtriusque ratio est; quia cùm tempus perinde ac longitudo continua, quantitas sit; perinde de illo partibile & impartibile dicuntur. Est igitur tempus potestate partibile, actu impartibile; cumque intelligitur tempus, intelligitur impartibile. Et rursum dum intelligitur continuum impartibile actu, in impartibili quoque intelligitur tempore.

Tempus partibile & impartibile.

Certè in textu 70. libri 3. Physic. & tex. 99. & 113. lib. 4. continuum traditum est inesse magnitudini, motui & tempori; sed magnitudini primùm, deinde motui, qui aut magnitudinis est, aut super magnitudinem sit; tum demum tempori, quod consequitur motum. Quia enim magnitudo est continua, continuus est & cum successione motus; & quia motus, ideò & tempus. Cõtinuitas magnitudinis permanẽs est, cõtinuitas motus & tẽporis succedens: hæc ex illa ortum habet, & ideò per prius & posterius dicitur. Immò in tex. 18. libri 5. Metaph. motum & tempus non dubitauit philosophus affirmare quanta & continua ex accidente esse; quòd eorum quantitas & continuitas ex magnitudine oriatur. Idem de impartibilibus intelligas, quæ in cõtinuo considerantur. Quemadmodum enim se habet punctus in longitudine, linea in superficie, & superficies in profunditate; ita se habent mutatum esse in motu & momentum in tempore. Magnitudo sola & tempus hoc loco commemorantur, prætermittitur motus: tum quia intellectio neque motus est, neque cum motu perficitur: tum quia motus continuitatem à tempore distinctam non habet: nec ſine, nisi vnica est quantitas successiua, quæ etsi in tempore oriatur ex motu, tempori

pori tamen potiùs, quàm notui, tribuitur. Quoniam cùm sint idem re motus & tempus, motus formaliter consideratus viam significat & progressionem ad formam quampiam & essentiam, velut terminũ, aquirendam; tempus autẽ durationẽ, morã, & permanentiam viæ illius & progressionis in existẽtia; velut existentiæ quandam extensionem, quæ non ſtatim atque incipit, desinit, sed aliquandiu perseuerat, tantóque tempore durat, quanto in eo persistit. Quam ob causam nullum in generibus entis proprium locum habet motus, sed ad termini genus reuocatur: quòd non vt natura per se, sed vt via ad aliud, consideretur; & in lib. Categoriarum ex accidenti quantus esse dicitur. Tempus verò vt absolutam durationem & extensionem significat, ita quantitatis species existimatur esse; & numerus ac mensura motus definitur in 4. Physic. libro.

Motum per se in categoriã non poni, &c.

Continuum vt intelligatur.

Ergò motu prætermisso, si modum quæras, quo intelligatur continuum impartibile actu; respondet Philosophus, impartibili tempore intelligi. Impartibile tempus Philoponus interpretatur momentum; maléque dictum putat impartibile tempus, quippè momentum tempus non est, sed principium temporis. At leuis obiectio est. Duobus enim modis intelligi continuum potest. Aut quatenus vnum & impartibile actu; nullas in eo separando partes, sed totum simul accipiendo. Aut quatenus potestate partibile diuisis partibus, quæ diuidi possunt; vnaque post alteram intellecta. Si priori modo intelligat, intellectio sanè momentanea fuerit & impartibilis: si posteriori, temporanea & partibilis. Perinde namque ac continuum; partibile est & impartibile tempus. Quocirca illud (& in impartibili tempore) non de momento solùm, sed tum de momento, tum de continuo tempore intelligas. Namque & momentum impartibile tempus dicitur, quòd aliquid temporis sit: & continuum tempus impartibile, quòd sit impartibile actu, & potestate partibile; quemadmodum cõtinuum illud, quod intelligitur.

Itaque quod magnitudinẽ, motum, & tempus sese vicissim consequi & esse similia dicebatur; ita in re præsenti accipias. Motu dimisso, qui in intelligendo locum non habet; pro motu actionem mentis accipias. Ergò obiectum intellectile, intellectio, & tempus, ita se habent; vt si obiectum fuerit impartibile intellectio quoque impartibilis sit & momentanea; si partibile obiectum, & intellectio partibilis & temporanea. Etsi enim continuum ſtatim intelligat, si tamen percurrat eius partes, in eóque intelligendo moretur; tempus nimirum consequitur.

TEXTVS.

Οὐκοῦν ὅσον ἐστὶν, ἐν τῷ ἑκάστῳ περιοδῷ ἑκατέρῳ ἐν γάρ ὅσῳ, οὐκ ἐν διαιρεθῇ, ἀλλ' ἐν δυνάμει. χρόνος δ' ἑκάτερον τ' ἡμίσεως χρόνου, διαιρεῖ καὶ τὸν χρόνον ἅμα· τόπῳ δ' οἰονεὶ φαίνεται. ἔστι δὲ ὡς ἐξ ἀμφοῖν, καὶ ἐν τῷ χρόνῳ τῷ ἐπ' ἀμφοῖν.

Non licet igitur dicere quid in vtroque dimidio intelligat; non est enim, nisi diuidatur, nisi potestate. Seorsim autem vtrumque dimidium intelligens, simul etiam tempus diuidit. Tunc verò velut longitudines. Quòd si tanquam ex vtrisq; in tẽpore quoque quod ex vtrisque.

COMMENTARIVS. CVIII.

ETsi res à nobis intelligantur, quæ sensibus suscipiuntur, ac præsertim auditu, qui disciplinæ sensus est; non eodem tamen modo, vt adnotauit Themistius, intellectu concipiuntur; quo pronuntiantur & audiuntur voces. Pronuntiantur voces & audiuntur cum tempore, sensim & per syllabas; quia cum locali motu aëris eas formantis atque ad auditum deportantis. At intellectus non hæret syllabis, ad singularum auditionem notionis partem formans: sed integræ vocis significatione percepta illicò significatæ rei notionem totam effingit: atque tum tempus tum intellectio reique intellectæ notio impartibilia sunt. Neque enim cum voce intelligentia extenditur. Idem penè in intelligendo continuo accidit. Nam etsi continuum extensum sit, si tamen non per partes, sed totum simul, vt vnum impartibile actu intelligatur; impartibilis & momentanea intellectio est. Si enim partibili tempore intelligeretur, nimirum vna illius pars in vna temporis parte & alia in alia intelligeretur. Non igitur intelligeretur vt vnum & impartibile actu; quoniam vnum & impartibile partes non habet, quæ seorsim intelligantur. Atque hoc est, quod ait philosophus, ab eo, qui superiorem conclusionem neget, continuum impartibile actu momento intelligi; sed omnino contendat esse tempus, quod prius habeat & posterius; dici non posse quidnam in vtroque dimidio, priori scilicet & posteriori illius temporis, intelligat. Quippè in continuo, antequam diuidatur, nullæ sunt partes actu, quæ seorsim intelligantur. Sunt sanè potestate; quia diuidi potest id, quod est vnum & continuum. Sed si hoc modo consideretur continuum vt potestate diuiduum, iam non consideratur vt vnum impartibile actu. Quare si seorsim partes eius consideres, non momento, sed tempore illas percurres; nimirum simul & continuum & tempus diuidendo. Perinde namque ac longitudinem, tempus quoque dicebamus esse partibile: & nunc perinde addimus esse, siue re ipsa siue mente & cogitatione longitudo diuidatur. Quemadmodum enim si re ipsa diuideres, non amplius momento, sed cum tempore diuisas partes intelligeres; quia non iam esset longitudo, sed longitudines; non vnũ continuum, sed plura: sic etiam prorsus eueniet, si cogitatione diuidas; quia non vt vnũ, sed vt plura intelliges. Quòd si continuum intelligas, vt continuum quidem, non diuisum, sed vt ex pluribus partibus constans, & in eas potestate diuiduum; intelliges quoque in tempore continuo, quod ex pluribus constabit partibus.

Continuum vt intelligatur.

Hæc est plana horum verborũ explicatio: quibus duo prorsus continentur. Alterum est confirmatio superioris conclusionis, continuum vt est vnum momento intelligi. Alterum, posse cõtinuum tribus modis considerari, totidemq; modis intelligi. Primum consideratur vt est actu vnum. Deinde vt actu diuisum in plures partes. Postremò vt actu quidem vnum, sed potestate diuiduum. Dum primo modo intelligitur, momentanea & indiuidua intellectio est; quæ tamen euadit temporanea, si diutius in ea persistat & hæreat intellectus. Dum altero modo; vt sunt plura continua, quorum vnum quodque est

vnũ actu, ita plures intellectiones sunt, momentanea & indiuidua vnaquæque. Denique dum tertio modo, intellectione quidem vna, sed temporanea & quæ pluribus copulatis partibus constet: quemadmodum continuũ intelligitur actu copulatum, potestate diuiduum, sic intelligendæ rei vndiq; intellectio & tempus respondent.

TEXTVS.

Τὸ δὲ μὴ κατὰ ποσὸν ἀδιαίρετον, ἀλλὰ τῷ εἴδει, νοεῖ ἐν ἀδιαιρέτῳ χρόνῳ, καὶ ἀδιαιρέτῳ τῶν ψυχῆς.

Tex. 24 *Quod autem non quantitate impartibile, sed forma; in impartibili tempore intelligit & impartibili animæ.*

COMMENTARIVS CLXIX.

PVtat Simplicius impartibile in quantitate, de quo in superiori textu actum est, comparari nunc cum impartibili illo, de quo in textu 21. quod est impartibile formale & abstractum (hoc enim nunc impartibile formæ interpretatur) atque alterius ab altero discrimen ostendit. Alterum namque actu est impartibile, potestate partibile: alterum tum actu, tum potestate impartibile. Illud momento temporis intelligitur, sicut impartibile actu; aut diuiduo tempore, sicut potestate partibile consideretur. Hoc verò impartibili momento, quod est suprà tempus.

Sed omonymia erit in verbis philosophi, si impartibile temporis antea momentum temporis, nunc impartibile supra tempus, & tempore melius dixit. Ergò philosophus de primo egit impartibilis modo, qui in quantitate consideratur: nunc de altero dicit, quo non quantitate, sed forma impartibile quidpiam nominatur. Formam autem duobus modis interpretari licet: aut speciem & integram naturam, siue ex materia & forma, siue ex genere & differentia constantem; vt hominem & equum, vel etiam indiuiduum hominem aut equum. Aut formam solam, siue immaterialem, abstractã, & simplicem, siue materię actũ. Non solùm enim forma ipsa per se cõsiderata simplex natura est; sed etiam ex materia & forma genereue & differentia coalescit vna quæpiam essentia, quæ simplici definitione ac notione continetur. Prior interpretatio Themistij fuit, posterior Philoponi, Simplicij, Auerrois, Alberti, sancti Thomæ. Nam etsi species quoquo modo in indiuidua plura diuidi videatur; verè tamen nulla diuisio est, cùm in singulis tota sit eius natura, omninoque speciei notio impartibilis est; speciemque infimam, quam propriè speciem nominamus, atomum dicimus; atque in generum diuisione iubebat Plato in ea quiescere. Verùm nec generum natura dissimilis. Hæc per eam, quæ prædita sunt potestate, quatenus communes pluribus naturæ sunt, in plures quidem diuidi species existimantur; at natura tota in singulis speciebus continetur. Omnes quippè animalis species substantiæ sentientes sunt; non minùs, quàm homines singuli rationalia animalia sint. Illa est natura generis, hæc speciei. Itaque in impartibili tempore & impartibili animę intelligitur vtraq; hoc est tum temporis momento, tum intellectione subita & indiuidua. Neque enim audiendi sunt Philoponus & sanctus Thomas, vbi animæ impartibile facultatem animæ, id est intellectum interpretantur. Quippè vbi de intelligendo agitur, manifestum est de intellectu agi: dubium verò quálinam eius intellectione intelligatur: nec quærebatur qua facultate, sed quali actione intelligamus. Ineptaque fuisset responsio, intellectu nos intelligere. Sed etiam in superioribus de actione semper, non de facultate fuit sermo: omonymiaque laboraret oratio, si impartibilis vocem alio nunc vsurparet modo. Animæ igitur impartibili, hoc est impartibili intellectione intelligit. Nam nec hominis nec animalis vnam partem priùs, aliam posteriùs, sed totum simul & vt totum quidpiam & vnum, siue ex materia & forma, siue ex genere & differentia, confectum intelligimus: neque cum voce, quæ per syllabas cunctatim pronuntiatur, extenditur intellectio. Itaque formæ nomen cuiusque rei essentiam & naturam significabit, vel etiam domus ac cæterorum quæ arte constant.

Natura qualibet impartibilis est, & impartibilis si intelligitur.

Neque in rebus continuis modò, sed & in multitudine & numero; vt vere Themistius admonuit. Etsi enim plures sint vnitates deiunctæ & separatæ, quæ per partes, & cum tempore intelligantur, si seorsum singulæ percurrantur: dum tamen omnes in vnam numeri formam intelliguntur, qua binarius, ternarius, cæteræque numerorum species constant, considerantur; sanè vt aliarum rerum species, sic hæ impartibili tempore & actione comprehenduntur.

Numerum quoque esse impartibilis.

Quòd si formæ nomine non speciem & naturam integram, sed formam solam naturæque cõpositæ partem intelligas; næ hæc ipsa quoque temporis momento & actione indiuidua intelligitur. Omnis enim forma per se considerata impartibilis est: & vt immateriales & spiritales formæ; ita & hæ, quæ materiales maximè sunt (siue substantiæ formæ sint, siue accidentium) si mente separentur à materia, cuius quantitate extenduntur, ac per se solæ accipiantur, impartibiles sunt. Quantitas extensio est, propriaque materiæ affectio: itaque materia per se quanta est & extensa; formæ ex materiæ potestate eductæ, ex accidenti euadunt quantæ, dum vna earum pars ex vna, alia ex alia materiæ parte educitur in eque sustentatur. Separes à materia; quantitatem omnem, extensionem & partibilitatem amittunt.

Forma omnis per se impartibilis.

Verùm enimuerò siue speciem siue formam interpreteris, argumentum à minori ad maius in his verbis agnoscas. Si enim quantum continuum, dum consideratur vt vnum, momento & indiuidua actione intelligitur; multò magis intellegetur impartibile illud, quod sua natura quãtitatis omnis & extensionis est expers. Posteriorem tamen interpretationem duo confirmant, Alterum, quod cum in superiori impartibilis acceptione de continuo dixit philosophus, simul etiam de materia dixisse videtur, quæ per se quanta est & continua; eodemque modo definiuisse materiã intelligi; quo intelligitur continua quãtitas. Quare de forma, quæ non per se, sed aut

aut nullo modo, vt spiritalis forma; aut ex accidenti solùm, vt ea, quæ materialis, quanta, & cõtinua est, dicendum supererat, quemadmodum ea intelligatur. Neque hoc minùs numeri ac multitudinis formam comprehendet; quoniam vt coniuncta, ita & deiuncta materiæ quantitate forma euadit ex accidenti quanta: nec minùs à deiuncta, quàm à coniuncta separata impartibilis erit numeri forma. Alterũ, quòd proximè sequentia verba, quibus de quanto & diuiduo ex accidenti loquetur, maximè videntur ad formam pertinere, quæ materiæ quantitate efficitur ex accidenti quanta. Sic enim habet.

TEXTVS.

Κατὰ συμβεβηκὸς δ', καὶ οὐχ ᾗ ἐκεῖνα διαιρετά, ᾧ νοεῖ, καὶ ἐν ᾧ χρόνῳ, ἀλλ' ᾗ διαιρετά. ἐνίστε δὲ καὶ τούτοις τὸ ἀδιαίρετον.

Ex accidenti verò, & non quatenus illa partibilia, quo intelligit, & in quo tempore: sed quatenus impartibilia. Inest enim & his aliquid impartibile.

COMMENTARIVS CX.

OBscura verba interpretationis multiplicis fuerunt causa. Illud constat, inchoatam explicationem absolui, quomodo impartibile secundo modo dictum intelligatur. Sed Themistius mentis notiones & tempus, quo eæ intelliguntur, interpretatus est ex accidenti partibilia dici propter voces; quæ sensim & cum tempore pronuntiantur. At nec de vocibus mentio vlla; nec solùm propter voces, sed & propter materiam cognitricemque virtutem ex vno in aliud progredientem partibiles notiones euadunt.

Philoponus ergò triplicem aliam expositionem fecit. Prima fuit, materialem formam ex accidenti vt impartibilem intelligi: quia eum partibilis verè sit, ex accidenti impartibile habere dicitur; quòd deforis accedat illi vnitas, dum impartibili animæ parte, quæ intellectus est, intelligitur. Vt hæc sit verborũ sententia. Si intellectus materiales formas impartibiliter, vt dictum est, intelligit; id ex accidenti est: (non quatenus illa impartibilia) hoc est non sua natura.

Altera, formas impartibili, tum tempore, tum animæ facultate, ex accidenti intelligi; quòd ipsæ non per se, sed ex accidenti sint impartibiles. Quare etsi intellectus sua natura habeat, vt impartibiliter intelligat; ex accidenti tamen impartibili intelligitur; quoniam ipsis intellectilibus accidit esse impartibile ex accidenti.

Tertia; illud (quo intelligit) phantasiam significare, qua intellectus ad intelligendum vtitur. Hanc verò parte quadam & vt phantasia est, impartibile habere conuincitur; quia priores typi à posterioribus non delẽtur. Ex accidenti tamen partibilem esse; quoniam in subiecto partibili est. Sicut & momentum per se impartibile est, ex accidenti partibile, quia in tempore partibili est. Sed quamuis hæc ex accidenti partibilia sint, ea tamen accipiens intellectus vt impartibilia sunt, materialem formam intelligit; & ideò impartibili tempore & impartibili phantasia intelligit. Atque in his fortasse inquit Philoponus voluisse Philosophum affinitatem & similitudinem phãtasiæ ac materialis formæ ostendere; quòd ambæ partibiles ex accidenti sint. Adde & temporist quippe hoc quoque ex accidenti partibile esse dicitur.

Verùm in his Philoponus tum accipit falsa, neque vt par est de formarum natura sentit: tum pugnantia loquitur. Nam vt nullam hîc mittam phantasiæ mentionem esse: neque illud (quo intelligit) accommodatè de illa exponi. Tum quia propriè id, quo intelligimus, intellectus est, aut intellectio ipsa: phantasia verò id est, quo imaginamur, rerumque simulachra fingimus. Tum quia hæc (quo intelligit & in quo tempore) antecedentibus illis respondent (& impartibili tempore intelligit, & impartibili animæ) vbi impartibile animæ non phantasiam, sed intellectum Philopono, cæteris ferè intellectionem ipsam significauit.

Sanè falsum est materiales formas per se partibiles esse, ex accidenti impartibiles: contraque prorsus res habet. Et per se suaque conditione ac natura impartibiles sunt, si à materia & quantitate considerentur abiunctæ (quippe nõ aliã ob causam spiritales reque abiunctæ formæ impartibiles sunt) ex consortio autem materiæ, quæ quantitatem & extensionem habet, partibiles ex accidenti euadunt. Pugnantia verò loquitur, dum anteà quidem materialem formam per se partibilem, ex accidenti impartibilem dicit; post verò phantasiam addit ex accidenti partibilem esse, quòd in subiecto partibili sit: nam & forma inquit ea est ratione partibilis, hoc est ex accidenti, quia in subiecto partibili est. Et rursum post; voluisse Philosophum phantasiæ materialisque formæ affinitatem, ac similitudinem ostendere, quòd ambæ sint ex accidenti partibiles. Alioqui si ità non sit, quænam tandem affinitas, quæ similitudo?

Forma omnis pro se impartibilis.

Auerroës igitur intelligendam formam & tempus, quo intelligitur, ex accidenti partibilia dici exposuit; non quatenus talia sunt, sed quoniam vtrumque per se impartibile in partibili existit; forma in magnitudine, momentum in tempore. Cæterùm neque intelligimus forma; vt id (quo intelligit) formam significare possit, quæ id potiùs est, quod intelligitur: sed intellectu aut intellectione intelligimus. Neque de intellectili nunc, sed de intellectione & tempore sermo est. Quippe vt Philopono quoque diximus, illud (quo intelligit) id ipsum est, quod paulò ante (impartibili animæ) dixit: quod ipsemet Auerroës impartibilem intellectionem interpretatus est.

Quid igitur sanctus Thomas? Partes formæ ex accidenti partibiles intelligi voluit. Etsi enim ipsa per se in impartibili intelligatur, aliquam tamen in partibus diuisionem subit, quas ex accidenti intelligimus; non vt partibiles sunt, sed quatenus in illis etiam diuisis ipsa est impartibilis forma, quam impartibiliter intellectus intelligit. Itaque

impartibili actione & impartibili tempore intelligitur forma; tùm per se, tùm in partibus considerata. Sed si per se consideretur, intelligitur per se impartibili; ex accidenti autem dum in partibus spectatur. Non tamen quatenus illa impartibilia (hoc est non quatenus diuisæ sunt, sed quatenus in illis diuisis est ipsa impartibilis forma. Ineſt enim & his aliquid impartibile) forma scilicet ipsa per se impartibilis. Quòd si partes eæ per se seorsim, vt diuisæ considerentur, tùm demùm non impartibili ampliùs, sed partibili, tum actione, tum tempore, intelligentur. Triplex igitur consideratio fuit. Prima formæ per se, vt impartibilis est, etsi in partibili existat materia. Altera, vt in pluribus diuisis partibus reperitur. Tertia partium ipsarum diuisarum ac per se seorsim sumptarum. Prima est in impartibili per se: altera in impartibili ex accidenti: postrema prorsus in partibili.

Cæterùm accõmodatè magis Simplicius tametsi orationis continuationem probanda videatur. Philosophũ enim putat duplici distincto impartibili; vno, quòd neque actu neque potestate diuiduum est; altero, quod si non actu, certè potestate sit diuiduum; singula singulis facultatibus assignasse; alterũ intellectui, vt intellectus est; alterũ intellectui, vt rationalis est. Atq; cùm in superioribus verbis impartibile primi generis, quod est formale & abstractum, intelligi dixisset impartibili omnino tempore & impartibili animæ; alterius nunc impartibilis, quod in partibili est, intellectionem subiungi; neque simpliciter in impartibili animæ fieri, neq; in impartibili tempore, sed in impartibili actu, potestate partibili. Hæc inquam continuatio probanda non est: quoniam in proximè superioribus verbis ostendimus non fuisse sermonem de impartibilibus abstractis, alioque intellectu impartibile forma nominatum fuisse.

Quare potius credendum est, cùm antea exposuisset quomodo impartibile quantitate intelligatur; postque impartibile forma dixisset impartibile tempore & impartibili animæ intelligi: eum nunc explicare voluisse, quomodo id fuerit dictum: nempè ex accidenti impartibili illo intelligi. Quoniam cùm verè & reipsa partibile sit id, quod intelligitur; non intelligitur tamen quatenus partibile, sed quatenus impartibile. Sanè si animal & rationale diuersasque materialis formæ partes seorsim intelligas; diuiduntur actu, vt res intellecta, sic & intellectio & tempus; si simul vtrũq; intelligas partibile vt impartibile; & intellectio actu impartibilis, potestate partibilis est; & tempus item; quoniam seorsim illa intelligi queunt. Quare ex accidenti est, si impartibili intelligantur: quia non quatenus illa partibilia sunt partibusque constant, intelliguntur; sed quatenus impartibilia: ineſt enim illis impartibile aliquid, siue species vna, siue forma vna. Cognitio item partibilis est & partibili tempore fieri potest componendo & diuidendo: at nec vt partibilis, nec in tempore vt partibili cognoscit: quippe id, quod sua natura partibile est, vt impartibile apprehendit. Sed vt impartibilis est tota simul. Ineſt enim & his aliquid impartibile; nempè momentum in tempore, & in actione animæ intellectio. Propterea impartibile per se vt impartibile cognoscitur; partibile autem ex accidenti; quia non cognoscitur vt partibile, sed vt impartibile: neque in tempore partibili, sed in impartibilitempore vt partibili animæ, sed vt impartibili. Oportet enim obiectum, actionem, & tempus sibi in omnibus respondere & æqualia esse.

Hæc est obscurissimorũ verborũ sententia. Quæ tamen ego ita accipio, vt non solùm de posteriori impartibilis genere, quod impartibile forma distabatur; sed & de priori, quod in quantitate continua considerabatur, fuerit pronuntiata. Perinde enim qui continuum intelligit impartibili tempore, vt in tex. 23. dicebatur, ex accidenti intelligit illud impartibili: quia vt impartibile intelligit id, quod verè partibile est. Itaque cùm vtrumque impartibilis genus vidisset Philosophus verè & re ipsa esse partibile; explicare voluit quod de vtroque dixerat, vtrumque impartibili intelligi. Nam & statim longitudinis & continui quoque mentionem subiunget, & hoc similiter in omni cõtinuo habere dicet: quasi ad illud quoque antecedentia hæc verba pertinere significans.

TEXTVS.

Ἀλλ' ἴσως ἔ χωριστὸν, ὃ ποιεῖ ἕνα τὸν χρόνον καὶ τὸ μῆκος· καὶ ὅτι ὁμοίως ἐν ἅπασι ὃν τῷ συνεχεῖ, καὶ χρόνῳ καὶ μήκει.

Sed fortasse non separabile, quod vnum facit tempus & longitudinem. Et hoc similiter in omni est continuo, & tempore, & longitudine.

COMMENTARIVS CXI.

QVod in rebus partibilibus dixerat impartibile aliquid ineſse, hoc ipsum ita nunc ineſse subiungit, vt & inseparabile sit, & vnum faciat id, quod partibile dicitur. Sed cùm tempus & longitudinem & omnino continuum omne nominet; manifestum est id, quod dixerat, partibilia partibili ex accidenti intelligi, non solùm de partibilibus forma, sed etiam de continuis dictum fuisse. In omni igitur continuo, tum tempore, tum longitudine; hoc est tum continuo successiuo, tum permanenti, impartibile aliquid ineſt, quod continuum faciat vnum. Dum longitudinem legis, superficiem quoque & corpus & omninò permanentem omnem magnitudinem intelligas; vt & in superioribus. Et quamuis magnitudo prior sit tempore, quod motum in magnitudine factum consequitur; priùs tamen nunc nominat tempus; quòd illud proxime nominasset & propter illud hæc verba subiungeret. Quæ tamen non solius temporis, vt tempus est, propria esse intelligens; sed tempori, quatenus continuum est; conuenire; & ideo cõtinuo omni communia esse: post tempus longitudinem quoque & continuum omne adiunxit.

Digressio

Digressio XXIII. De impartibilibus quantitatis.

Impartibilia vt in continuo.

SAnè in continuo duo impartibilium genera considerantur. Quædam extrema, velut termini quantitatis finitæ : alia in ipsa quantitate intermedia, velut diuersas illius partes copulantia : nempè in linea puncta, in superficie lineæ, in profunditate superficies, in tempore momenta. Has namque agnoscimus continui species, permanentes tres, quartamque fluentem ac subindè succedentem. Quæ in medio continuò considerãtur, potestate, non actu, sunt. Eadem quippe illorum est ratio, quæ & partium. Nam si in linea, (de cæteris idem intelligas) essent actu puncta ; cùm non constet ex punctis tota, vt in 6. physic. lib. demonstratur ; inter quælibet duo puncta esset linea ; quæ actu pars lineæ totius esset punctis illis terminata. At partes non actu, sed potestate duntaxat inesse antea ostendimus. Et cùm punctum impartibile quidpiam sit & extensione carens ; vbi punctum adsit, extensio non erit : ibi ergò interrupta fuerit extensio ; neque continua erit linea, sed contiguis constabit partibus ad illud punctum ita terminatis, vt earũ quælibet quemadmodum termniata est, sic in extremitate carentiam habeat extensionis, & ideò interruptionem : cùm nil aliud terminus, quàm extensionis carentiam in extrema re terminata significet. Sed & huiusmodi puncta aut finita essent, aut infinita ; si infinita, cùm inter quælibet duo puncta sit linea, innumerabiles essent actu vnius lineæ partes : si verò finita, quis tandem eorum numerus ? Neque enim vlla est ratio, cur tot potiùs, quàm plura aut pauciora sint. Deindè cùm inter quælibet illorum duo sit linea, non minùs in hac, quàm in priore tota, fuerint puncta ; atque inter hæc rursum alia linea, aliaque puncta : & sic semper progrediemur : cumque nulla sit pars lineæ, in qua mihi non concederes puncta, totam tandem lineam ex punctis constare conficiam. Ergò potestate solùm sunt hæc puncta ; lineæque diuisione fiunt actu. Quoniã. n. separãtur actu partes, eæ finitæ ac terminatæ existunt, suosq ; terminos & extrema habent actu. Quamquàm hæc diuisio non reipsa modò, sed & mente & assignatione fieri potest ; si aut mente cogitemus aut in continuo ostendamus partes, quæ diuidi re ipsa possint & separari. Ita vbique in linea dicuntur esse puncta ; quoniam vbique diuidi potest diuisioneque fieri vbique puncta. Nusquàm tamen duo puncta immediatè assignabis ; sed media semper intercedet linea.

Præter hæc verò impartibilia, quæ potestate reperiuntur, illa sunt actu & reipsa, quæ in extremitatibus velut continui totius termini considerantur. Actu namque finitum est & terminatum : neque terminus illius pars aliqua diuidua esse potest ; quoniam cum eius partis medietas vltra illam sit, ipsa non esset vltima. Sed indiuiduum quidpiam esse oportet. Reale tamen : tum quia reipsa continuum terminatur : tum quia corpus locans & corpus locatum re ipsa se A se contingunt ; neque diuidua aliqua parte, quia sese vicissim penetrarent ; verùm indiuidua extremitate : atque vt realis contactus est, sic reales esse oportet extremitates, quibus se tangunt. Figura quoque quæ cum superficie est idem re, quidpiam reale significat : tum quia species sub genere qualitatis : tum quia realis terminus naturalis corporis : plurimæque figuræ termini existunt operationum artis. Denique si superficies immediatum est accidentium realium subiectũ, vt habes in tex. 25. lib. 4. physic. si locus superficies esse definitur in tex. 41. si superficies species est quantitatis ; næ reale quidpiam significet : B idemque de impartibilibus cæteris iudicium fuerit. Præsertim cum de illis & mathematicæ disciplinæ & verò naturalis ipsa scientia tractent.

Impartibilia non distinguũtur a continuo.

Verùm ab ea quantitate, in qua reperiuntur, nequaquam re distinguntur. Quippe diuisione sola, compressione, alioue locali motu, qui nullam rem nouam adfert, producuntur. Et si rem quampiam separatam significent ; possent nimirum diuina virtute seiungi seorsimque existere, punctum sinè linea, linea sinè superficie, superfices sinè profunditate. Quod si fieret, quantitas remoto termino fuerit sanè infinita ; & impartibile illud per se consideratum sub aliquo entis C genere ponendum esset : & cùm ad quantitatem maximè pertinere videatur, omnis est quantitatis & extensionis expers. Plura eiusmodi alia consequerentur absurda, quæ sciens commemorare supersedeo. Itaque quantitas vt hucusque & non vlteriùs protenditur, & re ipsa & se ipsa terminatur : superficieique extrema profunditatis existit terminus ; vt quædam est latitudo profunditate carens, & ideò profunditate impartibilis. Nam vt quasi crassescit latitudo, profunditas fit ; vt per se spectatur sola, impartibilis profunditate, terminus profunditatis D est. Linea item superficiei terminus, quatenus superficiei latitudo non vlteriùs dilatatur ; nil aliud, quàm latitudinem se ipsa finitam, significat. Cùm enim secundùm totam suam latitudinem finiatur, in eo fine ac termino longitudo quædam consideratur : quæ vt quasi dilatatur, superficies est ; vt latitudine omni caret & sola est longitudo impartibilis latitudine, linea dicitur & superficiei terminus. Postremò punctum ipsa est linea vt in longitudine finitur. Et quoniam linea est longitudo sinè latitudine, impartibilis prorsus est illius terminus, omnique extensione caret ; & ab Euchlide deffinitur, cuius nulla est E pars, neque profunditatis, neque latitudinis, neque longitudinis. Et verissimè Themistius atque Simplicius impartibilia hæc omnia nil aliud, quàm priuationem illius quantitatis, cuius termini sunt, significare prodiderunt. Est aliquid, inquit Themistius cap. 44. quod per se & suapte » natura indiuiduum est & incompositum : at punctus & momentũ non hoc modo indiuidua sunt, » sed ex deffectu & priuatione continui. Et Simplicius commentatio ad tex. 23. Puncta & omninò extrema ipsa, vtpotè decidentia & hoc » ipso, quia extrema sunt, ab ijs etiam destituta, » quorũ sunt extrema, in priuatione sunt ipsorũ ter- »

Impartibilia quid formaliter sint.

minatorum & finitorum. Quod in commentario quoque tex. 25. prosequitur.

Impartibilium duo genera.

Præter extensionis tamen priuationem, in continuo positionem significant ; tamquàm id, quod in eo consideratur vt illius terminus. Et Aristoteles in tex. 12. lib. 5. Metaph. punctum hoc nomine ab vnitate distinxit, quòd hæc impartibilis absque positione sit, illud verò impartibile positionem habens in continuo ; hoc est continuo alicui semper adiunctum. Quare duo in primis in impartibilibus hisce considerantur. Alterum est extensionis ac partibilitatis priuatio. Alterum, positio in extenso quopiam ea ipsa extensione, cuius illa priuationem significant. Qua positione fit, vt illorum quædam extensionem aliquam habeant, superficies latitudinem, linea longitudinem ; punctum omninò nullam.

COMMENTARIVS.

HÆc de horum impartibilium natura & conditione explicanda fuerunt, vt duo illa intelligerentur, quæ hoc loco à Philosopho affirmantur. Alterum, (quod posterius commemoratur) in omni continuo, tum permanenti, tùm successiuo, aliquid esse impartibile, quod vnum facit continuum. Sermo enim est de impartibilibus ijs, quæ in medio continuo considerantur: non de illis, quæ extremitatum termini sunt. Etenim illa, dum continui partes copulant, continuum faciunt vnũ, quod impartibili animæ & impartibili tẽpore intelligatur. Alterum, hoc impartibile non esse à continuo separabile: tũ quia est idẽ cum continuo, neq; rem quampiam ab eo diuersam, quæ separari possit, sed extensionis potiùs priuationem, habet: tum quia intrinsecè positionem in eo significat. Neque in primo libro de posteriori analysi tex. 9. dubitauit idem Philosophus affirmare, punctum de linea dici per se primo modo ; qui sanè continet ea, quæ separari nequeunt. Immò & lineã quasi fluxu puncti, superficiem fluxu lineæ, profunditatem fluxu superficiei, ac tempus denique momenti fluxu fieri cogitamus, hisque naturam illorum exponimus.

Adiecit tamen (fortasse) propter mathematicas abstractiones, quæ & punctum à linea, & impartibilia cætera separant à continuo à quo re ipsa nequeunt separari. Quoniam hæc mathematicus, vt est in tex. 18. lib. 2. physic. non considerat vt naturalis corporis termini sunt.

Cæterùm quoniam in his Philosophus non solùm de illo impartibilis genere agit, quod in quantitate continua considerabatur ; sed & de altero, quod impartibile forma dicebatur ; de hoc quoque interprætemur hæc verba. Sanè materialis forma etsi cum materia extendatur, atque in alijs atque alijs partibus reperiatur, vel etiam diuersæ interdum naturæ ; vt in eterogeneo corpore ; in omnibus tamẽ partibus impartibile quidpiam est, dum eadem natura formæ reperitur : eaque partibus omnibus vnitatem tribuit atque omnes in vnum colligit. Est autem inseparabilis ; quia materialis forma suæ materia, ex qua fuit producta, esse non potest: quod in tex. 19. eiusdem lib. 2. phys. traditur. Dixit tamen (fortasse) tum quia cum ratione illam separetur, non omninò & absolutè inseparabilis est : tum quia in tex. 1. lib. 6. Metaph. eiusmodi naturales formas, quæ sunt in materia, plerumque, non semper, inseparabiles esse docuit. Non ignoro secùs hunc locum ab alijs plerisque fuisse expositum. Sed magis accommodatam iudico hanc, quam feci, interpretationem.

TEXTVS.

Ἡ δὲ στιγμὴ, καὶ πᾶσα διαίρετος, καὶ οὐδὲν ἀδιαίρετον, δῆλοῦται, ὥσπερ ἡ στέρησις· καὶ ὅμοιος ὁ λόγος καὶ τῶν ἄλλων. οἷον, πῶς τὸ κακὸν γνωρίζει, ἢ τὸ μέλαν; τῷ ἐναντίῳ γάρ πως γνωρίζει.

Punctus verò omnisque diuisio & quod ita impartibile, Tum manifestum sit vt priuatio. Et similis ratio in cæteris. V. g. quomodo malum cognoscit aut nigrum? Contrario enim quodam modo cognoscit.

COMMENTARIVS CXII.

TErtia hæc est impartibilis acceptio ; quod in cõtinuo ita partibus caret & extensione, vt & actu & potestate, hoc est omnino sit impartibile. Eiusmodi punctus est in linea, linea in superficie, superficies in corpore, momentũ in tẽpore. Absolutè quidẽ & omni modo punctus & momentũ : lineaverò & superficies, si nõ vt quantitates quæpiã, altera longitudo, altera latitudo, considerentur : sed vt quantitatum termini, illa superficiei, hæc corporis ; illa latitudine, hæc profunditate, nec actu, nec potestate partibilis. Propterea punctum dixit & quod ita impartibile est, nempe linea & superficies quatenus termini sunt superficiei aut profunditatis ; sicut punctus lineæ & momentum temporis. Terminus enim terminatæ rei (addita) carentiam significat ; punctus longitudinis, lineæ latitudinis, superficies profunditatis, momentum temporis ; & ideò terminis significat hosce diuisiones appellat ; siue quòd ex diuisione lineæ, superficiei, profunditatis, & temporis, in eorum extremitatibus oriantur : siue quòd, vt habet Philoponus, illis diuidantur ea, in quorum medio accipiuntur : vt Simplicius significat, quòd ea ratione sunt priuatio, quæ nus à propria defficiunt dimensione. Punctum autem potissimùm nominauit, non impartibilia cætera ; tum quòd linea & superficies vt partibiles quantitates accipi potuissent : tum quòd & superiori oratione & proxima voce longitudinem

dinem nominasset; punctus verò in longitudine reperitur. Ex quo intelligas superioris commentarij interpretationem confirmari; qua impartibile, quod ineſſe in continuo dicebatur, punctum, lineam, ſuperficiem, & momentum interpretati ſumus.

Impartibilia quantitatis vt intelligantur.

At quónam modo impartibilia hæc intelliguntur? Non reſpondit Philoſophus impartibili tempore intelligi, & impartibili animæ. Quoniam ſi impartibili intelligitur id, quòd continuũ eſt & partes habet; multò magis intelligetur id, quod vere impartibile eſt: cùm præſertim rem intelligendam, intellectionem, & tempus, ſimilia ſemper eſſe & ſibi reſpondere poſuiſſet. Quare hanc reſponſionem tanquam ex ſuperioribus manifeſtam prætermiſit. Atque intelligi hæc dixit vt priuationem ex habitu, cuius priuatio eſt. intelligimus: nempè tenebras ex lumine, cœcitatem ex viſu. Vt enim tenebras negatione luminis, viſuſque negatione cœcitatem; ita hæc impartibilia negatione quantitatis & extenſionis, cuius termini ſunt, deſſinimus: punctumque dicimus in linea id eſſe, cuius nulla eſt pars; lineam verò longitudinem ſinè latitudine, & ſuperficiem latitudinem ſinè profunditate. Nam & tenebras luminis in perſpicuo & cœcitatem viſus in oculo abſentiam eſſe dicimus. Planè non vt negationem, ſed vt priuationem cognoſcimus: quoniam vt poſitionem ſignificant in continuo, ſic per illud velut per habitum cognoſci debent. Itaque, vt Themiſtij vtar verbis, intellectus cognoſcit illa deſſinitque, non primario adortu aut directo in ea incubitu (quia nullam formam à ſe obtinent, cui poſſit incumbere) ſed ſequeſtrando & præcidendo dimenſum & magnitudinem; atque illa ipſa, quorum limites extremi ſunt.

Neque hæc aduerſantur ijs, quæ Simplicius habet, impartibilia hæc non in mera priuatione verſari, neque puram negationem ſignificare; quia hæc priuatio ente ſemper aliquo nititur; nempe quantitate, cuius priuationem ſignificat; ſed propria ipſorum, quatenus impartibilia ſunt, priuatio eſt. Quod ſanè oſtendit verè à nobis non multò antè deſſinitum eſſe, impartibilia hæc omnia nil aliud propria vi, quàm illius quantitatis, cuius termini ſunt, priuationem ſignificare.

Quod tamen idem Themiſtius ſimilitudinem intellectus, & ſenſus in hoc agnouit; quòd vtraque facultas aliqua per ſe, aliqua negatione cognoſcit; minùs illi probabitur, qui probè perceperit ea, quæ de priuationum cognitione in 2. libro diſputata fuerunt. Non enim poteſt ſenſus obiecti ſui priuationem cognoſcere, ſed ſiue in ſenſilibus, ſiue in intellectilibus priuationes conſiderentur, ad intellectum pertinent: quòd earum cognitio ratiocinationem aliquam habeat.

Porrò ad explicandum quomodo impartibilia cognoſcantur, cæteras adfert Philoſophus priuationes, quæ ex ſuo contrario, hoc eſt ex habitu illis oppoſito cognoſcuntur. Malum autem & nigrum commemorat. Malum priuationem boni ſignificat; bonum autem conuenientiã earũ rerum, quæ naturam quampiam conſtituunt; malumque conuenientiæ huius carentiam & deffectum: qui tamen in aliqua natura conſideratur. Nigrum autem vel, vt Simplicius & Philoponus inquiunt, tanquam tenebras nominauit, & album velut lumen; quòd album luminis plurimum habeat, nigrum minimum, atque opacitatis plurimum; velut tenebroſum. Quemadmodum & in tex. 22. lib. 12. Metaph. cùm tria poſuiſſet eſſe rerum omnium principia, formam, priuationem, & materiam; exemplum attulit albi, nigri, & ſuperficiei. Vel propterea ita loquutus eſt, quòd id, quod deterius ſit, comparatione melioris velut priuatio eſſe videtur. Sic enim tum eodem in loco, tum in tex. 18. prioris libri de ortu & interitu, calorem dixit eſſe vt formam, & frigus vt priuationẽ. Fortaſſe etiam duplici exemplo priuationem duplicem ſignificare voluit, quarum vna formam nullam habet, ſed ſolam negationem formæ in ſubiecto apto; altera verò deteriorem formam, contrariumque deterius: Malumque prioris exemplum fuerit, nigrum poſterioris. Nec temerè dixeris eum malo ſubiunxiſſe nigrum, vt quaſi hoc modo argumentaretur, & ex priuationibus contrariam formam ponentibus oſtenderet modum cognitionis priuationum ſimpliciter. Si enim illæ, quæ propriam formam & actum habent, quo cognoſci poſſent; meliùs tamen & perfectiùs cognoſcuntur ex meliore contraria forma; vt nigrum albo comparatum; multò magis vbi nulla eſt propria forma poſitiua, cognitio tota ex oppoſita forma ducenda eſt, & omnino priuatio ex habitu cognoſcetur.

Qualitas deterior vel melioris priuatiue

Genus porrò hoc cognitionis, quo priuationem ex habitu cognoſcimus; non legitimum, ſed ſpurium appellaſſet Plato. Et Ariſtoteles quandam cognitionem dixit (contrario, inquit, quodam modo cognoſcit) quoniam legitima, propria, & per ſe, cognitio eſt habitus, quem primario adortu ac directo incubitu cognoſcimus; ſecundaria verò, minùs perfecta, atque ex illa deducta, ea, quæ eſt priuationis.

priuatio nis cognitio ex habitu.

Cæterùm terium hoc impartibile, quod nec actu nec poteſtate partibile dicitur, duplex nimirum eſt. Aut enim melius ijs, quæ aut actu aut poteſtate partibilia antea dicebantur; aut illis deterius. Melius eſt id, quod natura quapiam conſtat, quæ nec partes habet, nec partitionis vllius eſt capax. Huiuſmodi ſunt ſeparatæ formæ & immateriales ſpiritaleſque naturæ. Deterius autem illud, quod propriam nullam naturam habet, ſed in priuatione verſatur; vt punctus & quantitatis impartibilia, de quibus diximus. Vtrumque genus entium impartibile dicitur, tum actu, tum poteſtate; quòd quantitatem non habeat aut partes. Verùm alia atque alia ratione. Illud, quòd à quãtitate abiunctam naturam habeat impartibilem. Hoc, quòd quantitatis terminus & carentia ſit. De poſteriori ſolùm hoc loco Philoſophus dixit, quòd cum illo impartibili coniunctum ſit, quod in continuo conſiderabatur. Alterum præ-

Impartibile duplex.

termisit, aut quòd ad naturalem Philosophum non pertineret de abstractorum cognitione dicere; aut quòd manifestum esset, entium illud genus non vt priuationem, sed vt habitum propria & conueniente illis intellectione intelligendum esse: si non in priuatione versatur, sed propriam velut habitum naturam habet. Et interim ex superioribus etiam constabat, hæc impartibili tempore & impartibili animæ, si quid aliud, intelligi. Certè Philoponus punctum & huiusmodi alia vt priuationes cognosci, propterea dictum fuisse putat, vt incorporea & diuina non priuatione, sed proprio habitu intelligeremus cognosci.

A

B

TEXTVS.

Δεῖ δὲ δυνάμει εἶναι τὸ γνωρίζον, καὶ ἐν αὐτῷ. εἰ δέ τινι μὴ ἔστιν ἐναντίον τῶν αἰτίων, αὐτὸ ἑαυτὸ γινώσκειν, καὶ ἐνεργείᾳ ὄν, καὶ χωριστόν.

Oportet autem potestate esse, quod cognoscit; & vnum esse in ipso. si autem alicui causæ non est contrarium, ipsa se ipsam cognoscit & est actu & separabilis.

C

COMMENTARIVS CXIII.

SIngularem prorsus horum verborum interpretationem fecit Philoponus; philosophum arbitratus docere quemadmodum Deus & immateriales formæ, quæ & ipsæ actu & potestate impartibiles sunt, intelligantur. Primùm enim, inquit ille, accipit, id, quod intelligit potestate esse id, quod intelligi debet. Deinde rem intelligendam intellectui, dum intelligitur, inesse. Sic enim legit (καὶ εἶναι ἐν αὐτῷ, & inesse in ipso. Ex quibus Deum & immaterialem formam cognosci colligt quinque modis, quos in theoria ad textum 21. exposuit; vt causam efficientem, vt finalem, vt carentem contrario, vt quod intelligit, & vt quod intelligitur: tametsi duos priores modos Philosophus nunc non commemoret, sed tres posteriores solos. Nam & carere contrario ait, quoniam transcendit omnia; & ipsum se ipsum intelligere, hoc est esse, & vt quod intelligit, & vt quod intelligitur. Quare & actu est & separabile, hoc est separatum.

D

E

Cæterùm nulla hîc Dei aut diuinorum mentio. Deinde hypothesis prior ad rem præsentem non est; immò illi aduersatur. Quippe si à diuinis procul omnis abest potestas: & illa se ipsa intelligunt, suntque id, quod intelligit, & id, quod intelligitur; profectò actu sunt, non potestate: & actu est, inquit Philosophus. Præterea admirabilis interpretatio videtur, quinque modis hæc intelligi, quorum duos non commemorari fatearis. Sanè immateriales hæ formæ impartibiles sunt, absolutaque doctrina postulabat modũ, quo hoc quoq; impartibilis genus intelligeretur. Sed vt in superiori diximus commentario, cùm hoc quoque cum priori conueniat, quòd nec actu nec potestate partibile sit; compendio vsus Philosophus satis habuit dicere, illud, quòd priuationem significat, ex oppositio habitu cognosci; vt hoc alterum, quod propria natura velut habitu constat, intelligeretur per proprium habitum cognosci. Certum enim erat & manifestum, habitum se ipso cognosci posse. Quare cùm impartibilia quædam significent habitum, alia priuationem; de solis posterioribus explicauit cognosci ex habitu; quia cognoscibilem in se naturam non habent. De prioribus, nempe de continuo, & forma, tum materiali tum immateriali, solùm affirmauit impartibili ea intelligi.

Aliquid igitur ex antecedenti sermone colligi credendum est. Sed Auerroës mendosum sequutus texum minùs Philosophi assequutus est mentem. Etenim priora verba ita legens (& cognoscens potentia debet esse vnum in se) oportere dixit intellectum, qui habitum & priuationem cognoscit, eandem esse virtutem in se. Et quoniam comprehendit priuationem compræhendendo se esse in potentia; habitum verò animaduertendo se esse actu; hunc omnino esse intellectum materialem, qui potestate interdum est, & interdum actu. Quod si quis intellectus sit, qui potestate non constet actui contraria; eum nec intellecturum priuationem, nec quidquam prorsus extra se, semperque actu futurum: Atque hunc esse intellectum agentem. At si priuatio ex habitu cognoscenda est; manifestum erat, eandem virtutem, quæ cognoscit habitum, priuationem quoque cognoscere: neq; opus erat in hoc sermonem protrahere. Quod autem secundo loco addidit de intellectu, qui careat potestate, à Themistio totum accepit: nisi quòd Themistius id tum de agente intellectu tum maximè de Deo affirmat; Auerroës de solo agente loquitur.

Themistius igitur colligi putat propriam illius intellectus priuationum cognitionem esse, qui potestate interdum est, interdum actu. Si enim priuatio cognoscitur, quòd habitus non cognoscatur; ab eo nimirum intellectu cognoscitur, qui habitum interdum non cognoscit, & ideò potestate existit. Nam & sensus si semper ageret, priuationem non comprehenderet: compræhendi autem tenebras aut silentium, dum lumen nullum aut sonum sentit. Si quispiam igitur sit intellectus potestatis expers & semper intelligens, is nec malum nec priuationẽ intelligit. Cuiusmodi est intellectus exterior; agens inquã, & multò magis prima rerũ causa Deus. Hic ab omni materia remotus seipsum semper intelligit, substantia actu, & propriè separatus: quippe qui ne vllam quidem potestatis permistionẽ habeat. Quare idẽ in eo sunt intellectus & intellectile. Ita in illis verbis (si cui verò causæ contrarium non est) contrariam interpretatus est potestatem actui oppositam. Quocirca paucis verbis continebitur omonymia: si quidem paulò ante significabat habitum priuationi aduersantem; vbi dixit (contrario enim quodam modo cognoscit. Sed & verba illa præmisit Themistius) & vnum esse in ipso. Tertiò sensum

accepit

accepit obiecti sui priuationem cognoscere; agentémque intellectum ab eo, qui est potestate, diuersum esse, velut sustantiam à materia penitus absolutam atque à rationali anima separatam, quæ alio loco vera non esse ostendimus.

DIGRESSIO XXXIV.

Separatos intellectus alia extra se cognoscere.

PRæter diuinum autem intellectum esse alium potestatis omnis expertem, vt inter Peripateticos dici possit & audiri: quorum princeps separatos omnes intellectus puros actus esse voluit: absolutè tamen non ita est, solúsque Deus est purus actus, potestas omnis & admistionis expers. Neque illud admittendum est, separatos omnes intellectus nihil extra se intelligere. Nam & cœlestes orbes, quos vertunt, intelligere eos oportet: & finem, propter quem vertunt: ac præsertim primâ causam propter quam tanquam bonum & expetendum agunt. Quin etiam primam causam supremo orbi mouendo præfecit Philosophus: illum igitur cognoscit: nec minùs inferiora omnia (vniuersas saltem naturas) propter quorum bonum & conseruationem mouet.

Nobis verò certum est, non vniuersas eam modò, naturas, sed res quoque singulas cognoscere; planéque omnia, quæcumq. sunt & fiunt; vel etiam mala & priuationes. Neque hoc testimoniũ solum sacra tradiderunt, sed certa quoq. persuasit ratio. Etenim Deus causa est efficiens rerum omnium, vel etiam singularum: omnésque vt produxit, ita conseruat: est autem causa per intellectum & cognoscens. Deinde quia seipsum perfectè cognoscit, virtutem quoq. cognoscit suam; eáque omnia, ad quæ attingere potest. Omnibus item fines constituit suos, & illa in eos dirigit, omniáq. optimè administrat: quæ sapientis, ne dum intelligentis, opera sunt. Tum verò intellectus noster potestate est ad omnia, vel etiam singula, intelligenda; diuinus igitur intellectus, qui omnis est potestatis expers atq. actu semper respectu omnium, quæ intelligere potest, actu semper omnia intuetur. Deniq. vt Deus est intelligens, ita illius intellectũ habere oportet adæquatũ sibi & conueniens obiectum: & si cuiusuis intellectũ obiectũ est omne Ens, multò magis omniũ supremi & perfectissimi intellectus diuini. Neq; Aristoteles dicat in tex. 51. libri 12. Metaph. meliùs esse quędam non videre, ne diuinus intellectus vilescat. Omnis quippè cognitio quædam est cognoscentis perfectio. Atque illud de voluntate veriùs, quàm de intellectu diceretur: quoniam volitione ad res volitas trahimur similésque illis efficimur: at intellectu res, quæ intelliguntur, in intelligentem transferuntur illique assimilantur. Itaq. si vllum sit argumentum, Deum conficiet non cognoscere accipiẽdo ex rebus ipsis cognitionem, sed solam suam intuendo essentiam eámque compræhendendo vt est Ens per essentiam, entitatémque omnem & perfectionem continet. Cui nihil entitatis aut perfectionis addit quidquid in rebus creatis continetur: sed potiùs detrahit, quia quod est Deus infinitè & absque limite, & ideo sine imperfectione vlla; ipsum limitatè, finitè, & cum imperfectionibus multis adiunctis est res creata. Quare si creatæ omnes entitates & perfectiones sumantur; tum eæ, quæ sunt, tum eæ, quæ esse possunt; solàque finitate ac limitatione demptа, quæ non perfectionem aut entitatem, sed imperfectionem & non Ens significat; atque ex illis omnibus vnum Ens simplicissimum colligatur, illud erit Deus. Quoniam verò vnum quodque ens vt est in se, ita est aptum cognosci; diuina essentia, vt entitatis, ita & cognoscibilitatis rationem omnem continet, tum vniuersè, tum singulatim; atque intellectui diuino, qui perspicacitatis infinitæ cùm sit, rationem omnem entitatis & cognoscibilitatis penetrat, præter propriam deitatis rationem res quoque omnes distinctissimè repræsentat. Atque etiam mala, quæ obliquitates sunt à diuina regula, quatenus ab Idea boni, quæ in Deo est, deficiũt per Ideam boni cognoscuntur.

Illud tamen intelligendum est, res singulas cognosci quidem à Deo per suam essentiam, at non absolutè, verùm per essentiam operantem & conseruantem, addito inquam diuinæ voluntatis actu. Quoniam enim res singulæ præter essentiam addunt existentiam, siue actu, siue possibilem, & ideò essentia singularis euadit, quia extra suas causas producitur & existentiam accipit, si ad actum cognitionis essentiæ, accedat actus voluntatis, quo determinet Deus producere aut conseruare, vel certè produci essentiam illam posse videat, cognoscuntur statim singularia omnia, quæ sub illa essentia sunt aut esse possunt. Ad singularia namque productio illa terminatur. Ex eodémque voluntatis actu fit, vt quædam actu existentia hoc aut alio tempore, alia vt possibilia cognoscantur: quod alia constituerit omnino producere hoc aut illo tempore, alia solùm produci posse cognouerit. Primùm igitur plures essentiarum plurium ideæ coniunguntur, tum substantiæ, tum accidentium, quæ simul in rebus singulis continentur; tum accedente illa voluntatis determinatione singularia omnia cognoscuntur.

Hæc per digressionem, licet importunè fortasse, dicere nos coegit Themistius, ne silentibus nobis ac dissimulantibus authoritas hominis cuipiam fucum faceret. Præsertim si Philoponum consentientem videret, dum in theoria iam indicata Deum non cognoscere malum, eò scilicet argumento, persuadere conatus est, quia si cognosceret, & faceret: quod enim nouit id facit. Quasi verò innumerabilia possibilia non cognoscat, quę faciet nunquam. Cognitio quippe ad intellectum pertinet, effectio ad voluntatem. Et quidem est scientia visionis ac simplicis intelligentię alia approbationis: de quibus non est hoc loco dicendum pluribus. Quare ad Philosophi verba reuertamur, veriorémque illorum interpretationem quæramus.

COMMENTARIVS.

Simpliciùs igitur Philosophum arbitratur impartibilium quantitatis cognitionem cum cognitione impartibilium formarum comparare: vt priorem illam inferioris notæ ostendat esse. Quod potestate permista sit, dum rei est, cui priuatio adiungitur: vbi altera purus est & sincerus. Quare quod priora impartibilia cognoscit, imperfectius est, quã quod posteriora intelligit: quippe potestati permistum. Et vt obscurè videre non est absolutè videre, neque

omninò non videre: sed videre cum priuatione permista: Sic qui impartibile quantitatis intelligit, subobscurè intelligit: nec solùm vt priuationem intelligit, sed etiam vt formam; quia imperfectè intelligit; & ita, vt possit non intelligere. Qui verò immaterialem formam comprehendit, absolutè intelligit; & ita, vt non possit non intelligere. Atque postrema illa verba (si verò alicui caussæ) de agente intellectu interpretatur, quem in superioribus quoque Philosophus appellauit caussam, & esse actu & propriè separabilem docuit.

Ego verò simplicem magis opinor horum verborum sententiam esse: neque ad impartibilem formæ referendam esse, quæ in solis impartibilibus quantitatis insistat. Quare cum hæc eo modo cognosci dixisset, quo priuatio ex ipsius habitu intelligitur; intellectum nostrum, qui ita operetur, adiungit potestate esse ad cognoscendum oportere, atque per habitum cognitum ex potestate traduci ad actum: Et vnum esse in ipso; vnum scilicet oppositorum, habitúsque cognitionem, per quam ad alterius oppositi cognitionem deduci debet. Et vniuersè quotiescunque vnum oppositum ex altero cognoscendum est, intellectus partim erit actu, partim potestate: Actu cognitione imbutus vnius oppositi; & potestate ad cognitionem alterius, quam ex eo sibi comparabit. Perinde namque in omni ratiocinatione euenit, qua ex vno quopiam noto alterius ignoti cognitio colligitur. Quod si quis intellectus non ita se habeat, nec illi vnum insit contrarium ad cognoscendum alterum; profectò is seipsum cognoscit & semper est actu, quia semper est sibi prælens, & intellectilis, & intellectus: Et omninò à materia separabilis, immò & separatus. Cuiusmodi sunt intellectus abstracti, qui se ipsos semper intelligunt.

Priuationis cognitio ex habitu.

TEXTVS.

Ἔστι δὲ ἡ μὲν φάσις, τὶ κατά τινος, ὥσπερ ἡ κατάφασις· ἡ δὲ ἀπόφασις ἐστὶν ἡ ψευδὴς πᾶσα. ὁ δὲ νοῦς οὐ πᾶς, ἀλλ' ὁ θεῖος τί ὄντι κεῖται τινί ἐστιν· ἀληθὴς, ἐστὶ τι καὶ τινος, ἀλλ' ὥσπερ τὸ ὁρᾶν τὸ ἴδιον ἀληθές· εἰ δὲ ἄνθρωπος τὸ λευκὸν, ἢ μὴ, οὐκ ἀληθὲς ἀεί.

Text. 16 *Est autem dictio quidem aliquid de aliquo, velut affirmatio: Atque omnis vera aut falsa. Intellectus autem non omnis, sed qui ipsius quid est, iuxta quid erat esse, verus. Et non aliquid de aliquo: sed quemadmodum aspectus proprij verus. Si autem album homo aut non, non verus semper.*

COMMENTARIVS CIV.

AGnoscunt omnes hoc loco differentiam aliquam contineri intellectionis simplicium & compositorum, secúsque omnino veritatem in vtraque repetiri. Sed non eodem modo Philosophi orationem omnes deducunt. Themistius enim cùm incepisset intellectum agentem & separatum ab eo intellectu distinguere, qui est potestate, vt in superiori commentario dictum est; eundem nunc sermonem videtur absoluere; atque alterum discrimen addere, quod non eodem modo in vtro sit veritas. In intellectu namque separato non solùm est veritas, vt in intellectu potestate; sed etiam ipse est veritas: Quoniam non ideò sit verus, quòd alia, sed quod se ipsum intelligit, habétque puram & simplicem veritatem, non oppositam falsitati, qualis est veritas intellectus potestate, quæ in affirmatione & negatione consistit, mistúmque semper habet mendacium: quasi in affirmatione est veritas, in negatione mendacium erit. Quod si non componat, sed simplicia consideret, non mentitur quidem, sed tamen nec semper assequitur. Itaque siue in simplicibus consistat, siue simplicia componat, omnino ab intellectu separato differt intellectus noster. Quæ Themistij explicatio duplici nomine minùs probatur. Primùm quòd intellectum separatum non tam verum esse, quàm veritatem ipsam de solo intelligi diuino vere dici potest, non item de cæteris in quibus intellectus & intellectio accidentaria sunt, non essentiales. Deinde non est hic locus agendi de intellectu separato, vbi de intellectus nostri intellectione atque obiecto differitur: neque vlla est illius mentio.

Quo nomine Simplicius quoque peccauit, discrimen inquiens demonstrari inter substantialem intellectum nostrum, hoc est agentem, & inter supremum: Est autem discrimen, quòd intellectui nostro adiuncta est ratio. Sed mirum & quo modo Philosophi accipiat verba. Dictionem enim animæ substantialem cognitionem simplicémque intellectionem interpretatur: illudque (aliquid de aliquo) complicationem significare ait animæ ipsius actionis cum ipso conuoluto. Quippe agentis intellectus actio rationi connexa est, neque indiuidua prorsus sed indiuidua simul & diuidua: quod permista rationi: quæ simplex non est, sed aliud de alio dicit, simplicitatem suam remittit. Propterea additur (velut affirmatio.) Quoniam hæc actionum dictio vocatur, quatenus simplex & indiuidua, tum affirmatio, quatenus composita & diuidua. Et in Timæum Proclus quoque intellectionem cum ratione simplicem quidem esse affirmauit, vt intellectio est, transitiuam autem, quatenus ratio: quia non omnia simul, sed ab vno ad aliud transeundo intelligit. Ita extremorum nominibus cogimur naturam illam mediam significare, quæ neque intellectus est, neque ratio, sed & intellectus, & ratio, & dictio, & affirmatio. Quemadmodum enim si colorem flauum dixeris dissipare visum, quatenus scilicet albo participat, non sua natura: ita & intellectus ob communionē cum ratione speciem affirmationis quandam præse fert. Quod significasse videtur Philosophus, cum non affirmationem, sed velut affirmationem dixit. Neque negationem adiunxit, quoniam vt Parmenidis sententia in intellectilibus ipsis non Ens considerari non debet, sic in summa animæ substantia & actione, quæ iuxta substantiam stat corporeisq. facultatibus non vtens suimet plena est, dum in seipsum conuersus essentiam suam contemplatur intellectus, planè nullus non Enti locus: Quod ergò additur (atque omnis vera aut falsa) de affirmatione, non de dictione putauit Simplicius dictum, intellectúmque statim pro dictione nominatum fuisse. Intellectus enim partibilis & ad extra progredientis tum verus est tum falsus. At intellectus substantialis semper verus, nunquàm falsus. Quoniam hic est ipsius quid est iuxta

quid

etat esse, hoc est rerum substantiam percipit iuxta ipsas substantiales formas, circa quas versatur. Neque falsus esse potest. Tum quia falsitas in complicatione ac diuisione est, hæcque in diuisibilibus & compositis rebus consistunt, formæ autem simplices sunt & impartibles. Tum quia falsum est, dum partim res attingitur, partim non attingitur: quod autē simplex est, partes non habet sed aut totum aut nullo modo cognoscitur.

Cæterum præterquàm quod nulla est, vt diximus, apud Philosophum intellectus separati, mentio, nimia etiam verbis infertur vis dum dictio intellectionem simplicem ille interpretatur. Nam etsi alibi φάσις simplicem vocem significet, vt in libro de interpretatione, vbi oratio definitur esse vox significans, cuius pars aliqua significat ὡς φάσις, οὐκ ὡς κατάφασις ἢ ἀπόφασις, vt homo. Et rursum; Nōmen igitur vel verbum φάσις ἔστω μόνον. & in nono Metaph. libro tex. 22. οὐ ζῳὸν κατάφασις ἢ φάσις. non est idem affirmatio & dictio. Hoc tamen loco, si antithesis illa consideretur (ἡ ῥῆσις φάσις) & (ὁ λόγος) manifestum fuerit duobus hisce orationis membris duo diuersa & opposita contineri. Atque vt posterior sententia est de simplicium intelligentia, ita priorem esse de cōiuncta: vt in coniuncta quidem, qua de aliquo quidpiam dicitur, vt in affirmatione, semper sit verum aut falsum; in simpliciautem verum duntaxat, non falsum. Atque hunc locum interpretabitur etiam tex. 39. huic persimilis: vbi cùm φάναι & ἀπόφασιν nominabit, affirmationem & negationem interpretes omnes exponent. Sed & paucis verbis duplex apud Philosophum φᾶσις obserues; Quod hoc, quod dico magnopere confirmabit. Alterum hoc loco: quod est φάναι τι κατά τινος, dicere aliquid de aliquo. Alterum mox in tex. 28. φᾶσαι μόνον, dicere solum: illud compositum, hoc simplex; illud velut affirmatio, vt nunc Philosophus loquitur; hoc velut sentire, vt in vtroque dicitur loco. Et cùm in posteriori dictionem, quæ sola est & non alicuius de aliquo, sensui similem dicat, quemadmodum in priori dixerat intellectionem simplicem & non alicuius de aliquo; perspicuum est simplicem quoque intellectionem appellari dictionem. Denique cùm apertè nunc pronuntiat dictionem esse aliquid de aliquo velut affirmationem; apertus est de composita dictione sermo. Nam de simpliciū intellectu statim subiungit, priori compositæ dictioni opponens, eum non esse aliquid de aliquo.

Dictio quid Aristotelis.

Dicere duplex Aristotelis.

Quomodo igitur Simplicius intellectionem simplicem dicat aliquid esse de aliquo? etsi enim rationi connectitur, alia tamen est intellectio simplex, alia rationis compositio: neque vlla cogitari potest actio, quæ vna & eadem tum simplex sit tum composita; verùm altera simplex est & indiuidua, altera composita diuiduáque.

Creata omnia ex ente & non ente cōposita esse.

Quod vero addit, in intellectibus non ens considerandum non esse; neq; vllum in summa animæ substantia & actione, quæ iuxta substantiam stat, habere locum: vniuersè verum non est, sed in solo Deo ac primo ente; quod vt est ens per essentiam omnémque rationem entis continet, sic nullum non enti entisúe vllius priuationi locum reliquit. Cætera omnia creata entia quemadmodum limitata sunt & pars quædam entis, ita entitatem quidem quandam significant, sed alijs plurimis carent atque ex ente & non ente composita sunt: immò cum exiguam entitatem habeant & plurima careant, plus non entis, quàm entis, habent. Hoc tamen intellectilia differunt à materiallibus; quòd in illis non ens negationem meram significat aliorum entium, quæ ipsa non sunt non priuationem, qua non sint & esse possint: At in his quoniam continetur materia, cuius inexhausta capacitas & potestas est ad omnia, priuatio quoque adest, qua esse possint ea, quæ non sunt. Ergò in Deo nullus non enti locus, in cæteris intelligentijs negationi, in materialibus & corporis priuationi quoque. De sublunaribus nunc est sermo: nam de cœlesti natura & materia disputatio maior, quàm quæ hoc loco definiri possit. Sed & quod in immaterialibus dixit potestatem ac priuationem non esse, de substantia intelligas. Namque ad operationem potestas plurima illiúsque priuatio: & in superioribus dictum est non semel, intellectum nostrum natura sua intelligendis rebus carere, potestatéque ad illa esse: neque secus de cæteris intellectibus creatis existimandum est. Ita in Deo negatio nulla vel priuatio, siue essentiæ siue operationis, sed purissimus semper & substantialis actus. In immaterialibus cæteris negatio substantialis & plurima item accidentaria priuatio operationis: in materialibus demum priuatio quoque, tum substantialis formarum & essentiarum, tum accidentaria operationum. Sanè Simplicius dum in immaterialibus omnibus non ens non agnoscit, Platonicum accipit dogma, rerum omnium intelligendarū formis instructum atque exornatum natura sua intellectum esse: Quod Peripatetico prorsus contrarium est, quo antea positum est velut tabellam esse, in qua nihil sit scriptum.

Nonens vt in materialibus & immaterialibus reperiatur.

Ergò Philoponus aliam prorsus interpretationem cogitauit: partes omnes intellectus deinceps distingui, intellectum simplicem & dianæam, quæ compositorum est: intellectum potestate & intellectum actu; intellectum actiuum & intellectum theoreticum. In hoc autem contextu partitionem prima explicari; atque intellectum à dianæa separari, quod intellectus semper est verus, dianæa & vera & falsa. Intellectus verum est ὑπαρκτόν, id est, essentiale seu substantiale; quòd sola scilicet rei essentia seu substantia nititur: dianææ in compositione alicuiúsque attributione. Intellectus demum sensui similis est, qui circa proprium versetur obiectum dianæa similis sensui circa ex accidenti sensilia occupato: Quorum ille semper est verus, hic interdum falsus.

Hactenus hæc verè quoquo modo dicuntur. Sed accommodatè magis interpretaberis, quemadmodum in commentario 106. significauimus, Philosophum postquàm duplicem intellectus actionem posuisset, de singulis dicere voluisse: & quidem de impartibilium intellectione dixisse hactenus, nunc autem de compositione & diuisione dici. Itaque dictionem Auerroës & S. Thomas intellectus attributionem scitè interpretantur, qua aliquid dicit de aliquo. Hæc ipsa quippe Philosophi verba (est autem dictio quidem aliquid de aliquo. Duo autem de hac secunda operatione proponit, quibus eam à prima distinguit. Alterum, eam esse dictionem quid

Verum & falsum vt in intellectu.

alicuius de aliquo. Alterum, eam tum veritatem tum falsitatem admittere, esseque semper aut veram aut falsam. Intellectus autem, hoc est simplicium intellectio, non item: sed tum verus duntaxat est, non falsus. Quia simplex obiectum aut apprehenditur totum quemadmodum est, aut omnino non apprehenditur; si totum apprehendatur verus est intellectus; si omnino non apprehendatur, falsus verè non dicitur, sed prorsus ignorans. Circa hæc, inquit Philosophus
„ in nono Metaph. libro textu 22. non est decipi,
„ sed aut intelligere aut non. Et Plotinus intellectus aut tetegit, aut non tetegit. Falsum autem, ait Simplicius in eo consistit, quòd quadam ratione contangat rem & quadam non contangat, atque in hoc mentitur. Tum verò non dicit aliquid de aliquo (hoc enim compositio est) sed circa ipsum quid est versatur, solámque rei cuiusque essentiam per se & solitariam, non cum alia complicatam considerat: hócque illud est (iuxta quid erat esse) hoc est quatenus quid est res intelligit. Nam, vt Philoponi vtar verbis, quid est substantiam declarat; quid erat autem esse, formam: ac si diceret, intellectus ille, qui substantiam, quæ est secundum formam seu ipsam formam per se, apprehendit; verus duntaxat est, non falsus.

Vtrumque porrò intellectionis genus accommodato illustrat Philosophus exemplo. Alterum enim est velut affirmatio, alterum quemadmodum proprij obiecti sensus. Affirmationem solam & non item negationem dixit. Aut quòd vnicum satis esset exemplum, illudque potiùs adferendum, quod & prius est & tanquàm habitus. Aut quòd dictionis alicuius de aliquo accommodatum exemplum erat Enuntiatio illa, qua de aliquo quidpiam affirmatur; non item ea, qua negatur atque ab illo remouetur. Alterum autem exemplum sensus duobus ferè modis licet exponere. Prior est: Quemadmodum sensus si solam qualitatem obiectum suum proprium, vt aspectus alborem, absque subiecto cognoscat & iudicet, non errat: errat autem persæpè, dum Qualitatem subiecto adiungit, albumque hominem esse aut non esse asserit. Ita intellectus si in sola rei essentia & deffinitione versetur, verùs tantùm est, non falsus: At si cum essentia conditiones & accidentia coniungat, iam falsus quoque persæpè fit, quatenus aut inesse dicit quod non inest, aut non inesse quod inest. Posterior autem, vt sensus quándo suum negotium agit & circa proprium sibi occupatur obiectum, non errat, errat verò circà ea, quæ sunt obiecto proprio adiuncta, quæ ex accidenti sensilia vocantur. Sic & intellectus, dum circa quidquid est, tanquam circa proprium obiectum, versatur, nunquam est falsus: Est autem non rarò, dum adiuncta illi componit. Vtramque interpretationem confirmant ea, quæ in superioribus tradita sunt id textu 161. nisi quòd ibi sensum vniuersè, hic in specie aspectum dixit: alioqui eodem albi exemplo sensum propriorum affirmauit esse verum. Circa id verò inquit, cui hæc accidunt,
„ hic iam contingit esse falsum: Quod enim al-
„ bum sit, non est falsus: Si verò album hoc aut aliud quodpiam, falsus est. Dum enim (id, cui hæc accidunt) dicit, tum qualitatem & subiectum interpretationi priori, tum sensile proprium & ex accidenti adiunctum, posteriori submiſtrauit.

Intellectus & sensus similitudo.

Cæterùm cur non sensum vniuersè, sed aspectum in specie, hoc loco nominauerit; paucis verbis plures rationes pulchre collegit Simplicius. Aspectus, inquit, ob affinitatem cum lumine, & quia longinqua maximè percipit; & quia vnite & collectim cognoscit; & quia maximè (quantum sensibus licet) impartibilis & actus sit, conuenientissimus est qui comparetur intellectui. Est enim expressa magis & conspicua illius imago.

TEXTVS.

Οὕτως ἔχει ὅσα ἀπὸ τῆς ὕλης.

Ita se habent quæcumque sine materia.

COMMENTARIVS CXV.

HÆc verba de facultatibus intelligentibus ita intellexit Philoponus, vt sicut se habet sensus ad sensilia, tum propria, tum non propria; illa sine errore, hæc cum errore cognoscenda: Ita quæcumque sine materia, hoc est intellectus & dianœa, immateriales facultates, se habeant ad intellectilia. νοηταὶ enim simplicia visioni proprij obiecti respondent; διανοητὰ verò & composita visioni obiecti non propij.

Sed melius Themistius & Simplicius de intelligibilibus rebus. Intellectum enim simpliciũ & ipsius quid est, iam dixerat verum semper esse, nunquàm falsum: neque hoc erat repetendum. Sed cùm sensus exemplum adferret, quemadmodum aspectum proprij verum semper esse dixerat; ita se habere subiunxit quæcumque sine materia, hoc est simplices formas & quidditates, dum à materia separantur & perse absque materia, & iuxta quod erat esse, intelliguntur; verè semper, falso nunquam intelliguntur. Vt ergò, inquit Themistius, caueri error possit, sola essentia & forma spectanda est, & quod materia eiúsque appendicibus vacet. Est enim genus hoc rerum peculiare mentis ac suum. Quippe rei cuiusque quiditas mente sola comprænditur: accidentia & conditiones adiunctæ ad sensum magis pertinent. Quare vt circa proprium sensile non errat sensus, sed circa adiuncta; ita prorsus intellectus in cognitione quiditatis atque adiunctorum attributorum se habet.

DIGRESSIO XXXV.

De cognitione simplicis quiditatis.

QVemadmodum in cognitionibus intellectus veritas sit aut falsitas, antea satis dictum est, dum de huius facultatis actionibus digrediendo diximus. Nunc ex hac Philosophi oratione duplicem illam veritatem colligas, quam eo loco tradidimus. Nam dum in sensu quoque cuius cognitio simplex est, inesse veritas affirmatur similis illi, quæ

quæ in simplici intellectus cognitione agnoscitur diuersa ab illa, quæ in affirmatione est & negatione; superiorem omnino illam explicationem vniuersam confirmat. At veritati huic duplici non nisi vna opponitur falsitas, veritati nimirum compositæ: simplici namque non falsitas aduersatur, sed ignoratio. Itaq. quod S. Thomas addit, in quiditatis cognitione duob⁹ modis posse ex accidēti esse falsum aut errorem: Primùm si vnius rei deffinitio alteri tribuatur: deinde si definitionis partes non cohærentes accipiantur: minus probandum est. Quippe quiditatis cognitio simplex tota est, neque compositionem habet aut attributionem; quæ ad alteram mentis functionem pertinent: neque item partes, quarum vna cognosci, altera ignorata queat. Sed indiuidua cùm sit, aut cognoscitur tota formatúrque notio rei conformis, aut planè non cognoscitur, & ignoratio est, non falsitas aut error. Et si enim in deffinitione apprehendi plura videantur, genus & differentia; vnum tamen solum apprehenditur: quia eiusmodi sunt definitionis partes, vt altera sit vt materia, potestas & indeterminatum quidpiam, altera vt forma, actus, & determinans; quemadmodum in 7. & 8. Metaph. docetur. Ex materia verò, formáque, potestate & actu eiusdem generis, fit vnum per se: atque vt ex definitionis partibus fit vnum, sic ab intellectu apprehenditur vt vnum. Omnis ratio, inquit Philosophus in libro de interpretatione cap. 4. nisi addatur verbum, vnum quidpiam est & non multa, animal gressibile bipes. Ideò etiam nec in ea falsitas est. Si enim pugnantes partes apprehendas, vt animal non sentientem substātiam, omnino animal non apprehendes, sed illius conceptum penitus ignoras, animalisque nomine aliquid aliud concipis, cui substantia sensus expers non repugnat, nempe anima tua dumtaxat aut corpus. Quòd si partes non pugnent, si sint vere genus & differentia, summa veritas est, quia conformis rei conceptus formatur: sin autem non sint, vt si animal album concipias, quoniam ex simplici apprehensione rei non dicis animal esse genus & album differentiam: aut contra, hæc duo essentiam vnam efficere, hancue animalis essentiam esse, in quibus omnibus falsitas quidem esset, at in secunda, non in prima intellectus operatione, in qua nec affirmatur quidquam nec negatur: sed solum duo illa apprehendis, quæ cùm non pugnent, falsum non faciunt intellectum, si apprehensio sola spectetur: Quoniam apprehendit ea, quæ non pugnant. Falleretur autem, si id, quod concipit, cuipiam attribueret, illius quiditatem ac deffinitionem esse aiendo. At hoc apprehensionis simplicis non est, sed affirmationis. Itaque sola quiditatis apprehensio aut semper est vera, aut quiditatem non attingens eam ignorat.

Definitio & eius partes.

Definitio, ratio cognoscendæ quiditatis.

Propterea certa ratio cogitanda fuit, qua cuiusque rei quiditatis notitiam veram assequeremur; sicut & certa constituta fuit demonstrandi proprietates de essentia. Ea est deffinitio, quæ proprium accipit cuiusque rei genus & propriam differentiam, quibus quiditas constat. Quam ob causam in secundo de posteriori analysi libro à tex. 17. præcepta dantur proprium accipiendi genus & propriam differentiam. Diuidendo namque multa examinare singula oportet secunda & tertia intellectus operatione, num illi quiditati conueniant, vt proprijs illius partibus inuentis simplici tandem eam intuituvideamus: idque operatione prima, cuius proprium est simplicem quiditatis cuiusque formare notionem. Non enim cuiusquam attributione, sed eorum omnium quæ insunt in re, comprehensione atque intuitu id assequimur: siquidem nec vllam haber quiditas causam, ex qua illius cognitio deducatur, quemadmodum proprietatum cognitio deducitur, sed ipsa debet in se ipsa videri: quanquam in nobis intuitus hic imperfectior est, quam in separatis mentibus & Deo: illumque secunda & tertia operationibus iuuare oportet, quibus antecedentibus excitatur quasi & dirigitur intellectus, vt perfectè rem quamque possit apprehendere. Intuitus quippe obiecto eget præsente, occultáque nobis atque sub accidentibus latens est quiditas: secunda verò & tertia operationibus, quibus genus & differentiam quærimus, manifestatur & panditur, ita ratiocinatione inuenimus eaquæ insunt rei, apprehensione autem, quid ipsa sit, intuemur. Quocirca deffinitio alio prorsus modo, quam demonstratio, instrumentum sciendi est. Hæc namque instrumentum est vt ex principiorum cognitione distinctam conclusionis, quę demonstratiua scientia dicitur cognitionem deducit: demonstratioque seu instrumentum, quo principia cognoscuntur, & scientia quæ instrumento illo comparatur, magnopere distinguuntur. Quippe demonstratio instrumentum est ratiocinatione vtens, vimque habens deducendi rem quæ alteri per causam inest: duásque continet cognitiones: vnam causæ in principijs; alteram rei, in conclusione. At in deffinitione non est scientia ab instrumento distincta: sed idem sunt instrumentum seu deffinitio, & scientia eius. Quoniam alterum hoc instrumenti genus nec ratiocinatione vtitur nec deductione, sed solo constat intuitu: vnaque & eadem cognitio est apprehendere genus & differentiam, & intueri deffinitionem totam & quiditatem: néque aliud quidquam est deffinire apprehendendo genus & differentiam, quàm illa mentis actus, quo quiditatem intuetur, totam illius perfectionem duobus illis gradibus comprehensam videndo. Non enim differt quiditas à re, neque habet causā, ex qua cognoscatur: sed in se ipsa cognoscitur: & in libro de interpretatione cap. 4. deffinitionem Philosophus dixit enuntiationem non esse: & in primo de Posteriori analysi tex. 25. ab hypothesi distinxit: & libro secundo tex. 2. id, quod deffinitur, non demonstrari probauit, quia nihil in deffinitione attribuitur: & in 7. Metaph. à tex. 11. à deffinito illam distinxit, quod ipsa sit ratio alicuius & ipsum quid. Et si interdum illam accipiens tanquam propositionem & vt attribuitur deffinito, vt in primo Analyticorum libro text. 22. & libro 2. tex. 10. eam esse scripsit aut principium, aut conclusionem demonstrationis, aut etiam solo situ à demonstratione differre. Sed & de accidentium deffinitione loquebatur; & quidem de imperfecta, quę rem tantùm esse explicet; habeatque causam, ex qua probetur: neque ea concluditur demonstratione vt est deffinitio, sed vt quædam quasi proprietas rei.

Deffinitionis intellectiua.

Deffinitio & Demonstratio vt instrumenta scientiæ.

TEXTVS.

Τὸ αὐτὸ δ' ἐστὶν ἡ καὶ ἡ ὀφθαλμοῦ ὄψις μετὰ τοῦ σώματος· ἢ ἄλλο μᾶλλον, χρόνῳ πρότερον ἐν τῷ ὅλῳ ζῴῳ· οὐδὲ χρόνῳ. ἐξ ὧν γὰρ οὐκ ἐντελεχείᾳ ὄντως πάντα τὰ γινόμενα.

Tex 27. *Idem autem est scientia actu cum re. Quæ verò potestate tempore prior in vno. Omnino autem nec tempore. Sunt enim ex eo, quod est actu, omnia, quæ fiunt.*

COMMENTARIVS CXVI.

QVæ hac oratione continentur, verissimè adnotauit Simplicius antea quoque ad verbum fuisse tradita: partim in quam in tex. 15. & 19. partim in 20. Propterea quorsum repetantur, magnopere dubitatur. Et quidem Auerroes quæri causam credidit, cur intellectuum separatorum intellectio sit formatio solùm simplex; & veritas tantùm in ea sit, non falsitas. Causam autem esse, quòd illorum intellectio est ipsa res intellecta: secus quàm in intellectu nostro materiali res habeat. Nimirũ de intellectuum scilicet separatorũ intellectione erat hic agendũ; vbi de anima & intellectu nostro disseritur.

Philoponus igitur duobus modis respondet. Primùm enim cùm philosophum posuisset multiplicem intellectus distinctionem exponere noluisse, atq. in superiori textu differentiam intellectus dianæ docuisse, subiungi nunc differentiam credidit intellectus actu & intellectus potestate: tum quòd ille sit res ipsa, hic nequaquam: tum quòd in singulis hominibus tempore prior sit altero. Deinde verò quoniam de intellectilibus agebatur, scientiæ quoq. mentionem factam fuisse dixit, quia per scientiam intellectilia intellectu cognoscuntur. At si vera fuit superioris textus interpretatio nostra; quod primo loco Philoponus accipit, stare non potest. Dum enim de simplici & composita intellectione agitur, minimè ad rem videtur esse intellectus actu & intellectus potestate differentiam subiungere. Quod autem secundo loco addit, superuacaneum erat: quoniam de scientia hoc ipsum, quod nunc dicitur, iam antea fuerat dictum.

Conatur autem Simplicius ostendere non frustra repeti, quoniam non de eadem repetitur. Sed cùm scientiæ & intellectus nomen tum animæ intelligentis substantiam significet, tum actionem, antea quidem de essentia dicebatur, nunc verò de actione repetitur. Vt enim intellectus nostri essentia cum ratione coniuncta degenerat ab eo, qui intellectus dumtaxat est, non ratio sic & illius operatio inferioris est conditionis & notæ. Essentia purus intellectus non est, sed intellectus simul & ratio: operatio item intellectio pura non est, sed rationalis scientia varie intellectio. Cæterùm quomodo hæc ex Philosophi verbis colligantur, ego quidem certè non video. Præterquàm quod dum hanc interpretationem subtiliter sanè excogitatam Simplicius exponit, animam nostram accipit multò priorẽ fuisse corpore, aliquandõq. separatam vixisse, antequàm corpori societur. Quod non ex Aristotelis, sed ex Platonis schola profectum est & per quàm falsum.

In tanta igitur obscuritate duo ipse pronuntio. Alterum est, eorum hunc verborum contextum Aristotelicum non esse, sed ab alio quopiam huic loco adscriptum atq. ex superioribus intrusum. Cur ita loquar hæc faciunt. Primùm quòd a Themistio prætermissum planè videam: nimirũ quod ita ipse quoq. putaret. Et Alexander Philoponi testimonio perturbatã orationẽ iudicauit; quod eadem, quæ antea dicta fuerãt, repetantur. Deinde quòd Aristoteli consuetudo non est idem sæpiùs repetere, qui maximè necessarijs parcissimus est summóque semper verborũ cõpendio vtitur. Hîc autem eadem ipsa sunt verba, quæ in superioribus posita sunt verba. Denique quòd quæcunq; sit verborũ interpretatio, parùm omnino videtur cohærere cum ijs, quæ de simplici & composita intellectus cognitione dicebantur.

Alterum autem; si hæc verba hoc loco retinenda sunt, propterea retineantur atque ex superioribus repetantur; vt illud ipsum, quod de intellectus substãtia dictũ antea fuit de illius, nũc actione intelligatur. Secus tamẽ omnino, quàm fuerit Simplicio visum. Superiorum verborũ sententia erat; intellectũ agẽtem esse idem cũ re intellecta, intellectũ potestate non item: hunc tamen priorem illo esse tempore, si in eodem spectentur homine; omnino autem & vniuersè nõ item: Nunc autem intellectus actionẽ & scientiam actu idem esse inculcat cum re, quæ scientia comprehenditur, non item eam, quæ potestate est: sed hanc, si in vno & eodem homine consideretur, tempore priorem esse ea, quæ sit actu. Omnino autem & vniuersè ac in tota specie, seu simpliciter & absolutè atq. in toto mundo (perinde enim fuerit, siue ὅλως, siuè ἁπλῶς legatur, quippe non eodem ab omnibus modo legitur) nec ita esse. Quoniam quæcunq. in natura ex potestate ad actum transeunt, ab alio, quod sit actu, traducuntur ad actũ. Quare in alio docente hominẽ scientiã actu antecedere oportet, à quo is, qui discit, ex potestate ad actum perducatur. Est enim generatio quæsi, omnéq. quod gignitur, ab aliquo gignitur, quod in ea specie aut genere sit actu.

Quosdã tamen scribit Philoponus verba illa (ex eo, quod est actu) secus intellexisse: atq. ita accepisse, vt significarent actum, non à quo potestas perspicitur, sed in quo ipsa est, omnemq. potestatem in aliquo actu sustentari, & quod est potestate aliquid, actu aliquid aliud esse, vt semẽ potestate fœtus est, actu semẽ, & panis potestate saguis, actu est panis. Cuius interpretationis sententia quidem est vera, quoniã pura potestas, quæ nullo nititur actu, mera negatio est & nihil: Vel quia prima materia, quæ prima omnium & summa potestas existimatur, si potestate est ad omnes species rerum formas, potestas ea nititur actu ex eis, subſtantiæ, & subiecti, quod formas eas suscipere potest. Sed verbis hisce Philosophi minùs accomodatur: quippè sermo est de actu, à quo perficiatur atque ad actũ traducatur potestas. Quare cũ à solo opifice Deo fiant cuncta hunc Philoponus actũ intellexit. Quod eò magis mirandũ est, quòd cũ scientiã actu & potestate nominasset, eaſq. cõparet non licet absq. omonymiæ vitio actũ alium, quã scientiæ, intelligere. Scientiam potestate priorẽ esse dixerat scientia actu in vno homine, omnino autem non item. Huius probationem addit quoniam omnia, quæ fiunt, ex eo fiunt, quod est

actu, actu nimirum eiusdem generis, hoc est ab eo qui scientiam actu habeat. Neque in his maior est difficultas.

INTELLECTVS ET SENSVS comparatio.

CAPVT NONVM.

TEXTVS.

Φαίνεται δ' τὸ μὲν αἰσθητὸν, ὃν δυνάμει ὄντος τοῦ αἰσθητικοῦ, ἐνεργείᾳ ποιῶν· οὐ γὰρ πάσχει, οὐδὲ ὁμοιοῦται· διὸ ἀνάγκη τὴν κίνησιν εἶναι τοῦ ἀπλῶς ἐνεργείᾳ· ἡ γὰρ κίνησις τοῦ ἀπλῶς ἐνεργείᾳ ἐστίν· ἡ δὲ ἁπλῶς ἐνέργεια, ἐστὶν ἐκ τοῦ πεπλεσμένου.

Tex. 28. *Videtur autem sensile quidem ex eo, quod potestate sensituum est actu efficere. Non enim patitur neque alteratur. Quare alia species hæc motus. Motus namque actus erat imperfecti. Simpliciter autē actus alius, qui perfecti.*

COMMENTARIVS CXVII.

DE intellectu hactenus ita disseruit Philosophus, vt quęnam propria sit ipsius natura primum docuerit: deinde quomodo intellectio fiat: tum de intellectu agente, ad extremum de intellectili obiecto & intellectione dixerit. Absoluta fortasse tractatio videri possit. At siue quod in intellectus cognitione tradenda plurimum vsus est sensu; & quidem illud fuit tractationis principium (si intelligere est sicut sentire) siue quod & intellectus & sensus cognoscentes ambo sunt facultates, sensilium obiectorum vna, altera intellectilium. Placuit illi iam post vtriusque explicationem comparationem illorum quandam instituere, & quid vtrique commune sit, quid singulorum proprium adnotare. Hoc Themistij quoque, Auerrois, & S. Thomæ iudicium fuit. Sed & Philoponus & Simplicius, qui de actiuo intellectu sermonem volunt institui, fateri coguntur aliquid priùs de sensu dici. Cuius rei duplicem alterationem habet: Aut quòd tum sensus tum intellectus citra medium operatur: Aut quòd in distinctione intellectus actiui à theoretico sensus exemplis vsus est. Alter verò vt ex sensu intellectus actiui operatio explicetur, vt enim antea de theoretico agens vtebatur sensu quatenus simpliciter cognoscens est, ita nunc eodem vtitur quatenus iucundum & molestum percipit: vt ita nos deducat ad eum intellectum, qui non solùm cognoscens est, sed bonum inuestigat & malum.

Prima intellectus & sensus similitudo.

Verùm hæc ipsa sensus & intellectus consideration & comparationem continent. Propositis autem verbis duplex similitudo significari videtur. Prima proximorum fortasse superiorum verborum occasione inducitur. Quemadmodum enim intellectum potestate scientem fieri dixerat, actu scientem ab aliquo actu sciente, & omnino quæcumque fiunt actu, ex eo, quod est actu, fieri oportet: Ita sensum quoque addit ex potestate ad sentiendi actum deduci ab obiecto natura sua & actu primo sensili. Altera verbis illis significata (non enim patitur, neque alteratur) secus à Themistio, quàm à cæteris, fuit exposita. Etenim is actionem sensus intellexit, qua sensionis actum promit. Cæteri passionem illius potiùs ab obiecto dum ex potestate ad actum venit, dici

Altera similitudo.

maluerunt: neque passionem esse propriè, neque A alterationem, neque omnino motum vultum. Non enim actione obiecti vlla, qua patiatur sensus aut alteratur, sed à sola sensilis præsentia deducitur in actum, inquit Philoponus. Quæ verba considerent illi, qui species intentionales ponunt. Aut si motus vllus adsit, vt persæpè realis adest à lumine, sono, odore, sapore, & tactilibus, is certè in solo est sensorio, ipsa verò sensitiua vita, vt cum simplicio loquar, iudicat occurrens sensile, iudicium namque ipsum intrinsecùs est, nihilque assumit extrinsecùs. Quam ob causam additum putat verbum (videtur) quia vere sensile non agit in sēsum: sed tantùm videtur, dum quidpiam in sensorium imprimit. Quod illis considerandum erit, qui dum alibi iegunt, sentire esse quoddam pati, passionem ab obiecto in sensum speciebus immissis factam interpretantur. Accedit, quòd si ea sit verborum sententia, pugnantia Philosophus loqueretur, dum ibi sentire affirmat esse pati & alterari, hîc autem passionem aut alterationem esse negat. At dum nos priùs quidem de sentiente ipsa facultate suum actum promente sermonem fuisse interpretamur, nunc autem de motu facto ab obiecto dici, nullā difficultatem patimur. Sensus namque sentiendo quidem & actum suum promendo ac suscipiendo patitur & alteratur: agit promendo, patitur & C alteratur suscipiēdo. At ab obiecto, nulla passio alteratio nulla: quoniam si quæ sit, vt est persæpè, ea in organo est, nō in sensu. Itaque minùs probāda fuerit interpretatio illa Themistij dum præsentem locum de actione sensus intellexit. Quòd & pugnantia loquentem, aientem & negantem, Philosophū faciat: & omnino manifestū sit non esse de illa sermonem, vbiquæritur, quomodo sensile obiectum de potestate ad actum deducat sensum.

Contra species intentionales.

Sentire vt sit pati & mouere.

Ergo si passio non est neque alteratio, aliam Philosophus conficit motus speciem: non quòd si alteratio non sit, aut ortum esse oporteat, aut accretionem, aut mutationem loci. Tum quia hæc omnia passionem habent, sensus autem propriè non patitur. Tum quia propterea videtur motus vniuersi definitio commemorari, vt & omnes species motus excludantur, & quomodo res omnino in sensu habeat explicetur. Sed quod aut passio sit aut alteratio alterius generis, vt in tex. 57. libri secundi dicebatur; non inquam corrumpēs sed perficiens: & velut transitus à non agere ad agere. Aut quod motus omnis imperfectum & imperfecti subiecti actum ad perfectionem suam progredientem, & ideò patibilem & cum potestate, imperfectione, & successione permistum significet. Actio autem sensus impatibilis est & momentanea, nullumque potestati locum relinquit: quia & totus simul habetur, & perfectæ rei est actus & ipse perfectus: simpliciter autem actus qui potestati permistus non est, alius est, qui perfecti, hoc est diuersus à motu est, isque non est actus imperfecti, quem admodum motus: sed perfecti & actu iam existentis. Hocque tum ex parte sensilis, quod actum habet & formam, qua sensum mouet. Tum sentientis quod perfectum est actu primo, quo secundum promere valet: & si promat mutatio potiùs est; quàm motus: Atque hac quoque in re sensus intellectui planè similis est. Nam intellectus itē actu primo perfectus est, illiúsq. actus nō imperfecti, sed perfecti, est actus

non est motus, sed intelligentis solùm perfectio. Quare in text. 2. dicebatur si intelligere est sicut sentire, aut pati, aliquid erit ab intellectili, aut aliquid aliud eiusmodi.

Huc etiam demum spectat distinctio illa posita in commemorato textu 57. passionis duplicis, quarum altera sit à contrario, & ideò corrumpens, altera salus potiùs & perfectio. Illa enim ad motum & passionem pertinet, hæc ad aliud mutationis genus, quod & sensui & intellectui commune est.

TEXTVS.

Τὸ μὲν οὖν αἰ σθάνεσθαι ὅμοιόν τι φάσκειν μόνον τὸ νοεῖν, ὅταν τὸ αἰσθητὸν ἢ νοητὸν, οἷον κατὰ φάσιν, ἢ ἀπόφασιν, ἀνάγκη ἢ φεύγειν.

Sentire igitur simile est dictioni solùm & intellectioni. Cum autem iucundum aut molestum, quasi affirmans aut negans, persequitur aut fugit.

COMMENTARIVS.

SImplicius & Philoponus de actiuo intellectu sermonem esse inquiunt. Et alter quidē similitudinem doceri sensus & intellectus actiui; vbi sensus non sensile simpliciter, sed vt iucundum aut molestum apprehendit. Alter verò actiuum intellectum à theoretico distingui, quòd hic verū dumtaxat contemplatur & falsum, ille bonum & malum cognoscit; hic similis sensui sensile suum tantùm cognoscenti, ille velut sensus iucundum & molestum comprehendens, persequens aut auersans. Itaque illud (dicere solùm) interpretatur dicere intrinsecus & cognoscere non ad agendum referre: & affirmationem ac negationem, sensum iucundi & molesti; quoniam iucundum accipimus & molestum non accipimus. At minùs probandum videtur. Tum quòd nulla hîc actiui aut theoretici; sed intellectus absolutè & sensus mentio. Tum quòd si theoreticus intellectus similis sit sensui obiectum suum simpliciter cognoscenti, actiuus autem eidem cū iucundo & molesto cōponenti & quasi affirmanti & neganti, consequens fuerit compositionem, affirmationem & negationem, in solo esse intellectu actiuo, in theoretico non item. Quid verò absurdius dici potest?

Auerrois interpretationem sciens prætermitto; quòd minimè omnium sit accōmodata. Siue illud consideres, antea Philosophum sensus & intellectus similitudinem declarasse, nunc verò docere similitudinem inter sentire & intelligere. Siue illud (sentire simile est dictioni solum & intellectioni) hoc est momento fit, non secus ac si quis ad simplicem alicuius pronuntiationem statim intelligat, siue illud, per hoc Philosophum declarare causam, cur intellectus intelligat sine tempore: cùm nullam tamen exponat causam: aut si illa sit, quæ colligi possit, quia intellectio est actio perfecta & absque eo quòd præcedat illam actio diminuta: nimirum principij petitio esse videtur, & idem per idem aut ignotum per æquè ignotum ostendi.

Vnum illud verè pronuntiauit, similitudinem quandam doceri. Ergo secundam hanc Themistius credidit similitudinem esse sensus & intellectus. Nos tertiam facimus, Similitudo autem est, quod duplex illa intellectus operatio, de qua dictum est antea, quoquo modo in sensu quoque reperitur. Nam vt intellectus aut simplicē solam quiditatem apprehendit absque affirmatione vel negatione, aut eam cum aliqua alia re adiunctā componit, affirmando aut negando. Ita sensus quo q. aut proprium sensile solum cognoscit, aut in eo iucundum vel molestum persentiscit, componendo quasi & affirmando aut negando. Propterea enim dixit (quasi) quoniam affirmare & negare proprium intellectus est & rationalis facultatis, in sensu quidpiam est simile, si nō solum suum obiectum, sed vt iucundum & molestum apprehendit: & quasi componit, alterum in sensili ponendo, alterum ab eo demendo. Itaq. verborum hæc est sententia; sentire, proprium sensile obiectum per se & solitariū, simile est dictioni solùm & intellectioni, hoc est simplici quiditatis apprehensioni, quæ dictio solùm est, & nō dictio aliquid de aliquo; intellectio, non affirmatio. Respondent enim hæc verba superioribus illis (est autem dictio quidem aliquid de aliquo, velut affirmatio) atq. ex vtroque loco duplex dictio cognoscitur; vna simplex primæ operationis, quæ dictio solùm est & intellectio, altera compositi, quæ dictio est alicuius de aliquo & affirmatio. Quibus in sensu respondet sensio obiecti per se vt obiectū est, & obiecti vt iucundi aut molesti.

Portrò in illis verbis (persequitur aut fugit) quartam ego similitudinē agnosco. Nam vt sensus suum duntaxat obiectum est, sentiens neque persequitur neque fugit; aut veriùs nullus excitatur persequutionis aut fugæ appetitus: excitatur autem, cùm vt iucundum aut molestum cognoscit. Ita & intellectus quandiu in solatei cuiusque considerandā quiditate versatur, neque prosequutio sequitur neque auersio: At vbi tanquam bonum aut malum intelligit, appetitus aut persequutionis aut auersionis illicò cōmouetur, quodque est in sensu iucundum aut molestum, suæue vel insuaue; hoc in intellectu est bonum aut malum. Quod de vero bono veróq. malo accipiat. Alioqui ampliori significatu omnis persequutio est boni, omnisq. fuga mali: & iucundum sensus bonum est, & molestum malum; & ideò ad iucunda impellit, quia bona; Auertitque à molestis quia mala. Etsi hæc sensus nō ita distinguat vt intellectus. Et bonum vniuersè sumptum in tria diuiditur, in vtile, iucundum, & honestum: malùmque item bono contrarium, in damnosum, molestum, & turpe. At sensus iucundum & bonum nequaquam distinguit: distinguit intellectus, qui multa iucunda mala, contráq. molesta quàm plura bona esse decernit. Propterea boni & mali iudicium intellectus potiùs, quam sensus esse dicimus: Indéq. inter sensum & intellectum pugna, dum sensui iucunda mala, molestáq. bona esse intellectus dicit.

Prosequurionem affirmationi simillimam esse, fugam negationi, propterea dixit Themistius, quod vnicā verbis hisce similitudinem contineri putauit, non distinxit duplicem. Veriùs prosequutionem dixisset subsequi affirmationem, fugámq. negationem. Quoniam dum bonum esse affirmamus, prosequimur: dum non bonum aut non amplectendum, auersamur & fugimus.

TEXTVS.

TEXTVS.

Καὶ ἔστι τὸ ἥδεσθαι καὶ λυπεῖσθαι τὸ ἐνεργεῖν τῇ αἰσθητικῇ μεσότητι πρὸς τὸ ἀγαθὸν, ἢ κακόν· ἢ ὅταν τε.

Et delectari ac dolere est agere sentiente medietate ad bonum aut malum, quatenus talia.

Text. 29.

COMMENTARIVS CXIX.

Quoniam ἡδὺ ἢ λυπηρόν, iucundum aut molestum nominauerat, libuit etiam de ἡδονῇ & λυπῇ, de delectatione ac molestia seu dolore, quæ ex illis oriuntur, dicere. Quid autem hæc sint ita definit: Delectari & tristari est agere sentiente medietate ad bonum aut malum, quatenus talia sunt. Sentientem medietatem S. Thomas communem sensum interpretatur; quòd is particularium sensuum comparatione medium quoddam est & velut centrum comparatione linearum, quæ ab ambitu ad ipsum ducuntur; vt in comment. 36. in superioribus dicebatur: tametsi eo loco S. Thomas non de centro, sed de puncto partes lineæ copulante interpretatus fuerit exemplum puncti, quo in textu 149. sensus illius naturam Philosophus exponebat. Sed eo loco magis erat opportunum circuli medietatem sensum communem exponere. Nunc enim non de communi, sed de particulari sensu est sermo, quem cum intellectu hactenus comparauit illique similem esse ostendit; & in textu 26. aspectum proprij nominauit. Et si sentire iucundum aut molestum vnusquisq. sensus potest, cuiusque item fuerit delectari & molestia affici. Delectantur enim moderato & conuenienti obiecto molestia afficiuntur ab immoderato & extremo vim illorum excedente, & opprimente aut certè dissipante. Et maximè tactus & gustatus: Quia quò spiritalis magis est vis cognitrix, eò remissior voluptas & dolor. Communis autem sensus non est hæc propria actio, sed plurium particularium obiecta dijudicare.

Delectati & tristari quid.

Ergo loci huius sententia est colligenda ex text. 118. eo enim loco sensum omnem dixit medietatem esse quandam inter eam, quæ in sensilibus est, contrarietatem: & ideò non æquale, sed redundans & excedēs obiectum iudicare; quia quod medium est iudicandi vim habet. Iucundum & molestum sanè contrarietates quædam in sensilibus sunt: de his iudicare ad sensum pertinet qui inter illas medius quasi iudex sedet. Et vt vnusquisque sensus medietas est inter extrema sui obiecti, aspectus inter albū & nigrum, auditus inter acutum & graue, eodémq. modo cæteri; Sic de illis iudicat vnusquisque: Et extremis quidem læditur & tristatur, mediocribus autem delectatur. Solus Philoponus delectationem & dolorem, & ideò fugam quoque & appetitum actionem intellectus actiui significare voluit: quòd fortasse delectari & dolere dixerit philosophus esse agere circa bonum & malum, quæ ad actiuum intellectum pertinere videntur. Sed animaduertere debuisset illud (est agere sentiente medietate. Apertè enim dicitur esse actio sensus. Atque in eo magis propriè, quàm in intellectu, delectatio & dolor nominantur. Quæ si circa bonum & malum esse dicuntur, propterea dicuntur, quòd multa sunt bonorum & malorum genera: & sensus quoque bonum & malum dijudicat, sed à iucūdo & molesto non distinguit, quemadmodū distinguit intellectus. Et fortasse dum delectari & tristari, dixit esse agere, ad veteres illos respexit, contra quos in septimo & decimo moralium disputat; qui voluptatem inquiebant esse motum seu generationem in naturam proficiscentem, dolorémq. motum præter naturam ostenditq. actionem esse aut perfectionem actionis alioqui contemplatio voluptas non esset, quòd motus ibi & generatio non sit. Delectari autem & dolere est agere, siue in sensu spectetur, siue in appetitu; quia in sensu iudicium significat, & in appetitu amplexum aut auersionem erga obiectum præsens.

Sensus omnes delectari & dolere.

Paucis igitur verbis quid sint delectari & dolere, cuius sint, quam habeant causam, & circa quid versentur, docet Philosophus. Delectari & dolere est agere; etsi passionem maximè significari videantur. Est enim iucundū aut molestum obiectum cognoscere. Hæcque actio sensus est, qui quòd in mediocritate consistat, mediocri & conuenienti sibi delectatur, molesto & inconuenienti læditur. Denique circa bonum aut malum versantur: bonum enim iucundum delectationem, malum molestum dolorem & molestiam parit. Qui locus non erit illis prætermittendus, qui sensionem meram esse passionem, non actionem vllam, dicunt. Apertè siquidem actionem esse ait Philosophus.

De delectatione & dolore.

Sensionē esse actionem.

Porrò illud (quatenus talia) triplicem habet expositionem. Primam Philoponi; sensum delectari & dolere circa bonum aut malum, quatenus ad animal referuntur: non sunt enim per se bona aut mala, sed vt animal seruant aut perdunt. Alteram Simplicij, Auerrois, & aliorum, sensum illis affici, non quatenus bona sunt aut mala (quippe hæc non sensus, sed intellectus dijudicat verùm quatenus sensui suauia sunt aut insuauia & molesta, bonóq. & malo similia: hoc enim sunt sensui suaue & insuaue, quod intellectui bonum & malum. Tertiam, quatenus talia, hoc est quatenus bona & mala: Quoniam bonum & malum genus quodam est, quod non solum honestum orationis bonum & huic contrarium malum; sed bonum quoque iucundum & delectabile, malúmque contrarium continet, quæ ad sensum pertinent.

TEXTVS.

Καὶ ἡ φυγὴ δὲ καὶ ἡ ὄρεξις τοῦτο ἢ καθ' ἐνέργειαν, ἢ οὐχ ἕτερον τὸ ὀρεκτικὸν καὶ φευκτικόν, οὔτε ἀλλήλων, οὔτε τοῦ αἰσθητικοῦ, ἀλλὰ τοῦτο ἄλλο.

Et fuga quidem & appetitio, quæ secundum actum hoc. Neque diuersum appetens & fugiens, neque inter se neque à sentiente, sed esse aliud.

COMMENTARIVS CXX.

Delectationem & dolorem sequuntur appetitio & fuga, quæ desiderium significant. Suaue namque & iucundum prosequimur, ab insuaui & molesto auertimur & recedimus. Sed verborum illorum (& fuga quidem & appetitio, quæ secundùm actum, hoc) sententia hæc fuit Auerrois;

Fugam & appetitionem eorum esse, quæ secundùm actum, hoc est quæ præsentia sunt & indiuidua. Nam appetitus sentiens circa hæc sola versatur, intelligens autem circa absentia quoque & vniuersa. At non dixit Philosophus fugam & appetitionem eorum esse, quæ sunt actu: sed fugam & appetitionem, ἢ καὶ ἐνέργειαν, quæ est actu, hoc esse; nempe agere circa bonum & malum, quemadmodum & delectatio & dolor. Verùm delectatio quidem & dolor sentientis sunt & cognoscentis virtutis, appetitio autem & fuga appetentis: versantúrque circa idem obiectum; sed delectatio quatenus illud suaue est & iucundum, appetitio quatenus perficit, dolor quatenus insuaue & molestum, fuga demum quatenus perdit.

Delectatio & dolor, appetitio & fuga vt distinguuntur.

Iam quoniam hæc omnia, sensus, delectatio & dolor, appetitio & fuga, partim circa idem, partim circa diuersum versantur obiectum, opportunè subiungit, quatenus hæc distinguenda sint. Appetitio & fuga eiusdem prorsus facultatis actiones sunt. Idem namque appetitus, qui conueniens & bonum amplectitur & prosequitur, ab inconuenienti & noxio refugit illudq. auersatur: scitúmq. est illud, eadem est contrariorum facultas; quod non modò de patiendi, sed & de agendi facultate verè pronuntiatur. Idem quippe aspectus est albi & nigri, auditus acuti & grauis, odoratus suauis & molesti, gustatus dulcis & amari, tactus calidi & frigidi, humidi & sicci, intellectus veri & falsi, appetitus demum boni & mali.

» Nam & hæ, inquit Themistius, quæ videntur auersiones esse & fugæ, appetitiones quædam sunt. Cùm enim quis fugit, appetit fugere cupitq. vitare quæ reprobat. Itaque in actionibus hisce animæ hic est ordo, vt adnotauit quoque Simplicius. Prima omnium est sensio; deinde delectatio aut dolor: delectari enim aut dolere absque cognitione impossibile. Postremò appetitio sequitur aut fuga obiecti, quod delectationem aut dolorem attulit. Atque ita loquebatur Philosophus in tex. 20. libri 2. Vbi sensus est, & dolor & voluptas consequitur; vbi autem hæc, ex necessitate concupiscentia. Sed quod delectationem addit Simplicius passionem meram significare, appetitionē verò actionem, qua ad suaue extenditur anima & impetum in illud facit: Philosopho aduersatur, cuius illa fuerunt verba (delectari & dolere est agere sentiente medietate. Vtrobique igitur est actio, in delectatione & dolore actio sensus; in appetitione & fuga actio appetitus.

Sensus & appetitus subordinatio.

Appetitus à sensu distinctio

Rursum à sentiente quoque diuersa non est appetendi facultas: quibus verbis penè omnes video interpretari negatam fuisse subiecti diuersitatem; nempè non esse duas hasce facultates in diuersa animæ parte, sed in sentiente & irrationali ambas; vt Simplicius & Philoponus inquiunt. Quod aduersus Platonem ponentem sentientem in cerebro & appetentem in iecore dictum fuisse putat S. Thomas. At liceat mihi obijcere, huic non diuersitati diuersitatem eam opponi, quę consequentibus illis verbis (sed esse aliud) continetur. Hanc autem esse diuersitatem rationis ad deffinitionis, ijdem illi omnes fatentur interpretes; atque ex familiari Philosophi loquendi modo manifestum est. Quò minùs ad rem Auerroës diuersitatem actionis, & Simplicius proprietatis intellexerunt. Diuersitati autem rationis ac definitionis aduersatur potiùs diuersitas rei, quàm subiecti. Quoniam in eodem subiecto plura contineri possunt re quoque diuersa accidentia; vt in pomo color, & sapor, & odor: & has ipsas cæterasque eiusdem animæ facultates re distingui, complures graues philosophi & ille ipse S. Thomas contendunt. Quæ interpretatio nostra si placeat, poteris ex hoc loco opinionem eam confirmare, quæ animæ facultates ratione sola ac definitione, non re, tum inter se tum ab anima distingui quod admonuisse satis.

At quorsum hæc omnia? Non ad ostendendum theoreticum intellectum ab actiuo ratione solùm differre, vt Philopono placuit & Simplicio. Sed magis Themistij quoque sententia, vt in subiecta sensus & intellectus comparatione persistens quemadmodum res habeāt in intelligente parte ostendat. Cognitionem omnem obiecti boni aut mali consequi necesse est prosequutionem aut fugam, quæ ambæ ad vnam pertinent appetentem virtutem. Cognoscentes facultates duæ sunt, sensus & intellectus: totidem igitur appetentes esse oportet, quarum vna comitetur sensum, altera intellectum: illa concupiscentia dicitur & desiderium, hæc voluntas. Concupiscentia circa res materiales solas, sensiles, & singulares, voluntas circa immateriales quoque & vniuersas. Appetens & fugiens tum in concupiscentia tum in voluntate idem re aut subiecto sunt, tum inter se, tum cum facultate cognoscente, quam comitantur: illa cum sensu, hæc cum intellectu, sola ratione ac definitione distinguuntur. Quocirca quinta hæc fuerit sensus & intellectus similitudo: qua in vtroque appetitus est cognitionem consequens ad prosequendum vel fugiendum, isque siue à sensu siue ab intellectu nequaquam nisi ratione ac definitione distinctus.

TEXTVS.

Τὴν δὲ διανοητικὴν ψυχὴν πὼς φαντάσματα οὐκ ἀισθήματα ὑπολαμβάνει ὅταν δὲ ἀγαθὸν ἢ κακὸν φήσῃ ἢ ὠφέλιμον, φεύγει ἢ διώκει· διὸ οὐδέποτε νοεῖ ἄνευ φαντάσματος ἡ ψυχή.

Dianoëticæ autem animæ phantasmata non sensus tales sunt. Cùm verò bonum aut malum dixerit aut negauerit, fugit aut prosequitur. Quare nunquàm sine phantasmate intelligit anima.

COMMENTARIVS CXXI.

SIue dianoëticam animam interpretetur Philoponus theoreticum intellectum; siue Themistius actiuum, siue neutrum Simplicius, sed absolutè ratiocinantem intellectū & quasi transigentem atque ex vno ad aliud progredientem, vnumque ex alio colligentem, quod tum actiuo tum theoretico commune est: Planè intelligitur dianœam quā Aristoteli ac Peripateticis ad intelligentem pertinere partem intellectumque significare, non cogitatiuam illam, quam Auerroës & discipuli eius commenti sunt. Qua de re in superioribus sæpè dictum est. Et hoc loco Auerroës quoque rationalem animam & quamlibet eius facultatem, siue actricem, siue contemplatricem, intelligit. At quomodo fieri constet Simplicius non video. Quippe in comment. tex. 28. dum actiuum intellectum appellari dixit dianœam, phantasiáque vti, & circa bonum & malum versari, omnino hæc, quæ hoc loco affirmat philosophus, de actiuo intellectu, quemadmodum & Philoponus, interpretabatur.

Quod

Sexta intellectus & sensus similitudo.

Quod ergò ait Philosophus, sextam continebit sensus & intellectus similitudinem. Nam quod sunt in sensu sensilia, hoc intellectui sunt phantasmata. Sensus à sensilibus mouetur, & intellectus item à phantasmatibus: & vt sensus præsentibus eget sensilibus, vt sensionis actum promat, ita & intellectus phantasmatibus indiget ad intelligendū. Quam propositionem etsi Philosophus absque probatione videatur accipere, ex vniuersa tamen superiori disputatione colligit qua facultatū animæ subordinatio fuit stabilita. Nam si vna ministrat alteri; sensus exteriores communi sensui, hicque phantasiæ, supra phantasiam solus supereſt intellectus, cui illa ministret obiectum; vereque phantasmata perinde ad intellectum se habent, ac sensilia ad sensum & phantasiam. Potiùs tamen hic phantasiam, quæ sensum considerauit, nominéque phantasmatum significauit; quòd ea maximè ad rem præsentem faceret: atque hæc philosophi est propositio; Vt se habent sensilia, sensibus exterioribus & interiori communi percepta, ad phantasiam; ita phantasmata, quæ in phantasia sunt; se habent ad intellectum. Perinde tamen constabit sententia, si ad sensum vniuersè referatur, tum exteriorem, tum interiorem; vt se habent sensilia ad sensum, ita phantasmata ad intellectum, seu dianæam.

Septima intellectus & sensus similitudo.

Quamquam alia quædam interpretatio esse potest, & meo quidem iudicio perquàm accommodata: si hæc omnia verba superioribus omnibus ita respondeant, vt quę de sensu prodita sunt, in intellectu simili modo ostendantur habere. Sensile dixerat in tex. 28. ex eo, quod potestate sensitiuum est, actu sentiens efficere. Eandem nunc in intellectu vim habere inquit phantasmata, esseque ceu sensilia in sensu, dum intellectum ad intelligendum mouent & faciunt actu. Rursum de sensu adiunxit (cùm autem iucundum aut molestum, quasi affirmans aut negans, prosequitur aut fugit) & nunc de intellectu addit (cùm bonum aut malum dixerit aut negauerit) coniungendo scilicet cum phantasmate bonum aut malum (non quasi, vt sensus; sed absolutè & omnino affirmans aut negans: quippe illius propria est affirmatio & negatio, qua rem cognitam ait esse bonam aut non bonam) fugit aut prosequitur. Perinde namque intellectus affirmationem aut negationem appetitio boni comitatur fugæve mali, ac sensus cognitionem iucundi aut molesti prosequutio sequitur aut auersio.

Phantasmata vt ad intellectum se habeant.

Sed tacite illud quibusdam videtur subnotari discrimen; quòd in sensu non statim ex apprehensione appetitio sequitur aut fuga: sed delectatio aut dolor, indéque appetitio aut fuga; vt in tex. 29. dicebatur. At in intellectu statim ex affirmatione aut negatione boni vel mali prosequutio nascitur aut auersio, volitio aut nolitio. Etenim intellectus percipit bonum & malum per se, quatenus talia sunt: sensus non item, sed solùm quatenus illud suaue est & iucundum, hoc insuaue & molestum. Quæ ratio potior est, quàm ea, qua vtitur S. Thomas. Quoniam scilicet intellectus bonum vniuersum apprehendit, sensus autem determinatum bonum. Nisi enim vniuersum bonū dicat bonum vt bonum; & bonum determinatum, bonum suaue & iucundum; parùm profectò est accommodata ratio. Perinde namque si intellectus donum aliquod particulare ac determinatum dicat esse bonum, voluntas statim amplectitur; & malum item particulare auersatur, etsi delectatio aut dolor nō antecesserint: & intellectus actiuus circa particularia & determinata bona vel mala versatur. Atqui in intellectu quoq. si non delectatio, voluptas certè reperitur, dum contēplatur reique cuiuspiam cognitionem assequitur. Cui spiritalis quidem opponitur displicentia. Et actiuum intellectum voluptate ac tristitia vtiast Philoponus. Ita & in sensu & in intellectu omnia fuerint paria.

Sed quoniam Philosophus perinde ad intellectum dixit se habere phantasmata, ac se habent ad sensum sensilia; atque à phantasmatibus intellectum, vt à sensilibus sensum, ex potestate ad actum deduci: verè consequens illud est, quod ex his colligit, sine phantasmatib. nunquàm intelligere animam, quemadmodum nec sensus sine sensilibus sentit. Quam si quis septimam dixerit esse sensus & intellectus similitudinem, verè mea quidem sententia dixerit. Quapropter hæc erit nostræ cognitionis progressio. Primus omnium operatur sensus circa præsentia sensilia deinde sensui succedit phantasia, sensilibúsq. phantasmata: ac demum post phantasiā intellectus accedit, qui à phantasmatibus in phantasia contentis excitatus suas notiones format. Vereq. ex hoc loco aduersus Auempace deduxit Auerroës, notiones intellectus non ita se habere ad phantasmata, sicut colores ad coloratum corpus & qualitas ad subiectum, sed vt color ad visum. Vt enim color visum ad videndum mouet, ita & phantasmata intellectum ad intelligendum: Atque vt phantasmata sunt in phantasia; sic & intellectus notiones seu intellectilia in intellectu: qui propterea locus formarum esse dicitur, atque intelligendo fieri omnia.

DIGRESSIO XXXVI.

Quatenus cum phantasia aut sine phantasiæ sit intellectio.

Cæterùm hic subsistendum tantisper est, dum ijs satisfacimus, qui ad intellectus nostri immortalitatē impugnandā abutuntur his Philosophi verbis. Sic autem argumētationem instruunt suam.

Contrà immortalitatē intellectus.

In primo huius operis libro tex. 12. tùm eam dubitationem proposuisset Philosophus, an animæ facultates omnes & operationes toti coniuncto cōmunes sint, anverò aliqua in sola insit anima: cúmq. pleráſq. communes esse constaret, ac de solo intellectu dubitari posse videretur; generalem eam pronuntiauit sententiam, ex qua iudicium faciendum esset; Si intelligere est phantasia aut non sine phantasia, non poterit vtiq; hoc sine corpore esse. Et rursum in tex. 13. si aliquam anima operationem habeat propriam, poterit à corpore separari, quòd si nullam habeat, separabilis non erit. Huic propositioni assumptionem subijciunt ex hoc, quem modò interpretati sumus, loco; Nunquam sine phantasmate intelligit anima: & rursum post ex tex. 39. Cùm contemplatur, necesse est cum phantasmate contemplari. Ex quibus intellectum intelligentémq. animam mortalem omnino esse concludunt.

Prima responsio.

At multis modis respondetur. Prima responsio Auerrois est, & eorum, qui animam nostram intelligentiam ponunt separatam, vnamque humanæ toti assistentem speciei. Eam namque essentia inquiunt separatam esse, duplicémque operationem habere; æternam vnam sibi propriam & absque phantasia; alteram in nobis & cum phantasmate: Priorémque separabilem nimirum esse, posteriorem autem ab hoc quidem & illo homine separari, at nunquam à tota specie. Ita Phi-

losophi sententiam illam, si intelligere phantasia est aut non sine phantasia, separari non potest, de operatione, non de essentia interpretantur.

Verùm contra hanc opinionem disputatum in superioribus est; planèque ostensum, eam non esse animæ nostræ naturam & conditionem. Neque vllus est nostrum, qui duplex illud in seipso animaduertat operationis genus. Quare quod in secundo Analyticorum libro text. 27. Platoni principiorum & scientiæ habitus inesse nobis à natura insitos asserenti obiecit Philosophus, credendum non esse habere nos tàm magnum in nobis bonum & ignorare, multò magis interpretibus hisce licet obijcere, dum intellectione illa loquuntur, quam à corpore & phantasia asserunt non pendere. Denique non de operationibus, sed de anima, cuius naturam ex operationibus inuestigat, Philosophum in primo libro loqui testantur illa verba in tex. 13. εἰ μὴ οὕω τὶ ἴδιὸν τῆς ψυχῆς ἔργον ἢ παθημάτων ἴδιον, οὐδ' ἂν εἴη αὐτὴν χωριζεσθαι. Illud enim (αὐτὴν) referri non potest nisi ad animam. Nam ἔργον & πάθημα neutri generis sunt.

2. responsio. Altera responsio Philoponi fuit in commentario illius tex. 12. argumentationem eam homonymiæ vitio laborare: illámque particulam (non sine) tres acceptiones habere posse. Interdum enim coniunctionem rei significat, quæ nec prosit nec obsit: vt si corpus in sole dixeris sine vmbra non esse. Aliquando verò vtilitatem & necessariam connexionem: vt si Achillem dicas non sine lancea & armis virum se strenuum præstitisse, aut ignem non sine approximatione vel calore calefacere. Nonnunquàm demùm impedimentum potiùs: vt si nautas hyeme affirmes non sine periculo aut procellis nauigare. At cùm dicitur, si intelligere non est sine phantasia, vtilitatem indicat necessariámque coniunctionem, velut instrumenti ad operationes proprias obeundas. Vbi verò in hoc tertio libro additur, intellectionem sine phantasia non esse, impedimentum potiùs intelligendi significat, dum ipsa puro intellectus actui ingerit sese eúmque perturbat. Alioquí purus intellectionis actus absq. phantasia est, quorumdámque intellectilium nullum reperitur phantasma, & ideò ἀφαντασία vocantur, vt immateriales substantiæ, & intellectilia prima, de quibus post in tex. 36.

Vellem equidem hæc, vt acutè fuerunt excogitata, sic vere responderi posse. Sed quò minùs fortasse verè respondeantur, hæc faciunt. Primùm homonymiæ vitium, quo Philosophi orationem laborasse credendum non est. Deinde quòd animam sine phantasmate non intelligere, colligit is hoc loco ea sensus & intellectus similitudine, qua phantasmata in intellectu se habent vt sensilia in sensu: sensilia verò tantum abest, vt sensui impedimento sint, vt maximè potiùs necessaria sint si sentire debeant. Quocirca & nunquàm animam sine phantasmate intelligere ait, & rursum, cùm contemplatur necessarium esse cum phantasmate contemplari: quæ verba non impedimentum, sed necessitatem summam significant. Et cùm intelligens anima sit naturalis corporis forma, naturaliter quoque operatur in eo illiúsque sensibus & phantasia iuuatur.

Tertia responsio. Tertia responsio eiusdem fuit Philoponi in hoc tertio libro. Triplici namque intellectilium genere distincto; primo immaterialium entium, altero entium mathematicorum, tertio entium materialium: immaterialia inquit sunt intellectilia prima, secunda intellectilia media, & tertia materialia. Materialia intelligit intellectus tum sensu & phantasia: sensus inquam & phantasiæ interuentu, vbi aut de illis deliberat, aut à rebus singulis naturas separat vniuersas. Mathematica cum phantasia, dum ea quasi à sensilibus separata considerandi sibi proponit. Immaterialia demum non cum phantasia, sed per phantasiam, dum ex sensilibus, quæ per phantasiam cognoscit, euehitur ad intellectilia. Diuinam quippe prouidentiam ex rerum ordine mundique huius aspectabilis ornatu cognoscimus. Quare phantasiam semper habet annexam, nec semper tamen cum phantasia intelligit. Atque in primorum quidem intellectilium intellectione phantasia non vtitur vt instrumento; sed postquam ad illa euectus est per phantasiam, mox ea sine phantasia contemplatur: in cæteris verò vtitur. Nec tamen intellectile, idem est cum phantasmate, neque intellectus idem cum phantasia. Phantasia quoque substantiam non cognoscit, sed qualitates solas & accidentia, quæ sensibus ingeruntur, quam ob causam in Theæteto Plato eam dixit substantiam non attingere: intellectus autem substantias nouit. Quædam igitur sunt, quæ sine phantasia intelliguntur. Themistius quoque cap. 53. phantasiæ necessitatem ad mathematica & sensilia entia contemplanda contraxisse videtur.

Quarta responsio Simplicij fuit. Is Philosophum admonuit dixisse quidem nos nunquam sine phantasia intelligere, non tamen intellectum affirmasse phantasia vti. Aliquando enim non vtitur, etsi cum intellectu simul phantasia quoque moueatur. Deinde Philosophi verba de solo intellectu actuo accipienda esse contendit. Hic enim vt circa res singulas & materiales versatur, quæ sensibus hauriuntur & phantasia; sic sine phantasia simul operante nunquam intelligere affirmatur. Déque hoc intellectu nunc Philosopho sermonem fuisse, tum superiora testantur: quippe de theoretico dictum est, theoreticarum cognitionum suprematn seruari & esse hoc solum quod est, & esse idem ipsius, & substantia esse actum, impatibilem, & immistum. Tum ea, quæ hic habentur: dum non intellectum aut theoriam, sed dianœam nominat, eámque circa bonum & malum prosequendo aut fugiendo versari dicit: quæ vt procul absint à theoretico intellectu, sic ad eum, qui in agendo versatur, maximè pertinent. Quòd si obijcias Simplicio, mox in tex. 39. de theoretico quoque intellectu philosophum dicturum (& cùm contemplatur, necesse est phantasma simul aliquod contemplari) responderi pro eo potest, de sensilium singularium & mathematicorum intellectione sermonem esse: quæ cum phantasia quidem intelligantur, non tamen phantasiæ vsu: Immaterialia verò & prima intellectilia ἀφαντασία esse: quodnam enim illorum sit phantasma? Sicut & substantiæ, relationis, vniuersalium, bonitatis & malitiæ, veritatis & falsitatis, rei cuiusque quiditatis, vel etiam accidentium sensilium.

Quinta responsio fuit S. Thomæ. Operationem quampiam duobus modis pendere à corpore posse, aut tanquam à subiecto, cui inhæreat; & instrumento, quo vtatur: aut tanquam ab obiecto, circa quod versetur. Intellectio namque à corpore & phantasia priori sanè modo non pendet, sed posteriori duntaxat. Priórque Philosophi propositio eam

eam habet sententiam, vt si phantasia sit aut in phantasia tanquàm in subiecto, eaúæ vt instrumento vtatur; quemadmodum visio & in oculo est vt subiecto, & eo vt instrumẽto vtitur; Planè à corpore nequeat separari; vt nec visio nec cæteræ huiusmodi operationes aut facultates separantur. Posterior autem, intellectum à phantasia phantasmate esse tanquàm ab obiecto, quod intelligẽdum proponatur, pendere pronuntiauit. Quod sanè intellectum non ita alligat phantasiæ & corpori, vt separari non possit.

Auctoris responsio.

Ego tertiam quidem Philoponi & quartam Simplicij responsiones admitto atque Aristoteli maximè accommodatas esse confirmo: Sed quintam hanc S. Thomæ non minùs probo. Primùm enim propositionem illam (si intelligere phantasia est aut non sine phantasia) eo modo, quo dictum est, intelligendam esse, quæstio confirmat, quam eo loco tractabat Philosophus. Quæstio erat, num affectiones & operationes animæ sint habentis quoque communes, an verò aliqua solius animæ propria. Operationes autem communes dicuntur, quę ab anima quidem promuntur, sed corporis organo perficiuntur in eoque suscipiuntur: Quæ tanquam ab obiecto solùm pendeant, communes non dicuntur. Quis enim visionem dixerit oculo parietique communem, quòd paries ad eam vt obiectum concurrat: Deinde ad eam quæstionem respondẽs Philosophus plurimas ait videri sine corpore non esse certumque est illud (sine corpore) subiectum & instrumentum significare. At nisi omonymiæ vitium inuratur, eodem modo accipiendum est id, quod statim de intellectu subiungitur (non sine phantasmate) subiectum igitur & organum significabit. Accedit aperta ipsiusmet philosophi interpretatio in tex. 14. vbi omnes ferè animæ affectiones communes esse cum corpore argumento eo probat; quoniam per corpus exercentur, & cum illis patitur aliquid ipsum corpus: quæ nimirum verba organum & subiectum ostendunt. Denique in secundo libro de animalium ortu cap. 3. cùm intellectum scripsit forinsecùs aduenire, quidpiamque diuinum esse, quòd in eius actione nihil habet commune corporis actio; explicare visus est, quomodo actio communis dicatur; cuius scilicet organum & subiectum sit corpus. Alioqui si de obiecto solùm interpreteris, pugnantia loquentem facies: quippe in hoc tertio libro intelligentem ait aliquod semper intueri phantasma tanquàm obiectum.

Alteram verò propositionem ex hoc tertio libro acceptam non de subiecto aut organo, sed de obiecto esse, manifestissimum est. Si enim propositio sit (nunquàm sine phantasmate intelligit anima) sanè ex eo illam deduxit philosophus, quòd animæ phantasmata sunt ceu sensilia sensui: sensilia verò vt obiectum sensui sunt, non vt subiectum aut organum. Sin autem sit illa (cùm contemplatur, necesse est cum phantasmate contemplari) multò magis apertus est de obiecto sermo.

Prætermittendum autem non est, philosophum antequam hanc secundam propositionem scriberet, accuratè omnino explicasse duas illas partes prioris propositionis; in qua propterea hypotetice loquutus fuerat (si est phantasia vel non sine phantasia) quoniam veteres philosophi non distinxerant intellectum à phantasia. Ipse verò ita distinxit, vt primùm ostenderit intellectum phantasiam non esse, sed virtutẽ ab ea diuersam: Deinde etiam immaterialem esse, impermistum, & diuiniorem multò naturam, quàm quæ materiæ ac corporis sordibus inquinetur. Hoc est nec phantasiam esse nec cum phantasia tanquam subiecto aut organo complicari. Tum verò eam subiunxit phantasia tanquam intelligendum obiectum sibi subministrante vti. Illius tamen separabilitatem non ex hoc colligimus. Quoniam si non posset intelligere nisi obiectum inde hauriat, inseparabilem potiùs esse concluderemus: siquidem phantasia sine corpore esse non potest. Verùm ex eo magis, quòd non vt à subiecto & organo pendeat. Hinc enim facultatem illum esse cognoscimus, quæ etsi quandiu est in corpore non nisi intuendo phantasmata intelligat; ab illis tamen ita possit absolui, quòd nõ in organo corporeo, sed in sola anima sustentetur; vt dissoluto ac pereunte corpore ipse tamen per se cohæreat & absque phantasmatibus separatus intelligat. Nam dum animæ soli, non corpori, inhæret; nihil à corpore aut cum corpore patitur aut debilitatur, sed incolumis cum anima separatur: atque vt alium habet essendi modum, ita & operandi. Duplicem inquam habet essendi modum, vnum ligatus cum corpore, alterum à corpore absolutus. Duplicem item operandi formam, vnam in corpore corporeorũ sensuum & phantasię ope, alteram absque sensibus & phantasia.

Sexta auctoris respõsio.

Sexta responsio sit retorquendo in aduersarios ipsorummet arma. Si namque illi sub illa propositione (si intelligere phantasia est aut non sine phantasia) assumptionem illam posuerunt (nunquam sine phantasmate intelligit anima) aut alteram illam (cùm contemplatur intellectus, necesse est eum cum phantasmate contemplari. Ita ferè nos quoque ratiocinabimur. Si intelligere phantasia est aut non sine phantasia, non poterit esse sine corpore: at ex eiusdem libri tex. 65. & 66. intellectus est impatibilis & diuinius quidpiam, quàm phantasia sit aut alia quæuis corporea & mortalis natura. Et ex tex. 11. libri secundi, nihil prohibet aliquas animæ partes separabiles esse: & tex. 4. & 6. lib. 3. nullo modo est cum corpore permistus: & secundo libro de animalium ortu cap. 3. in eius operatione nihil habet commune corporis actio (quæ sanè omnia de intellectu nostro in corpore existente dicta sunt à philosopho) neque igitur phantasia est intellectus, neque à phantasia vt subiecto & organo pendet: & ideò separabilis est. Rursum hypoteticæ Philosophi propositioni hæc subijcietur assumptio; sed intelligere neque phantasia est neque cum phantasia: tum quia intellectus ea percipit, quæ sub phantasiam non cadunt, quæ singularium tantùm est & sensilium: tum quia facultas hæc & operatio animæ nostræ conuenit vt intelligentiis superioribus similis est, non vt in corpore versatur. Cumque in seipsam se conuertat, organica & materialis facultas & operatio, qualis phantasia est, esse non potest: atque ex separatis intelligentiis manifestum est, intellectum vt intellectus est neque phantasiam esse neque à phantasia corporeue pendere. Ita intellectum nostrum à corpore separabilem esse conficiemus.

Ergò neid quidem, quod in altera propositione ait philosophus intellectionem à phantasia vt

ab obiecto pendere, omni modo accipiendum est. Duo namque intellectione continentur. Alterum est apprænhensio obiecti. Alterum verò de illo apprænhensio iudicium. Apprænhensio sanè phantasmatis intuitione constat, nec vllam apprænhendimus rem, nisi sub sensili aliqua imagine, quæ in phantasia insit. At iudicium de apprænhensa re omnino à phantasia liberum est. Nam etsi intellectui proponatur Deus aut intelligentia separata velut corporeum quidpiam, quantum, figura & colore præditum; iudicat tamen intellectus eiusmodi nihil in substantiis illis contineri; sed meliorem illas habere naturam, eamque spiritalem. Quòd autem apprænhensio egeat phantasia, ex eo nascitur, quòd anima nostra est huius corporis forma. A corpore separata sine vllo phantasmate intelliget: nunc verò, vt in corpore degit, sic ex corpore corporisque sensibus accipere cogitur intelligendum obiectum, adfertque corpus intellectioni impedimentum. Quocirca si rursum illi propositioni (si intelligere phantasia est aut non sine phantasia, non potest esse sine corpore) assumptionem hanc subijcias; sed intellectus phantasia non est, & quamuis ex accidenti perceptio prima obiecti egeat phantasia, quòd corporis forma sit intellectus; absolutè tamen non eget & omnino absque phantasia est illius iudicium; profectò concluseris intellectum sine corpore esse posse. Cæteræ operationes, quòd suapte natura pendent à corpore, inseparabilem semper ostendunt eam esse formam, à qua oriuntur. At intellectio cùm natura sua non pendeat, independente ac separato principio indiget: & si quæ intellectio aliquo modo pendeat aliunde id fit; principiumque indicat, quod quoquo quidem modo respiciat corpus, sua tamen natura separari possit.

Intellectionis duæ partes.

Itaque si libuerit, septimam hanc responsionem ad hunc modum instruere poteris: si intelligere phantasia est aut non sine phantasia, ita vt absolutè ab illa pendeat, tam iudicando, quàm apprænhendendo; planè separari non potest, quia non est propria solius animæ operatio, sed materialis totaque à corpore pendens. At iudicium à phantasia non pendet: apprænhensio autem pendet quidem, quatenus anima est huius corporis actus; non tamen per se & sua natura; vt in intelligentiarum separatarum apprænhensione apparet: & si nostra ipsa apprænhensio per se penderet, non posset iudicium opposito modo & absque phantasia esse.

Septima responsio.

Octaua responsio fuerit: si intelligere phantasia est aut non sine phantasia, ita vt per se & sua natura pendeat ab illa; separari non potest: quia quod conuenit per se & secundùm naturam; semper & vbique conuenit. Verùm hoc intellectu neganda erit assumptio. Quoniam enim intellectus non solùm est corporis forma, quemadmodum cæteræ naturales formæ; sed etiam intellectus est & immaterialis, vt intelligentiæ separatæ; etsi vt est forma, obiectiuè pendeat à phantasia & sensibus corporis; quatenus tamen intellectus est, potest absque illis intelligere; vt cæterarum intelligentiarum intellectio confirmat.

Octaua responsio.

Nona & postrema responsio esse poterit, philosophum in primo libro nihil affirmare, sed probabili ratione disputasse, num omnes animæ actiones, toti habenti communes sint. Nam & perdifficilem ait quæstionem esse: & vtitur verbo (videtur) quod probabilem differendi modum indicat: & eò videtur adferre rationem, quæ suadere posset actiones omnes esse communes; & adduxisse antiquos, vt nihil inter intellectum & sensum crederent interesse. Et mox subiungens (maximè autem simile proprio est intelligere) alteram quasi quæstionis partem probans intellectionem adfert solius animæ propriam. Sed tamen ne hanc quidem animæ propriam esse nec sine vsu corporis exerceri probare conatur; quia nil aliud, quàm phantasia aut certè non sine phantasia videtur esse. Et quamuis adhiberi ea distinctio posset, quam in sancti Thomæ responsione posuimus; eam tamen prætermisit, vt propositæ quæstionis difficultas appareret: præsertim quòd eius loci non esset copiosior illius explicatio; sed ex naturæ intellectus cognitione penderet, quæ in tertium librum differenda erat. In hoc autem eum esse corpori impermistum & immaterialem, corporis tamen actum docet: & ideò ad eam quasi quæstionem respondens, intelligentem ait intueri phantasmata; hoc est intellectum phantasiam quidem non esse, ea tamen egere vt obiecto. Neque ex illa primi libri disputatione quidquam de animæ nostræ mortalitate aut immortalitate colligitur. Sed sollum in tex. 13. quæstionem eam addit tam esse grauem, vt ex ea pendeat mortalitatis immortalitatisue cognitio, quam tantopere homines omnes desiderant. Si enim aliqua sit animæ propria operatio, cum ea poterit à corpore separari: sin minùs, non poterit.

Nona responsio.

TEXTVS.

Ὡσαύτως δὲ ἀήρ τῷ κόρῃ τοιοῦδε ἐποίησεν, αὐτὸ δ' ἕτερον ἦν ἀκοὴ ὠσάντος, τὸ δ' ἠχηθὲν ἓν, καὶ μία μείωσις, τὸ δ' ἀνεμέσητον, πολλά.

Quemadmodum autem aër pupillam talem effecit, ipsa vero aliud; & auditus eodem modo, vltimum autem vnum, & vna medietas, esse verò ipsi plura.

Text.

COMMENTARIVS CXXII.

HVnc locum prætermisit planè Themistius, immò & alia consequentia non pauca. Quo consilio, non facilè dixerim. Præclaram quippe & nouam quandam doctrinam continent. Consentiuntque cæteri omnes eam esse adhuc intellectus & sensus comparationem ac similitudinem. Quòd vox illa (quemadmodum) satis ostendit. Cui cùm nihil reddatur simile, eam ad superiora Simplicius refert. Et Philoponus alterum similitudinis membrum subaudiendum putat. Ad superiora igitur Simplicius refert, quibus intellectum sensui tam similem dixit; quòd vt sensus iucundum & molestum, sit intellectus bonum & malum dijudicat. Sed cùm nunc subiungit modum; vt quemadmodum sensus iucundum & molestum comparat, sic & intellectus bonum & malum; profectò simile

simili

simili reddit, & altero explicato subaudiendum alterum est. Modus verò operationis est is, qui nouam & nondum hactenus significatam similitudinem habet.

Quamquam ego non id agi opinor, neque superiora illa philosophum dixerim respexisse: sed illa magis, dianææ phantasmata esse vt sensilia sensui. Quam similitudinem ita nunc exponit, vt vnum membrum dicat, alterum subaudiendum relinquat. Si .n. dianææ & intellectui phantasmata sunt vt sensilia sensui; quod de sensilibus fuerit dictum, fuerit idem de phantasmatibus intelligẽdum. Sensus extrema & contraria, vt album & nigrum; immò & diuersi generis sensilia, vt album & dulce, diudicat. Sed non statim ea ad communem illum iudicem, album & nigrum ad particularem aspectus sensum; album & dulce ad communem, deducuntur: sed priùs particularis sensus organum afficitur, organumque affectum afficit facultatem; aër illuminatus pupillam illuminat videndi organum & talem efficit, qualis est ipse; ipsa verò videndi facultatem mouet: & in auditu sonus tympanum auris pulsat, hocque sensum ad audiendum excitat: eodemque in cæteris particularibus sensibus modo res habet. Neque ad interiorem communem sensum exteriora sensilia pertingunt, nisi per exteriores sensus. Hi namque à sensilibus suis permoti communi renunciant iudici; priusque oportet particulares sensus affici, tum ab his communem illum permoueri. Eodem modo euenit in intellectu, dum à phantasmatibus ad intelligendum deducitur. Hæc enim ab obiectis per sensus ad phantasiam traducuntur ibique formantur phantasmata, quæ intellectus inspiciat: & vt operationem interioris sensus exterior antecedit, sic intellectionem phantasiæ actio præcurrit.

Octaua intellectus & sensus similitudo.

Octauam hanc similitudinem poteris appellare. Itaque illa verba (vltimum autem vnum & vna medietas, esse verò plura) tribus modis licet exponere. Primùm de quolibet particulari sensu; qui & comparatione organi mouetur vltimus; & vnus cùm sit, sensilia plura, eiusdem tamen generis, diiudicat, tanquam vna medietas omnium: ratione verò plures, quatenus de pluribus & diuersis iudicat. Quæ interpretatio confirmabitur ex tex. 29. vbi sensum quemlibet sentientem medietatem appellauit: sicut & in tex. 118. libri 2. & nisi omonymiæ notam vererer, dicerem vnum & vltimum vnamque medietatem significare velut centrum comparatione circuli. Vt enim vnum est in medio ambitu centrum, quasi vltimum linearum omniũ ab ambitu ad medium ductarum; sic omnis sensus velut centrum est, ad quod sensilia omnia vndequaque in orbem disposita confluunt: ratione verò multiplex, tum centrum, tum sensibus, diuersarum linearum diuersorumue obiectorum comparatione.

Altera expositio erit de illo communi sensu, qui in superioribus velut vltimum & vnum instarque centri particularium & exteriorum sensuum, re ipsa vnus, at diuersorum sensuum comparatione multiplex, positus est.

Tertia fuerit de intellectu, qui & vltimum est, ad quod sensus omnes omnisque cognitio nostra terminatur: & vnus re ipsa vnaque medietas intellectilium omnium, sicut sensus medietas sentiens est sensilium: ratione verò multiplex, quia & in partibilem & agentem & patientem, & potestate & actu & habitu, & theoreticum & actiuum, distinguitur.

Si postrema hæc interpretatio sit vera, nihil fuerit subaudiendum: sed particulæ illi (quemadmodum) hoc vltimum reddetur membrum; integraque sensus & intellectus comparatio constabit. Sin autem duas priores, alteram cum Philopono, alteram cum Simplicio probare malueris; subaudiendum illud erit, quod est de intellectu. Omninoque ex his habemus vnicum inesse in nobis intellectum omnium intellectilium iudicem; siue theoretica ea sint, siue agenda; siue vt vera & falsa considerentur, siue vt bona & mala. Nam quod Simplicius plures videtur ponere intellectus actiuos ad vnum communem intellectum comportantes, vt plures sunt particulares sensus in communem vnum confluentes; nullo modo probandum neque philosopho consentaneum est. Vnicus enim est intellectus, qui de agendis omnibus, bonis aut malis iudicat: vt & theoreticus vnus de veris cunctis & falsis. Immò & vnus, qui de veris & falsis, deque bonis & malis, & omnino de cognoscendis & agendis: Quòd in quibusdam cognitione sola contentus sit, alia referat ad actionem; appetitione quoque aut fuga circa illa commotis.

Intellectus in nobis vnicus.

TEXTVS.

Τίνι δ' ἐπικείνει ἡ διαφέρει γλυκὺ καὶ θερμόν, εἴρηται μὲν καὶ πρότερον, λεκτέον δὲ καὶ νῦν ἐν τῷ, ἔτι δὲ καὶ ὡς ὅροις.

Quò verò dijudicat, quo differt dulce & calidum, & priùs dictum est, & nunc dicendum. Vnum enim quiddam est; ita verò, vt terminus.

COMMENTARIVS CXXIII.

OBscura non est horum verborum sententia, etsi ob breuitatẽ obscurior Simplicio videatur. Dum enim & iudicem quærit inter dulce & calidum; & eum in superioribus constitutum fuisse commemorat; manifestum est de communi sensu sermonem esse, quem inter diuersorum sensuũ obiecta demonstratum fuit sententiam ferre. Sed paucissimis nunc verbis totam illam disputationẽ colligit. Et ita colligit, vt simul etiã summo compendio rationem exponat, qua communis sensus vnus cùm sit, plurium possit esse iudex. Sed in superioribus de illo absolutè & secundùm se considerato dictum est; nunc per comparationem ad intellectum dicendum item est.

Ergò vnum quiddam esse inquit, quod iudicet; & ita vnum, vt sit veluti terminus. Vnum enim esse communem sensum antea ostendit, ab exteriorum sensuum multitudine diuersum: & veluti punctum & cẽtrum in medio circuli ambitu, quod terminus est linearum omnium, quæ ab ambitu ad medium ducuntur. Quare quod antea punctum vocauit, terminum nunc appellat: & verè terminus est, quoniam ad eum exteriores omnes sensus ter-

Sensus communis particulariũ terminus.

minatur sensiliaq; cõportãt. Et vt centrũ in medio circuli etsi vnũ sit & impartibile, diuersas tamẽ habet ad diuersas lineas habitudines; ita & communis sensus vnus & impartibilis existẽs, dũ sensilibus singulis proprias eorũ rationes applicat, de illis sentẽtiam fert, eaque distinguit & separat. Vnum enim quiddam est, sed ita vt plurium sit terminus, pluriumque sensilium rationes suscipiat. Atqui de intellectu idem dici posse statim intelliges, si superioris commentarij fueris interpretationis memor. Et sanè Auerroës mendosum licet sequutus textum (sicut in esse est vnum, ita in deffinitione) veram tamen visus est sententiam colligere; sicut vnus communis sensus omnium est sensilium iudex; ita vnus intellectus phantasmatum omnium, quæ pro sensilium diuersitate diuersa sunt.

TEXTVS.

Καὶ παῦτα ἓν τῷ ἀνάλογον ἢ τῷ ἀριθμῷ, ὃ ἔχει πρὸς ἑκάτερον, ὡς ἐκεῖνα πρὸς ἄλληλα.

Tex.32. *Atque hæc vnum proportione & numero, quem ad vtrumque habent, vt illa mutuò.*

COMMENTARIVS CXXIV.

HVnc etiam locum assequutus non est Auerroës, quòd mendosum haberet textum. Triplicem autem hæc verba interpretationem habere possunt. Aut enim illud (hæc) ad dulce & calidum & omnino ad obiecta, quæ communi sensu iudicantur, referri potest: aut ad comparationem factã communis sensus & centri: aut demum ad sensus & intellectus comparationem respectu sensilium & phantasmatum. Prima fuit Simplicij, altera Philoponi, postrema S. Thomæ.

Simplicius igitur hoc accepto principio, cognitrices facultates cognoscẽdis obiectis determinari; siue inquit numero, siue proportione vnum sit cognoscens dulcis & calidi, quatenus cognoscens est; erunt & ea, quæ cognoscenda sunt, tum inter se, tum cum cognoscente. Vnum autem numero est cognoscens, quia vnum subiecto & re ipsa. Et proportione item vnum, propter similem circa plures rationes actionem: quia vt cognoscit calidum ratione calidi, ita dulce ratione dulcis. Ipsa quoque cognoscenda vnum numero fiunt & inter se & cũ cognoscente; quoniam illi vni ambo insunt: proportione autem, quia diuersis quidem rationibus id faciunt; simili tamen & eodem modo; neque alterum magis, quàm alterum; licet secundùm propriam sui rationem cognoscant. Itaque verbum illud (ἔχει) vertendum erit (habet) & non (habent) hæcque verborum erit sententia. Dulce & calidum tum proportione tum numero vnum & idem sunt; sicut etiam communis sensus se habet, & vnus est ad vtrumque hoc dulce & calidum; sicut & illa inter se sunt vnum.

Verùm & nimis duram interpretationem Simplicius facit, & verò minimè necessariam. Quid .n. erat opus dicere, dulce & calidum esse vnũ? Præsertim vbi de cõmuni sensu illa distinguente & vt diuersa diuersorum sensuũ obiecta dijudicãte agebatur. Deinde quòd Philosophi comparatio non est facultatis cognoscentis ad seipsam; sed facultatis cognoscentis, & cognitorum aut cognoscendorũ obiectorum. At & particula (hæc) accommodatè magis ad proximè antecedentia verba refertur. Nempe ad comparationem communis sensus & cẽtri; quam ita nunc explicat, vt intelligatur illud, quod dixit, communem sensum esse vnum ita vt terminum seu centrum. Etenim hæc tum proportione tum numero sibi respondent. Numero quidem; quoniam vt centrum est vnum, ita & vnus communis sensus. At rursum centrum vnum ad plures lineas habitudinem habet, & cõmunis sensus vnus plures complectitur particulares sensus eorumque omnium obiecta discernit: proportione autem; quòd vt centrum ad plures illas lineas (hoc enim est illud (ad vtrumque) se habet; ita & communis sensus ad vtrumque & plures particulares sensus eorumque sensilia. Proportio verò est, quam vox illa (terminus) significauit. Terminus inquam, & vt principium, & vt finis, & vt mediũ. Quippe & centro & communi sensui hæc insunt omnia; illi linearum, huic particularium & propriorum sensuum comparatione.

Denique possunt hæc eadem ad comparationem communis sensus & intellectus referri. Vnum siquidem & proportione & numero sunt. Numero quia vnus communis sensus sensilia omnia dijudicat, & intellectus vnus phantasmata & intellectilia omnia. Proportione autem; quoniam vt vnus cõmunis sensus ad plures particulares eorumque obiecta se habet; ita & ad plura phantasmata & intellectilia intellectus. Eaque proportio est, vt sicut communis sensus alio atque alio modo à particularibus & eorum propriis sensilibus affectus alio atque alio modo de illis iudicat; eaque distinguit & separat, velut iudex; qui diuersas partium causas cognoscit: ita intellectus à diuersis phantasmatibus commotus diuersas cognoscat res sententiasque diuersas pronuntiet de veris & falsis, bonis & malis, agendis vel non agendis.

TEXTVS.

Τί γὰρ διαφέρει περὶ ἀπορεῖν, πῶς πέφυκεν κρῖναι, ὁ πάντα; οἷον λευκὸν ἢ μέλαν; ἔστω δὴ ὡς τὸ α τὸ λευκόν, περὶ τοῦ τὸ μέλαν, τὸ γ περὶ ἀμφοῖν, ὡς ἐκεῖνα πρὸς ἄλληλα· ὥστε καὶ ταῦτα· εἰ δὴ μὴ εἴη ἐπ' ἀμφοῖν, οὐ τοῦτ' ἔσται τὸ α β, τὸ αὐτὸ, μᾶλλον ἓν. τὸ εἶναι δ' ἓν τὸ αὐτὸ, καὶ ἐκεῖνο ὁμοίως. ὁ δ' αὐτὸς λόγος, καὶ εἰ μᾶλλον τὸ α τὸ γλυκὺ εἶη. τὸ δ' τὸ λευκὸν.

Quid .n. refert dubitare, quomodo ea, quæ eiusdem generis, iudicat, aut contraria? Vt album & nigrum. Sit itaque vt A album ad B nigrum; C ad D, vt illa ad se inuicem: Quare & vice versa. Si igitur C, D vni insint, itaque habebunt, vt etiam A, B. Idem quidem & vnum, esse autem non idem. Et illud similiter. Eadem autem ratio & si A quidem dulce sit, B verò album.

COMMENTARIVS CXXV.

QVomodo hæc oratio cum superiore iungatur, non est difficile videre. Perspicuum .n. est,

est,id explicare Philosophũ,quod de proportionis & numeri vnitate dixerat. Sed magnopere vereor, ne in verbis quidpiam desideretur;neque (τὰ ὁμοιογενῆ) sed (τὰ μὴ ὁμογενῆ) non inquam homogenea & quę eiusdem generis sunt; sed non homogenea & quæ generis eiusdem non sunt, legendum sit. Nã & Auerroëm & S. Thomam ita legisse atque interpretatos fuisse video. Immò & Philoponũ; qui contraria visus est intellexisse homogenea; eiusdẽ, inquit, generis vocauit album & nigrum; diuersorum autem generum album & dulce. Certè homogenea & contraria non benè videntur tanquàm opposita membra numerari; siquidem contraria sub eodem genere continentur: homogeneaque sunt, album & nigrum, dulce & amarum: quibus eterogenea & ea quæ generis eiusdem non sunt, vt dulce & olbum, opponenda erunt. Accedit quòd vt obiectorum propriorum & diuersorum, sensus particularis & communis, facta erat mentio;ita de obiectis eiusdem & non eiusdem generis dicendũ erat. Et Simplicius homogenea & eiusdem generis obiecta interpretatus est ea, quæ diuersi generis sunt, album & dulce, quatenus sub vniuerso sensilium genere continentur. Quod an accommodatè fuerit dictum, alijs iudicandum relinquo. Ego cõstanter aio, dum de sensilibus loquimur, tantundem homogenea & contraria valere. Quoniam contraria in sensilium genere homogenea & eiusdem generis sunt, eandemque sensilitatis rationẽ subeunt, dum ad eandem cognitricem facultatem pertinent; vt ad aspectum album & nigrum, quæ velut contraria philosophus nominat. Quare tanquàm diuersa & opposita membra homogenea & contraria non possunt accipi. Opponuntur autem optimè contraria & non homogenea: quoniam illa eiusdem generis sunt, & eandem sensilis rationem eandemque cognoscentem facultatem habent: hæc & sunt generum diuersorum, & alia atque alia sensilitate prædita aliam atque aliam cognitionem faciunt.

Sensus communis vnus pluriũ obiectorum.

Propterea de his quoniam dubitare quis fortasse potuisset,quomodo si diuersorum generum sunt & ad facultates diuersas pertinent,ab vnica illa cõprehendantur: respondet Philosophus,non magis de hoc dubitandum esse, quàm quomodo singuli particulares sensus contraria complectantur; vt aspectus album & nigrum. Itaque A, & B, accipit tanquàm contraria eiusdem generis, album & nigrum; & C. D. velut obiecta diuersi generis, dulce & calidum: atque ita ratiocinatur. Vt se habet, A, ad, B, album ad nigrum, ita &, C, ad, D, dulce ad calidum: & vice versa vt se habet, C, ad, D, dulce ad calidum, ita &, A, ad, B, album ad nigrum. Si igitur, A, &, B, insunt vni atque ab vno particulari sensu cognoscuntur; C, quoque &, D, inerunt vni & cõmuni vno sensu comprehendi poterunt. Vno inquam re ipsa, esse autem & ratione non vno; sed vt ad diuersa diuersas habet habitudines: quemadmodum & in particulari euenit sensu, dum idem existens diuersa contraria per diuersas ad illa habitudines dignoscit. Illud quippe solùm interest, quòd album & nigrum & omnino contraria sub eodem genere proximo continentur; dulce autem & calidum cæteráque sensilia diuersorum sensuum, si nõ proximum, remotum certè vnum habent genus, qualitatem sensilem; estque vtrobique obiecti vnitas ea, quæ satis sit vnitati illi, quam dixit, tum proportionis, tum numeri. Et hæc quidem vna sit interpretatio.

Altera verò voluisse hîc docere Philosophum id, quod dixerat de proportionis & numeri vnitate, euenire perinde, siue in obiectis eiusdem, siue diuersi generis: &, A, B, album & nigrum significare; & rursum, C, D, contrarietatem aliam similem, quam non nominat, vt dulce & amarum. Quare ita ratiocinatur. Vt se habet album ad nigrum, ita dulce ad amarum; vtrobique enim contrarietas est. Si ergò album & nigrum dum cognoscuntur fiunt vnum proportione & numero; fient item dulce & amarum. Ac rursum permutata proportione, vt se habet album ad dulce, ita se habebit nigrum ad amarum: igitur non solùm in eiusdem sed & in diuersi generis obiectis vnitas erit proportionis & numeri.

Sed quid inquiunt Philoponus, Auerroës, & S. Thomas? Sanè quod in his proportionem quoque sensus & intellectus agnoscunt, superioribus consentaneum est: hoc enim in tota superiori disputatione agebat philosophus. Nunc verò, A, &, B, album & nigrum inquiunt significare, quę cognoscit sensus; C, autem &, D, rationes eorum intellectiles Philoponus, eorumúe phantasmata Auerroës & S. Thomas. Vt sicut se habet album ad nigrum, sic phantasma notioúe albi habeat se ad phantasma seu notionem nigri; permutataque proportione ita se habeat album ad phantasma notionemúe albi, sicut nigrum ad sui phantasma seu notionem: perindeque intellectus ad phantasma notionemque albi & nigri, atque ad album & nigrum sensus. Nimirum hæc ab vno sensu, illa ab vno intellectu iudicantur.

Placet aliam quandam interpretationem adiungere fortasse non ineptam, qua nihil fuerit opus codicis nostri verbis addere; sed licebit legere (quę eiusdem generis iudicat aut contraria. Ea est; homogenea & eiusdem generis obiecta contrariis opponi, eaque significare, quæ contraria non sunt, sed sub eodem genere similia & eiusdem quoque speciei; vt duo alba duoúe nigra. Adferuntur autem hæc quoque obiecta eiusdem speciei, ne quid omnino prætermittatur, cùm de contrariis & ijs, quæ diuersorum generum sunt, fuisset dictum. Iam addit perinde esse siue contraria dicere siue similia specie. Vt enim ambo ad eundem pertinent sensum, sic eodem modo & proportione & numero erunt vnum. Ergo, A, &, B, album & nigrum; C, &, D, duo alba duoúe nigra significabunt; illa contraria, hæc homogenea & similia: eritque argumentũ ab eo ductum, cui minùs videtur inesse. Si enim, A, B, contraria insunt vni, multò magis, C, D, similia & eiusdem naturæ inerunt sensui eorum iudici.

Denique vbi addit (eadem autem ratio) id ipsum in diuersis ostendit, quod in contrariis docuerat. Siue namque contraria sumas, siue diuersa; perinde admonet confici vnum esse illorum sensum. Idemque fuerit intellectus quoque phantasmatum aut intellectilium omnium.

TEXTVS.

Τὰ μὲν οὖν εἴδη τὰ νοητικὰ ἐν τοῖς φαντάσμασι νοεῖ. καὶ ὡς ἐν ἐκείναις οὔσαις ἀπῆν τὸ διωκτὸν καὶ φευκτὸν καὶ ὅλως τῆς αἰσθήσεως, ὅταν ἐπὶ τῶν φαντασμάτων ᾖ, κινεῖται.

Formas igitur intellectiuum in phantasmatibus intelligit: atque vt in illis de prosequendo ipsi vel fugiendo desiderium est; & citra sensum cùm in phantasmatibus fuerit, mouetur.

Tex. 33.

COMMENTARIVS CXXVI.

VBi particulam (igitur) legis, satis intelligis conclusionem esse ex superioribus deductam. Sed cùm id, quod antea διανοητικὸν nominauerat, νοητὸν nunc appellet, idemque de intellectiuo repetat, quod de dianoetico dixerat; intelligere scilicet cum phantasmatibus esse, & intellecta prosequi aut fugere; manifestissimum item est, quod sæpè monuimus, dianœam Philosopho ad intellectũ pertinere; quandamque illius actionem significare: quod obiter nunc quoque adnotatum sit. Et Themistius eadem penè repeti cernens; quæ in tex. 30. tradita sunt, vtrũque coniunxit locum; interposita cætera, quæ hactenus interpretati sumus, prætermisit. Neque satis assequor, quo consilio quasue cõstantia Simplicius dianoeticum antea interpretatus intellectum absolutè ratiocinantem, intellectiuum nunc ad actiuum intellectum contrahat: præsertim cùm latiùs intellectiuum, quàm dianoæticũ, pateat. Eandem inconstantiæ notam subit Philoponus; qui dianoæticum exposuit theoreticum, & intellectiuum nunc intellectum actiuum intelligi vult. Ego vt in superioribus, intellectum absolutè accipio; non ad actiuum, neque ad theoreticum contracte: & fortasse philosophus propositionem superiorem repetens dianoeticum non repetiit, sed intellectiuum posuit, vt eam ad intellectum omnẽ ostenderet pertinere; similitudinemque illam intellectus & sensus (hoc intellectui phantasmata esse, quod sunt sensilia sensui) non minùs intellectũ omnem continere, quàm omnem compræhendat sensum, generalemque prorsus esse. Atque hæc vna fuit repetendi causa.

Dianœa quid.

Intellectus & sensus differentia.

Alera verò, vt in ea intellectus sensusque similitudine dissimilitudinem quandam doceret. Quippe sensus præsentibus semper sensilibus indiget, neque ea nisi quãdiu ipsi præsentia sunt cognoscit: intellectus dum in phantasmatibus rerum formas compræhendit, tum præsentia, tum absentia potest obiecta compræhendere; atque tum simul cum sensu operari, quandiu adsunt obiecta; tum sine sensu, si remota illa fuerint: quoniam circa remota quoque & absentia operatur phantasia; viceque obiectorum habet intellectus phantasmata, in quibus illorum formas intelligit. Hinc alia quoque dissimilitudo consequitur, quæ in appetitum redundat. Sensus.n. vt præsentia solùm cognoscit, sic ad ea sola vel prosequenda vel fugienda incitat appetitum; intellectus dum absentibus quoque obiectis eorum formas in phantasmatibus intelligit, potest absentium quoque desiderium aut fugam commouere. Opinione scilicet boni vel mali accedente, qua obiecta illa eiusmodi esse iudicentur.

1.

2.

Duo igitur ex superioribus repetit, & duo item adiungit. Repetit intellectum phantasmatibus ad intelligendum indigere; cumque in illis bonum aut malum affirmauerit, ad prosequendum vel fugiendum incitare. Adiungit autem; tum phantasmatum vsum non de dianœa sola, sed de intellectu vniuerso accipiendum esse; tum intellectum in phantasmatibus non præsentia modò, sed absentia quoque obiecta cognoscere; perindeque circa absentia sine sensu, ac circa præsentia simul cum sensu prosequutionem aut fugam excitare.

Vt in phantasmatibus.

At quid est illud (formas in phãtasmatibus intelligit)? nunquid intellectiles formæ continentur in illis? Sanè in intellectu eodem modo hęc res habet, quo in sensu: perindeque in phantasmatibus intellectiles insunt formæ, quo in sensilibus sensiles; quatenùs & sensus & intellectus proposito sensili aut phantasmate ceu simulacro efformat sibi rei propositæ formam. Nam & in imagine Cæsaris videtur Cæsar; dum illius inspecta imagine veram eius formam interiùs mihi formo. Itaque verè illud est apud Simplicium, animam phantasmata ex rebus accepta & in seipsa formata in seipsam conuersam contemplari, ad sensilia foras protensam; tum in se reuocatam ratiocinationes excitare. Quę etsi de sensilibus rebus sint, non tamen tam res ipsas, quàm earum imagines intuetur; phantasiaque vtitur vel etiam vbi præsentibus rebus vtitur sensu; multò magis si res absentes absque sensu consideret.

inuisibilium forma.

Quæ tum intellectui theoretico, tum actiuo communia sunt. Quoniam theoria quoque intellectùs sensibus alligati à sensibus principium habet atque à phantasia pendet, etsi vt antea dictum est, possit ab ea interdum recedere. Actio verò circa res singulas & materiales sensileſque tota versatur. Et quamuis hic intellectus, qui de agendis ratiocinatur, maiorem propositionem accipiat vniuersalem; sub ea tamen assumptionem accipit de re singulari; quæ si præsens sit, sensu & phantasia; si absens, phantasia sola proponitur intellectui. Ita formas intellectiuum in phantasmatibus intelligit: & in illis quid prosequendum, quid fugiendum sit deliberat.

Et citra sensum quoque, si in phantasmatibus fuerit; hoc est modò phantasia vtatur & absentiũ phantasmata consideret, ad prosequendum aut fugiendum mouetur.

TEXTVS.

Οἷον αἰσθανόμενος τὸ φρυκτὸν ὅτι πῦρ, τῇ κοινῇ γνωρίζει, ὁρῶν κινούμενον, ὅτι πολέμιος. ὅτε δὲ ἐν τοῖς ἐν τῇ ψυχῇ φαντάσμασιν, ἢ νοήμασιν, ὡσαύτως ὁρῶν λογίζεται καὶ βουλεύεται τὰ μέλλοντα πρὸς τὰ παρόντα.

Velut sentiens facem, quòd ignis, communi cognoscit; videns motam, quòd hostis. Interdum verò in phantasmatibus, quæ in anima, aut notionibus, quasi videns ratiocinatur & deliberat futura ad præsentia.

COM-

COMMENTARIVS CXXVII.

CVm intellectum dixisset & simul cum sensu circa præsentia operari, & sine sensu phantasia sola vti circa absentia, placuit vtriusque exemplum subijcere. Oporationis circa præsentia simul cum sensu exemplum accipit accensam facem & in signum aduentantium hostium tumultúsue in ciuitate erectam agitatamque. Hanc enim veterem fuisse consuetudinem testatur Ciceronis illud
» oratione vltima in Verrem, Prædonum aduentum
» significabat ignis è specula sublatus aut tumulo. Et
» illud Suidæ; ἡ διὰ τῆς δᾴδων γινομένη ἐν πολέμοις λαμπάς. Et Thucydidis libro secundo, ἐς ἣ τὰς Ἀθήνας φρυκτοί τε ἦρτο πολέμιοι, (etsi aliqui erant πολέμιοι, alij φιλίοι φρυκτοί). Qui hanc ergò facem videt & accensam & agitatam, communi cognoscit aduentare hostem (sic enim ordinanda sunt verba) sensuque vsus quid agendum deliberat, atque arripit arma, aut sibi fuga consulit.

At quid est illud (communi cognoscit)? Commune S. Thomas interpretatus est aut facultatem aliquam communem omnium iudicem; aut id, quod communiter accidere solet. Vt hæc sit sententia; ex eo, quòd communiter accidere solet, adesse hostes cognoscit. Sed neque quis communis ille sit iudex indicauit: neque posteriori intellectu consueuit Philosophus vocem illam vsurpare. Et fortasse interpretationis illius occasionem ex Auerroë accepit S. Thomas: nam is quoque communẽ propositionem exposuerat, ex qua cognoscimus ea omnia, quæ consequentia sunt. Duas igitur apud Græcos, Simplicium & Philoponum, interpretationes reperies. Altera fuit; communi cognoscit, hoc est motu, qui commune sensile est. Quam Aristoteli consentaneam fortasse dixeris: quia velut expositionem faciens dixit (communi cognoscit, videns motum) quasi videre motum sit communi cognoscere; quia motu, qui commune sensile est, cognoscit. Verùm si hoc voluisset Philosophus, non dixisset (τῇ κοινῇ) sed τῷ κοινῷ, vt cum αἰσθητῷ, quod subaudiendum erat, cohæreret. Altera verò communem sensum interpretatur; ac si τῇ κοινῇ αἰσθήσει dictum fuisset. Quidquid enim particulari sensu cognoscitur, cognoscitur item communi. Sanè communis hic sensus sensilium communis iudex appellatur & est. Hoc tamẽ obstare videtur; quòd communis hic sensus aut cognoscere dicitur motum, aut ex motu cognito incursum hostium colligere. Motus particulari quoque sensu cognoscitur, nec erat opus communem cognoscentem aduocare. Ex facis autem motu aduentum hostium & imminens bellum colligere, rationis est, non sensus. Quare & Simplicius quoque cognoscit inquit, quòd hostis, non tantùm ex ipso sentire, sed etiam ex ratione. Ratiocinatione siquidem cõstat, qua ex vno aliud & ex noto ignotum colligitur; fax accensa mouetur, hostis igitur aduẽtat bellumque imminet. Quam ratiocinationem absolueris, si vniuersa priùs propositione accepta, subieceris eam, quæ particularis est atque à sensu subministrata; fax mota hostium incursum significat, hæc fax mouetur, incurrunt igitur hostes. Prima propositio ad solum intellectum pertinet, licet ex hominum vsu & consuetudine fidem habeat; quòd ad hostium incursiones præcauendas eo vtamur signo: altera ex particulari sensu accipitur; totaque ratiocinatio & deductio rationis nimirum est, non sensus.

Communi igitur cognoscit, hoc est intellectu: quem duas ob causas communem vocat. Tum quòd proximè superioribus verbis eum dixit & cum sensu & sine sensu operari, solo phantasiæ vsu: communemque dixit & sensui & phantasiæ, quòd vtraque facultate vtatur; & vtrique operandi modo; quòd & cum sensu & sine sensu operetur. Tum verò quòd nunc, dum ita colligit, non solus, sed simul cum sensu agit; estque communis quasi vtriusque operatio. Si priorem causam spectes, communi cognoscit; hoc est non sensu, qui motam cernit facem; neque phantasia, quæ cùm circa absentia quoque versetur, credi fortasse posset aduentantes præsentire hostes. Sed intellectu, qui communis quasi facultas est, tumque sensu tùm phantasia vtitur. Sin verò posteriorem; communi cognoscit; hoc est non sensu solo neque intellectu solo, sed intellectu simul cum sensu. Hancque operationem alteri illi videtur opponere, qua intellectus solus absque sensu formas rerum non in sensilibus ipsis præsentibus, sed in phantasmatibus intelligit. Propterea enim priori, in qua sensus motam videt facem, posteriorem statim subiungit; in qua in phantasmatibus aut notionibus intellectus quasi videns ratiocinatur solus atque ex præsentibus, quæ in phantasmatibus repræsentantur, de futuris deliberat.

Propterea etiam tum phantasmata nominat, tum νοήματα. Etsi enim phantasiam quoque generaliori vocabuli vsu νόησιν interdum appellet ideoque νοήματα interpretari liceat ipsamet phantasmata. Quemadmodum tamen operatio est intellectus simul cum phantasia, sic satius est phantasmata in phantasia, & νοήματα in intellectu considerare. Nã qui ratiocinatur, tum in phantasmatibus videt, quæ illi sunt vt sensilia sensui; tum in notionibus atque intellectionibus, quas intellectus in se phantasmatibus inspectis format; velut intellectiles intellectarum rerum formas, quas in phantasmatibus intelligit. Ita ex præsentibus, quæ accepit ex sensu, de futuris ipse ratiocinatur & deliberat; præsentium imagines in phantasmatibus habet, futura ipse coniectat.

Iam verò hîc cogitatricem Auerroës intrudit, quasi tertiam virtutem, qua intellectus vtatur: vt aliquibus quidem intelligendis vtatur sensu, aliis phantasia; aliis etiam cogitatrice. At nec philosophus tertium hoc memorat membrum, sed sensum solum & phantasiã: & aduersus illam de cogitatrice virtute sententiam alibi disputatum est. *Auerroës cogitatiua.*

TEXTVS.

Καὶ ὅταν εἴπῃ, ὡς ἐκεῖ, τὸ ἡδὺ ἢ λυπηρὸν, ἐπελαύθα, φέυγει ἢ διώκει, ἢ ὅλως ἐν πράξει. Tex. 34.

Et cùm dixerit, vt ibi iucundum aut molestum, hîc fugit aut prosequitur, atque omnino in actione.

COMMENTARIVS CXXVIII.

MInùs omnino assequutus est Philoponus hoc loco sententiam Philosophi: & quidem tres ob causas. Primùm, quòd intellectum exposuit, vbi consultauerit & iucundum elegerit molestumque fugerit, tunc phantasia vti. Deinde quoniam id, quod velut exemplum philosophus posuit, absolutè is accipit: expuncta nimirum dictione illa (vt). Non enim ait philosophus (cùm dixerit iucundum aut molestum) sed quasi exemplum aut rationem (vt ibi iucundum aut molestum. Postremò quòd illorum verborum (atque omnino in actione) hanc voluit esse sententiam: iucundum & molestum in actiuo semper intellectu sunt. In sensu namque non in intellectu, hæc antea philo-
» sophus posuit in tex. 28. & 29. Neque enim actiuus
» intellectus, inquit Simplicius, iucundum aut mo-
» lestum, sibi finem statuit, quemadmodum sensus
» & irrationalis vita: Sed ipsum bonum sibi propo-
» nit tanquam insequendum, malum autem tan-
» quam vitandum.

Ergò vt hactenus semper vsus est sensu ad intellectum explicandum, & nunc in sensus & intellectus comparatione versatur; ita cùm intellectùm dixisset interdum sensu, interdum phantasia vtentem de agendis aut non agendis rebus deliberare; postremaque verba de illo fuissent absque sensu cum sola phantasia operante: de totius nunc deliberationis conclusione subiungitur (vt ibi iucundum & molestum) hoc est vt in sensu res habet; qui si non solùm cognoscat obiectum suum vt sensile, sed vt iucundum aut molestum, amplectitur aut fugit; sic intellectus quoque vbi cognouerit, non solùm vt cognoscibile, sed etiã vt bonum aut malum, tunc prosequitur aut fugit. Et omnino in actione versatur; hoc est aliquid agit, aut insequendo & cognitum bonum procurando, aut malum auertendo. Actio siquidem prosequutioni & fugæ communis est. Quodque de bono & malo dictum est; si absque sensu operetur intellectus; idem de iucundo & molesto dicendum fuerit, si (quod sæpissimè fit) sequatur sensum. Et omnino si sensui consentiat, quodque ille iucundum aut molestũ iudicat, bonum intellectus malumúe decernat; planè prosequitur aut fugit.

Intellectus & sensus similitudo.

Illorum etiam verborum (& omnino in actione) Auerrois expositio comparationẽ illam sensus & intellectus, quam hîc contineri dixi, magnopere confirmabit. Et omnino, inquit, in actione, hoc est & ita vniuersè accidit intellectui cum sensu in actionibus omnibus, vt consentiat vel repugnet sensui, dum aliquid illi vt iucundum aut molestum proponit. Quamquam de hac consensione aut pugna nihil hîc Philosophus loquitur. Et illorum verborum, aut illa est, quam dixi, vera sententia; aut alia quædam esse potest, quam iam subijciam.

TEXTVS.

Καὶ τὸ ἄγειν τῆς προαιρέσεως, ἢ τὸ ἀληθὲς ἢ ψεῦδος, ἐν τῷ αὐτῷ γένει ἐστὶ τῷ ἀγαθῷ ἢ κακῷ. ἀλλὰ τῷ μὲν οὕτως διαφέρει, ἢ πῇ.

Et quod sine actione, & verum ac falsum, in eodem genere sunt, quo bonum & malum. Sed ipso simpliciter & aliquo differunt.

COMMENTARIVS CXXIX.

SVperiora illa verba (atque omnino in actione) quæ ad superiorem sententiam pertinere, vt dictum est, interpretes Græci putarunt; cum subsequenti coniũgit S. Thomas; vultque in his philosophum intellectus actiui & theoretici cognitionem comparare: quòd verum & falsum, siue in actione, siue sine actione; hoc est siue in intellectu actiuo, siue in theoretico spectetur, eiusdem generis sit; siue illud sit bonum, siue malum: hocque solùm differre, quòd intellectus theoreticus verum & falsum simpliciter & vniuersè considerat; actiuus autem applicando ad particularem actionem, quam spectat. Quæ interpretatio reijcienda non est; quoniam aliquam hîc intellectuum horum comparationem esse manifestum est; vel iis ipsis, qui verba illa (atque omnino in actione) ab his separant & cum superioribus coniungunt. Consentaneum .n. rationi videbatur, vt cùm docuisset quemadmodum intellectus in actione agendisque rebus se haberet; indicaret quoque quomodo sine actione in pura & sincera rerum cognitione versetur. Neque tamen propo suisse sibi Philosophum puto intellectus actiui & theoretici comparationem facere, eorumque differentiam exponere. Sed obiter & occasione data eorum, quæ de prosequutione & fuga, tum in sensu, tum in intellectu, tradiderat, pauca hæc adiunxisse.

Sanè de prosequutione disserens & fuga, simul etiam de agendis & non agendis rebus, deque intellectu vt circa eas versatur & sensum aut phantasiam sequitur, dixit: erat igitur de illo quoque paucis dicendum vt non agenda spectat, neque sensu ac phantasia ducitur, sed in sola cognitione sibique propria operatione consistit. Paucis rem totam conficit; quæ nisi obscurassent interpretes, clara esse dixissent. Philoponus quidem certè vix quatuor adhibet verba. S. autem Thomas Auerroëm sequutus omnino cõtendit non comparari verũ & falsum cum bono & malo; sed verũ & falsum, quod est in actione, cum vero & falso, quod sine actione in sola est contemplatione. At si Græcus consulatur codex, apertè conuincitur. Nam illa loquutionis forma (ἐν τῷ αὐτῷ γένει ἐστὶ τῷ ἀγαθῷ ἢ κακῷ) id est in eodem genere est ipsi bono & malo) manifestam facit veri & falsi cum bono maloque comparationem. Deinde cùm ita is interpretatur; Verum & falsum in eodem genere sunt, siue illud genus sit bonum siue malum; minimè necessariam reddit sententiam: quis enim contraria sub eodem genere contineri ignorat? Neque illud fortasse fuerit sapienter dictum; cognitionem veram quoddam esse bonum intellectus, siue theoretici, siue actiui; & cognitionem item falsam quoddam malum. Siquidẽ verum & falsum si accuratè loqui velimus, ad cognitionem pertinent, vt affirmationem habent vel negationem; non ad actionem: ad actionem autem spectant bonum & malum.

Verum igitur & falsum, quod est in actione, neque ad prosequendum aut fugiendum refertur, in eodẽ genere est, in quo bonũ & malum; hoc est ad genus intellectiliũ atque ad eundẽ intellectũ pertinent. Voluit autem sensilibus hoc genus opponere, iucundoque ac molesto, quæ in sensu antea ponebantur: & cum bono & malo, quæ cum actione sunt, verum & falsum, quæ sunt sine actione, coniunxit: Ne quis verum & falsum

falsum, quæ cum actione considerantur, in eodem videns genere esse cum bono & malo; quia omnis actio bonum aut malum intuetur; ea fortasse, quæ sine actione sunt, alterius generis esse crederet atque ad diuersum intellectum pertinere. Itaque cùm bonum aut malum dicit, verum & falsum practicum, quod est cum actione, intelligas: Hæcque philosophi erit sententia; Verum & falsum theoreticum, quod est sine actione, continetur eodem genere cum bono & malo, hoc est cum vero & falso practico, quod est cum actione. Sic enim verum & falsum theoreticum & practicum opponere libuit; Quòd illud sit purum & sincerum verum & falsum, quia sine actione; hoc cum bono maloque complicatum, quia cum actione. Vereque differre dicuntur, vt simpliciter & aliquo: quia theoreticum verum & falsum simplex est & sincerum, non cum actione permistum; practicum autem cùm aliquo, nempe cum actione, cumque bono & malo coniunctum. Quare quod hîc differre ait vt simpliciter & aliquo, tantundem fuerit atque differre sine, vt in tex. 49. dicetur.

Verum & falsum theoreticum & practicum.

Ita mihi potiùs interpretari libet, quàm cum Themistio & Philopono, verum & falsum absolutè considerari, bonum autem & malum ad aliquid referri: bonum quippè alicui bonum est, & malum alicui malum; & interdum id, quod animæ bonum est, corpori existit malum; & contrà. Et quidem Themistius illud (in eodem genere sunt) analogiam & proportionem significare voluit; vt quemadmodum voluptas & dolor se habent ad sensum, bonumque & malum ad intellectum actiuum; sic ad theoreticum se habeat verum & falsum. Neque enim hoc nunc agebat Philosophus; neque bonum & malum ita considerabat; sed solùm vt est cum actione; veroque oppositum & falso, quod absolutè & sine actione accipitur.

Denique acuta quidem est & veram doctrinam continet interpretatio Simplicij: sed minùs philosophi verbis ac menti consentiens. Is hæc omnia ad intellectum actiuum pertinere voluit, neque de theoretico quidquam dici; actiuæ autem ratiocinationis partes exponi. Constat enim hoc ratiocinationis genus duplici propositione; vniuersa vna & generali; quippe omnis ratiocinatio altera saltem vniuersa propositione constat: Hæc sine actione esse dicitur. Altera singulari, quoniam ratiocinatio actiua est, actioque circa res singulas versatur. Ambæ in eodem genere sunt; quoniam neutra circa necessaria, sed ambæ circa contingentia & agenda vel non agenda versantur: solumque differunt ipso simpliciter & aliquo: quoniam prior propositio vniuersa est & generalis, posterior ad certam & determinatam rem contracta. Verùm prima Philosophi aduersantur verba: & pugnantia Simplicius loquitur. Quomodo enim verum & falsum, quod huius quoque interpretis sententia sine actione est; constare cum hoc potest? Quòd ratiocinatio tota, vel etiam generalis prior propositio, cum actione sit circaque agẽda versetur, quia A si tunc non agat intellectus, ad actionem tamen cognitionem eam confert, moxque acturus est; immò actio tota vim inde habebit. Et quamuis generalis sit propositio, quia tamen de rebus agendis est, ea in particularibus consistit, quoniam actio particularium est. Neque facile est verum & falsum, quod est sine actione, actiuum intellectum circa res vniuersas generalemque propositionem occupatum intelligere. Verùm de his satis. Quæ enim de theoretico & practico seu actiuo dicenda essent, in tex. 49. differre constitui.

Practica ratiocinatio qualis.

A B C D E

TEXTVS.

Τὰ δ' ἐν ἀφαιρέσει λεχθέντα νοεῖ, ὥσπερ ἂν εἰ ἶσιμον, ἢ μὲν σιμόν, οὐ κεχωρισμένως· ἢ δ' καίλον, εἰπὼν γ' ἐπεὶ ἐνέργειά, αὖθις τῆς σαρκὸς ἀεὶ ἐνοῦσα τὸ καίλον. οὕτω τὰ μαθηματικὰ ὡς κεχωρισμένα νοεῖ, ὅταν νοῇ ἄνευ.

Quæ verò in abstractione dicuntur, intelligit perinde ac si simum quatenus quidem simum, non separatè. Quatenus autem cauum, si quid actu intelligeret, sine carne vtique intelligeret, si quatenus cauum. Sic Mathematica non separata vt separata intelligit, cùm ea intelligit. Tex. 35.

COMMENTARIVS CXXX.

QVæ hîc de abstractione Mathematica dicuntur, quemadmodum cum superioribus coniungantur, planè Themistius & Auerroës ne significarunt quidem. Philoponus & Simplicius explicare aggressi non satis sunt assequuti: Philoponus namque disputationem, quam antea de intellectili obiecto instituerat Philosophus, interruptam arbitratus distinctione intellectus simplicium & dianœæ compositorum, intellectus actiui & theoretici, intellectus potestate & actu; ad eam nunc absoluendam redire illum ait. Intellectile autem esse triplex; aut penitus materiale, cuius generis sunt res naturales; aut omnino expers materiæ, vt separatæ mentes; aut demum partim materiale, partim expers materiæ, vt mathematica entia: d'eque duobus prioribus antea dictum esse, nunc de postremo dici; de intellectili inquam mathematico, quod re ipsa quidem est in materia, ratione tamen ab ea separatur. In cuius hominis oratione intellectilis obiecti tripartita diuisio sapiens est & vera; etsi theoretici solùm, non item practici intellectilis, partitio sit. Verùm quod de penitus abstracto adiunxit fuisse superius dictum, philosopho prorsus aduersatur; cuius non multò post hæc erunt verba (an verò contingat separatorum aliquid ipsum intelligere, postea considerandum) neque vlla in antecedenti tractatione fuit illorum mentio. Denique ex tota superiori nostra interpretatione manifestum est interruptam nunquam fuisse de intellectili obiecto tractationem; sed illi subiectam intellectus & sensus comparationem: in qua si quid fuit de actiuo & threoretico intellectu significatum, nihil mirum. De sensilibus enim iucundis & molestis loquebatur; tantaque est facultatis & obiecti coniunctio, vt de facultate dici non possit, quin aliquid de obiecto dicatur.

Intellectile triplex.

Simplicius verò Academicum in peripateticam quasi scenam inducẽs, Philosophum inquit, vbi de actiuo intellectu dixit, ad mathematicorum theoreticum transire, vt per eum conscendat ad summũ primorum intellectilium theoreticũ. Actiuus enim, qui circa materialia & sensilia versatur, infimus omnium est; supremus ille, qui prima &

omnino abstracta intellectilia comprehendit; medius Mathematicus, qui illorum est, quæ in materia quidem sensili sunt, ab ea tamen separantur atque in dimensu & quantitate, velut intellectili materia, considerantur. Sensu & phantasia vtitur actiuus, mathematicus phantasia sola, supremus ille nec sensu nec phantasia. Itaque medius est mathematicus, qui à sensu materiaque sensili absolutus, nec omnino foras protensus, vt actiuus; sed in se quodam modo manens, quatenus intuetur phantasmata, quæ foris non sunt; per phantasiam & intellectilem materiam ad purum intellectum puraque intellectilia traducit, quæ ab omni materia tum sensili tum intellectili soluta sunt. Ideoque mathematicas disciplinas Academici medias appellarunt; quòd nec prorsus materialia nec penitus immaterialia considerent, sed medio quasi consistant gradu.

Cæterùm in promptu est obijcere, intellectum quidem actiuum & theoreticum sæpè nominari, mathematicum autem nec vsquam legi nec vnquam audiri: quòd ille ipse theoreticus est, neque diuersam facultatem, sed obiectum diuersum significat. Quod inuuens philosophus dixit (quæ verò in abstractione dicuntur) quæ verba obiecti, non facultatis, diuersitatem indicant. Mathematicis autem vti ad explicanda naturalia fuit sanè philosopho nostro familiare: sed per mathematica ex naturalibus ad supernaturalia conscendere, Academicum magis est, quàm Peripateticum.

Opinor ego duas Philosopho fuisse causas, vt hæc subiungeret. Alteram, quia proximè dixerat de ijs, quæ sine actione intelliguntur. Inde namque occasionem accepit de ijs quoque dicendi, quæ sine materia cognoscuntur. Alteram, quia cùm entia materialia & sensilia cum sensu & phantasia, intuendoque vel ipsa vel eorum phantasmata, posuisset intelligi; voluit quoque docere, quemadmodum ea intelligantur, quæ à sensibus separata sunt & vt separata intelliguntur. Et quoniam duplex est separatio, vna rationis, altera rei; illa à materia solùm sensili, hæc tum à sensili tum ab intellectili; illa mathematicorum entium, hæc separatarum & immaterialium substantiarum: seorsim de vtroque entium genere dicit. Ac primùm de mathematicis, quæ in abstractione dicuntur; quēadmodum etiam in tex. 11. nominauit. Cur autē ita dicantur, habes in tex. 18. lib. 2. Physic. Etenim si re ipsa considerentur, naturalia sunt, dum in naturalibus corporibus velut illorum termini & affectiones subsistunt. Nusquàm enim magnitudinem reperias aut numerum, nisi in corporibus naturalibus. Neque mathematica vocantur, nisi vt mente ab illis & cogitatione separantur; atque non vt illorum termini & affectiones, sed per se & secundùm suam naturam, qua proprietatum quarūdam subiectum sunt, accipiuntur seorsim. Quod dum intellectus agit, non mentitur; quoniam nihil affirmat neque negat. Non .n. magnitudinem aut numerum à corporibus separatum ait in natura subsistere; sed hæc solùm per se accipit; non acceptis corporibus, in quibus sunt. Quod non solùm absque mendacio, sed etiam absque errore fieri potest; siquidem quantitas, tum coniuncta, tum deiuncta, naturam habet à subiecto, in quo est, diuersam; quæ & per se consideretur, & proprietates habeat, quæ demonstrentur de illa. Sanè accidentia eadem à naturali philosopho consideran-

Mathematica cur in abstractione dicantur.

Mathematicus

A

B

C

D

E

tur: sed hic sensum sequutus ea vt naturalis corporis terminos & affectiones contemplatur. Mathematicus à sensu recedens solaque phantasia vtens à corpore separat, eaque per se in phantasmate intuetur. Dumque phantasia in his vtitur intellectus, verè dixit Philoponus instrumento eum impartibili vti: quoniam non componit nec diuidit, non affirmat neque negat phantasia, separata hæc esse aut non esse; sed solùm vt separata imaginatur. Moxque intellectus intelligit.

à natura

ratis vt definur.

Sicut si simum (familiare philosopho exemplum) quatenus quidem simum intelligeret non separatè) quæ verba duobus modis accipi possunt. Aut ita; si simum vt simum intelligat, cauitatem separatam & in abstractione non intelliget. Si autem vt cauum, tunc demum cauitatem non separatam vt separatam habebit. Aut ita; si simum non quasi à naso separatum & seorsim existens intelligat (nusquam enim existit; & ita intelligens erraret) sed solùm quatenus simū considereat, non considerato naso, in quo simitas inest. Quid autem simū, quatenus simū, significet; cauum subijciēdo exponit. Cauitatem. n. significat; quā si quis per se consideret, sine carne vtique & sine naso intelliget.

Ita verò prorsus quantitatem considerat mathematicus, quæ reipsa quidem separata non est, sicut neque à carne aut naso cauitas; vt separata tamen à mathematico consideratur (parùm verò interfit, siue non separata vt separata, siue non separatè vt separatè Simplicius legat) quia neque caro aut nasus de essentia est aut definitione caui, nec subiectū de essentia & definitione quantitatis. Naturalisitē Philosophus vniuersam naturam abstrahit à rebus singulis, quoniam singularum principia & conditiones de naturæ vniuersę essentia non sunt: abstrahere tamen nequit ab vniuersa materia, quoniam hæc illorum essentiam ac definitionem constituit. Quo argumento aduersus Platonem vsum Aristotelem legimus in tex. 19. lib. 2. Physic. Minùs namque abstracta sunt naturalia, quàm mathematica. Quod ex definitionis vsu cognoscitur. Hæc namque sine materia & motu definiuntur, illa nequaquam: & omnino naturalia sunt sicut nasus simus, mathematica velut cauum seu curuū. Ita alterhorū Philosophi locorū mira est alterius explicatio.

Verùm cur nunc cùm simum dixisset, mutauerit, & dixerit cauum; alia etiam fortasse fuit causa. Quoniam simum non satis mathematicam abstractionem explicabat. Quippe, inquit Themistius, « simitatem à naso præcidere intellectus non potest, « propterea quòd in simitatis definitione continetur « & comprædhenditur nasus: est enim simitas nasi cauitas. Cauum latiùs patet nec certæ vni materiæ alligatum est, sicut nec triangulus aut quadrangulus: ideò sine materia intelligi queunt. Et Aristoteles ipse sententiam suam interpretatur in tex. 2. li. 6. Metaph. Differunt, inquit, simum & cauum, « quoniam simum quidem vnà acceptum est cum « materia: est enim simum cauus nasus: cauitas verò « absque materia sensili.

Sed quod animam Philoponus separabilem esse colligit; si ea quę separari non possunt, separet intellectus; eò quòd substantiale habeat separabile: parùm firmo nititur argumento. Non .n. ita separat, vt separata per se existant; sed vt vnum sine altero, cum quo cōiunctum est, cognoscatur. Quod sensui quoque commune est, dum suum cognoscit obiectum non cognitis adiunctis cæteris.

Digressio

Digressio XXXVII. *De Abstractione Mathematica.*

AT paululùm hîc firmandum esse gradum, sapienter sanè Simplicius admonet. Non pauca .n. ab eo proponûtur, quæ non leui egent examine.

Mathematicum duplex Simplicio.

Principiò illud est, quod duplicem distinguit Mathematicum. Vnum, qui vitales rationes, quæ substantiales sunt, & dimensiones ac figuras promunt, siue in corporibus naturalibus, siue in phantasia imprimantur, contempletur. Alterum vulgarem, qui circa dimensiones, numeros, figuras & proportiones à vitalibus illis rationibus editas & ad phantasiam protensas versetur. Quas penitus ἀνύλους, atque à substantia separatas dici non vult: quòd etsi à corporea substantia separentur, non tamen à vitalibus rationibus, quæ substantiales sunt. Quod tum ex eo demonstrat, quòd cùm circulus, corpus sphæricum, longitudo sine latitudine, impartibile punctum, & id genus mathematica exquisitiùs multò in phantasia formentur, quàm in sensilibus corporibus reperiantur; ab his formari non possunt, quoniam peius melioris causa non est. Tum etiam quòd iudicium, quod anima de illis facit, passio non est à sensilibus obiectis ingesta, sed purus actus, qui ab anima promitur: neque si ab externis rebus imagines illæ insculperentur, iudicium illud pura esset actio, sed actio passioni permista: neque sincerum iudicium foret, quoniam extrinsecùs ingesta passio turbaret.

Verùm prima hæc Simplicij assertio ex Pythagoricorum schola profecta est. Non enim admittunt Peripatetici, curuum, rectum, & circulare, numeros & proportiones, partibile & impartibile, & alias huiusmodi proprietates insitas animæ esse illiusque essentiam comitari. Quare priore illo mathematico prætermisso, de posteriore quid loquatur audiamus.

Mathematicus à naturali vt differat.

Eum à naturali philosopho tribus modis distinguit. Primùm, quòd mathematicus accidentia sola consideret; in quantitate, siue coniuncta, siue deiuncta, eiusque proprietatibus variis ac proportionibus occupetur; substantiam non attingat. Naturalis autem philosophus circa substantiam eiusque proprietates versetur. Ex quo duo alia nascuntur discrimina. Alterum, quòd naturalis cognitio pars est Philosophiæ & scientia. Tot enim philosophiæ sunt partes, quot substantiæ; vt est in tex. 4. lib. 4. Metaph. & vt substantiam considerat, ita ex causis demonstrat effecta. Mathematica cùm substantiam non cognoscat, nec philosophiæ pars est, nec scientia; quia causam non habet, ex qua demonstrationes instruat. Omnis quippe causa substãtia est; quoniam id est causa, quod natura prius; substantia verò accidentibus, quæ circa illam versantur, prior existit. At vbi causa non est, scientia esse non potest: quoniam scientia cognitio per causam dicitur. Hinc mathematicã cognitionẽ ponti cõparabat Plato; quòd philosophica non sit, sed iter ac transitum ad eam præbeat: & principiũ ei sit, quod nõ nouit, & media itẽ & finis ex his, quæ non nouit: quippe & principiũ, & mediũ, & finis, est accidens nõ cognitũ ex causa. Tertiũ discrimen est, quòd mathematica cognitio eorũ solùm est, quæ sensu & phantasia cõprehenduntur: naturalis scientia intellectilium; nempe substantiæ, quæ intellectilis est. Non quòd naturalis philosophus non vtatur sensu: nam & circa sensilia versatur, & omnis nostra cognitio à sensu ortum habet. Sed de medio demonstrationis est sermo; quod mathematico sensile est, naturali intellectile. Quamuis .n. ex sensu causam inuestiget; ea tamen inuenta quemadmodũ est substãtia, sic intellectu solo cõprehenditur. Quartũ extat in commentario 12. li. 2. Physic. vbi mathematicũ itẽ à naturali distinguens, naturalem dixit accidentia quidẽ, quæ naturalibus insunt, cognoscere; sed materiã quoque hoc est illorũ subiectũ, & corpora, in quibus sunt, contẽplari: mathematicũ de materia & subiecto non esse sollicitum: Et ne quid desideretur, quintũ adiungit, accidentia quoque non eodẽ modo spectari: sed à naturali vt sunt termini & affectiones corporum; à mathematico per se atque à corpore separata & per ordinẽ ad eas proprietates, quæ naturam illorum comitantur quæque de illis demonstrari possunt. Adfertque Geminij quoque veteris peripatetici ea de re sententiam.

Mathematica entia esse realia.

Vnde obiter duo intelligas. Alterũ, peripateticorũ quoq; sentẽtia pũcta, lineas, superficies, & huiusmodi alia, quæ à mathematico considerãtur, entia realia esse. Nã & reales termini sunt naturaliũ corporũ, & si mathematicę disciplinę reales sunt, quomodo ea, quæ ab illis cõsiderantur, realia non erũt?

Materia intellectilis quid.

Alterũ, intellectilẽ materiã, circa quã vt demonstrationũ omnium subiectũ versari dicitur mathematicus in tex. 35. & 39. li. 7. Metaph. & tex. 15. li. 8. substantiã non esse à sensilibus accidẽtibus absolutã: sed quidquid in re non sensili rationẽ non habet quiditatis, sed materiæ potiùs. Itaque intellectilis materia fuerit, tum genus in definitionibus, vt figura in definitione circuli: tum quantitas cõparatione figurarũ & proprietatũ, quæ de illa demonstrantur. Nã, vt habet Alexãder in cõment. 30. li. 7. Metap. in circulo tũ interuallũ illud & magnitudo spectatur vt materia, tũ figura veluti illius interualli & magnitudinis terminus & forma. Denique intellectilis materia sunt partes materiales rem quãpiã constituẽtes, maximè in mathematicis: & in 7. Metaph. segmẽta circuli, vt duo semicirculi, intellectilis materia circuli esse dicuntur: quia vt est in 2. li. Physic. tex. 31. partes comparatione totius vim habent materiæ. Intellectilis igitur materia, quam cõsiderat mathematicus, quantitas est per se considerata vt cõplurium est proprietatũ subiectũ. Hãc .n. à substantia quoq; separat mathematicus. Qua de re dictũ etiã in superioribus est in com. 85. ex Aristotelis interpretatione, quæ peripateticorũ item fuit, vt videre est apud Alexandrũ, Simpliciũ, & Geminiũ locis notatis, & Themistiũ li. 1. de anima ca. 9. & li. 3. ca. 50. & 2. Physi. in tex. 18. & Philoponũ in com. ad tex. 16. eiusdẽ libri; neque in definitionibus aut demonstrationibus mathematicis vlla est materiæ substãtiæue mẽtio. Quamuis .n. quãtitas non esset accidẽs substãtiæ, sed ens per se, atque ita conciperetur à nobis; perfectè tamen definiretur optimeque proprietates eius demõstrarentur. Iam verò etsi accidẽs sit, à mathematico tamen non cõsideratur vt accidens, sed vt quarundam proprietatum subiectum, & vt in proœmio ad libros Priorum Analyticorum loquutus est de linea, plano & solido Alexander, quasi natura quædam, quæ per se sit. Quod etiam habet Simplicius in comment. 13. lib. 2. Physic. Et nisi à materia substantiaue abstraheret mathematicus, profectò materiam & substantiam aut certè cum materia & substantia consideraret; neque quantitatem per se & abstractam cognosceret, sed vt est affectio substantiæ nihilque à naturali philosopho discrepa-

Quantitas vt à mathematico consideretur.

ret. Quæ omnia cum iis pugnant, quæ ab Aristotele tradita sunt, qui & hoc loco mathematicum dixit circa ea versari, quæ in abstractione dicuntur; & non separata vt separata intelligere. Et in 2. Physic. tex. 18. hoc differre à naturali, quòd lineas, superficies, & omnino quantitatem, non vt rationalis corporis terminos, quemadmodũ Physicus; sed ab illo abstracta accipiat. Et in 11. Metaph. cap. 3. eum circa abstracta contemplari; quòd sensilia omnia tollendo solùm sibi retinet quantum & continuum, eorumque proprietates, vt quantum & continuum sunt. Et lib. 13. cap. 3. eum hæc considerare quatenus corpora tantùm, & vt superficies tantùm, & vt longitudines tantùm, & quatenus partibilia & impartibilia tantùm. Vox enim illa (tantùm) toties repetita rem omnem aliam ab hac consideratione prorsus excludit. Sed nil clarius dici potest, quàm illud, quod est in tex. 44. lib. 12. vbi cùm Astrologiam scripsisset circa sensilem ac sempiternam substantiam versari; cæteræ verò, inquit, mathematicæ de nulla substantia speculantur; velut quæ circa numeros aut quæ circa Geometriam. Quomodo autem Astrologiam dixerit circa substantiam versari, docuimus in comment. 85. paulò ante indicato. Hinc etiam est illud in tex. 35. lib. 7. mathematicum à sensili materia abstrahere atque in intellectili occupari totum: hanc autem eam esse, quæ in sensilibus est, non vt sensilia; hoc est quantitatem solam. Sensibilem autem materiam interpretatur eam, quæ mobilis est, hoc est quæ principium motus & actionis omnis ac passionis existit. In hac enim quantitas est, illique quantitate affectæ sensiles omnes qualitates adueniunt. Ab hac dum methematicus abstrahit, ab omni nimirum substantia sensilique omni qualitate abstrahit, & solam retinet quantitatem. Idcirco sine motu definiri scribuntur mathematica, naturalia cum motu: quia naturalia per materiam, quæ principium motus est, definiuntur, sicut simum, mathematica sine materia, sicut cauũ aut curuum. Neque prætermittendum est illud lib. 6. Metaph. tex. 3. si nulla esset substantia, præter eas, quæ natura constant, naturalis esset prima scientia. Ex quo intelligas, parũ cautè à Latinis quibusdam, sapientibus alioqui philosophis, naturalem scientiam dici considerare substantiam sensilibus qualitatibus præditam, mathematicam verò substantiam cum quantitate sola. Cùm enim quantitas qualitates sensiles antecedat, priorque substantia sit cum quantitate, quàm cum sensilibus qualitatibus; etsi nullæ forent separatæ substantiæ, mathematica scientia prior esset naturali; neque hæc, sed illa esset prima scientia.

Definitio mathematica, & naturalis.

Quòd si substantiam obijciant natura priorem accidentibus esse; neque posse id, quod posterius est, absolui ab eo, quod est prius & absque illo intelligi: ac rursum ab Aristotele fuisse scriptum in tex. 4. lib. 2. Metaph. vt res vnaquæque se habet ad esse, ita se habere ad veritatem; neque posse sine substantia quantitatem intelligi, quæ sine substantia non sit. Sanè non quidquid est prius, in ratione cuiusuis posterioris accipitur; sed eorum solùm, quæ vni determinatæ materiæ alligata sunt: quantitas verò determinatam nullam postulat. Deinde quantitas quidem, si vt accidens quoddam est consideretur, necessariò pendet à substantia, nec sine illa intelligi aut definiri potest: at à mathematico, nõ accipitur hoc modo, immò nec ea quidẽ ratione qua est ens; sed solùm vt quantitas est & proprietatibus quibusdam prædita; quo modo nullum planè ordinem ad substantiam significat.

Propositioni autem illi ex 2. Metaph. libro depromptæ opponimus primùm eam, quæ est in 2. Physic. abstrahentium non esse mendacium; nec errare mathematicum, dum quantitatem, quæ re ipsa est in substantia, sine substantia considerat. Deinde interpretabitur Alexander propositionis illius sententiam; veritatem esse affectionem entis; & vt quidpiam rationem entis participat, ita participare veritatem. Quare intelligenda est de re quoad essentiã, quia res vnaquæque iuxta essentiæ suæ conditionem cognoscenda est: non quoad modum, quippe res particularis est & cognoscitur vt vniuersa, nec tamen damnatur cognitio. Aut si de modo quoque intelligatur, intelligenda fuerit de modo ex parte rei, non ex parte cognitionis. Is inquam cognoscendus est modus, qui rei conueniat: neque mathematicus quantitatẽ cognoscit esse sine substantia, immò in substantia esse; sed ex parte solùm cognitionis non cognoscit vt est, sed abstractione vtitur.

Expenditur locus ex 2. Metaph. tex. 4.

Itaque verè ac sapienter primum illud mathematici & naturalis discrimen positum à Simplicio fuit, quòd alter in solis accidentibus occupetur, substantiam non cognoscat, quemadmodum cognoscit alter. Nisi in eo minùs cautè loquutus sit, quòd mathematicum accidentia considerare dixerit; qui quantitatem quidem, quæ accidens est, considerat, sed non vt est accidens, neque omnino vt ens; quemadmodum non multò post planiùs intelligetur.

Cæterùm non hîc sistit abstractio mathematica: sed duo adhuc ab Aristotele affirmantur. Alterum est, mathematicum abstrahere à motu: quippe in tex. 19. lib. 2. Physic. hoc eum à naturali distinguit; quòd is sine motu definiat, hic per motum. Et in primo libro Metaph. tex. 19. Entia, inquit, mathematica sine motu sunt; præter illa, quæ circa Astrologiam sunt. Et in 3. lib. tex. 3. & lib. 6. tex. 1. & lib. 11. cap. 8. & lib. 3. de cœlo tex. 55. & pluribus aliis in locis immobilia appellat. Alterum verò; eum ab ente quoque & bono abstrahere. Sic enim in 3. lib. Metaph. tex. 3. cùm quæstionem proposuisset, an vnius scientiæ sit omnia causarum genera considerare; non esse probat, quia non in omnibus scibilibus causæ omnes reperiuntur. In immobilibus enim efficiens causa non est, nec bonum, hoc est finis: neque enim in mathematicis per finalem causam demonstratur quidquam. Et in primo libro de part. anim. cap. primo; in abstractis ait non esse cuius gratia.

Mathematica abstrahere à motu.

Abstrahere ab ente.

Vt abstrahat à motu.

A motu summa cum veritate abstrahere dicitur, si verum est id, quod hactenus definitum est, eum abstrahere à substantia. Motus namq; principiũ est natura, quæ substantia est: multò magis naturale corpus; quod ab eo principio mouetur: dum; mathematicus abstrahit à substãtia, tũ ab eo abstrahit, quod mouetur; tum ab eo, quod motus principiũ existit. Itaq; de vero & naturali motu intelligendũ id est. Sed seorsim dicã de singulis speciebus motus. Abstrahit ab ortu & interitu, qui est in substantia: quoniã abstrahit à substantia; siue motum spectes, siue terminũ qui motu producitur. Abstrahit ab alteratione; quoniã à qualitatibus, in quibus est alteratio. Abstrahit à vera & naturali accretione & decretione; quoniã hę cũ nutritione & mutatione substantiæ

alterationéq. plurima & natiui caloris actione perficiuntur, à quibus omnibus Mathematicus abstrahit. At dum quantitatem considerat, quadam etiam vtitur accretione & decretione, quæ in sola quantitate per se considerata spectari possunt. Quadratum enim ostendit gnomone circumpositò augeri quidem, sed eandem retinere figuram. Et illas crebrò propositiones vsurpat, si æqualibus æqualia addas, omnia sunt æqualia, si æqualibus inæqualia addas omnia inæqualia & contra si demas. Denique de motu locali aut loqui possumus vt is reipsa fit in natura, aut absolutè & ex propria ipsius vi. In natura semper est in aliquo determinato corpore, quod aut sursum aut deorsum fertur (cœlestem motum in orbem nunc prætermitto, quoniam is ab assistente intelligentia fit) idque tum ab insita forma, tum à leuitate aut grauitate. Ab hoc certum est abstrahere Mathematicũ, qui & à mobili corpore, & à mouente forma & à motricibus qualitatibus abstrahit. Solus Astrologus cœlestem motum considerat. At neque vt est motus, neque vt in eo corpore atq. ab hoc mouente: sed solùm vt quantitatem habet, accessum, recessũ, coniunctionẽ, oppositionẽ ac propositionẽ multiplicẽ. Absolutè nãq. & per se si accipiatur hęc species mot°, etsi localis dicatur, quia ferè in natura est ad locum aut in loco, abstrahit tamen à loco & forma, quæ aquiritur motu; solámque significat agitationem & successionem eius, quod mouetur: quæ successio vt in partibus quantitatis consideratur, sic in sola quantitate motus is intelligi potest; quo quantitatis partes abstrahendo à substãtia, loco, & alio quouis, sibi succedant. Et quoniam Mathematicus considerare potest quidquid conuenit quantitati à substantia abstractæ & ratione solius quantitatis; hunc quoque motum in cœlestibus cõtemplatur Astrologus; & Geometra ex motu puncti fieri ait lineam, ex motu lineæ superficiem, atque ex superficiei motu trifariam dimensum corpus; ac rursum lineas extendi cogitat & concurrere aut in infinitum paralellas produci, & vnam lineam cadere super aliam, atque id genus complura: vt quædam etiam sit Mathematica consideratio, quæ nullum determinatum accipiens corpus, de mobili tamen differat sphæra; eodémque modo triangulum mobilem aut quadrangulum contemplari liceret. Quare si à motu abstrahi dicuntur Mathematica, sermo est de naturali motu, qui ab interno naturæ principio oritur. Hoc Mathematica carent; ideóque immobilia per cõparationem ad naturalia vocãtur: quòd hæc ab interno principio mobilia sunt illa, sed vbicunque ponantur, quiescunt, nec mouentur quoquam.

Vt Astrologus cœlestem motum cõsideret.

Vt abstrahat ab ente.

Verè etiam dicitur Mathematicus abstrahere ab ente: non quòd quantitas, quam considerat, ens nõ sit: sed quod eam abstrahat à substantia & absque vllo ad eam ordine contempletur. Tribus nanque modis considerari quantitas potest. Primùm vt genus quoddam entis: deinde vt affectio materiæ & naturalium corporum: ad extremùm per se & per ordinem ad suas proprietates. Prima consideratio tota est Metaph. qui de ente entisq. speciebus disputat: altera naturalis Philosophi: tertia Mathematici. Et quoniam quantitas aliam, quàm accidentis, entitatem non habet; considerare illam vt est ens, est considerare vt est accidens & per ordinem ad substantiam. Proptereà dum eam Mathematicus abstrahit à substantia, abstrahit ab ente: hoc est non considerat vt est ens substantiæue accidens; quippe tota accidentis entitas est, vt ornatus sit & perfectio substantiæ: neque potest vt accidens considerari, quin per ordinem ad substantiam consideretur subiectúmque consideratio inuoluat. Considerat igitur ens & abstrahit ab ente; dum considerat id, quod est ens, at non quatenus est ens. Quantitas enim vt partes significat extra partes, est ens, nec tamen ordinem ad substantiam inuoluit: & in decimo tertio lib. Metaph. cap. 3. sunt illa verba, Benè Geometræ & de entibus ratiocinantur, & entia sunt. Et fortasse dum subiungitur, ens duobus modis dici, actu & materialiter; indicare voluit considerari ens materialiter, at non vt est ens.

2. Dicitur etiam abstrahere ab ente, dum abstrahit à substantia, quia sola substantia absolutè est ens, quãtitas & accidentia omnia non absolutè entia, sed entis entia, vt pluribus in locis Philosophus loquitur.

3. Denique dum Mathematicus quantitatem per se acceptam per ordinem ad proprietates quasdam, quæ illi absque vllo ad substantiam aut materiam ordine conueniunt, considerat; quoniam abstrahit ab existentia, abstrahere ab ente dicitur; dum sub quadam ratione considerat, qua nec existit nec est apta existere; nec modò in particulari, sed nec vniuersè: illámque perinde contemplatur, ac si non esset ens: & ea interdum docet, quæ non entibus quoque conueniant. Proprietates siquidem senarij numeri (vt hoc vtar exemplo) quas exponit Arithmeticus, non minùs, quàm reali numero, conueniunt suario entium rationis aut priuationum.

4. Quæque demum demõstrat, non ex natura quantitatis & subiecti demonstrat, sed ex quibusdam extrinsecis argumenta petit, perinde ac si à rei natura abstraheret.

Vt abstrahat à bono & fine.

An verò abstrahat quoque à bono; Primùm quidem dici potest, Philosophi propositionem illam (in immobilibus non est bonum nec finis) si accipiatur vniuersè ac separatas quoque substantias complectatur, veram non esse. Deus namque summa est & infinita bonitas vltimúsque omnium finis: & intelligentiæ illæ, quæ cœlestes vertunt orbes, propter aliquem finem vertunt; omnésque intellectu & voluntate præditæ sunt, voluntatéque obiectum est bonum: & Aristoteles ipse in 12. lib. Metaph. tex. 36. & 37. consentit: & de Mathematicis loquebatur in 3. lib. cùm eam pronuntiauit sententiã. Cuius rationem eam exposuit Magnus Syrianus, quoniam Mathematicus ea solùm considerat, quæ per se insunt quantitati, abstrahendo ab eo, quòd sit vel non sit; hoc est ab existentia; & quòd sit ad talem finem vel nõ ad finem. Immò sub ratione quadam contemplatur, qua nec verè appetibilis est nec apta esse id cuius gratia operetur agens. Et omnino dum ab ente abstrahit, abstrahit à bono, quia bonũ affectio entis est; & quidem existentis entis. Quam ob causam vniuersalia si dicantur bona, propter singularia dicuntur, in quibus existunt. Mathematica verò entia ab existentia omni cùm abstrahant, nullam retinent boni rationem, & ideò nec finis.

Abstrahit item à fine, propterea quòd duobus modis cogitare licet in quantitate finem: aut quòd ipsa sit finis, quemadmodum est finis motus accretionis: aut quòd ad finem ipsa aliquem ordinetur, sicut circularis figura ad circularem motum comparatur. At quantitati vtrunque conuenit vt in re naturali existit: cúmque Mathematicus à substantia & omni re naturali abstrahat, abstrahit quoque ab omni fine, qui possit in quantitate cogitari.

Quamquam Philosophi argumentatio illa probabilis est, non necessaria: immò deceptionem Alexander non est veritus appellare. Falsum enim est vnius scientię non esse omnia causarum genera cognoscere, cùm omnia naturalis cognoscat, vt est in tex. 70. lib. 2. Phys. & tex. 12. lib. 8. Metaph. quia quod materiam habet, causas omnes habet. Et vt ex eo, quòd aliqua scientia causas omnes non consideret, nullam scientiam argumentatur omnes cognoscere, ita ex eo, quòd aliqua cognoscat omnes, colligere licebit ad vnam omnes pertinere. In primo item lib. de part. anim. probabilis erat disputatio, num intelligens anima ad naturalem Philosophum spectet, cùm propositionem eandem inculcauit: In abstractis nō esse cuiuis gratia. Nec eos damnarem, qui ita acciperent, vt Mathematica non demonstrari dicantur per finalem causam, aliquid esse melius aut peius, quemadmodū in naturalibus & artificijs sępè fit: sed omnia in illis esse penitus necessaria, & cùm non possint aliter esse, locum demonstrationi illi nō relinquunt. Demonstrabit naturalis melius esse hominem erectę staturę & bipedem esse, aut quinque habere digitos, at quomodo Mathematicus demonstret melius esse triangulum habere tres angulos duobus rectis ęquales? Est enim hoc prorsus necessarium nec potest aliter esse.

Quānā Mathematicus causarū genera consideret.

Verùm enimuerò pluribus est hic locus tractandus, diligentiúsque considerandum, num omnia aut quęnam causarum genera cōsideret Mathematicus. Alexander testimonio Simplicij in commentario 1. lib. 1. Phys. materialem, finalem, & efficientem causam illi præripuit. Quod Philoponus quoque sensit in commentario tex. 68. lib. 2. Physic. & Auerroës in commentario 1. lib. 1. & Albertus & S. Thomas eodem loco, alijsque complures solam eum inquiunt considerare formam, eáque ad demonstrandum vti. Cùm enim abstrahat à materia, abstrahit item à motu; & ideò etiam ab efficiente, quod operatur per motum & motus principium est: atque à fine, qui motu aquiritur; & est id, cuius gratia mouentur omnia. Ita Mathematicum de suis rebus interrogatum causam tantùm formalem aut definitionem respōdere posse ait Philoponus. Simplicius tamen esse in Mathematicis quoque materiam & finem probat: tum quia sunt numeri, magnitudines, & soni, quorum formæ considerantur: tum quia Geometria, de qua maximè dubitari videtur, per se expetitur, tumque ad vitam confert, dum mechanicis artibus principia suppeditat, tum ad Astrologiam, dum eam sibi subalternat; tum verò etiam in commentario 52. lib. 2. eiusdem operis, ad immaterialium scientiam, dum animus Mathematicarum cognitionum ope adiutus à sensilibus ad intellectilia transit.

Mathematica nullam propriè causam habere.

Si tamen rem totam intuearis attentiùs, quantitatem quidem videbis vtrin natura existit in substātia & materia sensili, causas omnes habere; materiam, in qua sustentatur formam, quiditatem suam; efficiens, à quo fuit producta; finem, ob quem fuit producta, substantiam quam ornat & suo actu perficit & extendit. At verò vt à Mathematico abstrahitur à substantia omnique materia sensili, & ideò ab ente & natura sua propria; & consideratur solùm secundùm proprietates eas, quas in ea deprehendere phantasia potest; nullas omninò proprias habere causas. Quod & hoc loco affirmauit Simplicius, & apertis verbis in secundo libro de moribus ad Eudemum capite septimo, Philosophus scripsit. Immobilia, inquit, vt in Mathematicis, non per se quidem, sed similitudine quadam appellatur principia. Hic enim ipso labefactato principio, labefieri omnes, quæ ab ipso fluxere, demonstrationes oportet: cùm ipsæ inter se demonstrationes alterā tantisper non euertunt, quantisper illa communis propositio, vnde lucem istæ suam habent, non euertitur. Nimirum principia sunt axiomata quædam, quæ cognitionis, non rei principia & causæ sunt. Qui locus alterum illum interpretabitur, qui est in textu primo lib. 6. Metaph. In Mathematicis principia esse, causas, & elementa. Cùm enim omnes causæ, quæ verè & propriè causæ sunt, definiantur per motum in textu 28. & 29. libri secundi Physic. dum Mathematicus abstrahit à mōtu, ab omni simul vera causæ natura abstrahit. Ac rursum nec materialem causam propriè habet, quoniam abstrahit à materia: nec formalem, quia forma non est, vbi non est materia: nec efficientem, quia abstracta, vt abstracta sunt; verè non existunt; efficiens autem causa eius est, quod existit. Idcirco & figuras iam factas accipit, & dum demonstrat, veram efficientem causam nullam adfert, sed interdum fortasse imaginariam; & quidem ad construendam, non ad concludendam demonstrationem. Causa item finali caret: tum Philosophi decreto in locis ante notatis: tum quia abstrahens ab ente abstrahit item à bono & fine, ac rursum abstrahens à motu à fine quoque abstrahit quoniam finis id est, propter quod aliquid fit, eiúsque vis in actione & motu posita est. Et quænam tandem Mathematica demonstratio ex fine concluſa proferatur? In Mathematicis, inquit Philosophus in tertio Metaph. lib. nihil per hanc causam probatur. Ita in immobilibus nec motus principium esse conficit, nec boni naturam, hoc est nec efficientem nec finalem causam. Quocirca cùm in 13. lib. cap. 3. (etsi vocari possit in dubium, num is liber nostri sit Stagyritæ) bonum & pulchrum differre dixisset, falsum eos affirmauit dicere, qui Mathematicos inquiant nihil de bono vel pulchro dicere. De pulchro namque dicunt, non de bono, quoniam bonum in actione versatur, pulchrum in proportione, ordine, ac dispositione: illud ad voluntatem spectat, hoc ad intellectum, & Mathematicus ab actione quidem abstrahit & motu, sed dum proportionem, ordinem, commensurationem, & definitum in quantitate considerat, nimirum species pulchri considerat. Addit tamen quodam etiam modo de bono dicere: quia dum ordinem, commensurationem, & definitum considerat, ea considerat, quæ in quantitate existente sunt bona. Sed quia non considerat vtin quantitate reipsa existente sunt, sed in quantitate abstracta, non considerat vt bona, neque simpliciter, sed quodam modo considerare bonum dicitur. Accedit & illud Alexandri in comment. 14. lib. 3. Non omne bonum suapte natura est agendum, sed partim agendum, partim contemplandum, non agendum, cuiusmodi est in mathematicis. Veritas enim eorum, quæ bonum quoddam est in ipsis, vt bonum expetitur. Nam etsi hoc verè dicatur, minùs tamen propriè & per quandam similitudinem dicitur.

Quare in ijs, quę de Geometriæ & harū scientiarū fine obiecit Simplicius, audiēdus non est. Quoniam extraneū proponit finem, & ipsarū scientiarum non obiecti earū: dum nos obiecti finem quærimus, qui ab ipsomet Mathematico de obiecto suo considere-

rit,

Mathematici materiæ & formæ similitudinem habere.

tur. Quod autem de materia subiungit, accommodatè magis dicitur. Etsi enim nullas propriè causas habeat Mathematicus, duarum tamè similitudinem habet, materię & formę. Formæ inquam, quia figuras cõsiderat, quę velut formę quędam quantitas sunt, proportionésq. & proprietates numeri & magnitudinis. Materię autem, quoniam has proprietates, proportiones, & figuras, in magnitudine ac numero tanquàm subiecto & materia contemplatur, & ideò circa intellectilem materiam versari dicitur.

Cur solâ formam cõsiderare dicatur.

Ferè tamen solâ formâ cõsiderare affirmatur: vel quia quãtitas ipsa, quę intellectilis materia est quædã est forma, cùm sit accidẽs: vel quia nec efficientẽ causam considerat, nec finalem, & ab ea quoq. materia abstrahit, quæ communiter materia dici solet: vel quia non tam quantitatem ipsam quam in quãtitate figuras & proprietates, quæ in ea velut formæ sunt, considerat. Vel demum quia etsi demõstret interdum per aliquid, quod materiã præseferat, quam ob causam in tex. 11. lib. 2. de posteriori Analysi, cùm doceret Philosophus demonstrationem fieri per omnia causarum genera, exemplum demonstrationis ex materiali causa proposuit ex Mathematicis; dum angulum in semicirculo demonstrant esse rectum, quia semirectis duobus constat, velut partibus, quæ materiæ locum habent. Quæ fuit Euclidis demonstratio 31. lib. Plerumque tamen per formam demõstrant; quoniam ferè demonstrando tanquam principia definitiones quasdam accipiunt, omnésque demonstrationes ad quædam tandem prima principia reuocantur, quæ plurima definitiones sunt. Ita in tex. 68. lib. 2. Phys. Mathematicum dixit Philosophus vltimum propter quid reuocare ad quid & ad definitionem; at veris definitionibus subiecti non vtuntur; quare nec veram formalem causam habent.

Mathematicas demonstrationes minùs perfectas esse.

Ex quibus omnibus colligas, quid de Mathematicis demõstrationibus sentire te oporteat. Nimirum longè absunt à conditione & natura perfectę demõstrationis; quoniam non constant ex causis. Quod tum ex dictis intelligitur, quia veras causas non habent, neque vtuntur causis, propter quas res sit: tum inductione manifestum euadit. Prima Euclides demonstratio triangulum descriptum ostendit æquilaterum esse, quia latera sunt lineæ à centro ad ambitũ æqualium circulorum ductæ. At quænam isthæc est causa. Etsi circuli illi circa trianguli latera non describantur, immò nec describi possent, æquilaterum tamen triangulum esset. Cognitionis igitur, non rei, causa illa fuerit. Demonstratur etiam triangulum habere tres angulos duobus rectis æquales; quoniã latere vno producto externus angul⁹ internus duobus sibi oppositis est æqualis: hæc item cognitionis, non rei, causa est. Quia etsi non produceretur latus nec externus is angulus fieret, nihilominùs eiusmodi esset triangulum; quippe id ex trianguli natura nascitur. Multis non est opus exemplis detinere lectorem. Plures addam conclusionis eiusdem æquè perfectas in Mathematicis demonstrationes esse posse & sæpè esse; vt in primum Euclidis librum Proclus ostendit: cùm tamen vnius rei vna sit vera, propria, & prima causa, & vnicum accuratæ demonstrationis medium. Vltima verò demonstratio à plurimis antecedentibus pendet; cùm tamen conclusio posset ex immediatis aut certè per pauciores ostendi. Plurimæ ad id duntaxat, quod fieri non potest, deducunt. Neque principia accipiunt propria sed communia & sensu testata: vt illud, Omne totum est maius sua parte; si ab æqualibus æqualia demas, quæ remanent sunt æqualia; & alia his similia; quæ nequaquam sunt demonstrandarum proprietatum causæ. Non sunt etiam ex prioribus & natura notioribus; quia non ex causis: immò contra interdum accidit; vt cùm triangulum habere tres angulos duobus rectis æquales ostenditur per externum angulum. Prius enim est triangulum tres illos habere angulos, quàm habere externum hunc oppositis duobus æqualem. Non accipiunt propositiones per se: neque enim per se illa est, qua vtuntur plurimùm; quæ sunt æqualia vni tertio, sunt etiam inter se æqualia: quòd nec attributum subiecti, nec subiectum attributi causa sit: neque cur hęc duo sint inter se æqualia, causa est, quòd tertio illi æqualia existant; neque contra ideò sunt illi tertio æqualia, quia inter se æqualia: sed quòd talem ac tantam habeant quantitatem. Et omnino in ijs demonstrationibus, quæ paulò ante commemorabantur, circulus æquilatero triangulo obductus, aut externus angulus triangulo cuiuis appositus accidentarij triangulis sunt; & ex illis tamen demonstrat Geometra. Interdum etiam demonstrandam accipit propositionem immediatam; quæ cùm causam non habeat, vera demonstratione concludi non potest, sed ex communibus tantùm quibusdam aut extrinsecis explicari: quemadmodum si triangulum demonstraret æquilaterum esse. Hęc est ipsa illius natura, cuius nulla causa. Et licet mediatam demonstret, per definitionem tamen subiecti, quę illius causam contineat, non demonstrat: sed aut extrinsecas accipit definitiones, vt circuli definitionem in demonstrando triangulo, aut communia quędam axiomata sensu ipso notissima. Et quęnam tandem accurata possit esse demonstratio, vbi nec quantitas nec proprietas eius secundùm suam naturam & entitatem, sed ab entitate & naturę, quę vim omnem habet causę, vt in superioribus dictum est, abstracta consideratur? Accurata namque demonstratio naturam rei sequitur, & cognitio causarum rei, si sint causę, propter quas res sit (quod vera demonstratio postulat) cognitio est rei vt est & secundùm suam naturam. Nimirum quantitatem maximè considerat vt phantasia comprehensam, & vt varię in ea figurę & proprietates concipi & per notissima quędam principia probari possunt, quęcunque tandem illa sint, modò certa & euidentia. Quod perfectę demonstrationis naturę aduersatur, quę non nisi propria & immediata cuiusque proprietatis vtitur causa.

Neque hoc argumento conficitur modò Mathematicas demonstrationes perfectas non esse: verùm etiam modum, quo quantitas à Mathematico consideratur, demonstrationes huiusmodi non admittere: siquidem non considerat quantitatem secundùm suam naturam, demonstratióque rei naturam sequitur. Eas Physicus & Metaphysicus habere possunt, qui rem secundùm suam naturam cõsiderant, etsi ob ingenij nostri imbecilitatem interdùm non assequãtur. Ex Mathematicis tamen accipiũtur persæpè, in naturalibus præsertim, exẽpla, & disciplinæ nominãtur: Quod euidentissimę omnium nobis & certissimę, atq. admirabili planè ordine nexuque instructę sint. Atq. hęc vna est euidẽtię ac certitudinis causa. Altera, quia de quantitate agunt, quę maximè sensata est, cùm sensibus omnibus quoquomodo cõprehendatur. Tertia, quia euidẽtissimis nobis cer-

Mathematicæ cur disciplinæ dicantur: & cur certissimæ.

tissimisque principijs vtuntur, quæ & percipiuntur sensu & experientia non indigent. Quam ob causam in 6. Moralium ad Nicomachum libro cap. 8. pueros dixit Philosophus euadere Mathematicos posse. Et in 6. de Repub. Plato in his primùm nos disciplinis instrui voluit: & in Timæum Proclus disciplinas scripsit Mathematicas attrollere mentem posse ad entis splendorem, & grauj imagines naturam interpretari. Quarta, quoniam facilem & expeditam habent abstractionem. Cùm enim quantitas nullam sibi poscat determinatam materiam, abstrahi facilè potest.

Mathematicas non esse scientias.

Quæ omnia pluribus propterea explicata fuerũt, vt verè à Simplicio dictum hoc loco fuisse intelligeretur, Mathematicas disciplinas scientias non esse, nec quidquam demonstrare per causam, si propriè & accuratè loqui velimus. Quod in commentario quoque tex. 1. lib. 1. affirmauit: & alterum erat discrimẽ, quod inter Mathematicam & naturalem cognitionem is agnoscebat. Nam & in 7. de republ. Plato scientias eas esse negauit; alióque voluit appellari vocabulo; quod melius quidem sit, quàm opinio; deterius tamen, quàm scientia.

Mathematica demonstrationes quales.

Itaque Mathematicæ demonstrationes neque demonstrationes ex causa sunt, neque ex effectu: quoniam neque veras continent causas, neque ex effectis ducuntur. Primum tamen magis demonstrationis genus referunt: quia si veræ causæ non sint, causarum tamen similitudinem habent. Vt enim veræ causæ cognitionem efficiunt rei, priorésque sunt, notiores, & simpliciores; ita & eiusmodi sunt principia illa, ex quibus Mathematicæ demonstrationes ostenduntur.

Mathematicam non esse Philosophiæ partem.

Hinc etiam idem Simplicius & Alexãder in proëmio ad libros Priorum, vniuersam hanc Mathematicam cognitionem negãt esse Philosophiæ partem. Tum quòd veras causas nõ habeat. Tum quòd substantiam non consideret: totque volueret Philosophus in 4. Metaph. lib. tex. 4. Philosophię partes esse, quot substantię. Quoniam, vt in eius loci comment. habet Alexander, Philosophia est entis, soláque substantia per se & absolutè est ens; accidẽtia entis entia. Quare si pluribus alijs in locis & scientia vocetur & inter Philosophiæ partes cẽseatur; ampliori quadam & scientiæ & Philosophiæ acceptione intelligendum id erit; vt scientia cognitionem quamlibet certam & euidentem, Philosophia cognitionem quamuis realis entis & intellectus nostri Theoriam significant.

Tertium ab eodem Simplicio discrimen inter Mathematicam & naturalem cognitionem propositũ; & verò etiam quartum, vera item sunt, sed non magnopere à primo diuersa. Quintũ autem illud ipsum est, quod in tex. 18. lib. 2. Phys. à Philosopho fuit expositum. Sextum illud in tex. 19. quòd naturalis definit per materiam & motum, Mathematicus sine motu & per materiam solùm intellectilem. Et hactenus quidem vniuersè de his dictum est.

Mathematicarum diuisio in puras & mediας.

Magis autem in specie ad Mathematicam abstractionẽ spectat duplex ille modus considerãdi quantitatem, ex quo generalis & præcipua cognitionis huius diuisio nascitur. Quantitas enim, siue magnitudo sit siue numerus, aut absolutè & per se abiũcta ab omni sensili materia; aut ad materiã aliquam cõtracta consideratur. Hinc Mathematicæ puræ nominantur, Geometria circa magnitudinem, Arithmetica circa numerum; & mediæ, inter puras scilicet illas & naturalem scientiam; Astrologia circa cœlestem quãtitatem, Perspectiua circa lineam, quæ sub aspectum cadat; circaque sonorum numerum Musica. In quibus vt in 7. de repub. habet Plato, quemadmodum ad Astronomiam (adde & Perspectiuam) oculi, ita & ad harmonicum motum videntur aures fabricatæ. Quocirca germanas & simules scientias esse dixere Pythagorici. Quas non propterea nominauj, quòd plures non credam esse Mathematicæ cognitionis partes. (De hoc enim accuratè constituere ad hunc locum nõ pertinet) sed vt vtriusq. cognitionis genere aliqua proferrem exempla. Dum autem hæ mediæ ita quantitatem cõsiderare dicuntur, non quemadmodum Geometria & Arithmetica: sed tãquàm Cœlo, visioni, sono, adiunctam; hæcq. velut cõditio est, sine qua non cõsideraret; nõ formalis ratio obiecti. Si enim formalis ratio esset, & Astrologia quãtitatem illam formaliter considerare vt est in Cœlo; nimirum cõsideraret vt terminum Cœlestis corporis, neq. à naturali cõsideratione differret; contra quàm in tex. 18. lib. 2. Phys. fuerit definitum. Idem de perspectiua & Musica diuerim. Astrologia vero suas æquè demõstrationes instruit, ac si quantitas illa, motus, oppositio, coniunctio, & huiusmodi alia, quæ sunt in Cœlo, in sphæra essent lignea aut ex alia materia constante. Accidentaria igitur est applicatio illa ad cœleste corpus. Et vt vniuersè dicam, non habent subalternatæ scientiæ formalem rationem obiecti, sed accidentariam solùm considerationem à subalternãtibus diuersam; quippe ab illis essentia non differunt. Obiectum igitur materiale quantitas est, obiectum formale, vt est earum proprietatum, quæ demonstrati possunt, subiectum, conditio sine qua non, applicatio ad substantiam Cœli, ad visionem, ad sonum.

Ex quibus manifestũ iam fuerit, cognitiones hasce, quę propterea mediæ dicuntur, quòd Mathematicum obiectum ad naturalem conditionem cõtractum accipiãt, Mathematicas potiùs esse, quàm naturales. Quoniam quidquid scientijs est essentiale, in his Mathematicum est, non naturale. Obiectum enim, tum materiale tum formale, mathematicum est, quodq. naturale additur, totum est accidentale & proprietates, quæ considerantur, principiáq. quibus demonstrantur, & ipse demonstrandi modus, Mathematica sũt, vt in singulis facilè animaduertat.

Quam ob causam & puris mathematicis subalternantur, vt habetur in primo Post. Analyticorum: nec ab illis essentia, sed accidentaria ratione differunt, à naturali vero scientia prorsus essentia: & ideò Mathematicis semper, non naturali, tum ab Aristotele tum ab alijs omnibus adnumerantur. Et in 12. Metaph. t. 44. Astrologia Mathematicorũ peculiarissima nominatur, déq. Perspectiua & Musica extat illud in 11. li. c. 3. Neutra prout visus, vel prout vox cõtẽplatur, verũ prout lineę & numeri; & hęc propriæ illarũ passiones sunt. Neq. secus sensit idẽ Philosophus in t. 20. lib. 2. Phys. cùm eas magis naturales esse pronũtiauit. Non enim naturales magis, quàm mathematicas, esse voluit, nec pugnantia loquutus est.

Immo

Immò & eas appellauit Mathematicas, & inter Mathematicas eo ipso loco numerauit (demonstrat inquit & quæ ex Mathematicis magis naturales sunt; vt Perspectiua, & Musica, & Astrologia. Sed magis naturales dixit, quod inter Mathematicas accedant magis ad naturales, maioremque cum illis cognationem ac similitudinem habeant, quàm Mathematicæ puræ, Geometria & Arithmetica. Aduersus Pythagoricos enim & Platonem argumentabatur: Inter Mathematicas illæ, quæ magis accedunt ad naturales, considerant suum obiectum, non vt affectio est naturalis corporis, sed mente abstractum: verùm non vt est Mathematicum, sed vt naturale; hoc est non vniuersè abstractum, vt Geometria & Arithmetica; sed ad visionem, ad sonum, aut Cœlum, contractum; hoc est hanc lineam solam, hunc solum numerum, hanc quantitatem solam, mẽte licet abstractam. Si igitur scientiæ aliquæ Mathematicæ, quod ad naturalem accedant, non omnino abstrahunt à materia; multò minùs credendum est abstrahi naturalia posse. Quo loco illud obiter adnotabo, quod Philosophus dixit (è contrario enim quodammodo se habent ad Geometriam. Non enim absolutè, sed quodammodo contrarias dixit: quoniam absolute puris Mathematicis, quæ penitus abstrahunt à materia, contraria est naturalis, quæ ita considerat cum materia, vt hæc sit formalis considerandi ratio: mediæ autem hæc cognitiones quodam solùm modo contrarię sunt; quia materia vel sensilis qualitas non est formalis obiecti ratio, sed accidentaria solùm conditio vniuersum illud obiectum contrahens.

TEXTVS.

Ὅλως δὲ ὁ νοῦς ὁ̃ὲστιν, ὁ καὶ ἐνεργείᾳ τὰ πράγματα νοῶν.

Text. 36. *Omnino autem intellectus est, qui actu res intelligens.*

COMMENTARIVS CXXXI.

VErborum horũ interpretationem apud Themistium non reperio, duobus autem modis interpretari licet. Aut enim vox (actu) coniungitur cum intellectu, aut cum intellectione. Priori modo sententia erit, intellectum actu intelligentem eundem esse cum intellectis rebus. Atque hæc Simplicij fuit & Philoponi ac ferè aliorum interpretatio. Quare verborum ordinem mutari vult Simplicius, atq. ita legi, omnino autem intellectus est res ipsa, qui actu intelligit. Ego verò nõ video quorsum hoc pertineat aut ex superioribus repetatur; etsi à nonnullis ad hoc ostendendum adferantur multa.

Altera interpretatio magis est accõmodata, optiméque cum superioribus coniungitur. Nam quod dixerat (si quid actu intelligeret) nũc ait (actu res intelligens. Et cùm Mathematica) posuisset non esse quidem reipsa separata, vt separata tamen intelligi, planioribus voluit verbis explicare, cuius nam facultatis opus sit hæc separatio, quæue facultas Mathematicorum entium sit parens. Itaque verba hæc velut conclusio aut explicatio superioris sententiæ sunt. Omnino enim & vt vno verbo tota hæc difficultas explicetur, intellectus est, qui ea, quæ in rebus coniuncta sunt, separat ac seorsim intelligit. Et quoniam pluribus modis intellectus considerari potest, tum actu, tum potestate; tunc intellectus abstrahere ac separare mathematica entia creditur, cùm actu intelligit. Postrema verò verba fuerant illa (vt separata intelligit, cùm ea intelligit.) At quando id fit? Et quid est, illud (cùm ea intelligit?) Cùm actu operatur & actu res vt separatas, quantitatem à substantia & sensilibus qualitatibus abiunctam intelligit. Ita pauca hæc verba superioribus illis omnibus respondent, omniúmque explicario sunt.

TEXTVS.

Ἆρ' ἐχ δὲ ἐνδέχεται τῶν κεχωρισμένων τι νοεῖν, ὅτα αὐτὸν μὴ κεχωρισμένον μεγέθους, ἢ οὐ, σκεπτέον ὕστερον.

Vtrum autem contingat separatorum aliquid intelligere, cum ipse separatus à magnitudine non sit, an non, considerandum postea.

COMMENTARIVS CXXXII.

DVbitationem, quam nunc proponit Philosophus, ex eo profectam esse Philoponus voluit, quòd intellectum actu dixerat esse idem cum intellecta re. Esset enim & ipse separatꝰ, si separata intelligeret: at cùm ipse sit in magnitudine & actus corporis, quomodo separatus esse potest & non separatus, in magnitudine atque abiunctus à magnitudine? Vbi Philoponum quidem obseruabis intellectũ sensisse actum corporis esse, intelligentémque animam formantem formam. Sed præsentium verborum meo quidem iudicio non ea fuit sententia, Intellectum actu idem cum re intellecta esse. *Intellectus forma formans.*

Simplicius autem antea quidem Philosophum dixit de Mathematico intellectu fuisse loquutum, vt per eum ad summum primorum intellectilium Theoreticum transiret: nunc autem ita eum transire subiungit, vt cùm egisset de cognitione Mathematicorum accidentium cogitatione sola separatorum réque ipsa inseparabilium, veritus ne quis intellectum quoque eiusmodi esse suspicaretur, hoc est reipsa inseparabilem; propterea considerandum proposuerit, num id fieri possit, vt intellectus nõ separatus existens substantias reipsa separatas intelligat. Itaque neuter horum interpretum quæstionem ponit, num intellectus noster separatus substantias intelligat: sed hoc accepto tanquam certo, ex eo de ipsius intellectus substantia dubitant, num ea separata sit an non separata; aut de modo, quo non separatus ipse separata possit cognoscere. Dictum est autem superiùs, eum & seipsum & separatas formas cognoscere: at nisi separabilis esset, nec in seipsum rediret, nec cum separabilibus quadraret.

Mihi verò tam aperta videtur Philosophi propositio, vtrum contingat separatorum aliquid intelligere, vt nullam aliam, quàm hanc ipsam, quæstionem intelligi posse credam, vt intellexerunt Themistius, Auerroës, & S. Thomas. Quæ enim adduntur verba (cùm ipse separatus à magnitudine nõ sit) dubitandi rationem continent: quia cùm ipse separatus non sit, quomodo possit intelligere separata? Separatum autem dixit, & non separabilem, quoniam de ijs, quæ reipsa separata sunt, intelligendis agebatur. Ex quo intellectũ cognoscas corporis nostri formantem formam fuisse Philosopho. Nam si assistens duntaxat esset, & separatus esset à magnitudine non minùs, quàm intelligentiæ cœlestiũ orbiũ *Intellectus forma formans.*

motrices; & nullam iſti ſeparatis intelligẽdis difficultatem haberet, ſicut nec habent cœleſtes illæ mentes. Porrò difficultatem eandem in Mathematicorum entium intellectione non proponit; quoniam vt hæc ratione ſolùm ſeparantur, reipſa verò non ſeparata ſunt; ita & intellectum re non ſeparatum ratione ſeparabilem eſſe conſtabat.

Nexum autem quæſtionis huius cum antecedentibus verbis pulchrè videbis, ſi obſerues antitheſim. Illis quippe, quæ in abſtractione dicebantur, opponit nunc illud (ſeparatorum) ac rurſum ei, quod dicebatur, cognoſci ſimum non ſeparatè, ac demum Mathematicis, quæ nõ ſeparata vt ſeparata intelligi dicebantur, illud idem (ſeparatorũ) verbum opponit, quod reipſa ſeparata ſignificet. Quare cùm entia Mathematica poſſuiſſet non ſeparata vt ſeparata intelligi, conſequentem quæſtionem ſubiungit, num aliquid reipſa ſeparatum intelligi queat. Denique illi (ſeparatorum) opponitur, illud (non ſeparatus à magnitudine) quod quæſtioni propoſitæ difficultatem adferat, intellectúſque noſtri differentiam à ſeparatis intelligentijs contineat; quòd illæ etſi cœleſtibus orbibus impertiãt motum; quia tamen non dant eſſe, ſeparatæ à magnitudine cenſeantur; quod & in 8. Phyſic. lib. demonſtratur: intellectus autem noſter non ſeparatus à magnitudine; qui non ſolum motum, ſed & eſſe corporibus noſtris tribuat. Separabilis tamẽ; quia impermiſtus cum illis eſt, nec vllo vtens inſtrumento in ea, quæ illius propria eſt, operatione, & in ſeipſum redit ſeque ipſum intelligit. Quare cùm hîc non ſeparatum dicat, & alibi nullius corporis actum neque cum corpore permiſtum; alterum fuerit dictum, quia dat eſſe corpori; alterum, quia non pendet à corpore neque inde accepit eſſe, ſed ab eo ſeparabilis eſt. Sanè cùm aggreſſus fuiſſet Philoſophus dicere quemadmodum ea, quæ à ſenſibus ſeparata ſunt, intelliguntur; dixiſſétque de ſola ratione ſeparatis; non erant penitus omittenda illa, quæ reipſa ſeparata ſunt, in quibus maior multò difficultas erat.

Cæterùm difficultatis explicationem prætermittit Philoſophus. Cauſam Simplicius & Philoponus exponunt duplicem. Alteram, quòd ex jam traditis intelligeretur ſatis, ſeparata quoque cognoſcere intellectum poſſe, quem impermiſtum eſſe cum corpore ſeque ipſum intelligere dixerat, neque illo tanquam organo vti; ſed nec fingi poſſe qua corporis parte contineatur. Alteram, quòd eam poſt, licet ſub obſcure, explicaturus ſit. Nam in tex. 39. triplex facit intellectilium genus, primum immateriale & ſeparatum, poſtremũ materiale & ſenſile, medium Mathematicum.

Intellectile triplex.

At prior mihi cauſa non parùm ſuſpecta eſt. Quoniam apertè Philoſophus non antecedentia indicat, ſed ſubſequentia: poſtea, inquit, conſiderandum. Deinde nec ea, quę ex antea dictis proponuntur, ſatis oſtendunt intellectum non ſeparatum poſſe intelligere ſeparata. Præſertim cùm vtérque ille interpres fateatur cognitricem facultatem parem cognoſcendæ rei eſſe oportere, ſeparatæque ſubſtantię ſupra intellectus noſtri naturã & conditionem ſint. Poſterior probaretur fortaſſe, niſi hæc Philoſophi verba accuratam magis & diligentem conſiderationem pollicerentur, quàm duobus & obſcuris verbis contineatur.

Ergò ſatis illi nunc fuit de ſeparatorum intellectione quæſtionem cum intellectione Mathematicorũ tantopere coniunctam proponere. Cuius explicationem in alium diſtulit locum: aut quòd nondum eſſet manifeſtum aliquas eſſe ſeparatas ſubſtantias, neq. ad hunc locum probatio pertineret: aut quòd earum conſideratio & contemplatio ad naturalem Philoſophum non pertineat; ſed ad Metaphiſicum, naturalemúe Theologum, qui ſubſtantiarum illarum quæ & qualis natura ſit cognoſcat. Itaque illud (poſtea) non poſteriorem huius eiuſdem de intellectu conſiderationis partem; ſed aut poſteriorem aliam ab hac prorſus diuerſam tractationem ſignificabit; aut potiùs tantũdem valebit ac alibi. Primum cognitionis genus ἀναφοεικὸν Simplicius nominaret, hoc eſt ſubiectionem atq. à materialibus ad immaterialia intellectus aſſenſum & velut animæ impulſum & excitationem ad intelligendum, atque ad alterum illud genus, quod νόησις, hoc eſt intellectio dicitur, qua immaterialia nobis iam eſſentia propria præſententur eámque intellectus contempletur. Certè de hac intellectione, quæ velut finis & terminus prioris eſt, Philopophi quæſtio proponitur, an intellectus, diem ſeparatus non eſt, ſeparatorum eſſentiam intelligat.

Priorem tamen tum in 8. Phyſ. lib. tum in 12. Metaph. explicauit: vbi ex cœlorum motu eiuſmodi aliquas ſubſtantias eſſe demonſtrauit. De poſteriori autem, de qua nunc erat ſermo, noluit ſanè quidquã conſtituere, quòd animam conſideraret vt eſt actus corporis eoque ad operãdum vtitur, aut in eo cerè operatur. Hoc enim eſt, quod intellectum non ſeparatum dicit, hoc eſt actum corporis exiſtẽtem atque in eo ſenſuum & phantaſiæ vſu operantem.

Sed nec alibi in eius libris quæſtionis huius explicationem inueniri dixerunt Auerroës in Digreſſione ad hunc locum, & in libro de animæ beatitudine cap. 3. & in epiſt. de intellectu, & S. Thomas hoc loco. Verùm & Albertus ſub finem comm. lib. 9. Metaph. cùm dixiſſet Philoſophus ignorationem illarum ſubſtantiarum, in nobis non eſſe velut cæcitatem, inde humanum intellectum deduxit peringere ad illas intelligendas poſſe: quaſi quæſtionem dubiam hîc relictam explicarit. Et in 12. Metaph. lib. multa de ſubſtãtijs illis diſputauit, earúmque naturam, quatenus aſſequi potuit, indicauit nobis. Quæ ſi non præſentium intuitiuam & claram, ſed ex motu & operatione collectam abſtractiuam cognitionem contineant; hæc tamen ad præſentem quæſtionem ſatis eſſe poteſt, in qua non magis clara & intuitiua requiri videtur, quam in mathematicis, de quibus proximè dixerat, requireretur. Sic enim cùm Mathematica diciſſet ratione abſtracta intelligi, quęrere placuit, num ea, quæ reipſa quoq. abſtracta ſunt, intelligi queant, eodem ſcilicet cognitionis genere. Et vero ſi intuitiuam & claram omnino quærant, accipiant illud 2. lib. Metaph. tex. 1. quemadmodum vespertilionum oculi ad lumen diei ſe habent, ita & animæ noſtræ intellectus ad ea, quæ manifeſtiſſima omnium ſunt. Addantque in 10. de moribus ad Nicomachum libro in earum ſubſtantiarum contemplatione fælicitatem noſtram conſtitutam fuiſſe. Etenim in priore loco claram illam cognitionem mentis noſtræ oculum immerſum corpori phantaſiæque ac ſenſibus alligatum ſuſtinere magis non poſſe intelliges, quàm ſolis ac diei lumen vespertilionis ſuſtineat oculus. Ex poſteriore autem intellectum à corpore ſenſibúſque ac phantaſia ſolutum ad eam aliquando peruenturum.

Digreſſio

DIGRESSIO XXXVIII.

Quatenus intellectus noster separatas substantias cognoscere queat.

CÆterum quæstio ab Aristotele hoc loco prætermissa prætermitti à nobis omnino non debet. Præsertim quòd nec ab interpretibus cæteris fuerit prætermissa : Auerroës benè longum commentarium scripsit.

Plato. Plato quidem certè Philoponi testimonio intellectum nostrum posse aiebat cœlestem esse ciuem, circa immaterialia operari, & corpus negligere. Hoc videlicet argumento, quòd si animę iam à corporibus separatæ cum corporibus in sepulchris versantur, cur non etiam eæ, quæ cum corporibus iunctæ sunt, circa immaterialia non operentur? Non negabo mortuorum animas ad nos redire interdum, apparere & colloqui : sed & sæpè Angeli sunt, aut boni aut mali, vt idem ipse Philoponus de hac re copiosius differens in totius operis proœmio fatetur : aut etiam meræ timidorum aut dolore affectorum hominum imaginationes. Est autem anima à corpore soluta libera magis, quàm dum corporis vinculis ita constricta est, vt non nisi cum corpore & per illius sensus operari possit.

Alexander. Inter Peripateticos verò celebris est Alexãdri sententia, quam multis persequitur Auerroës locis paulò ante notatis. Is ita fermè ratiocinabatur. Vnum quodq. vbi ad perfectionem suam peruenit, perfectam quoq. suæ naturæ congruentem operationem consequitur: intellectus perfectio est intelligere intellectilia, omnia, tum materialia, tum immaterialia : cùm igitur intellectus noster optimè fuerit omnibus scientijs excultus, tunc demum intellectus agens, qui cum eo nunc coniunctus est vt efficiens cum patiente, coniungetur item vt forma cum materia; tuncq. intellectus noster agentem, illum ita sibi copulatum & per eum cæteras quoq. immateriales separatásque substantias intelliget.

Arabes. Neq. verò magnopere diuersà loquuti sunt Arabes. Namq. Auicena & Algalel patibilem intellectum nostrum, dum intellectiles formas ab agente recipit intellectu, oportere dixerunt sese ad illum conuertere; cúmq. perfecta fuerit hæc conuersio, tunc demum eos coniungi, patibilémq. per agentem separatas substantias intelligere. Itaq. tum Alexandri tum horum opinione intellectus agens initio quidem causa efficiens est intellectus habitu in intellectu materiali, seu patibili; neq. tunc vt forma copulatur nobis, neque separata cognoscimus : vbi verò perfectus fuerit materialis seu patibilis, agens fit eius forma separatáq. intelliguntur.

Auerroes. A quibus Auerroës hoc solùm dissentire, quod agentem intellectum à principio statim tum vt efficientem tum vt formam patibilis esse putet: nec tamen statim separata cognosci, quod vnio illæ formę & materiæ minùs perfecta sit : ea verò post ad perfectionem perducta ad separata quoq. nostram intellectionem euehi. Sic enim ille ratiocinatur. Intellectus agens ad propositiones primas primáq. intellectilia est vt agens ad instrumentum & forma ad materiam. Cùm ergo is intellectilium specierum perfectio sit, non recipiuntur species in intellectu patibili, quin simul agens item intellectus recipiatur; quoq. pluta recipiuntur intellectilia, eo magis disponitur ad perfectiorem cum agente intellectu vnionem. Quare cùm intellectilia omnia susceperit (nec enim intellectilium species sunt infinitæ) perfectissima erit vnio. Atq. hic est intellectus adeptus, qui cuncta tum materialia tum immaterialia intelligit; neq. phantasmatibus eget vt antea. Etsi enim patibilis intellectus quamdiu per phantasmata actu intellecta vnitus est cum sensu, nihil ab agente intellectus abstractum intelligat; vbi tamen per intectiles species vniuersales fuerit cum illo vnitus, abstratione illa non eget : quoniam obiectum ex se est intellectile, cognitrixq. facultas satis disposita & applicata obiecto. Et nunc intellectus theoretici perfecti beneficio materialia omnia intelligimus, ita tunc vi agentis intellectus immaterialia quoq. Effectus enim est is forma nostra, & per illum tanquam per formam propriam operamur; omnia, quæcumque ille intelligit intelligentes. Ac rursum quoniam intellectus actu intelligens idem est cum intellectis rebus; si intellectus noster omnia tunc intelligat, Deo planè similis euadit, qui & omnis est & omnia intelligit.

Albertus. Albertus quoq. in trat. 3. cap. 11. ab Auerroë hoc solùm dissentire se confessus est; quod agentem; intellectum non abstractam substantiam, sed animæ partem non voluerit. Quare triplicem intellectus agentis coniunctionem posuit; vt virtutis animæ, vt efficientis vt formę. Quarũ vna ordinatur ad aliam: prima semper est in homine; altera quando intelligit; tertia quando fuerit in scientijs perfectus.

Confutatio opinionum. Verùm in his, quæ subtiliter, sanè fuerunt excogitata, quædam sunt communia peccata, quędam propria. Communia omnibus hæc. Primum, quod agentem intellectum diuersum prorsus à patibili patienteúe fecerũt. Alterum, quod eum separatam substantiam esse, præter Albertum cæteri voluerunt; primam causam & Deum Alexander, cæteri secundam quampiam intelligentiam: de quibus satis in superioribus disputatum est, vbi de agente intellectu dicebatur. Tertium, quod agentem intellectum fieri patibilem formam dixerunt; cùm non aliam, quàm agentis & patientis vim in illis agnouerit Philosophus in tex. 17. & 18. Quartum illud est, siue Deum, siue intelligentiam aliam, intellectus nostri formam euadere. Quippe neq. integra & perfecta natura fieri alterius forma potest, minimè vero prima omnium causa Deus : neq. in intellectu nostro ea potestas est, qua materia esse possit. Quintum illud, facilitatem nostram in hac vnione cum agente intellectu positam esse. Quam tamen Philosophus in actione virtutis agnouit, & in 18. in moralium lib. cap. 7. & 8. in actione posuit sapientiæ, quam in libro 6. summam theoreticarum scientiarum esse voluerat : in cognitione inquam separatarum scientiarum, quæ per thoreticas scientias haberi potest; & non in illa intellectus vnione.

Sextum illud; quod accipiunt id, de quo desputatur, intellectum non separatum cognoscere separata. Non enim ostendunt hoc fieri posse : sed solùm quemadmodum eueniat explicare conantur. Solus Auerroës in comment. 1. lib. 2. Metaph. probare aggressus est. Probatio autem fuit; quia si substantiæ illæ cognosci à nobis non possent, essent otiosę. Ridiculæ verò probatio, inquiet S. Thomas : quasi vero nostra cognitio finis illarum substantiarum esset: aut si à nobis non intelligantur, intellectus alij

non ad sint, à quibus intelligantur. Nam & sol si à vespertilionis oculo non videtur, ab Aquilæ & aliorum animalium oculis cernitur.

Contra Alexandrum.

Alexandri verò proprium est; quod intellectum nostrum licet materialem & mortalem immaterialia fecit & immortalia cognoscentem. Qua sanè in re Alpharabiũ cohærenter magis loquutũ fuisse notat Auerroës; qui cùm intellectũ mortalẽ fecisset, eum negauit separata cognoscere. Etenim verũ est illud Simplicij in com. tex. 35. cognitricem facultatem aut eiusdem cum re cognoscenda, aut superioris conditionis esse oportere. Possunt enim immateriales naturæ tum immateralia tum materialia cognoscere: At materialis facultas materialiũ duntaxat, non immateralium, cognitrix fuerit. Et quænam alia sit causa, cur sensus & phantasia & omnino belluarum genus immateriale nihil percipiat, solius hominis hæc cognitio sit. Nisi quod in illis materialia omnia sint, homo solus spiritali virtute intelligendi polleat. Materialia quidem certè vt intelligantur à nobis, separantur à materia fiuntq. immaterialia: quòd nimirum materia intellectioni sit impedimento. At materialis virtus quomodo abstrahat à materia: Et si materialia non intelligit sibi similia, quomodo immaterialia intelliget? Si posset materialis intellectus immaterialia cognoscere, posset ipse immaterialis fieri. Intellectio namque assimilatione fit; & idem sunt intellectus actu & intellecta res. Denique scitum est peruulgatum illud Philosophorum axioma certissimum; Immateriale omne esse intelligens, & rursum omne intelligens esse immateriale. Sicut igitur nullum potest esse immateriale, quod non intelligat; ita nec materiale quidquam intelligendi vi præditum sit. Omnésque item consentiunt intelligendivim ex materiæ consortio hebetari plurimùm ac labefactari; atque intellectum nostrum, licet immaterialem & spiritalem, ex corporis sensuúmque societate in intelligendo maximè impediri. Audi quid inter cæteros antiquus scripsit Plantonicus.

Materiale virtutẽ immaterialia nõ cognoscere.

Maximus Tyrius serm. 1.

Intellectus, inquit, sensuum consortio plebeius factus ita moribus plebis assueuit, vt popularibus sensuum loquatur vocibus; nilque aliud esse arbitretur, quàm quòd videri, audiri, olfieri, gustari, ac tangi queat. Igitur quemadmodum in epulo nidoris pleno, in quo permultum vini miscetur, estque tibiarum, fistularum, saltationúmque strepitus multus & magna odoramentorum vis; constantissimus ille sit, qui colligens se se ac contrahẽs; ab illis omnibus auocet sensuum séque sobrium ac temperatum præstat. Ita etiam variæ obstrepentibus sensibus magni negotij est inuenire mentem frugi, quæ adeò se se ab his explicet vt sua ipsa possit spectacula intueri. Cùm enim sensuum natura multiformis existat, repleatur interdum, interdum fluat; ad varias suique similes mutationes animum instruit. Vt siquando se à sensibus in stabilem firmámque intellectilium naturam conetur erigere, firmiter eam fluctuum ac perturbationum salo concussa dignoscere non possit. Quale quidem consueuit ijs accidere, qui ex nauigio descendunt in terram; quorum perdiu agitatum, iactatum, & conflictatum tempestatibus corpus, firmis stare vestigijs vix queat.

Itaque ad argumentationem illam, quasi niti Alexander videtur, respondit Auerroës propositionem, veram esse in eiusdem rationis operationibus, quæ solùm differunt maiori minoriue perfectione. At materialium vel abstractorum intellectiones magis differre, neque rationis eiusdem esse. Quòd verò Auerroës ipse addidit, propositiones primas fieri ab intellectu agente, minùs videtur verum. Quippe illius munus esse dicitur ab Aristotele & Peripateticis, vt intellectilia potestate faciat actu; dellis autẽ iudicare alterius est intellectus. Ac rursum quod adiecit, intellectum adeptum phantasmatibus non indigere, viderint sapientiores, num consentiat cum celebri illa Philosophi propositione in tex. 30. de intellectu pronuntiata quandiu in corpore commoratur, Nunquàm sine phantasmate intelligit anima.

Vel Alexandrum in hoc loco.

Quamquàm quod ad Alexandrum attinet, sententiam hanc, quam illi Auerroës tribuit, opinor accepit ex cap. 18. lib. 2. de Anima, vbi hæc sunt illius verba. Et aliquid etiam per se intellectile sua natura tale existens. Hoc sanè ipsam intellectus potestate, vbi perfectus & auctus est intelligit. Quemadmodum enim ambulandi potestas, quam homo, cùm natus est, habet, in actũ prodit per progressum temporis ipso perfecto atq. adulto, non affectione aliqua intercedẽte: eodem modo intellectus perfectus tum quę natura intellectilia sunt intelligit; tum etiam ea, quæ sensilia sunt, intellectilia, sibi reddit, tanquàm existens actiuus. Quibus verbis fatetur quidem Alexander tunc demum intellectũ immaterialia intelligere, cùm fuerit perfectus ac probè excultus; nam & Philosophus in tex. 8. dixit, tunc demum eum posse se ipsum intelligere, cùm fuerit singula factus. At quod imponit illi Auerroës perfectionem illam interpretatus, cùm agentem intellectum vt formam susceperit; vt nec intellectum adeptum, ego quidem certè apud Alexandrum non reperio. Itaq. intellectum potestate vt materialem voluit Alexander ab agente vt efficiente aut artifice perfici, tũ vero vt intellectilia & immaterialia cętera, sic agentem illum intellectum intelligere, neque alio modo coniungi, quam obiecta cæteraintellecta cum intelligente intellectu coniungantur. Perfectio autem ea per continuatas est actiones, quibus abstractioni ita assueuit, vt iam non sit illi opus ad singularia descendere eáque comparare, sed naturas ipsas per se concipere possit facultate illas formas à materia absoluendi absolutásq. intelligendi, quam longo sibi vsu comparauit, velut vt habitum medium inter intellectum potestate & intellectum actu, qui est agens.

Cum Auerroë pace.

Auempace autem, etsi in eo sequutus Alexandrum sit, quòd materialem & mortalem intellectum nostrum fecit, & ideò vel hoc solo nomine audiendus non esset: secus tamen, quàmille, de proposita quæstione ratiocinatus est. Neque accepit, sed probare tentauit, intellectum nostrum separatas illas substantias posse cognoscere. Potest namque rerum quiditates cognoscere, nec solùm quiditatem à materia, sed vnam etiam quiditatem ab alia separare. Si igitur quiditatem abstrahit à materia, vt eam cognoscat, multò magis quæ solam habent sine materia quiditatem, cognoscet. Dum enim abstrahit, eò tandem progredietur, vt simplicem inueniat eiusmodi quiditatem, quę separatarum substantiarm quiditas fuerit.

Huic argumento respondet Auerroës, quiditatem materialẽ immaterialem non dici synonymè quiditatem, & ideò dum intellectus materialis abstrahit quiditates à materia eum non posse ex illis imhit quiditates à materia eum non posse ex illis imhit materialium quiditatum cognitionem venire.

Præsertim

Præsertim quòd nec ex vnius rei materialis quiditate res alia materialis disparata cognoscitur. Adde abstractionem illam solius esse rationis atque ab intellectu profectam; nũc autem sermo est de abstractis re ipsa. Et ea quidem, quæ ratione sola separantur, obiectum intellectui abstrahenti proportionatum & ab ipsomet quodammodo fabricatum existunt: at non item ea, quę re ipsa & sua natura separata sint & abstracta. Neque proposita nobis disputatio fuit de cognitione, quę abstractione ac ratiocinatione constet; sed de ea, quæ clara præsentis rei sit.

Philoponus. Cæterùm ad Græcos Peripateticos redire præstat, eorúmque argumenta perpendere. Et Philoponum quidem præter Platonicum illud, quòd initio commemorauí, nihil aliud adferre video, nisi triplex Philosophum intellectile obiectum fecisse; primum immateriale, postremum materiale, mediúmque Mathematicum: & prima quidem ἀφαίρεσις esse sinęque phantasia intelligi Mathematica phantasiæ, materialia phantasiæ sensúsque vsu. Tum de primo huius partitionis membro probabili disputatione inducta illud solùm addit; ex materialibus quidem ad immaterialia progrediendum esse: quippe aspectabilis hic mundus tam admirabili ordine tantáque rerum varietate constans ad diuina nos euehit; tuncque per phantasiam intellectum operari, at sine illa deinceps contemplari substantias inuentas posse. Quæ omnia sunt sanè vera; sed claram, quam quærimus, rei præsentis cognitionem non continent.

Themistius. Meliùs videbitur ex sola intellectus virtute intellectionisque natura Themistius argumentari. Si enim, inquit, materiales naturas intelligit intellectus noster amoliendo materiam, longè faciliùs intelligat necesse est ea, quæ per se abstracta cognitionem nostram non retardant. Verùm hæc argumentatio, si de intellectu per se atque à corpore libero accipiatur, est sanè optima. Sin autem quandiu moratur in corpore, verè iam occurrit Auerroës, substantias quidem illas intellectiles esse; Immò magis, quàm ea, quę materialia sunt: at propter intellectus nostri imbecillitatem non intelligi. Corpori naímque immersus sensibúsque ac phantasiæ mancipatus attollere se se non potest ad ea, quæ à materia & corpore sunt remotissima. Et sol quoque maximè aspectabilis est; ab imbecillo tamen vespertilionis oculo non aspicitur: & nos colorem meliùs, quàm solem, cernimus; etsi sol magis, quàm color visilis sit. Deinde cùm æquè semper intellectiles sint illæ substantiæ, cur non statim à principio vitæ ab hominibus omnibus intelliguntur; sed in vltima tantùm senectute, & à paucissimis, qui diu multúmque fuerint in scientijs exercitati?

Simplicius. Ad extremum Simplicius duplicem prorsus huius rei rationem significauit. Alteram quia intellectus ipse immaterialis est, impermistus corpori, neque dum operatur vllo vtitur corporis instrumento. Quare in seipsum quoque redit & seipsum intelligit, eodémque modo cæteras item immateriales substantias intelligere potest. Alteram, quàm Alexandri quoque fuisse ex eodem Simplicio cognoscimus, quoniam à materialibus & inseparabilibus ad immaterialia & separata conscendit intellectus noster. Et quamuis propter sui declinationem ad corpus & exteriora atque ad secundas vitas, phantasiam & sensum, factam, non potest ad superiora illa & immaterialia se se statim erigere dum tamen à materialibus & corporeis incipit, illisque tanquàm superiorum imaginibus occurrit, velut ab imaginibus recedens ad exemplaria prima se se attollit, atque in se ipsum regrediens se seque colligens intelligit immaterialia omnia.

Quarũ rationum si momenta ponderes, priorem animaduertes persuadere quidé posse immaterialé intellectũ eius esse naturæ, vt immaterialia cognoscendi vim habeat: At quãdiù materiali corpori sensibusq. corporeis est alligatus impeditur illi' operatio. Et ille ipse interpres non semel accipit cognitricem facultatem cognoscendæ rei parem esse oportere; separataq. illæ substantiæ longè intellectu nostro, præsertim nondum separato, superiore existunt. Posteriorem verò fortasse ἀναφοράν, non τόπον, continere. Fuitque Platoni cum dogma; totum hunc corporeum & aspectabilem mundum ad Archetypi & idealis mundi similitudinem fuisse conditum: esseq. velut librum omni literarum genere obsignatum, in quo superiora & à sensibus nostris remota perlegantur, Synesius & veteres quamplures tradiderunt. Verùm hęc Peripateticus, qui mundum negat de nouo conditum, facilè non admittat. Et vt verè dicantur, ad solius opificis Dei, in cuius mente Archetypus & idealis intellectilis mundus residet, non ad generalem separatarum mẽtium cognitionem faciunt: neque claram Dei notitiam pariunt; sed quædam indicant attributa, quæ illi per comparationem ad res creatas conueniunt. Omninóque obscura est & imperfecta cognitio.

Mundus liber.

Nimius sim & lectoris abutar patientia, si persequar singula, quæ à pluribus alijs excogitata fuere. Tota tamen hęc auctorum dissensio, in qua nihil adfertur, quod probabilitatem habeat, maximo potest esse argumento, id eos explicandum accipere, quod nulla ab ipsis ratione doceri & explicari possit.

Auctorũ sententia.

Ego rem totam tribus propositionibus definiendam censeo. Prima est, intellectum nostrum sua natura idoneum esse ad substantias illas cognoscendas, naturalique illius desiderio teneri. Altera, natu-li huic aptitudini ac desiderio quandiu corporis huius vinculis detinetur, satisfieri planè non posse. Tertia, vbi fuerit is à corpore separatus tum demum cumulatè satisfactum iri. Ita ferè definitum quoq. fuisse reperies à S. Thoma in com. tex. 1. lib. 2. Metaph. & in prima parte Theologicæ summæ quæst. 88. & lib. 3. contra gentes, atque à cæteris penè omnibus, qui deinceps Philosophati sunt.

Intellectum aptum esse ad separatas substantias cognoscendas.

Naturalis aptitudo ac desiderium quoquomodo cognoscendi, sed etiam clarè videndi, tum cęteras illas substantias, tum maximè primam omnium Deum, ex duplici cap. petuntur. Primùm, quòd intellectus nostri obiectum ens intellectile omne compræhendit, substantięque illę intellectilia entia sunt; immò vt maximè & prima entia, sic maximè & prima intellectilia, præcipuáq. obiecti pars. Atq. facultas omnis naturalem habet aptitudinem & propensionem ad totum suum obiectum, ex quo vim & naturam accipit; maximéq. ad præcipuam illius partem, cuius præsertim cognitione perficitur: Deinde quòd in illa cognitione fælicitas omnis nostra consistit, estq. is finis vltimus naturæ nostrę siue à natura, siue ab auctore potius naturę positus. Vnumquodq. autem tum instinctu naturę tendit in suum finem atq. illius desiderij stimulis incitatur, tum eius capax est. Sanè hoc desiderium in seipso animaduertit vnusquisque capacitatéque argumentum est aliqualis illa, quam interim, dum viuimus, cognitionem illarum consequimur.

Non possemus hac vita clarè illas cognoscere.

Quo tamen tempore nec desiderio nec capacitati huic prorsus satis fieri potest: quod dum crassi huius & materialis corporis forma est intellectus noster, vt essentia, sic operatio tantopere cum eo est colligata, vt quamuis instrumento corporeo non vtatur intelligendo, nihil tamen nisi à corporis sensibus subministratum intelligat. Quam ob causam exantiquis Philosophis multi entia immaterialia prorsus negarunt; alij paucissima de illis eáq. permultis erroribus inquinata cognouerunt. In Deo verò, prima & suprema substantia, multò maior difficultas. quoniam cùm intellectio assimilatione fiat obiecti cum intellectu (vnde & illud in libro de causis propositione octaua; intelligentiam intelligere omnia per modum suæ substantiæ) sicut res materiales eleuari debent & fieri immateriales, vt intelligantur; sic diuinam naturam de primi ad intellectus nostri conditionem oportet; nec intelligetur vnquàm vt ipsa est in se. Deinde naturali quidem ratione concludimus finem hominis in hac vita non esse, neque creatum vllum bonum, neq. cognitionem humano labore comparatam. Tum quia hæc hominis conditione inferiora sunt; neque in illis appetitus noster quiescit. Tum quia non hominibus omnibus, Immo paucissimis communia sunt; toti vsq. speciei finis esse omnibus communis debet. Tum etiam quia cùm immortalis sit hominis anima, ad præsentem hanc breuem vitam contrahendus non est illius finis. Et cùm scientiæ non hominem totum, sed animam; immò theoreticæ omnium præstantissimæ intellectum solum perficiant; finem necesse est in alia vita quærere diuiniusque multò bonum continere, quod hominis totius perfectio sit. At si in Deo est finis noster, cùm ille sit primum ens, non ab alio productum; & ideò ens per essentiam, illimitatum & infinitum perfectione, ac proinde etiam agendi virtute (quippe virtus vel est ipsa essentia, vel essentiam comitatur), plurima profectò in eo sunt, quæ non solùm finito, sed imbecillo & cæcutiente lumine intueri non possumus. Taceo incomprehensibilem illam & ineffabilem personarum in vna essentia Trinitatem. Tum quia nulla sunt naturę principia, quę nos eò deducant: satisque laboramus, vt eam tueamur naturæ principia non reuertere. Tum quia si ad effecta nos conuertamus, Trinitatis illius opera omnia, quæ extra ipsam fiunt, inseparabilia sunt atque à Deo procedunt quatenus Deus est, non quatenus persona: quare ex illis quoquo modo Deo naturam, personas nullo modo cognoscimus. Et qui veteres auctores aliqui exempla proposuerunt, fateri coacti sunt simile nullum exemplum prorsus adferri posse. Propterea de Deo, etiam vera dicere periculosum esse, sapiens quidam pronuntiauit: & alius silentium magis eligendum. Est enim is verius, quàm cogitetur; & cogitatur verius, quàm dicatur; quòd omnino digna de illo dici non possit. Et vniuersè damnarunt semper veteres eorum omnium audaciam, qui proprijs confisi viribus cognitionem illius quærerent; quòd nec mente concipi nec definitione comprehendi queat. Nostrámq. omnem cognitionem ad caliginem quandá deduxerunt, in qua quid non sit potiùs cognoscamus, quàm quid sit; verioréque negationes sint, quàm affirmationes; & omnino summa scientia sit ignorationem fateri atque in silentio maiestatem diuinam admirari. Scitum est, illud Simonidis; qui interrogatus quid sit Deus, diem ad deliberandum postulauit; deinde biduum; tum duplo plures dies, ac demum respondit, quanto diutiùs cogitaret, tanto rem sibi obscuriorem videri. Nihilque. Areopagita in lib. de diuinis nominibus cap. 1. cogitandum esse aut dicendum de diuina natura volunt, præter ea, quæ sacra tradiderunt eloquia, in quibus ipse se ipsum nobis manifestauit. Certè apertissima vitus est Aristoteles similitudine, vbi vespertilionis oculo solis lumen non sustinenti similem intellectum nostrum fecit. Et Platonis est illud in Cratylo, Per Iouem nos quidem, si mentem haberemus, præsuum rectitudinis modum arbitraremur fateri nihil nos de dijs cognoscere, neque de ipsis inquam, neque de ipsorum nominibus, quibus ipsi se vocant. Et in Philebo Deum ait non propriaui, sed ipsius fauore ac lumine sibi cognitum. Etin 7. de repub. summi boni idea vix ac ne vix quidem videri potest. Et omnino tum ipse in Timæo, tum Iamblicus in lib. de Mysterijs cap. 1. & Phorphyrius in libro de Occasionibus cap. quomodo intelligitur quod est superius intellectu, & Ammonius in lib. Categoriarum, cap. de substantia, aliique non pauci. Deum negatione à nobis cognoici tradiderunt: Dum quemadmodum, inquit Porphirius, somnus negatione vigilię cognoscitur. Sic enim Proclus in lib. de Anima & Dæmone, & Plotinus in lib. de bono vel vno cap. 3. & 4. ratiocinabantur. Omnis cognitio in vnitate consistit, hoc est vt Peripateticeloquuntur in conformitate cognoscentis cum re cognita, nihilque magis cognitionem impedit, quàm vnitati contraria multitudo. Itaque vt Deum cognoscas, ab omni tumultu rerúmque multitudine discedendum est, hoc est res aliæ omnes remouendæ à Deo sunt, vnáque & simplicissima separata natura consideranda est. Quatuor autem maxime remouebis, omnem vim corporis, mutationem omnem, omnem priuationem & carentiam cuiuslibet actus & perfectionis, ac demum similitudinem omnem cum rebus creatis. Quibus omnibus remotis abstractione vtaris atque à cæteris omnibus rebus simplicem & infinitam separes: hanc Deum nominamus. Cæterum cognitionem hanc verissimè dixit Areopagita in caliginem quandam & obscuritatem seu mentis stuporem desinere, quo superemmentem & nostram omnem intelligentiam superantem diuinitatem admiramur potius, quàm quid ipsa sit comprehendamus: magisque cognoscimus quid non sit, quàm quid sit. Manifestæ namque sunt & euidentes negationes, obscuræ prorsus ac incertæ affirmationes. Itaq. viam, illá quâ postremis verbis libri de substantijs cognoscentibus ad superiora cognoscenda docuit Plotinus (omnia, inquit, prorsus de medio tolle) non solum ita interpretabimur, vt inclinationes ab appetitu, imagines à phantasia, discursiones à ratione, ac demum compositiones omnes ac diuisiones à nobis; sed etiam vt inferiora omnia & quæ in cæteris rebus cernuntur, à supremo illo ente Deo remouere oporteat.

Finem hominis in hac vita non esse.

Trinitatē personarum in Deo natura duce nō cognoscī.

Dei cognitio difficilis.

Cicero de natura Deorū.

Cuius rei ratio est, tum generalis, & communis, tum specialis & propria. Generalis & separatis omnibus substantijs communis ea est, quam iam significauimus: quòd intellectus noster propter commercium cum hoc corpore duo habet, alterum, vt ab illius sensibus in principio suæ cognitionis iuuetur, primū ab exteriori sensu, deinde ab interiori, vnde illud, phantasma semper aliquod inspiciendum esse. Alterum, vt post phantasmatis inspectionem & propositum sibi à phantasia obiectum, non solum non adiuuetur à sensu, quin in suo actu promendo impediatur

impediatur potius, quoniam illius operatio immaterialis prorsus est atque ab omni sensu abstracta, sensúsque materialis vt materialia sola comprehendit, sic ad materiæ semper concretionem trahit, purámque intellectionem retardat & inquinat. Multis hunc locum persequutus est in Phædone Plato, nihilque cum corpore ac sensibus purè & sincere cognosci posse ostendit.

Intellectus alienatio triplex à sensibus.

Quocirca eò perfectior erit immaterialium præsertim obiectorum cognitio, quo magis fuerit intellectus abstractus aut à sensibus alienus. Quod tribus modis euenit: aut quod penitus à corpore separetur: aut quod si sit in corpore, corpus tamen aliam habeat conditionem, nec impediat animam, sed illi in omnibus obsequatur quale erit gloriosum corpus post resurrectionem; quam aliquando futuram speramus. Aut denique quòd si mortali hoc adhuc corpore contineatur, sensuum tamen operatio prohibeatur; quemadmodum in somno aut etiam vigilia, si oculos claudas aut aures vt contempleris meliùs. Quò verò magis obiectum est à sensibus natura remotum, eò maiori opus est ab illis alienatione, vt perfectè illud intelligas. Propterea maiorem immaterialia, spiritalia, & super naturalia, quàm obiecta naturalia, postulant. Et S. Basilius in Psal. 28. & proœmio commentariorum in Isaiam, propheticam

Prophetia visio somnijs persimilis.

visionẽ scripsit insomnijs persimilem esse, semperque ad modum somnij, hoc est per alienationem à sensibus fuisse factam. Quod verba illa testantur, quæ leguntur in lib. Numerorum c. 12. Siquis fuerit
„ inter vos propheta domini, in visione apparebo ei,
„ vel per somniũ loquar ad illum; hoc est aut vigilanti ant dormienti, semper tamen cum alienatione à sensibus. Nam & visio omnem significat alienationem, & in somno manifestum est ligari sensus: atq. in huiusmodi visionibus ferè leguntur verba, quæ alienationem significent; sed non est huius loci commemorare.

Lumen gloriæ videndo Deo necessariũ.

Si vsitata igitur intellectus contemplatio aliqua eget à sensibus alienatione; maioremque supernaturalium rerum postulat reuelatio, quod hæc naturalem intellectus virtutem superent; Clara diuinæ essentiæ visio, quæ omnium abstractissima atque ab omni sensu remotissima est, aut sine omnimoda alienatione, aut sine singulari Dei miraculo esse non poterit. Immò verò nec omnimoda separatio intellectus à corpore, quæ cæteris separatis substantijs intelligendis est satis, diuinæ illius nobis essentiæ intuitum adfert; nisi lumen accedat gloriæ, quo ceu spiritali qualitate à Deo tributa & in intellectu nostro inhærente naturalis luminis defectus & imperfectio suppleatur; confortetúrque intellectus & eleuetur ad visionis actum circa, illud eliciendum; ac visionis demum quantitas determinetur. Quamdiu verò est in corpore, licet hoc perfunderetur lumine; quia tamen non nisi sensuum adminiculo intelligere potest, quemadmodum Dei essentia nullo sensu nec exteriori nec interiori attingitur (quippe rationem omnem sensilis obiecti excedit) ita nisi miraculo singulari alium acciperet intelligendi modum, qui à sensibus & phantasmate non penderet (qui est modus operandi animæ à corpore separatæ omnino diuinum illud obiectum non cerneret.

Ex rebus effectis diuinam essentiam non cognosci.

Denique ex ea cognitione, quæ abstractione nititur, petere argumentum licet. Communis quippe modus veniendi in cognitionem occultarum causarum ex rebus est ab illis effectis. At effecta nulla res est nec esse potest diuinæ perfectioni ac virtuti par: quòd nec factum sit quidquam à Deo, nec fieri possit; quando vel infinitas eius perfectione contineat (esset enim Deus) vel tàm sit perfectum, vt perfectius aliud fieri nequeat. Ex nulla igitur effecta re cognosci ea omnia possunt, quæ sunt in Deo. Anima quidem certè nostra ad Dei similitudinem condita fuisse dicitur; atque ex illa ad conditoris cognitionem prouectos fuisse Philosophos, auctor est Sextus Empyricus in libro aduersus Mathematicos capite de Dijs: & sunt qui ita interpretentur illud in Apollinis templo scriptum, γνῶθι σεαυτὸν, id est si vis me cognoscere, nosce te ipsum. Aut qualis tandem est similitudo? quàm imperfecta? quæ adumbrare quidem & quoquo modo prototypum indicare, at non ad viuum referre possit. Atque vt Deum intelligas finem esse nostrum, in eius tamen clara visione ac totius hominis fruitione vltimam sitam esse felicitatem nostram; non nisi ipso reuelante cognosces. Nam quę tandem naturalis ratio doceat, quomodo & quibus medijs hunc finem consequamur? Quomodo anima separata corpori rursum vniatur, vt homo beandus existat? Et rursum quali corpori, mortalive an immortali? Si enim mortali, quomodo perpetua erit felicitas? Si immortali, quomodo humanum corpus ex contrarij communique materia concretum immortale? Ac demum vbinam tandem erit homo? Si infrà Cœlum, quomodo erit felix, vbi tot contraria tantaque illorum pugna? Si supra Cœlum, quomodo illuc penetrabit, aut ibi omnino erit? Hoc enim naturalis ratio non docet.

En anima nostra vt cognoscatur Deus.

Claram Dei visionẽ esse quę nostrũ naturalis ratione nõ cognosci.

Summaria conclusio.

Sed tempus est disputationem hanc concludendi. Ergò hęc sit summa: Intellectum nostrum, quamdiu vt nunc habet, posse quidem omnia entia, siue materialia, siue immaterialia, cognoscere: at non omni modo; & immaterialia abstractione solum cognosci & quoad attributa quędam, quę aut ex effectis aut per comparationem ad res cęteras colliguntur. Quam ob causam in 9. Metaph. lib. ignorationem hanc nostram dixit Philosophus cęcitatẽ non esse, sed sicut vespertilionis visionem, vt in 2. libro loquutus fuerat; quia si clarè & perfectè quiditatẽ & essentiam intuemur; quoquo tamen modo imperfectè cognoscimus. Cùm autem fuerit à corpore separatus, cęteras quidem intelligentias, viribus suis intuebitur, at diuinam essentiam non nisi superiori adiutus lumine gloriæ. Nimirum enim obiectum illud natiuam intellectus virtutem superat. Vt ne Plotinus quidem in extremo libro de cognoscentibus substantijs dicere dubitauerit, lumen illius accipiendum esse, quo ipsum perspiciamus. Neque enim solem per alienum lumen intuemur: desipiátque quicumque per disciplinas & theoreticas scientias posse nos credidit ad claram diuinorum intelligentiam peruenire.

TEXTVS.

Νῦν δὲ ἀθρόᾳ ψυχῆς περὶ λεχθέντα συλλαβόντες, εἴπωμεν πάλιν. ὅτι ἡ ψυχὴ τὰ ὄντα πώς ἐστι πάντα. ἢ γὰρ αἰσθητὰ τὰ ὄντα, ἢ νοητά. ἔστι δὲ ἡ ἐπιστήμη μὲν τὰ ἐπιστητὰ πῶς, ἡ δὲ αἴσθησις τὰ αἰσθητά.

Tex. 37 *Iam verò quæ de anima dicta sunt, in vnum caput colligentes, dicamus rursum, quòd anima entia quodammodo est omnia. Aut enim sensilia, aut intellectilia. Est autem scientia quidem scibilia quodammodo, sensus autem sensilia.*

COMMENTARIVS CXXXIII.

PRima huius orationis verba superiorum conclusionem quandam & quasi breuem summam significant. Consequentia verò illa (dicamus rursum) eorum, quæ dicta sunt, repetitionem pollicentur. Verùm Simplicius dum nonrepeti ea videt, quæ de vegetatione, sensu, phantasia practicóque intellectu fuere tradita; verbum illud (συλλαβόντες) putat referendum non esse ad illud (dicamus neque cum eo coniungendum; quasi superiorum summam dicturus sit; sed superiora ita respicere, vt illorum finem & conclusionem significet; tantundémque valere, ac absoluentes finémque illis imponentes. Cui duo statim licet obijcere. Primùm vocem illam (κεφάλαιον) caput vbique significare; mirúmque videri, si caput finem interpretemur. Deinde illud (dicamus rursum) omnino repetionem significare. Repetit autem ex superioribus, animam esse quodammodo omnia: quibus intellectum actu idem esse cum re intellecta; Et sensum item actu idem cum re sensu percepta, dictum antea fuerat. Nec ab re dixit Philoponus communem hanc esse conclusionem eorum omnium, quæ de cognoscentibus omnibus facultatibus tradita sunt. Quæcumque enim cognoscuntur, aut sensu cognosci possunt, aut intellectu, neque in nobis, in quibus omnes cõtinentur, alia est facultas cognitrix; quia nec cognoscendũ aliud obiectũ est: si sensus nomine non exteriorem modò, sed interiorem quoque & phantasiam comprehendas. Quippe sensilia Philosophum intellectilibus opposuit; vt φαντασιὰ quoque & omnino quæcumque intellectilia solùm non sunt & non sensilia, complecteretur.

Vt anima sit omnia entia. Non absolutè tamen omnia entia est anima: quoniam ipsa specialem quandam & peculiarem habet naturam à cæteris omnibus entibus, tum sensilibus, tum intellectilibus, diuersam. Propriũ illud est solius Dei & primæ causæ, quæ cũ ab alio non habeat entitatem suam, non est ad vllam entis partem determinata, sed illimitata prorsus & infinita; & ideò ens per essentiam, non per participationem; verèq. omne ens, dum omnem vim entis habet. Anima vt habet causam sui esse, sic & determinationem; neque est omne ens, sed hoc duntaxat & non aliud. Propterea non absolutè, sed quodam modo esse omnia entia dixit; quoniam id cognitione solùm quoquo modo assequitur, dum omnia cognoscendo omnia in seipsam transfert: neque hoc animæ vt anima est conuenit, sed animę solùm cognoscenti, & vt cognoscens est. Deinde etiam quoniam non ita vt sunt in seipsis, ea in se transfert, totámq. illorum entiatem suscipit: sed solam formam abstracta materia. Propterea quodãmodo hoc est nõ secundũ totũ, sed secundũ partẽ. Neq; enim vt mox dicemus, lapis est in anima, sed lapidis forma. Tũ verò quoniam illam ipsam non talem, qualis erat in materia, suscipit, sed cognoscendo ita immutat, vt non solùm superet à materia, sed immaterialem quoque sensus quoquo modo, intellectus penitus, efficiat. Propterea quodammodo; hoc est immaterialia modo. Rursum quodam modo, hoc est ad ipsius animæ capacitatem & conditionem accomodatè, tum in sensu, tum in intellectu: Et materialia quidem eleuat intellectus & meliora facit, immaterialia verò & penitus abstracta deprimit atq. ad suum caput cõtrahit. Hæc est cognitionis vis, hæc animæ potestas, qua diuinam quoquo modo conditionem, humana præsertim, æmulatur anima, hic ornatus & perfectio, quam sibi cognoscendo acquirit. Ac demum quodam modo, hoc est aut actu aut potestate, vt ex consequenti Philosophi oratione intelligetur.

At quorsum hæc nunc à Philosopho dicuntur. S. Thomas Auerroëm puto sequutus eum credidit postquàm de sensu & intellectu dixit, & ijs docere voluisse, quid sit de animæ natura sentiendum. Verùm quid erat opus? De natura enim & substantia animæ in principio dixit 2. libri neque hęc, quę hoc tradunturloco, ad naturam, sed ad cognitionem pertinent. Ego summatim ex dictis opinor colligi aliqua, quæ ad cognitionis naturam pertinent, cognitioniq. tum sensus tum intellectus communia sunt. Quod ipsum nimirum ad intellectus & sensus comparationem antea institutam pertinet. Vtriq. enim commune est suscipere formas sine materia, locúmq. formarum esse, siue sensilium, siue intellectilium, & ideò in animam cognita obiecta traducere, illámq. omnia quodammodo facere. Videbant namq. instituta illa comparatio interrupta, huius, dum de abstractorum, tum Mathematicorum, tum penitùs separatorum, dixit: in aliudq. tempus dimissa disputatione, an intellectus nondum separatus separata cognoscat, nunc inquit comparationem institutam prosequentes dicamus &c. Hoc significant illa omnia verba, νῦν συλλαβόντες, & dicamus rursum.

Nec vereor dicere quæstionem de separatorum intellectione propterea in aliud tempus reiectam, quòd demonstrandum antea esset separatas eiusmodi substantias esse, nunc tacitè & subobscurè explicari, dum anima statim subiungitur esse quodammodo omnia, quia cognoscit omnia. Si enim est omnia & cognoscit omnia, quæcumq. sunt & cognosci queunt, substantias quoq. illas, si vlę sint, cognoscet. Nec sine causa sensilibũ & intellectilium distinctionem subiunxit: sed vt ea quoque comprehenderet, quæ intellectilia solùm sunt, non sensilia. Cuius generis illæ nimirum substantiæ sunt.

TEXTVS.

Πῶς δ' ποτε, δεῖ ζητῆσαι. πρότερον οὖν ἡ διστάσαι ἡμᾶς δεῖ διὰ τί ἐστὶ τὰ μὲν δυνάμει, τὰ δὲ ἐντελεχείᾳ, τὰ δὲ ὑγιὲς τὰ μὲν ἀδιάφορον, ἢ τὸ σημαινόμενον, δυνάμει ὡσαύτως ὅτι τὸ μὲν ὑπάρχει, τὸ δὲ οὐκ ὑπάρχει.

Quemadmodum autem hoc oportet quærere. Dividitur igitur scientia & sensus in res. Quæ quidem potestate, in res potestate, quæ verò actu, in res actu. Animæ autem sensitiuum & scientiarium potestate hæc sunt, alterum quidem scibile, alterum autem sensile.

COMMENT

COMMENTARIVS CXXXIV.

QVid in his agat Philosophus, ostendunt prima sermonis verba. Exponit enim illud, quod scientiam dixerat scibilia esse quodam modo, & sensum item sensilia. Satius enim est ad proxima referre, quàm ad remotiora, quomodo anima sit omnia, quod Auerroës fecit. Certè Philosophus verè dixit superiora repetenda esse, & prætermitti potuissent, nisi comparationem sensus faciens ostendere voluisset eodem modo rem in vtroque habere.

Diuiditur igitur scientia & sensus quemadmodum & res. Auerroës conuersam propositionem fecit, res diuidi quemadmodum diuiduntur differentiæ animæ facultatum. Vt enim sensus & intellectus aut potestate sunt aut actu, ita & sensile & intellectile. At naturæ inuertit ordinem. Neque enim res & obiecta naturam suam & differentiam ex facultatibus accipiunt, sed facultates potiùs ex obiectis, quibus & constituuntur & distinguuntur. Et ideò Philosophi verba non sunt. Res diuiduntur in scientiam & sensum, sed contra, scientia & sensus diuiduntur in res. Vt quemadmodum res aut potestate dicuntur scibiles vel sensiles (scientiam autem & scibile non propriè dixit, sed pro intellectione & intellectili, speciem pro genere, posuit) aut actu scitę vel sensu perceptę, ita & scientia & sensus tum potestate tum actu considerantur. Scientiámque aut sensum potestate cum scibili aut sensili potestate, & scientiam vel sensum actu cum scibili vel sensili actu, singula cum singulis sibi similibus & eiusdem generis comparare oportet. *Scientia & sensus potestate vel actu.* Scientia enim & sensus potestate sunt scibilis & sensilis potestate, actúque scientia & sensus scibilis & sensilis actu. Scientiaque & sensus actu idem sunt cum scibili & sensili actu: quę verò potestate dicuntur, non item. Animę namque facultas sensitiua aut scientiaria, quę inquam ad sentiendum & sciẽdum est potestate, nequaquam est idem cum ipso sensili aut scibili, sed potestate est ad illa, sensus ad sensile, intellectus ad scibile siue intellectile.

Hinc verò consequens illud est, quòd anima dicebatur esse omnia entia, nõ absolutè, sed quodammodo, nempe quatenus est actu sentiens aut intelligens. Itaque cùm Philoponus illud (quodammodo) interpretatus est, immaterialiter, non materialiter, quia facultas cognoscens formas absque materia, & vt Simplicius quoque loquitur, non ipsa sensilia, sed sensilium formas suscipit, rem potiùs veram, quàm interpretationem veram dixerunt, & nos quoque in superiori commentario alia quædam adiunximus. *Vt anima sit omnia entia.* Sed Philosophi nunc sententia fuit, animam esse omnia quodammodo, hoc est quando est actu, non quando potestate solùm. Hæc superiùs, inquit Themistius, affatim docuimus: quemadmodum in 2. libro tex. 53. & sequentibus, & tex. 142. & alijs in locis. Et Simplicius quoque fateri cogitur ea nobis in memoriam reuocari, quæ iam dicta fuere.

Sed cum in sensu quidem formas in ipso susceptas distingui ait à sensilibus extrinsecùs positis; in intellectu autem non item scientiam à rebus, quæ sciuntur: audiendus non est. *Et intellectũ & sensum actu esse idem cum re.* Tum quia si Philosophus intellectum seu scientiam actu dixit esse idem cum re intellecta seu scita; sensum quoque actu affirmauit esse idẽ cum re, quæ actu sentitur. Tũ quia vt in sensu, ita & in intellectu non lapis, sed lapidis forma suscipitur: nec minùs intellectio lapidis, quã lapidis sensio à reali lapide extrinsecùs posito; aut dum separatam substantiam intelligo, intellectio illius in meo intellectu à reali & existente ipsius natura distinguitur. Neque speciatim de sensu, sed vniuersè de anima pronuntiauit Philosophus, non lapidem, sed lapidis formam esse in anima. Perfectior tamen idẽtitas quædam in intellectu cernitur, quàm in sensu; dum intellectus seipsum intelligit; quod omnino sensus non potest. Quoniam tamen creata quæuis intellectio accidentaria est intelligenti naturæ; aliud in illa ipsa est res, quæ intelligenda proponitur; aliud intellectio, quæ tanquàm illius forma in intellectu suscipitur. Ergò dum sensum aut intellectum actu idem esse dicimus cum re, quæ actu sentitur aut intelligitur; non de re dicimus extrinsecùs posita, sed de illius forma in sensu aut intellectu susceptа. Ea enim est cognitionis vis, vt in se rem cognitam transferat sibique vniat atque eandem faciat. Ita anima cognoscendo fit omnia; quæque actu cognoscit omnia, verè est omnia. At si non actu cognoscat, vt potestate est ad omnia cognoscenda, sic potestate est omnia.

TEXTVS.

Ἀναίκη δ' ἤ αὐτὰ, ἢ τὰ εἴδη εἶναι. οὐ μὲν γὰρ ὁ λίθος ἐν τῇ ψυχῇ, ἀλλὰ τὸ εἶδος· ὥστε ἡ ψυχὴ ὡσανεὶ ἡ χειρ ἐστί. καὶ γὰρ ἡ χειρ ὀργανόν ἐστιν ὀργάνων, καὶ ὁ νοῦς εἶδος εἰδῶν, καὶ ἡ αἴσθησις εἶδος αἰσθητῶν.

Necesse verò aut ipsa aut formas esse: etenim ipsa sanè non. Non enim lapis in anima, sed forma. Quare vt manus est. Manus enim instrumentum est instrumentorũ, & intellectus forma formarum, & sensus forma sensilium.

COMMENTARIVS CXXXV.

AVerroës & S. Thomas contra antiquos hæc arbitrantur fuisse dicta, qui animam nostram res ipsas esse atque ex rebus omnibus compositam esse voluerant, vt cognosceret omnia: quippe simile cognoscitur simili. Verùm quidquid sit de hac veterum opinione; illorum sanè nulla hîc mentio, sed negotium suũ agit Philosophus: siue explicet quẽadmodum sensus sensilia sit scientiáque scibilia: siue id, quod animam dixerat esse quodãmodo omnia. Vtrumque autem fit, quòd aut res ipsę, quæ cognoscuntur; aut certè ipsorum formæ in cognoscente anima suscipiantur. *Vt anima sit omnia.* Posteriorem autem eligit partem, & quidem absque probatione: quoniam manifestum erat nec lapidem nec res cæteras vt in seipsis sunt, ita in anima suscipi. Suscipiuntur autem eorum formæ; quoniam vis cognitrix susceptiua formarum est sine materia, cognitioque cognitæ rei formam in cognoscentem trãsfert. Forma verò dat esse, immò est esse cuiusq. rei proprium & speciale: Quare dum anima rerũ omniũ formas suscipit, verè fit omnia. Diximus hac de re plura in superioribus dũ præsertim Philosophus sensum diceret facultatẽ esse formarum sensilium susceptricem sine materia;

ex quibus loci huius interpretatio petenda erit. Hoc est non lapidem, sed lapidis formam susciperе. Sed quod ibi de sensu speciatim dixit, hìc vniuersè de anima pronuntiauit; vt intellectum quoque cõprehenderet: ille siquidem sensiles, hic intellectiles formas absque materia susciрit. Animámque non omnem, sed eam, quæ cognoscens sit, intelligas.

Contra species intentionales & intellectiles.

Formas verò non eas dici, quas à sensione aut intellectione diuersas Latinorum plerique ponunt; sed sensionem ipsam intellectionemúe vt cognitæ rei similitudo est; duo extant hoc loco argumenta. Alterum; quòd nunc id agit Philosophus, vt sensum scientiamúe actu ostendat esse idem cum re sensili scibiliúe actu. Fatentur autem aduersarij non esse B idem cum ea forma, quam illi sensionem aut intellectionem antecedere volunt; quia nondum est sensile aut intellectile actu, sed solùm sensionis aut intellectionis accedente actu: hæc igitur, non illa, forma est, quam Philosophus loquitur. Quare cùm scientia sensioúe idem sit cum forma; forma verò sit ipsa res; scientia sensióque actu est ipsa res, quæ actu scitur aut sentitur. Alterum; quòd ex eo, quòd anima non lapidem, sed lapidis formam susciрiat, statim colligit manui animam esse persimilem. Quæ

1. *Anima vt manus simili.*

similitudo non solùm in eo est, vt quemadmodum manus omnia nobis præparat, estque instrumentum instrumentorum, dum omnia nobis manu paC ramus: sic anima sit formarum omnium locus, omnésque susciрiat, & per eam homo fiat omnia. Non enim accurata est similitudo, quæ non in eodem genere sit; & analogia potiùs, quàm similitudo: vt quod est manus in genere instrumenti, quod pertinet ad efficientem causam; hoc anima sit in genere susciрientis & materiæ; dum omnia manus procurat & efficit, animáque formas omnes susciрit.

2. Verùm etiam in eo (sic enim optima fuerit & sapienter explicata similitudo) vt quemadmodum manus est instrumentum, quo fiunt omnia, sic anima formas omnes, tum sensiles, tum intellectiles, D efficiat. Et quoniam animam posuit pro sensu & intellectu, vt vna vtrumque voce complecteretur, sensus animæ instrumentum est in sensilibus, & intellectus in intellectilibus formis efficiendis: sicut manus instrumentum est ad efficienda cætera: manus externum & externorum, sensus & intellectus interna & internorum operum, illa totius hominis, hi animæ præsertim, instrumenta existunt. Arbitror

3. etiam in ipsamet voce similitudinem plurimam contineri. Manus quippe functio propria est apprehensio, quia vnum quidpiam accipimus, relictis alijs, quæ fortè aderant: & sensus atque intellectus operatio est propositi obiecti comprehensio, quæ formam accipit relicta materia, cum qua ea forma E coniuncta est in natura. Itaque verè anima est vt manus, siue manum consideres vt manus est, siue vt instrumentum.

Intellectus & sensus simili studio & differentia.

Atque intellectus quidem & sensus in hoc conueniunt & persimiles sunt, quòd vterque forma est & velut formarum fabricator & architectus. Verùm hoc interest, quòd intellectus est forma formarum, omnium scilicet, tum sensilium, tum intellectilium, tum materialium, tum immaterialium, tum rerum singularum, tum vniuersarum naturarum: sensus autem forma sensilium duntaxat, quia sola sensilia, materialia, & singula comprehendit. At sintellectus est forma, & quidem formarum forma, profecto mera potestas non fuerit aut apparatus ad susciрiendas formas, quemadmodum in superioribus ex Alexandro diximus placuisse. Omnis quippe forma significat actum. Constat autem de patiente intellectu sermonem esse: quoniam is est, qui formas susciрit, quique cùm sensu comparatur eique in susciрiendis formis propositione respondet.

Paucis rem totam concludam. Tum intellectus, tum sensus, formæ sunt; non solùm materiæ & corporis, cuius sunt actus; sed etiam aliarum formarum. Formæ autem, tum productrices, tum susceptrices. Nam & cognitiones promunt rerum cognitarum formas, & eas susciрiunt; quòd illorum operatio in ipsis maneat, non in aliud transeat. Hæc est vera & germana huius loci explicatio. Nam quod Simplicius dixit, voluisse Philosophũ exemplo manus ostendere facultatem rationalis animæ cognitricem inter primas formas primáque cognoscibilia intellectilia & extremas formas ac extrema cognoscibilia sensilia mediam esse; dum & ad illa ascendit contemplatione sua, & ad hæc iuxta extremam sui cognitionem descendit; sicut manus est media inter hominem, qui ea vtitur; & ea, ad quæ vtitur. Parùm omnino videtur ad rem, quam Philosophus agebat; neque illius verbis consentit.

Magis ad rem dubitauit Plutarchus, quomodo nunc sensus formarum sensilium forma dicatur, cùm antea in tex. 6. non omnem animam, sed intelligentem solam formarum locum dixerit appellandam esse. Respondit autem ipse intelligentem animam dixisse illum, tum intelligentem, tum sentientem. At Philosophi verba interpretationem hanc non sustinent: tum quia ibi de intellectu loquebatur, vt à cæteris omnibus animæ partibus distinguitur: tum quia cùm dixit non omnem animam, sed intellectiuam solam, manifestum est cæteras eum omnes excluisse, intelligentem solam retinuisse. Altera responsio fuit Simplicij, propterea id fuisse dictum, quòd solus intellectus substantiam cognoscat substantialésque susciрiat formas; sensus circa accidentia sola versetur: vt autem accidentia non sunt absolutè entia, ita nec eorum formæ absolutè formæ dici possunt: solus igitur intellectus absolutè est formarum locus, dum substantiales & absolutè formas susciрit. Veriorem ego responsionem in illius loci commentario significaui. Solus namque intellectus absolutè formarum locus est, quia formas omnes comprehendit & susciрit; sensus non absolutè, sed certi generis, hoc est sensilium, formarum locus est; dum has solas susciрit.

Cæterùm non sine causa fortasse Philosophus sectionem mutauit; & cùm antèa vocasset locũ, post appellauit formam. Nempe vt duplicem illam vim significaret, quarum altera, siue intellectus, siue sensus, susciрiunt; altera promunt ac in seipsis fingunt formas. Ne cùm appellasset locum, eas existimares aliunde aduenientes in illis tantùm susciрis, sed ita intelligeres susciрi, vt inde etiam nascanturatque ab ipsismet promantur.

TEXTVS.

TEXTVS.

Ἐπὶ δὲ οὐδὲ πρᾶγμα οὐδὲν ὅτι ἄλλο παρὰ μεγέθη, ὡς δοκεῖ, παρὰ αἰσθητά, κεχωρισμένον ἢ τοῖς εἴδεσι τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ ὄντα, ταῦτ' ἐν ἀφαιρέσει λεγόμενα ἢ ὅσα περὶ αἰσθητικὰς ἕξεις ἢ πάθη.

Tex. 39. *Quoniam autem neque res vlla est præter magnitudines (vt videtur) sensiles separata, in formis sensilibus intellectilia sunt, & quæ in abstractione dicuntur, & quæcunque sensilium habitus & affectus.*

COMMENTARIVS CXXXVI.

QVid hîc agatur, non consentiunt interpretes. Et quidem Philoponus probabiliter disputari putat quæstionem in tex.36.propositam, num intellectus noster intelligat separata: & quidem non intelligere, fuisse tunc vno argumẽto probatum, quoniam quod separatum est separata non potest intelligere. Nunc verò alterum addi (etsi primum is nominet) quoniam omnino nullæ sunt huiusmodi separatæ & immateriales substantiæ. Themistius autem eorum opinionem commemorari, qui nullam rem à magnitudine sensúque remotam admittebant; vt ex ea consequens esse ostendat intellectiles formas in sensilibus contineri. Hæ autem duplicigeneris erunt: aut Mathematicæ, quæ mentis abstractione constant: aut sensilium habitus & affectiones; quæ in materia penitus immersæ sunt.

At neuter scopum attigisse videtur. Quæstionem enim illam de separatarum substantiarum intellectione dimisit Philosophus. Et quorsum nunc dubitationes moueat, si tractanda quæstio aut explicanda non est? Deinde ea in locum alium reiecta, epilogum quasi & repetitionem superiorum instituit; quæ non erat aut hac disputatione interturbanda, aut opinionis illius commemoratione, quæ substantias abstractas negaret. Quæ verò huius rei cõnexio cum eo, quod proximè dixerat, animam esse vt manum, & intellectum formam formarum & sensum formam sensilium?

Ex horum tamen grauissimorũ interpretum explicatione obiter adnotabis inanem illorum conatum esse, qui ex hoc loco Philosophum argumentantur diuinam & separatam naturam non cognouisse, & verò etiam negasse: aut animum nostrum voluisse mortalem esse, quem in sensilibus tantùm intelligere ait, nec sine phantasmate quidquam cognoscere. Etenim illi non ex propria, sed ex aliorum sententia aut certe disputando hæc dixisse illum interpretantur; & significat illud verbum (vt videtur).

Simplicius autem & aliter verba legit (quoniam autem nulla res est præter magnitudines separata, vt videntur sensilia: non inquam vt exemplum eius, quod sit à magnitudine separatum; sed contrarij potiùs inseparabilis) & doceri volens in quibusnam intellectus phantasia vtatur & in phantasmatibus intellectilia consideret: id non omnis ait intellectus esse; sed aut practici, aut eius, qui cum sensu & phantasia complicatur sensiliáque & imaginabilia comprehendit; siue illa vt agenda vel non agenda consideret, siue in sola eorum cognitione consistat. Cùm enim hæc singularia sint, cognatis cognitionibus sensus & phantasiæ intellectum vti necesse est.

A Verùm nónne hoc in superioribus explicatum fuit? Quomodo ergò antea negabat Simplicius superiora hîc repeti? Sanè quæcunque hactenus dixit, & de rerum, sensus & intellectus diuisione per potestatẽ & actum, & animã cognoscendo fieri omnia, & esse formarum locum; in superioribus quoque fuerant tradita; verèque dixit Philosophus in tex.37. summatim ea, quæ dicta fuerant, colligenda esse. Atque vt antea non de practico, sed absolutè de intellectu loquebatur, ita & nunc eum loqui manifestum est.

Denique ne singulos persequens nimis longum commentarium faciam; S. Thomas hæc ad superiora, illa refert, quibus intellectus dicebatur esse quodam modo intellectilis, sicut & sensus sensilis. Ne B quis enim propterea intellectum crederet à sensu non pendere, occurrit inquit hoc loco Philosophus, verum id esse si intellectus nostri intellectilia à sensilibus essent separata, Quemadmodum Platonici loquebantur: at cùm in sensilibus subsistant, opus semper est sensu. Sed in hac interpretatione vnum accipit S. Thomas, quod falsum est & ipsius quoque doctrinæ repugnans. Sic enim habet. Nulla res intellecta à nobis est præter magnitudines sensiles, quasi ab eis separata sequndùm esse. At nónne ipsomet consentiente dantur substantiæ immateriales mentésque separatæ, & hæ à nobis intelliguntur? Si immaterialia quoque & ἀφαιρετὰ non intelligit intellectus noster, magno nimirum argumẽto ad immortalitatem illius stabiliendam priuamur. Deinde si ex eo, quòd intellectilia nostra in sensilibus subsistunt, colligat, is opus semper esse sensu & phantasia, separatæ quoq. mentes aut sensilia hæc non cognoscunt, aut non sine sensu & phantasia intelligunt.

Ergò planiorem nos & veram magis interpretationem faciamus, præsentémque sermonem cum proximè superiori iugamus. Animam posuit vt manum effectricem formarum, intellectum formam formarum omnium formatricem, & sensum formã sensilium productricem. Huius iam operis modum ac rationem docere voluit. Quoniam enim intellectus natura libera est, impermista, atque ab omni materia soluta, poterat fortasse quispiam credere in efficiendis quoque formis liberum eum esse; absolutámque, non ad materiam ligatam, quemadmodum habet sensus, potestatem habere? Et quoniam disputandum hoc loco non erat, num præter naturales & materiales substantias sensiles omnibus notas, aliæ dentur ab omni abiunctæ materia, quæ nullo sensu percipiantur: de illis solis intellectilibus formis respondet, quæ ex naturalibus ac sensilibus accipiuntur. Hæcque est verborum sententia. Quoniam autem præter magnitudines sensiles nulla res E est nullaque separata substantia (vt videtur) hoc est vel vt plerique sentiunt, vel vt apparet atque ex sensibus colligere licet) in formis sensilibus intellectilia sunt atque ex sensilibus accipienda & haurienda, quæ intelligantur. Sensiles enim formas non eas nunc dicit, quæ in sensu, sed quæ in rebus ipsis sensilibus exterioribus sunt.

Quibus verbis tum ordinem formarum significat, tum formationis modum. Ordo est, vt sensiles antecedant formæ, tum intellectiles subsequuntur. Modus, vt intellectus ad sensilia se conuertat atque ex illis intellectilia accipiat & separet. Et quoniam dimisso illo intellectilium genere à materia re & ratione separato, duplex solùm superest genus, de quibus

& in superioribus dixit: alterum ratione quidem separatum, reipsa verò cum materia coniunctum; qualia sunt entia Mathematica: alterum re & ratione, mentéque à singulari solùm, non ab vniuersa, materia remotum illud in abstractione dicitur atque intellectile Mathematicum est; hoc sensilium habitus & affectiones, & quæcumque naturalia sunt comprehendit; & habitus quidem qualitates primæ & quartæ speciei, affectiones autem patibiles qualitates tertij generis interpretatus est Simplicius.

Auerroës autem cùm corruptè legeret textum, nihil mirum si alienam à Philosophi mente expositionem attulit. Mirandum autem, quòd inter posuerit falsa. Ait enim in sensilibus quidem esse intellectile & sensile, in intellectu tamen habere esse permutabile & inconstans, in sensilibus autem fixum & constans. Cùm contra potiùs res habeat. In sensilibus namque materia est mutationis & inconstantiæ principium & causa, in intellectu autem intellectilia, vt à materia sunt abstracta, sic à mutatione liberata constantiam & firmitatem aquirunt, meliorique modo, quàm in sensilibus, habent.

Illud etiam hoc loco spectauit Philosophus, vt cùm animam velut manum, & intellectum ac sensum formas formarum productrices esse posuisset, materiam quoque indicaret, vnde acciperentur, & ex qua producerentur hæ formæ. Materia sunt sensilia omnia. Ex his & anima vt manus accipit, & intellectus ac sensus suas quasque producit formas. Ac rursum ipsæmet sensiles formæ intellectilium materia sunt, quia intellectus ex sensilibus intellectiles facit. Externa enim obiecta sensui proponuntur, quæque sensibus fuerit hausta, intellectui demum, qui supremam operi manum imponat, obijciuntur.

TEXTVS.

Καὶ διὰ τοῦτο οὔτε μὴ αἰσθανόμενος μηδὲν οὐδὲν ἂν μάθοι, οὐδὲ ξυνίοι, ὅταν θεωρῇ· ἀνάγκη ἅμα φαντάσμαι θεωρεῖν. τὰ γὰρ φαντάσματα ὡσαύτως αἰσθήματά ἐστι, πλὴ ἄνευ ὕλης.

Et propterea neque non sentiens quidquam vtique addiscat neque intelligat. Et cùm contemplatur, necesse est cum phantasmate contemplari. Phantasmata namque velut sensilia sunt, etsi absque materia.

COMMENTARIVS CXXXVII.

QVoniam intellectilia in sensilibus contineri dixit Philosophus, duo iam ex eo consequentia deducit. Alterum est, eum, qui aut aliquo aut omni prorsus (quidquid Simplicius dicat) careat sensu, nihil addiscere posse, neque omnino intelligere. Alterum, si contemplari libuerit, necesse esse cum phantasmate contemplari. Primum tamen Themistius non vt consequens, sed vt argumentum accepit eius, quod dicebatur, intellectilia in sensilibus contineri. Cur autem ego vt consequens potiùs interpreter, facit illud orationis principium (διὰ τοῦτο, & propterea) quod non argumentum inducit, sed deducit consequens: quod tamen eiusmodi est, vt ex effectu argumentum esse possit. Quoniam enim vnaquæque res, vt est, ita intelligitur, si intellectilia sunt in sensilibus, intellectu illa nequeunt comprehendi, quin sensu hæc percipiantur. Quare si cuiuspiam sensilis sensu careamus, quæ ad illud pertinent, intelligere non valemus. Videlicet in tex. 6. lib. 2. Physic. Siquis ab ortu primo cæcus de coloribus disputet, colorem quidem nominabit, sed quid color sit, omnino non intelliget. Quòd si Themistius in superioribus enarrans tex. 155. lib. 2. cœcum dixit imaginari colores posse, quos neque actu, neque potestate sentit, siquè imaginari potest, potest & intelligere, quòd ad intelligendum satis est phantasia illiúsque phantasma: non de cæco illo id pronuntiauit, qui cœcus sit natus; sed de illo, qui aliquando colores viderit, póstque videndi sensum amiserit. Quippe phantasia motus est à sensu actu factus, neque vbi sensus ab exteriori obiecto non mouetur, moueri phantasia potest. Si tamen aliquando simul cum eo fuerit mota, rerum quoque absentium post non operante sensu formare valet phantasmata. Quod de cæco dictum est, de cæteris idem intelligatur sensibus; vt qui non sentiat quidquam, sed omnibus planè orbatus sit sensibus; nihil addiscat neque intelligat. Vt enim ob vnius sensus absentiam sensilis illius intelligentia priuamur, ita sensuum omnium orbitas intelligentiam impediet omnium.

Rationem superioribus verbis significauit; quoniam intellectilia sunt in sensilibus. Alteram in priori libro de priori Analysi, tex. 33. Manifesta magis ratio exponitur. Si quis, inquit, defuerit sensus, necesse est & scientiam deesse aliquam: addiscimus enim aut inductione aut demonstratione: inductione quippe cognoscuntur principia, demonstratione conclusiones. At conclusiones ex vniuersalibus principijs demonstrantur; principia verò, rerum singularum, quæ sensibus obijciuntur, inductione colliguntur. Igitur si desit sensus, deerit quoque scientia omnisque intellectus cognitio. Sed quod vna voce ibi significauit, in duas hîc explicatè magis partitus est. Ibi solùm dixit (addiscimus) hîc autem (neque addiscat neque intelligat:) addiscat ab alio, intelligat ex seipso, propriáque industria & inuentione assequatur. Hæ enim, inquit Philoponus, duæ sunt cognitionis viæ, disciplina & inuentio. Neque S. Thomæ interpretationem probo; cui addiscere scientiam de nouo aquirere, & intelligere aquisita scientia vti significauit. Tum quia addiscere disciplinam propriè scientiámque ab alio acceptam significat. Tum quia cùm tria Philosophus nominet, addiscere, intelligere, contemplari; duo priora ad scientiæ aquisitionem, tertium ad acquisitæ vsum pertinere non dubito. Aquisitio autem vel alio docente, vel nobis ipsis inquirentibus & inuenientibus est: tum doctrinam aut inuentionem propriam contemplatio sequitur. In vtrauis aquisitione prima opus est sensu; in aquisitæ vsu non sensus iam amplius, sed phantasia requiritur. Ideò non sentiens, inquit, neque addiscit neque intelligit. Cùm autem contemplatur ea, quæ didicit, vel ipse inuenit; necesse est cum phantasmate contempletur. Etsi enim non adsit sensus tunc operans, potest tamen phantasia sensu cessante operari; atque si non in sensilibus ipsis, in phantasmatibus certè contemplanda obiecta proponere.

Atque

Atque hoc iam alterum est quod ex superiùs dictis cõsequens deducere Philosophum affirmabam. Phantasmata namque velut sensilia sunt, & tãquàm illorum imagines & simulacra sensilibus ipsis remotis & cessantibus sensibus in phantasia stant. Hoc solum discrimen est; quòd sensilia cum materia complicata sunt, phantasmata sine materia. Sensus quippe circa materialia operatur, phantasia circa formas tantùm, quas ex materialibus sensilibus relicta materia sensus accepit ac phantasiæ tradidit.

Satius autem est ita interpretari, quàm illa verba (etsi absque materia) ad intellectum, siue cum sensu, siue cum phantasia operantem referre: quod aliquos fecisse testatur Philoponus. Etenim percipere formam sine materia non esse intellectus proprium, sed sensui quoque commune, antea dicebatur. Phantasmata verò non ipsa quidem sensilia, sed velut sensilia sunt: quia hoc solùm ab illis differunt, quòd formæ absq; materia sunt, sensiles tamen formæ, non intellectus; nisi potestate. Porrò intellectum sine phantasmate non contemplari, res ipsa testatur; vel etiam dum immaterialia contemplatur. Ingerit namque sese atque intrudit phantasia: sed materialium contemplationem iuuat, immaterialium impedit ac turbat, dum ad inferiora trahit atque ad modum materialium immaterialia quoque proponit. Verùm de hoc pluribus antea dictum est.

TEXTVS.

Ἔστι δὲ ἡ φαντασία ἕτερον φάσεως καὶ ἀποφάσεως συμπλοκή· ὁ γὰρ ὄνομά ἐστιν ἢ ῥῆμα, οἷον ἄνθρωπος, ἢ λευκόν· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον ψεῦδος, ἢ ἀληθές.

Est autem phantasia aliud à dictione & negatione. Nexus enim notionum est verum aut falsum.

COMMENTARIVS CXXXVIII.

DIfferentiam inter phantasiam & intellectum ponit: & verè quæ antea dicta sunt, hac quoque in parte summatim colligit. Nam quæ copiosè satis disputauerat, paucissimis attingit verbis: & quòd pluribus antea probauerat argumentis, vnico hic conficit. At quorsum actum agit? Nimirum intellectum dixerat sine phantasia non operari; sed cum, qui intelligat, intueri debere phantasmata: noluit autem quemquam existimare intellectum & phantasiam non distingui; hoc fortasse argumento, quòd cum facultates ex obiectis distinguantur, si intellectus versatur circa phantasmata, quæ phantasiæ quoque obiectum existunt, eadem videbitur esse facultas, intellectus & phantasia. Præsertim quòd phantasiæ phantasmata sine materia esse dicebantur; quod intellectus proprium esse videtur. Immò postrema sola illa verba fuisse causam, cur hæc nunc distinctio subiungeretur, Simplicius credidit.

Phantasiam ab intellectu discernere.

Distinctionis autem argumentum illud accepit Philosophus, quòd in operatione phantasiæ nec verum sit nec falsum, quia nec affirmatio nec negatio; etsi plurium interdum rerum coniungat phantasmata, vt montis & auri, hirci & cerui, aureum montem hirco ceruumue formando: at intellectus componendo affirmat vel negat, verúmque dicit aut falsum. Simplex tamen veritas, quam ὑπαρξικὸν & substantialem vocat Philoponus, in phantasia quoque reperitur, dum conforme rei format phantasma: nam & in sensu quoque inest, ait Simplicius, dum ita vt est rem apprehendit. Dum tamen & sensus & phantasia affirmationis ac negationis veritate aut falsitate carent, manifestum est diuersam ab illis facultatem intellectum esse. Itaque hæc ipsa distinctio exactionibus & obiectis est.

Alterum discrimen addit Themistius. Quippe phantasiæ phantasmata eadem semper sunt earumdem rerum; at intellectus notiones alio atque alio modo ab eo componuntur: vt si dies est, lux est: vel dies est, & lux est: vel dies est, lux non est: vel esto dies, & esto lux. Hoc ego discrimen apud Philosophum non reperio: nisi notionum nexum vniuersè pronuntiatum propterea varietatem continere dicamus, quòd duobus modis fiat. Aut enim simplices notiones in secunda intellectus functione componuntur affirmatione sola vel negatione, aut affirmationes quoque vel negatione ita in functione tertia connectuntur, vt vnius ex alio deductio adsit. Sanè vtrumque discrimen agnoscimus. Sed Philosophus de affirmatione sola vel negatione loquitur: ex quibus si à minori ad maius argumenteris, idem verissime de deductione conficies. Sed Philosopho compendij ac breuitatis vbique & maximè hoc loco studioso satis fuit id, quod erat minus, indicare.

Porrò totius discriminis causa est, quòd phantasia materialis & corporea facultas cùm sit, rebus singulis arctata est & quasi ligata, nec plura potest in vnum cogere; aut si cogat, ad modum vnius cogit & tanquam vnum apprehendit: intellectus immaterialis & incorporeus liberior est.

Quod autem ad verba spectat, adnotauit Simplicius debuisse potiùs dici notionum nexum esse affirmationem aut negationem; positum tamen fuisse verum aut falsum, consequens pro antecedente; nexum namque ipsum sequitur verum aut falsum. Quod ego breuitatis & compendij studio factum fuisse puto; vt & alijs in locis non rarò. Auerroës autem non legens verum aut falsum, sed (fides aut non fides) alienam prorsùs expositionem fecit, in qua operæ pretium non est immorari.

φάσις ad notabis non simplicem notionem, vt interdum alibi, sed affirmationem, vt omnes exponunt, significare. Quare (φάσις) dixit pro (καταφάσις) dictionem pro affirmatione nominans; vt & antea in tex. 26. legéque illius loci commentarium.

TEXTVS.

Τὰ δὲ πρῶτα νοήματα, ἆρ' ἐστὶ φαντάσματα ἢ οὐκ ἄνευ φαντασμάτων ἔστιν, ἢ οὐδὲ τὰ πρῶτα φαντάσματα, ἀλλ' ἄνευ αὐτῶν φαντασμάτων.

Primæ autem notiones quid interest quominùs phantasmata sint? An neque alia phantasmata, sed non sine phantasmatibus.

COMMENTARIVS CXXXIX.

EXponi hic locus non potest, nisi primùm constituatur quęnam primæ notiones appellentur. Earum enim alia atque alia acceptio aliam atq; aliam reliquorum verborum sententiam peperit. Primas propositiones interpretatus Auerroes est. At primę propositiones antecedentibus verbis à phantasia satis erant distinctæ; vbi affirmationem omnem & negationem seiunxit ab ea. Nec satis accommodata S. Thomę interpretatio altera, notiones primas vniuersalia à singularibus conditionibus separata significare: quæ phantasmata non sunt, at non sine phantasmatibus; quoniam phantasmata similitudines singularium sunt. Etenim si vniuersalia à singularibus abstrahuntur, sane primę notiones non sunt, sed secundæ: quippe vniuersalia diximus non ante multa, sed post multa. Neque tertia illa Simplicij, tum substantiarum comparatione accidentium, tum immaterialium formarum comparatione materialium entium, notiones intelligentis, quòd hæc prima entia sint. Non minùs nanque accidentium & materialium entium notiones atque intellectiones à phantasia & phantasmatibus distinguendæ fuissent Philosopho.

Notiones primæ quæ.

Optimè verò Themistius ac Philoponus simplices intellectus conceptiones notiones primas dici voluerunt. Itaque cùm phantasiam ab intellectu distinguendam suscepisset, superioribus quidem verbis ab affirmatione & negatione, hoc est à cōposita intellectione distinxit: at simplex primæ intellectus functionis intellectio supererat distinguenda, quæ phantasiæ similior videbatur; neque ex eo differentiam habet, quòd veritatem cōtineat aut falsitatem: quoniam eam non habet nisi simplicem, in conformitate cum intellecta re positam; qualem habet phantasia quoque. Hoc igitur est, quod quærendo proponit: si phantasia ab affirmatione differt & negatione, quòd non ita in illa quemadmodum in his, veritas aut falsitas sit; primæ simplicésque notiones, quæ affirmationem & negationem antecedunt, & ex quibus affirmatio & negatio componuntur, nunquid phantasmata sunt? Aut quid à phantasmatibus differunt? Cui propositioni hoc solùm respondet, non magis eas esse phantasmata, quàm sint aliæ intellectus actiones, de quibus dictum est; hoc est affirmatio & negatio. Vt enim hæ quamuis sine phantasmatibus non sint, phantasmata tamen non sunt; ita & de primis notionibus iudicare oportet. Quoniam facultatis eiusdem actiones sunt: quæ semper quidem cum phātasmate operatur, operatio tamen illius phantasia non est, neq. illius notio phantasma.

Quod verò Simplicius addit, non hoc solùm docere voluisse Philosophum, sed etiam non omnem intellectionem phantasiam habere cooperantem: parùm omnino constat cum eo, quod & antea traditum est, sine phantasmate nihil intelligi; & nunc vniuersè reperitur, intellectus quidem notiones phantasmata non esse, non tamen sine phantasmatibus. Quapropter si quæ sint ἀφαίρετα, vt substantia, relatio, proportio, & omnino immaterialia omnia; hæc ipsa tamen aut ex phantasmate quopiam colliguntur & in phantasmate considerantur, aut ad modum phantasmatis deprimuntur. Quandiu enim intellectus corporis huius est forma sensibúsque alligatus, non potest sine phantasiæ vsu intelligere: atq.

Phantasia tum iuuat, tùm impedit intellectionem.

ad materialia quidem & sensilia intelligenda iuuatur, ad immaterialia verò & intellectilia impeditur potiùs, obscuratur, & retrahitur: rationeque phantasmatibus remotis opus est phantasiam iuuare & corrigere, vt intellectus ad puram & sinceram notionem erigat sese. Quam sententiam à Philosopho explicatam reperies in libro de memoria & remin. cap. 1. His enim verbis est apud ipsum. Quoniam autem de phantasia priùs in ijs, quæ sunt de anima, dictum est, & quod intelligere nō est sine phantasmate (accedit eadem passio in intelligendo, quæ quidem & in describēdo.) Ibi enim nulla vtentes quantitate trianguli determinata, finitum tamen secundùm quantitatem describimus. Et intelligens similiter etsi non intelligit quātum, intelligit autem non quatenus quantum. Si autem natura sit quantorum, indefinitorum autem; ponit quidem quantum determinatum, intelligit autem quatenus quātum solùm. Quibus verbis expositis pulchrè, quomodo nunc dictum fuerit, sine phantasmate quidem nos non intelligere, intellectus tamen notionem phantasma non esse: corrigente scilicet phantasiam intellectu, atque à proposito phantasmate ad puriorem intellectionem erigente sese. Atque hinc distinctio illa existit duplicis intellectus obiecti, mouentis & terminantis. Quod enim mouerein- tellectum debet, materiale sit phātasmatoque comprænensum oportet: at quod terminare potest, est omne ens; siue materiale, siue immateriale. Verum de hac tota re in digressione ad t. 30. satis superque diximus.

DE FACVLTATE MOTRICE. CAP. X.

TEXTVS.

Quoniam verò anima, qua animalium, duabus definita est facultatibus, tum iudicatorio, quod rationis opus est & sensus, tum etiam mouendo qui per locum motus de sensu quidem & intellectu tot definita sunt, De mouente autem, quidnam sit anima, considerandum: vtrum una quæpiam ipsius pars separabilis existens, aut magnitudine, aut ratione, an anima tota. Etsi pars quæpiam, vtrum propria aliqua præter eas, quas nominare consueuerunt & dictæ sunt, an vna earum aliqua.

COMMENTARIVS CXL.

QVemadmodum hæc cùm superioribus connectantur ipsemet Philosophus exponit. Propterea nanque duabus maximè accipit facultatibus animam definiri, cognoscente & mouente; vt sensus, phantasiæ, & intellectus, quæ cognoscentes facultates sunt, tractationi mouentis virtutis considerationem subiūgeret. Neq. difficile est ordinis huius rationem videre. Vt enim ab initio à cōmunionibus inchoās, rerūq. naturā sequutus, de vegetāte primū virtute

virtute dixit, deindè de cognoscente atque in hac parte de exteriori primùm sensu, deindè de interiori & phantasia, postremò de intellectu, quòd intellectus phantasiam supponat, phantasia sensum, sensus vegetationem. Ita post cognoscentem de mouente tertio loco differit, quòd in animalibus antecedat cognitio, sequatur motus, quo cognita obiecta aut persequuntur aut auersantur. Sensus quoque latiùs patet, quàm motus. Nam quæcumque mouentur animalia, sensum habent: at sentiunt nonnulla, quæ non mouentur.

Et quamuis in pluribus insit motus, quàm intellectus, priùs tamen de intellectu dicendum, quàm de motu, fuit: tum quia intellectus à cognoscentibus cæteris facultatibus separandus non fuit neque illarum consideratio interposito motu perturbanda: tum quia intellectum phantasiæ, quam semper sequitur, quæq. & ipsa intellectus quidam est, æquum erat adiungere. Cùm præsertim motus & sensui & intellectui communis existat, & vtrumque comitetur cognitionis genus, neque affectibus semper, sed rationali etiam, atque intelligente appetitu incitati moueamur. Denique non potuisse doceri inquit Philoponus, quid motrix facultas sit, nisi cæteræ priùs facultates fuissent traditæ. Quomodo enim respondeatur quæstioni, quàm nunc Philosophus proponit, an hæc facultas à cæteris diuersa sit, an vnaquæpiam aliarũ? Aũt ostendatur, eam nec vegetantem esse, nec sensum, nec phantasiam, nec intellectum, nisi illis antea cognitis probéque perspectis?

At qui illud est, quod (animalium) addit, vbi animam inquit duabus illis facultatibus definiri, cognoscente & mouente. An id propterea additum est, quoniam eæ sunt animalium propriæ facultates? Nam in plantis neque cognitio viget neque motus; sed vegetatio sola, vt in tex. 95. lib. primi dicebatur. An verò id etiam ex veterum Philosophorum consensu acceptum est; quos duobus hisce animam definiuisse in eodem 1. lib. tradiderat? Quod sanè si non vniuersè de viuentibus omnibus accipiatur, sed contrahatur ad animalia; sitque sermo de facultatibus illorum proprijs, quatenus animalia sunt, & cum plantis non communibus; verum est. Siquidem appetitus, qui desiderari fortasse posset, cum motu coniungitur: quoniam ab appetitu rei cognitæ prouocatur motus. Professus autem est Aristoteles in ipso disputationis exordio in tex. 19. acceptum se libenter, scitè si quid ab illis fuisset dictum. Peccarunt in eo, quòd anguste nimis naturam animæ considerarunt; plantásque velut non animatas prætermiserunt: alioqui de propria animalium anima propositio probatur. Tametsi nec cognitionis, nec motus causa, quam illi proposuerunt, probata fuerint. Aristoteles propositione retenta, vt aliam cognitionis vim & causam exposuit in superioribus; sic veram deinceps motus rationem ostendet. Neque opus est dicere, sermonem esse de mouente vt efficiente, non vt fine. Quoniam vt antea facultates eas tractauit, quæ actionum illarum; quæ in viuentibus cernuntur, actiua principia sunt; ita principium quoque motus quærendum fuit facultasque animalium impellens ac mouens corpora.

Facultas & pars vt differant.

Quod autè attinet ad verba, nihil mireris, quas primũ facultates appellat, partes postea nominari; vbi quærit, num mouens si quæpiã animæ pars. Quoniã absq. discrimine voces hæ interdum vsurpantur, facultatesq. virtutis & potestatis partes appellantur. Interdum verò cum discrimine: quo, vt habet Philoponus, per totam substantiam facultas permeat, pars in tota substantia non est, sed in aliqua eius portione; siquidem pars eius est, non substantia tota: & facultas quidem non est substantia, pars autem substantia est: siquidem substantiarum partes sunt substantiæ, vt in categorijs cognouimus. Quarè dùm quæritur num parte substantiæ moueat anima, an facultate: & si parte, num earum aliqua, quæ nominari consueuerunt, aut à Platone nominatæ intelligi possunt, ratio, ira, & cupiditas; aut quæ vulgatæ sunt & omnibus notæ atque à nobis hactenus tractatæ, sensus, phantasia, intellectus; an alia quæpiam ab his diuersa. Si Platonem respiciat quæstio, facultas & pars cum discrimine intelligi debent; quia partes Plato posuit Aristoteles facultates: sin verò absolutè proponatur, absque discrimine fuerint vsurpatæ. Quocirca illa etiam verba (quæ numerari consueuerunt, & dictæ sunt) aut ambo Platonem spectant, aut ambo communem omnium existimationem & antecedentem tractationem, aut alterum ad Platonem refertur, alterum ad superiorem tractionem.

Obseruabis præterea iudicatorium, hoc est quod cognoscere potest & de obiectis iudicare, in dianæam diuidi & sensum: vt Dianæan intelligas sentientem Aristoteli facultatem nõ esse; quippe quam contra sensum diuidatur; sed ad intelligentem partem pertinere. Cuius rei alterum illud apertum est testimonium; quòd mutata statim voce Dianæan intellectum appellat: de sensu, inquit, & intellectu tot definita, sint de vniuersp inquam iudicatorio, quod tum Dianeæ, hoc est intellectus, opus est, tum sensus, satis hactenus dictum sit. Quod adnotans Simplicius intellectus nomen in omnem ait rationalem vitam dilatari.

Dianæa quid.

Tandem dum de mouente quæritur, num animę pars sit, aut magnitudine separabilis, aut ratione; magnitudo Platonem respicit, ratio propriam Philosophi sententiam. Plato namque magnitudine, hoc est subiecto & loco, iuxta magnitudinem & partes corporis partes animę separabat, in capite, corde, & iecore. Is verò non ita, sed ratione duntaxat, vt alias atque alias in diuersis partibus operationes promit, etsi eadem vbiq. essentia sit. Quæstióq. est, num vis motrix pars quæpiam animę sit loco à cæteris separata seorsimq. in quadam residens corporis parte, an ratione diuntaxat. Quod fortasse significet plures in eodem viuente animas ratione sola, non re, diuersas esse: neque diuersas animę facultates, re, sed ratione sola tum interse, tum ab anima; distingui. Qua de re in lib. 2. dictum est.

Facultatũ distinctio.

TEXTVS.

Ἐπὶ δὲ διαφέρει δύο, πᾶς τι δεῖ μόνα ψυχῆς λέγειν, καὶ πόσα. Ὅτου μὲν γὰρ ἕνα ἀπιόντες φαίνεται. καὶ οὐ μόνον ἄλλους λέγουσι διορίζοντες, λογιστικὸν καὶ θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικόν, οἱ δὲ τὸ λόγον ἔχον ἓν τὸ ὄρεγον. καὶ γὰρ τὰς διαφορὰς, δι' ἃς ταῦτα χωρίσουσι, καὶ ἄλλα φαίνεται μόρια μᾶλλον διῃρῆσθαι ἕκαστα τῶν, ἐπεὶ ὧν καὶ νῦν εἰρηται. πάντα θρεπτικὸν, ὃ καὶ τοῖς φυτοῖς ὑπάρχει, καὶ πᾶσι τοῖς ζῴοις καὶ τὸ αἰσθητικὸν, ὃ εὐθὺς ὡς ὄρεγον, οὔτε ὡς λόγον ἔχον δεῖν ἀεφαίρετος.

Text. 41. *Habet autem dubitationem statim, & quo modo partes animæ dicere oporteat, & quot. Quodam enim modo infinitæ videntur, nec solum quas inquiunt nonnulli definientes, rationalem, & iracundam, & concupiscentem. Alij verò rationem habentem & irrationalem. Nam per differentias, quibus hæsce separant aliæ quoque videntur partes maius discrimen habentes, quam hæ, de quibus & nunc dictum est: tum nutriens, quæ & plantis inest & animalibus cunctis: tum sentiens, quam nec vt irrationem habentem, facilè quispiam ponat.*

COMMENTARIVS CXLI.

IN anima vim inesse cognoscendi & mouendi confessione omnium constat: quippè solis animatis, etsi non omnibus, sed animalibus duntaxat, cognitio inest & motus in ipsismet excitatus: At si pereat abeatvè anima, protinus omnis cognitio extinguitur, cessatque motus. Quid verò in anima sit, quo moueat, id plurimam habet obscuritatem, propter multiplicem ac variam operationem, quàm egre videas quomodo ab vno simplicique principio possit proficisci. Propterea primùm considerandum proposuit, quid in anima sit, quod moueat, an tota anima an vna aliqua illius pars, & quenam ea sit. Deindè partes animę distinguit, vtad quamnam earum pertineat motus tandem ostendat.

Vbi cùm facultates commemorat, facilè intelliges partes appellari facultates, eodémque fortasse modo antea quoque nominatas fuisse. Dúmque dubitat, quòmodo partes animę dicere oporteat, quęrere illum arbitror, an substantię, an facultatis & potestatis partes dicendę sint Planto namque substantię, Aristoteles virtutis & potestatis partes dixit. Nec dissentit Simplicius, quęri arbitratus, num corporeo an in corporeo modo intelligere oporteat animę partes. Corporeo enim modo intellexit Plato, qui corporis eas partibus distribuit: incorporeo Aristoteles, qui sola via ac proprietate separauit. Quærit etiam de earum numero, quot omninò numerandę sint: quoniam tres omninò numerauit Plato. Quocirca pluribus nominibus eum ait Philoponus fuisse ab Aristotele reprehensum: quòd animam vt totum diuisisset in partes: quòd duas animas, rationalem & irrationalem, fecisset vt vnam, moxque in tria partitus fuisset, in rationem, iram, cupiditatem: quod multas partes prętermisisset: quod partes eas locis & partibus corporis separasset. Nam etsi numerum quendam fateatur Aristoteles, non eum tamen admittit, qui est in illis, quæ penitus diuisa & separata sunt; vt lapis & lignum, diuisiuè continui partes: sed qui multitudinem simul cum vnione & impartibilitate habeat, vt ea, quæ sola ratione differunt: quemadmodum in pomo, inquit Themistius, color, odor, & dulcor. Quæ verò de continuo & eius partibus Simplicius memorat, minimè sunt ad rem.

De anima Platonem reprehensa.

Philosophus igitur quæstione proposita duas adducit sententias. Alteram, qua tres animæ partes continentur, ratio, ira, & cupiditas. Alteram, quæ in duas statim partitur, in rationalę, & irrationalem partę. Vtraq. Platonis fuisse creditur, qui in rationalem diuiserit; deindè irrationalem partem in iram & cupiditatem subdiuiserit. Vtramq. simul sententiam argumento multiplici, vt mihi quidem certè videtur, confutat Philosophus: quorum vnum redundantem, reliqua duo mancam, & minùs accuratą partitionę fuisse demonstrent. Primum illud est; quòd non hæ solæ, sed innumerabiles prorsus aliæ partes adferri potuissent. Si nimirum singulis animæ operationibus adesse oporteret singulas partes, quæ illarum principia forent: quemadmodum Plato fecit, qui rationalem, irascentem, & concupiscentem, tres partes fecit, quæ ad vnicam appetentem, quæ tum rationalis interdum est, tum interdum irascens aut concupiscens, vt rationem aut sensum sequitur, iraue non nunquàm exardescit. Omninò redundans & inutilis partitio fuit, quæ in plura diuisit ea, quæ vnius sunt: hocque vitio laborans, quòd vbi animæ se partitionem putauit facere, non animæ, sed operationum potiùs fecit. Et non nè separabile & inseparabile, rationale & irrationale, cognoscens & non cognoscens cognoscens & appetens, appetens secundùm rationem & sinè ratione, & huiusmodi alia sexcenta poterant numerari?

Alterum argumentum est, quòd si diuersitas ea, quam spectauit Plato, satis sit, vt diuersæ partes in anima constituantur; plures aliæ fuerint constituendæ: quoniam alię plures sunt, quę magis inter se atque à commemoratis partibus, quàm eę inter se ipsas, differant. Pars etenim ea, quę in plantis & animalibus cunctis vegetat; & quę in animalibus omnibus sensum prębet, multò magis & ipsę differunt & à tribus illis, quàm ipsę inter se tres; præsertim à concupiscentia ira, quę in eodem ambę appetitu sentiente continentur. De vegetante perinde ac res sit manifesta, nil amplius addit quoniam illa animę pars neque cognitionis est particeps neque appetitionis: neque animalium etiam propria, sed in plantis quoque inest à cęteris omnibus separata.

Sensum fortasse posteriori diuisione in rationalem & irrationalem dixerit comprehendi. Quarum vtramque in animalibus, in quibus est sensus, illi ipsi considerabant. Propterea sensum adiunxit haud facilè esse vel rationalem vel irrationalem dicere. Cuius dùm rationem quæsierunt Themistius atque Auerroës, eam tandem pronuntiarunt, quòd rationalis dici nequeat quoniam in bestijs non minùs, quàm in homine, cuius propria est ratio, reperitur. Neque irrationalis; quia obiecti comprehensionem significat, sensiliúmq. differentias indicat; & ex altero quidem capite irrationalis videtur, ex altero autem rationalis. Sed quod ad primum attinet, appetitus quoque in bestijs est; qui etsi irrationalis sit natura, rationique soleat in homine repugnare, vt videre est in incontinente: rationalis tamen quoquo modo dicitur esse in primo de moribus ad Nicomachum libro cap. vlt. quia rationem audit illiúsque paret imperio; vt in continente apparet. Non in quam quòd ipse ratione vtatur, sed quòd alterius rationem sequatur. Quam ob causam eum dixit Philosophus habere rationalem vt patris & amicorum, & non vt rerum Mathematicarum: hoc est alterius rationem sequi, vt filius patris & amicus amici salubre consilium sequitur. Quod autem ad alterum, etsi sensus obiecti comprehensionem habeat, rationis tamen comprehensio non est; quæque omni ratione carens in bestijs quoque reperitur. Quarè si rationalis non

Diuisio animæ Platonica confutatur.

non sit, quia in bestijs inest; ob eam ipsam causam irrationalis fuerit.

Sanè probabiliùs cogitauit Philoponus. Non est maior, inquit, ratio, cur alterum potiùs dicatur, quàm alterum. Rationalis quippe videtur, quia intellectui similis est, dùm per se res videt & cognoscit: & rursum irrationalis, quia patitur & dissimilis est, dùm extrà se & distans cognoscendum habet obiectum: neque rationem audit, dum solam vnius pedis esse pronuntiat.

Philosophum quidem certè in primo de moribus lib. partitum animam fuisse reperies in rationalem & irrationalem: ac rursum irrationalem, tum in eam, quæ vegetanti persimilis non obedit rationi; tum in eam, quæ rationem audit illique obedit, hancq. concupiscentem esse & appetentem partem. Ergò duobus modis irrationale nominatur: altero negatiue, altero priuatiuè: illud nec rationem habet, nec illius particeps esse potest, hoc si non habet, quoquo tamen modo habere potest. Estque duplex pars, quæ rationem habeat: vna, quòd propriè & in se habeat: altera, quod illi obediat.

Irrationale negatiuè & priuatiuè.

Quarè potest hic locus interpretationem nobis adferre eius, quod nunc dicitur. Primùm enim irrationale non negatiuè, sed priuatiuè nominat. Neque de vegetante dubitat parte an rationalis sit an irrationalis, quoniam ea irrationalis negatiuè solùm, & cum plantis communis est, rationaleque & irrationale, quod priuatiuè dicitur, in solo considerantur homine. De sensu autem non esse facile ait definire, an irrationalis priuatiuè sit an rationem habeat. Quoniam hæc diuisio est appetitus propria, qui vel rationem in se habet, vt rationalis voluntas, vel rationi obtemperat illique subijcitur, vt concupiscentia & appetitus sentiens: quemadmodum Philosophus ipse statim subiunget. In rationali, inquiens, voluntas fit, in irrationali concupiscentia & ira. Sensus vegetanti persimilis negatiuè dumtaxat irrationalis est; priuatiuè non item; quia rationem non audit nec illi obedit.

TEXTVS.

Ε᾽π δὲ τὸ φανταστικὸν, ὁ τῷ μὲν ἔνι) πάντων ἔπρον. πῇ δὲ πύτων ἕωτν, ἢ ἔπρον, ἔχει πολλὴν ἀπορίαν, εἴ τις ἥπτοῖ καχωρισθείη μόνον τῆς ψυχῆς. πρὸς δὲ τοῦτοις τὸ ὀρεκτικὸν, ὁ γὰρ λόγῳ ἢ ἄλογα μεῖ ἔπρον αὖ δόξειεν ἔνι) πάντων. ἢ ἄπορον δὴ τοῦτο διορίσαι. ἔστι τῷ λογιστικῷ τὸ βούλησις γίνεται. ἢ ὃν τῷ ἀλόγῳ ἡ ἐπιθυμία ἢ ὁ θυμός. εἰ δὲ τρία ἡ ψυχὴ, ἐν ἑκάστῳ ἔσται ὄρεξις.

Tex. 42. *Tum verò imaginatrix: quæ secundum esse quidem ab omnibus diuersa, cuinam autem harum eadem vel diuersa, multam habet dubitationem, si quis separatas animæ partes posuerit. Ad hæc autem appetens, quæ & ratione & potestate ab omnibus sane diuersa videbitur, & absurdum certè hanc diuellere. Etenim in rationali voluntas fit, & in irrationali concupiscentia & ira. Quòd si tria anima, in singulis appetitus erit.*

COMMENTARIVS CXLII.

QVòd de imaginatrice animæ parte subiungitur, siuè ad illud idem alterum argumentum pertineat, quo Philosophus vtebatur, siuè tertium aliud numeretur; nihil morabor. Imaginatricem inquit, ratione saltem perspicuum est ab alijs omnibus diuersam esse: quoniam imaginari & absentia etiam obiecta cognoscere, variisque modis componere; vel eorum, quæ nusquàm sunt, fingendo imagines; peculiaris quædam est & ab alijs omnibus operatio diuersa. Vix autem poterit Plato ad vllam earum, quas ipse numerauit, reuocare, eandémq. re cum earum aliqua esse; ratione solùm diuersam, affirmare. Eandem enim cum rationali non fuerit; quoniam imaginatio in bestijs item inest ratio non inest. Neque cum concupiscentia vel ira; tum quia hæ appetitus quidam sunt, imaginatrix verò cognoscens vis tum quia aduersarius ipse, facultatis huius, vt & sensuum omniũ pro satellitio rationis sedem agnouit in cerebro: qui ipse concupiscentiam in iecore posuit, iramque in corde: at si sedibus differunt, idem re & subiecto esse non possunt.

Quarto loco appetitum adfert, qui cùm ex operatione ostendatur facultas animæ quæpiam esse ratione saltem à cæteris diuersa, quia propriam & diuersam habet operationem (omnes quippe argumentationes hæc certissimo ac notissimo hoc principio nituntur, facultates animæ ex operationibus cognosci, definiri ac distingui) aut à Platone fuit prætermissus aut vitiosè cõmemoratus; dum in rationẽ, cupiditatem, & iram partitus est quem vnico appetitus nomine debuerat appellare, vnámque genere facultatem aut partem animæ ponere, adnumeratam vegetanti, sentienti, imaginanti, ac cæteris. Vnam autem genere nominandam fuisse facultatem, nec tamen à cæteris partibus diuellendam, probat; quoniam si bimembris diuisio fiat in rationalem & irrationalem, in vtraque appetitus inest. Nam ex rationis cognitione voluntas excitatur in rationali parte; & in irrationali ex cognitione sensus cupiditas & ira; omnes obiecti cogniti appetitiones.

Appetitus rationalis.

Quem locum etiam atque etiam considerari ab illis volo, qui negant aut certè dubitant, num Aristoteles in rationali parte rationalem appetitum, quem voluntatem dicimus, cognouerit. Etenim is & appetitum ponit & βούλησιν, hoc est voluntatem, nominat quæ, vt Themistius hoc loco & anteà in tex. 29. loquitur, appetitus mentis iudicatur: quia vt Simpliciùs ait, appetitio quædam est & ipsa rationalis voluntas. Et rursum, voluntas in ratione appetitus quidam est. Quod etiam inferiùs repetet in Commentario tex. 48. & habet Themistius quoque cap. 67. dum tex. interpretatur 57. Non omnis, inquit, in nobis appetitus voluntas est, sed contrà omnis voluntas est appetitus.

Si verò in tria membra partitio fiat, in rationalem, irascentem, & concupiscentem; sane in horum singulis appetitus inest, triplexque item in anima fuerit appetitus, rationis vnus & duplex sensus; alter concupiscentiæ, alter iræ. Quos omnes in tex. item 27. lib. 2. complexus est: appetitus, inquit, concupiscentia est, & ira, & voluntas. Appetitus rationis

seu voluntas circà bonum vniuersum & honestum, concupiscentia circà bonum particulare & quod delectationem aut vtilitatem habeat, & ira qua & aggrediamur ardua eáq. superemus, quæ boni huius consequutionem impediant. Itaque cùm illæ ipsæ partes à Platone commemoratæ sine appetitu non constent, & appetitus tamen à cunctis alijs diuersa facultas existat, nullo modo debuit innominatus prætermitti.

DIGRESSIO XXXIX.

De Multiplici appetitu.

Appetitus vnus, duplex, & triplex.

VNa genere facultas appetens est, quæ appetibile omne respicit: sed specie duplex, rationis vna, altera sensus: triplexq. omninò appetitus, rationalis concupiscens, & irascens: Platoni quidem re & subiecto distantes, Aristoteli verò aut ratione sola, aut tanquam actiones eiusdem genere & duplicis specie facultatis circà alia atq. alia obiecta. Quò fit, vt persæpe vnam facultatem appetitum nominet: interdum velut duas, voluntatem & concupiscentiam, vt non multò post in tex. 50. 53. & 57. interdum etiam tres, voluntatem, concupiscentiam, & iram, vt hoc loco & in tex. 27. lib. 2.

Appetitus naturalis quid.

Quam autem Philoponus mouet, dubitatio de plantali appetitu, vt triplex sit triplicis animæ appetitus, rationalis, sentiens, & plàtalis, minùs Philosophi verbis ipsiusmet confessione consentit. Quippe sermo est de triplici appetitu à Platone proposito, quique cognitionem aliquam comitetur. Alioqui vniuersè loquentes duplicem primùm distinguimus appetitum, naturalem vnum, cognitione carentem, qui velut propensio est & instinctus naturæ, quæ bonum semper, perfectionem & conseruationem sui queritin omnibus: hicq. naturalem cuiusq. rei formam sequitur, vt appetitus loci deorsum vel sursum in grauibus & leuibus. Immò in prima quoq. materia appetitum inesse formarum legimus in tex. 81. lib. 1. Physic. Neque hic appetitus facultatem vllam significat facultatisue actum præter re cuiusq. naturam ad bonum suum propensam & inclinatam. Alterum animalem, cognoscentis naturę proprium, ceù facultatem, qua ad bonum cognitum sibiq. commodum procurandum sollicitatur animal, aut auocatur à malo, quod noxium sibi futurum cognoscit. Hoc verò præstat actum quempiam circà bonum vel malum cognitum promendo: alioqui si immobilis maneret ac stupida, neque cognitionem sequeretur, neq. sollicitaret animal. Ita fit, vt appetitus prior determinatus ad vnum sit; quoniam hęc vbiq. naturę conditio est: posterior ad plura indifferens, vt plura cognoscenda occurrunt. Prior in forinsecùs impediatur, in actu semper est, quia naturalis forma naturaliter & necessario operatur: alter non semper, quia non semper adest animali cognitio. Ergo plantalis & vegetans anima vt cognitionis est expers, sic appetitu eo, qui cognitionis comes est, caret. Habet naturalem illum, quo & alimentum appetit, & singula corporis membra conueniens sibi potius, quàm alienum, trahunt. Et in 1. lib. de Arte dicendi cap. 11. diuersam concupiscentiam reperies in irrationalem, quę nec rationem audit nec persuasionem; qualis est appetitus alimenti, cibi & potus; & rationalem, quæ & persuaderi potest & ratione corrigi & non multò antè dicebamus ex 1. de moribus lib. aut rationalem proprię dici, quòd in se rationem habeat, aut ita vt qui dicto patris vel amici audiens est. Qui proprię rationalis dicitur appetitus volùtas est: qui minus proprię, appetitus sentiens, siue cupiditas sit, siue ira.

Appetitus animalis.

Appetitus in plantis an vllus.

Vndè voluntatem ac sentientem appetitum diuersas facultates esse intelligas; nec modò ratione, sed reipsa quoq. si per se & secundùm suam naturam considerentur: quippe diuersas re animæ distinctásq. cognoscentes facultates consequitur intelligentem inquam & sentientem, humanam & bestialem animam, intellectúmq. & sensum. Alter spiritalis est, nec vllo corporis vtens organo; materialis alter, & organicus. Vt verò distinguantur in homine in quo ambo simul in vnica vinculi anima continentur; petendum erit ex generali disputatione de facultatum ab anima & inter se distinctione. Rationis certe ac definitionis distinctio vbiq. necessaria est nam & obiectum diuersum spectant, alter bonum vniuersum & honestum, alter bonum particulare & iucundum: & alter hominis proprius est, alter cum bestijs communis: ille vt homo est, hic vt animal est: alter inorganicus, alter organicus: vnus deliberatione vtens, alter nequaquam: ac demùm alter alteri sæpè contrarius ac resistens.

At non ita fortassè definias, num concupiscentia quoq. & ira duplici egeant facultate, siue re, siue ratione sola, diuersa. Certe permulti duas esse facultates affirmant: inter quos S. Thomas in 1. parte quæst. 81. ar. 2. tum quia horum vnus appetitus nititur contrà alterum, vnusq. minuit alterum. Nam si vehementiùs irascaris, minuitur concupiscentia: etsi valde concupiscas, parùm irascaris. Tum quia ira propugnattix cupiditatis existit; tum verò & contrarios habent fines, & pugnantes actiones, amplecti bonum & propulsare malum. Mihi tamen necessarium id non videtur, vnicámq. insensu facultatem arbitror esse satis; arbitratúmq. reperies Themistium, tum hoc loco, tum tex. 29. Simplicium & alios. Omnes namq. consentientes video vnicum esse rationalem appetitum circà bonum & malum, eundémq. velle & amplecti bonum, nolléq. & auersari malum: eundem ardua & non ardua spectare: quippe scitum est illud, eadem est contrariorum facultas, etsi ardua vehementiora illa sint. Eadem namq. videndi vis & circà album & nigrum & circà paruum & magnum aspectabile, circà conueniens & non conueniens obiectum versatur. Eadem cæterarum cognoscentium facultatum lex & natura. At quidni eadem appetentium sit? Cur non eadē valeat facultas appetere id, quod cōmodum est & reijcere incommodum, versariq. circà arduum & non arduum. Sed ab hoc animali appetitu tres omninò promuntur actus; inclinatio in bonum, declinatio à malo, & propulsatio mali; magisq. malifuga distat à prosequutione boni, quàm propulsatio mali: quoniam illa duo contrarię & quasi contradicenter opponuntur, Quare vt non ponuntur duo distincti appetitus ad fugam mali & prosequutionem boni; ità nec ad propulsandum malum opus est appetitu ab eo diuerso, qui bonum prosequitur & fugit malum; sed vnus hæc omnia præstare potest. Cùm præsertim appetitionis aut diuersum obiectum non sit, aut certe non satis ad diuersam facultatem faciendam. Iræ namq. obiectum non solùm dicitur esse malum propulsandū, sed arduum quoq. bonum; circáque bonum & malum concupiscentia quoq. versatur. Quòd si hæc circà bonum, illa circà

circà malum versari dicantur ; iam scitum est eandem esse contrariorum facultatem, idémque circà vtrumq. rationalis appetitus est. Si verò cupiditatem inquiãt in bono vel malo non arduo occupari, irámq. circa eadem illa versari, si fuerint ardua : næ voluntas eadem circà ardua versatur & non ardua, quòd in vtrisq. obiecti ratio eadem reperiatur: neq. intensum & remissum, vehemẽs & nõ vehemẽs, diuersa faciunt obiecta, vnde facultates diuersæ proficiscantur: sed maiorem dumtaxat vel minorem difficultatem aut conatum facultatis eiusdem postulant. Mali autem propulsatio illa, propter quàm maxime facultatem diuersam aduersarij postulant, ad mali fugam facilè reuocatur. Nam duobus modis potest vitari malum : aut auertendo se à malo, aut repellendo à se malum : quorum vterq. facultatis eiusdem esse videtur. Sed & ad boni prosequutionem reuocabis: quia qui vult bonum, repellere, debet malum. Deniq. vnicum est organum, cor. Vnde in tex. 29. inquiebat Philosophus (Neq. diuersum appetens & fugiens, neq. inter se, neque à sentiente; sed esse aliud. Et vt sentientis principium est Cor, sic eadem appetentis est sedes ac perturbationum omnium officina; quas omnes ibi excitari ac sæuire experitur in se ipso vnus quisque in cerebro nullam, aut iecore aliave vlla corporis parte.

Malum duobus modis vitari.

Itaq. hic locus, quem nunc tractamus, superiori illi optime respondebit; indéq. explicabitur. Appetens dixerat diuersum à sentiente non esse; & nunc absurdum esse ait hanc à cæteris animæ virtutem diuellere ac separare. Appetentis tamen ac sentientis esse addiderat esse aliud : & nunc appetens, inquit, ratione ac potestate ab omnibus sanè diuersa videbitur. Sed ibi cum sola sentiente, hic cum alijs omnibus animæ partibus comparatio fit. Quæ duplici continetur parte. Prima, appetentem facultatem à cæteris omnibus ratione diuersam esse. Deinde, ab illis tamen re & loco separandam non esse: sed & appetitum cum ratione, & sentientem cum sensu iungendum esse. Mens & ratio nullæ certæ corporis parti alligatur, ideo nec rationalis volũtas. Sensus primaria sedes est cor, ibidem appetitus, qui comes est sensus, continetur: siue is concupiscentia sit, siue ira. Quo maiori iure dictum est, absurdum esse à cæteris animæ facultatibus appetitum diuellere. Non enim datur sine cognitione appetere. Et inanis prorsus fuerit quæstio, quam proponunt aliqui, cur nam vnicus specie in intellectu appetitus ponatur atque in sensu duplex; in intellectu voluntas, in sensu cupiditas & ira. Etenim vtrobiq. vnicus est vnicam comitãs cognitionem, sed duplex in vtroque actus, in voluntate velle bonum & nolle malum in sensu cupiditas iucundi & ira circà molestum & quod dolorem pariat.

TEXTVS.

Καὶ δὴ καὶ περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος ἐστὶν, τί τὸ κινοῦν καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἐστὶ, τοῦτο μὲν τὸ καὶ αὔξησιν καὶ φθίσιν κίνησιν, αἳ πᾶσιν ὑπάρχουσι, τὸ πᾶσιν ὑπάρχον δόξειεν ἂν κινεῖν τὸ γεννητικὸν καὶ θρεπτικόν. περὶ δὲ ἀναπνοῆς καὶ ὀκπνοῆς, καὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως, ὕστερον διοκεπτέον. ἔχει γὰρ καὶ ταῦτα πολλὴν ἀπορίαν.

Tex. 43.

A *Præterea verò de quo nunc fuit sermo, quid est quod animal per locum mouet? accretionis namque & decretionis motu, qui omnibus insunt, mouere videbitur quæ omnibus ineſt genitrix nutrixque. De respiratione verò & inspiratione, somnóque & vigilia, posterius considerandum. Habent & hæc dubitationem multam.*

COMMENTARIVS CXLIII.

B PHilosophum arbitratur Themistius Plantonis illam animæ partitionem dimittere, ac rem suam agere, quæstionémq. tractare, quidnam sit id, quod animal per locum moueat. Eadem Philopono Auerroiq. videtur fuisse sententia. Quare quod de accretione & decretione, déq. respiratione, somno, & vigilia, dicitur, ad tollendam referunt homonymam, vt intelligatur, de quonam locali motu quæratur. Quippè accretio & decretio mutationem quandam loci adiunctam habent : quoniam quod augetur, ad maiorem extenditur locum ; & quod minuitur, ad minorem contrahitur. Atq. respiratio motus quidam est localis; tum aëris inspirati & expirati; tum pulmonum, qui aëre susceptо attolluntur & reddito de primuntur. Deniq. somnus vehementiorem, quàm vigilia, respirationis facit motum ; & vigilia palpebras crebrò mouet. Sed accretio & decretio in plantis quoq. inest; & manifesta est illarum causa ; genitrix, nutrixq. facultas, non animalium propria & peculiaris, sed cum plantis communis. Et respiratio, somnus, & vigilia, si quem continent motum, cuiuspiam is est partis, non animalis totius. Neque de his nunc dicendum est. Verùm de accretione quidem & decretione dictum est in 2. lib. de respiratione autem, somnóq. ac vigilia (quæ sanè non paruas nec paucas habent difficultates) proprij post subiungentur libelli. Nunc verò de animali duntaxat motu ; & quidem animalis totius, quem incessum & progressionem de loco ad locum appellamus, disputatio est ; cùm quærimus, quid sit id, quod animal per locum mouet.

C

D

Quam interpretationem tàm grauium præsertim interprætum probarem libenter, nisi alio vocaret Simplicius, primáq. orationis verba secùs suaderent. Nam tria alia proponunt aduersùs Platonem argumenta. Primùm ex mouente facultate; alterum ex respiratione ; tertium ex somno & vigilia : quorum omnium nulla est in Platonis illa partitione trimembri mentio ; & animæ tamen operationes sunt in animalibus manifestæ. Nec enim verisimile videtur somnum & vigiliam inter locales motus commemorasse Philosophum : cùm somnus cessationem & quietem ab omni motu atq. operatione significet, vigiliáq. nõ magis localem motum, quam functionem aliam quamuis; Immò sensuum potiùs functionem & vsum, quorum impedimentum & cessatio est somnus.

E

Minimè omnium verò credendum est Philopono, verba illa (Habent enim & hæc dubitationem multam) difficultatem illam significare, num respiratio sit naturalis motus, an animalis & arbitrarius. Non solum enim hæc, sed aliæ plures grauésq. sunt de respiratione tota difficultates. Nec ea verba solã

ſpectant reſpirationem, ſed inceſſum quoq.& ſomnum, ac vigiliam, quæ ſimul cum reſpiratione fuerant nominata. An autem reſpiratio naturalis motus ſit an animalis, in 2.lib. fuit explicatum, vbi de vitali tota facultate diximus. Habent igitur & hæc dubitationem multam, tum quomodo ad Platonicam illam partitionem reuocari queant,tum verò quænam eorum vis & natura ſit, & à quanam omninò virtute proueniant. Nam quod ad localem motum attinet, de quo nunc potiſſimùm ſuſcepta eſt diſputatio, etſi dum augentur vel minuuntur viuentium corpora, quoquo item modo mutent locum, eáq. mutatio à genitrice nutricéq. facultate proueniat, quæ dùm maiorem vel minorem quantitatem apponit, ad ampliorem vel anguſtiorem locum extendit aut contrahit corpora noſtra. Alterius tamen generis eſt is motus, cuius nunc cauſa quæritur,ſiuè ſubiectum ſpectes,ſiuè naturam eius. Accretio & deſcretio,quæq. cum illis coniuncta eſt mutatio loci, plantarum quoq. ſunt, de motu animalium nunc proprio quæritur. Deinde eorum, quæ augentur & minuuntur, pleráq. immobilia iudicantur, quòd de loco ad locum non tranſeant, neq. per locum moueantur, ſed certam alicubi & fixam ſedem habeant: vt plantæ & animalia quædam, quæ immobilia propterea vocantur. Nobis autē ſermo eſt de motu, quo perfectiora animalia, ſe ſe de vno loco ad alium transferunt, incedendo, reptando,volando,natando.

Quare quod de accretione & decretione interpoſuit, tres ob cauſas fortaſſe factum eſt, vel vt magis explicaret, de quonam locali motu loqueretur.Velvt illius difficultatem ſignificaret,qui occultiorem multò, quàm accretio & decretio cauſam haberet. Vel demùm vt aduerſus Platonem argumentorum augeret numerum: & præter inceſſum, reſpirationem,ſomnum, & vigiliam,accretionem quoq.obijceret & decretionem, quæ manifeſtum cum habeant cauſam, genitricem & nutricem virtutem,à Platone fuerūt ommiſſæ,vbi in rationem, cupiditatem,& iram partitus animam eſt. Quod eo fuerit veriſimilius, quòd in tex. 41. nutritionem ſolam obiecit, cui nunc accretionem & decretionem videbitur ſubiunxiſſe, velut alias quaſdam animæ operationes.

Genitricem autem & nutricem dicit vegetantem animam, velut accretionis & decretionis principium: facultates nimirum ſubſtituens animæ ac pro illa nominans. Vbi obſeruabis auctricem facultatem non nominari, quod eam is fortaſſe à nutrice diuerſam eſſe non putauit, duáſque dūtaxat eſſe voluit vegetantis animæ facultates.

Facultatem auctricē à nutrice diuersā non esse.

Obiter etiam videbis triplicem in his motum ab Ariſtotele compræhenſum fuiſſe, naturalem, vitalem, animalem: naturalis eſt accretio, vitalis reſpiratio,animalis inceſſus progreſſiouè & qui huic ſimiles ſunt,reptatus,volatus,natatus.

Hæc Ariſtotelis fuit aduerſus Platonis illam animæ partitionem in rationalem,concupiſcentem,& iraſcentem, diſputatio. Cui pro Platone reſpondent Philoponus ac Simplicius,in libris eum de Repub.tres tantumillas partes commemoraſſe, quod eæ ad tres adminiſtrationis formas diſtinguendas eſſent opportunæ. Ratio enim dominans regnum oſtendit,ira popularem ſtatum,concupiſcentia paucorum dominatum.At in Timæo, vbi naturalia tractauit,vniuerſam animam cæteráſq.illius facultates & partes tradidiſſe. Quod ſapienter ſanè reſponde-

Platonis contra Aristotelē defensio.

tur:ſed illud maximè diſplicuit Ariſtoteli, quòd loco & partibus corporis eas ſepararet. Vnde conſequens erat, vt quemadmodum eæ ſeparārtur,ità cæterę quoq.non minus neceſſariè ſeparande fuſſent, propriáque cuique ſedes ac proprium in corpore, domicilium aſſignandum.

TEXTVS.

Ἀπὸ δὲ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως, ἢ τὸ κινοῦν τὸ ζῷον καὶ πορευτικὸν κίνησιν σκεπτέον. ὅτι μὲν οὖν οὐ χωρὶς ὀρεκτικὸν ἀδύνατος. ἡ γὰρ ἐπὶ τὸ ἐναντίον ἄγουσα καὶ ἡ κίνησις αὕτη, ἡ κατὰ τόπον ἐστίν. οὐθὲν γὰρ μᾶλλον φερόμενον ἢ φέρον κινήσει, ἀνάγκη. ἔτι δὲ τὰ φυτὰ κινητικὰ τοῦ, καὶ φανερὸν ἂν μάλιστα φανείη τοῦτο.

At de motu per locum, quid mouens animal incessus motu, considerandum. Quod igitur non nutrix facultas, manifestum. Semper namque alicuius gratia motus huiusmodi, & cum phantasia aut appetitus est. Nihil enim & appetens vel fugiens mouetur, nisi per vim. Adhuc autem planta motrices essent, nisi haberent partem aliquā instrumentalem ad hūc motum.

COMMENTARIVS CXLIV.

PLatone iam dimiſſo ad ſua reuocat ſe ſe Philoſophus,vt inueniat quid ſit, id, quod animalia moueat,dùm incedunt per communem locum & elementum illud,in quo degunt;ſiuè aër ſit, ſiuè aqua, ſiuè etiam quibuſdam terra, déq. vno particulari & proprio progrediuntur ad alium. Inueſtigando autem analyſi vtitur,quàm ex ſuperiori Diſputatione accipit,in qua in omnes ſuas partes & facultates diuiſa fuit ac reſſoluta anima;in nutrientē, ſentiētem, imaginantem,intelligentem, appetentē. Aut enim harum aliquam eſſe oportet,quæ moueat,aut aliam ab his diuerſam.Nam quod ait Simplicius,optimam eſſe inueſtigandi methodum ex oppoſitorum comparatione,veriſſimum ſanè eſt: ſed oſtendere, quænam ſint vitæ non mouentes (ſic enim ipſe loquitur) motum inquam hunc neq. à vegetante virtute proficiſci, neq.à ſentiente, aut à ſimilibus aliis; hoc ego non dixerim eſſe oppoſita comparare;ſed analyſi facta effectus,qui in animalibus apparet,in omnes eas virtutes,quæ in illis inſunt;examinare ſingulas, vt à quanam proueniat, tandem inueniatur. Quod nil aliud eſt, quàm analytica vti methodo,vt veram cuiuſq.effectus cauſam aſſequamur. Dùmq. ità progredimur, verè id agimus quod hic Philoponum egiſſe voluit Philoponus, cùm eum oſtēdiſſe dixit,& quid non ſit quod ſecundùm locum moueat, & quid ſit. Analyſi namq.facta,dum ſingulæ examinantur cauſę, nimirum docetur quæ non ſit & quæ ſit propria effectus cauſa.

Primùm igitur nutricem virtutem aggreditur, eámq. non eſſe huiuſce motus cauſam demonſtrat. Quatuor id argumentis conficit. Quorum primum eſt illud (ſemper namq.alicuius gratia motus huiuſmodi) quod de nutritione ità interpretatur Philoponus.Nutricis virtutis vnus eſt finis,corporis refectio vitæq. conſeruatio: inceſſus autem duplicem ſpectat finem. Nam & ratione interdum dućtho-neſtum ſectamur bonum;& interdum affectu quopiā ſollicitati iucunda quærimus,vt cùm ad venerea

moueмur

mouemur. Themistius autem & Simplicius de animalium potiùs progressiuo motu intelligi volunt. Omnis enim huiusmodi motus finem aliquem spectat; & si mouentur animalia, vel bonum aliquod sibiq. commodum quærunt, vel à malo quopiam atq. incommodo refugiunt. Itaq. cùm in 2. Physic. lib. duobus modis dicatur posse quidpiam agere propter finem; aut illum præcognoscendo, hacque cognitione ad agendum impellente, actionémque totam moderante; aut absq. cognitione vlla, solo scilicet impulsu naturæ; animalium hic motus priori modo dicitur esse alicuius gratia; propter finem inquam præcognitum, siue sensu & phantasia, siue intellectu. Nutritio verò vt & quælibet alia naturæ operatio, ad finem conferitur aliquem; at antecedens omnis abest cognitio. Propterea cùm alicuius gratia motum huiusmodi dixisset esse, phantasiam illicò appetitumq. subiungit; eum esse inquiens aut cùm phantasia aut cùm appetitu.

2. arg. Tametsi hæc alterum quoq. continet argumentum. Animalis hic motus phantasiæ comprehensione aut appetitu consequitur: nutrix absq. phantasia est & appetitu; motus is igitur à nutrice non est. Propositionem ostendit Philosophus inductione & experientia; qua conspicimus animalia si sponte & non externavi tracta aut impulsa moueantur, moueri propterea, quod vel appetant quidpiam vel fugiant; vt illud cognouerint atq. imaginata fuerint, vel vt bonum sibiq. commodum, vel vt malum & noxium. Porrò quod dicitur (aut cum phantasia aut appetitu) duobus modis interpretor. Vel vt disiunctio pro coniunctione posita sit; hac sententia: motus animalium huiusmodi semper est cum phantasia & appetitu quia enim appetunt quidpiam (quippè & auersio, inquit Simplicius, fugiendæ rei appetio quædam est, desiderans eam vitare & fugere) idcirco mouentur: appetunt autem id, quod cognitum imaginantur bonum sibi esse aut malum: nam etsi à ratione moueantur, non nisi phantasiæ interuentu id fit. Vel si disiunctionem retineas, diuisio fuerit motus, qui partim imaginarium partim rationalem appetitum consequitur. Appetitus enim omnis ex cognitione nascitur; cognitio si absit, nulla fuerit appetitio. Ita phantasia imaginarium significabit appetitum, qui bestiarum est, & hominis quoq. perspicue, dum iucunda & vtilia persequitur, vel iniucunda & noxia fugit: appetitus autem rationalem appetitum hominis proprium; cum honesta præsertim sectatur aut opposita illis auersatur. Quatenus verò animalibus cunctis quæpiam insit phantasia, minùs saltem perfecta, qua si non de loco ad locum transeant ad prosequendum vel fugiendum, quoquo certè modo ad presens iucundum sese pandant aut iniucundi contactu contrahunt.

3. arg. Iam tertium argumentum illud est, si nutrix facultas moueret, non animalia modò, sed & plantæ mouerentur. Namq. facultate illa præditæ sunt, at plantæ immo biles semper sunt.

4. arg. Quartum, si moueret nutrix, nimirum vbicumq. ea esset, incessus adessent instrumenta: at in plantis est sanè nutrix, absq. vllis tamen huiusmodi instrumentis: quin cùm oppositò potiùs ad incedendum impedimento. Siquidem radicibus terræ infiguntur immobiles, & ne extetna quidem vi facilè auelluntur. Idem prorsus argumentum reperies in 2. lib. de Cœlo tex. 50. etsi Cœlestia namq. astra hoc eodem incessus motu non moueri probauit, quod instrumenta non habeant incedendo necessaria, sed orbiculatem potius figuram orbiculari motui accommodatissimam, ineptissimam incedendo.

Vtraq. vero argumentatio certissimo illo nititur principio ab Aristotele pluribus in locis & vero sequenti textu vsurpato, Naturam neque otiosum aut superuacaneum quidquam efficere, neq. in necessarijs deficere. Si instrumentis igitur incedendi carent plantæ, carent & motrice virtute: habent autem nutricem, motrix igitur non est nutrix. Non enim responderi potest, motricem absq. necessarijs instrumentis inesse plantis: quoniam frustra & absq. vllo vsu esset, idq. in vniuerso plantarum genere: absurdum est autem dicere aliquid frustra fieri à natura. Sanè cùm plantæ radicibus, quę oris instar illis insunt, infigantur terræ; præsensque semper habeant alimentum, incessu localique motu non eguerunt. Animalia radicibus immobilia infigi terræ non debuerunt, quia meliorem sortita vitam, nō sunt nutriendo solùm, sed & pluribus alijs actionibus destinata, quibus ad multa ferri oportebat. *Plantæ cur immobiles.*

5. arg. Quintum ex animalibus ipsis argumentum addit Philoponus. Erenim in his somni magis, quàm alio, tempore operatur nutrix facultas, vt confirmat Philosophus in lib. de somno & vigilia cap. 1. & lib. 1. de moribus ad Nicomachum cap. vlt, cessent enim actiones ceterę, calórque totus ad coquendum corpúsque reficiendum colligitur. Quo sanè tempore velut immobilia quiescunt animalia, nec incedunt quoquam.

TEXTVS.

Ὁμοίως δ' οὐδὲ τὰ αἰσθητικὰ πολλὰ τὸν ἀριθμὸν ζῴων, ἃ αἴσθησιν μὲν ἔχει, μονιμα δὲ ὄντα καὶ ἀκίνητα διὰ τέλους. εἰ οὖν μήτε μηδὲν ἡ φύσις ποιεῖ μάτην, μήτε ἀπολείπει περὶ τὰ ἀναγκαῖα, πλὴν ἐν τοῖς πηρώμασι καὶ τοῖς ἀτελέσι, τὰ δὲ τοιαῦτα περὶ ζῴων τέλεια καὶ οὐ πήρωματ' ὄντα. σημεῖον δὲ ὅτι γεγωμετρικαὶ καὶ ἀκριβῶς ἔχει φύσιν, ὥστε ἔχειν αὐτὰ καὶ τὰ ὀργανικὰ μέρη πρὸς πορείας.

Eodem autem modo nec sensitiuum. Multa namque sunt animalia, quæ sensum quidem habent, quiescentia vero & immota perpetuo. Si ergo nec quidquam natura facit frustrà, nec committit necessariorum, præterquàm in vitiatis & imperfectis. Huiusmodi autem animalia præfecta & nō vitiata sunt. Argumentum vero, quod gignendi vi pradita, & vigorem & decrementum habent. Quare haberent vtiq. & instrumentarias incessus partes. Tex. 45.

COMMENTARIVS CXLV.

SEcundo loco probat animalium motus causam non esse sensum faclutatem vè sentientem. Primáque illa vox (ὁμοίως) duo mihi significat. Alterum, non magis, quàm nutricem, de qua superiori oratione dixit, sed perindè prorsus nec sentientem esse motricem. Alterum, simili prorsus & eodem argumento id demonstrari. Vt enim nutricem non mouere probauit, quia & plantæ motrices essent, & partem haberent aliquā huius motus instrumentariam: ità nunc mouere sensum demonstrat, quoniā si mouendi vim haberet sensus, vbicūq. sensus esset, esset & motus. Sensus autem animalibus omnibus ineſt, quia vt in 2. libro dicebatur animal sensu primum constituitur & animalis naturam sortitur: at multa sunt, quæ plantanimalia propterea vocantur, quòd etsi animalē habeāt sensum, motū tamen *Motus causā nō esse sensum.* 1. arg.

carent vt plantæ, immotáq. perpetuo & vsq. ad vitæ suæ vltimum sunt. Deindè si sensus in animalibus hisce principium & causa motus esse posset, adessent in illis partes eæ, quæ huiusce motus instrumenta esse solent sunt q. in cæteris: pedes inquam aut huiusmodi quidpiam: at nullæ sunt; neq. igitur vis motrix inest: inest autem sensus; sensus igitur id non est, quo animalia mouendi vim habent.

Itaq. cùm quatuor argumentis nutricem reiecisset virtutem, prioribus duobus ommissis, quæ plantis solùm conueniebant; duo repetit posteriora, quę animalibus quoq. conueniunt, in quibus est sensus. Atque vt argumenta erant communia & nutrici & sensui; sic eorum confirmationem in posteriorem hunc locum distulit, vt parti vtriq. communis foret. Confirmatio autem est; quoniam natura nec superuacaneum quidquam & absq. necessario vsu facit, nec necessarium quidquam prætermittit. Quare cùm instrumenta instrumentis vtenti virtuti necessaria sint, prætermissa nõ fuissent, si motricem virtutem habitura fuissent hæc animalia. Nihil inquam necessarium prætermittit natura in vniuersa specie aut genere toto. Insipientis namq. esset virtutem aliquam impertiri, cuius nullus vnquam vsus esse posset. In indiuiduo quopiam deest interdum aliquid aut redundat: sed illud aut oblæsum est & mãcum vel imperfectum, aut certè monstruosum: vt siquis eunuchus prodeat, sexuè digitos in manu habeat. Atq. vt indiuidua ex accidenti sunt in natura, ità si quid illis eueniat huiusmodi, ex accidenti euenit; deffectu aut excessu materiæ, formatricisuè virtutis. Neq. vitio vertitur naturæ; modò species, quę per se quęritur, rectè habeat vniuersa.

Natura nec deficit nec redundat.

An irrationalis anima sit causa motus.

Porrò non sensum modo, sed & vniuersè irrationalem animam, ait Philoponus, non esse motus huius principium, hoc argumento probari. Si enim irrationalis anima principium foret, quæcumq. irrationalem animam habent oporteret moueri: atqui plantanimalia irrationalem animam habentia non mouentur. Quod probandum non est, neque Aristoteli consentaneum. Quippè anima principium est operationum omnium, quæ in viuentibus sunt, plantalis in plantis, irrationalis in bestijs, rationalis in homine. Et in tex. 24. lib. 2. anima dicebatur esse id, quo mouemur. Sed cùm pluribus ea prædita sit facultatibus, quæritur nũc, num earum potissimùm ad mouendum vtatur; negatúrq. sentiente vti, sed alia quapiam. Et ideò non mouentur plantanimalia; quia etsi irrationalem animam & sensum habeant, hac tamen facultate carent, qua mouet anima. Et opportunè prors° Auerroës monuit de principio motus propinquo sermonem in his Philosopho esse: alioqui si de remoto quæratur; non modò anima, sed & sensus quoq. & intellectus principia motus sunt; anima primarium & substantiale, sensus & intellectus secundarium & accidentarium: si quidem non nisi ex antecedente cognitione, siue sensus, siuè intellectus, mouentur animalia: & paulò antè dixit Philosophus motum hunc aut cum phantasia aut appetitu esse. Primarium igitur principium est anima. Secundarium, sed remotum, sensus, phantasia, intellectus, appetitus, proximum & proprium facultas motrix, quæ nunc quæritur. Melius dixit Simplicius, tum sensui, tum phantasiæ, argumentum esse commune: quoniam phantasia sensus quidam est interior, & in immotis etiam illis animalibus, licet imperfectior, inest. Propterea à sensu ad intellectum transibit statim Philosophus, nulla phantasiæ facta mentione, quia & ipsa sensus est, nec quidquam habet proprium, nihil illud sic, quod addit Philoponus, quòd ea in somnis quoque viget, quo tempore non mouemur: moueri autem nos oporteret, si ea foret motus causa.

Cùm autem dicitur (præter quàm in vitijs & imperfectis) duo hæc non temerè coniungantur, sed vt duo colligantur animalium genera, in quibus necessaria desint. Quædã quod vitiata sint & oblæsa, vt Eunuchi, & qui quatuor tantùm habeant digitos: alia, quod imperfecta sint adhuc propter ætatem, neq. ad necessarium potuerint instrumentorum apparatum perduci, vt infantes, & in 1. ætate animalia cuncta. Propterea plantanimalia, quę motu carent, perfecta & non vitiata esse adiungit. Quorum vtrique indè colligas, quod gignendi vi prædita sunt nõ ergò vitiata sunt & mutilata, quemadmodum Eunuchi. Rursùm augentur & ad perfectum statum ac vigorem peruenium atque decrescunt, non igitur sunt imperfecta, vt infantes vel catelli: nam si essent, necessaria sibi instrumenta ætatis decursu compararent. Cùm vero motus instrumenta sibi nunquàm comparent, perspicuum est motricem illis virtutem non inesse.

Cæterùm perfecta hæc animalia dicuntur, non simpliciter in animalium genere, sed in sua specie, quippè nihil illis deest, quod suæ speciei debeatur. Illud tamen difficultatem habet, quod gignendi virtute dicantur esse prædita: quoniam in 3. libro de animalium ortu cap. vlt. vniuersum testatum genus spontè atq. ex putrescente materia obductõ cæno nasci prodidit. Mihi duo videntur verè affirmari posse. Alterum cum Simplicio, animalia hæc humiditatem quandam ex sese emittere, cui obducta terra cœnoq. facto & cõcrescente, animal quodpiam, siuè simile, siuè dissimile, prodeat. Alterum, generationem hic non pro alterius animalis procreatione nominari: sed pro nutritione, quæ ãgeneratio quędam est· perfectáque & non vitiata animalia esse probari, quoniam & nutriuntur & augetur, atque ità ad omnem suæ speciei perfectionem membrorúmque integritatem veniunt.

Iam vero Aristotelicæ huic argumentationi aliam subiungit Philoponus, qua sensum non mouere ita ostenditur. Si sensus esset motus causa, oporteret, dum mouemur, sensum operari. At clausis oculis nihilque audientes, vel olfacientes, aut gustantes vel contrectantes, mouemur: immò sæpè, vt accuratè, sentiamus aliquid, interrumpimus motum, & quiescentes sentimus acriùs. Non est igitur sensus, qui mouet.

TEXTVS.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ λογιστικὸν ἢ ὁ καλούμενος τοῦ ὅλου νοῦς· ὁ μὲν γὰρ θεωρητικὸς οὐθὲν ποεῖ τοιοῦτον, οὐδὲ λέγει οὐθὲν διὰ τοῦτο· οὐθὲν ἀεὶ ὃ ἂν κίνησις ἢ φθορᾶς τινὸς ἢ διακρίσεως ᾖ· οὐδὲ ὅταν θεωρῇ τι τοιοῦτον, οὐδὲ κελεύει φεύγειν, ἢ διώκειν. ἀλλὰ πολλάκις διαπορεῖ τι φοβερόν, καὶ οὐδὲν οὐκελεύει φοβεῖσθαι· καὶ ἐπὶ τῶν ἡδέων ὡσαύτως. αὖ δὲ ἡδύ τι πράττειν μέλλει.

TEXTVS.

Text. 46. *At verò neque rationale & qui vocatur intellectus est qui mouet. Theoreticus enim agendum nihil intelligit, neq. de fugiendo aut prosequendo quidquam dicit. Semper autem motus aut fugientis quidpiam aut prosequentis est. Sed nec vbi eiusmodi quidpiam contemplatur, fugere iam aut prosequi iubet. Quemadmodum sepè terribile aliquid ratiocinatur vel iucundum, non iubet autem timere. Cor autem mouetur. Sin verò iucundum, alia quadam pars.*

COMMENTARIVS CLXVI.

TErtia hæc est probatio ; qua id quod animalia mouet, intellectum non esse ostendit: quod de proprio & proximo principio motus intelligas; quéadmodum de sensu quoque in superiori commentario dictum est. Et vt duplex est intellectus, vnus theoreticus, alter practicus ; sic bipartitam instruit probationem. Sed importunè hic cogitatiuam intrudit nobis Auerroës, dum λογικὸν cogitatiuam interpretatur; rursúmq. cogitatiuam theoreticum intellectum, & νοῦν intellectum practicum significare putat. Quo loco (quidquid interim sit de hac cogitatrice virtute) sex omninò modis peccat. Primùm, quòd λογικὸν, quod ἀπὸ τοῦ λόγου, id est à ratione dicitur, quasi rationale seu ratione vtens animę virtus, cogitatiuam dicat; quam in homine materialem ac sentientem facultatem vbiq. fecit. Alterum, quòd vim hanc materialem sentientémq. significare dicat intellectum. Tertium, quòd virtutem, quam singularem solùm substantiam cognoscere déque singulis duntaxat rebus ratiocinari credidit theoreticum nunc intellectum circà vniuersa maximè occupatum appellet. Quartum, quòd λογικὸν melius ac diuinius quidpiam, quàm νοῦν, esse in anima dicat : cùm optimum omnium ac diuinissimum esse νοῦν & Aristoteles & Peripatetici omnes, ceu supremum animæ apicem, semper posuerint. Quintum, quòd νοῦν, qui circà prima & summa atq. à sensibus maximè remota versari existimatur, intellectum exponat practicum. Sextum, quòd ea, quæ coniunctim & velut vnum membrum Philosophus loquitur (λογικὸν ἢ ὁ καλούμενος νοῦς) disiunctim is & quasi duo diuersa proponat ; Neque cogitatiua ; inquit, neque illa quæ dicitur intellectus.

Sentiente igitur animæ parte in superiori probatione reiecta, ad intelligentem nunc accedit : quam primùm rationalem appellat, moxq. rationale interpretatur significare intellectum: perindè ac si dixisset, pars ea, quæ ratione vtitur, quàm intellectum vocamus. Vndè scitè colligit S. Thomas rationem & intellectum eandem animæ partem significare: quæ & intellectus dicatur, quatenus intelligit, & ratio, quatenus inquisitione quadam ad intelligendum ducitur. Sanè Philosophus cùm duas dixisset voces, vnicam tanquam vnius rei diuisionem subiungit in theoreticum & practicum. Immò διάνοιαν quoque cum intellectu coniungit (imperante inquit intellectu dianæaque dictante) quòd eadem animæ virtus sit intellectus, ratio, & Dianæa. Quod in 2. quoq. lib. adnotauimus, vbi in textu. 29. Dianæam & intellectum rursum in textu 32. rationem & dianæam coniunxi ac pro eodem nomi-nauit.

Intellectus & ratio, & dianœa.

A Iam argumentatio eiusmodi est. Si intellectus esset id, quod animalia mouet, aut esset intellectus theoreticus aut practicus: at neuter est, non est igitur intellectus. Theoreticus namque intellectus in sola rerum cognitione versatur, nec ad actionem progreditur, neq. sollicitus de ea est. Nam si ea consideret, quæ sua natura Theoretica sunt, nullo modo agenda; vt cùm cœlorum natura aut triangulum habere tres angulos contemplatur, sanè nullus efficitur motus. Quoniam non intelligit quidquam, vt agendum est vel non agendum, prosequendum aut fugiendum : sed solùm vt ens est & verum aut intellectile. Vbicumque autem animalia mouentur, ideò mouentur, vt vel cibum quærant, vel aliquid aliud, quod optant, consequantur, aut aliquid vitent quod auersantur. Immo vero si quidpiam eorum consideret, quæ de genere sunt agendorum possuntq. vel ad prosequendum allicere vel incitare ad fugam ; is tamen cognitione sola & contemplatione delectatus nec prosequutionem suadet nec fugam. Si de incendijs, hostibus, cædibus, bestiis, terræ motibus, alijsue, quæ terrorem possunt incutere atq. ad fugam sollicitare, ratiocinetur is; timendũ tamen aut fugiendũ: aut si de epulis, ludis, choræis cęterisq. iucũdis prosequendũ esse, nõ concludit. Quarè etsi in illis cor, in his alia quępiã corporis pars, velut iecur aut genitale pudendũ dũ res venereę cõsideratur commoueatur in nobis, non tamen propterea vel arripimus fugã, vel ad prosequutionẽ surgimus, sed eodem immoti loco consistimus. Quoniam hęc non practicè consideramus, sed theoreticè: hoc est naturas & proprietates eorum peruestigantes, & vniuersè duntaxat, non vt affectus nostros respiciunt, particularisvè illius actionis principia esse possunt. Sed & tantùm abest, vt thoreticus hic intellectus principium sit motus, vt quietem potiùs quærat, inquit Philoponus, ea quæ maximè delectetur. Nam & quidpiam attentius contemplaturi quiescimus corpore, atque ab omni strepitu motúq. recedimus & in quietum concedimus locum. Turbat enim motus omnis contemplationem : & in t. 48. lib. 1. intellectio quieti magis, quam motui, similis esse dicebatur, & in t. 20. lib. Physic. quiescendo & sedendo scientem animam ac prudentem fieri proditum est. Quòd si attentè contemplantes incedamus, aberramus illicò & ab instituto itinere deflectimus, in obiua quæq. impingimus, & Milesium Thaletem, dum astrorum contemplationi esset intentus, prolapsum in puteum fuisse atq. à Thressa ancilla irrisum narrat Socrates in Theæteto. Quare perspicuum est theoreticum intellectum non eum esse, qui animalia mouet.

Motus causam non esse intellectum theoreticum.

Quæ contemplationis opportuna.

E Verum Philoponus vniuersam Philosophi probationem paucioribus verbis contineri putat: atq. vbi dicitur (sed nec vbi eiusmodi quidpiam contemplatur) de actiuo intellectu sermonem esse. Ego vero nõ arbitror tàm inconsideratè loquutum fuisse Philosophum, vt vbi seorsim de hoc duplici intellectu tantoperè diuerso loqueretur id, quod vnius proprium est, tribuerit alteri, actiuúmque intellectum dixerit contemplari. Satius est de Theoretico sermonem ad illa vsque verba producere (prætereà & imperante intellectu) bipartitámque & magis generalem probationem facere: quia intellectum illum ostendatur, siue theoretica complectetur, siuè agenda, quæq. ad prosequendũ vel fugiendũ mouere possunt, motus tamen causam non esse.

Atque hoc est illud (sed neque vbi eiusmodi quidpiam contemplatur; terribile scilicet aut iucundum, quod prosequutionem aut fugam excitare possit. Iam igitur de actiuo loquentem audiamus Philosophum.

TEXTVS.

Ἐπὶ μὲν δὴ τὰ πάθη ὅταν τοῦ μὲν λεγούσης τῆς ἐμποίας φόβῳ τι ἢ διώκειν, οὐ κινεῖται, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἐπιθυμίαν πράττει, ὃς οἰ ἀκρατεῖς. ἐν ὅλως δὲ ὁρῶμεν ὅτι ὁ ἔχων τὸν ἐπιστήμην, ὃν ἰᾶται, ὡς ὑπὸ τινος κωλύει ὄντος τοῦ ποιεῖν κατὰ τὸν ἐπιστήμην, ἀλλ' οὐ τῆς ἐπιστήμης· ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἡ ὄρεξις διαιτᾶς κινεῖ τῆς κινήσεως· οἱ γὰρ ἐγκρατεῖς ὀρεγόμενοι καὶ ἐπιθυμοῦντες, οὐ πράττουσιν ὧν ἔχουσι τὸν ὄρεξιν, ἀλλ' ἀκολουθοῦσι τῷ λόγῳ.

Tex. 47 *Præterea etiam imperante intellectu ratiocinationéque dictante fugere aliquid aut prosequi, non mouetur, sed ex cupiditate agit: velut incontinentes. Atque omnino videmus, quòd qui medicam artem habet, non medetur, quasi aliud quidpiam sit Dominus agendi ex scientia, sed non scientia. Verum neque appetitus huiusmodi motus Dominus. Continentes namque appetentes & cupientes non agunt ea, quorum habent appetitum, sed intellectum sequuntur.*

COMMENTARIVS CLXVII.

Motus causam intellectū practicum non esse.

NEc intellectum igitur practicum, ad quem fortasse magis crederes pertinere motū, quòd circa agenda versetur, omnémq. suam cognitionem referat ad actionem, principiū & causam motus esse ostēdit. Eo namq. suggerente præcipientéq. aliquid esse fugiendum vel prosequēdum, fugiendū vitium retinendámq. virtutem, quòd ita concluserit ratiocinatio pratica circa rē, quæ fortasse occurrerit atq. in deliberationem venerit agenda ne sit an non agēda: homo tamen non statim mouetur ad id agendum, quod intellectus suasit, sed cupiditatem & affectum plerumq. sequitur: vt videre est in incontinentibus, quorum sunt illa verba: Video meliora probóq. deteriora sequor. Rectè namq. iudicat intellectus non agendum, neq. ad turpem actionem progrediendum, & tamen vehemētiore cupiditate impulsi ad agendum mouentur. Contra sæpè intellectus agendum bonum opus suadet, nec tamen ad agendum progredimur: & omninò (vt Themistij verbis vtar) frequēter vsu venit, vt ratio quidem fugam prosequutionemúe imperet, nec tamen rationis consilio stemus, sed ea sub iugum missam concupiscētiam ac libidinem sequamur. Hoc igitur vnum est huius rei argumentum ex incōtinentibus ductū:

Incontinētes quis. quos propterea incontinentes appellamus, quòd pugnantibus intellectu & concupiscentia cohibere concupiscentiam nequeunt, vt rationis ductum sequuntur, sed vincit in illis concupiscentia.

2. Alterum ex medicis ducitur, & omninò ex ijs, qui artem quampiam habent: est autem ars omnis habitus practici intellectus. Medicus namque, etsi medicam optimè calleat artem, nō illicò tamen ad medendum mouetur. Quod ad ipsum Medicum ita referunt Auerroës & S. Thomas, vt ipse sibi ipsi non medeatur nec seipsum sanet. Sed melius Themistius atque Philoponus vniuersè accipiunt. Semper enim habet Medicus medendi artem, nec tamen semper medetur nec semper curat: nec eques semper equitat, nec faber semper fabrile opus facit. Immò Medici sæpè, inquit Philoponus, de industria non sanat aliquem; aut quòd nolint; aut quòd illi cōducat esse in morbo. Hoc igitur argumento est, operationis & motus dominum primariámq. causam intellectum non esse, aut artē, scientiamúe, qua in intellectu resideat: sed aliquid aliud, quod hominem ad scientiæ vel artis vsum impellat. Nimirum sola intellectus cognitio non est satis ad agendū, nisi appetitus adsit.

Nec tamen propterea appetitum esse Dominum, Motus argumento demonstrat continentium; qui appetitu & ratione pugnantibus appetitum ratione frænant, atque agunt, non ad quod concupiscentia trahit, sed quod ratio rectum atque agendum esse suadet. Incontinentes cupiditatem rationi aduersantem, continentes rationem cupiditati resistentem sequuntur: ex illis intellectum, ex his appetitum non esse agendi dominum cognoscat.

Quocirca quarū hoc esse probationis caput diximus, etsi paucissimis cōclusum verbis. Primum enim nutricē facultatem nō esse motus causam probauit: deinde nec sensum: tum verò nec intellectum: postremò nec appetitū. Quibus ego duo de intellectu argumēta subiungo. Alterum, quòd intellectus, vel etiam actiui, ratiocinatio, qua agendum quidpiam esse concluditur, antecedit; motus autem intellectu mox quiescente atq. à ratiocinatione cessante sequitur. Quod si is esset motus causa, tunc oporteret esse corporis motum, quādo intellectus ratiocinatio atque operatio viget. Alterum, quod generosissimum appellat Philoponus; quòd si intellectus (quicunq. tandem sit, siue Theoreticus, siue practicus) moueret nos, ea, quæ intellectu carent, carerent item motu: at bestiæ quoq. mouentur, in quibus intellectus nullus: aliud igitur quam intellectus, principium est & causa motus. Ita Simplicius optimi fungens interpretis munere nec intellectū solùm nec appetitum solùm esse motus dominum primariámque & integram causam colligit: sed vtrumq. simul propterea quæ hæc ijs non aduersari, quæ statim subiunget Philosophus, ambo hæc esse motiua, tum intellectum, tum appetitum. Sic enim loquitur.

TEXTVS.

Φαίνεται δὲ γε δύο ζώῃ κινοῦσα ἡ ὄρεξις, ἡ νοῦς, εἴ τις δὲ καὶ φαντασία· ἀλλήν γέ πού τινα πολλὰ γὰρ ἐν ζώῃ τὸν ἐπιστῆμαι ἀκολουθοῦσι ταῖς φαντασίαις· ἐν οἷς δὲ ἄλογος ζώῃ οὐ νοῦς, οὐδὲ λογισμός ἐστιν, ἀλλὰ φαντασία· ἀμφω δὲ ἔχει δύναμιν κατ' τόπον, νοῦς δ' ὄρεξις.

Videtur autem sane duo hæc mouentia, aut appetitus aut intellectus, si quis phantasiam quoque ponat velut intellectionem quandam. Multa enim præter sentiam phantasiis sequuntur. Et in animalibus cæteris non intellectio, neque ratiocinatio est, sed phantasia. Ambigitur hæc mouendi loco vim habēt, intellectus & appetitus. Text.

COMMENTARIVS CLXVIII.

ANalysi in superioribus facta animæ in suas omnes partes ac virtutes, nullam illarum ostendit motus in animalibus causam esse non nutrientem, non sentientem, non intelligentem, non appetentem. Quid igitur? Hoc vnum est reliquum, vt plures illarum simul iungantur ad mouendum: atque ita tandem postquàm dixit quid non sit, apperiat quid sit motus causa. Idverò ex

ex antecedenti disputatione colligit. Omninò enim nutriente ac sentiente relictis, quoniam illa in plantis omnibus, hæc in animalibus non paucis immobiles prorsùs hærent: intellectum & appetitum accipit, quorum alterum in continente, alterum in incontinente perspicuum est mouere. Intellectum autem practicum seu actiuum constat nominari: quoniam Theoreticus cognitione sola delectatus, de nullo cogitat motu, vel si agenda ipsa consideret: practicus est, qui continentis & omninò actiones omnes humanas moderatur. Verùm cum disiunctione loquitur (aut appetitus aut intellectus) hoc est partim hic, partim ille: nam quosdam mouet appetitus intellectum non audiens, alios intellectus appetitum cohibens. Priorem autem appetitum B nominat, quàm intellectum. Tum quia priùs incontinentes nominauerat, qui appetitu aguntur, post continentes, qui ductum intellectus sequuntur. Tum vt inutilem repetitionem vitaret, compendioque vteretur. Nam si priùs intellectum dixisset, deinde appetitum, repetendus fuisset intellectus, vt phantasiam quoque intellectus nomine subiungeret comprehendi. Etsi phantasiam actionem potiùs nominat, quam facultatem, vbi phantasiam inquit velut intellectionem quãdam esse: & rursùm, sæpè homines præter scientiam phantasias sequi: & in animalibus cæteris non intellectionem, nec ratiocinationem, sed phantasiam esse, quoniam id, quod ad C agendum impellit, phantasma est seu idolum, quod phantasia proponit, siue terribilis ac formidandæ fugiendæque rei, siue iucundę, suauis, ac prosequendæ. Quare si cùm intellectu phantasia iungatur duo sunt mouentia, intellectus & appetitus: si seorsim, tria, intellectus, phantasia, & appetitus.

Motus causam esse intellectũ & appetitum simul.

1. Porrò cur phantasia velut intellectio quædam sit, duas Philosophus rationes indicat. Altera est, quoniam plerique hominum præter scientiam phantasias sequuntur, & in compluribus aut non agit ratio aut affectum perturbationémque non vincit: quare intellectus suasionem non audimus, sed phantasijs & imaginationibus nobis obiectis ducimur; túncque intellectus instar nobis est phantasia. Quia cùm intellectus proprium sit, vt actionum nostrarum sit Dux & moderator; substituitur illi phantasia, eámque velut alterum intellectum sequimur. Altera; 2. quoniam animalia cætera non intellectu & ratione viuunt, sed phantasijs dicuntur: itaque quod in nobis est intellectus, hoc in illis est phantasia; & vt nos intellectu, sic illa viuunt phantasia sola; vt in tex. 32. lib. 2. dicebatur. Propterea non absolutè intellectum, sed velut intellectum quendam esse dixit.

Phantasia intellectio quædã.

3. His duæ aliæ addi possunt causæ. Altera; quòd in superioribus non semel phantasiam cum intellectu copulauit, vbi intellectum dixit indigere phantasia, E neque sine hac quidquam intelligere; immò in tex. 20. intellectum quoque passiuum eam appellauit; 4. Altera; quòd non præsentia modò obiecta, vt sensus; sed absentia quoque, vt intellectus, comprehendat; velut quædam intellectus imago. Intúsque habeat id, circa quod operetur, quemadmodum & intellectus.

Cæterùm si mouentia hæc principia, intellectum & appetitum, ex eo Philosophus colligit, quòd incontinens appetitu, continens intellectu & ratione ad agendum inducatur; perspicuum fuerit, appetitus nomine irrationalem solùm appetitum significari; siue concupiscentem, siue iracentem. Quam A ob causam appetitum rationalem, qui voluntas dicitur, intellectus voce comprehensum fuisse monet Simplicius: quoniam is intellectum & rationem sequitur, nec nisi ea, quæ ab illo amplectenda fugiendáue esse proponuntur amplectitur aut fugit. Solus irrationalis appetitus, qui aduersatur rationi contraque illius suasionem persæpè impellit, distinguendus ac separandus ab intellectu fuit.

Quod verò de phãtasia idem ait Interpretes, quasi dubitando loquutum esse Philosophum (si quis phantasiam quoque velut intellectionem quandam ponat) quòd ea in homine absentia quoque cognoscens, esse videatur intellectio quædam; at in bestijs præsentia solùm & cùm organi percussione cõprehendens, intellectio non est: Et minùs veram causam cõtinet & Philosophi verbis aduersatur. Bestias namque absentium quoque rerum phantasijs sollicitari, tùm somnia testantur, tum motus, quibus absentia quæritant; siue prolem, siue feram, siue dominum. Et Aristotelis illa ratio altera, cur phantasia intellectio quædam sit; quoniam in bestijs nec intellectio est, nec ratiocinatio, sed phantasia; apertè ostendit eam in illis quoque velut intellectionem quandam esse; hoc est id, quod in homine est intellectio.

Bestiarũ phantasia an absentia cognoscat.

Duo igitur sunt mouentia; vnum cognoscens, intellectus & phantasia; alterum non cognoscens, sed cognitionem quampiam sequens, appetitus. Quę in bestijs facilè conciliantur, quòd appetitus phantasiam sequatur illique sese accommodet. In homine ratio & appetitus sæpè pugnant: si vincat ratio, vt in continente, mouet intellectus: si affectus & perturbatio, vt in incontinente, appetitus. Quòd si ratio captiuetur quoque & in affectus seruitutem se tradat; duplex est mouens, tum appetitus, tum intellectus; vt intemperante, in quo appetitui obsequens ratio cooperatur. In temperante tamen non dixerim duplex mouens: quoniam etsi appetitus rationi cedat, non operatur tamen cùm illa, sed potiùs repugnat, etsi operationem ac dominatum rationi permittat. Neque enim appetitus honestum bonum spectat, quod ratio quærit; sed iucundum solùm & suaue.

Continẽtis & incontinẽtis operatio.

TEXTVS.

Νοῦς δὲ ὁ ἕνεκά τινος λογιζόμενος ἢ ὁ πρακτικός. διαφέρει δὲ τοῦ θεωρητικοῦ τῷ τέλει.

Intellectus verò qui alicuius gratia ratiocinatur & practicus. Differt autem à Theoretico fine. Tex. 49.

COMMENTARIVS CXLIX.

DVo principia motus posuit, intellectum & appetitum. De his iam dicit, quoquo modo efficiant motum exponit. Ac primùm intellectus, qui mouere dicitur, non is proponitur, qui Theoreticus appellant: quoniam is paulò ante dicebatur agendum nihil intelligere, neque de prosequendo aut fugiendo quidquam dicere, fugamúe aut prosequutionem iubere. Sed alter ille, qui has imperare dictaréque consueuisse affirmabatur. Propterea hunc alicuius gratia ratiocinari, ideóque practicum appellari ait. Neque nomine solùm atq. appellatione, sed & fine, vnde ducta est appellatio, à Theoretico differre. Non quòd Theoreticus omni careat fine

(nihil enim est in natura, quod propter aliquem finem non agat) sed quòd nullum extra se & præter actionem suam habeat: solam quippè veritatis cognitionem quærit & bonum suum in se continet: vbi practicus aliud quidpiam præter actionem suam spectat, & ideò alicuius gratia, quod scilicet extra ipsum sit, ratiocinari dicitur. Itaque quod Aristotelem, ait Philoponus, intellectum hunc solùm dixisse alicuius gratia esse, vulgi & idiotarum hominum opinionem sequutum, qui Philosophos contemplationi deditos in eáque sola occupatos appellant otiosos, quòd contemplationis ille finis intus lateat: minimè credendum est. Namque in tam graui seriáque ac subtili quæstione cum idiotis hominibus loquendum non erat. Spectauit potiùs id, quod intellectus practici proprium est ac peculiare, vt præter cognitionem habeat extra se externum etiam finem, bonum agendum. Audi quid in secundo Metaphysic. libro textu 3. idem ipse loquatur Philosophus optimus verborum suorum interpres. Theoreticæ, inquit, Philosophiæ finis est veritas, practicę autem opus. Etenim si vt se habent considerant, non causam per se, hoc est vt cognoscant, sed ad aliquid, hoc est vt quidpiam agant, practici contemplantur. Fabri & Geometræ exemplum adfert in primo de moribus ad Nicom. cap. 7. quorum vterque rectum considerat angulum, sed alter quatenus vtile ad opus est, alter sola cognitione contentus, quid & cuiusmodi sit perueſtigat. Et nunc practicus, inquit, intellectus alicuius gratia ratiocinatur, hoc est in ratiocinando solum non est illi propositus finis, sicut Theoretico, sed aliquid aliud quærit, bonum scilicet agendum.

Habituũ intellectus diuisio.

Hinc scita illa scientiarum atque habituum intellectus diuisio in Theoreticos, qui sola rerum cognitione ac contemplatione intellectum ornant, & practicos, qui prętер cognitionem aliud quidpiam spectant. Quod quia duplex esse potest, aut immanens actio, vt voluntatis electio, aut foras in externam transiens materiam & aliquod opus producens, vt scriptio: cognitio practica in sexto Metaph. libro textu primo, in actiuam diuiditur, quę totius nomine πρακτικὴ dicitur, & effectiuam, quę ποιητικὴ vocatur. Actiua prudentiam comprehendit & moralem omninò scientiam, quę solius cognitionis gratia non est, sed vt boni efficiamur moresque nostros & actiones ex rectę rationis prescripto instituamus, vt est in secundo de moribus cap. 2. & effectiua cunctas artes. Ita totus perficitur homo, intellectus, cognitione rerum varia & multiplici, voluntas, prudenti electione virtutúmque plurimarum supellectili prętiosa, operationes demum externę artium omnium preceptis. Sic igitur ex fine tum illius cognitio aut habitus, tum Philosophia aut scientia, tum veritas ipsa, quam intellectus cognoscendo quęrit, aut Theoretica dicuntur, aut practica, aut etiam effectiua.

A quędam cognoscentes, intellectus & sensus, alię appetentes, voluntas & appetitus sentiēs, alię demum exequentes, vt motrix. Mitto nunc cognitionem & appetitum sensus, velut hominis non proprias, sed cùm bestijs communes. In reliquis hic ordo cernitur, vt primum intellectus cognoscat, deinde appetat voluntas, tum exequatur motrix. Propterea intellectus vocatur facultas Theoretica, hoc est cognoscens quemadmodum in tex. 21. lib. 2. De intellectu autem & Theoretica facultate. θεωρεῖν namque cognoscere est & contemplari. Reliquę practicę, quòd in actione versantur. πρᾶξις enim est actio. Verùm cùm Theoriam constet operationem significare solius intellectus propriam: eam videlicet, B quæ præstantissima est solámque habet veritatis cognitionem, ac per se expetitur velut propria intellectus perfectio, nec alio quoquam refertur: diuina prorsùs operatio, vt vox ipsa significat.

De praxi maior disputatio; non tam inter veteres peripateticos, quàm inter Posteriores nostros Theologos. Nos verò eam accipiamus operationem significare facultatis alterius ab intellectu diuersæ: quippè intellectus non est agere, sed quid agendum sit cognoscere actionique præmonstrare viam. Ac rursùm significare operationem, quæ in nostra sit potestate ac dirigi à recta ratione possit: alioqui C practicam intellectus cognitionem non diceremus eam, quæ ad paxim dirigendam confertur. Quare naturales ac necessariæ vegetantes actiones hoc loco non commemorantur. Propriè ac per se actio humana est voluntatis elicita, quam electionem vocamus: quoniam ea per se est libera siue sit circa finem, siue circa media. Etsi enim circa vltimum finem volendi ac nolendi libertatem non habeat, tamen quam contrarietatis appellant Scholæ; habet tamen volendi & non volendi, hoc est sustinendi actum; quæ contradictionis libertas dicitur. Secundo autem loco & participatione quadam actionem omnem à voluntate facultatibus cæteris imperatam appellamus praxim: quoniam actiones hæ vt participatione dicuntur liberæ quatenùs libero subsunt D voluntatis imperio; ita & actiones humanæ praxesque vocantur: & verò actio intellectus quoad exercitium tempúsque & modum, quo fieri debet aut non fieri.

Iam quoniam quod liberum est atque in determinatum ad plura, errare facilè potest, dilectione indiget; sola voluntatis electio per se libera est actio; hæc igitur sola per se apta est dirigi; per eamque actiones cæteræ, quæ illic subsunt, libertatis quoquo modo participes. Quare cùm directio & regula primùm & per se electionem respiciat volontatis, vbi recta ratio intelligendum esse præscribit, aut scribendum, vel ambulandum; per se primùm volun- E tati præscribit, vt intellectionem imperet intellectui, vel scriptionem manui, ambulationémque pedi aut motrici virtuti. Nunquam enim intellectus aut facultatis alterius actio ita dirigitur, vt huius sit vel illius natura; quemadmodum actio voluntatis vt bona sit aut mala: sed solùm vt promatur, vel non promatur fiat aut non fiat. Tribúsque prorsus modis diriguntur; tum præscribendo tempus; tum ponendo modum, tum verò constituendo finem. Etsi non omnes has directiones suscipiant actiones omnes; sed quędam sunt, quæ non admittant modum, vt videre, audire, & id genus aliæ facultatum earum, quæ necessariò & quantum possunt operantur.

Sic

DIGRESSIO XL.

De Theoretico & practico.

Tria in homine facultatum genera.

VErùm hęc paulò accuratiùs examinanda sunt. Ergò tria sunt in homine facultatum genera,

Sic igitur partiamur actiones. Theoria solius intellectus est propria: praxis verò facultatis alterius ab intellectu distinctæ: quæ si per se apta sit à ratione dirigi, propriè praxis est; hæc est voluntatis actio. Si non per se, sed vt voluntati subest, minus propriè & participatione duntaxat praxis appellatur; huiusmodi est cæterarum virtutum actio. Porrò praxim propriè significare actionem ab intellectu diuersam, testatur illud Aristotelis practicũ à theoretico differre fine: & rursum illud, practicum referri ad opus. Vndè illud peruulgatum in scholis; intellectum fieri practicum extensione; dùm non in sola cognitione sua consistit, sed ad aliud, ad alterius inquam facultatis actum dirigendum progreditur. Intelligendus autem est finis intrinsecus ipsius cognitionis seu habitus; vt vnius sit cognitio sola, alterius operatio. Non item finis hominis cognoscentis aut habentis habitum: quoniam hic est planè extrinsecus nec refert quidquam, quis nam sit nobis finis propositus.

Praxis propria, & participata.

Cognitio theoretica & practica quæ.

Hinc iam intelligas, quid theoretica cognitio sit, quid practica. Hoc enim differunt, quòd altera nil aliud præter cognitionem habet propositum: altera ad dirigendam moderandámque facultatis alterius actionem refertur: duóq. in cognitione practica adsunt actus; alter cognitionis intellectus dirigentis; alter facultatis alterius, quæ intellectus cognitione dirigi debet. Quò fit, vt actus practicus duobus modis nominetur. Interdum is, qui praxim dirigit; estque actus intellectus, qui in actuum & habituum intellectus diuisione opponitur theoretico; moralemque totam cognitionem continet, quam non cognitionis gratia quærimus, sed actionis, & vt efficiamur boni. Et verò etiam artes vniuersas, quæ actiones moderantur externas, quæ vt voluntatis imperio subsunt communiori vocis vsu praxes nominantur. Interdum vero is, qui dirigitur atq. à verè practica facultate elicitur: actúsq. volũtatis ac cæterarum facultatum extrà intellectum complectitur.

Practicus actus duplex.

Cæterùm meminisse nos semper oportet, primam atque præcipuam facultatum aut actuum vel habituum, quiin facultatibus considerantur, distinctionis causam & originem non ex fine, sed ex obiecto potiùs, ducendam esse, ex quo primùm naturam omnem accipiunt suam. Quare etsi fine distinguantur theoreticum & practicum, prima tamen distinctionis radix in obiecto latet. Etenim enti rei proprio intellectus obiecto, etsi vt res quædam est, accidat theoreticè cognosci vel practicè sicut etiam accidit ei omnino cognosci: quatenus tamen est cognoscibile & intellectus obiectũ, essentialiter diuiditur in cognoscibile theoreticum & cognoscibile practicum: partimq. aptum est sola cognitione attingi, partim ad agendum quoq. vel efficiendum quidpiam conferre. Quocirca quàm est intrinsecum & essentiale facultatibus atq. actionibus ex obiecto constitui ac distingui, tàm intrinseca & essentialis fuerit hæc diuisio in theoreticum & practicum, quæ non ex fine modo, sed ex obiecto petitur. Sed intelligas theoreticum quidem obiectum practicè cognosci non posse, at pleraq. practica theoreticè quoque cognoscuntur persæpè, vt actiones humanæ, quę à Physico considerantur, lignum, æs, & huiusmodi cætera naturalia, quę tractantur ab artibus. Immo & Metaphysicus saltem omnia cõtemplatur vt entia sunt. Nullũ enim est ens, quod ab intellectu, vt agnoscẽs facultas est, attingi non possit: permulta vero prẽter cognitionẽ spectare operationem quoque facultatis alterius queunt. Hinc verò non pauca prorsus intelligas.

Theoreticum & practicum essentiales modi.

Primùm theoreticum & practicum, seu theoreticum, actiuum & effectiuum, differentias esse essentiales aut modos potiùs intrinsecos cognitionis obiecti proprij intellectus. Propriè differentias non dixerim; quoniam vt ens præcisam & synonymam naturam non significat, quæ contrahenda per differentias sit, sed seipso immediatè descendit per intrinsecos modos ad hoc & illud ens illius vna esse nequit cognoscibilis ratio, quæ abstrahat à theoretica & practica. Quidquid enim est cognoscibile, vel est cognoscibile propter se, vel non propter se, sed propter aliud: aut vel propter actionem aliquam, vel non propter illam, sed propter se: vtrouis autem modo contradictio est, quæ nullum admittit medium. Nullum item ens practicum fuerit medium inter actiuum & effectiuum; nulla cognoscibilis ratio practica, quæ ab actiua & effectiua abstrahatur. Quia inter immanentem & transeuntem actionem; seu inter actionem, quę post se nihil relinquat; & eam, quæ relinquat aliquid, medium non est.

Cognitionem omnem entis rei aut theoreticam aut practicam esse.

Secundò, nullam esse posse cognitionem entis rei proprij intellectus obiecti, quæ aut theoretica non sit, aut practica; quippè cognitionis conditio petitur ex obiecto. Quare generalis omnino est cognitionis diuisio in theoreticam & practicam, seu in theoreticam, actiuam, & effectiuam: quæ tum ex fine petitur, tum maximè ex obiecto; Eáq. mox ad scientiam quoq. descendit, vt scientia quædam est illius entis cognitio. Essentiales namq. differentiæ modi ve intrinseci ita diuidunt genus, siue synonymum, siue omonymum, vt medium nihil relinquat. Eandéq. ob causam nulla potest esse cognitio, quæ formaliter sit tum theoretica tum practica. Siquidem oppositæ & contradicentes differentiæ in distinctas & oppositas species distrahunt genus, neq. simul esse possunt. Quare quod aliqui graues alioqui dixere Theologi, sacram Theologiam neq. theoreticam esse neq. practicã sed effectiuam: aut quod alij, esse formaliter tum theoreticam tum practicã, probare non possum. Sed aut partim formaliter theoreticam dixerim partim practicam; si pluribus distinctis habitibus scientiæ constent: aut si vna simplici qualitate, neutrũ eam formaliter esse, sed eminenter vtrumque; quale est illius obiectum Deus.

Cognitio nulla simul theoretica & practica.

Theoretici & practici origo prima.

Tertiò, eodem modo, quo ens, cognitionem quoq. de theoretica & practica dici: hoc est analogicè & per prius & posterius: prius inquam de theoretica, quę propter se quæritur velut intellectus perfectio in se ipso; posteriùs de practica, quæ ad aliud & facultates intellectu posteriores refertur. Prius item de actiua, quàm de effectiua; quòd illa voluntatem respiciat, cuius propria est praxis; hæc facultates cęteras, quę non nisi à voluntate participatam habent.

Cognitionẽ de theoretica & practica per prius & posterius dici.

Quartò, diuisionem entis in theoreticum & practicum nõ esse entis generalissimè sumpti, quod ens rei & rationis comprehendit; sed solius entis rei, quod proprium est intellectus obiectum. Quippè entis rationis cognitio nec propter se quęritur, nec ad agendum quidpiam, sed solum ad intellectus actiones in entis rei cognitione dirigendas confert.

In Theoreticum & practicum cuius entis diuisio sit.

Quintò, diuisionem intellectus in theoreticum & practicum illius esse intellectus, qui circà ens rei propriùm ipsius obiectum versatur. Eum vero, qui circa ens rationis occupatur, nec theoreticum esse nec practicum, sed organicum ad eum iuuandum,

Cuius item intellectus.

qui entis realis cognitionem theoreticus erit aut practicus.

Practici habitus subiectum.

Sextò posse habitum practicum in eo quoque subiecto esse, quod practicè nequeat operari. Cùm enim practicum ex obiecto petatur & fine ipsius intrinseco, quo suapte natura & conditione directiuus est praxeos; in quocumque tandem subiecto ponatur eiusmodi habitus, practicus semper erit: quia & circà illud obiectum versatur, & siuè in eodem, siuè in alio subiecto, aptus est dirigere praxim: estq. ex accidenti, si in eodem reipsa non dirigit. Nam in separata mente qualis nam tandem fuerit prudentię habitus, nisi sit practicus? Et in homine is, quo vnus homo potest alium dirigere, modúmque illis prescribere operandi? Non enim practicus habitus dicitur, quòd operetur, sed quòd aptus sit, vel recta ratione dirigi, vel actionem dirigere, quę sit praxis: siue in eo ipso, in quo est, dirigat, siuè in alio. Nam & qui virtutum cognitionem perdisceret sola cognitione contentus, cognitionem tamen haberet practicam, quia etsi nunquam illa esset vsurus, ea tamen esset apta praxim secundùm rectam rationem dirigere.

Theoretico & practico totum hominẽ optimè gubernari.

Septimò, ità optimè omninò prouisum homini omni ex parte fuisse: vt facultates illius natura imperfectę errorique obnoxię dirigentur atque vindicarentur à culpa. Dirigere autem cognoscentis est munus: intellectum igitur, qui cognoscens facultas est, tum seipsum, tùm cæteras omnes, oportet dirigere: Seipsum, tum in ea cognitione, quę propria est ipsius perfectio, tum in ea, qua cęteris debet subsidium ferre, dirigi instrumentis illis, quę ex entis rationis cognitione. Suppeditat logica: quę propterea scientiarum omnium, tum theoreticarum, tum practicarum generale instrumentum appellatur. Facultates verò aliud alias habitibus practicis aquisitis, scientia mortali, prudentia, & arte, duobus prioribus voluntatem, postremo cęteras. Et ideo hi habitus dicuntur practici, quod ad praxim dirigendam referantur: magis tamen scientia moralis & prudentia, quę voluntatis actiones spectant, quę per se sunt praxes, quàm ars, quę imperatas, quas participatione praxes esse possumus. Ita vnum est

In homine vnum dirigens, & duplex directio, & quomodo.

dirigens, intellectus, duplexque directio, tùm sui ipsius, tum aliorum, ac totidem directarum facultatum genera. Et cum duplex item cognitio sit ad dirigendum necessaria, altera modi operandi, altera materię & obiecti, circà quod facultates eę versantur: vtraque ad intellectum theoreticámque facultatem pertinet: quarè is, tum cognoscens est, tum dirigens facultates cęterę vt cognitione carent, sic directionẽ solũ illius sequuntur. Quo etiã fit, vt in

De Theoretica & practicæ cognitionis directione.

theoretica facultate cognitio proprij eius obiecti propria sit illius operatio: at practicarum operatio distincta est à cognitione quia cognitio, tum obiecti, tũ modi operandi earũ, ad theoreticam pertinet facultatem, si nõ vt theoretica est, certe vt facultatum cęterarum directrix. Inde tandem intellectus theoreticus, & practicus, quatenus vel in propria sua operatione quiescit, vel ad cęteras facultates dirigendas progreditur. Petitúrque hęc diuisio ex intima ipsius intellectus vi, qua vt est facultas cognoscens, tum aptus est ipse obiectum contemplari suum, tum cęteras facultates dirigere. Rursùm in theoretica facultate proprij obiecti cognitio ad nullam operationem refertur, sed ipsa est facultatis illius operatio: cognitio vero modi operandi

A operationem quidem aliam spectat, sed facultatis eiusdem circà suum obiectum: neque illius est vt theoretica est, sed vt sui ipsius directrix. In practicis & obiecti & modi operandi cognitio ad actionem aliam refertur, ad dirigendam inquam propriam facultatis practicæ operationem ab vtraque illa cognitione diuersam. Præterea in theoretica modi operandi cognitio, tum propriæ illius operationi, tum cæteris omnibus facultatibus, vtilis est: quoniam omnes cognitione, quæ theoreticæ propria existit, dirigi debent. Confertque ad cognitionem obiecti & modi operandi earum: etsi primaria intentione propriam theoreticæ operationem respiciat. At in practicis cognitio modi operandi ad propriam duntaxat illarum operationem confert; vt prudentia & ars ad actiones voluntatis cæterumque facultatum, quæ voluntati subsunt. Theoreticæ facultatis non item; nisi fortasse interdum vt est practica & in actu exercito paret voluntati & dirigitur à prudentia. Quin etiam in theoretica, cognitio modi & cognitio obiecti duas efficiunt cognitiones: tum quòd altera ad alteram referatur, altera nequaquam, sed ipsa sit facultatis illius operatio; cognitióque obiecti cognitionis modi existat finis: tum quod illa cognoscendo quoq. modo & obiecto aliarum facultatum vsui est; hæc in seipsa consistit nec alio quoquam refertur. In practicis autem & modi obiecti cognitio vnica est: quoniam vtraque ad operationem confertur atque ad practicæ facultatis actionem dirigendam, vt videre est in prudentia & arte. Cognoscere namque agendi modum & actionem, quæ fieri debet, eadem est prudentiæ cognitio: & rursum cognoscere modum efficiendi quidpiam & materiam aptam, ex qua efficiatur haud magno operè in arte differunt. Accedit ad hoc, quòd in theoretica operandi modi cognitio non est illius facultatis perfectio propria. Propria siquidem facultatis cuiusque perfectio operatio illa censetur esse, quæ illam in se perficit, non propter aliam facultatis cuiusdem operationem. Quemadmodum cognitio illa refertur ad aliam intellectus eiusdem actionem dirigendam, qua in sui obiecti compræhensione versatur; verèque perficitur, vel in se ipso, si vt theoreticus operetur ens que cognoscat theoreticum; vel in ordine ad aliam facultatem, si aliarum director operetur ens que practicum congnoscat. In practicis modi quidem & obiecti cognitio theoreticæ facultatis perfectio est vt est practicarum directrix; quia refertur ad operationem extra ipsam, non ad aliam illius ipsius actionem alia tamen præter eam cognitionem operatio est practicarum facultatum propria, quæ illarum perfectio sit.

Intellectus operationum propria genera.

Ex quibus omnibus duo tandem intelligas. Alterum; tria in intellectu distinguenda esse cognitionum genera. Vna est cognitio proprijobiecti vt intellectus theoretica facultas est: eáq. theoretica est, quod propter se ipsam quæratur. Altera cognitionis modi & obiecti practicarũ facultatẽ: quæ illi conuenit vt sua cognitione dirigere facultates nõ cognoscentes potest: hęcq. est practica, quia refertur ad actionẽ extrà intellectũ, quæ nominatur praxis. Tertia cognitionis modi operandi ipsius met intellectus, quo prior duplex cognitio dirigatur: hęcq. nec theoretica est, nec practica; quoniã nec propter sola quęritur cognitionẽ, nec refertur ad dirigendã operationem, quę sit praxis; sed ad alias intellectus actiones, non vt

Logica triplex ratio eam pertinet, vel ad theoreticam, vel ad practicam, vel ad vtramque.

voluntati

voluntati quoad exercitium subsunt & praxeos quoquo modo participes esse possunt ; sed secundùm suam naturam : Non inquam vt bonę esse queunt aut malę, hocque tempore fieri aut non fieri, propter hunc illumvè finem ; sed vt benè vel malè, verè aut cum errore, effici possunt. Quomodo libertatis nullam , & ideò nec praxeos speciem habent, sed theorię potiùs. Quare etsi proprie nec theoretica sit, nec practica cognitio ; sed organica, tùm theoreticis , tùm practicis cognitionibus seruiens (quam ob causam ab Aristotele & Peripateticis Philosophię ac scientiarum ὄργανον vocitatur) ad theoretici tamen magis quàm practici, naturam accedit. Vere tamen & theoretica & practica cognitione prior : ceù quę ad vtramque comparandam intellectum dirigat & promoueat.

Philosophiæ partes.

Alterum, quęnam ex his cognitionibus Philosophię pars ponenda sit. Siue enim Philosophia intellectus perfectionem circà proprium obiectum, siue cognitionẽ veritatis significet ; priora duo duntaxat cognitionis genera comprehendit, quibus & veritatis omnis, tum theoreticę, tum practicę, & vniuersi entis, quod intellectus obiectum est, cognitio continetur: atque intellectus perficitur, tum in se vt facultas theorerica est, tum vt cęterarum facultatum non cognoscentiũ dirrectiuus existit : totúsque homo comparatur quàm optime, tum ad intelligendum, tum ad agendum. Tertium cognitionis genus non partem, sed organum Philosophię totius Peripatetici veteres, Alexander, Ammonius, Simplicius, ac Philoponus appellarunt. Trésque in partes Philosophiam vniuersam tribuerunt ; in theoreticam , quę naturalem , transnaturalem , & Mathematicam contemplationem habet; actiuam, quę ethicam, œconomicam,& politicam continet; demùm effectiuam , quę artes omnes complectitur.

Logica nõ pars, sed organum Philosophiæ.

TEXTVS.

Καὶ ἡ ὄρεξις ἕνεκα τοῦ πάσης. οὗ γὰρ ἡ ὄρεξις αὕτη, ἀρχὴ τὸ προαιρετικοῦ τοῦς. τὸ δ' ἔσχατον, ἀρχὴ τῆς ὀρέξεως.

Atq. appetitus omnis alicuius gratia. Cuius enim appetitus hic, principium practici intellectus. Vltimum verò, principium actionis.

COMMENTARIVS CL.

Appetitus omnis alicuius gratia.

DE intellectu dixit. Iam de appetitu, qui alterum motus principium nominatus fuit. Hic quoq. alicuius gratia est, finémq. spectat quempiam; & appetitus omnis rei cuiuspiam consequendæ aut fugiendæ appetitus est . Hoc vtrique commune. Nam vt intellecticus practus alicuius gratia ratiocinatur, sic appetitus alicuius gratia appetit, omnisque appetitus motum in aliud significat. Ille agendum quidpiam suadet , hic illud ipsum consequi appetit aut fugere : indè ad consequendum aut fugiendum mouemur. Idipsum enim , quod appetitur , practici quoq. intellectus principium existit: nempe actio agendum vè quidpiam & appetendum, quod & ratiocinandi principium fuit intellectui & appetendi est appetitui. Hoc namque intellectui propositum mouet eum ad ratiocinandum, moxq. appetitum ad appetendum. At dum ratiocinationis motui succedit alter exequutionis , quo ad agendum & procurandum id impellimur , quod intellectus agendum persuasit appeitúsque appretijt; hic priori prorsus reperitur oppositus ; atq. id quod primum fuit in intentione raticionationisq. & appetitionis principium ; in exequutione iam aut etiã assequutione est vltimum. A fine quippe ceu bono cognito ac desiderato sollicitatus intellectus ratiocinatur & inquirit media , quibus consequi finem possimus réq. appetita potiri : at dum ad agendum & exequendum descendimus, à procurandis mediis principium facimus, pereáq. ad finem progredimur. Prior motus est ab appetitu finis ad inuentionem mediorum ; posterior à mediorum vsu ad consequutionem finis. Quod de boni consequutione dixi , idem intelligas de fuga mali. Coniunguntur autem vbiq. duo hæc principia , intellectus & appetitus: Nam & in priori motu prima omnium est boni maliuè cognitio. Nisi enim intellectus cognosceret, non appeteret appetitus : ac rursum nisi hic appeteret, nequaquam ille de consequutione ratiocinaretur. Et in posteriori quoq. nisi & cognitio dirigeret & appetitio vrgeret , omnis exequutionis labor non susciperetur. Quare vbi vltimum dicitur esse actionis principium ; vltimi appellatione significatur, id in quod practica desinit ratiocinatio. Finis nãq. principiũ est inquisitionis & media ratiocinanda inuẽta principium actionis existunt. Exemplo libuit Philopono ac Simplicio rem planiorem facere Æstate quispiam calorem solis aut hyeme frigus persentiens tegumentum desiderat, quo aut solis radij, aut nauim , pluuiarum ventorum arceantur injuriæ : tandem opus aggrediens à fundamentis incipit, atque in tectum operimentumque desinit.

Exequutio ratiocinationi oppositæ.

TEXTVS.

Ἔστι δὲ λόγως δύο ζῶα φαίνεται κινοῦντα, ὄρεξις ἡ διάνοια πρακτικὴ τὸ ὀρεκτικοῦ γὰρ κινεῖ. ἡ δὲ φαντασία ὅταν κινεῖ, οὐκ ἄνευ ὀρέξεως ἡ δὲ διάνοια κινεῖ, ὅτι ἀρχὴ αὕτης ὀρεκτικόν. ἡ δὲ φαντασία ὅταν κινῇ, οὐ κινεῖ, ἄνευ ὀρέξεως.

Quocirca rationi consentaneè duo hæc videntur mouentia , appetitus & dianœa practica. Appetitiuum enim mouet , & propter hoc dianœa mouet , quoniam huius principium est appetitiuum. Nam & phantasia quando mouet, non mouet absque appetitu.

COMMENTARIVS CLI.

Dianœa quid.

QVem hactenus practicum intellectum nominauit, practicam nunc dianęam appellat. Vt manifestum sit , id quod sępiùs in superioribus adnotauimus, Dianœam ad intellectum pertinere illiúsq. ratiocinationem significare. Nam & sermo erat de intellectu, qui proposito sibi appetibili fine ratiocinatur circà media, quibus is obtineri queat. Considera, inquit Philoponus, quòd practicum intellectum Dianœam appellauit practicam.

Themistius autem in his Philosophum arbitratur ex appetitu & intellectu, quorum vtrumq. mouere dixerat , velut vnam progressionis & incessus animalium conciliare atque absoluere causam. At Simplicius præferri appetitum intellectui arbitratur, potioremque motus causam iudicari. Quoniam etsi vterque moueat primùm tamen appetitus mouet, deinde sequitur motus, hoc est ratiocinationis, quo quęritur quemadmodum appetibile consequamur. Nam & proximè superioribus verbis appetibile dictum est principium esse practici intellectus;

Appetitum magis, quẽ intellectũ; mouere.

& nunc id quasi planiùs exponens, appetitiuum inquit mouet, & idcirco dianæa mouet, quoniam principium eius est apetitiuum. Idem euenit phantasiæ, quæ velut intellectus quidã posita est atq. in bestijs & vero persæpè in homine intellectu torpente principium existit motus. Namq. ne hæc quidẽ absq. appetitu, sed ex illo prorsus excitata & impulsa mouet. Itaq. appetitus cognitionẽ vbiq. antecedit & velut illius principium est: siuè cognitio intellectus sit siuè phantasiæ. Nam etsi appetitus in incognitum non moueatur; ideóq. necessarium semper sit cognitionem antecedere appetitionem: practica tamen cognitio non fuerit, quæ ad motum inducat, nisi appetitus anteà excitetur. Sed & cognitio ad prosequẽdum vel fugiendum indeterminata est, perq. appetitum determinari eam oportet, antequam hoc vel illo moueat motu. Deniq. persæpè fit, vt intelligentes atq. imaginantes non moueamur; quòd appetitus non moueat: appetitus autem & sine intellectu mouet, vt in incontinente; & semper mouet, nisi à ratione alioue affectu coërceatur.

Quod autem S. Thomas hæc non de appetitu, sed de appetibili, interpætatur; appetibile inquam esse primum, quod mouet, quia ipsum ab intellectu consideratum & phantasiæ repræsentatum mouet: atq. ita quæ duo dicebantur mouentia, reduci ad vnum, scilicet ad appetibile: mirari satis nõ possunt. Tum quia non appetibile, sed appetitum, ὀρεκτικὸν, quod appetendi facultate præditũ est est, ait Philosophus. Tum quia appetibile mouet vt finis: at d nunc quæritur, quod vt efficiens mouet; vbi de facultatibus animæ, non de rebus, circà quas eæ versentur, disputatur. Quòd si non de efficiente, sed de fine item sit sermo; sanè cùm & appetitus & intellectus rei appetitę gratia moueat; V num est principium mouens primum nempè res appetita.

TEXTVS.

Ἐ᾽ ἀ᾽ἀ᾽ ἐπὶ κινοῦν πρῶτον, τὸ ὀρεκτόν. εἰ γὰρ δύο, νοῦς καὶ ὄρεξις συνέστω, κ᾽ κοινόν αὖ τι εἶδος ὀκίνουν ταῦ δὲ ὁ μὲν νοῦς οὐ φαίνεται κίνητικὸς ἄνευ ὀρέξεως ἡ γὰρ βούλησις ὄρεξις. ὅταν δ᾽ κ᾽ πὸν λογισμὸν κινῆται, κ᾽ κατὰ βούλησιν κινεῖται. ἡ δὲ ὄρεξις κινεῖ κατὰ τὸν λογισμόν. ἡ γὰρ ἐπιθυμία ὄρεξις τις ἐστί.

Tex. 50. *Vnum igitur quidpiam mouens primum, id quod appetit. Si namque duo, intellectus & appetitus mouerent, secundum communem aliquam speciem mouerent. Jam verò intellectus quidem non videtur mouere sine appetitu. Voluntas enim appetitus. Cùm autem per ratiocinationem mouetur, per voluntatem item mouetur. Atqui apetitus præter ratiocinationem mouet. Etenim concupiscentia appetitus quidam est.*

COMMENTARIVS CLII.

Appetitũ magis, quam intellectũ, mouere.

HÆc superiorem interpætationem confirmabunt magis. Etenim eodem spectant, vt mouente duplici posito, intellectu & appetitu, appetitum ostendat potiores in mouendo tenere partes. Sed à facultate ad actum, à motu potestate ad motum actu, ab appetitiuo ad appetens iam transit. Priùs namq. ὀρεκτικὸν dixit, nunc autem ὀρεκτὸν. Illud significat id, quod appetere potest facultatémque habet appetendi; hoc verò id, quod actu appetit: etsi vtroq. modo Simplicius legi posse significet. Si tamen ὀρεκτὸν legatur, pro eo, quòd actu appetitur, accipiendum esse; quod inquam est appetendum & appetens. Vt enim scientia actu & scibile idem sunt, ità & appetens actu & appetibile: quare vt intellectus intelligendo fit res intellecta, sic appetitus appetendo euadit res appetita. At opposito modo: res siquidem intellecta fit similis intelligenti, at appetitus appetitæ potius rei euadit similis. Appetitiuum igitur moueri potest, appetitus autem actu re ipsa mouet. Et quidem primum.

Cuius dùm probationem subiungit, manifestè ostendit se in hac propositione appetitum vniuersè nominasse, vt rationalem & irrationalem, intelligentem & sentientem compræhendit: mox verò in parte accipi, vbi duo addit mouere, intellectum & appetitum. Probatio enim eiusmodi est. Duo prorsus sunt principia mouentia, intellectus & appetitus sentiens: quippè alter continentem mouet, alterin- continentem, vt anteà dicebatur: aliquid igitur esse oportet vtriq. commune, intellectui & sensui; ratione cuius ambo vim habeant mouendi. Nam vbi communis est effectus plurium causarum, comtinuem quoq. vim in illis inesse oportet, qua effectum eundem producant: alioqui quatenus diuersæ sunt, diuersa prorsus efficerent. Iam verò cõmunis, tum intellectui, tum sensui, vis est appetitus: siquidem non solum in sensu est irrationalis appetitus concupiscentiæ, sed & in intellectu rationalis viget appetitus, qui volutatis dicitur: atque vt concupiscentia moẽtur incontinens, sic continens voluntate. Si ergò intellectus & sensus huiusmodi vim habẽt ab appetitu, potiores in mouendo partes obtinet appetitus, qui cæteris auctor est vt mouere possint. Scitum enim illud est; Quod cæteris causa est, vt talia sint, magis illud est tale: & illud; Primùm in vnoquoq. genere causa est cæterorũ: licétq. reciprocare; Quod est cęterorum causa, primùm in illo genere est. Itaq. princeps motus causa est appetitus; cuius est prosequi aut fugere, cupere aut auersari: cognitio secundaria &, vt Simplicius loquitur, tanquam adiuuans appetitum; hoc est velut conditio, sine qua non moueret appetitus: non enim mouet nisi ad obiectum cognitum.

Porrò appetitus tum genus vniuersum significat tum speciem quandam, quę generis nomen retinet. Genus vniuersum; vbi dicitur (vnum igitur quidpiam mouens primùm id, quod appetit) & rursum (intellectus non videtur mouere sine appetitu; voluntas enim appetitus) & iterum (appetitus præter ratiocinationem mouet: etenim concupiscentia appetitus quidam est. Speciem autem; hoc est appetitum sentientem; vbi legimus) si namque duo, intellectus & appetitus, mouerent.

Vbi verò sensum diximus mouendi principium esse, phantasiam intelligas, quàm & Philosophus mouere dixerat: & velut intellectus alter mouet, tum hominem persæpè, tum bestias semper. Duplicem autem appetitum, rationalem vnum & intelligentem, alter irrationalẽ & sentientem, obtemperabis Philosophum cognouisse. Quid enim aliud quàm rationalem appetitum sonat illud. Cùm per ratiocinationem mouetur, per voluntatem mouetur: rationalis igitur appetitus voluntas est, Irrationalem verò significant illa (atqui appetitus præter ratiocinationem mouet; hicque concupiscentia est). Quam ob causam bis Themistius voluntatem inculcat appetitum intelligentem esse & appetitum mentis.

Cæterùm

Cæterùm duo minùs probo. Alterum; quòd intellectum & appetitum non vt duas, sed vt vnum motus causam poni contendat. Cùm non hoc agat Philosophus, sed vt alteram altera potiorem esse ostendat. Alterum quòd appetitum & voluntatem in intellectu velut illius speciem putet contineri; ideóque diuersam non facere mouentem causam. Quod tantum abest à vero, vt genere prorsus distinguantur. Si quidem appetitiuum in 2. lib. aliud positum est facultatis genus ab intellectiuo diuersum: quòd obiectum diuersum genere sit, verum & bonum, intellectile & appetibile. Hoc vero loco Philosophus voluntatem quidem affirmat cum intellectu coniunctam esse, sicut concupiscentia cum sensu; quoniam cognitionem vtramque appetitio sequitur obiecti cogniti. At non intellectus, sed appetitus speciem esse; appetitúmque vniuersum irrationalem & irrationalem, in intelligentem & sentientem, in voluntatem & concupiscentiam diuidi.

Porrò in lib. quidem de animalium motu cap. 3. plura principia mouentia posuit, dianœam, phantasiam, electionem, voluntatem, & concupiscentiam; omnia tamen ad intellectum & appetitum reduxit; phantasiam & sensum ad intellectum, quòd iudicandi vim habeant omnia; voluntatem autem, iram & concupiscentiam appetitus quosdam esse; electionem demum dianœa & appetitus communem esse. Omninóque motum vbique voluit cognitione & appetitu constare, & vtrumque aut sentientis partis aut intelligentis esse posse.

TEXTVS.

Διὸ ἀεὶ μὲν κινεῖ τὸ ὀρεκτόν, ἀλλὰ τοῦτ' ἔστιν ἢ τὸ ἀγαθὸν, ἢ τὸ φαινόμενον ἀγαθόν.

Quapropter semper quidem mouet id, quod appetitur: at hoc vel bonum est, vel apparens bonum.

COMMENTARIVS CLIII.

QVoniam plura posuit mouentia principia, intellectum & appetitum; & rursum phantasiam dixit velut intellectum quendam esse; hæc accuratè magis distinguit; quidque inter illa intersit, exponit. Interest autem, quod intellectus semper est rectus. Quod de primorum principiorũ intellectu libuit Sancto Thomæ interpretari: vt enim in theoreticis, ità & in practicis non erramus vnquàm circà prima principia. Quippè vt semper verum est illud; De quolibet affirmare licet vel negare, ita & hoc. Nulli nocendum esse, Nihil iniustè agendum, Maius bonum minori anteponendum, Ex duobus malis minus eligendum, & similia. Quarè erroris causa non est intellectus, sed phantasia & appetitus, quorum impulsu, dum ratiocinamur, sub veris principijs propositiones sumimus falsas.

Intellectus, phantasia, & appetitus differentia à motu.

At meliùs multo Simplicius intellectus inquit semper est verus, quando scilicet perseipsum est neque cum vilioribus vitis & cognitionibus complicatur. Nam si intellectum solum rectamq. rationem ducem sequamur agentes, rectè semper operabimur neq. peccabimus vnquàm. Exemplo sit continens, qui sæuiente licet perturbatione appetitúq. irrationali stimulante ad malum & phantasia iucundum proponẽte obiectum, rectè nihilominùs agit, quia rationem & intellectum sequitur, non phantasiam vel appetitum. At appetitus & phantasia, tum recta sunt, tum non recta: quia & rationi conformia esse possũt illiq. obsecũdare & aduersari atq; ad pugnantia trahere. Rectæ rationi & intellectui sese accommodant in temperante, pugnant in continente & incontinente: quorum tamen ille operatur rectè, quo phantasiam & appetitum vincens rationem audit, hic non rectè, quod ratione contempta phantasiam & appetitum sequitur.

Cõtinẽs & incõtinens.

Cæterùm hanc differentiam quasi ex superioribus deducendo adfert Philosophus. Sic enim habet (intellectus igitur omnis rectus est. Ex eo namq. deducitur, quod intellectus absq. irrationali appetitu proprium habet appetitum voluntatem, per quam moueat: ideo per se consideratus rectus est. Alter autem appetitus præter rationem mouere potest, & idcirco non rectè mouere.

TEXTVS.

Text. 52. *Intellectus igitur omnis rectus est. Appetitus autem & phantasia tum recta tum non recta.*

COMMENTARIVS CLIIII.

CVm appetitum principium motus causam esse posuerit, dimisso intellectu, de quo in antecedenti tota disputatione satis fuerat dictum, de appetitu quædam subiungit. Ac primũ illud est, quod facultati cuiq. præcipuum est, quòq. tota illius natura constituitur & vero separatur à cęteris. Nempè quod sit obiectum exponit, quod appetendo animalia moueat appetitus. Quocircà alterum quoq. & quidem potius, hoc dixeris appetitus ab intellectu & facultatibus cæteris discrimen esse. Quanquã & tertium verbis illius (quapropter semper mouet id, quod appetitur) cõtineri videtur, estq. eiusmodi. Intellectus non semper mouet, vt in incontinente, phantasia item non semper, vt in continente, qui agitur intellectu: at appetitus semper mouet, rationalis quidem cõtinentem, irrationalis autem incontinentem. Namq. ὀρεκτὸν significat id, quod actu appetitur, quod, vt in superiori adnotauimus cõmentario, & appetendum est & appetens. Ità sensum ab appetitu ad rem appetendam, à facultate ad obiectum, transit.

Appetitus ab intellectu & phantasia differentia.

Quod vero appetitur & est appetitus obiectum, semper est bonum, si non verum, certè apparens. Cùm enim appetitus propensionem & inclinationem in aliquid significet, propensio omnis & inclinatio est ad bonum, quod Deus & natura appetitu illo & inclinatione cuiq. naturæ quærunt. Quare si alius sit oppositus actus auersionis à malo, is minùs est legitimus appetitus, qui velut inclinatio quædã est. Nec adest vnquàm, nisi antecedente alio actu prosequutionis boni: siquidem nunquam nolumus quidpiam, nisi quod aliquid aliud velimus. Quapropter propriũ & per se appetitus obiectum est bonũ: malum autem ex accidenti, & velut id, à quo declinet vt bono potiri possit. Hinc voces illæ in ipso

Appetitus obiectũ, bonũ, malũ ex accidenti.

moralium initio & lib. 3. cap. 2. Bonum appetunt omnia; omnisq. electio est boni. Et alibi sepè, finem habere ratione boni & optimi. Ergò siqui sponte mortem eligant nefariasq. sibi ipsis inferant manus; vt nimirum magnum aliquod fugiant malum, id faciunt; morsque illis ceù minus malum & ideò sub specie boni proponitur; quia minus malum comparatione maioris videtur bonum. Estq. error in intellectu, qui mortem vt bonam apprehendit voluntatique proponit. Idem est eorum error, qui scientes peccant: præsentis scilicet delectationis apprehensæ ac iudicatę bonæ specie vana decepti. Aut si malitia subsit, in eo apparet bonum, vt suum voluntas expleat appetitum suáque libertate fruatur.

Vt ali qui mortem sibi inferant.

Qui sciens peccant.

An Deus odio haberi possit.

Deus tamen, si vt Deus est consideretur, haberi odio non potest. Irrationalia namq. dum necessario naturę impulsu tendũt in suũ finem, & bonũ in Deũ tendunt & Deum quærunt, qui finem illum atque impulsum in finem eis inseruit. Rationalia verò etsi libertate fruantur; beatæ tamen mentes clarè illum vt summum bonum intuentur; isque tantoperè intellectui & voluntati earum coniunctus est, vt ad summum planè amorem determinentur. Maior est in illis difficultas, qui ad sempiternos damnati cruciatus sunt. In ijs sanè est odium Dei: at non in se vt Deus est; cùm nulla species insit mali, quæ ad odium prouocet. Sed ratione effectus & pœnę, qua illos punit. Dum enim illum vt cruciatuum auctorem apprehẽdunt, summo in illum vt scelerum suorum vltorem pœnarúmq. auctorem concitantur. Immò vt eos non punire posset, alia ex parte amari credidit S. Thomas. Quamquam etsi eum vt Deus est ódio diceretur haberi; nil fortasse mirum esse. Non enim est illis clarè cognitus: cúmq. malus sentiatur effectus, erroneo iuditio prauóq. affectu in apertum illius odium traduci possunt. Denique dùm inter mortales viuens homo peccat, tantum abest vt Deum expresse oderit, vt tacitè potius ac latenter amet & quærat: dũ aliquod bonũ amat & quærit: omnia siquidẽ creata bona summi illius boni participatione existunt. Errat in eo, quod tacitè, latenter, & in alio, amat & quærit id, quod apertè & in se ipso amare & quęrere debuisset.

An appetere possimus non esse.

An verò appetere potius possimus non esse, quàm malè esse; inter nostros præsertim Theologos disputatur. Negauitq. S. Augustinus in 3. lib. de lib. arbit. cap. 6. & 7. quem sequuti sunt plurimi: hoc vel maximè argumento; quod non esse tollat omne bonũ, & ideò totum voluntatis obiectũ; malè autẽ esse includit esse & viuere quod bonũ quodpiã est: & cùm is, qui non sit, melius habere nequeat, quam si male sit; omninò nõ videtur id potius, quàm hoc, eligi posse. Probabiliùs tamen affirmasse dixerim S. Thomam & alios non paucos, inter quos fuit. S. Hieronymus in Commentarijs Ieremiæ cap. 20. dum illa interprætatur verba; Maledicta dies; in qua natus sum. Melius est, inquit, non esse, quàm male esse. Et inter Philosopho Proclus in primum Platonis Alcibiadem: Ipsum male esse deterius iudicandum, quàm non esse. Fauentq. illa Christi Seruatoris verba de homine ad sempiternos cruciatus damnando, Matt. 26. Melius ei erat, si natus nõ fuisset homo ille: & illa magis generalia Apoc. c. 9. Quærent homines mortem & non inuenient eam; & desiderabunt mori & fugiet ab eis mors. nam etsi appetitio hæc in damnatis non recta dici queat, dum diuinæ aduersatur voluntati, quę illos cruciari vult, si tamen extrinseca cuncta semoueas, expetendum potiùs appetitione recta dixeris omnino non esse, quàm semper in tantis miserijs esse. Etenim vnum malum duobus modis altero maius dicitur; aut intensione, quod maiori bono pluribusve bonis priuet: aut quod extensione sit diuturnius. Non esse rei creata malum finitum est intensione, quia bono finito priuat. At sempiterna pœna duratione est infinita, & quidem sensu acerbissima damnóq. grauissima, quo damnati visione Dei priuantur. Quare cum liceat appetitu recto appetere min' malum, vt vites maius; atq. in hoc ipso appetitus quærat bonum, quia minus malum comparatione maioris speciem habet boni atq. vt bonum appetitur: restat prorsus appetitur non esse potius, quàm tam male esse. Cùm præsertim bonum non moueat appetitum, nisi vt delectat; illudq. bonum, nempe esse, nullo modo delectat; quin potiùs famulatur pœnæ miseriarúmq. omnium fundamentum est. Appetibile igitur non est, neq. appetitum mouere potest; optabiliúsque videtur eo carere; quàm cum tanta pœna habere. Nam & quilibet eliget potiùs non bibere, quam amarum bibere, aut incommoda post potum subire plurima. Nec desiunt qui mortalem viuentes vitam expetunt mortem seque ipsos interimunt, vt ab ignominia grauique calamitate liberentur quæ tamen minima est ac pene nulla, si cum acerbissimis illis atque æstimationem omnem superantibus cruciatibus comparetur. Non paucos etiam fuisse & esse scimus, qui graui corporis dolore oppressi peroptent mortẽ, & in tormentis mentiantur seque mortis faciant reos, vt à tormentorum dolore liberentur. Igitur non esse, tum quia priuat malo, tùm quia comparatione alterius est minus malum, speciem habet boni. Duplexque potest esse appetitio, altera desiderij & inclinationis altera fugæ & auersionis, dum appetentes bonum fugimus malum: illa est boni, hæc minùs mali.

Ita vera quoque fuerit propositio Philosophi, Quod appetitur, aut esse bonum aut apparens bonum. Quippe mors & non esse velut apparens bonum appetitur ab eo, qui à præsenti dolore, cruciatu, vel ignominia, liberari vult. Sed & aliter verum bonum & apparens bonum interpretaberis dici, quemadmodum Themistius quoque, Simplicius, ac Philoponus, interpretati sunt. Verum inquam bonum appellari bonum honestum, quod ratione recta & intellectu appetitur, siue à continente, siue à temperante, aut omninò ab homine virtute predito atq. ex virtute agẽte: bonum autem apparẽs, iucundum & suaue bonum, quod incontinentem trahit. Ideóq. duplex hoc bonum nominatum fuisse, qua duplex distinctus fuerat appetitus, rationalis voluntas, & irrationalis concupiscentia. Ad alterum enim spectat verum & honestum bonum, ad alterum apparens & iucundum. Rationalem autem voluntatem dicimus eam, quę rectam rationem sequitur. Nam si à concupiscentia fuerit seducta, rationémq. non rectam sequatur, apparens quoque & non rectum appetit bonum. Sed huiusmodi motus à concupiscentia potiùs fuerit, quàm à voluntate, quia non est à voluntate per se agente, sed à comite concupiscentia seducta.

TEXTVS.

TEXTVS.

Οὐ πᾶν δὲ, ἀλλὰ τὸ πρακτὸν ἀγαθόν. πρακτὸν δὲ ἐστὶ τὸ ἐνδεχόμενον καὶ ἄλλως ἔχειν.

Non quoduis autem, sed agendum bonum. Agendum verò, quod contingit & aliter se habere.

COMMENTARIVS CLV.

SVmmo prorsus compendio multa complexus Philosophus est, ac penè dixerim omnia, quæcumque ad appetitum pertinent. Primùm enim duplicem eum distinxit, rationalem & irrationalem. Deinde ab intellectu diuersum esse ostendit. Tum generale & vniuersum ipsius obiectum posuit esse bonum. Mox pro appetituum diuersitate boni quoque diuisionem fecit in bonum verum & bonum apparens. Nunc postremò aliam boni diuisionem subiungit, in bonum agendum, & non agendum: & rursum aliam in bonum contingens, & necessarium: vt quodnam sit bonum agendum intelligatur; tandémque ex his omnib. appetitus obiectum colligas esse bonum agendum, siue verum, siue apparens illud sit. Bonum igitur est appetitus obiectum: at non quoduis bonum, sed illud solum, quod in actione versetur. Hoc est superiùs dictis de theoretico & practico intellectúsque in theoreticum & practicum diuisione, manifestum est. Theoreticus namque suum quoque habet bonum, sed quod in sola contemplatione versetur, nempe verum veritatisque cognitionem. Practicus foras prodit, bonumque quæritat in actione, atque illuc omnem suam cognitionem dirigat. Appetitus practici, non theoretici, intellectus est comes: illud igitur & ipse bonum quærit, quod in actione versatur, quódque agendo consequendo consequi licet. Et quoniam actiones circa res particulares sunt, & verò incertæ, multiplices, ac variæ; & tum ipsæ fieri possunt & non fieri, multipliciq. ac vario modo fieri, tum impediri aliundè suóque frustrari fine: propterea bonum, quod in actione consistit, contingens est & minùs certum, eueniréque & non euenire potest. Quod in contemplatione quæritur, vniuersale ac necessarium est: ideóque vniuersalium, necessariorum, & quæ aliter esse nequeunt, scientiæ dicuntur esse.

Appetitus obiectum, bonum agendum & contingens.

Praxis & praxis bonum quid.

Cæterùm cùm praxis liberam voluntatis actionem significet, aut etiam cæterarum facultatum vt voluntate reguntur illiúsque libertatis participes fiunt, consequens est, vt practicum item, & agendum bonum in agenti duntaxat libero propriè nominetur, dum intellectu & voluntate agit. Minùs tamen propriè & secundaria ratione, tum ad eundem hominem extenditur, dum phantasia & appetitu irrationali viuit: tum & ad bestias, quæ non alia, quàm hæc, suarum habent operationum principia: quòd & phantasia velut intellectus quidam est, & irrationalis appetitus quandam habet in appetendo libertatis imaginem. Neque enim de hominis tantùm liberóque prorsus motu hoc loco disseritur, sed de omni prorsus animalium cunctorum motu. Quare aut agendum bonum ampliori significatione nominauit Philosophus, vt ait Simplicius: aut de homine loquutus est, ex quo de cæteris idem proportione quædam intelligerentur.

Themistius tamen & Philoponus verba illa (οὐ δὲ πᾶν) secus omnino intellexerunt: nec parum accommodatè: vt summum, diuinum, & vniuersum bonum significarent. Nam etsi animalia cuncta dum mouentur, bonum quærant; non vniuersum tamen illud, sed particulare aliquod quærunt, quod motu suo consequi valeant. Bonúmque vniuersè spectatum procliuitate naturæ omnibus insita actionibus cunctis propositum est: diuinum iterùm bonum occultis stimulis natura omnis quærit. At particularis actionis ac motus, particulare etiam oportet esse causam: quæ sanè particulare quodpiam bonum fuerit.

Deum omnia quærunt.

TEXTVS.

Ὅπερ μὲν οὖν ἡ τοιαύτη δύναμις κινεῖ τῆς ψυχῆς, ἡ κεκινημένη ὄρεξις, φανερόν. Τῆς δὲ ὀρέξεως αἱ τὰ μέρη τῆς ψυχῆς, ἐὰν κεῖται δυνάμεις ὀρεκτικαὶ καὶ χωρίζωσι, πάμπολλα γίνεται. Θρεπτικόν, αἰσθητικόν, τοπικόν, βουλευτικόν, ἐπιθυμητικόν. Ἆρα τὸ πλείω διαφέρει ἀλλήλων, ἢ τὸ ὀργιλικὸν καὶ θυμικόν.

Quòd itaque huiusmodi animæ facultas mouet, quæ appetitus dicitur, manifestum. Diuidentibus autem animæ partes, si per facultates diuidant & separent, permultæ fiunt, nutriens, sentiens, intelligens, deliberans, & verò appetens. Hæ namque magis inter se differunt, quàm concupiscens & irascens.

Tex. 52.

COMMENTARIVS CLVI.

VNiuersam hactenus habitam de motrice animalium causa disputationem concludit, eámq. conficit facultatem eam esse, quam appetitum dicimus. Etsi enim intellectus quoque vel phantasiæ adsit opera, præcipua tamen ac princeps vis est appetitus. Quare quod nunc affirmatur, de primaria ac principe causa dicitur. Hinc verò Platonem arguit minùs sapienter animam in tres partes diuidentem, vt in superioribus dictum est, in rationem, cupiditatem, & iram: Duobus enim modis peccauit. Primùm quòd non in partes loco dissitas, sed in facultates oportuisset diuidere: impartibilis quippe per se anima est; at pluribus facultatibus ceu virtutibus ratione potiùs, quàm loco, distinctis prædita. Deinde quòd plures omnino sint facultates, quàm quæ ab eo commemoratæ fuerunt. Genera verò, non species facultatum nominat; dum nutrientem, sentientem, intelligentem, deliberantem, & appetentem nominat. Nam & nutriens seu vegetans specie differentes plures continet facultates; & sentiens plures sensus, & appetens rationalem appetitum & irrationalem.

Facultatum genera quot.

Sed difficultatem fortasse pariat, quòd in tex. 18. lib. 2. quatuor duntaxat generib. facultatum vniuersam animam definitam esse docuit, vegetante, sentiente, intelligente, mouente, nunc verò quinquè commemorat facilis responsio est. Primùm autem obseruabis, quod eo loco ὀρεκτικὸν appellauit, nunc κινητικὸν dici, vt dianæam intelligas (quod sæpè admonuimus) intelligentē esse virtutē atq; ad intellectū pertinere: Deinde mouente prætermisso appetens nominari, quòd appetitum motus principiū & causam fecerat, nuncque de appetitu erat quæstio,

Dianœa quid.

Præter hæc autem addit βουλευτικὸν, non tanquam facultatis genus, sed aut βουλητικὸν potiùs, hoc est volens, aut voluntarium legendum est, tanquàm species τοῦ ὀρεκτικοῦ; siquidem in tex. 50. βούλησιν dixerat ὄρεξιν quandam esse; hàncque in βούλησιν & ἐπιθυμίαν, in voluntatem & concupiscentiam diuiserat. Propterea nunc βουλητικὸν ait, ἢ ὀρεκτικὸν, hoc est volens atque adeo vniuersum appetentis genus. Aut si βουλευτικὸν, hoc est deliberans, omnino legendum sit; νοητικὸν, & βουλευτικὸν respondebit Simplicius tanquam species vnius generis fuisse posita: & alterum quidem significare theoreticum intellectum, alterum verò intellectum practicum: hic enim est, qui de agendis vel non agendis deliberat. Quod præter νοητικὸν addere libuit Philosopho, vt intellectus is indicaretur, qui simul cùm appetitu principium existit motus.

Porrò has omnes facultates in anima distinguendas Platoni fuisse, hoc argumento confirmat. Quoniam eas manifestum est magis inter se differre, quàm differant concupiscens & irascens appetitus, quos ille non ratione modò, sed & loco disiunxit; dùm in iecore alterum, alterum in corde posuit. Namque horum vterque & verò etiam rationalis voluntas sub appetitu communi genere continentur: nutriens autem, sentiens, intelligens, appetensque commune genus nullum agnoscunt. Sed de hoc in superioribus quoque dictum est.

Quod verò addit Philoponus Platonem argui, quòd animam per corporis partes diuidens vnam non posset mouentem causam in animalibus ponere, sed omnino futuræ essent plures: quomodo enim commune vnum quodpiam inueniatur in eis? (quidem non video quemadmodum Philosophi verbis consentiat, aut ex illis colligi possit.) Nam si illud (permultæ sint) plures interpreteris fore mouentes causas; certè illa, quæ sequitur, enumeratio mouentium causarum non est: cùm nutriens, & intelligens, antea probauerit mouentes causas non esse. Et postrema illa verba (hæ namque magis inter se differunt) apertè demonstrant de facultatum differentia, non de mouentium numero sermonem esse.

A

B

C

D

TEXTVS.

Ἐπὶ δὲ αἱ ὀρέξεις γίνονται ἐναντίαι ἀλλήλαις. τοῦτο δὲ συμβαίνει, ὅταν ὁ λόγος καὶ ἡ ἐπιθυμία ἐναντίαι ὦσιν. γίνεται δ' ἐν τοῖς ἔχουσι αἴσθησιν ἔχουσιν· ὁ μὲν γὰρ τοιοῦ πρὸς τὸ μέλλον ἀνέσεως κελεύει, ἡ δ' ἐπιθυμία, διὰ τὸ ἡδύ· φαίνεται γὰρ τὸ ἡδὺ ἡδύ, καὶ ἁπλῶς ἡδύ· καὶ ἀγαθὸν ἁπλῶς, διὰ τὸ μὴ ὁρᾶν τὸ μέλλον.

Text. 53. *Quoniam verò appetitiones fiunt contrariæ inter se (hoc autem euenit, vbi ratio & concupiscentia contrariæ fuerint, sit autem in temporis sensum habentibus. Etenim intellectus propter futurum retrahere iubet, concupiscentia verò propter id, quod iam est præsens. Videtur enim præsens suaue & simpliciter suaue, bonumq. simpliciter, quod non videatur futurum.)*

COMMENTARIVS CLVII.

HÆc ad ea, quæ de continente & incontinente in superioribus dixit, referunt Simplicius & S. Thomas. In illis enim pugna hæc cernitur duplicis appetitus, rationalis & irrationalis, de qua nunc sermo. Sed Simplicius absolutè definiri putat quemadmodum in illis res habeat contrarietas, appetitionibus agitentur. S. autem Thomas obiectionem dilui, quando mouere appetitum dicebatur, quoniam continens appetitum non sequitur.

Fortasse non fuerit opus tam altè repetere. Namq. Themistius proxima respicit, quibus primùm ac præcipuum disputationis caput continetur, an sit vnum principium motus in animalibus: vnum enim esse primarium definiuit, appetitum. Cùmq; appetitum duplicem distinxisset, rationalem & irrationalem; & verò triplicem, voluntatem, concupiscentiam, & iram: nutare propositio videbatur, qua vnum primum mouens asserebatur. Propterea docendum fuit quomodo cum appetitus multitudine mouentis consistat vnitas. Verùm vnicam hic propositionem accipit, qua dubitationem confirmare videtur: appetitiones hasce inquiens non solùm plures ac diuersas, sed & contrarias ac pugnantes esse: aut plures & diuersas esse probans, quia contrariæ sunt & pugnantes. Hoc vt planiùs explicet, abrumpit sermonem illicò, & velut parenthesin digrediendo facit; explicationem tantisper in sequentem orationem differens. Nam fit persæpè, vt dum ad iucundum quidpiam prosequendum conpiscentia trahit, aut ad iniuriam vlciscendam stimulat ira; secus suadente ratione voluntas retrahat. Si concupiscentia abducatis aut ira, incontinens appellaberis, continens, si rationem audiueris. Hoc veluti exemplo res illustratur. Vnde conficitur eiusmodi appetitionum pugnam atque conflictum non in omnib. animalibus reperiri, sed in ijs duntaxat, quæ hac duplici parte constant, sensu & ratione, concupiscentia & voluntate, irrationali appetitu & rationali: hoc est in solo homine, qui solus præter sensum atque irrationalem appetitum eum cæteris communem, intellectu quoque ratione, ac voluntate viuit.

At alijs verbis Philosophus vtitur, quibus hæc ratiocinatio contineri videtur. In quibus contrariæ sunt appetitiones, in his est temporis sensus: temporis verò sensus in ijs est, in quibus præter cupiditatem intellectus inest: contrariæ igitur appetitiones in ijs duntaxat sunt, in quibus est intellectus & ratio. Quam ratiocinationem Philoponus audacem ac temerariam periculique plenam esse pronuntiauit. Duas enim omnino graues difficultates continet. Alteram, an solus homo temporis habeat sensum. Alteram, num is solus contrarijs appetitionibus moueatur. Sanè non solum hominem, sed bestias quoque pleraſque intellectu & ratione carentes temporis sensum habere, argumento videntur esse grues, quæ hyemem præsentientes ad calidiora transuolant loca; & formicæ fruges æstate condentes hyberno tempore alimentum futuras. Quin etiam Aristotelem ipsum video ad initium libri de memoria & reminiscentia hoc memoriam à sensu & spe distinxisse, quòd sensus præsentis sit, spes futuri, memoria præteriti: animaliáque omnia pronuntiasse, quæcumque sentiunt tempus, memoria quoque prædita esse. Ac rursum non esse memoriam vim intelligentis partis, argumento illo demonstrasse, quia multis ineſt aliorum animalium, quibus intellectus non ineſt. Ex quibus fuerit manifestum,

E

nifestum, animalia complura rationis expertia temporis sensum habere. Vrget tamen argumentum illud eiusdem Philosophi in tex. 13. lib. 4. Physic. quòd cùm tempus sit numerus motus secundum prius & posterius, solus intellectus numerare potest, ideóque solus cognoscere tempus. Quo superatum omnino Alexandrum fuisse scribit Themistius, plane que tempus credidisse ab homine creari, quasi nihil aliud esset tempus, quàm nuda hominis cogitatio, meráque supputatio, cui nulla in re soliditas responderet. Verùm si tempus durationem motus significat, ea sanè non minùs, quàm motus, in rebus ipsis existit; neque animæ cogitatione aut supputatione opus habet, sicut nec cæteræ durationis species, æternitas, & æuum. Quòd si continuatæ successionis motus distinguendæ sint & numerandæ priores ac posteriores sibi succedentes partes; id nimirum animæ & intellectus solius est opus. Et vt numerus permanentium rerum nullo modo pendeat ab intellectu; pendet tamen is, qui in successione consideratur. Quoniam cùm numerus plures postulet simul collectas vnitates, successionis nihil est presens, nisi impartibile quidpiam; atque vt illius partes simul accipiãtur, opus est intellectu, qui præteritum ac futurum velut præsentia & simul existentia statuat. Mitto plura, quæ de hac re in quarto Physic. libro disputantur. Themistius quidem certè Alexandri sententiam neque veram esse scripsit, neque ijs consentaneam, quæ Aristoteles eo loco prodidit. Nam si posset motus absq; intellectu esse, tempus quoque subiunxit esse; quoniam motus successio priores & posteriores habet numerabiles partes: quæ tamen actu, non nisi ab intellectu numerantur.

Tempus non pendeat ab anima.

Bestiæ vt tempus sentiant.

Itaque de bestiis duo prorsus affirmat Philoponus. Primùm, eas non apprehendere tempus, sed ea, quę sunt in tempore, vt frigus aut calorem, illud hyemis, hunc æstatis. Incorporeum enim quidpiam est tempus, quod sensum & phantasiam, quæ corporea tantùm & sensilia comprehendunt, effugiat. Homo autem intellectu præditus tempus quoque ipsum intelligit, dum horas & dies numerat, menses & annos. Deinde bestias indeterminatum atque indefinitum tempus persentiscere; vt hyemem vel æstatem: determinatum ac definitum, velut dies & horas, à solo cognosci homine. Nunc verò solum hominem dici temporis habere sensum quoniam illud appellare Philosophus consueuit tempus, quod determinatum est & definitum. Vt cùm in lib. de interprætatione dixit; Hæc quidem simpliciter, illa verò in tempore. Simpliciter enim indeterminatum tempus dixit, in tempore autem, determinatum ac definitum. Ego tamen hoc loco non audio solum hominem affirmari temporis sensum habere: sed (fit autem in temporis sensum habentibus) Quod solius hominis non esse, sed aliorum complurium, indicatus exponit locus libri de memoria & reminiscentia. Quare Themistius. Hæc, inquit, appetitionum pugna in ijs animalibus fieri solet, quæ temporis sensum habent: atque in homine potissimùm. Is enim per se tempus sentit, cætera ex accidenti, vtpotè quæ non ipsius temporis sensum prius habeant, sed motionis & passionis eius, quam tempore aliquo acceperunt. Quod Simplicius quoquetradidit.

Est & aliud discrimen, quod maximè nunc spectauit Philosophus. Quòd etsi animantes permultæ præteriti sensum habeant, dum passionis præteritæ recordantur; futurum tamen non præuident, quoniam affici non possunt aut pati ab ijs, quę futura sunt: siquidem hæc nondum existunt, sensúsque rerum duntaxat existentium est. Nam si formicam dixeris futurę hyemi alimenta reponere; ea non futurum præuidet, sed aut prætentæ potiùs passionis recordatur, aut solo naturæ instinctu agitur. Homo & præteritorum recordatur & futura prospicit.

Quanquam etsi de homine solo interpræteris illud (fit autem in temporis sensum habentibus) propterea de illo potissimùm fuerit dictum, quòd manifestior in illo sit & illustrior contrariarũ appetitionum pugna, propter rationis & concupiscentiæ coniunctionem. Quæ tamen quoquo modo in cæteris item reperitur. Si namque homo contrariis idcircò motibus agitatur, quia temporis sensum habet, cæteræ quoque animantes, quæ temporis sensum habent, agitabuntur.

Appetitiones contrariæ & pugnãtes in bestiis.

Ita soluitur altera Philoponi dubitatio. Etenim Leo gregem aggressus & percussus, in gregem rursum incurrens aggredi cupit, sed retinetur, ne percutiatur. Atque huiusmodi plurima in bestiis sæpè cernuntur, quæ dum à præsenti iucundo trahuntur ad concupiscendum, & prætentæ plagæ vel passionis imaginatione ac recordatione retinentur ne prosequantur, contrariis nimirum & ipsæ mouentur motibus. Illustrior est in homine pugna, qui duplicem habet appetitum, irrationalem & rationalem, ac propter rationis consortium, tum præteriti recordatur, tum futurum prospicit. Dúmque febri afflictatus frigidæ potum concupiscit, tum præteriti, tum futuri damni considerat one retinetur. Concupiscentia præsentem spectans delectatione titillat, quòd futurum non præuidens, sed in re presenti, quam sentit, tanquam fine, insistens, tum suauem, tum simpliciter bonam æstimat. Ratio futurum prospiciens sensui quidem suauem, sed magnoperè damnosam intelligit, atque à prosequendo retinet. Suaue namque & simpliciter bonum distinguit; quodque sensui suaue est, non omne bonum esse dijudicat, & futurum tanquam magis bonum amplectitur. Quod tertium fuerit inter rationalem & irrationalem vitam discrimen. Contrariis igitur motibus moueri tum rationalibus conuenit tum irrationalibus: sed moueri secundum præsens & futurum rationalibus solis, secundùm præsens & præteritum, irrationalibus quoque. Ex præteriti enim imaginatione sen memoria futurum quasi præsens cauent. Nec tamen præteritum, qua præteritum est, cognoscunt; sed qua patiuntur ab illo passionisq. memoria remanet. quippe dum præsentem quoque rem cognoscunt, non præsens cognoscunt tempus, sed à re præsenti mouentur, eámque in præsenti tempore afficiente sentiunt.

Hominis & bestiarum differentia.

DIGRESSIO XLI.

De appetitus sentientis perturbationibus.

Siue spectes ea, quæ de appetitu, siue quæ de continente & incontinente, siue denùm quæ proximè de contrariis ac pugnãtib. appetitionibus, à philosopho dicta sunt, perinde aliquid à me hoc loco de sentientis animæ perturbationibus desiderabis,

Ego verò eò libentiùs tibi satisfaciam, quòd cùm de A
cæteris omnibus animę partibus quoquo modo dis-
seruerint, hanc solam prætermissam à me fuisse iure
De perturbationibus qui agant. optimo, siue mirareris, siue etiam doleres. Deinde
verò quòd etsi aliquid de perturbationibus hisce
loquatur medicus, vt aut ad sanitatem conferunt
moderatæ, aut plurimùm obesse possunt immoderatæ. Quam ob causam de illis cognoscendis atque
curandis librum Galenus edidit, & in arte medica
monet, vt ab illis magnopere caueamus, ab ira præ-
sertim, tristitia, furore, timore, inuidia: quòd maxi-
mè afficiant corpus, statumque illius euertant natu-
ralem: nec parua etiam de illis commouendis aut
sedandis Rethores præcepta tradant, vt Auditorum
animus in dicentis adducatur sententiã. Ac demùm B
moralis Philosophus & Theologus, alter, vt materia
virtutum sunt, possuntque ratione recta frenari &
corrigi. Multis enim Aristoteles demonstrauit in
secundo ad Nicomachum lib. cap. tertio. Morales
virtutes circa voluptates & dolores versari. Alter
verò, vt meriti aut demeriti leges sunt. Quoniam
tamen eæ proficiscuntur ab anima, illiúsque ope-
rationes existunt: Naturalis quoque philosophus,
dum in animę contemplatione versatur, prætermittere illas omnino non debet.

Perturbatio quid. Quas igitur Stoici dixere πάθη, seu ἀῤῥωστήματα C
& νοσήματα, id est morbos & ægrotationes, Tullius
perturbationes nominauit; Alij affectus, & pleriq.
passiones; quòd cum aliqua corporis commotione,
ac perpessione adueniant. Sed & quòd plerúmque
aduersentur rationi, velut defectus, & peccata natu-
ræ, verè morbos & ægrotationes animi appellaue-
ris. Vt enim corpus sanum est, cùm humores omnes
temperati sunt, suóque quisque loco continetur,
ægrotum autem, si ita commoueantur, vt copiosior
sit eorum aliquis, & perniciem cæteris machinetur.
Sic sanè animus noster sanus iudicatur, si omnes
illius partes & facultates suum teneant locum,
neque aduersus rectum rationis imperium insurgat
vlla: ægrotus verò, si ita concitentur, vt quasi sedi- D
tione facta inferiores contra superiorem exurgant.
Propterea Zeno ac Stoici testimonio Tullij in quarta
Tuscul. & Chrysippus apud Galenum in lib. quarto,
& quinto de Hippocratis & Platonis decretis, per-
turbationem definierunt auersam esse à recta ratio-
ne contra naturam animi commotionem, & pau-
cioribus verbis Tullius, Appetitum vehementio-
rem, rationi scilicet aduersantem, & vt idem ipse in
libris loquitur de officiis, turbidum animi, concita-
túmque motum, auersum à ratione, inimicum
mentis, vitæque tranquillæ, quod morbi genus
multò grauius esse, quàm sint corporis morbi, hac
ratiocinatione concluserit. Maximus Tyrius serm. 41. E
» Animus, inquit, pretiosior est, quàm corpus: bo-
» num igitur, quod à pretiosiori prouenit, maius est.
» Maioriautem bono maius opponitur malum: sed
» maius bonum animi potius est, quàm corporis sa-
» nitas: maius igitur malum animi, quàm corporis
» morbus.

Mihi verò propositum est, quatuor primùm ea-
rum causa se voluere. Deinde numerum, ordinem,
bonitatem, ac malitiam proponere, tum de singulis
seorsim dicere. Quódque superesset postremum,
quomodo virtus ijs omnibus moderetur, morali
Philosopho considerandum relinquam.

PRIMA DIGRESSIONIS PARS.

De perturbationibus vniuersè.

Prop. bona

VT igitur à generalibus principium faciam, effi- ergo
ciens omnium causa, est anima. In iis enim dum-
taxat perturbationes commouentur, in quibus ergo
est anima. Anima inquam sentiens non vegetans,
neque intelligens. Nam in plantis nullæ sunt, neque
in homine solo, sed & in cæteris animalibus vigent:
irascunrur enim gaudent, tristantur, dolent, timent,
sperant & bestiæ. At sentiens anima tùm sensum
habet, & cognitionem, tùm appetitum: pertur-
bationésque ad appetitum, non ad sensum, perti-
nere; argumento est, quòd tunc præsertim excitan-
tur, cùm appetimus quidpiam, aut respuimus.
Quamquam appetitus cognitionem semper suppo-
nit, nec vnquam nisi ex amplectendi boni, malúve
fugiendi, cognitione mouetur: maximéq. ex ima-
ginatione pendet, & fit persæpè, vt re quapiam vt
valdè bona, vel mala, per imaginationem propo-
ta, commoueamur plurimùm, etsi reipsa nihil sit
cur oporteat commoueri. Quod illorum exemplo,
qui res pictas intuentur, declarauit Philosophus in
tex. 154. lib. secundi. & ideò in tex. 54. lib. tertij,
appetibile dixit mouere vt intellectum aut imagi-
natum.

Stoici verò vt ex Tullio, Galeno, Lactrioque
cognoscis, & confirmat Lactantius libro sexto cap.
14. perturbationum omnium originem solam pra- Stoici
uam opinionem esse voluerunt, extirparique illas facile
posse radicitus, si bonorum, malorúmve opinio
falsa tollatur: qua de re Epictetus, cap. quarto &
Arpianus lib. secundo cap. 18. & lib. 4. cap. septimo,
& Seneca lib. primo de Ira, cap. septimo, & plurib.
aliis in locis. At verè intellexerunt Peripatetici
motus hos omnes naturales esse, possèque à nobis
temperari & cohiberi, omnino euelli non posse.
Infiti enim animalibus sunt; vt salutem, atque in-
columitatem suam procurent, dum aut acriùs per-
sequuntur bonum, aut vehementiùs auertunt ma-
lum. Homini verò, vt virtutum materia sint &
seges, quique eas ex homine tollat, virtutem quoq.
tollat. Sanè vel perfecto virtutis habitu compara-
to, si actionem illius breui tempore intermittas,
perturbatio rursum insurgit, arcémque virtutis ac
regnum oppugnat: penitus igitur extincta non
fuit, sed cohibita & frenata: cui si laxentur habenæ,
tunc demùm intentatum nihil relinquet. Maneat
igitur, perturbationis omnis, vt naturalis est ope-
ratio, opificem esse animam, apperentémque
illius facultatem, provt bonum, malúmve præ-
concipit.

Quod si perturbationem inordinatam ac rationi Pertur-
rebellem species ea plures alias habet causas. Aut bationes
naturalem corporis defectum, prauámque illius materiam
temperationem: qua fit, vt ad iram aliqui, alij ad causa.
libidinem, aliámve perturbationẽ, natura sint pro-
cliuiores. Aut ignorationem, imperitiam, aut
nuditatem: quòd nesciat quispiam quid sit bonum,
quid malum. Vtramque causam sub Timæi finem
complexus est Plato. Animæ, inquit, morbi propter
corporis habitum nascuntur. Morbum animæ de-
mentiam esse censemus: eius genera duo poni-
mus, insaniam, & imperitiam, & quæ sequuntur.

Aut prauam

Aut prauam educationem atque assuetudinem: nam qui perperam à pueritia, vel longiori aliquo tempore assueuerunt, pessimis deinceps per totam vitam perturbationibus opprimuntur. Sensuum demùm cognitio diuersarum affert perturbationum causam: quippe facultatis appetentis motus est omnis perturbatio, & vt nihil appetitur, quod non fuerit cognitum, ita quod cognitum fuerit, appetitum quoque facilè prouocat. Quid ergò? qui praua sunt corporis constitutione contrariis cibis, atque actionib. eam corrigant: qui ignoratione laborant, bonis imbuantur disciplinis: quibus praua obfuit consuetudo, melioribus illam actionibus tollant, sensusq. omnes custodiant, ne quid hauriant, quod animum vehementiùs commoueat. Omnes verò etiam atque etiam Aristotelici illius meminerimus secundo lib. ad Nicom. cap. 1. Haud parum referre, immò omne momentum in eo positum esse, vt ab Adolescentia quis rectè instituatur, assuescátque. Extántque hac de re non pauca apud Platonem in secundo & sexto de Repub. & Xenophontem in pædia Cyri, Senecam & alios; & Plutarchus Opusculum edidit de liberis educandis, in quo inter cætera monet, quemadmodum sigilla mollibus imprimuntur ceris, ita & bonos mores puerili animo insculpi: magnámque putat habendam curam, & quibus nutricibus, & quibus pædagogis committantur: Platóque moneri nutrices voluit, ne friuolas pueris aut turpes fabellas mandent, sed Phocylidis potiùs Poëtæ sententia;

Adolescentium educatio.

Dum tener estq. natus, generosos instrue mores.

Pædagogum quoque talem esse natura vult, qualis Achilli Phœnix fuit, quem apud Homerum Peleus Achillis curæ propterea dicitur præfecisse, vt & dicendi & faciendi ductor ei esset atque magister. Refert etiam inter apophtegmata Laconica Plutarchus Agesilaum Leothychydámque dixisse, ea pueris esse discenda, quibus & viri vsuri sint. Addam & Pythagoricum illud; Quæ nigrantes habent caudas, gustari non oportere; hoc est cũ ijs hominibus consuetudinem habendam non esse, præsertim adolescentibus, quos morum deprauatio denigrat. Cæterùm aliam quandam inordinatarum perturbationum causam Theologi agnoscunt nostri; Primi scilicet Parentis commissum: quod sentientis appetitus aduersus rationis Imperium, cui promptè obsequebatur antea, rebellionem adduxerit. Id verò diuersitatem hanc in homine facultatum supponit, vt quædam superiores sint, aliæ inferiores, quædam rationales, aliæ irrationales, quædam ad imperandum, aliæ ad parendum & obsequendum comparatæ. Nam in bestiis vt motus quidam iræ, cupiditatis, doloris, tristitiæ, & alij his similes, obseruentur, perturbationes tamen nisi priori fortasse vocis acceptione non dicuntur. Quòd cum nulla in illis sit ratio, nulla est partium harum distinctio, nulla dissensio, nec appetitus vnquam à naturæ rationis expertis statu discedit. In mentibus item separatis, licet similes interdum legantur actus, nullus est perturbationibus locus, quòd inferioribus careant facultatibus, quæ contra rationem rebellent. Sólius igitur hominis propriæ sunt inordinatæ hæ perturbationes, in quo vno diuersitas illa, pugna, & rebellio partium, inest. Omnisque commotionis mirum ac præcipuum instrumentum sanguis & spiritus sunt, dum cordis motu eleuantur & subsident. Quare quæcumque commouere aut sedare sanguinem & spiritum possunt, plurimùm etiam ad commouendas aut sedandas perturbationes valent.

Perturbationis instrumentũ.

Iam verò ex his, quæ de efficiente causa hactenus dixi, reliquas omnes facilè colligas. Etenim materia, quæ in accidentibus subiectum est, remota quidem illud fuerit, quod sentientem & appetentem animam habet. Nam etsi, vt auersantur rationi, in solo sint homine, non insunt tamen in illo vt homo est ac ratione præditus, sed vt animal, sensúmque & appetitum rationi repugnantem habet. Iuréque optimo Iulius Cæsar Scaliger exer. 307. numer. 4. Cardanum reprehendit, eas in voluntate atq; appetitu rationali esse asserentem. Non enim (argumentatur Alcinous cap. 24.) in nostra sunt potestate, immò repugnantem plerumq. voluntatem habent. Et Aristoteles in cap. vltimo, lib. secundi de priori Analysi, naturales motus esse affirmauit, & in secũdo moralium cap. 5. esse sine electione, & cap. 1. lib. 3. esse irrationales. Sentientis igitur animæ sunt cum ratione pugnantis, si modum excesserint. Sentientis autem, non vt cognoscens est & apprehendens, sed vt appetens: perturbationibus quippe ad obiectum mouemur, cognitione & apprehensione obiectum in nos transfertur. At proximum, & immediatum subiectum est cor: tum quòd appetendi vis ibi resident: tum quòd, vt Aristoteles confirmat in tex. 63. lib. 1. & cap. 4. lib. 3. de part. anim. dum perturbamur, moueri cor illicò & alterari animaduertimus. Sunt enim operationes conditione sua coniuncto toti communes, vt est in tex. 14. 64. 65. eiusdem primi lib. etsi in homine vt sola viget immaterialis & incorporea anima, ita in ea sola cohæreat appetitionis animæ actus, vt ex ijs manifestum est, quæ de animæ facultatibus in secundo lib. definita sunt. Verùm quòd actio illa conditione sua corporis organum postulet, corporis quoque commotio accedit.

Perturbationis materia.

Hinc est, quòd ab Eustratio in secundum moralium lib. cap. quinto, & Nemesio lib. 4. Philosophiæ cap. octauo. Perturbatio vniuersè accepta definitur (definitione autem continetur forma) esse animi motus per sentientem appetitum in bonum aut malum imaginatione apprehensum: addi posset, ob animalis conseruationem. Neque dissentit Alcinous, cum esse dixit animi motum rationis expertis, vt ex bono quodam aut malo natum. Vnde perturbationes confecit neque iudicia esse, neque opiniones: nam hæc ad superiorem pertinent animæ partem, perturbationes in inferiori sæuiunt. Quare quod in quarta Tusc. Tullius ægritudinem definiuit præsentis mali opinionem, lætitiámque opinionem præsentis boni, metum opinionem imminentis mali, ac demum libidinem opinionem venturi boni, nisi ex Stoicorum schola profectum sit, meliore intellectu poterit accipi, perturbationes hasce non tam iudicia & opiniones esse, quàm ex illis in nobis proficisci. Cur autem ex recenti potiùs, quàm inueterata opinione aut apprehensione, oriri perturbatio dicatur pulchrè Possidonius exposuit testimonio Galeni lib. quarto ante indicato. Quòd immodicum omne & peregrinum subitò irruens perturbet animum, vsitatum, consuetum, & inueteratum, aut nihil, aut parum admodum affectus moueat. Idem verò Galenus Chrysippum arguit inconstantiæ, quòd is vno loco perturbationes contenderet iudicia potius esse, quàm iudiciis succedere, ægritudinémque propterea definiret mali recentis, & voluptatem præsentis boni, opinionem præsentem;

Perturbationis formalis causa.

cùm tamen opiniones & iudicia in parte tantùm superiori alibi collocaret, voluptatémq. & dolorem in inferiori, quam sine ratione ac iudicio esse dicebat. Sanè Aristoteles eas vbiq. motus esse inculcat, & quidē naturales, irrationales, corporiq. communes, & vt in text. 15. lib. 1. loquebatur, rationes in materia: & in 2. de arte dicendi cap. 1. affectus esse definit, quib. homines commoti alio atque alio modo iudicant. Quinetiam ipsimet Stoici perturbationem inquiebant auersam esse à recta ratione animi commotionem: vt quæ de iudicio & opinione mox loquuti sunt, ad causam & originem, non ad rationem formalem perturbationum referenda, iudiciúmque & opinio, non tàm mentis ac rationis, quàm sensus & imaginationis, intelligenda esse videantur. Sed omnino melius Peripatetici motionem appetitus sentientis perturbationem esse dixerunt. Quæ motio actum significat appetitus in obiectum cognitum tendentis, ab eóve recedentis, actum inquam prosequutionis aut fugæ. Vnde in corpore quoque fit motio vehementioris dilatationis, vel contractionis cordis: dilatationis, si appetitus amplectatur obiectum & in illud tendat, contractionis, si auersetur & ab eo refugiat: Inde verò sanguinis & spiritus, qui in corde resident & à corde pendent, commotio sequitur. Atque hinc duo intelligas. Alterum, eas potiori iure perturbationes dici, quæ cum motione fiunt naturæ animalis minus accommodata, quales eæ sunt, quæ contractionem habent cordis. Minùs enim hæc animali salutaris est, quam dilatatio, hæcq. sunt perturbationes, quæ ad fugam spectant, Metus & Tristitia, quibus malum naturæ atque incolumitati animalis contrarium auertitur. Alterum cur nam ij, qui delicatioris sunt corporis constitutionis, facilius, sæpius, ac vehementius perturbentur. Nam quo melior est & perfectior corporis temperatio, eo apprehensio perfectior, vehementiorq. appetitio, & totius corporis commotio maior.

Perturbationes quæ magis nominentur.

Perturbationū finis.

Finis porrò perturbationum omnium, vt naturales quædam commotiones existunt, conseruatio est animalis. Propterea enim inseruit eas animalibus natura, vt bonum quæritantia & auersantia malum, vitam atque incolumitatem tuerentur suam. Et vt sensum dedit, quo vtilia dijudicarent & noxia, sic & appetitum adiunxit, quo prosequerentur bona malaque respuerent. At perturbatio ea, quæ rebellis rationi sit & contraria, vehementiùs scilicet incitata, nullum sanè à natura propositum habet finem. Natura namque bonum semper quærit, immoderatáque perturbatio malum vbique adducit & damnum, aut animæ, dum rationis iudicium peruertit, impeditque ne verum & falsum discernat, atque adeò ad peccatum impellit: aut etiam corporis, dum plurimos sæpè & grauissimos morbos, vel etiam interdum mortem adfert: quòd absque corporis motu ac perpessione non constet. Si quidem Amor sanguinem accendit & spiritum, & qui amant, calescunt & ardent, Amòrque & Charitas ardor quidam esse dicitur: & qui corporis habitu calidiores sunt, promptiores item ad amandum existunt. Tristitia verò spiritum & sanguinem crassiorem efficit: & contra si spiritum & sanguinem crassum habeas, perturbationi huic obnoxius fueris: sicut qui tenuem & purum habent, ad hilaritatem & lætitiam propensiores cernuntur. In timore spiritus & sanguis relictis exteriorib. partibus ad cor confugiunt. Vnde partium exteriorum tremor. Contrà in voluptate, gaudio, & spe, à corde ad partes omnes effunduntur. Quæ est causa, cur ex nimia lætitia aut voluptate facilius, quàm ex tristitia vel merore, moriatur homo: vacuato scilicet ac spiritu distributo corde. In senibus verò maximè periculosa est repentina lætitia: quoniam vbi parum est sanguinis & spiritus facilius vacuatur cor. Cùm igitur perturbationes hæ tantam in corpore commotionem faciant, nisi sanguis & spiritus conuenientem situm ac temperationem teneant, calescant nimirum aut refrigerentur, contrahantur aut effundantur, ægrotationis ac morbi, vel etiam mortis, causa sunt in animalibus. Quamquam & ex accidenti possunt esse boni cuiuspiam causa: tùm animæ, si vt par est cohibeantur, & ideò virtutum materia ac seges meriti esse dicuntur: tùm etiam corpori, dùm sanguis fortasse frigidior amore calescit, aut ira, aut perturbatione alia excitata, ad meliorem trahitur temperationem.

Zanchius vtrum vtilis.

Mortis causa.

De perturbationum numero.

Venio ad alterum propositionis meæ caput, in quo de perturbationum numero dicendum est. Non eundem fecerunt omnes; sed principio ponenda est appetitus illa distinctio, de qua in superioribus diximus: quorum alter concupiscens nominatur, quòd vehementissima illius affectio cupiditas sit: alter irascens, quòd turbulentissima eius perturbatio sit ira. Hinc ita perturbationes distribuere placuit S. Thomæ in prima secundæ quæst. 23. vt in altero sex omnino, in altero quinque perturbationes agnouerit. In concupiscente amorem, odium, desiderium, fugam gaudium, & dolorem: In irascente spem, desperationem, timorem, audaciam, iram, cum enim prior circa bonum & malum absolutè versetur, hæcque tribus modis spectentur; tres circa bonum, & totidem circa malum, perturbationes existunt. Primùm enim spectantur bonum & malum secundùm suam naturam: vnde quia bonum cognitum placet, excitatur amor, complacentia & inclinatio in illud: malum displicet odiúmque commouet, displicentiam & auersionem abillo. Deinde vt absentia sunt: bonique desiderium oritur, & mali fuga: illud velut inclinatio ad boni consequutionem, hæc vt auersio seu auersatio mali. Denique vt euadunt præsentia: adeptique boni est gaudium & voluptas, ceu animi quies in illo, mali dolor & tristitia. Dum verò posteriori proponitur bonum aut malum arduum ac difficile, si bonum acquiri possit, oritur spes, hoc est amor absentis boni, licet ardui: quòd si te illud consequi non posse credas, desperatio nascitur, qua propter nimiam difficultatem à bono auertitur appetitus. Si verò arduum malum imminens occurrat, si vitari nequeat, oritur timor, quasi ab illo fuga, si vitari possit, audacia, hoc est ad illud repellendum motus. Quamquam hæc bonum quoque difficile spectare videtur, velut ad illud consequendum motus desiderio respondens. Nisi fortasse hic ipse motus sit spei, timórque & audacia opponantur spei ac desperationi, quòd illæ sint mali, hæ boni: rursúmque timor aduersetur audaciæ, spésq. desperationi, vt oppositum motum circa idem obiectum significant. Postremò accedit ira circa malum arduum iam præsens, aut repellendum, aut si fieri possit vlciscendum: Ideóq. vltionis appetitus esse dicitur. Circa bonum arduum præsens sexta non additur perturbatio, quia quando est præsens, rationem ardui non habet ampliùs: quę ad irascentem appetitum iam non spectat, sed concupiscentis gaudium & voluptas sat est. Ita vnica fuerit in appetitu concupiscente perturbationum oppositio

oppositio ex obiectis dicta, bono aut malo: in irascente duplex, altera ex obiectis, altera ex accessu & recessu oppositio circa idem obiectum motu. Sola ira nullam habet oppositionem. Non enim ex obiecto, quoniam bonum presens oppositum malo, quod illius obiectum est, ad appetitum concupiscentem pertinet, cum ardui rationem iam non habeat: neque gaudium, quod circa illud exoritur, irae opponi potest, quòd in diuerso sint appetitu. Neque ex oppositio motu, quoniam præsente malo aut appetitus succumbit, & oritur dolor vel tristitia, aut contra illud insurgit, & nascitur ira: quæ sanè perturbationes diuersorũ sunt appetituum. Si quid igitur opponatur irae, id cessatio fuerit ab ira; quæ non cõtrariorum, sed priuantium more opponitur.

Scotus autem in 3. sent. lib. dist. 34. concupiscentem appetitum ad omne bonum & malum sensile, vel etiam arduum, extendit: atque irascentem ad illud solum contraxit, quod bonum impediat vel inferat malum. Ita in hoc solam posuit iram, in illo cæteras omnes. Et Nemesius cap. 8. & 9. antea significati lib. cùm gaudium, desiderium, timorem, tristitiam, & iram, nominasset, priores quatuor in concupiscente dixit esse, postremam in irascente. Plerique alij non tam curiosè separauerunt, sed perturbationes solùm commemorarunt. Aristoteles in secundo de arte dicendi, oratoriam animorum permotionem considerans, Iram, Mansuetudinem, Amorem & Amicitiam, Timorem & Confidentiam, Verecundiam, & Inuerecundiam, Gratiam & Commiserationem, Indignationem, Inuidiam, Æmulationem. Et Galenus in lib. de cognoscendis & curãdis animi affectibus, Excandescentiam, Iram, Timorem, Mœrorem, Inuidiam, Cupiditatem, Amorem, & odium. Etsi post inuidia, amore, & odio prætermissis, reuocarit ad quinque. Alij alias, quos longum esset commemorare.

At Stoici quatuor omnino generales ex duplici bono maloque duplici opinato posuerunt, ἐπιθυμίαν, ἡδονὴν, φοβον, λύπην, cupiditatem inquam seu libidinem & immoderatam appetitionem futuri boni: voluptatem seu lętitiam nimiam presentis boni: Metum ac timorem æquo maiorem futuri mali: tristitiam & ægritudinem ex præsenti malo profectã. Quam eandem partitionem Plato fecit sub finem Timæi, & post eum Alcinous cap. 24. etsi duas omnium primas & quasi aliarum elementa statuens, voluptatem & dolorem. De quarum mira prorsus coniunctione extat in Phædone præclara Socratis manu crus fricantis sententia. Quam mira, inquit » ille, videtur hæc res esse, quam nominant, Homines » voluptatem, quámque miro naturaliter se habet » modo ad dolorem ipsum, qui eius contrarius esse » videtur. Quippe cùm simul homini adesse nolint. » Attamen si quis prosequitur capitque alterum, » semper fermè alterum quoque accipere cogitur, » quasi ex eodem vertice sint ambo connexa. Arbitror equidem Æsopum, si hæc auertisset, fabulam » fuisse facturum. Videlicet Deum ipsum, cùm ipsa » inter se pugnantia conciliare vellet, neque id facere » posset, in vnum eorum apices coniunxisse, propter- » eáque cuicúmque adest alterum, eidem mox alte- » rum quoque adfuturum. Sed & Aristoteles duas hasce veluti cæterarum omnium fontes esse indicauit, cùm in 2. de moribus lib. cap. 3: moralem virtutem scripsit circa voluptatem & dolorem versari, duabus his vocibus perturbationes omnes complectens. Et cap. 5. perturbationes commemorans, Cupiditatem, Iram, Excandescentiam, Timorem, Fiduciam, Inuidiam, Gaudium, Amicitiam, Odium, Desiderium, Æmulationem, Misericordiam, subiungit, ea denique omnia, quæ voluptas vel dolor consequitur: quasi in his duabus reliquæ cernantur omnes & vigeant. Porrò quaternarium quoq. illum Stoicorum numerum ita probauit Tullius in quarta Tuscul. & in oratorijs partitionibus, vt illa scripserit esse quatuor prima perturbationum genera, singulorum verò generum partes plures. Probauit & Boëtius in extremo primo de Consolatione libro, metro illo:

Tu quoque si vis	*Pelle timorem*
Lumine claro	*Spémque fugatu,*
Cernere verum,	*Nec dolor adsit.*
Tramite recto	*Nub lamens est*
Corpore callem,	*Vinctáque frenis,*
Gaudia pelle,	*Hæc vbi regnant.*

Cuius loci interpretationem dum facit S. Thomas, has tantùm quatuor fatetur capitales esse ac præcipuas perturbationes, illoque ipso argumento, quo antea vsus est, ex bono maloque, aut presenti aut futuro.

Stoicorũ Eupathia.

Cæterùm cùm eas Stoici nollent vnquam in virum sapientem cadere, εὐπαθείας adiunxere quasdam, hoc est bonas, & laudatas animi motiones, ægrotationem illarum veluti sanitates, sapientis proprias. Tullius Constantias vocat: χαρὰ, βούλησιν, εὐλάβειαν, id est gaudium, voluntatem, cautionem. Gaudium voluptati medetur, voluntas cupiditati, cautio timori: vt moderatè præsenti delectemur bono, bonúmque expetamus, quod expeti debeat; vel, vt par est, futurum vitemus malum. Ægritudini seu tristitiæ Medicinam nullam esse voluerunt: quòd vt est apud S. Augustinum lib. 14. de Ciuit. Dei, cap. 8. in præsenti malo versetur illa, sapiénsq. nunquam in malum incidat; siquidem malum nullum sit, nisi turpitudo & stultitia. At si nullum malum accidere sapienti potest, ne circa futurum quidem malum ponenda Eupathia fuit; aut si circa futurum ponitur, circa præsens item moderatè tolerandum ponatur.

Perturbationes primariæ quatuor.

Ergo quaternarius ille perturbationum numerus teneatur. Etsi enim dum omnes animæ motus spectantur, qui cum aliqua corporis commotione fiunt, siue appetentis, siue apprehendentis virtutis existant: velut risus fit sanè cum corporis commotione at non ab appetente, quin potiùs ab apprehendente virtute: aut etiam solius appetentis considerantur actus, siue cum corporis commotione, siue sine commotione fiant. Sint sanè multò plures. Si tamen solos eos consideres, qui cùm cordis commotione ab appetitu proueniunt, pauciſſima sunt perturbationum capita, ad quæ cæteræ omnes pertineant. Illa verò sunt, Desiderium, Gaudium, Timor, Tristitia. Nam & verum habent cordis motum, quod proprium est tùm domicilium tùm organum perturbationum, appetentisq. virtutis: & vniuersum perturbationum atque appetitus obiectum, bonum & malum, tum absens tum presens amplectuntur; absens desiderium & timor, perturbationes oppositæ; præsens gaudium & tristitia, quæ oppositionem item habent, vt opposita sunt illarũ obiecta, bonum & malum: atque in corpore quoque diuersam, & verò oppositam, commotionem faciunt, in bono dilatationem, in malo contractionem. Binas autem illas, quę circa bonum sunt, desiderium & gaudium;

& binas item, quæ circa malum, timorem & triſtitiam, non oppoſitas, ſed ſubordinatas, dicimus: deſiderium quippe ordinatur ad gaudium, & ad triſtitiam timor. Diuerſas tamen ac ſpecie diſtinctas eas eſſe, diuerſus operandi modus diſtinctúmq. formale obiectum, præſens abſénſve, ſatis oſtendunt.

Ira ex amore boni fugáq. mali compoſita eſſe videtur. Quippe duos in corpore oppoſitos habet motus, dum vt vltionis ceu boni cuiuſpiam appetitus eſt, ſanguinem ac ſpiritum ad exteriora impellit, quatenus autē feruor ſanguinis circa cor triſtitiámq. adiunctam & comitem habet, mouet ad cor. Quæ eſt cauſa, cur ex ira moriatur nullus, quod neque penitus vacuetur ac deſtituatur, neque prorſus opprimatur & ſuffocetur cor. Reliquæ omnes perturbationes, quæ præter has commemorantur, vel quatuor illarum principia ſunt, velut amor & odium, vel illis comitantur, vt voluptas & dolor. Sic enim Ariſtoteles loco ante notato diuerſas numerans perturbationes eſſe, quàm perturbationes cōſequi omnes. Vel demiq. partes illarum ſunt, ad eáſque reuocantur, vt earum pleræque, quæ antea fuere propoſitæ. Quodque de iraſcentis appetitus perturbationibus addidit S. Thom. appetitum illum accipit à concupiſcente diſtinctum eſſe: quod non ita eſſe oſtendimus in ſuperioribus.

Ex ira nullus moriatur.

De perturbationum ordine.

Quocirca minùs fuerit neceſſaria prolixa illa eiuſdem Doctoris in prima ſecundæ quæſt. 25. diſputatio de ordine perturbationum concupiſcentis & iraſcētis appetitus. Vniuersè verò, quæ circa bonum verſantur, natura ſua priores illis ſunt, quæ reſpiciunt malum. Bonum ſiquidem natura prius eſt malo, tùm quia illud habitus, hoc priuatio: tum quia malū ſine bono non eſt, bonū ſine malo eſſe poteſt. Speciatim autem amor & odium principia ſunt illarum quatuor, quas propriè perturbationes primas diximus. Inter quas prima eſt deſiderium ſeu concupiſcentia boni, vnde concupiſcens appetitus nominatur, & timor mali. Deinde gaudium ſequitur ſeu voluptas adepti boni, triſtitiáq. preſentis mali.

Bonum prius malo.

Perturbationes bonæ ne ſint malæ.

De his igitur dicendum mihi erit, principio facto ab amore & odio, quę cæterarum quaſi initia ſunt. Si primùm illud monuero, Stoicos in ea ſanè fuiſſe ſententia, vt perturbationes omnes dicerent eſſe malas, quippe aduerſantes rationi: ideóq. virtutem apathiam quandam eſſe, hoc eſt impatibilitatem, indolentiam, & ſtuporem, ſeu vacuitatem & carentiam perturbationum. Et Prochum in primum Platonis Alcibiadem duplicem animæ prauitatem tradidiſſe, ignorantiam, & diſcordiam irrationalis partis à ratiocinali: illam velut animæ deformitatem, hanc veluti morbum. Quam ob cauſam Platonis illud atque Pythagoræ præceptum, fugiendam eſſe multitudinem vt ſimpliciſſimam veritatem conſequaris non ſolum de exterioris populi, ſed multò magis de varia perturbationum multitudine magis nos diſtrahente atque fallente, interpretatur. Verùm eas vt entia quædam ſunt, manifeſtum eſt bonitate tranſcendente, quæ vbique comitatur eas, bonas eſſe. Bonitate autem morali, ſanè vt ſunt à natura, nec bonæ ſunt nec malæ: vt autem aptæ ſunt obedire rationi, euadunt bonæ, ſi obediant, malæ, ſi non obediant, ſintque cauſa peccati. Eam verò omnino vim habent in humanis actionibus, vt ſi rationem præueniant, magnopere minuant, ſi ſubſequantur, augeant actionis bonitatem aut malitiam. In bono namque ſi perturbatio à ratione imperetur, augetur bonitas; quod intenſior actus & cum maiore animi applicatione fiat: ſi non imperetur, ſed ipſa ſponte accedat, perfectionem indicat actus & bonitatem. Idémq. de mali actus malitia iudicium eſto.

ALTERA DIGRESSIONIS PARS.

De perturbationibus in ſpecie. Ac primum de Amore.

Mirum eſt quàm multa ſcripſerint de Amore non ſolùm Peripatetici in 8. & 9. de morib. libro ſub amicitiæ nomine: ſed & in conuiuio Plato, ac Platonici penè omnes, vt Plotinus in lib. qui eſt quintus Æneadis tertiæ, Proclus in Alcibiadem primum, Alcinous cap. 25. Maximus Tyrius, ſerm. 8, 9, 10. & 11. Marſilius Ficinus in Platonis Dialogum, Plotiniq. lib. & alij complures: ſcripſere quoque Poëtæ. Mihi propoſitum eſt hæc exponere: Quid ſit Amor & quotuplex: quod illius obiectum: quis ortus, quæque progreſſio: ac demum quæ effecta, ſignáque amoris.

Amori eſſe Deū quendam fecerunt.

Quid & quotuplex Amor.

Ergò permulti Amorem Deum quemdam fecerunt, & quidem magnum & antiquiſſimum & apud Deos Hominéſque admirabilem: vt Orpheus in Argonautica, Heſiodúſque in Theogonia, quos in libro de Natura ſequutus Parmenides eſt. Etenim ante Mundum chaos poſuerunt & ante cæteros Deos Amorem in ipſius ſinu, velut deſiderium, quo informe chaos appetit κόσμον, id eſt ornatum & pulchritudinem: Quam ſententiam Poëtæ omnes ſequuti ſunt; & vt Platonicorum quoque exponit & tractat Ficinus. Namque Phædrus ex antiquitate Amorē oſtendit honorandū eſſe. Antiquitas autem probatur: tum quòd Parentes illius ignorentur: tum quod & Heſiodus in principio chaos principia duo poſuit, terram & Amorem, & Parmenides amorem dixit primum inter Deos fuiſſe. Agathon autem Deorum beatiſſimum, pulcherrimum, & optimum: tum quòd omnium maximè iuuenis ſit, ideóque ſenectutem fugiat, ſeſéq. iuuenibus miſceat: tum quòd inter flores perpetuò habitet, nunquam in eo, quod defloruit, ſiue corpus ſit, ſiue anima, ſiue aliud quid vis: tum quòd maximè omnium apta & compoſita forma ac figura ornatus ſit, cúmq. deformitate implacabiles inimicitias generat. Tenerum tamen & mollem: quòd molliſſimis ſeſe inſinuet rebus, animis Deorum & Numinum, eorúmque, qui mitem ac mollem animum habent. Nam ſi durum offenderit, aufugit. Quin & aquæ inſtar liquidum ac lubricum: alioqui per omnem animam vndiq. circumfluere, clámque influere & effluere non poſſet; ſi durus eſſet ac rigidus. Eſſe verò iuſtum, nequeinferre vnquam nec pati iniuriam: quoniam nihil vi, ſed omnia ſponte agit & patitur. Eſſe temperantem: quia cum temperantiæ ſit voluptatibus dominari, voluptas nulla eſt amore potentior: quare ille omnibus dominatur. Eſſe fortem, quippe ne Mars quidem illi reſiſtit. Ac demùm eſſe ſapientem, quòd artes omnes doceat, cunctáq. tam inter Deos, quàm inter homines diſponat.

Amor quia ſenectutem fugiat apud Platonē.

Cur autem Phædrus antiquiorem ac ſeniorem, Agathon iuniorem cæteris Dijs amorem fecerit, duplicem apud Ficinum oratione quinta in Conuiuium cap. 10. cauſam reperies. Alteram quòd Deus omnium Parens Intelligentias cæteras amore quodam ſe communicandi procrearit; illæque notæ

Amor quia ſenectutem fugiat.

Paren-

Parentem suum vicissim diligunt. Vt amor, quo gignuntur, antiquior illis sit ac senior, is verò iunior, quo genitæ Parentem suum amant. Alteram, quòd Angeli non priùs à Deo acceperint Saturni atque aliorum Planetarum ideas, quàm ad eius faciem amore ingenito flecterentur. At postquàm acceperunt, flagrantiùs Parentis munus amarunt. Ita dilectio Dei partim est iidis antiquior, quæ Dij dicuntur, partim iunior.

De Amore quid Plato.

Sed contra pugnat acriter Diotima Sybilla, Platonisque potiùs, (vt inter cæteros obseruauit Plotinus) videtur fuisse sententia. Amorem enim neque pulchrum esse contendit neque bonum: siquidem propter pulchrorum bonorúmque inopiam hæc ipsa, quorum indignus est, appetit. Neque item turpem, neque malum: sed inter hæc medium. Et ideò neque Deum, quoniam Dij omnes & pulchri & beati. Neque etiam mortalem, neque immortalem, sed mortalis & immortalis medium: nempe magnum quendam dæmonem: omnis quippe dæmonum natura inter mortales Deósq. media. Quò illud spectat Procli, amorem neq; in primis entium neque in vltimis collocandum esse: non in primis, quoniam ipsum amabile superius est amore: neque in vltimis, quoniam amans amoris particeps est. Sed inter amabile & Amantem medium quidpiam esse, illo posterius, hoc prius. Quapropter magnum dæmonem dictum fuisse interpretatur, quòd vbiq; medium impleat inter illa, quæ appetunt, & quæ appetuntur. Vt amabile primum sibi vendicet gradum, amans tertium, & amor inter vtrumque medium; congregans & colligans inuicem appetens & appetibile, & implens meliore deterius. Hinc eloquia sacra Amoris ignem copulatorem appellant; quòd ab intellectili intellectu procedens, sequentia cuncta inter se atque illi deuincit. Intellectili namq; pulchritudini Deos omnes conciliat, Dijs verò dæmonas, nosq; dæmonibus ac Dijs Idcircò magnum dæmonem dici ait Proclus, Socratémque vbi de amore disputat, de dæmonibus quoque differere: nec ipsum amatoriam vnquam vitam vsque adeò rectam perfecturum fuisse, vt apud Platonem legitur, nisi afflatu eam dæmonis elegisset. Hinc demum illud Alcinoi, Amorem Dæmonem potiùs appellándum, quàm Deum in terrenum corpus nunquam demersum, qui diuina ad homines contráq. humana ad Deos communiter transmittit. Quod dæmonum munus esse in Platonis conuiuio legimus.

Cæterùm hæc omnia, quę à sapientibus viris tradita sunt, alio, quàm verba sonant, accipienda sunt intellectu, effectúsque potiùs & conditiones amoris indicant, quàm naturam. Alioqui non Peripatetici modò, sed & Platonicus Plotinus amorem ostendunt perturbationem quandam esse, aut perturbationum potiùs omnium principium: alijque minùs alij magis latè patere volunt. Et Epicureus Homo Lucretius venereum solum ac turpem amorem visus est agnouisse, vbi ex parte amantis desiderium esse definiuit, quo se totum in amatum transferre cupit, quod iactu seminis ex toto decisi corpore consequi se posse sperat: ex parte verò amatæ desiderium, quo amantem totum capere optat. Scitum est Arthemisiæ illud Mausolum Cariæ Regem Maritum suum tantopere adamantis, vt demortui ossa in puluere redacta potionique aspersa ebiberit, vt illius corpus intra se haberet. At certè constat communem hanc amoris notionem non esse, alioſque pleroſque amores esse honestos ac pudicos, Parentum erga filios, filiásque, & horum vicissim erga illos, fratrum, Amicorum &c. Deinde amat homo animalia bruta, vicissimque hæc amant hominem, vt videas in Cane, Equo, & aliis pluribus. Res quoq; inanimę amantur ab homine: in quibus amoris alia ratio quærenda est. Vt mittam naturalem illum & minùs propriè nominatum, quo ignem dicimus amare superum locum, terram inferum, plantasque nonnullas certum quoddam soli genus, solisque aspectum omnes. Immò verò Pausanias apud Platonem duplicem distinxit Venerem, cælestem vnam & antiquiorem, cælo natam, absque Matre, alteram vulgarem, communem & iuniorem, Ioue ac Dione progenitam: duplicémque item amorem, alterum vulgaris Veneris, vulgarem & ipsum, qui quodcumque contingit peragit: eóque praui, & abiecti homines amant, ad explendum enim desiderium inhiant; honestè verò nécne expleant, non curant. Alterum cælestem prorsus ac cælestis Veneris, petulantię omnis expertem: quo qui inspirantur, masculum genus, natura robustius, generosius ac mentis magis particeps amant: nec pueros, sed adolescentes cum mente valere iam cæperint: hi enim parati sunt per omnem vitam simul viuere. Præclarum vero esse magis palam amare, quàm clanculum: eosque præsertim, qui generosi sint & optimi, etsi corpore minùs formosi. Prauúmque illumque illum amatorem esse, qui corpus magis, quàm animum, amet. Neque enim stabilis est & constans in amore, dum rem minimè stabilem & constantem amat. At bonorũ morũ amatorẽ, cùm rem sectetur stabilem, per omnem vitam perseuerare, optimúmque amatorem esse. Turpe etiam esse, vel pecuniarum copia, vel magistratuũ potentia, vel aliis huiusmodi rebus capi. Sed cælestis ille amor tam priuatim, quàm publicè, amantem atque amatum ad virtutis curam studiúmque cogit. Hæc Pausanias.

Venus duplex; duplexq; amor Platoni.

Venus amator quis.

Eryximachus autem medicus tum eandem amoris partitionem probat: Tum verò non modo in animis hominum erga pulchrum eum agnoscit, sed in animalium quoq. omnium ac plantarum corporibus; immò prorsus in omnibus quæ in natura sunt, dum ex contrarijs constant. Duplex enim, inquit, in his est amor. Alter, quo conciliantur contraria, & ad temperiem atque concordiam reducuntur: quam concordiam bonum amorẽ dicit. Alter, quo eadem hæc contraria malè concordant, velut in ægrotis corporibus humores: atque hic amor malus est. Verùm impropria iam & nimis latè patens est amoris hæc notio qua sani potius aut ægroti quàm amantes dicamur: amórque propriè sentientis appetitus perturbationem nunc nobis significat, quæ non nisi in homine & animalibus cæteris esse potest.

Amor duplex improprie.

Quamquam non desunt, qui reiectis bestiis, quadruplicem Venerem ex Platonicorum sententia commemorent. Namque cùm Venus gignendi facultatem significet; Prima est diuina, in Deo: altera cælestis, in cælo: tertia humana, in homine: quarta in mundana anima. Atque humanam rursum duplicem faciunt: quarum altera sit vis intelligendi, cuius semen, species aut phantasma: Altera facultas gignendi, eáque ex duplici semine; tum corpore, tum animastico & quasi spiritali, quod in virentum ac morum concinnitate consistit: quo cùm quis fuerit plenus, effundere illud peroptat in alterius hominis animam, vt in ea sibi simile pulchrum gignat. Et quoniam venerem sequitur semper amor, tam multiplex item est amor. Atque in homine sanè triplex.

Venus quadruplex Platonicis.

Venus in homine duplex.

Amor triplex hominis.

Epicureus amor.

Amores plurimos esse sine cupidine.

Primus intellectiuus, quo intelligere cupit fruique intellectilibus pulchris. Alter modestus & moralis, quo animasticum semen emittere optat. Tertius cupidineus, quo genitale semen & corporeum effundere concupiscit. Indéque cupido duplex, masculus seu cynedicus, & fœmineus seu muliebris.

Amor vniuersè quadruplex Platonicis, & humanus triplex.

Alij quadruplicem statim amorem proponunt; Diuinum, Angelicum, Humanum, naturalem: Humanúmque triplicem. Primum Hominis ad Hominem: qui vel inter masculos est; vel inter fœminas, vel inter masculum & fœminam, vel eiusdem ad seipsum, quem Græci φιλαυτίαν vocant. Alterum hominis ad res naturales ipso inferiores; siue animatas, siue expertes animæ, siue natura, siue arte constantes. Tertium ad res eas, quę supra hominem sunt, Deum ac separatas mentes. Ac rursum humanus amor, aut voluptarius est, aut officiosus, aut prospicuus. Primus desiderium est fruendæ voluptatis, secundus fruendæ modestiæ, tertius fruendæ vtilitatis.

Amoris definitio, amórque duplex.

Sanè Diotima vniuersam amorē bono pulchróq. definiuit. Amorem inquiens appetitionem esse, qua bonum sibi semper esse quis cupit appetitionisque modum exponens hoc symbolo, partus in pulchro quem partum tum animæ vult esse, tum corporis. Cùm enim anima quoque omnium hominum prægnans sit & grauida, vbi ad certam ætatem venerit, parere cupit. Nec potest diuinum hoc opus perfici in turpi, quod à diuino dissonum est, & absq; propositione: sed in solo pulchro, quod est diuino consonum & proportione constans. Est enim per absurdum (inquit Plotinus) naturam pulchra volentem facere, velle in turpi aliquo generare. Ergò pulchritudo est veluti Parca & Lucina generationi: quotiésque quod grauidum est adhæret pulchro, lætitia gestit, voluptate perfunditur, & generat: adhærens autem turpi, dolore tristitiáq. contrahitur, auertitur, nec generat, sed fœtum retinens angitur. Ideò quod concipit adultumq. ad generationem anhelat, circa pulchrū maximè obuersatur. Amórq. non tam est pulchri, quàm generationis partúsque in pulchro. Ita vt quisque corpore aut animo grauidus est, alium sibi similem gignere concupiscit. passimque vagatur & quærit pulchrum, in quo generet: pulchrum inquam, aut corpore, aut animo, aut vtroq. Eo inuento dum familiariter vtitur, quæ conceperat parit, & quod nascitur, cum illo communiter nutrit & educat. Vnde arctiorem communionem firmiorémq. Amicitiam contrahunt, quàm mortalium filiorum Parentes, quippe qui in immortalibus ac pulchriorib. filiis communirent.

Altera & tertia amoris definitio.

Hinc aliæ duæ amoris definitiones. Diotimæ altera, amorem esse immortalitatis desiderium. Altera Platonicorum communis, amorem desiderium esse fruendæ effingendæque pulchritudinis in pulchro. Vtraque tam ad animam spectat, quàm ad corpus. Prior quidem: tum quia colligitur ex eo, quòd amor est appetitio, qua bonum sibi quisque semper adesse desiderat, desiderat autem non modò corporis, sed multò magis animi bona: tum quia vt corpus, sic anima pregnans est & grauida, cupitque parere, vt immortalitatem consequatur. Posterior: verò, tum hanc ipsam ob causam, tum quia pulchritudinis finitionem inquiunt non modò tactu, sed & aspectu, auditu, mente, & aliis similibus modis constare posse.

Amor triplex in homine.

Vnde triplicem amorem faciunt. Primum diuinum, contemplatiui hominis, qui à formæ corporalis aspectu ad spiritalis ac diuinæ cōtemplationem ascendit, hócque potissimum ars amatoria constat. Alterum ferinū, hominis voluptuosi, qui ab aspectu ad tangendi concupiscentiam descendit. Tertium humanum, actiui & moralis hominis, qui sola videndi & conseruandi oblectatione contentus est, & inter alios duos quasi medius consistit. Vt cum amor omnis ab aspectu incipiat, primus ab aspectu alicendat ad mentem, secundus ab aspectu delectat ad tactum, tertius in ipso aspectu remaneat. Sunt qui quadruplicem faciant. Vnum intellectiuum, qui desiderium est fruendæ pulchritudinis, quæ in rebus est intellectilibus. Alterum sensituum, eúmque triplicem. Primum intentionalem, quo aspectu & auditu frui cupimus pulchritudine, quæ in aspectabilibus est, soniſque ac vocibus. Secundum, quo corporeis magis sensibus, odoratu, gustatu, & tactu, absque venereo tamen appetitu, frui desideramus pulchritudine, non modo intentionaliter, sed & re ipsa. Postremum venereum ac turpem. Præterea non vnam, sed multiplicem constituunt illi pulchritudinem; aliam intellectilis mundi, quam diuinam vocant, aliam animæ, aliam magni seminarij, aliam ipsius corporis. Quare cùm amor circa pulchrum versetur, totidem etiam amores agnoscunt.

Rursum de diuino atque omnium præstantissimo amore ita philosophantur. Deus ternario numero gubernat omnia; dum primùm creat singula, deinde rapit ad se, tum perficit. Ternario item omnia terminantur, dum primùm à Deo effluunt, deinde ad illum refluunt, tandē in eo perficiuntur. Ideò Deus bonus, pulcher, & iustus. Bonus, vt creat seipsum communicando: pulcher, vt ad se allicit: iustus, vt pro cuiusque merito perficit. Ita pulchritudo inter bonitatem & iustitiam est, effluens à bonitate & ad iustitiam profluens. At pulchritudo diuina excitat nimirum amorem in omnibus ac desiderium sui, dum ad se rapit mundum mundúsq. rapitur, continuo quondam attractus motu, veluti circulo incipiente à Deo in mundum, & à mundo in Deum tandem redeunte. Sed vt à Deo incipit & allicit, pulchritudo vocatur; vt in mundum transit eúmq; rapit, dicitur amor, vt in Deum redit atque illi suum coniungit opus, appellatur voluptas. Hinc Deum, seu bonitatem omnia producentem ponunt in centro, & circa illud quatuor circulos, mentem, animā, naturam, & materiam: quod hæc omnia ita procedant à Deo, vt ad eum redire cogantur. Mens tamen circulus est stabilis; quod & substantia & operatio eadem semper permaneat. Anima, tam mūdi, quàm alia quæuis, circulus per se & in se mobilis; quoniam discurrendo cognoscit, temporúmq. circulis operatur, & operatio in ipsa remanet. Natura circulus mobilis in alio, non ab alio: mobilis quidem & non ab alio, quia vis illa generandi, quæ est natura, vis est quædam animæ per se motæ: in alio autem, quia omnis eius operatio terminatur in corpore. Denique materia circulus mobilis in alio & ab alio, quia omnis corporis moles & in loco & ab alio mouetur. Vnde pulchritudinem vocant Dei radium quatuor illis insitum circulis; ita vt omnes in illis rerum omnium effingat species: in mente ideas, in anima rationes, in natura semina in materia formas: atque in his quatuor circulis quatuor hi splendores pulcherrimè cernantur, idearum splendor in mente, rationum in anima, seminum in natura, formarum in materia. Quæ omnia eam ob causam libenter à me hoc loco commemorata fuerunt, vt intelligeret quinis

quiuis quàm altè procúlque à sensibus ac venereis de amore & pulchritudine philosophati Platonici sint. Indéque ars illa prodijt amatoria, quam Diotyma docuit, solámque se scire gloriatur Socrates, & à cæteris conuiuis, præsertim ab Alcibiade, laudatur. Hac ita inspiciuntur & amantur pulchra corpora, vt ex plurib. pulchris corporibus pulchrorum omnium corporum amator euadas: deinde pulchritudinem, quæ animis inest, præstantiorem putes pulchritudine corporum, vt si quis ingenui sit animi etsi corpore aliis inferior, ametur tamen: Inde ad pulchritudinem, quæ in officiis ac legibus reperitur, inspiciendam ducaris: post ad scientias & earum pulchritudinem facias gradum; ac demum ad ipsam ideam pulchri aliorúmque omnium pulchrorum causam accedas. Etenim cùm amor sit pulchri, pulchritudóque radius quidem Dei per omnia penetrantis, primùm mentem, deinde animam, tum naturam, postremò materiam; non secus ac solis raditis quatuor elemenra illustrat, ignem, aërem, aquam, terram: quemadmodum qui in his lumen inspicit solis, ipsius solis radium videt, per illúmque ad supernam solis lucem intuendam conuertitur. Ita qui decorem in mente, anima, natura, vel materia, videt & amat; Dei fulgorem ac pulchritudinem in his intuetur, & amat indéque ad Deum ipsum sese debet conuertere. Amor enim corporum infimus omnium est & abiectissimus; quique turpis est & obscœnus, ne in amatoria quidem arte continetur. Atque amorem quidem illum, qui ad superna nos attollit, nempe ad diuinam pulchritudinem prouidendam, calodæmonem, hoc est bonum genium, appellauit Plato: eum autem, qui ad inferna, corporea, & venerea deprimit, cacodæmonem, id est malum genium, quòd præter legem ac rationem sæpè ad malum rapiat.

Amatoria Ars.

Amor calodæmon & cacodæmon.

At enim Peripateticos quoque præstat audire. Horum Princeps Arist. in octauo & nono ad Nicomachum lib. & in secundo magnorum mor. à cap. 12. & lib. septimo ad Eud. Amicitiam Virtutem esse affirmat, aut certè cum virtute, rémque ad vitam maximè necessariam. Ideò inquit humanos, id est hominum amatores, laudamus: neque si sint amici, opus iustitia est; si verò sint iusti, indigent amicitia: ijdémque sunt viri boni & amici. Quoniam verò amicitia amor quidam est, triplex facit amabile amoris obiectum; Honestum, iucundum, vtile. Inde tres amori, amicitiæve species. Sed quæ iucunditatem aut vtilitatem sectatur, illa ferè in iuuenib. hæc in senibus, imperfecta est minimèq. constans & diuturna. Perfecta verò & constans, quæ honestate nititur ac virtute: neque hæc nisi inter bonos est. Inde expostulationes plurimæ, criminationes, & querimoniæ inter eos, qui ob voluptatem vel vtilitatem amant: nulla, si ob virtutem & honestatem. Porrò in omni amicitia necessaria est redamatio non latens; quique mutuò se amant, volunt sibi mutuò bona, eatenus quatenus amant: sed praui ob voluptatem vel vtilitatem amant, boni propter seipsos. Quare hi absolutè amici sunt, illi ex accidente, quatenus aliquam cum his similitudinem habent: Itaq; damnatur maximè philautia illa, qua praui homines corporis voluptates & id genus alia sibi desiderant: laudatur verò illa, qua honesta quis, bona, & quæ virtutis sunt, quærit: Virque probus amator sui esse debet; quoniam honesta agendo tum sibi tum alijs prodest: contra prauus non debet, quia prauos sectando affectus & sibi & aliis obest. Omninóque amicus is esse definitur, qui alicui vel verè bona vel quæ arbitratur bona euenire cupiat, non sui, sed alterius gratia.

Quid Peripatetici de amore & amicitia.

Igitur amor latiùs multò patet, quàm amicitia. Primùm enim amor affectum significat, amicitia habitum. Deinde amor vniuersè acceptus ad appetitum sentientem pertinet, estq; perturbatio quædam seu perturbationum principium: amicitia virtus moralis est, atque ad voluntatem & electionem spectat. Amor communis est nec solùm in homine, sed in bestiis quoque reperitur. Nam etsi amor pulchri esse dicatur, homoque solus formaliter & intellectu rationem pulchri percipiat, belluæ tamen pulchrum materialiter, hoc est ea, quæ pulchra & sibi conuenientia sunt, cognoscunt: & homo etiam sensu id percipit, atque ad illius amorem rapitur, quod honestiùs ratione prætermittendum aut fugiendum iudicat. At amicitia propriè hominum duntaxat est; quòd hæc ob virtutem & honestatem ex electione nascatur. In bestiis amicitia ea conceditur, quæ vtilitate aut iucunditate nititur: quemadmodum in octauo ad Nicomac. lib. cap. primo Amicitia, hoc est amor quidam, inesse natura dicitur inter id, quod genuit, & id quod genitum est; nec modò in hominibus, sed & in auibus & animalibus cæteris: regulúmque auem & crocodillum ex Herodoto adfert in septimo Eudemiorum cap. 3. Talis inter homines quoque eiusdem nationis cernitur.

Amor & Amicitia vt differãt.

Igitur amor vniuersè complacentiam quandam in obiecto apprehenso, tanquam bono seu pulchro, significat; quam S. Augustinus in lib. de Spiritu & Anima cap. 45. delectationem vocat & Ludouicus Viues in tertio lib. de Anima allubescentiam: & in appetitu rationali electionem sequens propriè appellatur dilectio. Scio S. Dionysium in lib. de Diu. Nom. cap. cap. 4. & S. Augustinum lib. 14. de Ciu. cap. septimo, & tract. 123. in Ioannem, aliósque ex sacris literis collegisse idem esse amorem & dilectionem. At de amore loquuntur, non vniuerso, sed ad speciem quandam contracto, déque eo, qui est voluntatis. Is enim idē est quod dilectio. Quod etiam plerique dicunt diligere remissius esse, amare ardentius, propterea verum est, quòd cùm amor vehementiorem sentientis appetitus motum comprehendat, si is ad voluntatis delectionem accedat, augetur magnopere. Ita dilectio fuerit hominis propria, amor cum animalibus cæteris communis.

Amor vniuersè quid.

Amor & dilectio vt differãt.

Verùm in Homine præter dilectionem Charitatem quoque, Pietatem, Cultum, Beneuolentiam, & Amicitiam velut amoris species nominamus. Charitas, vt vel ipsa nominis notatio testatur, insignis & pretiosæ cuiuspiam rei est. Amor enim est rei charæ. Vnde in 7. Eudemiorum cap. 10. Matres ex interprete dixit Philosophus effusiore, quàm Patres Charitate complecti sobolem. Maximè verò erga Deum nominatur & proximos propter Deum, erga Parentes, & Patriam. Pietas erga superiores est, Deum, Parentes, & alios similes. Cultus est veluti amoris signum, ceu amor cum signo. Beneuolentia verò, quali amoris effectus, quo rei amatæ volumus bonum. Sic enim Arist. in secundo de arte dicendi cap. 4. Amorem per illius effectum explicans, aut Amorem beneuolentiam nominans, amare dixit esse velle alicui bona, illius, non sui, gratia; illáque procurare quantum possis. Denique Amicitia significat habitum, qui est mutuo inter duos amore, non latente, sed manifesto nascitur. Vnde in nono ad

Charitas

Pietas.

Cultus.

Beneuolentia.

Amicitia.

Nicom. lib. cap. quinto & secundo magnorum mor. cap. 15. & septimo ad Eudem. cap. 8. Beneuolentiam legimus haud posse absolutè amicitiã dici, sed amicitiæ potiùs principium.

Amor amicitiæ & concupiscentiæ.

Vniuersè autem cùm Amor appetitum boni significet, duplex distinguitur amor. Si enim rei, in qua nobis complacemus, bonum illud velimus, beneuolentiæ amor volatur; quem Arist. Amicitiæ principiũ fecit. Quoniam cùm vera Amicitia virtute sola nitatur, Amicus vterque alterum amat propter ipsum, eique bona vult, & quãtum in ipso est præstat. Ideò quærimoniæ nullæ, nullæ ex postulationes. Sin verò complaceamus nobis in bono propter nos ipsos, illúdque nobis cupianus, Concupiscentiæ amor nominatur: nec amorem, sed libidinem potiùs appellandum putat Hieronymus Fracastorius in lib. de Sympathia, cap. 17. Est autẽ principium reliquarum duarum amicitiæ specierum, quæ vtilitatem vel voluptatem sectantur. In quibus expostulationes atq; exprobationes plurimæ, dum quisque nõ amici, sed suæ vtilitati aut voluptati studet; pluráq; sibi, quàm par sit, concupiscit; immò sibi omnia, amico nihil, aut nimis parum.

Odium quid.

Hæc ferè sunt, quæ de natura & speciebus amoris sapienter constituerunt Peripatetici. Ex quibus tria prorsus intelligas. Primum; quid sit odium amori oppositum. Est enim displicentia in obiecto cognito. Alterum; iure optimo amorem & odium vel primas perturbationes statui, vel initia potiùs perturbationum omnium. Vbi enim obiectum fuerit cognitum, placet illicò aut non placet appetitui. Si placeat, amatur: etsi sit absens, excitatur desiderium & spes: si præsens, voluptas & gaudium. quòd si displiceat, habetur odio: circáque absens commouetur timor, circa præsens tristitia & ægritudo. Tertiũ; turpe esse id, quod in lib. de Amore cap. 16. docuit Augustinus Niphus, humanum amorem, quo per aspectum aut auditum aliquo pulchro frui cupimus,

Amorem esse posse sine cupidine.

esse non posse absque cupidine ac veneris appetitu. Quidni enim inordinatus hic appetitus rationis imperio cohibeatur? Cur nequeat filiis ac filiabus pater, & vnus frater altero, aut parentibus & cognatis, aut amicus amico, aut etiam homo bestia quapiam réve inanimata pulchra, honestè frui; nec modo per aspectum & auditum sed etiam, quod magis est, per pudicum tactum? cui finis honestus & à recta ratione præscriptus adsit. Vt enim fatetur ille posse nos colorum ornatu ac sonorum harmonia sine cupidine frui, quídni etiam in sola cæterarum rerum pulchritudine consistamus, eáque sola fruamur? Id verò sanctis viris atque Heroicis facillimũ est, & plurimis scimus perfamiliare fuisse. Quæque ille ex sanctis, Hieronymo, Augustino, & Bernardo adfert, nil aliud ostendunt, quàm periculi plenam ac fugiendam esse mulierum conuersationem atq; aspectum; Neque temerè debere quemquam periculo sese committere. Atque de his quidẽ hactenus.

De Amoris obiecto.

Bonum triplex.

Quod autem ad amoris obiectum attinet, verissimum est Aristotelis illud in tex. 51. huius lib. appetitum omnem esse boni: & in octauo mor. cap. 2. Non quodlibet amari, sed quod est amabile: idque triplex honestum, iucundum, vtile: Honestum amicitia, iucundum & vtile concupiscentia. Vnde Socratis illud apud Platonem; Amorem esse ad aliquid. Amabilis enim rei est amor, & omnino eorum, quibus amans indiget, eáque bona sunt & pulchra. Sed honestum & iucundum amantur propter se, & vt fines, vtile aliud, & vt medium.

Itaque ratio boni omnibus hisce communis & adæquatum amoris obiectum analoga est, & per prius ac posteriùs dicitur. Malum item adæquatum odij obiectum in tria genera tribus illis bonorum generibus opposita diuiditur. Vt enim amor omnis cuiusp iam est boni, sic & odium mali esse oportet: siue hæc vera fuerint, siue apparentia & apprehensa. Vtque maius bonum maioris & maximum maximi amoris; sic malum maius maioris, & maximum maximi odij est causa. Propterea Amicitiæ amore amamus eos maximè, quos optimos iudicamus, eósque, qui suo ritè funguntur munere, quod bonos eos esse putemus. Concupiscentiæ verò illos, quos maiorum nobis bonorum causam. Hinc duo intelligas. Alterum num amemus ea, quæ absolutè, an ea quæ nobis bona sunt. Amicitia namque quod absolutè & in se bonum est amamus: quia propter se & propter solam boni & honesti rationem amamus. Concupiscentia verò ea tantùm quærimus, quæ nobis futura bona videntur. Virtutis honestatisque amor solius est hominis: harum enim vim ratio sola cognoscit: In appetitu sentientẽ sola viget iucundi & vtilis concupiscentia.

Alterum; an homines mortuos & ea, quæ perierunt, amare possimus. Amicitiæ namque ac beneuolentiæ amore persæpè amans: nec eorum modo virtutes, ac bonos mores, vt in cognitione adhuc nostra remanent & in memoria viuunt: sed etiam ea illis oprando bona, quæ adesse mortuis possint; beatam vitam, gloriam, honorem, recordationémque apud posteros sempiternam. Quod honores testantur, laudes carmina, orationes funebres, & huiusmodi alia, quibus mortuos celebramus. Puto etiam (quidquid dicat Augustinus Niphus in lib. de Amore, cap. 92.) Concupiscentiæ atque adeò cupidinis amore amari posse, vt meminoſtræ quasi præsentes obuersantur, iucunditatémque aut vtilitatem possemus ex illis percipere, & ideò viuere atque adesse nobis vellemus: aut demum iucunditatis atque vtilitatis præteritæ recordamur, eandémque aut concupiscimus aut propter illam amamus viueréque adhuc vellemus mortuos. Quod in bestiis item animaduertas, tum erga alias bestias, tum erga hominem. Nam & canis propter vtilitatem, quam ex domino capiebat, occisum illum adhuc amat & ad eius cadauer iacet, & alia id genus plura facilè obseruantur.

At quoniam pulchrum idem est quod bonum, soláque ratione differunt, vt in primo quoque diximus lib. quod bonum dicitur, vel in se, vt habet ea, quæ sibi cõueniunt, vel per ordinem ad appetitum, vt ea continet, quæ illi bona sint: pulchrum autem venustatem quandam significat, quæ in partium ac membrorum proportione consistit maximè, dicitúrque per ordinem ad cognitionem, quatenus à cognoscente quapiam apprehenditur facultate, ac eam quoquo modo oblectat. Dum appetitus cognitionem sequitur, etsi per se circa bonum versetur, pulchrum tamen quoque ad amoris obiectum refertur, turpéque illi oppositum ad obiectum odij, quæ fortasse cognitionis & appetitus coniunctio fuerit causa, cur pulchra, quę cognoscentes oblectãt facultates, tantopere amentur à nobis, turpia reiciantur. Cùm præsertim exterior corporis pulchritudo interioris animi pulchritudinis ac bonitatis indicium

indicium esse soleat. Hæc enim amatur maximè: & si verus sit ac probus amator, nisi animi probitas corporis respondeat pulchritudini, non amor excitatur, sed odium: aut certè illicò cessat amor, vbi se se prodiderit animi turpitudo. Fitque non rarò, vt conuersantibus cum aliquo frigescat amor & extinguatur; quòd eam, quam putabamus, non esse animi probitatem obseruamus. Quamquam cur pulchra tantopere nos afficiant, alij aliam afferunt causam. 1. Quòd venereæ affectioni deseruire formam 2. exactiorem opinemur: quòd amor desiderium sit fruendæ & effingendæ pulchritudinis in pulchro: 3. quòd anima sit sua natura pulcherrima; sique cognatum sibi quidpiam cognatiue vestigium aspexerit, gratulatur & stupet: refertur enim in seipsam suiq. 4. ac suorum recordatur. Quòd anima nostra proximè pendet à diuina mente, à qua pulchritudinis ideâ impressam sibi seruat: & ideò libenter amplectitur id, quod illi congruit, tanquam sibi Patrique cognatum: huiusmodi verò est corporis quoque pulchritudo. 5. Quòd cùm pulchritudo diuina suapte natura ametur ab omnibus, qui eam spectant; quidquid etiam illius imaginem refert, amabile est, primòque 6. aspectu animos mouet. Quòd anima pulchri cuiuspiam intuitione diuinæ illius pulchritudinis recordatur, quam in cœlo aspexit, antequàm demergeretur in corpus: ac demum quòd pulchritudo radius quidem sit Dei, quem omnes naturaliter 7. amant.

Cur non eadem pulchra amentur ab omnibus.

Sed quæri statim potest, cur non eadem res pulchra aut etiam non omnes res creatæ amentur ab omnibus. Vel illa est causa, quam diximus, inter cognitionem & appetitum naturalis connexio: vel quæ eam consequitur atque ex Aristotele 10. lib. mor. cap. 4. colligitur, sensuum vigor maior conuenientia, vehementiorq. operatio circa pulchra. Etenim sensuum omnium operationes iucundiores sunt & gratiosiores, vigentq. plurimum, & maxima vi ad desiderium sui ac fruitionem animum rapiunt. Réque ipsa compertũ est, vt idem ipse fatetur Arist. lib. 9. cap. 12. multò maiorem ad inducendum amorem vim habere aspectum, quàm cæteros sensus. Est enim omnium præstantissimus, plura facit cognoscere, efficacissimámq. & iucundissimam operationem habet. At qui fit, vt vnam rem potiùs, quàm aliam, & diuersi homines diuersas prorsus amemus? Sanè naturale esse amare, at à casu & fortuna hoc potiùs, quàm illud, amare, senserunt Pausanias & alij quidam; Confirmabúntq. Achæi; quos amorem ferunt in S. Egira simul cum fortuna adorasse. Et facilè obseruabis ipse à quibusdã interdum amari turpia: & Aristophanes apud Platonẽ nescio quid de hominibus à Ioue duas in partes diuisis fabulatur; quorum vnusquisque alterum nunc dimidium amat, cum quo integrum hominem absoluebat. Alij etiam conuenientiam genij, stellæ, & Ideæ proponunt. Verùm hæc fabulosa sunt, & absque certa ratione ficta. Et quamuis fortuitum interdum sit, vt hoc aut illud obiectum occurrat; erga bonum tamen & pulchrum cognitum, nisi cognoscens malè affectum sit, appetitus naturaliter excitatur: quòdq; à fortuna est vel casu, rarò euenit; bonum autem & pulchrum cognitũ plerumq. amatur. Accedit, quòd sit interdum, vt eadem res eodem die ametur & non ametur. Qui naturæ ac temperamenti corporei conuenientiam & similitudinem, indiuiduæq. naturæ conditionem respon-

Similitudinem amoris causam esse.

deret, rémq. probabiliorẽ diceret. Ferè enim sanguineus aut cholericus alteriúsve tẽperationis alio sibi simili delectatur eúmq. præ cæteris amat: Scitúmq. illud est, similitudinem omnem, ad conciliandum amorem valere plurimùm. Nam dum similitudinem amamus nostram, aliquid nostri amamus, estq; cuiq; naturalissimum amare seipsum. Hoc propemodum argumento vsum reperies philosophum in secundo magnorum mor. cap. 18. vt ostenderet vel eum, qui sibi sufficiens sit, indigere amicis: quoniam vt difficillimum, ita iucundissimum homini est nosse seipsum: cognoscit autem seipsum, qui intuetur amicum veluti seipsum in speculo, quippe Amicus est alter ipse. Eandem ob causam parentes amant filios, nec homines modò, sed & bestiæ. Parentes, inquit idem Philosophus, octauo ad Nico. lib. 12. Amant liberos quasi ex se quidam sint: liberi autem parentes, quasi ex illis quidpiam sint: & fratres sese mutuò diligunt, quòd ex ijsdem nati sint: Eadem enim quam cum illis habent, natura ipsos inter se idem facit. Parentes tamen addit liberos, & vnumquemq. id, quod facit, amare magis, quàm ab illis ametur. Proprium enim ei, à quo oritur quidpiam, est id, quod ex ipso oritur, vt dens & capillus, & quodlibet ei, qui id habet. Aliam ex temporis longitudine subitũgit causam. Parentes enim liberos statim vbi nati sunt amant: illi progressu temporis parentes, vbi intelligentiam & sensum adepti sunt. Atque hinc cur matres magis diligant etiam patet. Educationem quoque addit & ætatem ad amorem conciliandum posse plurimùm. Ætate namque æqualem æqualis delectat, & contescentes sodales sunt. Quarta causa sunt accepta beneficia. Ideo enim & filij parentes, & homines Deum amant, quod maxima ab illis acceperint beneficia. Quinta morum ac studiorum similitudo: quæ interdum facit, vt præter naturale vinculum magis sese ament fratres, & vnus alium magis, quàm alium. Hinc & eiusdem disciplinæ socij præcipuo se amore prosequuntur: & Aristoteles lib. nono de moribs cap. tertio Amicitias scripsit à pueritia contractas dissolui, si alter permaneat animo puer, alter euadat vir quàm optimus. Quamque hæc causa odium quoque ex accidenti parere potest, quatenus in aliquo, quod ambo diligant, sese impediant: Sicut figulus figulum odit. Sexta, vinculum in aliquo communi bono. Sic enim idem ipse Philosophus scribit in cap. 12. ante citato, dum de viri & vxoris amore loquitur: Vinculum ipsorum esse filij videntur: quare citiùs, qui liberis carent, dissolui consueuerunt, quippe cùm filij commune bonum ambobus sint: quod autem commune est, conuertit. Nec desunt, qui incognitam nobis addant proportionem quandam, qua primo aspectu aliqui ab aliis amantur, alij habentur odio, siue corpore pulchri sint, siue deformes. At potest etiam in eam referri, quam dixi, cognitionis & appetitionis connexionem. Cùm enim quidquid amatur, vel vt bonum ametur, vel vt pulchrum; bonum autem aut sit honestum, aut iucundum, aut vtile, & pulchrum aut sit animi, aut corporis, siue totius, siue partium singularum: Vt in eadem vel alia atque alia re quisque alias atque apprehendit boni pulchrique rationes; ita aut amat aut non amat, aut etiam odit. Adest & phantasiæ operatio ex-

Aliæ amoris causæ.

teriorúmque sensuum : qui vt in vnius corporis vel partis potiùs, quàm alterius, pulchritudinem incurrunt, ita iucundiorem aut minus iucundam operationem habent, magisque aut minùs ad illius pulchri amorem ac desiderium animum rapiunt.

Virtus & vir bonus amoris regula.

Meminerimus verò in bonorum atque pulchrorum cognitione & amore retinendum id esse, quod est in decimum mor. lib. cap. quinto & sexto, cuiusque rei mensuram esse virtutem ac virum bonum, easque verè voluptates esse, quæ illi videntur esse, eáque iucunda, quæ illum oblectant : quòd si secus aliis videatur, id ex labe & corruptela oritur. Fitque vt vna & eadem pulchritudo (verbis vtor Maximi Tirij, serm. nono) alia impuris oculis, alia legitimis amatoribus appareat. Vt in gladio quoque accidit. Hic enim longè alius forti viro, alius carnifici videtur. Ita longè aliter Penelopen Vlysses, aliter Eurymachus spectabat. Et non ne aliter solem Pythagoras, aliter Anaxagoras, ille vt Deum, hic vt lapidem prospectabat? Virtutem denique ipsam haud eodem modo Socrates, quo Epicurus, Socrates tanquam beatitudinis, Epicurus tanquam voluptatis amator sectabatur. Quamobrem aliter formosum corpus Socrates, aliter Clistenes petit, ille vt virtutis, hic vt voluptatis studiosus, & quæ sequuntur.

DE ORTV ET PROGRESSIONE AMORIS.

ITa ferè dum de amoris obiecto dixi, illius quoq. initium & ortum significaui ; Cognitionem inquam & apprehensionem boni & pulchri, siue veri, siue apparentis. At contemnenda non est Platonicorum sapientia. Duplicem in conuiuio reperies ortum, alterum ab Aristophane propositum, alterum à Socrate ex Diotyma commemoratum.

Primus amoris ortus apud Platonē.

Aristophanes tria olim hominum genera fuisse narrat ; Marem, sole genitum, fœminam, terra ortam, & tertium ex vtrisque compositum, luna procreatum, atque Androgynum dictum. Tota cuiusque species erat rotunda, dorsum ac latera circum habens, manus quatuor, cruráque totidem ; róbusto corpore & elato animo, vt cum Diis pugnare atque in cælum tentarent ascendere. Iupiter vt imbecilliores eos faceret, in duas vnum quemque partes diuisit. Ergò cùm quisque nostrum sit hominis dimidium, perpetuò sui dimidium quæritat, amplectitur illud, & cum eo fieri vnum rursum cupit. Qui mares fœminarum amatores sunt aut fœminæ amantes marium, Androgyni portio sunt : fœminæ, quæ pars sunt fœminæ, fœminas amant, quique mares maris portio sunt, sectantur mares, celebsque illis vita placet, & sunt amicorum studiosi, cognato semper gaudentes, atque cupientes vt ex duobus vnum efficiatur, quæ totius reficiendi cupido amoris nomen accipit.

Secūdus.

Socrates autem, quando, inquit, nata est Venus parato conuiuio discubuere Dij, & inter eos Porus Copiæ & affluentiæ Deus : cúmque cœnati essent, aduenit Penia, hoc est paupertas, mendicatura cibum, quæ cùm præ foribus esset, ebrius nectare Porus Iouis hortum ingressus obdormiit. Penia hanc occasionem nacta de filio ex Poro suscipiendo cogitans, propè illum accubuit, amorémque concepit. Vnde veneris comes factus est amor, tum quòd in illius natalibus genitus, tum quòd natura pulchrarum rerum cupidus, & ideò Veneris, quæ pulchra est, amore capitur. Propterea verò primùm pauper, durus, squallidus, nudis pedibus, sine domicilio, præ foribus atque in viis sub dio dormiens, quòd matris naturam seruet. Sed ex Patre habet, vt bonis pulchrisque insidietur semper, virilis, audax, sagax, prudentiæ studiosus, facundus : & interdum eadem die pullulat atque viuit, quoties exuberat, interdum moritur ac reuiuiscit rursum, ob Patris scilicet naturam. At quod acquirit, præterfluit illicò : quare nec Mendicus est vnquam, nec dines : quin in medio sapientiæ & insciticæ collocatur, vt ex Patre ingenio miniméque sapiente Matre genitus est. Amatum autem seu amabile verè pulchrum est, delicatum, perfectum, ac beatissimum.

Sanè hæc fabulosa licet, amoris ortum vim ac naturam magnopere indicant. Nam cùm primùm aspectu alióve sensu boni aliquid aut pulchri percipitur, phantasiáque apprehenditur vt bonum & conueniens ; sitibundus & famelicus appetitus in illud mouetur. Vnde amor enascitur : ex amore sequitur desiderium, tum spes, alioqui non est diuturnus amor, nisi amata re frui te posse speres. Inde postremò fit, vt rationes omnes ac viæ tententur quibus ad rei speratæ fruitionem perueniat. Platonici primùm animam inquiunt conuerti & rapi ad rem cognitam : deinde conuersam & raptam pulchritudine illius radio illustrari : tum illustratam accendi : post accensam adhærere illi totam : ac demum adhærentem in eam transformari. Primus raptus est amoris ortus, illustratio pabulum, incendium accrementum, adhærentia impetus, transformatio perfectio. Raptus & conuersio vnde proficiscatur, si de amore vniuerso quæras, satis dictum est. In amore autem cupidineo & illegitimo, iuuatur plurimùm, tum naturæ nostræ corruptela, qua post primi Parentis Facinus caro concupiscit aduersus spiritum, eique subinde spinas & tribulos germinat, dum illicita & impudica impellit. Tum nimio nimisque delicato cibo & potu, quibus per luxum fouetur corpus, ac genitale semen abundè exortum ad Venerem simulat. Quò etiam vestium luxus spectat, omnisque ratio molliter delicatè tractandi corpus. Tum verò otio colloquiis ac meditationibus impudicis, quibus si vel leuiter immoreris, propter magnam imaginariæ facultatis vim excitatur cupido.

Et quoniam eisdem artibus parantur & conseruantur singula, quæcumque tandem amoris ortus fuerit causa, eadem & conseruationis erit. Atque hoc amoris est pabulum, quod illustrationem vocant. Sanè meditatione crebra, amatæ rei aspectu, colloquio, conuersatione, ac similibus artibus fouetur amor : alioqui exortus occidit, nec diu viuit, si diutiùs his careat. Atque in amicitia dixit Philosophus necessarium esse amicorum conuictum, diuturnámque absentiam oblitionem inducere, & amicitias ineffabilitatem dissoluisse. Ideoque amicos non debere esse multos ; quod difficilè sit cum multis vt par est viuere.

Quòd si

1. amoris incendio & lacrymarum

Quòd si causæ illæ, ex quibus ortus est amor, vehementiores euadant; quemadmodum si bonitatis & pulchritudinis cognitio crescat, aut ab vna parte extendatur ad alias, augebitur nimirum & ille: sicut & illis diminutis decrescit. Crescit etiam ex spe obtinendæ amatæ rei, minuiturque aut penitus interit, si desperes. Accenditur verò maximè & augetur ex redamatione, quam propterea in amicitia necessariam esse Philosophus voluit. Atque hinc prodiere

De Erote & Anterote, seu redamatione.

multa de Erote & Anterote, gemellis duobus Veneris, hoc est amatione & redamatione. Cùm enim Amorem seu Cupidinem genuisset Venus, puer multò pulchrior matre fuit, at cùm crescere non posset, Themidis respondit oraculum ex pueri natura id proficisci, qui solus quidem nasci, at non solus crescere posset; nisi gemellus alter adesset, quo crescente ille simul cresceret. Ita Venus Anterota peperit, cum quo simul & adoleuit Eros. quò enim maior fuerit redamatio, eò maior euadet amor. Vnde illud, si vis amari, ama. Etenim qui amat, nisi ametur, indignum se amore iudicari putat, quasi nihil amore dignum habeat: quare indignatur illi, desinitque amare. Contrà si ametur, magis amat; quia se magnifieri putat, iudicarique habere præclara, quæ amari debeant: quod iudicium cuique pergratum est. Quocirca non solùm redamatione opus est, sed hanc oportet manifestam esse, non occultam. Propterea etiam fortasse redamationem amantes amant, quòd ita fructum amoris sperent, aut à Zelotypia, à qua maximè abhorrent, liberentur.

Ad amorem qui apti.

Ex his facilè intelligas quinam maximè sint ad amandum apti. Ex corporis namque habitu

1.

aptissimi sanguinei sunt: tum quia calidi, amórque calidus: tum quia affabiles, hilares, iucundi, faceti, & ad conuiuendum comparati, quæ omnia tum amorem conciliant, tum fouent. Accedit ad redamandum facilitas, propter caloris & sanguinis copiam. Facilè etiam sperant, spéque nutritur amor. Cholerici calidi quidem sunt, sed austeri, inaffabiles, impatientes, in tractabiles, atque in conuictu toto difficiles. Melancholici & phlegmatici frigidi sunt, iniucundi, angusto animo, nec magna viuentes spe. Melancholici tamen si amore capiantur, tenacissimi sunt & vix vnquam liberantur.

2.

Porrò ex ætate aptissimi iuuenes sunt: tum quòd facilè ament & redament, vt in octauo moralium cap. tertio confirmat Aristoteles: tum quòd calidissimi, spéque magna viuentes: simplices etiam & credulì, nec multas versutias viderint; cúmque in multis decepti non dum fuerint, induci facilè ac trahi ad amandum possunt. Tum verò aptissimi sunt ad conuictum, cùm & hilares sint, & iucundi, & per totam vitam conuiuere queant, actionésque omnes perfectissimè exercere, quæ in pueris ac senibus sunt imperfectæ. Ambitiosi item sunt & honoris percupidi, amarique honestum videtur ac præstantiæ alicuius signum. Ideò etiam amant, quòd amari sperent, leuique ex causa amare desinunt, si non amari se coniciant. Sunt quoque ad commiserationem faciles, & indignum putant, si amantem non redament. Addit Aristoteles eos maximè amatorios esse, quòd plurima perturbatione ac voluntate viuant, atque ex perturbationis affectu voluptatéque multa amatoriæ affectionis vis oriatur. Denique tenuem habent sanguinem & spiritum, clarum, calidum, & dulcem: initio verò ætatis propter humorem nimium, eáq; mox procedente partibus tenuioribus resolutis, crassior euadit & obscurior. Quomodo autem per oculos emittatur spiritus, qui alliciat & quasi fascinet eum, in quem mittitur, præclarè Marsilius Ficinus exposuit oratione septima in Conuiuium cap. quarto & quinto, eósque vel maximè addit in cap. nono, ad amorem allicere, qui ita sunt sanguinei, vt quadam ex parte cholerici simul sint, & oculos habeant amplos, glaucos, ac nitentes, præsertim si castè viuant, nec Venus claro humorum exhausto succo serenos vultus fædauerit. Habent autem hi maximam vim in crebro ac diuturniore oculorum intuitu.

Amor vero oculis hauritur.

3.

Tum verò ex genere, nobiles ac potentes videntur aptiores. Nam & ambitiosissimi sunt & honoris maximè cupidi, qui aut in amore reperitur, aut ex eo sequitur, laudibus, veneratione, ac similibus: & ideò redamant, vt amentur. Et verò nobilitas ipsa & potestas splendorem habent, & diuinum quidpiam bonum & pulchrum, quod amore sit dignum. Amantur etiam hi, quòd amantium necessitatibus, cùm fuerit opus, subuenire re posse credantur: & cùm ambitiosi sint & honoris cupidi, sperentur ab illis redamatio.

4.

Pulchri quoque, gratiosi, & boni, apti ad amorem sunt: quoniam si amant, sperare redamationem possunt; cùm bonum, pulchrum, & gratia, siue animi, siue corporis, amabilia sint.

5.

Huc verò spectat etiam doctrina, & alia quæuis celebritas & præstantia. Nam & hæc amabilia sunt; & qui ab hisce hominibus amantur, propter nominis celebritatem, quam ab illis tanquam redamationis præmium sperant, facilè redamant.

6.

Præterea qui beneficia in alios contulerunt, amare illos possunt, quòd redamationem ab his sperare queant.

7.

Quò etiam spectant obsequia. Amorem enim conciliant & redamationem sperant. Adulatores item non temerè redamationem sperabunt: quia dum amare atque admirari videntur, iucundi sunt & ad amandum alliciunt.

8.

Quamquam alia plura sunt, quæ ad hoc caput pertineant; secretorum communicatio, confidentia, preces, adorationes, & alia quæcumque, quæ grata esse atque amorem conciliare solent, quòd excellentiæ cuiuspiam testimonia esse videantur.

9.

Denique amari iucundum est, quoniam qui amatur, inesse sibi ea putat, quæ sunt amore digna, quæque omnes percupiunt. Ideo facilè redamat; & qui amat, sperare redamationem debet. Hinc amantium suspiria, lachrymæ, & id genus alia; quæ cùm ardentis amoris indicia sint, plurimùm mouent ad redamandum. Ergò qui amant aptissimi ad redamandum sunt.

10.

Cæterùm regio quoque non minimum habet

momenti. Ferè enim illi videntur ad amorem propensiores, qui regionem incolunt temperatam : quod vt perfectiori constant corporis temperatione, sic magis existunt affabiles & moribus cunctis ad conuiuendum aptiores. Viribus etiam ingenij ac prudentiæ præstant cæteris, vt Aristoteles confirmat in problem. primo, sectionis 14. & ante illum Ægyptius Sacerdos apud Platonem in Timæo : quæ vt præstantiam quandam & admirationem habent, sic amorem non parùm conciliant. Quj feruida ad meridiem incolunt loca, nimis sunt interiùs frigidi (quippe natura & loca contrario semper habent modo, vt est in problemate octauo & decimo sexto, sectionis eiusdem) ideóque timidi sunt, effœminati, nigri, exangues, & ad seruiendum potiùs nati : quique frigidiores obtinent partes, calore abundant & sanguine nimio, fortes existunt, animosi, albi. Vtrique tamen efferi, inhumani, parúmq. sociabiles & ad conuictum idonei : quod caloris frigorisque excessio à mediocri temperie recedant, qua potissimum natura delectatur nostra.

Ita obiter dictum est quinam sint ad amandum apti, vt intelligeretur quomodo amor ortus conseruetur & crescat. Quod accrementum Platonici dixere incendium, quòd eo amantis animus incendatur. Incensus autem amatæ rei adhæret atque in eam assidua cogitatione totus transmigrat, suique oblitus in alieno potiùs, quàm in suo, corpore incipit viuere, & ideò in suo moritur, vt in alieno viuat. Si enim esse operatio sequitur; & ibi est ac viuit vnum quodque, vbi operatur, sanè amans in suo corpore moritur dum de illo cogitare atque in illo desinit operari, viuit autem in amatæ rei corpore, dum in eo per cogitationem operatur semper. Propterea tantopere amans redamationem quærit : quia cum in seipso moriatur, vt in alio viuat, redamari peroptat, vt alterius amore & ipse viuat & frui amato possit. Moritur ergo quisquis amat, & de suo corpore migrat in alienum. Quam ob causam amorem Orpheus affectum dulcem & amarum appellauit, & Plato mortem, animámque dixit magis esse vbi amat, quàm vbi animat. Vnde tandem amantis in rem amatam oritur transformatio : quam amantes maximè quærere & optare, vt ex illis fiat vnam, Aristophanes docuit apud Platonem, proposita Vulcani fabella duos amantes interrogantis; Vultisne vt colliquefaciam vos, confundamque in idem, vt ex duobus vnum efficiamini &c. quem locum Aristoteles citans in secundo polit. cap. secundo. Amantes ait propter eximiam cupiditatem applicari simul & ex duobus fieri vnum, & septimo ad Eudem. cap. septimo; Amicos esse vnam Animam, nec absque se mutuo viuere posse, sed commori. Quin & Areopagita Dionysius in lib. de Diuin. Nom. cap. quarto, amorem scripsit esse vnificum, connexiuum, adunatiuum, amatoresque in ea, quæ amant, penitus transferentem, neque amoris excessum sinere amantem sui iuris esse, sed in rem amatam transferre. Vnde Pauli voces illæ ad Galatas scribentis cap. secundo. Viuo ego iam non ego, viuit verò in me Christus, & illud Seruatoris Christi pro nobis à Patre postulan-

4. amoris adhærentia & impetus.

5. amoris transformatio & perfectio.

tis; sint vnum sicut & nos: sicut tu in me, & ego in te &c. Et sanctus Augustinus lib. octauo de Trinit. cap. 10. Amorem dixit esse vitam duo aliqua copulantem vel copulare appetentem. Propterea etiam vocatur ignis, quod ignis omnia in se transformet. Et Pherecydes ille Pythagoræ Præceptor Iouem prodidit, cùm creare vellet, in amorem se transformasse, vt testantur Proclus in Timæum, & Augustinus Eugubinus lib. septimo de Perenni Philosophia cap. 10. Porrò amantis hæc in re amantem transformatio, aut affectu fit, dum perinde ad illam afficitur vt ad seipsum : aut moribus, actionibus, desideriis, vestibus, cæterisque omnibus vitæ conditionibus, quibus amans amatæ personæ sese accommodat, vt quàm similibus illi sit, eique quantum potest vniatur, ad eique redametur; aut certè quia dum totus est in re amata eiusque semper notionem atque ideam mente versat, ita afficitur, vt illa ipsa esse dicatur; sicut corpus non transeunte, sed permanente, affectum rubore rubeum appellamus. Cùm præsertim intellectus intelligendo fiat omni. Assidua enim solius amatæ rei intellectione totus euadit amata res. Accedit appetitus, cuius ea vis est, vt amantem ad rem amatam trahat. Ita dum ex vna parte intellectus amatum in amantem ex altera appetitus amantem ad amatum trahunt. Perfectissima existit vnio ac transformatio. Nec modo id appetitus affectu facit, sed & operatione quia cùm amor principium sit & radix operationum amantis omnium, quidquid is operatur, propter amatam rem operatur. Ex quibus duo perspicua sunt. Alterum maiorem multo vnionem amoris esse cum re amata, quàm cognitionis cum re cognita, quæ tamen identitas est. Amor namque & cognitionem supponit, & appetitus affectum addit, confirmationem morum, studiorum operationes omnes, vel etiam intentiones cogitationes, quæ solam rem amatam spectant. Alterum; ex hac amoris vnione speciem operationum peti; non modò vt tales sint, vel tales, quod talis ametur res : sed etiam vt bonæ & præclaræ, si bonum quidpiam & præclarum ametur : Contra prauæ ac sordidæ.

In hac igitur transformatione perfectio amoris est. Cui si in amata re par respondeat redamatio, tum demum suauissimus existit amor. Hic ferè inter iuuenes, & corporis temperatione sanguineos reperitur. Nam similis ætas & corporis complexio ad amandum procliuis mutuum amorem creant. Si cholericus amet cholericum, intolerabilis seruitus est. Quia etsi complexionis similitudo amorem faciat mutuum, bilis tamen crebra turbat iracundia. Inter sanguineum & cholericum propter suauissimul & acris humoris permistionem alternatio quædam est iracundiæ & gratiæ, doloris ac voluptatis. At cholerici conditio melior, quòd sanguineus amabilior gratiosiorque. Inter sanguineum & melancholicum firmus est nodus, nec miserrimus. Sanguinis namque dulcedo amaritudinem temperat melancholiæ : melius agitur cum melancholico. At inter cholericum & melancholicum miserrimus omnino amor. Cholera enim ad iracundiam, cædes, & impatientiam, & melancholia ad mœrorem, ac perpetuam

tuam quærimoniam prouocant. Inter iuuenem corpore pulchrum & animo speciosum virum honestus esse potest, vtilis, & iucundus amor. Quippe oculis alter alterius pulchritudine fruitur, alter mente alterius consequitur pulchritudinem: Quiq. solo pulcher est corpore, fit hac consuetudine animo quoque pulcher, & qui solam animi pulchritudinem habet, corporis saltem oculos pulchritudine corporis explet. Et vt maior sit iucunditas viri, in iuuene certè maior existit vtilitas; dum corporis pulchritudinem cum animi pulchritudine commutat. Honesta tamen vtrinque commutatio, sed honestior, vtilior, & iucundior inter iuuenes & corpore & animo pulchros: hicque optimus & perfectissimus amor.

Pulchritudinis & virtutis in amore qualis.

Cùm verò Deus sit omne bonum & summum pulchrum, cuius homo per intellectum & voluntatem capax est, præstat omnibus illius amor, summámq. vnionem & in supremo gradu habet: etsi non nisi in beatis reperiatur perfecta. Quoniam cùm antecedentem cognitionem postulet, ea in illis dumtaxat clara est & perfecta. Ideò tunc planè quiescit animus nec peccare amplius potest, dum Deo summo bono & pulchro, immo bonitati ipsi ac pulchritudini, immobiliter coniungitur.

Amor Dei.

De effectu & signis Amoris.

Vltima propositionis meæ pars amoris effecta pollicebatur & signa. Amorem nobis maximorum bonorum causam esse, argumento illo docuit Phædrus, quod cum duo sint in vita tota cum primis vtilia, in rebus turpibus verecundia, & in honestis gloriæ laudisq. studium, ambo hæc multò magis ex amore, quàm ex alia re vlla consequimur. Amator enim maximè angitur ac pudore suffunditur, si ab amato quidpiam turpe agere deprehendatur: incitatur verò ad præclara, si laudem ab eo speret. Quare tunc optimè actum iri ait cum Ciuitate aut exercitu, cũ partim ex ijs constabunt, qui ament. partim ex ijs, qui amentur. Sanè disputant leges omnes, vt vitatis malis ac turpibus, bona & honesta sectemur: neque id obtinere vnquam potuerunt, solus amor sponte & cum summa iucunditate statim non impetrat modò, sed cumulatè perficit. Namq; Amans amato placere maximè vult: propterea à turpibus abstinet, & honesta, pulchra, bona, & præclara quæq; aggreditur, vt illius amorẽ sibi conciliet.

Amor maximorum bonorum causa.

Dicitur etiam amor artium omnium inuentor esse ac magister eximius: nec solùm quòd nullus artem vllam inuenit vnquam aut didicit, quem inuestigationis voluptas, & inueniendi desiderium non incitaret: atque in artibus quibusq. illi præsertim excellunt, qui & artificia ipsa & homines seu fines, quorũ illa vsibus fiunt, maximè amant. Immò vt Platonicus disseruit Eryximachus, cunctæ artes aut artifices in operib. suis nil aliud, quàm amorem, quærunt; dum humores quatuor in corporibus nostris conciliare atque ad amicitiam adducere conatur medica, & sonos item musica, siue in grauiore harmonia illa, quæ Vraniæ musæ tribuitur, siue in molli & lasciua, cui Polymnia præficitur, similiq. modo artes cæteræ. Verùm etiam quòd admirabiles prorsùs amantium artes sunt atq; industriæ, quib. ad rem amatam contendunt. Nihil enim est, quod non excogitent & aggrediantur. Vt minimè ventus sit Pausanias pronuntiare, tam Deos, quam homines omnem amanti licentiam præstare vel etiam ea faciẽdi, quæ alioqui reprehenderentur. Et Orpheus solertem, bigenium, omnium claues habẽtem, appellauit amorem. Hue quatuor illa quoquo modo spectant, quæ in Conuiuio prædicat Agathon, iustũ eum esse, temperantẽ, fortem, sapientem. Iustus est, quòd amantes iniuria numquam afficiãt amatos: etsi verus sit ac perfectus amor, mutuam habet beneuolentiæ amationisq. ac redamationis vicissitudinem. Est temperans, quod turpes cupiditates domet, solam quærẽs bonitatem ac pulchritudinem, quæ in ordine quodam temperantiáq. consistit, siue spectetur in corpore, siue in animo. Est fortis: tum quia munerib. nullis aut minis nulláq. vi cogi amans potest, ne amet, aut non amãs, vt amet. Tum quia omnia illi parent, omnesque sibi subiectos facit, ipse à nullo superatur. Vnde illud in sacris cantionibus, fortis est vt mors dilectio. Tum & quia nullus audentius vnquam pugnauit, quàm pro amato amans, qui ne mortem quidem veretur. Immò dixit Phœdrus pro alio mori amantes soli eligunt, & infirmissima videas animalia amore solo armata contra fortissima quæq. pro eo, quod amant, pugnare. Deniq. sapiens est, quòd artes omnes inuenit, omniáq. tam in cœlo, quàm in terra, disponit; Prudentem facit ad prouidendum, acutum ad disserendum, facundum ad eloquẽdum, ad res gerendas magnanimum, ad iocos facetũ, ad ludos promptum, ad seria quæq. strenuum. Quòd si mutuus fuerit, securitatẽ adfert & tranquillitatem. Vbi enim mutuus amor, insidiæ nullæ, sed communia omnia: cessantq. lites, homicidia, prælia, quærimoniæ, dum concordiam, dissensione omni submota, cõciliat amor, pulsáq; miseria, fælicitatẽ præstat, nec humanam modò, sed & diuinam liuor quippe omnis, inquit in Phœdro Plato, abest à diuino Choro.

Amor artium inuentor.

Amorem esse iustũ.

Temperantem.

Fortem.

Sapientẽ

Tranquillum.

Nam cùm omnium iucundissimum amanti sit re amata potiri, quilibet in eo potiundo, quod amat, contẽtus plenúsq. viuit: fitq; amoris beneficio, vt in diuersis fœlicitatis gradibus portione suã quisq. sine vlla inuidia contentus sit. Quin etiam absq. satietate. Quippe vt in cibo & potu tam diu oblectatio, quàm diu fames & sitis, permanet, sic etiã euenit in amore, quem auiditatem quamdam, famem & sitim boni & pulchri, esse cõstat. Vt immeritò iam criminata Diotima sit, amorem nec sapientem esse nec insipientẽ, sed in sapientiæ atque insciticæ medio collocatum. Verius illud, eum macilentum esse & squallidum. Etenim pallor & squallor ex sãguinei caloris defectu oriuntur vbiq. Amantisq. animus dum in assidua de amato cogitatione versatur minùs perfectè cibum coquit, maiorq. illius pars superflua eijcitur, minor, & quidem adhuc cruda, trahitur ad iecur; Vbi cùm nec dum perfectè satis elaboretur, paucus nec optimus sãguis per venas funditur: Ita inopia & cruditate alimenti extenuantur mẽbra & pallent. Altera eius rei causa est, quòd spiritus, qui vehiculum animæ & instrumentum singulare existit, ad amati imaginem phantasiæ semper obuersantem continẽter aduolat ibiq; resoluitur: Quare ad eum reficiendũ frequentissimo opus est purissimi sanguinis fomite: puriore autem ac lucidiore sanguine resoluto, maculosus, crassus, & ater membrorum nutritioni relinquitur. Ita siccatur corpus & squallet, euaditq; amans melancholicus, ex crasso scilicet illo & atro sanguine melancholia genita: quæ dũ suis vaporib. caput opplet, siccat cerebrum, tetrisq. atq; horrendis imaginibus sollicitat animã. Tertia fuerit, quod propter amoris vehementiam calor inferiores & exteriores partes deserit atq; ascendit ad cerebrum, vbi est amatæ rei imago. Quò fit, vt quamuis amor dum in bonum & pulchrum tendit non possit ex se nisi perficere, ex

Macilentum & squallidũ

Melancholicum

accidenti tamen malorum & grauium morborum corpori causa sit: vt illius, quem Galenus ἔρωτα, Auicenna Hilischim, vulgato nomine cupidinem eum morbum, appellant, atque ex sanguinis nascitur contagione, & ideo alterna caret requie. Quippe continua febris viget in sanguine, quæ autem ex intermittit horas, in pituita, quæ diem vnum, in bili, quæ duos, in melancholia. Adfert etiam deliria interdum & insaniam, nimio calore & spiritu replente, siccante, ac perturbante cerebrum. Quòd aut adusto sanguine, aut adusta bili, aut demum atra bili, cerebrum nimis occupante euenit. Hæ enim tres præcipuæ sunt dementiæ species & causæ. Sed qui adusto vexantur sanguine (quod rarius est) effusos prorumpunt in risus, cantu gestiunt, tripudio exultant, mira de se pollicentur, & præter omnium consuetudinē iactitant sese: quia adustam habent bilim, facilè irascuntur vel etiam à nemine lacessiti, altè vociferantur, in obuios irruunt, seipsos & alios cædunt. Quòd si bili præmantur atra (quod ferè accidit) mœrent perpetuò, & somnia etiam sibi fingunt, quæ vel expauescant præsentia, vel futura formident. At si humores illi detineātur in corde, angustiam & sollicitudinem faciunt. Idcircò sonis, modulationib. cantilenisque amatoriis, in laudem præsertim amatæ rei, delectantur amantes, leuamen ac medicinam mœrori suo quærentes. Hinc etiam suspiria crebra, gemitus, dimidiatæ voces, lamentationes, lachrymæ, singultus, & id genus alia: quæ tum animi miseriam promendam ac leuandam spectant; tum ad significandum atque aperiendum amati amorem suum commiserationémq. commouendam. Dum enim calor ad superiores ascendit partes, ibiq; anima occupatur, desituuntur & coarctantur inferiores: dúmq. de amato attetè cogitat, cohibetur respiratio: Inde suspiria, dum post maiore impetu respiratur vberiùs. Lachrimarum verò causa est, quòd compresso cerebro ex oculis fluat humor. Hinc etiam totius corporis languor & quasi deffectus amantis: de quo illud est in

» sacris cantionibus; Fulcite me floribus, stipate me
» malis, quia amore langueo. Etenim dum amantis animus ac virtus tota in rem amatam tendit, exteriores deseruntur partes, vniuersúmque corpus languet & concidit. Negligit etiam amans seipsum ac cætera omnia, dum solam rem amatam cogitat: Et qui in cæteris omnib. incuriosus est & iners, in amatoriis tantùm rebus fit sollicitus, astutus, & callidus. Infœlicē se putat, si quid aliud, quàm rem amatam, cogitet: neminem autem se fœliciorem, si qua ratione, vel solo aspectu, potiri ea contigerit, illive gratum quidpiam fecerit. Toto præter oculos aret & squallet corpore. Oculi verò profundi quidem sunt, sed graues, crassis & magnis palpebris propter insomneitatem & lachrymas; palpebræ continenter mouentur, vultus figura sine ordine atq; variabilis, actiones omnes læsæ: neque enim est sui compos. Sperat facile ac desperat, lætatur, tristatur, gaudet, dolet, ridet, flet, vt varia de re amata subierit cogitatio. Cùm suspirat, attollit suspiria, ob vehementem cogitationem & affectum animi. Quæcumq. amati sunt amat, honorib. extollit & laudibus: quæ illi aduersantur odit: quæ amatus vult, & ipse vult, quæ illi displicent, abhorret: consilia omnia ad eius nutum promptè mutat: sibi ipsi, vt amato morem gerat, aduersatur. Atque vt cogitare, sic loqui nil aliud, quàm amatum, nouit. At illius aspectum maximè timet: non quòd non eo summopere non delectetur, sed quòd vel in eo aliquid mali, aut certè non tantopere vt ipse vellet beneuolum sibi veretur, vel quòd ob excellentiam eum putat reuerentiam omni ac veneratione dignum, & verò formidabilem. Fit etiam, vt eo præsente caleat & frigeat: friget, tum ob timorem, tum quia præ nimio amore cor calore proprio destituitur: calet autem, quòd amatæ rei pulchritudinis fulgore amorisque vehementia sanguis & exteriora membra accenduntur. Immò quod magis mireris, amatum simul amat & odit: odit, vt furem & homicidā sui, cogitur autem amare propter fulgorem & pulchritudinem. Ita angitur simul & delectatur, amare nollet & amare, non amare, quia mori nollet, amare autē, quia dignum amore putat. Rapi tamen & occidi se patitur, vt captus redimatur occisusq; reuiuiscat. Maxima omnino & incredibilis est amoris vis: quæ & summam illam vnionem efficit de qua antea dictum est, aut vnionis certè desiderii. Vnde amplexus, oscula, & similia. Quin etiam mutua quædam immoratio & inhæsio: quam S. Ioannes de amore diuino loquens significauit in epist. prima cap. 4. vbi dixit. Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. Nam & quo ad apprehensionem amatum est in amante, dum semper de illo cogitat, & vicissim amās in amato, dum vel in amore mutuo hic quoque de illo cogitat, vel si mutuus non sit, ita de amato cogitat, vt singula, quæ ad illum spectant, diligentissimè & intimè disquirit & quasi interiora illius ingreditur: & quoad appetitum amans complacet sibi in amato, & ad eum per desiderii tendit, vel etiam eo præsente fruitur, bonáve & mala illius ducit esse sua: & amatus eodem modo est in amante, si reciprocus sit amor, vel certè dum intimè per affectum amanti coniungitur.

Est etiam tanta interdum amoris vis, vt patiantur amantes ecstasim, & diuinum amorem S. Dionysius dixit ecstasim facere, Deúmq. ipsum propter amorē ecstasim passum esse. Est autē ecstasis animi suspēsio supra naturam, seu excessus quidam mentis & phantasiæ, qua ab alia quauis re distractus, immotus, & sine sensu redditur. Quod & viris sanctis ex diuino amore atque attenta mentis contemplatione sæpissimè accidit, & melancholicis etiam interdum ob vehementem imaginationem. Amantibus verò ex magna intentione in rem amatam: quæ sæpè tanta est, vt amatæ rei phantasma perinde moueat ac si oculis præsens cerneretur. Quare dum eam se illi videre putant, obstupescunt & extra se fiunt, tum apprehensione, dum id se videre putant, quod non vident: tum appetitu, dum in rem amatā rapiuntur, egressi quodam modo extra seipsos. Quæ egressio absolutè est in amore amicitiæ, qui in amantē fertur propter ipsum tanquā ab amante diuersum: quoquo modo autem in amore concupiscentiæ, quatenus amans aliquod quidem bonum extra se quærit, sed tamen vt sibi habeat: Ideoq. non exit absolute extra se, quia sibi quærit id, ad quod exit.

Postremò ex amore perturbationes omnes oriuntur, præsertim ira & mālsuetudo, timor & fiducia, cōmiseratio & indignatio, spes & desperatio, voluptas & dolor, verecūdia & inuerecūdia, zelus & zelotypia, eiusq. contrariū. Vnde S. Dionysius Deū affirmauit in sacris literis appellari zelotē, vt vehementē ad ea, quæ sunt, clementer amanda. Est autē proprie zelus sollicitudo quædam de re amata, ad mala omnia ab ea repellenda. Zelotypia verò timoris plenam illam amantis suspicionem significat, qua veretur ne res amata alterius occupetur amore alterive adsit: non enim vult illam habere cum quoquā communem,

vt ea

Cupiditatis morbus.
Amantium deliria & insania.
Demētiæ species & causæ.
Cordis angustiæ
Suspiria & lachrymæ unde.
Corporis languor.
Neglectus sui & aliorū omnium.
Corporis squallor.
Inconstātia & mutabilitas est.
Timor & reuerentia.
Amoris vis summa.
Amor ecstasis.
Passiones in amore

vt ea ipse perfectè fruatur. Vnde zelotypia propriè amoris tantùm est concupiscentiæ, zelus amicitiæ quoque: etsi alios aliter sensisse non ignoro.

Cæterum de amore satis ac nimis fortasse multa. Iam de quatuor illis generalibus perturbationibus dicam, quæ in superioribus positæ sunt, ex quibus particulares cæteræ facilè intelligentur.

De desiderio seu cupiditate boni.

Primum autem de perturbationibus dicam, quæ circa rem absentem versantur. Ergò si res cognita atque appetitui placens sit absens, obtinendæ illius desiderium oritur, ceu animæ motus ex complacentia illa profectus, quam amorem esse dixi: quo motu bonum illud prosequimur, quod non habemus, aut certè minùs benè ac perfectè habemus. Ideò dilatatur cor, vt omni ex parte amplectatur eóque fruatur: diffunditúrque sanguis & spiritus, quibus ad prosecutionem facultatibus cunctis ac membris addatur virtus. Ita duæ sunt præcipuæ desiderij causæ, altera obiectum cognitũ vt bonum, sed absens, siue reipsa, siue apprehensione. Interdum enim præsentia quoque & quæ possidemus, ineptè desideramus, quod ea nobis non adesse putemus. Altera amor & complacentia illius. Ideò enim desideramus. Quòd si non placeret, timor potiùs, ne aliquando adesset, commoueretur: Tantóque maius est desiderium; quanto aut maius bonum, aut magis placet & amatur. Hinc tam diuersa hominum & verò animalium cæterorum desideria; vt diuersi existunt amores, aliáque & alia singulis obiecta placent. Ferè tamen Iuuenes faciliùs atque ardentiùs desiderant; quia facilius & ardentiùs amant, vigéntque spiritibus. Calidorum acuta sunt & ardentia desideria; quòd ea statim explere vellent: ideò impatientes moræ & inquieti, quousque assequantur quod optant. Contra frigidi segnes ac tardi; sed perticaces, quia patientes. Audaces facilè ac vehementer desiderant, tum quia calidi, tum quia consequi se omnia posse putant. Timidorum, mulierum, senum, ac puerorum, plurima quidem desideria, propter defectum scilicet & imperfectionem naturæ qua & se plurimis indigere sentiunt, & ne omnia sibi desint verentur: sed imperfecta & leuia, tum propter sanguinis & caloris inopiam, tum quia facilè animo cadunt & desperant.

Desiderium quod. *Desiderij causa.* *Qui magis desiderent.*

At quoniam absentis boni, est desiderium, sunt qui futurorum dumtaxat bonorum esse velint alij præteritorum solùm, quæ tamen adfuerint aliquando, sicut post pugnam desiderari milites dicimus, qui occubuerunt. Ego vtrorumque arbitror esse. Nam experitur in se quisque, tum ea, quæ cognoscuntur esse bona nec habita vnquàm fuerunt, desiderari, tum ea item, quibus priuati fuerimus, rursum optari. Quodlibet siquidem bonum & nobis conueniens appetitum mouere ad desiderandũ potest: atque accidentarium est, vt præteritum sit vel futurum, neque desideratur vt futurum aut præteritum, sed vt bonum conueniens appetitui placens. Quare vt aliis atque aliis alia atque alia conueniunt; sic alia atque alia exoriuntur desideria: & Aristoteles in tertio moralium lib. cap. 11. exemplo vsus est alimenti atque ciborum appetitionis, quæ in singulis diuersa est, quòd non idem omnibus, sed diuersi diuersis conueniant cibi. Verum vt appetitio cibi nunquam nisi ipsius sumptione sedatur, nec leue aut graue corpus quiescit vnquam, nisi ad superum aut inferum locum peruenerit: sic neque hæc hominum aut animalium desideria, nisi desiderati boni consecutione, cessant. Quamquam homini, vt est in extremo eodem libro, data est ratio velut pueris pædagogus. Quippe, inquit ille, & ex cupiditate viuunt pueri, & maximè in illis voluptatis viget appetitio. Quæ nisi obedierit & imperanti subdita fuerit, longè latéque efferetur. Insatiabilis siquidem iucundarum rerum appetitio est, & stulto vndecumque occurrit: Etsi magnæ vehementésque cupiditates fuerint, rationem extrudunt. Ita conficit mediocres esse oportere & paucas rationique minimè aduersantes. Sicut enim puerum ad Pædagogi præceptum viuere oportet, ita & concupiscentem animę facultatem rationis imperio obtemperare.

Desiderium tum futurorũ, tum præteritorũ esse. *Desiderium varietas.*

Verùm enim verò cùm desiderium ex amore boni proficiscatur, vt amor est duplex, alter sentientis appetitus, alter rationalis voluntatis, triplexque bonum, iucundum, vtile, honestum: ita duplex desiderium existit, alterum sensus quod cupiditatis seu concupiscentia dicitur, alterum voluntatis quod solum retinet desiderij nomen. Illud circa iucundum vt finem, & vtile vt medium (hæc enim duo bonorum genera percipit sensus:) hoc circa honestum, quod ratione cognoscitur. Ita nimirum Aristoteles in primo libro de arte dicendi cap. decimo, cupiditatem circa iucunda & vtilia posuit, eamque in capite vndecimo definiuit, iucundi appetitionem esse: non quòd sola iucunda quærat, sed vel quòd ea sunt finis & propter se quæruntur, vtilia verò non nisi propter illa, vel quòd de illis solis tunc ageret, déque vtilibus egisset antea.

Desiderium & cupiditas vt differant.

Porrò tum ex eo loco, tum ex tertio moralium capite vndecimo duo dicimus esse cupiditatum genera, quasdam naturales & communes, quas irrationales vocat. Hæ instigante natura absque vlla rationis cognitione ac persuasione oriuntur, tam in homine, quàm in mutis, vt appetitio cibi potúsque ac similium: alias non naturales, sed hominis proprias & rationales, quæ apprehensionem quampiam rationisque cognitionem sequuntur, præter id quòd natura requirit: quam ob causam in tertio moralium appetitiæ vocantur, & in primo de arte dicendi, rationales, quæque persuasionis comites accedant, vbi aliquid cupimus persuasi. Naturales cupiditates nec sunt nec possunt esse infinitæ. Quoniam natura tantum abest vt infinitum quærat, vt ab eo maximè abhorreat, finitúmque ac determinatum sibique conueniens appetat, & paucis contenta quiescat. Nec animal cibum appetit infinitum, sed quo sedetur fames, finitóque satiatur. Nisi fortasse appetitionem hanc infinitam dicas successione illa, qua cibo vno vorato & consumpto appetitur alius: quo modo quantitas quoque partibilis in infinitum dicitur, quòd qualibet diuisione facta diuidi rursum potest, etsi quantitates omnes, quę diuiduntur, finitæ actu sint. Sed hoc interest, quòd in quantitate nullus est vnquam diuidendi finis, vbi verò appetentia aliquando cessat, quia naturalis virtus omnibus horis fit minor, tandémque extinguitur & interit animal. At non naturales & hominis proprię cupiditates

Cupiditas tum duo genera. *Cupiditates aut infinitæ.*

dum rationẽ ſequuntur, infinitæ poſſunt eſſe. Ratio namq; infinitã habet capacitatem, ſempérq. voluntas poteſt magis ac magis appetere. Accedit, quòd ſenſus nec cognitionem nec appetitum habet finis formaliter, ſed ſolũ materialiter. At & ratio cognoſcit, & volontas appetit finem formaliter: finiſq. appetitio quoquo modo eſt infinita, quia quam maximè appetitur, neq; ab vllo alio determinatur, ſicut mediorũ appetitio determinatur à fine, propter quem appetuntur. Quam ob cauſam in primo Polit. lib. cap. 6. eos, qui propter vitæ neceſſitatem diuitias expetunt, finitas expetere dixit Philoſophus: finitæ namq; ſufficiunt. At eos, qui in diuitiis finem ſuum ponunt, in infinitum expetere, quoniam quàm maximè expetunt. Midæq; fabellam adfert, cui propter deſiderij inſatiabilitatem quidquid apponebatur fiebat aurum. Neque de deſiderio à nobis plura hic locus deſiderat.

De ſpe & deſperatione: Audacia, & ignauia.

Ad deſiderium reuocare ſpem placet. Nam etſi S. Thom. prima ſecundæ quæſt. 40. diuerſam prorſus velit eſſe perturbationem: tum quòd altera in concupiſcente vigeat appetitu, altera in iraſcente: tum quòd obiectum deſiderij eſt bonum ſolum abſens, ſpei verò bonum arduum, quod obtineri poſſit & deſperationis bonum arduum, quod nequeas adipiſci. Parùm tamen firmis nititur fundamẽtis. Neq; enim appetitus illi, neque bonum arduum & non arduum, eſſentia diſtinguuntur, vt eſt in ſuperioribus demonſtratum: & abſente bono propoſito, ſi conſequi te poſſe credas, & appetitus illi per deſiderium adhæreat, etſi non ſit arduum, excitatur illicò ſpes. Immò verò quò minùs arduum fuerit & adeptio facilior, maior eſt ſpes: atque ex nimia difficultate incidit oppoſita ſpei deſperatio: quaſi eſſe arduum aduerſetur potiùs ſpei aut vim certè illius minuat, quàm naturam conſtituat.

Spem ad deſiderium & appetitum cõ cupiſcentem ſpectare.

Spectat igitur ſpes ad deſideriũ, quia circa bonum abſens verſatur. Vnde Ariſtotelis illud in lib. de memoria & rem. cap. 1. & 1. de arte dicendi cap. 11. & 2. cap. 12. ſenſus preſẽtis eſt, facti memoria, futuri ſpes. Atque in eod. 2. lib. cap. 5. ſpem definiuit eſſe perturbationem cum imaginatione rerum ſalutarium, quę propè adſint, cum terribilia vel non ſint, vel longè abſint. Quocirca neque illud fuerit verum, eam eſſe in appetitu iraſcente, ſed quærenda potiùs in concupiſcente, qui deſiderij ſedes eſt ac domicilium. Et pulchrè Ariſt. idem in prob. 1. ſect. 30. Ebrios atque adoleſcentes ſperare multũ dixit, Senes verò parùm. Illi namq; prompti ad amandum ſunt & deſiderandum, neque difficultates peruident, & ea quæ adeptionem impedire poſſent: ſiue id ex inexperiẽtia & exiguo aut nullo rerũ vſu proueniat: ſiue ex turbata ratione, quę ratiocinãdo nequeat ſingula peruidere. Nam propterea ſtulti omnes & qui deliberatione non vtuntur, tentãt omnia & aggrediuntur. Sperant etiam vtrique, Adoleſcentes & Ebrij, propter audaciam & calorem, quo pleni ſunt; Illi propter ætatem, hi propter vinum. At Senes tum propter multi temporis experientiam rerúmq. plurimarum vſum, plurimas vident difficultates: tum propter ætatẽ frigidi ſunt. Aliam in ſecundo de arte dicendi cap. 12. & 13. reperies huius rei cauſam. Etenim cùm ſpes ſit futuri & memoria præteriti; Adoleſcentib. futurum multum eſt, præteritum breue, contrà ſenibus præteritũ multum, futurũ breue, propterea paucorum recordari poſſunt adoleſcẽtes, ſperare cuncta; Senes memoria magis viuunt, quàm ſpe. Interdum tamen experientia ſpem adfert: ſiue quòd expertus norit omnia, quæ ad rei propoſitæ aſſequutionẽ neceſſaria ſibi ſunt: ſiue quòd ſæpè aſſequendo didicit rem eſſe poſſibilem ſéq; aſſequi eam poſſe: Ita in tertio moralium lib. cap. 6. Nautæ dicuntur ob nauigandi plurimam experientiam ſperare ſalutem: & cap. 8. eos benè ſperare atque in periculis confidere, qui ſæpè multos vicerunt.

Qui maximè ſperant.

Sed enim duplicem antea amorem fecimus duplexque deſiderium, duplex igitur erit quoque ſpes ex illis perfecta. Quamquã hæc tantopere colligata ſunt, vt principio quidem ſpes ex amore ac deſiderio oriatur, at orta tum amorẽ augeat, tam deſiderium. Vt enim non ſperamus niſi amatum & deſideratum bonum; ita ſperatum bonum amamus magis atque ardentiùs deſideramus. Eſt inquã duplex ſpes, altera in appetitu ſentiente, quæ propriè perturbatio eſt, de qua nunc loquimur: Altera in rationali voluntate, quæ dum circa Deum immediatè verſatur, conſtituitur à noſtris Theologis vna ex illis tribus virtutibus, quas Theologicas nominant. Spem eam, quæ appetitus ſentiẽtis eſt haud eſſe hominis propriam, ſed cum beſtiis communem, quidquid Themiſtius dicat in 3. lib. de anima cap. 38. certum eſt: tum quia appetitus ille, amor, & deſiderium, ex quibus oritur ſpes, in illis quoque reperiuntur: tum quia non minùs illæ tendunt in bonum abſens, quòd ſe illud conſequi poſſe putant. Contrà ſi canis leporem aut accipiter auem diſtantem nimis viderint, ad proſequendum non mouentur, quòd aſſequi ſe poſſe non putent. Hoc verò quid aliud eſt, quàm ſpes aut deſperatio? apprehenſione namque poſſibilis vel impoſſibilis boni ſequitur naturaliter ſpes aut deſperatio, animalibus inſitæ à natura, velut non cognoſcentibus rebus naturalis propenſio, vt poſſibile bonum ſtudioſè ac ſedulò proſequantur, nec circa impoſſibile fruſtra laborent: Idémque ferè progreſſus & ordo in beſtiarum operationib. obſeruatur, qui cernitur in humanis, quas conſtat ſpe ſuſtentari ac dirigi: Deniq. quàm certum eſt in homine præter ſpem voluntatis aliam eſſe, quæ ſentientis appetitus perturbatio exiſtat circa materiale bonum acincundum, tam certum eſſe debet in beſtiis quoque poſteriorem hanc ineſſe. Plurimum enim iuuat & promouet actiones omnes agentique animum ac vires addit: tum quia dilatat cor & ſpiritum calorémque diffundit: tum propter voluptatem ac delectationem, quam comitem habet, futuræque ex adepto bono voluptatis opinionem. Sicut contrà deſperatio ſummopere obeſt & impedit: tum propter cordis contractionem; Vnde membra omnia deſperantibus concidunt: tum propter mœrorem operationíque iniucunditatem, qua ſe abſque vllo fructu laboraturum putat.

Iam verò ex ſpe audaciam naſci & confidentiam atque ex deſperatione contrariam illius ignauiam res ipſa teſtatur: Confirmauitq. Philoſophus vbi Nautas dixit audere in mari & confidere ob ſpem; ac rurſum, confidere hominis eſſe benè ſperantis, eoſque, qui benè ſperant, confidere in periculis. Qui enim cõſequi ſe poſſe ſperat optatum bonũ aut difficultatem in eo conſequendo ſuperare, audacter illud inſequitur. Ideò audaces affirmauit eſſe præcipites velléq. ante ipſa pericula periclitari: quoniam ſperant omnia ſe quantumuis magna ſuperare poſſe.

Quò fit,

Quo fit, vt in ipsis constituti periculis absistant interdum & recedant, quòd maiora, quàm opinati fuissent, inueniant viresque suas impares experiantur. Audaciæ opponitur ignauia desperationis proles. Vnde ignauum dixit Philosophus desperabundum quendam esse. Nam qui bonum consequi aut difficultates superare se posse desperat, illicò cadit animo, nec aggreditur quidquam nec tentat: quin difficultatem potiùs refuget. Hunc que ignauum dicere consueuimus.

De confidentia.

Inter audaciam igitur & ignauiam, velut extrema vitiosa, media consistit confidentia, fortitudinis propria, bonæque ac moderatæ spei comes. Ita qui nimium ac temerè sperat, audax est, qui nihil, ignauus, confidens & fortis in medio versatur, & ea, quæ speranda sunt, cum ratione sperat, quæque desperanda, desperat. Ergò quæcumq. spem augere solent, vt inexperientia, vel experientia & vsus rerum, corporis ruborem amicorum & pecuniarum multitudo, & alia his similia, audaciam item maiorem faciunt aut certè confidentiam. Maximè vbi homo de diuino confidat auxilio, & vt in secundo de arte dicendi habet Aristoteles, si in Deum sit pius, támque ad cætera, quæ attribuuntur Deo, quam ad omnia benè se habeat. Vnde vox illa Pauli; Omnia possum in eo qui me confortat. Sic enim demum omnia sperare licet. Contrà verò desperant meritò & sunt ignaui, quicumque his priuati sunt: quæque desperatione, eadem ignauiam item inducunt. Sed Aristoteles in 3. lib. de partibus anim. cap. 4. animalia ea, quæ parum habent cor, audaciora fidentioráque scripsit esse; Timida, quæ magnum. Ideò lepores, ceruos, & alia quædam, timida esse, quod magnum cor habeant corporis sui proportione, neque calorem cordi conuenientem. Quippè faciliùs calescit paruum, quàm magnum cor, sicut parua domus, quàm magna. Eamdem ob causam quibus pulmones multo pleni sunt sanguine, & ideo calidi, ij fortes esse dicuntur: timidi, quibus exangues. Eadem etiam est causa, cur Iuuenes sint audaces; calidi namque, multa spe viuentes, robusti, & alijs huiusmodi rebus ornati. Minimè verò Senes ac fœminæ, propter contrarium scilicet affectum & conditionem oppositam. Ebrij quoque & amentes audaces sunt: illi quidem propter calorem vini, ambo autem quod difficultates & pericula non cognoscant. Sed quòd Aristoteles addidit in secundo de arte dicendi cap. quinto tum experientiam, tum inexperientiam audaciam adferre; magnopere confirmabit id, quod non multò antea dixi, spem quoque ex vtraque nasci. Propterea enim audacia nascitur, quod spem hæc sequatur. Nam qui pericula plurima experti sunt & euaserunt, euasuros se omnia sperant. Qui vero experti nunquàm sunt, nihil mali suspicantur. Denique ira confidentem & audacem facit. Ira siquidem vt est in tertio de moribus cap. 8. maximè est ad pericula subeunda perrectrix ac præcipitatrix. Tum quia iracundi calidi sunt & fortes, iraque commota funditur per totum corpus sanguis & spiritus, viresque crescunt. Tum quia ratione turbata non præuidentur difficultates ac pericula. Ac demum ira incitat ad vltionem animúmque ad superandas difficultates addit.

Animalia quæ audacia vel timida.

A

B

C

D

E

De timore mali.

Timor quid.

Quid autem timor sit, exponet tum Aristotelis illud in tertio moralium cap. sexto timorem esse expectationem mali. Quam definitionem velut communem & peruulgatam adfert. Tum vero maximè alterum illud in secundo de arte dicendi cap. quinto sit ergo timor ex imaginatione futuri mali corrumpentis ac dolorem inferentis perturbatio quædam aut tristitia. Non enim cuncta timemus mala, sed quæcumque vel tristitias magnas vel corruptiones adducunt: & ea, quæ non longè absunt, sed propè videntur vt iam impendeant. Ex quibus verbis intelligas timoris obiectum esse imminens malum vt ad futurum, quodque vix vitari posse videatur. Omnia enim ea timentur, quæcumque adferre huiusmodi mala posse putantur: vt potentium virorum ira & inimicitia, iniustitia vires habens, virtus contumeliis affecta viresque habens, conscij se perperam feciſse aliquid, potentes iniuriis afficere, quique iniuriam passi sunt aut pati se putant, immo & qui iniuriam intulerunt. Hi enim timentes ne contra referatur, inferre pergunt. Item qui de ijsdem certant: nam semper pugnant, & qui à maioribus, multo magis à minoribus timentur: Quoniam his faciliùs obesse possunt. Et iniuria vero affectis, inimicis, & aduersarijs tranquilli, dissimulatores, & versuti, timentur magis, quàm ij, qui auctæ sunt iræ ac minaces. Omnia tandem ea timentur, quæ miserabilia videntur: præsertim si, cùm euenerint, vel omnino vel facilè corrigi & emendari non possint.

Quæ timentur.

Timoris & tristitiæ differentia, & obiectum.

Ergò timoris obiectum absolutè malum est imminens: circa malum enim & timor & tristitia versantur, sed timendum malum imminens est & futurum, tristitiæ præsens. Ideò tristitia consilium abigit, at in timore satagit anima & consilium quærit, quo imminens auertat malum. Et Aristoteles timorem dixit ad consulendum inducere: indéque colligit cum timore coniunctam semper esse spem, quæ ad quærenda incitet media, quibus malum, quod timetur, auerti queat. Propterea qui se grauia quæq. perpessos esse opinantur, nihil timent, quoniam illorum spes extincta penitus est: veluti qui iam in supplicio sunt: spe namque extincta, malum iam præsens apprehendunt, consternantúrque animo ac tristantur potiùs, quàm timeant. Hinc etiam minùs timent illi, qui consilium capiunt aduersus imminens malum: sperant enim se fortasse auertere posse. Subita verò & improuisa timentur maximè: tum quòd nesciat anima quid ea sint, & aliquid veretur mali: ideò amici quoque repentè adorientes timentur: tum quòd angitur maximè, satagit, & confunditur; cùm tàm citò nequeat inuenire consilium & in quibusdam angitur plurimùm; quòd ignoret quænam cum illis coniuncta sint aut sub illis lateant, bonaúe an mala; latensque aliquod malum imminens suspicatur. Quam ob causam improuisa quæque vel etiam lapilli casus, nox,

solitudo, mare, præcipitiorum bellique imago, timentur; Quoniam in his omnibus veremur aliquid, quod obesse possit; moxque assuefacti nil timemus, quasi nil subesse mali deprehenderimus. Itaque quò vel magis fuerint repentina & ignota, vel maiora mala, timorem maiorem incutient. Quò etiam fuerint propinquiora. Etenim mors, etsi malorum omnium horribilis maximè, vt Philosophus dixit, minimè tamen à plerisque ac præsertim iuuenibus timetur, quòd imminere illam non putent, vt in secundo de arte dicendi idem ipse Philosophus loquitur. Augent porrò timorem ea, quæ vix remoueri posse videntur: tum quia maiora putantur: tum quia maximè satagit anima inopsque consilij angitur: etsi omnino non videt se auertere posse, in extremam tristitiam definit. Itaque nec dum timor pessima est omnium perturbatio. Nam consilium admittit, neque illi prorsus succumbit anima, sed conatur auertere. Peior multo tristitia, quæ consilium abijcit maloque succumbit.

Qui timeant.

Hinc magis timent inexperti, vt pueri & mulieres. Magis quippè & anguntur, neque consilium inueniunt, maioráque mala suspicantur coniuncta & latentia, quàm expertus reipsa deprehenderit. Sed & mulieribus frigida est corporis temperatio: atque, vt calor audacem, sic frigus timidum facit, frigidioráque animalia quæque sunt item timidiora. Et Aristoteles in 2. comment. commemorato lib. cap. 10. iuuenis calidos audaces esse scripsit, senesque frigidos timidos: timor enim frigiditas quædam est. Nam cùm in timore cor maximè laboret, vt palpitatio testatur, concitatúsq. pulsus, sanguis, spiritus, & calor ad illius membri deffensionem, quod eorum totiúsque animalis vitæ fons est & principium, vndique colliguntur. Ita enim natura comparatum est, vt virtus vna quæque, si oppugnetur ac periclitetur, contrahat sese atque ad sui conseruationem colligat. Fit autem contractio & collectio ab exterioribus ad interiora, atque à superioribus ad inferiora, potiùs quàm contrà; quia cor & principium illud & fons intus est, atque in medio animalis positum. Cúmque in senibus perexiguus contineatur sanguis, spiritus, & calor, facilè totus colligitur friguſq. in vniuerso corpore ac timore augetur.

Iam verò ex hac contractione intelligetur per multorum causa, quæ in timentibus obseruamus, atque ab Aristotele ferè tractantur in 27. sectione problematum. Primum est, cur timentes frigeant, palleant, tremant, seu trepident. Est autem tremor motus in contrarias partes, trepidantque qui ita mouentur, vt consistere prorsus nequeant. Etenim deficit calor atque ab exterioribus ad interiora recedit, atque ad cordis imum refugit. In ira verò seu excandescentia, etsi calor interiora quoque petat, quia tamen non ad eundem recedit locum, sed ad cordis potiùs suprema, vt iterum repellatur, cor calore circumfusum feruet, sursúmque ad vltionem effert se calor, & fidibundus, rubicundus, ac spirabundus efficitur homo. Alterum, cur metuentibus manus præsertim & inferius labium tremant; vóxque aut tremat aut penitus adimatur. Vox quidem aut tremit aut deficit, quia deficit calor in pectore ac superioribus partibus, quæ vocem mouere debent. Eandem ob causam tremunt & manus, quod multum à corde distent, pendeántque ex pectore, quod calore destituitur. Sunt quoque manus & inferius labium magis mobiles partes, & cùm minimè sint sanguineæ, refrigerantur facilè. Labium autem inferius potius quàm superius: Tum quia magis mobile: tum quia superius inde pendet, quò suapte natura vergit; inferius autem caloris duntaxat beneficio sursum stabilitur & quiescit: sublato inalgescit ac tremit: idem propemodum tandem ob causam in ira euenit & excandescentia; quòd calor sese ad cor recipiat. Tertium, cur timentes sitiant interdum, vt qui adituri tormenta sunt, milites ex prælio fugientes, quique in dicendo conturbantur, vt neque possint expuere. Calor quippè ex sanguis partes deserunt exteriores, atque ad interiores contracti magis inflammant & siccant, roridum humidum absumendo, quo absumptó sitiunt: nam sitis appetitus est humidi & frigidi. Quartum, cur timentibus fundantur alui & prouocetur vrina. Calor namque ad ima descendens diffundit, liquefacit, dilatat, ac vias omnes aperit. Anethum etiam, absynthium, & quæcumque vrinam mouent, calida sunt, medicamentáque aluo accommodata calorem habent. Vt enim contrahit frigus & cogit, sic dilatat calor & aperit. Ita metuentibus exteriores contrahuntur partes, interiores soluuntur.

Timētes cur frigeant, palleant.

Cur manus & inferius labium tremant, voxque deficiat.

Cæterum timoris species à S. Ioann. Damasceno lib. secundo de fide cap. 15. & Nemesio lib. quarto philosophiæ cap. 14. & S. Thom. prima secundæ, quæstione 41. Feréque à Theologis & aliis numerantur sex, segnities, erubescentia, verecundia, admiratio, stupor, & agonia. Etenim malum aut in hominis operatione spectatur, aut in exterioribus rebus. In operatione vel grauis aliquis & nimius labor timetur, vel turpitudo, quæ bonam lædat existimationem. Alter horum timor segnities dicitur seu cunctatio: quæ si in agendo consideretur propria voce. Si in consulendo, meditando ac prospiciendo quid agendum sit, socordia vocatur. Alter erubescentia, si turpitudo timeatur in actu qui committitur, & verecundia, si in actu iam commisso. In exterioribus autem rebus, quæ ad nos spectant, si tam magnum timeatur malum, vt illius exitum spectare non possimus, admiratio est. Nam hæc vox omni ob ignorationem causæ suspensioni animi communis est: atque in magno malo timorosa nascitur admiratio, quam Damascenus & Nemesius ἔκπληξιν seu terrorem appellarunt. Quòd si inconsuetum aliquod offeratur malum, magnum tamen, oritur stupor; iuxta illud Poëtæ, obstrepui steterúntque comæ. Habet enim immobilitatem quandam ex caloris spiritusque deffectu. Denique si malum adeò sit improuisum ac repentinum, vt nec auertere nec inuenire consilium possimus, agonia efficitur, certatio quædam, sollicitudo, ac difficultas animæ quæ nec auertere, nec auertendi consilium inuenire potest. Agoniam Nemesius timorem non potiendæ rei definiuit, propterea quòd ideo difficultatem patitur & sollicita anima est.

Tim. *Spect.* *Segnit.* *Erubesc.* *Verecun.* *Admir.* *Agonia*

Præ-

Timoris effectus horror.

Præterea timorem interdum comitatur horror. Est autem horror asperitas corporis & pilorum ex eo profecta, quod spiritus & calor introrsum confugiunt cutémque deserunt: Vnde pars ea subsidet, quæ subsidere. Adest & pauor, animi repentina perculsio, quæ consternationem facit, etsi fuerit vehementior, mortem interdum adfert. Nam aliqui timore perierunt; quòd calore nimio & sanguine suffocetur cor, parteſque reliquæ ita destituantur, vt functionibus carent necessariis. Cernitur non nunquam ecstasis ac priuatio sensuum. Non solùm enim ex contemplatione nascitur & amore, sed & ex timore, timorosáque vocatur: abscedente scilicet calore & spiritu anima nihil sentit. Ex subito quoque & magno timore orta est interdum canities, vt de quodam, qui ad supplicium seruabatur in turri, narrat Iulius Cæsar Scaliger exercitatione aduersus Cardanum 312. Canities quippe putredo, eruditas, & ægritudo pilorum est, vt habet Philosophus problemata 36. sect. 10. & lib. quinto de animalium ortu cap. primo & quarto. Contracto enim ad interiora calore, materia pilorum non coquitur, sed putrescit. Diximus hac de re in lib. de partibus Heterogeneis.

Pauor.

Ecstasis.

Canities

Oues cur lupum timent.

An verò ex naturarum sola contrarietate & antipathia, an quòd sibi nocere facilè dixerim. Namque sola naturarum repugnantia auersionem potiùs faceret, quàm timorem aut non minùs ouem lupus, & pullum miluus, timeret. Si verò opinio noxiæ, galli cantum non timeret leo. Quid enim ab illo sibi timeatur? vtramque igitur fortasse oportuerit adesse causam: aut si standum in altera sit noxiæ potiùs opinionem eligam: neque enim leo tam timet, quàm horret gallum. Atque vt obiectum timoris est malum, sic efficiens causa est imminentis illius opinio, seu eius, quod illud possit inferre: materialisque dispositio est inopia virtutis in eo, quod auertere illud non valet. Nam quò potentius fuerit ac robustius id, quod inferre malum potest, imbecilliúsque & infirmius id, cui potest inferri, eo magis timetur. Maior est de Ephialte difficultas, quem incubum Latini nominant, cùm dormientes ingenti super incumbente pondere præmi videntur, ac vehementer timent. Dictus enim est ἀπὸ τῆ ἐφάλλεσθαι, quòd inuadat hominem ac præmat. Ex voracitate & crudítate, nimiáque in caput euaporatione, oriri dicunt Medicorum plerique. Namque obstructis per somnum neruis, qui ad pectus eleuandum veniunt, ciúsque dilatione prohibita, subit illorum memoria, quæ dilationem eam prohibere solent, velut ponderis nos opprimentis cuiuspiam: quod dum tanquam ignotum occurrit, timorem incutit, eóque incusso excitatur rursum memoria eorum, quæ perterrefacere solent, vt dæmonis, aut alterius similis opprimentis, & ideò cum timore excitamur. Quibus ego quid contradicam non habeo. Sed humore aut vapore occupatis & quasi captis pectoris musculis, dorsóque musculis, ac tendonibus laborantibus, quod mirum si premi ac suffocari nobis videamur. Dorsum enim & musculi laborant, nec expeditum habent motum. Quam ob causam grauiorum morborum ante ambulationes esse Iucubi existimantur: quòd ex prauis humoribus in corpore redundantibus oriantur. Verùm enimuerò vt perturbationes cæteræ, sic timor ortum habet ex amore in eóque sustentatur. In amore inquam, vel sui ipsius, vel alterius. nam ideo timemus malum auertere conamur, aut à nobis, aut ab alio, quòd vel nobis vel illi volumus bonum & esse, quod bonorum omnium fundamentum agnoscitur singulare. Sæpè etiá fit, vt quod aliquid velut bonum amemus, contrarium illius apprehendamus vt malum timeamúsque: & iacturam timemus bonorum, quæ habemus: quia cùm amemus; priuationem illorum velut malum appræhendimus. Quare S. Augustinus in lib. 83. quæst. quæstione 33. aliam dixit non esse metuendi causam, quàm ne id, quod amamus, aut amittamus adeptum, aut non adipiscamur speratum. Et quamuis subtiliter & auctè, vt fólet, disputans, metum ipsum metuere nos non posse conficiat. Tum quia quod metuitur, metu custoditur ne amittatur: sicut qui amittere sanitatem metuit, metu eam custodit: non metuere autem nemo potest metuendo custodire. Tum quia metus omnis rem aliquam fugit, neque res vlla seipsam fugit. Tum demum quia metus est futuri & imminentis mali, qui verò metuit, præsentem iam habet metum: vt ineptus sit, qui metuere metuat, quoniam fugiendo habet idipsum, quod fugit, immò metuendo amplectitur metum, quem fugit: quamuis inquam hæc subtiliter & auctè disputentur, est tamen in promptu distinctio S. Thomæ 1. secundæ quæst. 42. art. octauo duobus modis spectari timorem posse: vel vt extrinseca oritur causa, quæ malum est imminens apprehensum: velut voluntati subest, dum rationi obsequitur appetitus inferior. Etenim Augustinus posteriore modo timorem spectasse videtur, vereque pronuntiasse timeri timorem non posse, quoniam si voluntas timeri timorem imperat, iam adest timor. At priore modo sanè timeri potest timor, qui forinsecùs immineret, ne scilicet immineat nobis necessitas propter magnum aliquod malum timendi. Dicam planiùs; Vnum & eundem numero amorem timeri sejpso non posse; hocque Augustini argumenta concludere posse tamen vno timore timeri alium, vt ita timore vno futurum alium auertas, abeóque immunem te tuearis. Nam & vno amoris vel odij aut etiam spei actu amare nos animaduertimus aut odisse vel sperare alium. Addit Augustinus Niphus in commentariis 2. lib. rethoricorum, in iis, quæ denominatione sunt talia, standum esse ad ea, quæ essentia sunt talia. Vnde quia timore timemus mala, ipse non timore alio, sed seipso timetur: nec tam timetur ipse, quàm id est, quo timemus, & cùm sit id, quo timemus, ipse essentia sua timetur. Nullus verò miretur, quem cæteri timorem dicunt, S. Augustinum appellasse metum. Quoniam hæc non distinguunt Latini, & vtrumque opinionem esse futuri mali dixit in quarta Tusculana Tullius; timoremque definiuit esse mali appropinquantis metum. Formido & pauor maius aliquid significare

Ephialtes seu incubus unde

Timor ex amore.

An timor timeri queat.

Timoris diuersa nomina.

creduntur. Ac metus quidem à motu animi dictus esse, quo refregit malum: Formido verò, quòd vehementiùs mota foras feratur vt à se abeat: ac demum pauor à pauiendo, dum ex venturæ rei horrore tunditur vehementer pectus. Auctor est Varro. Magis philosophicè Scaliger, metum demissionem significare animi propter futuri mali expectationem, περὶ τὸ μελλόταϛ, amittitur enim seu abijcitur constantia. Timorem autem expectationem censuræ eorum, qui sunt in dignitate constituti, περὶ τὸ τιμᾶϛ. Formidinem vero à formis & spectris, quæ timorem incutiunt, dictam fuisse. Ac demum pauorem esse animi perculsionem, Græca origine παίειν, quod est ferire & pulsare; Vnde pauire. At terror comparatione horum omnium actiuè se habet, quod vox ipsa indicat, quasi terreat ac timorem incutiat, seu actionem in alium transmittat. Verùm hæc minoris momenti sunt.

DE VERECVNDIA & erubescentia.

TImoris alumna & quasi vernacula verecundia est. Oritur enim ex imaginatione mali vt timor: estque illius veluti pædagogus & stimulus ad repellenda mala. Quam ob causam Euripides impudentiam dixit inter homines morborum omnium maximum esse: & Xenophon in primo de Cyripædia, inuerecundiam ad omnem turpitudinem esse ducem maximam. Hesiodus tamen verecundiam affirmat obesse multum, eandémque prodesse. Est enim quædam laudabilis in verecundia, quæ rusticum ac bonarum actionum pudorem pellit: alia improbanda, quæ ne mala quidem ac turpia veretur: quæ priori opponitur verecundia, plurimum obest, dum bonas & honestas actiones impedit, extátque de ea Plutarchi opusculum. At quæ posteriori aduersantur, prodest, dum turpes ac malas prohibet. Hæc in pueris, adolescentibusque laudatur. Tum quòd in illis libido vigeat, quam cohibet verecundia, vt est in quarto moralium cap. vltimo. Tum quòd ingenui animi sit indicium. Vnde Diogenes Cynicus cùm adolescentem rubore suffusum cerneret; Euge, inquit, Adolescens talis est virtutis color. In Sene minùs probatur, quòd illum verecundia dignum agere quidquam non oporteat, turpéque illi sit absque correctione ac virtute senuisse. Etenim verecundia dolor quidam est & tristitia de defectu proprio, timorémque habet infamiæ, vt Aristoteles definiuit, vel vt in secundo exposuit de arte dicendi cap. sexto. Tristitia est & perturbatio aut malis præsentibus aut præteritis, aut futuris, quæ infamiam adferant. Contra inuerecundia contemptus eorum est & impatibilitas. Quæ tristitia & dolor præsertim nascitur, si adsit qui cognoscat aut reprehendere defectum possit. Et quoniam coram illo partium omnium maximè laborat facies, aspectum illius ac præsentiam non sustinens ad eam mouetur sanguis & calor: Ideò erubescimus atque oculos præ pudore demittimus, quasi præsentiam illius, qui nostri peccati testis est, non tolerantes. Quòd si nullus adsit, absque rubore tristamur. Ita verecundos rubescere, timentes pallere dixit verè Aristoteles in quarto moralium. Etenim in verecundia laborat facies, in timore cor, atque in illa ad faciem, in hoc ad cor confluit sanguis. At quoniam ex rerum turpium admissione nascitur verecundia, eam probo ac sapienti viro negat conuenire: quoniam hic turpe nihil admittit. Si quid tamen incautè admitteret; næ is quoque & verò maximè verecundiæ stimulos perfentiret. Verùm tunc non sapienter, sed insipienter egisset: omninoque affirmare licet eam in sapiente locum non habere, si actiones ipsius propriæ considerentur: omnes quippe honestæ sunt. Potest tamen is quoque verecundiam sentire, siquid turpe cernat aut audiat: aut propter ea, quæ turpiter à parentibus, filijs, aliisve, qui ad illum pertineant, admittantur. Est igitur hic affectus laudabilis, non absolutè, sed turpi quopiam admisso. Quare in ijs tantùm laudatur, qui turpe aliquid vel admittunt vel admittere possunt. In mulieribus semper probatur: quia cùm mulier sit animal mancum & imperfectum, atque per totam vitam adolescentulus, in aliquo semper peccare potest: & omnino sapienter Pythias Aristotelis filia, cùm quæsitum esset, quisnam mulieribus esset pulcherrimus ad ornandam faciem color, eum respondit esse, qui ex pudore nascitur.

Quòd autem à plerisque nunc quæritur an verecundia sit virtus an perturbatio, iampridem fuit ab Aristotele definitum: namque in secundo de arte dicendi tristitiam quandam ac perturbationem dixit eam esse, & in quarto moralium affectum potiùs esse, quàm habitum, cùm infamiæ timor sit. Testatur id adiunctus rubor velut affectus, quo immutatur corpus, non vt habitus. Et ex eo argumentatur Eustratius, quod eam Philosophus dixit non esse absolutè bonam, sed ex hypothesi & conditione: soláque virtus per se & absolutè bona & expetenda iudicatur. Neque verecundari, vt diximus, sapienti & probo viro conuenit, sed insipientis & improbi proprium est, eiusque, qui turpia fecerit. Accedit, quòd si virtus foret, in nostra esset potestate, sicut virtutis cuiusvis actio: non est autem in nostra potestate, quin res potiùs naturalis, quàm actionibus & assuetudine comparata. Et quamvis in secundo eiusdem operis libro cap. septimo fateatur idem ipse Philosophus mediocritatem quandam eam esse inter excessum eius, qui verecundatur in omnibus, quem pauidum nominamus; & defectum eius, qui nil penitus vereatur, quem impudentem dicimus: Virtutem tamen non esse confirmat, sed laudabilem affectum. Neque enim in virtutibus modò, sed & in affectibus & ijs, quæ circa affectus versantur, mediocritas quædam est: quibus ad veram virtutis vim deest vt sit habitus electionis.

Est igitur

Verecundia duplex.

Verecundia in quibus laudatur

Verecundia & inuerecundia quid.

Faciei rubor.

Verecundias vt à timore & à tristitia differat.

Est igitur verecundia perturbatio quædam, hoc magnopere à timore diuersa, tum quòd species illius sit, tum quòd futuri dumtaxat & imminentis mali sit timor; verecundia futuri, præteriti, & præsentis: & si ex genere omnia hæc cum ordine ad futuram atque imminentem confusionem & infamiam ex actione turpi consequentem complectatur. Itaque omnis sanè verecundia timorem habet adiunctum, quia verecundia omnis timor est ignominiæ; & Aristoteles, ignominiæ imaginationem eam esse dixit. At non omnem timorem sequitur verecundia: sed cum timere ea quoque possimus quæ infamiam nullam adducunt, timor erit sine verecundia. Ac rursùm si non solùm circa futura, vt timor; sed etiam circa præterita & præsentia, quemadmodum tristitia, verecundia versatur, non solùm ex timore orietur, verùm & ex tristitia; & si timor semper aliquis adsit. Nec tamen ex quauis tristitia oritur: quoniam de malo quoque tristamur, quod nec ignominiam nec verecundiam habet. Ergo verecundiæ, timori, ac tristitiæ commune est circa malum versari: Verecundiæque ac timori, versari circa futurum; infamiam inquam futuram, ac demum in eo cum tristitia conuenit, quòd ex re quoque præsenti infamiam eam veretur. At hoc est verecundiæ proprium, quòd non quoduis, sed ignominiosum respicit malum: neque futurum modò aut præsens vel præteritum, sed & futurum, & præsens, & præteritum. Hoc autem malũ proprium esse oportet ac nostrum, aut ad nos certè quoquo modo spectare: vt defectus malique mores filiorum, & alia quæcumque mala, quæ aut nobis, aut iis, qui nobis curæ sunt, aut nobiscum quauis ratione coniuncti, dedecori & infamiæ esse videntur.

Exquibus verecundemur.

Quæ omnia visus est Aristoteles ad tria capita reuocare; ad vitium, ad inexperientiam, & ad vim. Verecundiam adferunt ea, quæ sunt à vitio; vt scutum amisisse in bello, aut fugere, negare depositum, commiscere quibus, vbi & quando non oportet, lucra assequi ex paruis, aut turpibus, aut impotentibus; non opitulari pecunia cùm possis, aut minùs quàm possis, iuuari ab iis quibus minor est facultas; & alia, quæ vel ex metu, iniustitia, libidine, auaritia, illiberalitate, vel alio quouis oriantur vitio. Adfert etiam inexperientia; esse inquam expertem eorum bonorum, quibus omnes, aut pares, aut plurimi saltem, vel etiam minores, participant. Hanc ob causam erubuit Themistocles, cùm in conuiuio recusauit lyram, habitúsque indoctior est, vt in p^a Tusculana auctor est Tullius. Maioremque hæc adferũt ignominiã, siis, qui bonis illis caret, fuerit aliis eorum causa, vel etiam sibi ipsi malorum ac turpium. Denique ex vi & passione ducitur verecundia: siquidem patientes aut passi aut passuri ea, quæ infamiam & ignominiam adducunt, verecundantur: Qualia existimantur ea, quæ ad ministeria & sordidas quasdam ac turpes artes spectant; vel etiam ad libidinem, & eiusmodi quæuis. Etsi enim hæc patiamur inuiti; turpe tamen & timiditatis seu imbecillitatis est pati, neque sese defendere. Quocirca multos in historiis legimus, ne quid turpe paterentur, vltrò sibi mortem conscisse, aut ab aliis sustinuisse; alios per vim passos occubuisse, vt de Lucretia Romana scitum est. Plures etiam grauissimè vltos illatam sibi iniuriam: & Caium Mariũ laudat Tullius in oratione pro Milone, quòd militẽ liberasset qui ereptam sibi pudicitiã vltus erat nece. Hæc tamen turpia maiori multò ducũtur probro, si sponte; quàm si inuitus ea subeas.

Quos veremur.

Quos porrò maximè vereamur & propter quos afficiamur verecundia; ad hunc ferè modum exposuit Aristoteles. Verecundia timor est ignominiæ; nemóque de opinione curat, nisi propter opinantes. Eos igitur veremur maximè, quos de nobis iudicare posse putamus, quósq. benè opinari vellemus. Neque enim pueros, seruos, & abiectos veremur homines; quòd eorum de nobis existimationem non curemus, nisi vt actiones nostras iis, quos magnificamus, indicare possunt. Ergò eos omnes veremur, qui nos admirantur, magnósque ac præstantes arbitrantur viros. Insitum enim homini est à Natura, vt præesse cæteris ac multos in sui admirationem concitare velit: Ideóque veremur eos, qui iam nos admirantur & suspiciunt, ne sententiam fortasse mutent. Veremur & eos, quos admiramur, ipsi & cæteris præstare ducimus, siue scientia, siue dignitate, integritate vitæ, reve alia quauis: quoniam illorum iudicium magnificamus, laudarique à laudato viro præclarum est. Eos etiam, quos in amorem & admirationem nostri trahere cupimus. Timemus enim, ne si quid à nobis minùs sapienter factum viderint, oderint potiùs, aut contemnant. Idcircò eos etiam veremur, cum quib. de honore ac dignitate cõtendimus: ac demũ eos omnes, quorum de nobis existimationem non contemnimus. Nam vt benè de nobis sentiãt laboramus. Hinc prudentes, senes, doctos, ac sapientes veremur maximè: tum quòd cognoscant optimè atque de actionibus nostris iudicare possint: tum quòd magnã apud omnes auctoritatem habeant, eorúmque de nobis iudicium probetur omnib. eóque magis veremur, quò diutiùs nobiscum futuri sunt, pluráque nobis cum illis tractanda: peregrinos, exteros, & qui breui sunt abituri, aut cum quibus nihil est rei, haud multum curamus. Plurimùm quoque erubescimus multitudinem; eáque præ cæteris verecundiam mouent, quæ in oculis multorum & palam fiunt: quòd multi adsint erroris testes. Vnde abiit in prouerbium; Pudorem in oculis esse: nam aspectus ipse timorem incutit. Et Ouidius, noctem dixit carere pudore: multáque fiũt in tenebris, quæ in lucem prodire nollemus. Et cœci ferè sunt impudẽtiores. Hanc fortasse ob causam Cupidinem Poëtæ cœcũ esse dixere: impudens enim est. Ac pueri demũ cùm suffundũtur pudore, demittunt oculos ac tegũt: maximæq. impudentiæ, atque in malo pertinaciæ signum est, si fixa oculorum acie aspectum cuiuspiam viri diutiùs sustineant: Quid fœminæ? si honestiores sint, præsertim innuptæ rectis oculis viros non aspiciunt. Eiusdẽ culpæ ac sceleris socios non veremur; quòd ab illis reprehensio non timeatur: Eos verò magis, qui fuerint seueriores atque ad ignoscẽdum difficiliores; nam & asperiùs increpãt & liberiùs, déq. sentẽtia ægriùs dimouẽtur. Sed maximè timemus maledicos, dicaces, derisores, & qui in aliorũ peccatis obseruandis plurimũ occupantur: Néq. hos modò, sed & eos, qui

ea, quæ in nobis viderint renunciare aliis possunt. Etenim perinde fuerit, siue ipsi viderint, siue ab aliis acceperint.

Cur petita negare pudeat.

At nescio quî fiat, vt siquid à nobis petatur, libenter si possimus morem geramus, pudeátque negare. An qui petit benè de nobis sentire, probósque officiosos, ac liberales, existimare videtur? quam eorum opinionem confirmari atque augeri volumus: minuitur autem, si id negemus, quod petitur. Eamdem nimirum ob causam veremur eos magnopere, qui amicitiam nobiscum inire volunt. Nam id eos cupere opinamur, quòd iis, quæ in nobis sunt, inspectis ac probè consideratis, bonam de nobis conceperint opinionem: eámque augeri percupimus. Propterea etiam veteres amicos & familiares veremur, si nullius vnquam sceleris nostri fuerint conscij: quoniam bonam illorum de nobis opinionem mutari nolumus. Permulta tamen cum amicis & familiaribus absque pudore facimus: vt saltare, iocari, & similia, à quibus, si hospites & ignoti adsint, abstinemus. Namquæ turpia sunt, ea ne apud amicos quidem & familiares facimus: quæ verò opinione solùm & institutis habentur turpia, vel indecora potius, quòd leuitatem habere videantur, ignotos tantùm & externos verentur. Atque hoc est, quod Aristoteles dixit, nos vereri notos in iis, quæ ad verecundiam pertinent: Ignotos autem in iis, quæ ad legem seu opinionem.

Quos veremur.

Verecundi qui.

Ex quibus omnibus intelligas etiam, quinam verecundia afficiantur. Afficiuntur namque illi, qui cum iis versantur, quos vereri solent. Quoniam ob eorum præsentiam afficiuntur verecundia. Et quamuis nil turpe coram illis admiserint, si tamen turpis alicuius actionis sibi sint conscij, timent semper, ne illis innotescat: faciléque suffunduntur pudore.

Verecundia, pudor, & erubescentia an differant.

Porro inter verecundiam, pudorem, & erubescentiam, facile non est distinguere. Sunt qui pudorem putent rei esse turpiter actæ, verecundiam verò rectè etiam facti atque honesti: & ideo ingenuitatis ac modestiæ esse, atque in laude verecundiam poni: Pudorem autem animi esse sibi malè conscij ob perpetratum scelus. Sanè Eustatius pudorem scripsit ob perpetrata euenire mala: verecundiámque timorem infamiæ esse ob turpium suspitionem: Verecundiam verò & erubescentiam ita permulti separant, vt antea dictum est, vbi de timore agebamus: vt erubescentia sit actionis, quæ committitur, verecundia commissi iam actus. Ergò inter verecundiam & pudorem nihil arbitror interesse: Et Aristotelis interpres modò verecundiam, modò pudorem dicit: & in secundo De arte dicendi, cùm definiuisset verecundiam, déque illa egisset: concludit tandem dictum de pudore fuisse. Quod etiam inter verecundiam & erubescentiam dicitur interesse illiipsi aduersatur Philosopho: qui tam præteriti, quàm præsentis ac futuri, docuit verecundiam esse. In eo potiùs dixerim esse distinctas, quòd erubescentia effectus quidam sit verecundiæ, qui ob alterius præsentiam in facie apparet: & si tum ex præsenti, tum ex præterita, aut futura actione quis erubescat.

A

De Voluptate.

AD eas iam perturbationes venio, quæ circa præsens versantur obiectum. Eæ sunt duæ, circa bonum voluptas, & circa malum tristitia. Circa præsens nãque & obtentum bonum quam ἡδονὴν Græci, Latini, vt auctor est Tullius in 2. lib. de finibus, voluptatem dicunt. Sed siue tu voluptatem dixeris, siue gaudium, siue hilaritatem, alacritatem, lætitiam, iucunditatem, exultationem, delectationem: næ ego haud magnopere laborabo. Si tamen accuratè loqui volueris, voluptas & gaudium quietem indicabunt animi in præsenti bono, tristitiæ & inquietudini, quam adfert malum, oppositam. Hilaritas in vultu potius ac facie spectabitur, velut exterior interioris voluptatis effectus. Alacritas moderationem quamdam, vt affectus cuiuscumque, sic etiam voluptatis significabit. Lætitia quasi latitia dicta, velut cordis dilatatio erit adamplexum boni. Iucunditas, lætitia particulari aliquo testata signo. Exultatio corporis addet gestum: Vnde gestire dicimur. Delectationem demum penè fruitionem quandam dixerim esse præsentis atque amati boni. Contendit autem S. Thomas in prima secundæ, quæstione 31. gaudium solius hominis proprium esse, atque in voluntate rationem consequi: Delectationem autem ad sensum magis pertinere, & cum bestiis esse communem. Et ego sponte fatebor, in appetitu quoque intelligente, quem voluntatem dicimus, delectationem esse & gaudium: video tamen gaudium illud perturbationem dici non posse; quòd perturbationes omnes, de quibus nunc nobis sermo, in appetitu sentiente considerentur: quod idem ipse fatetur in quæst. 22. art. 3. fiúntque cum aliqua corporis commotione; neque vlla talis commotio est in voluntatis gaudio, sed solus ac simplex voluntatis motus in bonum. Et Aristoteles in extremo cap. 10. lib. primi de arte dicendi ἡδονὴν planè in sensu posuit. Definiuit enim motum esse animi quendam & constitutionem, totam simul & sensiliter in naturã existentẽ. Quam definitionẽ sequutus fuisse videtur Tullius in cõmemorato libro; cùm voluptatem eam esse dixit, quam sensus accipiens mouetur, & iucunditate quadam perfunditur: & rursum, esse iucundum motum, quo sensus hilarẽtur, voluptatísq. verbo duas res subiici, lætitiam in animo, & suauem iucunditatis commotionem in corpore: ac demum, in eo voluptatem poni, cùm percipitur ea, quæ sensum aliquem moueat, iucũditas. Ergò voluptas & animi motus quidam fuerit, quo præsenti delectatur bono, atq. ex vno statu ad alium trãsit: Et constitutio naturæ tota simul; quia non sẽsim & per partes acquiritur, velut generatio & productio habitus: quippe vt est in 7. lib. moralium cap. 12. quæ operationes in naturalẽ cõstituũt habitũ, ex accidenti voluptatem habent; quoniã & imperfectæ sunt, & cũ cupiditate melioris boni, hoc est, perfecti habitus; & ideò cum tristitia quapiam permistæ. Quæ verò ex habitu iam perfecto proueniũt, illę demũ perfectę, & absq. cupiditatis & tristitiæ permistione sunt. Ira tamen vt in sensũ quoque redundent: accedente scilicet corporis item commotione, qua & cor veluti in amplexũ

B

C

D

E

Voluptas diuersa nimirum.

Gaudium & delectatio an differant.

Voluptatis definitio.

boni dilatatur, & ad illud sanguis & spiritus effunduntur. Cæterùm definitionem eam intelligas non omnis voluptatis fuisse: Sed illius, quam velut sentientis partis perturbationem, commouere Orator dicendo conatur. Hoc enim agebat eo loco Philosophus. Alioqui latiùs notionem illius patere demõstrat in moralibus. Quoniam præter sensus voluptates adsunt, aliæ intelligentis partis propriæ; dum aut contemplatur & in veritatis cognitione versatur, quæ suauissimus est intellectui cibus; aut honestè & ex virtute operatur. Itaque definitionem eam quasi vitiosam reprehendit, si voluptas vniuersè definienda sit: neque dicendum vult eam esse motionem sensilem, sed operationem potiùs habitus, qui secundùm naturam est: Sensilique prætermisso addendum, operationem esse non impeditam, hoc est, sine difficultate; habitus, qui secundùm naturam, hoc est, qui habenis naturæ congruit.

Voluptatem intelligẽtis itẽ partis esse

Hinc duo habemus voluptatum genera; vnum corporis, alterum animi. Vtrumque varium ac multiplex. nam & in corpore quinque vigent sensus, quorum quisque sua fruitur voluptate: & in anima intellectus & voluntas, quorum illæ veritatis cognitione, hæc operatione honesta plurimùm delectantur. Sed in corpore ac sensu quædam sunt naturales voluptates, aliæ non naturales; illæ naturæ benè dispositæ & in suo naturali statu constitutæ; hæc ex praua corporis dispositione aut morbo quopiam profectæ; quibus alioqui cæteri homines non gauderent. Animi voluptates meliores multò sunt ac præstabiliores his omnibus, quæ ad corpus pertinent. Nam & anima præstat corpori & intellectus sensui, nobiliúsque obiectum habet: & scientiæ, contemplationes, ac virtutum actiones iis omnibus antecellunt, quæ sensui obuersantur; firmioráque sunt ac stabiliora bona. Neque voluptatum hoc genus in expellenda tristitia doloriue medendo, quemadmodum alterum illud, quod corporis est, adhibetur; sed propter se quæritur: neque excessum habet, quo vitiosum euadat; vt in corporeis voluptatib. plerumque euenit. Sunt etiam maiores ac vehementiores: tum quia vt perfectiores sunt & meliores, ita magis delectant: multóque plus voluptatis percipit homo intelligendo aliquid, quàm sentiendo: neque vllus est, qui non malle sensione ac sensu, quàm intellectione & intellectu, priuari. Mitto Democritum Cratémq. Thebanum; quorum alter vt attentius contemplaretur, oculos sibi eruit; alter vt meliùs philosopharetur, pecuniæ vim maximam, quam ex patrimonio diuendito redegerat, in mare proiecit. Sanè probi quique viri à voluptatibus corporis & sensus abstinent, vt fruantur intellectilibus: ac penè dixerim nullus est, qui si homo sit & rationis compos, vel à maximis sensilibus voluptatibus sponte sibi non temperet, ne honoris, qui intellectile bonum est, iacturam faciat. Fit tamen non raro, vt sensilibus vehementissimè delectemur: siue quòd obiecta illa maximè nobis nota sint & familiaria; siue quòd corporis quoq. commotio accedat. Et ferè etiam voluptates hæ nobis sunt velut medicinæ doloris multiplicis ac tristitiæ; ideóque auidissimè sumuntur; Cúmque paucorum sint intellectiles voluptates, facilè ad sensiles plerique omnes se se conuertunt. Omnino verò amor maximam vt in cæteris, ita & in hoc vim habet; & quisque iis, quæ plurimùm amat, plurimùm delectatur. Inter sensiles porrò voluptates præstant hæ, quæ præstantiorum sensuum sunt atque ad cognitionem magis conferunt; vt aspectus & auditus. At vehementissimæ illæ, quæ per tactum & gustatum hauriuntur; tum quia immediatam habent cum obiecto coniunctionem: tum quia cùm ad vitæ conseruationem ac necessitatem spectent, vehementissimè illis applicamur.

Voluptatum duo genera.

Voluptates quæ meliores.

Voluptates quæ vehementiores.

Quod autem quæritur, an voluptas bona sit an mala, indiget distinctione; Dispares namque voluptates sunt: quædam honestæ: aliæ turpes & obscœnæ. Illæ veræ, hæ adumbratæ ac belluinæ. At siue animi, siue corporis voluptas sit: modò ea benè ac moderatè vtaris, bona fuerit. Nam vt sapienter ratiocinatur Aristoteles, tum in primo De arte dicendi, tum in septimo & decimo Moralium, voluptates hæ dolorem ac tristitiam expellunt, súntque illius quasi medicina: At dolor & tristitia est mala: voluptas igitur bona. Et animantes omnes voluptatem expetunt: quæque à natura sunt, bona sunt: quia bonum vbique natura quærit: & nisi vitiata fuerit ac deprauata, ad bonum nos semper instigat. Immò hoc argumento Eudoxus, vt est in 10. Moralium capite 2. voluptatem summum esse bonum affirmabat. quod omnes voluptatem sequi videret. Quòd si non de vniuerso genere accipiatur, sed de voluptate illa, quæ in primæ causæ intelligentíque supremæ fruitione est: Verum nimium fecerit. Sunt etiam voluptates aliquæ ad sustentandam vitam necessariæ, vt eæ, quæ in cibo & potu, in quiete, laborum relaxatione, & similibus versantur: quas, si moderatè & cum debitis circumstantiis sumantur, nullus sanæ mentis vitiosas dixerit: iisque sapientes viri vtuntur. At quoniam difficile est tenere medium, vt exemplo circuli affirmat Aristoteles in capite vltimo libri secundi Moralium, inquo vix peritus Geometra medium inueniat: In omnibus rebus agendis monet eo loco vitandam esse voluptatem: quòd rationis iudicium peruertat: idque medium esse suadeat, quod extremum sit & vitiosum, Troianorum scilicet exemplo: qui vt est apud Homer. Illiad. tertio, persuadere Priamũ conati sunt, vt Helenam ciuitate pelleret: ne toti ciuitati internecionem adferret. Et Tarentinus Archytas nullam inquiebat capitaliorem pestem, quàm voluptatem, hominibus à natura fuisse datam: Et Plato malorum escam appellauit. Regula igitur sit, recta ratio: hac voluptatem omnem metiaris: si conformis rationi fuerit, bona erit: vitiosa, si secus. Et omnino quæ ex malis actionibus percipitur, mala est; bona, quæ ex bonis.

Voluptæ an bona an malæ.

Voluptæ vt vitiandæ.

Quod autem voluptatem adfert, vniuersè bonum est conueniens & præsens. Inde namque complacentia & quies, quòd conueniens nobis bonum possideamus. Oportet tamen illud cognosci; quoniam appetitus cognitionem sequitur. Sed necesse non est conuenientiam formali-

Voluptatis obiectum.

ter apprehendi, alioqui bestiæ, quæ cognitionem illius non habent, voluptatem nullam sentirent. Sat est appræhensio boni, quod naturæ conueniat; siue reipsa præsens adsit, siue in apprehensione & imaginatione: Modò totũ simul appræhendatur; siquidem voluptas quietem in illo significat: non quiesceret autem anima, nisi totum simul amatum bonũ possideret, possideréve se putaret: dum enim per partes accedit, perfecta voluptas non est, sed cum tristitia, desiderio, & spe permista.

Præter hanc porrò generalem voluptatis causam particulares aliæ commemorari possunt, voluptatem enim adfert operatio tum nostra; siue quòd per eam bonum aliquod conueniens consequamur: siue quòd ipsamet iucunda sit & bona, vt contemplatio, & quæ cumque ex perfecto virtutis habitu prodit actio. Tum aliena siue ea cuiuspiam sit à nobis plurimùm amati: nostra enim quoquo modo esse videtur: siue bonum aliquod nobis adducat. Deinde variatio ac vicissitudo rerum. Tum quia vt quidam dixit πλησμονὴ ἡ ἀπάντων, & in omnibus rebus mater satietatis esse similitudo solet. Contrà verò non ad tollendum modò fastidium commutatio ac vicissitudo potest plurimùm, sed ad naturæ quoque cum & integritatem conseruandã & quasi renouandam non parũ habet momẽti. Obiectũ enim vbi diutiùs fuerit præsens, facultatem nimium afficit, proportionémque perdit, ex qua conuenientia & voluptas nascebatur. Eaque proportio alternatione rerum ac mutatione renouatur. Peroptat etiam natura cognoscere multa & experiri, multisque potiri: neque in vnica re id potest consequi, vicissitudine ac varietate consequitur. Delectat item præteritorum recordatio, & futurorum spes: dum ea velut præsentia ponit phantasia: magis tamen spes, quàm memoria: quoniam proponit rem possibilem acquiri. Similitudo quoque & ordo: quòd inter similia & ordinata conuenientia sit & proportio. Admiratio verò, quia inquisitionis principium est & inueniendi spem adiunctam habet. Præterea benefacere alteri iucundum est. Nam & ex amore id persæpe nascitur, & comitem habet spem siue præmij siue attributionis & subuentionis in suis necessitatibus: & ipsum benefacere per se iucundum, quia bonitatis argumentum. Præterea iucunda victoria; quia potentiæ signum & gloriæ causa; vel etiam in ludis, præsertim si ingenioſi sint: victoria enim hæc ingenium etiam testatur. Iucunda redargutio, præsertim acuta; quia ingenij & acuminis testimonium. Iucundum vlcisci: nam & victoriam habet quamdam & gloriam ignominiæque depulsionem. Et omnino quod molestum est nisi assequaris; id iucundum si assequaris: irati verò plurimùm dolent nisi vlciscantur. Ex his alia complura his similia intelligas. Sed & tristitia voluptatis ex auidenti causa est: quòd memoriam faciat amatæ rei, ob cuius absentiam tristamur: aut quòd subsequentem habeat euasionem; quippe liberari à malo iucundum est.

Cur vicissitudo rerum delectet.

Voluptatis effectus.

Iam verò voluptatis primus & maximè proprius effectus est dilatatio cordis; sanguine etiam & spiritu ad exteriores partes effuso. Est enim motus in bonum præsens, quo natura peroptat frui: quare quasi ad illius amplexum expandit se se. Optimus est & corpori quoque saluberrimus hic effectus, si moderatus sit: quoniam sanguine & spiritu moderate effuso reficiũtur plurimùm & recreantur partes omnes, cunctæque operationes quàmoptimè fiunt. Vnde sapientis illud, Cor lætũ pro medicina est; &, Spiritus tristis siccat ossa. At si modum excesserit, pernitiosus erit, & mortem quibusdam attulit: nimia scilicet effusione exinanito corde.

Hinc verò existit risus. Non enim affectus animi sunt risus & fletus, sed quidpiam affectum consequẽs. Est autem risus oris & pectoris motus à diaphragmate & musculis cæteris factus vsque ad buccas. Neque quoduis voluptatis ac lætitiæ obiectum facit risum; sed iucundum, insuetum, & repentinum: vt facetiæ, quæ argutias habent; repentini casus, & similia. Ex admiratione namque & animi suspẽsione nascitur risus: dúmque res noua admirationem facit, & iucunda suspensionem tollit, repentina fit dilatatio, quæ risum mouet. Hinc in 3. de partibus animalium lib. cap. 10. quosdam traiecto in præliis diaphragmate ridentes occubuisse Aristoteles scribit: eósque qui sub axillis titillantur, celeriter ridere, quòd non procul distet diaphragma, motúsque celeriter ad eum locum perueniat. Causa autẽ cur solus animalium homo titilletur, & cutis tenuitas est, & quod solus omnium rideat. Est enim titillatio risus per huiusmodi motum partis, quæ alam complet. Cur autem ibi potissimùm & pedum vestigiis titillemur; causam esse respondet in problemate 2. sect. 35. tum eamdem cutis tenuitatem, tum quia earum partium tactus est insuetus. Non ridemus tamen, cùm nosipsi titillamus: quia non est motus insuetus, nosque nobis familiares sumus. Immò in Prob. 6. ne ab alio quidem titillari nos respondet, si præsenserimus, titillantemue illam viderimus: Oportet enim repentinum, improuisum, & quasi per fraudem ac latentem tactum esse. Sanguinei & Cholerici promptissimi omnium sunt ad risum: quòd calidiores existant, tenuioremque ac magis fluidum spiritum habeant, quàm melancholici; ac pituitosi: deinde inexperti: vt pueri, mulieres, fatui, facilè rident, quòd omnia illis noua videantur. Tum verò quicumque epulis & vino, facetiis, fabellis, ac similibus delectantur: dispositi namque magis sunt & quasi habitum ridẽdi contraxerunt. At sapientes quique haud facilè rident: multóque minus cachinnantur. Non solùm quòd ratione risum frænare possunt, sed etiam quòd risus ex insuetis & incognitis nascitur, leuitatísque ac stultitiæ indicium est: Sapientes verò penè omnia norunt, & experientiam plurimorum habent, suntque & haberi sapientes volunt. Verùm de his satis. Ad voluptatem reuertamur.

Risuum differentiæ, & quo modo.

Titillatio cur risum faciat.

Cur solus homo titilletur, & alia quædam.

Ad rationem quæ prompt.

De qua illud extat in 10. Moralium lib. cap. 5. propriam & veram voluptatem, quæ animi est & perfecti habitus, exactiorem, diuturniorem ac meliorem facere operationem: impropriam verò & adumbratam, quæ corporis est, labefactare potiùs ac perdere. Voluptate namque ac iucunditate contemplationis aut operationis virtutis allecti, promptiùs, diutiùs, & melius,

Voluptas vt operationem perficiat.

aut contemplamur, aut operamur. At corporis ac sensus voluptate impeditur magnopere operatio humana. Tum quia vt est in 6. Moralium cap. 5. & lib. 7. cap. 11. prudentiæ iudicium turbatur ac vitiatur. Tum quia voluptate illa ita occupatur ac tenetur anima, vt imbecillior multò euadat, aut etiam si fuerit vehementior, ab alijs omnibus penitus auocetur. Quam ob causam in 5. polit. lib. cap. 10. Principes voluptatibus hisce deditos ait Philosophus contemptibiles fieri, faciléque priuari regno; & lib. 7. moralium cap. 11. in venerea præsertim voluptate neminem posse quidquã intelligere. At siue animi sit, siue corporis; siue bona, siue mala voluptas; præteritæ memoria desiderium illius adfert. Quamquam non memoria modò præteritæ, sed & præsentis fruitio desiderium solet excitare; aut diuturnioris fruitionis, aut etiam maioris & perfectioris; si non tota simul, sed per partes voluptas accedat. Interdum tamen fit, vt tum præteritæ memoria, tum præsentis fruitio, fastidium ac tristitiam adferant: si aut maior aliqua facta sit mutatio, propter quam quod antea placebat, post displiceat: aut vehementior, quàm par est, sit metus; & voluptas vehementior, aut coniuncta cum aliqua corporis molestia, aut demum quòd voluptate dominante feceris quidpiam rationi rectæ repugnans, quod post voluptate cessante malè factum agnoueris.

Voluptas vt desiderium facit.

Vt tristitiam.

De Tristitia, eiusque speciebus.

VOluptati aduersatur tristitia. Illa præsentis boni est, hæc præsentis mali. Illa velut quies & amplexatio, hæc velut fuga & auersatio. Oppositorum autem ea conditio est, vt ex altero alterum, & ex meliori deterius cognoscatur. At non solùm tristitiam, sed & dolorem, & mœrorem seu mœstitiam, & ægritudinem apud latinos scriptores nominatam legimus perturbationem eam, quam Græci dixere λυπὴν Dolorem ad sensum potiùs dixerim pertinere, maximéque in tactu vigere, ceu afflictionem quãdam & læsionem à minùs proportionato obiecto. Tristitiam patere latius, atque in voluntate quoque nominari, velut animi consternationem. Vt autem in corpore consideratur, contractionem fortasse significat spiritus à præsenti malo ad suum principium, quod est cor. Mœror seu mœstitia diuturnior est & quasi permanẽs tristitia: vt hæc velut actus sit, illa vt habitus. Ægritudo à corporis ægritudine nominari videtur; quòd vt febris corpori, sic præsens malum quædam sit animi ægrotatio. Malum inquam præsens cognitum & apprehensum siue sit verum, siue apparens & existimatum. non rarò enim fit, vt imaginatio & opinio plus, quàm res ipsa, obsit: réfque interdum minimæ ac leuissimæ hanc ob causam maiorem tristitiam adferunt, quam quæ maiores sunt & grauiores. Augent verò tristitiam quæcumque augent & grauius faciunt malum: vt potestas, cui non possis resistere: nisi enim cedas vt victus augetur maximè tristitia; quia vitari malum non potest. Amissio item & iactura boni tristitiam facit, quoniam priuari bono malum est. Sed & habitus ipse corporis, vt in cæteris, ita & in hac perturbatione potest plurimùm. Melancholicus inquam habitus. Quoniam hic humor magnam imaginationis vim facit, quæ vel minima mala putantur maxima; & vbi nulla plerumque sunt, grauissima cogitantur. Perinde autem fuerit, siue naturalis sit habitus, siue acquisitus. Etenim vigiliæ, studia literarum, labores nimij, & huius generis alia, sanguinem faciũt crassum, terreum, ac melancholicum; dum & purissimum ac tenuissimum quemque absumunt, & accuratam cibi coctionem impediunt. Quò etiam vniuersum illud spectat ciborum genus, quod crassum sanguinem gignat.

Tristitiæ termina.

Tristitiæ obiectũ.

Quatuor ferè illius species commemorantur; anxietas, accidia, commiseratio, inuidia: quibus indignationem addas & æmulationem; de quibus in 2. de arte dicendi Aristoteles. Anxietas, quæ & angustia dicitur, quid sit, nomen ipsum indicat. Est enim animæ aggrauatio ex eo profecta, quòd non videat quomodo præsens malum possit euadere. Hæc si immobilem reddat hominem & exteriora membra operatione priuet, accidia nominatur, atque in repentinis maximè apparet.

Tristitiæ species.

Anxietas.

Accidia.

Commiserationem autem Aristotel. definiuit tristitiam quamdam esse, ex apparente malo corrumpente ac tristitiam inferente in indignum pati; quod ipse opinetur pati se posse aut suorum aliquem; idque propinquum videatur. Quibus verbis duplex illius obiectũ complexus est; quorum inquam misereamur, & quam ob causam. Proborum namque virorum maximè miseremur; perditorum non item: quòd illi iniustè patiantur, hi debitas sceleribus suis luant pœnas.

Commiseratio.

Deinde notorum, amicorum, familiarium, propinquorum, nobisque similium, siue ætate, siue moribus, siue genere vitæ & conditione. Etenim hi omnes quoquo modo ad nos pertinent, & aliquid nostri sunt; perindéque ad illos atque ad nos ipsos afficimur: & quod illis euenit, nobis quoque euenire posse putamus. Quæ verò ad commiserationem mouent, duo sunt; aut quæ corrumpere aut interimere posse videntur, vt mortes, verbera, corporis afflictiones, senectus, morbi, cibi defectus, aut quæ fortunæ naturæque mala vocantur; si maiora fuerint; vt si nullum habeas amicum, si ab amicis vel sociis diuellaris, deformitas corporis, imbecillitas, manuum esse, malum accidere vnde sperabatur bonum, aut euenire bonum quando eo frui non possis. Quæ omnia tunc maximè ad commiserationem mouẽt, cùm vel oculis præsentia cernuntur, vel certè propinqua sunt, siuè paulo ante præterita, siue mox adfutura. Qui autem summam adepti fœlicitatem sibi videntur, aut in extrema miseria sunt, aliorum minimè miserentur: quòd illi nihil aduersi accidere sibi posse putent, si peius nihil vereantur; extrema scilicet iam passi. Item qui agitantur ira, aut confidunt plurimùm, quoniam de futuro non cogitant: quique vehementi quopiam timore correpti sunt, perturbatione propria occupantur. Contrà facilè miserentur, qui mala experti euaserunt: senes qui & experti, & imbecilles, & timidi: Docti, qui eadem

sibi euenire posse ratiocinantur: ac demum qui parentes, liberos, vxores, propinquos, & amicos habent; quoniam his eadem timent. Commiserationis porro effectus lacrymæ esse solent: interiore namque tristitia contrahente ac comprimente cerebrum aqueus fluit humor. Quòd si cerebrum sit siccum, non fluent lacrymæ, capite tamen dolebit.

Indignatio. Ceterum commiserationi indignationem opposuit Aristoteles, velut tristitiam propter aduersas res indignè illatas. sic enim definiuit; & vtrãque voluit bonorum esse morum, quippe vel dij ipsi indignari dicũtur. Indignè autem illata, tum mala esse possunt, tum bona, perinde enim hæc indignationem mouent, siue bona in improbos homines, siue mala in probos, & omninò, siue bona, siue mala in non meritos conferantur: quoniam indigna & mala vtraque collatio est. Magisque indignari solemus, si hæc noua sint & nuper adiecta, quàm si à maiorib. accepta: quòd hæc quasi naturalia & possidentium propria videantur, illa quasi aliena & indignè collata. Facilè verò indignantur duo hominum genera. Primum, boni ac virtutis amatores: deinde qui magnis potiuntur bonis, illáue appetunt, vel sibi deberi putant. quippe illi de rebus optimè iudicant, quodque iniustum est, oderunt, nempe aut bona malis, aut mala bonis donari. Hi autem indignum arbitrantur aut alios sibi haud similes similibus potiri bonis, aut conuenientia sibi bona commeritosue honores non dari; aut in immeritos sibíque inferiores ac deteriores conferri.

Similia. Sed & inuidia commiserationi videtur opponi, velut indignationi proxima: hoc tamen magnopere differt, quòd inuidia tristitia sit propter euenientia alteri bona; sed non indigno, vt indignatio, verum æquali & simili, siue genere, siue propinquitate, ætate professione, gloria, diuitiis, & similibus. Idque propterea quòd illius bonum apprehendamus tanquam nobis malum, opinantes inde bonum nostrum offendi ac minui. Itaque inuidiæ obiectum sunt honores, diuitiæ, gloria, & similia bona. Illíque obnoxij maximè sunt æquales & similes. Deinde ij, quos fortunatos vocamus in quos penè omnia confluunt bona. Nam quod illis datur, inferri nobis & interdum deberi opinamur: Maximè verò si ea ipsi possederimus aliquando. Propria illorum est hæc perturbatio, qui aut ambitiosi sunt, aut auari, aut alio simili affectu ducũtur, aut ex re quauis gloriam quærũt: pusillanimos etiam addit Philosophus, quòd magna illis omnia videantur. Inde pallor, liuor, aspectus tristis: neque vlla, dixit quidam, iustior est perturbatio. Nulli enim magis, quàm inuido, nocet.

Æmulatio. Æmulatio quoque inuidiæ proxima & affinis esse videtur. Nam & ipsa est tristitia quædam propter bona, quæ nostri similibus eueniunt. At non propterea quòd illis adsint, sed quòd non item nobis. Quam ob causam verissimè pronuntiauit Aristoteles, inuidiam improbum quidpiam esse & improborum, æmulationem probum & probotum. Etenim hæc incitamento nobis est ad consequenda bona, illa proximis impedimento. Æmulationis obiectum vniuersè quidem est bonum honorabile: in specie autem virtus primùm, deinde quæcumque aliis vtilia & ad benefaciendum apta. Virtutem siquidem primum, deinde beneficentiam honoramus. Quocirca eos præsertim æmulamur, quibus hæc suppetunt. Propterea etiam eos, quibus multi similes esse vellent, aut quibus amici multi, aut qui apud multos in admiratione sunt laudibúsque celebrantur. Horum contrarios contemnimus, contemptúsque æmulationi contrarius est. Sanè Iuuenes atque Magnanimi præ cæteris æmulantur; quoniam & dignos se iudicant iis bonis, & multa nituntur spe.

Tristitia pessima perturbatio. Verùmenimvero ad genus vniuersum reuertamur. Omnino pessima omnium perturbatio Tristitia est, tum animæ, tum corpori; Animæ namque operationem omnem impedit; dum & voluptatem tollit, quæ operationem prouocat, promouet, & perficit, atque contrahit, & à corporis instrumentis auocat spiritum & calorem, sine quibus operatio nulla. Ita tristes vix operari quidquam posse videntur; aut si operentur, tardè & imperfectè operantur: Corpus verò debito atque opportuno sanguine, spiritu & calore priuat; córque nimium grauat, vt tãtopere oppressus homo videatur vt nequeat respirare: Vndè gemitu & suspiriis recreationem ac leuamen queritat. Mitto grauissimos morbos, de quibus Medici. Certè manifestum est perturbationes eas obesse magis, quæ motum in corpore faciunt inimicum naturæ; sanguinis inquam & spiritus contractionem, quibus vniuersa sustentatur natura. Plurimùm verò tristitiam, quæ præsens habet & incubans malum.

Tristitiæ remedia. Proderunt non parùm balnea & somnus; quibus recreatur corpus, & in pristinum quasi statum reponitur, vt benè operari queat. Proderit exercitatio moderata; tum quia excitatur calor, qui aduersatur tristitiæ, eámque fugabit, tum quia spiritus recreatur. Proderit ciborum delectus, si tenues sint, calidi & humidi, bonique succi, vicnúmque album & bonum moderatè hausturn. Proderit interdum fletus: recreatur enim & leuatur animus. Proderit honesta & moderata voluptas. Omnis enim delectatio medicina tristitiæ est; quia contraria contrariis curantur. Proderit amicorum consolatio; amici siquidem consolantes quoquo modo tristitiæ nostræ participes facti miseriam nostram minuunt: dúmque ob mala nostra dolent & miserentur, amorem testantur suum, qui voluptatem parit. Proderit demum literarum studium, contemplatio, & alia quæuis animi distractio & auocatio ad aliud quidpiam. Nam & varietas oblectat animum, & à tristi cogitatione, quæ angebat, remouet.

De Ira.

Ira definitio. IRam definiuit Philosophus in 2. de arte dicendi cap. 2. apparẽtis vltionis appetitum esse cum tristitia, propter apparentẽ despicientiam, vel sui, vel suorum cuiuspiam; eamque immeritam. Quam Stoicorum quoque definitionem fuisse testatur in 4. Tusculana Tullius. Ira, inquit, est libido puniendi eius, qui videatur læsisse iniuria. Sanè eos, qui non irascuntur propter quæ opor-

tet, & vt oportet, & quando, & cõtra quos oportet, stolidos esse. Et qui æquo animo se suosque contemni patiatur, neque læsus doleat; eum ignauum animum præse ferre affirmauit. Idem ipse Philosophus in 4. moralium capite 5. Imniò bonorum virorum esse dixit Tullius vehementer irasci, cùm iniustè lædantur. Sæpè namque iusta est laudabilis ira: etsi plerumque errent homines, eáque magnopere abutantur, iniuriam eam esse putantes, quæ non est. Ira igitur appetitus esse dicitur aut appetitio potius; quoniam sentientis appetitus perturbatio est, non rationis. Apparentis seu speratæ vltionis: quia nullus vehementius irascitur illi, cui nocere non possit, vt Regi aut Principi: & nisi ipsa affulgeat illa, in se potius tristatur ac prosternitur anima, quam irascatur. Additur (cum tristitia) quòd appetitiones multæ sint atque cupiditates absque tristitia. Denique causa, quæ commoueat iram, subiungitur esse despicientia; sic enim vocem illam vertimus (ὀλιγωρίαν) quæ parui fieri significat. Despicientia inquam non commerita, aut certè non commerita existimata. Alioqui si nos illa dignos agnoscimus, non irascimur, sed confundimur, aut de vitiosa actione dolemus, alióue simili commouemur affectu.

Altera ira definitio.

Cæterum vniuersam hanc definitionem dialecticam non naturalem appellauit Aristoteles in text. 16. libri penult. operis huius de anima: quòd sola constet forma, neque materiam contineat. Naturalem autem exposuit in text. 15. Ira metus quidam est talis corporis aut partis, aut facultatis, ab hoc huius gratia. Cuius definitionis eo loco interpretationẽ fecimus: nunc adnotasse hoc satis. Illudque addendum. Iram laudamus simplicem perturbationem, sed ex duabus quasi compositam esse: Duos enim continet motus: quorum prior tristitia est ob despicientiam ceu offendens malum: posterior vltionis desiderium, qua malum illud remoueatur. Quare ex tristitia & cupiditate seu desiderio composita esse videtur: aut circa idem obiectum alia atque alia ratione mouens. Ad tristitiam, quatenus præsens est: & ad desiderium, quatenus remoueri potest, aut circa duo diuersa & pugnantia: Iustitia circa despicientiam vt malum, & desiderium circa vltionem vt bonum, quo remoueatur malum: quare si vltionis spes adsit, voluptas nascitur tristitiæ contraria, quam Homerus melle dulciorem in virorum pectoribus glisscere dixit. Sed & in corpore duo consequuntur contrarij item & pugnantes motus. Iustitia namque ex despicientia proueniens contractionem sanguinis & spiritus facit ad cor; appetitus vltionis dilatationem & expansionem eorumdem à corde ad exteriores partes.

Iram simplicẽ vnam perturbationem non esse.

In ira duo contrarij motus.

Quomodo autem ab odio differat ira, explicatum reperies in 2. de arte dicendi cap. 4. Primũ enim habent se vt causa & effectus; siquidem ira inimicitiæ, & odij causa est. Deindè ira circa ea versatur, quæ ad nos ipsos aut ad nostros pertinent, vt definitum est. Circa despicientiam inquam sui aut suorum: odium autem ad alios sese extendit: Iam verò irascimur hominibus singulis non vniuerso hominum generi, sed aut vni, aut aliquibus certis hominibus: vt vni ciuitati aut Reipub. Causa est, quoniam ira nascitur ex despicientia; despicientia autem, vt actio quædam est, ira singularium hominum est, non vniuersi generis, actiones enim omnes singularium sunt, vt est in proœmio Metaph. At odium vniuersi generis esse potest: vniuersum quippe calumniatorum ac purum genus odimus. Immò vniuersum genus hominum oderat Athenien sis ille Timon qui extinctos omnes cupiebat; Alcibiademque adolescentem amplectebatur, quod multa Athenien sibus mala illaturum eum præuideret. Idem ficum excisurus horti, in qua se suspenderant multi; in Senatu prius edixit: si quis vitæ affectus tædio suspendium cogitat, properet ad laqueum priusquàm ficum succidam. Vndè carmen illud sepulchro eius adscriptum à Callimacho: Hic osor iaceo Timon hominumque Deumque: & illud ab ipsomet Timone; Nomen ne quæras: Dij lector te malè perdant. Odium enim hoc Timonis erat, non ira. Hinc præterea potest odium sine ira & vltionis appetitu esse; Iraque vicissim potest ab odio vero separari. Non enim vult absolutè malum despicienti, sed quatenus se despexit, & vt à se repellat malum. Ira semper est cum tristitia & dolore propter illatam iniuriam, doloremque inferre illi cupit à quo iniuriã accepit. Vult enim vlcisci, idque exteriori & sensili actione, quæ aliis manifesta sit. Odium sine dolore esse potest: neque tam dolorem inferre cupit, quàm affligere, licèt latenti ac minimè sensili & conspicuo malo, vt iniustitia, amẽtia, vitioue alio, quod nequaquam dolorem facit. Denique irati commiseratione permouentur. Sublata enim iræ causa, quæ fuit iniuriæ mox miserentur. At odientes nunquàm, immò non esse cupiunt eum quem oderunt. Hæc fermè Aristoteles, sed & odium deterius est, quàm ira: tum quia ira repentina est, moxque sedatur. Odium diuturnum & velut obfirmatum. Tum quia obiectum iræ bonum est, & iustitiam quoquo modo adducit comitem; cum vltio actus iustitiæ sit: & ideò mensuram habet, eoque tantùm progreditur, vt despicientia & iniuria tollatur, parque pari reddatur: odium, & malum quærit, & sua natura est absque mensura: quia quod odimus, illud vellemus omnino non esse. Cæterum vt spes acuit desiderium, sic audacia iram: crescit enim desiderium, si consequi te posse credas, adestque statim audacia, si ad repellendam iniuriam adsint adiumenta: quod enim spes est in assequendo bono, hoc est audacia in repellendo malo. Quare timori opponitur audacia, siue desperationi spes.

Ira vt ab odio differat.

Odium Timonis in homines.

Iram auget audacia.

Ira tamẽ quoque modo ratiocinationem continere videtur, qua tum despicientiam aut iniuriam esse, tum repellendam eam esse atque vlciscendam ostendatur: & Ebrij propterea non irascuntur, quod ratione non vtantur. Quocirca verè scriptum fuit illud ab Aristotele in 7. moral. cap. 6. minùs turpem esse incontinentiam iræ, quàm cupiditatum: quoniam ira rationem odire videtur: cui in bestiis naturæ instinctus succedit, dum non ob despicientiam, sed ad sui conseruationem incitantur. At quemadmodum in homine res eueniat, duplici exemplo pulchrè declarat. Sunt, inquit, festiui ministri faciunt; qui priúsque omnia, quæ dicuntur, audiuerint, excurrunt; deinde ab actione aberrant: & canes

Ira rationem odit.

" quoque antequã inſpexerint an amicus ſit quiſ-
" piam, modò ſtrepitum fecerit, latrant: ſic ira ob
" feruorem celeritatemque naturæ, audiens qui-
" dem, ſed non quid præcipiatur attendens, ad vin-
" dictam imitatur. nam ſtatim atque ratio vel ima-
" ginatio contumeliam aut contemptum eſſe oſtẽ-
derit, ipſa quaſi ratiocinando collegerit bellum
ei eſſe inferendum, indignatur, &c.

Tria igitur conſideramus in ira: Res, propter quas ira mouetur: Homines, qui iraſcuntur: & eos, quibus iraſcuntur. Cauſa iræ malum eſt offendens, quod repelli poſſit. Quia enim malum eſt, triſtitiam facit & accenſionem: quia verò repelli poteſt, appetitum excitat. Speciatim autem eſt deſpicientia, quæ opinionis actus eſt, in ea re, quæ æſtimatur non digna. Hæc radix eſt iræ: quia maximum malum iudicatur, quod excellentiam tollit, quæ plurimi nimirum fit à nobis. Cuius tres commemorantur ſpecies, deſpectus, violentia, contumelia. Deſpectus ſeu neglectus omiſſionem ſignificat honoris illius, quo nos arbitramur dignos. Violentia impedimentum, quod opponitur ei, quod nos vellemus, vt ſuperior nobis videaris. Contumelia in verbis conſiſtit & factis, quæ vituperationem habeant aut probrum: atque ad contumeliam quatuor ferè concurrunt: in patiente offenſio & ignominia: in inferente, vt is nil inde ſibi quærat, ſed ſolùm voluptatem capiat, vt ſuperior videatur. Neque ſolùm propter factum, ſed & propter facti deliberationem iraſcimur: ſi quem audiamus ſtatuiſſe nobis nocere. Contumelioſi maximè ſunt Iuuenes & Diuites: quòd inanem ſectentur gloriam. Exemplo eſt Alcibiades ille adoleſcens, qui obuios quoſque ſine cauſa pulſabat: cumque præceptoris cuiuſdam ludum ingreſſus Homerum ſibi dari poſtulaſſet, iſque non eſſe ſibi Homerum reſpondiſſet, pugnis & calcibus illum malè habuit. Obliuio etiam dicitur eſſe cauſa irę, quod neglectus quidam ſit & deſpicientia.

Ira obiectum & cauſa. *Deſpectus.* *Violentia* *Contumelia.* *Contumelioſi qui.*

Iracundi qui.

Iracundi verò homines aut natura ſunt aut caſu. Natura, quibus flaua abundat bilis. Cholerici enim facilè commouentur, ſed ferè etiam facilè ſedantur. Qui frigidioris temperationis ſunt, minùs iraſcuntur, ſed conceptam iram diutius retinent. Sanguinei cito concipiunt propter calorem, & facilè remittunt propter humorem. Item qui elato ſunt animo & ſuperbi, quique ingenio ac cæteris donis præſtare ſeputant. Dignos enim ſe honore opinantur; indignumque ſi contemnantur. Caſu autem qui morbo, paupertate, ſenectute, moleſtiis aut cupiditate premuntur aliqua, vt amantes: Vnde rixæ, vulnera, cædes. Morbus iracundiorem facit, quod qui illo laborat, moleſtia premitur. Senectus autem ipſa morbus. Pauperes vt cauſam habent, ita contemni ſe putant, & fortaſſe rebus ad vitam neceſſariis, quibus eo tempore carent, antea abundabant. Pueris ac iuuenibus propter calorem prompta eſt ira, ſed breuis. Senibus grauior ac diuturnior. Ieiuni facilè iraſcuntur, quòd bili vexentur. Vnde in Amphytrione Plautus:

Fames & mora bilem in naſum concĩunt.

& Zeno cùm eſſet natura triſtis ac ſeuerus, atque in conuiuio hilarior fieret, cauſam rogatus, Lupinum quoque reſpondit ſuapte natura amarum, in aqua maceratum amaritiem deponere.

A Item qui rem ſeriam acturi ſunt, ſi fortè impediantur. Item qui publicè & præſentibus aliis reprehenduntur: Creſcítque ira ex circunſtantiis: ſi hoc aut illo modo lędatur, ſi dum ille iraſcitur, tu læteris & rideas, neque cõdoleas: ſi præter ſpem & expectationem lædatur: ſi ab eo, à quo honorem expectabat vel laudem: & huiuſmodi aliis pluribus. Fitque vt maximè ad iram procliues ſint, cùm dolore aliquo aut ægritudine conficiuntur. Nam qui dolet, aliquid cupit, quo liberetur moleſtia: quare ſi quem impedimento eſſe putat, iraſcitur plurimùm. Immò niſi cum illo doleas, aduerſari te arbitratur & ſine cauſa iraſcitur.

B Iraſcimur igitur his vel maximè. Primò iis, qui deridẽt, vel contemnunt, vel conuiciantur, facetiíſque, argutiis, & aculeatis laceſſunt dictis: præſertim ſi contumeliæ tantùm gratia id agant, non vt vlciſcãtur vel reportent commodum. Secũdò iis, qui ſiue directè, ſiue indirectè, cupiditatibus atque conatibus reſiſtunt noſtris, aut non adiuuant cùm poſſint: multò magis, ſi contra moliantur. Præſertim verò ſi fuerint inferiores: nam non ſolùm contemnere, ſed & ſuperiores eſſe velle videtur. Tertiò illis, qui nos in morbo, paupertate, aliáve miſeria vel neceſſitate conſtitutos contemnunt, aut certè non adiuuant, cùm C poſſint aut debeant. Multò autem magis, ſi ob aduerſam noſtram fortunam lætari ac geſtire videantur: quoniam id tum contemptus, tum inimicitiarum indicium eſt. Quartò illis, qui nos in iis rebus vituperant, quibus maximè ſtudemus, & in quibus laudem quærimus: ſiue ad animum ſpectent, vt Philoſophia: ſiue ad corpus, vt pulchritudo & formoſitas. Si præſertim in iis nomen nondum & exiſtimationem acquiſiuerimus. Ita Socrati ſuccenſet Polus in Gorgia, quòd ſe rhetoricæ artis, cui præcipuè ſtudebat, imperitũ argueret: & Piſoni Tullius, quòd carmẽ illud ſuum reprehendiſſet: Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ. Qui verò perfectè tenent, famámque iam ſibi comparárunt, non curant, ſed D contemnunt & irrident vituperatores. Quintò, amicis magis, quàm inimicis, ſi ab illis fortaſſe lædamur. Tum quia hoc ab illis minus expectabamus: Tum quia iuſtum erat nos ab illis benè tractari. Quare prouerbium illud adfert Ariſtoteles in 7. Polit. cap. 7. fratrum contentiones & ira ſunt acerbiſſimæ, & qui ſe nimiùm amant, hi ſe nimium oderunt. Sextò illis, qui nos honorare, noſtríque curam ſuſcipere, ac de nobis benè mereri conſueuerant. Si enim id facere deſinant, contemnere putantur. Septimò ingratis quibúſque & iis, qui vbi ſeſe offert occaſio, beneficia non reddunt. Quæ ſanè ira iuſtiſſima eſt. Octauò E illis, qui nos coram iis contemnunt, & apud illos deprimunt, apud quos honorari, & quibus admirabiles videri cupimus. Nonò iis, qui erga ceteros liberales & aut miſericordes eſſe ſolent: erga nos verò non videntur eſſe: graue namque eſt ſolum contemni, ſolúmque indignum iudicari. Decimo iis, qui non ſuccurrunt illis, quibus turpe eſt non ſuccurrere: vt parentibus, liberis, vxori, ſubditis.

Quibus iraſcimur.

Verùm in 4. moralium lib. cap. 5. tres veluti ſpecies iræ commemorantur. Quidam enim homines celeriter commouentur, ſed citò placan-

Ira tres ſpecies.

tur: quales dixim⁹ esse Cholericos. Tenuis quippe est flaua bilis, & celeriter inflammatur, eadémque celeritate extinguitur. Quidam tardi quidem ad iram sunt, sed vbi fuerint irati, satis ægrè placantur: quales ij sunt, qui flauam bilem atræ permistam habent. Hæc enim vt crassior est, sic paulò tardius excitatur, & paulò quoque tardiùs sedatur. Quidam denique & vehementer irascuntur, & nunquam in gratiam redeunt, nisi vindicatio aut animaduersio consequuta sit: quales ferè sunt melancholici. Etenim hic humor, quia crassus est planéque terreus, difficillimè extingui potest. Prima excandescentia nominatur, altera amaritudo, tertia acerbitas, vel sæuitia, vel etiam infensio. Quæ tamen haud veræ species esse videntur: cùm non secus differant, quàm secundùm magis & minùs: quòd celeriùs vel tardiùs aut accendantur, aut extinguantur. Neque ab his tres illæ secus, quàm appellatione ac voce, diuersæ sunt, quæ ex S. Ioan. Damasceno & Nemesio commemorantur à S. Thoma 1. 2. quæst. 46. fel, mania, & furor.

Iræ effectus.

Sanè omnis ira propter apprehensum malum efficit sanguinis motum ad cor: non tamen vt ibi quiescat, quemadmodum in tristitia: sed vt iterum reuertatur & feriat, malúmque repellat: Quare maiorem quàm tristitia, commotionem habet. Propterea accenditur sanguis in corde & feruet: & quãuis in amore quoque accendatur & ferueat, feruet tamen cũ dulcedine & voluptate: in ira verò cum amaritudine & tristitia. Inde externa quoque produntur signa: pallescũt aliqui, quia contrahitur sanguis: alij rubescunt, quibus callidior & nobilior sanguis: palpitat cor, vox que & sermo impeditur: nam & ratio turbatur, cuius nuntius est sermo: & impediuntur vocis ac sermonis instrumenta. Accenduntur etiam & rubent oculi, accenso scilicet sanguine & ad exteriora pulso. Denique exteriora quædam eduntur signa, quæ contrarium illius indicent, quod contemptor visus est voluisse: vt iactantia, & similia alia, quæ ad malum illarum & iniuriam repellendam spectant.

Iræ damna.

Sed omnino ira tum corpori obest, tum animæ. In corpore comburitur sanguis, & gignitur melancholia, morbíque non leues. In anima rationis rectæ turbatio est, actionésque vitiosæ non paucæ. Et nisi temperetur ira, insaniam interdum & rabiem adducit. Temperat autem mansuetudo, de qua in 4. moral. lib. Hæc inter stoliditatem & iram mediocritas est, quæ iræ habenas ita moderatur, vt non nisi ex rectæ rationis præscripto, vbi oportet, & quantum oportet, irascamur, nec vnquam discedamus ab eo, quod virum prudentem deceat. Frigidi verò cibi cholericam corporis temperationem non parùm iuuabunt, aliáque complura adiumenta apud probatos scriptores extant, non minùs prudenter collecta, quàm copiosè explicata: quæ quilibet virtutis amator diligenter conquirat. Nos enim iam Aristoteles ad se reuocat.

Remedium.

TEXTVS.

Εἰδει μὲν οὖν ἓν τὸ κινοῦν, τὸ ὀρεκτικὸν ἢ ὀρεκτικόν. πρῶτον δὲ πάντων τὸ ὀρεκτόν. τοῦτο γὰρ κινεῖ, ὃ ἀκίνητον, τῷ νοεῖσθαι, ἢ φαντασθῆναι. ἀριθμῷ δὲ πλείω τὰ κινοῦντα.

Specie quidem fuerit vnum mouens, appetitiuum quatenus appetitiuũ. Primum verò omnium id, quod appetitur. Hoc etenim mouet & non motum: quod intelligatur phantasiáve comprahendatur. Numero autem plura mouentia. Text. 54.

COMMENTARIVS CLVIII.

NVM vnum sit principium mouens in animalibus, duobus modis tractauit Philosophus, quoniam duplicem difficultatem habebat. Prior fuit, quoniam tum intellectus tum appetitus mouere videntur: atque de hac appetitum constituit primariam mouendi vim habere: ideóque si non absolutè, principem tamen vnum motorem esse. At reliqua erat posterior: quoniam hic ipse appetitus multiplex est, siue rationalem dicas & irrationalem, siue voluntatem, concupiscentiam, & iram. Hanc igitur posteriorem proximè superioribus verbis explicare agressus ex appetitionum contrarietate pugnáque vrgebat: non solùm plura, sed & contraria inquiens esse: aut plura probans, quia contraria. Nunc explicationem absoluit ac dubitationem tollit. Specie namque vnum est mouens, numero plura.

Vnumne an plura mouentia.

Quorum verborum alienam prorsus à Philosophi mente interpretationem fecit S. Thomas: dum omnia mouentia dixit vnius speciei esse, quòd primi mouentis participatione moueant omnia. Nam primum mouet vt finis, cætera vt efficiens. Melius Philoponus speciem dixit pro genere, vt alibi sæpius fuisse positam. Quippè appetitiuum vnam genere facultatem dicim⁹, sicut & sensitiuum: atque vt quinque sensus sub illo genere ponimus, ita & voluntatem, concupiscentiam, & iram sub vno appetitiuo genere. Cõsentit quoque Themistius, eodémque vsus exẽplo est, dùm text. 52. interpretaretur. Simplicius autem vnum specie dici mauult, velut homonymum ab vno & ad vnum. Rationalis namque appetitus irrationali præstantior est: atque hic ad illum, cuius præse fert speciem, appetitus dicitur. At in his synonymiam potiùs, vt & in sensibus animaduertas: cùm præsertim belluarum appetitus per se & absque ordine ad rationalem, sed per ordinem ad appetendum obiectum, appetitus sit. Neque quod vna species altera præstantior sit & melior, synonymiam generis interire: ostendit animal, quod de rationali atque irrationali synonymè dicitur, etsi præstantius sit illud quod rationale dicitur. Et quid tandem intersit, aut animal rationale & irrationale dicere, aut rationalem appetitum & irrationalem. Vnum igitur est mouens, quia est appetitiuum quatenus appetitiuum. Nam siue voluntas moueat, siue concupiscentia, aut ira: quia tamen non mouent quatenùs tales sunt, sed quatenùs appetitus, propterea vnum est mouens, appetitus: plura verò dum se-

Appetitus ange nus synonymum.

cundùm ſuam cuiuſque propriam vim & rationem conſiderantur.

Primum mouens, obiectum appetendum.

Cæterum inter hæc duo membra quidpiam interponit Philoſophus. Cùm enim vnum diviſſet eſſe in animalibus primarium mouens, appetitiuum: antequam plura numero eſſe ſubiungerit, addendum putauit, extrà animal aliud eſſe mouens appetitiuo prius, àquo ipſum quoque appetitiuum moueatur. Hoc autem eſt res appetenda: non ea, quæ poteſtate eſt: ſed quæ intellectu aut phantaſia cognita tanquam bona appetituique propoſita mouet illum actu ad appetendum: ſubindéque appetitus motus mouet animal ad proſequendum.

Vt animal moueatur.

Ita pulchrè totam hanc difficultatem expedit. Sed vide quàm multa paucis verbis comprehendat. Primùm duo eſſe mouentia: vnum in animali, alterum extra animal: in animali appetitum, extra animal rem appetendam: Deinde appetitum mouere vt efficientem motus cauſam: rem appetendam vt finem, cuius deſiderio fit motus. Tum verò, vt appetit° moueat, duo neceſſaria eſſe: alterum eſt res appetẽda: alterum illius cognitio, ſiue intellect°, ſiue phãtaſiæ: vt appetitui proponatur cognitáq; mouere poſſit. Præterea rem appetẽdam mouere ſua bonitate, cognitionẽ verò conditionem eſſe, ſine qua mouere non poſſet. Proponatur enim appetitui oportet, cognitionéque proponitur. Quò magis declaratur id quod anteà poſitum fuit, etſi duo ſint mouentia, intellectus & appetitus, potiorem tamen appetitum eſſe: quoniam is eſt, qui verè ac reipſa mouet: intellectus autem vt coadiuuans, proponendo illi rem appetendam: & omnino vt conditio, ſine qua non moueret. Quippe non moueretur ipſe ad appetendum, nec animal ad proſequendum impelleret: niſi appetenda res cognitione illi proponeretur. Itaque tria omnino requirit motus in animali. Primo, cognitionem velut proponente obiectum. Secundò, appetitum tanquam impellentem ad illius proſequutionem. Tertiò virtutem exequentem, quæ eſt in neruis, muſculis: quaque illi contrahuntur & extenduntur. Denique rem appetendam eſſe vt mouens immobile: tum quia non mouetur ab alio: tum quia ipſum ad appetens non tendit (hæc enim vbique finis conditio eſt, vt immotus ipſe cæteras omnes cauſas ad cauſandum prouocet: ideóque cauſa cauſarum dicitur) & omninò non mouet quatenùs mouetur, ſed quatenùs intellectu aut phantaſia appræhenditur: appetitum verò vt mouens motum, dùm ab appetenda re motus mouet animal. Quam ob cauſam Philoponus Ariſtotelem hoc loco credidit cauſas ſecundùm locum mouentes diſtinxiſſe: quaſdámque poſuiſſe mouentes non motas, alias tùm mouentes tùm motas. Quod tamen intentione primaria fuiſſe factum non credo. Verùm vt mouens motum, appetitiuum, eſt vnum ſpecie, numero plura: ſic & mouens non motum, appetibile, vnum ſpecie intelligas, numero plura & diuerſa.

TEXTVS.

Ἐπειδὴ δέ ἐστι τρία, ἓν μὲν τὸ κινοῦν, δεύτερον δέ, ᾧ κινεῖ, ἔτι τρίτον τὸ κινούμενον. τὸ δὲ κινοῦν διττόν, τὸ μὲν ἀκίνητον, τὸ δὲ κινοῦν καὶ κινούμενον, ἔστι δὲ τὸ μὲν ἀκίνητον, τὸ πρῶτον ἁπάντων, τὸ δὲ κινοῦν, καὶ κινούμενον, τὸ θεωρητικόν. κινεῖται γὰρ τὸ ὀρεκτὸν ὑπὸ τοῦ φαντασθέντος καὶ ἡ ὄρεξις κίνησίς τις ἐστὶν ἡ ἐνέργεια. τὸ δὲ κινούμενον, ἔστι τὸ ζῷον. ᾧ δὲ κινεῖ ὀργανικὴ ἡ ὄρεξις, ἤδη τοῦτο σωματικόν ἐστι. διὸ ἐν τοῖς κοινοῖς σώματος καὶ ψυχῆς ἔργοις θεωρητέον περὶ αὐτῶν.

B *Quoniam verò tria ſunt, vnum quidem mouens: ſecundùm autem quo mouet, & adhuc tertium quod mouetur. Mouens autem duplex, alterum quidem immobile, alterum verò mouens & motum. Eſt autem immobile quidem, agendum bonum: mouens autem & motum, appetitiuum. Mouetur enim id, quod appetit, quatenus appetit: & appetitus motus quidam eſt, quatenus actu. Quod autem mouetur, animal eſt. At quo mouetur inſtrumento appetitus, id iam corporeum exiſtit. Quocirca in communibus corporis & animæ operationibus conſiderandum de eo.*

COMMENTARIVS CLIX.

C COlligit tandem ex ſuperiori tota diſputatione quæcumque ad animalium localem motum efficiendum concurrunt. Hæcque omninò ſunt quatuor. Nam etſi tria primùm proponat, mouens, id quo mouet, & id quod mouetur: Mouens tamen in duo ſtatim partitum ex ſuperiori accipit oratione: in mouens inquam immobile & mouens motum. Mouens immobile, res appetenda ſeu agendum bonum, mouet vt finis: mouens motum, appetitiuum, vt efficiens. Quippè hoc dùm actu appetit, ab appetitu mouetur, quatenùs actu appetit, & appetitus motus quidam eſt, quatenùs actu fit. Quámque duplicem huius loci lectionem eſſe poſſe, Simplicius memorat: addo & triplicem. Aut enim cum diſiunctione legimus (ἢ ἐνέργεια) vel operatio ſeu actio) ſit quidem appetitio, ſi accuratè loqui velis motus non eſt, ſed appetitus operatio & actio. Ita Philoponus Ariſtotelem ait, cùm diviſſet motum correxiſſe ſermonem. Tum quòd animam non moueri poſuiſſet in primo libro: Tum quòd motus eſt actus imperfectus ſenſúmque progrediẽs: appetitio autem operatio perfecta, momentanea, totáque ſimul. Plutarchus tamen teſtimonio Simplicij motum quoque Platonico more fuiſſe dictam autumat, vt à re appetenda ſuſcitatur ad appetendum: quaſi hæc ſuſcitatio ſit motus. Et Alexander, quia appetitus etiam cùm ſit virtus corporea, ex accidenti mouetur cum corpore. Et Simplicius, quoniam ad motum prouocat atque in motum deſinit. Niſi etiam dicas, tum motum, tum operationem eſſe: operationem intrinſecùs excitatam in anima, quæ in bonum propoſitum tendit: motum autem corporis cum animæ operatione coniunctum, ſiquidem concupiſcentia, ira, & huiuſmodi animæ affectus, ſine ſanguinis, ſpiritus, cordis, & omnino corporis immutatione, non ſunt. Aut potius ita (ἢ ἐνέργεια) quatenùs actus vt ſignificetur quomodo appetitio ſit

Quatuor ad animalis motiũ cõcurrẽt.

Appetitio an motus.

motus quidam, nempe velut actio in motu desinens. Sed tertiam ego lectionem, quæ Auerrois quoque fuisse videtur, probo maximè (ἡ ἐνεργείᾳ) quatenus actu) Sic enim priori membro pulchrè respondet, quo id, quod appetit, moueri dixit quatenus appetit. Respondet autem, velut probatione subiecta, quoniam appetitus est quidam motus quatenus actu operâs, atque ab appetēda resuscitatus erigit sese attollitque, & in suum bonum impetum facit. Quare si appetitio motus quidam est, id sanè mouetur, quod appetit.

Hoc igitur est duplex mouens: vnum immobile, alterum ab alio motum. Quod autem mouetur solùm & non mouet, animal est, quod boni cogniti appetitione allectum mouetur motu iam propriè dicto, deque loco ad locum progreditur bonum prosequens concupitum. Verùm inter appetitum mouentem animalque motum aliud quidpiam est medium, quo appetitus vtitur ad mouendum, hócque velut instrumentum est, & corporeum quidpiam significat atque in corpore consideratur: quoniam illius interuentu atque vsu corpus mouetur. Corporeum autem dixit, & non corpus: quoniam corpus id est, quod mouetur: idque quoue instrumento mouet appetitus, diuersum esse oportet ab eo, quod mouetur.

Motus instrumentum quod.

Sanè duplici constat genere instrumenti, vtroque corporeo, animam vti mouendo: altero generali & communi operationibus omnibus, caloreinquam & spiritu, ideo namque refrigerato corpore absumptove spiritu aut nullus aut certè vix vllus est motus. Altero huiusce actionis proprio, neruo aut musculo tendonéue: qua de re satis diximus in iis, quæ de organico scripsimus corpore. Sic enim cor appetitionum omnium sedes motricísque virtutis principium effuso spiritu atque in cerebri sinibus temperato ac per neruos distributo, corpus vniuersum quasi habenis regit & quam libuerit in partem impellit. De calore & spiritu non est nunc Philosopho sermo: quoniam non generalia quærit operationum omnium instrumenta: sed id, quod localis motus proprium est & peculiare. Tametsi Simplicius hoc, quo anima in mouendo corpore vtitur, tanquam medium considerans inter mouens & motum, tum spiritum esse interpretatur, qui inter cor mouens & solidiores cæteras partes motas medius est. Tum id, quod superiores & inferiores, dextras & sinistras corporis partes copulat: quod quidem in superficie consideratur, vbi animal flectitur: atque dum vna parte mouetur, alia quiescit, vt finis partis quiescentis quiescit, & vt principium motæ mouetur. Verùm hæc parùm huic loco accommodatè dicuntur. Tum quia quod adfertur de spiritu, generale nimis est, vt iam monuimus: non proprium localis motus instrumentum. Tum quia si instrumentum est medium inter mouens & motum, medium quæsendum est inter appetitum & animal (hæc enim nunc tanquam mouens & motum proponuntur) non tamen inter cor & solidiores partes, aut inter superiores & inferiores, dextras & sinistras.

Tertiam autem adhuc interpretationem subiūgit idem Simplicius ex illa duplici ductam vita quam alibi sæpius posuit: instrumenti altera formatrice, altera formato instrumento vtente.

A Anima siquidem & instrumētarij corporis actus est, & vtuente corpore vt instrumento vtitur: at id, quod vtitur, necesse est diuersum ab eo esse, quo vtitur: quæ igitur vita instrumentario vtitur corpore, instrumenti forma esse non potest; sed instrumenti formatrix vita inter eam, quæ formato instrumento vtitur, & instrumentum ipsum, consistit media: corporeum tamen quidpiam, quoniam postrema vita est corpori perfusa penitus & permista. Ita vtens vita est vt mouens & efficiens. Formatrix vt id, quo mouet: instrumentum formatum id, quod mouetur. Cæterum hæc duplex vita nunquam Aristoteli venit in mentem: neque mouens, de quo nunc agitur vita est instrumento vtens: sed appetitus. Et quoniam Simplicius medij voce nititur totus, animaduertas quæso voce hac non vti Philosophum, sed solum dicere (quo mouet) quod non medium, sed instrumentum significare, statim adiūgit quo, mouet, inquit, instrumento appetitus, id iam corporeum est: Quod nequaquam spiritum interpreteris: tum propter rationem bis iam significatam; tum quod ea, quæ de hoc instrumento subiiciuntur in proximo contextu, de spiritu nequaquam affirmare licet.

B

C Neque cor, vt Themistio placuit, hoc vel maximè argumento, quod indicauit Philosophus: quoniam instrumentum ibi est agnoscendum, vbi principium existit & finis: vbi verò est cor, ibi principium & finis dextri & sinistri, superioris & inferioris, anterioris & posterioris: secundùm quas differentias fit motus. Quoniam cor appetitus quidem sedes est, motricíque virtutis principium & fons: at motus instrumentum dici non debet: siquidem instrumentum id appellamus, quo alio nullo intermedio quidpiam efficitur, quoque immediatè flectuntur aut trahuntur corporis membra: quod neruis omnino aut musculis perfici manifestum est. Sed & ea est instrumēti conditio, vt motum moueat: cor vero Themistius ad motum accersit velut immobile quidpiam: dum omnem motum aliquo, animalium autem incessum duplici immobili ex libro de Animalium motu accipit indigere: vno exteriori & conspicuo, velut terra, cui animal innixum mouetur, altero interno & recondito, circa quod corporis partes dextræ aut sinistræ, superiores aut inferiores, alternatis vicibus adductæ aut reductæ mouētur. Nam vt circà centrum immobile voluitur Globus, ita & cor in medio loco fixum & immobile esse oportet, circa quod & à quo partium motus fiat. Atsi fixum est & immobile, qui possit instrumentum motus appellari?

D

In animalis motu duplex immobile

E

Motus instrumentum quod

Neruus, musculus, & tendo, tum mouentur, tum mouent: mouentur ab animæ appetitu motricéque virtute: mouent autem ossa & solidiores partes, quibus infiguntur, dum eas trahunt & flectunt, vel extendunt, adducunt, vel abducunt: Hæc igitur sunt id, quo vt instrumento mouet appetitus & mouetur animal. Quæ nimirum ab Aristotele in cap. 5. indicati libelli, qui est de causis motus animalis instrumentariis, commemorantur. Sanè in omni animalium motu, siue totus animalis sit, siue cuiuspiam partis: siue volatus, siue natatio, siue incessus: demonstrauit is necessarium esse aliquid immobile in ipsomet animali, cui motus innitatur. Ad illud non esse cor statuit,

Immobile quod in animali motū

sed partem alteram quiescentem, superficiemue mediam inter quiescentem partem partémque motam. Atque hic est locus: in quem accuratam magis huius rei considerationem differt Philosophus. Communes autem animæ & corporis operationes vocat eas, quæ vsu corporis fiunt ab anima: qualis est motus. Cùm enim nunc agatur solùm de anima, non de corporis instrumentis, nisi quatenus anima per hæc operatur: satis est operationum principium in anima reperire: quæ verò corporis membra famulentur, in corporis potiùs consideratione quærendum est, quæ in libris de Animalibus continetur.

Iam verò quod attinet ad verba, principio illi (Quoniam verò tria sunt) quod suspensam habet sententiam: Alexander & Philoponus nihil reddendum putant. Neque enim hoc apud Aristotelem nouum & inusitatum. Sed Plutarchus ac Simplicius quidpiam reddunt. Cùm enim tria motui necessaria numerentur, & eorum vnum diuidatur in duo, colligendum esse inquiunt: quatuor igitur sunt motui necessaria. Eadem Themistij quoque videtur fuisse sententia.

TEXTVS.

Νῦν δὲ ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, τὸ κινῶν ὀργανικῶς ὅταν ἀρχὴ καὶ τελευτὴ τὸ αὐτό, οἷον ὁ γλύνσμός. ἐνταῦθα γὰρ τὸ κυρτὸν καὶ κοῖλον, τὸ μὲν τελευτὴ, τὸ δὲ ἀρχή. διὸ τὸ μὲν ἠρεμεῖ, τὸ δὲ κινεῖται, λόγῳ μὲν ἕτερα ὄντα, μεγέθει δὲ ἀχώριστα.

Text. 55. *Nunc autem (vt summatim dicam) quod mouet vt instrumentum, vbi principium & finis idem velut ginglysmus. Hic enim gibbum & cauum: alterum quidem finis, alterum verò principium. Quare alterum quidem quiescit, alterum autem mouetur, ratione quidem diuersa, magnitudine verò inseparabilia.*

COMMENTARIVS CLX.

LOngiorem alibi futurum de motus instrumento sermonem in pauca nunc contrahes, obscurè satis quodnam illud & quale sit proponit. Quod enim antea dixit (quo mouet instrumento appetitus) idipsum nunc ait (quod mouet vt instrumentum) illiusipsius scilicet appetitus, qui eo ad motum vtitur. Summatim autem explicat, tum quia in pauca contrahit ea, quæ pluribus in libro de animalium motu disputauit: tum quia non accurata demonstratione, sed similitudine sola explicat quomodo res habeat. Multiplicémque Philoponus putat similitudinem esse. Primùm principij & finis. Deinde ginglysmi, hoc est, ossium intexturæ. Tum motus secundùm naturam motúsque præter naturam: quos pulsus & tractus nomine comprehendit. Postremò circuli.

Quod nullus probauerit, qui Philosophi orationem attentius gerit. Vnicam namque ginglysmi similitudinem proponi reperiet: ad quam explicandam cætera pertinent omnia, quæ subjiciuntur. Quippe in eo tum principium est & finis, tum gibbum & cauum ingressúsque mutuus, tum pulsus & tractus, tum demum circuli duo sese mutuo subeuntes. Quamque sunt alia, quæ in hac Philoponi commentatione reprehendas.

Quòd instrumentum motus, de quo hæc omnia dicantur, spiritum esse velit: quod medicorum inquiat sententia calorem innatum motus instrumentum non esse: in ginglysmo curuum & cauum ratione sola distingui, subiectóque idem esse: quoniam, inquit, in alio corpore curuum est, in alio cauum: cùm hæc ipsa subiecti, non rationis, distinctio sit. Rursum spiritum non vt vitalem, sed vt spiritum, moueri: quoniam immobilis anima est. Cùm tamen spiritus absque anima sursum duntaxat, vt corpus leue moueatur, in corpore autem & sursum, & deorsum, & in omnem partem. Et anima etsi immobilis per se sit, mouet tamen corpus, in quo est, & cum eo ex accidenti mouetur. Etsi spiritum animatum esse non damus. Vt nec illud: Id, quòd in animalium motu partim mouetur, partim quiescit, spiritum esse: nam in libro de Animalium motu diuersas esse corporis partes dicitur. Mitto cætera.

Mitto & vniuersam Simplicij interpretationem, subtiliter quidem excogitatam, at minus Aristoteli accommodatam: dum hæc omnia de formatrice instrumenti vita conatur ostendere. Cùm præsertim de corde quoque & spiritu & superficie inter oppositas partes media ipsemet fateatur exponi posse: déque his in libro de Animalium motu sit sermo. Vbi hæc in cap. 6. verba reperies: Secundùm rationem igitur causam motus dicentem appetitus est medium, quod motum mouet. In animatis autem corporibus oportet esse corpus tale. Quo loco duplex ponit mouens motum: alterum primarium, in anima, appetitum à re appetenda motum: alterum instrumentarium, in instrumentario corpore: pattem illius quampiam, quæ ab appetitu mouetur. Neque inter hæc media formatrix instrumenti vita commemoratur vspiam.

Principiò igitur ponendum est, quid γογλυσμὸς seu γλύνσμος sit: apud Aristotelem enim ginglysmum, & apud Hippocratem in libro de locis in homine, Galenúmque in libro de ossibus, ginglymum legimus. Quem Hippocratis locum (vt hoc obiter admonem, & Aristotelem interim mittam) si obseruassent Galenus, recentiores primum Medicos non scripsisset vnam diarthroseos speciem ginglysmum appellasse. Multò namque antè Hippocrates scripserat. Ad genu os fœmoris biceps est: bicipitio autem huic os tibia appellata velut in ginglysmo adaptatum est. Indè Aristotelem tum vocem tum illius significationem mutuatum fuisse credi potest. Neque audiendum Simplicium esse, si Plutarchum sequutus ginglysmum dicat duorum esse anulorum complexum: quorum alter in alterum ita immissus est, vt conuexa vnius pars cauam alterius tangat. Appositè magis Philoponus: Ginglysmus, inquit, est duorum ossium constructio: eorum altero gibbo & rotundo in alterius cauitatem immisso. Nam & Aristoteles gibbum statim & cauum subiungit, & id ad animalium motum explicandum accommodatum erat maximè. Alexander tamen cardinum ingressus intellexit, quibus ostiorum ligna sustentantur & voluuntur: ginglysmumque dixit esse, quando circà Fibulam stantem adiunctus ei anulus contrariis intus & extra mouetur motibus. Hunc sequutus Themistius quoque videtur, cùm circà immobilem, inquit, fibulam alter-

Ginglysmus quid

lam alternis vertuntur ginglysmi. Parùm quippe fideliter hunc locum Latinè reddidit Hermolaus. Ego non facilè dixerim, an cardinibus hisce, an ossium intexturis fuerit primùm hæc vox impositа. Etenim naturæ quidem æmula & imitatrix vbique ars est, atque ossium commissuræ & animalium motus imitatione videntur cardines arte facti, ac de voce hac non ita fortasse licet pronuntiare, & à cardinibus ad hanc ossium intexturæ speciem significandam ea fuerit potiùs traducta. In cardinibus namque conspicua magis est res, quòd ars naturam perficiat. Sed cùm duplex cardinum existat forma: Altera qua ferramenti vtriusque: tum eius, quod fixum manet; tum eius, quod mouetur: pectines implexu mutuo sese subeunt, ac duplici velut anulo coniunguntur: Altera, in qua crassior clauus infixus parieti verticillum excipit portæ. Duplex quoque inde ossium articulatio nominata est. Altera γιγλυμὸς, in qua pluribus, aut sinibus, aut capitibus ita iunguntur, vt vnius caput in alterius sinum condatur, & alterius vicissim caput in illius excipiatur sinum. Altera γόμφωσις, vbi instar claui os infigitur ossi; vt maxillæ dentes. Quare dum Alexand. & Themistius ginglysmum interpretati sunt cardinem, in quo circa fibulam stantem mouetur anulus: duplicem cardinum formam non distinguentes, minùs omninò propriam vocis significationem tradiderunt.

Ginglysmus in ossibus & cardinibus.

Aristoteles igitur animalium motus explicaturus instrumentum, ginglysmi vtitur similitudine; omninoque illud ait esse velut ginglysmum. Quamuis non ita presse hanc vocem nominet, vt ab Enarthrosi & Arthodia distinguatur, pluribusque duntaxat capitibus ac sinibus constantem articulationem significet, qualis est fœmoris ad tibiam secundique ac tertij quatuor digitorum articuli. Sed ampliori acceptione pro quauis diarthrosi & ossium colligatione, quæ flectatur in motu. Cuius cardinum ginglysmum quēuis pro exemplo ponit.

Vt enim cardinum vsu aperiuntur & clauduntur atque omninò mouentur lignea ostia, fenestræue: sic huiusmodi articulationum velut instrumenti vsu mouetur animal: siue totum incedat, volet, aut natet, siue parte sui quapiam, vt manu vel pede, moueatur. Tum in cardinum, tum in animalis motu, quidpiam est fixum & immotum: & aliud quidpiam, quod immoto illo sustentatum moueatur. Pars cardinis alteri ligno parietiue infixa manet, altera agitatur & voluitur: & in animali vnum os immotum quiescit, alterum ab illo pendens flectitur aut extenditur. Immota quiescit scapula, & mouetur brachium: immotum maneat brachium, mouebitur cubitus: quiescat cubitus, mouebitur manus. Immoto item femore mouetur tibia, hacque immota mouetur pes. Tum verò in cardine, tum in articulo, & finis est & principiū: partis quiescentis & immotæ finis: principium autem eius, quæ mouetur. Ibidem & gibbum est & cauum: gibbum partis vnius subeuntis, & cauum excipientis alterius. Alterum principium, alterum finis: vt altera pars circa alteram flectitur & mouetur. Finis immotæ partis quiescit, principium motæ mouetur. Ratione sanè diuersa, magnitudine verò inseparabilia, quoniam eadem vtriusque partis extremitas, tum mota & quiescens, tum principium & finis esse potest: principium & mota, si pars illa circa stantem alteram moueatur: finis & quiescens, si circa illam altera moueatur. Et omnino principium motus in medio est; in medio inquam articulationis duorum ossium, vt & in coniunctione duplicis cardinum partis. Aut etiam ratione diuersa: quoniam articulationis pars vna mouetur, altera quiescit: magnitudine verò inseparabilia, quòd ambæ coniunctæ in articulatione sint & colligatæ.

Iam verò quoniam per artus motus omnis perficitur, artusque omnes articulantur thoraci, is velut medium existit, circa quod immotum & quiescens, tum brachia mouentur, tum crura. Et quoniam thorace cor continetur, velut appetitus & motricis virtutis sedes, hoc ipsum de corde quoquo modo licet affirmare. Sed vt de articulis potiùs singulis ego interpreter, faciunt illa verba (principium & finis idem) quæ nec thoraci nec cordi satis accommodantur. Nam etsi principium dici possent, quatenus motricem virtutem continent, ac rursum finis, quatenus circa illa immota mouentur artus. Manifestum tamen est non de principio mouente, sed de principio magnitudinis instrumentique corporei sermonem esse Philosopho: quod neque cordi, neque thoraci conuenit, quæ non mouentur, sed artuum motum immota sustinent. Minus etiam thoraci & cordi conuenit illud (ratione sanè diuersa, magnitudine verò inseparabilia) quoniam quiescentia & mota, & principium & finis non sunt. Denique quis cor ginglysmum esse dicat & articulum? Siquidem articulus omnis plurium ossium coniunctione constat: cor carneum totum est & molle, omnique caret osse, nec diuisionem habet. De partium igitur singularum articulis sermo est, quia his motus omnis perficitur, adestque absolutum & integrum instrumentum, neruo, musculo, tendone, osséque articulato constans. Ita vel ipse Philosophus interpretatur ad initium libri iam sæpius citati. Oportet, inquit, si particula quæpiam moueatur, quiescere aliam. Propterea flexus animalibus insunt: tanquam enim centro vtuntur flexibus: Fitque tota pars, in qua est flexus, & vna & duæ, & recta & flexa: quæ permutatur potentia, propter flexum. Cùm autem flectitur & mouetur, hoc quidem signum mouetur, illud autem manet in flexibus. Quibus verbis vniuersam comprehendit huius loci sententiam, déque membrorum articulis interpretatur, in articulationis centro principium ponens & finem. & in capit. 6. totidem inculcat verbis: Flexus, inquit, quod huius quidem principium, huius autem finis, dictum est: quare & vt vno, & vt duobus eo vtitur. Sed & demonstratio & exempla: quæ subiciuntur, horum sunt articulorum, brachij, cubiti, humeri: tibiæque genu, cruris, coxendicis. Principium tamen mouentis animæ in corde & thorace, in medio scilicet totius animalis, collocat in eodem capit. 6. tum vt inde membra omnia, tum dextra & sinistra, tum superiora & inferiora, mouere possit: tum quia ibi sensus & appetitus sedes est. Itaque principium motus primarium in corde fuerit, instrumentarium in membrorum artic-

Thorax vt medium immotum.

In articulis potiùs quam eius.

lis, ſicut & ſenſus principium eſt cor, inſtrumentum oculus, aut alia quæpiam pars. Tum verò accedit ſpiritus, qui vim & vſum inſtrumentis omnibus præbet.

TEXTVS.

Πάντα γὰρ ὧσει ἢ ἕλξει κινεῖται, διὸ δεῖ ὥσπερ ἐν κύκλῳ μένειν τι, καὶ ἐντεῦθεν ἀρχέσθαι τὴν κίνησιν.

Omnia namque pulſu & tractu mouentur. Quamobrem opus eſt, vt in circulo manere quidpiam, atque hinc incheare motum.

COMMENTARIVS. CLXI.

HÆc nimirum ad illud idem explicandum pertinent, quod de ginglyſmo velut animalis motus inſtrumento propoſuit. Quare cùm gibbum & cauum, principium & finem, quieſcens & motum, conſideraſſet in eo: alia nunc duo addit, pulſum & tractum, circulum & centrum: quibus animalium motus pulchrè declaratur.

Pulſus & tractus, qualis motus.

Pulſum & tractum minùs benè acceperunt Philoponus & Simplicius, tum motum ſecundùm naturam, tum præter naturam, ſignificare arbitrati. Omnia namque dixit, inquit Simplicius: quare & quæ ſecundùm naturam, & quæ præter naturam: pulſu & tractu mouentur. Nam quod (omnia) dicat Philoſophus, ad animalia ſpectat, de quibus eſt ſermo. Pulſum verò & tractum manifeſtum eſt motus eſſe præter naturam. Et Ariſtoteles in text. 10. libri 7. Phyſic. eos poſuit ſpeciem motus ab alio ſeu præter naturam: oppoſitam illi, qui à ſeipſo eſt & ſecundùm naturam. Omnis quippè pulſus aut tractus ab externo eſt.

Pulſus & tractus vt in animalis motu.

Porrò duobus modis in animalium motu pulſus & tractus inſunt. Primùm in totius animalis inceſſu. Deinde in ſingulorum etiam membrorum flexu. Etenim dum incedimus, pede vno terram pellimus, ac reſiſtentem trudimus, altero corpus trahimus. Quam ob cauſam in libro 5. de Animalium motu capit. 1. demonſtratur, in animalibus non ſolùm partem vnam quieſcentem eſſe oportere, cui alia, quæ mouetur, innitatur: ſed etiam extra ipſa immobile quidpiam, cui innixa moueantur tota: greſſilibus terram, volatilibus aërem, natantibus aquam. Niſi enim hæc immota reſiſterent, non progederentur animalia. Propterea in arena, luto, molliue terra, vix progredimur: quia non reſiſtentem terram non pellimus, ſed in profundum deprimimur. Et nauim ſi pellas extra ipſam exiſtens, vel aliquo extra ipſam exiſtente innixus, facilè impellis: ſi intra ipſam duntaxat, nihil proficis. Et Archimedes immobile quidpiam extra terram optabat, vt terram totam moueret librarétque. In ſingulorum autem membrorum flexu ac motu tractus eſt, cùm pedem aut manum ad nos contrahimus; & pulſus, cùm à nobis foras extendimus. Quod maximè hoc loco ſpectaſſe videtur Philoſophus:

In animalis motu duplex immobile.

tum quia de ginglyſmo & membrorum articulatione agitur, quoque modo moueat explicatur. Hoc enim partium motu atque inflexu totum mouetur animal atque incedit: tum quia ita colligi poteſt ex iam indicato libello de animalium motu capit. 6. vbi motum dixit pulſu & tractu fieri, oporteréque inſtrumentum motus augeri poſſe & contrahi: quorum vtrumque articulationis & ginglyſmi vſu perficitur. Nam & ſpiritus quoque natura, quo inſtrumentum vtitur, eiuſmodi eſt, vt ſine vi vlla tum tractiua ſit, tum pulſiua.

Motus animalis velut circuli.

Tum demum, quia ita ſanè indicat alterum illud, quod ex hoc de circulo & centro colligit. Horum namque vtrumque in membrorum articulatione & inflexione conſiderata fuiſſe; confirmabunt illa verba, quæ ex eodem libro de animalium motu in ſuperiori commentario protulimus. Tanquam enim centro, inquit, vtuntur flexibus: & quæ ſequuntur. Contracta ſiquidem moxque extenſa tibia manuve deſcribitur circulus ſeu circuli pars: quare vt in circulo dum fit ambitus & Peripheriæ motus, immobile manet centrum, circa quod fit motus; ita & in actuum pulſu & tractu velut centrum eſt articulatio, vndè principium eſt motus artuum, qui circa illam mouentur. Sanè muſculus omnis trahens aut extendens ad ſuum principium mouet, eam partem, cui infixus eſt illius tendo. Principium autem muſculi circa articulationem ferè verſatur, inde igitur principium motus, ad quod quieſcens & immotum pars tracta ſeu extenſa mouetur. Huc etiam ſpectat quod in 7. Phyſic. lib. volutio circularis motus ex tractu & pulſu componi dicitur: quia quod ita mouetur, parte vna recedit à mouente, pulſuſque videtur eſſe: altera accedit, & eſt tractus. Ac rurſum quieſcens & immobile centrum, addit Simplicius, impellit circulum, quatenus à ſe recedentem mouet; trahit autem, quatenùs circa ſe mouet: ipſeque totus circulus mirabiliter & trahitur & pellitur. Perinde igitur in animalium quoque euenit motu.

Motum animalis violentum non eſſe.

Neque tamen propterea violentus eſt motus, & ſi tractus & pulſus violenti motus ſint. Namque mouens quidem internum eſt: quippe ex mouente anima & corpore moto vnum efficitur, dumque ab anima mouetur animal, ab interno principio mouetur. Quod autem mouetur corpus, etſi vt eſt terreum & graue, propenſionem ad eum motum non habeat: quin in contrarium potiùs feratur: quatenùs tamen inſtrumentum exiſtit animæ, ad animalem omnem motum atque vſum animæ promptum eſt. Etenim ſimili modo philoſophamur de illis motibus, quibus contra naturalem propenſionem aſcendunt grauia, & deſcendunt leuia, ne inane quidquam ſit in natura. Quamuis enim videantur eſſe præter naturam, dum propria & particularis eorum natura ſpectatur: naturales tamen exiſtunt, quatenus ea corpora vniuerſi partes ſunt, naturalémque inclinationem ad illius conſeruationem & perfectionem habent. Quippè pars quælibet ſui totius potiùs, quàm proprium quærit bonum; quoniam proprium bonum ex totius pendet bono: dumque totius bonum quæ-

Motus grauium ſurſum & leuium deorſum.

rit, suum proprium quærit. Ita manus & brachium absque deliberatione & consilio, solo naturæ instinctu pro capitis & totius incolumitate ictibus sese ac periculo exponunt: quoniam si pereat totum, de illis quoque fuerit actum. Pulsus igitur membrorum & tractus dominanti sanè elemento præter naturam est & violentus, atque ab externo principio: at naturalis, quatenus animæ instrumenta sunt, totiúsque animalis partes.

TEXTVS.

Ὅλως μὲν οὖν ὥσπερ εἴρηται, ἡ ὀρεκτικὸν τὸ ζῷον, ταύτῃ αὐτῷ κινητικόν· ὀρεκτικὸν δὲ οὐκ ἄνευ φαντασίας. φαντασία δὲ πᾶσα, ἢ λογιστικὴ, ἢ αἰσθητική. ταύτης μὲν οὖν καὶ τὰ ἄλλα ζῷα μετέχει.

Text. 56. *Omninò igitur, quemadmodum dictum est, quatenus appetitiuum animal, eatenus suipsius motiuum. Appetitiuum autem non sine phantasia. Phantasia verò omnis, aut rationalis, aut sentiens. Hac igitur & animalia cætera participant.*

COMMENTARIVS CLXII.

VElut generalis hæc est superioris totius disputationis conclusio: qua omninò conficit appetitum primariam esse motus animalium causam animaláque eatenùs vim habere mouendi seipsum, quatenùs appetendi vi præditum est: vt in text. 54. dictum est. Quoniam tamen appetitum dixerat nequaquam sine cognitione mouere, neque animal incitare nisi ad boni malive cogniti prosequutionem aut fugam: propterea appetendi vim subiungit absque phantasia non mouere, hoc est, cognitionem quoque necessariam esse, velut conditionem sine qua non moueret appetitus. Non enim moueret, nisi proponeretur illi obiectum: proponitur autem cognitione.

Phãtasia rationalis & irrationalis.

Sed quod duplicem phantasiam distinguit, rationalem vnam solius hominis propriam, alteram irrationalem & sentientem: duobus modis interpretari licet. Primùm enim propriam nominis notationem spectantes dicere possumus phantasiam apparitionem obiectique repræsentationem appetitui factam significare: vt sententia sit. Appetitiuum non esse motiuum sine phantasia, hoc est, nisi cognoscente quapiam virtute res appetenda illi proponatur, & velut appetenda appareat. Hoc autem vel sensu fit vel intellectu: sensu, tum in homine, tum in bestiis quoque: intellectu in homine solo. Colligitur hæc interpretatio ex superiùs dictis, præsertim in text. 48. ex quibus hæc omnia deducit Philosophus. Quod enim ibi dixerat duo esse mouentia, appetitum & intellectum, si phantasia velut intellectio quædam ponatur, hoc ipsum nunc repetit, appetitum mouere, at non sine phantasia, hoc est, sine cognitione & intellectione ampliori significatione accepta. Quod enim ibi *νόησιν* vniuersè nominat, phantasiam hîc appellat: quam mox in rationalem & sentientem partitur: hoc est, in intellectionem & phantasiam propriè dictas. Quod Themistius quoque sensisse atque ita interpretatus fuisse mihi videtur: vbi appetens dixit absque phantasia mouere non posse, phantasiam autem omnem aut rationis esse aut sensus. Alioqui si phantasia propriè intelligatur, vt ab intellectus cognitione distinguitur: falsum erit appetitum non mouere sine phantasia, cùm persæpè homo rationem sequutus solam operetur.

Altera tamen expositio respuenda non erit: si phantasiam propriè interpretemur. Appetitum namque respondebimus sine phantasia non mouere: quoniam etsi intellectum sequatur, hic tamen ipse indiget phantasia, sine qua intelligere non valet: præsertim intellectus actiuus, qui ad motum confert. Nam hic, inquit Simplicius, circa particularia semper versatur: particularémque propositionem eum vniuersali complicans adiutrice semper indiget phantasia ad particularium ipsorum cognitionem. Est autem duplex phantasia; aut rationalis, aut sentiens, hoc est, aut rationi conformis, qua ad verum & honestum bonum mouemur: aut sensui qua ad iucundum & apparens incitamur: illa solius est hominis: hæc tum belluarum tum hominis, vbi rationi prævalet concupiscentia.

TEXTVS.

Σκεπτέον δὲ καὶ περὶ ἀτελῶν, τί τὸ κινοῦν ὄψει, οἷς ἁφὴ μόνον ὑπάρχει αἰσθησις. πότερον ἐνδέχεται φαντασίαν ὑπάρχειν τούτοις, ἢ οὔ; ἐπιθυμίαν. φαίνεται γὰρ λύπη καὶ ἡδονὴ ἐνεῖναι. εἰ δὲ ταῦτα, καὶ ἐπιθυμίαν ἀνάγκη. φαντασία δὲ πῶς αὖ ἐνεῖη ἢ ὥσπερ καὶ κινεῖται ἀορίστως, καὶ ταῦτα ὅτε σὶ μὴ, ἀορίστως δὲ ἔνεστι.

Considerandum autem & de imperfectis, quidnam sit mouens, quibus tactus duntaxat inest sensus: Num contingat phantasiam ineſſe his an non, & concupiscentiam. Videtur enim molestiam & voluptatem esse: si verò hæ, & concupiscentiam necesse. Phantasia verò quonam modo insit? An velut & moueantur indeterminatè, & hæc insunt quidem, indeterminatè autem insunt?

COMMENTARIVS CLXIII.

CVM tria distinxisset in tex. 54. ad motum necessaria esse, id quod mouet, id quo mouet, & id quod mouetur: de singulis quasi totius disputationis subjiciens clausulam summatim dicere incepit. Ac primùm de instrumento motus: deinde de eo quod mouet, nunc verò de eo quod mouetur. Simul exponens quomodo

phantasia, quam postremò in rationalem & sentientem partitus est, in animalibus cunctis reperiatur. Naturæque ordine ab imperfectioribus principio facto, in quibus tum solus inest sensus, tactus, tum imperfectus & obscurus motus dum non de loco ad locum transeunt, sed in eodem hærentia semper quoquo modo se pandunt & contrahunt. Vtramque enim ob causam imperfecta hæc animalia vocantur, & ancipitis quasi inter animalia plantásque naturæ.

Plantanimalia cur imperfecta animalia

Sanè obscurus est horum motus, at obscuriot illius causa. Nam si animal eatenus mouendi vim habet, quatenùs appetitiuum est, neque appetitiuum sine phantasia mouet, quo tandem modo hæc moueantur, in quibus solus inest tactus? Quare hæc aduersus superiora quoque dubitatio fuerit. Si enim hæc solo viuentia tactu mouentur, minùs verè definitum videbitur: appetitum non sine phantasia principium esse motus. Ergo respondet Philosophus quærendo, num in hoc animalium genere phantasia insit & concupiscentia: hoc est, appetitus sentiens, qui phantasiæ solet esse comes. Probátque inesse vtramque, & ideo illa moueri. Concupiscentia quidem inest, quia incurrentium obiectorum delectationem & tristitiam sentiunt. Propterea namque sese ad iucunda & naturæ suæ opportuna pandunt, quòd illis delectentur: contra molestis incidentibus & noxiis contrahuntur, quòd tristitiam & molestiam sentiant. At quid aliud est hoc, quàm concupiscere iucundum & prosequi, molestumque auersari & fugere? Appetitus siquidem ad suaue & iucundum protenditur, ab insuaui & molesto refugit. Quod magis perspicuum in iis est, quæ ad absens iucundum mouentur & à molesto refugiunt. Inest & phantasia, qua iucundum aut molestum apprehendant, ideóque ad illud se extendant & ab hoc refugiant.

Plantanimalia phantasiam habere & concupiscentiam.

Sed vt motus obscurus est & imperfectus: ita & phantasia. Non quòd imperfectio motus imperfectionis phantasiæ sit causa: sed contra potiùs: verùm ille argumentum & indicium huius existat, & eiusmodi prorsus phantasia sit ad eum efficiendum motum sufficiens causa. Nimirum aut absentium & distantium rerum phantasiam non habent, sed præsentis duntaxat obiecti: quæ satis est animalibus illis, quæ nec pedes, nec incessus habent instrumenta, neque de loco ad locum ad absens quidpiam conquirendum mouentur: aut certum nullum ac determinatum suaue, nec in quoquam determinato loco, sed indeterminatè obuium quoduis imaginantur: nec illud quæritant, sed suscipere parata sunt, si extrinsecus fortassè inciderit. Propterea indeterminatè moueri dicuntur, quia non ad determinatum locum, aut ad determinatum quidpiam imaginatum, vt animalia cætera, mouentur: sed præsenti quocumque obuio & tangente panduntur & contrahuntur. Neque per seipsa tota, sed per partes mouentur: neque huius vel illius determinati boni aut mali imaginatione aut appetitu, sed vniuersè duntaxat & confusè iucundi & molesti.

Phantasiá qualem habeant.

Qualem motum.

Phantasia diuisio.

Hinc phantasiæ diuisionem facit Philoponus. Quædam enim est deliberatiua, alia comes sensus: illa hominis propria, hæc cæterorum quoque animalium. Verùm aut confusa est, vt in vermibus & erucis, quæ propterea errabundum & vagum huc & illuc habent motum, non in certo & determinato loco; sed vbique iucundum quæritantes, si fortè occurrat. Aut non confusa in iis, quæ perfecta sunt. Atque hæc rursum aut docilis est, vt in canibus & psittacis; aut indocilis, vt in formicis & araneis. Verùm dum in plantanimalibus hisce animalibus, de quibus nunc sermo, phantasiam subiungit non confusam inesse, audiendus omnino non est: quippe indeterminatam inesse ait Philosophus. Quid autem est indeterminata, nisi indistincta & confusa? Nihil enim distinctè imaginantur, nec ad certi quidquam mouentur. Sanè minùs hæc perfectum, quàm vermes, habent motum: quibus tamen is non nisi confusam inesse fatetur.

Porrò cùm solùm his animalibus audis inesse tactum, gustatum item quempiam, licet obscutum, intelligas. Est enim sensus alimenti tuendæ vitæ necessarius. Quare aut solum tactum dixit, quod gustatus quoque tactus quidam sit: aut gustatum neglexit, quoniam in animalibus hisce imperfectissimus est, nec sapores, sed conuenientiam solam vel non conuenientiam alimenti dijudicat: solumque tactum habent distinctum ac certum. Quocirca testam carni obductam pandunt: tum vt alimentum accipiant: tum vt suaui ac iucundo delectentur tactu. Potiùs verò ob alimenti inopiam, quam ob præsentis iucundi sensum ea moueri; argumento est: tum quòd vel etiam non præsente iucundo pandunt sese interdum: tum quòd cum dura obducantur testa, præsentis iucundi sensum non habent, nisi postquàm aperta testa iucundum contra subierit: motusque is iucūdi sensum antecedit. Quamquam vbi semel iucundum senserint, magis panduntur, vt copiosius hauriant.

Plantanimalia cur sese pandant.

TEXTVS.

Ἡ μὲν οὖν αἰσθητικὴ φαντασία, ὥσπερ εἴρηται, ἔχει τοῖς ἄλλοις ζώοις ὑπάρχει. ἡ δὲ βουλευτικὴ ἐν τοῖς λογιστικοῖς· πότερον γὰρ ἀρέσκει τόδε, ἢ τόδε, λογισμοῦ ἤδη δεῖ ἔργον· καὶ ἀνάγκη ἑνὶ μετρεῖν. τὸ μεῖζον γὰρ διώκει, ὥστε δυνατὸν ἐκ τῶν πλειόνων φαντασμάτων ποιεῖν.

Text. 57.

Sentiens igitur Phantasia, quemadmodum dictum est, & in aliis animalibus inest. Deliberatiua autem in rationalibus. Etenim an agat hoc an illud, rationis vtique opus est, necesséque semper vno metiri. Namque maius prosequitur. Quare vnum potest ex pluribus phantasmatibus facere.

COMMENTARIVS CLXIV.

DE perfectiorum nunc animalium phantasia & motu disserit. Animalium inquam eorum, quæ perfectam ac distinctam, nec præsentium modò, sed & absentium rerum phantasiam habent, eásque de loco ad locum motu ac progressione sibi procurant. Horum pleraque

sentiente duntaxat, hoc est, quæ solum sensum ducem sequatur, phantasia aguntur. Alia enim illis, quàm sensus, cognitio non inest. Quæ verò rationalis anteà dicta est phantasia, hoc est cum ratione coniuncta rationique conformis: nimirum in solis inest rationalibus: in solo inquam homine, qui solus rationis est compos, rationéque viuit ac mente. Itaque quam antea rationalem dixit, deliberatiuam nunc appellat: non quòd deliberatione vtatur ipsa (deliberare namque an hoc an illud agendum sit, rationis opus est: & si deliberare ipsa posset, in bestiis quoque deliberatiua phantasia inesset) sed quod cùm rationis deliberatione coniuncta sit. Nam & rationalis vocatur, non quòd ratiocinetur ipsa, sed quòd cùm intellectus ratiocinatione iungatur. Quippe in text. 11. dictum est appetitum & phantasiam recta esse posse & non recta: & agendum omne contingens esse, posséque & aliter se habere. Neque de æternis ac necessariis deliberatio vlla suscipitur.

Phantasia rationalis & irrationalis.

Motus hominis & bestiarum quid differat.

Hoc igitur inter brutorum & hominis interest motum, quòd illa solo sensu duce phantasiáque adiutrice, iucundi propositi concupiscentia incitantur: hic verò ratione deliberat an prosequendum sit. Et interdum quidem abstinet, vbi minùs honestum esse ratio concluserit, interdum verò immoderato affectu nimiáque cupiditate superatus prosequitur: illud continentium est, hoc incontinentium. Quòd si animalia quædam sint, quæ disciplinæ capacia quoquomodo videantur esse; vt canes, simiæ, vrsi, equi, non intrinsecus tamen & ex se, inquit Simplicius, sed forinsecùs ab hominis ratione diriguntur & quoquo modo componuntur, quidpiamque agere assuescunt. Hoc igitur inter irrationalia interest & hominem; quòd illa ad vnum duntaxat finem tendunt, solùm apparens sensuique occurens bonum quærentia, ob naturæ scilicet angustiam & imperfectionem, quæ sola ipsis sensus cognitione, eamque sequitur. Homo vt præter sensum ratione quoque viuit, sic non iucundum modò & apparens, sed & honestum & verum bonum sectari potest: pluribusque propositis deliberat, an hoc an illud sit amplectendum. Habet enim tum cognitionem tum appetitum ampliorem. Quæ demum supra hominem sunt, verum solùm bonum sibi proponunt: quod non sensu, vt irrationalia; neque sensu & ratione, vt homo: sed intellectu solo viuant. Atque vt sensu, sic phantasia carent. Omnis quippè phantasia motus est à sensu actu factus: vt in superioribus definitum est. In irrationalibus, tum sensus inest, tum phantasia. Sed cùm desit ratio, à solo sensu excitatur phantasia atque in phantasma ab eo ingestum desinit. In homine, tum sensus & phantasia, tum ratio: ideóque phantasia non in solo sistit sensu, verùm ab eo primùm excitata famulatur rationi, eiúsque consilio ac deliberatione quoquo modo fruitur. Propterea illa sentiens, hæc deliberatiua dicitur phantasia.

Porrò vbi ait (necesséque semper vno metiri) Auerroës legens (& numerat ipsum vnum de necessitate) interpretatus est vnum oportere esse numerans & iudicans quid ex propositis pluribus sit eligendum. Sed Græca lectio aduersatur (ἢ ἀνάγκη ἀεὶ ἓν μετρεῖν, necesséque semper vno metiri) & illud quod mox subiungitur, (quare vnum potest ex pluribus facere) non de iudicantis virtutis, sed de obiecti propositi vnitate sermonem fuisse ostendit. Quare nec satis aptè de medio expositio Sanctus Thomas, quo practica ratiocinatio agendum quidpiam esse concludit. Sensus igitur est. Vt in cæteris, ita & in deliberationibus vnam esse oportet mensuram, qua quid eligendum sit atque agendum definiamus: hoc maius, quàm illud, bonum esse decernentes. Siquidem vt bonum vbique sectamur, sic pluribus bonis propositis maius semper bonum eligimus minoríque anteponimus. Quemadmodum enim (vt verbis vtar Themistij) qui cupit inuenire, quodnam ex quantis inæqualibus maius sit: is mensuram vnam, cubitum aut palmum, abhibet: sic quodnam phantasma sit magis expetendum, assequitur is, qui mensuram vnam, iucundum aut vtile (adde & honestum) sibi constituit, ad quam se referat.

Ex quibus quatuor planè intelligas. Primùm, quomodo instituatur deliberatio, quibusque nitatur principiis, quibus velut mensura vtimur in deliberando. Alterum, rationalium phantasiam omnem circa contingentia esse: quæ & eligere possumus & non eligere, agere & non agere. Pluribus quippe propositis phantasmatibus liberum nobis est & integrum vnum aliquod, quod melius fuerit iudicatum, eligere, ac prosequi. Tertium, quatenus rationalium phantasia deliberatiua dicatur: non inquam, quòd ipsa deliberet, sed quòd plura contineat proponátque phantasmata, circà quæ rationis deliberatio instituatur, vtrum hoc sit alteri anteponendum. Vtrum inquam vtile iucundo & honesto, vel iucundum honesto & vtili, aut demum honestum vtili & iucundo. Rursúmque an hoc vtile potiùs, quàm illud: an hoc iucundum aut honestum magis, quàm aliud, sit amplectendum. In his tota versatur consultatio, atque ex pluribus phantasmatibus vnum aliquod eligere licet & facere. Quartum & vltimum, rationalem phantasiam hoc à sentiente differre, quòd hæc vnius sit, illa plurium, dum plura in consultationem adducit. Atque hoc est, quod deliberatiuam vocat Philosophus.

Phantasia rationalis quatenus deliberatiua.

Scio hæc Philoponum secus interpretatum fuisse. Sed libenter interpretationem prætermisi, quòd à verbis & à mente Philosophi prorsus alienam iudicaui, neque operæpretium est in singulis immorari.

TEXTVS.

Καὶ αἴτιον τοῦτο, τὸ δόξαν μὴ δοκεῖν ἔχειν, ὅτι πλὼ συλλογισμὸν ἐν ἔχει, αὐτὴ δὲ ἐκείνῳ.

Atque hæc causa, cur opinionem non videatur habere: quod eam, quæ ex ratiocinatione, non habet, hæc autem illam.

COMMENTARIVS CLXV.

THEMISTIVS hæc ad appetitum refert: quasi Philosophus cùm phantasiam humanam à brutali distinxerit, quòd illa cum ratione sit & deliberatione, hæc non item, sed cum solo sensu deliberationis expertes: appetitum quoque distinxerit, qui phantasiam sequitur. Ea verò distinctio sit, quòd brutorum appetitus, vt quem bruta & simplex phantasia extimulet, opinionem non habet: quoniam nec ratiocinationem: at humanus & cum opinione & sine opinione potest esse, quia & cum ratiocinatione. Verùm antecedentia verba de phantasia, non de appetitu fuerunt.

Propterea scitè magis Philoponus ac Simplicius hæc quoque de phantasia intellexerunt, quibus ex eo, quod humana phantasia est cum ratione coniuncta, brutalis non item, aliam inter eas colligat differentiam, quæ priorem illam velut causam agnoscit. Etenim non omnis phantasia opinionem habet, sed humana sola. Etsi verò Philoponus causam putet reddi, cur irrationalis phantasia non possit, quemadmodum rationalis, vnum ex pluribus phantasmatibus facere: causamque esse, quòd opinionem non habeant irrationalia. Manifestum tamen est, non antecedentium, sed consequentium causam reddi, hoc est τὸ δέξαν μὴ δοκεῖν ἔχειν, cur opinionem non videatur habere; sic enim Græca phrasis indicat. Neque cur non possit irrationalis phantasia ex pluribus vnum facere, causa est hæc, quod opinionem non habeat: sed illa, quam iam docuerat Philosophus, quoniam rationem non habet: atque an agat hoc an illud, rationis est opus.

Phantasia hominis & bestiarum differentia.

Ergo hæc est Philosophi ratiocinatio. Opinio ratiocinatione concluditur, estque ratiocinationis effectus: igitur vbi ratiocinatio non est, neque opinio fuerit. Belluina phantasia ratiocinatione caret, caret igitur opinione: humana phantasia ratiocinationem habet adiunctam: habet igitur & opinionem. Quamquam & planior & Aristotelis verbis accommodata sententia mihi videtur fore, si tum de belluis, tum de belluina phantasia pronuntiemus. Hanc, quam diximus, esse causam, cur opinionem belluæ non videantur habere. Causa enim est, quoniam eam, quæ cum ratiocinatione est, phantasiam non habent (sic enim quoque Græca verba accipere licet) homo autem habeat: quod hæc, scilicet humana phantasia, illam habeat, hoc est opinionem seu ratiocinationem comitem, ex qua opinio colligitur. Simplicij namque interpretationem illam: Hæc autem illam, hoc est, opinio, quæ ratiocinatione fit, phantasiam habet consequentem: quoniam circa agenda & quæ aliter habere possunt, versatur: Non probo: tum quia non consequitur, sed antecedit potiùs, intellectum & opinionem phantasia: tum quia belluinæ phantasiæ humana erat subiungenda: vt quid inter vtramque interesset constaret.

Sanè idem Simplicius, si opinionem ampliore significatu accipias pro superficiaria quauis & secundùm apparentiam cognitione, irrationalibus item animalibus concedendam eam esse ait. Quippe omnibus inest cognitio & phantasia, nec absque cognitione & phantasia licet appetere. Immò eam Iamblichum in irrationali vita posuisse affirmat. At si propriè magis loquamur, soli inest homini; quia siue experimento nostro, siue grauis cuiuspiam viri auctoritate, siue probabili argumento nitatur, omninò constat ratiocinatione. Et ideò rationis terminum ac finem appellat Philoponus. Atque à scientia differt certitudine: quòd hæc certa & necessaria, illa probabili ratione nitatur, velut inter scientiam & ignorationem media. Quam ob causam in text. 53. lib. 7. Metaphysicæ, eius esse dicitur quod contingit & aliter se habere. Hinc in text. 157. superioris libri probatum est, bestiis non inesse fidem, quoniam non persuadentur: non persuaderi autem, quia rationis participes non sunt. Philosophi verba hæc erant, quæ præsentem illustrabunt locum, deque phantasia, non de appetitu, sermonem esse ostendent. Omnem, inquit, opinionem comitatur fides, fidem autem persuasum esse: persuasionem verò ratio. Bestiarum autem quibusdam phantasia quidem inest, ratio autem nequaquam.

Opinionem non esse communem.

Non tamen magis scientiam, quàm opinionem, inesse putes. Immò minùs. Quippe scientia, opinione melior est, illaque ipsa ratione concluditur: Quare aut opinionem vniuersè magis inesse negauit, hoc est, persuasionem vllam, aut assensum ratione conclusum. Aut opinionem velut deteriorem & imperfectiorem nominans, multò minùs id, quod melius & perfectius existit, inesse significauit.

TEXTVS.

Διὸ τὸ βουλευτικὸν οὐκ ἔχει ἡ ὄρεξις. νικᾷ δὲ ἐνίοτε, ἡ μὲν ταῦτο βούλησιν, ὅτε δὲ ἐπιθυμίαν τοιαύτην, ὥσπερ σφαῖρα, ἡ ὄρεξις τὴν ὄρεξιν, ὅταν ἀκρασία γένηται. φύσει δὲ ἀεὶ ἡ ἄνω ἀρχὴ κρατοῦσα, καὶ κινεῖ, ὥστε τρεῖς φορὰς ἤδη κεκινῆσθαι.

Quapropter deliberatiuum non habet appetitus. Vincit autem interdum & mouet voluntatem, interdum autem huncilla, velut sphæra, appetitus appetitum, quando incontinentia fuerit facta. Natura verò semper qui superior, magis princeps, & mouet. Quocirca tribus iam motibus mouetur.

COMMENTARIVS CLXVI.

PRima huius orationis verba conclusionem quampiam continent superiorum. Ex eo namque quod brutalem appetitum ostendit opinionem non habere, quòd ratiocinationem non habeat: eum concludit nec deliberationis participem esse: quoniam deliberatio rationis est opus, nihilque deliberationis capax esse potest, quod ratiocinationis, persuasionis, & opinionis capax non sit. Itaque appetitum hîc verè Simplicius dixit propriè nominari eum, qui est irrationalis, atque à rationali voluntate distinguitur. Et is quidem in secunda figura ratiocinationem instruxit; Appetitus irrationalis ratiocinatium nō

habet, at deliberatiuum est item ratiocinatiuum; appetitus igitur hic deliberatiuum non habet. Id verò spectat ad confirmandum discrimen, tùm inter phantasiam, tùm inter appetitum hominis & bestiarum. In homine siquidem tum phantasia, tùm appetitus propter rationis consortium deliberationis participes sunt, in bestiis non item; quòd rationis experres existant.

Appetitus sentiens & rationalis vt habeant.

Cæterum cùm in homine appetitus vterque reperiatur, irrationalis & rationalis; sentiens, qui deliberatiuum non habet: & voluntas, quæ deliberationem sequitur: post hæc docet philosophus quemadmodum hi se habeant, & vter alteri dominetur. Sanè appetitus sentiens iucundum & apparens sectatur bonum: voluntas, vtile, honestum, & verum bonum: cúmque persæpe fiat, vt quod est iucundum, non sit vtile, nec honestum; imo vtile & honestum iniucundum sit sensui & insuaue, pugnantibus persæpè homo & inter se contendentibus appetitionibus agitatur:

Cõtinens & incontinens.

modóq. hic, modo ille superat appetitus. Namq. incontinens prævalente rationi concupiscentia, suaue ac iucundum sectatur: at continens rationem potiùs audiēs, cõcupiscentia licèt reluctante, suaui ac iucundo neglecto vtile atque honestum amplectitur voluntate. Exemplum subiungit sphæræ: quod tribus modis exponitur. Philoponus enim non sphæram, sed signum, hoc est punctum, seu potiùs astrum, quod est in sphæra, interpretatur: quod in hemisphærio superiori supereminet, atque in medio Cœli vincit, sed in inferiori vincitur. Sic enim appetitus modò superat, modò superatur. Simplicius verò pilam hinc inde à duob. proiectam intelligit. Nam qui eam proiicit, mouet; qui suscipit, mouetur: cúmque reciprocetur vtrimque motus, duplicis appetitus similitudinem refert; in quibus modò sentiens voluntatem mouet, modò volũtas sentientem. Vincit autem tùm in lusu pilæ, tùm in appetituum motu, is qui vehementius impellit.

Probaretur vtraque expositio, nisi aduersaretur illud, quod statim Philosophus ex verbis hisce triplicem colligit in hoc duplici appetitu fieri motum, cùm tamen interpretum horum expositione non nisi duplex commemoretur: quorum altero concupiscentia, altero rationalis voluntas vincat. quorum exemplum sphæra subiicitur. Difficultatem hanc interpretatio Themistij non pàtitur: quã cæterorumquoque expositorum communem fuisse fatetur Simplicius. Nam quod de sphæra dicitur, non velut duplicis dicti motus exemplum accipit, sed ad tertium refert. Sphærámque intelligit cæleſtes orbes, in quibus qui inerrans nominatur, errantes inferiores rapit, secúmq. ab ortu ad occasum conuertit; nec tamen proprium ac peculiarem eorum motum ab occasu in ortũ fiṃat ac sistit.

Appetitum pugnantiũ triplex species.

Ita triplex omnino appetituũ motus habetur. Primus est ille (vincit autem interdùm & mouet voluntatem appetitus) quo cedit prorsus voluntas, succumbit, dátque concupiscentiæ manus: vt in intemperante. Alter verò (interdum autem hunc illa) quo voluntas concupiscentiam sedat, componit, sibique subiectam & obsecundantem facit: vt in temperante & virtute prædito homine. Vtrumque motum à duobus appetitibus simul fieri ait Auerroes; quoniam vnus con-

A sentit alteri. Tertius demùm (interdum velut sphæra, appetitus appetitum) quo renitentem licet at reclamantem, aut concupiscentia vi rapit voluntatem: vt in incontinente, aut voluntas cõcupiscentiam, vt in continente. Qui motus planè cœlesti similis est: quoniam vt superior orbis non sistit inferioris motum, sed etsi ad ortum is contendat, maiori tamen vi ad occasum rapit; sic appetitus alter non sedat alterum, sed in contrariam licet stimulátem partem secum abducit. Ita omnes planè appetitionum motus comprehendit Aristoteles, temperantis hominis, intemperantis, continentis, & incontinentis. Qui & quodam modo duo sunt, & quodam modo tres, &
B verò etiam quatuor. Duo sunt; quia vel vnus appetitus sedatur & cedit alteri, vel non sedatur & renitens trahitur. Tres item; quia vel voluntas cedit concupiscentiæ, vel concupiscentia voluntati, neutra alteri. Quatuor demùm; si magis explicatè singuli numerentur: aut voluntas cedit concupiscentiæ, aut concupiscentia voluntati, aut voluntas renitens abducitur à concupiscentia, aut concupiscentia demum reluctans & inuita rapitur à voluntate. Nam etsi voluntas natura sua superior sit & melior virtus, vinceréque
C semper deberet & mouere hominem; si tamen velut seditione facta imbecillior existat hominis vitio, mouet concupiscentia. Quippe id, quod fortius est ac robustius, vbique mouendi vim habet, & abducendi secum id, quod fuerit imbecillius; tùm in corporibus cœlestibus, tùm in homine.

Verbis autem Philosophi quidpiam addendum fuit librariorũ incuria, prætermissum. Nam vbi dixit (νικᾷ δὲ ἐνίοτε καὶ κινεῖ τὸν βέλτιστον, ὅτε δὲ ἐκεῖνα τοῦτον) Vincit autem interdùm & mouet voluntatem, interdùm autem hunc illa) addendum erit (ὅτε δὲ ὥσπερ σφαῖρα ἡ ὀρεξις τὸν ὀρεξιν) interdum verò velut sphæra appetitus appetitum.

D Vbi verò ἀκρασίαν nominat, sanè Simplicius pugnam omnem duplicis appetitus significari voluit. Et Philoponus discrimen adiungit inter ἀκρασίαν & ἀκράτειαν; quòd ἀκρασία dicatur, quamdiu anceps adhuc est bellum dubiaque victoria, ἀκράτεια verò, vbi perturbatio rationem superauerit. Certè in septimo de moribus libro manifestum est ἀκρασίαν perpetuò incontinentiam appellari; in qua affectum rationi prævalentem sequimur; nec semel in superioribus incontinentes nominauit. Contrariorum autem par est ratio, eadémque disciplina: quare cùm incontinentia continentiam quoque intelligi voluit, in
E qua ratio perturbationem superat. Quare cùm tribus motibus moueatur homo, priores duo sunt intemperantis & temperantis: tertius, qui bipartitus item est, incontinentis & continentis.

TEXTVS.

Τὸ δὲ ὀπτικμονικὸν ἓ κινεῖ, ἀλλ.ἀ μᾶλλον. ἐπεὶ δ' ἡ μὲν τοῦ κρείττονος κατάληψις καὶ λόγος, ἡ δὲ τοῦ κρείττονος ὄρεξις (ἡ μὲν γὰρ λέγει ὅτι δεῖ τὸν τοιόνδε πρᾶξαι, ἡ δὲ ὅτι τόδε τοιόνδε, ἀγαθὸν δὲ τοιόσδε) ἥδη αὐτὴ κινεῖ ἡ δόξα, ἐὰν ᾖ κρείττονος, ἢ ἄμφω, ἀλλ' ἡ μὲν ἠρεμοῦσα μᾶλλον, ἡ δὲ ἔ.

Tex. 58. *Scientiarium autem non mouet, sed manet. Cùm verò existimatio & ratio hæc quidem vniuersorum, illa verò singulorum (illa enim dicit, quod oportet talem tale agere, hæc verò quod hoc tale & ego talis) hæc sanè mouet opinio, non quæ rei vniuersæ, aut vtraque, sed illa quidem quiesceret magis, hæc autem non.*

COMMENTARIVS CLXVII.

QVod primùm de sciẽtiario dicitur, aut Themistius non legit, aut certè contempsit; nullam illius, non dicam interpretationem, sed ne mentionem quidem faciens. Simplicius verò longa oratione obscurauit potiùs, quàm illustrauit; multa de intellectu inculcans huic loco minimè necessaria: Sed & hæc adsequentia, non ad antecedentia referre visus est; cùm Aristotelem scripsit in iis, quæ sequuntur, summatim concludere omnia, quæ de anima dicta sunt; à summa illius parte facto principio; hoc est, à suprema animæ nostræ substantia, quæ est intellectus actu sciens. Philoponus antecedentibus hæc ita subiungit, vt cùm contrariorum appetituum pugna, de qua proximè dicebatur, ratiocinationem contineat, ratiocinationis huius explicetur modus.

Ego tùm ad pugnam & multiplicem illum motum hæc refero; tùm ad totam illam phantasiæ distinctionem in irrationalem & rationalem, sentientem & deliberatiuam. Deliberare namque an hoc an illud agendum sit, rationis opus esse dicebatur; quoque id modo fiat, & vt rationalis ac deliberatiua phantasia moueat hominem, explicare oportuit. Scientiarium igitur appellat intellectum theoreticum, qui extra se non progreditur, sed in sola sui cognitione ac scientia consistit. Hic non mouet, neque vllius animalis motus principium existit; quòd actionem nullam respiciat: sed in seipso manet, theoria sola, quæ propria illius est functio, contentus. Quin & congenitus ei est status, inquit Philoponus: siquidem stantes & quiescentes meliùs contemplamur, magisque intelligimus; quàm si versemur in motu. Intellectus igitur, qui mouet, est intellectus practicus, qui propter agendum aliquid ratiocinatur vt in tex. 49. dicebatur. Oportet autem raciocinationem duplici propositione constare (συλλογισμὸν enim seu existimationem propositionem dicit) quarum vna sit vniuersa, altera in parte. Siquidem ex iis solis, quæ sunt in parte, nihil conficitur: sed alteram saltem necesse est vniuersam & generalem esse: ex qua tùm altera, quæ sit in parte: tùm ratiocinatio tota vim habeat concludendi. oportet talem tale agere, hæc est propositio vniuersa: cui subiungitur illa in parte. Hoc est tale, & Ego talis: ex quibus conclusio sequitur in parte: quoniam debiliorem vbique & deteriorem partem sequitur, siue negantem, siue in parte; si propositionum altera fuerit negans, aut in parte: etiam si altera sit vniuersa aut affirmans. Exempla sumas ex eodem ipso Philosopho in cap. 4. lib. de animalium motu. Cùm intellexit, inquit, quod omni homini sit ambulandum: ipse autem quòd sit homo, confestim ambulat. Si autem quòd nulli homini nunc ambulandum sit: ipse autem quòd sit homo, statim quiescit. Faciendum mihi est bonum, domus autem bonum, domum illicò facit. Tegumento indigeo, vestimentum est tegumentum, vestimento indigeo. Quo indigeo faciendum, vestimento indigeo, vestimentum faciendum: & conclusio, quæ est vestimentum faciendum, operatio est. Hæc ille. Obseruat autem, propositiones huiusmodi, quæ ad agendum referuntur, per duas species fieri: & per bonum, & per possibile. Nam & appetitus omnis, qui ad agendum & consultandum mouet, tùm boni est, tùm possibilis: & consultatio omnis de re bona & possibili procuranda instituitur: malorum & impossibilium nec appetitio est, nec consultatio aut deliberatio.

Quies cõtemplationis opportuna.

Practica ratiocinatio.

Appetitus consultatio bonũ esse & possibilis.

Cùm igitur duabus propositionibus constet deliberatiua raciocinatio, deinceps quæritur, vtránam earum ad agẽdum moueat; num ea, quæ vniuersa est; an ea, quæ in parte. Respondetúrque motum esse, non vniuersæ ac generalis propositionis, sed assumptionis particularis. Tùm quia conclusio, quæ agendum esse persuader, deteriorem semper sequitur ratiocinationis partem. Tùm quia actio quæuis circa rem particularem versatur; & vt est in 7. lib. de moribus cap. 3. (quo rursum loco de hac eadem duplici propositione ratiocinationis practicæ disserit) particularia ea sunt, quæ in actionem veniunt, non vniuersa: ideoque propositionem vltimam, quæ rei expositæ sensui opinio est, actionum appellat dominam. Aut certè si vtraque propositio mouere dicatur; quòd moueat ratiocinatio tota, quæ vtraque constat propositione; magis tamen mouet secunda, quæ particularis est. Quoniam prima, quæ est vniuersa, non immediatè, sed velut è longinquo mouet: immobilisque potiùs est & quiescens, velut prima causa; tùm quia est vniuersa: quod autem vniuersum est immutabile est, omnisque motus & actio singulorum est. Tùm quia ipsa vim mouendi tribuit alteri, quæ rem particularem agendam proponens appetitum immediatè & quasi è propinquo mouet: ideóq. conclusio colligitur particularis, posteriori propositioni similis, non priori. Cùm enim ita ratiocinaris; Omnis Philosophus est honorandus, hic homo est Philosophus, hic igitur est honorandus: exhibetur quidem honor huic homini, qui particulari propositione proponitur: sed quia Philosophus est: neque honor illi exhiberetur, nisi vniuersa illa cognosceretur: omnis Philosophus est honorandus. Tùm demum quia vniuersalis propositio constans est, & perpetuam habet veritatem: particularia mutantur: errórque in practica ratiocinatione vitio fit particularis propositionis, quæ sub vniuersali accipitur.

Vtra ratiocinationis propositio ad agendum moueat.

At dùm propositionẽ vniuersam ait Simplicius theoreticam esse, atque ab intellectu theoretico sumi: particularem autem à practico intellectu coniungi, atque ad ratiocinationis formam adduci: minimè audiendus est. Neque enim phantasia, quæ sentiens virtus est, propositiones facit: sed intellectui materiam illarum proponit. Et vtramque Philosophus existimationem & ratio-

Vtrumne propositio intellectus practici.

nem appellat: quæ voces non phantasiæ, sed intellectus sunt: Propositio verò, quæ de re agenda est, siue vniuersa sit, siue in parte, practica nimirum est & intellectus practici. Atque vt in theoreticis, sic in practicis, generalia sunt principia velut rerum agendarum regulæ à prudentia constitutæ, quæ practica virtus est tota & practici intellectus. Ac demum ille ipse intellectus, qui ratiocinatur, tùm propositiones, tùm terminos complicat, ex quibus ratiocinatio constat.

Appositè magis hæc obseruat circa verba. Primùm: vbi dicitur (talem tale agere) propositionem vniuersam indicari: quoniam, vt ex lib. categoriarum constat, tale Aristoteli consueuit vniuersale significare: vt Philosophum omnem honorandum esse. Vbi verò addit (hoc tale & Ego talis) propositionem particularem: & hoc quidem (& Ego subiectum singulare indicare: tale verò & talis) attributum vniuersale: quod ex propositione vniuersa acceptum de subiecto illo affirmatur.

Deindè sequentibus verbis principiò totum motum particulari propositioni tribuere tamquàm manifestius mouenti: móxque quasi re meliùs considerata emendare sermonem & vtrique propositioni concedere. Quod propterea libuit adnotare: quia secùs omnino Themistius ac Philoponus interpretati sunt: qui priora verba (hæc mouet opinio, non quærei vniuersæ) non asserendo, sed dubitando & quasi inter rogando legentes, responderi voluerunt vtramque mouere, sed magis eam, quæ particularis est. Priorem tamen sententiam indicare magis videtur græca lectio: aut motum esse propositionis particularis: aut certè magis, quàm vniuersalis.

Tùm verò non sine causa non absolutè fuit pronuntiatum propositionem vniuersam mouere vt quiescentem: sed vt quiescentem magis: quoniam cum particulari coniuncta, quæ mutatur, simul cum ipsa quoquo modo mutatur. Nam per se quidem immutabilis & perpetua est illa, quæ Philosophum omnem honorādum esse ait: at quæ Socratem aut Platonem aliumue hominem accipit: hæc iam mutatur, dùm aliud atque aliud subiectum accipit, & alium atque alium hominem dicit esse philosophum. Quare dum mutabilis quoque conclusio, alium atque alium hominem honorandum esse, ex vtraque propositione colligitur: illa quoque vniuersalis per se immutabilis quoquo modo mutabilis sit. Sanè propositiones vbique tales sunt, qualia sunt ea, ex quibus constant. quare cùm omnis mutatio & motus particularium rerum per se sit, propositiones particulares perse mutabiles sunt. Vniuersæ naturæ per se sunt immutabiles, ex accidenti mutabiles, vt in singulis rebus existunt: ideò propositiones item vniuersæ per se immutabiles sunt quoquo modo mutabiles, vt cum particularibus complicantur.

Summaria conclusio de animalium motus causa.

Neque de animalium motu plura Philosophus hoc loco disputat. Constituit autem primariam motus efficientem causam appetitum esse, siue sentientem, siue rationalem: at sine cognitione non mouere. Cognitionem verò aut phantasiæ esse, aut intellectus: intellectus inquam practici, qui actionem respiciat. Ac phantasiæ quidem A cognitionem simplici constare obiecti propositione: qualis sensui sentientique virtuti potest inesse: at intellectum ratiocinationem ac deliberationem adhibere duplici propositione cōstantem: vna vniuersali, quæ cùm tribuit ratiocinationi, altera particulari quæ vniuersalem contrahat. Vnde conclusio sequitur particulari similis, quæ rem agendam continet.

Motricis virtutis origo in corde.

Motricē porro virtutem in corde principatum habere, non in cerebro: quod in superioribus non semel accepimus: ex iis petendum erit, quæ anteà de organico corpore disputata fuerūt. Vndè etiam ferè intelliges, an per spiritum, an per neruos à principe membro per vniuersum corpus B diffundatur. Nam etsi Auicenna in 1. fen. 1. Canonis doct. 6. cap. 4. & in 5. de anima cap. 8. diffundi voluerit per spiritum, tùm quia is per neruos distribuitur: tùm quia is proprium est animæ instrumentum: tum quia sunt qui sanis partibus omnibus ac neruis priuantur motu solius spiritus deffectu. Rationi tamen magis consentaneum est id, quod Galeno quoque placuisse plurimis in locis video, eam per neruos potissimū defferri. Nam phrenetici paulò ante mortem magnam vim habent mouendi: qui tamen exiguo & imbecillo sunt spiritu. Et neruo ligato tollitur motus, etiamsi spiritus & calor remaneant. C Adde neruum animatam esse corporis partem, spiritum autem inanimatum: quare etsi hic quoque necessarius sit, nec sine illo possit esse motus: neruus tamen mouendi præcipuum instrumentum iudicatur.

Vt ea per corpus fundatur.

FACVLTATVM ANIMÆ IN VIuentia omnia distributio. CAP. II.

TEXTVS.

D Τὴν μὲν οὖν θρεπτικὴν ψυχὴν ἀδύνατα πᾶν ἔχειν, ὅτι πρὸς αἷς ζῇ, καὶ ψυχὴν ἔχει, ἀπὸ γλυκέως μέχρι φθορᾶς. ἀνάγκη γὰρ τὸ γλυκύζωον αὔξησιν ἔχειν, καὶ ἀκμήν, καὶ φθίσιν. ταῦτα δὲ ἄνευ τροφῆς ἔχειν ἀδύνατον. ἀνάγκη ἄρα τρέφεσθαι πᾶν θρεπτικὸν δυνάμει ὂν πᾶσι τοῖς φυομένοις, καὶ φθίνουσι. *Text. 58.*

Altricem igitur animam necesse habere cuncta, quotquot viuunt & animam habent, ab ortu ad interitum vsque. Necesse enim quod genitum est, incrementum habere, & vigorem & decrementum. Hæc autem absque alimento habere impossibile. Necesse igitur altricem inesse virtutem in omnibus, quæ oriuntur & occidunt.

E

COMMENTARIVS CLXVIII.

POstquam de animalium motu dictum est: putat nunc Philoponus viuentia, quæ mouentur, ab immobilibus distinguere Aristotelem voluisse. Quædam enim immobilia penitus sunt, vt plantæ: alia mouentur ex parte, alia ex vno loco in alium transeunt tota. Et rursum quæ ex parte, quædam sunt sublunaria, vt plantanimalia: alia superlunaria, vt cœlestia. Sed neque in his vlla est plantarum aut plantanimorum mentio, nulla immobilium, nulla motus ex parte,

nulla cœlestium animalium: Vt mittam constantem interpretum sententiam, in toto hoc opere de mortalibus dumtaxat viuentibus, eorúmque animabus agi.

Scopum omnino Simplicius attigit: post absolutam animæ omniúmque illius partium ac facultatum considerationem, duo prorsus adiungi. Alterum de organico corpore. Quippe in tex. 53. lib. 1. repræhenderat cæteros, quòd tractantes de anima nihil dixissent de corpore ad illam suscipiendam idoneo. Alterum, quænam animæ partes ac facultates in quibus viuentibus reperiantur, quoque modo vna superueniat alteri, atque omnino cunctæ sint distributæ. Quamquàm illud fortasse minus probandum fuerit, primariam intentionem esse agere de organico corpore, atque ostendere vegetantis animæ organum simplicius esse, quàm organum cæterarum animarum. Nam quid opus erat id probare? Sensu ipso compertum satis erat & manifestum. Et verò in promptu ratio. Quoniam si simplicissima omnium & prima est vegetans anima, corpus quoque illius futurum organum, consequens est simplicissimum omnium paucioribusque instructum organis esse: quia paucioribus hæc anima facultatibus pollet.

Ergo vel ipsum orationis initium, in quo particula (igitur) continetur, satis ostendit velut generalem superiorum omnium conclusionem hanc esse: in qua facultates animæ omnes hactenus explicatas summatim colligeris viuentibus omnibus distribuit, quóque in singulis habeant modo disponit. Et quoniam corpus est propter animam, velut illius subiectum & instrumentum; simul etiam corporum dispositionem ac distributionem facit. Neque Auerroem audio, demonstrari aientem quænam earum animæ virtutum in animalibus insint propter necessitatem, & quæ propter melius. Nam etsi principio statim necessitatis fiat mentio: illa ipsa tamen ad distributionem spectat, qua quædam sunt omnibus necessaria; nec animalibus modò, sed omnino viuentibus: aliæ non omnibus, sed quibusdam; hoc est animalibus sensus, homini intellectus. Nam si animal per sensum & homo per intellectum sunt id, quod sunt, illud animal, hic homo; profectò non sunt propter melius; sed omnes necessariæ sunt, at non omnibus, sed quædam omnibus, aliæ certo viuentium generi.

Porrò in his, quæ dicentur, mirandum non erit, si pleraque fuerint in superioribus tradita atque ex illis repetantur. Est enim hæc conclusio & velut omnium dictorum epilogus. Primùm igitur omnibus illis, quæ quocumque modo participes vitæ sunt & animæ, altricem ac vegetatricem animam necessariam esse quamdiu viuunt, ab ortu inquam ad occasum, accipit. Et in tex. 14. lib. 2. Viuunt, inquit, semper quousque possunt accipere alimẽtum. Et tex. 47. Conseruat alimentum substantiam; & eousque est, quousque alitur. Probatio est hæc. Quod gignitur, incrementum, & vigorem, & decrementum habere necesse est: at hæc absque alimento non sunt: altricem igitur virtutem inesse illi oportet.

Altricem animam viuentibus omnibus inesse.

Propositio propterea est vera, quoniam viuentia omnia, siue plantæ sint, siue animalia, in primo sui ortu imbecilla sunt, minusque perfecta habẽt corporis organa, quàm vt suæ naturæ congruenter operari queant; grandioráque fieri, & ad perfectionem adduci ea oportet. Caloris hæc, velut singularis animæ instrumenti, operatio est; qui accedens alimentum in viuentium substantiam mutat, alioqui breuissimo tempore ab hostilibus causis consumpta perirent. At calor agendo patitur atque imbecillior fit. Quare principio quidem plus reponit, quàm detractum fuerit; deinde vix tantundem; postremo etiam minus. Ita primùm augentur corpora & perficiuntur; deindè in suo vigore perfectióque conseruantur aliquandiù, aut certè sensu iudice non minuuntur; tandem minuuntur & deficiunt, præsertim cùm in prima ætate humidiora sint corpora, magísque apta vt extendantur & crescant; tum verò in dies magis siccentur.

Hinc verò manifesta assumptio est. Quippe ex alimento sumpto nutritioneque in eorum substantiam, modò copiosiori, modò æquali, modò minori mutato, vniuersum hoc opus absoluitur. Verùm de his alibi pluribus diximus.

In verbis duo adnotabo. Alterum est: Aristot. non solùm dixisse altricem animam cunctis necessariam esse, quæ viuũt; sed etiam addidisse (Et enim animã habent. vidit substantias separatas, Deum ac mentes cæteras viuere, immo optimam ac fœliciſſimam vitam viuere, vt in tex. 100. lib. 1. de cœlo, & tex. 39. lib. 12. Metaph. & cap. 8. lib. 10. ad Nicom. ipsemet loquitur: nec tamen altricem habent animam; quòd non per animam, sed seipsis viuant. Alterum verò, Augustinum Niphum existimasse Themistium atque Auerroem non nisi accretionem & decretionem agnouisse, vigorem & consistentiam non item. Certè quidquid sit de Auerroe, qui sanè hoc loco ita sensisse videtur. Themistium fidelissimum paraphrastem ab Aristotele, qui ἀκμὴν hoc est, constantem ætatem addit, credendum non est discessisse. Niphoque imposuit Hermolaus, qui vocem illam (ἀκμὴν) Latinè non reddidit. Sed & apud Timæum Locrum in libello de Natura ita scriptum reperies. Si plus irrigatur, quàm defluat, incrementum dicitur: si verò minus, imminutio: vigor autem in horum confinio consistit, & in defluxionis atque influxionis æqualitate intelligitur. Et apud Platonem in 5. de Repub. An non etiam tibi videtur oportunum tempus ἀκμῆς, id est vigoris, vigesimus annus mulieri, viro autem trigesimus. Et rursum: Vir postquàm acutissimum ætatis ἀκμὴν transierit. Sed & apud Medicos scitum est illud Hippocratis in 1. Aphorismorum: Senes facillimè ieiunium ferunt; secundo loco qui ætatem consistentem habent; minus adolescentes; omnium minimè pueri. Quo loco Thucydidem quoque consistentem ætatem cognouisse Galenus adnotat. Et in 1. de sanitate tuenda libro cap. 2. hic ipse Galenus, In lucem, inquit, editum & magnitudine perficit & tùm serius tum valẽtius seipso efficitur, donec ad summum incrementum (ἀκμὴν græci vocant) sit peruentum: tùm verò & incrementum omne sistitur, &c. ex quibus omnibus satis intelligas grauissimos quosq. inter veteres, tùm Philosophos, tùm medicos, tres in partes ab Aristotele nunc

Consistentiam.

commemoratas viuentium vitam fuisse partitos, in incrementum, vigorem seu consistentiam, & decrementum: quarum principium sit ortus, & finis interitus.

TEXTVS.

Αἴσθησιν δὲ οὐκ ἀναγκαῖον ἐν ἅπασι τοῖς ζῴοις ὑπεῖναι· οὐτε γὰρ ἃ ὅσων τὸ σῶμα ἁπλοῦν, οἷον ἐνδέχεται ἔχειν, οὔτε ἄνευ ταύτης οἷόντε ἄνευ εἶναι ζῴων, οὔτε δὲ ὅσα μὴ δεκτικὰ τῶν εἰδῶν ἄνευ τῆς ὕλης.

Sensum autem non necesse in viuentibus omnibus.

Tex. 60. *Neque enim ea, quorum corpus simplex, tactum contingit habere: neque sine hoc possibile vllum esse animal. Neque vero quæcumque non susceptiua formarum sine materia.*

COMMENTARIVS CLXIX.

SEcundo loco de sensu dicit. Quod si Philoponus ad plantarum quoque & animalium differentiam referat, nihil morabor: modò id secundaria quasi intentione sit; neque de gressilibus solùm, sed de vniuerso animalium loquatur genere. Dùm enim nutrix virtus solitaria ineſt in plantis absque sensu, in animalibus autem cunctis adest & sensus; næ sensu hæc ab illis differūt: Eandem sententiam exposuit in tex. vlt. lib. primi, & tex. 15. & 16. lib. secundi vegetationem in viuentibus omnib. inesse, sed solitariam in plantis, in animalibus cum sensu: & vegetationem quidem à sensu separatam esse posse, at sensum absque vegetatione non esse. Hoc ipsum nunc repetit: & cùm altricem dixisset animam necessariam viuentibus omnibus esse, sensum subiungit necessarium omnibus non esse.

Plantis non inesse sensum.

Priorem sententiam vnico argumento probauit; posteriorem confirmat duplici; plantis inquam non ineſse sensum. Alterum ex parte corporis petitur, alterum ex parte animæ. Corpus quippe plantarum est velut simplex: & anima susciperе non potest formas sine materia. Sic igitur ratiocinatur. Sensuum omnium primus est tactus; qui à cæteris quidem separatus esse potest (cum tactu autem & gustatum intelligas, qui tactus quidam est, & velut alimenti sensus omnibus necessarius) at cæteri sine illo non sunt. Verùm in mediocritate quadam ac temperatione versatur tactus, vt in tex. 118. lib. secundi positum est: corpus igitur simplex sensum tactus habere nequit. Plantarum corpora etsi ex elementis quatuor permista sunt, tàtopere tamen abundant terra, vt terrea prorsus & velut simplex terra videantur esse: quod elementum, vt ait Themistius, minimè aptum est ad sentiendum & in tex. 6. libri secundi iam dixerat plantas habere organa magis simplicia. Non igitur tactum, & ideo nec sensum illum, habent plantæ.

Ex parte verò animæ hæc ducitur ratiocinatio. Sensus est virtus sensilium formarum susceptrix sine materia, vt in tex. 121. libri secundi definitum est: plantarum anima susceptrix non est; sensu igitur prædita non est. Et quoniam ratiocinationem vtramque in textus 124. eiusdem libri proposuit; quæ in illius loci Commentario scripsimus, huius quoque interpretationem dabunt: neque diutiùs immorandum fuerit.

Cæterùm quod Philoponus ait, duplicem esse primorum verborum sententiam: alteram, ἐν ἅπασι τοῖς ζῳοῖς, in omnibus animalibus: alteram, ἐν ἅπασι τοῖς ζῶσιν, in omnibus viuentibus: vix credendum est, nisi corruptus sit & mendosus codex. Quippe falsa omnino & quæ pugnantia contineat propositio esset, in animalibus omnibus necessarium non esse sensum, si animal sensu primum constituitur & est animal, hocque à planta distinguitur. Sed nec Aristotelem putandum est paucissimis verbis pugnantia fuisse loquutum. Statim enim dicet; Animal autem sensum habere necesse est. Neque videtur verisimile ζῳοῖς pro ζῶσιν, animalibus pro viuentibus, dictum fuisse. Nam quæ impropriæ atque abutentis loquutionis necessitas? Imperiti potiùs atque oscitantis scriptoris fuerit error, si modò quis fuerit.

Aliquem Platonis interpretem esse sensum, Simplicij opinio.

Quidpiam habet Simplicius magis animaduersione dignum. Veretur namque, ne in his Philosophus id accipiat, quod in quæstione versatur. Etenim viuentibus omnibus tactus saltem & gustatus sensum quispiam necessariũ esse contendat: vt dignoscere possint quænam suæ naturæ opportuna, quæue contraria sint & noxia. Quódque ad priorem argumẽtationem attinet, animalium item corpora abundant terra, nec propterea priuantur sensu, aut mediocritatẽ non habere dicuntur, aut simplicia esse; quod elementorum omnium æquales non contineant partes. Cur igitur plantæ elementorum item permistione constantes obscuriorem aliquem, &, vt loquebatur Plato, quasi dormiẽtem sensum non habeant? Obscuriorem inquam, propter abundantiam terræ difficilémque patibilitatem. Nam cùm duriore ac magis terrestri constent corpore, acutiore ad noxia declinanda sensu non indigẽt: Ita Philosophum conficit non omnem illis, sed acutiorem & quasi vigilantem negasse sensum; qui in animalibus ineſt, cuiusque comparatione eum, qui continetur in plantis, non sensum, sed priuationem & carentiam sensus appellet.

Quod autem ad posteriorem spectat, secus omnino, quàm interpretes cæteri, interpretatur locum eum Simplicius. Primum enim negatione ait affirmationem significari: vt ex affirmatione mox cognoscatur negatio: Quæque recipere possunt formas sine materia, cælestia esse animalia, quæ non aduentitias, atque à materia & obiectis externis impressas in organa, sed intrinsecùs excitatas formas suscipiunt; neque sentiendo, sed meliori modo. Caduca igitur & mortalia hæc animalia, quæ sub luna viuunt, formas non sine materia recipiunt; quoniam ab exterioribus obiectis eas accipiunt. Ita Philosophi argumentationem alio conuertit. Non ad probandum plantas carere sensu, sed ad ostendendum caducis omnibus & sublunaribus animalibus necessarium esse tactũ; non item cœlestibus ac perpetuis. Vt duplex reddatur causa, cur animalia mortalia tactum habeant: Altera; quia sine hoc cæteri non consistant sensus. Altera; quia cùm

aduentitias ab obiectis recipiant formas (id enim A
est, non sine materia) necesse est, vt sentiendis
rebus patiantur. Quare priora hîc verba putat re-
petenda, hoc fere modo; sine tactu possibile non
est vllum esse animal. Neque sine hoc) id est, tac-
tu, possibile est vllum animal esse, quod non sit
susceptiuum formarum sine materia.

Ego verò hæc ab Aristotele prorsus arbitror es-
se aliena. Nam quid illi sit suscipere formas sine
materia, antea satis declaratum est: & sensus illa
definitio testatur; Sensus est facultas animæ for-
marum susceptrix sine materia. Qua non cœle-
stem, sed animalem ac sublunarem animalibus
hisce omnibus communem, sensum definit: hoc- B
que ipsum de illo affirmat, quod Simplicius ne-
gat. Et nonne is ipse in suis commentariis sæpe
admonuit, non de cœlestib. & immortalibus, sed
de mortalium dũtaxat animabus in his libris esse
sermonem. Deinde quod plantis tribuit sensum,
Nullus in plantis sensus. nescio qua experientia sensuque confirmet. Nec
enim vllius sensus organum aut functio apparet:
& si tangantur, neque refugere nequevllo modo
mutari deprehẽduntur. Obscurus autem & dor-
miens sensus si quid agit, sese prodet; si nihil a-
git, tùm inutilis est, frustráque & sine causa cogi-
tatur; tùm priuatio potiùs est & carentia sensus.
Et Aristoteles in extremo primo libro apertè di-
xit solam vegetantem animam sine sentiente in C
plantis esse cum animalibus communem. Et tex.
15. lib. 2. vegetationem separari à cæteris omni-
bus posse: at vbi separatur, nisi in plantis? Ac de-
mum hoc loco, sensum non inesse in viuentibus
omnibus: at quænam illo careant, nisi plantæ?
Dúmque duplici id argumẽto probatur, tùm ex
parte corporis, tum ex parte animæ; dici non
potest id accipi, quod in quæstione versatur.
Quod q. 1. obiicitur argumento, leue est. Etenim
in plantis multò magis, quàm in animalium cor-
poribus, abundat terra, terreæque prorsus sunt:
immò vel in ipsis animalibus quæ partes magis
sunt terreæ minúsque temperantur aliunde, nihil D
sentire videntur; vt in tex: 79. lib. 1. dicebatur:
quibus tamen terreæ magis sunt plantæ minusq.
tẽperatæ. Nam etsi iucũdi aut molesti sensum ha-
berent, frustra nimirum haberẽt, inquit Philopo-
nus, cùm nec possint ad iucunda accedere, nec de-
clinare molesta; quòd affixę radicibus hæreant &
sint immobiles.

TEXTVS.

Τὸ δὲ ζῶον ἀναγκαῖον αἴσθησιν ἔχειν, εἰ μηδὲν μάτην
ποιεῖ ἡ φύσις. ἕνεκά τε γὰρ ἅπαντα ὑπάρχει τῇ φύσει, ἢ συμ- E
πῶματα ἔσται τ' ἕνεκά τ. εἰ δὲν πᾶν σῶμα τροφητικὸν μὴ ἔχον
αἴσθησιν, φθείροιτο ἄν, καὶ εἰς τέλος ἂν ἀφίκοιτο, ὃ ἔστι φύσεως
ἔργον. πῶς γὰρ τρέφεται; τοῖς μὲν γὰρ μονίμοις ὑπάρχει τὸ
ὕδωρ περιχεῖσθαι.

Animal autem necessarium habere sensum, si frustra nihil agit natura. Alicuius enim gratia sunt, quæ natura; aut casus eorum sunt, quæ alicuius gratia. Si ergo grestile omne corpus non habens sensum, interibit sane, nec ad finem perueniet, qui est naturæ opus. Quo enim modo nutrietur, stabilibus namque hoc adest, vbi nata sunt.

COMMENTARIVS CLXX.

DVas de altrice vegetantéque animæ parte conclusiones hactenus demonstrauit. Alteram viuentibus omnibus necessariam eam esse. Alteram in quibusdam solitariam hanc, atque à sensu separatà reperiri. Quæ posterior ad sensum quoque pertinet. Perinde enim est, siue vegetationem duas in quibusdam sine sensu contineri, siue sensum omnibus non inesse. Quare probatio eadem, tùm posterior de vegetatione fuit, tùm de sensu prior. *Sensus animalibus cum dixerit.*

Tertiam nunc propositionem adiungit, quæ de sensu posterior erit; sensum animalibus cunctis necessariũ esse, atq. in cũctis vigere. Probatio est hæc. Natura nihil frustra ac temerè facit; sed propter finem & vsum aliquem fiunt cuncta: aut certè in iis eueniunt, quæ referuntur ad finem. Hæc ex 2. Physic. lib intelliges, vbi vtraq. propositionis pars demonstratur; tùm naturam in omnibus suis operibus finem aliquem intueri; tùm fortunam & casum in iis versari, quæ propter finem fiunt. Nunc autem συμπώματα euenta hæc omnia vna voce compræhendit. Sanè pili (vt exemplo vtar Philoponi) in capite sunt ad obtegendam illam partem, in palpebris & superciliis ad protegendos oculos, in mento adornatum: at qui sub axillis & canities, symptomata sunt, non alicuius gratia: sed sub axillis quidem ob loci calorem atque humiditatem; canities verò ob pituitæ in senectute copiam caloriſq. imbecillitatem. At si animalia carerent sensu, frustra essent, prædita igitur sensu ea esse necesse est. Assumptionem ita demonstrat Philosophus: Si animal expers esset sensus, nutriri non posset; at sine nutritione conseruari nequit vita; perirer igitur, & vix natum extingueretur, neque peruenireat ad finem.

Quo loco interpretes dùm de grestilibus animalibus (si ergo, inquit, grestile omne corpus &c.) loquentem Philosophum audiunt, de illis duntaxat, at non eodem modo, probationem interpretantur. Nam Themistius sensum illis necessarium esse demonstrat; quoniam prope influens & appositum alimentum non habent: neque ex elementis trahunt, in quibus nascuntur: sed remotũ cùm sit atq. in pluribus locis distributum, hinc inde quærant oportet diuersaque adeant loca. Ac nisi sensu duce ac præmonstrante vbinam illud sit, quodq. adeundum sit aut vitandum, & omnino quæ commoda prosequenda, quæq. fugienda noxia; fieri hoc omnino non potest. Perirent igitur animalia, neq. peruenirent ad finem, vt sibi simile procreent, suamq. conseruent speciem.

Philoponus autem aliter. Si sensum, inquit, grestilia non haberent, temerè & ad exitium mouerentur; quòd & finem & terminum motus ignorarent, vagaque huc & illuc errabunda incederent; & in præcipitia ruerent, plurimisq. occurrerent noxiis, quę non precognita vitari haud possent. Deinde cùm inter aliméta multa versentur, & progredi ad multa possint, cognitione opus est proprium alimentum ab alieno discernere.

Vnum

Vnum est, quod interpretibus hisce obijciam. Etenim probationem, quam vniuersam & animalibus cunctis communem esse oportuit, illi faciunt in parte: & cùm generalem Philosophus conclusionem posuerit. (Animal autem necessarium est habere sensum) de solis gressilibus probationem illi subijciunt. Nam quæ sequuntur verba (Stabilibus enim hoc adest, vbi nata sunt) de plantis intelligunt: quæ licet immobiles sensúq; carentes, non frustrantur fine: quoniam præsens habent alimentum eo ipso in loco, vbi nascuntur.

Duobus igitur modis expono. Primùm etsi gressile corpus nominet, quòd in hoc optimo & perfectissimo animalium genere manifestior sit & perfectior sensus, generalem tamen probationem hanc esse. Si animalia carerent sensu, vel etiam gustatu & tactu, quibus alimenta discernuntur; planè non nutrientur: Frustra igitur essent: quia non consequerentur finem, hoc est, conseruationem sui; quæ bonum illud est, quod omnia velut finem quærunt. Aut cùm imperfecta nascantur, ad perfectionem perduci non possent, quæ vt paulo ante dicebatur, nutritione acquiritur, & quasi finis illius est. Ita posteriora illa verba. (Stabilibus enim hoc adest, vbi nata sunt) de plantis, Themistio ac Philopono, aut de plantis & affixis animalibus, quæ de loco ad locum non transeunt, Simplicio licebit accipere.

Sed alteram interpretationem magis probo: qua posteriora hæc non de plantis, sed de illo animalium genere, quod non graditur, accipienda propono. Sic enim ex proximè sequenti textu intelligetur. Propterea que μόνιμα, non immobilia interpretor (hoc enim plantarum est) sed stabilia: qualia sunt hæc animalia, quæ de loco ad locum non mouentur. Namque μόνιμα ijs opponit, quæ πορευτικὰ dixerat; stabilia inquam animalia gressilibus. Quare generalis quidem, sed bipartita probatio fuerit. Animalibus cunctis necessarius est sensus; quoniam gressilia quidem remotum quærere alimentum debent, atq; hanc ob causam corpus habent ad ingrediendũ aptum: at si absq; cognitione mouerentur, frustra mouerẽtur; quia finem motus non cõsequerentur, propterquem gressile corpus acceperunt; neque adoptatum alimentum pertingerent, sed huc atque illuc errabunda; necad constitutum terminum mouerentur, quare inopia alimenti consumerentur & perirent; nec attingerent finem, hoc est, τὸ σωτικὸν, id, quod ea conseruare potest.

Arbitror etiam non sine causa instrumenti mentionem fuisse factam, dum gressile corpus dixit. Sed vt duplicem causam significaret, cur frustra mouerentur: alteram ex parte motus, qui terminum non attingeret: alteram ex parte instrumenti, quod optatum naturæ vsum non consequeretur. Quæ verò nec gradiendi virtutem nec gressile corpus habent, sed stabilia semper in eodem loco sunt; obuium ibi habent alimentum: sed nisi sensum illius haberent, quo ab alienis illud dignoscerent; ad illud non se expanderent neque ad se allicerent.

Animalia gressilia non gressilibus præstant.

Porro animalia gressilia sensu, non gressilia tribus modis superant: quod sensibus omnibus prædita sint: quòd certius magisq. acutè sentiant: quòd non tangentium modò, sed & remotorum atque distantium rerum habeant sensum. De quo sensu loquutus videtur Themistius, vbi sensum dixit necessarium animalibus esse, quamuis non omnibus simpliciter; verùm illis duntaxat, quæ incedunt. Alioqui non constabit sententia: si animal sensu primùm constituitur & animal est.

Stark.

Denique Philosophum adnotabis triplicem rerum fecisse ordinem, tum in 2. Physic. lib. tum hoc loco. Quædam sunt vt finis, & id cuius gratia: quædam illius gratia: quædam demum συμπτώματα & velut consequentia accidentia ijs, quæ illius gratia fiunt.

Entium simplex ordo.

TEXTVS.

Οὐχ οἷόντε δὲ σῶμα ἔχειν μὲν ψυχὴν καὶ νοῦν κριτικὸν, αἴσθησιν δὲ μὴ ἔχειν, μὴ μοῖμον ὂν, γεννητὸν δὲ, ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἀγένητον. διὰ τί γὰρ οὐκ ἔξει, ἢ γὰρ τῇ ψυχῇ βέλτιον, ἢ τῷ σώματι. νυῦ δὲ δεύτερον. ἢ μὲν γὰρ ἃ μᾶλλον νοήσει, τὸ δὲ οὐδὲν ἔσται μᾶλλον δι' ὅπερ. ἔνθεν ἄρα ἔχει ψυχὴν σῶμα μὴ μονίμων αὖτε αἰσθήσεως.

At non possibile corpus habere quidem animam, intellectumque discernentem, sensum verò non habere; non stabile existens, genitum autem. Caterùm neque ingenitum. Cur enim non habeat? Nam aut animæ melius, aut corpori: nunc autem neutrum. Etenim illa haud magis intelliget; hoc verò nihil magis erit propterea.

Text. 61.

Text. 62.

Nullum igitur animal habet corpus non stabile sine sensu.

COMMENTARIVS CLXXI.

GRessilia putat Philoponus à cœlestibus distingui, quòd illa vegetantem ac sentientem habeant animam, hæc intelligentẽ solam. Quam ob causam digreditur pluribus vtrinque & pro Peripateticis & pro Platonicis disputans, an in cœlestibus insit sensus. In quibus immorandum nunc non est; vbi de mortalium agitur animabus: déque cœlestibus quid sentiendum sit in superioribus satis significatum est. Difficultatem autem pariunt illa verba. Cæterum neque ingenitum. Quibus non solùm Philoponus, sed & Alexander, & Plutarchus, & Themistius & Simplicius, cœlestia credunt significari. Et rursum illa cur enim non habeat? Quæ absque negatione legit Alexander; & cum negatione Plutarchus. Quare in cœlestibus negauit alter, alter affirmauit, Aristotelem posuisse sensum. Sed Alexandrum potius sequuti sunt Themistius, Philoponus, ac Simplicius. Arbitratur autem Simplicius in toto hoc orationis contextu dubitationem exponi diluique obiectionem. Superiori namque demonstratione, qua sensum gressilibus animalibus ad salutem & conseruationem necessarium esse probauit Philosophus, vt ad finem possent peruenire. Respondisset quispiam, intellectum quoque cognoscentem ac discernentem virtutem esse, illumque absque sensu satis esse posse: cur igitur ea, quæ præstantiorem hanc cognitionem habent, ea sola contenta non sunt, sed sen-

sum etiam postulant? Eadem fuit sanctæ Thomæ sententia. Verùm extortam nimis & violentam interpretationem facit, quam propterea prætermittam.

Ego absolutam potius interpretor orationem esse; quæ quartam contineat propositionem ad intellectum pertinentem. Postquam enim de vegetatione ac sensu dixisset, de intellectu quoque dicendum fuit. Propositio est; Ea pars animæ, quæ ratiocinatur & intelligit, absque sensu esse non potest; nullumque prorsus est animal, quòd intelligat, & sensu non sit præditum. Quæ superioribus sapienter adiungitur: vegetatio viuentibus omnibus necessaria est, in quibusdam coniuncta cum sensu, in alijs absque sensu: sensus item animalibus ineſt cunctis, in plerisque ab intellectu separatus, in alijs cum intellectu coniunctus: at intellectus in nullo animalium genere potest absque sensu esse. Quam interpretationem habit tibi tex. 31. & 32. lib. 2. ex quo loco hæc videntur repetita fuisse. Sed quod ibi absque probatione accipitur, adiunctam nunc demonstrationem habet. Quódque ibi dicitur secundum locum mouens, hîc non stabile appellatur: quod ibi φθαρτὸν, id est mortale, hîc μεταπτικὸν, hoc est genitum: quod ibi λογισμὸς & διάνοια, hîc νοῦς κριτικὸς. Quare si quærant Philoponus & Simplicius, cur non dixerit intellectum simpliciter, sed intellectum discernentem: non respondebo cum illorũ altero, ne à plantis videretur animalia discernere, sed rationalia animalia à plantis. Etenim nec μόνιμον plantam significat, sed affixum & stabile animal: quod non mouetur loco, gressilique opponitur: quidquid Alexander etiam & Simplicius dicant. Nec rationalia animalia distinguit à plantis, sed à stabilibus gressilia atque ab irrationalibus rationalia: quòd hæc intellectu & sensu, illa solo sensu prædita sunt. Neque eum altero, vt theoreticum indicaret intellectum, ad practici distinctionem. Quorsum id enim? Cùm præsertim ipsomet consentiente vterque indigeat sensu, vel etiam theoreticus in ipso regnitionis principio deincepsque in contemplatione sensilium. Imo verò cum de animalium incessu & motu sit sermo, practicus potius indicandus erat: quem antea motus principium posuit. Κεκτικὸν igitur adiecit, vt non intellectum simpliciter aut separatum significaret: sed eum qui in animalibus existens ratiocinatione vtitur.

Intellectum sine sensu non esse.

Vnde intelligas, nihil hîc de cœlestibus intelligentijs dici: neque ingeniti voce significare cœlestia. Sed illam interpretabitur text. 29. lib. 2. vbi cùm perinde, atque hoc loco, animæ facultates animalibus distribueret, quibusdam inquit præter hæc ineſt διανοητικὸν καὶ νοῦς, vt hominibus & si quid huiusmodi est, aut etiam honorabilius: Quod enim ibi dixit homine melius & honorabilius, hîc ingenitum ait: animal tamen, quod ratiocinatione vtatur. Omnis quippe ratiocinatio ex sensibus colligit: cœlestes autem intelligentiæ intelligunt quidem, at non ratiocinantur. Quemadmodum igitur si quid dixit aliud huiusmodi, est aut etiam honorabilius. Hoc est, si quæ aliæ fortasse sint ignotæ nobis animalium species præter hominem, quæ ratione vtantur & intellectu viuant: ita nunc ait, siue genitum animal sit, qualis est homo; siue ingenitum aliud nobis nondum notum, certè nullum fuerit, quod careat sensu, si ratione potiatur.

Iam quæ sequitur probatio, non eodem modo ab interpretibus accipitur. Qui enim ingenitum interpretati sunt cœlum, aut illud sensus expers esse volunt, & ideò absque negatione legunt. (cur enim habeat? Vt probatio sit, nihil in cœlo opus esse sensu, neque ex parte corporis, neque ex parte animæ, quæ in eo corpore reperitur. Corpus enim tum impatibile est, neque ab vllo noxio pati potest, quod sensu declinare oporteat: tum alimento non indiget, quod sensu duce quærendum sit. Anima verò sine sensu meliùs intelligit. Siquidem ea circa vniuersalia semper versatur: & sensus perturbat minusque sinceram intellectionem facit: nugaci vicino similis, inquit Philoponus: qui multùm loquitur, vt legentem aut meditantem interpellat. Natura verò nihil frustra & absque necessario vsu facit.

Aut cœlum quoque sensu præditum esse opinantur; & cum negatione pronunciant. Cur enim non habeat? Probationemque reliquam duobus deducunt modis. Plutarchus enim ad cœlum refert: quoniam neque illius corpori, neque animæ melius, ideſt, nempe carere sensu: imò melius est præditum eo esse, sentiensque non sentienti præstat. Simplicius verò ad superiorem propositionem, mortalia & caduca animalia non habere intellectum sine sensu: quoniam neque ad animæ melius, neque corpori. Nam intellectus ad corpus declinans, & factus corporis actus, ad intelligendum indiget sensu, & vt excitatore, & vt cooperatore; nihilque intelligit sine phantasia. Et corpus non solum intellectu, sed & sensu conseruatur: qui hoc esse noxium ostendit, illud commodum; hoc molestum & iniucundum, illud suaue & iucundum: siquidem hæc ad sensum pertinent. Hinc similis conclusio deducitur. Nullum igitur non stabile, sed gressile corpus animam habet sine sensu.

Ego primùm vereor magnopere, ne verba illa, quæ locum hunc obscurum faciunt (cæterum neque ingenitum) expungenda sint: quòd non ab Aristotele addita, sed à quopiam primum ad marginem adnotata, deinde ab incauto librario in textum inserta. Certè in quibusdam exemplaribus ea non fuisse tecta Simplicius testatur. Deinde quidquid sit, nullam hîc cœlestis corporis mentionem esse ostendi. Quippe quòd gressile non sit, neque de loco moueatur ad locum: sed stabile potius, dum in eodem semper voluitur loco: sicut & affixa, licèt moueantur per partes, stabilia tamẽ nominantur. Quare generalem propositionem; Nullum corpus gressile, siue genitum sit, siue ingenitũ, habere posse intellectum sine sensu; ita probo. Quia si quod sensu careret, propterea careret, quòd melius id animæ aut corpori foret: at neutrum dici potest. Nam anima non melius, imo deterius intelligeret sensu priuata: quoniam intellectum, qui actus existit corporis, manifestum in nobis est sensu ad intelligendum iuuari & quasi manu duci: corpus autem non magis propterea erit, hoc est, non melius à noxijs defendetur, aut opportunis locupletabitur adiumentis; siue de alimentis, siue de alijs quibusuis externis agatur. Imo verò multo

minùs: quia tùm alimentorum, tùm cæterorum sensilium fortasse incurrentium optimus iudex est sensus. Itaque illud (genitum autem. Cæterum neque ingenitum) perinde est, ac si dixisset, siue genitum sit, siue ingenitum: quasi per parenthesim interiectum. Nam quòd intellectus non sit sine sensu; non ideò euenit, quia genitum animal sit, aut ingenitum: sed ex necessario ordine partium animæ, & quòd intellectus sit actus corporis. Hinc generalis conclusio deducitur, quæ respondet propositioni positæ in superiori textu; Animal omne necessarium esse habere sensum: quam cùm vniuersè ibi probauerit, deinde verò in parte de animalibus intellectu prædi- B tis: tandem concludit nullum animal, siue solo sensu viuat, siue intellectu, siue irrationale sit siue rationale, habere animam sine sensu.

Alteram tamen conclusionis eiusdem probationem, quæ adferri poterat: quòd cognitio cognoscendis rebus par & similis esse debeat, sensusque sensilibus rebus par sit & similis: neque aliter ab intellectu, quàm per sensum, cognoscantur: prætermissam fuisse. Simplicius inquit, quòd anteà sæpius fuerit proposita. Quoquo tamen modo in ea, quæ dicta est, contineri: Non possunt animalia intellectum habere sine sensu: quia neque hoc ad intelligendum melius est animæ, C neque corpori ad salutem. Quod enim de intelligendo dicitur, alteram quoque illam continet probationem.

TEXTVS.

Ἀλλὰ μὴν εἴγε αἴσθησιν ἔχοι, ἀνάγκη τὸ σῶμα εἶναι ἢ ἁπλοῦν, ἢ μικτόν, ἐκ οἵων τε δὲ ἁπλῶν. ἀφλῶ γὰρ ἂν ἔχ ἕξει. ἔστι δὲ αὐάγκη παύτλως ἔχειν. τοῦτο δὲ ὃν τῶν δὲ ἄνλον. ἐπεὶ γὰρ τὸ ζῶον, σῶμα ἔμ-ψυχόν ὃτι, σῶμα δὲ ἅπαν ἁπλοῦν, ἁπλοῦν δὲ τὸ αἰσθητὸν ἁφῆ, ἀνάγκη καὶ τὸ ζῶν σῶμα ἁπτικὸν εἶναι, εἰ μέλλει σώζεσθαι τὸ ζῶον. εἰ γὰρ ἄλλαι αἰσθήσεις δ' ἐτέρων αἰσθάνονται, οἷον ὄσφρησις, ὄψις, ἀκοή. ἀπόλωλεν δὲ εἰ μὴ ἕξει αἴσθησιν, ἐ δυνήσεται τὰ μὲν φεύγειν, τὰ δὲ λαμβάνειν. εἰ δὲ πᾶσα, διὰ πάντων ὃτι σώζεσθαι τὸ ζῶον.

Atqui si sensum habeat, corpus necesse aut simplex esse, aut mistum. Non possibile autem simplex: quoniam tactum non habebit, estque necesse hunc habere.

Id verò ex his manifestum. Nam cùm animal corpus animatum sit, corpus autem omne tactile, & tactile tactu sensile: necesse & animalis corpus tactile esse, si seruandum sit animal. Etenim cæteri sensus per alia sentiunt: Vt odoratus, aspectus, auditus. Tangens autem si sensum habuerit, non poterit hæc quidem fugere, illa verò capere. Quòd si hoc, impossibile est seruari animal.

COMMENTARIVS CLXXII.

POstquam, inquit Philoponus, discreuit Aristoteles à plantis & cœlestibus, animalia: gressilia nunc à plantanimis discernit. Primùm autem in quibus conueniant ostendit: nempe tum nomine ac definitione, quòd ambo sunt animalia sentientesque substantiæ: tum quòd mista sint: tum A verò quòd sensu tactus prædita.

At à principio statim ostendimus aliud esse ait his Philosophi institutum. Magis ad rem Simplicius eum hactenus diuersos vitæ gradus distribuisse ait: nunc autem quale sit proprium cuiusque instrumentum qualique vnaquæque instrumento vtatur definire, vegetansque corpus à sentiente distinguere; ac rursum simpliciter sentiens ab eo, quod & sentiens est & gressile. Intellectus verò instrumentum non posuit: quoniam is proprium instrumentum non habet, sed nec fingi vllum potest, vt dictum est in tex. 92. lib. 1. sed phantasiæ ac sensus ceu sibi famulantium vtitur instrumento. Nam etsi corpus rationale sit, ipsius tamen sensus proximè ac propriè instrumentum existit: duplexque est sensus: alter irrationalis & bestialis, alter cum ratione coniunctus & illi quasi cognatus. At quoniam de vegetante corpore satis anteà dixit, illud ob terræ abundantiam esse propemodum simplex: nunc quale sit sentiens corpus, statim aggreditur: non simplex, sed mistum esse demonstrans.

Sanè si prima orationis verba consideres (si sensum habeat, corpus necesse) prorsus intelliges ab anima transitum fieri ad corpus: atque ex eo, quòd animal ostendit habere sensum, deduci quale oporteat esse illius corpus. Quomodo Themistius quoque hunc locum intellexisse videtur. Quòd si absolutum omnino orationem esse velis: quinta fuerit propositio ad corpus pertinens: Animalis cuiusuis corpus, siue gressile illud sit siue non gressile, non simplex sed mistum esse oportere. Generalem propositionem facio, quoniam generalis probatio superior fuit: sensum animali omni necessarium esse: eumque ex hac probatione propositio hæc deducatur, generalem eam quoque esse oportet. Probatio ferè ducitur ex ijs, quæ in tex. 118. lib. 2. demonstrata sunt. Atque vt scientiaria magis sit, vtitur diuisione. Etenim necesse est corpus omne aut simplex D esse, aut ex simplicibus permistum: corpus sentiens simplex esse non potest: quoniam tactum non haberet: & si tactu careret, nullum omnino haberet sensum: quoniam is est omnium primus, qui sine alijs quidem interdum est, at sine illo alij nusquàm esse possunt. Non adfuturum autem tactum tanquam alibi demonstratum accipit. Nam tactus in qualitatum omnium temperatione ac mediocritate consistit, vt excessus omnium sentire valeat. Sed & ita argumentatur Philoponus: Tactus non solùm vnum percipit elementum, sed omnia prorsus: at ea percipit, ex quibus E compositus est: non est igitur vnum simplex elementum, sed quidpiam ex omnibus mistum.

Animalis corpus mistum esse oportere.

Alteráque nunc ratiocinatione demonstratur, tactum animalibus cunctis necessarium esse: quam propositionem sextam liceat numerare. Omne corpus est tactile, quippe aut elementum aut ex elementis concretum, tactilibusque elementorum qualitatibus affectum: at verò tactile tactus sensu comprehenditur: omne igitur corpus sensu tactus comprehenditur: sed animal est corpus animatum: igitur & ipsum est tactile, quatenus corpus est. Quatenus autem animatum in sensum habeat, dum tangit aliud quidpiam, aut ab alio tangitur (vtroque enim modo & actiuè & passiuè accipi potest illud

Tactum animalibus omnibus inesse.

(ἀπόλωλον) omninò tueri vitam ſuam non poterit animal: quoniam noxia non declinabit, neque vtilia & commoda amplectetur: quòd commoda & incommoda, vtilia & noxia non internoſceret. Nam cæteri ſenſus, aſpectus, auditus, & odoratus, non niſi per interiectum medium remota corpora ſentiunt. Addito autem tactu, tum remota, tum proxima & immediata obiecta ſentiuntur: & propterea quæ ſenſu carent, adiacentibus corporibus, quæ hoſtilibus prædita ſunt qualitatibus, breui tempore diſſoluuntur; quòd naturalem ſolùm habeant tactum, non animatum hunc, quo vitare illa & declinare queant. Itaque animalis corpus tùm tactile probat eſſe, tùm tangens.

Tactus à ſenſibus cæteris differentia.

Obiter autem differentiam interponit tactus à ſenſibus cæteris: quòd cæteri per interpoſitum aliud corpus aërem vel aquam, operentur; tactus nullum corpus, mediũ admittat. Solúmque aſpectum, auditum, & odoratum nominat; quòd hi tres duntaxat per medium externum ſentiant: guſtatus & eſt quidam tactus, & ſapidum corpus ſine medio guſtat. Ergo quatuor ratiocinationes ſunt. Prima; corpus ſentiens aut ſimplex eſt, aut miſtum: ſimplex eſſe non poteſt; miſtum igitur eſt. Altera; qua probatur aſſumptum. Organum tactus non poteſt eſſe ſimplex; at ſine tactu nullus poteſt eſſe aliorum ſenſuum; corpus igitur ſentiens nequit eſſe ſimplex. Propoſitionem accipit vt alibi demonſtratam. Aſſumptionem tertia ratiocinatione probat. Omne corpus eſt tactile; igitur & ſentiens animalis corpus: at niſi tactilia incurſantia diiudicet, conſeruari diu non poteſt. Huic quarta ſubnectitur. Non poteſt animalis corpus diu vitam tueri ſuam, niſi forinſecus occurſantia tactilia diiudicet, vt noxia vitet & commoda perſequatur; ne contrariarum qualitatum tactu interimatur, ſimilibus verò & ſalubribus foueatur: at horum omnium iudex ſenſus eſt tactus; neceſſarium igitur eſt animal omne ſenſu tactus præditum eſſe. Non ignoro ratiocinationes haſce paulò aliter ab aliis explicatas fuiſſe: ſed mihi planior hæc ac certior fuiſſe probatio videtur.

TEXTVS.

Διὸ καὶ ἀγνοεῖς ὅτι ὥσπερ ἀφή τις ἡ σοφὸς γάρ ἐστιν, ἡ δὲ σοφὴ, τοσοῦτο τὸ ἁπτόν. λόφος δὲ, καὶ χρῶμα, καὶ ὀσμὴ, ἡ πρόφει, οὐδὲ ποιεῖ ὅτε αὔξησιν, ὅτε φθίσιν. ὥστε καὶ τοῦ γεύσιν αὐτὴν ἀφὴν εἶναί τινα, διὰ τὸ τὸ ἁπτὸν καὶ θρεπτικὸν εἶναι. αὕτη γὰρ ἡ ἀναγκαία τῷ ζώῳ, καὶ φανερὸν ὅτι ἄνευ ἁφῆς εἶναι ζῷον.

Quapropter guſtatus eſt velut tactus quidam. Alimenti enim eſt. Alimentum verò corpus tactile.

Tex. 64. *At ſonus, & color, & odor, non nutriunt, neque accretionem aut decretionem faciunt. Quare & guſtatum neceſſe tactum eſſe quendam; quoniam tactilis & nutritiui ſenſus eſt. Hi ergo animali neceſſarij: & manifeſtum, quòd ſine tactu non poſſibile animal eſſe.*

COMMENTARIVS CLXXIII.

ALteram hîc Simplicius rationem agnoſcit, qua tactum animalibus cunctis ineſſe probetur. Sed priorem ex tactu propriè dicto fuiſſe deductam ait, hanc verò peti ex guſtatu, qui tactus quidam eſt: illam ex tactilibus primis qualitatibus, hanc ex ſaporum conditione ac natura. Eadem ferè Themiſtij interpretatio fuit. Fuerit autem hæc ratio. Guſtatus animalibus neceſſarius eſt, vt conueniens ſibi alimentum dignoſcant: at guſtatus eſt tactus quidam; tactus igitur animalibus neceſſariò ineſt. Guſtatum porrò eſſe tactum quendam oſtenditur; quoniam eſt alimenti, quod tactile corpus eſt.

Philoponus autem obiectionem dilui arbitratur. Cùm enim ſolum tactum diciſſet Ariſtoteles tangendo ſentire; potuiſſet quiſpiam obiicere guſtatum quoque tangendo ſentire. Propterea quaſi reſpondens ſubiungit, guſtatum eſſe tactum quendam, ideóque tangendo ſentire.

Cæterum prima illa vox (quapropter) nec ſecundam argumentationem nec obiectionis dilutionem præſe fert: ſed quampiam ex ſuperiori demonſtratione deductionem. Deductio autem eſt, guſtatum eſſe tactum quendam: quæ velut ſeptima fuerit propoſitio. Quam tripliciratiocinatione probari vult Philoponus: primámque verbis illis contineri (guſtatus eſt tactus quidam.) Tactus eſt animali neceſſarius, ſed guſtatus eſt item neceſſarius: guſtatus igitur eſt quidam tactus. Alteram illis (alimenti enim eſt.) Guſtatus eſt alimenti tactus: alimenti tactus eſt quidam tactus: guſtatus igitur eſt quidam tactus. Tertiam illis (alimentum verò corpus tactile.) Alimentum eſt corpus tactile: ſed guſtatus eſt alimenti: ergo eſt corporis tactilis: eſt igitur tactus quidam. Verùm vt primam rationem mittam eſſe ex duabus affirmantibus in ſecunda figura: quaſi liceat vti, licebit etiam ita concludere: Tactus eſt animali neceſſarius, nutritio eſt neceſſaria, nutritio gitur eſt quidam tactus. Quis ineptam ratiocinationem ſine ſtomacho audiat? Sapientem vnam optiméque inſtructam argumentationem in tres ille partitus eſt, ſingulas illius propoſitiones velut integram argumentationem accipiens: vbi vnam ex omnibus illis propoſitionibus Philoſophus fecit. Namque prima illa propoſitio (guſtatus eſt tactus quidam) concluſio eſt: altera (alimenti enim eſt) velut propoſitio ponitur: tertia demum (alimentum verò corpus tactile) vt aſſumptio accipitur. Quare hæc eſt ratiocinatio. Guſtatus eſt alimenti ſenſus: ſed alimentum eſt corpus tactile: ſenſus igitur guſtatus eſt quidam tactus. Porrò aſſumptionem probat: quia ſenſilia cætera, ſonus, color, & odor, nihil ad nutriendum conferunt, nequead animalis incrementum & decrementum quæ nutritionem conſequuntur & cum alimento coniuncta ſunt. Sed alimentum nutrit vt ſubſtãtia eſt, & auget vt quantum: quemadmodũ in tex. 47. l. 2. dicebatur: guſtatuq; diiudicatur vt calidũ eſt, frigidũ, humidum, ſiccum, quæ tactiles qualitates ſunt: aut ſapidum, ſaporéſque in tactilibus qualitatibus conſiſtunt:

Guſtatum eſſe tactum quidam.

præsertim in humido & sicco, easque consequuntur. Propterea dicitur alimentum tactile corpus esse: corpus quidem; quia nutriendum animal corpus est, corpusque nutritur corpore: tactile autem; quia & tactilibus qualitatibus constat, & illis diiudicatur à sensu; vt conueniens persequi & noxium vitare animalia queant.

Gustatus vt quidā tactus.

Hinc gustatus quoque tactus quidam est; non solum, vt Simplicius credidit; quoniam alimenti saporem gustando tactiles item illius qualitates sentiantur: sic enim adiunctum quidem haberet tactum, at is tactus quidam non esset: Verum etiam quòd nullo interposito corpore gustetur, immediatéque alimentum imponatur linguæ, eodem prorsus modo, quo tactilia tanguntur: estque hic communis sentiendi modus, tùm tactui, tùm gustatui; & si tactui potissimùm tribuatur, quòd immediata illa corporum copulatio in rebus quoque non sentientibus nominetur tactus: sed is naturalis est tactus, aut mathematicus; non animalis. Non tamen absolute dixit Philosophus gustatum esse tactū quemdam; sed velut tactū quemdam. Quoniam species aut pars tactus non est; Sed ab eo diuersus planè sensus circà gustabile, diuersum à tactili obiectum, occupatus. Velut tactus tamen; dùm eumdem habet operandi modum; omni scilicet remoto medio, sensúque tangente sensile.

Gustatus vt alimēti sensus.

Nam propositio illa (gustatus est alimenti tactilis) non est per se, sed ex accidenti: neque alimentum gustatus obiectum significat, sed finem: vt sententia sit, gustatum esse propter alimentum. Alioqui sensus hic per se est sapidi, alimenti autem ex accidenti; quatenus alimento accidit sapidum esse, aut sapido esse alimentum: & rursum ex accidenti est tactilis; quatenus sapido accidit esse tactile, aut tactili esse sapidum. Quapropter hæc eò spectare videntur, vt non solùm tactum, sed gustatum quoque probet animalibus cūctis necessarium esse. Idcirco enim vbi tactum probauit necessarium esse, gustatum subiungit esse tactum quemdam; nempe alimenti, quo animalia cuncta sustentantur & viuunt. Quod conclusio quoque illa confirmat. (Hi ergò animali necessarij,) tactus inquam & gustatus.

Tactum & gustatū in omnibus animalibus esse.

Ex qua manifestum est propositum in his illi fuisse non altera ratione, vt Simplicius credidit, probare tactum inesse omnibus: sed gustatus quoque necessitatem demōstrare. Sic enim duos hosce necessarios esse concludit. Quippe ambo ad esse conferunt: alter, vt ab externis iniuriis sibi caueant animalia, externaue adiumenta suscipiant, quæ ab alteratricibus & omnino tactilibus qualitatibus abundè proueniunt: alter, vt oportunis alimētis perpetuus corporis effluxus ac dispendium restauretur. In plātis neuter est. Namque inanimatus planè illarum est tactus. Quod terræ nimium sint; neque medietatem habeant ac tēperationem, quam is sensus postulat. Quod si tactum non habent; neque gustatum habere possunt. Sed & frustra haberent: quoniam cùm immobiles infixæ sint terræ, noxia alimenta vitare aut opportuna persequi non possunt.

TEXTVS.

Αἱ δὲ ἄλλαι, οὔσης οὗ ἕνεκα, καὶ γένει ζῴων ἤδη, ἃ τῷ πλήττειν, ἀλλὰ ποίαν, οἷον τῷ πορευτικῷ ἀναγκαῖον εἶναι ἔχειν, εἴγε μέλλει σώζεσθαι. ἃ μόνον δὲ ἀπόνομον αἰσθάνεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀπολαῦσαι. τοῦτο δὲ ἂν εἴη, εἰ διὰ τοῦ μεταξὺ αἰσθητικὸν εἴη, τῷ ἐκείνῳ μὴ ὑπὸ τοῦ αἰσθητοῦ πάσχειν καὶ κινεῖσθαι, αὐτὸ δ' ὑπ' ἐκείνου. ὥσπερ γὰρ τὸ κινοῦν κατὰ τόπον μέχρι τοῦ μεταβάλλειν ποιεῖ, καὶ τὸ ὠσὸν ἕτερον ποιεῖ, ὥστε ὠθεῖνκαὶ ἔστι διὰ μέσου ἀκίνησις. καὶ μὴ διὰ τοῦ πρώτου κινοῦν ὠθεῖ οὐ ὠθούμενον, τὸ δὲ ἔσχατον μόνον ὠθεῖται ὑπ' ὠσθέν, τὸ δὲ μέσον, ἄμφω ποιοῦλλὰ δὲ μέση.

Alij verò & propter bene & generi animalium non cuiuis, sed quibusdam, vt gressili necesse insint: siquidem seruanda sint. Non solum autem tangens sentire, sed & procul.

Hoc autem fuerit, si per medium sentiendi facultatem habuerit: quod illud quidem à sensili patiatur & moueatur, ipsum verò ab illo. Quemadmodum enim id, quod loco mouet, mutatione tenus agit; & quod impellit alterū, agit vt impellat: estque motus per mediū. Ac primū quidē mouens impellit non impulsum, Vltimum autem impellitur solum non impellens, medium verò vtrumque. Multa autem media Tex. 65

COMMENTARIVS CLXXIV.

HÆc quoque consentaneæ superioribus exponuntur. Philoponus namque, qui diuersas viuentium differētias doceri voluit; cùm duo communia omnia omnibus proposita fuerint, quòd & mista sint, & tactu prædita: gressilium nunc à non gressilibus differentiam subiungi ait: quòd hæc solùm habeant tactum, illa cæteros quoque sensus, aspectum, auditum, odoratum. Simplicius verò differētiam potius agnoscit sensuum: quorum aliqui absolutè atque omnino necessarij sunt vt animal sit: alij vt benè sit. Nam etsi animal quodpiam tribus hisce iam memoratis priuetur, animal tamen erit: viuetque, etsi minùs benè & non secundùm naturam habeat.

Sensuum cōparatio.

Ego, qui facultatum animę distributionem proposuisse sibi Philosophum affirmaui, octauam hic propositionem contineri aio: & quidem superioribus pulchrè respondētem. Quemadmodum enim nutritionem principiò dixit viuētibus omnibus necessariam esse: at non sensum, sed animalibus solis. Deindè sensum in animalibus cunctis inesse, intellectum verò in aliquo solùm animalium genere. Ita de singulis quoque pronūtiauit sensibus: tactum quidem & gustatum animalibus omnibus necessarios esse: at reliquos tres, aspectum, auditum, odoratum, non omnibus, sed soli gressilium generi. Probatio autem est, quoniam hi generis huius animalium saluti necessarij sunt. Etenim non solùm proxima & immediatè tangentia alimenta dignoscere aut sumere, sed & remota procul que dissita procurare sibi debent: quòd non semper, nec vbique præsto sint: imminentia item incommoda plurima vitare, & commoda quærere necesse

Aspectus auditus & odoratum solis gressilibus necesse.

est, vt illorum vita sustentetur. Verùm hæc sine illis sensibus fieri nequeunt: sunt igitur hi eorum saluti necessarij.

Neque criminetur quisquam pugnantia dici, cùm principio dicitur hos sensus esse propter benè, hoc est, non vt omninò sint, sed vt bene sint animalia: deinde verò gressilium generi affirmantur esse necessarij, si seruanda sint. Quoniam alterum de vniuerso animalium genere, alterum de vniuerso animalium genere, alterum de gressilibus solis dicitur. Proximè superiora ad scisas verba (sine tactu non potest animal esse) quæ de animali vniuersè dicuntur: huic necessarius est tactus vt animal omnino sit, cæteri necessarij non sunt vt animal sit, sed vt benè sit & perfectum animal sit. Quare subiungitur necessarios eos esse, non cuiuis animalium generi, hoc est, non animali vniuerse & absolute spectato vt animal est; sed certo generi, quod gressile futurum sit.

Porrò quæ sequuntur. (Hoc autem fuerit si per medium &c.) ad explicationem pertinent assumptionis, qua sine illis sensibus, aspectu, auditu, odoratu, haud satis gressilium animalium saluti consultum fore dixit. Non enim satis est si proxima tangendo sentiant, nisi etiam per intermedium corpus remotiora & distantia obiecta sentiendi vim habeãt. Vnde obiter explicat quomodo fiat per medium sensio: nimirum quòd intermedium corpus, aër, aut aqua, moueatur primùm à sensili obiecto, deinde à medio moto moueatur animal animalisue sensus. Hæc in secundo libro pluribus fuere tractata. Nunc ex locali motu ad fert exemplum. Quemadmodum enim in hoc quædam sunt, quæ non immediate mouent, sed alio vtuntur velut medio; vt si baculo moueas lapidem: in quibus quidpiam est, quod mouet solùm; aliud, quod mouet & mouetur; ac demum aliud, quod mouetur duntaxat. Manus quippe mouet baculum, baculus mouetur à manu & mouet lapidem, lapis mouetur nec mouet aliud. Ita in sensionibus obiectum sensile mouet medium, medium ab obiecto motum mouet sensum, sensus mouetur nec mouet aliud.

Sensio pro medium vt sint.

Multa autem media, tùm in locali motu, tùm in sensione esse possunt. In motu locali baculus, virga, lignum quoduis, ferrum, & alia plura: in sensione aër & aqua. Quod duobus modis potest intelligi. Aut quòd idem motus, tùm localis, tum alterationis & sensionis, perplura possit fieri media: vt si manu moueas baculum, & baculo lignum, lignóque lapidem: & simul per aërem & aquam aspicias. Aut quòd modò per vnum, modò per aliud medium fiat motus. Neque erat cur dubitaret Philoponus, num quidam sensus per medium sentiant, alij verò tangentes: siquidem illi ipsi, qui per medium sentire dicuntur, medium tangunt. Etenim ab illis medium non sentitur, sed sensile obiectum per medium: neque in iis sensile positum supra sensum sentitur, vt in 2. libro dictum est.

Sensuum comparatio.

Scienter magis duo hinc Simplicius colligit. Alterum, tres hosce sensus, qui per medium sentiunt, réliquis duobus præstare, quòd non tantopere à sensilibus per cutiantur, minúsque passiui sint, dùm sensilium motus in medio frangitur, atque hebetior ac debilior ad sensum peruenit. Quò fit, vt sincerum magis & purum sit iudicium sensus, dùm à sensilibus minùs turbatur. Alterum, animalia, quæ per medium quoque sentiendi vim habent, perfectiora illis esse, quæ solo viuunt tactu. Non solùm quòd virtutibus plurib. & verò perfectioribus polleant: sed etiam quòd perfectius illud censetur, quod sponte ac proprio motu atq. appetitu ad suum finem tendit, ipsumque ex pluribus venatur; quàm quod in vno stat loco immobile & finem expectat fortuitò plerumque occurrentem: neque à corrumpentibus ac perniciem molientibus cauere potest, quòd ea non præcognoscat antequam accedant & impetum faciant.

Gressile animal non præstat sui ipsius re.

TEXTVS.

Οὕτως ἐπ' ἀλλοιώσεως, πλὴν ὅτι μένοντα ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἀλλοιοῖ. οἷον εἰ εἰς κηρὸν βελόνη ἐμπέπτωκεν, μικρὸν τότε σκληρύνθη, εἰώς ἔλαχε λίθος δὲ οὐδέν, ἀλλ' ὕδωρ μικρὸν πρόσω, ὁ δὲ ἀὴρ ὅσῳ πλείονι κινεῖται, καὶ ποιεῖ καὶ πάσχει, ἕως ἡσυχῇ καὶ εἰς ἦ.

Ita in alteratione. Nisi quòd in eodem manentia loco alterent. Velut si quis ceram presserit, eousque fuerit mota, quousque presserit. Lapis autem nihil; sed aqua ad longam distantiam, & aër ad plurimam mouetur; & agit & patitur, si manserit & vnus fuerit.

COMMENTARIVS CLXXV.

CVm localis motus proposuisset exemplum, perinde in alteratione quoque rem habere subiungit. Quoniam sensio alterationi magis, quàm locali motui, similis est: imo alteratio quædam, vt in tex. 51. libri secundi dicebatur. Illud tamen inter alterationem & localem motum interest, quòd in eodem manentia loco alterent. Quæ verba duobus modis accipi possunt. Aut de iis, quæ mouentur: quod in locali motu id, quod mouetur, mutat locum, atque à mouente ex vno in alium locum pellitur; vt vox ipsa localis motus significat. At in alteratione id, quod alteratur, in eodem persistẽs loco alteratur: quare & in sensione id, quod sentit atque à sensilibus mouetur. Aut de mouentibus: quòd ea, quæ alterant, in eodem manentia loco vel ad multam distantiam alterant. Prior interpretatio Philoponi fuit, posterior Themistij. Quæ si vera sit, statim intelligetur, ea, quæ locali motu mouent, mouendo mutare locum: quippe hoc alterationẽ à locali motu differre ait Philosophus, quod quæ alterant, in eodem manentia loco alterent. At in motu locali constat primum mouens mouere non motum: & proximè dixit, primum mouẽs impellere non impulsum, vltimũ autẽ impelli & non impellere, mediũ verò vtrumq. mediaq. posse esse multa. Quibus cùm statim addatur (nisi quòd in eodem manentia loco alterẽt) de mediis arbitror esse sermonẽ, de quib. in præsenti agitur,

Alterationis & motus localis differentia.

dum de sensibus, qui per medium à sensilibus A
mouentur, agitur. In quibus ea ponitur differentia, quòd in locali motu non solùm mouent & mouentur, sed etiam mutant locum, in alteratione &verò sensione mouentur quidem & mouent, at in eodem manentia loco: mouētur enim & mouent alteratione, non locali motu.

Sensilia motus per medium.

Hoc ita esse, aëris & aquæ ostendunt exempla, quæ sensionum illarum sunt media. Quæ dum ad multam distantiam moueri ait, non de locali loquitur motu, sed de intentionali alteratione illa, qua sensilia obiecta transmittunt ad sensus. Nam vtraque sanè facultatem hanc habent trāsmittendi, quatenùs ambo perspicua sunt corpora, sonora, & διυγὲ: magis tamen aër, quia magis perspicuus est, magísque tenuis ac mobilis: & ideo sensilium alterationes facilius suscipit, longiusque transmittit. Huc ceræ ac lapidis exempla pertinent. Cera siquidem mollis facilè & altè impressam figuram suscipit: Lapis durus nullo modo. Aër & aqua sunt velut cera, terra & solida opacaque corpora velut lapis, inepta prorsus alterationis huiusce media. Quare vt cera impressas figuras promptè suscipit, eóque altiùs, quo aut ipsa fuerit mollior aut fortiùs impræsseris: sic aër & aqua sensilium motum: eoque transmittunt longiùs quo aut tenuius & magis mobile medium aut vehementius & validius sensile. Itaque lapis nihil omninò imprimitur nec formas C
suscipit: cera paulò magis, aqua magis multò quàm cera, aër maximè omnium tum patitur ab obiecto tum agit in sensum transmittendo sensilia.

Si modo manserit & vnus fuerit, hoc est, non diuisus aut interruptus, siue interposito vacuo, siue potiùs corpore quopiam duro & opaco, quod traiectionem prohibeat. Aut etiam ab aspero & inæquali corpore in plures partes comminutus: contra quàm in planis ac læuibus euenit, in quibus aër, vt magis vnus est & continuus, ita melius sensilia trajicit. Quod postremum verba illa indicant (In læui autem est vnus.) D
Videnturque hæc respicere illa, quæ in 2. libro tex. præsertim 81. de sono dicebantur, aërem mouere auditum, cùm illius motus continuus fuerit & vnus: hocque in planis & læuibus corporibus euenire.

TEXTVS.

Διὸ καὶ περὶ ἀνακλάσεως βέλτιον, ἢ πῶς ὅλην ἔχουσαν ἀνάκλασιν, τὴν ἀέρα πάσχειν ὑπὸ τοῦ χρώματος, καὶ τὸ ῥῆμα τος, μᾶλλον δ' αὖ εἰς ἡ. ὅτι δὲ τὸ λεῖον ἓν εἰς. διὸ πάλιν καὶ ὅλος πῶς ὅλην κινεῖ, ὥσπερ αἰεὶ τὸ ἐν τῷ κηρῷ σημεῖον διεδίδοτο μᾶλλον τὸ πρᾶτος.

Quocirca de reflexione melius, quàm aspectum egredientem reuerberari aërem pati à colore vel figura, quousque vnus fuerit. In læui autem est vnus. Quare rursum & hic aspectum mouet: quemadmodum si in cera signum vsque ad extremum trajiciatur.

COMMENTARIVS CLXXVI.

PLATONEM in his videtur perstringere, aut alios quosuis, qui radiorum aut lucis aut alterius cuiuspiam ab oculo emissione dixerant aspectum fieri. Sed obscuriora sunt verba, & quasi perturbata oratio: quæ ita iuuanda fuerit. Quocirca de reflexione, qua nonnulli aspectum constare autumant, melius est dicere, aërem à colore vel figura pati, quàm aspectum ab oculo egredientem ad nos ab obiecto retorqueri, illudque nobis repræsentare. Diximus hac de re satis, vbi de aspectu agimus. Omninò namque medium ab obiecto affectum speciem illius vsque ad oculum trajicit, modò vnum permaneat & non intertumpatur: quemadmodum si mollior cera impressum signum ad extremū vsque suscipiat. Sic enim absque cuiuspiam egressu & regressu iussio perficitur, immutato vsque ad oculum medio & obiecto ad sensum quoquo modo traducto.

Visionem emissione non fieri.

Itaque quod de reflexione dicitur, non ita est accipiendum, quasi de visione reflexa dicatur, vt credidit S. Thomas. Quorsum id enim, dum solùm consideratur quo modo media trajiciant ad sensum obiectorum motus? Sed reflexionem ait, non quam ipse in aspectu consideraret, sed quam assererent illi, qui aspectum emissione fieri asserebant. Sensionem autem duntaxat rectam considerari constat, dum aërem ait à colore pati, eumque rursum mouere vsque ad aspectum: sicut si cera ad vltimum vsque impressum annuli signum trajiciat.

TEXTVS.

Ὅτι δ' ἐκ ἔστιν ἁπλοῦν τὸ τοῦ ζῴου σῶμα εἶναι, φανερόν. λέγω δὲ οἷον πύρινον, ἢ ἀέριον. ἄνευ μὲν γὰρ ἁφῆς ἀδύνατον ἄλλῃ αἰσθησιν ὑπάρχειν ἔχειν. τὸ γὰρ σῶμα ἁπλοῦν τὸ ἔμψυχον πᾶν ὅσπερ εἰρηται.

Quòd autem non possibile, simplex animalis corpus esse manifestū. Dico autem velut igneum aut aëreum. Etenim sine tactu nullum alium sensum contingit habere. Quoniam tactiuum omne corpus animatum, sicut dictum est. Text. 68.

COMMENTARIVS CLXXVII.

VErè hîc Simplicius manifestè, inquit, in ipsa propositione intentionem sibi propositam Philosophus ostendit. Nullum enim animalis corpus esse simplex ostendit. Ac cœlesti quidem corpore prætermisso, quod de mortalibus duntaxat agat: eorumque vt animam, sic corpus in hisce libris consideret: mortaliaque hæc animalium corpora perspicuum erat ex cœlesti & immortali: cœlorum substantia non constare: Non esse corpus elementare demonstrat. At quorsum id? Ad Platonicos hæc pertinere putat Sanctus Thomas, qui aërea quędam possuerant animalia. Quod verisimile non videtur. Græcique interpretes vt absolutam disputationem accipiunt,

qua cùm dixisset de anima, de corpore quoque dicendum aliquid iudicauit.

Ego hæc ad superiorem text. 62. refero. Nam cùm eo loco ex eo, quòd animal sensu prædituum est, aggressus esset probare corpus illius mistum esse oportere, non simplex: probatióque foret, quia si simplex esset, non haberet tactum animalibus cunctis necessarium: ad ostendendam hanc tactus necessitatem mox digressus est in text. 63. nuncque institutam illam de corpore disputationem repetit. Et quidem totidem verbis. Ibi dixerat (non possibile autem simplex) hic verò (quod autem nõ possibile simplex animalis corpus esse, manifestum est) nimirum propositionem illam probandam repetens. Probatio autem est tripartita. Primùm enim probat igneum esse non posse, aut aëreum, vel aqueum: Deinde non esse terreum. Cur terram à cæteris separauerit elementis, duplex fuit causa. Tum quia cùm hæc potissimum in animalium abundet corporibus, maior erat de illa dubitandi ratio. Tum quia elementa cætera sunt perspicua, vimque medij habent in sentiendo: terra opaca medium non est, sensoriumque fortasse quispiam crederet eam esse posse. Propterea etsi aquam non nominet, sed ignē solùm & aërem: vt tamen integra sit probatio, eam quoque intelligere oportet: liquidem communis conditio est & probationis ratio: quoniam illa quoque medium existit.

At quid est illud Philoponi? Non potest, inquit, animalis corpus esse igneum, quoniam ignis partem eam corrumperet, quam constitueret. Neque aëreum aut aqueum: quoniam his elementis aliæ tributæ sunt facultates, perspicua, personatrix, & odorum transuectrix. Nam quod ad priorem partem attinet, nihil seipsum corrumpit, sed quantum potest tuetur & conseruat. Quod autem ad posteriorem, quidni plures eidem corpori facultates conueniant? Et si elementis illis triplicem illam is facultatem concedit, cur non addi quarta possit organi constitutrix? Cùm præsertim hæc ad substantiam pertineret, illæ ad qualitatem quampiam? Opportunum magis illud fuisset, quod in text. 111. lib. 2. dictum est; Ex aëre & aqua impossibile est constare animatum corpus, quoniam oportet solidum quiddam esse. Id verò maximè in tactu, de quo præsertim nunc sermo. Nam hic sensus apposito & tangente fit sensili: sensusque qui contactu fit à sensili magnopere turbatur; & si sit vehemētius, dissoluitur: nisi solidum sit & resistens instrumentum.

Corpus animalis simplex non esse.

Nuncautem probationem hãc instruit, quam ex text. 63. ferè repetit; & propterea illud addit (sicut dictum est.) Animal sensu constituitur: corpus igitur quod sensus capax non est, animalis corpus esse non potest. Corpus autem simplex sensum habere non posse, ita demonstrat. Sine tactu nullus esse potest aliorum sensuum: corpus simplex tactum habere nequit: nec igitur vllum omnino sensum. At omne animalis corpus (animatum enim pro animali ponit: alioqui animatæ sunt plantæ, quæ sensu carent) non solum tactile est, sed & tactiuum; hoc est, non tactilibus modò qualitatibus & naturali contactu præditum, qui extremorum copulationem significat: quemadmodum corpora cætera sunt vel etiam elementa simplicia: verùm etiam cum iudicio adiacentium sibi corporum; quod peculiare illius est. Et quamuis hoc iudicium sit animæ, quæ illius corporis tactus est, eiusmodi tamen esse oportet corpus, vt animæ ad iudicandum de tactilibus idoneum sit instrumentum. Hoc nimirum sibi volunt illa verba (tactiuum est omne corpus animatum (hoc est, aptum animæ instrumentum, tum ad cætera illius opera, tum ad iudicandum de tactilibus. At quod huiusmodi futurum est, non simplex, sed ex tactilibus omnibus compositum sit oportet. Tum quia non vnum aliquod, sed tactilia omnia sentire debet: eáque sentiet, ex quib° compositum fuerit. Tum quia si omnium iudex futurum sit, necesse est in quadam omnium mediocritate consistat, vt omnium excessus ac redundantias percipiat. Sanè hæc probatio generalis est, corpusque animalis vniuersè ostendit nullum corpus simplex esse posse. Iam seorsim de singulis elementis demonstrabit.

TEXTVS.

Τὰ δὲ ἄλλα ἔξω γὰρ αἰσθητήρια μόνῃ αὖ γένοιτο, πάντα δὲ τῷ δι' ἑτέρου αἰσθανεσθαι ποιεῖ τῶν αἰσθητῶν, οἷον διὰ τοῦ μεταξύ. ἡ δ' ἁφὴ, τῷ αὐτῶν ἅπτεσθαι δοκεῖ. διὸ καὶ τοὔνομα τοῦτο ἔσχε. καίτοι καὶ τὰ ἄλλα ἁφῇ αἰσθάνεται, ἀλλὰ διὰ ἕτερον. αὕτη δὲ δοκεῖ μόνη δι' αὑτῆς. ὥστε τῶν μὲν τοιούτων στοιχείων οὐδὲν ἂν εἴη σῶμα τοῦ ζῴου.

Cætera verò præter terram sensoria quidem euadant: at omnia, quòd per aliud sentiant, sensum faciunt, & per media. Tactus autem est, quòd ipsa sentiat. Vnde & nomen hoc habet. Quamquam & alia sensoria tactu sentiunt, sed per alia. Hic verò solus videtur per seipsum. Quamobrem horum sanè elementorum nullum erit vtique animalis corpus.

COMMENTARIVS CLXXVIII.

VEteres interpretes non ignoro tripartitam hanc probationem non fecisse, sed bipartitam Simplicius ac Themistius. Ego tripartitam facio: tum quia scientiaria magis est ac certa, dum vniuersè primùm, deinde per partes demonstratur: tum quia superiora illa verba (quoniam tactiuum est omne animatum corpus, sicut dictum est) probationem indicant iam antea explicatam, eáque generalis fuit. Quæ verò nunc subjiciuntur, aliud quidpiam adferunt, quod ad partes pertinet.

Corpus animalis non esse ignēum, aut aëreum, aut aqueum.

Quoniam igitur de igne, aëre, & aqua objicere quispiam potuisset id, quod in text. 130. lib. 2. dictum est, ex simplicibus hisce duobus, aëre & aqua, constare sensoria: pupilla enim est aquæ, auditus aëris, odoratus horum alterius. Ignis autem aut nullius est aut communis omnibus. Aut certè, inquit Simplicius, oculum dixerat Plato igneæ naturæ esse: Propterea primùm respondet, ex elementis quidem hisce constare sensuum quorumdam sensoria, at non vniuersum animalis corpus: neque simplicia & sincera elementa integra sensoria esse, sed fieri quoquo modo sensoria: dum in oculo humores aquæi, & in aure incluſus aër insunt. Namque oculus præter humo-

res tunicas habet, & auris præter aërem membranam cõtinet, neque humores pura sunt aqua, neque aër ille sincerus aër, sed aëri persimilis spiritus. Terram in indicato illo loco aut nullius esse dixit, aut in tactu maximè permistam esse: nunc verò priorem magis partem sequitur. Quoniam nullibi tam apparet pura & sincera, quàm pura apparet aqua in oculo & sinceri aëris speciesin aure. Deinde tenuia hæc elementa sensoria inquit esse posse illorum sensuum, qui per aliud & per externum medium sentiunt: at non posse esse tactus, qui immediatè & seipso tangendo sentit. Quod nomen ipsum declarat. Nam propterea tactus nomẽ impositum illi est. Quam ob causam illius instrumẽtum solidum esse oportet, ne sensili tactili appetito dissoluatur & pereat, aut certè sensionis actus & iudicium turbetur, minusque sincerè promatur. Est autem sermo de medio externo: alioqui tactum quoque, nisi cum læsione & dolore futurus sit, internum & cum ipso animali coniunctum habere medium in 2. libro traditum est. Quocirca cùm tactus per vniuersum animalis corpus dispersus reperiatur, omninò non potest huiusmodi corpus ex tenuium horum elementorum vllo constare.

Sensus omnes tangendo sentire.

Vidit porrò Philosophus obiici sibi posse, contactum in omni actione necessarium esse: ideóque in text. 74. lib. 2. confutauit Democritum asserentem interposito vacuo accutius nos visuros esse: quare non solùm tactum, sed cæteros quoque sensus tangendo sentire. fatetur ita esse: at tactus contactum immediatum esse, cæterorum sensuum mediatum: tactum tangere ipsummet sensile obiectum quod sentit; cæteros sensus non tangere obiectum quod sentiunt; sed medium, per quod sentiunt: mediúmque à sensus sensorio tactum tangere obiectum.

Porrò Auerroës rationem adfert, cur trium illorum sensuum organum simplex sit, tactus autem compositum: quoniam in tribus illis priùatum esse debet obiecto sensili, colore, sono, odore; in tactu autem contra ex illo potiùs conflatum: quippe nullum corpus carere potest qualitatibus quatuor tactilibus: & ideo compositum esse ex elementis debet, careréque excellentiis illis, quæ hoc sensu sentiuntur. Quamquam dum simplex & compositum interpretatur, quod sensilibus qualitatibus caret aut illis præditum est: homonymiam non animaduertit: cùm Philosopho propositum sit demonstrare animalis corpus non esse simplex, hoc est, vnico constans elemento, sed permistum ex omnibus; hæcque ratiocinationis conclusio est.

A

Neque sanè terreum. Omnium namque tactilium tactus est velut mediocritas: & susceptiuum sensorium non solum quotquot terræ sunt differentiæ, sed & calidi, & frigidi, & aliorum tactilium omnium. Et propterea ossibus & pilis, & huiusmodi partibus non sentimus, quòd terræ sint. Et plantæ propter hoc nullum habent sensum, quòd terræ sint. Absque tactu autem nullus alius inesse potest. Hoc verò sensorium neque est terræ, neque vllius alius elementorum.

TEXTVS.

Οὐδὲ δὴ χεῖνον πάντων χαὶ ἡ ἁφὴ τῶν ἁπλῶν ὄντι ὥσπερ μεσότητι, χαὶ δεκτικὸν τὸ αἰσθητήριον, ὃ μόνον ὕσαι διαφοραὶ γῆς εἰσιν, ἀλλὰ χαὶ θερμοῦ, χαὶ ψυχροῦ, χαὶ τῶν ἄλλων ἁπλῶν ἁπάντων. χαὶ διὰ τοῦτο τοῖς ὀστοῖς, χαὶ τοῖς θριξὶ, χαὶ τοῖς τοιούτοις μορίοις οὐ αἰσθανόμεθα, ὅτι γῆς ὄντι. χαὶ τὰ φυτὰ διὰ τοῦτο ἀφρόνητα διόντε ἄλλου ὑπαρχειν. τοῦτο δὲ αἰσθητήριον οὐκ ἔστι γῆς, οὔτε ἄλλου τῶν στοιχείων οὐδενός.

COMMENTARIVS CLXXIX.

B

SI animalis corpus igneum esse nequit, neque aëreum, neque aqueum: quòd solidum esse oporteat & resistens tactus organum: terreum fortasse fuerit: nam hoc elementum eiusmodi est. Propterea hæc est tertia probationis pars; qua nec ex solo elemento terræ constare posse demonstratur. Estque perfacilis & aperta demonstratio: tum ex necessaria ratione in text. 118. lib. 2. significata: tum ex sensu & experientia confirmata. Tactus medietas quædam est, ergo & instrumentum illius immedietate quadã & mediocritate versari debet: terra in mediocritate qualitatum tactilium non versatur, sed in summo & extremo; tactus igitur instrumentum esse non potest. Rursum tactus non solùm earum qualitatum, quæ terræ sunt propriè, siccitatis, & frigoris; sed & caloris, & frigoris, humoris, & siccitatis, & omninò tactilium omnium, sensum habet; estque communis omnium iudex: vt & aspectus aspectabilium omnium, & sensus cæteri totius obiecti sui sensilis. At sentire pati quoddam est ab obiecto sensili, quædamque illius susceptio, vt in eodem 2. lib. à text. 51. & deinceps, declaratum est: tactus igitur à tactilibus omnibus pati potest, eáque suscipere omnia. Iam verò quod pati potest & suscipere, potestate est, non actu: nam propterea oculus colore omni caret, & auris omni sono, & sensus cæteri suo quisque obiecto, & in medio duarum contrarietatum vtraque spoliati veluti indices cõsistunt: tactus igitur quoque organum comparatione tactilium eiusmodi esse oportet. At quoniam omne corpus est tactile, carere illis omni exparte non potest: quid igitur? excellentiis & summitatibus caret, hisque amputatis in quadam omnium mediocritate ac temperatione consistit, quæ ad vehementiorem qualitatem est potestate, eamque suscipere potest. Ita demum iudex omnium existit. Nam si sola constaret terra, qualitates illius haberet ad summum intensas: siccitatem igitur & frigus non sentiret: at sentiunt animalia cuncta: illas igitur temperatas habent, & cum aliorum elemẽtorum qualitatibus permistas, neque simplici tetra, sed cum cęteris permista, constant: etsi quòd solida esse oporteat illorum corpora, plus terræ, quam cæterorum elementorum, cõtineant.

Corpus animalis terreum non esse.

Quamquam hæc ratio (vt antè nos adnotauit quoque Simplicius) non minùs de cæteris elementis probat, quàm de terra: ex nullo inquam simplici elemento cõstare animalis corpus: quoniam illius qualitates, quòd essent ad summum intensæ, non sentirentur. At sentiuntur omnes

In elementis ambæ qualitates summa.

sunt igitur omnes temperatæ & cum contrariis suis permistæ. Quo loco (vt obiter dicam) videtur accipi qualitates ambas in elementis ad summum esse intensas: qua de re in posteriori libro de ortu & interitu disputatur.

Partes omnes nõ sentire.

Altera probatio ex sensu ducitur & experientia. Perspicuum enim est, tum partes animalis omnes quæcunque sunt magis terreæ, vt ossa, pilos, & si quæ sunt aliæ his similes, & si tangantur, non sentire: tum verò plantas eandem ob causam, quòd terreæ nimis sunt, omni sensu priuari: multò igitur minùs sola & simplex terra instrumentum tactus esse potest. Videtur enim argumentum esse à maiori ad minus; ab iis, quæ permista esse creduntur, paulóque magis abundant terra, ad purum & sincerum elementum. Atqui sine tactu nullus alius constare sensus potest. si igitur nec terra nec simplex vllum elementum potest esse tactus instrumentum: nec omnino fuerit vllius sensus. Quare cùm animal sine sensu non sit, nec potest animalis corpus elementum simplex esse. Cæterum posteriori hoc argumento alibi etiam non semel vsus est: de partibus quidem corporis magis terreis in text. 79. lib. 1. de plantis verò in text. 124. lib. 2. & non multò ante in text. 60. huius tertij

TEXTVS.

Φανερὸν τοίνυν ὅτι ἀνάγκη μόνης ταύτης στερισκόμενα τῆς αἰσθήσεως τὰ ζῶα ἀποθνήσκειν. ὅτε γὰρ ταύτην ἔχειν οἷόντε μὴ ζῷον, ὅτε ζῷον ὄν, ἄλλην ἔχειν ἀνάγκη πλὴν ταύτης: ἡ διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἄλλα αἰσθητὰ τοῖς παρεσκολαῖς, ἃ διαφθείρει τὸ ζῶον, οἷον χρῶμα, καὶ χυμός, ἢ ὀσμή, ἀλλὰ μόνον τὰ ἁπτὰ εἰκός, ἂν μὴ ἢ κατὰ συμβεβηκός. οἷον ἂν ἅμα τῷ χρῶμα ὧσις γίγνηται ἢ πληγή, ἢ τοῦ ὀσμᾶσθαι ἢ ὀσμῆς ἕτερα κινεῖται: ἃ τῇ ἁφῇ φθείρει. ἢ ὀχμὸς δέ, ἢ ἅμα συμβαίνει ἀπτικὸν εἶναι, ταύτῃ φθείρει: ἡ δὲ τῶν ἁπτῶν παρεμβολή, οἷον θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, ἢ σληροῦ, ἀναιρεῖ τὸ ζῶον: πάντες μὲν γὰρ αἰσθητὸν κἀκεῖνο ἀναιρεῖ τὸ αἰσθητήριον, ὥστε ἢ ἁπτὸν τῶν ἀφῶν. παύτη δὲ ὤφειλε τὸ ζῆν. ἄνευ γὰρ ἁφῆς δέδεικται ὅτι ἀδύνατον εἶναι τὸ ζῶον. διὸ ἡ τῶν ἁπτῶν παρεμβολὴ ἢ μόνον τὸ αἰσθητήριον φθείρει, ἀλλὰ καὶ τὸ ζῶον, ὅτι ἀνάγκη μόνον ἔχειν ταύτῃ τὰ ζῶα.

Text. 67. *Manifestum igitur quod necesse hoc solo priuata animalia mori. Neque enim hoc habere possibile non animal, neque animal existens alium habere necesse præter hunc. Et propter hoc alia quidem sensilia excessibus non perdunt animal, velut color, & sonus, & odor: sed sensoria solum, nisi ex accidenti sit. Quemadmodum si simul cum sono impulsio fiat aut percussio: & ab aspectabilibus & odore mouentur alia, quæ tactu perdunt. Sapor autem, quatenùs simul accidit tactile esse, eatenus perdit. Tactilium verò excessus, vt calidorum, &* *Text. 68.* *frigidorum, & durorum, disperdit animal. Quoniam sensilis omnis excessus disperdit sensorium. Quare & tactile tactum. Hoc namque definitum est viuere. Etenim sine tactu ostensum est non posse animal esse. Quapropter tactilium excessus non solum sensorium perdit, sed & animal: quoniam necesse hunc solùm habere animalia.*

COMMENTARIVS CLXXX.

Tactum animalib. cunctis inesse.

PHILOPONVS & S. Thomas in his, quæ nunc dicuntur, actum agere mihi quidem certè videntur: dùm Sanctus quidem Thomas Philosophum ait concludere quomodo sensus in animalibus habeant. Quid enim aliud in superioribus egit? Et quid opus erat repetere? Philoponus autem quinque argumentis probare tactum animalibus cunctis ineſse. Primò quoniam alio quocumque sensu priuentur animalia, viuunt: at si priuentur tactu, priuantur vita: Secundò verbis illis (neque animal existens alium habere necesse præter hunc) animal sensu definitur, & cum sensu reciprocatur, sensitiuum autem secundùm tactum dicitur: Tertiò & Quartò illis (& propter hoc alia quidem sensilia excessibus) tactus est in toto corpore, cæteri sensus in vna determinata parte. Rursum tactilia si excesserint, totum corpus perdunt, quia tactus est in toto corpore, reliquorum sensilium excessus illud solùm sensorium destruunt, ad quod pertinent, tactus igitur magis est sensibus cæteris necessarius. Quintò illis (quoniam necesse hunc solùm habere animalia) solus tactus animalibus confert vt sint, cæteri vt benè sint: his igitur solus est omnibus necessarius.

Tactus perit animal.

Verum, vt mittam satis iam necessitatem tactus fuisse probatam, principium illud orationis (Manifestum igitur) non est hominis proponentis aliquid probandum, aut alicuius probationem aggredientis, aut inchoatam prosequentis: sed ex probatione facta colligentis quidpiam: Ex eo autem, quod tactum animalibus cunctis inesse oportere monstrauit, duo prorsus colligit. Alterum, si vel solus hic sensus pereat, interire illicò & mori animal. Nam si satis euidenti ratione probatum est necessarium eum esse, adesseque oportere vt animal sit, neque sine illo animal vllum esse posse: cõsequens eriam necessariò est, eo interempto interimi animal. Itaque reciprocatur hic sensus cùm animali, eóque posito ponitur, & ablato aufertur animal. Si tactum habet, est animal: si tactu priuatum est, animal non est. Non eadem est cæterorum sensuum conditio: quoniam illi necessarij vbique & animali vt animal est non sunt: quare & animal est, quod illis caret; & priuari eis potest, animalisque adhuc naturam retinere. Quare licet in illis affirmando argumentari: adsunt his sensus, ergo est animal: at non propterea est animal, quòd illi adsint; sed quòd si adsint illi, adest & tactus, per quem primùm est animal: Non tamen negando: Non adsunt illi, ergo animal non est: quoniam sine illis adesse potest tactus, qui animali sufficiens est.

Tactilia solum excessum interimere animal.

Alterum, tactilium duntaxat, non item aliorum sensilium, immoderatos excessus interitum animali adferre. Immoderatum quippè lumen aut color disperdunt oculum, & nimius sonus membranam auris, vehementiórque odor organum odorandi: at animali mortem non adferũt, quoniam determinatæ partis, non totius corporis, temperationem dissoluunt. Nisi id fortasse ex accidẽti eueniat interdum: propter aliquid aliud cum sensilibus illis cõiunctum, quod ad tactum

pertineat. Vehementes namque soni & fragores vehementiorem habent impulsum & percussionem, quæ ad tactum spectant. Ita tonitru peremptum aliquando aiunt fuisse animal: propter nimiam spiritus & aëris concussionem. Fœtidisque halitibus atque odoribus noxiæ & hostiles adiunguntur qualitates tactiles, quæ putredinem inducunt, putredoque tactum afficit. Aspectabilia verò aut pessimas qualitates tactiles exitialesque halitus immittunt, vt de oculis Basilici fertur, aut timorem inducunt nimium refrigerantem. Gustabilia demum (præterquam quòd elici possit gustatum esse quemdam tactum) non quatenus eiusmodi sunt, sed vt tactilibus prædita qualitatibus: alioqui vt gustabilia sunt, solam afficiũt dissoluuntque linguam. At verò tactilium excessus totum animal per se disperdit. Nam vt se habent sensilia cætera ad proprium illorum sensuum sensorium, quorum obiectum sunt; ita & ad sensorium tactus tactilia, perindéque hoc à tactilibus, atque à sensilibus cæteris illa dissoluitur. At sensorium tactus per vniuersum corpus dispersum est: vt igitur cætera proprium cuiusque sensus sensorium disperdunt, sic tactilia totum interimunt animal, dum organum dissoluunt tactus. Animal siquidem tactu definitum est animal esse, neque sine tactu esse posse.

A B C

TEXTVS.

Τὰς δὲ ἄλλας αἰσθήσεις ἔχει τὸ ζῷον, ὥσπερ εἰρηται, ἕνεκα τοῦ εἶναι ἕνεκα, ἀλλὰ τοῦ εὖ, οὐδὲν ὑλικὸν ἐπεὶ καὶ ἀεὶ ἐν ὕδατι ὅπως ὀφῇ. ὅλως δ' ἐπεὶ οὐ διαφανεῖ, ψεῦστ δὲ, διὰ τὸ ἡδὺ καὶ λυπηρὸν, ἵνα διώκηται τὸ μὲν τροφὴ καὶ ὁπτὸν μὴ καὶ πνεῦμα, ἀκοὴν δὲ, ὅπως σημαίνῃ τι αὐτῷ. γλῶτταν δὲ, ὅπως σημαίνῃ τι ἕτερῳ.

Alios verò sensus habet animal, vt dictum est, non propterea vt sit, sed vt benè, velut aspectum. Siquidem in aëre & aqua vt videat. Omninò autem in perspicuo. Gustatum verò propter suauitatem & molestiam, vt quod in alimento sentiat, & appetat, & moueatur. Auditum autem, vt aliquid ei significet. Linguam verò, vt alteri quidpiam significet.

D

COMMENTARIVS CLXXXI.

POstremò dixerat tactilium excessus animali toti adferre interitum: quoniam hic sensus necessarius animali est, vt animal sit: propterea- E que illo extincto simul extingui animal. Non ita in cæteris sensibus euenire: sed illorum duntaxat sensorium à sensilium excessibus dissolui, animalque nihilominus permanere. Diuersitatis huius causam nunc adiungit. Ea verò est: quàm antea etiam exposuit in text. 64. quoniam tactus omninò necessarius est vt animal sit: cæteri non vt sit, sed vt benè sit: ideo pereuntibus hisce adhuc animal esse potest: non item pereunte tactu: neque illorum interitus tam est interitus esse, quàm benè esse, interitus verò tactus est interitus ipsius esse. Quod in superioribus diximus, & nunc Simplicius repetit de animali vniuersè vt animal est intelligendum esse: non de animali perfecto & gressili. Nam huic quatenus eiusmodi est, illi quoque sensus necessarij sunt, vt ad commoda prosequenda, vitandaque incommoda moueantur. Porrò de singulis Philosophus loquitur. Aspectus animalibus tributus est, non vt animalia sunt, alioqui vniuerso animalium generi tribui debuisset: sed vt per aërem & aquam aliudve perspicuum: siue simplex, vt cœleste corpus ex text. 68. lib. 2. siue mistum, vt cristallus, & solidorum multa, quemadmodum in eodem loco dicitur, cernere valeat. Hoc autem ad gressilia pertinet, vt obiectis visis progrediantur ad illa aut ab illis declinent, quò diutiùs sint, longiorique tempore viuant & conseruentur: quod est illud bene esse, quod ait Philosophus. Alioqui foret animal, etsi ad vnam horam vel breuiori tempore viueret. Odoratum, aut prætermisit, quòd simile de illo poterat esse iudicium: aut cum gustatu coniunxit: tum quia odoratus quoque in bestiis præsertim, ad alimentum pertinet, odoratúque ad alimentum remotum trahuntur, atque ex odore dijudicant. Tum quia in text. 93. lib. 2. dictum iam fuerat, odoratum gustatui analogum esse, & odorum item species saporum speciebus proportione respondere. Tum verò quia in text. 91. hominem dixerat sine molesto & iucundo nihil odorari: quare gustatum nunc inquiens propter suauitatem & molestiam datum esse, simul de vtroque quoquo modo dixit. Suauitas enim & molestia tum in saporibus tum in odoribus sentitur: illa ad gustatum spectat, hæc ad odoratum, vt duplici quasi argumento alimenta dignoscat animal, & duplici stimulo incitetur ad illa.

Sensuum comparatio.

Gustatus vt omnibus necessarius.

At enim si in superioribus dictum est gustatum animalibus cunctis necessarium esse, quomodo nunc inter eos numeratur, qui necessarij, nõ sunt neq; adesse pertinent, sed ad benè esse? Simplicio vtrumque videtur benè dici, quoniam ad hoc confert, vt animal magis duret, lõgioríque tempore viuat: sed non ad esse simpliciter. Nutrimentum enim non facit vt animal sit, sed vt multo tempore sit: quatenùs verò confert ad esse simpliciter, tactus quidam est. Huncque locum explicabit text. 8. lib. 2. Nam propterea dicebantur animalia omnia sensum habere nutrimenti, quoniam tactus est nutrimẽti sensus: siccíque & humidis, calidis & frigidis nutriuntur omnia, & horum appetitiones fames & sitis sũt. Saporem autem, qui perse ad gustatum vt gustatus est pertinet, nutrimenti condimentum esse: vt tum illius suauitate allecta libenter & sine molestia ad nutrimentum accederent: tum vt suaui & molesto diudicarent ea, quæ ad vitam multo tempore prorogandam opportuna forent vel importuna.

Vocum significatio vt ad bestias pertineat.

In auditu & lingua (vtrumque enim coniunxit Aristoteles, quòd auditio & loquutio coniunctæ sint: & qui loquitur, audienti loquitur: audiensque loquentem audit, & omnino auditio & sonatio simul sunt) hærere videtur Philoponus: quoniam hæc irrationalibus conuenire non videntur. Quippe significatio vocum est & sermonis: quæ hominis propria sunt. Sapienter tamen de auditu respondet, aliquam irrationalibus quoque significationem conuenire: siue quod fœtuum suorum audientia sonos, quibus si non mentis notiones, at certè affectus significantur, curam illorum gerant: siue quod humana man-

fuescant & gubernetur voce. Quod verò de lingua dicitur, irrationalium non esse, sed solius hominis. Neque enim linguam irrationalia habent ad significandum aliquid, sed ad gustandum duntaxat. Sanè in tex. 88. lib. 2. duplex linguæ exponitur vsus, alter ad gustandum, alter ad loquendum; ille animalibus cunctis communis, hic solius hominis; ille necessitatis, hic commoditatis, & vt benè sit nobis. Vtrumque hoc etiam loco Philosopus complecti voluit: priorem, vbi de gustatu dixit: gustatus enim instrumentum est lingua: etsi alimenti gustatus duplex est, vnus vt alimentum est tactile, & gustatus quidam tactus: alter vt alimentum est sapidum & gustatus sensus à tactu distinctus. Ille in priori loco necessarius esse affirmatur, hic verò in hoc posteriori non necessitatis, sed vt benè sit animali. Posteriorem autem vbi linguam subiunxit esse, vt alteri quidpiam significet. Quod hominis quidem videtur proprium: siquidem lingua non formandæ vocis, sed articulandæ atque in syllabas & distinctiones distinguendæ instrumentū est. Quoquo tamen modo cæteris quoque animalibus conuenit: quatenus ad inflexionem ac modulationem vocis non parum confert: vt in auicularum cantu perspicuum satis est. Ita Philosophi tota constat sententia.

Lingua vsus duplex.

Linguæ articulandæ vocis instrumentum.

Atque hic vt Aristotelicæ orationis, sic nostrorum commentariorum finis esto. In quibus si illud assequuti sumus, quod initio procurandum nobis proposuimus: vt veram atque germanam Philosophi sententiam Peripateticæ Philosophiæ studiosis planam & apertam faceremus, subtiliorésque quæstiones non nisi sobriè & quatenus ad primarium scopum videretur necessarium attingeremus: est quod & illis & nobis non parùm gratulemur: sin minùs, fore certè speramus, vt studium illis nostrum atque conatus non improbetur.

LIBRI TERTII FINIS.